

**T.C.
GALATASARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI**

TÜRKİYE’DE SU HAKKI

DOKTORA TEZİ

Yıldız AKEL ÜNAL

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Erdoğan BÜLBÜL

2021

ÖNSÖZ

Su, yaşamımızın vazgeçilmezi; ama bir o kadar da soluduğumuz hava gibi nereden ve nasıl geldiği aklımıza bile gelmeyen, gerekli özeni göstermediğimiz bir madde. Suyun, insan yaşamı kadar dünyadaki tüm canlıların yaşamının yapıtaşı olması gerçeği yarım asıra yakın süreçte giderek artan bir önemle ele alınmaya başlandı ve sonuç olarak günümüzde su bir insan hakkı olarak değerlendirilmekte.

İşte bu çalışma suyun, hayatın tüm unsurları içinde taşıdığı değere nazaran neden ve nasıl bir insan hakkı niteliği kazandığını, bu hakkın neyi ifade ettiğini ve neyi ifade etmediğini, devletten bu hak bağlamında ne gibi faaliyetleri gerçekleştirmesini bekleyebileceğimizi ortaya koyarak, Türkiye özelinde su hakkının maddi hayata geçirilmesinde nasıl bir tabloyla karşı karşıya olduğumuzun açık bir resmini çekip olumlu ve eksik yanların ortaya konması amacıyla başladı.

Bu çalışma 15 Temmuz darbe teşebbüsü ve COVID-19 pandemisini yaşadı. Bu süreçte çalışmama bakış açım gerek hukuk, gerek ekonomi, gerek sağlık, gerek kent yaşamı, gerek siyaset, gerek akademik gerek hayat tecrübesi bakımından birçok değişiklikten geçti. Sonuçta memnuniyetle görüyorum ki; bu çalışma coğrafi olarak daha büyük bir ölçekte ve diğer bilim dallarının da katkısıyla ele alınarak çok daha büyük bir proje olma potansiyeline sahip.

Çalışma boyunca desteğini ve ilgisini esirgemeyen değerli danışmanım Prof. Dr. Erdoğan BÜLBÜL'e; konunun Kıbrıs ve özelleştirme ile ilgili hususlarını değerlendirmemi sağlayan değerli hocam Prof. Dr. Tayfun AKGÜNER'e; çalışma süresince bursiyeri olarak maddi desteğini almış olduğum Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu'na ve araştırmama katkı sağlayan Kamu Denetçiliği Kurumu'na teşekkürü borç bilirim.

Eşim Buğra ve ailem her zaman ve her konuda yanımda olduğu için ne kadar minnettar olduğumu cümlelerle ifade etmem ise neredeyse imkânsız; iyi ki varlar.

Yıldız AKEL ÜNAL

Mart 2020, Üsküdar

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	İİ
İÇİNDEKİLER	İİİ
KISALTMALAR	Vİİ
RÉSUMÉ	X
ABSTRACT.....	XL
ÖZET.....	LXVII
GİRİŞ	1
I. SU HAKKININ KAVRAMSALLAŞTIRILMASI.....	49
A. BİR İNSAN HAKKI OLARAK SU HAKKI.....	53
1. Kişisel Açıdan.....	59
a. Su Hakkının Öznesi	60
i. Menfaatleri sınırlandırılmış gruplar	60
ii. “Herkes”.....	63
iii. Doğa?	64
b. Su Hakkının Yükümlüsü	67
i. Devlet ve özel hukuk kişileri	68
ii. Uluslararası kuruluşlar	73
2. Normatif Açıdan	75
a. Su Hakkına İlişkin Temel Yükümlülükler	77
i. Suya nicelik ve nitelik yönünden zarar vermeme yükümlülüğü.....	78
ii. Suya fiziki erişimi sağlama yükümlülüğü	86
1) Suya erişime engel olmama yükümlülüğü	92
2) Sudan faydalanmayı sağlayan hizmetlerin yürütülmesi yükümlülüğü	94
3) Suyun niteliksel ve niceliksel mevcudiyetinin sağlanması yükümlülüğü.....	104
iii. Suya ekonomik olarak erişim sağlama yükümlülüğü	106
b. Su Hakkına İlişkin Temel İlkeler	116
i. Eşitlik ve Pozitif Ayrımcılık	117
ii. Katılım ve Bilgi Edinme	122

iii. Hesap Verilebilirlik.....	132
B. SU HAKKI KARŞISINDA SU VE SU KAYNAKLARINA İLİŞKİN DİĞER HAKLAR	152
1. Su Kaynakları Üzerindeki “Mülkiyet” Hakkı.....	157
2. Su Kullanım Hakları	169
a. Sektörel Tahsis	176
i. Sektörel tahsiste öncelik, takdir yetkisi ve özelleştirme sorunları	179
ii. İçme-kullanma sektöründe ayrışma: içme suyu kamu hizmeti, ambalajlı su ticareti ve kişilerin doğrudan yararlanması	184
b. Münferit Tahsis	192
i. Kamusal faaliyetler ile özel faaliyetlere yönelik münferit tahsislerin hukuki rejimi	193
ii. İçme-kullanma sektöründe münferit tahsisler.....	196
II. SU HAKKININ SOMUTLAŞTIRILMASI	201
A. SU HAKKININ ÖRGÜTSEL AÇIDAN SOMUTLAŞTIRILMASI.....	204
1. Su Hakkının Somutlaştırılmasında Merkezi Yönetim	207
a. Tarım ve Orman Bakanlığı.....	209
b. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı.....	210
c. Sağlık Bakanlığı	212
2. Su Hakkının Somutlaştırılmasında Yerinden Yönetim.....	213
a. Mahalli İdareler	216
i. İl Özel İdareleri	218
ii. Belediyeler	220
iii. Köyler	227
b. Kamu Kurumları.....	230
i. Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü	231
ii. Su ve Kanalizasyon İdareleri	236
iii. Mahalli İdare Birlikleri	240
iv. Bölge Kalkınma İdareleri.....	244
B. SU HAKKININ İŞLEVSEL AÇIDAN SOMUTLAŞTIRILMASI	247
1. Su Hakkının Somutlaştırılmasında İçme Suyu ve Kanalizasyon Hizmetleri	255
a. İçme Suyu ve Kanalizasyon Kamu Hizmetlerinin Unsurları	259

i. Maddi Unsur	263
ii. Organik Unsur.....	273
1) Hizmetlerin idare tarafından yürütülmesi.....	274
2) Hizmetlerin özel kişi tarafından yürütülmesi.....	279
iii. Usul Unsuru: kamu hizmetlerinden yararlananlar ile kurulan hukuki ilişki	308
b. İçme Suyu ve Kanalizasyon Kamu Hizmetinin İlkeleri	314
i. Eşitlik ve Tarafsızlık İlkesi	315
ii. Süreklilik ve Değişkenlik İlkesi	332
iii. Bedellendirme İlkesi: Meccanilikten Ücretlendirmeye	339
1) Ücret niteliğinde bedellendirme ve kâr sorunu	350
2) Vergi ve benzeri mali yükümlülükler ile bedellendirme ve ücretin vergilendirilmesi sorunu.....	362
3) Bedellendirme - maliyet ilişkisi.....	368
2. Su Hakkının Somutlaştırılmasında İçme Suyu ve Kanalizasyon Kolluğu..	374
a. Düzenleme Yetkisi	383
i. Ülke düzeyinde uygulanan düzenlemeler	390
ii. Yerel düzeyde uygulanan düzenlemeler	408
b. Denetleme ve İdari Yaptırım Uygulama Yetkileri	415
i. Denetleme yetkisi.....	416
ii. İdari yaptırım uygulama yetkisi	424
1) İdari tedbirler alma yetkisi.....	429
2) İdari cezalar verme yetkisi.....	439
SONUÇ	446
EK TABLOLAR	458
EK TABLO 1: Su hakkını düzenleyen anayasalar:.....	458
EK TABLO 2: Tabii servet veya doğal kaynakların veya su kaynaklarının kamusal mülkiyet altında olduğuna ilişkin düzenlemeler içeren Anayasalar: .	467
EK TABLO 3: Yasa koyucuya (federal/federe, merkezi/yerel yasa koyucu bir veya birkaçına) tabii servet ve kaynakların veya su kaynaklarının korunması ve işletilmesi konusunda yasa çıkarma görevine ilişkin düzenlemeler içeren Anayasalar:.....	469

EK TABLO 4: Tabii servet veya doğal kaynakların veya su kaynaklarının sürdürülebilir kalkınma ilkelerine uygun olarak korunması ve geliştirilmesini devletin görevi olarak belirten düzenlemeler içeren Anayasalar:	471
EK TABLO 5: Su kaynaklarının işletilmesi görevini devlete, yerel yönetimlere veya her ikisine veren Anayasalar:	472
EK TABLO 6: Su hakkını anayasal teminat altına almış olan devletlerin yasal düzenlemelerine örnekler:	473
EK TABLO 7: Su hakkını anayasal teminat altına almamış olan devletlerin yasal düzenlemelerine örnekler:	475
KAYNAKÇA.....	490
ÖZGEÇMİŞ	536

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
Anayasa	: T.C. 1982 Anayasası
AYD	: Anayasa Dergisi
AYM	: T.C. Anayasa Mahkemesi
Art.	: Article
AB	: Avrupa Birliği
AKÇT	: Avrupa Kömür Çelik Topluluğu
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AİHS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AK	: Avrupa Konseyi
AT	: Avrupa Topluluğu (The Council of Europe)
ASS	: Avrupa Topluluğu Avrupa Sosyal Şartı (The European Social Charter)
AÜHFD	: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
BKK	: Bakanlar Kurulu Kararı
BM	: Birleşmiş Milletler
BM GK	: Birleşmiş Milletler Genel Kurulu
BŞB	: Büyükşehir Belediyesi
C:	: Cilt
C.B.K.	: Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi
CEDAW	: Birleşmiş Milletler Kadınlara Yönelik Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Sözleşme (Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women)
CESCR	: Committee on Economic, Social and Cultural Rights
CESCR	: Le Comité des droits économiques, sociaux et culturels
COHRE	: Barınma Hakları ve Tahliyeler Merkezi (Center on Housing Rights and Evictions)
CRC	: Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi (Convention on the Rights of the Child)
CRPD	: Birleşmiş Milletler Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme (Convention on the Rights of Persons with Disabilities)
Çev.	: Çeviren
ÇŞB	: Çevre ve Şehircilik Bakanlığı
Ç.N.	: Yabancı dil veya eski Türkçe'den yapılan çeviri için not
D.	: Daire
DAP	: Doğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi
DDK	: Devlet Denetleme Kurumu
DSİ	: T.C. Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü
DOKAP	: Doğu Karadeniz Projesi Bölge Kalkınma İdaresi
E.	: Esas
Ed.	: Editör
Eds.	: Editörler
EIB	: Avrupa Yatırım Bankası (The European Investment Bank)

ESKHS	: Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi
ESKHK	: Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi
E.T.	: Erişim Tarihi
EURATOM	: Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (The European Atomic Energy Community)
FAO	: Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (Food and Agriculture Organization of the United Nations)
GAP	: Güneydoğu Anadolu Projesi
GGASŞ	: Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı (The revised European Social Charter)
GY	: Genel Yorum
H.B.	: Hukuk Bölümü
H.D.	: Hukuk Dairesi
ICESCR	: International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights
İHY	: İnsan Hakları Yıllığı
İÜHFD	: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
İÜİHD	: İstanbul Üniversitesi İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi
MSHS	: Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi (International Covenant on Civil and Political Rights)
K.	: Karar
KDK	: Kamu Denetçiliği Kurumu
K.H.K.	: Kanun Hükmünde Kararname
KKTC	: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
Kn.	: Kanun
KOP	: Konya Ovası Projesi Bölge Kalkınma İdaresi
Krş.	: Karşılaştırınız
md.	: Madde
No.	: sayılı
ONU	: L'Organisation des Nation Unies
PIDESC	: Pacte international relatif aux droits économiques, sociaux et culturels
RG:	: T.C. Resmi Gazete
S:	: Sayı
s.	: sayılı (Mevzuat için)
s.	: sayfa (Atıflar için)
ss:	: sayfa sayıları
SYGM	: Su Yönetimi Genel Müdürlüğü
T.	: Tarihi
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TİHEK	: Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu
TL	: Türk Lirası
TOB	: Tarım ve Orman Bakanlığı
TSE	: Türk Standartları Enstitüsü
TÜSİAD	: Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği

OECD	: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (Organisation for Economic Co-operation and Development)
ONU	: l'Organisation Nation Unies
UE	: l'Union Européenne
UN	: The United Nations
UNESCO	: Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim, Kültür Örgütü (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization)
USİAD	: Ulusal Sanayici ve İş Adamları Derneği
UYM	: T.C. Uyuşmazlık Mahkemesi
vd.	: ve diğerleri
WASH United	: Water, Sanitation and Good Hygiene GmbH
WB	: Dünya Bankası (The World Bank)
WHO	: Dünya Sağlık Örgütü (World Health Organization)
WWF	: World Wildlife Fund
YPK	: Yüksek Planlama Kurulu
\$	: dolar / ABD doları
.M.	: Mükerrer (Resmi Gazete)

RÉSUMÉ

L'eau, une simple molécule sous forme de H₂O, un composé ininflammable, inodore, insipide et presque incolore, est un élément obligatoire mais limité pour la survie des personnes et de tous les autres êtres vivants ainsi que de la réalisation de toutes les activités humaines qu'elle est destinée à assurer le développement économique, social et culturel; par conséquent, il a toujours gardé une importance substantielle dans les contextes nationaux, régionaux et mondiaux.

On estime que d'ici à 2050, la population mondiale atteindra 9,6 milliards de personnes et que la demande en eau augmentera de 40% de celle d'aujourd'hui; cependant, les ressources en eau existantes ne répondront pas à ce besoin compte tenu du changement climatique et de la pollution, et au moins une personne sur quatre sera confrontée au problème de l'inaccessibilité chronique ou récurrente à l'eau saine.

Compte tenu du fait que la quantité d'eau douce renouvelable est limitée et inégalement répartie dans le monde, le fait que la quantité actuelle d'eau fiable n'augmentera pas mais diminuera progressivement et ne sera pas en mesure de répondre aux besoins de la population croissante, peut alimenter la crise mondiale de la pauvreté et menacer la sécurité et la paix dans le monde, aussi créer une crise mondiale de l'eau qui pourrait engendrer des conflits entre États et secteurs.

Afin de surmonter la crise mondiale de l'eau, les sciences économiques et juridiques tentent de trouver des solutions théoriques. Les ventes internationales d'eau, le commerce virtuel d'eau et la reconnaissance du droit à l'eau en tant que droit de l'homme sont considérés comme des mécanismes de solution, mais les deux premiers sont prouvés par des exemples comme étant inappropriés à cette fin. Dans ce cas, le seul mécanisme restant, le droit à l'eau en tant que droit de l'homme doit être étudié pour sa conceptualisation et sa mise en œuvre.

Depuis les années 1970, le droit à l'eau est un concept qui a pris de l'importance à la suite de diverses études menées dans le but d'instaurer la paix et la sécurité mondiales, d'éliminer les problèmes environnementaux, de créer un environnement durable et de favoriser le développement économique durable des générations présentes et futures, de renforcer des droits de l'homme par des organisations internationales telles que l'ONU, le Conseil de l'Europe et l'Union Européenne. Les conventions internationales multilatérales ouvertes à la signature, les interprétations, décisions de conférence et recommandations destinées aux États ainsi que les

initiatives privées, élaborées à la suite de ces études menées dans le cadre du droit de l'environnement et du droit des droits de l'homme, traitaient du droit à l'eau avec des focus différents; ont suggéré différentes interprétations pour le(s) titulaire(s), la portée, le(s) débiteur(s) du droit. En bref, le droit à l'eau est un concept qui fait toujours son entrée dans la recherche juridique et se développe.

La première étape de la conceptualisation du droit à l'eau consiste à en révéler le contenu conceptuel du droit à l'eau comme un droit de l'homme. Pour la conceptualisation du droit à l'eau comme un droit de l'homme, tout d'abord du point de vue personnel, il est nécessaire de déterminer le(s) titulaire(s) du droit et le(s) débiteur(s) du droit à l'eau, puis du point de vue normatif, il est nécessaire de déterminer les pouvoirs de revendication du(des) titulaire(s) de le droit à l'égard du(des) débiteur(s).

Le titulaire du droit à l'eau a connu une lente évolution dans la réglementation internationale; elle est visée principalement aux prisonniers de guerre et les civils non combattants, puis s'étend aux femmes vivant dans les zones rurales isolées, puis aux enfants sous traitement médical ou à la réadaptation dans des établissements offrant des services de santé de base, puis aux personnes handicapées, puis aux étudiants et aux éducateurs. Enfin, l'approche du CESCR de l'ONU concernant les conventions thématiques a été étendue par l'Observation Générale n° 4 de 1991 sur le droit à un niveau de vie suffisant visé par l'article 11 du PIDESC et par l'Observation Générale n° 15 de 2003 sur le droit à l'eau qu'il est clairement indiqué que toute personne relevant de la juridiction de l'État partie est le titulaire du droit à l'eau, sans discrimination spécialement sur la race, la couleur, le sexe, la langue, la religion, l'opinion politique ou toute autre opinion, l'origine nationale ou sociale, la fortune, de mode de vie ou d'hébergement. Dans les constitutions qui visent le droit à l'eau, le titulaire du droit est interprété comme 'chacun', 'nationals' ou 'citoyens'. Du point de vue de la législation turc, compte tenu du fait que le titulaire du droit à la vie qui est visé par l'article 17 et du droit à une vie saine et à un environnement sain qui est visé par l'article 56 de la Constitution de la République de Turquie, est 'chacun', le titulaire du droit à l'eau est aussi 'chacun' parce que le droit à l'eau peut être considéré comme un droit inextricable à ces droits.

Le droit à l'eau autorise le titulaire du droit, qui est 'chacun', à exiger le respect et la non-intervention par l'État et d'autres personnes, et à exiger la réalisation de certaines interventions et la protection contre des interventions injustes par l'État. Il

existe donc deux obligateurs pour la réalisation du droit à l'eau: les personnes publiques et les personnes privées. Bien qu'il soit indiqué que l'Observation Générale n° 15 sur le droit à l'eau, du CESCR, est centrée aux 'obligations des États parties' et qu'elle ne mentionne pas explicitement les obligations associées à la titulaire du droit, même sous le titre 'Obligations Des Acteurs Autres Que Les États Parties', cela ne pose pas de problème pour déterminer le(s) débiteur(s). En effet, dans le droit turc, en gardant à l'esprit que le titulaire du droit à la vie visé par l'article 17 et du droit à une vie saine et à un environnement sain visé par l'article 56 de la Constitution de la République de Turquie, a également des devoirs conformément à l'art.12(2); il est clair que les débiteurs du droit à l'eau sont à la fois l'Etat et les personnes privées en ce qui concerne les obligations de respecter et de protéger. Cependant, il est également clair que l'État est le premier débiteur du mettre en œuvre. Etant donné que dans un cadre constitutionnel où la liberté d'initiative et les droits de propriété sont garantis, il n'est ni possible d'obliger les personnes à fournir des biens et des services pour répondre aux besoins de chacun qui est titulaire du droit à l'eau, ni possible de laisser quiconque seule dans la nature de trouver l'eau salubre en quantité suffisante pour répondre aux besoins personnels.

Le point le plus controversé concernant l'État étant l'obligateur du droit à l'eau, est la question de savoir lequel État soit l'obligateur et lequel État soit soumis à quelle obligation. Les principes d'utilisation équitable et raisonnables des ressources naturelles du droit international coutumier sont contraires à la souveraineté permanente sur les ressources naturelles; cependant, il n'est clair qu'en vertu de la souveraineté permanente, même pour mettre en œuvre le droit à l'eau, aucun État riverain ne peut prendre aucune mesure pour empêcher un autre État riverain d'utiliser les ressources en eau pertinentes dans le cadre d'activités humaines pour le développement économique autres que la consommation et l'usage personnel. Aujourd'hui, cependant, la souveraineté permanente est vivement critiquée et la possibilité d'utiliser les ressources naturelles comme le patrimoine commun de l'humanité est proposé. Cette discussion est également reflétée dans le droit à l'eau, en ce qui concerne le caractère transfrontalier des ressources en eau en raison du cycle hydrologique, il est notamment indiqué l'obligation de s'abstenir de tout acte ou action nuisible aux ressources en eau dans le cadre de l'obligation de respecter ainsi que l'obligation de garantir l'accès physique à l'eau dans le cadre de l'obligation de mettre en œuvre doivent être étendue en particulier aux États riverains. Cependant, ces

discussions n'ont pas encore été résolues. Le deuxième point controversé concernant la responsabilité de l'État de mettre en œuvre le droit à l'eau concerne la privatisation des services. Dans le contexte du droit à l'eau, l'obligation de l'État de fournir accès à l'eau propre et adéquate pour répondre aux besoins personnels de chacun n'exclut pas la possibilité que l'État s'acquitter de cette obligation avec la participation de personnes privées. En d'autres termes, afin de mettre en œuvre le droit à l'eau, les services d'approvisionnement en eau et d'assainissement peuvent être fournis par les personnes privées plutôt que par l'administration elle-même. Cependant, même dans ce cas, l'obligation de mettre en œuvre le droit à l'eau incombe toujours en premier lieu à l'État, et conformément à cette obligation, l'administration doit maintenir les services fournis par les personnes privées sous surveillance, contrôle et audit pour s'assurer que les besoins collectifs sont satisfaits proprement.

Le contenu normatif du droit à l'eau concerne la détermination des revendications du titulaire du droit à l'eau, c'est-à-dire les obligations de l'État, principal obligateur du droit à l'eau, à exécuter conformément aux principes fondamentaux, puisque la détermination du contenu normatif est très importante pour assurer la justiciabilité. Il convient de noter que, le contenu normatif du droit à l'eau ne peut être évalué indépendamment des changements sociaux, économiques et politiques, donc le contenu normatif du droit à l'eau sera changé et évolué au fil du temps, comme d'autres droits économiques et sociaux. Dans les sources juridiques internationales et nationales, la détermination du fondamental contenu normatif du droit à l'eau en ce qui concerne les obligations négatives, c'est-à-dire quelles actions de l'État ou des personnes privées constituent des ingérences injustes au droit à l'eau, a été relativement facile. Cependant, il semble que le fondamental contenu normatif en ce qui concerne les obligations positives, en d'autres termes, les interventions que l'État devrait entreprendre, les activités qui devraient être facilitées ou exécutées, reste controversé.

En tant qu'obligation négative fondamentale, visant principalement à garantir la disponibilité et la continuité des ressources en eau, dans le contexte de l'obligation de respecter et de protéger, le droit à l'eau impose à l'État et aux autres personnes de ne pas porter atteinte aux ressources en eau et aux eaux en général du point de vue de quantité et de qualité. L'État doit légiférer et imposer des sanctions pénales contre toute action qui restreint ou supprime l'accès à une eau salubre et adéquate en endommageant la quantité ou la qualité de l'eau. Dans l'Observation Générale n° 15

sur le droit à l'eau, CESCR indique clairement que les États parties doivent d'évaluer les impacts des activités humaines sur la quantité de l'eau et les ressources en eau même si sur tous les écosystèmes en interaction avec les ressources en eau, et ensuite les réglementer, interdire, permettre, superviser et sanctionner si nécessaire; et que les États parties sont invités à rendre les dispositions juridiques et mise les en œuvre pour s'acquitter de ces obligations. L'article 56(2) de la Constitution de la République de Turquie qui situé que "l'État et les citoyens ont le devoir d'améliorer l'environnement, de protéger l'environnement naturel et prévenir la pollution de l'environnement" indique que la protection des ressources en eau en matière de qualité et de quantité est évidente. En effet dans cette direction, le législateur définit les actions, dangers et activités pour protéger les eaux de surface et les eaux souterraines particulièrement par l'article 242 de Loi n° 1593 sur l'Hygiène Publique et par l'article 9(h) de Loi n° 2872 sur l'Environnement; donc l'obligation de ne pas endommager l'eau en quantité et en qualité a été réglé.

Deuxièmement, parmi les obligations positives fondamentales, dans le contexte de l'obligation de mettre en œuvre, le droit à l'eau implique l'obligation de garantir un accès physique. À cet égard, l'État doit garantir la disponibilité de l'eau en quantité et en qualité. La disponibilité qualitative de l'eau, indiquée par le CESCR, signifie que l'eau ne doit pas contenir des substances toxiques ou dangereuses, de saleté, de poussière ou de micro-organismes, de déchets chimiques ou radiologiques, et doit être d'une couleur, d'une odeur et d'un goût acceptables pour répondre aux besoins personnels. La disponibilité quantitative de l'eau signifie qu'il existe un approvisionnement suffisant et constant pour répondre aux besoins individuels. L'ONU et l'Organisation Mondiale de la Santé considère que la quantité d'eau potable nécessaire à la survie de personne et la quantité d'eau potable destinée à l'hygiène et à la préparation de la nourriture doivent être de 50 litres par personne par jour. Dans le contexte de l'obligation de garantir l'accès physique à l'eau, il est également nécessaire de réglementer l'utilisation sectorielle des ressources en eau afin de répondre aux besoins en matière de consommation personnelle, et de faire et de surveiller les allocations d'eau individuelles nécessaires à utilisation directe. Ensuite, afin de garantir un accès adéquat à l'eau des quantités suffisantes pour répondre à des besoins personnels, l'État doit procéder à la collection, au traitement, au transfert et à la distribution des eaux générales que présentant un intérêt public, ainsi qu'à la collection et à l'élimination d'eaux usées des zones publiques ou doit s'assurer que ces

services sont fournis par des personnes privées. En droit turc, dans le cadre de l'obligation d'accessibilité physique, afin de garantir l'accès physique des villes et villages à l'eau, la Loi n° 831 sur les Eaux, a confié la fourniture, la gestion, l'entretien, la réparation, l'assainissement et la conservation des eaux en général dont l'intérêt est dévolu au public et des canalisations d'eau, même bien à l'intérieur et à l'extérieur des frontières des villages et des villes, aux municipalités où l'organisation municipale est établie et aux conseils des anciens conformément à la Loi n° 442 sur les Villages. Dans nombre de ses décisions, la Cour Constitutionnelle a déclaré que les canalisations d'eau permettant la circulation de l'eau des sources d'eau aux territoires urbanisés constituaient des 'investissements d'intérêt public' et que la fourniture d'eau potable était un 'service public prioritaire'. Il existe des réglementations concernant les moyens de traitement des eaux générales à utiliser dans la fourniture d'eau potable et concernant les composants chimiques de l'eau à obtenir à la suite de ce traitement, mais il n'y a pas de réglementation concernant de litres d'eau pour distribuer dans le cadre du droit à l'eau.

Troisièmement, le droit à l'eau implique l'obligation de garantir l'accessibilité économique aux services fournis par l'État ou délégués aux personnes privées afin de garantir l'accessibilité physique dans le contexte de son obligation de réalisation. Conformément à l'obligation de garantir l'accessibilité économique, l'État est tenu de fixer un coût pour l'utilisation directe d'une quantité suffisante d'eau potable saine et propre, ainsi que pour la fourniture d'eau potable afin de répondre aux besoins humanitaires et de services l'assainissement des eaux usées domestiques, d'une manière qui ne mine pas la situation financière de chacun et que les impossibilités sociales soient compensées par des subventions. Cependant, cette obligation n'exclut pas le fait que l'eau ait une valeur économique, mais exige que son prix ne soit pas comparable à celui de tout autre bien commercial sur les marchés libres. L'obligation de garantir un accès économique implique d'abord que l'État réglemente le financement et la tarification des activités publiques qui visent à réaliser le droit à l'eau, en tenant compte du principe d'égalité et du principe spécifique du "pollueur-payeur", compte tenu du statut différent du titulaire du droit à l'eau et bénéficiaire des ressources en eau à des fins différentes. Conformément à l'obligation de garantir l'accessibilité économique, le coût pour les activités à la fin de la réalisation du droit à l'eau, sous forme de taxe et de prix, devrait être considéré comme une compensation pour l'impact sur les ressources d'eau publiques, et non comme un coût total d'un

service qui impute le coût total des investissements fixes aux consommateurs actuels. Il convient de souligner que l'obligation de garantir l'accessibilité économique ne limite pas le pouvoir discrétionnaire des États de réglementer la source financière des activités publiques pour la réalisation du droit à l'eau sous la forme des taxes ou de prix fondés sur des tarifs. En ce qui cerne cette obligation, le rapport entre le montant de du prix perçue pour les activités à fin de la réalisation du droit à l'eau, en particulier pour la fourniture de services d'eau potable et de services l'assainissement des eaux usées domestiques, devrait être égal à au plus 3% selon le Programme dès l'ONU pour le développement et au plus 5% selon L'Organisation de coopération et de développement économiques et la Banque Mondiale.

Le deuxième pilier du contenu normatif du droit à l'eau est constitué par les principes fondementaux à respecter par l'État pour s'acquitter de ses obligations fondamentales. Toutes les activités de l'État visant à remplir les obligations fondamentales du droit à l'eau, notamment l'obligation de ne pas porter atteinte aux ressources en eau et aux eaux en général du point de vue de quantité et de qualité, l'obligation de garantir l'accès physique et l'obligation de garantir accessibilité économique, devraient être réalisées dans le cadre de l'égalité et de la discrimination positive, de la participation et du droit à l'information et du principe de responsabilité.

Le CESCR, dans son Observation Générale n° 15, stipule que les États sont tenus de veiller à ce que le droit à l'eau soit utilisé de manière égale, sans discrimination aucune; et que l'État doit éliminer toute discrimination fondée sur la race, la couleur, le sexe, l'âge, la langue, la religion, l'opinion politique ou autres, la nationalité ou l'origine sociale, la propriété, la naissance, un handicap physique ou mental, l'état de santé (y compris le VIH / sida), préférence sexuelle, statut civil, politique ou autres; tant pour mener à bien les activités visant à réaliser le droit à l'eau que pour réglementer, inspecter et sanctionner les activités des autres personnes susceptibles de porter atteinte au droit à l'eau.

Le CESCR, dans son Observation Générale n° 15, stipule que les États parties doivent garantir que le droit à l'eau est exercé sans discrimination; et que les États parties doivent éliminer toute discrimination fondée sur la race, la couleur, le sexe, l'âge, la langue, la religion, l'opinion politique ou autre opinion, l'origine nationale ou sociale, la fortune, la naissance, un handicap physique ou mental, l'état de santé (y compris l'infection par le VIH/sida), l'orientation sexuelle, la situation civil, politique ou autre, tant pour mener à bien les activités pour la réalisation du droit à l'eau que

pour réglementer, inspecter et sanctionner les activités des autres personnes susceptibles de porter atteinte au droit à l'eau. Bien que la Constitution ne garantisse pas spécifiquement le droit à l'eau; Art.10 stipule que le principe d'égalité doit être inscrit dans toutes les activités publiques visant à réaliser les droits et libertés fondamentaux. Le principe d'égalité inclut également l'obligation de discriminer positivement les personnes et les groupes qui sont socialement défavorisés par rapport à d'autres personnes ou groupes. Dans l'Observation Générale n° 15 du CESCR, les sujets de discrimination positive en matière de droit à l'eau sont les femmes, les enfants, les groupes minoritaires, les peuples autochtones, les personnes âgées, les personnes handicapées, les victimes de catastrophes naturelles, les personnes qui vivent dans des zones sujettes à des catastrophes naturelles, les groupes mobiles, les réfugiés, les demandeurs d'asile, les personnes déplacées dans leur propre pays, les travailleurs migrants, les prisonniers et les détenus. En effet, Art.10(3) de la Constitution stipule que les mesures prises pour la protection des enfants, des personnes âgées, des personnes handicapées, des veuves et des orphelins des martyrs, ainsi que des invalides et des anciens combattants ne sont pas considérées comme une violation du principe d'égalité. Les inégalités peuvent survenir non seulement en raison du pouvoir d'achat économique, mais aussi en raison des conditions géographiques, de la structure familiale, du statut du travail et du statut de propriété. Quels que soient la situation économique, la géographie ou la mode de vie, l'État est tenu de garantir l'accès égal aux services d'eau potable et d'assainissement pour la réalisation du droit à l'eau. Cependant, cela ne signifie pas que le droit à l'eau doit obliger l'État à utiliser les mêmes méthodes dans les activités publiques organisées dans tout le pays. Afin de satisfaire à l'obligation de garantir l'accessibilité économique dans le cadre du principe d'égalité, l'État doit tout d'abord chercher à éliminer les inégalités causées par les disparités financières. Des mécanismes de péréquation, tels que l'augmentation des tarifs, les subventions, la déduction ou la réduction de certains quotas, doivent être établies en tant que mesures de discrimination positive.

Dans son Observation Générale n°15, le CESCR a adopté le principe de la participation et le droit d'accès à l'information comme les principes fondamentaux du droit à l'eau afin de garantir que les activités publiques menées pour la réalisation du droit à l'eau soient soumises à une supervision efficace. Le principe de participation et le droit d'accès à l'information sont importants pour les inspections successives,

ainsi que pour garantir que les activités menées pour réalisation du droit à l'eau répondent aux besoins des personnes concernées d'une manière correcte et réaliste. Conformément au droit à l'information, l'accès du public aux documents, plans et législations politiques sur la gestion des ressources en eau actuelle et future et des services connexes, devrait être assurés dans le cadre des activités publiques visant à la réalisation du droit à l'eau. Dans le contexte du droit à l'eau, les informations sur la conduite des services de l'eau, telles que les tarifs, l'état de la quantité et de la qualité des ressources en eau, les taux de pollution, etc. doivent être rendus aussi accessible que possible dans la plus grande zone de publication possible. La participation aux élections des organes de décision des administrations qui mèneront les activités publiques ne constitue pas en soi un mécanisme adéquat pour le principe de la participation; une participation active et libre doit être assurée et des mécanismes pouvant produire des résultats concrets doivent être établies. Dans ce contexte, la mise en place de services d'eau potable et d'assainissement par les administrations locales, en vue de la réalisation du droit à l'eau, est proposée comme une solution forte en matière de réalisation du principe de participation. Cependant, la question de savoir quelles activités requises par les obligations de l'État en matière de droit à l'eau peuvent être réglementées sur la base du principe de localité et si une participation démocratique peut être obtenue face aux pouvoirs tutélaires de l'administration centrale. En Turquie, en termes de principe de participation, on peut citer des exemples d'activités publiques menées pour la réalisation du droit à l'eau, qui sont confiées à la Direction Générale des Travaux Hydrauliques de l'État et aux ministères représentant le gouvernement central et les administrations locales; telles que les réunions nationales des parties prenantes et les réunions des parties prenantes des bassins pour assurer la participation de la société civile ainsi que des représentants des institutions et organisations des parties prenantes au processus de préparation des plans de gestion des bassins hydrographiques conformément à la WFD dans le cadre du acquis environnemental de l'Union Européenne; ou les Conseils Municipaux, qui ont le potentiel d'assurer une participation active aux activités des municipalités. Toujours dans le contexte du droit d'accès à l'information, les demandes d'information conformément à la Loi n° 4982 relatives au droit à l'information sont particulièrement importantes. Conformément à la Loi n° 4982, les administrations qui exercent diverses activités pour la réalisation du droit à l'eau doivent établir et fournir des procédures

d'acquisition d'informations permettant à toutes les personnes de participer à la planification, à l'exécution, à la mise en œuvre et au contrôle des activités connexes.

Le droit à l'eau, à l'instar d'autres droits de l'homme, exige que l'État et les administrations engagé dans des activités pour s'acquitter des obligations découlant du droit à l'eau, soient tenus responsables; le principe de responsabilité exige également l'établissement de mécanismes de recours. Le CESCR déclare que les États parties au PIDESC doivent garantir des mécanismes de recours prévus par la loi au niveau national afin d'entreprendre la responsabilité institutionnelle en ce qui concerne les activités visant à réaliser le droit à l'eau. La notion de responsabilité ne doit pas être interprétée simplement comme un contrôle juridictionnel indépendant. Les administrations qui exercent diverses activités publiques pour réaliser le droit à l'eau, devraient être soumises à un contrôle administratif interne et externe; les élections qui ont conduit à la formation des organes de décision de ces administrations devraient également tenir compte de la révision des activités menées et garanti la responsabilité de l'administration de s'assurer qu'elle s'est bien acquitté de ses responsabilités. Lors de la conception de mesures juridique visant à garantir la responsabilité, dans le contexte du droit de recours, les individus et les groupes qui estiment que le droit à l'eau a été violé, devraient avoir la possibilité de demander des recours à la fois individuellement et collectivement. Ceux qui prétendent que leur droit à l'eau est violé doivent avoir le droit d'être entendus et le droit d'exiger la cessation de la violation et la résolution des litiges, devant des mécanismes de contrôle internes et/ou indépendants et devant les tribunaux. Les mesures visant à garantir la responsabilité comprennent des mesures correctives, la réintégration, des réparations, des garanties juridiquement contraignantes pour la non-répétition des violations, des corrections et des méthodes similaires. Art. 40(1) de la Constitution de la République de Turquie stipule que l'État et les autres personnes qui violent les droits fondamentaux et les libertés fondamentales des personnes doivent être tenues responsables conformément au principe de responsabilité; Art. 125 réaffirme clairement que l'administration est responsable de ses actes et activités qui violent les libertés et droits fondamentaux en ce qui concerne les activités exercées par l'administration; et Art.40(2) impose à l'État de préciser, à l'occasion de ses actes, quelles sont les modes et les délais de recours ouverts aux intéressés ainsi que les autorités compétentes.

Le droit à l'eau, la propriété des ressources en eau et le droit d'utiliser l'eau sont considérés comme des droits de l'eau dans la littérature internationale. Cependant, le

droit à l'eau est un droit de l'homme distinct de ces deux droits. Par conséquent, la deuxième étape de la conceptualisation du droit à l'eau, consiste la séparation et la détermination de la propriété des ressources en eau et le droit d'utiliser l'eau. Dans le cadre de la souveraineté absolue, chaque pays a le pouvoir de réglementer la propriété des ressources en eau et les droits d'utilisation de l'eau, sans ingérence d'autres pays. La loi turc relative à la propriété des ressources en eau et aux droits d'utilisation de l'eau doit être examinée de manière comparative avec les lois du système juridique continental et anglo-saxon, qui sont fondées sur les concepts du droit romain mais se différencient progressivement, et avec les lois d'ottomanes.

Le droit à l'eau n'exige pas automatiquement que la propriété des ressources en eau appartienne à l'État ou au public. En d'autres termes, le droit à l'eau ne limite pas le pouvoir discrétionnaire du législateur en matière de réglementation, qui établit une distinction entre les ressources en eau soumises à la propriété publique de l'État ou du public et les ressources en eau soumises à la propriété privée. En droit turc, les eaux qui se produisent naturellement et que dépassent les limites du bien immobilier sur lequel elles se trouvent, ou que sont dans une quantité qui ne restera pas dans le bien immobilier où elles sont en ébullition et dont le débit dépasse les besoins des propriétaires fonciers, ou que sont légalement considérés comme une question d'intérêt public quels que soient leur débit ou leur quantité, sont considérés comme des eaux publiques dont l'intérêt est dévolu au public et qui sont sous la souveraineté de l'État et laissées à sa disposition. Le pouvoir judiciaire turc explique brièvement cette situation en tant que ressources en eau publiques sont soumises à la propriété publique ou administrative. Il n'est donc pas possible pour l'État de transférer tous les pouvoirs de l'*usus*, du *fructus* et l'*abusus* des ressources en eau publiques appartenant à l'État à une personne privée.

Il est possible d'utiliser les eaux publiques sans modifier la propriété des ressources; telles que la consommation des eaux publiques, l'utilisation de leur flottabilité, de leur débit, de leur force de propulsion, la modification de leur pente, de leur direction ou de leur profondeur, ou l'utilisation d'écosystèmes ou de biens inanimés situés au fond ou sous la ressource, pour réaliser de nombreuses activités humaines telles que la consommation à des fins domestiques, l'irrigation agricole, la production d'énergie, l'utilisation industrielle, l'élevage et la production aquacole, les industries minières, le tourisme, les loisirs, les sports, la santé, les transports et le transport de marchandises. Dans l'ordre juridique turc, les droits d'utilisation de l'eau

qui sont obtenus des ressources en eau publiques qui relève de l'autorité et de la disposition de l'État et dont l'intérêt est dévolu au public, c'est-à-dire concession de pouvoirs d'*usus* et / ou de *fructus* pertinents pour les eaux publiques et les ressources en eau publiques, ainsi que le cessionnaire, la procédure et les conditions de la concession sont régis par la loi.

Le système administratif des droits d'utilisation de l'eau et des ressources en eau publiques qui relève de l'autorité et de la disposition de l'État, oblige l'administration à concéder des pouvoirs spécifiques d'*usus* ou de *fructus* à des personnes privées spécifiques, à des fins spécifiques, en indiquant la quantité et la durée d'utilisation d'eau ou les ressources correspondantes, avec un instrument juridique tel qu'un permis, une licence, une concession, un contrat de leasing. La concession de l'utilisation des eaux publiques et des ressources en eau publiques à la fois à des personnes morales publiques et à des personnes privées pour diverses activités humaines et par le biais des procédures de droit privé sont critiqués dans le cadre de la privatisation. Plus précisément, la privatisation des ressources en eau publiques pour le secteur de l'eau en bouteille et pour les centrales hydroélectriques dans le but de produire de l'électricité, et la réalisation de cette concession par le biais de contrats de leasing soumis au droit privé sont effectivement critiquées par les opposants à la privatisation. Cependant, ces critiques anti-privatisation à la fois de la privatisation pour d'autres activités humaines et du régime juridique de la privatisation sont dénuées de sens si l'on prend en compte les mesures visant à protéger le droit à l'eau, telles que l'évaluation de la nécessité, de la nature et de la quantité des ressources publiques de l'eau dans les activités humaines et l'ordre de priorité d'utilisation que sont entrepris par l'administration, ainsi que la non-transférabilité des concessions à un tiers sans la volonté de l'administration.

Les droits d'utilisation des eaux publiques doivent être discutés séparément de la propriété des ressources en eau car il s'agit de droits temporaires, non transférables ou non échangeables, à moins que ceux-ci ne soient approuvés par l'État. Bien que l'utilisation des eaux publiques directement et crûment pour la consommation humaine ne nécessite pas de concession pour consommation de l'eau, le concept du droit à l'eau diffère également de celui des droits de l'utilisation de l'eau, dans la mesure où dans la vie urbaine actuelle, la consommation humaine est rendue possible par les administrations locales.

Après le chapitre sur la conceptualisation du droit à l'eau; la conception de la structure organisationnelle publique et la séparation des fonctions des autorités publiques qui visent à remplir les obligations fondamentales du droit à l'eau, les réglementations juridiques relatives à la fourniture d'eau potable et de services d'assainissement devraient être examinées dans le chapitre sur la réalisation du droit à l'eau en Turquie tout en expliquant les carences dues à un cadre juridique médiocre ou à de mauvaises pratiques. Le Ministère de l'agriculture et des forêts, est chargé de la protection et de l'utilisation durable des ressources en eau dans le cadre de la Loi n° 167 sur Les Eaux Souterraines, Loi n° 831 sur Les Eaux, Loi n° 2872 sur L'Environnement. Dans le cadre de la Loi n° 2872 sur Les Obligations de Protection et d'Amélioration de l'Environnement et de Prévention de la Pollution de l'Environnement, ainsi que l'évaluation, la supervision, l'autorisation et le contrôle des incidences sur l'environnement des activités constituant une pollution de l'environnement par les déchets, sont confiées à la Ministère de l'environnement et de l'urbanisation. Dans le contexte de la Loi n° 5996 sur Les Services Vétérinaires, de la santé des végétaux, nourriture et aliment des animaux et Loi n° 1593 sur L'Hygiène Publique, le Ministère de la santé est chargé de veiller à ce que l'eau potable soit conforme aux conditions techniques et hygiéniques pour la consommation humaine, que l'eau soit obtenue directement ou par des services d'eau potable des administrations locales. Il convient de souligner que les fonctions et les attributions dans le cadre du droit à l'eau conférés aux ministères qui sont de l'administration centrale doivent être mis en œuvre en coordination avec les services de l'eau potable et d'assainissement mis en place par les administrations locales.

Les administrations locales et les établissements publics qui fournissent des services techniques et spécialisés font partie des principales administrations décentralisées qui s'acquittent de diverses fonctions pour la réalisation du droit à l'eau.

Le besoin en eau potable est un besoin social général plutôt qu'un besoin local; les gens ont besoin d'eau potable partout où ils vivent. Cependant, il est clair que le besoin de services d'approvisionnement en eau potable et l'assainissement des eaux usées concerne principalement les citoyens vivant dans les villes, qui vivent loin des ressources en eau et ne disposent donc pas d'un accès direct et fiable à de l'eau potable. Les lois ont établi que la fourniture de services d'eau potable et d'assainissement ainsi que la détermination des caractéristiques géographiques, démographiques et spatiales pertinentes pour ces services, telles que les caractéristiques qualitatives et quantitatives

des ressources en eau de la région, la distance qui sépare les ressources en eau des territoires urbanisés, leur altitude par rapport à l'altitude des territoires urbanisés, ainsi que les facteurs de pollution dans les régions proches où l'eau coulera de sa source aux territoires urbanisés, l'emplacement et les méthodes de traitement de l'eau, la population locale et la concentration devrait être gérée par les administrations locales plutôt que par l'administration centrale. Conformément à la Loi n° 5302 sur l'Administration Provinciale Spéciale, Loi n° 1593 sur l'Hygiène Publique, Loi n° 831 sur les eaux, Loi n° 2560 sur la création et les fonctions de la direction générale de l'administration des eaux et des égouts de Istanbul, Loi n° 5216 sur la Municipalité Métropolitaine, Loi n° 5393 sur la Municipalité, Loi n° 442 sur les Villages, Loi n° 3202 sur les Services Villageois, toutes les administrations locales se sont vu attribuer des fonctions et attributions concernant le service d'eau potable et d'assainissement afin de répondre aux besoins en eau potable. Dans la dernière image d'aujourd'hui, les services d'eau potable et d'assainissement sont fournis par les administrations des eaux et des égouts où la municipalité métropolitaine est établie; toutefois, les municipalités des centres-villes, districts et villages qui sont établis dans les provinces où la municipalité métropolitaine n'est pas établie, mais dont les administrations provinciales spéciales sont, peuvent fournir des services d'eau potable avec leurs propres installations ou avec DSI. Les administrations provinciales spéciales ont l'attribution de fournir des services d'eau potable et d'assainissement dans le contexte du droit à l'eau, en dehors du domaine de responsabilité des municipalités et des villages, ainsi que des unions d'administration locales qu'ils ont créées par les administrations locales; ou les services ce qui ne peut être fait par un union des administrations locales et DSI.

Les obligations en matière de droit à l'eau, de la DSI qui est une institution publique ayant la personnalité morale publique, qui fournit des services dans toute la Turquie peuvent être décrites comme la construction de barrages et l'infrastructure de transmission pour les territoires urbanisés, leur exploitation dans le cadre du partenariat à établir avec les municipalités, construire les infrastructures de transport de l'eau et des eaux usées et les rendre aux municipalités pour la gestion, construire des barrages, les installations de transport, de décharge et autres installations d'approvisionnement en eau nécessaires pour fournir de l'eau potable aux villages qui n'ont pas suffisamment d'eau potable; puis les rendre pour la gestion; organisation technique, approbation et supervision des projets d'approvisionnement, de traitement

et de distribution d'eau potable relevant au service d'eau potable et d'assainissement des eaux usées devant être exécutée par les administrations des eaux et des égouts, des municipalités ou des administrations locales, est attribution des licences nécessaires à l'utilisation directe de l'eau potable souterraines. Aujourd'hui, conformément à la Loi n° 2560 sur la création et les fonctions de la direction générale de l'administration des eaux et des égouts de Istanbul et aux amendements législatifs, les administrations des eaux et des égouts des municipalités métropolitaines ayant une personnalité morale publique, ont la fonction de rendre les services d'eau potable et d'assainissement, de préserver toutes les ressources en eau et les côtes à l'intérieur des limites de la municipalité métropolitaine et d'empêcher leur pollution par les eaux usées et les déchets industriels, d'établisseur et de gérer des installations qui entraîneront élimination ou réduction des pertes dans ces ressources d'eaux. En outre, conformément à la Loi n° 832 sur les Eaux, la possibilité de créer des unions d'administrations locales afin de fournir de l'eau potable des ressources en eau publiques pour répondre aux besoins en eau potable des villages et des villes et de les fournir proportionnellement aux villages et aux municipalités selon leurs besoins, a été fourni ou même rendu obligatoire. En ce sens, les unions d'administrations locales telles que les unions de l'eau potable et les unions de services villageois, disposant des droits et des pouvoirs des administrations locales associées vis-à-vis des services visant à répondre aux besoins locaux communs et susceptibles d'être transférés au syndicat dans l'établissement statut, ont été mis en place dans les provinces dont les administrations provinciales spéciales sont établies. Outre à ces administrations, GAP, un établissement public qui se concentre davantage sur le développement économique afin de le réaliser de manière globale et équilibrée en améliorant le bien-être et la protection de l'environnement, mène actuellement des projets de cartographie des services de distribution d'eau et d'assainissement qui sont être effectués par les administrations locales en ce qui concerne les services d'eau potable et d'assainissement dans les provinces relevantes, conformément au Décret-loi n° 388; lorsque DAP, DOKAP et KOP remplissent des fonctions de préparation, de coordination, de contrôle et d'évaluation de la mise en œuvre des plans d'action afin de garantir que les projets et activités de développement des institutions et organisations publiques sont réalisés de manière harmonieuse et intégrée; d'aider et de fournir une assistance financière et technique afin de développer leurs projets d'investissement si nécessaire, conformément au Décret-loi n° 642.

Afin de réaliser le droit à l'eau, il est possible de considérer toutes les activités administratives menées par l'organisation décrite ci-dessus dans un concept-cadre tel que les services d'eau. Toutefois, ces activités administratives, qui ont une incidence sur les libertés et droits fondamentaux, devraient être examinées en tant que services publics, activités de police administrative, activités mesurent d'encouragement et d'incitation, activités de planification et d'autogestion, car cette distinction faciliteront la compréhension du régime juridique applicable et l'explication quelles activités peuvent être évaluées dans le cadre de la privatisation, le concept qui a pris de l'importance en raison de la crise de l'eau.

En ce qui concerne l'obligation de fournir un accès à l'eau, l'État doit assurer un approvisionnement en eau potable de qualité et en quantité suffisante pour répondre aux besoins personnels et en matière d'alimentation des habitants des zones de habbergement, des endroits des services de l'éducation et la santé et des endroits de travail, ainsi collection et élimination des eaux usées de ces zones. Étant donné que la coexistence et la continuité de la vie sociale ne peuvent être maintenues que dans des endroits où l'accès à une eau salubre est fourni et où les eaux usées sont éliminées, l'accès à une eau salubre et l'évacuation des eaux usées sont un besoin social général lié au droit à la vie saine et au droit de vivre dans un environnement sain. Par conséquent, la première activité administrative qui garantit la réalisation du droit à l'eau dans le contexte du droit administratif est la fourniture d'eau potable propre, fiable et d'un coût abordable, ainsi que l'assainissement en tant que services publics. En ce qui concerne l'obligation incombant à l'État de ne pas nuire quantitativement et qualitativement aux ressources en eau et aux eaux en général et d'éviter les dommages causés par des tiers, l'État aura la possibilité de mener certaines activités portant atteinte aux droits et les libertés fondamentaux du peuple en utilisant le pouvoir public de l'État, principalement en ce qui concerne le droit pénal et le droit administratif. Par conséquent, la deuxième activité administrative qui garantit la réalisation du droit à l'eau dans le contexte du droit administratif est l'activité de la police administrative en matière d'eau potable et d'assainissement, qui implique l'intervention de divers droits et libertés fondamentaux, notamment le droit à la propriété et la liberté d'entreprise, afin de protéger la qualité et la quantité d'eau auxquelles un individu doit avoir accès pour satisfaire ses besoins personnels.

Avant la mise en œuvre de services publics d'eau potable et d'assainissement et l'activité de la police administrative pour la réalisation du droit à l'eau, les aspects

géographiques, physiques, qualitatifs et quantitatifs des bassins où les ressources en eau sont situées, les possibilités d'auto-renouvellement avec les écosystèmes environnants, les facteurs pouvant causer détérioration et les mesures qui peuvent être pris doivent être prévues et les ressources de l'État doivent être planifiées. En effet, en Turquie, le Ministère de l'Agriculture et des Forêts est chargé de préparer le plan de gestion générale des bassins hydrographiques pour la protection et l'amélioration des ressources en eau, la prévention de la contamination des ressources en eau et du milieu aquatique, l'utilisation efficace des ressources en eau, la protection et l'amélioration de la qualité écologique et chimique du milieu aquatique, conformément à la stratégie nationale de gestion des bassins versants élaborés par le Haut Conseil de Planification. Toutefois, la phase de planification des activités administratives visant à la mise en œuvre du droit à l'eau n'a pas été examinée en détail, car les activités de planification récemment font l'objet d'amendements importants pour assurer la compatibilité avec l'acquis de l'UE et les activités de planification ne pouvant être directement demandées ou ne peuvent être soumises à un jugement sans mise en œuvre. D'autre part, des mécanismes d'encouragement et d'incitation pour toutes les personnes qui ont droit à l'eau et toutes les personnes privées qui participent à toutes sortes d'activités du secteur privé nécessitant l'utilisation de ressources en eau ou d'eau, telles que l'éducation tout au long de la vie sur l'utilisation hygiénique de l'eau, les cours dans le programme d'éducation et les messages d'intérêt public destinés à informer le public des méthodes d'économie pour la consommation d'eau propre, la promotion de toutes sortes d'opportunités technologiques permettant de réduire la quantité d'eaux usées sont également importants pour la réalisation du droit à l'eau. En effet, la Loi n° 2871 sur l'Environnement stipule que l'utilisation des eaux usées traitées comme eau d'irrigation agricole sera encouragée dans les zones où l'eau d'irrigation est rare et de valeur économique. Cependant, il ne semble pas possible de mentionner des mécanismes d'encouragement et d'incitation adéquats pour la réutilisation des eaux usées dans l'irrigation agricole, qui représentent une part beaucoup plus importante de la consommation annuelle d'eau, plus il n'existe pas d'incitation généralisée ni d'appui systématique pour économiser de l'eau potable; donc les activités d'encouragement et d'incitation n'ont pas été examinées en détail.

Il est possible de définir les services de captage d'eau potable à partir de sources souterraines et de surface, de traitement et de distribution d'eau potable à travers un réseau dans des zones où il y a une vie collective en ville afin de répondre aux besoins

quotidiens en eau potable et en hygiène des populations comme ‘services d’eau potable’; et les services de collection des eaux utilisées par les bénéficiaires du service d’eau potable et sont ainsi devenues des eaux usées des établissements et leur rejet dans un environnement récepteur approprié afin d’assurer la renouvelabilité des ressources en eau dans le cycle de l’eau en tant que ‘services d’assainissement’. Ces deux activités sont des services publics de base qui réalisent le droit à l’eau. Le droit à l’eau n’exige pas que ces services soient réglementés en tant que services publics économiques et sociales, mais il semble être de cette nature dans la plupart des pays.

La service public, est la fourniture de biens et/ou de services par l’État et d’autres personnes morales publiques, ou par des personnes privées sous leur contrôle, direction étroite et surveillance, pour répondre et satisfaire les besoins collectifs de la société, dans le cadre d’égalité, de continuité, de régularité. En droit turc, il est nécessaire de déterminer si les services d’eau potable et d’assainissement sont des services publics; pour cela, les dimensions fonctionnel, organique et procédural de ces services doivent être examinés pour voir s’ils répondent aux critères d’un service public.

La dimension fonctionnel, c’est-à-dire l’objet du service public est la fourniture de biens et/ou de services afin de satisfaire et de répondre aux besoins généraux qui interrompent ou rendent impossible le fonctionnement de la vie sociale, s’ils ne sont pas satisfaits. Afin de déterminer si les services d’eau potable et d’assainissement sont les besoins généraux du public, qui est les titulaires le droit à l’eau, il est nécessaire de se référer à la volonté claire du législateur, à la volonté de l’administration autorisée ou à défaut d’une telle volonté, aux décisions judiciaires. La Cour Constitutionnelle a approuvé que l’eau potable est un besoin social en déclarant que *“répondre aux besoins des gens, comme l’eau [...], est un service public important”*; et a déclaré que les activités constituant un service public pour répondre au besoin social général d’eau potable sont déterminées par la loi en stipulant que *“la construction et l’exploitation du [...] barrage, des installations d’eau potable, du traitement, de l’assainissement et des activités similaires spécifiées dans l’article de la loi, sont du service public. Parce que ce sont des activités régulières et continues pour répondre aux besoins communs de la publique dans un but d’intérêt public”*. Conformément à la loi, spécialement la Loi n° 442 sur les Villages, Loi n° 7478 sur l’Eau Potable des Villages, Loi n° 1593 sur l’Hygiène Publique, Loi n° 2560 la création et les fonctions de la direction générale de l’administration des eaux et des égouts de Istanbul, Loi n° 5216 sur la Municipalité

Métropolitaine, Loi n° 5302 sur l'Administration Provinciale Spéciale et Loi n° 5393 sur la Municipalité, l'accès à l'eau potable et l'évacuation des eaux usées des zones d'habitation sont réglementés en tant que besoins publics locaux; la capture, le traitement, la distribution et, si nécessaire, le stockage de l'eau potable des ressources en eau souterraines, des rivières, des barrages et des lacs naturels, ainsi que la collecte, le traitement et le rejet des eaux usées dans l'environnement approprié sont des services publics intégrés qui satisfont aux besoins généraux de la société en matière d'accès à une eau salubre, propre et suffisante.

La dimension organique du service public est la question de savoir qui exécutera le service. Conformément aux lois susmentionnées, en bref, il est clair que DSI, les administrations locales et les administrations des eaux et des égouts sont conjointement responsables de la capture de l'eau des ressources en eau souterraines, des rivières, des barrages et des lacs naturels, de la liquidation et de la transmission et du stockage, si nécessaire; les administrations locales et les administrations de l'eau et des égouts sont chargées de fournir des services de traitement de l'eau des sources d'eau souterraines, des rivières, des barrages et des lacs naturels, d'obtenir de l'eau potable et salubre grâce à une variété de processus physiques et chimiques qui permettent l'élimination de la contamination et des impuretés ainsi que de distribuer cette eau potable traitée, salubre et suffisante aux territoires urbanisés et aux zones publiques par le biais d'un réseau de canalisations et d'autres méthodes disponibles pour répondre aux besoins de la population; les administrations locales, la DSI et les administrations de l'eau et des égouts sont responsables de la collecte, de l'élimination et du rejet des eaux usées des territoires urbanisés et aux zones publiques. En bref, nous pouvons souligner que la loi a désigné diverses administrations qui sont les personnes morales publiques comme principales administrations responsables et obligées en ce qui concerne les différentes étapes des services d'eau potable et d'assainissement. Bien que la responsabilité et la fourniture des services d'eau potable et d'assainissement ne soient pas cédées à l'initiative des personnes privées, les initiatives des personnes privées ne sont pas complètement rejetées aux différentes étapes des services d'eau potable et d'assainissement. La DSI, les administrations des eaux et des égouts, les municipalités et les administrations provinciales spéciales peuvent établir toute infrastructure liée à l'approvisionnement en eau, la transmission, le traitement et la distribution de l'eau aux abonnés, ou la faire construire, renouveler, entretenir ou réparer par des personnes privées; ils peuvent également assurer eux-

mêmes l'exploitation de cette infrastructure ou déléguer l'exploitation à une personne privée.

La dimension procédural de du service public nécessite d'examiner la nature de la relation juridique entre l'administration, dont le législateur fait le principal responsable et la personne privée déléguée à l'exercice du service public, ainsi que la nature de la relation juridique entre le fournisseur et le bénéficiaire du service public. Généralement en droit turc, l'exécution du service public par qui les personnes morales publiques qui est désigné comme le premier responsable est défini comme régie directe; par contre les procédures permettant l'exécution du service public par les personnes privées sont considérées comme les licences, les concessions, les contrats d'affermage et de régie intéressée soumis au droit public et des contrats de construction-exploitation-transfert et autres contrats mixtes soumis au droit privé. Conformément à la Loi n° 3996 sur la réalisation de certains investissements et services dans le cadre du modèle construction-exploitation-transfert (BOT), DSI, les administrations locales et les administrations des eaux et des égouts peuvent déléguer la construction et/ou l'exploitation des infrastructures de barrages, les stations d'irrigation, de l'eau potable, d'épuration, des eaux usées, ainsi que les infrastructures et services de prévention de la pollution de l'environnement nécessitant des technologies de pointe ou des ressources financières exorbitantes aux personnes privées par des contrats de droit privé. Selon la Loi n° 5393 sur la Municipalité, les municipalités peuvent déléguer les personnes privées pour exécuter différentes étapes des services d'eau potable et d'assainissement, par le biais de contrats de concession, sur avis du Conseil d'État et sur décision du Ministère de l'Environnement et de l'Urbanisation, pour une durée n'excédant pas quarante-neuf ans. Avec la Loi n° 5216 sur la municipalité métropolitaine, les municipalités métropolitaines sont autorisées "*à fournir des services d'eau et d'assainissement, à construire ou à faire construire et à exploiter des barrages et autres installations nécessaires pour rendre ces services*", cependant en raison de l'absence de l'autorité de "faire exploiter" à la fois dans la Loi n° 5216 et dans la Loi n° 2560, il n'est pas possible pour les municipalités métropolitaines de déléguer l'exploitation d'installations pour les services d'eau potable et d'assainissement à une personne privée par un contrat de concession. En outre, le législateur a déclaré sa volonté que les installations de services d'eau et d'assainissement soient gérées par les administrations des eaux et des égouts. Par conséquent, l'autorisation des administrations des eaux et des égouts, de déléguer

l'exploitation des services d'eau potable et d'assainissement aux personnes privées sera contraire à l'objectif de création de ces administrations et donc la Loi n° 2560 n'a pas reconnu une telle autorité. À la lumière des discussions concernant l'égalité et l'impartialité des investissements dans une région ainsi que le principe de non-délégation du pouvoir de fixer les tarifs, il convient de critiquer le fait que les administrations des eaux et des égouts ont le pouvoir de déléguer l'installation et l'exploitation des installations concernant les services d'eau potable et l'assainissement à une personne privée par un contrat de droit privé conformément à la Loi n° 3996, mais pas par un contrat de concession. À ce stade, il est possible de voir que la délégation par un contrat de droit privé pour l'exploitation des services d'eau potable et d'assainissement constitue une menace sérieuse de violation du droit à l'eau, à partir des exemples de la Municipalité Métropolitaine d'Izmit - Izmit Ville Projet de provision de l'Eaux Urbain et Industriel (Izmit Projet de l'Eau) et Antalya Administration des Eaux et des Eaux Utilisées - Antalya Projet de l'Eaux et Eaux Utilisées, qui sont présentés comme les seuls exemples de modèle BOT. En tant qu'autre dimension procédurale d'un service public, qui est le caractère de la relation juridique entre le fournisseur de services et les bénéficiaires, il convient tout d'abord de préciser que si le fournisseur de services est une personne privée, une relation de droit privé doit être établie entre le bénéficiaire et le fournisseur de services conformément au principe de l'égalité devant la loi. Dans le cas de services publics exécutés directement par les administrations, qui en bénéficient volontairement et font l'objet d'une évaluation économique sous forme de prix, une relation juridique privée doit également être établie entre l'administration et les bénéficiaires. Une relation de droit privé s'établit entre les bénéficiaires des services d'eau potable et d'assainissement et les administrations avec les conventions d'abonnement réglementant l'obligation de payer un prix pour le service qu'elles reçoivent. Cependant, il ne faut pas oublier qu'il existe une relation de droit public entre les administrations qui fournissent les services d'eau potable et d'assainissement et les bénéficiaires, ce qui donne lieu à l'utilisation de la puissance publique sous la forme d'un pouvoir de modifier le contrat de souscription ou imposer amendes administratives, et que le refus de l'administration de conclure un tel contrat de droit privé est limité par le droit public.

Les services publics, qu'ils soient fournis par l'administration ou par une personne privée, sont les services qui doivent être exécutés conformément aux

principes d'égalité, de généralité et d'impartialité, de variabilité (adaptation), de régularité et de continuité qui sont développés par la jurisprudence. De nos jours, il est possible d'affirmer que la gratuité n'est pas le principe de la service publique, que tous les services publics sont facturés que ce soit dans le cadre des impôts, taxes, tarifs et obligations financières similaires ou directement par un prix, et qu'il est un principe facturer des frais pour un service public, à moins qu'il ne soit expressément indiqué dans la constitution ou les lois que le service public sera assuré gratuitement. Il est donc également nécessaire d'examiner comment les principes de service public sont appliqués dans les services d'eau potable et d'assainissement.

Le principe de l'égalité exige principalement la fourniture de services publics au public de manière universelle. Bien que l'administration ou la personne privée qui fournit le service public, établisse une relation de droit privé avec les bénéficiaires, le fournisseur est sous l'obligation de contracter avec toute personne qui remplit les conditions d'accès au service public conformément au principe d'égalité et l'impartialité, sauf en cas d'obstacles dus à des impossibilités juridiques et techniques. Dans le cas de la Turquie, les exemples de la Cour de Cassation et du Conseil d'État montrent que les principes d'égalité et d'universalité sont ébranlés par des pratiques différentes dans la conclusion du contrat d'abonnement et dans la détermination de la nature de l'abonnement, notamment en raison des réglementations de zonage, du statut de propriété et la réglementation des abonnements et tarifs des administrations compétentes. Il convient de souligner que la différenciation des méthodes et principes d'utilisation des services d'eau potable et d'assainissement, en particulier des habitants des villages, des districts et des municipalités provinciales, et de ceux vivant dans les zones de responsabilité de la municipalité métropolitaine et de l'administration spéciale provinciale ainsi que la différenciation des prix due à des tarifs différents ne sont pas contraires au principe d'égalité; mais sont des moûts de ce principe. En plus de cela, il est également possible de fournir gratuitement de l'eau potable afin d'assurer l'égalité et la discrimination positive pour les abonnés ayant des faiblesses sociales ou économiques et les bénéficiaires de diverses activités publiques.

Les services publics devraient être effectués régulièrement aussi longtemps que le besoin social général existe. Le principe de continuité exige que les services d'eau potable et d'assainissement soient effectués de manière à fournir à tout moment la même qualité et la même quantité aux bénéficiaires. En Turquie, la continuité de l'abonnement peut être modifiée en raison du statut de la propriété. Le principe de

continuité des services publics requiert également de la régularité. Le principe de régularité oblige à la fois l'administration qui est la principale autorité responsable du service et l'administration qui est l'autorité de tutelle, à prendre des dispositions concernant la quantité et la qualité du service afin de garantir que le service répond aux besoins sociaux généraux. Selon le Règlement sur Les Systèmes d'Approvisionnement et de Distribution d'Eau Potable, pour la conception, le projet et la construction de services d'eau potable et d'assainissement, *“la conception des systèmes doit durer au moins 30 ans, ce qui ajoute 5 ans de construction à cette période [...], il faut tenir compte de l'estimation selon laquelle l'amélioration et le renouvellement des pompes, des divers instruments de mesure et des équipements de contrôle peuvent être recâblés dans les périodes antérieures”* ainsi que *“des prévisions doivent être faites sur les besoins actuel et futur en eau”*. La délégation de la gestion de la fourniture de services d'eau potable et d'assainissement, qui ont un caractère de monopole géographique, aux personnes privées par le biais de contrats de droit privé risque de soulever des problèmes, notamment en ce qui concerne le principe de régularité.

Dans les services publics d'aujourd'hui, qui impliquent une utilisation directe et individualisée, il est possible de facturer l'utilisation par des techniques économiques et financières, en fait il s'agit d'une exigence conforme au principe d'égalité. Il existe deux points de vue différents sur la qualité du coût perçue par les bénéficiaires dans les services publics offrirent une utilisation directe et individualisée. Dans un avis, ce coût n'est pas une redevance ou prix. Selon un autre avis, ces coûts ne sont pas une sorte de frais de participation; c'est avant tout un coût ou un prix lorsqu'il s'agit d'un profit. Cette opinion est basée sur la tarification des services publics industriels et commerciaux, dont le bénéfice est facultatif, conformément aux principes de continuité et d'efficacité de service ainsi qu'aux services publics administratifs fournissent également par les personnes privées. En outre, il convient de noter que le législateur a le pouvoir discrétionnaire de déterminer la méthode de tarification de tous les services publics dans le cadre des principes constitutionnels, d'autoriser l'administration à facturer, de réaliser ou non des profits par la tarification financière et commerciale. À cet égard, la base juridique de la tarification des services d'eau potable et d'assainissement est réglementée par la Loi n° 2872 sur l'Environnement, Loi n° 5393 sur la Municipalité, Loi n° 2464 sur les Revenus Municipaux. En outre, une partie de la tarification des services d'eau potable et d'assainissement est basée

sur une obligation financière du type fiscal avec le nom de redevance de participation aux infrastructures et l'autre partie est basée sur les prix calculés sur la base des tarifs des administrations concernées, déterminés dans les limites légales prévues par la loi, et les frais fixes/proportionnels perçus pour les services d'abonnement. Les coûts que les tarifs devraient inclure sont largement débattus dans le contexte du droit à l'eau; on dit que les tarifs feraient du service de l'eau potable et de l'assainissement un marché. Dans le système actuel de tarifs, la Turquie doit couvrir le coût total de l'approvisionnement. La question la plus controversée du principe de tarification est le taux de profit que les administrations des eaux et des égouts sont obligés de refléter sur les coûts conformément à la Loi n° 2560 n'est pas limitée et il est donc possible de fixer des prix dépassant le coût total d'approvisionnement. La Cour Constitutionnelle et la Cour des Litiges Juridictionnels précisent dans leurs décisions que les prix seront déterminés par la technique économique-commerciale, à savoir en matière de coûts et de bénéfice. Le droit à l'eau ne constitue pas en soi un obstacle à l'imputation de bénéfice sur les services d'eau potable et d'assainissement, mais requiert la détermination par la loi des limites supérieures et inférieures du bénéfice. Il convient d'ajouter que l'administration centrale n'a pas de pouvoir de garde pour examiner la légalité et l'opportunité des tarifs déterminés par les municipalités ou les administrations des eaux et des égouts; toutefois, cela n'empêche pas les juridictions administratives d'examiner la légalité du profit. Un autre problème important concernant la tarification est celui des compteurs prépayés. Malgré la jurisprudence de la Cour suprême et les recommandations du KDK (Ombudsman); il n'est pas possible de dire que les réglementations suffisantes ont été prises à cet égard. Nous devons également noter que l'Autorité de la Concurrence contrôle la détermination des prix de vente qui incluent un taux de profit ciblé par les administrations fournissant les services de marchandises qui permettent l'accès aux services d'eau et d'assainissement, tels que compteur d'eau, carte électronique, compteur lecture, inspection et réparation, etc.. Une autre question est de savoir si le prix devrait inclure la taxe sur la valeur ajoutée (KDV) pour les services d'eau potable et d'assainissement. Considérant que le sujet du KDV est la fourniture de biens et services commerciaux; préconisant que les services d'eau potable et d'assainissement qui visent à réaliser le droit à l'eau soient des services commerciaux lorsqu'ils sont fournis par les administrations des eaux et des égouts dans les provinces qui sont des municipalités métropolitaines, mais ne sont pas des services commerciaux dans les villages, sont

contradictoires et affectent la tarification des ces services en matière de principe d'égalité. Enfin et surtout, une nouvelle procédure de facturation appelée l'initiative du Droit à l'Eau, qui a été introduite par ISKI en 2019, fournissant aux abonnés des résidences une certaine quantité d'eau sans frais, est une étape positive pour la mise en œuvre du droit à l'eau et doit être étendue.

Dans un environnement où la qualité et la quantité des ressources en eau ne sont pas préservées, l'accès à l'eau de quantité et de qualité suffisantes pour répondre aux besoins de consommation personnels est soit impossible, soit menacé; en outre, dans un tel environnement, le droit à la vie, la liberté d'établissement, le droit à la santé et le droit de vivre dans un environnement sain et de nombreux autres droits et libertés fondamentales garanties par la Constitution ne seront pas utilisés correctement. Par conséquent, afin d'établir et de maintenir l'ordre public dans lequel le potentiel, la qualité et la quantité des ressources en eau sont protégées, le législateur sanctionne certaines actions et activités humaines dans le cadre du droit pénal en tant qu'infractions pénales; et certains d'entre eux comme des délits mineurs nécessitant des mesures administratives et des sanctions. En outre, certaines actions et activités humaines devraient être soumises à des mesures administratives telles que des procédures d'autorisation ou de notification afin d'éviter toute perturbation de l'ordre public. En bref, dans le cadre du pouvoir de police administrative, afin d'empêcher que l'ordre public ne soit perturbé, l'administration est chargée et autorisée à soumettre certaines activités de personnes privées à l'autorisation ou à la notification, déterminer les délits mineurs qui perturbent l'ordre public, prévenir les actes criminels et délictueux, à déterminer si les activités des particuliers constituent un crime ou un délit, soumettre les délits mineurs à des sanctions administratives ou aider les autorités judiciaires dans la phase d'enquête et de poursuite à sanctionner les crimes. Dans ce contexte, dans le but de protéger la qualité et la quantité des sources d'approvisionnement en eau potable, l'activité de police administrative sur l'eau potable et l'assainissement oblige l'administration à réglementer et inspecter diverses activités des personnes privées puis à imposer des sanctions administratives en cas de non-respect de la réglementation.

Afin de réaliser le droit à l'eau, le législateur a assigné des devoirs aux administrations compétentes pour protéger la qualité et la quantité des sources d'eau potable par la loi; toutefois, compte tenu de la diversité des activités humaines avec une technique en constante évolution et en développement, il a laissé le pouvoir de

prendre des règlements détaillés sur la manière d'exécuter ces tâches à ces administrations. Il est possible de considérer l'autorité donnée aux différentes administrations à utiliser dans le cadre fixé par le législateur, pour déterminer les facteurs ou activités polluantes qui affecteront directement ou indirectement les ressources en eau qui fournissent l'eau potable, la quantité de polluants et de déchets qui peuvent être rejetés dans l'environnement, les règles et procédures concernant toutes les activités publiques et privées qui entraînent des dommages potentiels en raison de leurs émissions dans l'eau et les sources d'eau, l'air, le sol et d'autres éléments environnementaux qui interagissent avec les ressources en eau; les procédures et les périodes d'inspection et sanctions ont appliqué en cas de non-respect ou de dommage, comme le pouvoir de réglementer. Dans le domaine des activités de police en matière d'eau potable et d'assainissement, tant l'administration centrale que les administrations locales et les institutions publiques établissent leurs réglementations de manière générale sous forme de Règlements. Compte tenu du champ d'application et de l'objet des réglementations relatives à la protection en qualité et en quantité des ressources en eau potable et des bassins qui assurent la formation de ces ressources, il est possible d'examiner les réglementations administratives établies par l'administration central ou DSI en tant que règlements généraux à appliquer à l'échelle nationale tandis que les règlements administratifs établis par les administrations locales et les administrations des eaux et des égouts en tant que règlements spéciaux qui ne doivent être appliqués qu'à l'intérieur des limites des administrations locales. Règlement sur la protection de l'eau potable - bassins d'eau potable qui réglemente les principes généraux de protection, les activités interdites, les activités soumises à permis ou notifications, les zones de protection des flots, ruisseaux et rivières (cours d'eau) et les lacs naturels, les lacs de barrage et les étangs dans les bassins d'eau potable; Règlement sur le contrôle de la pollution de l'eau, qui réglemente les interdictions concernant la protection de la qualité de l'eau, les principes de rejet des eaux usées et les principes des permis de rejet, les principes liés aux infrastructures des eaux usées et les procédures et principes de surveillance et d'inspection; Règlement sur le traitement des eaux usées urbaines, qui réglemente les principes techniques et administratifs liés à la collecte, au traitement et au rejet des eaux usées urbaines et de certaines eaux industrielles rejetées dans les réseaux d'égouts, ainsi que les principes concernant la surveillance, la notification et l'audit des rejets d'eaux usées; Règlement sur le contrôle de la pollution causée par les

substances dangereuses dans l'eau et son environnement, qui régit les principes techniques et administratifs concernant l'identification des substances dangereuses polluantes dans les eaux de surface, les estuaires et les eaux régionales, l'établissement de programmes de réduction de la pollution, des mesures pour la prévention et l'inspection de la pollution, l'inventaire des substances dangereuses, et qui définit les normes et critères de qualité des rejets; Le Règlement sur la protection des eaux souterraines contre la pollution et la détérioration réglementant la protection de l'état actuel de toutes les eaux souterraines en bon état, prévenant la pollution et la détérioration pour diverses raisons et les sanctions pour l'amélioration de la qualité des eaux contaminées ou détériorées sont des exemples de règlements généraux. Dans tous ces règlements généraux, les interdictions, permis et autres mesures administratives concernent tout d'abord le rejet des eaux usées et tous les autres résultats des activités humaines pouvant affecter les ressources en eau fournissant de l'eau potable et les eaux souterraines qui alimenteront ces ressources ainsi que les sanctions à imposer en raison de la violation sont réglementées en détail.

Outre les règlements généraux édictés par le gouvernement central et la DSI, comme mentionné ci-dessus, les administrations locales, les administrations des eaux et des égouts et les unions d'administrations locales qui sont chargées de diverses tâches pour réaliser le droit à l'eau, sont également autorisées à prendre des règlements administratifs appliqués dans leurs zones de mission. Par exemple, la réglementation sur la protection des bassins d'eau potable des administrations de l'eau et des égouts, qui répertorie les bassins fournissant de l'eau potable et/ou les zones de protection et leurs limites, réglemente les permis, notifications et interdictions supplémentaires en plus de ceux spécifiés dans le Règlement sur la protection de l'eau potable - bassins d'eau potable ou les clarifie; les réglementations sur le rejet des eaux usées dans les égouts des administrations des eaux et des égouts réglementant les principes à respecter par les sources d'eau usées dans les endroits où il n'y a pas de réseau d'assainissement, les substances interdites à rejeter dans le réseau d'assainissement, les conditions de rejet des eaux usées domestiques eaux usées vers le réseau d'égouts et/ou directement dans l'environnement, les normes de rejet des eaux usées à respecter par la source des eaux usées industrielles, les conditions de l'autorisation de contrôle de la qualité des rejets concernant le raccordement et le rejet des eaux usées industrielles aux égouts, les conditions et autres les questions concernant l'obligation de prétraitement, les dispositions particulières à appliquer dans les zones industrielles

organisées, le coût du traitement des eaux usées à appliquer aux sources d'eau usées industrielles rejetées directement dans les égouts sans respecter les conditions de rejet, et les principaux paramètres de pollution et coefficients pour le calcul de tel coût du traitement des eaux usées, les obligations de construire de cheminées de contrôle et/ou débitmètres et/ou dispositifs d'échantillonnage composites pour les sources industrielles d'eaux usées pour le contrôle et l'inspection, l'obligation de mettre en place un système de traitement des eaux usées à distance en temps réel, ainsi que des sanctions à imposer en raison de la violation sont des règlements spéciaux.

Dans le domaine des activités de police en matière d'eau potable et d'assainissement, le pouvoir d'inspecter et de vérifier s'il existe une contradiction avec les lois ou les règlements généraux et spéciaux édictés par les administrations compétentes pour la mise en œuvre de ces lois, qui réglementent les interdictions, permis, notifications et autres obligations concernant toute activité pouvant être exercée par les secteurs publics et privés affectantes toutes sortes de sources d'eau qui fournissent de l'eau potable et / où les bassins d'eau qui alimentent cette source d'eau; est essentiellement une autorité inhérente pour assurer l'ordre public et il n'a pas besoin d'être clairement énoncé dans la loi ou les règlements administratifs. Cependant, dans certaines réglementations, des procédures d'inspection spéciales, exigeant que certaines données soient fournies par les personnes exécutant des activités affectant les ressources en eau ou les bassins, sont réglementées en détail.

Sanctions administratives, qui permettent le rétablissement de l'ordre public, c'est-à-dire la réorganisation de l'ordre matériel conformément à l'ordre juridique, après la violation des interdictions ou des obligations de prendre des permis ou de faire des notifications, régies par les lois et règlements administratifs concernant des pouvoirs de police en matière d'eau potable et d'assainissement, qui cesse d'exister lorsque les effets de la violation sur l'ordre public sont empêchés ou lorsque l'ordre public est rétabli, qui se présentent sous la forme d'ordonnances de respect des interdictions; annulation du permis dans les activités soumises à autorisation; interdiction / suspension d'activité; la fermeture du lieu de travail dans lequel l'activité est exercée ou la saisie de marchandises peuvent être considérée comme des mesures administratives. Conformément au règlement sur les permis et licences environnementaux, l'annulation du certificat d'activité temporaire (GFB) reçu par les directions des infrastructures d'eaux usées et les sources d'eau usées industrielles qui sont tenues d'obtenir une autorisation de rejet d'eaux usées, en raison de l'abstention

de demander la licence environnementale, en raison de l'abstention de remplir les documents manquants, en raison de la désapprobation, en raison de l'incohérence avec les informations et les documents soumis au stade de la demande, et / ou l'interdiction / la suspension totale ou partielle des opérations en cours; ordre des municipalités au propriétaire de réhabiliter si les puits ou citernes sont contaminés; la suppression des installations existantes, des installations d'élimination des déchets dangereux, du stockage des matières dangereuses et des structures similaires pouvant entraîner des conséquences irréparables pour la santé humaine et l'environnement par l'administration compétente dans les zones de protection absolue, de courte et moyenne distance; l'annulation de permis pour l'élevage et l'agriculture, l'entretien / la réparation ou la construction de bâtiments, les installations industrielles ou les opérations minières en raison de la perte des conditions spécifiées dans la législation et la réglementation applicables, la cessation de ces activités, les décisions de démolition du bâtiment dans les zones de protection absolue, de courte, moyenne et longue distance; les décisions des villages et des municipalités concernant l'interdiction de couper ou d'irriguer sur le terrain, ou le pâturage des animaux en raison des dommages possibles à l'eau potable qui sont alloués pour leur propre usage et en raison de la perturbation des conditions sanitaires, sont des exemples de mesures administratives dans le domaine des activités de police en matière d'eau potable et d'assainissement.

Il est possible d'examiner les sanctions administratives qui sont imposées après la violation des obligations édictées par les lois et règlements administratifs concernant le réseau d'eau potable et d'assainissement, dont le point focal est la punition du contrevenant qui viole l'ordre public plutôt que la restauration de l'ordre public, qui prend la forme d'amendes pécuniaires, de transfert de propriété au public, de suspension ou de cessation d'activité et d'annulation du permis, en tant qu'amendes administratives. Amendes administratives pécuniaires imposées aux administrations des eaux et assainissement dans la zone de responsabilité de la municipalité métropolitaine, municipalités dans les limites des municipalités et des zones adjacentes, ainsi que directions de zones industrielles organisées dans les zones industrielles organisées, présidences coopératives dans les petites zones industrielles; directions régionales au sein des zones franches et/ou industrielles; les unités autorisées par le ministère de la Culture et du tourisme dans les zones de conservation et de développement culturel et touristique et les sites touristiques, la gestion des sites

ou des installations dans les villages de vacances, les installations touristiques ou les sites touristiques séparés des zones résidentielles existantes; en raison de l'échec de l'établissement ou de l'exploitation des systèmes de collection des eaux usées (égout et/ou camion d'égout), les infrastructures des eaux usées comprenant les systèmes de traitement et d'évacuation et les amendes administratives pécuniaires imposées à ceux qui pratiquent la pêche sportive dans les lacs où l'eau potable est fournie ou à ceux qui naviguent sur des véhicules de transport mécaniques ou à carburant et jettent des déchets dans le réservoir ou la rivière du lac sont des exemples d'amendes administratives dans le domaine des activités de police en matière d'eau potable et l'assainissement.

ABSTRACT

Water, a simple molecule in the form of H_2O , a non-flammable, odorless, tasteless and almost colorless compound, is a mandatory but limited element in the survival people and all other living beings as well as in the realization of all human activities to ensure the economic, social and cultural development; therefore it has always kept a substantial importance in national, regional and global contexts.

It is estimated that by the year 2050, the world population will be 9.6 billion and the water demand will increase by 40% of today's; however the existing water resources will not meet this need considering climate change and pollution and at least one in four people will face the problem of chronic or recurring inaccessibility to clean water.

Considering the fact that the amount of renewable fresh water is limited and unequally distributed throughout the world, the reality that the current amount of reliable water will not increase but decrease gradually and will not be able to meet the needs of the growing population, will further fuel the global poverty crisis and threaten global security and peace, create a global water crisis which may breed conflicts between states and sectors.

In order to overcome the global water crisis, the economic and legal sciences are trying to find some solution mechanisms in theory. International water sales, virtual water trade and the recognition of the right to water as a human right are considered as solution mechanisms, but the first two are proved by examples to be unsuitable for the purpose. In this case, the only remaining mechanism, the right to water as a human right needs to be studied for conceptualization and for implementation.

Since the 1970s, the right to water is a concept that has gained importance as a result of various studies carried out for purposes of establishing global peace and security, eliminating environmental problems, enabling sustainable environment and sustainable economic development for present and future generations, enhancing of human rights by the international organizations such as the UN, the Council of Europe and the European Union. The multilateral international conventions opened to signature, interpretations, conference declarations and recommendations destined for states as well as private initiatives, which were prepared as a result of these studies carried out in the context of environmental law and human rights law, handled the right to water with different focuses; suggested different interpretations for the right

holder(s), the scope, the obligor(s) of the right. In short, the right to water is a concept that is still re-entering and developing in legal research.

The first stage in the conceptualization of the right to water is to reveal the conceptual content of the right to water as a human right. For the conceptualization of the right to water as a human right, first of all from the personal point of view, it is necessary to determine the right holder(s) and the obligor(s) of the right to water, and then from the normative point of view, it is necessary to determine the powers of demands of the right holder(s) against the obligator(s).

The holder of the right to water has undergone a slow evolution in international regulations; primarily narrowed to prisoners of war and non-combatant civilians, then extended to women living in rural and remote areas from water, then to children under medical treatment or rehabilitation in facilities where basic health services are provided, then to disabled persons and then to students and educators. Finally, the UN CESCR's approach regarding thematic conventions has been extended by the General Comment 4 of 1991 regarding the right to an adequate standard of living guaranteed by art.11 of the ICESCR and by the General Comment 15 of 2003 regarding the right to water so that it is made clear that everyone within the jurisdiction of the State party is the right holder without discrimination especially based on race, color, gender, language, religion, political and other standpoints, nationality or social origin, wealth, lifestyle or housing. In constitutions that guarantee the right to water, the right holder is read as 'everyone', 'nationals' or 'citizens'. From the perspective of Turkish law, bearing in mind that the holder of the right to life guaranteed by Art.17 and the right to a healthy life and a healthy environment guaranteed by Art. 56 of the Constitution of the Republic of Turkey is 'everyone', the holder of the right to water is also 'everyone' since the right to water may be considered an inherent right to these rights.

The right to water entitles the holder of the right who is 'everyone', to demand respect and non-intervention from the state and other persons and to demand realization of certain interventions and protection from unjust interventions from the state. Thus, there are two obligators for the fulfillment of the right to water: state and private persons. Although it is stated that UN CESCR's General Comment 15 regarding the right to water, is focused on the 'Obligations of the States Parties' and that it does not explicitly mention the duties associated with being a right holder even under the title of 'Obligations of Non-State Actors', this does not constitute a problem in terms of determining the obligator(s). Indeed, in Turkish law, bearing in mind that

the right holder ‘everyone’ of both the right to life guaranteed by Art.17 and the right to live healthy and in a healthy environment guaranteed by Art. 56 of the Constitution, also has duties according to Art.12(2); it is clear that the obligators of the right to water are both the state and private persons in terms of the obligations to respect and protect. However, it is also clear that the state is primarily responsible for fulfilling the right to water. Since in a constitutional setting where freedom of initiative and property rights are adopted, neither it is possible to oblige private individuals to provide goods and services to meet the needs of ‘everyone’ who is the holder of the right to water, nor it is possible to leave anyone who is a right holder alone with the obligation to find clean and safe water sufficient to meet the personal needs in nature by themselves.

The most controversial point about the state being the obligator of the right to water, is the question that which state is under what obligation. The principles of fair and reasonable use and no-harm arising from customary international law, conflict with the absolute sovereignty in the exploitation of natural resources and wealth; however it is clear that according to the doctrine of absolute sovereignty, even in order to realize the right of water, any riparian states cannot take any action to prevent another riparian state using the relevant water resource in human activities other than drinking and personal use that would foster the economic development. Today, however, the doctrine absolute sovereignty is strongly criticized and the possibility of using natural resources and wealth as global public goods is discussed. This discussion is also reflected in the right to water, with respect of the transboundary nature of water resources due to the hydrological cycle, it is stated that especially the obligation to restrain from damaging acts and actions on water resources as a part of the obligation to respect as well as the obligation to ensure physical access to water as a part of the obligation to fulfill must be extended to in particular to the riparian states. However, these discussions have not been resolved yet. The second controversial point regarding the state’s responsibility to implement the right to water is about privatization of services. In the context of the right to water, the state’s obligation to provide access to clean and adequate water to meet the personal needs of everyone does not exclude the possibility of the state fulfilling this obligation through the participation of private individuals. In other words, in order to implement the right to water, water supply and sewerage services may be carried out by private individuals rather than being run by the administration itself. However, even in this case, the obligation to fulfill the right to water still rests primarily with the state, and in accordance with this obligation, the

administration has to keep the services carried out by the private person under supervision, control and audit in order to make sure that needs are met properly.

The normative scope of the right to water concerns the determination of the claims of the holder of the right to water, in other words the obligations of the state, the principal obligator of the right to water, to be fulfilled by basic principles since the determination of the normative scope is very important to ensure justiciability. It should be noted that since the normative scope of a right cannot be assessed regardless of social, economic and political changes, therefore the normative scope of the right to water will be subject to change and development over time such as other economic and social rights. In international and national legal sources, the determination of the core normative area of the right to water regarding the negative obligations, in other words, what actions by the state or private persons are unjust interferences with the right to water that should be avoided, has been relatively easy. However, it appears that the minimum core regarding the positive obligations, in other words what interventions the state should undertake, what activities should be facilitated or performed, are still controversial.

As the core negative obligation, primarily to ensure the availability and continuity of water resources, in the context of obligation to respect and protect, the right to water imposes an obligation on the state and other persons not to harm water resources and general waters in terms of quantity and quality. The State is obliged to make legal regulations and impose legal sanctions against any action that restricts or abolishes access to adequate and clean water, by damaging the quantity and quality of water. In General Comment No 15 on the right to water, CESCR makes it clear that States Parties need to assess the impacts of human activities on the quantity of water and water resources even though on all ecosystems interaction with water resources, and then regulate, prohibit, permit, supervise and sanction them if necessary; and that States Parties are invited to make legal provisions and implement them to fulfill these obligations. Article 56 (2) of the Constitution which states that “the State and the citizens have the duty to improve the environment, protect the natural environment and prevent pollution of the environment” indicates the protection of water resources in terms of quality and quantity is evident. Indeed in this direction, the legislator defines the actions, dangers and activities to protect surface water and groundwater particularly by art.242 of Law No 1593 on Public Hygiene and by art.9(h) of Law No

2872 on the Environment; therefore the obligation not to damage the water in quantity and quality has been regulated.

Secondly among the core positive obligations, in the context of obligation to fulfill, the right to water entails the obligation to ensure physical access. In this respect, the state must ensure the availability of water in terms of quantity and quality. Qualitative availability of water, stated by the CESCR, means that the water must not contain toxic or dangerous substances, dirt, dust or micro-organisms, chemical or radiological wastes, and be in an acceptable color, odour and taste in order to meet personal needs. The quantitative availability of water means that there is a sufficient and constant supply of water to meet individual needs; UN and WHO consider the amount of drinking water necessary for the survival of persons and the amount of potable water for hygiene and food preparation, must be 50 liters per person per day. In the context of the obligation to ensure physical access to water, it is also necessary to regulate the sectoral use of water resources in order to meet the drinking-personal use needs of private individuals, and to make and monitor the individual water allocations necessary for direct use. Then, to ensure adequate access to water and to provide access to sufficient amounts of water to meet personal needs, state must carry out the collection, treatment, transfer and provision of general waters, which are of public interest as well as the collection and disposal of wastewater from public areas or make sure that these services are carried out by private individuals. In Turkish law, in the context of the obligation of physical accessibility, in order to ensure the physical access of cities, towns and villages to the water, the Law Nr. 831 on Waters entrusted the supply, management, maintenance, repair, sanitation and conservancy of the general waters whose interest is vested in meeting the public needs and waterways, both within and outside the borders of villages, towns and cities, to the municipalities where the municipal organization is established and to the councils of the elders in accordance with Law Nr. 442 on Villages. The Constitutional Court states in many of its decisions that the water pipelines that enable the flow of water from the water sources to the settlements are ‘investments of a public interest’, and that the drinking water provision is a ‘priority public service’. There are regulations regarding the means of treatment of the general waters to be used in drinking water provision and regarding the chemical components of the water to be obtained as a result of this treatment, but there is no regulation on how many liters of water per person should be distributed within the scope of the right to water.

Third, the right to water entails the obligation to ensure economic accessibility to the services that the state provides or delegated to private persons to ensure physical accessibility in the context of its obligation to fulfill. In line with the obligation to ensure economic accessibility, the state is obliged to set a price for the direct utilisation of a sufficient amount of safe and clean drinking water as well as the provision of drinking water in order to meet humanitarian needs and sewage services in a way which does not undermine the financial situation of the people and that social impossibilities are compensated by subsidies. However, this obligation does not exclude the fact that water has an economic value, but requires that water is not priced like any other commercial good in free markets. The obligation to provide economic access necessitates firstly that the state regulates the financing and pricing of public activities which aim to realize the right to water, taking into account the principle of equality and the specific the ‘polluter pays’ principle considering the different status of the holders of the right to water and those benefiting from water resources for different purposes. Pursuant to the obligation to ensure economic accessibility, the price to be charged for the activities to be carried out for the realization of the right to water, both in the form of tax and fees, should be considered as compensation for the impact on public water resources, not as the full cost of as a service which impute the total fixed-investment costs to current consumers. It should be underlined that the obligation to ensure economic accessibility does not limit the discretionary power of states to regulate the source of public activities to be carried out for the realization of the right to water in the form of taxes or fees based on tariffs. In terms of this obligation, the ratio of the amount of the fee charged for the activities to be carried out for the realization of the right to water, especially for the provision of drinking and potable water and sewerage services to the household income should be at most 3% according to the UN Development Program and at most 5% according to OECD and WB.

The second pillar of the normative field of the right to water is the basic principles to be followed in the fulfillment of the basic obligations. All activities of the state, which aim to fulfill the core obligations of the right to water, which are the obligation to do no harm to water and water resources in terms of quantity and quality, the obligation to ensure physical access and the obligation to ensure economic accessibility, should be carried out within the framework of equality and positive

discrimination, participation and the right to information and the principle of accountability.

CESCR, in General Comment 15, states that states are obliged to ensure that the right to water is benefited equally without any discrimination; and that the state must eliminate any discrimination based on race, color, gender, age, language, religion, political or other opinion, nationality or social origin, property, birth, physical or mental disability, health status (including HIV / AIDS diseases), sexual preference, civil, political or other status, both in carrying out the activities for realization of the right to water and in regulating, inspecting and sanctioning the activities of the other persons that may prejudice the right to water. Although it does not specifically guarantee the right to water; Art. 10 of the Constitution states that the principle of equality must be embodied in all public activities which aim to realize the basic rights and freedoms. The principle of equality also includes the obligation to make positive discrimination regarding people and groups who are in a socially unfavorable situation than other people or groups. In General Comment 15 of the CESCR, the subjects of positive discrimination with regard to the right to water are women, children, the elderly, the disabled, victims of natural disasters, people living in disaster-prone places, minority groups, rural and poor urban areas, nomads and groups such as mobile groups, refugees, asylum seekers, internally displaced persons, migrant workers, prisoners and detainees. Indeed Article 10(3) of the Constitution, states that measures to be taken for children, the elderly, disabled people, widows and orphans of martyrs as well as for the invalid and veterans shall not be considered as violation of the principle of equality. Inequalities may arise not only due to economic purchasing power, but also by geographical conditions, family structure, working status and ownership status. Regardless of the person's economic situation, geography or lifestyle, the state is obliged to ensure equal access to drinking water and sewerage services for the realization of the right to water. However, this does not mean that the right to water should necessitates that the state should use the same methods in public activities throughout the country. In order to fulfill the obligation to ensure economic accessibility within the framework of equality principle, firstly, the state must aim to eliminate the inequalities due to financial disparities, equalization mechanisms such as increasing rate tariffs, subsidies, deduction or reduction in certain quotas must be established as positive discrimination measures.

The CESCR, in General Comment Nr. 15, has adopted the principle the participation and the right to access to information as core principles of the right to water in order to ensure that public activities carried out for the realization of the right to water are subject to effective supervision. The principle of participation and the right to access to information are important to successive inspections, as well as to ensure that the activities for the realization of the right to water meet the needs of the subjects of the right to water in a correct and realistic way. In accordance with the right to information, public access to political documents, plans and legislation on the management of current and future water resources and services should be ensured in relation to public activities for the realization of the right to water. In the context of the right to water, information on the conduct of water services, such as tariffs, quantity and quality status of water resources, pollution rates, etc. should be made as easily accessible as possible within the possible broadest publication area. The participation in elections of the decision-making bodies of the administrations that will carry out the public activities is not an adequate mechanism by itself for the principle of participation; active and free participation should be ensured and mechanisms that can have real results should be established. In this context, the implementation of drinking water and sewerage services by local administrations, which will be carried out for the realization of the right to water, is proposed as a strong solution in terms of achieving the principle of participation. However, it remains a separate question as to which activities as required by the obligations of the state regarding the right to water can be regulated on the basis of the principle of locality and whether democratic participation can be achieved in face of the tutelary powers of the central administration. In Turkey, in terms of participation principle, examples can be seen in public activities carried out for the realization of the right to water which are tasked to the General Directorate of State Hydraulic Works (DSI) and the the ministries representing the central government and the local administrations; such as national stakeholder meetings and basin stakeholder meetings to ensure the participation of civil society as well as the representatives of stakeholder institutions and organizations in the process of the preparation of the river basin management plans in accordance with the Water Framework Directive as part of the EU's environmental acquis; or the City Councils, which have the potential to ensure active participation in the activities of municipalities. Also in the context of the right to access to information, applications to obtain information in accordance with the Law Nr. 4982 regarding the Right to

Information are especially prominent. In accordance with Law Nr. 4982, the administrations carrying out various activities for the realization of the right to water must establish and provide information acquisition procedures which ensure that all persons with a right to water participate in the planning, execution, implementation and supervision of related activities.

The right to water, like other human rights, requires that state and administrations who are engaged in activities related to the obligations arising from the right to water should be held accountable; the principle of accountability also requires establishment of remedy mechanisms. The CESCR states that, States Parties to the ICESCR, must warrant remedy mechanisms and application procedures by law at the national level necessary to undertake institutional responsibility concerning the activities in order to realize the right to water. The concept of accountability should not be construed merely as independent judicial review. Administrations carrying out various public activities to realize the right to water, should be subject to internal and external administrative supervision; the elections that lead to the formation of the decision-making bodies of these administrations should also reflect the review of the activities carried out and ensure the accountability of the administration of whether they properly fulfilled their responsibilities. When designing legal remedies to ensure accountability, in the context of the right to remedies, individuals and groups who feel that the right to water has been violated, should be given the opportunity to apply for remedies both individually and as a community. Those who claim that their right to water is violated, must have the rights to be heard and have the right to demand the termination of violation and resolve of the disputes, both before internal and / or independent auditing mechanisms and before the courts. Measures to ensure accountability include remedies, reinstatement, reparations, legally binding guarantees for non-repetition of breaches, correction and similar methods. Art. 40 (1) of the Constitution of the Republic of Turkey states that both the state and other persons who violate fundamental rights and freedoms of the people be held accountable in accordance with the principle of accountability; Art. 125 clearly restates that the administration is responsible for its act and activities that violate the fundamental rights and freedoms with regard to activities carried out by the administration; and Art.40(2) requires that state is obliged to indicate in its proceedings, the legal remedies and authorities the persons concerned should apply and time limits of the applications.

The right to water, ownership of water resources and the rights to use water are altogether considered as water rights in international literature. However, the right to water is a separate human right from these two rights. Therefore, the second stage in the conceptualization of the right to water, is to separate and define the concepts of the ownership of water resources and the rights to use water. Within the framework of absolute sovereignty, each country has the authority to regulate the ownership of water resources and the rights to use water, free of interference from other countries. The Turkish law regarding ownership of water resources and the rights to use water, should be examined comparatively with the laws of the continental and of the Anglo-Saxon legal system which were founded on but progressively differentiated from the concepts of Roman law, and with the predecessor Ottoman laws.

The right to water does not automatically require that the ownership of water resources belongs to the state or the public. In other words, the right to water does not restrict the legislator's discretion of regulation which makes a distinction between the water resources which are subject to public ownership of the state or the public and water resources which are subject to private ownership. In Turkish law, waters which occur naturally and exceed the limits of the immovable property on which they are located, or which are in a quantity that will not remain in the immovable property where they are boiling and whose flow exceeds the needs of the landowner, or which are prescribed by law as a matter of public interest regardless of the flow rate or quantity, are considered as general waters whose benefit is vested in public and are under the authority and disposal of the state. The Turkish judiciary briefly explains this situation as that the public water resources are subject to public or administrative ownership. It is therefore not possible for the state to transfer all of the *usus*, *fructus* and *abusus* powers of the water resources under public ownership to a private person.

It is possible to use general waters without any change to the ownership of resources; such as consumption of general waters, use of their buoyancy, flow rate, propulsion force, alteration of their slope, direction or depth, or utilisation of ecosystems or inanimate assets located at the bottom of or underground the water resource, for the purpose of carrying out many human activities such as drinking-domestic use, agricultural irrigation, energy production, industrial use, livestock farming and aquaculture production, mining, tourism, recreation, sports, health, transportation and cargo activities. In the Turkish legal system, the rights to use the water to be obtained from the general water resources whose benefit is vested in public

and under the authority and disposal of the state, in other words the transfer of *usus* and/or *fructus* powers relevant to general waters and general water resources as well as the assignee, the procedure and the conditions of the transfer are regulated by law.

The administrative system of the rights to use water and general water resources which under the authority and disposal of the state, necessitates the administration to grant specific *usus* or *fructus* powers to specific private persons, for specific purposes, indicating the amount of water or the relevant resource and the duration of use, with a legal instrument such as a permit, license, concession, lease agreement. The granting of the use of general waters and general water resources to both public legal entities and private persons for various human activities and through private law procedures are criticized within the framework of privatization. Specifically, the privatization of drinking water resources to the sector of bottled water and to hydroelectric power plants with the purpose of generating electricity, and the realization of this grant through lease agreements which subject to private law are effectively criticized by the privatization opponents. However, these anti-privatization criticisms of both the privatization for other human activities and the legal regime of the privatization are meaningless taking into account the measures to protect the right to water such as the assesment of the vitality, nature and quantity of the general water resources in the human activities and the order of priority of use undertaken by the administration as well as the non-transferability of the grants to another third party without the will of the administration.

The rights to use water should be discussed seperately from the ownership of water resources since they are temporary, non-transferable or nonsalable rights unless approved by the state. Although the direct use of general waters for human consumption does not require a grant to use water, the concept of the right to water also differs from the right to use water considering that in today's urban life condititons human consumption is enabled by the local administrations.

Following the chapter on the conceptualization of the right to water; the design of the public organizational structure and the separation of the functions of the public authorities which aim to fulfill the fundamental obligations of the right to water; the legal framework regarding the provision of drinking water and sewerage services should be examined in the chapter on the realization of the right to water in Turkey while explaining shortcomings due to poor legal framework or bad practices.

In Turkey, activities for the protection of the environment and water resources are largely undertaken by the central government. In order to comply with the constitutional amendments of 2017, Decree Law Nr. 703 regarding amendments to certain laws and decree laws has abolished some of the laws and decree laws regarding the organization and duties of the ministries and in accordance with the Art. 106(11) of the Constitution, Presidential Decree Nr. 1 regarding the Organization of the Presidency has regulated the organization and duties of the ministries. Today, the Ministry of Agriculture and Forestry, the Ministry of Environment and Urbanization and the Ministry of Health carry out various activities in order to realize the right to water in the central administration. The Ministry of Agriculture and Forestry, has been assigned duties regarding the protection and sustainable use of water resources with Law Nr. 167 regarding Groundwaters, Law Nr. 831 regarding Waters, Law Nr. 2872 regarding Environment. Within the framework of the Law Nr. 2872, the duties to protect and improve the environment and to prevent environmental pollution as well as evaluation, supervision, licencing and inspection of the environmental impacts of the activities constituting environmental pollution due to waste are given to the Ministry of Environment and Urbanization. Within the context of Law Nr. 5996 regarding Veterinary Services, Plant Health, Food and Feed Law and Law Nr. 1593 regarding Public Hygiene, the Ministry of Health is given the duties to ensure compliance of the drinking water with the technical and hygienic conditions for human consumption, regardless of whether the water is obtained directly or through the drinking water services by local administrations. It should be underlined that the duties and powers given to the ministries which are in the central administration in the context of the right to water, are to be realized in coordination with the provision of drinking water and sewerage systems undertaken by the local administrations.

Local administrations and public establishments who carry out technical and specialist services are among the leading decentralized administrations performing various tasks for the realization of the water right.

The need for potable water is a general social need rather than a local need; people need drinking water wherever they live. However, it is clear that the need of services of provision of drinking water and disposal of wastewater are mainly localized needs of people living in cities, who live away from water resources and therefore does not have direct and reliable access to clean drinking water. The laws found that the provision of drinking water and sewerage services as well as the determination of the

geographical, demographic and spatial characteristics relevant to these services such as the qualitative and quantitative characteristics of the water resources in the region, the distance of water resources to the settlements, their altitude as compared with the altitude of settlements, as well as the pollution factors in the regions nearby where the water is to flow from its source to the settlements, the location and methods of water treatment, the local population and the concentration of the settlements should be managed by the local administrations rather than the central administration. According to Law Nr. 5302 on Special Provincial Administration, Law Nr. 1593 on Public Hygiene, Law Nr. 831 on Waters, Law Nr. 2560 on the Establishment and Duties of the General Directorate of Istanbul Water and Sewerage Administration, Law Nr. 5216 on Metropolitan Municipality, Law Nr. 5393 on Municipality, Law Nr. 442 on Villages, Law Nr. 3202 on Village Services, all local administrations have been assigned duties and powers related to drinking water and sewerage services in order to meet the drinking water needs. In the final picture of today, drinking water and sewerage services are carried out by the water and sewerage administrations in the cities where the metropolitan municipality is established; however, the municipalities of city centers, districts and towns which are established in the provinces where metropolitan municipality is not established but special provincial administrations are, may provide drinking water services with their own facilities or with DSI. The special provincial administrations have the authority to provide drinking water and sewerage services in the context of the right to water, outside of the responsibility scope of the municipalities and villages as well as the local administration unions established by them, or services which cannot be done with local administrations unions and DSI.

The duties regarding the right to water, of the DSI which is a public corporate body rendering services in all Turkey, can be outlined as building the dams and transmission infrastructure for settlements with municipalities, operating the dams within the framework of the partnership to be established with those municipalities, building the infrastructure for transmission of water and wastewater, assign them to municipalities for management; constructing dams, transmission, discharge and other necessary water facilities for the supply of drinking water to the villages which do not have sufficient safe drinking water and then assigning them for management; technical organization, approval and supervision of drinking water supply, treatment, distribution projects related to drinking water and sewerage services to be carried out by water and sewerage administrations, municipalities or local administrations as well

as making the necessary allocations and licencing for the direct use of groundwater. Today, in accordance with Law Nr. 2560 on the Establishment and Duties of the General Directorate of Istanbul Water and Sewerage Administration and other legislative amendments, the water and sewer administrations of the metropolitan municipalities which are public corporate bodies, have the function of rendering water and sanitation services, preserving all water resources and coasts within the boundaries of the metropolitan municipality, preventing their pollution by wastewater and industrial waste, establishing and operating of facilities that will result in elimination or reduction of loss in these water resources. Furthermore, in accordance with the Law Nr. 832 on Waters, the possibility of establishing local administrations unions in order to supply drinking water from the public water resources to meet the drinking water needs of villages and cities and providing them to villages and municipalities in proportion to their needs has been provided or even made obligatory at some point. In this direction, local administrations unions such as drinking water unions and village services unions, having the rights and powers of the member local administrations in relation to the services aiming to meet the local common needs and envisaged to be transferred to the union in the establishment statute, have been established in the provinces with special provincial administrations. Along with these administrations, GAP, a public institution which focuses more on economic development in the development to be realized in a holistic and balanced way by increasing the welfare and protection of the environment, is carrying out mapping projects for the water and sewerage services to be carried out by the local administrations in relation to drinking water and sewerage services in the provinces under the scope of Decree Law Nr. 388; whereas DAP, DOKAP and KOP carry out duties to prepare, coordinate, monitor and evaluate the implementation of the action plans in order to ensure that the development projects and activities of public institutions and organizations are carried out in harmony and integrity; to aid and provide financial and technical assistance in order to develop to their investment projects if required, according to the Decree Law Nr. 642.

In order to realize the right to water, it is possible to consider all the administrative activities carried out by the organization outlined above within a framework concept such as water services. However, these administrative activities, which have an impact on fundamental rights and freedoms, should be reviewed as public services, administrative police activities, incentive-support activities, planning

and self-management activities, considering that it will facilitate understanding of the legal regime to which the activity is subject to and explaining which activities can be evaluated within the scope of the privatization, the concept which gained importance due to the water crisis.

In terms of the obligation to provide access to water, the state needs to ensure the provision of drinking water which has the quality and quantity to meet the drinking and personal needs of the people in settlements, education, health and working areas as well as the collection and disposal of the wastewater from these areas. Since the coexistence and continuity of social life can only be continued in places where access to clean water is provided and waste water is removed, access to clean water and removal of waste water is a social general need related to the right to both healthy life and living in a healthy environment. Therefore, the first administrative activity that ensures the realization of the right to water in the context of administrative law is clean, reliable, affordable drinking water provision and sewage as public services. In terms of the obligation of the state, not to harm to water resources and general waters in terms of quantity and quality and to prevent damages by third parties, it will be possible for the state to carry out some activities interfering with the fundamental rights and freedoms of the people by using the public power of the state, primarily with regard to the criminal law and administrative law. Therefore, the second administrative activity that ensures the realization of the right to water in the context of administrative law is the activity of administrative police activities on drinking water and sewerage, which involves the intervention of various fundamental rights and freedoms, in particular right to property and freedom of enterprise, in order to protect the quality and quantity of water that an individual must access to meet their personal needs.

Before the execution of drinking water and sewerage public services and administrative police activities for the realization of the water right, the geographical, physical, qualitative and quantitative aspects of the basins where the water resources are located, the self-renewal opportunities with the surrounding ecosystems, the factors that may cause harm and the measures that can be taken, need to be foreseen and state resources need to be planned. Indeed in Turkey, the Ministry of Agriculture and Forestry has the duty to prepare the river basin general management plan for protection and improvement of water resources, prevention of water resources and aquatic environment from contamination, efficient and effective use of water resources, protection and improvement of aquatic environment's ecological and

chemical quality, in accordance with the National Watershed Management Strategy prepared by the High Planning Council. However, the planning phase of the administrative activities aimed at the implementation of the right to water has not been examined in detail, since planning activities are still going under serious amendments for ensuring compatibility with EU *acquis* and cannot be directly requested for implementation or cannot be subject to trial without implementation. On the other hand, incentive and support mechanisms for all the people who have the right to water and all private people who are involved in all kinds of private sector activities that require the use of water resources or water, such as life-long education on the hygienic use of water, courses in the education curriculum and public service announcements to inform public of saving methods for the consumption of clean water, promotion of all kinds of technological opportunities reducing the amount of wastewater are also important for the realization of the right to water. Indeed, Law Nr. 2871 on Environment states that the use of treated wastewater as agricultural irrigation water will be encouraged in areas where irrigation water is scarce and of economic value. However, it does not seem possible to mention adequate incentive and support mechanisms for the reuse of wastewater in agricultural irrigation which constitutes a much larger share of annual water use, as there is not a widespread incentive and support systematic in order to save on drinking water supply, therefore incentive-support activities have not been examined in detail.

It is possible to define the services of capture of potable water from underground and surface sources, treatment and distribution of potable water through a network in areas where there is collective life in the city in order to meet the daily drinking and hygiene needs of the people as ‘drinking water services’ ; and the services the collection of the water used by the beneficiaries of drinking water service and thus became wastewater from the settlements and its discharge to a suitable receiving environment in order to ensure the renewability of the water resources within the water cycle as ‘sewage services’. These two activities are basic public services that embody the water right. The right to water does not require that these services be regulated as economic and social public services, but it appears to be of this nature in most countries.

Public service, are supply of goods and/or services by the state and other public legal entities, or by private persons under the direct and close control, supervision and control of those, to meet and satisfy the general needs of society, within the framework

of equality, continuity, regularity. Firstly, in Turkish law, it is necessary to determine whether drinking water and sewerage services are public services; for this, the material, organic and procedural elements of these services must be examined to see whether they meet the criteria of a public service.

The material element, in other words the subject matter of public service is the provision of goods and/or services in order to satisfy and meet the general needs that will interrupt or make the functioning of social life impossible, if not fulfilled. In order to determine whether drinking water and sewerage services are the general needs of the public, who has the right to water, it is necessary to look at the clear will of the legislator, the will of the authorized administration or in lack of such a will, to the judicial decisions. The Constitutional Court approved that potable water is a social need by stating that *“meeting the needs of people, such as water [...], is an important public service.”*; and stated that the activities constituting public service for meeting the general social need of potable water are determined by law by stating that *“the construction and operation of [...] dam, facilities of drinking water, treatment, sewerage and similar activities specified in the article of the law, are public service. Because these are regular and continuous activities to meet the common needs of society with the aim of public interest”*. In accordance with the law, specially Law Nr. 442 on Villages, Law Nr. 7478 on Drinking Water of Villages, Law Nr. 1593 on Public Hygiene, Law Nr. 2560 on the Establishment and Duties of the General Directorate of Istanbul Water and Sewerage Administration, Law Nr. 5216 on Metropolitan Municipality, Law Nr. 5302 on Special Provincial Administration and Law Nr. 5393 on Municipality, access to drinking and potable water and removal of wastewater from living areas are regulated as local public needs; the capture, treatment, distribution and if necessary storage of potable water from underground water resources, rivers, dams and natural lakes, as well as collection, treatment and the discharge of waste water into the appropriate environment are integrated public services that satisfy and meet the general needs of the society for access to safe, clean and enough water.

The organic element of a public service is the question of who will carry out the service. In accordance with the aforementioned laws, in short it is clear that DSI, local administrations and water and sewerage administrations are jointly responsible for capturing water from underground water resources, rivers, dams and natural lakes, liquidation and transmission and storage, if necessary; local administrations and water and sewerage administrations are responsible to render services of treatment of water

from underground water sources, rivers, dams and natural lakes, to obtain drinking and safe water through a variety of physical and chemical processes that enables the removal of contamination and impurities as well as to distribute that treated, safe and enough drinking water to settlement and public areas through a network of pipes and other available methods to meet the needs of the population; local administrations, DSI and water and sewerage are responsible for the collection, removal and discharge of wastewater from living areas. In short, we can emphasize that the law designated various administrations which are public legal entities as the principal responsible and obliged administration regarding the various stages of drinking water and sewerage services. Although the responsibility and provision of drinking water and sewerage services are not ceded to the initiative of private individuals, the initiatives of private individuals are not completely rejected at different stages of drinking water and sewerage services. DSI, water and sewerage administrations, municipalities and special provincial administrations can establish any infrastructure facility related to water supply, transmission, treatment and distribution from water supply to subscribers, or have it constructed, renewed, maintained or repaired by private persons; they may also provide the operation of this infrastructure themselves or may delegate the operation to a private person.

The procedural element of the public service requires examining the nature of the legal relationship between the administration, which is made the principal responsible by the legislator and the private person who is delegated to carry out the public service, as well as the nature of the legal relationship between the provider of public service and the beneficiary of the public service. Generally, in Turkish law, the execution of public service by the principal responsible public legal entity is defined as direct management; whereas the procedures which enable the public service to be provided to private persons, are considered as licensing, concession, joint trust and lease contracts that are subject to public law, and build-operate-transfer and other mixed contracts that are subject to private law. In accordance with the Law No. 3996 Realization of Some Investments and Services in the Framework of Build-Operate-Transfer (BOT) Model, DSI, local administrations and water and sewerage administrations may delegate the installation and/or operation of the infrastructure of dams, irrigation, drinking water, treatment plants, sewage, as well as infrastructure and services for prevention of environmental pollution requiring high technology or exorbitant financial resources to private individuals by private law contracts.

According to the Law Nr. 5393 on Municipality, municipalities may delegate private persons to operate various stages of drinking water and sewerage services, through concession contracts, upon the opinion of the Council of State and the decision of the Ministry of Environment and Urbanization, for a duration not exceeding forty-nine years. With Law Nr. 5216 on Metropolitan Municipality, metropolitan municipalities are authorized *“to render water and sewerage services, to construct or make constructed and to operate dams and other facilities necessary to render such services”*, however due to absence of the authority to ‘make operated’ both in Law Nr. 5216 and in Law Nr. 2560, it is not possible for metropolitan municipalities to delegate the operation of facilities for drinking water and sewerage services to a private person by concession agreement. Moreover, the legislator declared its will that water and sewerage services facilities are to be operated by the water and sewerage administrations. Therefore, the authorization of the water and sewerage administrations to delegate the operation of drinking water and sewerage services to the private persons will be contrary to the purpose of establishment of these administrations and so the Law Nr. 2560 did not recognize such authority. In light of discussions regarding the equality and impartiality of investments within a region as well as the principle of non-delegation of the power to set tariffs, it should be criticized that water and sewerage administrations have the authority to delegate the installation and operation of facilities related to drinking water and sewage services to a private person by a private law contract in accordance with 3996, but not by a concession contract. At this point, it is possible to see that delegation by a private law contract for operation of water and sewerage services pose a serious threat to violate the right to water, from the examples of both Izmit Metropolitan Municipality - Izmit City Urban and Industrial Water Supply Project (Izmit Water Project) and Antalya Water and Wastewater Administration - Antalya Water and Wastewater Project, which are shown as the only examples of BOT model. As the other procedural element of a public service, which is the character of the legal relationship between the service provider and the beneficiaries, firstly it should be stated that if the service provider is a private person, a private law relationship shall be established between the beneficiary and the service provider in accordance with the principle of equality before the law. In the case of public services carried out directly by the administrations, which are voluntarily benefited and subject to economic valuation in the form of fees, a private legal relationship must also be established between the administration and the beneficiaries.

A private law relationship is established between the beneficiaries of the drinking water and sewerage services and the administrations with the subscription agreements regulating the obligation to pay a fee for the service they receive. However, it should not be overlooked that there is a public law relationship between administrations providing the drinking water and sewerage services and beneficiaries, which gives rise to the use of public power in the form of the authority to make changes in the subscription agreement or impose administrative fines, and that the administration's refusal to conclude such a private law contract is limited by public law.

Public services, whether they are rendered by the private person or the administration, are the services that should be carried out in accordance with the principles of equality, generality and impartiality, variability (adaptation), regularity and continuity which are developed by the case-law. Nowadays, it is possible to assert that free service is not the principle of the public service, that every public service is charged whether in the framework of taxes, fees, duties and similar financial obligations or directly by pricing, and that it is a principle to charge a fee for a public service unless it is explicitly stated in the constitution or laws that public service will be provided free of charge. So, it is also necessary to examine how public service principles are applied in drinking water and sewage services.

The principle of equality primarily requires the provision of public service to the public in a universal way. Although the administration or private person who provides the public service, will establish a private law relationship with the beneficiaries, the provider is under the obligation of contracting with any person who fulfills the conditions of access to public service in accordance with the principle of equality and impartiality, unless there is an obstacle due to legal and technical impossibilities. In case of Turkey, the examples of the Court of Cassation and the Council of State show that the principles of equality and universality are shaken by different practices in making the subscription contract and in deciding the nature of subscription particularly due to zoning regulations, ownership status and the regulations for subscription and tariffs of the relevant administrations. It should be emphasized that the differentiation of the methods and principles of utilization of drinking water and sewerage services, especially of the people of the villages, districts and provincial municipalities, and those living in the areas of responsibility of the metropolitan municipality and provincial special administration as well as the differentiation in pricing due to different tariffs are not contrary to the principle of equality; but are musts of that

principle. In addition to this, it is also possible to provide drinking and potable water free of charge in order to ensure equality and positive discrimination for the subscribers with social or economic weaknesses and beneficiaries of various public activities.

Public services should be carried out regularly as long as the general social need exists. Principle of continuity requires that drinking water and sewerage services are carried out in a way to provide the same quality and quantity to the beneficiaries at any time. In Turkey, the continuity of subscription may be changed due to the status of property. The principle of continuity in public services also requires regularity. The principle of regularity requires both the administration, which is the principal responsible authority of the service and the administration which is the guardianship authority, to make arrangements regarding the quantity and quality of the service in order to ensure that the service meets the general social needs. According to the Regulation on Drinking and Potable Water Supply and Distribution Systems, that for the design, project and construction of drinking water and sewerage services “*design of the systems to serve at least 30 years, adding 5 years of construction to this period [...], estimation that improvement and renewal of pumps, various measuring instruments and control equipment may be required in earlier periods*” must be taken into account as well as “*forecasts must be done on current and prospective needs of water*”. Delegation of management of the provision of drinking water and sewerage services, which have a geographical monopoly nature, to private individuals through private law contracts carries the risk of raising problems especially regarding the principle of regularity.

In today’s public services, which involve direct and individualized use, it is possible to charge the use by financial-economic technique, actually it is a requirement in line with the principle of equality. There are two different views on the quality of the charge received from the beneficiaries in public services where there is individual and direct use. In one opinion, this charge is not a fee or price. In other opinion, these charges are not some kind of participation fee; it is primarily a cost or a price when it involves a profit. This opinion is based on the pricing of industrial and commercial public services, which are optional to benefit, in accordance with the principles of continuity and efficiency in service as well as the administrative public services where private individuals also operate. In addition, it should be noted that the legislator has the discretion to determine the method of pricing all public services within the

framework of the Constitutional principles, to authorize the administration to charge, to make profit by financial-commercial pricing or not. In this respect, the legal basis for the pricing of drinking water and sewage services are regulated in Law Nr. 2872 on Environment, Law Nr. 5393 on Municipality, Law Nr. 2464 on Municipal Revenues. In addition, some part of the pricing in drinking water and sewerage services is based on a tax-like financial obligation with the name of infrastructure participation fee and the other part is based on the prices calculated based on the tariffs of the relevant administrations, determined within the legal limits required by the law, and the fixed/proportional fees received for subscription services. Which costs that the tariffs should include is widely discussed in the context of the right to water; tariffs are said to make drinking water and sewage services a market. In today's system of tariffs in Turkey must meet the full cost of supply. The most controversial issue in the pricing principle is that rate of profit that drinking water and sewage administrations is obliged to reflect on the costs accordingly to Law Nr. 2560 is not limited and therefore it is possible set prices exceeding the full supply cost. The Constitutional Court and the Court of Jurisdictional Disputes state in their decisions that the prices shall be determined by economic-commercial technique, namely as cost and profit. The right to water does not in itself constitute an obstacle to charge the drinking water and sewage services with profit, but requires the determination of the upper and lower limits of the profit by law. It should be added that the central administration does not have a custody authority to examine the legality and appropriateness of tariffs determined by municipalities or water and sewerage administrations; however, this does not prevent the administrative courts from examining the legality of the profit. Another important issue regarding pricing is the issue of prepaid meters. Despite the jurisprudence of the Supreme Court and the recommendations of the KDK (Ombudsman); it is not possible to say that sufficient regulations have been made in this regard. We also need to note that the Competition Authority has control over the determination of the sales prices which include a targeted profit rate by the administrations providing the goods services which enable the access to water and sewerage services, such as water meter, electronic card, meter reading, inspection and repair, etc.. Another issue is whether the pricing should include added-value tax (KDV) for drinking water and sewage services. Considering that the subject of KDV is provision of commercial goods and services; advocating that drinking water and sewage services which aim to realize the right to water, are commercial services when

rendered by the water and sewage administrations in the provinces which are metropolitan municipalities, but are not commercial services in villages, is contradictory and affects the pricing of the service in terms of the principle of equality. Last but not least, a new billing procedure called the Human Right to Water initiative, which was introduced by ISKI in 2019, providing residence subscribers with a certain amount of water at no cost, is be a positive step for the implementation of the right to water and needs to be extended.

In an environment where the quality and quantity of water resources are not preserved, access to water of sufficient quantity and quality to meet drinking and personal needs is either impossible or endangered; moreover, in such an environment, the right to life, freedom of establishment, the right to health and the right to live in a healthy environment and many other fundamental rights and freedoms guaranteed by the Constitution will not be used properly. Therefore, in order to establish and maintain the public order in which the potential, quality and quantity of water resources are protected, the legislator sanctions certain human actions and activities in the context of criminal law as criminal offenses; and some of them as misdemeanors requiring administrative measures and penalties. In addition, some human actions and activities should be subject to administrative measures such as permission or notification procedures in order to prevent the disruption of public order. In short, in the context of administrative police power, in order to prevent the public order to be disrupted, the administration is tasked and authorized to subject some activities of private individuals to permission or notification, to determine misdemeanor actions which disrupt the public order, to prevent acts of crime and misdemeanor, to determine whether activities of private individuals constitute a crime or a misdemeanor, to subject misdemeanors to administrative sanctions or to help the judicial authorities in the investigation and prosecution phase to sanction the criminal acts. In this context, with the aim of protecting the quality and quantity of the water sources which supply drinking water, the police activities on drinking water and sewerage requires the administration to regulate and inspect various activities of private persons and then impose administrative sanctions in case of non-compliance with the regulations.

In order to realize the right to water, the legislator has assigned duties to the relevant administrations to protect the quality and quantity of the sources of drinking water by the law; however, taking into account the diversified human activities with constantly changing and developing technology, it has left the authority to make

detailed arrangements on how to perform these tasks to these administrations. It is possible to consider the authority given to various administrations to be used within the framework set by the legislator, to determine the polluting factors or activities that will directly or indirectly affect the water resources which provide drinking water, the amount of pollutants and wastes that can be released to the environment, the rules and procedures regarding all public and private activities that carry potential damages due to their emissions to water and water sources, air, soil and other environmental elements that interact with water resources, procedures and periods of inspections and sanctions to be applied in case of non-compliance or damage, as the power to regulate. In the field of the police activities on drinking water and sewerage, both the central administration and local administrations and public institutions establish their regulations generally in the form of Regulations. Considering the field of application and subject matter of the regulations regarding the protection of the drinking water resources and the basins which provide the formation of these resources both in quality and quantity, it is possible to examine the administrative regulations established by the central government or DSI as general regulations to be applied nationwide while the administrative regulations established by the local administrations and water and sewerage administrations as special regulations which are to be applied only within the boundaries of the local administrations. Regulation on the Protection of Drinking - Potable Water Basins which regulates general protection principles, prohibited activities, activities subject to permits or notifications, protection zones for streams, creeks and rivers (flows) and natural lakes, dam lakes and ponds in drinking-potable water basins; Regulation on Control of Water Pollution, which regulates the prohibitions regarding the protection of water quality, the principles of discharge of wastewater and the principles of discharge permits, the principles related to waste water infrastructure facilities and the monitoring and inspection procedures and principles; Regulation on Urban Wastewater Treatment, which regulates the technical and administrative principles related to the collection, treatment and discharge of urban and certain industrial wastewater discharged to sewage systems, as well as principles regarding monitoring, reporting and auditing of wastewater discharge; Regulation on the Control of Pollution Caused by Hazardous Substances in Water and its Environment, which regulates the technical and administrative principles related to the identification of hazardous substances causing pollution in surface waters, estuary waters and regional waters, the establishment of pollution reduction programs,

measures for prevention and inspection of pollution, the making inventory of hazardous substances and which defines the standards and quality criterion of discharges; The Regulation on the Protection of Groundwater Against Pollution and Deterioration regulating the protection of the current state of all groundwater in good condition, preventing pollution and deterioration for various reasons and sanctions for improving the quality of contaminated or deteriorated waters are examples of general regulations. In all these general regulations, the prohibitions, permits and other administrative measures related firstly to the discharge of wastewater and all other outcomes of human activities that may affect the water resources providing drinking water and the ground water that will feed these resources as well as the sanctions to be imposed due to breach are regulated in detail.

In addition to the general regulations, issued by the central government and DSI as mentioned above, local administrations, water and sewerage administrations and local administrations unions which are given various tasks to realize the right to water, are also authorized to make administrative regulations to be applied in their mission areas. For example, the regulations on protection of drinking water basins of the water and sewer administrations which lists the basins providing drinking water and/or the protection zones and their boundaries, regulates additional permits, notices and prohibitions in addition to those specified in the Regulation on the Protection of Drinking - Potable Water Basins or clarifies these; the regulations on discharge of wastewater to sewerage of the water and sewer administrations regulating the principles to be complied by the sources of wastewater in places where there is no sewerage network, the prohibited substances to be discharged to the sewerage network, the discharge conditions of domestic wastewater to the sewerage network and / or directly to the environment, the wastewater discharge standards to be complied with the sources of industrial wastewater, conditions for the discharge quality control license regarding the connection and discharge of industrial wastewater to the sewerage, the terms and other matters regarding the obligation of pre-treatment, the special provisions to be applied in the organized industrial zones, the wastewater treatment cost to be applied to the sources of industrial wastewater that discharge directly to the sewerage without meeting the discharge conditions and the main pollution parameters and coefficients for the calculation of the wastewater treatment cost, the obligations to construct such control chimneys and/or flowmeters and/or composite sample devices for industrial wastewater sources for control and inspection,

the obligation to set up a real-time remote wastewater treatment system, as well as penalties and sanctions for breach, are special regulations.

In the field of police activities on drinking water and sewerage, the authority to inspect and audit whether there is a contradiction with the laws or the general and special regulations issued by the relevant administrations for the implementation of these laws, which regulate the prohibitions, permits, notices and other obligations regarding any activity that can be performed by public and private sectors affecting all kinds of water sources that provide drinking and potable water and /or the water basins that feed this water source, is essentially an inherent authority to ensure the public order and it does not need to be clearly stated in the law or administrative regulations. However, in some regulations, special inspection procedures, requiring some data to be provided by the persons executing activities that affect water resources or basins, are regulated in detail.

Administrative sanctions, that enables the restoration of the public order, in other words the reorganization of the material order in accordance with the legal order, after the breach of the prohibitions or obligations of to take permits or make notifications, regulated by the laws and administrative regulations on police power on drinking water and sewerage, which ceases to exist when the effects of the violation on the public order are prevented or when the public order is restored, which come in the form of orders for compliance with prohibitions; cancellation of the permit in activities subject to authorization; prohibition / suspension of activity; closing the workplace in which the activity is carried out or seizure of goods may be examined as administrative measures. In accordance with the Regulation on Environmental Permit and License, the cancellation of the temporary activity certificate (GFB) received by waste water infrastructure managements and sources of industrial wastewater who are obliged to obtain wastewater discharge permission, due to abstention from applying for that environmental licence, due to abstention from completing missing documents, due to disapprobation, due to inconsistency with the information and documents submitted at the application stage, and/or prohibition/suspension of ongoing operations totally or partially; order of the municipalities to the owner to rehabilitate if the wells or cisterns are contaminated; removal of existing facilities hazardous waste disposal facilities, hazardous material storage and similar structures which may lead to irreparable consequences for human health and the environment by the relevant administration in the areas of absolute, short-distance and medium-distance protection zones; the

cancellation of permits for livestock breeding and agriculture, building maintenance / repair or construction, industrial plant or mining operations due to loss of conditions specified in the relevant legislation and regulations, the termination of such activities, decisions for demolition of the building in absolute, short, medium, long distance protection zones; decisions of villages and municipalities, of prohibition on field cutting or irrigating, or animal grazing due to possible harm to drinking water which is allocated for their own use and due to disruption of health conditions, are examples of administrative measures in the field of police activities on drinking water and sewerage.

It is possible to examine administrative sanctions which are imposed after the breach of the obligations enacted by the laws and administrative regulations concerning the drinking water and sewerage system, whose focal point is the punishment of the violator who violates the public order rather than the restoration of the public order, that arise in the form of fines, transfer of ownership to the public, periodical suspension or termination of activity and cancellation of the permit, as administrative fines. Administrative monetary fines imposed on the water and sewerage administrations within the area of responsibility of the metropolitan municipality, municipalities within the boundaries of municipalities and adjacent areas, as well as organized industrial zone managements within organized industrial zones, cooperative presidencies in small industrial zones; regional directorates within free and/or industrial zones; the units authorized by the Ministry of Culture and Tourism within cultural and tourism conservation and development zones and tourism centers, site or facility managements within holiday villages, tourism facilities or tourism sites separated from the existing residential areas due to failure to establish or operate waste water collection systems (sewage and / or sewage truck), wastewater infrastructure facilities including treatment and discharge systems and the administrative monetary fines imposed on those who make sporty fishing in lakes where drinking-potable water is provided or those who navigate on mechanical or fueled transportation vehicles and throw waste into the lake reservoir or river are examples of administrative fines in the field of police activities on drinking water and sewerage.

ÖZET

H₂O şeklinde basit bir molekül, yanıcı olmayan, kokusuz, tatsız ve neredeyse renksiz bir birleşik olan su, insanların ve diğer tüm canlıların yaşamlarını idame ettirmelerinin yanı sıra ekonomik, sosyal, kültürel kalkınmayı sağlamak üzere girilen tüm beşerî faaliyetlerin gerçekleştirilmesinde zorunlu ancak kısıtlı bir unsur olarak gerek ulusal gerek bölgesel gerek küresel bağlamda her zaman önemini korumuştur.

2050’de dünya nüfusunun 9,6 milyar olacağı ve su ihtiyacının günümüzdekinin %40’ı oranında artış göstereceği; buna karşılık mevcut su kaynaklarının iklim değişikliği ve kirlilik de dikkate alındığında bu ihtiyacı karşılayamayacağı, her dört kişiden en az birinin kronik veya yinelenen temiz suya erişememe sorunu ile karşı karşıya kalacağı tahminlenmektedir.

Yenilenebilir tatlı su miktarının dünya çapında sınırlı ve adilane dağılmamış olması gerçeği karşısında giderek artan dünya nüfusunun ihtiyaçlarını karşılamak üzere elde edebileceği ve güvenilir su miktarının artmayacak ve aksine gittikçe azalacak olması, küresel yoksulluk krizini daha da körükleyecek ve küresel güvenlik ile barışı tehdit edebilecek, devletler ve sektörler arası çatışmalar doğurabilecek bir küresel su krizini yaratacaktır.

Küresel su krizini bertaraf etmek üzere ekonomi ve hukuk bilimlerinde teoride bazı çözüm mekanizmaları bulunmaya çalışılmaktadır. Uluslararası su satışı, sanal su ticareti ve su hakkının bir insan hakkı olarak tanınması şeklindeki çözüm mekanizmalarından ilk ikisi mevcut örnekler çerçevesinde amaca uygun değildirler. Bu halde elde kalan tek mekanizma olarak su hakkının bir insan hakkı olarak kavramsal olarak ve nasıl somutlaştırılacağına ilişkin olarak incelenmesi gerekmektedir.

Su hakkı 1970’lerden itibaren uluslararası mecrada, BM, Avrupa Konseyi ve Avrupa Birliği başta olmak üzere birçok uluslararası kuruluşun küresel barış ve güvenliğin tesis edilmesi, çevresel sorunların bertaraf edilmesi, sürdürülebilir çevrenin ve sürdürülebilir ekonomik kalkınmanın mevcut ve gelecek nesiller için mümkün kılınması ve insan haklarının gerçekleştirilmesi gibi amaçlarla gerçekleştirdiği çeşitli çalışmaların sonucu olarak önem kazanmış kavramdır. Çevre hukuku ve insan hakları hukuku bağlamında sürdürülen bu çalışmalar sonucunda hazırlanan ve imzaya açılan çok taraflı uluslararası sözleşmeler veya devletlerin yanı sıra özel girişimlere de yol gösterici nitelik taşıyan yorumlar, konferans bildirileri ve tavsiyeler su hakkını gün

geçtikçe farklılaşan odaklarla ele almış; öznesi, kapsamı, yükümlü ve sorumluları bağlamında farklı yorumlar ortaya koymuştur. Kısaca su hakkı, günümüzde halen hukuki araştırmalara sürekli yeniden girmekte ve gelişmekte olan bir kavramdır.

Su hakkının kavramsallaştırılmasındaki ilk aşama, bir insan hakkı olarak su hakkının kavramsal içeriğinin ortaya konulmasıdır. Su hakkının kavramsallaştırılmasında öncelikle kişisel açıdan hak öznesi ve yükümlüsünün belirlenmesi, ardından normatif açıdan hak öznesinin, yükümlüye karşı talep yetkilerinin ne olduğunun ortaya konulması gereklidir.

Su hakkının öznesi, uluslararası düzenlemelerde yavaş bir evrim geçirmiş, öncelikle savaş mahkumları ve savaş halinde savaşmayan sivil halka, sonra kırsal ve su kaynaklarına uzak yerleşim yerlerinde yaşayan kadınlara, daha sonra temel sağlık hizmetlerinin yürütüldüğü tesislerde tedavi gören veya rehabilite edilen çocuklara, ardından engellilere ve eğitim alanlar ile öğretmenleri kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Nihayetinde BM ESKHK tarafından tematik sözleşmeler yaklaşımı, ESKHS'nin 11. maddesinde yer alan Yeterli Bir Yaşam Standardına Sahip Olma Hakkına ilişkin 1991 tarihli Genel Yorum 4 ve Su Hakkına ilişkin 2003 tarihli Genel Yorum 15 ile genişletilerek, özellikle ırk, renk, cinsiyet, dil, din, politik ve diğer görüş, milliyet veya sosyal köken, mal varlığı, yaşam tarzı veya yerleşim gibi hiçbir nedene bağlı olarak ayırım gözetmeksizin taraf devletin yargı alanı dahilinde herkesin su hakkının öznesi olduğu açıkça ifade edilmiştir. Su hakkını teminat altına alan anayasalarda da hak öznesi 'herkes', 'vatandaşlar' veya 'yurttaş' şeklinde okunmaktadır. Türk hukuku açısından bakıldığında, Anayasa md.17 ile teminat altına alınan yaşama hakkı ve md.56 ile teminat altına alınan sağlıklı yaşama ve sağlıklı bir çevreye sahip olma haklarının herkese tanınmış olması karşısında bu haklara içkin bir hak olarak değerlendirebileceğimiz su hakkının öznesi de herkeştir.

Su hakkı, hakkın öznesi olan herkese, devlet ve diğer kişilerden saygı duyma ve müdahale etmemeyi talep etme ile devletten belirli müdahaleleri gerçekleştirme ve haksız müdahalelerden korunmayı talep etme yetkileri vermektedir. Böylelikle su hakkının yerine getirilmesi bakımından iki yükümlü vardır: devlet ve özel hukuk kişileri. BM ESKHK'nin su hakkını açıkladığı Genel Yorum 15'te 'Taraf Devletlerin Yükümlülükleri'ne odaklandığı ve 'Devlet Dışı Aktörlerin Yükümlülükleri' başlığında dahi hak öznesi olmanın beraberinde getirdiği ödevlerden açıkça bahsetmediği ifade edilmekteyse de bu husus yükümlünün belirlenmesi açısından bir sorun teşkil etmemektedir. Nitekim Türk hukukunda gerek Anayasa md.17 ile teminat

altına alınan yaşama hakkının gerek Anayasa md.56 ile teminat altına alınan sağlıklı ve sağlıklı bir çevrede yaşama hakkının Anayasa md.12/2 doğrultusunda hak öznesine birtakım ödevler de yükümleyeceği şeklinde okunduğunda, su hakkına saygı duyma ve koruma yükümlüsünün hem devlet hem de su hakkının sahibi olanları da kapsayacak şekilde tüm özel hukuk kişileri olarak okunması gerektiği açıktır. Ancak su hakkını yerine getirme yükümlüsünün aslen devlet olduğu açıktır. Zira özel kişilerin, su hakkı öznesi olan herkesin ihtiyaçlarını karşılamak üzere birtakım mal ve hizmetler sunmakla yükümlü tutulmaları, girişim özgürlüğü ve mülkiyet hakkının benimsendiği bir anayasal düzlemde mümkün olmadığı gibi, su hakkı öznesi olan kimsenin kişisel ihtiyaçlarını karşılamaya yetecek miktarda güvenilir ve temiz suyu doğada kendi başına bulmak yükümlülüğü ile başbaşa bırakılması da söz konusu olamaz.

Su hakkının yükümlüsünün devlet olması hususunda en tartışmalı nokta aslında hangi devletin hangi yükümlülükler altında olduğudur. Uluslararası örf ve âdet hukukundan doğan adil ve makul kullanım ile önemli zarar vermeme ilkeleri ile doğal kaynak ve servetlerden yararlanmada mutlak egemenlik görüşü çatışmaktadır, mutlak egemenlik görüşünün baskınlığı karşısında kıyıdaş devletlerden birinin su hakkını gerçekleştirmek üzere, diğer bir kıyıdaş devletin ilgili su kaynağını ekonomik gelişimi sağlayacak diğer beşeri faaliyetlerde kullanmasını engelleyici eylemlerde bulunamayacağı açıktır. Ancak günümüzde mutlak egemenlik görüşünü şiddetle eleştirilmekte, doğal kaynak ve servetlerin küresel kamusal mallar olarak ele alınabilirliği tartışılmaktadır. Bu tartışma su hakkına da yansımakta, su kaynaklarının sınıraşan niteliğinin yanı sıra hidrolojik döngü sebebiyle özellikle saygı duyma yükümlülüğü bağlamında su kaynakları üzerinde zarar verici tasarruflarda ve eylemlerde bulunmama yükümlülüğü ile yerine getirme yükümlülüğü bağlamında suya fiziki erişimi sağlamak yükümlülüğünün özellikle kıyıdaş devletlere yönelik de olması gerektiği de ifade edilmektedir. Ancak bu tartışmalar halen çözüme kavuşturulmamıştır. Su hakkının yükümlüsünün devlet olması hususunda tartışmalı ikinci nokta yerine getirme yükümlülüğünün özel kişilere devredilmesi hususudur. Su hakkı bağlamında herkesin kişisel ihtiyaçlarını karşılamak üzere temiz ve yeterli erişimi sağlama yükümlülüğünün muhatabının devlet olması, devletin bu yükümlülüğünü özel kişilerin katılımı aracılığıyla gerçekleştirebilme ihtimalini ortadan kaldıran bir durum değildir. Bir başka ifadeyle su hakkını somutlaştırmak üzere özellikle içme suyu temin ve kanalizasyon hizmetlerinin bizzat idare tarafından

yürütülmesi yerine özel kişiler tarafından yürütülmesi de söz konusu olabilmektedir. Ancak bu halde dahi su hakkının yerine getirilmesi yükümlülüğü halen devletin üzerinde olup, bu yükümlülük gereğince idarenin özel kişinin yürüttüğü faaliyeti ihtiyaçların layıkıyla karşılanması bağlamında kontrolü, gözetim ve denetimi altında tutması da gerekmektedir.

Su hakkının normatif alanı su hakkı öznesinin sahip olduğu taleplerin konularının, bir başka ifadeyle su hakkının asli yükümlüsü olan devletin hangi yükümlülükleri hangi temel ilkeleri gözeterek yerine getireceğinin belirlenmesine ilişkindir ve normatif alanın belirlenmesi talep edilebilirliğinin arttırılması için oldukça önemlidir. Unutmamak gerekir ki bir hakkın normatif alanının sosyal, ekonomik ve siyasi değişimlerden bağımsız olarak sabit kalması söz konusu olamayacağından ekonomik ve sosyal diğer temel haklar gibi su hakkının normatif alanının da zaman içerisinde değişim ve gelişime tabi olacağı unutulmamalıdır. Su hakkının çekirdek normatif alanını belirlerken negatif yükümlülüklerin ne olduğu, bir başka ifadeyle saygı duyma ve koruma yükümlülüğü kapsamında devletin veya özel kişilerin ne türlü eylemlerinin su hakkını ihlal edecek nitelikte müdahaleler olduğu ve dolayısıyla hangi eylemlerden sakınılması gerektiği konusunda uluslararası ve ulusal hukuk kaynaklarında asgari müştereklerde buluşmak nispeten kolay olmuştur. Ancak pozitif yükümlülüklerin ne olduğu, bir başka ifadeyle yerine getirme yükümlülüğü kapsamında devletin hangi müdahaleleri bir yapması gerektiği bir başka ifadeyle hangi faaliyetleri gerçekleştirmesi gerektiği konusunda asgari müştereklerin veya çekirdek pozitif yükümlülüklerin halen tartışmalı olduğu görülmektedir.

Su hakkı, öncelikle çekirdek negatif yükümlülük olarak su kaynaklarının mevcudiyetini ve devamlılığını sağlamak üzere devlet ve diğer kişilere, saygı duyma ve koruma yükümlülüğü bağlamında suya nicelik ve nitelik yönünden zarar vermeme yükümlülüğü getirmektedir. Devlet, suya nicelik ve nitelik yönünden zarar vererek yeterli miktarda ve uygun nitelikte suya erişimi kısıtlayan veya ortadan kaldıran her türlü eyleme karşı hukuki düzenlemeler yapmak ve yaptırımları uygulamakla yükümlüdür. ESKHK, Genel Yorum 15'te devletin tüm beşerî faaliyetleri, suya ve su kaynaklarına ve hatta su kaynakları ile etkileşimde olan tüm ekosistemlere yönelik nitelik ve nicelik bakımından etkilerini değerlendirme, düzenleme, yasaklama, izne bağlama, denetleme ve yaptırıma tabi tutma gibi yükümlülükleri olduğunu açıkça ifade etmekte, devletlerin bu görevlerini yerine getirmek üzere gerekli yasal düzenlemeleri ve uygulamasını yapmaya davet etmektedir. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası

md.56(2)'de yer alan "Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşların ödevidir." hükmünün evleviyetle su kaynaklarının nitelik ve nicelik yönünden korunmasını da gerektireceği açıktır. Nitekim yasa koyucu da bu doğrultuda başta 1593 s. Umumi Hıfzıssıhha Kanunu md.242 ve 2872 s. Çevre Kanunu md.9(h) hükümleri ile yüzey ve yeraltı sularının hangi eylemlere, tehlikelere, faaliyetlere karşı ne şekilde korunacağını düzenleyerek suya nicelik ve nitelik yönünden zarar vermeme yükümlülüğünü açıkça kanunla da düzenlemiştir.

Su hakkı, ikinci olarak, çekirdek pozitif yükümlölükler arasında, devlete, yerine getirme yükümlölüğü bağlamında fiziki erişimi sağlama yükümlölüğü getirmektedir. Bu doğrultuda devletin öncelikli olarak suyun nicelik ve nitelik bakımından mevcudiyetini sağlaması gerekmektedir. Suyun niteliksel mevcudiyeti, ESKHK'nin deyişi ile kabul edilebilir olması kişisel ihtiyaçların karşılanması için suyun içinde insan ve çevre sağlığına zararlı (toksik) veya tehdit içeren maddeler, kir, toz veya mikro-organizmalar, kimyasal veya radyolojik atıkları barındırmamasının yanı sıra rengi, kokusu ve tadının da bireyin kişisel ihtiyaçlarını karşılayabilecek nitelikte olmasını ifade eder. Suyun niceliksel mevcudiyeti ise kişisel ihtiyaçların karşılanması için yeterli miktarda ve su arzının sürekli olarak mevcut olmasını ifade eder; BM ve WHO kişilerin hayatta kalabilmeleri için gerekli içme suyu ve hijyen ve yemek hazırlamak için kullanma suyu miktarını totalde günlük kişi başi 50 litre olarak kabul etmektedir. Suya fiziki erişimi sağlama yükümlölüğü bağlamında özel kişilerin içme-kullanma ihtiyaçlarının giderilmesi için su kaynaklarının sektörel kullanımının düzenlenmesi, doğrudan kullanım için gerekli münferit su tahsislerinin yapılması ve denetlenmesi de gerekmektedir. Ardından kişisel ihtiyaçlarını karşılamasına imkân sağlayacak uygun nitelikleri taşıyan ve yeterli miktardaki suya erişimi sağlamak üzere, yararı umuma ait olan genel suların toplanması, bu kaynaklardan elde edilecek suların yerleşim yerlerine isalesi, içme ve kullanmaya uygun hale getirilmesi için arıtılması ve hanelere, çalışma mekanlarına ve kamusal alanlara dağıtılması ile atıksuların da toplanması ve yaşam alanlarından uzaklaştırılması hizmetlerinin yürütölmesi veya özel kişilere yürüttürölmesi gerekmektedir. Türk hukukunda 831 s. Sular Hk. Kn. ile şehir, kasaba ve köylerin suya fiziki erişiminin sağlanmasıya yönelik olarak, gerek köy, kasaba, belde sınırları içerisinde gerekse dışarısında olan ve kamusal ihtiyacı karşılamaya hasredilmiş suların tedarik ve idaresi, su yollarının ve kaynaklarının bakımı, onarılması, temizlenmesi ve suyun sıhhat şartlarına uygun bir halde

bulundurulması görevlerini, belediye teşkilatı olan mahallerde belediyelere, olmayan yerlerde 442 s. Köy Kanunu uyarınca ihtiyar meclislerine vererek suya fiziki erişimi sağlama yükümlülüğünü ilk kez kanuni düzenlemeye kavuşturmuştur. Anayasa Mahkemesi birçok kararında su kaynaklarından yerleşim yerlerine suyun akıtılmasını sağlayan isale hatlarının ‘kamu yararı niteliği taşıyan yatırımlar’ olduğunu, içme suyu hizmetinin de ‘öncelikli kamu hizmeti’ niteliğinde olduğunu belirtmektedir. Türk mevzuatında ayrıca içme suyu hizmetinde kullanılacak genel suların ne şekilde arıtıma tabi tutulacağına ve bu arıtma sonucu elde edilecek suyun kimyasal bileşenlerine ilişkin düzenlemeler olmakla birlikte günlük kişi başı kaç litre suyun su hakkı kapsamında değerlendirilmesi gerektiğine ilişkin herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır.

Su hakkı, üçüncü olarak, çekirdek pozitif yükümlülükler arasında, devlete, yine yerine getirme yükümlülüğü bağlamında suya fiziki erişimi sağlamak üzere yürüttüğü veya özel kişilere yürüttürdüğü hizmetlerin ekonomik olarak erişimini sağlamak yükümlülüğü getirmektedir. Ekonomik olarak erişim sağlama yükümlülüğü uyarınca devlet, insani ihtiyaçların karşılanması amacıyla yeterli miktarda, güvenilir ve temiz içme suyundan doğrudan yararlanmanın veya içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinin, kişilerin mali durumunu diğer temel ihtiyaçlarını karşılayamayacak derecede sarsmadan ödeyebileceği ve sosyal imkansızlıkların sübvansiyonlarla dengelendiği bir bedel karşılığında gerçekleştirmekle yükümlüdür. Ancak bu yükümlülük suyun bir ekonomik değerinin olduğu gerçeğini dışlamamakla birlikte suyun serbest piyasalardaki diğer ticari mallar gibi bedellendirilmemesini gerektirmektedir. Ekonomik olarak erişim sağlama yükümlülüğü devlete öncelikle, su hakkını somutlaştıran kamusal faaliyetlerinin finansmanını ve bedellendirmesini düzenlerken, su hakkına sahip kişiler ile su kaynaklarından farklı amaçlarla yararlananların farklı statülerde olduğunu dikkate alma ve eşitlik ilkesi ve bunun özel bir ifadesi olan kirleten-öder ilkesinin hayata geçirilmesini gerektirmektedir. Ekonomik olarak erişim sağlama yükümlülüğü uyarınca, su hakkının somutlaştırılması için yürütülen faaliyetler karşılığında alınacak bedelin, gerek vergi gerek ücret şeklinde olsun, kamusal su kaynaklarına yapılan etkinin tazmini olarak düşünülmesi, bir hizmetin karşılığı olarak tam maliyet ilkesi ile belirlenen ücret olarak yani yüksek sabit yatırım giderlerinin tamamını mevcut tüketiciye yüklememesi gerekmektedir. Altını çizmek gerekir ki ekonomik olarak erişim sağlama yükümlülüğü su hakkını somutlaştırmaya yönelik kamusal faaliyetlerin kaynağının vergi veya tarifelere dayalı

Ücretler Şeklinde düzenlenmesi konusunda devletlerin takdir yetkisini sınırlamamaktadır. Ekonomik erişilebilirlik yükümlülüğü açısından su hakkını somutlaştırmak üzere yürütülen faaliyetlerden özellikle içme ve kullanma suyu ve kanalizasyon hizmetlerinden alınan bedelin hane halkı gelirine oranının BM Kalkınma Programı'nda azami %3, OECD ve WB'ye göre azami %5 olması gerektiği ifade edilmektedir.

Su hakkının normatif alanının ikinci ayağı temel yükümlülüklerin gerçekleştirilmesinde uyulacak temel ilkelerdir. Su hakkının çekirdek yükümlülükleri olan suya nicelik ve nitelik olarak zarar vermeme, suya fiziki erişimi ve ekonomik olarak erişim sağlama yükümlülüklerini gerçekleştirmek üzere devletin yrteeği tüm faaliyetlerin eşitlik ve pozitif ayrımcılık, katılım ve bilgi edinme ile hesap verilebilirlik ilkeleri çerçevesinde yürütülmesi gerekmektedir.

ESKHK, Genel Yorum 15'te, devletlerin, su hakkının hiçbir ayrımcılık yapılmaksızın eşit olarak kullanılmasını sağlamakla yükümlü olduğu belirtilmekte; devletin hem su hakkını somutlaştırmaya yönelik faaliyetlerini yürütürken hem de diğer kişilerin su hakkına halel getirebilecek faaliyetlerine ilişkin düzenleme, denetleme ve yaptırımlar uygularken ırk, renk, cinsiyet, yaş, dil, din, siyasi veya diğer bir fikir, ulusal veya toplumsal köken, mülkiyet, doğum, fiziksel veya zihinsel engel, sağlık durumu (HIV/AIDS hastalıkları dahil olmak üzere), cinsel tercih, sivil, siyasi veya diğer statülere göre yapılan her türden ayrımcılığı engellemesi gerektiğini ifade etmektedir. Su hakkına yer vermemekle birlikte; Türkiye Cumhuriyeti Anayasası md.10 gereğince tüm temel hak ve hürriyetlerin somutlaştırılmasını sağlayan kamusal faaliyetlerde eşitlik ilkesinin gözetileceğinin altını çizmektedir. EŞitlik ilkesi, sosyal açıdan diğer kişi veya gruplardan daha olumsuz koşullarda olan kişi ve gruplara yönelik olarak bu eşitsizliği ortadan kaldırmaya yönelik pozitif ayrımcılık yapma yükümlülüğünü de içerir. ESKHK, Genel Yorum 15'te, ayrımcılık yapmama yükümlülüğünü, sosyal veya ekonomik risklere açık veya zayıf durumda olan kadınlar, çocuklar, yaşlılar, engelliler, doğal felaket mağdurları, afete eğilimli yerlerde yaşayan kişiler, azınlık grupları, kırsal ve yoksul kentsel bölgelerde yaşayanlar, göçebeler ve gezici gruplar, mlteçiler, sığınmacılar, yerinden edilmiş kişiler, göçmen işçiler, mahkm ve tutuklular gibi grupların ihtiyaçlarının özel olarak ele alınması ve pozitif ayrımcılık önlemleri alınması gerekliliğini de içerdiğini belirtmektedir. Nitekim Türkiye Cumhuriyeti Anayasası md.10(3)'de sosyal açıdan olumsuz konumda olan kişiler için alınacak pozitif ayrımcılık önlemlerinin eşitlik ilkesine

aykırı sayılmayacağı, hatta eşitlik ilkesinin gereği olduğu da belirtilmektedir. Eşitsizlik durumları sadece ekonomik alım gücüne değil başta kişinin mukim olduğu coğrafya koşullarına, aile yapısına, çalışma durumuna, mülkiyet durumuna bağlı olarak ortaya çıkabilmektedir. Kişinin ekonomik durumu, yaşadığı coğrafya veya yaşam tarzı ne olursa olsun herkesin su hakkının gerçekleşmesi için yerine getirilecek içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinden eşit şekilde yararlanmasını sağlamak yükümlülüğü esastır. Ancak bu durum ülkenin her yerinde su hakkının aynı yöntemleri içeren kamusal faaliyetlerle somutlaştırılması gerektiği anlamına gelmemektedir. Suya ekonomik olarak erişim sağlama yükümlülüğünün eşitlik ilkesi çerçevesinde gerçekleştirilmesi için öncelikle su hakkı öznelinin mali imkanlarındaki eşitsizlikleri gidermek hedeflenerek pozitif ayrımcılık tedbirleri olarak özellikle bedellendirmede artan oranlı tarifeler, sübvansiyonlar, herkes için belirli kotalar dahilinde ücret alınmaması veya indirim yapılması gibi denkleştirme mekanizmaları kurulmaktadır.

ESKHK, GY 15'te su hakkının somutlaştırılması için yürütülen kamusal faaliyetlerin etkin bir denetime tabi olması için katılım ve bilgi edinme hakkının da etkin olarak kullanılabilmesini bir ilke olarak benimsemiştir. Katılım ve bilgi edinme hakları ardıl denetimler açısından önemli olduğu kadar su hakkının somutlaştırılmasına yönelik faaliyetlerin su hakkı öznelinin gereksinimlerini doğru ve gerçekçi bir şekilde karşılamasını da sağlayacaktır. Bilgi edinme hakkı uyarınca, su hakkını somutlaştırmak üzere yürütülen kamusal faaliyetlere ilişkin olarak, kamunun mevcut ve planlanan su kaynakları ve hizmetlerinin yönetimine dair siyasi belgeler, planlar ve mevzuata erişiminin sağlanması gerekmektedir. Su hakkı bağlamında özellikle su hizmetlerinin yürütülmesine dair, tarifeler, su kaynaklarının nicelik ve nitelik durumunu, kirlilik oranları gibi bilgilerin mümkün olduğunca geniş bir yayım alanında, kolayca erişilebilir kılınması gerekir. Su hakkının gerçekleştirilmesine yönelik kamusal faaliyetleri gerçekleştirecek idarelerin karar alma organlarının, doğrudan veya dolaylı şekilde su hakkı öznesi olan herkesin temsilini sağlayacak şekilde oluşmasını sağlayan seçim yolu ile oluşması başlı başına yeterli bir katılım mekanizması değildir; aktif ve özgür katılımın sağlanması ve gerçek anlamda sonuç doğurabilecek mekanizmaların kurulması gerekmektedir. Bu bağlamda su hakkını somutlaştırmak üzere yürütülecek hizmetlerden özellikle içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinin yerel yönetimler tarafından gerçekleştirilmesi katılım ilkesini gerçekleştirme açısından güçlü bir çözüm olarak önerilmektedir. Ancak su hakkının devletlere yükümlendiği yükümlülüklerin gerektirdiği hangi faaliyetlerin hizmette

yerellik ilkesine dayanarak düzenlenebileceği ve yerel yönetimlerin üzerinde merkezi idarenin vesayet yetkileri bağlamında demokratik katılımın sağlanıp sağlanmadığı da ayrı bir sorudur. Türkiye’de su hakkını somutlaştırmak üzere kamusal faaliyetler yürütmekle görevli idarelerden DSİ ve merkezi idareyi temsilen bakanlıklar bakımından katılım ilkesini sağlamaya yönelik mekanizmalara örnek olarak AB çevre müktesebatı WFD gereğince oluşturulmaya devam eden nehir havza yönetim planlarının hazırlık aşamalarında, halkın bilgilendirilmesi amacıyla paydaş kurum ve kuruluşların temsilcileri dışında sivil toplumun katılımını da sağlamak üzere gerçekleştirilen ulusal paydaş toplantıları ve havza paydaş toplantıları; yerel yönetimlerin gerçekleştirdiği faaliyetlere yönelik olarak da aktif katılımı sağlama potansiyeli taşıyan Kent Konseyleri örnek verilebilir. Türkiye’de bilgiye erişim ilkesi bağlamında özellikle 4982 s. Bilgi Edinme Hakkı Kanunu uyarınca yapılan bilgi edinme başvuruları öne çıkmaktadır. Bilgi edinme Hakkı Kanunu uyarınca su hakkını somutlaştırmak üzere çeşitli faaliyetleri yürüten idarelerin, su hakkı öznesi olan herkesin ilgili faaliyetlerin planlama, yürütme, uygulama ve denetim aşamalarına katılımını ve bu katılımın anlamlı olmasını sağlayan bilgi edinme usullerini tesis ve temin etmekle yükümlü olduğunu belirtmek gerekir.

Su hakkı, tıpkı diğer insan hakları gibi, su hakkından doğan yükümlülüklerle yönelik faaliyetlerde bulunan idarelerin, hak sahipleri karşısında sorumlu tutulmasını; sorumluluğun da hesap vermeyi sağlayan mekanizmalarla işletilmesini gerektirmektedir. ESKHK, ESKHS’ne taraf devletlerin, mevzuatlarında su hakkının somutlaştırılması için gerçekleştirilecek faaliyetler için kurumsal sorumluluğun kurulması ve bu sorumluluğun işletilmesi için gerekli ulusal mekanizmalar ile başvuru yolları ve usullerinin düzenlenmesi gerektiğini ifade etmektedir. Hesap verilebilirlik kavramı sadece bağımsız yargının ardıl denetiminden ibaret olarak algılanmamalıdır. Su hakkını somutlaştırmak üzere çeşitli kamusal faaliyetler yürüten idareler iç ve dış idari denetime tabi olmalı; bu idarelerin karar organlarının oluşmasını sağlayan seçimler de yürütülen faaliyetlere ilişkin hesabın sorulması ve sorumluluğun gereğince yerine getirilmesinin denetimini sağlar nitelikte olmalıdır. Hesap verilebilirliğin sağlanması yükümlülüğüne yönelik hukuki başvuru yolları dizayn edilirken su hakkının ihlal edildiğini düşünen kişi ve gruplara hak arama özgürlüğü bağlamında hem bireysel hem de topluluk olarak başvuru imkanı tanınması gerekir. Gerek iç ve/veya bağımsız denetim mekanizmaları gerek mahkemeler önünde su hakkı ihlal edilenler hem şikayetlerinin dinlenmesi hem de ihlalin giderilmesi ile uyumsuzluğun

özölmesini talep etme yetkilerine sahip olmalıdır. Hesap verme yolları ise ihlali giderme, eski hale getirme, tazmin etme, ihlalin tekrar etmeyeceğine yönelik hukuken bağlayıcı teminatlar verme, ıslah etme ve benzeri yöntemleri kapsar. Su hakkına yer vermemekle birlikte; Türkiye Cumhuriyeti Anayasası md.40(1) hem devletin hem de kişilerin temel hak ve hürriyetleri ihlal etmeleri halinde, hakkı ihlal eden tarafından yapılacak başvuru uyarınca sorumlu tutulacağını ifade etmekte; md.125 ile temel hakları somutlaştırmak üzere idare tarafından yürütölen faaliyetler gereğince yerine getirilen eylem ve işlemlerin temel hakları zedeleyerek zarara yol açması halinde idarenin sorumlu olduğunu da açıkça tekrar etmekte ve md.40(2) ile su hakkını somutlaştırmak üzere merkezi idare tarafından yürütölen kamusal faaliyetlere ilişkin olarak gerçekleştirilen hukuki işlemlerde, ilgili kişilere hangi kanun yolları ve mercilere başvurulacağını ve bu başvuru yollarının sürelerini belirtmekle yüküm kılmaktadır.

Su hakkının kavramsallaştırılmasındaki ikinci aşama, bir insan hakkı olan su hakkından farklı ancak su hakkına dair önem taşıyan su kaynakları üzerindeki mülkiyet ile su kullanım haklarının ayrımlanması ve tanımlanmasıdır. Su hakkı, su kaynaklarına ilişkin mülkiyet hakkı ile su kullanım hakları, uluslararası yazında su hakları olarak da ele alınmaktadır. Ancak su hakkı bu iki haktan ayrı bir insan hakkıdır. Su kaynaklarının mülkiyetine ilişkin haklar ile suyun kullanım haklarını, mutlak hakimiyeti ile her ülkenin diğer ülkelerin müdahalesinden arı olarak düzenleme yetkisi vardır. Türkiye Cumhuriyeti'nin, su kaynaklarının mülkiyeti ve suyun kullanımına ilişkin olarak kabul ettiğı yasal düzenlemeleri, Roma hukuku kavramları üzerine gelişen ve farklılıklar gösteren Kıta Avrupası hukuk sistemleri ve Anglo-Sakson hukuk sistemlerinin düzenlemeleri ile selef Osmanlı hukuku düzenlemeleri ile karşılaştırmalı olarak inceleyerek ortaya koymak gerekir.

Su hakkı, öncelikle su kaynakları mülkiyetinin devlet veya kamuya ait olmasını otomatik olarak gerektirmemektedir. Bir başka ifade ile su hakkı, devlet veya kamunun mülkiyetinde olan su kaynakları ile özel mülkiyet altında olan su kaynakları arasında ayırım yapan düzenlemelerde yasa koyucunun takdir yetkisine bir sınırlama getirmemektedir. Türk hukukunda doğal olarak ortaya çıktığı ve üzerinde bulunduğu taşınmazın sınırlarını aşan nitelik gösteren veya çıkar çıkmaz kaynadığı taşınmaz içerisinde kalmayacak miktarda ve arazi malikinin ihtiyacının üzerinde bir debiye sahip olarak akar nitelik taşıyan ya da debi veya niceliğine bakılmaksızın özel mülkiyete konu olmasının kamu yararı açısından kanunla kabul edilmemiş olan sular

yararı kamuya hasredilmiş genel sular olup devletin hüküm ve tasarrufu altındadırlar. Bu durum Türk yargısı tarafından kısaca genel su kaynaklarının kamusal veya idari mülkiyet altında olması şeklinde açıklanmaktadır. Kamusal mülkiyet altındaki su kaynaklarının *usus*, *fructus* ve *abusus* yetkilerinin tamamını özel kişiye devretmesi söz konusu olmamaktadır.

Genel sulardan, su kaynaklarının mülkiyetine dokunulmaksızın, içme-kullanma, tarımsal sulama, enerji üretimi, sanayi kullanımı, hayvancılık ve su ürünleri üretimi, madencilik, turizm, rekreasyon, spor, sağlık, ulaşım ve taşımacılık faaliyetleri gibi birçok beşeri faaliyetin gerçekleştirilmesi amacıyla gerek tüketme, tüketilmeksizin kaldırma kuvveti, akış hızı, itici güçten faydalanma şeklinde, gerek genel su kaynağın eğimin, yön, derinliğinin değiştirilmesi şeklinde, gerek su kaynağının tabanında veya arzın altında yer alan ekosistemlerden veya cansız varlıklardan yararlanma şeklinde yararlanılması mümkündür. Türk hukuk sisteminde, yararı kamuya hasredilmiş ve devletin hüküm ve tasarrufu altındaki genel su kaynaklarından elde edilecek sulardan yararlanma hakları yani *usus* veya *fructus* yetkilerinin kimlere, nasıl ve ne şartlarla devredilebileceği konusu ise su kaynaklarından yararlanma haklarını ifade eder ve kanunlarla düzenlenir.

Su kullanım haklarının idari yönetimi sistemi ile devletin hüküm ve tasarrufunda olan genel su kaynaklarından her türlü yararlanma için özel kişilere, devlet tarafından yararlanma hakkının hangi yetkileri içerdiği, hangi amaç doğrultusunda olduğu, su veya ilgili kaynaktan ne miktarda ve ne süre ile yararlanılabileceğini beyan eden tahsis, izin, lisans, imtiyaz, kira sözleşmesi gibi hukuki araçlarla devredilmesi gerekmektedir. Genel su kaynaklarının ve genel suların, çeşitli beşeri amaçlara yönelik olarak özgülenmesi amacıyla gerek kamu tüzel kişileri gerek özel kişilere su kullanım haklarının verilmesi ile su kullanım haklarının özel hukuka tabi işlemlerle verilmesi özelleştirme kavramı çerçevesinde eleştirilmektedir. Özellikle içme suyu kaynaklarının ambalajlı su ticaretine ve elektrik üretimi amacıyla hidroelektrik santrallerin işletilmesine özgülenmesi ile bu özgülemenin özel hukuka tabi kira sözleşmeleri ile yapılması özelleştirme karşıtları tarafından etkin şekilde eleştirilmektedir. Ancak gerek diğer beşeri faaliyetlere özgüleme gerek özgülemenin hukuki rejimi hakkındaki bu özelleştirme karşıtı eleştiriler, genel su kaynaklarının niteliği ve niceliğinin beşeri faaliyetlerdeki gerekliliğinin dikkate alınması ve önem sıralamasının yapılması ve özgülemenin serbest şekilde yani su kullanım hakkının çerçevesini çizen idarenin iradesi olmaksızın başka bir beşeri faaliyet veya üçüncü

kişiyi devredilememesi şeklinde su hakkını korumaya yönelik önlemlerin alınması karşısında anlamsız kalmaktadır.

Su kullanım hakları, geçici nitelikte, devlet tarafından onaylanmadıkça devredilemez veya satışa çıkarılamaz haklar olduğundan su kaynağı mülkiyetinden ayrı bir hak olarak ele alınmalıdır. İnsani tüketim amacı ile genel su kaynaklarından aracısız, doğrudan faydalanma aslında bir su kullanım hakkı gerektirmekle birlikte günümüz şehir yaşamı şartlarında mahalli idareler aracılığıyla gerçekleştirilen insani tüketim dikkate alındığında su hakkı kavramı su kullanım hakkından da ayrılmaktadır.

Su hakkının kavramsallaştırılması başlığını takiben Türkiye’de su hakkının somutlaştırılması yani Türkiye Cumhuriyeti devletinin su hakkının temel yükümlülüklerini yerine getirmek üzere nasıl bir kamusal örgütsel yapı kurduğu ve bu kamusal örgütsel yapının görev ayrımının nasıl şekillendiğinin ortaya konulması; kamu idarelerine kanunlarla verilen görevler çerçevesinde yerine getirilen faaliyetlerden, içme suyu ve kanalizasyon kolları ile içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinin hukuki çerçevesinin incelenmesi ve su hakkı bakımından eksik hususların açıklanmaya çalışılması gerekir.

Türkiye’de çevre ve su kaynaklarının korunmasına yönelik faaliyetler büyük ölçüde merkezi idare tarafından yerine getirilmektedir. 2017 Anayasa değişikliklerine uyum sağlamak amacıyla 703 s. Anayasada Yapılan Değişikliklere Uyum Sağlanması Amacıyla Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında K.H.K. ile yapılan düzenlemelerle bakanlıkların teşkilat ve görevlerine ilişkin kanun hükmünde kararnameler yürürlükten kaldırılmış ve Anayasa md.106(11) uyarınca bakanlıkların teşkilat yapısı ve görev taksimatı 1 s. Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında C.B.K. ile yeniden düzenlenmiştir. Günümüzde merkezi idarede su hakkının somutlaştırılması amacıyla Tarım ve Orman Bakanlığı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ve Sağlık Bakanlığı çeşitli faaliyetler yürütmektedir. Tarım ve Orman Bakanlığı’na, su hakkını somutlaştırmak üzere 167 s. Yeraltısuları Hk. Kn., 831 s. Sular Hk. Kn., 2872 s. Çevre Kanunu çerçevesinde su kaynaklarının korunması ve sürdürülebilir şekilde kullanılmasına dair görevler verilmiştir. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’na ise 2872 s. Çevre Kanunu çerçevesinde genel olarak çevrenin korunması, iyileştirilmesi ile çevre kirliliğinin önlenmesi, atıkları dolayısıyla çevre kirliliği oluşturan faaliyetlerin çevresel etkilerini değerlendirme, izleme, izin verme, denetleme görevleri verilmiştir. Sağlık Bakanlığı’na ise 5996 s. Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda ve Yem Kanunu ile 1593 s. Umumi Hıfzıssıhha Kanunu uyarınca 5996

gerek doğrudan yararlanma gerek mahalli idareler tarafından içme suyu hizmeti aracılığıyla yararlanma söz konusu olsun içme-kullanma sularının insani tüketime uygunluğuna ilişkin teknik ve hijyenik şartlara uygunluğu sağlama ve izleme görevleri verilmiştir. Altını çizmek gerekir ki merkezi idarede bakanlıklara su hakkı bağlamında verilen görev ve yetkilerin, içme suyu ve kanalizasyon kolluğu ile içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerini yürütecek yerinden yönetimlerle koordinasyon içerisinde gerçekleştirilmesi söz konusu olmaktadır.

Su hakkının somutlaştırılması için faaliyet gösteren yerinden yönetim idarelerinin başında mahalli idareler ile teknik ve uzmanlık isteyen hizmetleri yürütmek üzere kurulan kamu kurumlarından Devlet Su İşleri, su ve kanalizasyon idareleri ile mahalli idare birlikleri ve bölge kalkınma idareleri gelmektedir.

İçme ve kullanma suyu ihtiyacı, mahalli müşterek bir ihtiyaçtan ziyade toplumsal genel bir ihtiyaçtır; insanlar nerede yaşarsa yaşasın içme suyuna ihtiyaç duyarlar. Ancak öncelikle şehirlerde yaşayan, su kaynaklarından uzak ve bu sebeple güvenilir ve temiz içme suyuna doğrudan erişime imkanı olmayan kişilerin içme suyuna erişim ihtiyacının ve ardından atıksuların uzaklaştırılması ihtiyacının mahalli bir nitelik kazandığı da açıktır. Bu ihtiyacı karşılamak üzere sunulacak mal ve/veya hizmet sunumlarının özellikle bölgede bulunan su kaynaklarının niteliksel ve niceliksel özellikleri, yerleşim yerine uzaklığı, yerleşim yerlerine göre rakımı yanı sıra suyun kaynağından yerleşim yerine gelene kadar geçeceği bölgelerde kirlilik faktörleri, elde edilen suyun nerede, hangi usullerle arıtılacağı, bölgede yaşayan halkın nüfusu ve yerleşimlerin nerede yoğunlaştığı gibi coğrafi, demografik, mekânsal tüm özelliklerin merkezi idare yerine mahalli idarelerce belirlenmesi ve bunlara dayalı olarak içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinin mahalli idareler tarafından sunulması kanunlarla uygun görülmüştür. Bu doğrultuda 5302 s. İl Özel İdaresi Kanunu, 1593 s. Umumi Hıfzıssıhha Kanunu, 831 s. Sular Hk. Kn., 2560 s. İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi Genel Müdürlüğü Kuruluş ve Görevleri Hk. Kn., 5216 s. Büyükşehir Belediyesi Kn., 5393 s. Belediye Kanunu, 442 s. Köy Kanunu, 3202 s. Köy Yönelik Hizmetler Hk. Kn. uyarınca tüm mahalli idarelere içme suyu ihtiyacını karşılamak üzere içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerine ilişkin görev ve yetkiler verilmiştir. Nihai durumda günümüzde büyükşehir belediyesinin bulunduğu illerde içme suyu ve kanalizasyon hizmetleri su ve kanalizasyon idareleri tarafından yürütülmektedir; ancak büyükşehir belediyesinin olmadığı ve fakat il özel idaresinin olduğu illerde kurulmuş olan il merkez, ilçe ve belde belediyeleri içme suyu hizmetlerini kendi

imkânlarıyla veya DSİ ile birlikte yapabilmektedirler. İl özel idareleri, su hakkı bağlamında esasen belediyeler ve köy sınırları dışında, köy, belediye veya bunların kurduğu mahalli idare birlikleri varsa bunların sorumluluk alanları dışında veya bunların DSİ ile yaptıkları ortaklıkla gerçekleştirilemeyen içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerini yapma yetkisine sahiptir.

Tüm Türkiye’de hizmet yürüten ve kamu tüzel kişiliğine sahip bir kamu kurumu olan DSİ’nin su hakkını somutlaştırmak üzere yerine getirdiği görevler belediye teşkilatı olan yerleşim yerlerine yönelik olarak baraj ve iletim altyapısını kurmak ve barajları belediyeler ile kurulacak ortaklık çerçevesinde işletmek, iletim ve atıksu tasfiye altyapısını kurmak ve bunları işletilmek üzere belediyelere teslim etmek, yeterli miktarda güvenli içme suyu olmayan köylere içme suyu teminine yönelik olarak baraj, iletim, tasfiye ve gerekli diğer su tesisleri inşa edip işletilmesi için devretmek, şehir ve köylerde su ve kanalizasyon idareleri, belediyeler, köyler veya mahalli idare birlikleri tarafından gerçekleştirilecek içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerine dair içme suyu temini, arıtımı, dağıtımı projelerini inceleme, teknik organizasyonunu yapma, onaylama ve denetleme, köy içme suları için mahalli idareler birliklerince yapılacak projelerin organizasyonu ile denetimi sağlamak ve yeraltı sularından doğrudan yararlanmaya ilişkin gerekli tahsisleri yapmak ve izinleri vermek şeklinde özetlenebilir. Günümüzde 2560 s. İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi Genel Müdürlüğü Kuruluş ve Görevleri Hk. Kn. ve mevzuat değişiklikleri uyarınca büyükşehir belediyelerinin içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerine ilişkin görevleri yanında büyükşehir belediyesi sınırları içindeki tüm su kaynaklarının ve kıyılarının kullanılmış sularla ve endüstri artıklarıyla kirletilmesini, bu kaynaklarda suların kaybına veya azalmasına yol açacak tesis kurulmasını ve işletilmesini önlemek görevlerini de ayrı kamu tüzel kişiliğine sahip içme suyu ve kanalizasyon idareleri üstlenmiştir. Ayrıca 832 s. Sular Hk. Kn. uyarınca köy ve şehirlerin içme suyu ihtiyacını karşılayacak ortak su kaynaklarından suların temin edilmesi ile köylere ve belediyelere ihtiyaçları oranlarında iletilmesi için birlik kurma imkânı tanınmış hatta bir noktada zorunlu kalınmıştır. Bu doğrultuda günümüzde il özel idaresi olan illerde 5355 s. Mahalli İdare Birlikleri Hk. Kn. uyarınca, kuruluş tüzüğünde birliğe devredilmesi öngörülen mahalli müşterek ihtiyaçları karşılamaya yönelik hizmetlere ilişkin olarak üye mahalli idarelerin hak ve yetkilerine sahip olan mahalli idare birlikleri kurulmuş olup su hakkını somutlaştırmak üzere kurulan içme suyu birlikleri ile köye hizmet götürme birlikleri de öne çıkmaktadır. Bunlarla birlikte 388 s. K.H.K.

uyarınca refahın yükseltilmesi ile çevrenin korunmasını bütüncül ve dengeli şekilde ele alınması ile gerçekleşecek kalkınmada daha ziyade ekonomik kalkınma odaklı olan GAP, kapsamındaki illerde içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerine ilişkin olarak mahalli idareler tarafından yürütülecek su ve kanalizasyon hizmetlerinin altyapı projelerinde veri alınmak üzere haritalama projeleri yürütmekteyken; 642 s. K.H.K. uyarınca DAP, DOKAP ve KOP genel anlamda kamu kurum ve kuruluşlarının kalkınma amacıyla hazırladıkları proje ve faaliyetlerin uyum ve bütünlük içinde yürütülmesini sağlamak üzere eylem planı hazırlamak, uygulanmasını koordine etmek, izlemek ve değerlendirmek, ilgili kurum ve kuruluşların talebi üzerine yatırım projelerinin geliştirilmesine yardımcı olmak ve bu bağlamda mali ve teknik destek sağlamak görevlerini yürütmektedir.

Su hakkını somutlaştırmaya yönelik olarak yukarıda özetlenen teşkilatın gerçekleştirdiği idari faaliyetlerin tamamını su hizmetleri gibi bir çatı kavram içerisinde düşünmek mümkündür. Ancak temel hak ve hürriyetler zemininde etki gösteren bu idari faaliyetlerin, tabi olduğu hukuki rejimin anlaşılmasını ve hangi faaliyetlerin su krizi ile öne çıkan özelleştirme kapsamında değerlendirilebileceğini açıklamayı kolaylaştıracağı dikkate alındığında kamu hizmeti, kolluk, özendirme-destekleme, planlama ve özyönetim faaliyetleri olarak ele alınması gerekmektedir.

Suya erişimi sağlama yükümlülüğü açısından devletin, öncelikle bireylerin yaşamlarını sürdürdüğü yerleşim, eğitim, sağlık, çalışma alanlarına içme ve kullanma ihtiyaçlarını karşılayacak nitelik ve nicelikteki suyun temin edilmesi ve dağıtılmasını, atıksuların da bu alanlardan uzaklaştırılmasını sağlaması gerekmektedir. Toplumsal yaşamın birlikteliği ve devamlılığı, ancak temiz suya erişimin sağlandığı ve atıksuların uzaklaştırıldığı yerlerde devam edebildiğinden, temiz suya erişim ve atıksuların uzaklaştırılması hem sağlıklı yaşama hem de sağlıklı bir çevrede yaşama hakkı ile bağlantılı toplumsal bir genel ihtiyaç niteliği taşımaktadır. Dolayısıyla, idare hukuku bağlamında su hakkının hayata geçirilmesini sağlayan ilk idari faaliyet temiz, güvenilir, bedeli karşılanabilir içme suyu ve kanalizasyon kamu hizmetleri olmaktadır. Suya nicelik ve nitelik yönünden zarar vermeme ve üçüncü kişiler tarafından zarar verilmesini önleme yükümlülüğü açısından ise devletin kamu gücünü kullanarak başta ceza hukuku ile idare hukukunu ilgilendiren ve kişilerin temel hak ve özgürlükleri üzerinde müdahaleler içeren birtakım faaliyetler yürütmesi söz konusu olacaktır. Dolayısıyla, idare hukuku bağlamında su hakkının hayata geçirilmesini sağlayan ikinci idari faaliyet bireyin içme ve kişisel ihtiyaçlarını karşılamak üzere erişmesi gereken

suyun nitelik ve niceliğinin korunmasına yönelik olarak başta mülkiyet ve girişim özgürlüğü olmak üzere çeşitli temel hak ve özgürlüklere müdahaleyi içeren içme suyu ve kanalizasyon kolluğu faaliyetidir.

Su hakkının hayata geçirilmesi için gerçekleştirilecek olan içme suyu ve kanalizasyon kamu hizmetleri ve içme suyu ve kanalizasyon kolluğunun yürütülmesinden önce, su kaynaklarının yer aldığı havzaların coğrafi, fiziksel, niteliksel, niceliksel tüm yönleri ile kendini yenileme imkânlarının, çevresindeki ekosistemlerle dengesinin, zarar verebilecek faktörlerin ve alınabilecek önlemlerin öngörülmesi, ülke kaynaklarının planlanması da gerekmektedir. Nitekim Türkiye’de Tarım ve Orman Bakanlığı Yüksek Planlama Kurulu tarafından hazırlanan Ulusal Havza Yönetim Stratejisi’ne uygun olarak, su kaynaklarının korunması, iyileştirilmesi ve kirlenmemesi yanı sıra verimli ve etkin kullanılması ve sucul çevrenin ekolojik ve kimyasal kalitesinin korunması ve geliştirilmesini sağlamak amacıyla genel nitelikte havza bazında nehir havza yönetim planı hazırlamak veya hazırlatmakla görevlidir. Ancak su hakkını hayata geçirmeye yönelik icrai faaliyetlerin planlanması aşaması, hem AB müktesebatı bağlamında geçireceği değişiklikler dikkate alındığında doğrudan talep edilebilir veya yargılama konusu olabilir bir faaliyet olmadığından ayrıntılı olarak incelenmemiştir. Bununla birlikte su hakkına sahip herkesin ve su kaynakları veya suyun kullanımını gerektiren her türlü özel sektör faaliyetinde bulunan tüm özel kişilerin temiz suyun tüketilmesinde tasarruf sağlayacak yöntemlere özendirilmesi ve desteklenmesi, suyun hijyenik kullanımı konusunda ömürboyu eğitim anlayışıyla gerek öğretim müfredatına dersler konulması, gerek kamu spotları ile halkın bilgilendirilmesi gerek atıksu miktarının azaltılmasına yönelik her türlü teknolojik imkanların teşvik edilmesi de su hakkının somutlaştırılması bakımından önemlidir. Nitekim 2871 s. Çevre Kanunu, sulama suyunun kıt olduğu ve ekonomik değer taşıdığı yörelerde, arıtılmış atıksuların tarımsal sulama suyu olarak kullanılmasının teşvik edileceği belirtilmiştir. Ancak atıksuların, yıllık su kullanımında çok daha büyük bir pay teşkil eden tarımsal sulamada yeniden kullanımına ilişkin yeterli bir özendirme ve destekleme alanından bahsetmemiz şu an için mümkün görünmediği gibi içme suyu temininde tasarrufu sağlamak adına yapılan yaygın bir özendirme ve destekleme sistematığı olmadığından idarenin özendirme ve destekleme faaliyeti de ayrıntılı olarak incelenmemiştir.

Kişilerin günlük içme ve hijyen ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla, içilebilir nitelikteki suyun yeraltı ve yerüstü kaynaklarından elde edilmesi, arıtılması ve kent

içinde toplu yaşamın olduğu alanlarda bir şebeke ağı üzerinden dağıtılması hizmetlerini kısaca ‘içme suyu hizmeti’; içme suyu hizmetinden yararlanan kişilerin kullandığı ve böylelikle niteliği kısmen veya tamamen değişmiş olan atıksuyun, yerleşim alanlarından toplanarak ve arıtılarak su döngüsü içerisinde su kaynaklarının yenilenebilirliğini sağlamak için uygun bir alıcı ortama boşaltılarak deşarj edilmesine yönelik hizmetleri kısaca ‘kanalizasyon hizmetleri’ olarak tanımlamak mümkündür. Bu iki faaliyet su hakkını somutlaştıran temel kamu hizmetleridir. Su hakkı bu hizmetlerin ekonomik ve sosyal kamu hizmeti olarak düzenlenmesini gerektirmemekle birlikte, çoğu ülkede bu nitelikte olduğu görülmektedir.

Kamu hizmeti, devlet ve diğer kamu tüzel kişilerinin veya bunların doğrudan ve yakın kontrol, gözetim ve denetimleri altında özel kişilerin, kamu yararını sağlamak amacıyla toplumsal genel ihtiyaçları karşılamak ve tatmin etmek için topluma eşitlik, süreklilik, düzenlilik ilkeleri çerçevesinde mal ve/veya hizmet sunmaları faaliyeti olarak tanımlanabilir. Öncelikle Türk hukukunda içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinin kamu hizmeti niteliği taşıyıp taşımadığının ortaya konulması gerekir; bunun için de kamu hizmetinin maddi, organik ve usul unsurlarını karşılayıp karşılamadığına bakılmalıdır.

Kamu hizmetinin maddi unsuru, yani konusu, karşılanmadığı halde toplumsal yaşamışın işleyişinin sekteye uğratabilecek veya imkânsızlaştıracak nitelikteki genel ihtiyaçların tatmin edilmesi ve karşılanması için mal ve/veya hizmet sunulmasıdır. İçme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinin su hakkına sahip olan toplumun genel ihtiyacı olup olmadığını anlamak için yasa koyucu veya onun verdiği yetki ile idarenin açık iradesine, eğer bunlar yoksa yargı kararlarına bakmak gerekir. Anayasa Mahkemesi *“kişilerin, su, [...] gibi ihtiyaçlarının karşılanması önemli kamu hizmetlerindendir.”* diyerek suyun genel bir toplumsal ihtiyaç olduğunu ardından *“[y]asanın [...] maddesinde belirtilen [...] baraj, içme suyu, arıtma tesisi, kanalizasyon [...] yapımı ve işletilmesi ve benzeri etkinlikler kamu hizmetidir. Çünkü bunlar, toplumun ortak gereksinimlerini karşılamaya yönelik, kamu yararı için yapılan düzenli ve sürekli etkinliklerdir.”* diyerek toplumsal genel ihtiyaç olan su ihtiyacının karşılanmasına yönelik kamu hizmeti oluşturan faaliyetlerin yasa ile belirlendiğini açıkça belirtmiştir. 442 s. Köy Kanunu, 7478 s. Köy İçme Suları Hk. Kn., 1593 s. Umumi Hıfzıssıhha Kanunu, 2560 s. İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi Genel Müdürlüğü Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kn., 5216 s. Büyükşehir Belediyesi Kanunu, 5302 s. İl Özel İdaresi Kanunu ve 5393 s. Belediye Kanunu başta olmak üzere

mevzuat uyarınca içme ve kullanma suyuna erişim ile atıksuların yaşam alanlarından uzaklaştırılması mahalli müşterek ihtiyaçlar olarak düzenlenmiş olup suyun yeraltı su kaynaklarından, akarsulardan, barajlardan ve doğal göllerden alınması, tasfiyesi ve isalesi ve gerektiğinde depolanmasının, atıksuların boşaltımı, toplanması, arıtımı ve uygun ortama deşarjının kendi içinde bir bütünlük teşkil ederek su hakkı dolayısıyla toplumun genel ihtiyacı olan güvenilir, temiz, yeterli suya erişimini sağlayan bir kamu hizmetleridir.

Kamu hizmetinin organik unsuru, hizmeti kimin yürüteceği sorunudur. Anılan kanunlar uyarınca, suyun yeraltı su kaynaklarından, akarsulardan, barajlardan ve doğal göllerden alınması, tasfiyesi ve isalesi ve gerektiğinde depolanmasından, yani kısaca temininden, DSİ ve mahalli idareler ile su ve kanalizasyon idarelerinin ortak olarak sorumlu olduğu; yeraltı su kaynaklarından, akarsulardan, barajlardan ve doğal göllerden temin edilen suyun, içilebilir ve güvenli su haline getirilmesi için çeşitli fiziksel ve kimyasal işlemlerden geçirilerek içerisinde kirliliğe neden olan yabancı maddelerin uzaklaştırılması anlamına gelen arıtmıdan ve arıtılarak içilebilir, güvenli hale getirilen içme suyunun nüfusun ihtiyaçlarına yeterli oranda yerleşim alanları ve kamusal alanlarda erişilmesini sağlayacak şekilde şebeke ağı veya ihtiyacı karşılamaya uygun diğer araçlar aracılığıyla dağıtılmasından mahalli idareler ile su ve kanalizasyon idarelerinin sorumlu olduğu; atıksuların yaşam alanlarından toplanması, uzaklaştırılması ve deşarjından ise hem mahalli idareler, hem DSİ hem de su ve kanalizasyon idarelerinin sorumlu olduğu görülmektedir. Kısaca kanunlarla içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinin çeşitli aşamalarına ilişkin olarak çeşitli yerinden yönetim idarelerinin asli sorumlusu ve yükümlüsü olarak belirlendiğinin altını çizebiliriz. İçme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinin sorumluluğu ve yürütülmesi özel kişilerin girişimine bırakılmamış olmakla birlikte farklı aşamalarda özel kişilerin girişimlerinden yararlanmaya da tamamen kapatılmamıştır. DSİ, su ve kanalizasyon idareleri, belediyeler ve il özel idareleri su kaynağından abonelere ulaşımına kadar su temin, iletim, arıtım ve dağıtım altyapısına ilişkin olan her türlü tesisi kendisi kurabileceği gibi özel kişilere de kurdurabilir; bunların yenileme, bakım ve onarımını da kendisi yapabileceği gibi özel kişilere de yaptırabilir; bu altyapının işletilmesini kendisi sağlayabileceği gibi işletmeyi özel kişiye de bırakabilir.

Kamu hizmetinin usul unsuru ise, yasa koyucu tarafından asli sorumlu olarak kılınan idare ile kamu hizmetini yürütme imkanı tanınan özel kişi arasındaki hukuki ilişkinin yanında kamu hizmetini yürüten kişi ile kamu hizmetinden yararlanan

arasındaki hukuki ilişkinin niteliğini incelemeyi gerektirir. Genel olarak Türk hukukunda, kamu hizmetinin, asli sorumlu kamu tüzel kişisi tarafından yürütülmesi emanet usulü olarak tanımlanırken; kamu hizmetinin özel kişilere gördürülmesini sağlayan kamu hukukuna tabi usuller ruhsat, imtiyaz, müşterek emanet ve iltizam sözleşmeleri ile özel hukuka tabi yap-işlet-devret ve diğer karma sözleşmeler usulleri olarak değerlendirilmektedir. 3996 s. Bazı Yatırım ve Hizmetlerin Yap-İşlet-Devret Modeli Çerçevesinde Yaptırılması Hk. Kn. uyarınca DSİ, mahalli idareler ile su ve kanalizasyon idareleri, ileri teknoloji veya yüksek maddî kaynak gerektiren baraj, sulama, içme suyu, arıtma tesisi, kanalizasyon, çevre kirliliğini önleyici yatırım ve hizmetlerin altyapısının yaptırılması ve/veya işletilmesini özel kişilere özel hukuk sözleşmeleri ile devredebilmektedir. Belediyeler, 5393 s. Belediye Kanunu uyarınca içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinin çeşitli aşamalarını, Danıştayın görüşü ve Çevre ve Şehircilik Bakanlığının kararıyla süresi kırk dokuz yılı geçmemek üzere imtiyaz yoluyla özel kişilere işlettirebilmektedir. Büyükşehir Belediyeleri'ne 5216 s. Büyükşehir Belediyesi Kanunu ile *“Su ve kanalizasyon hizmetlerini yürütmek, bunun için gerekli baraj ve diğer tesisleri kurmak, kurdurmak ve işletmek”* verilmiş olmakla birlikte, ne 5216 s. Kn. ne 2560 s. Kn. “işlettirmek” yetkisinin olmayışı karşısında büyükşehir belediyelerinin içme suyu ve kanalizasyon hizmetleri için yapılacak tesislerin işletmesini özel kişiye imtiyaz yolu ile devretmesi mümkün değildir. Kaldı ki yasa koyucu içme suyu ve kanalizasyon hizmetleri tesislerinin su ve kanalizasyon idareleri tarafından işletilmesine yönelik irade beyan etmiştir. Dolayısıyla su ve kanalizasyon idarelerine, içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinin işletmesini özel kişiye devretme yetkisinin verilmesi bu idarelerin kuruluş amacına aykırı olacaktır ve 2560 s. Kn. da böyle bir yetki tanımamıştır. 3996 s. Kn. uyarınca su ve kanalizasyon idarelerinin içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerine ilişkin yatırımların kurulum ve işletmesini özel kişiye özel hukuk sözleşmesi ile devretme imkanı varken imtiyaz yolu ile devretme imkanı olmayışını, yatırımların bölge genelinde eşitlik ve tarafsızlık ilkeleri çerçevesinde gerçekleştirilmesini ve tarife belirleme yetkisinin devredilmemesi hususuna ilişkin tartışmalar doğrultusunda eleştirmek gerekmektedir. Bu noktada özel kişinin içme suyu ve kanalizasyon hizmetini özel hukuk sözleşmeleri ile işletmesi konusunda YİD modelinin yegane örnekleri olarak gösterilen İzmit Büyükşehir Belediyesi - İzmit Şehri Kentsel ve Endüstriyel Su Temini Projesi (İzmit Su Projesi) ve Antalya Su ve Atıksu İdaresi – Antalya Su ve Atıksu Projesi örneklerine bakılarak bu hizmetlere ilişkin özel hukuk sözleşmelerinin su hakkını ihlal edecek

boyutta tehlikeler taşıdığını görmek mümkündür. Kamu hizmetinin usul unsurunda, hizmeti sunan ile yararlananlar arasındaki hukuki ilişkinin niteliği konusunda öncelikle ifade etmek gerekir ki özel hukuk kişilerinin hukuk önünde eşitliği ilkesi uyarınca hizmeti sunan eğer bir özel hukuk kişisi ise kamu hizmetlerinden yararlanan ile arasında özel hukuka tabi bir ilişki kurulacaktır. İdare tarafından yürütülen ve fakat yararlanılması isteğe bağlı ve ücret şeklinde ekonomik değerlemeye tabi tutulan kamu hizmetleri söz konusu olduğunda idare ile hizmetlerden yararlananlar arasında bir özel hukuk ilişkisi de kurulması gerekmektedir. İçme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinden yararlananları ile hizmetleri yürüten idareler arasında, aldıkları hizmet karşılığında bir ücret ödeme yükümlülüğünü düzenleyen abonman sözleşmeleri ile özel hukuka tabi bir ilişki kurulmaktadır. Ancak içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinde, hizmeti sunan idare ile hizmetlerden yararlanan arasında, abonman sözleşmesinde değişiklik yapma yetkisi veya idari ceza uygulama şeklinde kamu gücü kullanımına da sebebiyet veren bir kamu hukuku ilişkisinin kurulduğunu, ayrıca idarenin özel hukuk sözleşmesini yapmaktan kaçınmasının da kamu hukuku ile sınırlandırılmış olduğunu da atlamamak gerekir.

Kamu hizmetleri, ister idare ister özel kişi tarafından yürütülsün, toplumsal genel ihtiyaçları karşılamak amacı taşıdığından, içtihatlarla geliştirilen eşitlik, genellik ve tarafsızlık, değişkenlik (uyarlama), düzenlilik ve süreklilik (devamlılık) ilkelerine uyularak yürütülmesi gereken hizmetlerdir. Günümüzde bedelsizliğin bir kamu hizmeti ilkesi olmadığını, her kamu hizmetinin vergi, harç, resim ve benzeri mali yükümlülükler çerçevesinde veya doğrudan ücretlendirme yoluyla bedellendirildiğini, anayasa veya yasalarda kamu hizmetinin açıkça bedelsizlik ilkesi çerçevesinde yürütüleceği belirtilmediği sürece bedellendirmenin bir ilke olduğunu söylemek mümkündür. İçme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinde kamu hizmeti ilkelerinin nasıl ele alındığını da incelemek gerekir.

Eşitlik ilkesi öncelikle kamu hizmetinin toplumun geneline sunulmasını gerektirir. Kamu hizmetini yürüten idare veya özel kişi her ne kadar hizmetlerden yararlananlar ile arasında özel hukuk ilişkisi kuracaksa da eşitlik ve tarafsızlık ilkesi uyarınca kamu hizmetinden yararlanma koşullarını yerine getiren herkes ile, yasal ve teknik olanaksızlıklar sebebiyle bir engel bulunmadığı sürece sözleşme yapma yükümlülüğü altındadır. Türkiye açısından, Yargıtay ve Danıştay kararları doğrultusunda eşitlik ve genellik ilkelerini özellikle imar mevzuatına, mülkiyet durumuna ve ilgili idarenin abonelik ve tarifelere ilişkin düzenleyici işlemlerine bağlı

olarak abonelik sözleşmesinin yapılmamasına veya abonelik niteliğinin farklılaşmasına etki ettiği görülmektedir. İçme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinden özellikle köy, ilçe ve il belediyesi halkı ile büyükşehir belediyesi ve il özel idaresinin sorumluluk alanlarında yaşayanların her birinin yararlanma yöntemlerinin ve esaslarının farklılaşmasının, bedellendirmenin de farklı tarifeler üzerinden yapılmasının eşitlik ilkesine aykırı değil, tam da eşitlik ilkesi gereği olduğunun altını çizmek gerekir. Bununla birlikte su hakkı bağlamında yararlanma sağlayan abonelerden sosyal veya ekonomik olarak zayıf durumda olanlar ile çeşitli kamusal faaliyetlerden yararlananlar için pozitif ayrımcılık ile eşitliğin sağlanması amacıyla içme ve kullanma suyunun ücretsiz olarak verilmesi de söz konusu olmaktadır.

Kamu hizmetleri, toplumsal genel ihtiyacın varlığı devam ettiği sürece muntazam bir şekilde yürütülmelidir. İçme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinde süreklilik hizmetten her gün her an kesintisiz olarak, aynı nitelik ve nicelikte yararlanabilmeyi gerektirir. Türkiye’de abonelik devamlılığı mülkiyet durumundan etkilenebilmektedir. Kamu hizmetlerinde süreklilik ilkesi aynı zamanda düzenliliği de gerektirir. Düzenlilik ilkesi hizmetin toplumsal genel ihtiyaçları karşılamaını sağlamak üzere idarenin kanundan aldığı yetki ile hizmetin nicelik ve niteliğine ilişkin düzenlemeler yapmasını gerektirir. İçme ve Kullanma Suyu Temini ve Dağıtım Sistemleri Hk. Yönetmelik uyarınca içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinin tasarım, proje ve yapımında *“sistemlerin en az 30 yıl hizmet edecek şekilde tasarlanması, bu süreye 5 yıl inşaat süresi eklenmesi [...], pompalar, muhtelif ölçüm aletleri ve kontrol ekipmanlarının daha erken sürelerde iyileştirme veya yenileme gerektirebileceği”* nin dikkate alınması ve *“Mevcut ve gelecekteki su ihtiyacı tahminlerinin yapılması”* esastır. Coğrafi tekel niteliği taşıyan içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinin özel hukuk sözleşmeleri ile özel kişiye gördürülmesi özellikle düzenlilik ilkesi konusunda sorunlar ortaya çıkarma riski taşımaktadırlar.

Günümüzde doğrudan ve bireyselleşmiş yararlanma içeren kamu hizmetlerinde ayrıca bir bedellendirme yapılması hem maliye-iktisat tekniği açısından mümkün, hem de eşitlik ilkesi doğrultusunda bir gereklilik olarak değerlendirilebilir. Bireysel ve doğrudan yararlanmanın gerçekleştiği kamu hizmetlerinde, hizmetlerden yararlananlardan alınan bedelin niteliği konusunda iki farklı görüş vardır. Bir görüşe göre bu bedel bir ücret veya fiyat değildir. Diğer görüşe göre bu bedeller bir çeşit katılım payı değil; öncelikle maliyeti karşılayan ve hatta kâr içerebilen bir ücret veya fiyattır. Bu görüş, özel kişilerin de faaliyet gösterdiği idari kamu hizmetleriyle birlikte

yararlanmanın ihtiyari olduğu sınaî ve ticari kamu hizmetlerinin hizmette devamlılık ve verimlilik ilkeleri doğrultusunda bedellendirilmesini esas almaktadır. Ayrıca yasa koyucunun tüm kamu hizmetlerini Anayasal ilkeler çerçevesinde bedellendirme yöntemini belirleme, idareye ücretlendirme yetkisi verme, iktisadi-ticari ücretlendirmede kâr amacı gütmeye yetkisi verme konusunda takdir yetkisi bulunduğu unutulmamalıdır. Bu doğrultuda içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinin bedellendirilmesinin yasal dayanakları 2872 s. Çevre Kanunu, 5393 s. Belediye Kanunu, 2464 s. Belediye Gelirleri Kanunu’nda düzenlenmiştir. Ayrıca içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinde bedellendirilmenin bir kısmı altyapı katılım payı adı ile vergi benzeri bir mali yükümlülüğten, bir diğerk kısmı ise kâr içermesi kanunla zorunlu kılınan ve ilgili idareler tarafından kanuni sınırlamalar içerisinde belirlenen tarifelere dayanarak hesaplanan ücretler ve abonelik hizmetleri için alınan sabit/nisbi ücretlerden sağlanmaktadır. Tarifelerin hangi maliyetleri kapsayacağı konusu su hakkı bağlamında çokça tartışılmaktadır; tarifelerin içme suyu ve kanalizasyon hizmetini bir piyasa haline getirdiğı ifade edilmektedir. Türkiye’de günümüz sisteminde tarifelerin tam arz maliyetini karşılaması gerekmektedir. Bedellendirme ilkesinde en tartışmalı konu içme suyu ve kanalizasyon idarelerinin, 2560 s. Kn. uyarınca ücretlere yansıtmakla yükümlü olduğu kâr oranına bir sınır getirilmemesi ve böylelikle tam arz maliyetini aşar şekilde ücretlendirmenin mümkün kılınmış olmasıdır. Anayasa Mahkemesi ve Uyuşmazlık mahkemesi ücretlerin iktisadi-ticari usulle yani maliyet ve kâr unsuru içerecek şekilde belirleneceğini kararlarında ifade etmektedir. Su hakkı bizatihi içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinden kâr elde edilmesine engel teşkil etmemekle birlikte kâr unsurunun alt ve üst sınırlarının kanunla belirlenmesini gerektirmektedir. Eklemek gerekir ki merkezi idarenin ne belediyeler ne de su ve kanalizasyon idareleri tarafından belirlenen tarifelerin hukuka uygunluk ve yerindeliğini inceleyebilecek bir vesayet yetkisi yoktur; ancak bu durum kâr unsurunun hukuka uygunluğunun idare mahkemeleri tarafından denetlenmesine engel teşkil etmemektedir. Bedellendirme hususunda bir diğerk önemli konu ön ödemeli sayaçlar konusudur. Yargıtay’ın içtihadına ve KDK’nın tavsiye kararlarına rağmen halen bu konuda yeterli mevzuat düzenlemelerinin yapıldığını söylemek mümkün değildir. Hizmetten bireysel yararlanmayı sağlayan birtakım diğerk mal ve hizmetlerin (su sayacı, elektronik kart, sayaç okuma, tetkik ve onarım gibi) gerek hizmeti sunan idareler tarafından, satış bedellerinin hedeflenen bir kâr oranı içerecek şekilde belirlenmesine ilişkin olarak Rekabet Kurumu’nun denetiminin olduğunu da

eklememiz gerekir. Bedellendirmede bir başka tartışma konusu ise içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinden katma değer vergisi alınıp alınmayacağıdır. KDV'nin konusunun ticari bir mal ve hizmet sunumu olduğu dikkate alındığında ve su hakkına yönelik olarak içme suyu ve kanalizasyon hizmetinin büyükşehir belediyeleri olan illerde su ve kanalizasyon idarelerince ticari bir hizmet olarak yürütülmekte iken köylerde ticari hizmet olarak yürütülmediğini söylemek çelişki yaratmakta ve hizmetin bedellendirilmesinde eşitliği de etkilemektedir. Son olarak 2019 yılında İSKİ tarafından hayata geçirilen ve her faturalama döneminde konut abonelerine belirli bir miktar suyun ücretlendirilmeksizin temin edilmesini sağlayan İnsanı Su Hakkı uygulamasının yaygınlaşması su hakkının hayata geçirilmesi açısından olumlu bir adım olacaktır.

Su kaynaklarının nitelik ve niceliğinin korunmadığı bir ortamda içme ve kişisel ihtiyaçlarını gidermek için yeterli miktarda ve nitelikte suya erişim ya mümkün olmaz ya da tehlikeye girer; ayrıca böyle bir ortamda öncelikle Anayasa ile teminat altına alınan yaşama hakkı, yerleşme hürriyeti, sağlık hakkı ve sağlıklı bir çevrede yaşama hakkı ve buna bağlı birçok temel hak ve hürriyetin layıkıyla kullanılması mümkün olmayacaktır. Dolayısıyla su kaynaklarının potansiyelinin, nitelik ve niceliğinin korunduğu kamu düzenini oluşturmak ve korumak için yasa koyucunun, bazı beşerî eylem ve faaliyetleri ceza hukuku bağlamında yaptırımı adli cezalar öngörülen suçlar olarak; bazılarını ise yaptırımı idari tedbir ve cezalar gerektiren kabahatler olarak düzenlemesi söz konusu olmaktadır. Ayrıca bazı beşerî eylem ve faaliyetlerin kamu düzenini bozmaması için evveliyatında izin veya bildirim gibi idari tedbirlere tabi tutulması da söz konusu olmaktadır. Kısaca kolluk faaliyeti ile idare, kamu düzeninin bozulmaması için özel kişilerin bazı faaliyetlerinin izne veya bildirim tabi tutmak, kamu düzenini bozacak ve kabahat teşkil edecek eylemleri düzenlemek, suç ve kabahat teşkil eden eylemleri önlemek, özel kişilerin faaliyetlerinde suç veya kabahat oluşturan eylemlerin gerçekleşip gerçekleşmediğini denetlemek ve tespit etmenin yanı sıra kamu düzenini bozan kabahat niteliğindeki eylemleri idari yaptırımlara tabi tutmak veya suç niteliğindeki eylemlerin adli yaptırıma tabi tutulması için ilgili adli makamlara soruşturma ve kovuşturma evresinde çeşitli yargılama tedbirleri almakla görevli ve yetkilidir. Bu bağlamda ele aldığımız içme suyu ve kanalizasyon kolluğu, idarenin öncelikle içme ve kullanma suyu temin edilen kaynakların nitelik ve niceliğinin korunmasına ilişkin olarak özel kişilerin çeşitli faaliyetlerinin düzenlenmesini, ardından bu düzenlemelere bağlı olarak denetlenmesini ve denetimler sonucunda

düzenlemelere aykırılığın tespiti halinde idari yaptırımlara tabi tutulmasını gerektirmektedir.

Yasa koyucu su hakkını somutlaştırmak üzere, ilgili idarelere kanunlarla ile içme suyu temin edilen kaynakların nitelik ve niceliğinin korunmasına ilişkin görevler vermiş; ancak sürekli değişen ve gelişen teknoloji ile çeşitlenen beşerî faaliyetleri dikkate alarak bu görevlerin nasıl gerçekleştirileceğine ilişkin detaylı düzenlemeleri yapma yetkisini idarelere bırakmıştır. Yasa koyucunun belirlediği esaslar çerçevesinde kalmak şartıyla çeşitli idarelere verilen içme ve kullanma suyu temin edilecek su kaynaklarına doğrudan veya dolaylı şekilde etkide bulunacak kirletici etkenlerin veya faaliyetlerin ne olduğunu; kirletici maddeler ve atıkların hangi miktarlarda çevreye salınabileceğini, sözkonusu salınımların su kaynaklarının ve suların yanı sıra bunlarla etkileşim içerisinde olan diğer çevre unsurları olan hava ve toprağa aktaran ve böylelikle zarar potansiyeli taşıyan tüm kamusal ve özel faaliyetlerin hangi maddi ve usuli şartlarla yürütülebileceğini, bu faaliyetlerin sonucunda zararın oluşup oluşmadığının ne şekilde ve ne zaman denetleneceğini ve denetim sonucunda şartlara uyumsuzluk veya zararın oluşması halinde hangi yaptırımların uygulanacağını belirleme yetkisini düzenleme yetkisi olarak değerlendirmek mümkündür. İçme suyu ve kanalizasyon kolluğu alanında yasa koyucunun görevlendirdiği gerek merkezi idarenin gerek mahalli idareler ve kamu kurumları, genel düzenlemelerini ekseriyetle yönetmelik şeklinde ihdas etmektedirler. İçme ve kullanma suyu elde edilen suyu kaynakları ile bu kaynakların oluşumunu sağlayan içme suyu havzasının nitelik ve nicelik olarak korunmasına yönelik olmakla birlikte uygulama alanı ve konusu dikkate alınarak, ülke çapında uygulanacak merkezi idare veya ülke çapında faaliyet gösteren kamu kurumlarından olan DSİ tarafından ihdas edilen idari düzenlemeleri ülke çapında uygulanan düzenlemeler; sadece ilgili mahalli idare sınırları içerisinde uygulanacak, mahalli idareler ve su ve kanalizasyon idarelerince ihdas edilen düzenlemeleri yerel çapta uygulanan düzenlemeler olarak incelemek mümkündür. İçme-kullanma suyu havzalarında yer alan dere, çay ve nehirler (akarsular) ile tabii göl, baraj gölü ve göletler için genel koruma esaslarını, himaye mıntıkası ve koruma alanları üzerinde hangi faaliyetlerin gerçekleştirilmesinin yasak, izne veya bildirim tabi olduğunu somutlaştıran İçme – Kullanma Suyu Havzalarının Korunmasına Dair Yönetmelik; su kalitesinin korunmasına ilişkin yasakları, atıksuların boşaltım ilkelerini ve boşaltım izin esaslarını, atıksu altyapı tesisleri ile ilgili esasları ve su kirliliğinin önlenmesi amacıyla yapılacak izleme ve denetleme usul ve esaslarını

düzenleyen Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği; kanalizasyon sistemlerine boşaltılan kentsel ve belirli endüstriyel atıksuların toplanması, arıtılması ve deşarjı, atıksu deşarjının izlenmesi, raporlanması ve denetlenmesi ile ilgili teknik ve idari esasları düzenleyen Kentsel Atıksu Arıtımı Yönetmeliği; yüzeysel sulara, haliç sularında, bölgesel sulara kirliliğe neden olan tehlikeli maddelerin belirlenmesi, kirlilik azaltma programlarının oluşturulması, kirliliğin önlenmesi ve izlenmesi, suya deşarj edilen tehlikeli maddelerin envanterinin yapılması, deşarj standartları ve kalite kriterlerinin belirlenmesi ile ilgili teknik ve idari esasları düzenleyen Tehlikeli Maddelerin Su ve Çevresinde Neden Olduğu Kirliliğin Kontrolü Yönetmeliği; iyi durumda olan tüm yeraltı sularının mevcut durumunun korunması, çeşitli sebeplerle kirlenmesinin ve bozulmasının önlenmesi ile kirlenen veya bozulan suların kalitesinin iyileştirilmesine yönelik yaptırımları düzenleyen Yeraltı Sularının Kirlenmeye ve Bozulmaya Karşı Korunması Hk. Yönetmelik ülke çapında uygulanan düzenleme örnekleridir. Tüm bu idari genel düzenlemelerde içme suyu elde edilecek su kaynaklarına ve bu kaynakları besleyecek yeraltı sularına etki edebilecek beşeri faaliyetler ile her türlü beşeri faaliyet sonucu ortaya çıkan atıksuların deşarjına ilişkin yasaklar, izinler ve diğer idari tedbirler ve bunlara aykırılık dolayısıyla uygulanacak yaptırımlar detaylı olarak düzenlenmiştir.

Yukarıda bahsettiğimiz, merkezi idare ve tüm Türkiye’de hizmet yürüten DSİ tarafından çıkarılan genel düzenlemelere ek olarak, su hakkını somutlaştırmak üzere çeşitli görevler verilen mahalli idareler, su ve kanalizasyon idareleri ve mahalli idare birliklerine de kendi görev alanları içerisinde uygulanacak ek düzenleme yapma yetkisi tanınmıştır. Örneğin su ve kanalizasyon idarelerinin, her ile içme suyu temin edilen ve edilecek olan havzaları ve/veya bunların koruma alanlarını ve sınırlarını listeleyen; içme suyu havzalarının koruma alanlarında İçme – Kullanma Suyu Havzalarının Korunmasına Dair Yönetmelik uyarınca izin verilebileceği belirtilen hususlar veya yasalara ek olarak izin, bildirim ve yasaklar düzenleyen veya bunları açıklayan içme suyu havzaları koruma yönetmelikleri ile kanalizasyon şebekesi bulunmayan yerlerdeki atıksu kaynaklarının uyacağı esasları, kanalizasyon şebekesine verilmesi yasak maddeleri, evsel atıksuların kanalizasyon şebekesine ve/veya doğrudan alıcı ortama deşarj koşullarını, endüstriyel atıksu kaynaklarının uyması gereken atıksu deşarj standartlarını, endüstriyel atıksu kaynaklarının kanalizasyona bağlanma ve boşaltım yapmaları koşullarını belirleyen deşarj kalite kontrol ruhsatına ilişkin hususları, ön arıtma yükümlülüğü ile ilgili olarak verilecek süreler gibi hususları, organize sanayi bölgelerinde uygulanacak özel hükümleri, deşarj şartlarını

sağlamadan doğrudan kanalizasyona boşaltım yapan endüstriyel atıksu kaynaklarına uygulanacak atıksu arıtma bedeli ile bunun hesaplanmasına ilişkin esas kirlilik parametreleri ve katsayılarını, kontrol ve denetim için endüstriyel atıksu kaynaklarına kontrol bacası inşa etme, debimetre ve/veya kompozit numune alma cihazı bulundurma, gerçek zamanlı uzaktan atıksu işletme sistemi kurma gibi yükümlülükleri ve bu düzenlemelere aykırı faaliyetlere uygulanacak ceza ve yaptırımları düzenleyen atıksuların kanalizasyona deşarjı yönetmelikler, yerel çapta uygulanan düzenlemelerdendir.

İçme ve kullanma suyu elde edilebilecek her türlü su kaynağı ile bu su kaynağını besleyen su havzalarında kamu ve özel sektör tarafından gerçekleştirilebilecek her türlü faaliyetin içme suyu ve kanalizasyon kolluğuna ilişkin yasaklar ile izin, bildirim ve diğer yükümlülükleri ile diğer yükümlülüklerini düzenleyen kanunlar ile bu kanunların uygulanmasına yönelik olarak ilgili idareler tarafından çıkarılan idari genel düzenlemelere aykırı bir faaliyette bulunup bulunulmadığının denetim ve kontrolü yetkisi aslen kamu düzeninin korunmasına yönelik düzenleme yetkisine içkin bir yetki olup ayrıca kanun veya idari düzenlemelerde açıkça belirtilmesi gerekmemektedir. Ancak bazı düzenlemelerde ilgili beşeri faaliyetleri gerçekleştiren kişilerin sağlayacağı verilere dayanan özel denetim usulleri de düzenlenmiştir.

İçme suyu ve kanalizasyon kolluğuna ilişkin kanun ve idari düzenlemelerde yer alan yasakların, izin veya bildirim gibi yükümlülüklerin ihlalden sonra kamu düzeninin yeniden tesisi yani maddi düzenin hukuka uygun hale getirilmesini sağlayan, ihlalin kamu düzeni üzerindeki etkilerinin önleildiği ve kamu düzeni olması gereken haline geldiği zaman sona eren, yasaklara uyulmasının emredilmesi; izne tabi faaliyetlerde iznin (ruhsatın) iptali; izin, bildirim yükümlülüğüne veya serbestiye tabi faaliyetlerde faaliyetten menetme/yasaklama, faaliyeti erteleme; faaliyetin sürdürüldüğü işyerini kapatma; eşyaya el koyma şeklinde ortaya çıkabilen idari yaptırımları idari tedbirler olarak ele almak mümkündür. Çevre İzin ve Lisans Yönetmeliği uyarınca atıksu deşarj izni almakla yükümlü olan atıksu altyapı yönetimleri ile endüstriyel atıksu kaynakları için aldıkları geçici faaliyet belgesinin (GFB), belirlenen süreler içinde çevre izni için başvuru yapılmaması, eksikliklerin tamamlanarak gönderilmemesi, başvurunun uygun bulunmaması veya GFB başvuru aşamasında sunmuş olduğu bilgi ve belgelere aykırı çalıştığının tespit edilmesi durumunda iptal edilmesi ve/veya işletmenin kısmen veya tamamen süreli veya süresiz olarak durdurulması; belediyelerin hususi kuyu veya sarnıçların kirlenmesi halinde

ıslah edilmesini kuyu sahibine emretmesi; mutlak, kısa mesafeli ve orta mesafeli koruma alanlarında insan sağılığı ve çevrede telafisi mümkün olmayan neticelere yol açabilecek faaliyetlerin gerçekleştirildiğı tesisler, tehlikeli atık bertaraf tesisi, tehlikeli madde deposu ve benzeri mevcut yapıların ilgili idare tarafından kaldırılması; mutlak, kısa, orta, uzun mesafeli koruma alanlarında izne tabi olan hayvancılık ve tarım, yapı bakım/onarım veya inşaat, sanayi tesisi veya madencilik işletme izinlerinin yönetmelikte ve ilgili mevzuatında belirlenen şartları yitirmesi halinde iptal edilmesi veya faaliyetin durdurulması veya yapı hakkında yıkım kararı verilmesi; köy, belediye ve büyükşehir belediyeleri kendi kullanımlarına tahsis edilmiş içme sularına zarar verecek ve sıhhat şartlarını bozacak nitelikte tarla açmak veya sulamak isteyenlerle hayvan otlatmak isteyenleri bu faaliyetten men etmesi içme suyu ve kanalizasyon kolluğunda idari tedbirlerin örneklerini oluşturmaktadır.

İçme suyu ve kanalizasyon kolluğuna ilişkin kanun ve genel düzenlemelerde yer alan yasakların, izin veya bildirim gibi yükümlölüklerin ihlalinden sonra odak noktası kamu düzeninin yeniden tesis edilmesinden ziyade kamu düzenini ihlal eden ihlalciyi cezalandırmak olan, bu sebeple hukuki etkilerini kamu düzeni yeniden tesis edildikten sonra dahi sürdüren idari para cezaları, mülkiyetin kamuya geçirilmesi, süreli olarak faaliyetten men, iznin iptali şeklinde ortaya çıkan idari yaptırımları idari cezalar olarak ele almak mümkündür. Büyükşehir belediyesi sorumluluk alanında su ve kanalizasyon idareleri, belediye ve mücavir alan sınırları içinde belediyelerin yanı sıra, organize sanayi bölgelerinde organize sanayi bölgesi yönetimi, küçük sanayi sitelerinde kooperatif başkanlıkları; serbest ve/veya endüstri bölgelerinde bölge müdürlükleri; kültür ve turizm koruma ve gelişme bölgeleri ile turizm merkezlerinde Kültür ve Turizm Bakanlığı veya bakanlığın yetkili kıldığı birimleri, mevcut yerleşim alanlarından kopuk olarak münferit yapılmış tatil köyü, tatil sitesi, turizm tesis alanlarında site yönetimleri veya tesis işletmecilerinin atıksu toplama (kanalizasyon ve/veya vidanjörle toplama sistemi), arıtma ve alıcı ortama deşarj sistemlerini içeren atıksu altyapı tesislerini kurmaması veya çalıştırmaması halinde verilecek idari para cezası ile içme-kullanma suyu temin edilen göllerde sportif amaçlı balıkçılık yapan, mekanik ya da yakıtlı taşıma araçlarında yolculuk yapanların göl rezervuarına veya akarsuya atık atmaları halinde verilecek idari para cezası içme suyu ve kanalizasyon kolluğunda idari cezaların örneklerini oluşturmaktadır.

GİRİŞ

Su, kimyasal anlamda (H₂O) 2 hidrojen ve 1 oksijen atomundan meydana gelerek oluşan basit bir molekül; fiziksel bağlamda doğada katı yani buz, sıvı yani su ve gaz yani buhar haliyle farklı fazlarda görünen yanıcı olmayan, kokusuz, tatsız ve neredeyse renksiz bir birleşiktir.

Yaşamın kökenini araştıran biliminsanlarının bir kısmı dünyadaki yaşamın tuzlu ya da tatlı suda başladığı tezini savunmaktadırlar. Dünya üzerinde yaşamın varolması için suyun varlığı elzemdir zira ikame edilemez; su olmadan yaşam olmaz. Su sadece insan yaşamı için değil, dünya üzerindeki tüm canlıların varlığı için gerekli bir esas kaynaktır. Toprak üzerinde yaşayan ve hava ile nefes alan tüm canlılar su olmaksızın yaşama imkânına sahip değildirler.

Tüm canlıların yapısal özelliklerine bağlı olarak değişmekle birlikte bedenlerinin %65-70'i sudan oluşmaktadır ve su oranının %20'nin altına düşmesi doku ölümü ile sonuçlanmaktadır. Yaşa, cinsiyete, kiloya bağlı olarak farklılık göstermekle birlikte yetişkin bir insanın vücut ağırlığının yaklaşık üçte ikisi sudur (%60-70). Yetişkin bir insanın günlük içme suyu ihtiyacı 2500-2600 ml kadar olup, vücutta normal sıvı hacminin korunması için günlük sıvı alımının günlük sıvı kaybına eşit olması yani dengede olması gerekir. İnsan yemek yemeden 30 gün civarında yaşayabilmekteyken, susuz sadece 7-10 gün kadar dayanabilmektedir¹. İnsan vücudundaki su oranının %7 azalması fiziksel faaliyetlerin devam edememesine ve bayılmaya; %10 azalması bilinç kaybına; %15 azalması ise kesin ölümüne sebep olmaktadır. Dolayısıyla su insan için barınmaktan, giyinmekten ve hatta yemekten çok daha temel bir gereksinimdir.

Tarihsel gelişim sürecinde, suyun sınırlı bir kaynak olduğunu algılayan tüm medeniyetlerin, suya yakın yerlerde yerleşimi seçtikleri, suyun yaşam kaynağı ve beşerî faaliyetlerin devamı için gerekli olduğunu bildikleri, bir döngü içerisinde sınırlı olduğu ve yıkımlara sebebiyet verebildiğini gözlemledikleri ve tüm bu nedenlerle suya ilahi bir değer atfettiklerini belirtmek gerekir. Şamanizm'den, Viking, Yunan, Mısır, Hint, Çin mitolojisine su tanrıları hep varolmuş, su kaynaklarının bol olması için dualar edilmiş, adaklar adanmıştır. Su, ihtiyaç doğrultusunda kullanılıp israf

¹ ILGAR Rüştü, *Dünya Su Yönetimi ve Su Eğitimi*, 1. Uluslararası Türkiye Eğitim Araştırmaları Kongresi, Çanakkale, 1-3 Mayıs 2009, s.3-4.

edilmemesi gereken bir kaynak olarak görülmüş suyun mevcudiyetine saygı duyulmuştur.

İnsanların ve diğer tüm canlıların yaşamlarını idame ettirmeleri yanı sıra insanın potansiyelini en üst seviyesine çıkarması yani kalkınması için giriştiği tüm beşerî faaliyetlerin gerçekleştirilmesinde suyun varlığının zorunlu olması, suyun her zaman önemini korumasını sağlamıştır. Suyun önemini kaybetmeksizin, geçmişten günümüze sadece ülkesel veya bölgesel değil, uluslararası mecrada da siyasetin, hukukun ve ekonominin gündeminde artarak daha fazla yer tutmasının, tekrar tekrar ele alınmasının sebebi suyun fiziksel niteliği, bir başka ifadeyle dünya üzerindeki kullanılabilir suyun ‘sınırlı’ bir kaynak olmasıdır.

Suyun sınırlı bir kaynak olması günümüzde rakamlarla rahatlıkla açıklanmaktadır. Dünya üzerindeki su miktarı belli olup yaklaşık 1,4 milyar kilo m³tür² ve bu miktar tuzlu ve tatlı suların tamamıdır. Tuzlu ve tatlı suyun dünya üzerindeki varlığını ise doğal su kaynakları olan yeraltı ve yerüstü kaynakları sağlamaktadır. Dünya üzerindeki suyun yaklaşık %97’si okyanuslarda ve denizlerde tuzlu su, %3’ü ise tatlı su olarak bulunmaktadır. Tatlı su kaynaklarının da yaklaşık %69’unun kutuplarda ve dağlık yerlerde sürekli buz ve kar biçiminde bulunup kalan yaklaşık %30’unun yeraltı suları ve yaklaşık %1’inin göller ve akarsular olduğu bilinmektedir³.

İnsanların yaşamını devam ettirmesi için gereken mineralleri topraktan alarak tatlı su haline gelmesini sağlayan bir doğal mekanizma vardır. **Hidrolojik döngü** olarak adlandırılan bu mekanizma ayrıca dünya üzerinde sınırlı olan su miktarının sürekli olarak yenilenmesini sağlamaktadır. Hidrolojik döngü, yeryüzü ve atmosfer arasındaki koordinasyonlu bir sistem olarak işlemekte, suyun geri kazanılmasını bir başka ifadeyle *recycle* edilmesini sağlamaktadır. İnsanlar ve diğer canlılar tarafından tüketilen tatlı su, atıksu olarak hidrolojik döngüye girmekte, doğanın arıtım sisteminden geçerek tazelenmekte ve yenilenmektedir. Fakat hidrolojik döngü sonucunda tatlı su kaynaklarının tamamı yenilenerek aynı kapasiteye ulaşmamaktadır.

² SHIKLOMANOV Igor A., *World Water Resources A New Appraisal And Assessment For The 21st Century*, UNESCO - International Hydrological Programme, 1998, s.4; BM, Environment Programme, *Global Environment Outlook 3 – Past, Present and Future Perspectives*, Earthscan Publications, 2011, s.150.

³ SHIKLOMANOV Igor A., *World Fresh Water Resources*, **WATER IN CRISIS: A GUIDE TO THE WORLD'S FRESHWATER RESOURCES**, (Ed. GLEICK Peter), Oxford University Press, 1993, s.13 (Table 2.1 "Water reserves on the earth"); PAMUKÇU Konuralp, **SU POLİTİKASI**, Bağlam Yayınevi, 2000, s.35; DSİ, *Toprak ve Su Kaynakları*, (E.T.01/06/2019); Tanımlar ve miktarlar için bkz. WRITGEN Jaques (Ed.), *Su Kaynakları Hakkındaki Gerçekler - Birleşmiş Milletler Dünya Su Gelişim Raporu 2'nin Özeti*, GreenFacts, 2009, s.2.

Hidrolojik döngü ile toprağa, yeraltı ve yersüti sularına transfer olan yaklaşık 40 bin m³ suyun yaklaşık 25 bin m³'ü tekrar denizlere ve okyanuslara dönerken 15 bin m³'ü erişilebilir tatlı su kaynaklarına katılmaktadır⁴.

Dolayısıyla suyun sınırlı bir kaynak olması ve hidrolojik döngü ile tatlı su miktarının ancak belirli bir kısmının yenilenebilir olması bir doğa yasası olup, bu doğa yasasının şu an sahip olduğumuz teknoloji ile bertaraf edilmesi mümkün değildir. Yaklaşık dörtte üçü sularla kaplı dünyamızda tatlı su kaynaklarının erişilebilirlik düzeyinin oldukça az ve çok çeşitli faktörlere bağlı olarak değişken olması sonucu eşğinde olduğumuz global su krizine çözüm olarak insanın yaşamını idame ettirmesi için 'su yaratması' günümüz teknolojisi ile mümkün fakat yaratacağı çevresel sonuçlarla karşılaştırılınca çözüm olma niteliğinden uzaktır.

Suyun insan tarafından yaratılmasını sağlayan teknolojiler ve uygulamalar vardır⁵. Örneğin hidrojen ve oksijen atomlarının su oluşturmaları için bir araya getirilmesi mümkündür ancak bu süreçte yanıcı özelliğe sahip olan hidrojenin birçok canlının hayatına son verecek derecede büyük bir patlama yaratacak olmasının yanı sıra elde edilecek saf suyun, insan ve hayvanların hayatlarını idame edebilmeleri için gereken kimyasal özelliklere sahip olmayacağı ve üretilecek miktar da dikkate alındığında bu yolla su yaratmak günümüz teknolojisinde bilim kurgudan öteye geçememektedir.

Suyun yaratılmasına ilişkin diğer bir teknoloji ise atmosferin yoğunlaştırılmasını sağlayan makinelerdir⁶. Atmosferin yoğunlaştırılması esası ile çalışan Avustralyalı mucit Max Whisson tarafından icat edilen ve patentlenen Whisson Rüzgargülü⁷ adlı makinenin günde 10 m³, Amerikalı mucit David Richards tarafından icat edilen ve patentlenen AquaMagic⁸ adlı makinenin ise günde yaklaşık 3 m³ su üretebileceği;

⁴ PAMUKÇU, **SU POLİTİKASI**, s.39.

⁵ CLARK Josh, *Why can't we manufacture water?*, How Stuff Works - Environmental Science, 03/07/2015, (E.T.01/06/2019).

⁶ Ayrıca daha küçük çapta bu sistemi işleten başka icatlar da vardır. Örneğin 2011 James Dyson Ödülü'nü kazanan Avusturyalı mucit Edward Linacre, atmosferi yoğunlaştırarak su elde edilmesi sistemini damla sulama ile birleştirerek tarıma uygulamıştır. BORGOBELLO Bridget, *Device that harvests water from thin air wins the James Dyson Award*, New Atlas - Environment, 11/11/2011, (E.T.01/06/2019).

⁷ Max Whisson'un çalışmaları için bkz. <http://www.maxwaterdesal.com/> (E.T.01/06/2019). Ancak Whisson patentini aldığı Whisson Rüzgargülü adlı makinenin üretimine geçememiştir. SALLEH Anna, *Making water out of thin air*, ABC - Science Online, 02/03/2007, (E.T.01/06/2019); MAY Alex, *Dr. Max's windmills for water: good idea or not?*, The Sydney Morning Herald – Renovation Nation, 05/07/2007, (E.T.01/06/2019).

⁸ David Richards'ın çalışmaları için bkz. <http://www.rexresearch.com/aquamagic/aquamagic.html>; (E.T.01/06/2019); STRUGLINSKI Suzanne, *Make water out of thin air? Utah goes with the flow*, Desert News – Utah, 01/10/2006, (E.T.01/06/2019).

Whisson Rüzgargülü adlı makinenin 40,000\$ civarında, AquaMagic adlı makinenin ise 30,000\$ civarında bir yatırım gerektirdiği ifade edilmektedir. Atmosferden su elde edilmesine ilişkin icatlara karşı şüpheci ve temkinli yaklaşımların su piyasası aktörleri tarafından bilinçli bir şekilde ortaya konulduğu ve böylelikle bu icatların kısa sürede dikkatlerden geri çekildiğine dair komplo teorilerine kulak tıkamak da mümkün değildir. Her durumda bu icatların hidrolojik döngü ile sağlanan içilebilir su niteliğinde su üretmedikleri gerçeği yanı sıra günümüzde gerekli yatırım ve ileri teknoloji ile buluşmadığı sürece hayata geçirilemeyeceği ve halen doğal olarak yenilenebilen su kaynaklarını kullanmak zorunda olduğumuz açıktır.

Hidrolojik döngünün seyrini değiştirerek su elde etmek de mümkündür. Meteorolojik olarak uygun bulutlara kuru buz, tuz ve/veya gümüş iyodür, sülfür dioksit gibi madde, gaz veya kimyasalların gönderilmesini sağlayan uçakla bulut tohumlama (*cloud seeding*) veya yağmur bombası yöntemleriyle yağmur veya kar yağışı oluşumunun tetiklenebileceği belirtilmektedir. Bulut tohumlama veya yağmur bombası yöntemlerinin dünya üzerinde özellikle kurak ve yarı kurak bölgelerde azalan su kaynaklarını zenginleştirerek veya varolan kaynakların seviyesini artırarak su elde edilmesi yanında özellikle havaalanlarında sisi ortadan kaldırmak için, karbondioksit salımını hedeflerine ulaşılamadığında artan küresel ısınmanın etkilerini azaltmak için de uygulanabilecek hava modifikasyon yöntemleri olduğunu da belirtmek gerekir⁹. Bulut tohumlamanın laboratuvar testleri sonrasında ilk kez İngiltere tarafından 2. Dünya Savaşı'nda düşmanların saldırısını etkisiz hale getirmek amacıyla yağmurun şiddetini arttırmasını sağlamak amacıyla gerçekleştirildiği bilinmektedir; ancak bu örnekte bulut tohumlama taşkın, sel ve erozyona sebep olmuştur. Bulut tohumlama veya yağmur bombası denemelerini devletler her zaman açıklamamaktadır; zira yöntemin işe yarayıp yaramadığı, yani yağmur ya da kar yağışının tohumlama olmasa gerçekleşmeyeceğini gösteren yeterli deliller elde edilemediği gibi doğal dengeleri değiştiren olumsuz sonuçlar da doğabilmektedir. 1960'lı yıllardan itibaren ABD'nin ve 24 ülkenin bulut tohumlama yöntemini sürekli olarak uyguladığı, ülkemizde ise ilk olarak 1990 yılında İstanbul'da İSKİ tarafından ve farklı zaman dilimlerinde İstanbul, Ankara ve İzmir'de de kısa süreli olarak uygulandığı belirtilmektedir¹⁰. Çin'in prestij

⁹ CONCA James, *Seeding The Clouds – Should We Mess With Our Earth's Climate?*, Forbes – Energy, 22/07/2017, (E.T.01/06/2019).

¹⁰ T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı – Meteoroloji Genel Müdürlüğü, *Suni Yağış*, (E.T.01/06/2019); ÖZTÜRK Turgut, KOÇ Büşra, “*Hava Modifikasyon İşlemlerinde Yapay Yağış Tekniği*”, **İğdır Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi**, C:3, S:1, 2013, s.32.

sağlamak amacıyla kutlama yapılacak önemli günlerde, örneğin 2008 Pekin Olimpiyat Oyunlarında yağmur yağmamasını sağlamak veya kurak ekim alanlarına yağmur yağmasını sağlamak üzere bulut tohumlama yöntemini dönem dönem kullandığını açıkladığı bilinmektedir¹¹. Bulut tohumlamaya ilişkin mevcut tekniklerin yağışın çok düşük olduğu alanlarda ve orta yağışlı alanlarda, kurak mevsimde önemli bir tesire sahip olmadığı, en iyi neticeye halihazırda yağışın çok iyi olduğu yer ve mevsimlerde ulaşabildiği, bulut tohumlamanın yağışın artmasına veya azalmasına yol açabileceği ve bunun öngörülemez olduğu, doğal dengelerin bozulmasının ekolojik sonuçlarının bilinmezliği ve tahmin edilmezliği yanı sıra maliyetleri ile hava modifikasyonu faaliyetlerinin hukuki ve ekonomik faaliyet altyapısının da henüz oluşmadığı dikkate alındığında bulut ekimi ve yağmur bombası yöntemlerinin, sınırlı tatlı su kaynağı sorununu aşmamıza yarayan bir su yaratma yöntemi olup olmayacağı ve eşiğinde olduğumuz global su krizi sorununa çözüm getirip getirmeyeceği henüz belirli değildir¹².

Hidrolojik döngü, erişilebilir tatlı su kaynaklarının kapasitesini arttıramadığı veya aynı düzeyde tutamadığı gibi dünya üzerindeki suyun tüm dünyaya eşit dağılmasını da sağlamamaktadır. Dünyamızın her yerinde suyun hacimsel varlığında bir denge söz konusu olmadığı gibi varolan su kaynaklarına erişilebilirliği de farklı özellikler göstermektedir. Dünya üzerindeki tatlı su kaynakların erişilebilirliği su zenginliği/fakirliği, su kıtlığı ve su stresi kavramlarıyla açıklanmaktadır.

Dünya üzerindeki tatlı su kaynaklarının yarıdan fazlasını ülke sınırları içerisinde barındıran ve bu bağlamda **su zengini** olan ülkeler ABD, Kanada, Kolombiya,

¹¹ MOSEMAN Andrew, *Does cloud seeding work?*, Scientific American – Sustainability, 19/02/2009, (E.T.01/06/2019).

¹² KADIOĞLU Mikdat, *Yağmur bombası çözüm değil cahil ülkeleri sömürme aracı*, Hürriyet İnternet Gazetesi, 21/05/2007, (E.T.01/06/2019); SARRO Rana, *Meteoroloji Dairesi'nden uyarı: 'Suni yağmur deneyi felakete sonuçlanabilir*, Kıbrıs Postası İnternet Gazetesi, 19/11/2010, (E.T.01/06/2019). Türkiye'de 1990 yılında yoğun tartışmalar sonunda İSKİ tarafından ABD'li Weather Modification firmasından alınan hizmetle gerçekleştirilen yağmur bombası projesinin maliyetinin 557 bin dolar (FARSAKOĞLU Ferit, *Yağmurun bedeli 1.5 Milyar lira*, Milliyet Gazetesi, 24/10/1990, s.10, (E.T.20/05/2017); İstihbarat Servisi, *İstanbul'a 7 ay yağmur bombası*, Milliyet Gazetesi, 31/07/1990, s.13, (E.T.20/05/2017); 2001 yılında Türk Hava Kurumu'nun uçaklarına gümüş iyodür ile yağmur bombası atma sistemi takılması projesinin maliyetinin 1 milyon 100 bin dolar (KADIOĞLU Mikdat, *Bulut Tohumlama Kuraklığa Çare mi?*, BİANET – Bağımsız İletişim Ağı, 20/05/2001, (E.T.01/06/2019); son olarak 2008 yılında İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin yağmur bombası atılması için ABD'den bir bulut tohumlama uçağının kiralanmasını içeren ve nihayetinde devam edilmesinden vazgeçilen projenin maliyetinin 2 buçuk milyon dolar olduğu (AY Hasan, *İstanbul'a 21 yağmur bombası atıldı*, Hürriyet İnternet Gazetesi – Gündem, 29/01/2008, (E.T.01/06/2019); (Anonim), *İstanbul'a sürpriz bahar*, Habertürk İnternet Gazetesi – Yaşam, 26/02/2008, (E.T.01/06/2019) belirtilmektedir. Çin'in suni yağmur programına 168 milyon dolar bütçe ayırdığı belirtilmektedir; LUI Kevin, *China is Splashing \$168 Million to Make It Rain*, Fortune – International, 24/01/2017, (E.T.01/06/2019).

Brezilya, Rusya, Çin, Hindistan, Endonezya ve Peru olarak belirtilmektedir¹³. Su fakirliği çeken ülkeler ise dünya nüfusunun yüzde altmışına yaşam alanı sağlayan ancak dünya üzerindeki su kaynaklarının yaklaşık yüzde otuzuna sahip olan Afrika, Arap yarımadası ve Asya ülkeleridir.

Coğrafi faktör bağlamında **su fakirliği** ile su kıtlığı doğru bir orantı göstermektedir. Birleşmiş Milletler (BM) su kıtlığını, mevcut kurumsal düzenlemeler çerçevesinde tüm kullanıcıların toplam etkisinin su arzı veya kalitesine, su talebinde bulunan tüm sektör taleplerinin tam olarak karşılanamayacağı ölçüye ulaştığı nokta olarak tanımlamaktadır¹⁴. Ancak su kıtlığı yeterli miktarda suyun bulunmadığı fiziksel kıtlığın yanı sıra mali, teknik veya diğer sebepler dolayısıyla uygun altyapının olmadığı ekonomik kıtlığı ve sağlıklı, güvenli ve adilane su temininin olmadığı yapısal kıtlığı da ifade eder. Suyun fiziksel, ekonomik ve yapısal kıtlığını etkileyen faktörlerin başında küresel iklim değişikliği, kuraklık, ormansızlaşma, enerji üretimi için fosil yakıt kullanımının artması, ekonomik büyüme ve sanayileşme, küresel nüfus artışı ve kentleşme, artan çevresel kirlilik, çevre ve su kaynaklarına karşı azalan toplumsal farkındalık ve devletlerin çevresel ihtiyaçları karşılamaktan uzak ekonomik ve siyasi hedefleri ile yürütülen su yönetimi politikaları gelmektedir.

Su stresi ise bir ülkede kullanılan suyun, o ülkedeki tüm yenilenebilir su kaynaklarına oranını ifade etmek için kullanılır. Su stresinin yaşandığı yerlerde konvansiyonel¹⁵ olmayan su kaynaklarının teknolojik imkânlarla kullanıma uygun hale getirilmesi ile su kıtlığı yaşanmaması sağlanabilir. Tam tersine su stresinin yaşanmadığı yerde teknolojik veya ekonomik sebeplerle su kıtlığı yaşanabilir. Günümüzde dünya üzerinde erişilebilir tatlı su miktarının %9'unun yenilenebilir tatlı su kaynaklarından gerçekleştirildiği; yenilenebilir tatlı su kaynakları kullanımının %25'in üzerine çıkması halinde su stresinin, fiziksel su kıtlığına sebep olacağı belirtilmektedir. Su kıtlığı çeken bazı ülkelerin yenilenebilir su kaynaklarının olmaması veya tamamını tüketmesi durumunda, yani su stresi maksimum haldeyken,

¹³ VALLÉE Domitille, MARGAT Jean, *Water Reports 23: Review of World Water Resources by Country*, UN Food and Agriculture Organization, 2003, (Chapter 4. World Water Resources By Country, Table 2: World water resources by region, s.20, Table 3: Water Rich Countries, s.22).

¹⁴ BM, Water, *World Water Development Report 4, Volume1: Managing Water under Uncertainty and Risks*, UNESCO, 2012, s.126.

¹⁵ İçme suyu elde edilen su kaynakları, konvansiyonel (*conventional*) ve konvansiyonel olmayan (*non-conventional*) olarak iki kategoriye ayrılmaktadır. Konvansiyonel su kaynakları yersüstü ve yeraltı tatlı su kaynaklarını, konvansiyonel olmayan su kaynakları ise tuzlu su niteliği taşıyan deniz suyu, acı yer altısuları, arıtılmış atıksular, yağmur hasatı suyu ve buz dağlarını ifade etmektedir.

yenilenemeyen yeraltı fosil sularını veya konvansiyonel olmayan desalinize, atık veya tarımsal drenaj suyunu kullanmak durumunda kaldıklarının altını çizmek gerekir.

BM kaynaklarınca¹⁶ bir yılda kişi başına düşen fiziksel olarak kullanılabilir su miktarının 1700 m³'ün üzerinde olan ülkelerde su sorunu yoktur. Ancak bu miktarın 1700 m³'ün altına düşmesi 'su stresi', 1000 m³'ün altına düşmesi 'su kıtlığı' ve 500 m³'ün altına düşmesi ise 'mutlak kıtlık' olarak değerlendirilmektedir¹⁷. Araştırmalar, dünya nüfusunun üçte ikisinin bir ay ila bir yıl arasında su kıtlığı çeken bölgelerde; yaklaşık 500 milyon insanın ise su stresi olan Hindistan, Çin, Akdeniz bölgesi, Ortadoğu, Orta Asya, bazı Sahra Altı Afrika ülkeleri, Avusturalya, Güney Batı Amerika ile Kuzey Batı Amerika'nın ortasında yaşadığını göstermektedir¹⁸. Dünya haritası düşünüldüğünde neredeyse su stresi çekmeyen yer çok azdır. Ayrıca su stresinin az olması da su taleplerinin tamamen karşılandığı anlamına gelmemektedir; zira su stresi yenilenebilir su kaynağının mevcudiyetine ilişkin su kıtlığı su kaynaklarına fiziksel, ekonomik ve yapısal erişilebilirliğe ilişkindir. Yenilenebilir su kaynaklarının giderek tükenmesi ile yenilenemeyen su kaynaklarına yönelmek veya diğer ülkelerin su kaynaklarından faydalanma zorunluluğu doğmaktadır. Dünya Bankası (WB), 2025 yılında 600 milyon kişinin su stresi çekeceğini tahmin etmektedir¹⁹.

Dünya üzerindeki tatlı suya erişilebilirliği ve dolaylı olarak su krizini ifade etmek için kullanılan su fakirliği, su kıtlığı ve su stresi her ne kadar aynı kavramlar olarak algılsa ve yazında birbirleri yerine kullanılsa da esasında yukarıda açıklandığı üzere farklı anlamlar taşımaktadırlar. Su stresi fiziksel bir kavramken, su kıtlığı

¹⁶ BM, Water, *World Water Development Report 4, Volume 2: Knowledge Base*, UNESCO, 2012, s.390-391; Su fakirliğini skalasal olarak ifade eden Falkenmark Göstergesi yıllık olarak kişi başına düşen su tüketimi miktarını sınıflandırmaktadır. Bu gösterge esasen kullanılan su miktarının nüfusa bölünmesidir. Sadece yenilenebilir su kaynakları dikkate alınarak oluşturulmuş göstergede konvansiyonel olmayan su kaynakları dışlanmıştır. Kişisel tüketim ihtiyacı genellenmiş ve bir ülkede bulunan su kaynaklarının ne kadarının erişilebilir olduğu sorunu dışlanmıştır. Gleick tarafından geliştirilen Temel Su İhtiyaçları Endeksi'nin kişilerin hayatta kalabilmeleri için gerekli içme suyu ve hijyen ve yemek hazırlamak için kullanma suyu miktarını totalde günlük kişi başı 50 litre olarak değerlendirmesine ilişkin bkz. *infra* dipnot 245. WB, su fakirliğini tanımlarken Falkenmark ve Gleick tarafından benimsenen yıllık kişi başına 1000 m³ su kıstasını benimsemiştir. DUMAN Hatice, **ARITILMIŞ KENTSEL ATIKSULARIN SULAMADA YENİDEN KULLANIMI; KAYSERİ ATIKSU ARITMA TESİSİ ÖRNEĞİ**, T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı Uzmanlık Tezi, 2017, s.6; BROWN Amber, MATLOCK Marty D., *A Review of Water Scarcity Indices and Methodologies*, White Paper No:106, University of Arkansas The Sustainability Consortium, 2011, s.1-2; WHITE Chris, *Understanding water scarcity: Definitions and measurements*, Global Water Forum, 07/05/2017, (E.T.01/06/2019).

¹⁷ BM, Water, *World Water Development Report 4, Volume1...*, s.124.

¹⁸ BM, Water, *World Water Development Report: Wastewater The Untapped Resource*, UNESCO, 2017, s.2,11.

¹⁹ BM, Water, *World Water Development Report 4, Volume 2...*, s.645.

fiziksel, ekonomik ve yapısal erişilebilirliği bütünleştiren relatif bir kavram, bir sosyal yapı olarak su zenginliği ise iklim ve su tüketim alışkanlıklarının farklılığından kaynaklanan değişen arz usüllerinin sonucudur. Fiziksel kıtlık yaşayan bölgelerin aynı zamanda yüksek su stresi yaşadığı da gözlemlenmektedir. Ancak orta Afrika, kuzey-doğu Hindistan, Güney Amerika'nın kuzey-doğusu ile güney-doğu Asya'nın su kıtlığı çekmesine rağmen su stresi yaşamadığı da gözlemlenmektedir²⁰. Dolayısıyla bolca yenilenebilir su kaynağına sahip olan bir ülke su kıtlığı çekebileceği gibi, fiziksel olarak az su kaynağı olan yani su fakiri olan bir ülke, su yönetimi ve teknoloji sayesinde su kıtlığı yaşamayabilir. Bunun sonucunda su kıtlığının aslında çeşitli insan faktörleri ile yaratılmış bir durum olduğundan (tarım, yapılaşma, teknoloji ve demografik değişimler ile bunların ekosistemler üzerindeki etkileri, yönetim, siyaset, etik ve toplumsal değerler) önlenabilir veya tersine çevirilebilir bir durum olduğu anlaşılmaktadır²¹.

Su krizinin önlenmesi bir başka ifade ile tatlı suya erişimin çok yönlü uygulamalar ile arttırılabileceği ve dünya üzerinde daha adilane bir kullanıma kavuşulabileceği tasavvur edilebilir ancak gerçekleştirilmesi oldukça zor bir hedeftir. Böyle bir tabloda, 21. yüzyılda su, büyük bir rekabet veya daha kötüsü savaş konusuna dönüşebilecek bir varlık olabilecektir²². Dünya üzerinde bulunan 263 su sisteminin, iki ya da daha fazla ülke tarafından paylaşılması gerekmektedir. Bir başka değerlendirmeye dünya üzerindeki tatlı suyun %60'ını içeren bu 263 ortak su sisteminin varlığı dolayısıyla dünya nüfusunun %40'ı komşu ülkeden gelen suya bağımlıdır²³. Böylelikle su, su zengini ülkeler tarafından su fakirliği yaşayan ülkelere elde etmek istedikleri siyasi ya da ekonomik faydalar uğruna adeta bir savaş sebebi veya aracı olarak kullanabilecek niteliği zaten taşımaktadır. Nitekim 1990'larda Bangladeş, Tacikistan, Malezya, Yugoslavya, Angola, Dogu Timor, Namibiya,

²⁰ BM, Water, *World Water Development Report 4, Volume1...*, s.124.

²¹ BM, Water, *World Water Development Report 4, Volume1...*, s.12.

²² T.C. Dışişleri Bakanlığı, *Türkiye'nin Su Politikası*, (E.T.01/06/2019).

²³ BM, Water, *Transboundary Waters: Sharing Benefits, Sharing Responsibilities*, Thematic Paper, 2008, s.1; GÖKDEMİR Bülent, **KÜRESEL SU KRİZİNE ÇÖZÜM ARAYIŞLARI: ŞEBEKE SUYU HİZMETLERİNE ÖZEL SEKTÖR KATILIMI, DÜNYA ÖRNEKLERİ İŞİĞİNDA TÜRKİYE İÇİN ÖNERİLER**, Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği Yayınları, 2008, s.26; O'CONNOR Rush, *"Water Scarcity: Preventing Future Conflicts"*, *Case Western Reserve Journal of International Law*, C:49, S:1/2, 2017, s.332.

Bostwana, Zambiya, Ekvador, Peru, İsrail, Filistin, Türkiye, Suriye²⁴ su nedeniyle silahlı çatışmaların²⁵ olduğu gözlemlenmiştir.

Su kaynaklarının bir yandan farklı devletler arasında bir rekabete yol açması gerçeğinin yanında farklı ihtiyaçlar arasında da bir rekabete yol açması söz konusudur. Günümüzde dünya üzerindeki su kaynaklarına farklı kullanım amaçlarıyla talep oldukça çeşitlidir. İçme ve kullanma, tarımsal sulama, endüstriyel üretim, enerji üretimi, tabii hayatın devamlılığı, su ürünleri yetiştiriciliği ve avcılığı, maden arama, turizm, rekreasyon faaliyetlerinin hepsi tuzlu veya tatlı su kaynaklarına talep oluştururlar. Günümüzde dünya üzerinde erişilebilir tatlı su miktarının %69'unun tarım sektörü ihtiyaçlarını, %19'unun sanayi ihtiyaçlarını ve %12'sinin kişilerin içme ve kullanma ihtiyaçlarını karşıladığı; nüfus artışına rağmen bireylerin içme suyu ihtiyacı diğer ihtiyaçlara oranla sabit kalarak tatlı su kaynaklarında giderek azalan bir kullanım grafiği çizdiği belirtilmektedir²⁶. Ancak BM 2016 Dünya Su Gelişmişlik Raporu, su kaynaklarının ve erişilebilir suyun azalmasının gerek tarım gerek sanayi gerek enerji sektörü ve gerek içme-kullanma amaçlı bireysel kullanıcılar ve dahi ekosistemlerin korunmasını sağlamak isteyenler arasındaki rekabeti arttıracığı ve artan bu rekabetin özellikle sınıraşan bölgesel suların varlığı halinde jeopolitik güvenliği tehdit edebileceğini belirtmektedir²⁷.

Türkiye penceresinden bakıldığında da durum iç açıcı görünmemektedir. Türkiye'de 25 havza bulunmakta, mevsim ve bölge bazında değişiklik gösteren yağış rejiminin ortalamasına bakıldığında yıllık 501 milyar m³ yağış almakta; bu miktarın 274 milyar m³'ü buharlaşarak su döngüsüne katılmaktadır. Yağışların 41 milyar m³'ü yeraltı suyu rezervlerine, 158 milyar m³'ü akarsularda akışa geçerek; 28 milyar m³'ü yüzey sularına katılarak kullanılabilir su potansiyelini oluşturmaktadır. Yağışlardan elde edilen 227 milyar m³'lük (yeraltı ve yerüstü) potansiyelin komşu ülkelerden doğan akarsular ile 7 milyar m³ daha eklenmekte ve brüt tatlı su potansiyeli 234 milyar m³ olmaktadır. Buna rağmen mevcut teknoloji düzeyi ve ekonomi itibarıyla

²⁴ SHIVA Vandana, **SU SAVAŞLARI**, (Çev. Ali KEREM), Aram Yayınları, 2003, s.89-90; FOUNTAIN Henry, *Researchers Link Syrian Conflict to a Drought Made Worse by Climate Change*, The New York Times - Environment, 03/03/2015, (E.T.01/06/2019).

²⁵ SEGERFELDT Fredrik, (2005), *Water For Sale How Business and The Market Can Resolve The World's Water Crisis*, CATO Institute, Washington D.C., s.37'den aktaran TOPÇU Eral, **BİR İNSAN HAKKI OLARAK SU HAKKI**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku (Anayasa Hukuku) Anabilim Dalı Doktora Tezi, Ankara 2009, s.16; SHIVA, **SU SAVAŞLARI**, s.10; LOWE Rebecca, SILVESTER Emily, "Water Shortages Threaten Global Security", **International Bar Association - Global Insight**, C:68, S:4, 2014, s.47.

²⁶ UN Food and Agriculture Organization, AQUASTAT (Bilgi Bankası), (E.T.01/06/2019).

²⁷ BM, Water, **World Water Development Report – Water and Jobs**, UNESCO, s.4.

kullanılabilir (yerlatı ve yerüstü) tatlı su potansiyeli yıllık 112 milyar m³ yani brüt su potansiyelinin yarısıdır²⁸. Bu tatlı su potansiyelinin ise sadece 44 milyar m³ kullanılmaktadır. Bu 44 milyar m³'lük tatlı su kullanımının sadece 4,3 milyar m³'ü yani yaklaşık %10'u içme suyu sektöründe kullanılmaktadır²⁹. DSİ, 2030 yılı itibariyle içme suyu sektöründe toplam su potansiyelinin %15'ini gerektireceğini öngörmekte ve giderek artan talebin karşılanması için su potansiyelinin azami oranda kullanılmasını amaçlamaktadır³⁰.

DSİ, Türkiye'de kişi başına düşen yıllık kullanılabilir su miktarının yaklaşık 1519 m³/yıl olduğunu belirtmektedir³¹. Türkiye İstatistik Kurumu, 2050 yılı nüfusunun yaklaşık 90 milyon olacağını öngörmekte; DSİ de bu durumda 2030 yılı için kişi başına düşen kullanılabilir su miktarının, mevcut su kaynaklarının hiç tahrip edilmeden kullanıldığı varsayımıyla, 1.120 m³/yıl civarında olacağı sonucuna varmaktadır. Bu halde 2030 yılında Türkiye'nin su kıtlığı çeken ve su fakiri bir ülke olacağını söylemek mümkündür³². Türkiye'nin mevcut kullanılabilir su potansiyelinin %48'i tüketilmekte ise de³³, 2030 yılı itibariyle 15 havzada yüzey ve yeraltı suyu kullanımının yenilebilir su potansiyelini aşacağı öngörülmektedir³⁴. 50 yıl önce yaklaşık 2,5 milyon hektar sulak alana sahip olan ülkemizin 2008 yılı itibariyle 1 milyon 300 bin hektarlık sulak alanını kaybettiği; kaçak kuyuların yanı sıra aşırı su çekimi nedeniyle yeraltısuyu akiferlerinde su düzeylerinde geri dönülmez düşüş yaşandığı, sulak alanlar ve göllerin kuruyarak neredeyse çöl haline geldiği veya

²⁸ T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, *Türkiye Çevre Durum Raporu*, 2011, s.54, 56-57.

²⁹ DSİ, *2015 Faaliyet Raporu*, s.40-43.

³⁰ DSİ 2015 ve 2016 yılı faaliyet raporlarından 2015 yılı sonu itibariyle toplam 44 milyar m³, 2016 yılı sonu itibariyle 54 milyar m³ su tüketildiği; içme suyu sektöründe her iki yıl için de 7 milyar m³ su harcandığı, esas artışın 8 milyar m³ artışla tarımsal sulama sektöründe gerçekleştiği sonucuna varılır. Bir başka çalışmaya göre Türkiye'nin 2023 hedefleri arasında mevcut kullanılabilir potansiyeli olan 112 km³ suyun geliştirilerek, tarımda %64, sanayide %20 ve evsel kullanımda %16 olarak kullanılacak olduğu öngörülmektedir. MULUK Çağrı B., KURT Bahtiyar, TURAK Ayşe, TÜRKER Arda, ÇALIŞKAN Mehmet A., BALKIZ Özge, GÜMRÜKÇÜ Simay, SARIGÜL Gürdoğar, ZEYDANLI Uğur, *Türkiye'de Suyun Durumu ve Su Yönetiminde Yeni Yaklaşımlar: Çevresel Perspektif*, İş Dünyası ve Sürdürülebilir Kalkınma Derneği – Doğa Koruma Merkezi, 2013, s.18 vd.

³¹ DSİ kaynaklarına göre, yıllık olarak kişi başına düşen potansiyel su miktarının 8-10 bin m³'ten fazla olması 'su zenginliği', 2000 m³'ten az olması 'su azlığı' ve 1000 m³'ten daha az olması 'su fakirliği' olarak değerlendirilmektedir. T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, *Türkiye Çevre Durum Raporu*, s.55.

³² WWF, *Türkiye Su Zengini Bir Ülke mi?*, (E.T.01/06/2019); DSİ, *Toprak ve Su Kaynakları*, (E.T.01/06/2019); GÖKDEMİR, *KÜRESEL SU KRİZİNE ...*, s.10.

³³ DSİ, *2016 Faaliyet Raporu*, s.209; LLOYD OWEN David & Pinsent Masons Water Sector Group, *Pinsent Masons Water Yearbook 2011-2012 – 13th Ed.*, Pinsent Masons LLP, s.211-213.

³⁴ YILDIZ Dursun (Ed.), *Su Raporu: Ulusal Su Politikası İhtiyacımız*, Ulusal Sanayici ve İşadamları Derneği (USİAD), 2007, s.50.

kuruma tehlikesi ile karşı karşıya olduğu belirtilmektedir³⁵. Bu da Türkiye'nin aynı zamanda su stresi çeken bir ülke haline geleceğini de açıklamaktadır.

Dolayısıyla su krizinin sadece az gelişmekte veya coğrafi olarak kurak iklim ve çorak bitki örtüsüne sahip olan ülkelerde yaşandığı ve yaşanacağı algısının kırılması gerekmektedir. Yenilenebilir su kaynaklarını korumaz ise, uygarlıkların beşiği Anadolu'da hayat bulan Türkiye, su fakirliği, stresi ve kıtlığı çeken bir ülke durumuna gelme tehlikesiyle karşı karşıya kalarak su krizinin yarattığı sorunları yaşamaya başlayacaktır.

Global su krizini önlemek ve suyun önemini uluslararası gündemde tutmak üzere BM Genel Kurulu (BM GK), 1992'de her yıl 22 Mart'ın Dünya Su Günü olarak değerlendirilmesine karar vermiştir³⁶. 1995'te ise WB eski Başkan Yardımcısı İsmail Serageldin “Eğer bu yüzyılın savaşları petrol için verilmişse, gelecek yüzyılın savaşları su için verilecektir”³⁷ şeklinde uyarıda bulunmuştur. BM GK, su krizine dikkat çekmek için 20/12/2000 tarihli ve 55/196 sayılı kararı ile 2003 yılını Uluslararası Tatlısu Yılı ilan etmiş³⁸; 18/09/2000 tarihli ve 55/2 sayılı Milenyum Beyannamesi ile kabul edilen Milenyum Kalkınma Hedefleri³⁹ 7. Hedef ile 2015 yılı itibarıyla dünya üzerinde güvenilir içme suyuna⁴⁰ erişemeyen veya ekonomik olarak karşılayamayan insanların mevcut oranını yarıya düşürmenin yanı sıra su kaynaklarının sürdürülemez şekilde kullanılmasının sonlandırılması için hakkaniyetli erişim ve uygun temini sağlayacak bölgesel, ulusal ve yerel düzeylerde su yönetim stratejileri geliştirilmesi hedefini ortaya koymuştur. 23/12/2003 tarihli ve 58/217 sayılı kararı⁴¹ ile BM, Dünya Su Değerlendirme Programı başlatılmış ve 2005-2015 yıllarını ‘Hayat için Su’ Uluslararası On Yılı olarak ilan etmiştir. BM, bu on yıl içinde

³⁵ Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği – Jeoloji Mühendisleri Odası, *Su insan hakkıdır. Özelleştirilerek gelecek kuşakların yaşamları çoraklaştırılmaz*, (Dünya Su Günü Basın Açıklaması), 21/03/2008.

³⁶ BM GK, A/RES/47/193, *Observance of World Day for Water*, 22/12/1992.

³⁷ SHIVA Vandana, **WATER WARS: PRIVATIZATION, POLLUTION AND PROFIT**, North Atlantic Books, 2002, s. ix.

³⁸ BM GK, A/RES/55/196, *International Year of Freshwater*, 20/12/2000; BM, World Water Assessment Programme, **World Water Development Report – Water For People, Water For Life**, 2003, s.5.

³⁹ BM GK, A/RES/55/2, *United Nations Millennium Declaration*, 18/09/2000.

⁴⁰ 2002’de, sürekli ve dengeli gelişmenin temel koşullarını yoksulluğun ortadan kaldırılması, üretim ve tüketim kalıplarının değiştirilmesi, doğal kaynakların korunması ve ekonomik – toplumsal kalkınma amaçlarıyla kullanılması olarak belirten ve Türkiye’nin de katıldığı Johannesburg Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi sonucunda kabul edilen Johannesburg Sürdürülebilir Kalkınma Beyannamesi ile Milenyum Kalkınma Hedefleri 7. Hedef su ve temel sanitasyonu bir insan hakkı olarak değerlendirmektedir. Ancak bu belgelerde BM’nin odağı sürdürülebilir kalkınma, yoksullukla savaş ve gelişim hakkı olmuştur. BM, **Report of the World Summit on Sustainable Development – Johannesburg, South Africa**, s.3-4; GÖNÜLLÜ Günay, “Çevresel-Kentsel Hakların Gelişimi: Dünyada ve Türkiye’de Kentsel Haklar”, **İHY**, S:32/1, 2014, s.36.

⁴¹ BM GK, A/RES/58/217, *International Decade for Action, Water for Life, 2005-2015*, 23/12/2003.

yapılanları değerlendirdiği 10 Yıllık Tarih adlı yayınında dünya üzerinde suya erişimi olmayan %51’lik nüfusun 2015’te %25’lik orana düşürüldüğünü belirtmektedir. BM 2006’da Su – Müşterek Sorumluluk başlıklı 2. Dünya Su Gelişmişlik Raporu’nda, kullanılabilir suya erişimin, su zengini ve su fakiri tüm ülkelerde halen en temel ve en acil sorunlar arasında yer aldığı gerçeğinin altını tekrar çizmiş, 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri, 6. Hedef’te 2030 yılına kadar herkesin güvenilebilir ve ekonomik olarak erişilebilir içme suyuna ulaşabilmesinin önündeki engelleri kaldırmanın yer aldığını açıklamıştır⁴².

Nitekim tahminler 2050’de dünya nüfusu 9,6 milyara yükselirken su ihtiyacının günümüzdekinin %40’ı oranında artış göstereceğini ve mevcut su kaynaklarının iklim değişikliği ve kirlilik de dikkate alındığında bu ihtiyacı karşılayamayacağını ifade etmektedir. BM, 2050 itibariyle her dört kişiden en az birinin kronik veya yinelenen temiz suya erişememe sorunu ile karşı karşıya kalacağını belirtmektedir. Kısaca su krizi, en yalın ifadesiyle yenilenebilir tatlı su miktarının sınırlı olması, adilane dağılmamış olması gerçeği karşısında giderek artan dünya nüfusunun ihtiyaçlarını karşılamak üzere elde edebileceği ve güvenilir su miktarının artmayacak ve aksine gittikçe azalacak olması, su savaşlarına yol açacaktır.

Su krizi tüm bu yönleriyle küresel yoksulluk krizinin de bir parçasıdır. Dünya çapında sanayi, bilim ve teknoloji alanında gelişmeler artan hızla devam etmekteyken küresel anlamda yoksulluk krizi de gittikçe derinleşmektedir. Yoksulluğun belirgin vasıfları alım gücünün düşüklüğü, temel gıda ihtiyaçlarının karşılanamaması, insan onuruna yaraşacak nitelikte meskene sahip olamama, sağlıklı çevre şartlarından yoksunluk, temiz ve yeterli miktarda su kullanım imkânlarındaki sınırlılık ve tüm bu sebeplere bağlı olarak özellikle çocuk ölüm oranlarının yüksekliği olarak sıralanabilir. Temiz ve yeterli miktarda su kullanım imkânlarındaki sınırlılık su krizinin bir sonucudur ve hem sağlık hakkını hem de diğer hak ve hürriyetlerin kullanılabilmesini doğrudan etkilemektedir. Dolayısıyla su krizi kötüleştikçe yoksulluk krizi de kötüleşecektir. Küresel olarak kalkınma ve barışın sağlanabilmesi için yoksulluk kriziyle başa çıkmak, yoksulluk krizi ile başa çıkmak için ise su krizi ile başa çıkmak gerekmektedir.

Potansiyel su savaşlarının önlenmesi, insan haklarının ve çevrenin korunması, sürdürülebilir ekonomik gelişme ve barış ortamının sağlanması ve küresel yoksulluk krizinin de etkilerinin azaltılması için küresel su krizinin çözülmesi gerektiği kabul

⁴² BM GK, A/RES/70/1, *The 2030 Agenda For Sustainable Development*, 25/09/2015.

edilmiş bir olgudur. Küresel su krizini tamamen bertaraf etmek, en azından azaltmak amacıyla ve böylelikle küresel dayanışma, barış ve güvenliğin sağlanması için su fakirliği yaşayan ülkeler ile su ve teknoloji zenginliği yaşayan, sanayileştiği için küresel çevre kirliliğine daha çok sebebiyet veren gelişmiş ülkeler arasında iş birliği gerektiren çeşitli çözüm mekanizmaları aranmaktadır.

Küresel su krizini bertaraf etmek üzere çözüm mekanizmalarından biri olarak uluslararası su satışı dikkat çekmektedir. Devletlerin, kendi ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra, hidrolojik döngüye katılacak ve yurt içi talepleri karşılamak üzere kullanılmayacak olan, bir başka deyişle ihtiyaç fazlası artan suyun belirli miktarlarını borular, tank veya tankerler, su balonları ve çeşitli yöntemlerle diğer devletlere satması söz konusu olmaktadır. Ancak bu faaliyetin asıl amacın devletin kullanılmayan su kaynaklarına ekonomik değer kazandırmak ve diğer faaliyetlerine mali kaynak yaratmak olduğunu ifade etmek gerekir. Devletler, sadece taşıma masrafları karşılığında suyun ekonomik bir değer olarak bedellendirilmediği bir satış tabi ki gerçekleştirmemektedirler. Dolayısıyla devletlerin bu nitelikteki girişimlerinin tamamen ticari bir nitelik taşıdığı, küresel su krizine çözüm olamayacağı yargısı bir önyargıdan ibaret değildir. Herhangi bir devletin savaş veya şiddet sebebiyle uluslararası platformlarda kınanma veya iyi komşuluk ilişkileri gibi esaslı bir unsur olmadıkça kullanmadığı suyu başka bir devlete deyim yerindeyse bağışladığı görülmemiştir. Devletlerin siyasi veya diğer konularda iyi geçinmediği devletlerle su ticareti yapmaması veya hangi devlete, ne şartlarla su satışı yapacağını ikili anlaşmalarla⁴³ serbestçe belirlemesi söz konusudur. Bununla birlikte genel su kaynaklarından elde edilen suyun ülke ihtiyaçlarını karşılamak yerine, başka ülkelerin içme ve kullanma ihtiyacına veya özellikle tarımsal, sanayi veya enerji üretim faaliyetlerinde kullanılmasına yönelik satışı özelleştirme kapsamında tartışılmaktadır. Dünya üzerindeki tatlı suların %20'sine sahip olan Kanada halkı dahi su kaynaklarını milli bir miras olarak değerlendirmekte ve uluslararası su ticaretine karşı çıkmaktadır⁴⁴.

⁴³ Uluslararası su ticareti anlaşmaları genellikle iki taraflı anlaşmalara dayanmakla birlikte Dünya Ticaret Örgütü, Avrupa Birliği veya Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması'nın uluslararası su ticaretine bakış açısı, su kaynakları ve suların ekonomik değer taşıyan diğer mallar gibi serbestçe ithalat/ihracata konu olup olamayacağı sorularının ayrı bir çalışma alanı olarak ele alınması gerekliliğini not etmek gerekir.

⁴⁴ GERBASI Jennifer C., "The Next Privatization Of Public Assets: Domestic And Trade Implications Related To Water Right And Land Acquisition", **Sustainable Development Law & Policy**, C:23, 2005, s.24.

Bu bağlamda Türkiye’de halen tartışma konusu olan, su kaynaklarından elde edilen suyun yabancı ülkelerin ihtiyaçları doğrultusunda satışı çok yönlü değerlendirilmesi gereken bir olgudur. İlk defa 1990 yılında ülkemizin yanı sıra başka ülkelerin de içme ve kullanma suyu ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla Kamu Ortaklığı İdaresi Başkanlığı ile Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü (DSİ) arasında düzenlenen protokol çerçevesinde ülkemizin iç ihtiyaçlarından fazlasını yaratan Manavgat Çayı’nın suyunun Barış Suyu Projesi olarak İsrail’e satılması gündeme gelmiş ve uzun görüşmeler sonrasında 2004 yılında 20 yıl boyunca yılda 50 milyon m³ arıtılmış suyun İsrail’e deniz yoluyla tankerlerle taşınması konusunda sözleşme imzalanmıştır. Ancak petrol fiyatlarındaki artışlar sebebiyle taşıma maliyetinin yükselmesi, İsrail’in Gazze’de sivilleri hedef alan hava operasyonları sonrası gerilen uluslararası ilişkilerin etkisi yanı sıra Manavgat Dolum ve Arıtma tesisinin 2003 yılında özelleştirme programına alınması sonucunda anlaşma 2006 yılında karşılıklı olarak feshedilmiştir⁴⁵. 2006 yılında Dışişleri Bakanlığı, tesislerin özelleştirilmesinden sonra Ortadoğu ve Akdeniz havzası ülkelerine, İsrail’in yanı sıra Libya, Filistin ve Ürdün’e gelecekte ham ya da arıtılmış su satışını mümkün kılacak alternatif projelerin de geliştirilebileceğini açıklamıştır⁴⁶.

Benzer bir örnek olarak, 1998 yılında Manavgat Su Temin Projesi’nin bir parçası olarak Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nin (KKTC) içme suyu ihtiyacının ticari değil, tamamen acil ihtiyaçların karşılanması amacıyla Anamur Soğuksu’dan temin edilen suyun Norveçli Water Supply Asa firmasının ürettiği 10 bin ila 40 bin ton su kapasiteli balonlarla Kıbrıs - Kumköy’deki depolama tesislerine Akdeniz Su Dağıtım Ticaret A.Ş.’nin ortaklığı ile sevk edilmesi projesi⁴⁷ söz konusu olmuştur. Soğuksu Dolum ve Kumköy Boşaltım tesisleri DSİ tarafından inşa edilmiştir⁴⁸. Taşıma, yükleme, boşaltma ve doldurma tesisleri için yapılan harcamaların hazinenin KKTC’ye tahsis ettiği bir fondan karşılanacağı, bu şekilde sevk edilen suyun maliyetinin 0.55 \$ olduğu ifade edilmiştir⁴⁹. 1998-2002 yılları arasında toplam 2,850 milyon m³ su sevk edilmiş;

⁴⁵ SANCAKDAR Oğuz, **KAMUSAL SULARDAN YARARLANMA**, Yetkin Yayınları, 2004, s.46-48; (Anonim), *İsrail’e Su Satışı Anlaşması Tamam*, NTV - MSNBC, 05/03/2004, (E.T.01/06/2019).

⁴⁶ T.C. Dışişleri Bakanlığı, *3-6 Nisan 2006 - Manavgat Nehrinden İsrail’e Su Satışı hk.*, (E.T.01/06/2019); Anadolu Ajansı, *Manavgat Suyu’na yeni talip*, Sabah İnternet Gazetesi – Ekonomi Haberleri, 01/11/2011, (E.T.01/06/2019).

⁴⁷ (Anonim), *Balonla Su Taşıma Şovu*, Hürriyet İnternet Gazetesi – Ekonomi, 29/04/1998, (E.T.01/06/2019).

⁴⁸ Devlet Su İşleri Vakfı, *Hizmetlerimiz – Türkiye’den KKTC’ye Su Götürme Projesi*, (E.T.01/06/2019).

⁴⁹ (Anonim), *Kıbrıs’a balonla su projesi tamam*, Sabah İnternet Gazetesi, 27/04/1998, (E.T.01/06/2019).

1999 yılında iki balonun patlaması ile aksamaya başlayan⁵⁰ proje, taşımacı Norveç firmasına taşınan suyun m³'ü üzerinden ödenen taşıma ücretindeki artışı nedeniyle 2002 yılında durdurulmuştur⁵¹.

Balon ile su taşıma projesinin aksamaya başladığı tarihlerde, suyun tankerle taşınması projesi çeşitli sebeplerle hayata geçirilememiş ve uzun vadede sürdürülebilir su akışını sağlamak üzere boruyla su temini projesi öne çıkmıştır. Türkiye'de uluslararası su ticareti konusunda en çok tartışılan örnek de bu örnektir. KKTC, Girne yakınlarındaki Geçitköy Barajı'na, Mersin ili Anamur ilçesindeki Dragon Çayı üzerinde tesis edilecek Alaköprü Barajı'ndan Boruyla Su Götürme Projesi 27/05/1998 tarihli ve 98/11202 s. BKK ile kabul edilmiştir. Dragon Çayı'ndan su elde edilmesi, depolanması, nakle hazırlanması için gerekli kara yapıları olarak Türkiye tarafında Alaköprü Barajı, isale hattı ile dengeleme deposu, KKTC tarafında Güzelyalı pompa istasyonu ile terfi hattı, Geçitköy Barajı, arıtma tesisi ve isale hatları yanı sıra deniz yapıları olarak ise yüksek yoğunluklu polietilen yekpare boruların, ankraj bloklarının, askı halatlarının imali ve deniz üst kotundan 250 metre derinliğe askıda montajı ile suyun bu yapılardan nakli dahil olmak üzere, projelendirme ve mühendislik işleri 9,5 milyon dolar karşılığında Alsim - Alarko A.Ş. liderliğinde Türk ve yabancı firmalardan oluşan bir konsorsiyuma ihale edilmiştir⁵².

Türkiye'nin bu projede ekonomik getiri sağlamaktan ziyade; adaya götürülen suyun akılcı ve planlı kullanılarak KKTC'nin ihtiyaçlarını karşılamakla kalmayıp, Güney Kıbrıs ile paylaşılmasını da istediği, bölgede istikrarın ve güvenliğin sağlanabilmesine katkıda bulunmak amacıyla olduğu belirtilmiştir⁵³. Türkiye'nin dış borçlarının yüksek miktarı dikkate alındığında projenin yap-işlet-devret olarak gerçekleştirilmesinin düşünülüp düşünülmediğine yönelik soru önergesine cevaben⁵⁴ Devlet Bakanlığı tarafından T.C.-KKTC ilişkileri ile Türkiye'nin Akdeniz ve

⁵⁰ (Anonim), *Balon patladı, Kıbrıs'a su taşınması durdu*, Milliyet İnternet Gazetesi – Ekonomi, 29/06/1999, (E.T.01/06/2019).

⁵¹ YILDIZ Dursun, *Kıbrıs'ın Su Sorunu ve Doğu Akdeniz'in Hidrojeopolitiği*, 2016, s.4; YILDIZ Dursun, ÇAKMAK Cuma, *Ülkelerarası Su Transferi – Türkiye'den Kıbrıs'a Barış Nehri*, Hidropolitik Akademi, Rapor No.6, 2014, s.28.

⁵² DSİ, *Projeler – KKTC'ye Su Temin Projesi*, (E.T.01/06/2019); (Anonim), *'Rüya Proje' Türkiye'den KKTC'ye su aktarılması projesinde ilk adım atıldı*, Kıbrıs Postası – İç Haberler, 01/01/2010, (E.T.01/06/2019). Alsim - Alarko A.Ş. tarafından müşavirlik hizmetleri çerçevesinde DSİ denetimi altında gerçekleştirilen fizibilite çalışmalarının tamamlanmasının ardından fizibilite raporu DSİ tarafından 28/06/1999 tarihli ve 2278 sayılı yazı ile onaylanmıştır; projenin mühendislik hizmetleri 2002 yılında DSİ mali yatırım programına alınmıştır.

⁵³ YILDIZ, ÇAKMAK, *Ülkelerarası Su Transferi ...*, s.14.

⁵⁴ T.C. Devlet Bakanlığı, *İstanbul Milletvekili Sayın Bülent AKARCALI'ya ait 7/6350 – 13995 esas numaralı soru önergesine Devlet Bakanı Şükrü S. Gürel tarafından verilen cevap*, 03/04/2002.

Ortadoğu barışına katkıları bağlamında projenin ‘ülke projesi’ olarak gerçekleştirileceği ve fizibilite çalışmalarında suyun m³ fiyatının 0.37 \$ olarak saptandığı ifade edilmiştir.

KKTC’ye Boruyla Su Götürme Projesi, 19/07/2010 tarihli T.C. Hükümeti ile KKTC Hükümeti Arasında Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nin Su İhtiyacının Karşılmasına İlişkin Hükümetlerarası Çerçeve Andlaşması⁵⁵ uyarınca başlatılmıştır. Her ne kadar su temin projesinin ticari bir yatırımdan ziyade KKTC’ye yardım ve bölge barışına katkı olarak gerçekleştirilmek istendiği açıklanmış olsa da Çerçeve Andlaşma md.2’de suyun ticari koşullarda satışının esas olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca T.C. tarafından proje kapsamında yapılacak kara yapıları ve deniz geçişli boru hattının mülkiyeti ile suyun satış noktası olan Geçitköy Barajı’na kadar suyun mülkiyetinin T.C.’de olacağı ve bu proje üzerinden KKTC’ye karşı yükümlülükler hâle gelmeksizin üçüncü ülkelere su satışı hakkını saklı tuttuğu da dikkate alınırsa projenin bütün olarak bir ticari girişim olarak değerlendirilmesinde de haklılık payı vardır.

Arazi çalışmaları, deniz geçiş kısmı mühendislik çalışmaları ve kara yapıları mühendislik çalışmaları teknik yapılabilirlik ve uygulama projeleri kapsamlı ve uzun bir süreç sonunda 2011’de tamamlanmış, inşaat ihalesi 2012 yılında yapılmış ve 2015 yılında proje hayata geçirilme aşamasına gelmiştir⁵⁶. 1 milyar 600 milyon TL maliyetli⁵⁷ proje ile KKTC’ye iletilen suyun yaklaşık yarısının içme – kullanma suyu ve sanayi suyuna, geriye kalan yarısının sulama suyuna tahsis edileceği belirtilmiştir.

Projenin yapım aşamasından sonra iki devlet arasında temin edilen suyun işletmeciliğine ilişkin anlaşmazlıklar çıkmıştır. Türkiye’nin, 04/12/2012 tarihli T.C. Hükümeti ile KKTC Hükümeti Arasında Ekonomik ve Mali İşbirliği Protokolü’nde suyun yönetimine ilişkin öngörülen yap-işlet-devret, yap-işlet ve kamu özel ortaklığı modelleri doğrultusunda, KKTC merkezi idaresinin ve belediyelerin su işletmeciliği için gerekli dağıtım altyapısı yatırımlarını ekonomik yönden karşılayamayacak olduğu gerekçesine de dayanarak suyun dağıtımının özel şirket tarafından yönetilmesini savunduğu, KKTC dönemin koalisyon hükümetinin büyük ortağı Cumhuriyetçi Türk

⁵⁵ 27/02/2012 tarihli ve 2012/2923 s. BKK (RG:23/03/2012, S:28242) ile onaylanmıştır.

⁵⁶ YILDIZ, *Kıbrıs’ın Su Sorunu ...*, s.8; YILDIZ, ÇAKMAK, *Ülkelerarası Su Transferi ...*, s.15.

⁵⁷ (Anonim), *KKTC Su Temin Projesi’nin açılışı gerçekleştirildi*, Hürriyet İnternet Gazetesi – Gündem, 17/10/2015, (E.T.01/06/2019); (Anonim), *Geçitköy Barajı açıldı, su Lefkoşa’ya ulaştı!*, Kıbrıs Postası – İç haberler, 17/10/2015, (E.T.01/06/2019); 2010’da projenin maliyetinin 450 milyon dolar olarak öngörüldüğünü, daha sonra Orman ve Su İşleri Bakanlığı’nca projenin yatırım bedelinin, 300 milyon TL’lik KKTC’deki dağıtım bedelini de kapsayacak şekilde 1 milyar 117 milyon TL olduğunun açıklandığını da ifade etmek gerekir, YILDIZ, ÇAKMAK, *Ülkelerarası Su Transferi ...*, s.17, 24.

Partisi'nin ise bu öneriye sıcak bakmayıp su dağıtımının mahalli idareler tarafından yürütülmesini, hiç değilse bu hususun referanduma taşınmasını desteklediği ve bu sebeple proje yönetim anlaşmasına ilişkin kriz çıktığı ifade edilmiştir⁵⁸. Özelleştirme şartı karşısında KKTC'deki 28 belediyenin bir araya gelerek Belediyeler Su ve Kanalizasyon İşletmesi (BESKİ) adıyla şirketleştiği ve suyun işletmesine talip olduğu ancak Türkiye'nin buna belediyelerin yatırım finansmanındaki güçsüzlüğü yanı sıra faturaları tahsilat konusundaki yetersizliği sebebiyle karşı çıktığı; Türkiye'nin, su işletmeciliğini özelleştirme koşulunu kabul ettirmek için su akışını kesmek ve yatırım bütçeleri için öngörülen parasal yardım payını göndermemek şeklinde yaptırım uyguladığı yönünde haberler çıkmış; ancak bu haberler hem Türkiye hem de KKTC devlet yetkililerince yalanlanmıştır⁵⁹.

Uzun pazarlıklar sonucunda T.C. ve KKTC, proje ile temin edilecek suyun KKTC sınırları dahilindeki işletimi ve dağıtımı yani depolanması, içme suyu kalitesine getirilmesi ve tüketiciye ulaştırılması, kullanılan suyun (atıksuların) toplanması, arıtılması, uzaklaştırılması veya yeniden kullanımı ve ziraî sulama suyunun tarım alanlarına ulaştırılması dahil bütün halinde yönetimi konusunda 02/03/2016 tarihli T.C. Hükümeti ile KKTC Hükümeti Arasında Su Temini ve Yönetimine İlişkin Hükümetler Arası Anlaşma⁶⁰'yı yapmışlardır. Yönetim anlaşması uyarınca yıllık azami 75 milyon m³ su aktarabilecek; mülkiyeti T.C.'ye ait olan tesislerin işletme hakkı, KKTC mevzuatı çerçevesinde KKTC Merkezi İhale komisyonunun gerçekleştireceği Yap-İşlet-Devret ihalesi sonucunda içme ve kullanma suyu dağıtımı ile atık ve yağmur suyu işletmesi için ayrı ziraî sulama işletmesi için ayrı tekel niteliğinde imtiyaz olarak devredilecektir. İki imtiyazı da aynı işletmecinin tekel olarak devralması da mümkündür. T.C.'den temin edilen suyun mülkiyetinin deniz boru hattı sonundaki terfi merkezinde KKTC'ye devri ve KKTC'nin de bu suyu işletmeciye devri söz konusu olup temin edilen suyun yatırım, finansman, işletme ve yenileme maliyetlerini karşılayan makul bir kâr oranını da içerecek şekilde taraflarca saptanacak uygun bir fiyat formülü ile belirlenecek olan teslim bedelinin işletmeci

⁵⁸ DOĞAN Zülfikar, *Su kavgası hükümet yıktı*, Deutsche Welle Türkiye – Gündem, 11/04/2016, (E.T.01/06/2019); BİLGE Ömer, *Kıbrıs'ta anlaşılamadı, asrın suyu denize akıyor*, Hürriyet İnternet Gazetesi – Ekonomi, 27/12/2015, (E.T.01/06/2019); BİLGE Ömer, *Asrın su projesinde KKTC ile işletme krizi*, Hürriyet İnternet Gazetesi – Ekonomi, 15/02/2016, (E.T.01/06/2019).

⁵⁹ ULUS Çağdaş, *Türkiye kızdı, yavru vatanın vanasını kapadı*, Vatan İnternet Gazetesi – Gündem, 20/11/2015, (E.T.01/06/2019); (Anonim), *'Türkiye'den Kıbrıs Türk Kesimi'ne su akışı durduruldu' iddialarına peş peşe yalanlamalar*, Hürriyet İnternet Gazetesi – Ekonomi, 20/11/2015, (E.T.01/06/2019).

⁶⁰ 17/04/2017 tarihli ve 2017/10152 s. BKK (RG:01/06/2017, S:20083) ile onaylanmıştır.

tarafından doğrudan T.C. hazinesine ödenmesi öngörülmüştür. İşletmeci faaliyetlerini KKTC Su İşleri İdaresinin denetim ve gözetimi altında yürütecek olup, gerekli kamu kurum ve kuruluşları ile belediyelere ait mevcut tesis ve şebekelerin işletmeciye tahsis ve teslim edilmesi esastır. Suyun tüketicilere satış bedeli ise, kullanan öder prensibi çerçevesinde tüm ülke çapında uygulanacak ancak mesken, ticari, sınaî, zıraî ve şantiye amaçlı kullanımlar için farklılaşabilecek tek bir tarife ile belirlenecektir. Geçiş hükümleri uyarınca işletme hakları YİD ihalesiyle devredilene kadar, terfi merkezleri, arıtma ve ana dağıtım isale hatları başvuran belediyelerin su depolarına kadar DSİ tarafından KKTC Su İşleri İdaresi iş birliği ile işletilecek ve su bedeli KKTC Maliye Bakanlığı tarafından T.C. hazinesine ödenecektir. Anlaşma uyarınca KKTC, yerel su kaynaklarının dağıtımına ilişkin dahi olsa başka bir şirkete su imtiyazı vermemeyi; yönetim anlaşmasında belirlenen asgari alım taahhüdü uyarınca işletmeci tarafından alınan ancak tüketiciye satılamayan suyun maliyetini hazineden işletmeciye ödemeyi; işletmecinin dağıtım ağını genişletmek için yapacağı yatırımlar için gerekli kamulaştırmaları bedeli hazine tarafından karşılanmak üzere gerçekleştireceğini; su ücretlerinin ve buna bağlı vergilerin tahsil edilmesi yetkisinin işletmeciye devredilmesini; belediyelerin ve diğer kamu kurum ve kuruluşlarının ve mevcut özel su işletmecilerinin elindeki altyapıların tahsis edilmesini taahhüt etmektedir. KKTC ayrıca işletmecinin ihtiyaç duyacağı mal ve hizmetlerin vergiden muaf olarak satın alınmasına; işletmecinin faaliyeti için gerekli olan enerjiyi üretmek için santral kurmasına ve elektriğin maliyetini su faturalarına yansıtmasına izin vermekle yükümlüdür.

TBMM Dışişleri Komisyonu'nun Yönetim Anlaşması'nın onaylanmasına ilişkin raporundaki Muhalefet Şerhi'nde⁶¹ KKTC'deki siyasi partilerin, belediyelerin ve sendikaların itirazlarının dikkate alınmadığına; sözleşmede öngörüldüğü şekilde su dağıtımında özel sektör tekelinin dünyada başka bir ülkede olmadığına; kamu kurum ve kuruluşlarının işletmecilikten çekilmesine yönelik hükümler ile dağıtım altyapısı olmayan yerler dışında yeraltı veya yüzey sularından yararlanma izinlerinin verilmeyeceğine dair hükümlerin tekelli yapıyı güçlendirme amacını taşıdığına, anlaşmada T.C. tarafından temin edilen su ile yerel su kaynaklarının bir bütün olarak

⁶¹ SALICI Oğuz K. (İstanbul), ERDEM Eren (İstanbul), AKIN Ahmet (Balıkesir), TOPAL Serkan (Hatay), *Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Su Temini ve Yönetimine İlişkin Hükümetlerarası Anlaşmanın Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun Tasarısı (1/719) ve Dışişleri Komisyonu Raporu (Yasama Dönemi:26, Yasama Yılı:1, Sıra Sayısı:406), Muhalefet Şerhi, 06/05/2016, s.6-7.*

değerlendirilmesi gerekliliğine ilişkin hüküm dolayısıyla KKTC'nin yeraltı ve yüzey su kaynaklarının egemenliğinin özel sektöre devredilmesi hususunda şüphelerin oluştuğuna; Türkiye'nin üçüncü ülkelere su satış hakkını elinde tutması ve bu amaçla KKTC topraklarının kullanımı karşılığında, Türkiye hükümeti tarafından bir kullanım bedelinin ödeneceğine ilişkin bir hükmün yer almamasının KKTC'nin bağımsızlığını her fırsatta vurgulayan Türkiye'nin politikasıyla çeliştiğine; bu anlaşmanın Kıbrıs sorununun çözümü için yürütülen müzakerelerde KKTC'nin elini zayıflatabilir nitelikte olduğuna dikkat çekilmiştir.

Yönetim anlaşmasında uzlaşmaya varılması sonrasında, suyun özel şirketlerce işletilmesi konusunda Türkiye hükümetinin taleplerini destekleyen koalisyon hükümeti ortağı Ulusal Birlik Partisi'nin KKTC koalisyon hükümetinden çekilmesi söz konusu olmuştur. KKTC'ye su krizi bağlamında yardım ve bölge barışına katkı maksadıyla başlanan projenin KKTC'nin siyasi ve mali iç dengelerini bozduğu; Kıbrıs adasının egemenliği konusunda KKTC'nin elini zayıflattığı da ifade edilmiştir⁶². Nihayetinde 'yavru vatan' sıfatıyla deyim yerindeyse Türkiye'nin 'koruması' altında olan KKTC'yle ilişkilerde dahi suyun ticari değeri ile ele alınan, rant aracı ekonomik bir varlık olarak değerlendirildiği sonucuna varmak mümkündür.

Dolayısıyla uluslararası veya havzalar arası su transferi veya satışının her zaman ekonomik ve politik dengeler ile iki bıçak arasında olduğunu söylemek yanlış olmaz. Hidropolitik, ekonomi ile birleştiğinde patlamaya hazır bir bomba gibidir. Tam bir serbesti içinde gerçekleşen uluslararası su satışının, olumlu sonuçlarından ziyade yaratabileceği olumsuz sonuçların global su krizinin daha kötü hale gelmesine yol açacağı hususu da dikkate alındığında, aslında küresel su krizine son verebilecek bir çözüm mekanizması olamayacağı da açıktır. Küresel nitelik taşıyan su krizinin, hukuken de uluslararası norm niteliği taşıyan, hatta uluslararası su ticaretini değil uluslararası su paylaşımını destekleyen bir çözüme kavuşturulması gerekmektedir.

Sanal su ticareti uygulamaları, küresel su krizinin çözülmesi için bir diğer çözüm yolu olarak ele alınmaktadır. Profesör John Anthony Allan'ın ortaya koyduğu sanal su teorisi uluslararası su ticaretindeki taşıma maliyetlerini ve risklerini bertaraf ederek su krizine çözüm getirmeye çalışmaktadır⁶³. Sanal su ticareti uygulamaları ile bir ülkede başta sanayi ile tarım sektöründe su kullanımının azaltılması

⁶² DOĞAN Zülfiyar, *KKTC-Türkiye: Su anlaşması sömürge anlaşması mı?*, Al-Monitor – Türkiye, 19/04/2016, (E.T.01/06/2019).

⁶³ AYTEMİZ Levent, DİLER Ömer, "Sanal Su Ekonomisi", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, C:4, S:2, 2015, s.377.

ve böylelikle ülkenin su kaynaklarının öncelikli olarak içme ve kişisel ihtiyaçları karşılamak amacıyla kullanılabilmesi amaçlanmaktadır⁶⁴. Sınaî veya zıraî bir ürünün üretilmesi sürecinde kullanılan su, sanal su olarak ele alınmakta; ürünün ihraç edilmesi, harcanan sanal suyun da ihraç edilmesi anlamına geldiği şeklinde değerlendirilmektedir⁶⁵. Bir ülkenin başta sınaî veya zıraî ihtiyaçlarını üretmeye yetecek su kaynağının olmaması durumunda, su kaynaklarının yüksek su verimliliği olan alanlara kaydırılması gerekir. Kısa bir anlatımla, üretiminde en az su tüketimi taşıyıp en fazla ekonomik gelir getiren ürünlerin ülke içinde üretilmesi, ancak üretiminde çok su tüketimi gerektiren ürünlerin ithal edilmesi, ülkenin su kaynaklarına talebi azaltacaktır. Sanal su ticareti kavramı ile devlet sürekli olarak artan talepler karşısında su arzını arttırmaya yönelik önlemler yerine talebin azaltılmasını sağlayacaktır. Sanal su ticareti uygulamaları azalan su talepleri sonucunda sınırlı su kaynaklarının elzem olan insani tüketime yönelik hizmetlere tahsisi sağlanabilecektir. Sanal su ticareti uygulamaları ile küresel olarak %8 daha az miktarda su tüketilebileceği öngörülmektedir⁶⁶. Sanal su ticareti uygulamalarının da sera gazların emisyonu ticaretini konu edinen Kyoto Protokolü gibi bir uluslararası anlaşma çerçevesinde düzenlenmesi mümkündür. Bu da sanal su ticaretinin küresel su krizine gerçek bir çözüm potansiyeli taşıdığını ortaya koymaktadır. Ancak alım gücü yüksek olmayan gelişmemiş toplumlarda ihtiyaç duyulan sınaî ve zıraî ürünlerin ülke içerisinde üretilmek yerine ithal edilmesi de mümkün olmayabileceği gibi özellikle yiyecek üretiminde ithalata bağımlılık, gıda bağımsızlığı teorisi karşısında benimsenecek bir durum değildir. Dolayısıyla sanal su ticareti yüksek alım gücüne sahip, cari açığı olmayan, yeterli miktarda dövizli olan ve üretimi kısıtladığında işsiz kalacak kişilerin geçimini sağlayabilecek imkânlar sunan ülkeler tarafından başarıyla uygulanabilir bir su yönetimi ve kriz çözüm mekanizmasıdır⁶⁷. Ayrıca sanal su ticareti uygulamaları özellikle tarımsal üretim üzerinde merkezi hükümetlerin ülke kaynaklarının kullanımına ilişkin olarak liberal ekonomi anlayışıyla uyuşmayacak şekilde düzenlemeler yapmasını da gerektirebilir. Bu da sanal su ticareti uygulamalarının özellikle adem-i merkezileşme ve liberal ekonomiye dayanan siyasi kararlar karşısında

⁶⁴ ANAÇ Süer, ÖZÇAKAL Emrah, PAMUK MENGÜ Gülay, “*Sanal Su Kavramı ve Su Yönetiminde Önemi*”, *Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, C:48, S:2, 2011, 163.

⁶⁵ BARLOW Maude, **BLUE COVENANT: THE GLOBAL WATER CRISIS AND THE COMING BATTLE FOR THE RIGHT TO WATER**, The New Press, 2007, s.16.

⁶⁶ HORLEMANN Lena, NEUBERT Susanne, **VIRTUAL WATER TRADE – A REALISTIC CONCEPT FOR RESOLVING THE WATER CRISIS?**, Deutsches Institut für Entwicklungspolitik (German Development Institute), 2007, s.2.

⁶⁷ HORLEMANN, NEUBERT, **VIRTUAL WATER TRADE ...**, s.7.

savunulamamasına yol açmaktadır. Ayrıca sanal su ticareti uygulamaları sınaî veya ziraî üretimde kullanılan suyun sübvansiyonla edilmesi durumunda başarısız olabilir, zira sübvansiyonlar ithalat yerine yerli üretimi teşvik etmektedir. Dolayısıyla su krizinin temelini çözmek için suyun fiziki veya sanal anlamda coğrafi olarak bir yerden başka bir yere gitmesi değil, su ve su kaynaklarına ilişkin haklara ve su yönetimine bakış açısının değişmesi gerekir.

Su krizini bertaraf etmek için günümüzde en etkin olacağına inanılan çözüm ise bir insan hakkı olarak su hakkının tanınmasıdır. Her hakkın ortaya çıkmasının arka planında toplumsal huzursuzluklardan doğan talepler rol oynamıştır. Sadece toplumsal bir istek, romantik bir özlem ya da temenni olarak ortaya atılan talepler, önce sert tepkilerle eleştirilip karşı çıkmış, ancak zamanla bir hukuki norma dönüşebilmişlerdir⁶⁸. Su hakkı, Dünya Savaşları nedeni ile ekonomik ve sosyal olarak çöküntüye uğrayan Avrupa’da uzunca bir süre dikkate alınmamış, tartışma konusu olmamıştır. Devletler, savaş sonrasında sivililerin korunması, barışın ve güvenliğin sağlanmasına yoğunlaşmış, soğuk savaşın bitimi ile de ekonomik kalkınma başat konu olarak ele alınmıştır. 1948 tarihli BM İnsan Hakları Evrensel Bildirisi md.25’te herkesin sağlık ve refahını temin etmek için beslenme ve konut hakkına sahip olduğu düzenlenmişse de katılımcı devletler hava gibi suyun da en temel insan ihtiyacı olduğunu teyit etmeye gereksinim görmemişlerdir⁶⁹.

Su hakkı kavramı, ilk olarak dünya savaşları ardından imzalanan insancıl hukuk sözleşmelerinde yer almıştır. Savaş mahkumları ve savaşmayan sivil halkın korunmasına ilişkin Türkiye’nin de taraf olduğu 1949 tarihli Cenevre Sözleşmeleri⁷⁰’nden olan Harp Esirlerine Yapılacak Muamele ile İlgili Cenevre Sözleşmesi ile taraf devletlerin tahliye edilen, eterne edilen ve nakledilen savaş esirlerine, onları sıhhatli bir halde tutmaya yetecek kadar kâfi miktarda içme suyu ve yiyeceği temin etme yükümlülüğü altında olduğu; Uluslararası Silahlı Çatışmaların Mağdurlarının Korunmasına İlişkin Ek 1. Protokol ve Uluslararası Olmayan Silahlı Çatışma Mağdurlarının Korunmasına İlişkin Ek 2. Protokol ile savaş yöntemi olarak

⁶⁸ KABOĞLU İbrahim Ö., “Çevre Hakkı Üzerine (Bir Danıştay Kararının Düşündürdükleri)”, İHY, S:10-11/1, 1989, s.118-119.

⁶⁹ GLEICK Peter, “The Human Right To Water”, **Water Policy**, S:1, C:5, Pacific Institute for Studies in Development, Environment and Security, 1999, s.488.

⁷⁰ Harb Felâketzedelerinin Himayesine dair 1949 tarihli Cenevre Sözleşmeleri, 21/01/1953 tarihli ve 6020 s. Kn. ile (RG:30/01/1953, S:8322) onaylanmıştır, YAMANER Melike B., ÖKTEM A. Emre, KURTDARCAN Bleda, UZUN Mehmet C., **12 AĞUSTOS 1949 TARİHLİ CENEVRE SÖZLEŞMELERİ VE EK PROTOKOLLERİ**, Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları: 42, *passim*.

sivilleri aç bırakmanın ve bu amaçla içme suyu tesisleri ve depoları ve sulama kanalları gibi halkın yaşamını sürdürmesi için vazgeçilmez olan mallara saldırmanın, bunları yok etmenin, ortadan kaldırmanın ya da kullanılamaz hale getirmenin yasak olduğu düzenlenmiştir. Cenevre Sözleşmeleri ve Ek Protokollerinin, savaş mahkumları ve savaşmayan sivil halkın yaşam hakkını koruyabilmek maksadıyla savaşan devletlerin su temin yükümlülüğünden bahsederek su hakkını kısmi bir şekilde ve sınırlı bir kapsamda da olsa uluslararası odağa taşıdığını söylemek mümkündür.

Lakin suya erişim, 1970'lere kadar uluslararası kuruluşlar tarafından bir hak olarak değil, bir ihtiyaç ve talep olarak ele alınmış ve hukuki metinlere de bu şekilde yansımıştır. 1970'lerden sonra ise artan su krizinin şiddetlendirdiği küresel yoksulluk, çevre sorunları ve silahlı çatışmaların sonucunda, uluslararası kuruluşlar insanın hayatını idame ettirmesi için gerekli suya erişimini bir ihtiyaçtan ziyade bir hak olarak tartışmaya başlamıştır.

Suyun bir doğal kaynak⁷¹ olarak ekonomik kalkınma ve çevre boyutlarıyla uluslararası mecrada ilk defa ele alınması, 1972'de Stockholm'de düzenlenen ve çevre hukuku uzmanları tarafından 'ekolojik çağ' olarak adlandırılan dönemi başlatan⁷², Türkiye'nin de katıldığı BM İnsan Çevresi Konferansı ile gerçekleşmiştir. Konferans sonucu yayımlanan Stockholm Bildirgesi⁷³ (İnsan Çevresi Bildirgesi) su hakkından açıkça bahsetmemekte, insanın en temel hakkının özgürlüğe, eşitliğe, onurlu ve yeterli yaşam şartlarına sahip olması olduğunu belirtmektedir. Bildirgenin ikinci ilkesi hava, toprak, flora ve fauna ile birlikte dünyanın doğal kaynakları arasında saydığı suyun bugünkü ve gelecek nesillerin menfaatleri için özenli ve uygun bir planlama ve yönetim ile korunması ve varlıklarının sürdürülmesinin garanti altına alınması gerektiğini belirterek yaşanabilir bir çevre yaratmanın küresel bir talep olduğunu ifade etmiştir. Gelecek nesillerin yaşam alanı olacak çevreye ilişkin sürdürülebilirlik kavramının temellerini atan⁷⁴ bildirge su kaynaklarının korunmasının uluslararası toplumda bir talep olduğunun altını çizmektedir.

⁷¹ Not etmek gerekir ki tez boyunca doğal kaynak kavramını geniş anlamda sadece ekonomik değer taşıyan cismani maddeler ve bunların arzın altında bulunan menbası ile sınırlı olarak değil, ekonomik değer taşıyan cismani ve cismani olmayan maddeleri ve bunların yerüstündeki ve hava katmanındaki menbalarını da kapsayacak şekilde kullanmaktayız.

⁷² DİNÇ Güney, **AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ'NE GÖRE ÇEVRE VE İNSAN**, Türkiye Barolar Birliği, 2008, s.7.

⁷³ BM, **Report Of The United Nations Conference On The Human Environment**, 1972.

⁷⁴ PALLEMAERTS Marc, "Stockholm'den Rio'ya Uluslararası Çevre Hukuku: Geleceğe Doğru Geri Adım Mı?", (Çev. Bülent DURU), **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C:52, S:1, 1997, s.615.

1977’de Arjantin Mar del Plata’da dünya su kaynaklarının durumunu değerlendirmek ve dünyanın sosyo-ekonomik ihtiyaçlarını karşılamaya yetecek miktarda iyi kalitede su arzına sahip olduğunu onaylamak, suyun kullanımında ulusal ve uluslararası düzeyde etkinliği arttırarak 20. yüzyıl öncesinde küresel çapta bir su krizini önlemek amacıyla düzenlenen ve Türkiye’nin de katıldığı BM Su Konferansı⁷⁵ ise su hakkı kavramını nihayetinde uluslararası mecrada açıkça tanımıştır. Konferans sonunda kabul edilen Topluluk Su Arzı hakkındaki Karar 2’de tüm halkların, gelişim düzeyi, sosyal ve ekonomik koşulları ne olursa olsun, temel gereksinimlerine yetecek miktarda ve kalitede içme suyuna erişim hakkına sahip olduğu belirtilerek su hakkı kavramının temelleri atılmıştır⁷⁶. Bu kararın uygulanmasına yönelik Mar del Plata Eylem Planı’nda, su yönetiminden doğan sorunların insan onuru ve daha iyi yaşam standartlarını etkilediğinin altı çizilmiş; su kaynaklarına erişimin hem bireysel hem de toplumun bir parçası olan kişinin yaşamını sürdürmesi ve tam gelişimini mümkün kılabilmesi için gerekli olduğunun evrensel bir kabul olduğu belirtilmiştir.

Sürdürülebilir çevre ve sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilebilmesi amacıyla su kaynaklarının korunması odağıyla başlayan uluslararası çalışmalar gün geçtikçe farklı bir gerçeğin ortaya konulmasıyla odak değiştirmiştir. Sanayinin ve kentleşmenin hızla artması sonunda doğal kaynakların kirlenmesi sorunu ile kalkınma ve küresel barışın bir çatışmaya girebileceği kavranmıştır. Dünyanın su kaynakları konusunda sorunun, çevresel kirliliğin insan sağlığı ve çevre üzerinde yarattığı etkilerinin nasıl telafi edilebileceğinden daha kapsamlı bir sorun olduğunun anlaşılması ile su hakkı bir insan hakkı olarak tartışılmaya başlanmıştır.

BM, 1990’lara kadar su hakkını, 1966 tarihli ve ikinci kuşak hakların⁷⁷ ele aldındığı temel uluslararası sözleşme olan BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar

⁷⁵ BM, *Report Of The United Nations Water Conference*, 1977, s.66.

⁷⁶ BM, Mar del Plata Su Konferansı sonunda 1981-1990 on yılını Uluslararası İçme Suyu Temin ve Sanitasyon Onyılı olarak ilan etmiş; üye devletleri 1990 yılına kadar içme suyu arzı hizmetinin yaygınlığı ile standartlarında iyileştirmeler yapmayı taahhüt etmeye çağırmıştır. Bu on yıllık program süresince, devletlerin güvenilir su temini hizmeti için çeşitli tedbirler almak için çabaladığı ancak gerçekleştirilen yatırımların hem hedefi karşılayamadığı hem de sürdürülebilir kalkınma açısından da sorgulandığı gözlemlenmiştir; BM GK, A/RES/35/18, *Proclamation of the International Drinking Water Supply and Sanitation Decade*, 10/10/1980.

⁷⁷ BM bünyesinde su hakkının dayanağı medeni hakları düzenleyen Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi değil ekonomik ve sosyal hakları düzenleyen ESKHS’dir. Ancak medeni ve siyasi haklar ile ekonomik ve sosyal hakları birbirinden bağımsız şekilde düşünmek mümkün değildir. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nde geçen, “insan haklarının bölünmezliği ve karşılıklı bağımlılığı” ilkesi de bunu ifade etmektedir. BM çoğu kez kişisel ve siyasal haklar ile ekonomik, sosyal ve kültürel hakların yakın ilişkili ve birbirine bağlı haklar olduğu belirtilmiş, ekonomik, siyasal ve kültürel haklardan yoksun olan insanın Evrensel Beyanname’de öngörülen özgür insan olamayacağı ayrıca ve açıkça vurgulanmıştır. AİHM kararları ışığında AİHS ve ASS/GGASS için benzer bir bütünlük teorisinin benimsendiğini söylemek ise zordur.

Sözleşmesi (ESKHS)⁷⁸ kapsamında değerlendirmemiştir⁷⁹. Nitekim ESKHS md.11’de herkesin, yeterli beslenme, giyim ve konut da dahil olmak üzere, yeterli bir yaşam düzeyine sahip olma ve yaşam koşullarını sürekli geliştirme hakkına ve md.12’de herkesin, ulaşılabilecek en yüksek seviyede sağlık standartlarına sahip olma hakkına sahip olduğunu düzenlemekte; ancak doğrudan ne suya erişimden ne de su hakkından bahsedilmektedir.

Ancak ESKHS ile teminat altına alınan hakların nasıl hayata geçirileceği konusunda taraf devletlere özellikle pozitif yükümlülükler hususunda bırakılan takdir alanının yorumlanmasında rol oynayan bağımsız uzmanlardan oluşan Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi (ESKHK) su hakkını, her ne kadar ESKHS’ne ek olarak kendiliklerinden bağlayıcı, yeni haklar yaratıcı veya var olan hakları genişletici nitelik taşımamaktaysa da hukuki bir ağırlık taşıyan⁸⁰ nihai gözlemler⁸¹, genel

⁷⁸ ESKHS, 16/12/1966’da toplanan BM GK 2200A (XXI) numaralı kararı ile kabul edilmiş ve 03/01/1976 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye sözleşmeyi 10/07/2003 tarihli ve 2003/5929 s. BKK (RG:11/08/2003, S:25196) ile onaylanmıştır.

⁷⁹ Bu duruma ilişkin olarak bazı yazarlar, ESKHS’nin tartışıldığı sırada su krizinin boyutunun günümüzdeki kadar dikkat çekici olmadığını, herkese yetecek kadar suyun mevcut olduğunun benimsendiğini bu sebeple BM’nin sözleşmede su hakkını bilerek düzenleme ihtiyacını hissetmediğini ifade ederken bazı yazarlar ise yeterli bir yaşam standardına sahip olma hakkı ile sağlık hakkının sınırlı sayıda haklar bahsetmediğini su hakkının da bu haklara içkin olarak değerlendirilmesi gerektiğini savunmuşlardır. OBANI Pedi, GUPTA Joyeeta, “*The Evolution of the Right to Water and Sanitation: Differentiating the Implications*”, **Review of European Community & International Environmental Law**, C:24, S:1, 2015, s.28.

⁸⁰ Genel Yorumlar’ın taraf devletler tarafından kabul edilmedikleri gerekçesiyle bağlayıcı nitelik taşımadığı ifade edilse de sözleşme hükümlerini soyut şekilde yorumlayan, hakların normatif alanını belirleyen bu belgelerin taraf devletler tarafından önemli ölçüde kabul gördüğü de dikkate alındığında bağlayıcı nitelik taşımayan konferans bildirileri veya niyet beyannameleri ile aynı nitelikte olmadıklarının da altını çizmek gerekir. Ayrıca 1969 tarihli Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi [(Vienna Convention on the Law of Treaties) 27/01/1980’de yürürlüğe girmiş ve Türkiye tarafından halen onaylanmamıştır.] md.31 uyarınca uluslararası sözleşmelerin, içeriksel olarak yorumlanmasına ihtiyaç olabileceği kabul edilerek, içerik yorumlamasının kapsamında sözleşmenin metin, başlangıç ve ekleri yanı sıra tarafların sözleşmenin yorumlanması bağlamında mütabakata vardıkları sözleşmenin uygulanmasına ilişkin müteakip herhangi bir uygulamanın da dikkate alınacağını ifade etmektedir. Böylece ESKHS’ne taraf devletler, sözleşmeden doğan raporlama yükümlülüklerini temel alarak nihai gözlemler ve genel yorumlar yapma yetkisine sahip ESKHK’nin sözleşmenin içeriğinin, yani devletlerin teminat altına almayı taahhüt ettikleri hakların aşamalı olarak gerçekleştirilmesi bağlamında yükümlü oldukları negatif ve pozitif yükümlülüklerin neler olduğunun yorumlanmasında anahtar rol oynayacağını peşinen kabul etmektedirler. Böylelikle ESKHK’nin genel yorumlarının sözleşmenin yorumlanması açısından bağlayıcı niteliğe çok yakın bir hukuki ağırlığı olduğunu ifade etmek gerekir.

⁸¹ Nihai Gözlemler, ESKHS’ne taraf devletlerin periyodik raporlarının ESKHK tarafından incelenmesi ve taraf devletlerin sözleşmesel yükümlülüklerine ne ölçüde uyduğunu başka bir ifadeyle sözleşmeye ilişkin performansını değerlendirdikleri belgelerdir. ESKHK’nin nihai gözlemlerinde güvenli içme suyu, içme suyuna erişim, yeterli içme suyuna erişimin mevcut olmaması, güvenli içme suyuna erişimi sağlama yükümlülüğü gibi hususlara dikkat çektiği ve ESKHS’ne taraf devletleri, mülkiyet hakkına sahip olmayanların, marjinal grupları ve toplumun dezavantajlı kesimlerini de içme suyu temin sistemi içine alma, içme suyu hizmetinin özelleştirilmesi de dahil olmak üzere hizmetlere ilişkin tüm projelerde sürekli, güvenli ve ekonomik olarak erişilebilir su erişimini garanti altına alacak şekilde düzenleme yapmaya davet ettiği gözlemlenmektedir.

yorumlar⁸² veya şikayet kararları⁸³ aracılığıyla ESKHS'ye içkin bir hak olarak yorumlamaya başlamıştır.

ESKHK, ESKHS'nin 11. maddesinde yer alan Yeterli Bir Yaşam Standardına Sahip Olma Hakkına ilişkin 1991 tarihli Genel Yorum 4⁸⁴'te, ESKHS'ne taraf devletlerin, bu hakka içkin ve bir insan hakkı olan yeterli konut hakkını da güvence altına almakla yükümlü olduklarını ifade etmiş ve yeterli konut hakkının, sadece kişiye başını sokacak bir çatı sağlayan bir barınağın varlığı ile dar ve sınırlı bir anlamda değil; güvenli, barış içinde ve insanlık onuruna sahip olarak bir yerde yaşama hakkı gereğince güvenli içme suyunun yanı sıra yemek pişirime, ısınma ve aydınlatma için gerekli enerjiye, temizlik ve yıka(n)ma donanımına, gıda depolama araçlarına, çöp toplama sistemine, atıksu ve katı atık sistemine ve acil yardım hizmetlerine sürdürülebilir erişiminin garanti altına alındığı bir konutu ifade ettiğini belirtmiştir.

Daha sonra ESKHS'nin 12. maddesinde yer alan Ulaşılabilir En Yüksek Seviyede Sağlık Standartlarına Sahip Olma Hakkına ilişkin 2000 tarihli Genel Yorum 14'te⁸⁵, taraf devletlerin tüm düzeylerde sağlık hizmetlerini yerine getiren, genel sağlık ve sağlık bakım tesislerinde güvenli ve içilebilir su kaynaklarına erişimin sağlanmasının zaruri olduğunu belirterek su hakkını sağlık hakkına içkin olarak değerlendirmiştir. Bu yorumunda ESKHK, ESKHS md.12'de ifade edilen 'ulaşılabilir en yüksek seviyede fiziksel ve ruhsal sağlık standartları'nın 'sadece hasta veya sakat olmama hali'nden ibaret olmadığını, maddenin hazırlanış tarihçesi ve tam lafzı dikkate alındığında sağlık hakkının 'fiziksel, ruhsal ve sosyal açıdan iyi olma

⁸² Genel Yorumlar, ESKHS'nin Nihai Gözlemlerinden yola çıkarak, ESKHS ile teminat altına alınan hakların normatif kapsamını açıklar; bir başka ifadeyle taraf devletlerin hangi yükümlülükler altında olduğunu soyut ve genel nitelikte belirlediği belgelerdir.

⁸³ ESKHS, şikâyet mekanizmasının ilke ve usullerini düzenlediği Ek İhtiyari Protokolü ile protokole taraf devletler, ESKHK'nin, haklarının ihlal edildiğine ilişkin bireysel veya grup şikâyetlerini inceleme yetkisini tanımaktadır. Ek İhtiyari Protokol uyarınca dostane çözüm veya olağan prosedürler izlenerek ESKHK'nin, şikâyet başvurusunu ihlale ilişkin maddi vakaları ve ihlalin giderilmesine yönelik ulaşılan çözümü içerecek şekilde esastan karara bağlama yetkisi bulunmaktadır. ESKHK ayrıca protokole taraf devletlerden, haklarında bireysel şikâyet mekanizması sonucu verilen kararları veya dostane çözümleri ve bunlara ilişkin yönelik alınan tedbirleri ESKHS uyarınca düzenleyecekleri periyodik raporlarında aktarmalarını da isteme yetkisine sahiptir. ESKHK'nin henüz su hakkına yönelik bir dostane çözüm veya şikâyet kararı yoktur. Kaldı ki ESKHK kararlarının bir yaptırım gücü de yoktur. Bu durumda bireysel şikâyet mekanizmasının tam olarak ne gibi hukuki sonuçlar çıkaracağı üzerinde bir sonuca da varılamamaktadır. Muhtemeldir ki ESKHK, genel yorumlarda hakkın normatif alanını belirlerken nasıl ki nihai gözlemlerinden yola çıkıyorsa, gün geçtikçe şikâyet kararlarından da beslenecektir. BM, Office of the United Nations High Commissioner For Human Rights, *Individual Complaint Procedures under the United Nations Human Rights Treaties*, Fact Sheet No.7/Rev.2, *passim*.

⁸⁴ ESKHK, E/1992/23, *General Comment No. 4: The Right to Adequate Housing (Art. 11 (1))*, 13/12/1991.

⁸⁵ ESKHK, E/C.12/2000/4, *General Comment No.14: The Right to the Highest Attainable Standard of Health (Art. 12)*, 11/09/2000.

hali'ni ifade ettiğini ve bunun da insanların sağlıklı bir yaşam yaşamasını sağlayacak koşullar arasında içilebilir su kaynaklarına erişimi de kapsayan geniş çaplı sosyo-ekonomik etmenleri içeren bir kavram olduğunu ifade etmektedir.

ESKHK'nin bu genel yorumları, ESKHS'nin su hakkını tanıdığını ancak sözleşme hazırlanırken devletlerin su hakkını açıkça yazmaya ihtiyaç duymadıklarını veya nefes almak gibi bu kadar temel bir hakkın sözleşmede yer almasına gerek görmediklerine yönelik yorumları⁸⁶ desteklemektedir.

BM bünyesinde Eylül 1994 tarihinde Kahire'de düzenlenen Uluslararası Nüfus ve Kalkınma Konferansı sonucu olarak kabul edilen Eylem Planı'nın⁸⁷ 2. ilkesi insan varlığının sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin merkezinde olup, doğa ile uyum içinde sağlıklı ve üretken bir yaşam sürmeyi hak ettiklerini belirttikten sonra tüm insanların yeterli bir yaşam standardına sahip olma hakkının yeterli yiyecek, giyecek, barınma, su ve sanitasyonu da kapsadığını tekrarlamıştır.

Türkiye'nin de katıldığı ve birincisi 1976'da Kanada'da düzenlenen BM Habitat İnsan Yerleşimleri Konferansı'nın Haziran 1996'da İstanbul'da düzenlenen ikincisi sonunda kabul edilen İstanbul Deklarasyonu ve Habitat Gündemi⁸⁸ de ESKHK'nin Genel Yorum 4 ile ortaya koyduğu aynı görüşleri yansıtmaktadır. Her iki belgede de BM üye devletlerinin herkes için yeterli konut temin etme, insan yerleşimlerini daha güvenli, daha sağlıklı ve yaşanabilir niteliklerle donatma ve yerleşim yerlerinin hakça, sürdürülebilir ve üretken şekilde oluşturmak amacıyla oldukları teyit edilmiştir. Habitat Gündemi, öncelikle *“Herkes kendisi ve ailesi için yeterli besin, giyim, konut, su ve kanalizasyon da dahil olmak üzere, yeterli yaşam standartlarına kavuşma ve yaşam koşullarını sürekli iyileştirme hakkına sahiptir.”* diyerek, su hakkının yeterli yaşam standartlarına sahip olma hakkına ve konut hakkına içkin bir hak olarak ele alındığını belirtmektedir. Habitat Gündemi, Amaçlar ve Prensipler başlığında, hakça insan yerleşimlerinin, ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi veya diğer görüşler, ulusal veya sosyal köken, mülkiyet, doğum veya diğer statülere ilişkin hiçbir ayrımcılığa uğramadan herkesin konut, altyapı, sağlık hizmetleri, yeterli gıda ve su, eğitim ve açık mekanlara erişebildiği yerler olarak tanımlanmış (§27) ve sürdürülebilir insan

⁸⁶ THIELBÖRGER Pierre, “Re-Conceptualizing the Human Right to Water: A Pledge for a Hybrid Approach”, *Human Rights Law Review*, C:15, S:2, 2015, s.227-228; The Blue Planet Project, *The Right to Water*, (E.T.01/06/2019).

⁸⁷ BM, *Report Of The International Conference On Population And Development*, 18/10/1994, *passim*.

⁸⁸ BM, *Habitat Gündemi ve İstanbul Deklarasyonu*, İnsan Yerleşimleri Konferansı Habitat II, 1996, s.15, 32-33.

yerleşimlerinin temel altyapı ve hizmetleri içerisinde güvenli içme suyu ve kanalizasyona erişimin de bulunduğu ifade edilmiştir (§84). Bu bağlamda üye devletler, yerel yönetimler de dahil olmak üzere uygun düzeylerde tüm kamu otoritelerinin, tüm insanların sağlık, güvenlik, sosyal refah ve iyileştirilmiş yaşam çevresini güvenceye almak üzere güvenli içme suyunun yeterli miktarda sunumunu ve erişilebilir olmasını yeterli ve uygun fiyatlı temel altyapı ve hizmetleri ile sağlama yükümlülüğü altında olduklarını (§85) ifade etmiştir.

Kısaca sözleşmeciler taraflar bakımından oldukça geniş bir coğrafyaya yayılan BM, 1990'lerden itibaren su hakkını, ikinci kuşak haklardan öncelikle yeterli yaşam standartlarına sahip olma hakkı ve buna bağlı olan konut hakkına, ardından da sağlık hakkına içkin olarak değerlendirmektedir.

Bölgesel nitelik taşıyan ve yine Türkiye'nin sözleşmeciler tarafı olduğu ve halen insan haklarının teminat altına alınmasında en etkili mekanizma olarak değerlendirilen **Avrupa Konseyi** sisteminin ise su hakkına karşı oldukça çekingen olduğu gözlemlenmektedir. Ne medeni ve siyasi hakları teminat altına alan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS)⁸⁹ ne de ekonomik ve sosyal hakları da teminat altına alan Avrupa Sosyal Şartı (ASS)⁹⁰ ve Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı (GGASS)⁹¹

⁸⁹ Türkiye tarafından AİHS ve Ek Protokol No.1, 10/03/1954 tarihli ve 6366 s. İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Koruma Sözleşmesi ve buna Ek 1 No.lu Protokolün tasdiki Hk. Kn. (RG:19/03/1954, S:8662) ile onaylanmıştır. Türkiye AİHS'in halen yürürlükte olan 4 No.lu Protokolü 09/06/1994 tarihli ve 94/5749 s. BKK ile (RG:14/07/1994, S:21990); 11 No.lu Protokol ile Değişik 7 No.lu Protokolü 30/05/1997 tarihli ve 97/9506 s. BKK ile (RG:20/06/1997, S:23025); 6 No.lu Protokolü 15/08/2003 tarihli ve 2003/6069 s. BKK ile (RG:17/09/2003, S:25232); 13 No.lu Protokolü 17/11/2005 tarihli ve 2005/9684 s. BKK ile (RG:13/12/2005, S:26022); 15 No.lu Protokolü 29/02/2016 tarihli ve 2016/8577 s. BKK ile (RG:07/04/2016, S:29656); 7 No.lu Protokolü 28/03/2016 tarihli ve 2016/8717 s. BKK ile (RG:08/04/2016, S:29678) onaylanmıştır. Ancak 4, 9, 12 ve 16 no.lu protokolleri imzalamış ancak Avrupa Konseyi Genel Sekreterliğine depo edilmemiştir; 10 ve 14 no.lu protokolleri ise imzalamamıştır.

⁹⁰ 26/02/1965 tarihinde yürürlüğe girmiş olan ASS'ye Türkiye'nin katılımı 07/08/1989 tarihli ve 89/14434 s. BKK (RG:14/10/1989, S:20312) 1989 tarihinde onaylamıştır. 01/07/1999 yılında yürürlüğe girmiş olan GGASS'ye Türkiye'nin katılımı 22/3/2007 tarihli ve 2007/11907 s. BKK (RG: 09/04/2007, S:26488) ile onaylanmıştır. ASS ve GGASS aynı anda yürürlükte olup, bazı maddeleri çekirdek maddeler olarak düzenlemiş ve taraf devletlerin bu maddelerden sözleşmede belirlenen asgari sayıda seçmeli (*a la carte*) olarak onaylama imkânı tanımıştır.

⁹¹ GGASS'nin teminat altına aldığı hakların bazıları çalışma ve istihdama ilişkin ekonomik haklar bazıları ise yaşamsal ihtiyaçlara ilişkin sosyal haklar niteliğindedir. ASHK, ASS'ye ve GGASS'ye taraf devletlerin sözleşmesel yükümlülüklerini yerine getirip getirmediğini ulusal raporlar ve yargı benzeri toplu şikâyet usulü ile değerlendirmekte ve sözleşme ile teminat altına alınan hakların ihlal edilip edilmediğine karar vermektedir. Ulusal raporlar veya toplu şikâyet üzerine ASHK inceleme kararıyla ASS'yi/GGASS'yi ihlal ettiği belirtilen taraf devlete, ihlali giderecek eylemleri alması da tavsiye edilir. Ek Protokol (Protokol No. 3, 09/11/1995 tarihinde imzaya açılan ve 01/07/1998'de yürürlüğe girmiştir) toplu (kolektif) şikâyet usulünü kabul etmiştir; Türkiye bu protokolü imzalamamıştır. ASHK kararları tavsiye kararları niteliğindedir; ancak ASHK kararlarını, ayrıca ASS'ye taraf devletlerin temsilcilerinden oluşan ve uluslararası işveren örgütlerinin ve uluslararası sendikaların katılımıyla toplanan Hükümetler Komitesine iletir. Hükümetler Komitesi de ASHK kararlarını inceleyerek, sözleşmeye taraf devletlere yapılacak tavsiyelerini AK Bakanlar Komitesine iletir. ASS'nin/GGASS'nin uygulanmasını nihai takip yetkisine sahip olan AK Bakanlar Komitesi,

su hakkını bağımsız veya içkin bir hak olarak düzenlememiştir. AİHS ile teminat altına alınan haklara yönelik ihlaller hakkında karar verme ve yaptırım uygulama gücüne sahip Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) de ASŞ ve GGASŞ ile teminat altına alınan haklara yönelik şikayetleri incelemekle görevli Avrupa Sosyal Haklar Komitesi (ASHK) de henüz su hakkını oldukça sınırlı bir şekilde ele almaktadırlar.

AİHM tarafından su hakkı, ceza soruşturması veya kovuşturması sürecinde gözaltı veya tutukluluk sebebiyle devlet gözetiminde olan, savaş mağduru, mülteci veya iade edilecek yabancı statüsündeki bireylerin günlük içme ve temizlik ihtiyaçlarını karşılayacak miktarda ve güvenilir içme suyuna erişim hakkı ile sınırlandırılarak işkence veya insanlık dışı muameleye maruz kalmama hakkı bağlamında⁹² ve çok sınırlı olarak adil yargılanma hakkı (AİHS md.6)⁹³, özel ve aile hayatına saygı hakkı (AİHS md.8)⁹⁴ ve mülkiyet hakkı (Ek Protokol, md.2) ile

sözleşmeye taraf devletlerden sözleşme yükümlülüklerine uymalarını sağlamak amacıyla mevzuat ve uygulamalarında değişiklik yapmalarını tavsiye etme yetkisine sahiptir. Bu noktada ASŞ'ye/GGASŞ'ye uygunluk denetimi mekanizmaları sadece tavsiye niteliğinde olduğundan bağlayıcılığı da sorgulanmaktadır. Kaldı ki AK'ne üyelik için AİHS'e taraf olmak zorunlu kılınmışken ASŞ'ye/GGASŞ'ye taraf olmak zorunlu kılınmamıştır.

⁹² AİHM, Fedotov–Rusya davası 25/10/2005 tarihli karar, Başvuru No:5140/02; Melnik–Ukrayna davası 28/03/2006 tarihli karar, Başvuru No:72286/2001; Kadişis–Latvia davası 04/05/2006 tarihli karar, Başvuru No:62393/00; Tadevosyan–Ermenistan davası 02/12/2008 tarihli karar, Başvuru No:41698/04; Riad ve Idiab–Belçika davası 24/01/2008 tarihli karar, Başvuru No:29787/03 ve 29810/03; Shchebet–Rusya 12/06/2008 tarihli karar, Başvuru No:16074/07; Marian Stoicescu–Romanya davası 16/07/2009 tarihli karar, Başvuru No:2934/02; Eugen Gabriel Radu–Romanya davası 13/10/2009 tarihli karar, Başvuru No:3036/04; M.S.S.–Belçika ve Yunanistan davası 21/01/2011 tarihli karar, Başvuru No:30696/09; Sufi ve Elmi–Birleşik Krallık davası, 28/06/2011 tarihli karar, Başvuru No:8319/07, 11449/07. Aynı yönde bkz. Tehrani ve diğerleri–Türkiye davası 13/07/2010 tarihli karar, Başvuru No:32940/08, 41626/08, 43616/08; Elçi ve diğerleri–Türkiye davası 13/11/2003 tarihli karar, Başvuru No:23145/93, 25091/94.

⁹³ AİHM Zander–İsveç davası, 25/11/1993 tarihli karar, Başvuru No.14282/88. Zander–İsveç davasında başvuru, mülkiyeti altındaki konutunun içme suyu ihtiyacını arazisinde bulunan kuyudan temin etmektedir. Başvurucuların konutu, yakınlarında bulunan ve özel bir şirket tarafından işletilen evsel ve sınaî katı atık tesislerinin yakın çevredeki tüm su kuyularının içilemeyecek derecede kirletilmesi ve Västerås Sağlık Kurulu tarafından su kuyularının kullanılmasının yasaklanması sonrasında belediyenin içme suyu sistemine bağlanmıştır. İlerleyen tarihte Ulusal Gıda Ajansı'nın su kaynaklarında kirlilik yaratan maddelerin ölçüm değerlerinde değişiklik yapması sonucu su kuyuları tekrar kullanılabilir hale geldiğinden belediye sistemi kapatılmıştır. Başvurucular, belediye sisteminin kapatılmasından sonra, aynı durumdaki diğer konut malikleri ile birlikte Ruhsat Kurulu'ndan, ilgili kanuna dayanarak işletme ruhsatı yenilenen özel şirketin başvuru, ücretsiz su temini yapmasına ihtiyati tedbir olarak karar verilmesini istemiştir. Ruhsat Kurulu, işletme ruhsatının su kaynaklarının işletme dolayısıyla kirlenip kullanılamaz hale gelip gelmediğinin sürekli izlenmesi, kirlilik halinde mülk sahiplerinin su kuyularının kullanılmaması yolunda uyarılması ve kirliliğin işletme sebebiyle gerçekleşmesi halinde şirketin mülk sahiplerine su temin etmesi koşuluyla yenilendiğini belirterek başvuru taleplerini reddetmiştir. Başvurucular Ruhsat Kurulu'nun kararına karşı hükümete itiraz etmiş ancak itiraz başvurusu reddedilmiş ve AİHM'e başvurmuşlardır. AİHM, hükümet kararına karşı mahkemeye başvuru yolunun olmayışı sebebiyle adil yargılanma hakkının ihlal edildiğine karar verirken, başvuru, içme suyu temin etmek için arazilerindeki kuyuları kullanabilmelerini medeni haklardan mülkiyet hakkının kapsamında değerlendirileceğini de ifade etmiştir.

⁹⁴ AİHM Butan ve Dragomir–Romanya davası, 14/02/2008 tarihli karar, Başvuru No.40067/2006 ile Dubetska ve diğerleri–Ukrayna davası, 10/02/2011 tarihli karar, Başvuru No.30499/03. Butan ve Dragomir–Romanya davasında başvuru, kamu imtiyazı ile içme suyu hizmetini yürüten özel

bağılantılı olarak incelemektedir. Ancak AİHM'in su hakkını yaşam hakkı (AİHS md.2) ile bağılantılı olarak incelemeyeceği gözlemlenmektedir. Bu durum, AİHM her ne kadar insan haklarının bölünmezliği ve karşılıklı bağımlılığı ilkesini birçok kararında vurgulayarak sosyal ve ekonomik hakların AİHS'ten ayrılamayacağını ifade etmiş olsa da esasında AİHS'in, sadece medeni (yurttaşlık) ve siyasi hakları düzenlemesinden doğan doğal bir sonuçtur. AİHM'in, AİHS yanında ASŞ veya GGASŞ ile teminat altına alınan hakların ihlallerine yönelik karar verme yetkisi olursa, içtihadının su hakkını kapsayacak şekilde genişlemesi söz konusu olabilecektir.

AİHS md.2 ve md.3'ü pozitif yükümlülüklerle tamamlama amacıyla düzenlenen GASS md.11 uyarınca herkes ulaşılabilir en yüksek sağlık düzeyinden yararlanmasını mümkün kılan her türlü önlemlerden faydalanma hakkına sahiptir ve sözleşmeciler taraflar sağlığın bozulmasına yol açan nedenleri olabildiğince ortadan kaldırmayı garanti ederler. GGASŞ md.16 uyarınca toplumun temel birimi olarak aile,

şirketten konutunun, diğer apartman sakinlerinden bağımsız şekilde sisteme bağlanması için sözleşme yapmayı talep etmiş; özel şirketin başvuru talebini reddetmesi üzerine başvuru şirketin sözleşme yapmaya zorlanması hem imtiyaz sahibi belediyeden hem de Bükreş Bölge Mahkemesi'nden talep etmiştir. Bükreş Bölge Mahkemesi'nin davayı reddine ilişkin kararını onaylayan Bükreş İstinaf Mahkemesi kararını temyiz eden Yüksek Adalet ve Temyiz Mahkemesi şirketin sözleşme yapmaya zorlanması yönünde karar vermiş ancak karara uyulmaması üzerine Bükreş Bölge Mahkemesi sadece şirkete para cezası vermekle yetinmiştir. Başvurucular, Bükreş Bölge Mahkemesi'nin Yüksek Adalet ve Temyiz Mahkemesi kararını uygulamamasının adil yargılanma hakkını ihlal ettiği gerekçesiyle AİHM'e başvurmuşlardır. AİHM, kararında özel şirketin kamu hizmetini imtiyazla işlettiğini ve bu imtiyazın belediye ile yapılan idari sözleşmeye dayandığını, bu sebeple özel şirketin kamu hizmetini işletirken kamu otoritelerinin gözetiminde olması gerektiğini ve kamu otoritelerinin Yüksek Adalet ve Temyiz Mahkemesi'nin kararını infaz etmekle yükümlü olduklarını ifade etmiştir. AİHM, adil yargılanma hakkının ihlal edildiğine hükmetmiş ancak başvurunun işkence (AİHS md.3) ve ayrımcılık yasağı (AİHS md.14) yanı sıra özel ve aile hayatına saygı (AİHS md.8), etkili başvuru (AİHS md.13) ve mülkiyet (Ek Protokol 1, md.1) hakları bağlamında değerlendirilmesine gerek görmemiştir. Bu kararda AİHM'in su hakkının varlığını kabul ettiğini ifade etmek pek de mümkün değildir. Romanya'nın iç hukukunda içme suyu hizmetinin imtiyaz sahibi belediyenin asli sorumluluğuna verilmiş olması durumunun su hakkı ile bağlantısı incelenmemiştir. Dubetska-Ukrayna davasında başvuru evlerinin yakınlarında devlet tarafından işletilen bir maden ve kömür fabrikasının, hükümet ve sivil toplum örgütleri tarafından yapılan araştırmalarla da ortaya konduğu üzere sele, yeraltı sularının, havanın ve toprağın kirlenmesi şeklinde çevreye olumsuz etki yaratmış; su kuyusundan çekilen suyun içerdiği yüksek cıva ve kadmium sebebiyle çevrede yaşayanların yüksek derecede kanser, akciğer ve karaciğer hastalıkları riskine maruz kalmaları söz konusu olmuştur. Başvurucular çevresel etkilerin sonlandırılması için Chervonograd Mahkemesi'ne yaptıkları başvurunun kabul edildiğini ancak uygulanmadığını belirterek AİHM'e özel ve aile hayatına saygı hakkının ihlal edildiği iddiası ile başvurmuşlardır. Başvurucular, devlet tarafından gerçekleştirilen faaliyetler sebebiyle çevreye ve özellikle suya verilen ağır derecede hasarın içme suyundan mahrumiyetlerine yol açtığını belirtmiştir. AİHM, çevresel zararların kişilerin evlerinden gerektiği gibi faydalanmalarını engelleyecek, özel ve aile hayatlarını yaşamalarını sekteye uğratabilecek derecede vardığı hallerin özel ve aile hayatına saygı hakkını ihlal eder nitelikte olduğunu; ancak zararın yoğunluğu ve süresinin bireyin fiziki ve ruhsal bütünlüğünü ne şekilde etkilediğinin dava bazında değerlendirilmesi gerektiğini de belirtmiştir. Mahkeme davada başvuru evlerinin yaşadığı fiziki ve ruhsal sıkıntıların içilebilir nitelikte suya erişimlerinin olmaması başta olmak üzere diğer çevresel etkilerin şiddetinden kaynaklandığını, kamu otoritelerinin her ne kadar bu olumsuz etkilerin ortadan kaldırılması için bölgede yaşayanların başka bir yerde ikamet etmesini sağlamayı düşünmüşse de 12 yıllık süreçte başvuru evlerinin korunması için etkin herhangi bir tedbir almadığını ve bu nedenle AİHS md.8 kapsamında ihlal teşkil ettiğine karar vermiştir.

tam gelişmesini sağlamaya yönelik uygun sosyal, hukuksal ve ekonomik korunma hakkına sahiptir ve sözleşmeci taraflar sosyal yardımlar ve aile yardımları, konut sağlama gibi yükümlülükler altındadır. GGASŞ md.31 uyarınca herkes konut hakkına sahiptir; sözleşmeci taraflar, yeterli standartlara sahip bir konut edinilmesini teşvik etme, zamanla ortadan kaldırma amacıyla evsizliği önleme ve azaltmayı teminat altına almakla yükümlüdürler. ASHK, sağlığın korunması hakkını, sağlıklı bir çevre hakkını içerecek şekilde yorumlanmaktadır⁹⁵. Ayrıca ASHK bir ailenin yaşadığı hanenin, yeterli standartlara sahip bir konut olması gerektiğini ve yeterli standartlara sahip konut ile ilgili hususların konut hakkını teminat altına alan md.31 yanında md.16 kapsamında değerlendirilebileceğini ifade etmektedir. Yeterli standartlara sahip konut ülke koşulları bakımından değişkenlik gösterebilmektedir ancak her halükârda minimum standartların, yaşayan sayısına oranlı bir hacmi olan, odalarından ve yiyeceklerin hazırlandığı yerden ayrı bir banyosu olan, güvenilir ve keyfi kesintilere uğramayan nitelikte elektrik, içme suyu, kanalizasyon, ısınma, ulaşım gibi temel hizmetlerin varlığını ifade ettiğini belirtmiştir⁹⁶. Nasıl ki ESKHK, su hakkını ESKHS'nin md.11 ve md.12 ile teminat altında olan haklarına içkin olduğunu yorumlamışsa, ASHK'nin de su hakkını GGASŞ'de düzenlenen en yüksek sağlık düzeyinden yararlanma (md.11) veya konut hakkı (md.31) bağlamında giderek artan standartlarla yorumlayacağı beklenebilir. Ancak ASHK henüz su hakkını göçebeler, evsizler ve yoksullar gibi sosyal açıdan dezavantajlı olan grupların sağlamlık veya konut hakkı bağlamında çok sınırlı olarak ele almaktadır⁹⁷.

Su hakkının da bir insan hakkı olarak tanınmasına yönelik tartışma, su krizinin çözümüne küresel boyutta yardımcı olmak düşüncesiyle, BM, AK ve AB başta olmak üzere uluslararası mecralarda başlamış ve halen devam etmekte olan bir tartışmadır. Uluslararası kuruluşlar konuyu çevre, kalkınma, ekonomi ve girişim özgürlüğü ile insan hakları bağlamında ele alan ve farklı bakış açıları ortaya koyan bir dizi çalışma yürütmüşlerdir.

⁹⁵ ASHK, Marangopoulos Foundation for Human Rights-Yunanistan, 06/12/2006 tarihli kararı (Şikâyet No:30/2005).

⁹⁶ ASHK, European Roma Rights Center (ERRC)-Bulgaristan, 18/10/2004 tarihli kararı (Şikâyet No:31/2005); European Roma Rights Center (ERRC)-Yunanistan, 08/12/2004 tarihli kararı (Şikâyet No:15/2003); European Roma Rights Centre (ERRC)-Fransa,19/10/2009 tarihli kararı (Şikâyet No:51/2008); International Centre for the Legal Protection of Human Rights (INTERIGHTS)-Yunanistan, 11/12/2009 tarihli kararı (Şikâyet No:49/2008); International Federation of Human Rights (FIDH)-Belçika, 12/03/2012 tarihli kararı (Şikâyet No:62/2010).

⁹⁷ ASHK, International Federation for Human Rights (FIDH)-Yunanistan, 23/01/2013 tarihli kararı (Şikâyet No: 72/2011); European Roma Rights Center (ERRC) -Yunanistan, 08/12/2004 tarihli kararı (Şikâyet No:15/2003).

BM ve AK sistemlerin su hakkına bakış açılarının birbirinden farklılaşması kadar BM sisteminin zaman içerisindeki değişimi, su kaynakları ve suya yönelik toplumsal ve ekonomik yaklaşımların değişmesine paralel olarak şekillenmektedir. Bu sistemlerin yaklaşımları aslında üye devletlerin suya bakış açılarını yansıtmaları açısından önem kazanmaktadır. Devletlerin suya ekonomik ve toplumsal bakışının ve iç hukuk düzenlemelerinde su ve su kaynaklarına ilişkin düzenlemelerinin farklı olması doğrudan bu sistemlere de yansımaktadır. Ancak asgari müştereklerde su hakkının uluslararası kuruluşlar tarafından, giderek yaşam hakkı, yeterli yaşam standartlarına sahip olma hakkı, sağlık hakkı ve konut hakkı ile ilişkilendirildiği ve zamanla bağımsız bir insan hakkı olarak ele alındığı gözlemlenmekteyse de su hakkına iki farklı yaklaşım benimsedikleri de gözlemlenmektedir.

Bu yaklaşımlar, temelinde neo-liberal bakış açısıyla, sudan yararlanmayı ekonomik ve girişim özgürlüğü bağlamında değerlendiren piyasa odaklı bir yaklaşım ile suyu kamusal bir varlık ve çevrenin ayrılmaz bir parçası olarak sosyal kalkınma, insan hakları ve çevre bağlamında değerlendiren hak odaklı yaklaşımdır⁹⁸.

Su krizinin çözülmesine katkıda bulunmaya çalışan başta BM ve AK olmak üzere uluslararası kuruluşların su hakkını tanımlamaya çalışırken, küreselleşme ve kapitalizm dalgasının etkisiyle **1970-2000 yılları arasında piyasa odaklı bir yaklaşımla** temiz, güvenilir ve yeterli miktarda içme ve kullanma suyuna erişimi bir haktan ziyade bir ihtiyaç olarak benimsedikleri; yaşanan toplumsal hareketler sonucunda **2000'lerden sonra ise insan hakkı odaklı yaklaşımı** tartışmaya başladıkları gözlemlenmektedir.

Su hakkını kavramsallaştırmak için su ve su kaynaklarına ilişkin **piyasa ve hak odaklı yaklaşımları** da anlamak gerekir. Su hakkının tartışılmaya başladığı 1970'li yıllarda refah devletinin bir ticari işletme gibi çeşitli sınaî (endüstriyel) faaliyetleri kamu hizmeti kapsamına alarak diğer özel kişilerin tabi olduğu kurallardan farklı kurallarla yürütmesi, özel sektörün girişim özgürlüğü bağlamında gittikçe artan şekilde tepki çeker hale gelmiştir. Devletlerin bu sınaî ve ticari nitelikteki faaliyetlerini yürütürken, kamusal kaynaklarını denetimsiz ve sorumsuzca harcaması, yolsuzluk ve

⁹⁸ Su krizinin çözümüne ilişkin yaklaşımları kamu yönetimi ve iktisadi bilimler bağlamında inceleyen araştırmalar piyasacı ve insan hakkı odaklı yaklaşımın yanına kamu yönetimi yaklaşımı ve yerelci yaklaşımları da eklemektedirler. ÇINAR Tayfun, *Su Yönetimi ve Finansmanında Strateji, Model ve Aktörler*, **SU YÖNETİMİ**, (Eds. ÇINAR Tayfun, ÖZDİNÇ Hülya K.), Memleket Yayınları, 2006, s.54-55.

siyasi gücün kötüye kullanılması sonucunda bir kriz yaşanmıştır⁹⁹. Bu kriz, devletin tüm ekonomik faaliyetlerde mümkün olduğu ölçüde hizmet sunucusu olarak yer almaması, piyasada rekabeti ve düzenli işleyişi koruyan düzenleyici bir rolde kalması gerektiğini kabul eden neo-liberal politikalarla aşılmaya çalışılmıştır¹⁰⁰.

Esasında devletin tüm faaliyetlerine iktisadi bir bakış açısı sergileyen neo-liberal politikalar, devletin sadece kamu yararına ilişkin olan ancak özel kişilerin gücünün yetmediği veya kârlı bulmaması sebebiyle faaliyet göstermediği alanlarda, tamamlayıcı veya ikameci bir rol ile kamu hizmeti sunması gerektiğini kabul etmektedir¹⁰¹. Bir başka ifade ile bizzat kamu sektörü tarafından veya onun gözetim ve denetimi altında bir mal ve/veya hizmet üretilmesi için, bu mal/hizmetin liberal ekonomik düzende özel sektör tarafından hiç ya da yeterince karşılanamıyor olması gerekmektedir¹⁰². Bu noktada neo-liberal politikaların kamu hizmeti anlayışını da değiştirdiğini belirtmek gerekir. Kolektif genel ihtiyaçların karşılanmasına yönelik mal ve hizmet sunumu özel kişiler tarafından gerçekleştiriliyorsa artık bu mal ve hizmet sunumu kamu hizmeti niteliği taşınamalı¹⁰³ bu hizmet alanlarından kamu sektörü çekilmelidir. Kamu sektörü, özel sektörün piyasa koşulları içerisinde hiçbir durumda üretmeyeceği, talebi belli olmayan ve piyasa koşulları çerçevesinde fiyatlandırılmayan, devletin ilk temel görevlerini oluşturan, eşitlik ilkesi çerçevesinde ve dışlanma olmaksızın sunulması gereken, kamusal finansman gerektiren savunma hizmetleri, adalet, kolluk gibi hizmetleri toplumsal (kolektif) mal ve hizmetleri ‘saf kamusal mal’¹⁰⁴ olarak üretmekle yükümlü kalmalıdır.

⁹⁹ ALTIN Aytuğ, “Kamu Hizmeti Anlayışında Değişim”, *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C:1, S:2, 2013, s.109.

¹⁰⁰ ALTIN, “Kamu Hizmeti Anlayışında Değişim”, s.102; Neo-liberalizmin bireycilik ve kutsal mülkiyet hakkı vizyonu çerçevesinde küresel bir ekonomi politikası oluşturmak amaçlı bir siyasi proje olduğu; sosyal devletten sağlayıcı-kolaylaştırıcı devlete devinimi gerçekleştirmek üzere proje kapsamında devletlerden “sermayenin, malların ve hizmetlerin dolaşımı üzerindeki kısıtlayıcı düzenlemeleri kaldırmaları, kamuya ait teşebbüsleri elden çıkarmaları--gerçek veya finansal varlıkları özelleştirmeleri ya da gayrimillileştirmeleri [de-nationalize]--ve mutlak mal ve hizmetlerin “dışarıya ihâle edilmeleri” ve “ticarileştirilmeleri” hususunda özel desteği kolaylaştırmaları”nın beklendiği; bu projeye karşı koyan ve ‘devlet kapitalizmi’ anlayışını benimseyen Latin Amerika ülkelerinin 1990’lardan itibaren neo-liberal siyasetin baskısı ile karşılaştıkları; günümüzde hem ekonomi hem insan hakları hem siyaset alanında faaliyet gösteren uluslararası kuruluşların neo-liberalizm projesi kapsamında devletlere başta temel hak ve hürriyetlere ilişkin anayasa değişiklikleri yapmalarında rol oynadığı ifade edilmektedir. SCHNEIDERMAN David, “Özelleştirmeye Anayasal Yaklaşımlar: Neo-Liberal Anayasacılığın Ağırlığı Üzerine Bir İnceleme”, (Çev. Umut KOLOŞ), *İÜHFD*, C:63, S:1, 2015, *passim*.

¹⁰¹ ALTIN, “Kamu Hizmeti Anlayışında Değişim”, s.108-109.

¹⁰² SAVAŞ Vural F., “Anayasa Mahkemesi ve Özelleştirme”, *AYD*, S:15, 1998, s.92.

¹⁰³ ONAR Sıddık Sami, *İDARE HUKUKUNUN UMUMİ ESASLARI – 1. Cilt*, Hak Kitabevi, 1966, s.14.

¹⁰⁴ Kamusal mal/ kamu malı kavramından önce kamusal kavramının net ve tam bir tanımını yapmak pek mümkün değildir. Kamusal kavramı bazen toplumun, bazen mevcut ve gelecek nesillerin

Neo-liberal politikalar, kapitalist düzende özelleştirmenin sınırlarını dikey olarak¹⁰⁵ genişletme bakış açısı ile refah devletinin giriştiği sınaî faaliyetlerin veya bunların mallarının özelleştirilmesiyle sınırlı kalmayarak; tabii servet ve kaynakların işletilmesine yönelik faaliyetlerin ve hatta tabii servet ve doğal kaynakların “mülkiyeti”nin¹⁰⁶ özelleştirilmesini savunmakta, tüm bu özelleştirme imkânlarını

ihtiyaçlarına yönelik olma, herhangi birilerinin özel menfaatlerine değil toplumun menfaatlerine yönelik olma, herkesin temel hak ve hürriyetlerini ilgilendirme, hatta günümüzde sadece belirli bir coğrafyada, ülkede yaşayan kişileri değil dünya üzerindeki tüm insanların menfaatlerini ilgilendirme şeklinde de ifade edilmektedir. Bu sebeple kamusal mal/kamu malı kavramının her bilim dalı açısından ve tarihsel bakımdan da farklı tanımları vardır. Ekonomi bilimi açısından kamusal mal/kamu malı öncelikle sadece eşya hukukunun veya fikri ve sınaî mülkiyet hukukunun konusu olan maddi ve gayri maddi varlıklar (insan dışındaki cismani varlığı olan taşınır ve taşınmaz mallar ile cismani varlığı olmayan gayri maddi varlıklar: elektrik, ısı, fikri emek ürünleri vd.) değildirler; hak ve hizmetleri de kapsayan bir kavramdır. Bu bağlamda ekonomi bilimi bağlamında kamusal mallar/kamu malları/kamu mal ve hizmetleri, devletlerin, piyasa ekonomisi içinde karşılanamayan (rekabet edilememe ilkesi) siyasal mekanizma yoluyla belirlenen ihtiyaçları karşılamak üzere, kamu maliyesi çerçevesinde (kamusal bütçe unsurları ve harcama usulleri) kullanarak ürettiği ve kamunun ortak tüketimine açtığı (eşitlik ilkesi), kimin ne kadar faydalandığının belirlenemediği (bölünmezlik ilkesi), ilave bir kimsenin hizmetten yararlanmasının maliyetinin sıfır olduğu ve bu sebeple kimsenin hizmetten yararlanmasının reddedilemeyeceği (dışlanmazlık ilkesi) barış hakkı, sağlık hakkı, bilgi hakkı, çevre hakkı, eğitim hakkı, iç ve dış güvenlik, savunma, adalet, eğitim ve sağlık hizmetleri, terörle, suçla, küresel ısınmayla, çölleşmeyle, salgın hastalıklarla mücadele, sosyal yardımlar, yangınlardan korunma, atmosfer ve ozon tabakası, okyanuslar gibi hak, hizmetler ve malların tamamıdır. Bununla birlikte ekonomi biliminde kamu mal ve hizmetlerinin hepsi geniş anlamda kamu hizmeti olarak da değerlendirilmektedir. US Eser, **HUKUKİ BOYUTUYLA EVRENSEL HİZMET**, XII Levha, 2012, s.4-5; KAUL Inge, GRUNBERG Isabelle, STERN Marc A., **GLOBAL PUBLIC GOODS: INTERNATIONAL COOPERATION IN THE 21ST CENTURY**, Oxford University Press, 1999, s.11; AYRANGÖL Zülküf, **KÜRESEL KAMUSAL MALLAR VE SU HAKKI**, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Doktora Tezi, 2012; GÖKDEMİR, **KÜRESEL SU KRİZİNE ...**, s.37-38; EMEK Uğur, **REKABETÇİ PİYASA EKONOMİSİ**, Nobel Yayın, 2009, s.139. Hukuk bilimi açısından bakıldığında ise kamusal mal (kamu mal(lar)ı, devlet mal(lar)ı, idare mal(lar)ı) kavramı, kamu tüzel kişilerinin mülkiyetinde veya hüküm ve tasarrufu altında olan mallar (bir kamusal faaliyette girdi olup olmadığına bakılmaksızın) ile kamu tüzel kişilerinin mülkiyeti veya hüküm ve tasarrufu altında veya özel mülkiyet altında olma durumundan bağımsız olarak kamusal faaliyetlerin (idare veya özel kişi tarafından) gerçekleştirilmesi için kullanılan malları ifade etmektedir. BİLGİN Pertev, **İDARE HUKUKU DERSLERİ – İDARE MALLARI**, Filiz Kitabevi 1996; DURAN Lütfi, **İDARE HUKUKU DERS NOTLARI**, Fakülteler Matbaası, 1982; GÖZÜBÜYÜK A. Şeref, TAN Turgut, **İDARE HUKUKU - GENEL ESASLAR**, Turhan Kitabevi, 2008, s.1071 vd.; GİRİTLİ İsmet, BİLGİN Pertev, AKGÜNER Tayfun, BERK Kahraman, **İDARE HUKUKU**, Der Yayınları, 2012, s.846; AKYILMAZ Bahtiyar, SEZGİNER Cemil, KAYA Murat, **TÜRK İDARE HUKUKU**, Seçkin Yayıncılık, 2012, s.575 vd.; ONAR Sıddık Sami, **İDARE HUKUKUNUN UMUMİ ESASLARI –2. Cilt**, Hak Kitabevi, 1966, s.1285 vd.; GÜLAN Aydın, **KAMU MALLARINDAN YARARLANMA USULLERİNİN TÂBİ OLDUĞU HUKUKİ REJİM**, ALFA, 1999, s.9-10; GÜLAN Aydın, **Kamu Malları, GÜNIŞIĞINDA YÖNETİM** (ÖZAY İl Han), ALFA, 2002, s.586.

¹⁰⁵ ERGÜZELOĞLU KİLİM Esra, ŞENER Mustafa, **Su Politikası: Küresel Su Politikalarının Ulusal Ve Yerel Ölçekte Yansımaları**, 24-25/11/2008 Mersin Kent Sempozyumu, Yerel Yönetim Araştırma Yardım ve Eğitim Derneği.

¹⁰⁶ Su kaynaklarının mülkiyeti için bkz. I.A.1.Su Kaynağı Mülkiyeti. Bu noktada şunu belirtmek gerekir: genel suların yararları kamunun, hatta küresel olarak insanoğlunun tamamınca paylaşılan bir kamusal varlık, küresel kamusal varlık, insanlığın ortak mirası olarak nitelendirilmesi, bununla da sınırlı kalınmayarak su güvenliğinin sağlanması ve suyun korunmasına yönelik veya sudan yararlanmaya yönelik tüm hizmetlerin ekonomi bilimi açısından kamu malı olarak değerlendirilmesi söz konusu olmuştur; AMBRUS Monika, GILISSEN Herman K., VAN KEMPEN Jasper J.H., “Public Values in Water Law: A Case of Substantive Fragmentation?”, **Utrecht Law Review**, C:10, S:2, 2014, s.12;

devletlere ve nihayetinde özel sektöre bir gelir kaynağı olarak değerlendirmektedir. Doğal kaynaklar arasında su, doğalgaz ile doğal kaynaklar aracılığıyla üretilen elektrik gibi yararlanma doğrultusunda doğrudan fiyatlandırılabilen, altyapı bakımından doğal tekel niteliği gösteren ve fakat altyapısının yapılması ile altyapı üzerinde gerçekleşen hizmet işletmesinin birbirinden ayrımlanabildiği, piyasa mekanizması içinde özel sektör tarafından da üretilebilecek ancak bazı sebeplerle özel sektörün girmek istemediği ve devletin başta sosyal gerekçelerle üretimi ele aldığı ‘yarı kamusal mal’ların üretim faaliyetlerinin giderek özel sektöre bırakılması, serbestleştirilmesi ve rekabete açılması yöntemleriyle özelleştirilmesini savunmaktadır. Neo-liberal politika savunucuları, su hakkının ve buna bağlı olarak çevre, barış ve güvenlik haklarının, ancak doğal kaynakların işletilmesinin devletin tekel alanından çıkarılarak, piyasa mekanizması sayesinde hakkaniyetli bir fiyatlandırma içerisinde herkese sunulması ile gerçekleşebileceği benimsenmektedir.

Neo-liberal ekonomi politikalarını yansıtan **piyasa odaklı yaklaşım**, su krizinin bertaraf edilebilmesi için dünya üzerinde sınırlı miktarda olan suyun tutumlu bir şekilde kullanılması gerektiğini; ısrarı ve kirliliği önlemek, sürdürülebilir ekonomik ve çevresel kalkınmayı gerçekleştirmek için suyun ekonomik değer taşıyan bir meta olarak kabul edilip ticarete konu olması gerektiğini temel almaktadır. Piyasa odaklı yaklaşım, suyu ancak ve ancak ekonomik bir mal olarak ele alınıp ticaret konusu yapıldığında insan için korunması gereken bir kaynak haline geleceğini benimsemekte; insani ihtiyaçları karşılamak üzere suya erişim için yürütülen tüm faaliyetlerin maliyetini hizmetlerden yararlananlara yansıtmayan kamusal yönetimin çekilerek önce özelleştirmenin¹⁰⁷ sonra serbestleşmenin sağlanmasının, talebin olması gereken seviyeye çekilerek yeterli ölçüde hizmet verilebilmesini, böylelikle ekolojik çevre ve insan sağlığı üzerindeki olumsuz etkilerin ortadan kaldırılmasını amaçladığı

BIELER Andreas, *Mobilising for Change: The firsts succesful European Citizens’ Initiative ‘Water is a Human Right’*, ETUI Monthly Forum - Brussels/Belgium, 22/01/2015, s.5

¹⁰⁷ Özelleştirme söz konusu olduğunda tartışma konusunun bu kadar genişlemesinin sebebi özelleştirme kavramının ekonomi ve hukuk bilimleri bağlamında birçok durumu ifade edecek şekilde farklı anlamlar taşımasıdır. Özelleştirme kavramı i) kamu hizmeti niteliğinde olan bir faaliyetin altyapısına veya işletmesine özel kişinin mal veya hizmet sunumunda bulunması, ii) özel kişinin kamu hizmeti niteliğindeki bir faaliyetin altyapısını kurması ve/veya işletmesi (*delegation de service public*), iii) kamu yararına hasredilmiş ve kamusal faaliyetlerde kullanılmış ve fakat artık kamusal faaliyetlerde kullanılmasına ihtiyaç duyulmayan mal varlıklarının mülkiyetinin özel mülkiyet rejimi çerçevesinde özel kişilere devrini, iv) kamu hizmeti niteliği taşıyan bir mal/hizmet sunumu faaliyetinden idarenin tamamen çekilerek özel kişilerin girişim hürriyeti alanına bırakılması ve idarenin bu alanda sadece kolluk denetiminde bulunması (kamu hizmetinin sona ermesi/serbestleştirme) ifade eder. Özelleştirme kavramı bu çalışma boyunca; özel kişilerin kamu hizmetinin altyapı veya sunumuna mal veya hizmet sunucu yani tedarikçi olarak katılması hariç olmak üzere, diğer tüm unsurları kapsayacak şekilde geniş anlamıyla ele alınmıştır.

belirtilmektedir¹⁰⁸. Piyasa odaklı yaklaşım, özelleştirmeye ilişkin savının gerekçelerini, genel olarak hizmetin ulusal veya uluslararası standartlara uyumlaştırılması amacıyla gerçekleştirilmesi gereken altyapı yatırımları için kamusal ödeneklerin yetersiz kalması, kamusal yönetiminin zayıflığı yani hizmetin kayıp-kaçak-kârlılık oranlarına kayıtsızlık, tecrübesiz personel, suistimale, siyasi ayrımcılığa açık bürokratik yapının varlığı gibi olumsuzluklar olarak göstermektedir. Özellikle içme – kullanma suyu ve kanalizasyon hizmetlerinde kamu işletmecisinin hizmeti tam maliyet değerlemesine tabi tutmamasının, sübvansiyonlar veya vergilerle desteklemesinin, insanların suyun değerini anlamalarının önüne geçtiğini ve bu durumda aslında su hakkının gerçekleşemeyeceğini ifade etmektedir.

Su hakkının 1990’ların sonuna kadar uluslararası kuruluşlarca, insan haklarını ele alan ve bağlayıcı nitelik taşıyan uluslararası sözleşmelerde ve bu sözleşmelerin yorumlandığı belgelerde medeni haklar arasında yer alan yaşama hakkı veya sosyal haklar arasında yer alan sağlık, konut ve yeterli yaşam standardına sahip olma hakkına içkin bir hak olarak değerlendirilmesi, ayrı bir hak olarak ele alınmaması, neo-liberal politikalar doğrultusunda suyun ‘insani bir ihtiyaç’, su hakkının da piyasa odaklı olarak değerlendirildiğinin kanıtı olarak gösterilmektedir. Türkiye’nin de katıldığı Ocak 1992’de düzenlenen BM Uluslararası Su ve Çevre Konferansı¹⁰⁹ ile Temmuz

¹⁰⁸ ÇALÇALI Önder, “Su Sektörünün Kamusal Niteliğinin Dönüşümü: Türkiye’deki Şebeke Suyu Endüstrisi İçin Bir Değerlendirme”, **Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi**, S:10, 2014, s.112; GLEICK Peter H., WOLFF Gary, CHALECKI Elizabeth L., REYES Rachel, **The New Economy of Water: The Risks and Benefits of Globalization and Privatization of Fresh Water**, Pacific Institute, 2002, s.22-23.

¹⁰⁹ Konferans sonucunda kabul edilen Dublin Su ve Sürdürülebilir Kalkınma Beyannamesi ile benimsenen Dublin İlkeleri’nde temiz suyun, hayatı, kalkınmayı ve çevreyi sürdürülebilir kılmak için gerekli sınırlı ve hassas bir kaynak olduğu (1. İlke); her insanın temiz suya ve sanitaryona makul bir fiyat karşılığında erişiminin temel bir hak olarak kabul edilmesinin hayati bir önem taşıdığı, suyun ekonomik bir değere sahip olduğu ve ekonomik bir mal olarak kabul edilmesi gerektiği, bu yaklaşımın benimsenmediği hallerde suyun müsrif ve su kaynakları ile çevreye zarar verici şekilde kullanılmasının söz konusu olduğunun (4. İlke) altı çizilmektedir. Su kaynaklarının etkin ve hakkaniyetli kullanımını, korunmasını ve geliştirilmesini sağlanması için Dublin İlkeleri suyun tüm rekabetçi kullanımları içinde ekonomik bir mal olduğunu vurgulamaktadır. BM, **International Conference on Water and the Environment: Development Issues for the 21st century, The Dublin Statement And Report Of The Conference**, passim; MORIARTY Partick B., VISSCHER Jan Teun, BURY Peter, POSTMA Leonie, **Dublin Principles revisited for WSS**, Water, Sanitation and Hygiene: Challenges of The Millenium, 26th Water Engineering and Development Center Conference, Bangladesh, 2000, s.392; GÖKDEMİR, **KÜRESEL SU KRİZİNE ...**, s.37.

1992’de düzenlenen BM Rio Çevre ve Kalkınma Konferansı¹¹⁰,’nda piyasa odaklı yaklaşımın benimsendiğini söylemek mümkündür¹¹¹.

Kamu sektöründe büyük bir sorun olan finansal yetersizliği çözmek üzere, kredi sağlayan uluslararası finans kuruluşlarından BM çatısındaki WB ve Uluslararası Para Fonu (*International Monetary Fund – IMF*)¹¹² yanı sıra Amerikalılar Arası Kalkınma Bankası (*Inter-American Development Bank*), Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (*The Organisation for Economic Co-operation and Development – OECD*), Avrupa Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası (*European Bank for Reconstruction and Development – EBRD*), Asya Kalkınma Bankası, gelişmekte olan bazı Latin Amerika ve Afrika¹¹³, Asya, Ortadoğu, Doğu ve Orta Avrupa ülkelerinin ihtiyaç duyduğu kredilerin sağlanması koşulu olarak içme – kullanma suyu temin, arıtım ve dağıtımı ile kanalizasyon hizmetlerinin sektörel bazda tamamının ya da belirli aşamalarının piyasa koşullarında yürütülmek üzere özel kişilere devredilmesini empoze ettiği ve böylelikle su hakkına piyasa odaklı yaklaşımı en açık haliyle ortaya koyduğu gözlemlenmektedir¹¹⁴. Uluslararası finans kuruluşlarının yoksulluğu azaltma strateji programları, ülke yardım programları kapsamında¹¹⁵ kredi koşulu olarak öne sürdüğü içme-kullanma, tarım, sanayi, enerji üretimi ve diğer amaçlarla su kullanımını içeren

¹¹⁰ Konferans sonucunda kabul edilen ve ulusal ve uluslararası boyutlarda yoksulluk, açlık, sağlıksızlığın, ekosistemlerin bozulmasındaki devamlılığın büyük bir tehlike yarattığına, temel ihtiyaçların temin edilmesine ve yaşam standartlarının yükseltilmesine yönelik uluslararası ortak girişimlerin gerekliliğine dikkat çeken Gündem 21 (21. Yüzyıl için Eylem Planı), güvenilir suyun her türlü yaşamsal faaliyet açısından önemli olduğu, güvenilir su temini ve sanitasyonun hem çevrenin korunması hem sağlığın geliştirilmesi hem de yoksullukla savaş için hayati değere sahip olduğu belirtilmekle birlikte su temini ve kanalizasyon hizmetlerinin geliştirilmesi için kurumsal, yasal ve idari çerçevelerin güçlendirilmesi ve kentsel gelişim planlarında ortaya konulan ihtiyaçlara yönelik olarak düzenlenmesi gerektiği, bunun için merkezi yönetim ile yerinden yönetimler arasında olduğu gibi sektörel bazda iletişim kanallarının da kurulması gerektiği de belirtilmiştir. BM, *Report Of The United Nations Conference On Environment And Development*, Rio de Janeiro, 28/09/1992, *passim*; BM, *Conference on Environment & Development, AGENDA 21*, Rio de Janeiro, Brazil, 3-14/06/1992, *passim*.

¹¹¹ ÇINAR, *Su Yönetimi ve Finansmanında...*, **SU YÖNETİMİ**, s.57.

¹¹² WB, *Water Resources Management*, World Bank Policy Paper, 1993, s.15-16.

¹¹³ 17 Latin Amerika ülkesinden Fiji ve Maldivler okyanus ülkesi olarak, Bolivya, Ekvador, Honduras, Nikaragua ve Uruguay ile Fas, Güney Afrika, Mısır, Nijer, Kenya, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Somali, Tunus, Uganda, Zimbabwe ise Afrika ülkeleri olarak coğrafi açıdan su sorunları yaşayan ülkelerdir. Bu ülkelerin coğrafi özellikleri dolayısıyla, içme-kullanma suyu hizmetinde kullanılacak altyapının yüksek maliyetlerde olması ve bu maliyetlerin kamusal gelirlerle karşılanamaması sonucu, altyapının uluslararası finans kuruluşlarından alınacak kredilerle karşılanmasının koşulu olarak içme suyu hizmetinin özel kişilerin yürütmesine bırakılması söz konusu olmuştur. Bolivya, Ekvador, Fas, Fiji, Güney Afrika, Honduras, Maldivler, Mısır, Nijer, Nikaragua, Kenya, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Somali, Tunus, Uganda, Uruguay ve Zimbabwe Anayasalarında su hakkı bağımsız bir hak olarak düzenlenmiştir, bkz. Ek Tablo 1.; hükümlerin çevirisi yazar tarafından yapılmıştır.

¹¹⁴ SALİHOĞLU Serhat, *Küresel Su Siyaseti Nedir?*, **SU YÖNETİMİ**, (Eds. ÇINAR Tayfun, ÖZDİNÇ Hülya K.), Memleket Yayınları, 2006, s.65-71.

¹¹⁵ HALL David, DE LA MOTTE Robin, *Dogmatic Development – Privatisation and Conditionalities in Six Countries*, Public Services International Research Unit (PSIRU), University of Greenwich Report for War on Want, 2004, s.5.

tüm faaliyetlerin gerek temin, gerek arıtım, gerek dağıtım ve gerek kanalizasyon hizmetlerine yönelik özelleştirilme şartlarında, aslında küresel düzeyde faaliyet gösteren özel şirketlerin lehine olacağı gerçeğini gizlemek için, su kaynaklarını zaten kötü yöneten kamusal yönetimlerin elinden alınması ve özel sektör tarafından tam maliyetlendirme yöntemi ile işletilmesinin hem su kalitesini ve hem de tasarrufunu arttırarak sürdürülebilir ekolojik dengenin sağlanmasına katkıda bulunulacağı söylemlerinin benimsendiğini ifade etmek gerekir.

Uluslararası finans kuruluşlarının özelleştirmeyi destekleyen bu politikaları uyarınca kârlı çıkan taraf kamu değil, yatırımlarının geri ödenmesini ve kârlılığını her durumda garanti altına alan çok uluslu şirketler olmaktadır. ‘Küresel su piyasası’nda Fransız Veolia ve Suez şirketlerinin diğer çok uluslu bu şirketlerdeki payları sayesinde yaklaşık %70 oranında kontrole sahip oldukları ve böylece neredeyse küresel ikili tekel yapısını kurdukları ifade edilmektedir¹¹⁶. Olguda neo-liberal politikaların özelleştirme yoluyla vaadettiği şekilde rekabetin sağlandığı ve herkesin makul fiyatla suya erişimini sağlayan bir piyasa sisteminin kurulmasının mümkün olmadığı bu şekilde ortaya konulmuştur.

Küresel boyutta sesini duyuran Cochabamba Su Savaşlarının ardından Bolivya’da 2000’de özel sektöre verilen imtiyazın hükümet tarafından geri alınması ile çok uluslu dev şirketlere karşı Latin Amerika’da su hakkını bir insan hakkı olarak ifade eden bir akım başlamıştır. Bolivya’daki özelleştirme süreci gibi fiyatların kabul edilemez oranlarla artması ve su kalitesinin düşmesi, kırsal alanlarda yatırım ve hizmetlerin gerçekleştirilmemesi, sübvansiyonların kaldırılması gibi genel nedenlerin yanında yağmur suyu toplama izin sistemi¹¹⁷ getirilmesi karşısında ciddi anlamda bir toplumsal savaş niteliğini kazanan tepkiler sonucunda, Latin Amerika ülkelerinde özelleştirme süreçleri hak odaklı yaklaşım ile bağımsız bir su hakkı olarak anayasal teminat altına alınması ile son bulmuştur¹¹⁸. Piyasa odaklı yaklaşım, uluslararası finans

¹¹⁶ Çoğunluk Fransız sermayeli çokuluslu bu iki şirketin zaman içinde ad değiştirdikleri, Suez’in Lyonnaise des Eaux, Veolia’nın Vivendi ve Generale des Eaux ile Ondeo-Veolia olarak faaliyet yürüttüğünü gözden kaçırmamak gerekir. SALİHOĞLU, *Küresel Su Siyaseti Nedir?*, **SU YÖNETİMİ**, s.23.

¹¹⁷ Ayrıca içme suyu ve kanalizasyon şebekesi olmayan yerlerde yeraltı suyuna erişim için kuyu açma izni ve çekilen suyun bedellendirilmesi yetkisi de imtiyaz sahibi Hollanda merkezli Aguas Del Tunari (ABD merkezli Bechtel’in alt kuruluşu) firmasına verilmiştir. GERBASI, *“The Next Privatization Of...”*, s.23; BARLOW Maude, *Blue Gold: The Global Water Crisis And The Commodification Of The World's Water Supply*, International Forum on Globalization, 2001, s. ‘Water War’.

¹¹⁸ 2002 yılında Uruguay hükümeti ile IMF arasında yapılan antlaşma gereğince suyun özelleştirilmesi söz konusu olmuş; buna karşı Suyun ve Hayatın Savunması için Ulusal Komisyon (CNDV) isimli sivil örgütlenme, su hakkının bir anayasal hak olması yönünde bir kampanya yürütmüş ve “Su yaşam için temel doğa kaynağıdır. Güvenli suya ve temizliğe erişim temel bir insan hakkıdır.” şeklinde su

kuruluşlarınca özelleştirme araçlarının özel sektörün kabaran iştahını doyumak üzere kullanılması sonucunda sürdürülebilir çevre, yoksullukla mücadele, küresel kalkınma gibi tüm devletlerin ulaşmaya çalıştıklarını ifade ettikleri değerlerle dünyanın birçok yerinde toplumsal çatışmalara ve insan hakları ihlallerine sebep olduktan sonra, uluslararası mecrada yavaş yavaş yerini insan hakkı odaklı yaklaşıma bırakmaya başlamıştır.

2000 yılında **insan hakkı odaklı bir yaklaşımla** su hakkını esas alarak, bir milyondan az bir nüfusu etkileyecek şekilde iki örnek ile başlayan tekrar belediyeleştirme (*re-municipalisation*) trendi 2009'dan itibaren hızlı bir artışa geçmiş ve 2015 itibarıyla 37 ülkede 100 milyondan fazla nüfusu etkileyecek şekilde 235 örneğe ulaşmıştır. Ancak tekrar belediyeleştirme trendinde özelleştirmenin konusunun içme suyu ve/veya kanalizasyon hizmetlerinin tamamının yürütülmesi veya temin, arıtım veya dağıtım hizmetlerinin tamamen veya ayrı ayrı yürütülmesi olduğuna dikkat çekilmelidir. Bir başka ifadeyle tekrar belediyeleştirme trendi araştırmaları hem içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinin tamamıyla özel kişi tarafından yürütülmesini hem

hakkını ifade eden hükmü içeren anayasa değişikliği teklifi yapılan referandumda halkın %62,75'sinin olumlu oyuyla kabul edilmiştir. Bu anayasa değişikliği ile suyun kamusal mülkiyeti kaydedilerek devlete, doğa ile barışık ve kamu yararını ön planda tutacak planlı bir su politikasını gerçekleştirme yükümlülüğünün yüklendiği, ayrıca su hakkının gerçekleşmesi için yapılacak uluslararası su ticaretine yasama organının karar vermesine ilişkin zorunluluğun altı çizilmelidir. ŞİRİN Tolga, *Su Hakkı ve Suyun Özelleştirilmesine Karşı Bazı Anayasal Tecrübeler*, **TÜRKİYE'DE SUYUN ÖZELLEŞTİRİLMESİ VE SU HAKKI**, (Eds. YÜCE Nuran, HASENPUSCH Carolin, ERDOĞAN Erkin), Sosyal Değişim Derneği, 2012, s.20; ŞİRİN Tolga, *Su Hakkı ve Su Varlığının Korunması İçin Hukuki Dayanaklar*, '**SU KANUNU TASARISI' ELEŞTİRİSİ VE ALTERNATİF SU KANUNU TASARISI**, Sosyal Değişim Derneği, 2014, s.30; 2000'lerin başında İtalya Arezzo, Floransa ve Aprilia'da içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinin özelleştirmelerinin ardından ortaya çıkan olumsuzluklara karşı oluşan toplumsal talepler sonucunda 2011'de ülke çapında nükleer enerji ile birlikte suyun özelleştirilmesine karşı toplumsal taleplerin ortaya konulmasına yönelik bir referandum düzenlenmiştir. Her ne kadar bu referandum ile toplumun suyun özelleştirilmesine ve su fiyatlarında sınırsız bir şekilde kâr elde edilmesine %95'lik karşı olduğu ortaya konulmuş ve böylelikle belediyelerin içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerini 2011 yılına kadar özelleştirmelerini ve %7'lik kâr marjını zorunlu kılan Ronchi Kararnamesi olarak alınan kanunun iptali talep edilmişse de bu değişiklik henüz gerçekleşmemiştir. CARROZA Chiara, FANTINI Emanuela, *"The Italian Water Movement and the Politics of the Commons"*, **Water Alternatives**, C:9, S:1, 2016, s.103; ROE Alex, *Italy's 2011 Referendum Results – A Massive Defeat For Berlusconi*, Italy Chronicles, 13/06/2011, (E.T.01/06/2019). Belçika Federal Parlamentosu Genel Kurulu'nun 14/04/2005 tarihinde kabul ettiği Su Kararı (Chambre Des Représentants De Belgique, Proposition De Résolution, *Accès à l'eau pour chacun, Texte Adopté En Séance Plénière*, E.T.01/06/2019) ile Federal Hükümet'ten, 'yeterli miktar ve kalitede güvenli suya erişimin temel bir insan hakkı olduğunu teyit etmesini ve bu hakkın Belçika Anayasasında açıkça yer alması için girişimde bulunmasını; bu hakkı aynı zamanda ilgili uluslararası sözleşmelerde düzenlenmesinin ve her düzeydeki kamu otoritelerinin bu temel hakkı garanti etme yükümlülüğü altında olmasının sağlanmasında ısrar edilmesi' talep edilmiştir. Belçika'da su hakkının tam uygulanmasını sağlamak amacıyla ekonomik, sosyal ve kültürel hakları düzenleyen md.23'e ek fıkra ile anayasada düzenlenmesi için 2008 yılında verilen teklif halen Belçika Federal Parlamentosu'nda karara bağlanmayı beklemektedir. ARMENI Chiara, *The Right To Water In Belgium*, International Environmental Law Research Centre, 2008, s.6.

de bu hizmetlerin belirli kısımlarının ayrı ayrı olarak özel kişilere gördürülmesini incelemektedir. Tekrar belediyeleştirme trendinin 184 örnek ile ekonomik açıdan güçlü, kişi başına düşen yıllık gelir miktarı yüksek, gelişmiş ülkelerde yoğunlaştığını söylemek mümkündür¹¹⁹. Bununla birlikte kişi başına düşen yıllık gelir miktarı düşük, gelişmekte olan ve gelişmemiş ülkelerde de tekrar belediyeleştirme trendinin yakalandığını ve gelişmiş ülkelere oranla daha fazla nüfusun (25 milyon nüfusa karşılık 81 milyon nüfus) etkilenmesi sebebiyle buralardaki tekrar belediyeleştirmelerin de çok büyük önem taşıdığını belirtmek gerekir. Gelişmiş ülkelerden ABD, Almanya, Belçika, Fransa, İtalya, İngiltere, İspanya, Kanada, Rusya ve Uruguay yanı sıra gelişmekte olan Arjantin, Arnavutluk, Bolivya, Ekvador, Endonezya, Fas, Ghana, Gine, Guyana, Güney Afrika, Hindistan, Kazakistan, Kolombiya, Lübnan, Macaristan, Malezya, Mali, Meksika, Mozambik, Orta Afrika Cumhuriyeti, Özbekistan, Tanzanya, Türkiye¹²⁰, Uganda, Ukrayna, Venezuela ve Yeşil Burun Adaları da piyasa odaklı yaklaşımın etkisiyle kamu sektöründen alınıp özel sektöre devredilen içme suyu ve kanalizasyon hizmetleri hak odaklı yaklaşımın etkisiyle tekrar kamu sektörüne devretmişlerdir¹²¹.

Suyun, yaşam hakkı, yeterli bir yaşam düzeyine sahip olma hakkı, ulaşılabilir en yüksek fiziksel ve zihinsel sağlık standardına sahip olma hakkı, gıda hakkı, sağlık hakkı, eğitim hakkı, konut hakkı gibi birçok temel hak ve özgürlükle sıkı sıkıya bağlı olduğunun tespiti ile yetinmek, her ne kadar yeniden belediyeleştirme trendi yakalanmış olsa da uluslararası finans kuruluşlarınca halen desteklenen ve negatif

¹¹⁹ LOBINA Emanuele, KISHIMOTO Satoko, PETITJEAN Olivier, *Our public water future The global experience with remunicipalisation*, Transnational Institute (TNI), Public Services International Research Unit (PSIRU), Multinationals Observatory, Municipal Services Project (MSP) and the European Federation of Public Service Unions (EPSU), 2015, s.10-11; Corporate Europe Observatory & Transnational Institute, *Water Remunicipalisation Tracker*.

¹²⁰ Türkiye’de tekrar kamulaştırmaya çeşitli şekillerde özelleştirme olarak incelenen İzmit ve Antalya örnek verilmektedir. Bu örnekler için bkz. II.B.2.İçme Suyu ve Kanalizasyon Hizmetleri.

¹²¹ Çeşitli tarihlerde çeşitli usulsüzlük ve sözleşmeye aykırılık (tarifelerin öngörülenden farklı uygulanması, arttırılması, yatırımların yapılmaması, yatırımların yaygınlaştırılmaması vb.) sebepleriyle, farklı hukuki yöntem, süre ve şartlar altında hangi uluslararası veya ulusal firmalar lehine özelleştirilen içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinin gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin hangi şehirlerinde ne zaman ve nasıl tekrar kamulaştırıldığına dair bkz. LOBINA, KISHIMOTO, PETITJEAN, *Our public water future ...*, s.19-29 (Gelişmiş ve gelişmekte olan ülke sınıflandırması WB’nin sınıflandırmasına dayandırılmıştır.) Ayrıca bkz. AVRILLIER Raymond, *A Return to the Source – Re-municipalisation of Water Services in Grenoble, France*, **RECLAIMING PUBLIC WATER: ACHIEVEMENTS, STRUGGLES AND VISIONS FROM AROUND THE WORLD**, (Eds. BALANYÁ Belén, BRENNAN Bird, HOEDEMAN Olivier, SATOKO Kishimoto, TERHORST Philipp), Transnational Institute and Corporate Europe Observatory, 2005, *passim*; LOBINA Emanuele, KISHIMOTO Satoko, PETITJEAN Olivier, *Here to Stay: Water Remunicipalisation as a Global Trend, 2014*, Public Services International Research Unit (PSIRU), Transnational Institute (TNI) and Multinational Observatory, 2014; ÇINAR, *Su Yönetimi ve Finansmanında...*, **SU YÖNETİMİ**, s.92-93.

ekonomik ve toplumsal sonuçlar yaratan özelleştirmeler karşısında yeterli değildir. Küresel su krizinin çözümü için bir insan hakkı olarak su hakkının tanımlanmasının gerekli olduğu yönündeki görüş tekrar belediyeleştirme trendinin yükselişi ile paralel olarak giderek güçlenmektedir. Toplumların ulusal bazda talepleri doğrultusunda yükselişe geçen tekrar belediyeleştirme trendi su hakkının toplumsal değerinin giderek artmakta olduğunu göstermektedir. Böylelikle yeni binyılın başlangıcıyla bir önceki on yılda yaşam, sağlık ve yeterli bir yaşam standardına sahip olma haklarına içkin bir hak olarak değerlendirilme evresini tamamlamış olan su hakkı BM ve AT tarafından da başlı başına bir insan hakkı olarak değerlendirilmeye başlamıştır¹²².

1966 tarihli ESKHS'nin 11. maddesinde yer alan Yeterli Bir Yaşam Standardına Sahip Olma Hakkına ve 12. Maddesinde yer alan Ulaşılabilecek En Yüksek Seviyede Sağlık Standartlarına Sahip Olma Hakkına ilişkin ESKHK tarafından düzenlenen 20/01/2003¹²³ tarihli ve Su Hakkı başlıklı Genel Yorum 15¹²⁴ ile BM, su hakkını başlı başına bir insan hakkı odağında değerlendirmeye başlamıştır. Genel Yorum 15'te ESKHK su hakkının önemini *"Su, hayat ve sağlığın esas olan kısıtlı bir doğal kaynaktır ve bir kamu malıdır. Bir insan hakkı olarak su hakkı, insanlık onuruna uygun bir hayat sürdürülebilmesi için zaruridir. Ayrıca bu hak, diğer insan haklarının gerçekleştirilmesi için bir önkoşuludur."* diyerek (§1) belirtmiş; ESKHS'nin 11 ve 12'nci maddelerinin su hakkını da kapsadığını (GY 15, §3) açıkça ifade etmiştir. ESKHK'ne göre su hakkı, bir insan hakkı olup, herkesin yaşama ve sağlıklı olma hakkının yanı sıra yeme, içme, temizlik gibi kişisel ve evsel gereksinimlerini karşılamak için yeterli miktarda, güvenli, kabul edilebilir, fiziksel olarak erişilebilir ve ekonomik olarak karşılanabilir suya erişme (GY 15, §2), erişime keyfi müdahale edilmesine maruz kalmama (keyfi su kesintileri ya da keyfi biçimde su kaynaklarının kirlenmesi başta olmak üzere diğer müdahalelere), su kaynaklarına erişimde fırsat eşitliği sağlayacak bir su kaynakları sistemi ve yönetimine sahip olma hakkını (GY 15, §10) içermektedir.

BM, Kalkınma Hakkına İlişkin 15/02/2000 tarihli ve 54/175 sayılı kararı¹²⁵ ile gıda ve temiz su haklarını temel insan hakları olarak nitelendirmiş ve kalkınma

¹²² "Aslında bazı haklar doğası gereği kendilerine verilen değere ve evrime bağlı olup, devirlere ve uygarlıklara göre değişirler." HAMAMCI Can, "Çevre Hakkı Üzerine Düşünceler", İHY, S:5-6/1, 1984, s.174-175.

¹²³ Resmi yayın tarihidir. Komite'nin toplantısı 11-29 Kasım 2002 tarihlerinde gerçekleşmiştir.

¹²⁴ ESKHK, E/C.12/2002/11, General Comment No.15: The Right to Water (Arts. 11 and 12), 20/01/2003.

¹²⁵ BM GK, A/55/302, The Right to Development, 15/02/2000.

hakkının gerçekleştirilmesi için ulusal hükümetler yanı sıra uluslararası toplumun su hakkını geliştirmek açısından ahlaki bir yükümlülük altında olduğunu belirtmiştir. Bu ahlaki yükümlülüğün hukuki yükümlülüğe çevrilebilmesi amacıyla BM İnsan Hakları Konseyi, BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği'nden, mevcut uluslararası insan hakları metinlerinde güvenilir içme suyu ve sanitasyona¹²⁶ ilişkin yükümlülükler getiren düzenlemelerinin kapsam ve içeriğini, devlet ve diğer menfaat sahiplerinin görüşlerini de yansıtacak şekilde detaylı bir şekilde incelenmesini ve ilgili sonuç ve tavsiyelerin İnsan Hakları Konseyi'ne sunulmasını talep etmiştir. BM Ekonomik ve Sosyal Konseyi Özel Raportörü El Hadji Guissé'nin başkanlığında BM İnsan Haklarını Koruma ve Geliştirme Alt Komisyonu'nun hükümet ve siyasetçilere, su ve sanitasyon sektöründe çalışan uluslararası kuruluşlara ve sivil toplum örgütlerine, içme suyu ve sanitasyon hakkına yönelik olarak yardım etme amacıyla 2005 yılında hazırladığı İçme Suyu ve Sanitasyon Hakkının Gerçekleştirilmesi Hakkında Taslak Yönerge¹²⁷ tüm insanların kendi zorunlu ihtiyaçlarını karşılamak için kabul edilebilir

¹²⁶ Sanitasyon kavramı, kişinin hijyen ihtiyacını sağlaması için gerekli birçok unsuru içerir. Bu unsurlar ekonomi, kamu sağlığının korunması (hıfzıssıhha) ve sürdürülebilir çevreyle ilişkili olarak insan onuruna ve özel hayatın gizliliği hakkına uygun olarak lavabo ve banyolar ile kanalizasyona erişim, katı atık ve atıksu yönetimi, bu hizmetlere yönelik olarak yeterli miktarda temiz suyun varlığı ve arıtma gibi unsurlardır. Türkçe yazında sanitasyon yerine hıfzıssıhha ifadesi de kullanılmaktadır. BM Su Temin ve Sanitasyon İşbirliği Konseyi sanitasyonu 'insan dışkısının, kişisel kullanım sonucu ortaya çıkan atıksuyun ve katı atıkların toplanması, transferi, işlenmesi ve yok edilmesi veya tekrar kullanılması ile bunlara ilişkin hijyenin sağlanması' olarak tanımlamaktadır. Uluslararası yazında sanitasyon hakkı çoğu zaman su hakkı ile birlikte değerlendirilmektedir. Ancak sanitasyon hakkının, su hakkındaki sosyal adalet vurgusundan farklılaştığı gerekçesiyle ayrı bir hak olarak tanımlanması gerektiğine ilişkin görüşler de mevcuttur. Nitekim BM ESKHK'nın yanında Uluslararası Af Örgütü ve WASH sanitasyon hakkının su hakkı içerisinde eriyip kaybolmaması için ayrı bir hak olarak ele alınması gerektiğini ifade etmektedir. BM Barınma Hakları ve Tahliyeler Merkezi (COHRE), bu görüş doğrultusunda Cezayir Su Kodu, Bangladeş Milli Sanitasyon Stratejisi, Kenya Millî Su Hizmetleri Stratejisi, Güney Afrika Milli Su Kanunu ve Sri Lanka Sanitasyon Milli Stratejisi'nde sanitasyonun ayrı bir hak olarak tanındığını belirtmektedir. Biz de sanitasyon hakkının ayrı bir hak olarak tanımlanması gerekliliğine katılmakla birlikte Genel Yorum 15'in bakış açısına paralel şekilde su hakkına yönelik olarak kanalizasyon ve arıtım ile hijyenik bir su çevresine sahip olmayı su hakkı çerçevesinde özellikle su kaynaklarının nitelik ve niceliğinin korunması yükümlülüğü bakımından değerlendirmenin uygun olacağını düşünüyoruz. UNICEF, **International Year Of Sanitation 2008: Action**, 2008, s.7; FERRIS Loretta, "The Human Right to Sanitation: A Critique on the Absence of Environmental Considerations", **Review of European Community & International Environmental Law**, C:24, S:1, 2015, s.16-17; FERRIS Loretta, ELLIS Keri, "The Right to Sanitation: Time to Delink from the Right to Water", **Human Rights Quarterly**, C:36, S:3, 2014, s.608, 615-616, 625; OBANI, GUPTA, "The Evolution of the Right ...", s.37-38; Amnesty International ve WASH United, **Recognition of the human rights to water and sanitation by UN Member States at the international level**, 2015, s.3; COHRE, **Legal Resources For The Right to Water and Sanitation**, 2nd. Edition, 2008, s.75; İLHAN Akgün, RABİ Ayman, BAYSAL Efe, AYBOĞA Ercan, BARLOW Maude, GÜVENÇ Murat, ÖZBAY Özdeş, UYAN SEMERCİ Pınar, **Türkiye'de Ve Dünyada Su Krizi Ve Su Hakkı Mücadeleleri**, Sivil ve Ekolojik Haklar Derneği, 2017, *passim*; WINKLER Inga T., **THE HUMAN RIGHT TO WATER**, Hart Publishing, 2012, s.127-128.

¹²⁷ BM, Special Rapporteur, **Draft Guidelines For The Realization Of The Right To Drinking Water And Sanitation**, 11/07/2005, *passim*.

nitelikte ve yeterli miktarda su arzını bir insan hakkı olarak değerlendirmekte ve bu hakkın insan onuru, kamusal sağlık ve çevresel koruma ile bağlantılı olduğunu ifade etmektedir.

Ancak bu noktada dahi BM'nin, su hakkının ayrı bir insan hakkı olarak tanınması yolundaki girişimlerine üye devletlerin bazılarının katılmamaları veya çekimser kalmaları karşısında, BM diğer sosyal haklara ilişkin düzenlemelerinde, örneğin engelli veya çocuk haklarına ilişkin sözleşmelerde, su hakkını yaşam hakkına içkin olarak değerlendiren düzenlemeler yapmaya da devam etmiştir¹²⁸. Su hakkının yaşama hakkına, sağlık hakkına, yeterli bir yaşam standardına sahip olma hakkına veya kalkınma hakkına içkin bir hak olarak değerlendirilmesi ise uygulamada üç ana sorun yaratmıştır: öncelikle su hakkı ancak ana hakkın tanındığı çerçeveye bağlı kalmış, ikincisi her devletin ana hakkın gerçekleştirilmesine yönelik takdir hakkı bağlamında ikinci plana atılmış ve üçüncüsü su hakkının içkin kılındığı her bir ana hak farklı nitelik ve nicelikteki suya erişimi gerektirdiği için su hakkı parçalanmış, etkisizleştirilmiş ve tutarsızlaşmıştır¹²⁹.

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nce hazırlanan ve önsözünde suyun korunması gereken 'doğal miras' bağlamında önemli bir yer tuttuğunu; 1. maddesinde susuz bir hayat olamayacağını, suyun insanlar, hayvanlar ve bitkilerin birincil ihtiyacı olduğu ve suyun tüm beşerî faaliyetler için zaruri bir kaynak olduğunu; 2. maddesinde tatlı su kaynaklarının tükenmez nitelikte olmadığını, tatlı su kaynaklarının korunması, kontrol edilmesi ve mümkün olduğunca artırılmasının, giderek artan taleplerin karşılanabilmesi için suyun değerli bir varlık olarak kabul edilmesinin ve akıllıca kullanılmasının gerekli olduğunu belirten Avrupa Su Şartı¹³⁰ hakkında 2001 tarihli Bakanlar Komitesi'nin 14 sayılı Tavsiye Kararı'nın 5. maddesinde su hakkı "*Herkes kendi temel ihtiyaçları için yeterli miktarda su hakkına sahiptir.*" şeklinde tanınmıştır. Aynı maddede "*Uluslararası insan hakları belgeleri tüm insanların aklıktan kurtulma ve kendileri ile aileleri için yeterli bir yaşam standardı temel hakkını tanımaktadır. Bu iki gereksinimin sağlık ve hijyen bakış açısından tatmin edici kalitede minimum su*

¹²⁸ Bu sözleşmelerin detayları için bkz. I.B.1.a.Su Hakkının Öznesi.

¹²⁹ OBANI, GUPTA, "*The Evolution of the Right ...*", s.28.

¹³⁰ AK Bakanlar Komitesi'nin 26/05/1967 tarihli ve 67/10 sayılı kararı üzerine hızlı sanayileşme, nüfus artışı, kentleşme gibi sebeplerle artan su talebini karşılamak amacıyla su kaynaklarının nitelik ve nicelik itibarıyla korunmasına yönelik ortak çözümler bulmayı amaçlayarak hazırlanan 06/05/1968 tarihli Avrupa Su Kaynakları Şartı, AK Bakanlar Komitesi'nin 2001 tarihli ve 14 Sayılı Tavsiye Kararı (AB Bakanlar Komitesi, REC (2001)14, *On the European Charter on Water Resources*, 17/10/2001) üzerine değiştirilmiş; AK Parlamenter Meclisi'nin 2004 tarihli ve 1668 sayılı kararı (AB Parlamenter Meclisi, REC 1668/2004, *Management of water resources*, 25/06/2004) ile onaylanmıştır.

miktarı hakkını içerdği gerçekten açıktır.” diyerek su hakkının sağlık ve yeterli yaşam standartlarına sahip olma hakkına içkin bir hak olduğu belirtilmiştir.

Uluslararası kuruluşların ciddi anlamda **su hakkını ayrı bir insan hakkı olarak tanımlamakla** uğraştıklarını, su hakkının normatif alanı, yani su hakkının devletlere yüklediği yükümlülükler konusunda üye devletler arasında minimum müştereklerde buluşmayı bir derece başardıklarını ancak su hakkının normatif alanının halen tartışılan ve geliştirilmeye açık bir konu olduğunu da söylemek gerekir.

Su hakkının normatif alanının halen tartışılan bir konu olmasının temelinde su ve su kaynaklarının ekonomik olarak değerlendirilmesi hususu yatmaktadır. Devletin ekonomik alana müdahalesini minimum düzeyde tutmayı amaçlayan serbest piyasa modeli ile sosyal sorumlulukları gereğince ekonomik alana müdahale edilmesini benimseyen refah devleti anlayışı arasındaki mücadeleden, ekonomik büyümeyi sağlamak için kamu gelirlerinin arttırılmasının sınırlılığı karşısında özel sektör birikimine dayanılması gerekliliğinin savunan neo-liberal ekonomi politikalarının rakip çıkmış olması¹³¹; su hakkının devletin minimum müdahalesi ile gerçekleştirilmesi gerektiği yönündeki bakış açısının ağır basmasına, bu da su hakkının normatif alanının piyasa odaklı yorum ile değerlendirilmesine yol açmaktadır. Nitekim BM tarafından da desteklenen Dünya Su Konseyi¹³² tarafından 1997’den bu yana her üç yılda bir gerçekleştirilen Dünya Su Forumları¹³³ genel olarak su kaynaklarının ve suyun nasıl piyasalaştırılabileceği ve özel sektörün bu alanda azami olarak nasıl faaliyet gösterebileceğine, bir başka ifade ile kamu kesiminin su ve su kaynaklarını içeren faaliyetlerinin nasıl minimuma indirilebileceğine odaklanmakta, özellikle içme suyu temin, dağıtım ve kanalizasyon hizmetlerinin kamu sektöründen alınarak özel sektöre devredilmesi odağında su hakkına piyasa ve ticari odaklı yaklaşımı benimseyen çalışmalarına devam etmektedir. 2003’ten bu yana düzenlenen Dünya Su Forumları’nın suyun ticarileştirilmesi, satılması, özelleştirilmesi üzerine yoğunlaştığına yönelik eleştiriler Alternatif Su Forumları çerçevesinde sesini duyurmaya çalışmaktadır. Nitekim Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi’nin 5.

¹³¹ ÇAL Sedat, “*Kamu Hizmeti Kavramı Üzerine Kimi Düşünceler*”, Prof. Dr. Hüseyin Hatemi’ye Armağan, Vedat Yayıncılık, 2009, s.4-6.

¹³² Mayıs 2017 itibarıyla Dünya Su Konseyi’nin üyeleri arasında BM çatısındaki UNESCO, UN-HABITAT ve UN FAO’nun, Türkiye’den Ankara, Balıkesir, Bursa, Denizli, Gaziantep, İstanbul, Kahramanmaraş, Kayseri, Kocaeli, Konya, Malatya, Sakarya su ve kanalizasyon idareleri ile Türkiye Belediyeler Birliği, DSİ, SUEN, Güneydoğu Anadolu Projesi, Türkiye Mühendisler Birliği bulunmaktadır.

¹³³ 1997’de Marakeş-Fas’ta, 2000’de Lahey-Hollanda’da, 2003’te Kyoto-Japonya’da, 2006’da Mexico City-Meksika’da, 2009’da İstanbul’da, 2012’de Marsilya-Fransa’da ve 2015’te Daegu & Gyeongbuk-Güney Kore’de, 2018’de Brasilia-Brezilya’da düzenlenmiştir.

Dünya Su Forumu öncesinde suyun insanlığın ortak bir kaynağı olması sebebiyle suya erişimin temel ve global bir insan hakkı olarak tanınması, kamu malı niteliğinde olan suyun özel sektör tarafından yönetilmesinin kamu gözetimine tabi tutulmasının zorunlu olması yönünde çağrısında¹³⁴ bulunmuş olması bir yandan neo-liberal politikalar etkisiyle piyasa ve ticari odaklı yaklaşımın tehdidinin hala sürdüğünün kanıtı bir yandan da Alternatif Su Forumları'na destek olarak değerlendirilebilir.

2009 yılında İstanbul'da gerçekleşen 5. Dünya Su Forumu'nun parlamenterler toplantılarında suya erişimin bir insan hakkı olarak peşinen kabul edilemeyeceği; temel bir insani ihtiyaç olarak ele alınması yönündeki görüşler hem Latin Amerika ve Afrika ülkeleri temsilcileri hem de tematik toplantılarda diğer katılımcılar tarafından eleştirmiş¹³⁵; forum sonunda yerel ve kent yönetimleri tarafından imzalanan "Yerel ve Bölgesel İdareler Bildirimi"¹³⁶ *"iyi kalite suya ve sağlık koşullarına erişim tüm insanların en temel haklarından biridir."* diyerek siyasi olarak benimsenmekten çekinilen su hakkını teyit etmiştir. İdare ve Yönetim başlıklı 4. tematik toplantılarda ise suyun ekonomik bir varlık olduğu hususundan özellikle kaçınıldığı, fiyatlandırma ve özel kişilerin içme suyu hizmetine katılımı çerçevesinde yapılan görüşmelerde suyun ticarileştirilme amacının söz konusu olmadığı belirtilmiştir ifade edilmektedir¹³⁷. 5. Dünya Su Forum'u gerçekleşirken aynı anda düzenlenen Alternatif Su Forumu ile Suyun Ticarileşmesine Hayır Platformu Türkiye'de su hakkının insan hakkı odağıyla tartışılmaya başlandığının önemli işaretlerindendir¹³⁸.

Nihayetinde 2010'da BM GK su hakkını bir insan hakkı olarak resmen kabul etmiştir¹³⁹. BM GK'nın, oylamaya katılan 163 ülkeden 122 ülkenin onay vermesi ve aralarında AB üyesi ülkeler de bulunan 41 ülkenin çekimser¹⁴⁰ kaldığı bağlayıcılığı olmayan kararında *"bir insan hakkı olarak güvenilir ve temiz içme suyuna ve sanitasyona erişim hayattan ve diğer insan haklarından tam olarak yararlanmak için*

¹³⁴ AK Parlamenter Meclisi, P6_TA (2009)0137, *European Parliament Resolution of 12 March 2009 on water in the light of the 5th World Water Forum to be held in Istanbul on 16-22 March 2009*, 12/03/2009

¹³⁵ ERZİ İpek (Ed.), **AN İSTANBUL PERSPECTIVE ON BRIDGING DIVIDES FOR WATER**, 5th World Water Forum Secretariat, 2010, s.14,16.

¹³⁶ 5. Dünya Su Forumu, *İstanbul Su Mutabakatı – Yerel ve Bölgesel İdareler Bildirimi*, 2009.

¹³⁷ ERZİ, **AN İSTANBUL PERSPECTIVE ...**, s.80.

¹³⁸ NOYAN Sumru, *"V. Dünya Su Forumu"*, **Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi**, S:33, 2009, *passim*.

¹³⁹ BM GK, A/RES/64/292, *The human right to water and sanitation*, 28/07/2010.

¹⁴⁰ Çekimser oy veren ülkelerin başında Amerika Birleşik Devletleri, Avusturya, Avustralya, Bosna-Hersek, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Estonya, Hırvatistan, Hollanda, İngiltere, İsrail, Japonya, Kanada, Kazakistan, Kıbrıs, Lüksemburg, Türkiye ve Yunanistan gelmektedir. Oylamada hangi ülkenin hangi oyu kullandığına yönelik detay için bkz. United Nations Bibliographic Information System, A/RES/64/292, (E.T.01/06/2019).

zaruridir.” ifadesi yer almaktadır. Bu kabulü takiben BM İnsan Hakları Konseyi de güvenilir içme suyu ve sanitasyon hakkını bir insan hakkı olarak tanıdığını ilan ettiği kararında¹⁴¹ su hakkının yeterli yaşam standartlarına sahip olma hakkının türevi olduğunun yanı sıra ulaşılabilecek en yüksek seviyede sağlık standartlarına sahip olma hakkı ile yaşama ve insan onuru hakkının ayrılmaz bir bağlantı içinde olduğunu da belirtmektedir. BM İnsan Hakları Konseyi kararında, devletlere bir insan hakkı olan içme suyu ve sanitasyon hakkının giderek artan seviyelerde gerçekleştirilmesi için gerekli uygun yöntem ve mekanizmaları almaya çağırıştır ve mütakiben BM GK 20/12/2010 tarihli ve 65/154 sayılı kararı ile 2013 yılını Uluslararası Su İşbirliği Yılı olarak ilan etmiştir. 1992’deki BM Çevre ve Kalkınma Konferansı’ndan 20 yıl sonra Haziran 2012 tarihinde düzenlenen BM Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi (Rio+20) sonucunda kabul edilen İsteddiğimiz Gelecek adlı bildirgede¹⁴² 1972’de gerçekleşen ilk zirveden bu yana geçen 20 yıl içerisinde sürdürülebilir kalkınma ve yoksulluğun kaldırılması gibi alanlarda önemli bir ilerleme gerçekleştirilemediği tespit edilmiş, ‘yeşil büyüme’ yöntemlerinin benimsenmesi yani kalkınmanın sürdürülebilir araçlarla gerçekleştirilmesi gerektiği¹⁴³; suyun, yeşil ekonomi için merkezde bir önem taşıdığı, su kaynaklarının nitelik ve niceliğinin korunmasında ekosistemlerin korunmasının da önemli bir rol oynadığı tekrar edildikten sonra 2010 tarihli BM GK kararı ve İnsan Hakları Konseyi’nin çağrısı hatırlatılarak güvenilir içme suyuna ve sanitasyon erişimin bir insan hakkı olduğunu tekrar etmiştir. Böylelikle BM üyesi devletler su hakkını bir insan hakkı olarak değerlendirdiklerini ve ekonomik ve sosyal haklarda olduğu gibi kademeli olarak giderek artan bir şekilde su hakkının yüklediği yükümlülükleri yerine getirme niyetlerini kolektif olarak belirtmişlerdir. Ayrıca devletler, su kıtlıklarının yaşanmaması ve kuraklıkla mücadele için su talep ve arz dengesinin korunmasına yönelik her türlü tedbirin alınması gerektiği; ancak su hakkının egemenlik haklarına ve milli önceliklerin belirlenmesinde bir sınırlama aracı olarak değerlendirilemeyeceğini de belirtmişlerdir. Dünya Su Hakkı Sözleşmesi Girişimi’nin İtalyan Komitesi tarafından ESKHS’ne Ek İkinci Protokol olarak hazırlanan tasarı¹⁴⁴ ise henüz BM resmi kanallarında gündeme alınmamıştır. Ancak

¹⁴¹ BM İnsan Hakları Konseyi, A/HRC/RES/15/9, *Human rights and access to safe drinking water and sanitation*, 30/09/2010, *passim*.

¹⁴² BM, *The Future We Want*, Outcome document of the United Nations Conference on Sustainable Development, Rio de Janeiro, Brazil, 20-22/06/2012, s.6-7.

¹⁴³ GÖNÜLLÜ, “Çevresel-Kentsel Hakların ...”, s.36-37.

¹⁴⁴ The Water Human Right Treaty Campaign, *Second Optional Protocol To The International Covenant On Economic, Social And Cultural Rights: On The Right To Water And Sanitation*, 2009.

böyle bir tasarının ESKHS'ne ek protokol olarak düzenlenmesi ve taraf devletlerin imzasına açılması büyük bir adım olacak; su hakkının normatif içeriği daha da belirgin şekilde ortaya konulmuş olacaktır.

Dolayısıyla su hakkı kavramı halen akla birçok soru getirmektedir: Su hakkı herkesin hakkı mıdır, vatandaşların¹⁴⁵ hakkı mıdır, yoksa toplumsal yaşama intibaklarındaki dezavantajları sebebiyle sınırlı bir grubun hakkı mıdır? Su hakkını gerçekleştirmek için bireylerin devletten talep edebileceği faaliyetler nelerdir? Bireyler su hakkı bağlamında doğrudan birbirlerine karşı yükümlülükler altında mıdır? Su hakkını gerçekleştirmek üzere bireylerin devletten talep edebileceği faaliyetleri yürütecek kimdir? Bu faaliyetleri devletin veya bir kamu otoritesinin yürütmesi şart mıdır? Su hakkını gerçekleştirmek için devletten talep edilebilecek edimlerin fiziki ve mali kaynaklarla sınırlandırılması gerekliliği karşısında su hakkı bağlamında gerçekleştirilecek faaliyetler bedellendirilebilir mi, cevap evet ise bedellendirmenin içeriği nedir ve nasıl yapılmalıdır? Su hakkını hayata geçirmek üzere devletin yürütmesi gereken faaliyetlerin hangileri özel kişilere ne koşullarla yaptırılabilir?

Günümüzde bu sorulara ilişkin olarak uluslararası düzeyde minimum bir mutabakata varıldığından su hakkı aslında oldukça sınırlı bir şekilde tanımlanabilmektedir. Bu sınırlılığın asıl sebebi ise hiçbir devletin ülke sınırları içerisinde yer almakla birlikte global bir sistem oluşturan doğal su kaynaklarına ilişkin yönetim haklarını sınırlandırmak istememesidir. Bir diğer ifade ile su hakkının insan hakkı olarak tanımlanması sonrasında devletlerin diğer devletlerle karşı çevresel koruma, kirliliğin önlenmesi haricinde suyun mevcudiyetini sağlama açısından taahhütler altına girecek olması sorunsalı, su hakkını tartışmalı hale getiren asıl unsurdur. Ancak bu hususta uyuşmazlık yaşanması su hakkının tanınmasından, tanımlanmasından ve hayata geçirilmesinin sağlanmasına yönelik çalışmalar yürütülmesinden vezgeçilmesine neden olmamıştır. Nitekim su hakkı uluslararası yazında kavramın tarihsel gelişimi bağlamında ele alınmış veya uluslararası kuruluşlar tarafından yaratılan hukuki dayanaklarla ve siyasi belgelerle içeriği ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ayrıca günümüze kadar yapılan uluslararası ve ulusal araştırmalar su hakkının hangi devletler tarafından anayasal teminat altına alındığı, bu devletlerin ulusal mahkemelerinde veya yargı yetkisini benimsedikleri bölgesel mahkemelerde su hakkını nasıl yorumlandığı ile ilgilenmiştir.

¹⁴⁵ Medeni, siyasi ve sosyal hakların vatandaşlık kavramı ile ilişkisi için bkz. MARSHALL T. Humphrey, BOTTOMORE Tom, **YURTTAŞLIK VE TOPLUMSAL SINIFLAR**, (Çev. Ayhan KAYA), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006, s.15 vd.

Türkiye’de ise su hakkı genellikle ekonomi bilimi çalışmalarında bir kamusal mal olarak, kamu yönetimi çalışmalarında özellikle su kaynaklarının yönetimi bağlamında, hukuk bilimi çalışmalarında ise insan hakları ve anayasal teminat bağlamında değerlendirilmiştir. Su hakkının sadece uluslararası belgelere değil, ulusal hukuk kaynaklarına dayanarak normatif içeriği yeterince ortaya konulmamış; hele ki idare hukuku bakımından su hakkının devlete getirdiği yükümlülüklerin günlük yaşamda hangi idareler tarafından ve hangi idari faaliyetlerle gerçekleştirilerek somutlaştırıldığı konusu incelenmemiştir. Türkiye odaklı çalışmalarda su hakkının hayata geçirilmesine, bir başka ifadeyle somutlaştırılmasına yönelik idari faaliyetlerin hukuki çerçevesinin yeterince tartışılmadığı, ‘özelleştirilme’ tartışmalarının ise hukuk biliminden farklı bir eksenle yapıldığı gözlemlenmektedir. Bu çalışmaya yukarıdaki sebepler doğrultusunda Türkiye’de su hakkı kavramının ve su hakkını somutlaştıran idari faaliyetlerin hukuki temellerinin tekrar irdelenmesi gerektiği görüşüyle başlanmıştır.

Bu amaçla uluslararası ve ulusal hukuk kaynaklarını oluşturan mevzu dayanaklardan anayasa, yasalar, uluslararası sözleşmeler, idari düzenleyici işlemler ve içtihat ile dünyada ve Türkiye’de su hakkı, suya erişime yönelik yürütülen idari faaliyetler, doğal su kaynaklarının kamu malı niteliği ve yönetimi, içme ve kullanma suyu teminine yönelik faaliyetler ve özel kişilerin bu faaliyetlerdeki rolüne ilişkin literatür taraması yapılmıştır. Elde edilen bilgiler hem tarihsel gelişim süreci ve hem mümkün olduğunca karşılaştırmalı incelemeler ile idare hukukunun temel konuları olan teşkilat, idari faaliyetler ve faaliyetler karşısında su hakkına sahip olan özel kişinin statüsü bağlamında sentezlenmeye çalışılacaktır.

Çalışmanın birinci bölümünde kısaca insanın yaşamını sürdürebilmesi için gerekli olan suya erişimini ifade eden su hakkının uluslararası ve ulusal hukuk dayanaklarını temelinde süjeleri ve normatif alanı yanı sıra su ve su kaynaklarına ilişkin diğer hakların¹⁴⁶ kavramsal çerçevesi ortaya konulacaktır. İkinci bölümünde ise devletin¹⁴⁷ su hakkını gerçekleştirmeye yönelik yükümlülükleri bağlamında yürüttüğü idari faaliyetleri gerçekleştiren kamusal yapılanma ortaya konulduktan sonra bu idari

¹⁴⁶ Çalışmamızda su ve su kaynaklarına ilişkin haklar olarak ifade ettiğimiz su kaynakları üzerindeki “mülkiyet” ve su kullanım hakları yabancı yazında ‘su hakları’ (*water rights/droits d’eau*) olarak ele alınmaktadır. Ancak kavram karmaşası yaratmamak için su hakları kavramını kullanmayı tercih etmedik.

¹⁴⁷ Çalışma boyunca devlet kavramını geniş anlamda devlet kamu tüzel kişisi (merkezi idare) ile diğer kamu tüzel kişilerini kapsayan bir kavram olarak; idare kavramını ise hem kamu tüzel kişilerini hem de bir kamu tüzel kişininin hakimiyeti altında olan tüzel kişileri kapsayan bir kavram olarak ele aldık.

faaliyetlerin başında gelen içme suyu ve kanalizasyon hizmetleri ile içme suyu ve kanalizasyon kolluğunun hukuki rejimi incelenecektir. Sonucumuzda ise su hakkının kavramsal bütünlüğünü yansıtacak şekilde nasıl bir düzenleme yapılarak teminat altına alınmasının mümkün olduğunu ve su hakkının somutlaştırılmasına ilişkin kamusal faaliyetlerin hangi yönlerinin gözden geçirilmesi gerektiği ortaya konmaya çalışılacaktır.

I. SU HAKKININ KAVRAMSALLAŞTIRILMASI

Hukukun genel teorisinde, hukuk düzeni tarafından insana irade kuvveti tanınmak suretiyle himaye edilen menfaat olarak tanımlanabilen hak kavramı¹⁴⁸ bireylerin devlet veya diğer kişilerin herhangi bir müdahalesi olmaksızın belirli bir eylemde bulunabilmesi hürriyeti yanı sıra bireylerin devletten belirli bir eylemde bulunmasını talep etme yetkisini ifade eden insan hakları¹⁴⁹ ile özel hukuktan kaynaklanan ve bireyler arasındaki ilişkilerde birtakım talep yetkileri bahşeden özel hakları kapsar¹⁵⁰.

İnsan hakları, birinci kuşak haklar olarak ifade edilen medeni ve siyasi haklar, ikinci kuşak haklar olarak ifade edilen ekonomik, sosyal ve kültürel haklar ile 2. Dünya Savaşı'ndan sonra ulaşılan sanayi, bilim ve teknolojik gelişim düzeyi karşısında etki alanı hızla artan küresel krizlere çare bulmak amacıyla tartışmaya açılan üçüncü kuşak dayanışma haklarını kapsayan geniş bir yelpazedir¹⁵¹.

Doğal haklar olarak da ifade edilen, insan onuruna yakışır bir yaşam sürmek amacıyla devlet dahil olmak üzere kimsenin kanunla çizilen sınırlamalar dışında müdahalede bulunmamasını talep etme yetkisini içeren birinci kuşak hakları, sosyal haklar olarak ifade edilen insanların toplum içerisinde saygın bir yaşam sürmesini güvence altına almak amacıyla devletten birtakım edimlerde (müdahaleler, hizmetler, yardımlar) bulunmayı talep etme yetkisini içeren ikinci kuşak hakları¹⁵² ve temel insan

¹⁴⁸ Savigny ve Willensmact tarafından savunulan irade teorisi ile Jhering tarafından savunulan menfaat teorisini sentezleyen Jellinek'in tanımlarını aktaran ANSAY Ş. Sabri, **HUKUK BİLİMİNE BAŞLANGIÇ**, Güney Matbaacılık ve Gazetecilik, 1952, s.88-89.

¹⁴⁹ İnsan hakları yerine ferdi hürriyetler, ferdi haklar, temel hak ve hürriyetler, kamu hakları, temel haklar, anayasal haklar, kamu hürriyetleri gibi kavramlar da kullanılmaktadır. 1924 Anayasası Türklerin Kamu Hakları ve 'tabii haklardan olan hürriyet', 1961 Anayasası Temel Haklar ve Ödevler ile insan hak ve hürriyetleri, 1982 Anayasası ise Kişinin Hak ve Ödevleri ile temel hak ve hürriyetler, insan hakları kavramını birlikte kullanarak bu durumu açıkça göstermektedir. KAPANİ Münci, **KAMU HÜRRİYETLERİ**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1981, s.13-14.

¹⁵⁰ Mülkiyet ile kişilik menfaatleri bireyler arası ilişkileri düzenleyen özel hukukun düzenleme alanına girdiği kadar aynı zamanda temel haklardan başta mülkiyet hakkı, yerleşme hakkı, çalışma hakkı gibi temel hakların da düzenleme alanına girmektedir. GÖZLER Kemal, **ANAYASA HUKUKUNUN GENEL TEORİSİ**, C.2, Ekin Yayınevi, 2011, s.478-480; SENCER Muzaffer, "Hak ve Özgürlük Kavramı", **İHY**, S:14/1, 1992, s.4.

¹⁵¹ SUR Melda, "Sosyal Hakların Uluslararası Alanda Korunma Sistemleri", **İHY**, C:12-20, 1998, s.66, 71-72.

¹⁵² Ekonomik, sosyal ve kültürel haklar olarak da ifade edilen ikinci kuşak haklardan bazılarının 'program' niteliği taşıyan genel hükümler olduğu, hakkın özü olan menfaatin korunması ve gerçekleştirilmesi konusunda devletin o günün koşulları çerçevesinde belirli bir bağlam içerisinde takdir yetkisine sahip olması gerektiği ve bu takdir yetkisinin de elindeki maddi imkânlarla orantılı olarak kullanılması söz konusu olacağı için sosyal hakların tam bir talep yetkisi vermediği ve daha çok siyasi bağlayıcılık niteliği taşıdığı da ifade edilmektedir. KAPANİ, **KAMU HÜRRİYETLERİ**, s.123-124; SUR, "Sosyal Hakların Uluslararası...", s.67; ATAMAN Hakan, **AVRUPA SOSYAL ŞARTI VE UYGULAMASI**, İnsan Hakları Gündemi Derneği, 2010, s.10.

gereksinimleri ile şekillenen ve ortak temeli yaşam menfaati olan, küresel kriz konuları olarak değerlendirilen barış, gelişme, çevre gibi evrensel değerler konusunda ilk iki kuşak haklar arasında köprü kuran, gerçekleştirmeleri için tüm toplumsal aktörlerin, devletlerin, kamu ve özel tüzel kişilerin ve bireylerin de aktif katılımını gerektiren haklar olarak tanımlanabilen dayanışma hakları da denilen üçüncü kuşak hakları içeren insan hakları¹⁵³ anayasalarla, kanunlarla, uluslararası sözleşmelerle ve içtihatlarla teminat altına alınmaktadır. Anayasada yer almayan bir hakkın bir alt hukuk normunda veya yorum yollarıyla içtihatlarla tanınması mümkündür; ancak insan haklarının devletlerin temel yapısını, egemenlik yetkilerini kullanan devlet kuruluşlarının yapılarını, görev ve yetkileri ile birbirleriyle olan ilişkilerini düzenleyen ve ulusal normlar hiyerarşisinde en üst norm olarak kabul edilen hukuk metinleri olan anayasalarda¹⁵⁴ yer alması ile talep etme yetkilerinin en üst düzeyde gerçekleştirilebileceği söylenebilir.

İnsanların su ile olan ilişkilerinde birçok menfaat söz konusu olup, bu menfaatlerin yaşama hakkı ve sağlık hakkı başta olmak üzere birçok insan hakkı ile ilişkilendirilmesi mümkündür. İçme, yiyecek hazırlama, kişisel ve evsel temizlik gibi ihtiyaçlar yaşama hakkı ve sağlık hakkı ile korunan maddi ve manevi varlığın sürdürülmesi ve geliştirilmesi menfaatinin ilgilendirirken hayvanların içme veya sulanma ihtiyaçlarının, tarlanın sulanması ihtiyaçlarının da kişinin çalışma özgürlüğü ile mülkiyet hakkı ile korunan çalışma ve mal varlığını geliştirme menfaatinin ilgilendirmektedir.

Buna karşın, yakın geçmişe kadar su ile insan ilişkisindeki özellikle maddi ve manevi varlığın sürdürülmesi ve geliştirilmesi menfaatinin ayrı bir hak çerçevesinde ele alınması gerekliliği, temiz ve yeterli içme suyu kaynaklarına erişilememesi sebebiyle gerek susuzluk gerek kişisel temizliğin sağlanamaması ve bulaşıcı hastalıkların artması sebebiyle kaybedilen insan yaşamı sayısının artacağına veya yaşam standartlarının düşmesine yol açacağına dair projeksiyonlar ortaya çıkmadıkça tartışılmamıştır. Dünya üzerindeki suyun dünya nüfusuna rahatlıkla yeteceği görüşü ile insanların su ile ilişkisinde maddi ve manevi varlığını geliştirme menfaatinin yaşam

¹⁵³ KABOĞLU İbrahim Ö., **ÇEVRE HAKKI**, İmge Kitabevi, 1996, s.10-12, 19; ÖĞÜTÇÜ Muhlis, “*Dayanışma Hakkı Olarak Yurttaşların Sağlıklı ve Dengeli Bir Çevrede Yaşama Hakkı*”, **İHY**, S:27/1, 2009, s.40; ÖZDEK Yasemin E., **İNSAN HAKKI OLARAK ÇEVRE HAKKI**, TODAİE, 1993, s.51; HAMAMCI, “*Çevre Hakkı Üzerine ...*”, s.175

¹⁵⁴ AYM, E.1973/19, K.1975/87, T.15/04/1975; AYM, E.1975/167, K.1976/19, T.23/03/1976; AYM, E.1976/38, K.1976/46, T.12/10/1976, tüm AYM kararları için Anayasa Mahkemesi - Kararlar, <http://www.anayasa.gov.tr>. TEZİÇ Erdoğan, **ANAYASA HUKUKU (GENEL ESASLAR)**, 2016, s.10.

ve sağlık hakkı bağlamında suya erişime müdahale edilmemesi, yaşam alanlarında kabul edilebilir nitelikte suyun temin edilmesi ve mümkün olduğu ölçüde dağıtılması, atıksuların da yaşam alanlarından toplanarak yaşam alanı olmayan herhangi bir çevreye atılması ile korunabileceği düşünölmüştür. Hukuk düzenleri insanlar ile su arasındaki en temel menfaat ilişkisini ayrı bir temel hak olarak düzenlemeyi küresel su krizi ve artan çevresel sorunların yarattığı sonuçlar ortaya çıkana kadar ihmal etmişlerdir.

Devletlerin ve toplumların su ve su kaynaklarını ilgilendiren menfaatlerine yönelik hem ulusal hem de uluslararası hukuk düzenlerinde farklı bakış açıları ve farklı amaçlar gözetilmiştir. Bu farklı amaç ve bakış açılarının temelinde, farklı ve birbiriyle tam olarak örtüşmeyen hatta bazen çatışan üç ana menfaat yatmaktadır. Bu üç ana menfaat, su kaynakları ve suların çeşitli beşerî faaliyetlere girdi olması itibariyle ekonomik değeri, sağlıklı ve dengeli bir çevre oluşturulmasına ilişkin hayati bir girdi olması sebebiyle çevresel değeri ile toplumsal hayatın ve insan yaşamının devamlılığına ilişkin olması sebebiyle toplumsal değeridir¹⁵⁵. Bu üç farklı bakış açısıyla ulusal ve uluslararası düzenlemeler genel bir başlık olan su hukukuna ilişkin farklı düzenlemeler içermektedir. Su hukuku, su hakkının yanında birbirinden farklı ve fakat birbirini tamamlayan kavramların tamamını ele almaktadır; ancak bu farklı bakış açılarını yansıtırken su ve su kaynaklarına ilişkin okyanus, buzul, deniz, akarsu, havza, yüzey ve yeraltı suları, kara suları, açık sular, sınıraşan su gibi kavramları da bir bütönlük içinde kullanamamaktadır. Su hukuku, hem ulusal mevzuatlarda hem uluslararası hukuki düzenlemelerde çevre, ekonomi ve toplumsal yaşam değerleri bağlamında farklı bakış açılarıyla değerlendirilmeye devam etmekte olup, çeşitli insan haklarıyla ilişkilendirildikten sonra bizatihi bir insan hakkı olarak değerlendirilmeye başlayan su hakkı ile güncellenmekte ve tekrar şekillenmektedir.

Peki bu çeşitli menfaatlerin konusu olan su, hukuk düzeninde her zaman aynı şeyi mi ifade etmektedir? Genel olarak su, hem suyun elde edilebildiği su kaynağını, hem kaynaktan elde edilen tuzlu veya tatlı çeşitli niteliklere ekonomik olarak bir değere sahip olan suyu, su ürünlerini ve su kaynağından elde edilebilecek cansız varlıkları da kapsayan geniş bir kavramdır. Suyun özelleştirilmesinden bahsedilirken su, bu anlamların hepsini kapsayacak şekilde kullanılmaktadır.

Sudan kimlerin, hangi amaçlarla, ne şekilde, ne süre boyunca, hangi şartlar altında yararlanabileceği ve su kaynaklarından ne miktarda suyu, canlı veya cansız su

¹⁵⁵ AMBRUS, GILISSEN, VAN KEMPEN, “Public Values in Water Law: ...”, s.10.

ürününü elde edebileceği veya tüketebileceği tarih boyunca her medeniyette tartışılan konular olmuştur. Bir akarsudan, gölden, kuyudan, kaynaktan, kişilerin içme, yiyecek hazırlama, temizlenme ve temizleme ihtiyaçlarını karşılamak için, hayvanların içme ve temizlenme ihtiyaçlarını karşılamak için, tarımsal sulama için, değirmende yiyecek üretimi veya tribünle enerji üretimi için yararlanmalarda komşu arazi sahipleri ve arazi sahibi olmayan kişiler arasında suyun kullanımına ilişkin birçok ihtilaf yaşanmış ve hukuk sistemleri bu ihtilafları düzenli olarak çözmek için kurallar getirmişlerdir. Bu kurallar gün geçtikçe birinci kuşak haklar arasında mülkiyet hakkı ve mülkiyet hakkından doğan yararlanma yetkileri bağlamında bir hukuki sisteme dönüşmüşlerdir.

Su hakkı kavramı zaman zaman yazında bir çatı kavram olarak da kullanılmaktadır. Su kaynakları üzerindeki “mülkiyet”i veya su kaynaklarından yararlanma hakkı da su hakkı veya su hakları olarak değerlendirilebilmektedir. Bu kavramlar aslında birbirinden bağımsız ve etkileşimsiz kavramlar değildir. Günümüzde de halen hem su hakkının hem de su kaynaklarının aidiyeti ve bunlardan elde edilebilecek sular ile canlı/cansız varlıklar üzerindeki kullanım haklarının kapsam ve yönetimi halen tartışma konusudur. Kanaatimizce su kaynaklarının mülkiyetine ve suyun kullanımına ilişkin haklara ilişkin tartışmayı, ayrı bir insan hak olarak henüz yeni milenyumda tanınmaya başlanmış olan su hakkına ilişkin tartışmalardan ayrı olarak ele almak gerekir. Su kaynakları ile bunlardan elde edilecek sular üzerindeki yararlanma hakları ile su hakkını aynı kavramlar olarak görmek mümkün değildir; zira bu haklar farklı öznelerin hakları olduğu kadar, bu haklar ile korunan menfaatler de farklılaşmakta ve su hakkı bir insan hakkı iken su kaynakları üzerindeki “mülkiyet” devletlerin bir hakkı, su kullanım hakları ise başlıca devletin olup çeşitli idarelere ve özel kişilere de devredilebilen mülkiyet hakkından doğan farklı yetkilerin birbirinden ayrımlanarak kullanılmasını sağlayan hakları ifade eder.

Bu sebeple öncelikle bir insan hakkı olarak su hakkını kavramsallaştırmak ardından da su hakkı ile su kaynaklarının üzerindeki “mülkiyet” ile su kaynaklarından elde edilecek sular üzerindeki yararlanma haklarını ayrı bir başlıkta incelenecektir.

A. BİR İNSAN HAKKI OLARAK SU HAKKI

Toplumların sosyal, ekonomik, siyasi ve kültürel yapıları içerisinde değişik kapsamlarda devletler tarafından anayasal veya yasal düzenlemelerle veya usulünce kabul edilip yürürlüğe konmuş uluslararası sözleşmelerle veya içtihat yoluyla¹⁵⁶ teminat altına alınan insan hakları kavramı, insanlar arasındaki eşitliğin şartı ve sonucu olarak, ırk, din, milliyet, cinsiyet, ekonomik, sosyal veya siyasi statü, din, dil, inanç ve felsefi düşüncelere dayalı herhangi bir ayırım gözetilmeksizin, insanlar ile hakkın niteliğine ve kullanım biçimine uygun düştüğü ölçüde dolaylı ve sınırlı olarak tüzel kişilere tanınan, korunan, geliştirilen, vazgeçilmez ve devredilemez, evrensel nitelikte hak ve özgürlükleri ifade eder¹⁵⁷.

Su hakkının, insan hakkı olarak tanınmasına ilişkin olarak uluslararası arenada gelişmeler, doğal olarak ulusal hukuk düzenine de etki etmektedir. 18. yüzyılda başlayan anayasacılık hareketlerinin esas amaçlarından belki de en önemlisi kişilerin temel hak ve özgürlüklerinin yazılı şekilde düzenlenerek garanti altına alınması ve böylelikle devlet iktidarının sınırlandırılmasıdır¹⁵⁸. Ancak devletlerin anayasalarında düzenlenen hak ve özgürlükler, uluslararası hukuk metinlerinde ifade edilen insan haklarını kapsamayabileceği gibi hak ve özgürlükleri tanımlamak ve normatif alanını belirlemekten uzak şekilde program hüküm¹⁵⁹ halinde düzenleyebilir veya hiç

¹⁵⁶ BİLGİN Pertev, **İDARE HUKUKU DERSLERİ – İDARE HUKUKUNA GİRİŞ**, Filiz Yayınevi, 1996, s.41-46; ÖĞÜTÇÜ Muhlis, “Doğal Hukuk ve Pozitif Hukuk Işığında İnsan Hakları Alanındaki Bazı Kavramlar”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi - Prof. Dr. İrfan Baştuğ Anısına Armağan**, C:7, 2005, s.592.

¹⁵⁷ Yine de insan hakları kavramı üzerinde halen uzlaşılmış bir tanım yoktur. TEZCAN Durmuş, ERDEM Mustafa Ruhan, SANCAKDAR Oğuz, ÖNOK R. Murat, **İNSAN HAKLARI EL KİTABI**, Seçkin Yayıncılık, 2016, s.28-35; KABOĞLU İbrahim Ö., **KOLEKTİF ÖZGÜRLÜKLER**, Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1989 s.30,33; KAPANİ Münici, **KAMU HÜRRİYETLERİ**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1981, s.14; SOYSAL Mümtaz, **100 SORUDA ANAYASANIN ANLAMI**, 1993, s.83,190; TANÖR Bülent, YÜZBAŞIOĞLU Necmi, **1982 ANAYASASINA GÖRE TÜRK ANAYASA HUKUKU**, Beta Yayınevi, 2018, s.78. Ayrıca insan haklarının tüm toplumları bağlayıcı hukuksal ve ahlaki ilkeleri yansıtamayacağını bu sebeple evrensel nitelik taşıyamayacağını, insan hakları konusunun toplumların iç sorunu olduğunu - ki insan hakları ile ilgili olarak uluslararası kuruluşların etkin sistemler oluşturamamasının asli sebebi de bunlardır - ve bu sorunun uluslararası kuruluşlarda ele alınamayacağını, esasen batılı insan hakları düşüncesinin üçüncü dünya ülkesi ülkelere dayatılmasının bir şiddet olduğunu belirten ve kültürel çoğulculuk düşüncesini savunan Asya perspektifi, batılı insan hakları kuramının gerçek amacın insan haklarının korunması değil; kişilerin insan hakları aracılığıyla birtakım ihtiyaçları olduğuna ikna edilerek üretim ve sermaye araçlarını elinde bulunduranların ekonomik çıkarlarını baki kılacak politikaların devamlılığını sağlamak olduğunu benimsediği de aktarılmaktadır. YAĞANAK Eray, “Şiddeti Meşrulaştırmanın Bir Aracı Olarak Evrensel İnsan Hakları Söylemi”, **İHY**, S:27/1, 2009, s.5, 7-8; KAPANİ Münici, “İnsan Haklarının Uluslararası Alanda Korunması: Yeni Gelişmeler ve Sorunlar”, **İHY**, S:1/1, 1979, s.70.

¹⁵⁸ TEZİÇ, **ANAYASA HUKUKU**, s.160

¹⁵⁹ Program hükümler, devlete birtakım yükümlülükler yükleyen ancak doğrudan uygulanması söz konusu olmayan, özellikle sosyal devlet ilkesi gereğince devletin aktif olarak hakkın gerçekleşmesine

düzenlemeyebilirler. Nitekim, uluslararası düzenlemelerle etkileşim içinde gelişen ve değişen ulusal mevzuatların ve özellikle anayasaların¹⁶⁰ suya yaklaşımı birbirinden oldukça farklı olduğunu gözlemlemek mümkündür.

Bazı anayasalar su konusunu hiç ele almamış¹⁶¹, bazıları tabii servet veya doğal kaynakların veya su kaynaklarının kamusal mülkiyet altında olduğuna ilişkin hüküm getirmiş¹⁶²; bazıları sadece yasa koyucuya (federal/federe, merkezi/yerel yasa koyucu birine veya ortaklaşa) tabii servet ve kaynakların veya su kaynaklarının korunması ve işletilmesi konusunda yasa çıkarma görevini vermiş¹⁶³; bazıları tabii servet veya doğal kaynakların veya su kaynaklarının sürdürülebilir kalkınma ilkelerine uygun olarak korunması ve geliştirilmesini devletin görevi olarak düzenlemiştir¹⁶⁴. Bazı anayasalar su kaynaklarının işletilmesi görevini devlete, yerel yönetimlere veya her ikisine vermiştir¹⁶⁵.

Bolivya, Ekvador, Fas, Fiji, Gambiya, Güney Afrika, Honduras, Kenya, Kolombiya, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Maldivler, Meksika, Mısır, Nijer, Nikaragua, Panama, Slovenya, Somali, Tunus, Uganda, Uruguay ve Zimbabwe

müdahale etmesini gerektiren ancak bu müdahalenin hangi faaliyetlerle gerçekleşmesi gerektiğine yönelik somut düzenlemeler içermeyen, bu faaliyetlerin belirlenmesini ve düzenlenmesini siyasi iradeye (başta yasa koyucu ve onun verdiği yetki ile yürütmeye) bırakan hükümlerdir. Kısaca siyasi bağlayıcılık ifade eden program hükümler kişilere doğrudan talep hakkı sağlamamaktadırlar. ÖZBUDUN Ergun, **TÜRK ANAYASA HUKUKU**, Yetkin Yayınları, 2002, s.135; SABUNCU M. Yavuz, “*Temel Hakların Anayasal Konumu Üzerine*”, **İHY**, S:7-8/1, 1986, s.20.

¹⁶⁰ Bu bölümde bahsi geçen anayasaların Comparative Constitutions Project tarafından hazırlanan ve 194 ülkenin anayasasının yer aldığı www.constituteproject.org adresinde yer alan İngilizce çevirileri incelenmiştir. Metin içerisinde ve ek tablolarda bu hükümlerin çevirisi yazar tarafından yapılmıştır (Serbest çeviri). Ek Tablolar’da tutarlılık sağlamak adına Title - Kitap, Chapter - Bölüm, Part - Kısım, Section - Faisil olarak çevrilmiştir.

¹⁶¹ www.constituteproject.org tabanında su(lar) [water(s)/aqua(tic)], sulak alan [wetland], hidro [hydro], hidrolik kaynaklar [hydraulic sources], doğal/tabii kaynak(lar)/servet [natural wealth/resource(s)] anahtar kelimeleriyle yapılan arama sonucuna göre su hakkında herhangi bir düzenlemenin yer almadığı anayasalar: Amerika Birleşik Devletleri, Belçika, Bosna - Hersek, Cibuti, Danimarka, Finlandiya, Gabon, Gine, Gine - Bissau, Hollanda, İsrail, İtalya, İzlanda, Japonya, Komorlar, Letonya, Libya, Lüksemburg, Madagaskar, Mali, Marshall Adaları, Monako, Orta Afrika Cumhuriyeti, Palau, Polonya, Ruanda, Saint Lucia, Saint Vincent ve Grenadinler, Samoa, São Tomé ve Príncipe, Senegal, Singapur, Tayland, Trinidad ve Tobago, Tonga, Ürdün, Vanuatu Cumhuriyeti, Yeni Zelanda. Bununla birlikte COHRE ve Waterlex, bu anayasaların bazılarında kamu hizmetlerin yararlanma hakkını, minimum/iyi yaşam standartlarına sahip olma hakkını su hakkına dayanak olarak değerlendirmektedir. Bkz. COHRE, **Legal Resources For ...**, s.82-222 ve Waterlex Legal Database (E.T.20/05/2017). İngiltere bir yazılı anayasaya sahip olmamakla birlikte suya erişimi ESKHS ile teminat altına alınmış olan yeterli bir yaşam standardına sahip olma hakkına içkin bir unsur olarak değerlendirmekte, ancak uluslararası hukuk kaynaklarından veya yaşam hakkından ayrı bir su hakkının tanınmasının mümkün olmadığını da ifade etmektedir. UK Government, *UK Position on human right to water*, s.1-2, (E.T.01/06/2019).

¹⁶² Bkz. Ek Tablo 2.

¹⁶³ Bkz. Ek Tablo 3.

¹⁶⁴ Bkz. Ek Tablo 4.

¹⁶⁵ Bkz. Ek Tablo 5.

anayasaları¹⁶⁶ ise açıkça su hakkını düzenlenmişlerdir. Bununla birlikte su hakkının gerçekleştirilmesi için bu devletlerin de yasal düzenlemelerle devletin yükümlülüklerini açıkça ortaya koymaları gerekmiştir¹⁶⁷. Ayrıca su hakkı bu anayasalarda sosyal haklar arasında düzenlenmişse de bu düzenlemelerin insan haklarının bölünmezliği ve bütünlüğü ilkesini¹⁶⁸ yansıttıklarını da belirtmek gerekir.

Anayasalarda yer almamasından bağımsız olarak su hakkının, yasal düzenlemeler ve içtihat yoluyla teminat altına alındığı da görülmektedir. Örneğin Belçika ve Finlandiya anayasalarında suya veya doğal kaynak veya tabii servete ilişkin hiçbir referans yoktur. Ancak Belçika’da yasalar düzeyine su hakkı kabul edilmiş ve yasaların uygulanmasına ilişkin Anayasa Mahkemesi içtihatlarında da su hakkının anayasal teminat altında olduğu ifade edilmiştir¹⁶⁹. Benzer şekilde Finlandiya’da Anayasa md.15 ile teminat altına alınan mülkiyet hakkı ve md.20 ile teminat altına alınan sağlıklı bir çevrede yaşama hakkı bağlamında kişilerin evsel kullanım için gerekli olan suyun mülkiyet altındaki araziden elde edilebilmesine ve su kaynaklarının niteliğinin korunmasına ilişkin taleplerde bulunmaya yetkisinin olduğu ve bu bağlamda su hakkının Su Hizmetleri Kanunu ve Su Kanunu ile düzenlediği belirtilmektedir¹⁷⁰. Yine anayasasında su hakkını açıkça teminat altına almayan

¹⁶⁶ Bkz. Ek Tablo 1.

¹⁶⁷ Anayasalarında su hakkını teminat altına alan ülkelerin yasal düzenlemelerinden öne çıkanları için bkz. Ek Tablo 6. Bu yasal düzenlemeler sadece anayasal teminatın değil, su hakkını tanıyan uluslararası bağlayıcı hukuk metinlerinin de yorumlanmasını yansıtmaktadır.

¹⁶⁸ Su hakkının anayasa ile güvence altına alınan diğer haklarla karşılıklı ilişkisi ve içkinliği en çok Ekvador Anayasası’nda görülmektedir. Su hakkı ayrı bir hak olarak Ekvador anayasasında yer almakla birlikte sağlıklı çevre hakkı, sağlık hakkı ve yaşam hakkının ayrılamaz bir parçası olarak da tekrar tekrar ifade edilmiş olması insan haklarının bölünmezliği ve bütünselliği ilkesini en iyi şekilde yansıtmaktadır. Ekvador Anayasa Mahkemesi, suyun insan yaşamı için müktesep, reddolunamaz, devredilemez ve temel aynı zamanda kamusal kullanım için, milli stratejik bir varlık olduğunu, Ekvador Anayasası md.12 ve md.318 uyarınca herkesin insani ihtiyaçlar için yeterli, güvenli, fiziken ve ekonomik olarak erişilebilir suya hakkını ifade eden su hakkının temel ve vazgeçilemez bir insan hakkı olduğunu ifade etmiştir. Ekvador Anayasa Mahkemesi’nin aşırı kuraklık sebebiyle su kaptajı, temini, üretimi, depolanması ve dağıtımına ilişkin önlemlerin alınması amacıyla, Carchi Eyaleti’nde Şubat 2010 tarihli ve 254 s. Başkanlık İdari Kararnamesi’ne dayanarak olağanüstü hal ilan edilmesinin Anayasa ile teminat altına alınan su hakkını korumaya ve gerçekleştirmeye yönelik ve uygun olması sebebiyle Anayasal onayına dair kararı için bkz. 08/04/2010 tarihli ve 0006-10-EE Dava numaralı davası, WaterLex, WASH United, **THE HUMAN RIGHTS TO WATER AND SANITATION IN COURTS WORLDWIDE A SELECTION OF NATIONAL, REGIONAL AND INTERNATIONAL CASE LAW**, 2015, s.139-141.

¹⁶⁹ Belçika Anayasa Mahkemesi (*Court of Arbitration*), 36/98, 1 Nisan 1998, *Commune de Wemmel, Moniteur Belge* davasında Belçika Anayasasının sağlıklı bir çevreyi koruma hakkını teminat altına alan 23. maddesini kullanarak, herkesin minimum içme suyu arzı hakkını tanımıştır. ARMENI, *The Right To Water ...*, s.6.

¹⁷⁰ Finlandiya’da 2011 tarihli ve 587 s. Su Kanunu (*Water Act 587/2011-Chapter 4, Section 5*) uyarınca içme suyu hizmeti, diğer faaliyetlere yönelik su temini hizmetlerinden öncelikli olup, 2001 tarihli ve 119 s. Su Hizmetleri Kanunu (*Water Services Act 119/2001-Section 6*) uyarınca belediyeler, ilgili beldede ikamet edenlerin ihtiyaçlarını karşılamak üzere içme suyu, kanalizasyon, sanitasyon ve diğer çevresel koruma hizmetlerini yerine getirmekle yükümlüdür. BELINSKIJA Antti, KOTZEB J. Louis,

Hindistan'da mahkeme kararları ile Hindistan Anayasası md.21. ile teminat altına alınan yaşama hakkına içkin bir hak olarak¹⁷¹ yorumlamaktadır.

Belarus, Burkina Faso, Cezayir, Dominik Cumhuriyeti, Endonezya, Fransa, Gürcistan, Hırvatistan, Kamerun, Kazakistan, Litvanya, Madagaskar, Moldova, Namibya, Nepal, Orta Afrika Cumhuriyeti, Peru, anayasaları da su hakkını açıkça tanımış değildir; ancak bu ülkelerde su hakkının yasal düzenlemeler çerçevesinde tanınmış olduğunu söylemek mümkündür¹⁷².

Türk hukuk sisteminde su hakkı, ne 1961 Anayasası ne de 1982 Anayasası'nda doğrudan ve açıkça düzenlenmemiştir. Ancak her iki anayasada da 1924 Anayasası'ndan farklı olarak¹⁷³, teminat altına alınan ekonomik ve sosyal haklardan başta sağlık hakkı ile çevre hakkı ve devlete tabii servet ve doğal kaynakların işletilmesine ilişkin verilen yükümlülükler doğrultusunda su hakkının dolaylı olarak teminat altına alındığını söylemek de mümkündür. Her ne kadar doğal kaynak olarak su kaynaklarının ve tabii servet olarak bundan elde edilen suyun devletin hüküm ve tasarrufu altında olduğuna ilişkin hükmü içeren md.168, Anayasa'nın kişi haklarını düzenleyen kısmında yer almadığı için bireyler bakımından temel bir hak doğurmayacağı iddia edilebilir¹⁷⁴ olsa da su hakkının başta yaşama hakkı olmak üzere aslında tüm insan haklarının gerçekleşmesinde bir temel taşı niteliğini taşıdığı dikkate alındığında anayasa ile teminat altına alınan sağlık hakkı, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkı ve diğer temel hakların uzantısı ve tamamlayıcısı olduğunu ifade etmek de yanlış olmaz. Bu sebeple anayasada açık bir hüküm ile yer almasa dahi su hakkının, anayasa hükümlerinin anayasanın ruhuna, devletin temel amaç ve görevleri ile insan haklarına dayanan sosyal devlet anlayışına uygun olarak da yorumlanması ile dolaylı olarak teminat altına alınmış olduğunu söylemek mümkündür.

Bu noktada su hakkını içkin bir hak olarak teminat altına alan sağlık hakkı ile sağlıklı bir çevrede yaşama hakkının ekonomik ve sosyal haklar arasında yer almasının su hakkının talep edilebilirliğine ilişkin bir tartışma yaratmış olması da söz

"Obligations arising from the right to water in Finland and South Africa", Aquatic Procedia, C:6, 2016, s.32-34.

¹⁷¹ TOPÇU, **BİR İNSAN HAKKI...**, s.202-203.

¹⁷² Bkz. Ek Tablo 7.

¹⁷³ 1924 Anayasası'nın Türklerin Kamu Hakları başlıklı Beşinci Bölümü'nde kişi hakları ve hürriyetlerinin yanı sıra ödevleri düzenlenmiştir. Üç anayasada da düzenlenen tek sosyal hak eğitim hakkıdır.

¹⁷⁴ AKILLIOĞLU Tekin, *"Kamu Yararı Kavramı Üzerine Düşünceler"*, **İÜİHD**, C:9, S:1-3, 1988, s.13.

konusudur¹⁷⁵. Sosyal devlet olma amacını Anayasa md.2 ve md.5 başta olmak üzere çeşitli hükümlerinde belirtmiş olan Türkiye Cumhuriyeti için de hukuk devleti ve çoğulcu demokrasinin tam anlamıyla gerçekleşmesi için vazgeçilmez bir unsur olan ekonomik ve sosyal haklar, her ne kadar anayasa ile teminat altına alınmışsa da yasama organının bu hakları gerçekleştirme yolunda sahip olduğu geniş takdir yetkisi dolayısıyla bir program hüküm niteliğinde olduğu belirtilmektedir¹⁷⁶. Ekonomik ve sosyal hakların talep edilebilirliğinin yasa koyucunun hakkı gerçekleştirmek üzere yarattığı yasal çerçeve ile sınırlı olduğunu söylemek çok da hatalı değildir. Bu sebeple Anayasamızda su hakkının açıkça teminat altına alınması gerekliliğinin yanında ekonomik ve sosyal haklar arasında yer alan sağlıklı çevrede yaşama hakkı gibi gerçekleştirilmesi için yasa koyucunun geniş takdir yetkisine yol açan program hüküm niteliğinde değil, sağlık hakkı, eğitim hakkı gibi açıkça devletin yükümlülüklerini

¹⁷⁵ Nitekim, Anayasa Mahkemesi de su hakkını, kanalizasyon sularının arıtım yapılmaksızın akarsuya dökülmesi nedeniyle özel hayata ve aile hayatına saygı hakkının ihlal edildiği iddiası ile yapılan başvuruyu değerlendirdiği 01/02/2018 tarihli 2014/4686 numaralı Binali Özkaradeniz ve Diğerleri Başvurusu kararında, AİHS'nin özel ve aile hayatına saygı hakkına ilişkin 8'inci maddesini su hakkını kapsayacak şekilde yorumlayan AİHM kararlarına atıf yaparak Anayasa md.20 ile teminat altına alınan özel hayat ve aile hayatına saygı gösterilmesini isteme hakkı, md.17 ile teminat altına alınan maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkı ile md.56 ile teminat altına alınan sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkı bağlamında değerlendirmiştir. Anayasa Mahkemesi, başvuruçuların özel ve aile hayatına saygı hakkı bağlamında kamu makamlarının üzerine düşen pozitif yükümlülüklerini yerine getirmediği sonucuna vararak Anayasa'nın 20. maddesinde güvence altına alınan özel ve aile hayatına saygı hakkının ihlal edildiğine karar vermiştir. Ancak sayın Burhan ÜSTÜN, Serdar ÖZGÜLDÜR, Kadir ÖZKAYA ve Recai AKYEL tarafından imzalanan karşıoy yazısında atıksu arıtma tesislerinin hayata geçirilmesi için mahalli idareye verilen kanuni süre ile mali kaynakların yetersizliği dikkate alınarak idarenin kusurundan bahsedilemeyeceğinden herhangi bir hak ihlali olmadığını, "içme suyu, kanalizasyonu, [...] bulunmayan veya yeterli olmayan yerleşim yerlerinde yaşayanların, salt bu nedenle açacakları davaların [...] birçok hakkın ihlaline yol açabileceği kabul edildiğinde; Devletin bunun altından kalkması imkansız olacaktır" diyerek 'actio popularis' davası mahiyetindeki somut davanın açıkça dayanaktan yoksun olduğunu ifade etmiştir. Karşıoylar su hakkının açıkça Anayasa'da açıkça teminat altına alınması gerekliliğini açıkça göstermektedir.

¹⁷⁶ 1924 Anayasası'nda sosyal haklardan sadece eğitim hakkı (md.87) düzenlenmiştir. 1937 yılında devletçilik ve halkçılık ilkelerinin Anayasa'ya dahil edilmesi ve çeşitli kanunlarla sosyal devlet ilkesinin 1961 Anayasası'ndan önce de benimsenmeye yönelik ilk izleri taşıdığı doğrultusunda bkz. TALAS Cahit, "Sosyal Haklar ve Türk Anayasalarında Sosyal Hakların Evrimi", İHY, S:3-4/1, 1982, s.57-58,68-69. HUBER Ernst Rudolf, "Modern Endüstri Toplumunda Hukuk Devleti ve Sosyal Devlet", (Çev.Tuğrul ANSAY), AÜHFD, C:27, S:3, 1970, s.49-51; Anayasa Mahkemesi'ne göre "Sosyal devlet tamlamasının, Anayasa'nın Başlangıç kısmında açıklanan, doğuştan sahip olunan onurlu bir hayat sürdürme, maddi ve manevi varlığını bu yönde geliştirme hak ve yetkisinin kullanılmasına devletin sosyal adalet gereklerince olanak sağlama yükümlülüğünü anlattığı anımsanırsa, sosyal devletin hukuk devletinin ileri bir aşaması olduğu anlaşılır." AYM, E.1987/16, K.1988/8, T.19/04/1988. Türkiye Cumhuriyeti 1961 Anayasası, açıkça benimsediği sosyal devlet ilkesi doğrultusunda birtakım sosyal hakları sayma yoluna anayasal teminat altına almış, ayrıca sosyal haklar kavramının özünde yer alan bireyin kişiliğinin korunması idesi anayasamızda 'insan onuru' kavramı ile pekiştirilmiştir. Ancak 1982 Anayasası ile özellikle çalışma ve istihdama ilişkin hakların siyasi uzantıları olması sebebiyle zayıf bir koruma sistemi altına alındığı ve bunun diğer hak ve hürriyetlere de sirayet ederek sosyal devlet ilkesinden uzaklaşma tablosu çizdiği ifade edilmektedir. TANÖR Bülent, İKİ ANAYASA: 1961-1982, XII Levha, 2012, s.136; KABOĞLU İbrahim Ö., Anayasada Sosyal Haklar: Alanı ve Sınırları, Sosyal Haklar Sempozyumu 2 - Bildiriler, Petrol-İş Yayınları, 2010, s. 43-60.

belirleyen ve yasa koyucuya da hakkın gerçekleştirilmesi hususunda sınır çizen ve dolayısıyla insan haklarının bölünmezliği ilkesini yansıtan bir şekilde tanınması gerekmektedir.

Bununla birlikte Anayasa md.90(5) uyarınca usulüne uygun olarak yürürlüğe konulan ve normlar hiyerarşisinde kanun hükmünde olan uluslararası antlaşmalardan insan haklarına ilişkin olanlarının hem hükümlerinin hem de anlaşmaların uygulanmasını gözeten kuruluşların yorum ve yargı kararlarının yasa koyucunun iradesinin yorumlanmasında dikkate alınacağı¹⁷⁷ da hatırlandığında su hakkının diğer birtakım insan haklarına içkin olarak yorumlandığı veya açıkça başlı başına bir insan hakkı olarak kabul edildiği uluslararası anlaşmaların da Türk hukukunda su hakkının tanımlanmasını etkileyeceğini de unutmamak gerekir. Bu tabloda Türkiye’de günümüz için su hakkının hukuki dayanakları, kanunlar ve aynı normatif değeri taşıyan uluslararası sözleşmeler ile idari düzenlemelerde aranmalıdır. Kısaca Türkiye’de su hakkı anayasada açık bir teminat altına alınmamış olsa bile, anayasa ile teminat altına alınmış olan yaşama hakkı, sağlık ve çevre hakkına içkin; devletin yükümlülüklerinin esasen usulüne göre yürürlüğe konulmuş uluslararası sözleşmeleri de kapsayan ulusal mevzuat uyarınca tanımlanabilir bir haktır.

Peki su hakkı nedir? Su hakkının tanımlanması için uluslararası ve ulusal hukuk kaynakları çerçevesinde öncelikle hakkın kişisel alanının belirlenmesi, bir başka ifadeyle su hakkına sahip olan kişilerin tanımlanması daha sonra su hakkına sahip kişinin haktan doğan yetkilerini kime karşı ileri sürülebileceğinin ortaya konulması yani hakkın yükümlüsünün tanımlanması gerekmektedir. Ardından da su hakkının normatif alanının bir başka ifadeyle su hakkına sahip kişilerin hem devletten hem de özel kişilerden¹⁷⁸ ne tür müdahalelerde bulunmama ve devletten ne tür müdahalelerde

¹⁷⁷ Anayasa Mahkemesi’nin yaklaşımına göre bir uluslararası sözleşmenin, anayasaya uygunluk denetiminde, yani yasa koyucunun yasa ile anayasada teminat altına alınan temel hak ve özgürlüklerin düzenlenmesi ve sınırlandırılmasına ilişkin olarak ortaya koyduğu iradesinin şekli (usulü) veya maddi (esasa dair) denetiminde, ölçü ya da başvuru normu (*norme de référence*) olarak uygulanması mümkün değildir; sadece gerekçeyi kuvvetlendirmek için verilen bir örnek (*obiter dictum*) olarak dikkate alınabilirler. TANÖR, YÜZBAŞIOĞLU, **TÜRK ANAYASA HUKUKU**, s.495-505; AKILLIOĞLU Tekin, “Avrupa Sosyal Şartı Üzerine Bazı Gözlemler”, **Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni**, C:22, S:1, 2002, *passim*.

¹⁷⁸ Çünkü hak kavramı artık klasik olarak birey-devlet ilişkileri bakımından değil ‘yatay uygulama’ denilen birey-birey ilişkileri bakımından da sonuçlar doğurmaktadır. Hakkın öznesi, özel kişilerin hakkını ihlal niteliği taşıyacak müdahalelerine karşı korunmaya yönelik olarak devleti sorumlu tutabilmektedir. Nitekim T.C. Anayasa md.12 (2) ve 14(2) hükümleri bu yatay etkiyi ifade etmektedir. AKILLIOĞLU Tekin, “1982 Anayasasında Temel Hakların Genel Kuralları”, **İHY**, S:5-6/1, 1984, s.58; SUNAY Reyhan, “İnsan Haklarının Yatay Etkisi ve Devletin Sorumluluğu”, **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C:23, S:1, 2015, s.22.

bulunmayı talep etme yetkilerini içerdiği su hakkının yükümlüsü bakış açısıyla incelenmesi gerekmektedir.

1. Kişisel Açıdan

Hak kavramı, menfaati korunan bir öznenin ve bu hak öznesinin menfaatlerini gerçekleştirmesini sağlayacak en az bir yükümlünün olmasını gerektirmektedir.

Hukuk dallarında hak öznesi ve yükümlüsü, konu edindiği ilişkiye göre değişmektedir. Anayasa ve idare hukukunun konusu olan temel hakların öznesi, yani hak bağlamında birtakım özgürlüklerden yararlanabilecek, birtakım eylemlerin yerine getirilmesini talep edebilecek olanlar gerçek kişiler ve gerçek kişilerin belirli amaçlarla oluşturdukları özel hukuk tüzel kişileridir.

Hakların öznesi, hakkın koruduğu menfaatlere göre farklı statülere endekslenerek tanımlanmaktadır. Toplum içinde yaşayan insanların toplumsal yaşamının yönetimine katılma menfaatlerini koruyan siyasi haklar vatandaşlık statüsüne sahip olan gerçek kişilerin sahip olduğu haklarken, insanın birey olmaya ilişkin temel menfaatlerini koruyan medeni haklar ile bir toplum içerisinde yaşamasından ötürü sahip olduğu çeşitli menfaatleri teminat altına alan ekonomik ve sosyal haklar ise vatandaşlık bağına endekslenmemiş, herkesin sahip olduğu haklardır. Bununla birlikte yasa koyucunun özellikle sosyal ve ekonomik haklar bakımından hak öznesini yasalarla belirli statüler içerisinde tanımlaması gerektiğinin de altı çizilmelidir.

Temel haklar, öznesine tanıdığı özgürlüklerin hem kamu gücü kullanan devlet hem de özel kişilerin müdahalesi olmaksızın kullanmasını gerektirmektedir. Kısaca temel haklar hak öznesine bir takım özgürlük ve yetkiler tanırken, diğer taraftan da devlet ve diğer kişiler üzerinde başlıca müdahale etmeme ödevi de yaramaktadır. Bu bağlamda temel hakların yükümlüsü, hak öznesinin haktan doğan özgürlüklerini kullanabilmesi için birtakım eylemlerde bulunmaktan kaçınacak olan devlet ve diğer kişilerdir. Bunun yanında temel hakkın öznesi, devletten bazı müdahalelerde bulunmasını da talep edebilir; lakin müdahalede bulunmayı talep yetkisi sadece devlete yöneltilebilen bir yetkidir. Bununla birlikte hakkın ihlal edildiği hallerde hakkın tesisi ve/veya doğan zararın tazmini için gerekli usulleri işletecek olan da yine devlettir. Kısaca hak öznesi, özel kişilerin müdahale etmeme ödevini yerine getirmesini doğrudan talep edemediği gibi, özel kişilerden hakkını gerçekleştirmek

üzere müdahalede bulunmasını da talep edememektedir. Dolayısıyla hak öznesinin ihkak-ı hak yoluyla müdahale eden kişiye doğrudan karşı müdahalede bulunması mümkün olmadığı gibi, devletin sahip olduğu kamu gücüne başvurarak müdahalelerin bertaraf edilmesini talep etmesi gerekmesinin yanı sıra hakkını gerçekleştirmek üzere üçüncü kişileri birtakım müdahalelerde bulunmaya zorlayamayacağından ötürü temel hakların birincil muhatabı ve yükümlüsü devlet olmaktadır. Bununla birlikte devlet, üçüncü kişilerin çeşitli müdahalelerini baştan düzenleyerek onları da hakkın ikincil yükümlüsü haline getirmektedir.

Bu başlıkta su hakkının kişisel alanını, bir başka ifade ile öznesi ve yükümlüsü tarihsel gelişimi ve karşılaştırmalı çerçevede incelenmeye çalışılacaktır.

a. Su Hakkının Öznesi

Su hakkının öznesi, uluslararası hukuk düzenlemelerinde ve ulusal düzenlemelerde farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Su hakkının öznesi bazı uluslararası sözleşmelerde toplumsal açıdan güçsüz olan bazı gruplara yönelik olarak sınırlandırılmış gibi görünmektedir. Bununla birlikte su hakkını anayasalarında temel haklar arasında düzenleyen devletler su hakkının öznesini farklı şekillerde ifade etmektedirler. Ayrıca bazı anayasalar ekosentrik (çevre merkezci) bir yaklaşım ile su hakkının öznesini insan ile sınırlandırmayarak çok farklı bir boyutta ele almaktadırlar. Kısaca öncelikle uluslararası hukuk düzeninde ve Türkiye’de su hakkının öznesi, yani su hakkına kimlerin sahip olduğu ortaya konmalıdır.

i. Menfaatleri sınırlandırılmış gruplar

Su hakkı kavramını ilk kez ortaya koyan uluslararası sözleşmeler olan savaş mahkumları ve savaşmayan sivil halkın korunmasına ilişkin, Türkiye’nin de taraf olduğu 1949 tarihli Cenevre Sözleşmeleri’nden olan Harp Esirlerine Yapılacak Muamele ile İlgili Cenevre Sözleşmesi md.20, md. 26 ve md.46¹⁷⁹ ile Cenevre

¹⁷⁹ Harp Esirlerine Yapılacak Muamele ile İlgili Cenevre Sözleşmesi: [Bap III - Esaret] [Kısım I - Esaretin Başlangıcı] – “*Madde 20 - (2) Harp esirlerini elinde tutan Devlet, tahliye olunan esirlere kâfi miktarda içecek su, yiyecek, giyecek ve sıhhi bakımlarını temin edecektir;*” [Kısım II - Harp Esirlerinin Enterne Edilmeleri] [Fasıl II - Harp Esirlerinin İskân, İaşe ve İlbası] “*Madde 26 - (3) Harp esirlerine kâfi miktarda içecek su temin edilecektir....*”; [Fasıl VIII - Harp Esirlerinin Bir Kampa Varmalarını Müteakip Nakilleri] “*Madde 46 - (3) Esirleri elinde tutan Devlet nakil sırasında harp*

Sözleşmesi'ne ek Uluslararası Silahlı Çatışmaların Mağdurlarının Korunmasına İlişkin Ek 1. Protokol md.54¹⁸⁰ ve Uluslararası Olmayan Silahlı Çatışma Mağdurlarının Korunmasına İlişkin Ek 2. Protokol md.14¹⁸¹ uyarınca su hakkının öznesi tahliye edilen, eterne edilen ve nakledilen savaş esirleri ve savaşımayan sivil halktır.

Daha sonra 1979 tarihli ve Türkiye'nin de taraf olduğu Kadınlara Yönelik Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Sözleşme¹⁸² (CEDAW) md.14¹⁸³ ile kırsal kesimlerde yaşayan kadınların, yeterli yaşam standartlarına sahip olma hakları kapsamında yeterli suyu temin edebilme hakkının olduğu ifade edilmiştir. Bu sözleşmede sadece kırsal kesimlerde su kaynaklarına uzak yerleşim yerlerinde yaşayan kadınların hak öznesi olduğu görülmektedir. CEDAW ile su hakkının özellikle kadınlara tanınmasının iki sebebi vardır. Birinci sebep kırsal kesimlerde hijyen için yeterli suyun yokluğundan en olumsuz etkilenen grubun kadınlar olması; ikinci sebep kırsal kesimlerde yaşayan kadınların ekonomik kalkınmaya faydalı olabilecek işler yapabileceği zamanda ev ihtiyaçlarını karşılamak üzere uzak mesafelerden dahi su getirmekten sorumlu olmalarıdır. CEDAW'ın kadınlara bahsettiği su hakkının, kadının yaşam ve sağlık menfaatinin yanı sıra kırsal kesimin ekonomik kalkınma menfaati dikkate alınarak formüle edildiğinin altı çizilmelidir. Dolayısıyla

esirlerine gerek bunları sıhhatli bir halde tutmaya yetecek kadar içme suyu ve yiyecek, gerek lüzumlu elbiseyi, barınacak yeri ve müdavayı temin edecektir."

¹⁸⁰ Uluslararası Silahlı Çatışmaların Mağdurlarının Korunmasına İlişkin Ek 1. Protokol: [Kısım IV: Sivil Halk] - [Bölüm I: Muhasamatın Etkilerine Karşı Genel Koruma] - [Alt bölüm III: Sivil Nitelikte Mallar] – "*Madde 54 - Sivil halkın yaşamını sürdürebilmesi için vazgeçilmez olan malların korunması - 2. Sivilleri aç bırakmak, sivillerin taşınmasına neden olmak ya da başka bir düşünceyle ya da başka hangi amaçla olursa olsun, taşıdıkları yaşamsal değer yüzünden düşman taraf ya da sivil halkı bunlardan mahrum bırakmak amacıyla, yiyecek maddeleri ve yiyecek maddelerinin üretimi için tahsis edilen tarım alanları, tarım ürünleri, sürü hayvanları, içme suyu tesisleri ve depoları ve sulama kanalları gibi halkın yaşamını sürdürmesi için vazgeçilmez olan mallara saldırmak, bunları yok etmek, ortadan kaldırmak ya da kullanılamaz hale getirmek yasaktır."*

¹⁸¹ Uluslararası Olmayan Silahlı Çatışma Mağdurlarının Korunmasına İlişkin Ek 2. Protokol: [Kısım IV: Sivil Halk] "*Madde 14: Sivil halkın hayatta kalması için vazgeçilmez olan malzemenin korunması: Sivilleri aç bırakmayı çatışma yöntemi olarak kullanmak yasaktır. Bu nedenle, gıda maddeleri, gıda maddelerinin yetiştirildiği tarım alanları, ekinler, hayvanlar, içme suyu tesisleri ve depoları ve sulama tesisleri gibi sivil halkın hayatta kalması için vazgeçilmez olan mallara saldırmak, bunları yok etmek, yerinden kaldırmak ve kullanılamaz hale getirmek yasaktır."*

¹⁸² CEDAW, 18/12/1979'da toplanan BM GK'nın A/RES/34/180 numaralı kararı ile kabul edilmiş ve 03/09/1981 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye'nin sözleşmeye katılması 24/07/1985 tarihli ve 85/9722 s. BKK (RG:14/10/1985, S:18898) ile onaylanmıştır.

¹⁸³ CEDAW, "*Madde 14 – (2) Taraf Devletler, kadın ve erkeklerin eşitliği prensibine dayanarak, kırsal kalkınmaya katılmalarını ve bundan yararlanmalarını sağlamak için, kırsal kesimdeki kadınlara karşı ayırımı ortadan kaldıran tüm uygun tedbirleri alacaklar ve özellikle kırsal kesim kadınlarına aşağıdaki hakları sağlayacaklardır: [...] (h) Özellikle konut, sağlık, elektrik ve su temini, ulaştırma ve haberleşme konularında yeterli yaşam standartlarından yararlanma haklarını sağlamak."*

CEDAW'ın, kırsal kesimde yaşayan kadınlara, sağlık hakkı ve kalkınma hakkını koruyabilmek amacıyla su hakkını tanıdığı söylenebilir.

1989 tarihli ve Türkiye'nin de taraf olduğu Çocuk Hakları Sözleşmesi¹⁸⁴ (CRC) md.24¹⁸⁵ ile çocukların en üst düzeyde sağlık standardına, hastalıklarından tedavi edilme ve rehabilitasyon imkânlarına sahip olma hakları bağlamında yeterli ve temiz içme suyuna erişim hakları olduğu ifade edilmiştir. CRC'nin, su hakkını sadece temel sağlık hizmetlerinin yürütüldüğü tesislerde tedavi gören veya rehabilite edilen tüm çocuklar olarak tanımladığının altı çizilmelidir. CRC, çocukların sadece hastalıklarla mücadele edebilmesi ve tedavi edilebilme menfaatlerini yani yaşam ve sağlık hakkını korumak amacını taşımaktadır.

2006 tarihli ve Türkiye'nin de taraf olduğu Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme¹⁸⁶'nin (CRPD) Yeterli Yaşam Standardı ve Sosyal Korunma başlıklı 28. maddesi¹⁸⁷ engellilerin yeterli yaşam standardı hakkını gerçekleştirmek bağlamında, engellilerin temiz su hizmetine, uygun ve makul bedel karşılığında, eşit şekilde ve ihtiyaçlarını karşılayacak araç-gereçlere ve diğer yardımlara erişim haklarının olduğunu ifade etmektedir. CRPD'nin 'yeterli yaşam standardı'na sahip olma hakkı ile su hakkını bağdaştırması CRC ve CEDAW'dan bir adım daha ileri gidildiğini göstermektedir.

Dolayısıyla BM CEDAW, CRC ve CRPD ile su hakkının öznelere sınırlı olarak tanımlanmıştır. Ancak bu sözleşmelerde amaç su hakkının öznesini sınırlandırmak değil, sınırlı olarak da tanımlansa su hakkını bir özneye tanıyarak hakkın hayata geçirilmesini sağlamaktır. Nitekim BM su hakkının öznesini giderek genişletmiştir.

¹⁸⁴ CRC, 20/11/1989'da toplanan BM GK'nın A/RES/44/25 numaralı kararı ile kabul edilmiş ve 02/09/1990 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye'nin sözleşmeye katılması 23/12/1994 tarihli ve 94/6423 s. BKK (RG:27/01/1995, S:22184) ile onaylanmıştır.

¹⁸⁵ CRC, "Madde 24 – 1. Taraf Devletler, çocuğun olabilecek en iyi sağlık düzeyine kavuşma, tıbbi bakım ve rehabilitasyon hizmetlerini veren kuruluşlardan yararlanma hakkını tanır. [...] 2. Taraf Devletler, bu hakkın tam olarak uygulanmasını takip ederler ve özellikle: [...] (c) Temel sağlık hizmetleri çerçevesinde ve başka olanakların yanı sıra, kolayca bulunabilen tekniklerin kullanılması ve besleyici yiyecekler ve temiz içme suyu sağlanması yoluyla ve çevre kirlenmesinin tehlike ve zararlarını gözönüne alarak, hastalık ve yetersiz beslenmeye karşı mücadele edilmesi; [...] amaçlarıyla uygun önlemleri alırlar."

¹⁸⁶ CRPD, 13/12/2006'da toplanan BM GK'nın A/RES/61/106 numaralı kararı ile kabul edilmiş ve 03/05/2008 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye'nin sözleşmeye katılması, 27/05/2009 tarihli ve 2009/15137 s. BKK (RG:14/07/2009, S:27288) ile onaylanmıştır.

¹⁸⁷ CRPD, "Yeterli Yaşam Standardı ve Sosyal Korunma – Madde 28 – (2.) Taraf Devletler engellilerin sosyal korunma ve engelliliğe dayalı ayrımcılığa uğramadan, bu haktan yararlanma hakkını tanır ve aşağıda belirtilen tedbirler dahil olmak üzere bahsekonu hakkın tanınmasını temin etmek ve geliştirmek için gerekli adımları atar: (a) Engellilerin temiz su hizmetlerine, uygun ve bedeli ödenebilir hizmetlere eşit erişimlerini sağlamak ve engellilerin ihtiyaçlarına ilişkin araç-gereç ve diğer yardımlara erişimlerini temin etmek [...]".

BM ESKHK, 1966 tarihli ESKHS ile teminat altına alınan haklara ilişkin genel yorumlarında da su hakkının öznesini genişletmeye çalışmıştır.

ESKHK, ESKHS'nin 13. maddesinde yer alan Eğitim Hakkına ilişkin 08/12/1999 tarihli Genel Yorum 13'te¹⁸⁸, taraf devletlerin bütün biçimleri ve düzeyleriyle eğitim faaliyetlerini yerine getiren eğitim kurumlarında makul ücretler alan eğitilmiş öğretmenlerin, eğitim materyallerinin, kütüphane, bilgisayar ve bilgi teknolojileri gibi diğer ihtiyaçların varlığının yanı sıra güvenli içme suyunun ve her iki cinsiyet için sıhhi tesisatın varlığının sağlanmasının da zaruri olduğunu belirterek su hakkını eğitim hakkına içkin olarak değerlendirmiştir. Böylelikle su hakkının öznesini eğitim kurumlarında görev yapanlar ve eğitim alanları kapsayacak şekilde genişletmiştir.

Türkiye de taraf olduğu ve Anayasa md.90(5) uyarınca usulüne göre yürürlüğe konmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalardan olan yukarıda açıkladığımız Cenevre ve BM sözleşmeleri ve ESKHK'nin genel yorumları uyarınca söz konusu menfaati sınırlandırılmış grupların su hakkını tanımış olmaktadır.

ii. “Herkes”

Su hakkını teminat altına alan anayasalarda hak öznesinin farklı şekillerde tanımlandığı görülmektedir. Bolivya, Ekvador, Güney Afrika, Kenya ve Uruguay anayasaları su hakkının öznesini ‘herkes’ olarak; Fas, Maldivler ve Mısır ise ‘vatandaşlar’ olarak düzenlemiştir. Ancak vatandaşlık kavramının bazı devletlerde sıkı sığıya ilgili devlet ile vatandaşlık ilişkisi içinde olan kişileri kapsamadığı yabancı, mülteci, sığınmacı, vatansız, ilgili devlette yerleşik veya sürekli yerleşik olarak ikamet eden herkesi kapsayacak şekilde yurttaş kavramına yakınlaştığını da belirtmek gerekir.

ESKHK'nin ESKHS md.11 ile teminat altına alınan yeterli bir yaşam standardına sahip olma hakkına ilişkin 1991 tarihli Genel Yorum 4 ve 2003 tarihli Genel Yorum 15'te, tematik sözleşmelerdeki gibi sadece ekonomik ve sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak veya toplumun en dezavantajlı gruplarının korunmasını sağlamaya değil, su hakkına odaklanıldığından, su hakkının öznesi “herkes” olarak ifade edilmiştir. ESKSK, su hakkının öznesinin ırk, renk, cinsiyet, dil, din, politik ve diğer görüş, milliyet veya sosyal köken, mal varlığı, yaşam tarzı veya yerleşim gibi

¹⁸⁸ ESKHK, E/C.12/1999/10, *General Comment No.13: The Right to Education (Art. 13)*, 08/12/1999.

hiçbir nedene bağlı olarak sınırlandırılmayacağını da altını çizmektedir (GY 15, §13).

Su hakkı, Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası'nda açıkça düzenlenmemekle birlikte, md.17 ile teminat altına alınan maddi ve manevi varlığını geliştirme hakkı ve md.56 ile teminat altına alınan sağlıklı yaşama ve sağlıklı bir çevreye sahip olma hakkına içkin bir hak olarak değerlendirildiğinde herkese tanınmış bir hak olarak değerlendirilmelidir. Ancak bu sistematik yorum yoluyla su hakkına ulaşılmasa dahi Türkiye yine taraf olduğu ve Anayasa md.90(5) uyarınca usulüne göre yürürlüğe konmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalardan olan ESKHS'nın bütünleyici parçası olan ve yukarıda açıkladığımız ESKHK'nın Su Hakkına ilişkin 2003 tarihli Genel Yorum 15 uyarınca da herkesin su hakkına sahip olduğunu kabul etmiş sayılmalıdır.

Su hakkına sahip olan 'herkes' aslında genel suların yararının hasredildiği kamudur ve sadece mevcut olan toplumu değil gelecek nesilleri de kapsar. Bu bakış açısıyla su hakkının öznesi ne sadece toplumun dezavantajlı gruplarından olan kadınlar, çocuklar, engelliler, ekonomik açıdan içme suyuna erişimi sağlayan hizmetlerin bedelini karşılayamayacak olan kişiler ne de sadece vatandaşlardır¹⁸⁹. Su hakkının öznesini toplumsal açıdan dezavantajlı konumda olan kişiler olarak ayrıca tanımlamak su hakkının içini boşaltan bir durum olmamakla birlikte, hakkı öne çıkaran bir tutum da teşkil etmemektedir; zira suyun toplumsal önemi itibariyle herkesin faydalanması gereken bir kaynak olmasından ötürü içinde bir çelişki barındırmasına sebep olacaktır. Bu sebeple su hakkının öznesini herkes olarak tanımlamak gerekmektedir. Nitekim BM GK'nın Su ve Sanitasyon Hakkı başlıklı kararında¹⁹⁰ su hakkının bir insan hakkı olarak herkesin hakkı olduğunu belirtmektedir.

iii. Doğa?

Kabul etmek gerekir ki su, çevre ve ekosistemlerin sağlığı, tıpkı su ve insan yaşamı kadar birbirine sıkı sıkıya bağlıdır. Bu sebeple su hakkının öznesinin sadece insan olmaması gerektiği ve su hakkının koruduğu menfaatin sadece insanın yaşamını sürdürebilmesi, maddi ve manevi varlığını geliştirebilmesini sağlamaktan öte olması,

¹⁸⁹ Karş. SMETS Henri, **THE RIGHT TO WATER IN NATIONAL LEGISLATIONS**, Agence Française de Développement, 2006, s.16.

¹⁹⁰ BM GK, A/RES/64/292, *The human right to water and sanitation*, 28/07/2010.

sürdürülebilir bir çevre ve yaşam döngüsü için, tüm ekosistemlerin ve gelecek nesillerin yaşamasına imkân sağlayacak bir çevrenin varolma hakkına yönelik olarak da ele alınması gerektiği; kısaca su hakkının öznesinin aslında doğa ya da tüm ekosistemleri içerecek şekilde çevre olarak düzenlenmesi tartışılmakta olan bir husustur. Buna rağmen günümüzde hak sujesinde insan odaklı yaklaşımı aşarak ekosistemler odaklı bir yaklaşım ile hukuk sistemini dizayn etme girişimlerine çok nadir rastlanmaktadır.

Bu nadir ve benzersiz¹⁹¹ girişimlerden biri Ekvador'un anayasasıdır. 2008 Anayasa değişikliği ile Ekvador Anayasası md.10'da açık bir şekilde doğanın da birtakım haklara sahibi olduğu belirtilmiş; md.71 ile md.74'te dünyada ilk defa açık bir şekilde Doğa'nın Hakları düzenlenmiştir. Bu düzenlemelerle ekosistemlerin vazgeçilemez var olma ve gelişme hakları yanı sıra herkese ekosistemler adına dava açabilme hakkı bir tür halk davası yolu (*actio popularis*) ile tanınmıştır¹⁹². Bu bakımdan Ekvador anayasası, doğanın haklarını dünyada ilk kez teminat altına alan anayasa olarak kabul edilmektedir.

Ekvador anayasasına göre su hakkı da doğanın sahip olduğu haklardan birisidir. Sadece insanların değil, tüm canlıların hayatlarını devam ettirmeleri için ihtiyaç duydukları temiz suya erişim hakları vardır. Ekvador Anayasası'nın yorumu bununla da sınırlı kalmamıştır. Su doğanın bir parçası olarak varolma hakkına sahip olarak yorumlanmaktadır.

¹⁹¹ Ekvador anayasası, doğanın haklarının hem hak öznesini daha geniş tutması hem de devlete getirilen yükümlülüklerin belirginliği göze alınarak dünyada ilk kez doğanın haklarını düzenleyen benzersiz bir anayasa olarak kabul edilmektedir. İsviçre 2000 Anayasası 'İnsan olmayan varlıklara yönelik gen teknoloji' başlıklı md.120 ile yasa koyucuya hayvanlar, bitkiler ve diğer organizmaların üreme ve genetik bilgilerinin kullanımına yönelik düzenleme yapma görevi vermiş ve bu düzenlemeler yapılırken insanların, hayvanların ve çevrenin güvenliği yanı sıra söz konusu varlıkların genetik çeşitliliğinin korunmasının dikkate alınacağını ifade ederek geniş anlamda kabul edildiği üzere hayvanların ve bitkilerin onursal hakları olduğunu kabul etmiştir. Ancak İsviçre anayasasının hayvan ve bitkilerin onursal haklarını korumak bağlamında devlete ne gibi yükümlülükler getirdiğini düzenlememiş olması karşısında, herhangi bir canlının genetik bilgilerinin kullanılmasını gerektiren bir faaliyette canlı onurunu zedeleyici bir eyleme karşı idari veya yargısal tedbirlerin alınmasını sağlayacak bir teminat olmadığı da ifade edilmektedir. MICHEL Margot, SCHNEIDER KAYASSEH Eveline, "The Legal Situation of Animals in Switzerland: Two Steps Forward, One Step Back – Many Steps to go", *Journal of Animal Law*, C:VII, 2011, s.41-42; Swiss Confederation, Federal Food Safety and Veterinary Office, *Dignity of the animal: Explanatory notes on the 'weighing of interests'*, *passim*. İsviçre Anayasası, ekosistemlerin genetik araştırmalar bağlamında onursal hakları arasına su hakkı eklememektedir.

¹⁹² Ekvador'da Vilcabamba Nehri adına nehir kenarındaki otoban projesine karşı açılan 2011 tarihli dava ile ilgili bkz. ŞİRİN Tolga, *ÇEVRE, İNSAN, DEVLET*, Tekin Yayınevi, 2015, s.17-19.

Benzer şekilde Bolivya, 2010 yılında Doğa Ana Hakları Yasası¹⁹³ ile Doğa Ana'nın su hakkını Doğa Ana'nın ve tüm bileşenlerinin yaşamsal reproduksiyonunu sağlamak için su döngülerinin işlevselliğini, eko sistemlere destek için gerekli nicelik ve niteliksel varlığını koruma ve kirliliğe karşı korunma hakkı şeklinde tanımlayarak bir doğa hakkı olarak tanımıştır. Doğa Ana Hakları Yasası md.7'de su hakkı *“Suyun kendi kendini yenileme fonksiyonunun sürdürülmesi, yaşam standartlarının devamına yetecek kalitede ve miktarda olması ve Doğa Ana'nın yeniden üretmesini sağlayacak şekilde kirlilikten korunması hakkı”* olarak tanımlayarak farklı bir su hakkı tanımı için kapı aralamaktadır.

Anayasal düzeyde olmamakla birlikte benzer şekilde Hindistan'da ise tanrıların uzantısı veya görünümüleri olarak algılanan ve kutsal sayılan Ganj ve Yamuna nehirlerinin hukuki statüleri 'yaşayan insan', Yeni Zelanda'da yerli halk Maoriler'in kutsal saydığı Whanganui Nehrinin hukuki statüsü ise 'canlı varlık' olarak tanımlanarak nehirlerin haklarını savunmak üzere yerli halktan herkese dava açma ve/veya taraf olma ehliyeti tanınmıştır¹⁹⁴.

Tabi bu noktada artık bir insan hakkı olarak su hakkından değil, doğanın su hakkından veya suyun varolma hakkından bahsetmek gerekecektir. Gelecekte su hakkının ekosistemlerin varlık amacını insan hayatını sürdürebilmesini sağlamaya bağlayan antroposentrik yaklaşımla tanımlanması yerine ekosentrik yaklaşımla yeniden tanımlanarak öznesinin ve normatif alanının tekrar tartışmaya açılması da söz konusu olabilecektir. Zira su ile tüm canlıların ve çevrenin sağlığı, tıpkı su ile insan yaşamı kadar birbirine sıkı sıkıya bağlıdır¹⁹⁵. Her ne kadar tüm canlıların ve çevrenin varlığını sürdürebilmesi için sudan yararlanabilmeleri gerektiği uluslararası tüm mecralarda da¹⁹⁶ belirtilmekteyse de su hakkının henüz uluslararası platformda

¹⁹³ 21/12/2010 tarihli Doğa Ana'nın Hakları Yasası md.7 uyarınca Doğa Ana şu haklara sahiptir: 1. Yaşama hakkı, 2. Yaşam çeşitliliği hakkı, 3. Su hakkı, 4. Temiz hava hakkı, 5. Denge hakkı, 6. Yenilenme hakkı, 7. Kontaminasyona maruz kalmadan yaşama hakkı. Doğa Ana'nın Hakları Yasası md.8 devletin, md.9 ise kişilerin yükümlülüklerini düzenlemekte ve md.10 Doğa Ana'nın haklarının ve Doğa Ana'ya karşı yükümlülüklerin hayata geçmesini sağlamak amacıyla yetkileri özel kanunla düzenlenmek üzere Doğa Ana Ombudsman'ı kurulmasını öngörmektedir (Serbest çeviri).

¹⁹⁴ SHIVA, *SU SAVAŞLARI*, s.39-40

¹⁹⁵ WWF, *Yaşayan Gezegen Raporu 2014 Özet*, passim.

¹⁹⁶ Bkz. 22/04/2010 tarihli Dünya Halkları İklim Değişikliği ve Doğa Ana Hakları Konferansı sonunda kabul edilen Doğa Ana Hakları Evrensel Beyannamesi, md.2 doğrultusunda Doğa Ana ve tüm varlıkların, canlı (organik) ve cansız (inorganik) olması, tür, köken, insanlara yarar sunma ya da başka nedenlerle ayırım yapılmaksızın a. yaşama ve var olma hakkı, b. saygı duyulma hakkı, c. biyolojik kapasitesini yeniden oluşturma ve yaşamsal döngü ile süreçlerini beşeri bozulmaya maruz kalmadan devam ettirme hakkı, d. müstakil, özdenetimci ve birbiriyle bağımlı varlık olarak kimliğini ve bütünlüğünü koruma hakkı, e. yaşam kaynağı olarak su hakkı, f.temiz hava hakkı, g. entegre sağlık hakkı, h. kontaminasyon, kirlilik, zehirli ve radyoaktif atıklardan muaf olma hakkı, i. genetik yapısında onur veya yaşam ve sağlıklı işleyişini etkileyecek şekilde değişiklik ve bozulmadan muaf

ekosentrik bir yaklaşım sergileyen bir norm değeri kazandığını söylemek mümkün değildir.

Türkiye’de tüm canlılar ve ekosistemleri kapsayacak şekilde doğanın su hakkı olduğunu söylemek kanaatimizce mümkün görünmemektedir. Türkiye’den Doğa Derneği üyelerinin katıldığı, Latin Amerika ülkelerinin başı çektiği ekosentrik hak anlayışını yansıtan 2010 yılında Bolivya Cochabamba’da gerçekleşen Doğa Ana Hakları ve İklim Değişikliği Konferansı sonucunda benimsenen Doğa Ana Evrensel Beyanname’sinin hukuki bağlayıcılığının olmayışı ve benzer bir beyannamenin uluslararası hukuk yaratan platformlarda henüz benimsenmeyişi karşısında, çevre hakkına ilişkin toplumsal talepleri yoğun bir şekilde dile getirebilen yerel girişimlerin odaklanarak anayasal bir kazanım yaratabilecek gücü elde etmesini veya hakim ve savcıların doğanın haklarının hukuki vasisi olmalarını beklemekten başka bir çare henüz görünmemektedir.

b. Su Hakkının Yükümlüsü

Temel haklar, hak öznesinin sahip olduğu yetkilere saygı duyma, hak öznesinin sahip olduğu yetkilere karşı haksız müdahalelerden korunma ve hakkın yerine getirilmesi için birtakım müdahalelerde bulunma yükümlülükleri doğurmaktadır. Temel haklar bir bakıma doğurdukları yükümlülükler ve yükümlülükleri ile tanımlanır ve hakkın etkinliği yükümlünün, hakkın doğurduğu yükümlülükleri yerine getirme yetisi ile ölçülür¹⁹⁷.

Su hakkı da diğer temel haklar gibi hakkın öznesine, hak bağlamında kullanacağı özgürlük ve yetkilere devlet ve diğer kişilerin saygı duyması, müdahale etmemesi ile belirli müdahalelerin gerçekleştirmesini ve haksız müdahalelerden korunmayı talep etme yetkisi vermektedir. Dolayısıyla su hakkının yerine getirilmesi bakımından iki yükümlü olabilir: devlet ve özel hukuk kişileri.

olma hakkı, j. Bu Beyanname’de kabul edilmiş hakların, insan faaliyetleri nedeniyle ihlali halinde, gecikmeksizin ve tamamiyle yeniden tesisi hakkı; ayrıca md.3’te insanların Doğa Ana’ya karşı yükümlülükleri tek tek sayılmıştır (Serbest çeviri).

¹⁹⁷ WALDRON Jeremy, *Duty-bearers for Positive Rights*, New York University Public Law and Legal Theory Working Papers, Paper No: 497, 2014, s.2.

i. Devlet ve özel hukuk kişileri

Su hakkına saygı duyma ve koruma yükümlülüğü hem devlet hem de su hakkının sahibi olanları da kapsayacak şekilde tüm özel hukuk kişileri iken, su hakkını yerine getirme yükümlüsünün aslen devlettir.

ESKHK'nin Genel Yorum 15'te "Taraf Devletlerin Yükümlülükleri"ne odaklandığı, "Devlet Dışı Aktörlerin Yükümlülükleri" başlığında dahi su hakkı sahibi olan herkes ile birlikte diğer amaçlarla su kaynaklarını kullanan herkesin, suya nicelik ve nitelik yönünden zarar vermeme, suyu koruma ve sürdürülebilir bir şekilde kullanma, her türlü kullanım için farklılık gösterecek şekilde bedel ödeme gibi yükümlülüklerinden açıkça bahsetmediği ifade edilmektedir¹⁹⁸. Ancak her temel hak ve hürriyetin yorumlanmasında olduğu gibi su hakkı sahiplerinin de devletin su hakkına yönelik yükümlülüklerini ihlal etmesine yol açacak eylemleri gerçekleştirmeme yükümlülüğü altında olduğunu gerçeğinin yanı sıra açıkça devletin suya ekonomik olarak erişim sağlama yükümlülüğü karşısında su hakkını somutlaştırmak üzere yürütülen faaliyetlerden yararlanma karşılığı olarak su hakkına sahip herkesin ve bir özel girişim bağlamında kazanç sağladığı ekonomik faaliyetlerinde suyu bir girdi olarak her türlü amaçla kullanan herkesin çeşitli bedeller ödemekle yükümlü tutulması gerektiği basitçe söylenebilir. Bu sebeple her ne kadar ESKHK, Genel Yorum'da su hakkına sahip herkesin yükümlülüklerine atıf yapılmadığı yorumuna katılmak gerçekçi görünmemektedir.

Su hakkı da tıpkı diğer temel haklar gibi hak sahibi olan herkese aynı zamanda hakkın koruduğu menfaate yönelik ödevler de yüklemektedir. 1982 Anayasası bu durumu md.12/2'de "*Temel hak ve hürriyetler, kişinin topluma, ailesine ve diğer kişilere karşı ödev ve sorumluluklarını da ihtiva eder.*" şeklinde açıkça ifade etmiştir. Her ne kadar bu hükmün sadece ahlaki bir yükümlülük yarattığı, hukuki anlamda bir ödev veya yükümlülük yaratmadığı ifade edilmekteyse¹⁹⁹ de devletin hakkın koruduğu menfaatlere ilişkin gerek ceza yasalarında yaptığı düzenlemelerin gerek kamu düzenini tesis etmek için kişilerin çeşitli eylem ve faaliyetlerine yönelik izin veya bildirim sistemine tabi tutmasının gerekse kamu düzenini bozacak ve hakkın özü menfaatleri ihlal eder nitelikteki eylemleri yaptırımlara tabi tutmuş olmasının bu hükmün gereği ve uygulaması olduğunu unutmamak gerekir. Dolayısıyla su hakkı hak

¹⁹⁸ TOPÇU, **BİR İNSAN HAKKI...**, s.235.

¹⁹⁹ GÖZLER, **ANAYASA HUKUKUNUN GENEL TEORİSİ**, s.483.

öznesine tanıdığı özgürlüklerden yararlanmasına müdahale edilmemesi yükümlülüğü sadece kamu gücü kullanan devlete yönelik değil su hakkının öznesini dahi kapsayacak şekilde tüm özel kişilere yönelik bir yükümlülüktür. Bu bağlamda özellikle saygı duyma yükümlülüğü kapsamında ileride detaylandıracağımız suya nicelik ve nitelik yönünden zarar vermeme yükümlülüğü hem devlet hem de özel kişilere karşı getirilmiş bir yükümlülüktür.

Ancak temel hakların hak sahiplerine tanıdığı yetkilerden biri olan, devlet ve üçüncü kişilerin müdahalelerinden korunmayı talep etme yetkisi öncelikle devlete karşı yöneltilebilecek bir yetkidir. Bir başka ifadeyle su hakkının öznesi müdahalelere maruz kalmama yetkisini, saygı duyma yükümlülüğü altındaki özel kişilere karşı doğrudan ileri sürememekte, kamu gücünü kullanan devlete başvurmak durumunda kalmaktadır. 1982 Anayasası bu durumu md.40/1’de “*Anayasa ile tanınmış hak ve hürriyetleri ihlal edilen herkes, yetkili makama geciktirilmeden başvurma imkanının sağlanmasını isteme hakkına sahiptir.*” şeklinde açıkça ifade etmiştir.

Bununla birlikte su hakkının hak öznesine tanıdığı müdahale edilmesini talep etme yetkilerine yönelik olarak yerine getirme yükümlülüğü bağlamında ileride detaylandıracağımız suya fiziki ve ekonomik olarak erişim sağlama yükümlülüğü sadece devlete yönelik bir yükümlülüktür. Özel kişilerin, su hakkına sahip olan kişilerin ihtiyaçlarını karşılamak üzere suya fiziki erişimi veya ekonomik olarak erişim sağlama yükümlülüğü altında olmaları girişim özgürlüğü ve mülkiyet hakkının benimsendiği bir anayasal düzlemde mümkün değildir. Su hakkı sahibi olan kimse kişisel ihtiyaçlarını karşılamaya yetecek miktarda güvenilir ve temiz suyu doğada kendi başına bulmak yükümlülüğü ile başbaşa bırakılamaz.

Ancak su hakkı bağlamında temiz ve yeterli erişimi sağlama yükümlülüğünün muhatabının devlet olması, devletin yerine getirme yükümlülüğünü özel kişilerin katılımı aracılığıyla da gerçekleştirebilme ihtimalini ortadan kaldıran bir durum da değildir. Su hakkını somutlaştırmak üzere özellikle içme suyu temin ve kanalizasyon hizmetlerinin bizzat devlet tarafından yürütülmesi yerine özel kişiler tarafından yürütülmesi de söz konusu olabilmektedir. Ancak bu halde dahi su hakkının yerine getirilmesi yükümlülüğü halen devletin üzerinde olup, bu yükümlülük gereğince devletin özel kişinin yürüttüğü faaliyeti ihtiyaçların layıkıyla karşılanması bağlamında kontrolü, gözetim ve denetimi altında tutması da gerekmektedir. Kaldı ki özel kişilerin, yükümlülüklerini gerçekleştirmedikleri vakit gerçekleştirilmesini sağlama gücü devletin elindedir.

Nitekim BM İnsan Hakları Konseyi, su hakkını bir insan hakkı olarak tanıdığını ilan ettiği kararında²⁰⁰ tüm insan hakların tamamen gerçekleştirilmesinde devletlerin birincil sorumlu olduklarını ve içme suyu hizmetlerini özel kişilere gördürmesinin devletin yükümlülüklerini ortadan kaldırmadığının altını çizmiştir. Kararda devletlerin su hakkını somutlaştırmak üzere içme suyu temin ve kanalizasyon hizmetlerini ister kamu hizmeti olarak ister tamamen özel girişim kapsamında düzenleyebileceğini ve fakat hizmetlerin tabi olduğu hukuki rejim ne olursa olsun devletlerin su hakkının gerçekleştirilmesi için özel kişilerin de şeffaflık, eşitlik ve ayrımcılık yapmama ve hesap verilebilirlik ilkelerine uygun olarak hizmet yürütmesini sağlamakla yükümlü olduğunu ifade etmiştir²⁰¹. Ayrıca ESKHK, ESKHS gereğince ticari faaliyetler bağlamında devletlerin yükümlülüklerine ilişkin 2017 tarihli Genel Yorum 24'te özelleştirmenin yasak olmadığı bir alan olan su hizmetlerinde devletlerin, ilgili hizmetleri yerine getiren özel kişileri sıkı regülasyona ve 'kamu hizmeti yükümlülüklerine' tabi tutması gerektiğini, su hizmetlerinde özel kişilerin de tabi tutulacağı regülasyonların örneğin hizmetin genellik ve süreklilik ilkelerine, bedellendirme politikaları ile kalite standartlarına ve yararlanıcıların katılımını sağlamaya yönelik olması gerektiğini belirtmektedir (§21). Nihayetinde su hakkı başlı başına, suya fiziki erişim ve ekonomik olarak erişim sağlama yükümlülükleri bakımından özel kişilere herhangi bir yükümlülük doğurmamakta; su hizmetleri alanında faaliyet yürütmek üzere devlet tarafından yetkilendirilen özel kişinin yükümlülüklerinin temeli, idare ile özel kişi arasındaki hukuki ilişki olmaktadır²⁰².

²⁰⁰ BM İnsan Hakları Konseyi, A/HRC/RES/15/9, *Human rights and access to safe drinking water and sanitation*, 30/09/2010, "Reaffirms that States have the primary responsibility to ensure the full realization of all human rights, and that the delegation of the delivery of safe drinking water and/or sanitation services to a third party does not exempt the State from its human rights obligations."

²⁰¹ BM İnsan Hakları Konseyi, A/HRC/RES/15/9, *Human rights and access to safe drinking water and sanitation*, 30/09/2010, "Recognizes that States, in accordance with their laws, regulations and public policies, may opt to involve non-State actors in the provision of safe drinking water and sanitation services and, regardless of the form of provision, should ensure transparency, non-discrimination and accountability."

²⁰² "While it is thus correct to state that the State's obligation is based on its obligation to enforce the human right to water of all individuals under its jurisdiction, this is not the case for the investors who pursue, it is true, the same goal, but on the basis of the Concession and not under an obligation derived from the human right to water. Indeed, the enforcement of the human right to water represents an obligation to perform. Such obligation is imposed upon States. It cannot be imposed on any company knowledgeable in the field of provision of water and sanitation services. In order to have such an obligation to perform applicable to a particular investor, a contract or similar legal relationship of civil and commercial law is required. In such a case, the investor's obligation to perform has as its source domestic law; it does not find its legal ground in general international law. The situation would be different in case an obligation to abstain, like a prohibition to commit acts violating human rights would be at stake. Such an obligation can be of immediate application, not only upon States, but equally to individuals and other private parties." International Center for Settlement of Investment Disputes, Urbaser S.A. and Consorcio de Aguas Bilbao Bizkaia, Bilbao

Ayrıca ESKHK'nin Genel Yorum 15'te su hakkı öznelerine saygı duyma ve koruma yükümlülüğü bağlamında yukarıda belirttiğimiz yükümlülükler dışında özellikle 'katılım' ve 'hesap verilebilirlik' ilkeleri konusunda başka bir yükümlülük veya göreve yer verilmemiş olmasını Salman; su kaynakları yönetiminde su hakkı öznelerinin pasif bir katılımcı halinde bırakıldığı, su kaynaklarının kullanılması ve korunmasına ilişkin sorumluluğun parçası haline getirilmediği ve bunun bir kusur teşkil ettiği şeklinde yorumlamıştır²⁰³. Tüm bu hususlar dikkate alındığında su hakkının yerine getirme yükümlülüğü bağlamında hak öznesine tanındığı yetkilerin sadece devlete yönlendirilebilir olması karşısında su hakkının asıl yükümlüsü esasen devlet olduğunu söylemek hata olmayacaktır.

Su hakkının yükümlüsünün devlet olması hususunda en tartışmalı nokta aslında hangi devletin hangi yükümlülükler altında olduğudur. McCaffrey, uluslararası hukukun örf ve âdet hukukundan doğan adil ve makul kullanım ile önemli zarar vermeme ilkeleri çerçevesinde kıyıdaş devletlerin birbirlerine karşı yükümlülükleri olup olmadığını sorgulamış, kıyıdaş bir devletin su hakkı bağlamında su kaynağına ihtiyaç duyması halinde diğer bir kıyıdaş devletin aynı su kaynağını ekonomik gelişimi sağlayacak çeşitli faaliyetlerde kullanma ihtiyacı duyduğunu belirterek su kaynağından yararlanmasını engelleyici eylemlerde bulunamayacağını açıkça ifade etmektedir²⁰⁴. Su kaynakların sınıraşan niteliğinin yanı sıra hidrolojik döngü sebebiyle özellikle saygı duyma yükümlülüğü bağlamında su kaynakları üzerinde zarar verici tasarruflarda ve eylemlerde bulunmama yükümlülüğünün ve yerine getirme yükümlülüğü bağlamında suya fiziki erişimi sağlamak yükümlülüğünün hangi devletlere yönelik olduğu hususu çözüme kavuşturulmamış bir sorudur. Bir başka ifadeyle su hakkı öznesinin sınıraşan sular bakımından saygı duyma ve yerine getirme yükümlülüklerini su kaynağının belirli bölümlerini yöneten farklı devletlerden hangilerine karşı taleplerde bulunabileceği hususu belirsizdir. Günümüzde tıpkı diğer temel haklar gibi su hakkının öznesi, hakkın ihlal edildiğini sadece tabi olduğu devlete

Biskaia Ur Partzuergoa v. The Argentine Republic, Award of 08/12/2016, ICSID Case No.ARB/07/26, §1210.

²⁰³ SALMAN M. A. Salman, MCINERNEY-LANKFORD Siobhán, **THE HUMAN RIGHT TO WATER - LEGAL AND POLICY DIMENSIONS**, The World Bank, 2004, s.74-75; TOPÇU, **BİR İNSAN HAKKI...**, s.235.

²⁰⁴ MCCAFFREY Stephen C., "A Human Right to Water: Domestic and International Implications", 5 **Georgetown International Environmental Law Review**, C:5(1), 1992, s.22-23.

karşı ileri sürebilmektedir, su hakkından doğan yetkilerin üçüncü devletlere karşı ileri sürülemeyeceğini söylemek mümkündür²⁰⁵.

Uluslararası kuruluşlar tarafından su kaynaklarının korunmasına yönelik çalışmalarda devletlerin karşılıklı olarak su kaynaklarını ve su havzalarını kirletmeme ve azaltmama yönünde birtakım yükümlülükler altına girmeleri söz konusudur. Su kaynaklarının korunmasına ilişkin karşılıklı taahhütler çerçevesinde bölgesel nitelikte sivil toplum kuruluşlarının öncülüğünde çeşitli divanların kurulduğunu ifade etmek gerekir. Örneğin 1983'te Tuna nehrinin kirliliğine yönelik Hollanda-Rotterdam'da kurulan çevre divanı; 1983'te hidroelektrik santraller, radyoaktif ve kimyasal tarım maddeleri, madencilik faaliyetleri sebebiyle oluşan kirliliğin araştırılmasına yönelik Brezilya'da kurulan Ulusal Su Divanı, 1998'de Orta Amerika Su Divanı ile 2000'de kurulan Latin Amerika Su Divanı kurulmuştur. Bu şekilde bir ülke vatandaşı, kendisinin yararlandığı ve diğer bir ülkenin de bir kısmının üzerinde tasarruf yetkisi bulunan sınıraşan su kaynaklarını nitelik ve nicelik yönünden koruma yükümlülüğüne aykırı davrandığını kendi ülkesine şikayet ederek uluslararası uzlaşma mekanizması olarak işleyen divanlara taşınması sağlanmıştır. Ancak bu divanlar sadece devletler arası diyalogu sağlayan uzlaşma platformları olmuş, doğrudan bir yaptırım kararı almakla yetkilendirilmemiş olduklarından sadece toplumsal görüşü yansıtan kararlar vermişlerdir.

Tüm bunların yanında günümüzde su hakkının insan hakkı olarak tanınmasına en geçerli dayanak olarak kabul edilen ESKHS 2. maddesinde, sözleşmede tanınan hakların gerçekleştirilmesine ilişkin olarak devletlerin tek başına yükümlülük altında olmadığını, uluslararası camianın da yükümlülük altında olduğunu ifade etmektedir. Nitekim bu işbirliği/dayanışma yükümlülüğü bağlamında su hakkını gerçekleştirmek üzere özellikle komşu devletler gerek ticari faaliyetleri gerek insani yardım çerçevesinde su temini sağlamaktadırlar. Anlaşmanın niteliği ne olursa olsun, diğer bir ülkeden su teminine ilişkin anlaşma yükümlülüklerinin yerine getirilmemesi, gerek su temin edilecek olan devletin yaşadığı ekonomik sıkıntılar dolayısıyla ticari şartların

²⁰⁵ SMETS, **THE RIGHT TO WATER ...**, s.15. Hemen eklemek gerekir ki insan haklarına ilişkin uluslararası sözleşmelerde ifade edilen devletin sorumluluk alanının (*jurisdiction*) ülke sınırları ile belirlenmesinde kullanılan ülkesellik ilkesi karşısında (*territorial jurisdiction*) uzun süredir gelişme eğiliminde olan ülke dışı sorumluluk teorisi (*extraterritorial jurisdiction*) bağlamında, su hakkından doğan yükümlülüklerin hangi devletlere karşı ileri sürülebileceği devletler genel hukuku ve insan hakları hukuku kürsülerinde de tartışılmaktadır. JOSEPH Sarah, **BLAME IT ON THE WTO?: A HUMAN RIGHTS CRITIQUE**, Oxford Scholarship Online Publications, 2011, s.250-252; CAHILL Amanda, *Protecting Rights in the Face of Scarcity: The Right to Water*, **HUMAN RIGHTS AND EXTRATERRITORIAL OBLIGATIONS**, (Eds. GIBNEY Mark, SKOGLY Sigrun), University of Pennsylvania Press, 2010, s.196-197.

karşılanamaması gerekse su temin edecek olan ülkenin ihtiyaçların artması sebebiyle temini gerçekleştiremeyecek olması durumunda, su hakkı ihlal edilen kişiler yine temin etme yükümlüğü altında olan devlete karşı herhangi bir talepte bulunma yetkisine sahip değildir.

Ancak ESKHK, *“Taraflar Devletlerin yargı alanı kapsamında gerçekleştirilen herhangi bir faaliyetin, bir başka ülkenin, kendi yargı alanı dahilindeki kişiler için su hakkını gerçekleştirme ehliyetinden mahrum bırakmaması gerekmektedir.”* yorumunda bulunmakta; devletlerin, diğer ülkelerde su hakkına saygı duyulmasının, su hakkı bağlamındaki uluslararası yükümlülüklerden olduğunu; uluslararası işbirliği ve dayanışma yükümlülüğünün, devletlerin diğer ülkelerde su hakkının kullanılmasına doğrudan veya dolaylı olarak müdahale edecek eylemlerden kaçınmalarını gerekli kıldığını ifade ederek devletlerin en azından negatif yükümlülükler açısından kendi hakimiyet alanlarını oluşturan ülke sınırları ile sınırlı olmadığını açıklamaktadır (GY 15, §31). Buna ek olarak ESKHK, *“Kendi vatandaş ve şirketlerinin diğer ülkelerde yaşayan kişi ve toplulukların su hakkını ihlal etmesinin önüne geçmek amacıyla, taraflar Devletlerin birtakım tedbirler alması gerekmektedir.”* (GY 15, §33) diyerek devletlerin kendi vatandaşları ve özellikle içecek, madencilik, enerji, mühendislik (baraj ve su hizmetleri altyapı) şirketlerinin diğer ülkelerde su hakkı ihlali teşkil edebilecek tüm eylem ve faaliyetlerden kaçınmalarını sağlayacak tedbirleri almakla da sorumlu tutmuştur.

ii. Uluslararası kuruluşlar

Su hakkının gerçekleştirilmesi için devletlerin kredi aldıkları uluslararası finans kuruluşlarının da faiz ve özelleştirme başta olmak üzere borçlanma koşul ve ödeme programlarını işbirliği ve dayanışma yükümlülüğü bağlamında ele alarak düzenlemeleri beklenmektedir.

Nitekim ESKHK, bu işbirliği ve dayanışma yükümlülüğünü, *“uluslararası mali kurumların, bilhassa Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası ve bölgesel kalkınma bankalarının üyesi olan taraflar devletlerin, kredi politikalarında, kredi anlaşmalarında ve diğer uluslararası tedbirlerde su hakkının dikkate alınmasını sağlayacak tedbirler alması gerekmektedir.”* (GY 15, §36) diyerek açıkça ifade etmiştir. Ancak bu durumda dahi uluslararası örgütlerin faaliyetleri sonucunda su hakkına, özellikle ekonomik erişilebilirliği sağlama yükümlülüğüne ne şekilde halel

gelebileceğini öngörmek ve gereken önemi göstermekle yine krediye başvuran devletler birincil olarak sorumludur. ESKHK de bu durumu “*Diğer uluslararası ve bölgesel anlaşmaların sonuçları ve uygulanması ile ilgili olarak, taraf Devletlerin, bu hukuki araçların su hakkına olumsuz etkiler yaratmamasını sağlayacak tedbirler alması gerekmektedir. Ticaretin liberalleşmesi ile ilgili anlaşmaların, ilgili ülkelerin su hakkını tam anlamıyla gerçekleştirme kapasitesini azaltmaması veya buna engel olmaması gerekmektedir.*” (GY 15, §35) diyerek açıkça belirtmektedir. Gerek su temin anlaşmaları gerek kredi anlaşmalarının uygulanması veya uygulan(a)maması sonucunda su hakkı ihlal edilen kişiler, sadece tabi oldukları devlete anlaşma çerçevesinde veya anlaşma dışı imkanların kullanılması ile hakkın yerine getirilmesini talep yetkisine sahip olmaktadır. Dolayısıyla işbirliği ve dayanışma yükümlülüğü günümüzde doğrudan hayata geçirilemeyen, istenen ancak etkinleştirilemeyen bir yükümlülüktür.

Su hakkının yükümlüsü sorunsalında işbirliği ve dayanışma teorisinin normatif alanında negatif yükümlülük olan suya nicelik ve nitelik yönünden zarar vermeme yükümlülüğüne ilişkin olarak geliştiği ancak pozitif yükümlülük olan suya fiziki ve ekonomik olarak erişim sağlama yükümlülüğünü kapsayacak şekilde henüz gelişmediğini söylemek mümkündür. Su hakkı bakımından yerine getirme yükümlülüğünün, devletlerin birbirlerinin iç işlerine karışmaması ilkesi karşısında gerçekçi sonuçlar elde edebilmek adına gerçekleştirme yükümlülüğünün özel bir görünümü olan kolaylaştırma yükümlülüğü²⁰⁶ ile sınırlı olarak yorumlanması gerektiği savunulmaktadır. ESKHK, “*Devletlerin, su hakkının diğer ülkelerde gerçekleştirilmesini mevcut kaynakları ölçüsünde kolaylaştırması gerekmektedir; bu ülkelere su kaynağı tedarik edilmesi, mali ve teknik yardım sağlanması ve gerektiği durumlarda gereken yardım yapılması, kolaylaştırma yolları arasındadır. [...]* Ekonomik açıdan gelişmiş taraf Devletlerin, gelişmekte olan daha yoksul ülkelere bu bağlamda yardım etmesi bu devletlerin özel bir sorumluluğu ve yararadır” (GY 15, §34) diyerek pozitif yükümlülüklerden olan kolaylaştırma yükümlülüğü altında olduğunu belirtmekte; ancak bu kolaylaştırma yükümlülüğünü daha ziyade mülteciler, yerinden edilmiş kişiler, afet ve acil durumlarda sağlanan uluslararası yardım ile adeta

²⁰⁶ Uluslararası insan hakları anlaşmalarında bahsedilen devletin pozitif yükümlülüklerinin (*obligation to fulfill*) ‘kolaylaştırma’ (*facilitate*), ‘teşvik etme’ (*promote*) ve ‘temin etme’ (*provide*) olarak ayrıştığını da belirtmek gerekir. ESKHK, GY 15, §25; SEPÚLVEDA M. Magdalena, **THE NATURE OF THE OBLIGATIONS UNDER THE INTERNATIONAL COVENANT ON ECONOMIC, SOCIAL AND CULTURAL RIGHTS**, Intersentia, 2003, s.208; CAHILL, *Protecting Rights ...*, **HUMAN RIGHTS AND...**, s.196-198.

sınırlandırmaktadır. Lakin daha da geliştirilecek olan işbirliği ve dayanışma teorisi bağlamında yükümlülüklerin üçüncü ülkeler ve uluslararası kuruluşlara yansması da söz konusu olabilecektir.

Su hakkının öznesi ve yükümlüsü yani kişisel alanı belirlendiğine göre sırada su hakkının normatif alanının bir başka ifadeyle öznesinin yükümlüden gerçekleştirmesini talep edebileceği yükümlülüklerin açıklanması gerekmektedir.

2. Normatif Açıdan

Su hakkı sahibi olan herkesin kişisel ihtiyaçlarını karşılamaya yeterli miktarda ve nitelikte suya erişimini sağlayarak sağlıklı ve yeterli standartlara sahip bir şekilde yaşamını sürdürme ve diğer temel haklarını kullanabilme menfaatlerini korumak adına hakkın yükümlüsü olan devletin birtakım yükümlülükleri bir takım temel ilkeleri gözeterek yerine getirmesi gerekmektedir.

Bir pencereden bakıldığında su hakkı bağlamında devletin yükümlülükleri ile bu yükümlülükleri gerçekleştireceği temel ilkeler, su hakkı öznesinin sağlıklı ve yeterli standartlara sahip bir şekilde yaşamını sürdürme ve diğer temel haklarını kullanabilme menfaatlerini korumak adına talep edebileceği müdahalede bulunmama veya çeşitli müdahalelerde bulunmayı talep etme yetkileri ile bu talepleri somutlaştırmak adına yürütülecek faaliyetlere ilişkin temel prensipleri ifade eder²⁰⁷.

Su hakkı, herkese içme ve kişisel ihtiyaçlarını karşılamak üzere miktar ve nitelik bakımından yeterli içme suyuna erişimlerini engelleyecek müdahalelerden arı olmayı talep etme yetkisini vermektedir. Müdahale etmeme talepleri devlet üzerinde negatif yükümlülükler oluşturmakta ve devletin hem de özel kişilerin su kaynaklarına zarar vererek kişilerin su hakkını gerçekleştirmesini ihlal edecek nitelikte müdahalelerde bulunmamasını sağlamakla yükümlü hale gelmektedir. Su hakkı ayrıca, herkesin içme ve kişisel ihtiyaçlarını karşılamak üzere miktar ve nitelik bakımından yeterli içme suyuna erişimlerinin sağlanması için bazı faaliyetlerin bizzat devlet tarafından veya devlet gözetiminde ve sorumluluğunda gerçekleştirilmesini talep etme yetkisini de içerir. Bir başka ifade ile bireyler su hakkı bağlamında devletten kişisel ihtiyaçlarını karşılayacak nitelik ve miktardaki suya fiziki ve ekonomik olarak erişimini sağlamak

²⁰⁷ DUBREUIL Céline (Ed.), *Le Droit à l'Eau – Du Concept à La Mise En Oeuvre*, Conseil Mondial de l'Eau, 2006, s.12.

üzere birtakım müdahalelerde bulunmasını talep edebilmektedir. Müdahale etme talepleri devlet üzerinde pozitif yükümlülüklerini oluşturmaktadır²⁰⁸.

Su hakkının normatif alanını belirlerken negatif yükümlülüklerin ne olduğu, bir başka ifadeyle saygı duyma ve koruma yükümlülüğü kapsamında devletin veya özel kişilerin ne türlü eylemlerinin su hakkını ihlal edecek nitelikte müdahaleler olduğu konusunda uluslararası ve ulusal hukuk kaynaklarında asgari müştereklerde buluşmak nispeten kolay olmuştur. Buna karşılık pozitif yükümlülüklerin ne olduğu, bir başka ifadeyle yerine getirme yükümlülüğü kapsamında devletin neler yapması gerektiği konusunda asgari müştereklerin veya çekirdek pozitif yükümlülüklerin halen tartışmalı olduğu görülmektedir. Bunun sebebi daha önce de ifade ettiğimiz üzere her ülkenin su kaynaklarına ve ekonomik kalkınma seviyesine bağlı olarak gerçekleştirebileceği müdahalelerin farklı olmasıdır.

Bu sebeptendir ki hem ulusal hem uluslararası hukuk kaynaklarında su hakkı ekonomik ve sosyal haklar arasında sayılmakta ve devletlerin yerine getirme yükümlülüğünün ülke koşulları çerçevesinde ve kademeli şekilde değerlendirilmesi ilkesi benimsenmektedir. Zira devletin ekonomik ve sosyal haklara ilişkin müdahaleleri ise toplumun genel kalkınma düzeyini de yansıtacak şekilde sahip olduğu mali kaynakların yeterliliği ile sınırlıdır. Su hakkı da bir sosyal ve ekonomik hak olarak düzenlendiğinde ne gibi müdahalelerde bulunma yükümlülüğünü içerdiği devletin mali kaynaklarının gelişmişlik düzeyine göre değişkenlik gösterecek olması kaçınılmazdır. Dolayısıyla her ne kadar ekonomik ve sosyal haklar her insanın

²⁰⁸ Medeni ve siyasi hakların devlete olumlu (pozitif) ve olumsuz (negatif) edimler yüklediği, sosyal ve ekonomik hakların ise devlete saygı gösterme, koruma ve edimde bulunma yükümlülükleri yüklediği ayrımının bu noktada hakların bütünselliği ilkesini dikkate alarak terminolojik olarak uzlaştırılması yolunu tercih ediyoruz. “[...] her hak üç tür yükümlülük gerektirebilmektedir: Devlet organ ve görevlilerinin kendilerinin bir ihlalde bulunmamasını gerektiren ‘saygı gösterme yükümlülüğü’; devletin hak sahiplerini üçüncü tarafların müdahalesine karşı korumasını ve faillerin cezalandırmasını gerektiren ‘koruma yükümlülüğü’ ve son olarak hakkın tümünden gerçekleştirilmesi ve etkin kılınması amacıyla özel pozitif tedbirlerin alınmasını gerektiren ‘edimde bulunma yükümlülüğü’. Bu yaklaşım daha çok ekonomik, sosyal ve kültürel hakların tam olarak yerine getirilmesine adanmış belgelerin uygulanmasının denetlenmesinden sorumlu BM ESKHK gibi organlar tarafından tercih edilirken medeni ve siyasal haklar ile ilgili olan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından tercih edilmemektedir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi devletlerin yükümlülüklerini iki kategoride toplayan daha basit ikili bir yaklaşımı seçmiştir: (a) negatif yükümlülükler ve (b) pozitif yükümlülükler.” AKANDJI-KOMBE Jean-François, **AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ KAPSAMINDA POZİTİF YÜKÜMLÜLÜKLER**, İnsan Hakları El Kitapları, No. 7, Avrupa Konseyi, 2008, s.5; Yükümlülük tipolojileri bakımından genel bir açıklama için ayrıca bkz. ERTAN İ. Mert, **ULUSLARARASI BOYUTLARIYLA SAĞLIK HAKKI**, Legal Yayıncılık, 2012, s.72-73. Bununla birlikte devletlerin insan haklarına ilişkin bu üç tür yükümlülüğüne teşvik etme yükümlülüğünü ekleyerek dörtlü bir tipoloji yükümlülüğü yaratıldığı da belirtilmektedir. YÜCEL DERİCİLER Özge, **SOSYAL HAKLAR VE İNSAN HAKLARI HUKUKU ÇERÇEVESİNDE DEVLETİN YÜKÜMLÜLÜKLERİ: REFAH DEVLETİNİN KRİZİNDE BİR İNCELEME**, XII Levha, 2014, s.131.

toplumsal bir varlık olması sebebiyle sahip olduğu haklar ise de yasa koyucu su hakkının devlete yüklediği müdahale etme yükümlülüğünün ne gibi müdahaleleri içerdiğini zaman içerisinde mali kaynakların yeterliliğini dikkate alarak farklı şekillerde düzenleme yetkisine sahip olacaktır. Bu durumda su hakkını teminat altına almaya çalışan uluslararası hukuk kaynaklarında aslında devletin yerine getirme yükümlülüğü kapsamında ne tür müdahalelerde bulunması gerektiği çok net açıklığa kavuşmamaktadır. Özellikle ESKHS ve GGASS ekonomik ve sosyal hakların devlete ve bireylere yüklediği yükümlülüklerin ulusal siyasal ve hukuki yapı kapsamında ve tercihen mevzuat yoluyla düzenleneceğini belirtmektedir. Devletlerin iç işlerine karışmamak, yasa koyucunun takdir ve yerindelik yetkilerine müdahale etmemek gibi amaçlarla pozitif yükümlülükleri ortaya koymaktan çekinen uluslararası sözleşmeleri somutlaştırarak özellikle pozitif yükümlülüklerden çekirdek olanları saymak ise bu sözleşmelerin uygulanmasını izleyen komitelere düşmektedir.

İşte su hakkının normatif alanı da su hakkı öznesinin talep yetkileri, bir başka ifadeyle su hakkı yükümlüsü olan devletin yerine getirmekle yükümlü olduğu negatif ve pozitif yükümlülükler ve bunları yerine getirirken gözeteceği ilkeler bütünüdür. Bununla birlikte su hakkının da diğer temel haklar gibi devlete yüklediği yükümlülüklerin sürekli bir şekilde ulusal ve uluslararası sosyal, ekonomik ve siyasi devinimlere bağlı olarak değişime tabi olduğunun unutulmaması gerekmektedir. Bir hakkın normatif alanının sosyal, ekonomik ve siyasi değişimlerden bağımsız olarak sabit kalması söz konusu olamaz. Bu sebeple özellikle ekonomik ve sosyal nitelikteki diğer temel haklar gibi su hakkının normatif alanında yer alan yükümlülükler ve ilkeler ortaya konulurken, bunların zaman içerisinde değişim ve gelişime tabi olduğu unutulmamalıdır. Böyle bir tabloda çalışmamızda su hakkının normatif alanında günümüzde genel kabul görmüş olan asgari müşterekleri veya çekirdek yükümlülükleri esas alarak temel yükümlülükler ve temel ilkeler kapsamında inceleyeceğiz.

a. Su Hakkına İlişkin Temel Yükümlülükler

Su hakkının normatif alanının, su hakkı öznesinin sahip olduğu taleplerin konusunun, bir başka ifadeyle devletin temel yükümlülüklerinin doğru bir şekilde ortaya konulması su hakkının anayasal veya uluslararası sözleşmelerle teminat altına alınması ve böylelikle talep edilebilirliğinin artırılması için oldukça önemlidir. Zira

birçok devlet, su hakkının özellikle kişisel ihtiyaçları karşılamak üzere gerçekleştirilecek içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinin ücretsiz şekilde gerçekleştirilmesi gerekeceği, bu hizmetlerin özel kişiler tarafından yürütülemeyeceği, özel kişilerden bu hizmetlerin yürütülmesi için mal/hizmet alımında bulunulamayacağı veya sınıraşan sular bakımından komşu ülkelere su temin edilmesinin zorunluluk haline geleceği şeklindeki yanlışlarla su hakkına karşı çıkmaktadır²⁰⁹.

Su hakkına sahip olan herkesin, kişisel ihtiyaçlarını karşılamak üzere yeterli miktar ve uygun nitelikte suya erişimini sağlamak üzere devletten talep edebileceği müdahale etmeme, müdahaleden koruma ve müdahale etmeye yönelik temel yükümlülükler ana unsurlarıyla üç ana başlık altında incelenebilir.

Öncelikle devlet ve su hakkına sahip olanlar da dahil olmak üzere herkesin su kaynaklarının mevcudiyetini ve devamlılığını sağlamak üzere suya nicelik ve nitelik yönünden zarar vermeme yükümlülüğü bulunmaktadır. Devlet saygı duyma ve koruma yükümlülüğü kapsamında suya nicelik ve nitelik yönünden zarar vererek yeterli miktarda ve uygun nitelikte suya erişimi kısıtlayan veya ortadan kaldıran her türlü eyleme karşı hukuki düzenlemeler ve yaptırımlarda bulunmak durumundadır. İkinci olarak herkesin kişisel ihtiyaçlarını karşılamasına imkân sağlayacak uygun nitelikleri taşıyan ve yeterli miktardaki suya erişim talebini yerine getirmek üzere devletin doğrudan erişimi sağlama veya erişimi sağlayan hizmetleri yürütme veya özel kişilere yürüttürme yükümlülüğü vardır. Üçüncü olarak devlet suya fiziki erişimi sağlamak üzere yürüttüğü veya özel kişilere yürüttürdüğü hizmetlerin ekonomik olarak erişimini sağlamak yükümlülüğündedir.

Bu üç başlık altında toplanabilen temel yükümlülüklerin detaylarını ve yukarıda belirtilen yanlışlara hak veren bir temel oluşturup oluşturmadığını su hakkını teminat altına alan ulusal ve uluslararası hukuk kaynaklarına dayanarak incelemek gerekir.

i. Suya nicelik ve nitelik yönünden zarar vermeme yükümlülüğü

Su, tüketilen ve fakat su döngüsü sayesinde yenilenen bir varlık olmakla birlikte su döngüsü hacmi sınırsız olmadığı gibi suyun kimyasal ve biyolojik özellikleri de sürekli aynı değildir; su kendini her seferinde aynı miktara ve saflığa ulaştırma

²⁰⁹ DUBREUIL, *Le Droit à l'Eau ...*, s.1.

imkanına sahip değildir. Suyu veya su kaynaklarının nitelik ve niceliğine zarar verilmesi, su döngüsünü ve su kaynaklarının yenilenmesini engelleyecek şekilde su kaynaklarının tüketilmesi veya kirletilmesi sonucunu doğuran her türlü eylemle gerçekleşebilir. Bir başka ifadeyle beşerî faaliyetlerin neredeyse tamamında suya ve su kaynaklarının niteliğine veya niceliğine zarar verilmesi riski vardır.

Su kaynaklarının ve suyun oluşumunda etki yaratan tüm ekosistemlerin nitelik ve niceliğinin korunması su hakkının hayata geçirilmesi için temel bir gereksinimdir²¹⁰. Fakat, su ve su kaynaklarının nitelik ve niceliğine zarar verilmemesi yükümlülüğü aslında sadece su hakkından doğmamaktadır. Tüm ekosistemlerin toprak ve hava faktörleriyle bütünleşik bir sistem içinde olduğu dikkate alındığında su kaynaklarının tüm temel hakların gerçekleştirilebileceği bir yaşam düzeni oluşturulabilmesi için, başka bir ifadeyle sağlıklı bir çevrede yaşama hakkının gerçekleştirilmesi için, su ve su kaynaklarının her koşulda nicelik veya niteliği bakımından riske atılmaması gerekmektedir.

Buna rağmen ne su hakkı ne de diğer haklar bağlamında su ve su kaynaklarının niteliğine veya niceliğine zarar verilmemesine ilişkin olarak devlete çoğu anayasada açıkça herhangi bir yükümlülük getirilmemiştir. Bunun sebebi yaşama hakkını tanıyan çoğu ülkede su kaynaklarının yok edilmesinin yaşama hakkını evleviyetle ihlal edecek olduğunun kabul edilmiş olması olabilir veya basitçe nefes alma hakkının yazılmasına ihtiyaç duyulmamış olmasına paralel şekilde bir ihmal de söz konusu olabilir. Bununla birlikte anayasalarda yer alan su kaynakları veya tabii servet ve kaynakların devlet tarafından korunması veya sürdürülebilir kalkınma ilkesine uygun olarak işletmesine tabi olduğuna dair hükümler ile su kaynaklarını kamusal kaynak olarak nitelendiren hükümlerin su kaynaklarına nitelik veya nicelik olarak zarar vermeme yükümlülüğünü bir önkabul olarak içerdiğini söylemek de mümkündür.

Su hakkını açıkça düzenleyen²¹¹ Bolivya Anayasası md.376 “Devlet su kaynakları ve nehir aracı alanlarda, ekosistemlere zarar veren, akım hacmini azaltan eylemlerden kaçınır ve bunların doğal hallerini muhafaza eder.”; Ekvador Anayasası md.411 “Devlet su kaynaklarının, sulak alanların ve su döngüsü ile ilgili ekolojik akımların korunmasını, ıslahını, [...] temin eder. Suyun nitelik ve niceliği ile ekosistemlerin dengesini etkileyecek, özellikle su kıymetli kaynak ve alanlarındaki tüm faaliyetler regüle edilir.”; Honduras Anayasası md.145 “(1) [...] Devlet, toplum

²¹⁰ DUBREUIL, *Le Droit à l'Eau ...*, s.vi.

²¹¹ Bkz. Ek Tablo 1.

sağlığını korumaya elverişli bir çevrenin devamlılığını sağlar. Dolayısıyla, su ve sanitoryona erişim bir insan hakkıdır. [...] (2) Ayrıca, su kaynakları muhafaza edilmeli ve yaşam ve sağlığa zarar verilmemelidir.”; Güney Afrika Anayasası md.24 “Herkes a. Sağlık ve refahına zarar vermeyecek bir çevrede yaşama, b. Mevcut ve gelecek kuşakların menfaati için i. çevre kirliliğini ve ekolojik bozulmayı [...] önleyen makul yasal ve diğer önlemlerle çevrenin korunması hakkına sahiptir.”; Panama Anayasası md.118 “Devletin temel görevlerinden biri, halkın sağlıklı, kontaminasyonsuz (kirliliksiz), hava, su ve gıdaların insan yaşamının tam gelişimini sağlayan bir çevrede yaşamasını sağlamaktır.” ve md.120 “Devlet, toprak, akarsu ve deniz yaşamının makul kullanımı ve bunlardan makul yararlanmanın yanı sıra toprak, orman ve suların kötüye kullanımını engelleme, bunların muhafazası, yenilenmesi ve baki kılınması için düzenleme, denetleme ve gerekli tedbirleri uygun zamanda uygulama yetkisine sahiptir.”; Uruguay Anayasası md.47 “(1) Su ve sanitoryona ilişkin milli politikaların temelleri şunlardır: a. [...], çevrenin muhafaza ve korunması ile doğanın eski haline getirilmesi, b. su kaynaklarının gelecek nesiller ile dayanışma içinde sürdürülebilir yönetimi ile kamu yararı teşkil eden su döngüsünün muhafaza edilmesi [...]” hükümlerinde devletin su ve su kaynaklarına nitelik veya nicelik olarak zarar vermeme ve zarar verici eylemleri engelleme yükümlülüğünün ifade edildiği gözlemlenmektedir.

Ayrıca su hakkını açıkça tanıyan Fiji Anayasası md.36 “Devlet, sahip olduğu uygun tüm kaynakları dahilinde, herkesin [...] ve yeterli miktarda temiz ve güvenilir suya sahip olma hakkını kademeli şekilde gerçekleştirmek üzere makul tedbirler alır.”; Gambiya Anayasası md.216 “4. Devlet, herkesin [...] temiz ve güvenilir suya eşit erişimini sağlamak için uğraşır.”; Kenya Anayasası md.43 “(1) Herkesin: d. yeterli miktarda temiz ve güvenilir suya hakkı vardır.”; Maldivler Anayasası “Her vatandaş, bu Anayasaya’da yer alan ve aşağıda sayılan haklara sahiptir ve Devlet imkan ve kaynakları dahilinde bu hakların tedricen gerçekleştirilmesi için makul tedbirleri alır: a. yeterli ve [...] temiz su; [...] d. sağlıklı ve ekolojik olarak dengeli bir çevre [...]” ; Somali Anayasası md.27 “Herkesin temiz ve içilebilir suya hakkı vardır.”; Uganda Anayasası md.14 “Devlet, sosyal adalet ve ekonomik kalkınmayı sağlamak amacıyla tüm Ugandalıların temel haklarını tatmin etmeye çalışır ve özellikle: [...] ve b. tüm Ugandalıların [...], temiz ve güvenilir su[ya] erişim hakkını gerçekleştirmesini temin eder.”; Zimbabve Anayasası md.77 “Herkesin: a. güvenilir, temiz ve içilebilir suya [...] hakkı vardır.” hükümlerinde temiz ve güvenilir suyun varlığının altı çizilerek su

kaynakları ve suların özellikle niteliğinin korunması yükümlülüğü dolaylı olarak ifade edilmektedir.

Su hakkına yer vermemekle birlikte birçok anayasada su kaynakları sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkı ile veya tabii kaynakların korunması ile ilişkilendirilmiştir. Örneğin Cezayir Anayasası md.68 “(1) *Vatandaşların sağlıklı bir çevrede yaşama hakkı vardır. (2) Devlet çevrenin muhafazası için çalışır.*”; Azerbaycan Anayasası md.39 “(1) *Herkesin sağlıklı bir çevrede yaşama hakkı vardır. [Hər kəsin sağlam ətraf mühitdə yaşamaq hüququ vardır.] [...] Kimse, kanunda öngörülen hadləri aşar şəkildə çevre və doğəl kaynaklara təhdit və ya zərər vura bilməz.*”; Özbekistan Anayasası md.55 “*Toprak, mineraller, sular, fauna və flora və digər doğəl kaynaklar milli sərvət təşkil edər və dövlətçə [...] korunur.*”; Venezüela Anayasası md.127(2) “*Halkın aktif katılımıyla, hava, su, toprak, kıyı, iklim, ozon tabakası ve canlı türlerinin kanuna uygun şekilde özel koruma görmesini sağlamak Devletin temel görevidir.*”; Svaziland (Esvatini) Anayasası md.210(2) “*Mevcut ve gelecek nesillerin menfaati için, Devlet toprak, mineral ve su kaynakları yanı sıra flora ve faunasını korur ve [...] ve çevrenin korunması ve iyileştirilmesi için gerekli uygun önlemleri alır.*” hükümlerinde görüldüğü üzere su kaynaklarının korunması devletin temel görevlerinden birini teşkil etmektedir²¹².

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası md.56(2)’de yer alan “*Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşların ödevidir.*” hükmünün evleviyetle su kaynaklarının nitelik ve nicelik yönünden korunmasını da gerektireceği açıktır. Nitekim yasa koyucu da bu doğrultuda başta 1593 s. Umumi Hıfzıssıhha Kanunu md.242 ve 09/08/1983 tarihli ve 2872 s. Çevre Kanunu (RG:11/08/1983, S:18132) md.9(h) hükümleri ile yüzey ve yeraltı sularının hangi eylemlere, tehlikelere, faaliyetlere karşı ne şekilde korunacağını düzenleyerek suya nicelik ve nitelik yönünden zarar vermeme yükümlülüğünü açıkça kanunla da düzenlemiştir. Türkiye’de içme suyuna nicelik ve nitelik yönünden zarar vermeme yükümlülüğüne dair düzenlemeler II.B.1. İçme Suyu ve Kanalizasyon Kolluğu başlığında detaylı olarak ele alınacaktır.

ESKHK, su hakkının “*keyfi biçimde su kaynaklarının kirlenmesine maruz kalmama hakkı*”nı da (GY 15, §10) içerdiğini; ESKHS’ne taraf devletlerin “*üçüncü*

²¹² Diğer örnekler için bkz. Ek Tablo .

kişilerin su kaynaklarını (doğal kaynaklar, kuyu suları ve diğer su dağıtım sistemleri gibi) kirletmelerini önleyici gerekli ve etkili yasal veya diğer tedbirleri alma” (GY 15, §23); “(a) Suyun sürdürülebilir olmayan şekillerde çıkarılması, yönünün değiştirilmesi ve baraj yapımı sebebiyle su kaynaklarının tükenmesi tehlikesinin azaltma, (b) su havzaları ve su ile ilgili diğer ekosistemlere radyasyon, zararlı kimyasallar ve insan dışkısı gibi maddeler bulaşmasının azaltılması veya ortadan kaldırılması,” ve “(e) mevcut su ile doğal ekosistem havzaları üzerinde iklim değişimi, çölleşme, topraktaki tuz miktarının artması, ormansızlaştırma ve biyolojik çeşitliliğin azalması gibi etkileri olabilecek eylemlerin söz konusu etkilerinin değerlendirilmesi” (GY 15, §28) yükümlülüğü altında olduğunu; “(iii) su kaynaklarının insan sağlığını etkileyecek biçimde kirletmesinin su hakkını engelleyici bir müdahale olacağı”nı ve bunun “saygı duyma yükümlülüğünü ihlal anlamına geleceği”ni, “(i) suya kirli maddeler bulaşmasını ve haksız su çıkarımını önlemeye yönelik kanunları yürürlüğe koymada ve bu kanunları uygulamadaki başarısızlığın su hakkını koruma yükümlülüğünün ihlal anlamına geleceği”ni (GY 15, §44) açıkça ifade etmiştir.

Böylelikle ESKHK, Genel Yorum 15’te devletin tüm beşerî faaliyetleri, suya ve su kaynaklarına ve hatta su kaynakları ile etkileşimde olan tüm ekosistemlere yönelik nitelik ve nicelik bakımından etkilerini değerlendirme, düzenleme, yasaklama, izne bağlama, denetleme ve yaptırıma tabi tutma gibi yükümlülükleri olduğunu açıkça ifade etmekte, devletlerin bu görevlerini yerine getirmek üzere gerekli yasal düzenlemeleri ve uygulamasını yapmaya davet etmektedir.

Avrupa Konseyi üye devletlerine tavsiye niteliği taşıyan Avrupa Su Kaynakları Şartı²¹³, 7. maddesinde su kaynaklarının kirlilik ve tüketimden korunmasının yanında nitelik ve niceliği etkileyebilecek kullanımlara kısıt getirilmesi gerektiğini, kısaca su kaynaklarının zarardan korunmasının, muhafaza edilmesinin ve iyileştirilmesinin esas olduğu belirtilmektedir. Devletler su kaynaklarının mevcut hali ve öngörülebilir gelecek etkenlerin dikkate alınarak envanterini hazırlamalı, herhangi bir şekilde su veya su kaynaklarına karışabilecek tüm tehlikeli maddelerin zehirlilik ve kirletici maddelerin zararlılık oranının belirlenmesine ilişkin düzenlemeler yapmalı ve tüm kirlilik unsurları giderek azaltılmalıdır.

²¹³ 06/05/1968 tarihli Avrupa Su Kaynakları Şartı, AK Bakanlar Komitesi’nin 2001 tarihli ve 14 Sayılı Tavsiye Kararı üzerine Avrupa Su Kaynakları Şartı olarak değiştirilmiştir.

Suya nitelik veya nicelik olarak zarar verilmesi aslında suyun çevresel olarak sürdürülebilir şekilde kullanılmaması veya tüketilmemesinden kaynaklanmaktadır²¹⁴. Su veya su kaynaklarına nitelik yönünden zarar veren eylemler, ekonomik birtakım gerekçelerle sulak arazilerin ve su toplama havzalarının kamu gücü tarafından yerleşime veya sanayiye açılması ve bu amaçla kurutulması, sınaî üretim faaliyetleri sonucu ortaya çıkan atık ve arıtılmamış atıksuların temiz su kaynaklarına karışması²¹⁵ gibi nispeten kısa sürede gerçekleşen eylemlerin yanında atıksuların, arıtımı engelleyecek şekilde kanalizasyona deşarj edilmemesine ilişkin kurallara uyulmaması gibi uzun sürede etki gösterecek eylemler de olabilmektedir. Su veya su kaynaklarına nicelik yönünden zarar veren eylemler ise suyun ısraf edilecek şekilde kullanılması, altyapıların yetersizliği veya kalitesizliği sonucunda temiz su kayıplarının oluşması, kaçak ve denetimsiz su çekimi gibi eylemler başta olmak üzere su döngüsünün yenilenmesini etkileyecek şekilde orman kayıpları, erozyon, hava kirliliği yaratan her türlü eylem olabilir.

Türkiye’de ekonomik birtakım gerekçelerle sulak arazilerin ve su toplama havzalarının kamu gücü tarafından özel sektörün yararlanmasına açılmasına imkan tanıyan Kanal İstanbul gibi büyük bayındırlık eserlerinin yapılması da bu yükümlülük bağlamında değerlendirilmelidir. Kanaatimizce, teorik olarak hiçbir su kaynağı, iklim değişiklikleri başta olmak üzere tüm coğrafi ve beşeri etmenlerin sonucunda uzun zaman içerisinde deyim yerindeyse kendiliğinden genel su kaynağı olma niteliğini kaybetmedikçe doğal kamu malı niteliğini kaybetmeyeceğinden, insan eliyle doğal kamu malı niteliğinin kaybettirilmesi sonucunu doğuracak herhangi bir tasarruf, genel su kaynağının farklı bir sektöre tahsisi değil, mülkiyeti *abuse* etmek olacaktır ki ileride açıklanacağı üzere²¹⁶ devletin hüküm ve tasarrufu altındaki genel su kaynaklarına ilişkin böyle bir yetkisi yoktur ve böyle bir tasarruf su ve su kaynaklarının nicelik ve niteliğine zarar vermeme yükümlülüğü ile bağdaşabilecek bir tasarruf değildir. Özellikle de bu projeye, 2020 yılı itibarıyla 83 milyon olan Türkiye nüfusunun %18’ine ev sahipliği yapan İstanbul şehrinin Avrupa yakasının içme suyu ihtiyacının kabaca %65’ini karşılayan ve DSI’nin görüşü uyarınca havzası ve iletim hatlarıyla

²¹⁴ WaterLex, WASH United, **THE HUMAN RIGHTS TO WATER...**, s.18.

²¹⁵ Dünya genelinde atıksuların yaklaşık %80’inin arıtılmadan temiz su kaynaklarına deşarj edildiği belirtilmektedir. BM, Water, **World Water Development Report: Wastewater...**, s.2.

²¹⁶ Bkz. I.B.1. Su Kaynakları Üzerindeki “Mülkiyet” Hakkı.

işlevsiz kalma riski taşıyan Sazlıdere Barajı ile Terkos Gölü sularının²¹⁷ ne şekilde ikame edileceği ÇED raporunda ilgili havzada kurulacak diğer barajlar ile bu barajın iletim hatlarına, kullanılmış suların geri dönüşümüne ve pompaj ile şehre uzak noktalardan su iletiminin nasıl azaltılabileceğine ilişkin detaylar ortaya konulmadan ve bu barajların kurulacağı havzaların içme suyu havzası ilan edilmeden, Asya yakasından ne şekilde su aktarılabileceği ortaya konulmadan başlanması halinde su ve su kaynaklarına geri dönülmez bir biçimde nitelik ve nicelik yönünden zarar vermiş olunacaktır. Böylelikle su hakkının getirdiği su ve su kaynaklarının nitelik ve niceliğine zarar vermeme yükümlülüğü başta olmak üzere başkaca haklar da ihlal edilmiş olacaktır.

Devletler, su hakkı bağlamında, su kaynaklarına nitelik ve nicelik yönünden kısa süreçte zarar verme riski taşıyan her türlü eylemlere, bu eylemleri ikame edebilecek yöntemlerin olup olmadığına ilişkin araştırmadan ancak olumsuz sonuç alınması halinde ve diğer su kaynakları ile ekosistemin diğer unsurlarına etki değerlendirmesi yapıldıktan sonra izin verilebilir şekilde düzenlenme yapmalıdır. Fakat uzun süreçler içerisinde su kaynaklarının yok edilmesine yol açabilecek tüm eylemlerin önceden net bir şekilde ortaya konması mümkün olmayabilir. Bu sebeple devletler, su kaynaklarının nitelik ve nicelik verilerini düzenli olarak gözlem altında tutmalı, kamunun veya özel kişilerin giriştiği tüm faaliyetlerin su kaynakları üzerindeki etkisini değerlendirmeli, su kaynaklarının nitelik ve niceliğine zarar veren eylemler için gerekli idari ve cezai önlemleri düzenlemeli ve uygulamalıdır.

Suyun nitelik ve nicelik olarak zarar görmesinde sadece su kaynaklarını etkileyen faaliyetlerin değil, toprağın ve havanın kalitesini de etkileyen faaliyetlerin su döngüsü üzerine etkide bulunacağı unutulmadan, çevrenin her unsurunun korunması sağlanmalıdır. Tarım-hayvancılıkta kullanılan gübre dahil her türlü kimyasal etkenin su değerlerini etkileyecek nicelikte toprağa sızmasına, sanayi girdi ve atıklarının doğrudan veya hava ve toprak yoluyla dolaylı olarak suya karışmasına karşı her türlü önlemin alınması gerekmektedir. Bu bağlamda çevrenin farklı

²¹⁷ Detaylı değerlendirme için bkz. DSİ Etüt, Planlama ve Tahsisler Dairesi Başkanlığı, *Çevre ve Şehircilik Bakanlığına sunulan Kanal İstanbul projesi ile ilgili olarak hazırlanan ÇED Raporu üzerine söz konusu projeye ilişkin görüş*, 03.12.2019.

unsurlarının korunmasına yönelik uluslararası anlaşmalar²¹⁸ ve kanunların²¹⁹ da dolaylı olarak su kaynaklarının ve suyun nitelik ve niceliğinin korunması yükümlülüğünün gerçekleşmesine hizmet etmekte olduğunu unutmamak gerekir.

Su kaynaklarına nicelik ve nitelik yönünden zarar vermeme yükümlülüğü bağlamında tüm beşeri faaliyetlerin su ve su kaynakları üzerindeki etkileri dikkate alınacağından sektörel ve münferit tahsisler ile su kullanım hakları devredilirken havza özellikleri, havza içerisindeki ekosistemler, havzalar arası denge ve havzaların kendilerini yenileyebilme imkanına sahip olmaları mutlaka dikkate alınmalı; günümüzde teknoloji ile geline nokta karşısında havzalar arası su aktarımı sayesinde havza durumunun iyileştirilebileceği gözden kaçırılmamalıdır. Su hakkı, su kaynaklarının sektörel tahsisinde öncelikle bireylerin günlük içme, yiyecek hazırlama, kişisel ve evsel hijyen ihtiyaçlarını karşılamaya yetecek nicelik ve nitelikteki temiz ve güvenilir suyun elde edilmesine tahsis edilmesini gerektirmektedir. EKSHK, suyun kişisel ve ev içi kullanımın yanı sıra, ESKHS’de yer alan yeterli beslenme hakkı, sağlık hakkı, çalışma hakkı, kültürel yaşama katılma hakkı gibi pek çok hakkın gerçekleştirilmesine yönelik pek çok farklı amaç için gerekli olduğunu kabul etmekte ancak “*su tahsisinde öncelik, kişisel ve ev içi kullanıma bağlı su hakkına verilmelidir*” (GY 15, §6) demektedir. Ayrıca ESKHK, devletlerin “(ii) kamu kaynaklarını, kişi veya grupların, bilhassa da savunmasız ve toplum dışına itilmiş olanların, su haklarını kullanamamalarına yol açacak şekilde yetersiz seviyede harcaması veya hatalı tahsisi”nin su kaynaklarını nitelik ve nicelik bakımından koruma yükümlülüğünü ihlal edeceğini de (GY 15, §44) belirtmektedir. Dolayısıyla bir havzada uygun su kaynaklarından yeterli nicelik ve uygun nitelikte suyun su hakkı bağlamında içme ve

²¹⁸ Türkiye’nin taraf olduğu uluslararası sözleşmelerin başlıcaları: Birleşmiş Milletler Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi (RG:27/12/1996, S:22860), Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi ve Kyoto Protokolü (RG:21/10/2003, S:25266 ve RG:13/05/2009, S:27227), Kalıcı Organik Kirleticilere İlişkin Stockholm Sözleşmesi (Stockholm Sözleşmesi) (RG:30/07/2009, S:27304), Ozon Tabakasının Korunmasına Dair Sözleşme (Viyana Sözleşmesi) (RG:08/09/1990, S:20629), Tehlikeli Atıkların Sınır Ötesi Taşınımının ve Bertarafının Kontrolüne İlişkin Sözleşme (Basel Sözleşmesi) (RG:15/05/1994, S:21935), Uzun Menzilli Sınır Ötesi Hava Kirliliği Sözleşmesi (RG:23/03/1983, S:17796), Avrupa’nın Yaban Hayatı ve Yaşam Ortamlarını Koruma Sözleşmesi (Bern Sözleşmesi) (RG:20/02/1984, S:18318), Akdeniz’in Deniz Ortamı ve Kıyı Bölgesinin Korunması Sözleşmesi (Barselona Sözleşmesi) (RG:22/09/2002, S:24854), Karadenizin Kirliliğe Karşı Korunması Sözleşmesi (Bükreş Sözleşmesi) (RG:14/12/1993, S:21788), Özellikle Su Kuşları Yaşama Ortamı Olarak Uluslararası Öneme Sahip Sulak Alanlar Hakkında Sözleşme (Ramsar Sözleşmesi) (RG:17/05/1994, S:21937)

²¹⁹ Mevzuatımızda halen yürürlükte olan 31/08/1956 tarihli ve 6831 s. Orman Kanunu (RG:08/09/1956, S:9402); 21/07/1983 tarihli ve 2863 s. Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu (RG:23/07/1983, S:18113); 2872 s. Çevre Kanunu, 3621 s. Kıyı Kanunu; 03/03/2005 tarihli ve 5312 s. Deniz Çevresinin Petrol Ve Diğer Zararlı Maddelerle Kirlenmesinde Acil Durumlarda Müdahale Ve Zararların Tazmini Esaslarına Dair Kanun (RG:11/03/2005, S:25752); 18/04/2006 tarihli ve 5488 s. Tarım Kanunu (RG:25/04/2006, S:26149) başta olmak üzere.

kullanma ihtiyaçlarına y6nelik gerek içme suyu hizmetine gerek doğrudan kullanıma tahsis edilmemesi veya diğer sekt6rlere tahsis sebebiyle içme ve kullanma sekt6r6nde ihtiyaın karşılanmaması su kaynaklarına nicelik ve nitelik y6n6nden zarar vermeme y6k6ml6l6ė6ne aykırılık teşkil edecektir.

Bunlarla birlikte b6t6n sekt6rlerde suyun kullanımında veya t6kretiminde 6ng6r6lebilir ve telafi edilebilir oranları aşar nitelikte kayıp ve kaçakların olması da suya nicelik y6n6nden zarar vermeme y6k6ml6l6ė6ne aykırılık teşkil edecektir. ESKHK, devletlerin “(f) suyun nihai kullanıcılar tarafından verimli kullanımın arttırma”, “(g) dağıtımı sırasında su israfının azaltma” (GY 15, ř28) y6k6ml6l6ė6 altında olduğunu açıkça ifade etmektedir. Su kullanımını gerçekleştiren t6m sekt6rlerin kullanım ve atıksu deşarj altyapısının su kaybını veya kaçağını asgari d6zeyde tutacak teknoloji ve fizibilite ile inşa edilmesi ve işletilmesi gerekmektedir. Bunun için devlet hem altyapı yatırımlarının gerçekleştirilmesinde teknik 6nlemler almalı hem de su kullanımının verimini arttıracak, israfını azaltacak 6nlemler almalıdır.

T6m bunların yanında suya nicelik ve nitelik y6n6nden zarar vermeme y6k6ml6l6ė6, suya fiziki erişimi sağlamak y6k6ml6l6ė6 ile çelişmemelidir. ESKHK’nin ifade ettiği 6zere s6zleşmeye taraf devletler “(a) Suyun [...] y6n6n6n değiştirilmesi ve baraj yapımı sebebiyle su kaynaklarının t6kenmesi tehlikesinin azaltma”kla y6k6ml6d6r. Bu durumda içme suyu kamu hizmetleri gereğince içme suyu temin etmek 6zere inşa edilen barajların dahi ilgili su havzası içinde yer alan 6zerine inşa edildiği akarsu ve yeraltı su kaynaklarına ne şekilde etki ettiğinin de ortaya konulması gerekir. Bu durum kısaca, suya nicelik ve nitelik bakımından zarar vermeme y6k6ml6l6ė6n6n, sudan faydalanmayı sağlayan hizmetler için gerekli bayındırlık işlerini gerçekleştirecek idareler 6zerinde de 6zel bir g6r6n6m6 olduğunu g6stermektedir. Kanaatimizce bu hallerde ilgili idarelerin, suya nicelik ve nitelik y6n6nden asla zarar verilmeyeceğini kesin bir şekilde ortaya koymaları m6mk6n olmasa da s6z konusu risklerin en aza indirgenmesi için alınan tedbirleri ortaya koymakla y6k6ml6 olduğu s6ylenebilir.

ii. Suya fiziki erişimi sağlama y6k6ml6l6ė6

Erişim veya erişilebilirlik (*accessibilit6*) kavramı bir malın veya hizmetin hem fiziken hem ekonomik anlamda erişilebilirliğini ifade eder. Fiziki erişimi sağlama y6k6ml6l6ė6, içme ve kişisel ihtiyaçları karşılayacak su kaynaklarının mevcudiyetinin

sağlanması, su kaynaklarından yararlanmak için gereken altyapının gerek özel kişiler gerek kamu idareleri tarafından kurulmasının mümkün kılınması ve kamu idareleri tarafından insani ihtiyaçların sağlanmasına yönelik olarak su dağıtımına yönelik faaliyetlerin yürütülmesini ifade etmektedir.

Su hakkını açıkça düzenleyen²²⁰ Bolivya Anayasası md.20 “(1) Herkes, hanesinde içme suyu, kanalizasyon [...] hizmetlerine umumi ve hakkaniyetli erişim hakkına sahiptir. (2) Temel hizmetlerin kamu, karma, ortaklaşa [ko-operatif] ve komün tüzel kişiliklerince yürütülmesinden Devlet sorumludur. [...] Bu hizmetlerin yürütülmesinde erişilebilirlik, devamlılık, kalite, etkinlik, [...] ve yeterli kapsama; [...] ilkeleri esas alınır.” ile md.373: “(1) Su, halkın egemenliği çerçevesinde, yaşam için temel bir haktır. Devlet suyun kullanımında ve suya erişimde dayanışma, bütünüleyicilik, karşılıklılık, hakkaniyet, çeşitlilik ve sürdürülebilirlik ilkelerinin dayanak alınmasını sağlar.”; Ekvador Anayasası md.264 “Belediyeler, [...] (-4.) içme suyu, kanalizasyon, atıksu arıtım, [...] ve kanunla öngörülen diğer hizmetleri yürütmekle, münhasıran görevlidir.”, md.318 “[...] (2) Su yönetimi münhasıran devlet veya komün temellidir. Kanalizasyon ve içme ile sulama suyu dağıtımı kamu hizmetleri münhasıran devlet veya komün tüzel kişilikleri tarafından yürütülür. [...] (4) Devlet, su konusunda tek otorite olarak, insani tüketim, gıda egemenliğini teminat altına almak üzere sulama, ekolojik varlık ve üretim faaliyetleri için gerekli su kaynaklarının bu öncelik sırası ile planlanması ve yönetilmesinden doğrudan sorumludur. Kamu, özel kesim ve amme dayanışma sektörlerince üretim faaliyetleri için suyun kullanımı kanuna uygun şekilde verilen devlet izinine tabidir.” ve md.411 “(1) Devlet, su kaynaklarının, havzaların ve su döngüsü ile ilişkili ekolojik akımların korunmasını, ıslahını ve bütünlüklük yönetimini temin eder. Suyun nitelik ve niceliği ile [...] etkileyecek, özellikle su ikmal kaynak ve alanlarındaki tüm faaliyetler regüle edilir. (2) Ekosistemlerin sürdürülebilirliği ve insani tüketim su kullanımı ve geliştirilmesinde öncelik taşır.”; Honduras Anayasası md.145 “(1) [...], su ve sanitasyona erişim bir insan hakkıdır. Su ve sanitasyondan yararlanma ve kullanma hakkaniyetli ve öncelikli olarak insani tüketim amaçlı olmalıdır.”; Kenya Anayasası md.43 “(1) Herkesin: -d. yeterli miktarda temiz ve güvenilir suya hakkı vardır.”; Meksika Anayasası md.4 “(6) Herkesin, kişisel ve evsel tüketimi için yeterli, sağlıklı, kabul edilebilir ve ekonomik olarak karşılanabilir suya erişim, temin ve atıksu drenaj hakkı vardır. Devlet, bu hakkı teminat altına alır ve temizsu kaynaklarının korunması ve temizsu kaynaklarının

²²⁰ Bkz. Ek Tablo 1.

sürdürülebilir erişilebilirliği[ni] [...] kanunla düzenler.”; Nikaragua Anayasası md.105 “(1) Devlet, [...] su, [...] temel kamu hizmetlerinin desteklenmesi, kolaylaştırılması ve düzenlenmesinden yükümlüdür ve bunlara erişim vezgeçilemez haklardır. (4) Devlet, temel tüketim mallarının ve hizmetlerinin kalitesini garanti eder [...].”, Slovenya Anayasası md.70(a) “Herkes içme suyuna erişim hakkına sahiptir. Su kaynakları bir kamu malı olarak devlet tarafından yönetilir. Öncelik olarak ve sürdürülebilirliği sağlamak amacıyla, su kaynakları halka içme ve ev işleri için kullanma suyu sağlamak amacıyla kullanılır [...]”; Somali Anayasası md.27 “Herkesin temiz ve içilebilir suya hakkı vardır.”; Uruguay Anayasası md.47 “İçme suyu ve kanalizasyon hizmetlerine erişim temel insan hakkıdır. [...] (1) Su ve sanitasyonla ilişkin milli politikaların temelleri şunlardır: [...] c. suyun bölgeler, havzalar veya bunların bir kısmı tarafından kullanılmasında önceliklendirmenin yapılması ve ilk sırada içme suyu hizmetinin yürütülmesinin olması, d. içme suyu ve sanitasyon hizmetlerinin yürütülmesine, sosyal düzenin ekonomik düzene üstün tutulması gerekçesiyle öncelik verilmesi. Yukarıda sayılan ilkeleri herhangi bir şekilde ihlal eden her türlü imtiyaz ve izin yok hükmündedir. [...] (3) İnsani tüketim için içme suyu ve sanitasyon kamu hizmetleri münhasıran ve doğrudan kamu [devlet] tüzel kişilerince yürütülür. [...]”; Zimbabve Anayasası md.77 “Herkesin: a. güvenilir, temiz ve içilebilir suya [...] hakkı vardır.” hükümlerinde açıkça su hakkının devlete suya fiziki erişimi sağlama yükümlülüğü getirdiğini ifade etmektedir.

Anayasalarında su hakkını güvence altına alan devletler aynı zamanda su hakkının hayata geçirilebilmesi için yasal düzenlemelerle suya fiziki erişim yükümlülüğü kapsamında devletin hangi yükümlülükler altında olduğunu daha detaylı şekilde düzenlemişlerdir. Örneğin Güney Afrika Anayasası md.27 herkesin yeterli miktarda suya erişime hakkı olduğunu ve devletin bu sosyal hakkı giderek artan şekilde gerçekleştirmekle yükümlü olduğunu belirtmekle birlikte, su hakkının devlete getirdiği yükümlülükleri yasa koyucu 1997 tarihli ve 108 sayılı Güney Afrika Su Hizmetleri Kanunu ile açıkça düzenlemiştir²²¹. Herkesin temel su temini hizmetine erişim hakkı olduğunu tekrar eden (md.3/1) kanun, temel su temini hizmetini, kişinin yaşamını idame ettirmesi ve kişisel hijyeni için gerekli miktarda suya erişimini sağlayan hizmet olarak tanımlanmış (md.1/2) ve su işlerinden sorumlu bakanlığa su temini hizmetlerinin etkin, adilane ve sürdürülebilir şekilde yürütülmesi için

²²¹ HUMBY Tracy, GRANDBOIS Maryse, “The Human Right to Water in South Africa and the Mazubiko Decisions”, *Les Chaiers de Droit*, C:51, S:3-4, 2010, s.522 vd.

düzenlemeler yapma yetkisi vermiştir. Bu yetkiyi kullanarak kanunun uygulanmasını sağlamak üzere ilgili bakanlık 2001 tarihinde Zorunlu Milli Standartlar ve Suyun Korunmasına Dair Önlemlere İlişkin Kurallar ve Bedelsiz Temel Su Stratejisini düzenlemiştir. Su temini hizmetlerini yerine getirecek olan yerel yönetimleri bağlayan bu düzenlemelerde su hakkı bağlamında kişinin içmek, yemek hazırlamak ve kişisel hijyenini sağlamak üzere ihtiyaç duyduğu suyun temel su temini olarak ücretsiz sunulması ve bunun miktarının kişi başına günlük minimum 25 litre veya hane başına (ortalama 8 kişilik) aylık minimum 6000 litre olarak hesaplanması, suyun akış hızının dakikada minimum 10 litre olması, suyun temin edileceği yerin haneye azami 200 metre uzaklıkta olması gerekliliğinin yanı sıra kişinin suya erişemediği sürenin yılda en fazla 7 gün olması gerektiği hususları belirlenmiştir. Böylelikle Güney Afrika'da anayasal güvence altına alınan su hakkının devlete yükümlendiği suya fiziki erişimi sağlama yükümlülüğünün yasalar ile tam anlamıyla ortaya konularak talep edilebilir bir hak olarak düzenlendiği gözlemlenmektedir.

Su hakkını anayasal teminat altına almamış olsa da yasal düzenlemelerinde su hakkını teminat altına alan devletlerden bazılarının²²², fiziki erişimi sağlama yükümlülüğü bağlamında suyun mevcudiyeti ve miktarı ile ilgili düzenlemeleri yasal veya ikincil düzenlemelerle yaptığı da gözlemlenmektedir. Örneğin Endonezya'da kişi başına günlük asgari su miktarı içme ihtiyaçları için her aile bireyi için aylık 10 m³ ve kişisel ihtiyaçlar için günlük kişi başına 60 litre olarak düzenlenmiştir. Sri Lanka Taşra Su Temin ve Sanitasyon Politikası fiziki erişilebilirlik konusunda merkezi su dağıtımının yapıldığı yer ile hane arasında, dik arazilerde eğim oranına göre daha kısa mesafe olarak hesaplanması şartıyla, azami 200 metre olması gerektiğini ifade etmektedir²²³.

Su hakkına yer vermemekle birlikte Türkiye Cumhuriyeti Anayasası md.35/3 uyarınca mülkiyet hakkının toplum yararına uygun olarak kullanılmasını sağlamak, md.127 uyarınca yerinden yönetimlere verilen mahalli müşterek ihtiyaçları karşılamak ve md.168 uyarınca devletin hüküm ve tasarrufu altındaki umumi suların işletilmesini sağlamak görevleri doğrultusunda su kaynaklarına fiziki erişimi sağlama yükümlülüğü dolaylı bir şekilde ortaya konulmaktadır. Bir başka ifade ile yukarıdaki anayasal görevler, yasa koyucunun bireylerin içme suyuna erişimlerinin sağlanmasına yönelik olarak idarelerin hizmet alanlarını düzenlemesi için dayanabileceği bir düzlem

²²² Bkz. Ek Tablo 6.

²²³ Bu paragraftaki tüm bilgilerin kaynağı bkz. COHRE, *Legal Resources For ...*, s.75.

oluşturmaktadır. Hatta tabii servet ve kaynakların işletilmesi hakkının aslında ‘işletmeme hakkı’nı içermemesi itibariyle bir haktan ziyade bir görev olarak düzenlendiği dikkate alınırsa yasa koyucu su kaynaklarının devletin temel amaç ve görevleri doğrultusunda nasıl kullanılacağını düzenleme yükümlülüğü doğmuştur. Zira kamu yararına hasredilmiş olan su kaynaklarının devletin hüküm ve tasarrufu altına alınmasındaki sebep işletilmelerini ve gerek kamu hizmetlerinde gerek ticari faaliyetlerde yararlanılmasını sağlamaktır. Yasa koyucu da bu doğrultuda 28/04/1926 tarihli ve 831 s. Sular Hk. Kn. (RG: 10/5/1926, S:368) ile şehir, kasaba ve köylerin suya fiziki erişiminin sağlanmasına yönelik olarak, gerek köy, kasaba, belde sınırları içerisinde gerekse dışarısında olan ve kamusal ihtiyacı karşılamaya hasredilmiş suların tedarik ve idaresi, su yollarının ve kaynaklarının bakımı, onarılması, temizlenmesi ve suyun sıhhat şartlarına uygun bir halde bulundurulması görevlerini, belediye teşkilatı olan mahallerde belediyelere, olmayan yerlerde 18/03/1924 tarihli ve 442 s. Köy Kanunu (RG: 07/04/1924, S:68) uyarınca ihtiyar meclislerine vererek suya fiziki erişimi sağlama yükümlülüğünü ilk kez kanuni düzenlemeye kavuşturmuştur. Anayasa Mahkemesi birçok kararında su kaynaklarından yerleşim yerlerine suyun akıtılmasını sağlayan isale hatlarının ‘*kamu yararı niteliği taşıyan yatırımlar*’ olduğunu²²⁴, içme suyu hizmetinin de ‘*öncelikli kamu hizmeti*’ niteliğinde olduğunu belirtmektedir²²⁵. Türkiye’de suya fiziki erişimin sağlanması yükümlülüğüne dair düzenlemeler II.B.2. İçme Suyu ve Kanalizasyon Hizmetleri başlığında detaylı olarak ele alınacaktır.

Belirtmek gerekir ki devletin tatlı ve tuzlu, yeraltı ve yüzey sulara fiziki erişimi sağlama yükümlülüğü sadece su hakkından doğan bir yükümlülük değildir. Çalışma ve girişim özgürlüğü de kişilerin su kaynaklarından faydalanmasını gerektirdiği ölçüde devletten suya erişimi sağlamayı talep etme hakkını içermektedir. Bir başka ifadeyle devlet su hakkı bağlamında bireylerin insani ihtiyaçlarını karşılamak üzere içme suyu sağlamakla yükümlü olmakla birlikte; çalışma ve girişim özgürlüğü, kalkınma ve çevre hakkı bağlamında da tarım, hayvancılık, sanayi, turizm, tabiatın korunması vb.

²²⁴ “Devlet ve il yolları, otoyollar, demir yolları, havaalanı, liman, baraj, enerji tesisleri, petrol, doğalgaz, jeotermal boru hatları, su isale hatları gibi kamu yararı niteliği taşıyan yatırımlar”: AYM, E.2010/85, K.2012/13, T.26/01/2012; AYM, E.2011/110, K.2012/79, T.24/05/2012. Nitekim 5686 s. Jeotermal Kaynaklar ve Doğal Mineralli Sular Kanunu ile 04/06/1985 tarihli ve 3212 s. Maden Kanunu da su isale hatlarına yönelik yatırımların (Devlet ve il yolları, otoyollar, demir yolları, havaalanı, liman, baraj, enerji tesisleri, petrol, doğalgaz, jeotermal boru hatları yatırımları gibi) kamu yararı niteliğini taşıdığını açıkça ifade etmektedir.

²²⁵ “[...] karayolları, telefon, elektrik, su, gaz, petrol boru isale hatları, savunma tesisleri, sanatoryum gibi öncelikli kamu hizmetleri...”: AYM, E.2008/51, K.2011/46, T.10/03/2011; AYM, E.2004/67, K.2007/83, T.22/11/2007; AYM, E.2007/169, K.2007/55, T.07/05/2007; AYM, E.2000/75, K.2002/200, T.17/12/2002.

diğer faaliyetlere yönelik ihtiyaçların karşılanması için çeşitli sulara fiziki erişimi sağlama yükümlülüğü altındadır.

Ancak su hakkı dolayısıyla insani ihtiyaçların karşılanmasına yönelik suya erişimi sağlama yükümlülüğü diğer ihtiyaçlara nazaran öncelik taşımaktadır. ESKHK, suyun çalışma hakkı ve kültürel yaşama katılma hakkı bağlamında da önem taşıdığını ancak su tahsisinde yaşama hakkı ve sağlıklı olma hakkı bağlamında devletlerin kişisel ve ev içi kullanıma bağlı su hakkına öncelik vermesi gerektiğini (GY 15, §6) ifade etmektedir. Su hakkını anayasal teminat altına almamış olsa da yasal düzenlemelerinde su hakkını teminat altına alan devletlerden çoğunun suya fiziki erişimi sağlama yükümlülüğünün ilk gereği olarak suyun kullanımında insani ihtiyaçların karşılanmasına öncelik verilmesini şart koştuğu belirtilmektedir²²⁶. Ürdün ve Kazakistan yasal düzenlemelerinde yer alan içme suyu niteliğinde olan suların insani kullanım amacı dışında bir kullanıma tahsis edilmesi yasağı da bu önceliklendirmenin bir başka ifadesidir²²⁷. Yargıtay da benzer şekilde kişinin içme, yemek hazırlama, kişisel ve evsel hijyeni sağlamak üzere içme ve kullanma suyuna olan erişimin sanayi ve tarımsal ihtiyaçlara öncelikli olarak ele alınması gerektiğini ifade etmektedir²²⁸. Dolayısıyla su kaynaklarının sektörel tahsisinde birinci sırada insani tüketim amacının gelmesi su hakkının gereği ve suya fiziki erişimi sağlama yükümlülüğünün ilk adımıdır.

Dolayısıyla suya fiziki erişimi sağlama yükümlülüğünün, devletin kamu makamlarınca sunulan hizmetlerle veya özel kişilerin doğrudan içme ve kullanma suyuna erişimi sağlamak üzere su kaynaklarının münferit tahsisinin yapılmasını, kamu tarafından yürütülen içme-kullanma suyu dağıtımına ve atıksuların toplanmasına yönelik hizmetlerin altyapısının sürdürülebilir nitelikte ve kayıplara sebep olmayacak şekilde inşa edilmesi ve işletilmesine kadar geniş bir yelpazede birçok faaliyetin yürütülmesini gerektirdiği açıktır.

Su hakkının devlete yüklediği fiziki erişimi sağlama yükümlülüğünün esasını, bireylerin kişisel ihtiyaçlarını gidermeye yönelik olarak, coğrafi ve sosyal ihtiyaçları da dikkate alınarak belirlenen özellikleri taşıyacak şekilde arıtılmış, güvenilir ve temiz

²²⁶ Bu paragraftaki tüm bilgilerin kaynağı bkz. COHRE, *Legal Resources For ...*, s.75. Ayrıca bkz. Ek Tablo 6.

²²⁷ COHRE, *Legal Resources For...*, s.75.

²²⁸ 'İçme ve kullanma suyu ihtiyacı, sanayi ya da tarım için olan su ihtiyacına tercih edilmelidir.' Yargıtay 3. H.D., E.1989/3596, K.1990/212, T.21/02/1990; 'İçme ve kullanma suyuna olan ihtiyaç, asgari düzeyde de olsa, sanayi ya da tarım için olan su ihtiyacına her zaman tercih edilmelidir.' Yargıtay 3. H.D., E.1995/6038, K.1995/7221, T.06/06/1995.

nitelikte ve yeterli miktarda suya fiziki erişimini doğrudan veya coğrafi ve ekonomik durumun uygun kıldığı altyapılar aracılığıyla sağlamak oluşturmaktadır. Kısaca suyun fiziki erişimini sağlama yükümlülüğü, suya erişime engel olmama, bireylerin sudan faydalanmasını sağlayan hizmetlerin gerekli kapasitede, uzaklıkta ve kesintisiz şekilde yürütülmesini sağlama ve bireylerin faydalanacağı suyun nicel ve nitel mevcudiyetinin sağlanmasını gerektirir.

1) Suya erişime engel olmama yükümlülüğü

Öncelikle, devlet kişilerin içme ve kullanma ihtiyaçlarını karşılamak üzere yararı umuma ait su kaynaklarından doğrudan faydalanmalarını su kullanım hakları ile mümkün kılması ve çatışan bir başka hak söz konusu olmadıkça doğrudan yararlanmaya engel olmaması gerekmektedir.

ESKHK, suya fiziki erişimi sağlama hususunda iki nokta üzerinde durmaktadır, birisi suya erişimin engellenmemesi ikincisi ise suya erişimin su hizmetleri ile sağlanmasıdır.

ESKHK, su hakkının kullanılmasına doğrudan veya dolaylı yollarla engel olmaktan sakınmanın öncelikle *“yeterli suya eşit biçimde erişilmesini kısıtlayacak sınırlandırarak veya yadsıyacak her türlü uygulama veya faaliyetten kaçınmak; su tahsisine ilgili alışılmış veya geleneksel düzenlemelere keyfi müdahaleden sakınmak, [...] suyla ilgili hizmet ve ilgili altyapılara erişimi kısıtlamaktan kaçınmak”* yükümlülüklerini içerdiğini ve bu yükümlülüklerin su hakkına saygı duyma yükümlülüğünün gereklilikleri olduğunu ifade etmektedir (GY 15, §21).

Dolayısıyla devletler öncelikle içme-kullanma amaçlı münferit su tahsisleri doğrultusunda gerçekleşen faydalanmaları ancak içme-kullanma amacıyla yürütülecek içme suyu hizmetlerine tahsis doğrultusunda sınırlandırabilecektir; bunun dışında başka bir sektör için tahsisin kaldırılması ve suya erişimin engellenmesi keyfi bir müdahale teşkil edecektir.

Ayrıca fiziki erişimi dolaylı yoldan engelleyen her türlü faaliyetin de baskın bir kamu yararı içermesi gereklidir. Örneğin Kenya Embu Yüksek Mahkemesi, 16/11/2011 tarihli anayasal başvuruyu karara bağladığı Ibrahim Sangor Osman v. Taşra İdaresi & İç Güvenlik Bakanlığı eKLR kararında²²⁹, başvurucunun yasal

²²⁹ Waterlex, WASH United, **THE HUMAN RIGHTS TO WATER...**, s.37-39.

olmayan konutunun kamu otoritesinin yıkım kararına dayanarak zorla boşaltılması sonucunda içme ve kullanma suyu hizmetine erişiminin sonlandırılmasını, Kenya anayasasında (md.57) da korunan sosyal haklardan olan su hakkını ihlal ettiğine hükmetmiştir. Mahkeme içme ve kullanma suyunun insan onurunun korunması için esas teşkil ettiğini ve insan haklarının bölünmezliği ve karşılıklı bağımlılığı da dikkate alındığında içme ve kullanma suyu hakkının yeterli yaşam standartları hakkı, insan onuru hakkı, özgürlük ve eşitlik haklarıyla da bağlantılı olduğunu ifade ettikten sonra, başvuruçuların zorla boşaltıldıkları yerleşim alanına geri dönmelerine izin verilmesine, bunun için kamu otoritesinin makul konutlar veya alternatif yerleşimler inşa etmesine, ileriki zamanlarda aynı yerleşim alanı için yıkım veya zorla boşaltma kararı verilmemesi için kalıcı emir verilmesine ve başvuruçulara tazminat ödenmesine karar vermiştir. Kısaca olayda mahkeme, ikametgahın zorla boşaltılmasında baskın kamu yararının olmadığını ifade etmiştir.

Suya fiziki erişimi engellememe yükümlülüğü ayrıca özel veya kamu mülkiyetinde olan ve gerek doğrudan faydalanmaya gerek içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerine yönelik altyapıların yok etmeme yükümlülüğünü de içermektedir. 1949 tarihli Cenevre Sözleşmeleri ve bunların 1977 tarihli Ek Protokolleri'nde yer alan, savaş zamanında savaşa statüsündeki devletlerin, sivil halkın kullanımındaki su kaynaklarını ve temin altyapısını yok etmeme yükümlülüğünü düzenleyen maddeleri, sivil halkın yaşamını sürdürmesi için gerekli suya erişimini sağlayan her türlü temin altyapıya veya barajlar gibi büyük yapıların hedef alınmasından imtina edilmesi yükümlülüğünü açıklamaktadır²³⁰. Nitekim ESKHK, devletlerin uluslararası insancıl hukuk altında “*sivil nüfusun hayati idamesi için zaruri olan içme suyu tesisatı, tedarik ve sulama işleri gibi araçların ve doğal çevrenin uzun vadeli, yaygın ve ağır hasarlara karşı korunması [...]; ve ayrıca, sivil nüfus ile mahkum ve tutukluların yeterli suya erişimlerinin sağlanması [...]*” yükümlülükleri altında olduğunu tekrar etmektedir (GY 15, §22). Sivil halkın suya erişimini sağlayacak altyapıların yok edilmemesi, suya fiziki erişimin engellenmemesi yükümlülüğü savaş döneminde dahi geçerli bir yükümlülük ise olağan dönem için de evleviyetle geçerlidir²³¹.

²³⁰ ZEMMALI Ameer, “*The Protection of Water in Times of Armed Conflict*”, **International Review Of The Red Cross**, No.308, 1995, *passim*.

²³¹ TOPÇU Eral, “*Bir İnsan Hakkı Olarak Su Hakkı*”, **İHY**, C:26, 2008, s.21-22.

2) Sudan faydalanmayı sağlayan hizmetlerin yürütülmesi yükümlülüğü

Suya erişimin engellenmemesi ile birlikte içilebilir nitelikteki su kaynağına doğrudan erişimi olmayan herkesin içme ve kullanma ihtiyaçlarını karşılamak üzere, yararı umuma ait olan genel suların toplanması, bu kaynaklardan elde edilecek suların yerleşim yerlerine isalesi, içme ve kullanmaya uygun hale getirilmesi için arıtılması ve hanelere, çalışma mekanlarına ve kamusal alanlara dağıtılması ile atıksuların da toplanması hizmetlerinin sunulması gerekmektedir. Bunun için gerekli altyapının inşası ve hizmetlerin işletilmesi de fiziki erişimi sağlama yükümlülüğünün gerçekleştirilmesine yönelik üstlenilecek faaliyetlerin başında gelmektedir.

ESKHK, “Yeterli, güvenli ve düzenli su temin eden; beklemeye geçen zamanın ortaya çıkardığı engelleri ortadan kaldıracak su çıkış noktalarına sahip ve hane halklarına makul uzaklıkta bulunan tesis ve hizmetlere erişim sağlanması”nın (GY 15, §37) yani içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinin yürütülmesinin devletin sorumluluğunda olduğunu belirtmekte ve böylelikle suya fiziki erişimi sağlama yükümlülüğünün ikinci yönünü ifade etmektedir.

Su kaynaklarına doğrudan erişim günümüzde ancak kırsal yerleşim yerlerinde oldukça kısıtlı imkanlarda mümkündür. Su kaynaklarından doğrudan yararlanma şeklinde erişimin sağlanmadığı hallerde devletin suya erişimi sağlama yükümlülüğü devam ettiğinden, yararı umuma ait su kaynakları üzerinde çeşitli altyapılar kurulması, suyun şehirlere iletilmesi ve dağıtılması ve atıksuların toplanması şeklinde içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerini yürütme yükümlülüğü ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte yerleşim alanlarında suya fiziken erişimi sağlayacak altyapının ne olacağı coğrafyaya, nüfusa ve ihtiyaçlara göre de farklılaşmaktadır. Bu sebeple suya fiziken erişimi sağlayacak altyapı herkesin kullanımına açık çeşmeler, kuyular, merkezi veya mobil su taksim tesisleri veya yerleşim yerlerinin her birine bağlantısı olan bir dağıtım sistemi olabilmektedir. Devletler, bu altyapının ne olacağı konusunda takdir yetkisine sahiptirler. Ancak sağlıklı bir yaşam hakkı gereğince bu altyapının sürekli iyileştirilmesi ve daha yüksek standartların hedeflenmesi de gerekmektedir.

Bununla birlikte suya fiziki erişimi sağlama yükümlülüğü, ülkenin her noktasında yararlanmayı mümkün kılan altyapının kurulması gerektiği anlamına gelmemektedir. Suya fiziki erişimi sağlama yükümlülüğü istisnasız herkesin, mülkiyet durumuna bakılmaksızın müstakil veya toplu konutların olduğu iskân alanları ve

bunun çevresinde yer alan gerek devlet gerek özel kişilerin mülkiyet ve işletmesindeki işyerleri, eğitim ve sağlık kuruluşları, pazarlar, alışveriş alanları gibi tüm kamusal alanlar başta olmak üzere insanların önemli ölçüde yaşamlarını sürdürdükleri her yerde yani toplu yerleşim yerlerinde suya erişebilir olmasını sağlamayı ifade eder. ESKHK bu hususu “*Su ve suyla ilgili yeterli tesis ve hizmetler, nüfusun tüm kesimleri tarafından güvenli bir biçimde erişilebilir olmalıdır. [sürekli veya yarı sürekli ikamet yerleri ile geçici konaklama alanlarını içeren] [tüm hane halkı, eğitim kurumu ve işyerlerinde, veya bunların hemen yakınında yeterli, güvenli ve kabul edilebilir suyun bulunması gerekmektedir.]*” şeklinde ifade etmiştir (GY 15, §12/c). Toplu yerleşim yerleri dışında kalan yerlerde erişimin yerleşim yerlerindeki gibi yaygın bir şebeke ağı ile yapılması beklenmemektedir. Ancak bu hallerde dahi su kaynağına doğrudan erişim ve yararlanma mümkün değilse en azından merkezi bir dağıtım altyapısının kurulması gerekmektedir. Bu bağlamda sürekli yerleşim olmayan yerlerde veya nüfusu az olan yerleşim yerlerinde her haneye ulaşan yaygın bir şebeke ağı yerine merkezi bir dağıtım sisteminin kurulması somut durumun şartlarına göre yeterli olabilecektir.

Suya erişimi sağlayan altyapının türü ne olursa olsun, fiziki erişimi sağlama yükümlülüğü, altyapıyı oluşturan tüm tesislerin 7/24 erişilebilir olmasını sağlayacak nitelik ve konumda kurulmasını gerektirir. Suyun mevcudiyetinin sürekliliği ancak bu şekilde sağlanabilecektir. ESKHK bu hususta devletin “[y]eterli, güvenli ve düzenli su temin eden; beklemeye geçen zamanın ortaya çıkardığı engelleri ortadan kaldıracak su çıkış noktalarına sahip ve hane halklarına makul uzaklıkta bulunan tesis ve hizmetlere erişim sağla[ma]” yükümlülüğü altında olduğunu ifade etmektedir (GY 15, §37). Bu noktada altyapıların niteliğine ilişkin standartlarda uluslararası kuruluşların bağlayıcı nitelikte olmayan minimum hizmet standartları da dikkate alınmalıdır. Dünya Sağlık Örgütü’ne göre, su dağıtım altyapısı yerleşim yerlerine mekânsal açıdan 1 kilometreden, zamansal açıdan 30 dakikadan fazla uzaklıktaysa suya fiziken erişebilirlik söz konusu değildir²³². Merkezi bir su dağıtım altyapısının (kuyu, maslak, çeşme, maksem vb.) mekânsal açıdan 100 metre, zamansal açıdan ise 5 dakika uzaklıkta olması durumunda ise orta düzey erişimden bahsedilebilmektedir. Son olarak suya hane içinde ve birden çok muslukla erişim ise, optimal erişim olarak değerlendirilmektedir. Gelişmekte Olan Ülkelerde Su Yönetimi ve AB Kalkınma

²³² HOWARD Guy, BARTRAM Jamie, *Domestic Water Quantity, Service, Level and Health*, World Health Organization, 2003, s.18.

İşbirliği Öncelikleri Hakkında Komisyon Bildirisi Hakkında Avrupa Parlamantosuna Kararı, WHO ile UNICEF'in katkılarıyla hazırlanan 2000 tarihli BM Küresel Su Temin ve Sanitasyon Değerlendirme Raporu'na atıf yapılarak makul fiziki erişimin 1 km çap içinde bulunan temiz kaynaktan günlük olarak en az 20 litre suya erişim olduğunu ifade etmiştir.

Suya fiziki erişimi sağlama yükümlülüğü bağlamında özel kişilerin içme-kullanma ihtiyaçlarının giderilmesi için su kaynaklarının sektörel kullanımının düzenlenmesi, doğrudan kullanım için gerekli izinlerin verilmesi (münferit su tahsislerinin yapılması) ve denetlenmesi bir kamu gücü kullanımını gerektirecek olup devletin özel kişilere devredemeyeceği bir faaliyet alanı teşkil etmektedir. Ancak yine fiziki erişimi sağlama yükümlülüğü bağlamında suyu kaynağından temin edip, yerleşim yerlerine iletim ve dağıtım ile atıksuların toplanmasına yönelik hizmetler için gerekli altyapının kurulması ve işletilmesini devletin kendi sorumluluğu altında, gözetim ve denetimini devam ettirerek özel kişilere devretmesi söz konusu olabilmektedir. Su hakkı, fiziki erişimi sağlama yükümlülüğü kapsamında devletin bu iki farklı nitelikteki faaliyeti yürütmesini gerektirmekle birlikte, içme suyu ve kanalizasyon hizmetleri alanındaki faaliyetleri bizzat kamusal teşkilat tarafından yürütülmesini gerektirmemektedir. Bir başka ifadeyle su hakkı, içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinin yürütülmesinde devletin merkezi ve/veya yerel yönetimlerin teşkilatlarını görevlendirme ve bunlara hizmetleri özel kişiye gördürme yetkisi verme konusunda takdir yetkisini dışlamamaktadır.

Ancak bazı devletler su hakkı ve su kaynaklarından insani ihtiyaçlara yönelik olarak yararlanılmasını sağlayan faaliyetlerin özel kişiler tarafından yerine getirilemeyecek faaliyetler olduklarını da düzenlemektedirler. Örneğin Ekvador Anayasası²³³ md.264 "*Belediyeler, [...] (-4.) içme suyu, kanalizasyon, atıksu arıtım, [...] ve kanunla öngörülen diğer hizmetleri yürütmekle, münhasıran görevlidir.*" ve md.318 "*(1) [...] Su konusunda her türlü özelleştirme yasaktır. (2) Su yönetimi münhasıran devlet veya komün temellidir. Kanalizasyon ve içme ile sulama suyu dağıtımını kamu hizmetleri münhasıran devlet veya komün tüzel kişilikleri tarafından yürütülür.*"; Uruguay Anayasası md.47 "*(3) İnsani tüketim için içme suyu ve*

²³³ Ayrıca Ekvador Anayasası md.313 ve md.318 uyarınca su hizmetleri, ekonomik sosyal, politik ve çevresel etkisinin önemi ve ölçüsüne binaen yasal çerçevesinin oluşturulması ve denetimi münhasıran devlet tarafından gerçekleştirilen, temel hakların tam olarak gerçekleşmesini ve toplumun genel refahını sağlamak amacıyla icra edilen, düzenlenen, gözetilen ve kontrol edilen stratejik sektörler arasında sayılmış ve açıkça kamu hizmeti olarak belirtilmiştir.

sanitasyon kamu hizmetleri münhasıran ve doğrudan kamu [devlet] tüzel kişilerince yürütülür. [...]” ve Bolivya Anayasası md.20 “(3) İçme suyu ve kanalizasyon sistemlerine erişim insan hakkı olup, imtiyaz veya özelleştirme konusu olamaz ve kanunun öngördüğü lisans ve izin rejimine tabidir.” ile md.373²³⁴ “(2) Bu kaynaklar [su kaynakları] özel mülkiyete konu olamaz; su kaynakları ile su hizmetleri imtiyaz olarak verilemez, bunlar yasa uyarınca bir lisanslama, kayıt ve yetkilendirme sistemine tabidir.”.

Endonezya Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi²³⁵, davacı sivil toplum örgütlerinin su hizmetlerinin özelleştirilmesinin su hakkını ihlal ettiğini ve buna imkân tanıyan 7/2004 sayılı Su Kaynakları Hakkında Yasanın ilgili hükümlerinin yargısal denetimini talep ettikleri 19/07/2005 tarihli kararında, öncelikle su hakkının ESKHS ve diğer uluslararası sözleşmelerin yanı sıra ESKHK Genel Yorum 14 ve 15’in, ayrıca yaşama hakkı kapsamında anayasa ile teminat altına alındığını, böylelikle devletin suyun mevcudiyetini, miktar ve kalite olarak erişilebilirliğini ve ödenebilirliğini sağlamakla ilgili çeşitli yükümlülükler altına girdiğini hatırlatmış; ardından su kaynaklarının sektörel tahsisiyle ilgili olarak, insani ihtiyaçların karşılanmasına öncelik verilmesi gerektiğini ifade etmiş, ayrıca doğal olarak dağılmayan su kaynaklarına herkesin erişimi sağlamak için dağıtım kanalları ve faaliyetlerinin münhasıran devlet tarafından yürütülmesi gereken faaliyetler olduğunun altını çizerek özelleştirmenin mümkün olmadığı sonucuna varmıştır.

Lakin kanaatimizce su hakkı içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinin özel kişilerce yürütülmesini başlı başına dışlayan bir hak değildir. Dolayısıyla su hakkını tanıyan her devlet, ekonomik ve sosyal politikaları doğrultusunda içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinin özel kişiler tarafından yürütülüp yürütülemeyeceğini düzenlemek konusunda takdir yetkisine sahiptir. Bununla birlikte içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinin özel kişiler tarafından yürütüldüğü hallerde dahi, bu hizmetleri yürüten özel kişilerin, hizmetlerini tüm yerleşim yerlerine yaygınlaştırmasından ve sürekli olarak işletmesinden aslen devlet sorumludur. Kısaca su hakkının gerçekleştirilmesinden asli sorumlu ve suya fiziki erişimi sağlama yükümlülüğü altında olan devlettir. ESKHK, bu hususu “*Suyla ilgili hizmetlerin (su boru hatları, su tankerleri, nehir, kaynak veya membalara erişim, vb.) üçüncü şahıslar*

²³⁴ Bolivya Anayasası bu maddede ayrıca bütün halleriyle yerüstü ve yeraltı su kaynaklarının, sınırlı, hassas ve stratejik bir kaynak teşkil edip sosyal, kültürel ve çevresel işlevlere hizmet ettiğini de tekrarlamaktadır.

²³⁵ WaterLex, WASH United, **THE HUMAN RIGHTS TO WATER...**, s.172-174.

tarafından işletildiği veya kontrol edildiği durumlarda, yeterli güvenli ve kabul edilebilir suya eşit olarak ve karşılanabilir fiziksel erişimin bu şahıslar tarafından tehlikeye sokulması taraf Devletlerce engellenmelidir. Bu türden istismarların engellenmesi için, Sözleşmeye ve bu genel yoruma uygun biçimde etkin bir denetim sisteminin oluşturulması gerekmektedir; bu sistem ise, bağımsız izleme mekanizmalarını, halkın gerçek katılımını ve buna uyulmaması durumunda cezai müeyyideler getirilmesini içermektedir.” (GY 15, §24) şeklinde ifade etmektedir. Bu bağlamda su hakkının normatif alanında yer alan ve aşağıda incelenecek olan temel ilkeleri içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerini yürüten özel kişilerin de faaliyetlerinde gözetmeleri gerektiğini şimdiden ifade etmek gerekir.

Su hakkından doğan suya fiziki erişim sağlama yükümlülüğünün yer bakımından tartışılan önemli hususlarından biri hanelere dağıtım altyapısı olan yerlerde fiziki erişimi sağlayacak bağlantıların sadece hukuka uygun olan yerleşim yerlerine mi yoksa tüm yerleşim yerlerine mi yapılması sorunsalıdır. Kolombiya’da, Bogota Su ve Kanalizasyon Şirketi (Empresa de Acueducto y Alcantarillado de Bogotá), Bogota Belediyesi ve Cundinamarca Valiliği ve diğer kamu idarelerine karşı Dagoberto Bohórquez Forero davasında²³⁶, Bogota’nın Bolivar ve Soacha mahallelerinde bazıları kanuni olmayan yerleşim yerlerinde davacıların diğer hemşehrileri ile birlikte kendi imkanlarıyla kurdukları tanklardan su edinmek üzere bir hortum ağı ve arıtımsız lağımın taşıdığı sıhhi tehlikeler karşısında, davacılar tarafından su ve kanalizasyon hizmetlerinin yeterince yürütülmemesine ilişkin olarak bir halk davası (*action popular*) açmışlardır. Davacılar, sağlıklı bir çevrede yaşama hakkı ile kamu hizmetlerine erişim hakkını ve kamu sağlığını temin eden su ve sanitasyon hizmetlerine ve altyapısına erişimlerinin sağlanmasını talep etmişlerdir. Bogota 3. İdare Mahkemesi, ilk derece mahkemesi olarak davacıların talebini reddetmiş ve davalı idarelerin kanuni olmayan yerleşim yerlerine su ve kanalizasyon hizmetlerini genişletmekle yükümlü olmadıklarını, kanuni yerleşim yerleri açısındansa meskun mahallere ilişkin kamu hizmetleri dahilinde su ve kanalizasyon hizmetlerinin henüz planlama aşamasında olduğunu ve bu durumda bir hak ihlali olmadığını ifade etmiştir. Temyiz merci olan Cundinamarca İdare Mahkemesi, kamu hizmetlerinin yürütülmesinin, devletin varoluş sebebinden kaynaklı sosyal amacı olduğunu ve devletin tüm kamu hizmetlerini tüm mukimlere yönelik olarak etkin bir şekilde yürütmekle yükümlü olduğunun altını çizdikten sonra su ve kanalizasyon

²³⁶ WaterLex, WASH United, **THE HUMAN RIGHTS TO WATER...**, s.104-106.

hizmetlerinde etkinlik ve yararlanma fırsatının ilgili şirket tarafından sağlanmadığını, aslen belediyelerin bu hizmetlerin yürütülmesini temin etmekle anayasal olarak yükümlülük altında olduğunu, hizmet planlamasının yapıyor olmasının su ve kanalizasyon hizmetleri yürütülmedikçe su hakkının ihlal edildiği gerçeğini değiştirmedığını ifade etmiştir. Bu noktada Cundinamarca İdare Mahkemesi kanuni yerleşim yerlerinde su ve kanalizasyon şirketi yeterli noktada hizmet vermeye başlayana kadar Cundinamarca Valiliği'nin su kaynaklarından yararlanmalara ilişkin gerekli izinler ve ruhsatları vermekle yükümlü olduğuna karar vermiş, Bogota Belediyesi ile su ve kanalizasyon şirketinin valilikle işbirliği içinde bir yıl içinde mevcut planlarda öngörülen altyapıyı yapmasını emretmiştir. Mahkeme kanuni olmayan yerleşim yerlerine ilişkin olarak, tüm mukimlerin her ne kadar kamu hizmetlerinden yararlanma hakkı varsa da kamu hizmetlerinin kanunilik ilkesi ve planlama, programlama ve bütçeleme ilkeleri doğrultusunda kamu idarelerinin takdir yetkilerini açık keyfilik, sebepsizlik veya ölçsüzlük veya kamu harcamaları ilkelerini ihlal olmaması sebebiyle kolektif haklardan yararlanmalarının imkanı olmadığına ve dolayısıyla su hakkının ihlal edilmediğine karar vermiştir.

Su hakkının, suyun mevcudiyeti, niceliği ve altyapıya erişilebilirliği bakımından fiziki erişilebilirliğine ilişkin en ilginç değerlendirmelerden bazıları Güney Afrika mahkemeleri kararlarında gözlemlenmektedir. Güney Afrika mahkemelerinde Mazubiko davaları olarak anılan süreçte davacılar ilk derece mahkemesinden onurlu bir yaşam için gerekli su miktarının günlük kişi başı 50 litre olduğunu savunarak, 2001 tarihli Bedelsiz Su Stratejisini esas alarak, temel su temini hizmetinde gelir düzeyine bakılmaksızın ücretsiz olarak verilecek su miktarını hane başına günlük 6000 litre olarak belirleyen Johannesburg belediyesi kararına su hakkına aykırı olduğunun tespitini talep etmişlerdir²³⁷. İlk derece mahkemesi, Johannesburg Belediyesi ve Johannesburg Su İşleri'nin bedelsiz su temini ile ilgili herhangi bir anayasal yükümlülük altında olmadıkları, aylık hanebaşına 6000 litre suyu bedeli karşılığında temin etmekle yükümlü oldukları savına karşılık, her ne kadar Bedelsiz Su Stratejisi'nde su temin hizmetini yürüten yerel yönetimlerin imkanlar dahilinde minimum miktarlara ulaşamamasının mümkün ve mazur görüldüğü açıklamakla birlikte, imkanlar dahilinde Johannesburg Belediyesi'nin kararını 'esefle yetersiz' bulmuştur. Kişisel temizliğin sağlanması için gerekli su miktarının kısılmasının

²³⁷ Mazubiko davalarında, davacılar su hizmetlerinin ön ödemeli sayaçlar ile sunulmasının da su hakkını ihlal ettiğini ileri sürmüşlerdir. Yerel mahkemelerin kararının aksine Anayasa Mahkemesi ön ödemeli sayaçların su hakkını ihlal etmediğine karar vermiştir.

HIV/AIDS gibi bulaşıcı hastalıkların yaygınlaşmasına sebep olabileceği ve böylelikle onurlu bir yaşam sürme hakkı uyarınca da hane halkının ortalama 8 kişiden daha kalabalık olan Johannesburg şehrinde aylık hanebaşına 6000 litre bedelsiz su kullanımının yetersiz olduğunu, ESKHK Genel Yorum 15'te su hakkı bağlamında kişisel ihtiyaçların karşılanması için gerekli ve yeterli miktardaki bedelsiz su temininin hakkın özüne ilişkin olduğuna işaret ederek, Johannesburg'da bedelsiz su miktarının kişi başına günlük 50 litre olarak hesaplanmasının daha yerinde olacağını belirten ilk derece mahkemesinin kararı, yüksek temyiz mahkemesince değiştirilerek onaylanmıştır. Yüksek temyiz mahkemesi, Johannesburg belediyesinin bedelsiz su sağlama yükümlülüğünün anayasal bir zorunluluk olmadığı iddiasının kanuna aykırı olduğunu belirtmiş, tedbiren bedelsiz su miktarının günlük kişi başına en az 42 litre olarak hesaplanmasına ancak Johannesburg belediyesinin bedelsiz su miktarı hesabını kararlardaki unsurları esas alarak kararlaştırması gerektiğine karar vermiştir. Davacılar yüksek temyiz mahkemesinin kararını, ilk derece mahkemesinin günlük kişi başına 50 litrelik bedelsiz suyun yeterli olduğu kararının uygulanması için Güney Afrika Anayasa Mahkemesine taşımışlardır. İlk derece ve yüksek temyiz mahkemesi kararlarının aksine Güney Afrika Anayasa Mahkemesi²³⁸, anayasada teminat altına alınan su hakkının belediyelere kişilerin hayatlarını sürdürecekleri miktarda suyu bedelsiz şekilde temin etme yükümlülüğü getirmediğine, devletin tek yükümlülüğünün mevcut imkanlar dahilinde giderek artan derecede hizmetlerle su hakkını gerçekleştirmeye çalışmak olduğuna, mahkemenin bir ekonomik-sosyal hakkın nasıl gerçekleştirilmesi gerektiğine ilişkin olarak gerekli faaliyetleri bir bir sıralamasının yerinde olmadığına, kaldı ki yaşam için gerekli miktarın değişken olabileceğini göz önüne alarak mahkeme kararı ile sabitlenmesinin su hakkının gerçekleştirilmesine engel olabileceğine karar vermiştir. Böylelikle Güney Afrika Anayasa Mahkemesi su hakkının çekirdeğinde suya fiziki erişim hakkı bağlamında ne suyun niteliğine ne de niceliğine ilişkin olarak devletin asgari herhangi bir yükümlülük altında olmadığını ifade etmiştir.

Ancak Güney Afrika ilk derece mahkemeleri halen bedelsiz su tahsisine ilişkin kararlar vermeye devam etmektedir. Güney Afrika Kuzey Gauteng, Pretoria Yüksek Mahkemesi, 10/07/2012 tarihli²³⁹ Sürdürülebilir Çevre Federasyonu v. Su İşleri

²³⁸ WaterLex, WASH United, **THE HUMAN RIGHTS TO WATER...**, s.58-61.

²³⁹ WaterLex, WASH United, **THE HUMAN RIGHTS TO WATER...**, s.40-42; Judgement of The High Court of South Africa (North Gauteng High Court, Pretoria), Case No:35672/12, 10/07/2012, *passim*.

Bakanlığı ve diğerleri kararında²⁴⁰, günlük hane başına 25 litre su tahsisinin, 7 günden fazla süreyle içme suyunun sağlanamamış olmasının ve kesintiden itibaren 24 saat içerisinde geçici taşıma su hizmetinin gerçekleştirilmemiş olmasının Güney Afrika Anayasası md.27 ile ESKHK'nın Genel Yorum 15'i ile güvence altına alınan su hakkı bağlamında güvenilir bir şekilde içilebilir suyun temin edildiği etkin ve güvenilir nitelikte şebekeye erişimi sağlama yükümlülüğünün ihlali olduğuna karar vermiş ayrıca Güney Afrika Anayasası md.152'de yer alan hizmetlerin sürdürülebilir şekilde yürütülmesi ilkesi uyarınca belediyelerin ortaya çıkan sorunu mümkün olduğunda hızlı bir şekilde geliştirici bir plan dahilinde ve hesap verilebilirlik ilkesi uyarınca karşısında sorumlu oldukları belde halkının bilgilendirilerek gerçekleştirilmesi gerektiğini ifade ederek belediye ve diğer kamu idarelerine Silobela ve Carolina şehirlerine geçici taşıma su temininin 72 saat içinde sağlanması, ilgili kamu idarelerinin içme suyu hizmetinin yürütülmesi için etkin ve sorunu çözmeye yönelik adımlar atmaları ve bu süreçte geçici taşıma su hizmetlerinin nerede, ne zaman, hangi aralıklarla ve nicelikte yapılacağı hakkında bilgilendirme yapmaları ve alınan önlemlerin bir ay içerisinde mahkemeye raporlanması yönünde emir vermiştir.

Arjantin Neuquén Hukuk Temyiz Mahkemesi, Neuquén Çocuk Ombudsmanı tarafından petrol şirketinin faaliyetleri sonucu üretim atığı kurşun ve cıvanın suya karışması sonucu zehirlenen Mapuche Paynemil ve Kaxipayiñ komünü çocukları adına önlem alınması (*amparo action*) talebiyle açılan davada²⁴¹, sağlıklı yaşam hakkının yerine getirilmesi için karar tarihinden itibaren iki gün içinde taşra idaresinin

²⁴⁰ Silobela ve Carolina şehirlerinde, içme suyu şebekesine asitli maden suyunun karışmış olması sebebiyle şebeke kesilmiş ve şehrin içme suyu ihtiyacını karşılamak üzere yakın şehirlerden Silobela şehrine getirilen 20 adet su tankına ikame yapılmaması sebebiyle ihtiyacı karşılamaya yetmemesi ve Carolina şehrinde yaşayanların suya ulaşmaları için uzun mesafe katetmek durumunda kalması ve Silobela halkının duruma karşı tepki olarak bazı su tanklarını yakması üzerine Su İşleri Bakanlığı ve diğer kamu idareleri Acil Durum Ekipleri ve mühendisler görevlendirerek su işlerinin ve onarımların yerine getirilip getirilmediği konusunda araştırma yapmaya başlamışlar ve fakat yapılan harcamalara rağmen sorun çözülememiştir.

²⁴¹ *Cámara de Apelaciones en lo Civil de la Provincia de Nuequé, Menores Comunidad Paynemil s/ Acción de amparo* karar özeti için bkz. International Network for Economic, Social and Cultural Rights, *Menores Comunidad Paynemil s/acción de amparo* (E.T.01/06/2019); Devletin su teminine ilişkin emri yerine getirmemesi üzerine Neuquén Çocuk Ombudsmanı Amerikalılar Arası İnsan Hakları Komisyonu'na başvurmuş; Komisyon Arjantin'in Amerika Devletleri Organizasyonu Şartı'nı ihlal ettiğini gözlemlemiştir, *Inter-American Commission on Human Rights, Mapuche Paynemil and Kaxipayiñ Communities v. Argentina, Case No. 12.010*, karar özeti için bkz. International Network for Economic, Social and Cultural Rights, *Mapuche Paynemil and Kaxipayiñ Communities, Case No 12.010* (E.T.01/06/2019). Amerikalılar Arası İnsan Hakları Komisyonu ve Mahkemesi'nin, Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi'nde açık bir şekilde su hakkı tanınmamış olmasına rağmen yorum yoluyla su hakkına ulaştığı kararlar için bkz. OCAK Ayşenur, **BİR DOĞA VE İNSAN HAKKI OLARAK SU HAKKI**, Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku (Anayasa Hukuku) Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2018.

yaşamın devam edebilmesi için günlük kişi başı 250 litre temiz su temin etmesini ve 45 gün içinde temiz su hizmetlerine erişimin kalıcı şekilde sağlanmasını emretmiştir.

Kolombiya Anayasa Mahkemesi, Hidropaífico S.A. (Buenaventura Su ve Kanalizasyon İdaresi'nin sözleşme ile su ve kanalizasyon hizmetlerini yürütmekle görevlendirdiği özel şirket) karşı Otero ve diğerleri ile Medellin Kamu Şirketleri (Empresas Públicas de Medellin)'ne karşı Díaz ve ve diğerleri davalarının özü su hakkı olduğundan davaları birleştirerek karar vermiştir²⁴². Bay Díaz, Medellin Kamu Şirketleri'nin (EPM) kendi hanesine altyapı çekmeyerek su ve kanalizasyon hizmetini sunmaması karşısında, hizmetin sunulması için İl Ceza Mahkemesi'ne emredici karar (*tutela action – injonction*) yoluna başvurmuş; ancak EPM'ye gerekli başvuruları yapmadığı ve hizmetin altyapısının yapılabilmesi için arazisinde gerekli imkanları hazırlamadığı gerekçesiyle başvurusu reddedilmiştir. Bay Otero ve diğerleri ise uygun şekilde su ve kanalizasyon hizmetlerin yerine getirilmesi için Buenaventura İl Hukuk Mahkemesi'ne emredici karar yoluna başvurmuş; ancak taleplerin kamu davasına (*actio popularis – collective action*) konu olması gerektiği gerekçesiyle usulden reddedilmiştir. Kolombiya Anayasa Mahkemesi her iki davanın esasının da Kolombiya Anayasası ve ESKHS ve GY 15 ile teminat altına alınan su, sağlık ve onurlu bir yaşam hakkı ile alakadar olduğunu, davacıların içme, kişisel ve evsel hijyeni sağlama ve yiyecek yapmak için gerekli miktarda suya erişiminin reddedilemez temel bir hak olduğunu, ESKHK GY 15 uyarınca su hakkının devlete doğrudan (*immediate*) ve aşamalı (*progressive*) birtakım yükümlülükler getirdiğini ve bu yükümlülüklerin devletin mali ve diğer imkanlarının elverişliliğine ve düzenlemelere bağlı olduğunu ancak, su hakkının doğrudan yükümlülüğünü oluşturan minimum çekirdeğinin kişisel ihtiyaçlar için devamlı ve yeterli miktarda kabul edilebilir fiziki ve kimyasal özelliklere sahip suya erişim olduğunu ve kişilerin veya komünlerin içme suyu hizmeti için gerekli ve uygun altyapıya erişiminin kamu idarelerince garantilenmemesinin su hakkını ihlal ettiğini ve bu durumda davalı idareler tarafından günlük asgari miktarda içme suyu temininin sağlanmasına yönelik tedbirleri almamış olmasının su, sağlık ve onurlu bir yaşam sürme hakları ihlal ettiğini ifade etmiştir. Kolombiya Anayasa Mahkemesi ilk derece mahkemesinin kararını bozmuş, Bay Díaz'ın davası için bir ay içerisinde, en yakın boru hattından sadece kendi evinin dışına kadar çekilecek boru hattının bedelinin davacı tarafından ödenmesi şartıyla içme suyu ve kanalizasyon hizmetinden yararlanması için gerekli bağlantıların yapılmasını; Bay Otero davası için

²⁴² WaterLex, WASH United, **THE HUMAN RIGHTS TO WATER...**, s.107-111.

de bağlantısı olan davacılara 48 saat içerisinde su temininin sağlanmasını; bir ay içerisinde ilgili şirketin tüm davacıların günlük yeterli miktarda ve uygun suya erişimini sağlamak üzere gerek tankerlerle su temini gerek bireysel veya kolektif depolama sistemlerini kapsayacak şekilde tüm teknik önlemlerin alınmasının yanı sıra şebekeye kaçak bağlantı yoluyla yasal olmayan kullanımları engellemek üzere gerekli denetim sistemlerini kurmasını emretmiştir.

Bununla birlikte içme suyu hizmetlerini sunan kamu idareleri yasal yerleşim yeri statüsü taşımayan yerlere de hizmetleri sunmak kararı alırlarsa su kaybının olmaması için gerekli tüm önlemleri almakla yükümlüdür. Yukarıda bahsedilen Kolombiya Anayasa Mahkemesi kararında, içme suyu hizmetlerini yürütmekle görevli kamu idarelerinin, yasal olmayan yerleşim yerlerinin de günlük asgari miktarda yeterli ve uygun suya erişimini sağlamakla yükümlü olduğunu ancak bu kullanımın kaçak kullanım olmaması için gerekli tüm teknik ve denetim önlemlerinin alınması, içme suyu temin hattına kaçak bağlantılar dolayısıyla oluşacak su kayıplarını önleme yükümlülüğünün de olduğu söylemektedir.

Tüm bunların yanında suya fiziki erişimi sağlama yükümlülüğü, devletlerin, kişisel ihtiyaçlara yönelik olan günlük kullanım miktarını belirleyerek, bu miktarı aşmayan kullanımlarda suya erişimi sağlayan hizmetlerden yararlanma bedelinin ödenmemiş olması halinde hizmetlerin kesintiye uğratılmayacağı şeklinde düzenleme yapmak yükümlülüğünü de doğurur. İçme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinden yararlanma süresince faturalanan bedellerin ödenmemiş olması sebebiyle hizmetin kesintiye uğratılması mümkün olsa da su hakkı buna bir kısıtlama getirmektedir. Kişilerin günlük içme, yemek hazırlama ve kişisel hijyen ihtiyaçları için kullanacakları su miktarının faturanın ödenmemiş olması sebebiyle kesintiye uğratılması mümkün değildir. Benzer şekilde ön ödemeli sistemlerde de yeterli bakiyenin bulunmaması halinde su hakkı bağlamında ihtiyaç duyulan miktarın kullandırılmaması söz konusu olmamalıdır. Yukarıda değindiğimiz Güney Afrika Anayasa Mahkemesi Mazubiko davasında, bedelsiz temel erişim miktarını aşan kullanıma yönelik olarak Johannesburg belediyesinin sunduğu su hizmetlerinin kesilmesinde faturalandırılan ücreti ödemeyen davacıların su hakkı bağlamında fiziki erişim sağlama yükümlülüğüne aykırılık olmadığını ifade etmiştir²⁴³.

²⁴³ BELINSKIJA, KOTZÉB, “*Obligations arising from ...*”, s.35.

3) Suyun niteliksel ve niceliksel mevcudiyetinin sağlanması yükümlülüğü

Su hakkı bağlamında fiziki erişimi sağlama yükümlülüğü doğrultusunda devletin öncelikli olarak suyun mevcudiyetini sağlama gerekmektedir. Suyun mevcudiyeti ise nicelik ve nitelik bakımından mevcudiyeti ifade eder. Bu bağlamda suya fiziki erişimi sağlama yükümlülüğünün ilk adımı olan suyun mevcudiyetini sağlama yükümlülüğü negatif bir yükümlülük olan suya nicelik ve nitelik yönünden zarar vermeme yükümlülüğünün pozitif yükümlülüğe dönüşmüş halidir.

Suyun niteliksel mevcudiyeti, kişisel ihtiyaçların karşılanması için suyun kabul edilebilir nitelikte olmasını ifade eder. Suyun kabul edilebilir nitelikte olması öncelikle gerek yeraltından çıkarılan kaynak sularının gerek yüzey sularının içinde insan ve çevre sağlığına zararlı (toksik) veya tehdit içeren maddeler, kir, toz veya mikro-organizmalar, kimyasal veya radyolojik atıkları barındırmamasını gerektirir. Suyun kabul edilebilir nitelikte olması, suyun rengi, kokusu ve tadının da bireyin kişisel ihtiyaçlarını karşılayabilecek nitelikte olmasını ifade eder. ESKHK'nin ifade ettiği üzere su, *“tüm kişisel ve ev içi kullanım için [...] güvenli olmalıdır; bu nedenle [...] insanın sağlığını tehlikeye sokabilecek mikroorganizmalardan, kimyasal maddelerden ve radyolojik tehlikelerden arınmış [...] [a]yrıca, [...] kabul edilebilecek renkte, kokuda ve tatta olması gerekir.”* (GY 15, §12/b).

Suyun kabul edilebilir nitelikte olması, herhangi bir kaynaktan elde edilen suyun su hakkı bağlamında içme ve kullanma ihtiyaçlarına sunulmadan önce uygun teknik ve imkanlarla arıtılmasını gerektirmektedir. Devletler bu şartları sağladığı sürece içme suyunu ister yeraltı ister yüzey sularından elde etme konusunda takdir yetkisine sahiptir. Suyun kabul edilebilir nitelikte olmasının sağlanması hususunda ESKHK'nin belirttiği üzere devletlerin su hizmetlerinde arıtım yaparken veya yaptırırken veya özel kişilerin doğrudan kullanımı öncesinde su arıtımı yapmalarını sağlarken WHO gibi uluslararası kuruluşların toksik madde endeksleri ve minimum standartlarının dikkate alınmasını sağlaması gerekir. WHO'nun “İçme suyunun niteliği için kılavuz ilkeler”²⁴⁴ çalışmaları insan sağlığına zararlı olduğu bilinen biyolojik, mikrobik veya viral, kimyasal, radyolojik su bileşenlerinin yok edilmesi veya asgariye indirilmesi yoluyla içme suyu kaynaklarının sağlıklı ve tat, koku ve renk unsurlarının kabul edilebilir olmasını sağlayacak ulusal standartlara bir temel teşkil etme amacını taşımaktadır.

²⁴⁴ World Health Organization, *Guidelines for drinking-water quality*, 4th Ed., 2011.

Bu noktada suyun kabul edilebilirliği ile içilebilirliği kavramlarının bir çelişki içerisinde olabileceğinin altı çizilmelidir. Özellikle büyük şehirlerde gerek suyun depolanması gerekliliği gerek geniş altyapılardan geçerek musluğa gelen suyun temizliğinin korunması için yapılan klorlamanın suyun içilebilirliğini azalttığı, şehirleşmenin sadece su kaynağından uzaklaşmayı ve su kaynaklarını kötü etkilemenin yanı sıra suyu su olmaktan çıkardığı, gerçek ve faydalı sudan uzaklaşarak H²O ile yaşamak zorunda bırakılmamıza sebep olduğu gözlemlenmektedir. 1593 s. Umumi Hıfzıssıhha Kanunu md.236 ile “İçilmek ve kullanılmak için getirilecek suların fennen içilmesine müsaada edilecek evsafa olması şarttır.” diyerek suyun kabul edilebilirliğinin yanında içilebilirliğini de teminat altına almaktadır. Bu doğrultuda hizmet gereği de olsa arıtım, dezenfeksiyon ve koruma uygulamalarında kullanılan kimyasalların içilebilirliği ortadan kaldırmaması gerektiği unutulmamalıdır. Dolayısıyla su hakkının aslında suyun kabul edilebilir nitelikte mevcudiyetini değil, içilebilir nitelikte mevcudiyetini gerektirdiğinin altını çizmek gerekir.

Suyun niceliksel mevcudiyeti ise kişisel ihtiyaçların karşılanması için yeterli miktarda ve su arzının sürekli mevcut olmasını ifade eder. ESKHK göre, “Her bir kişi için sağlanan su, kişisel ve ev içi kullanım için yeterli ve sürekli olmalıdır.” (GY 15, §12/a). Suyun niceliksel yeterliliği yani kişi başına düşmesi gereken miktar konusunda devletlerin minimum standartları sağlaması gerekmektedir. Bu minimum standartlar ESKHK görüşünce BM ve Dünya Sağlık Örgütü’nün benimsediği kılavuz ilkeleridir. BM ve WHO, kişilerin hayatta kalabilmeleri için gerekli içme suyu ve hijyen ve yemek hazırlamak için kullanma suyu miktarını totalde günlük kişi başı 50 litre olarak kabul etmektedir. Kişi başı günlük tüketim miktarının 5 litrenin altında olması suyun yetersiz mevcudiyetini, 20 litre civarında olması hijyen için gerekli ihtiyaçların sağlanamamasına yol açan yetersiz mevcudiyeti ifade eder²⁴⁵.

²⁴⁵ World Health Organization, *Technical Notes On Drinking-Water, Sanitation And Hygiene In Emergencies*, 2013, s.1; GLEICK Peter H., “Basic Water Requirements for Human Activities: Meeting Basic Needs”, **Water International**, C:21, 1996, s. 88; Gleick, Temel Su İhtiyaçları Endeksine göre bireyin günlük içme ihtiyacını, yemek hazırlama, kişisel hijyen ihtiyaçlarının tamamıyla karşılanabilmesi için günümüzde optimal kullanım miktarını farklı ölçümlere tabi tutan endeksleri de aktarmaktadır. GLEICK’in hesabında günlük olarak kişi başı minimum 5 litre su içme, 10 litre su yiyecek hazırlama ve 35 litre su kişisel hijyen ihtiyaçlarını karşılamak için gereklidir. Bu hesapta evsel hijyen (konut ve sahip olunan mal varlığının temizlenmesi) için gerekli miktarın hesaba katılmadığını ifade etmek gerekir. “[D]ünyada 30 litre adam/gün insanların hakkıdır” görüşünü aktaran ALTUNBİLEK Türkiye’de “en basit köyde bile 60 litre adam/gün gibi su veril”diğini ifade etmektedir. ALTUNBİLEK Doğan, *Su ve Şehir Başlıklı Birinci Oturum Tebliği*, **TÜRKİYE’DE SU SORUNU**, Türkiye Mimar ve Mühendisler Odası Birliği - İnşaat Mühendisleri Odası, 2003, s.20.

iii. Suya ekonomik olarak erişim sağlama yükümlülüğü

Ekonomik olarak erişim, insani ihtiyaçların karşılanması amacıyla yeterli miktarda, güvenilir ve temiz içme suyundan doğrudan yararlanmanın veya içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinin, kişilerin mali durumunu diğer temel ihtiyaçlarını karşılayamayacak derecede sarsmadan ödeyebileceği ve sosyal imkansızlıkların sübvansiyonlarla dengelendiği bir bedel karşılığında gerçekleşmesini ifade eder.

Su hakkını açıkça düzenleyen Bolivya Anayasası md.20 “(1) Herkes, hanesinde içme suyu, kanalizasyon [...] hizmetlerine umumi ve hakkaniyetli erişim hakkına sahiptir. (2) [...] Bu hizmetlerin yürütülmesinde [...] erişilebilirlik, [...] hakkaniyetli ücretlendirme ve [...] ilkeleri esas alınır.”; Ekvador Anayasası md.314: “(1) Devlet, içme ve sulama suyu, sanitasyon, [...] hizmetlerinin yürütülmesinden sorumludur. (2) Devlet kamu hizmetlerinin yürütülmesinde erişilebilirlik, [...] ilkelerini esas alır. Devlet kamu hizmetlerinden alınacak ücretlerin ve harçların hakkaniyetli olması için gerekli önlemleri alır ve bunların regülasyonu ve denetimini sağlar.”; Meksika Anayasası md.4 “(6) Herkesin, kişisel ve evsel tüketimi için yeterli, sağlıklı, kabul edilebilir ve ekonomik olarak karşılanabilir suya erişim, temin ve atıksu drenaj hakkı vardır. Devlet, bu hakkı teminat altına alır ve temizsu kaynaklarının korunması ve temizsu kaynaklarının [...] hakkaniyetli kullanımına yönelik esasları, ödenek (sübvansiyon/destek) ve usulleri kanunla düzenler.”; Slovenya Anayasası md.70(a) “[...] içme ve ev işleri için kullanma suyu [...] ticari bir mal değildir. Halka yönelik içme ve ev işleri için kullanma suyu temini hizmeti devlet tarafından özerk yerel komünler eliyle ve kar amacı gütmeksizin yürütülür.” hükümleri açıkça su hakkının devlete suya ekonomik olarak erişim sağlama yükümlülüğü getirdiğini ifade etmektedir.

Suya ekonomik olarak erişim sağlama yükümlülüğü suyun ekonomik değeri kavramı çerçevesinde uzun süredir tartışılan bir yükümlülüktür. ESKHK’ne göre su hakkının normatif içeriğinde “ii. Ekonomik erişilebilirlik. Su ve suyla ilgili tesis ve hizmetler herkes tarafından karşılanabilir olmalıdır. Suyun güvenliğinin sağlanması ile ilgili doğrudan ve dolaylı masraf ve ücretlerin ödenebilir olması ve Sözleşmede yer alan diğer hakların gerçekleştirilmesini tehlikeye atmaması veya tehdit etmemesi gereklidir.” (GY 15, §12 (c)); ayrıca “Taraf Devletler, suyun maddi olarak karşılanabilir olmasını sağlamak için, gerekli birtakım tedbirleri almak durumundadır. Bunlar arasında, (a) uygun ve düşük maliyetli bir dizi tekniklerin ve

teknolojilerin kullanılması; (b) ücretsiz veya düşük maliyetli su temini gibi uygun ücret politikaları; ve (c) geçim yardımları bulunmaktadır. Su hizmetlerine yönelik tüm ödemelerin, hakkaniyet ilkesine dayanması gerekmektedir; buna göre ise, ister devlet eliyle isterse özel olarak sağlanmış olsun, bu hizmetlerin, dezavantajlı gruplar da dahil herkes tarafından ödenebilir olması gerekir. Hakkaniyet ilkesi, görece daha yoksul hane halkları üzerine su giderlerinin oransız bir yük olarak binmemesini talep eder.” (GY 15, §27). ESKHK ayrıca suya ekonomik olarak erişim sağlama yükümlülüğü uyarınca, hemen işlerlik kazanması gereken birtakım ana yükümlülükler arasında “h. Savunmasız ve toplum dışına itilmiş grupları korumak amacıyla nispeten düşük maliyetli su programları benimsenmesi; [...]”nin yer aldığını da ifade etmiştir (GY 15, §37). ESKHK’ne göre “(ii) Su ücretlerinde ayırım gözetilen veya karşılanamayacak düzeyde fiyat artışı;” su hakkına saygı duyma yükümlülüğünün bir ihlalidir (GY 15, §44(a)). Gelişmekte Olan Ülkelerde Su Yönetimi ve AB Kalkınma İşbirliği Öncelikleri Hakkında Komisyon Bildirisi Hakkında Avrupa Parlamentosu Kararı, su dağıtım hizmetinin, fiziki erişimi herkesi kapsayacak ve ekonomik olarak erişilebilir nitelikte olmak şartıyla düzenlenmesi yanı sıra kullanıcılara sorumluluk vererek suyun etkin kullanılmasını sağlayan, kamusal olarak şeffaf fiyatlandırma sisteminin kurulması gerektiğini ifade etmektedir.

Ancak suya ekonomik olarak erişimin sağlanması ile suyun ekonomik değeri arasında dengenin nasıl sağlanacağı hususunda halen tek bir çözüm bulunması mümkün görünmemektedir. Su krizinin çözümüne ilişkin olarak piyasa odaklı bir yaklaşım sergileyen 1992 tarihli BM Uluslararası Su ve Çevre Konferansı sonucu kabul edilen Dublin İlkeleri, suyun tüm kullanım alanlarında ekonomik değere sahip olduğunu ve su kaynaklarının boşa ve çevreye zarar verecek şekilde kullanılmaması yanı sıra etkin ve adil tüketimini sağlamak için suyun ekonomik bir meta olarak değerlendirilmesi gerektiği ve suyun farklı kullanım ihtiyaçları doğrultusunda bir piyasa oluşturduğundan marjinal ve fırsat maliyetini de içerecek şekilde fiyatlandırılması gerektiği görüşünü yansıtmaktadır. Buna karşı su hakkının bir insan hakkı olduğunu kabul eden yaklaşım, suyun ekonomik bir değere sahip olduğunu kabul etmekle birlikte bir meta olarak değerlendirilmesine karşıdır. Zira su, yerine bir başkası konabilecek, yani ikame edilebilecek bir sanayi ürünü değildir. Ayrıca su toplumsal yaşamın olmazsa olmaz bir unsuru olduğundan sınırsızca tasarruf edilebilecek bir meta da değildir. Dolayısıyla suyun tıpkı bir sanayi ürünü ve bir ticari meta gibi fiyatlandırılması mümkün değildir.

Suyun farklı kullanım amaçları, bir başka ifadeyle farklı piyasalarda kullanımının farklı şekilde bedellendirilmesi ayrı, su hakkını gerçekleştirmeye yönelik olarak yürütülen hizmetlerin bedellendirilmesi ayrı bir konudur. Bu noktada öncelikle su kaynaklarından su hakkı bağlamında yararlanma ile su hakkı dışında, yani günlük kişisel içme ve kullanım ihtiyaçlarını karşılama amacı dışında da faydalandığının tekrar altı çizilmelidir. Devlet, su hakkını somutlaştıran kamusal faaliyetlerinin finansmanını düzenlerken, su hakkına sahip kişiler ile su kaynaklarından farklı amaçlarla yararlananların farklı statülerde olduğunu dikkate almalıdır. Su bir piyasa malı değildir, zira kişisel ihtiyaçlar için su kullanımı bir üretim-ticaret ilişkisini barındıran bir piyasa değildir. Tarımsal veya sınaî amaçlarla su kaynaklarından faydalanan kişilerin bu faydalanma sonucunda bir ürün üreterek piyasaya sürdükleri, bu ürünlerin satışı ile gelir elde ettikleri, ancak bu faaliyetleri ile aynı zamanda istihdam da sağladıkları, bu amaçlara yönelik faaliyetlerin, talep edilen suyun niteliği²⁴⁶, talep edilen suyun dağıtımına yönelik altyapı maliyetleri ve kullanılan suyun çevre üzerindeki etkilerinin giderilmesine ilişkin maliyetlerinin de farklı olduğu dikkate alınarak bedellendirmenin dikey eşitlik ilkesi uyarınca farklılaştırılması gerekmektedir. Kısaca su hakkı bağlamında faydalanma ile diğer amaçlarla faydalanma arasında, suyun bedellendirilmesinde bir sosyal dengenin kurulması gerekir.

Bu konudan ayrı olarak su hakkının, hak öznesine bir ekonomik yükümlülük yükleyeceği hususunda görüş birliği bulunmaktadır. İnsan hakları anlayışı devletin hakimiyetinde olan hiçbir tabi servetin veya doğal kaynağın işletilmesinde bedelsizlik ilkesinin benimsenmesini gerektirmemektedir²⁴⁷. Dolayısıyla su hakkı doğrultusunda insani ihtiyaçları karşılamak amacıyla kullanılacak suyun ekonomik anlamda karşılıksız olmadığını söylemek mümkündür. Devlet tarafından su hakkını somutlaştırmak üzere gerçekleştirilecek faaliyetlerin bedellendirilmesi en temelde eşitlik ilkesi ve bunun özel bir ifadesi olan kirleten-öder ilkesi doğrultusunda gerekmektedir. Avrupa Su Şartı, 19. Maddesinde “(1) *Temel ihtiyaçları karşılamak için su hakkına zarar vermeksizin, su arzı hizmetleri su kaynaklarının üretimi ve*

²⁴⁶ Suyun işlenme derecesi kullanım amacına göre değişmekte olup, tarımsal sulamada su sınırlı ölçüde işlenir veya işlenmezken, endüstriyel kullanımda örneğin gıda ve içecek sektörlerinde içme suyu kalitesinde işlenmesi gerekirken ağır sanayi ve kimya gibi sektörlerde görece düşük işlenmiş veya işlenmemiş su kullanımı mümkündür. Ancak Türkiye’de ve çoğu OECD ülkesinde sanayiye içme suyu kalitesinde su temin edilmekte ve dağıtılmaktadır. OECD, **THE PRICE OF WATER**, OECD Publishing, 1999, s.43.

²⁴⁷ WaterLex, WASH United, **THE HUMAN RIGHTS TO WATER...**, s.27.

kullanımı ile ilgili finansal maliyetleri karşılamak üzere ödemeye tabi olmalıdır. Su sadece ekolojik değil aynı zamanda ekonomik bir değerdir. Suyun kendisine ek olarak, temin edilmesi, iletilmesi, dağıtılması ve arıtımına ilişkin maliyetler bir yerden diğerine veya bir topluluktan diğerine farklılık gösterebilir. Bedellendirilmeyen su mürşifçe kullanılabilir ve bu durum özellikle su kaynaklarının nispeten kıt olduğu durumlarda tehlike yaratır. Diğer taraftan, su sosyal değeri olan, her insanın temel ihtiyaçlarını karşılaması için gerekli bir maldır. [...] (3) Su temini ve arıtılmasını finanse etmek amacıyla, “kirleten-öder” ilkesini uygulamak gerekir.” diyerek sudan her türlü yararlanmanın bedellendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Ancak su hakkı, suyun ve suya erişimi sağlayan kamu hizmetlerinin olağan bir sınaî mal ve hizmet gibi bedellendirilmesini mümkün kılmamaktadır. Su hakkı, suyun kullanımının bedellendirilmesine iki sınır koymaktadır. Öncelikle her ne kadar Avrupa Su Şartı suyun bizzat kendisinin ekonomik olarak değerlendirilip içme suyuna erişimi sağlayan faaliyetlerde ayrıca bedellendirileceğini belirtse de üretilen bir mal olmadığından suyun kendisine ekonomik bir değer biçilmesi her durumda keyfî, kriterler bir bedellendirme olacaktır. Nasıl ki nefes alarak soluduğumuz havaya bedel konulamamaktaysa, su hakkı gereğince tüketilecek suyun kendisine bedel konulması başta yaşama hakkına ve dolaylı olarak diğer insan haklarına aykırı olacaktır.

Dolayısıyla su hakkı bağlamında suya doğrudan erişimin söz konusu olduğu hallerde bedellendirme sadece kirliliğin ve negatif çevresel etkilerin önlenmesi ve/veya bertaraf edilmesi, drenaj veya diğer erişim araçlarının çevresel etkisinin değerlendirilmesi ve ilgili izinlerin hazırlanmasına yönelik olarak yürütülecek teknik araştırma ve belgeleme giderlerinden; içme suyu ve kanalizasyon hizmetleri ile suya erişimin sağlandığı hallerde suyun temini, iletilmesi, depolanması, arıtılması ile dağıtılması, atıksuyun hanelerden toplanması, yerleşim yerlerinden uzaklaştırılması, arıtılması ve uygun çevreye deşarjı için oluşturulacak altyapı giderleri ile işletme, bakım ve onarım giderlerinin makul bir kısmı, bağlantı altyapısı giderleri ile kirliliğin ve negatif çevresel etkilerin önlenmesi ve/veya bertaraf edilmesi giderlerinden oluşacaktır. Kısaca ne suya doğrudan erişimin mümkün olduğu yerlerde ne de mümkün olmadığı yerlerde suyun temini, iletimi, depolanması, dağıtım hizmetlerinin yürütüldüğü yerlerde, faaliyet maliyeti dışında suya ayrıca bir ekonomik değer biçilmemelidir.

İkinci olarak su hakkı ile kişilerin temel ihtiyaçlarının giderilmesi, yani içme ve günlük kişisel hijyenin sağlanması amaçladığından, su hakkını gerçekleştirmek üzere

yürütülen kamu hizmetlerinin bedellendirilmesinde sosyal mülahazalar uyarınca sosyal tedbirlerin alınması gerekecektir. Avrupa Su Şartı 5. maddesinde “*Su arzının insanları mahrum bırakacak şekilde kesilmesini önlemek için sosyal tedbirler yürürlüğe konmalıdır.*” hükmü ve 19. maddesinde “*(3) Bu amaçla, kullanıma şekline bağlı olarak uygun bedeller (nispi ya da artan oranlar, düşük-gelir kategorileri için ya da minimum su miktarı temini için farklı oranlar) belirlenmelidir. Bedeller su kaynaklarının tahmini gelişimi, gerekli yatırımlar ve sosyal mülahazalara bağlı olacaktır. “Kullanıcı-öder” ilkesi uyarınca, kullanım amacı ve buna yeterli miktarlar dikkate alınarak belirlenen fiyatlar, kullanıcı tarafından üstlenilmeli ancak belirlenmesinde temel ihtiyaçların karşılanması koşulu dikkate alınmalıdır.*” hükmü de bu durumu ifade etmektedir.

Bununla birlikte su hakkını somutlaştırmak üzere gerçekleştirilecek faaliyetlerin hangi yöntemlerle ve hangi unsurları ne ölçüde kapsayarak bedellendirileceği yasa koyucu verdiği yetki çerçevesinde idare tarafından belirlenmektedir. Su hakkının somutlaştırılmasına yönelik yürütülen kamu hizmetlerinde tekeli bir bedellendirme söz konusudur, zira kamu hizmeti olan içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinde bir piyasa yoktur²⁴⁸. Su hakkının somutlaştırılması için yürütülen faaliyetlerin bedellendirilmesinin kamusal su kaynaklarına yapılan etkinin tazmini olarak düşünülmesi, bir hizmetin karşılığı olarak tam maliyet ilkesi ile belirlenen ücret olarak değerlendirilmemesi gerekmektedir. Bundan kasıt, su hakkının somutlaştırılması için yürütülen faaliyetlerin finansmanını sağlamak üzere yapılacak bedellendirmede gerek vergi gerek ücret şeklinde olsun, tam maliyet ilkesi gözetilerek yüksek sabit yatırım giderlerinin tamamı, yani altyapı inşası ile sürekliliğe yönelik bakım ve onarım giderleri yanı sıra işletme için gerekli enerji ve istihdam giderleri tüketiciye yüklenmemelidir²⁴⁹. Böylelikle su hakkının somutlaştırılmasına yönelik kamu hizmetlerinde bedellendirme gerçek ve tam bedellendirme değil, sürdürülebilir bir bedellendirme olacaktır.

Su hakkını somutlaştıracak kamusal faaliyetlerin finansmanının kaynağı konusunda ise yine iki farklı görüş vardır. Bir görüş su kaynaklarının ve su hakkının

²⁴⁸ ATILGAN Ahmet, **BİR KAMU SU İŞLETMESİ BAŞARI ÖYKÜSÜ – KOSKİ ÖRNEĞİ**, Hizmet-İş Sendikası Yayınları, 2011, s.7.

²⁴⁹ WaterLex, WASH United, **THE HUMAN RIGHTS TO WATER...**, s.28; OECD, **Household Water Pricing In OECD Countries**, OECD Publishing, 1999, s.17. Faaliyetlerin maliyet hesaplamaları konusu, özellikle tam maliyet ve yüksek sabit maliyetlerin tüketiciye aktarımı bu tez kapsamını aşmakla birlikte ekonomi bilimi bakımından yorumlama gerektirdiğinden detaylı olarak değerlendirilmemiştir.

somutlaştırılmasına yönelik kamu hizmetlerinin altyapısının tamamının kamu malı²⁵⁰ olmasına dayanarak, kamu mallarının korunmasına ve işletilmesine yönelik faaliyetlerin finansmanının vergilerden sağlanması gerektiği ve bu hizmetlerin vergiler dışında bir ücretlendirmeye tabi tutulamayacağını benimsemektedir. Bu görüşün karşısında ikinci görüş ise suyun kıt bir kaynak olduğunun altını çizerek, kirleten-öde ve eşitlik ilkesi uyarınca marjinal maliyetin karşılanması amacıyla, su hakkı bağlamında dahi olsa faydalanma niceliğinin farklılaşacağı dikkate alınarak vergilendirmenin yanında farklı tarifelere dayalı oranlar baz alınarak belirlenen ücretlerle bedellendirilmesi gerektiğini savunmaktadır.

Su hakkının somutlaştırılması için gerçekleştirilecek faaliyetlerin bedellendirilmesinde genellikle temel alınan iki esas vardır. İçme suyu ve kanalizasyon hizmetleri altyapısının planlama ve inşa, bakım, onarım, geliştirme giderleri ile kullanıcı kaydı gibi giderlerin yanı sıra suya doğrudan erişim imkanının olduğu yerlerde teknik araştırma ve belgelendirme giderleri, lokasyon (uzaklık ile eğim) çarpanı, arsa değeri, akış kapasitesi gibi farklı sabit değerlere bağlı bir oranda tek ödeme veya kullanım süresince taksitlendirilecek şekilde hane maliki veya her bir kiracısından hizmetten yararlanma öncesinde alınan bedellerdir. Bununla birlikte su kullanımı ve kullanılmış suyun çevreye verdiği zararın tazmini olarak alınan bedeller volümetrik esasa bağlı olarak çeşitli tarifeler çerçevesinde belirlenen bedellerdendir. Sabit esas ile alınan bedeller hizmetten faal olarak faydalanılmasa bile minimum bedellendirme olabileceği gibi vergiler ile alınmaya müsait bedellerdir. Volümetrik esas ile alınan bedeller ise kirleten-öde ve eşitlik ilkesi gereğince sabit, artan veya azalan tarifeler uyarınca hizmetten yararlanıldığı sürece ve yararlanma karşılığında ve genellikle yararlanma sonrası alınan bedellerdir.

Su hakkının somutlaştırılmasına yönelik kamu hizmetlerinden içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinde ve hatta doğrudan suya erişimin denetlenmesinde teknik araştırma, altyapı kurulumu, personel istihdamı, işletme, bakım ve onarım giderleri vardır. Bu giderlerin sadece vergilerden, sadece su hakkı bağlamında su

²⁵⁰ Kamu malı veya kamusal mal, ekonomi ve hukuk bilimlerinde birbirinden farklı kavramlardır. İdare hukuku bağlamında kamu malı, kamu tüzel kişilerinin ellerinde bulunan ve idare hukuku ilkelerine göre kamunun yararlamasına hasrolunmuş veya bu amaca tahsis edilen veya bir kamu hizmetinin unsuru ve ayrılmaz bir parçası sayılabilecek olan mallar olarak tanımlanabilir. ONAR, **İDARE HUKUKUNUN UMUMİ ESASLARI (1)**, s.1312; DURAN Lütfi, “*Kamusal Malların Ölçütü*”, **İÜİHD**, C:5, S:1-3, 1984, s.39; Daniştay 3. D. kararındaki tanımı aktaran GÜRAN Sait, “*Anayasa Mahkemesi’nin Kamu Malına Bakışı*”, **İÜİHD**, C:5, S:1-3, 1984, s.67. Hatta suyun idare hukuku bağlamında yanlış bir şekilde ‘orta malı’ olarak değerlendirilmesi de söz konusu olmaktadır, FİRİDİN Emrah, “*Su Sorununun, Su Hakkı ve Su Etiği Çerçevesinde Değerlendirilmesi*”, **Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C:7, S:2, 2015, s.44,50.

kaynaklarından yararlanan kişilerden alınacak ücretlerden karşılanması veya bedelin vergi ve ücret yöntemlerinin ikisini de farklı oranlarla kapsayan karma yöntemlerle belirlenmesi hususunda su hakkının devletlere bir takdir alanı bıraktığı belirtilmelidir. Su Politikası Alanında Topluluk Faaliyeti için bir Çalışma Çerçevesi Oluşturan 23/10/2000 tarihli Avrupa Parlamentosu ve Konseyinin 2000/60/EC sayılı Su Çerçeve Direktifi Su Hizmetleri için Yapılan Masrafların Ödenmesi başlıklı md.9(1) uyarınca AB üyesi devletlerin su hizmetlerini, çevresel ve kaynak masrafları dahil olmak ve özellikle kirleten öder prensibine uygun olarak bedelinin ödenmesini sağlamakla yükümlü olduklarını ve bedellendirmede sosyal, çevresel ve ekonomik etkilerin yanı sıra bölgelerin coğrafi ve iklim şartlarını dikkate alabileceklerini ifade etmektedir.

Bu takdir alanında devletlerin su hakkına yönelik hizmetlerin bedellendirme kaynağını seçerken sosyal dengenin kurulması yanında kirleten-öder ve eşitlik ilkelerini gözetmesi gerekecektir. Kirleten-öder ve eşitlik ilkeleri gereğince bedellendirmenin mümkün olduğunca kişisel kullanımın ölçülmesine dayalı olarak gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bir başka ifade ile örneğin birden fazla hanenin kullanımının hepsinin tek bir sayaca bağlanması ve bu sebeple hangi hanenin net olarak ne kadar su tükettiğinin belirlenememesi haneler arasında sorunlara yol açabileceği gibi tasarrufa engel bir unsur da oluşturacaktır. Bu bağlamda her hanenin ayrı bir sayaca bağlanması ekonomik erişilebilirlik yükümlülüğü bakımından büyük önem taşımaktadır.

Nihayetinde su hakkı, kısaca hakkın somutlaştırılması için idare tarafından gerçekleştirilecek faaliyetlerin bedellendirilmesini, eşitliğin ve toplumsal refahın sağlanması için ekonomik olarak erişilebilirlik kistası ile sınırlandırmaktadır. Ekonomik olarak erişilebilirlik su hakkının somutlaştırılması için idare tarafından gerçekleştirilen faaliyetlerin, yararlanıcıların ekonomik durumlarının farklılığı dikkate alınarak hizmetlerden yararlanmayı engellemeyecek veya hizmetten yararlanmaktan kaçınma sonucunu yaratmayacak bir bedellendirme yapılmasını ifade etmektedir. Piyasa yaklaşımı benimsenerek tekel olarak bedellendirme yetkisinin yüksek tarifeler ve vergiler ile yapılması durumunda, suya erişimi sağlayan faaliyetlerden yararlananların bedelleri düzenli ödeyememesinin daha büyük kamusal zararları doğurabileceği dikkate alınmalıdır.

Daha açık şekilde ifade etmek gerekirse, ekonomik olarak erişim sağlama yükümlülüğü, su hakkının somutlaştırılması için idare tarafından gerçekleştirilen faaliyetlerin bedellerinin, su hakkının öznelere, içme, yiyecek hazırlama ve kişisel

hijyen için ihtiyaç duydukları sudan nicelik olarak feragat etmelerine, içme suyu ve kanalizasyon hizmetinin olduğu yerlerde bundan yararlanmamaya, su ihtiyaçlarını kendi imkânlarıyla güvenilir olmayan kaynaklardan temin etmelerine, arıtmadan tüketmelerine veya atıksularını kontrolsüz şekilde herhangi bir temiz su kaynağına ya da başka bir alıcı çevreye arıtmaksızın doğrudan deşarj etmelerine sebebiyet vermeyecek şekilde düzenlenmesini gerektirir. Ayrıca ekonomik olarak erişim sağlama yükümlülüğü, kişilerin su hakkının somutlaştırılması için idare tarafından gerçekleştirilen faaliyetlerden faydalanırken, diğer temel hak ve özgürlüklerini tatmin etmesi için yararlanacağı diğer kamu hizmetlerinden veya temel ihtiyaçların giderilmesini sağlayan ticari faaliyetlerden faydalanmasının engellenmemesini de gerektirir. Bir başka ifadeyle devlet, su hakkını somutlaştıran kamusal faaliyetlerinden faydalanan su hakkı öznesinin, bu faaliyetler karşılığında ödemesi gereken bedelin miktarı sebebiyle yiyecek, konut, sağlık veya eğitim gibi temel ihtiyaçlarına yönelik kamu hizmetleri veya ticari faaliyetlerden faydalanamaz duruma gelmemesini de sağlamakla yükümlüdür.

Bu durumda sonuç olarak suya ekonomik olarak erişim sağlama yükümlülüğü devlete üç farklı denge kurma yükümlülüğü getirmektedir: i) Su kaynaklarını tüketen her türlü faydalanma ile su hakkı öznesi arasında dikey ekonomik dengenin kurulması; ii) Su hakkı öznesinin suya erişimi sağlayan hizmetlerden faydalanmaktan kaçınmasını ve diğer temel ihtiyaçlarını karşılamak üzere bir kamu hizmeti veya ticari faaliyetten yararlanmasını engelleyecek şekilde hak öznesinin mali gücüne göre bedellendirme dengesinin kurulması ve bunları gerçekleştirmek için iii) su hakkı özneleri arasında yatay toplumsal dengenin kurulması için bedellendirmede vergi ve benzeri mali yükümlülükler, tarifeler, ücretler ve sübvansiyonlar arasında dengenin kurulması.

Kamu yararının sağlanması için bu dengelerin nasıl kurulacağı, bir başka ifadeyle kamusal faaliyetlerin finansmanını oluşturma konusundaki takdir yetkisinin kullanılmasında neyin referans ölçüt olarak kullanılacağı sorusu uluslararası kuruluşlar tarafından cevaplanmaya çalışılmaktadır. Bu noktada su hakkını somutlaştırmak üzere idare tarafından gerçekleştirilen hizmetler için kişinin ödediği bedelin (vergiler ve/veya ücretler) veya bu bedelin hane halkının gelirine olan oranlarının referans değerler olarak alınabileceği belirtilmektedir.

Suya ekonomik olarak erişimi araştıran bazı araştırmalar²⁵¹ içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinde kullanılan bir metreküp suyun karşılığında tüketici olan su hakkı sahibinin ödediği ücret (\$/m³) dikkate alınarak değerlendirme yapılmaktadır. Ancak dünyanın her yerinde içme suyu hizmetine tahsis edilecek su miktarı, bu suyun temin edilmesi için yapılacak baraj ve göletler²⁵², coğrafya durumuna göre suyun iletimi ve dağıtımı için yapılacak altyapı yatırımları, elde edilen suyun içilebilir hale getirilmesi için yapılacak arıtma işlemlerinin maliyeti, su hakkı öznelere ekonomik gelirleri ve sosyo-kültürel ihtiyaçları da aynı olmayacağından temiz ve içilebilir suyun metreküp fiyatının karşılaştırma yapmak için baz alınması ekonomik erişilebilirlik dengesinin kurulup kurulmadığını test etmek açısından elverişli bir kriter olarak görünmemektedir. Bu bakımdan suya erişimin bedelinin hane halkı gelirin oranı ekonomik olarak erişim için daha anlamlı sonuçlar ifade edeceği açıklanmaktadır²⁵³. Nitekim Yeterli Bir Yaşam Standardına Sahip Olma Hakkına ilişkin Genel Yorum 4 md.8(c)'de karşılanabilirlik hususunda taraf devletlere masrafların yüzdesinin genel olarak gelir düzeyi ile orantılı olmasının sağlayacak önlemler alma yükümlülüğünün yüklenmesi ile BM'nin hane halkı gelirin oranlarının ekonomik erişilebilirliğin ölçütü olarak benimsendiğini göstermektedir. Kişilerin içme, yemek hazırlama ve kişisel hijyen ihtiyaçlarını karşılamak üzere devlet tarafından yürütülecek içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinden alınacak bedellerin hane halkı gelirin oranı, BM Kalkınma Programı'na göre azami %3, OECD ve WB'ye göre azami %5, olmalıdır²⁵⁴.

²⁵¹ OECD, *Water pricing in OECD countries: state of play*, **PRICING WATER RESOURCES AND WATER AND SANITATION SERVICES**, OECD Publishing, 2010, s.45-47; OECD, *Water pricing for public supply*, **ENVIRONMENT AT A GLANCE 2013: OECD INDICATORS**, OECD Publishing, 2013, s.36-37; EUREAU, *Europe's water in figures – An overview of the European drinking water and waste water sectors*, The European Federation of National Water Services, 2017, s.9.

²⁵² Barajların bir unsuru olan regülatörler, kuraklık ve taşkın dönemlerinde hizmet veren sistem sigortalarıdır. Uluslararası Büyük Barajlar Komisyonu'nun (International Commission on Large Dam) tanımına göre su rezervuarı yaratmak üzere bir akarsu vadisini kapatarak su akışını engelleyen yapılardan belirli bir yükseklikte veya belirli bir m³ hazne hacmi kapasitesinde olanlar baraj, bu kriterlere uymayanlar ise gölet (küçük baraj) olarak değerlendirilmektedir.

²⁵³ HUTTON Guy, *Monitoring 'Affordability' of water and sanitation services after 2015: Review of global indicator options*, UN Office of the High Commission for Human Rights, 2012, s.13. Ancak HUTTON'a göre suya erişim bedeli sadece suya erişimi sağlayan içme suyu ve kanalizasyon hizmetleri bedelinden ibaret olmayıp, hane içi/hane dışı teknik imkanlar, altyapı, bakım/onarım, zaman gibi giderlerin de hesaplanması gereken bir bedeldir. Ancak bu şekilde suya erişimin tam bedelinin hesaplanması ve yerel/ulusal/uluslararası ölçekte veri olarak dökümü neredeyse imkansız olduğundan genellikle içme suyu ve kanalizasyon hizmetleri için birlikte veya ayrı ayrı yapılan ödemeler suya erişimin bedeli olarak esas alınmaktadır.

²⁵⁴ WaterLex, WASH United, **THE HUMAN RIGHTS TO WATER...**, s.28; HUTTON, *Monitoring 'Affordability' of water...*, s.13-15; YILDIZ Dursun, ÖZBAY Özdemir, *Bireyin Su'ya Ulaşımı ve Sağlıklı Bir Çevrede Yaşamayı Anayasal Temel Hak Olmalıdır*, 2014, s.49.

Ekonomik erişilebilirlik yükümlülüğünde bahsedilen ücretin hane halkı gelirindeki oranına ilişkin olarak Türkiye açısından kişi başı aylık 1-1,5 m³ üzerinden, tek kişinin gelir elde ettiği, 2 çocuklu, 4 kişilik bir ailede aylık 6 m³ su tüketildiği senaryoda şu hususları belirtmek mümkündür. Osmanlı Devleti'nde verilen imtiyazlardan biri olan Üsküdar-Kadıköy Su Şirketi'nin 1909'daki su tarifesinde 11-40 m³lük tüketim için 1 m³ suyun fiyatı olarak belirlenen 3 kuruş üzerinden yapılan hesaplamada, asgari gelirin 600 kuruş olması karşısında²⁵⁵ 18 kuruş hane halkı gelirinin yaklaşık %10'una tekabül etmektedir. 2018 yılında İstanbul'da 0-10 m³lük tüketim için 1 m³ suyun yıllık ortalama fiyatı olarak belirlenen 4,75 TL²⁵⁶ ile (bakım bedeli ile Çevre Temizlik Vergisi dahil edilmeden, KDV ile birlikte) yapılan hesaplamada, net asgari ücretin ortalama 1,425 TL olması karşısında hane halkı gelirinin yaklaşık %2'sine tekabül etmektedir²⁵⁷.

Suya ekonomik olarak erişim sağlama yükümlülüğü tüm ülkede ister doğrudan temine yönelik hizmetlerden ister içme ve kanalizasyon suyu hizmetlerinden yararlanan tüm kullanıcılardan aynı ücretin alınmasını eşitlik ve kirleten-öder ilkesi uyarınca reddetmektedir. Devlet, su hakkının somutlaştırılmasını sağlayan bu hizmetlerin maliyetlerini ve bedellendirme esaslarını belirleme yetkisini hizmeti yürüten idarelere devredebilir. Böylelikle su hakkını somutlaştıran hizmetleri yürüten idareler, yasa ile kendilerine verilen yetki çerçevesinde farklı bedellendirme yöntemlerini kullanarak farklı bedeller belirleyebilirler. Yasakoyucu, bedellendirmenin gerek vergi gerek tarife veya bunların ikisini birden içerecek şekilde yapılması konusunda takdir yetkisi de tanıyabilir. Bu durumda aynı ülkede farklı coğrafyalarda hizmet sunan idarelerin belirlediği bedellendirme esasları ve dolayısıyla bedellendirme birbirlerinden farklılaşabilir. Ancak suya ekonomik olarak erişim sağlama yükümlülüğü uyarınca devlet, su hakkını somutlaştırmaya yönelik kamu hizmetlerini yürüten idarelerin bedellendirme esaslarını belirleme yetkisi üzerinde bir denetim mekanizması kurmakla yükümlüdür. Bu denetim mekanizması suya erişimi sağlayan faaliyetleri gerçekleştiren idarelerden bağımsız olmakla birlikte merkezi idarede olabileceği gibi ayrı bir yerinden yönetim olarak da örgütlenebilir. Bazı ülkelerde kamu hizmetlerinden alınacak bedellerin denetimini yapma, bir diğer ifadeyle teknelci fiyatlamayı engellemek üzere iktisadi regülasyon görevini üstlenen

²⁵⁵ YILDIZ, ÖZBAY, **OSMANLIDAN BUGÜNE ...**, s.65.

²⁵⁶ İSKİ Genel Müdürlüğü, 2018 Yılı Su Birim Fiyatları, (E.T.01/06/2019)

²⁵⁷ Türkiye genelinde büyükşehir belediyelerinde uygulanan su fiyatları araştırılmış ancak geçmişe yönelik bilgi edinilemediğinden bir genelleme yapılamamıştır.

yerinden yönetim olarak kurulan denetim otoriteleri kurulmuştur²⁵⁸. Denetim otoritesi tarafından, su hakkını somutlaştırmak üzere gerçekleştirilen kamu hizmetlerinin bedellendirilmesinde ekonomik olarak erişim sağlama yükümlülüğünün sağlanıp sağlanmadığının düzenli olarak gözetilmesi, su hakkı öznelere ilişkin şikayetlerinin incelenmesi ve gerekli denetimlerin yapılması gerekir²⁵⁹. Gözetim ve denetim yetkisi, özellikle vergi ve benzeri mali yükümlülükler ile tarifelerle belirlenen ücretlerin farklı bölgeler arasındaki dengesinin sağlanmasını, yasa ile belirlenen yetki çerçevesinde bedellendirmeye ilişkin takdir yetkisinin hukuka uygun şekilde kullanılmasını da içerir şekilde düzenlenmelidir.

Tüm bunların yanında özellikle volümetrik orana bağlı olarak hazırlanan blok tarifelerin sosyal tarifeler niteliğinde olması ile gerek farklı su kullanım amaçları arası gerek su hakkı bağlamında tarife içi destek ve sübvansiyonların belirlenmesi de suya ekonomik olarak erişim sağlama yükümlülüğü bağlamında önem taşımaktadır. Bu hususlar, su hakkının temel yükümlülüklerini destekleyen temel ilkelerden eşitlik ve pozitif ayrımcılık ilkesinde incelenecektir.

b. Su Hakkına İlişkin Temel İlkeler

Su hakkına sahip olan herkesin, kişisel ihtiyaçlarını karşılamak üzere yeterli miktar ve uygun nitelikte suya erişimini sağlamak üzere devletten talep edebileceği suya nicelik ve nitelik olarak zarar vermeme, suya fiziki erişimi ve ekonomik olarak erişim sağlama yükümlülüklerini gerçekleştirmek üzere yürüteceği tüm faaliyetlere yönelik temel ilkeler ana unsurlarıyla üç ana başlık altında incelenebilir. Bu temel ilkeler eşitlik ve pozitif ayrımcılık, katılım ve bilgi edinme ile hesap verilebilirlik ilkeleridir.

Bu temel ilkeler su hakkını tamamlayıcı haklar olarak da değerlendirilmektedir²⁶⁰, nitekim EKSHK de eşitlik ilkesi ve pozitif ayrımcılık ilkeleri ile katılım ve bilgi edinme ilkelerini erişilebilirlik başlığı altında fiziki ve ekonomik erişilebilirlik yükümlülüğü ile bir arada değerlendirmektedir. Ancak eşitlik ve pozitif

²⁵⁸ GÖKDEMİR, **KÜRESEL SU KRİZİNE ...**, s.92-93. Yazar, bu regülasyon otoritesine örnek olarak İngiltere'deki OFWAT'ı örnek vermekte, Fransa'da ayrı bir idari otorite seçeneğinin dışlandığını eklemektedir. Ancak İngiltere'de içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinin tamamen özel kişiler eliyle yürütüldüğünü belirtmek gerekir.

²⁵⁹ WaterLex, WASH United, **THE HUMAN RIGHTS TO WATER...**, s.28.

²⁶⁰ TOPÇU, **BİR İNSAN HAKKI...**, s.227-237; ŞİRİN, *Su Hakkı ve Su Varlığının ...*, 'SU KANUNU TASARISI'..., s.27-28.

ayrımcılık, katılım ve bilgi edinme ile hesap verilebilirlik başta devlete çeşitli pozitif edim yükümlülükleri getiren sosyal haklar olmak üzere hemen hemen her temel hak ve hürriyetin devlete getirdiği yükümlülüklerin gerçekleştirilmesinde gözetilmesi gereken bir takım prosedürel ilkelerdir.

Bir başka ifade ile, devlet su hakkı bağlamında yükümlülüklerini yerine getirirken ve su hakkını somutlaştırmak üzere yürüteceği faaliyetlerde, birçok temel hak ve hürriyetin somutlaştırılması için yürüttüğü hizmetlerde olduğu gibi bazı iyi yönetim ilkelerine uymak durumundadır. Bu ilkelerin gözetilmemesi; devletin su hakkından doğan yükümlülüklerini layıkıyla yerine getirmemesine ve dolayısıyla su hakkı başta olmak üzere mülkiyet hakkı ve adil yargılanma hakkı başta olmak üzere diğer ilgili hak ihlallerine yol açabilmektedir.

i. Eşitlik ve Pozitif Ayrımcılık

Su hakkı, devletin temel yükümlülükleri doğrultusunda su hakkını somutlaştırmak üzere çeşitli faaliyetleri yerine getirirken bireyler veya gruplar arasında ırk, renk, cinsiyet, dil, din, politik ve diğer görüş, milliyet veya sosyal köken, mal varlığı, doğum veya diğer statülere dayanarak ayrımcılık yapmamasını ve tarafsız bir şekilde davranmasını gerektirmektedir.

Su hakkını açıkça düzenleyen Bolivya Anayasası md.20 “(1) Herkes, hanesinde içme suyu, kanalizasyon [...] hizmetlerine umumi ve hakkaniyetli erişim hakkına sahiptir. (2) [...] Bu hizmetlerin yürütülmesinde umumiyet, [...] kriterleri esas alınır.”; Ekvador Anayasası md.3 “Devlet’in temel görevleri: (1) yurttaşların bu anayasada ve uluslararası belgelerde öngörülen haklara, özellikle eğitim, sağlık, yiyecek, sosyal güvenlik ve su haklarına, hiçbir ayrımcılık yapılmaksızın gerçekten sahip olmasını temin etmek, [...]”; Fas Anayasası md.31 “Devlet, kamu kurumları ve yerel yönetimler, tüm kadın ve erkek vatandaşların aşağıdaki haklardan eşit şekilde ve koşullarda yararlanmaları amacıyla tüm imkânların seferber edilmesine çalışırlar: - suya erişim hakkı ve sağlıklı çevre hakkı”; Gambiya Anayasası md.216 “4. Devlet, herkesin [...] temiz ve güvenilir suya eşit erişimini sağlamak için uğraşır.” hükümlerinde su hakkının doğurduğu yükümlülüklerin yerine getirilmesi için gerçekleştirilen faaliyetlerde ayrımcılık yapılmaması ve eşitliğin sağlanması ilkelerinin gözetilmesi ifade edilmektedir.

ESKHK Genel Yorum 15 §13'te devletlerin, su hakkının hiçbir ayrımcılık yapılmaksızın eşit olarak kullanılmasını sağlamakla yükümlü olduğu belirtilmiştir. Ayrımcılık yapmama yükümlülüğü uyarınca devlet, hem kamu otoritelerinin hem de üçüncü kişilerin, herhangi bir kişinin amacı veya sonucu itibarıyla su hakkına zarar verme veya su hakkından mahrum bırakma etkisini taşıyan ırk, renk, cinsiyet, yaş, dil, din, siyasi veya diğer bir fikir, ulusal veya toplumsal köken, mülkiyet, doğum, fiziksel veya zihinsel engel, sağlık durumu (HIV/AIDS hastalıkları dahil olmak üzere), cinsel tercih, sivil, siyasi veya diğer statülere göre yapılan her türden ayrımcılığı yansıtan eylemlerini önleyecek tedbirleri alması ve bu tür eylemleri yaptırımlara tabi tutması gerekir.

Su hakkına açıkça yer vermemekle birlikte; Türkiye Cumhuriyeti Anayasası md.10 “(1) Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir. (5) Devlet organları ve idare makamları bütün işlemlerinde (...) kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorundadırlar.” hükümleri gereğince tüm temel hak ve hürriyetlerin somutlaştırılmasını sağlayan kamusal faaliyetlerde eşitlik ilkesinin gözetileceğinin altını çizmektedir.

Eşitlik ilkesi gereğince, özellikle şehir merkezleri dışında kalan kırsal veya kurak alanlarda, ekonomik gelir düzeyi düşük veya yaşam tarzı sebebiyle marjinalize olmuş insanların yaşadığı alanlarda içme suyu ve kanalizasyon hizmetleri yürütülürken hizmet alınan hanenin yapı özelliğine, mülkiyet ve imar durumuna, hizmet bedelinin hizmet sonrası alınıp alınamayacağına ve bu sebeple hane gelirinin ispatlanmasına, kişinin ikametinin sürekli olup olmadığına veya göçebe bir yaşam sürüp sürmediğine, hizmetten yararlanan kişinin mülteci veya yerleri değiştirilmiş, afetzedede, eski mahkum, engelli, sürekli veya kronik hastalık taşıyan insanlar olup olmadığına veya cinsel tercihlerine yönelik herhangi bir unsura bakılmaksızın tarafsızca hizmet sunma yükümlülüğü vardır.

Eşitlik ilkesi, sosyal açıdan diğer kişi veya gruplardan daha olumsuz koşullarda olan kişi ve gruplara yönelik olarak bu eşitsizliği ortadan kaldırmaya yönelik pozitif ayrımcılık yapma yükümlülüğünü de içerir. Bir diğer ifade ile eşitlik ilkesi, kanun önünde ayrımcılık yapmama ve tarafsız olmamayı gerektirirken, su hizmetlerine erişim ve faydalanmada fiili eşitliği sağlamak üzere pozitif ayrımcılık yapmayı da gerektirir. Nitekim Kenya Anayasası md.56 “Devlet, azınlıklar ve marjinal grupların [...] e. suya, sağlık hizmetlerine ve [...] makul erişimi sağlamak üzere tasarlanmış

pozitif ayrımcılık eylem programları uygular.” ve md.204 “(2) Milli hükümet, sadece marjinal alanlara su, [...] hizmetlerinin kalitesini olabildiğince diğer alanlarda halkın genellikle yararlandığı düzeye taşımak amacıyla üzere Denkleştirme Fonu’nu kullanır.”; Kolombiya Anayasası md. 366 “1. [...] Devlet faaliyetlerinin temel amaçlarından biri yerine getirilmemiş kamu sağlığı, [...] çevre ve içme suyu ihtiyaçlarının giderilmesidir. 2. Bu amaçla, merkezi ve yerel planlama ile bütçelemelerde kamu sosyal harcamaları diğer tahsisata göre öncelik sahibidir.”; Meksika Anayasası md.4 “(6) Herkesin, kişisel ve evsel tüketimi için yeterli, sağlıklı, kabul edilebilir ve ekonomik olarak karşılanabilir suya erişim, temin ve atıksu drenaj hakkı vardır. Devlet, bu hakkı teminat altına alır ve temiz su kaynaklarının hakkaniyetli şekilde kullanımı ile temiz su kaynaklarına sürdürülebilir erişimin esas, ödenek (sübvansiyon/destek) ve kullanım usullerini kanunla düzenler.” hükümlerinde ifade edildiği üzere sosyal açıdan olumsuz koşullarda bulunan kişilerin su hakkı doğrultusunda yürütülen hizmetlerden yararlanmalarında ekonomik erişilebilirlik yükümlülüğünü tamamlayıcı şekilde çeşitli sübvansiyon/destek uygulamalarının yer alacağı ve bu sübvansiyon/destek uygulamalarının kamu sosyal harcamaları arasında sayılacağı ifade edilmektedir.

ESKHK, Genel Yorum 15 §16’te ayrımcılık yapmama yükümlülüğünün, sosyal veya ekonomik risklere açık veya zayıf durumda olan kadınlar, çocuklar, yaşlılar, engelliler, doğal felaket mağdurları, afete eğilimli yerlerde yaşayan kişiler, azınlık grupları, kırsal ve yoksul kentsel bölgelerde yaşayanlar, göçebeler ve gezici gruplar, mülteciler, sığınmacılar, yerinden edilmiş kişiler, göçmen işçiler, mahkum ve tutuklular gibi grupların ihtiyaçlarının özel olarak ele alınması ve pozitif ayrımcılık önlemleri alınması gerekliliğini de içerdiğini belirtmektedir.

Nitekim Türkiye Cumhuriyeti Anayasası md.10 “(3) Çocuklar, yaşlılar, özürlüler, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler için alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı sayılmaz.” diyerek sosyal açıdan olumsuz konumda olan kişiler için alınacak pozitif ayrımcılık önlemlerinin eşitlik ilkesine aykırı sayılmayacağı, hatta eşitlik ilkesinin gereği olduğu da belirtilmektedir. Bununla birlikte Türk hukukunda sosyal açıdan olumsuz durumda olan kişiler Anayasa md.10(3)’te belirtilenlerden ibaret değildir. Anayasanın başlangıç kısmında ifade edildiği üzere her Türk vatandaşının temel hak ve hürriyetlerden eşitlik ve sosyal adalet gereklerince yararlanmasının esas olup, md.5’te ifade edildiği üzere devletin temel amaç ve görevi kişilerin temel hak ve hürriyetlerini sosyal hukuk devleti ve

adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan her türlü ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaktır. Bu bağlamda yasakoyucu veya onun verdiği yetkiye dayanarak su hakkını somutlaştıran kamusal faaliyetleri yürüten idareler eşitliği bozan ekonomik ve sosyal olumsuzlukları belirleme ve bunlara karşı uygun tedbirler almakla yükümlüdürler.

Su hakkını somutlaştırmak üzere yürütülen kamusal faaliyetlerden yararlanmada önem taşıyan hukuki eşitlik değil fiili eşitlik olduğundan pozitif ayrımcılık yoluyla tedbirlerinin uygulanabilmesi için öncelikle devletlerin var olan eşitsizlikleri ve bu eşitsizlik durumunun sebebini bilmesi gerekir. Su hakkına yönelik eşitsizlikler, öncelikle ekonomik alım gücünden kaynaklanmaktaysa da sadece ekonomik güç farklılıklarından kaynaklanmamaktadır. Kişilerin yaşadığı coğrafyadan kaynaklanan farklılıklar, yani şehir yaşamı ile taşra yaşamından kaynaklanan farklılıklar veya kültür ve yaşam tarzından doğan farklılıklar da eşitsizlik sebepleri olabilmektedir.

Kişinin ekonomik durumu, yaşadığı coğrafya veya yaşam tarzı ne olursa olsun herkesin su hakkının gerçekleşmesi için yerine getirilecek içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinden eşit şekilde yararlanmasını sağlamak yükümlülüğü esastır. Ancak bu durum ülkenin her yerinde su hakkının aynı yöntemleri içeren kamusal faaliyetlerle somutlaştırılması gerektiği anlamına gelmemektedir. Şehir merkezlerinde yürütülen hizmetler ile dışında yürütülen hizmetlerin aynı olmaması da eşitlik ilkesi gereğidir. Sadece belirli nüfus yoğunluğunun olduğu yerlerde şebeke üzerinden içme suyu ve kanalizasyon hizmetleri verilmekteyken, nüfus yoğunluğunun az olduğu veya yılın sadece belirli bir zamanında yaşam alanı olarak kullanılan yerlerde içme suyunun belirli bir merkezden dağıtımı veya doğrudan temininin sağlanması ile ve bireysel atıksu uzaklaştırma yönteminin seçilmesi eşitlik ilkesine aykırı değildir. Lakin bu durum sürekli gelişimin ve su hakkının somutlaştırılmasında sosyal ve teknik anlamda bir adım daha ileri olan kamusal faaliyetlerin gerçekleştirilmesinde geç kalınmasına da bir mazeret değildir. Bir başka anlatımla, köyler ve yaylalar başta olmak üzere nüfus yoğunluğunun az veya yılın belirli bir zamanında yaşam alanı olarak kullanılan yerlerde dahi sosyal bir hak olan su hakkının somutlaştırılmasını sağlayan faaliyetlerin kademeli olarak sürekli geliştirilmesi gerektiği unutulmamalı, bu alanlara da tıpkı şehirlerde olduğu gibi zaman içerisinde ve mali imkanlar elverdiğince içme suyu ve kanalizasyon hizmetleri için şebeke altyapısının getirilmesi gerekmektedir.

Su hakkından doğan yükümlülüklerin yerine getirilmesinde eşitlik ilkesinin fiilen sağlanmasına yönelik en büyük engel gerek su hakkı öznelerinin gerek su

hakkını somutlaştırmak üzere çeşitli faaliyetleri gerçekleştirecek kamu idarelerinin mali imkanlarındaki ekonomik eşitsizliklerdir.

Suya ekonomik olarak erişim sağlama yükümlülüğünün eşitlik ilkesi çerçevesinde gerçekleştirilmesi için öncelikle su hakkı öznelerinin mali imkanlarındaki eşitsizlikleri gidermek hedeflenerek pozitif ayrımcılık tedbirleri olarak özellikle bedellendirmede artan oranlı tarifeler, sübvansiyonlar, herkes için belirli kotalar dahilinde ücret alınmaması veya indirim yapılması gibi denkleştirme mekanizmaları kurulmaktadır²⁶¹. Su hakkı öznelerinin mali imkanlarındaki ekonomik eşitsizlikleri gidermek amacıyla uygulanan tedbirlerin bir bütünlük içerisinde uygulanması gerekmektedir. Özellikle artan oranlı tarifelerin her zaman sosyal açıdan olumsuz durumda olanların korunmasını sağladığı sonucuna varmak mümkün görünmemektedir. Örneğin içme suyu hizmetinden artan oranlı blok tarifeler uyarınca faydalananlar, kullandıkları su miktarı aynı olsa dahi eğer her bir hane için ayrı sayaç varsa farklı, birden fazla hane için tek sayaç varsa farklı bedel ödemek durumunda kalabilirler. Bu durumda artan oranlı tarifelerin fiili eşitliği sağlamak için her haneye bir sayaç takılması tedbiri ile desteklenmesi gerekir. Bir başka eşitsizlik örneği ise tarifelerin hanede yaşayan kişi sayısına bakılmaksızın tek bir birim olarak kabul edilmesidir. Örneğin bir hanenin tek kişilik veya iki kişilik bir aileden oluştuğu durum ile 4-6 kişi veya daha çok kişiden oluştuğu hallerde su hakkı bağlamında tüketeceği su miktarı farklı olacak, ancak artan oranlı tarifeler sebebiyle tekrar fiili eşitsizlik durumu ortaya çıkacaktır. Dolayısıyla ekonomik eşitsizlikleri gidermek amacıyla uygulanacak artan oranlı tarifelerin oluşturulmasında teknik açıdan hesaplamayı zorlaştıracak olsa dahi hane kullanımı yerine kişi sayısının dikkate alınması ve mülkiyet durumundan bağımsız olarak bir binanın her bir bağımsız bölümüne sayaç takılması gibi tedbirlerle desteklenmesi gerekmektedir.

Su hakkını somutlaştırmak üzere çeşitli faaliyetleri gerçekleştirecek kamu idarelerinin mali imkanlarındaki ekonomik eşitsizlikleri dengelemek üzere ise devletin yerel yönetimlere veya ilgili kamu kurumuna söz konusu faaliyetlerin yerine getirilmesini sağlamak üzere birlik kurma dahil olmak üzere kamu-kamu ortaklıkları yapma yetkisi tanıma veya hazineden bir kaynak aktarımı yapması söz konusu olabilir. Nitekim ESKHK, su hakkını gerçekleştirmek üzere çeşitli su hizmetlerinin yürütülmesi yetkisinin bölgesel ve yerel otoritelere devredildiği durumlarda, söz konusu yetkili mercilerin gerekli su hizmet ve tesislerin işleyişini sürdürmek ve bunları

²⁶¹ WaterLex, WASH United, **THE HUMAN RIGHTS TO WATER...**, s.28.

genişletmek için emirleri altında yeterli kaynaklara sahip olmasının taraf devletler tarafından sağlanması gerektiğini açıkça belirtmektedir (GY 15 51). Bu doğrultuda rneğin Ekvador Anayasası md.318 “(3) Devlet, suyun yönetimine ve [.N.: su hakkını somutlaştırmaya yönelik] kamu hizmetlerini yürüten yerel inisitayifleri kamu ve yerel kamu hizmetleri kurumları arasında ortaklıkları teşvik ederek geliştirir.” hükmünde, devlet ile su hakkını somutlaştıran kamu hizmetlerini yerine getiren yerel kamu kurumları arasında ortaklıklar kurulması hususuna dikkat çekmektedir.

Türkiye’de su hakkını somutlaştırmak üzere kamusal faaliyetleri yerine getirmekle yükümlü idarelerin ve bireylerin ekonomik eşitsizliklerinin dengelenmesine yönelik değerlendirmeler II.Su Hakkının Somutlaştırılması başlığında detaylı olarak ele alınacaktır. Eşitlik ve pozitif ayrımcılık ilkelerini su hakkını somutlaştırmak amacıyla gereğince uygulamak için tüm yararlanıcıların ihtiyaçlarının doğru belirlenmesini sağlayacak şekilde, su hakkı bağlamında ikinci temel ilke olarak kabul ettiğimiz hizmet yönetimine katılma ve bilgi edinme ilkelerinin gözetilmesi gerekir.

ii. Katılım ve Bilgi Edinme

Katılım ilkesi, kamusal faaliyetlerin yürütülmesinde benimsenen yeni kamu yönetimi dřncesinin²⁶² bir gereği olan yönetişim kavramına dayanmaktadır. Yönetişim kavramı; yetkilerini, görevleri ve kaynakları bağlamında bürokratik sınırlar içerisinde ve kapalı bir usulde kullanan kamu yönetimi yapısının değiştirilerek, pasif tüketiciliği içermeyen aktif katılımcı vatandaşlık anlayışının hakim olduėu²⁶³, kamu politikalarının amaç ve çıktılarını toplumsal-politik bir sistemdeki ilgili tüm aktörlerin etkileşimi ve ortak çalışmalarıyla belirleyen ve bunun için iletişim ve denetim

²⁶² Kamusal faaliyetlerin sreklielik, düzenlilik, değişkenlik ve uyum, tarafsızlık ve eşitlik ilkelerinin gözetilerek yürütülmesini savunan geleneksel kamu yönetimi anlayışı, zaman içinde değişerek özel sektörde ortaya çıkan ve gelişen etkililik ve etkinlik, sorumluluk ve hesap verebilirlik, katılım ve ortaklık, yeniden yapılanma, yenilikçilik, takım çalışması, mükemmeliyetçilik, dürüstlük, kalite, açıklık gibi değerlerin de gözetildiği yeni kamu yönetimi anlayışına evrilmiştir. ÇAPAR Selim, DEMİR Recep, YILDIRIM şükrü, “Kamu Hizmet Sunumunda İdarecilerin İşlevi”, **Türk İdare Dergisi**, S:481, 2015

²⁶³ ALTIN, “Kamu Hizmeti Anlayışında Değişim”, s.111-113; Yazar, kamusal faaliyetlerin sunumunda, ilgili hizmet standartlarının hizmetten faydalanan toplum tarafından belirlenmesi konusunda yetki verilmesinin insan hakları ve demokrasinin sağlanması en anlamlı yükümlülük olarak kabul edildiğini belirtmektedir.

mekanizmalarının etkin olduğu bir kamu politikası oluşturma sürecini ifade etmektedir.

Su hakkını açıkça düzenleyen Bolivya Anayasası md.20 “(1) Herkes, hanesinde içme suyu, kanalizasyon [...] hizmetlerine umumi ve hakkaniyetli erişim hakkına sahiptir. (2) [...] Bu hizmetlerin yürütülmesinde [...] sosyal katılım ve kontrol ilkeleri esas alınır.”; md. 374 “(1) [...] Devlet, su kaynaklarının kullanımının, tüm yurttaşların suya erişimini teminat altına almak suretiyle, sosyal katılımı sağlayarak, uygun ve sürdürülebilir şekilde yönetimi, düzenlenmesi, korunması ve planlanması ile yükümlüdür.”; Uruguay Anayasası md.47: “Su hayat için elzem bir doğal kaynaktır. İçilebilir su ve sanitasyona erişim hizmetleri temel insan hakları teşkil eder. İçme suyu ve kanalizasyon hizmetlerine erişim temel insan hakkıdır. [...] (1) Su ve sanitasyona ilişkin milli politikaların temelleri şunlardır: [...] b. Kullanıcılar ve sivil toplum, bir birlik olarak su kaynaklarının planlama, yönetim ve kontrolün tüm aşamalarına katılmalıdır.” hükümlerinde su hakkının katılım ve bilgi edinme ilkesiyle desteklenmesi gerektiği gözlemlenmektedir.

ESKHK, “Kişi ve grupların su haklarını kullanmalarını etkileyebilecek karar alma süreçlerine katılımları, su ile ilgili her türlü politika, program veya stratejinin ayrılmaz bir parçası olmalıdır. Kamu yetkilileri veya üçüncü kişiler tarafından tutulan su ve suyla ilgili hizmetlerle çevresel koşullara ilişkin bilgilere kişi ve grupların tam ve eşit erişimi sağlanmalıdır.” (GY 15, §48) diyerek su hakkının somutlaştırılması için yürütülen kamusal faaliyetlerde katılım ve bilgi edinme hakkının da etkin olarak kullanılabilmesini bir ilke olarak benimsemiştir. ESKHK su hakkını somutlaştırmak üzere yürütülecek kamusal faaliyetlerin etkin bir denetime tabi olması ve bu denetimin bağımsız izleme mekanizmaları ile halkın gerçek katılımını içermesi gerektiğinin (GY 15, §24) de altını çizmiştir. Ancak Salman’ın belirttiği üzere ESKHK, katılımın hangi düzeylerde olması gerektiği konusunda detaylar vermemekle birlikte, katılımı sadece politikalar, program ve stratejilerin oluşturulmasına ilişkin kamusal faaliyetlerle sınırlandırmış ve içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinin yürütülmesine katılımın sağlanması konusunda maalesef sessiz kalmıştır²⁶⁴.

1992 tarihli Dublin İlkeleri’nin ikinci ilkesi de su ve sanitasyon temel insan haklarının gerçekleştirilmesini sağlamak için, devletlerin, her seviyedeki kullanıcılar, planlama ve politikacılar başta olmak üzere diğer aktörlerin de su yönetimine katılmalarının sağlanmasının kritik olacağını belirtmektedir.

²⁶⁴ SALMAN, MCINERNEY-LANKFORD, **THE HUMAN RIGHT TO WATER**, s.76.

Genel olarak çevre ile ilgili tüm konularda bireylerin sağlıklı bir çevrede yaşama hakkının var olduğunu teyit eden 1998 tarihli Aarhus Çevresel Konularda Bilgiye Erişim, Karar Vermede Halkın Katılımı ve Yargıya Başvuru Sözleşmesi²⁶⁵, çevre ile ilgili her türlü konu ve sorunla mücadelede tüm vatandaşların uygun bir düzeyde katılımının sağlanmasını zorunlu olduğu anlayışıyla bireylerin çevre unsurlarının yönetimi sürecinde rol oynamalarını ve süreci yönlendirmelerini ifade eden ve kamusal faaliyetlerin her aşamasında, bir başka ifade ile karar alma, planlama, yürütme ve uygulama, izleme, değerlendirme ile kontrol ve denetim aşamalarının tamamında olması gereken katılım hakkı ile katılım hakkının etkin bir şekilde kullanılmasının önkoşulu olan çevre unsurlarını ilgilendiren her konuda bilgi edinme hakkını düzenlenmektedir.

Avrupa Konseyi üye devletlerine tavsiye niteliği taşıyan Avrupa Su Kaynakları Şartı md.16 kamunun, su kaynaklarına ilişkin bilgilere erişim hakkının olduğunu, içilebilir su kaynakları başta olmak üzere tüm su kaynaklarının nicelik ve niteliğine ilişkin tüm bilgilerin gecikmeksizin ve anlaşılır bir biçimde kamunun erişimine açık hale getirilmesi ve yayınlanması gerektiğini ifade etmektedir. Ayrıca md.17 su kaynaklarının kullanımına ilişkin su kaynakları yönetimi plan ve projeleri hakkında kamunun zamanında ve uygun yöntemlerle bilgilendirilmesi gerektiğini, su kaynakları yönetimine ilişkin planlama ve karar alma süreçlerine doğru aşamalarda, kamu otoritesi tarafından belirlenen katılımcıların, aktif ve etkin katılımının sağlanması gerektiğini; bilgiye erişim hakkının gerçek kişilerin yanı sıra her türlü tüzel kişi için karar alma süreçlerine katılımı sağlamak, kararlarda keyfiyeti sınırlamak ve uygulamayı kolaylaştırmak için esas olduğunu; kamu idarelerinin talep edilen bilgiyi özel bir menfaat şartı aramaksızın kamuya en kısa sürede vermekle, gerekli belgelerin kopyasını sağlamakla yükümlü olduğunu ve bilgiye erişimi ancak henüz hazırlık aşamasında olunması veya diğer kişilerin haklarını ihlal teşkil etmesi durumunda sınırlı yorum koşuluyla reddedebileceklerini ifade etmektedir.

Dolayısıyla su hakkından doğan yükümlülüklerini yerine getirirken devletlerin, su hakkı öznesi herkesin su hakkını somutlaştırmak üzere yürüttüğü kamusal faaliyetlerin yürütülmesinde karar alma ve denetleme süreçlerine katılımlarını temin etmeleri bir ilke olarak karşımıza çıkmaktadır.

²⁶⁵ BM Avrupa Ekonomik Komisyonu tarafından imzaya açılarak 2001 yılında yürürlüğe giren ve halen 45 devlet ve AB'nin taraf olduğu sözleşmeyi Türkiye henüz imzalamamıştır.

Katılım, öncelikle su hakkının somutlaştırılmasına yönelik faaliyetlerin su hakkı öznelerinin gereksinimlerini doğru ve gerçekçi bir şekilde karşılamasını sağlayacaktır. Ayrıca faaliyetlerin yürütülmesinin şeffaf olması ve faaliyetlere ilişkin süregelen ve ardıl denetimlerin de anlamlı ve etkin olabilmesi için su hakkının öznesi olan herkesin bu yükümlülüklerinin gerektirdiği faaliyetlere katılımının sağlanması gerekir.

Su hakkının gerçekleştirilmesine yönelik kamusal faaliyetleri gerçekleştirecek idarelerin karar alma organlarının, doğrudan veya dolaylı şekilde su hakkı öznesi olan herkesin temsilini sağlayacak şekilde oluşmasını sağlayan seçim yolu ile oluşması başlı başına yeterli bir katılım mekanizması olarak değerlendirilemez. Zira yasakoyucu tarafından belirlenen seçim sistemleri temsilde adaletin sağlanması konusunda farklı sonuçları ortaya çıkarmakta ve katılımın niteliğini değiştirmektedir.

Bununla birlikte katılımın aktif ve özgür olması ve gerçek anlamda sonuç doğurabilecek mekanizmalarla kurgulanması gerekir. Bu bağlamda katılım, basit bir bilgilendirme veya yüzeysel bir danışma niteliğini aşmış, kişilerin karar verme mekanizmalarında yer almasını ifade eder. Özellikle su hakkını somutlaştırmaya yönelik faaliyetlerin yürütülmesi sırasında yapılan planlamalara ve ihtiyaçlara uygunluğun gözetilmesi ve denetlenmesini sağlayan sistematik katılım mekanizmalarının oluşturulması gerektiği belirtilmektedir²⁶⁶.

Kamusal faaliyetlere katılım mekanizmalarının kurulması ve işletilmesi kamusal faaliyetin aksamasına yol açabilecek bir engel olarak algılanmamalıdır. Devletler, su hakkı bağlamında katılım yükümlülüğünü sağlamak üzere farklı menfaat gruplarından danışmanlık alma, kamusal toplantılar düzenleme, çeşitli eleştiri ve geribildirim toplama mekanizmalarının bir veya birkaçını kurmalıdır. Bu mekanizmaların işleyişindeki yavaşlık devletleri hak öznelerine yönelik faaliyetlerde hak öznelerini pasif alıcı durumuna indirgemelerini gerekçelendiren bir husus olarak algılanmamalıdır. Bu bağlamda katılım düşüncesi açıklama hürriyeti ile de sıkı bir bağlantı içindedir. Salman, katılımın anlamı ve etkili olabilmesi için, ifade ve örgütlenme özgürlüğüyle ilgili önlemlerin alınması gerektiğinin altını çizmektedir²⁶⁷.

Genel anlamda kamusal faaliyetlerin merkezi kurumsal yapılar tarafından yürütüldüğünde katılım yükümlülüğünün sağlanmasının oldukça zor olduğu gözlemlenmektedir; zira merkezi kurumlarda yönetimde söz sahibi olanlar seçmenler tarafından seçilmemekte, seçmen iradesini yansıtan kamu gücünü kullanan yürütme

²⁶⁶ WaterLex, WASH United, **THE HUMAN RIGHTS TO WATER...**, s.14.

²⁶⁷ SALMAN, MCINERNEY-LANKFORD, **THE HUMAN RIGHT TO WATER**, s.75.

tarafından atanmaktadır. Katılımın nasıl sağlanabileceği sorusuna cevap kamusal faaliyetleri gerçekleştirecek kurumların organlarının seçiminde ve karar alma mekanizmalarında faaliyetten yararlanacak halkın rol oynayabileceği adem-i merkeziyetçi yaklaşımın yani hizmette yerellik ilkesinin benimsenmesinde bulunmuştur²⁶⁸. Yerel yönetimlerin demokrasi ve hukuk devleti açısından taşıdığı önemi dikkate alarak hazırlanan ve Türkiye'nin de taraf olduğu Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı bağlamında şekillenen yeni kamu yönetimi anlayışının getirdiği ilkelerden biri olan hizmette yerellik ilkesi uyarınca faaliyeti gerçekleştirecek kurumsal yapılanmanın halka en yakın kurumlar olarak belirlenmesi (*subsidiarity*)²⁶⁹ ve bunun sonucunda ilgili faaliyetlerden yararlanacak toplumun kuruma erişiminde kolaylığın sağlanması gözetilmektedir. Nihayetinde hizmette yerellik ilkesinin benimsenmesi ile, hizmetlerden faydalanan olan toplumun hizmet politikasına, niteliğine, maliyet ve verimliliğine yönelik görüş ve taleplerini bildirerek gönüllü bir biçimde hizmete katılmasının sağlanması ve böylelikle hizmetin toplumca benimsenmesi ve denetlenmesinin etkin hale gelmesi hedeflenmektedir.

Su hakkının devletlere yükümlendiği yükümlülüklerin gerektirdiği hangi faaliyetlerin hizmette yerellik ilkesine dayanarak düzenlenebileceği ve yerel yönetimlerin üzerinde merkezi idarenin vesayet yetkileri bağlamında demokratik katılımın sağlanıp sağlanamadığı ayrı bir sorudur²⁷⁰. Bununla birlikte su hakkının devlete yüklediği yükümlülüklerden bazılarının merkezi idare ve/veya yerel yönetimler tarafından yerine getirilmesi gerekebileceği gibi, bazılarının ise daimî hizmetsel yerinden yönetim modeli ile örgütlenmiş kamu kurumları tarafından yerine getirilmesi de gerekebilecektir. Yerelliğin ağır bastığı hizmet alanlarında dahi hizmetin yerel yönetimlerin görev alanına dahil edilmeyip ayrı bir kamu kurumu olarak teşkilatlanması da yönetimde katılım ilkesini etkileyebilecek hususlardandır.

Su hakkını anayasal teminat altına alan ülkelerde su hakkını somutlaştırmakla yükümlü idarelerin sadece yerel yönetimlerden ibaret olmadığının da altını çizmek gerekir. Bolivya, Ekvador, Kenya diğer doğal kaynaklarla birlikte su kaynakları yönetiminin devletin münhasır yetki alanında olduğunu belirtmekle birlikte, su hakkını

²⁶⁸ ALTIN, “*Kamu Hizmeti Anlayışında Değişim*”, s.112.

²⁶⁹ UYGUN Oktay, “*Yerel Yönetim Reformu için Anayasal İlkeler*”, **Strategic Public Management Journal**, C:2, 2015, s.23.

²⁷⁰ Kamusal faaliyetlerin niteliklerine göre hangilerinin merkezi idarenin, hangilerinin yerinden yönetimlerin münhasır alanında olacak şekilde düzenlenmesinin yanında idari vesayet yetkisinin hukuka uygunluk ve yerindelik denetimini ne ölçüde kapsayacağı, öncelikle yönetsel tarih, siyasal tercih ve ardından bir anayasal düzenleme sorunudur. UYGUN, “*Yerel Yönetim Reformu için Anayasal İlkeler*”, s.11.

somutlaştırmak üzere gerçekleştirilecek içme suyu ve kanalizasyon kolları ve hizmetleri, Ekvador anayasasında münhasıran yerel yönetimlerin yetki alanında düzenlenmekteyken, Bolivya ve Kenya Anayasasında ise merkezi yönetim ile yerel yönetimlerin ortak yetki alanında düzenlenmiştir²⁷¹.

Su hakkına açıkça yer vermemekle birlikte; Türkiye Cumhuriyeti Anayasası md.2 uyarınca cumhuriyetin niteliklerinden olan demoktarik devlet olma şartı gereği, merkezi yönetimin ve idarenin başı olan Cumhurbaşkanı'nın doğrudan halk tarafından seçilmesi yanı sıra adem-i merkezi yönetimler arasında içme suyu ve kanalizasyon hizmetleri açısından coğrafi anlamda en geniş ağda hizmet veren mahalli müşterek amaçları karşılamak amacıyla kurulan mahalli idarelerden belediyelerin karar organları olan belediye meclisleri ile yürütme organı olan belediye başkanının doğrudan yerel halk tarafından seçilmesine ilişkin kanuni düzenlemeler ile sağlanmıştır. Tüm temel hak ve hürriyetlerin somutlaştırılmasını sağlayan kamusal faaliyetlerin içerisinde içme suyu ve kanalizasyon kolları ve hizmetlerini yerine getiren gerek merkezi gerek mahalli idarelerin gerek kamu kurumlarının yönetimine halk katılımının son derece dolaylı olduğuna işaret etmek gerekir. Türkiye'de su hakkını somutlaştırmak üzere yürütülen kamusal faaliyetlere su hakkı öznesinin katılmasını sağlayan mekanizmalar oldukça azdır.

Türkiye, Avrupa Birliği üye adayı olarak mevzuatını 2000 tarihli ve 2000/60/EC sayılı Su Çerçeve Direktifi'ne (WFD) uygun hale getirme çabası içindedir. Su kaynaklarından her türlü amaçla faydalananacak olan yararlanıcılar ve çevrenin menfaatleri arasında bütüncül bir değerlendirme olması gerektiğini benimseyen WFD md.14, üye devletlerin su kaynaklarının tahsis yönetimine esas teşkil eden havza yönetim planlarının oluşturulması, değerlendirilmesi ve güncellenmesinde aktif katılımı desteklemekle ve havza yönetim planının oluşturulmasında kullanılan tüm bilgi ve belgelerin talep üzerine ilgisine sağlanmasıyla yükümlü olduklarını ifade etmektedir²⁷².

Türkiye'de su hakkını somutlaştırmak üzere kamusal faaliyetler yürütmekle görevli idarelerden DSİ ve merkezi idareyi temsilen bakanlıklar bakımından katılım ilkesini sağlamaya yönelik mekanizmaların da kurulmaya çalışıldığı görülmektedir.

²⁷¹ Bolivya Anayasası, Kısım III (Devlet Bölgelerinin Yapısı ve Teşkilatı) - Kitap I (Devletin Bölgesel Teşkilatı) - Bölüm VIII (Yetkilerin Dağılımı) - md.299; Ekvador Anayasası, Kitap V - (Devletin Bölgesel Teşkilatı) - Bölüm 4 (Yetki Sistemi) - md.264; Kenya Anayasası, 4. Program (Milli Hükümet ve Eyalet Hükümetleri Yetkilerinin Dağılımı) - md.185(2), 186(1), ve 187(2).

²⁷² AB Avrupa Komisyonu, Directive/2000/60, *Establishing a framework for Community action in the field of water policy*, 23/10/2000.

Örneğin AB çevre müktesebatı WFD gereğince oluşturulmaya devam eden nehir havza yönetim planlarının hazırlık aşamalarında, WFD md.14 gereğince halkın bilgilendirilmesi amacıyla paydaş kurum ve kuruluşların temsilcileri dışında sivil toplumun katılımını da sağlamak üzere birden fazla paydaş etkinliği ve kampanyalar düzenlenmiş; üçer adet ulusal paydaş toplantıları yanında üçer adet havza paydaş toplantıları yapılmış; yazılı ve görsel çeşitli materyaller hazırlanarak gerek ilgili kurumların internet sitelerinde, gerek ulusal televizyon kanallarında gerek sosyal medyada paylaşımı sağlanmamıştır²⁷³. Ancak bu katılım yöntemlerinin aktif değil, pasif yararlanıcı anlayışıyla dizayn edildiği açıktır.

Katılım ilkesinin hayata geçirilmesini sağlayan yollardan biri de İçme – Kullanma Suyu Havzalarının Korunmasına Dair Yönetmelik md.6(6)²⁷⁴ uyarınca Tarım ve Orman Bakanlığınca hazırlanan veya hazırlatılan, veya büyükşehir belediyesi olan illerde su ve kanalizasyon idarelerince hazırlanan ve Bakanlığa sunulan taslak koruma planının, ilgili valiliğe/valiliklere iletilmesi üzerine; taslak koruma planının havzadaki paydaşların bilgilendirilmesi için ilgili valilik tarafından 30 gün süreyle askıya çıkarılması ve Bakanlık internet sayfasında duyurusunun yapılmasıdır. 30 günlük askı süresi içerisinde taslak koruma planına ilişkin itirazlar ve görüşler; gerekçesi ve öneriler ile birlikte ilgili valiliğe ve valilik ise bu görüş ve önerileri dikkate alınmak üzere toplu bir şekilde Bakanlığa iletilir. Aynı yönetmelik md.6(7) uyarınca taslak koruma planı, ilgili Bakanlıklardan gelen ve askı sürecinde iletilen görüş ve öneriler ile birlikte değerlendirilerek nihai hale getirilir. Kanaatimizce burada etkin bir katılım mekanizmasının oluşturulduğu görülmektedir.

Bunun yanı sıra, Türkiye’de içme suyu hizmetini yerine getirmekle yükümlü belediyelerin katılım ilkesini, bir yönetim mekanizması olarak tanımlanan kent konseyleriyle gerçekleştirmeye çalıştığını eklemek gerekir. Aktif katılımı sağlama potansiyeli taşıyan Kent Konseyleri Yönetmeliği (RG:08/10/2006, S:26313) md.14 uyarınca kent konseyleri genel kurulunca oluşturulan görüşlerin, su hakkının somutlaştırılmasına yönelik kamusal faaliyetlerin yürütülmesine yönelik olarak sadece

²⁷³ Havza Koruma Eylem Planlarının Nehir Havzası Yönetim Planlarına Dönüştürülmesi İçin Teknik Yardım Projeleri kapsamında (EuropeAid/134561/D/SER/TR), TOB, ÇŞB, Sağlık Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Enerji ve Teknoloji Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı ile bölgedeki mahalli idareler ile bakanlıkların taşra teşkilatları ve DSİ taşra teşkilatlarının eşgüdümünde hazırlanan Meriç-Ergene Nehir Havzası Yönetim Planı, 2018, s.205-209; Büyük Menderes Nehir Havzası Yönetim Planı, 2018, s.210-214; Konya Kapalı Havzası Yönetim Planı, 2018, s.243, 247; Susurluk Nehir Havzası Yönetim Planı, 2018, s.210-214.

²⁷⁴ Söz konusu aynı düzenleme değişikliği öncesi md.6(5)(e)’de aynen yer almaktaydı.

istişari bir nitelik taşıdığıının da altını çizmek gerekir. Örneğin su hakkı ile bağlantılı olarak Adıyaman Kent Konseyi Yürütme Kurulu 2015 tarihinde vatandaşların yaşadığı sorunları dikkate alarak akşam saatlerinden sonra şehir içinde bulvar boyunca ve merkez caddelerde uygun yerlere umuma açık WC'lerin yapılması veya halkın yoğun olduğu yerlerde belirlenecek camilerin WC'lerinin açık olmasının sağlanmasının belediyeye tavsiye edilmesini kararlaştırmıştır²⁷⁵. Alanya Kent Konseyi ise *“İçme ve kullanma suyu için [...] dere ve çayların ıslahı yapıp bu bölgeler çöpleri ve atıksuları sorun ortaya çıkarmayacak şekilde değerlendirilmelidir. İçme suyu kayak ve havzaları korunmaya alınmak suretiyle uzun süreli ve sağlıklı çözüme gidilmelidir. Yağmur suyu kanalları yapılmalı, böylece yağmur sularının kanalizasyona karışması önlenmelidir. Bu önerilerin hayata geçirilebilmesi için gerekli finans kaynakları belirlenmeli, Alanya ve beldelerinde kamuoyu oluşturma yoluna giderek planlamaya ağırlık kazandırılmalıdır.”*²⁷⁶ diyerek Alanya'da su hakkının somutlaştırılması için atılması gerekli adımlar hakkında kamuoyu oluşturmaya çalışmaktadır. Alanya Kent Konseyi ayrıca Antalya Büyükşehir Belediyesi'ni, pis kokusu sebebiyle şehir ile çevre yerleşim merkezlerini olumsuz yönde etkilemekle birlikte yer altı sularında kirlilik oluşturma riski taşıyan Alanya ilçesi Yumrutepe Mevkiinde bulunan Katı Atık Depolama Tesisindeki kirliliklerin önlenmesi konusunda gerekli tedbirleri almaya davet etmiştir²⁷⁷. Buna karşın Şanlıurfa Kent Konseyi, Şanlıurfa Atatürk Baraj gölü etrafında yazlık turizm site alanlarının oluşturulmasını *“Kesinlikle yapılması gereken ve çok geciken bir karar”*²⁷⁸ olarak değerlendirmektedir. Şanlıurfa ve çevredeki yerleşimlere içme suyu sağlayan Atatürk Baraj gölü çevresinin Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından içme suyu havzası olarak belirlendiğinden ötürü ruhsat verilmediğini belirten Şanlıurfa Kent konseyinin, su hakkını dikkate almaksızın içme suyu havzasını kirlilemeyeceği iddia edilen bir teknoloji olan paket arıtma sistemleri kullanacak bir turizm projesinin göle 100 metre mesafede kurulabileceğini belirtmesini talihsiz bir karar olarak değerlendirmek gerekir. Yine Şanlıurfa Kent Konseyi Engelli Meclisi, Şanlıurfa Belediyesi tarafından tekerlekli sandalye bağımlısı engellilerin tüm ihtiyaçlarını gidereceği özel tuvaletlerin yapılmasını istemiş ve Kent Konseyi

²⁷⁵ Adıyaman Kent Konseyi, *Tavsiye Kararlar*.

²⁷⁶ Alanya Kent Konseyi, *2017-2019 Faaliyet Raporu*.

²⁷⁷ Alanya Kent Konseyi, *2014-2016 Faaliyet Raporu*.

²⁷⁸ Şanlıurfa Kent Konseyi, *2017-2018 Faaliyet Raporu*, s.28.

Şanlıurfa Belediyesi'ne su tarifelerinde engelliler için %50 indirim yapılmasını tavsiye etmiştir²⁷⁹.

Katılım ilkesinin bir anlam taşıması için bilgi edinme hakkının etkin olarak kullanılması gerekmektedir. ESKHK “*Kişi ve gruplar, kamu idarelerinin veya üçüncü kişilerin gerçekleştirdiği, su ve çevreyle ilgili konulara dair bilgilerin tamamına eşit şekilde ulaşabilmelidir.*” diyerek katılım ilkesinin bilgi edinme ilkesi ile tamamlanması gerektiğinin altını çizmektedir (GY 15, §48). ESKHK’ya göre su hakkı bağlamında erişilebilirlik kavramı aynı zamanda bilgiye erişilebilirlik kavramını da içermekte olup bilgiye erişilebilirlik “*su ile ilgili meselelere ilişkin bilgileri araştırma, elde etme ve yayma hakkını*” (GY 15, §12) da içermektedir.

Su hakkının öznesi olan herkesin su hakkının somutlaştırılmasına yönelik olarak yürütülen kamusal faaliyetlerin planlanmasından yürütülmesine her aşamaya ilişkin bilgi ve belgeye erişiminin sağlanması gerekir. Bilgi ve belgeye erişim, kamunun mevcut ve planlanan su kaynakları ve hizmetlerinin yönetimine dair siyasi belgeler, planlar ve mevzuata erişmeyi ifade eder²⁸⁰. Su hakkı bağlamında özellikle su hizmetlerinin yürütülmesine dair, tarifeler, su kaynaklarının nicelik ve nitelik durumunu, kirlilik oranları gibi bilgilerin mümkün olduğunca geniş bir yayım alanında, kolayca erişilebilir kılınması gerekir²⁸¹. Çünkü ancak bilgi sahibi olan hak sahiplerinin yapacağı katılımlar anlam ve önem taşıyacak aynı zamanda devletin su hakkı bağlamında yükümlülerinin ne kapsamda gerçekleştirildiğine dair hesap verilebilirliğini de sağlayacaktır.

Bilgiye erişim ilkesi bağlamında Aarhus Sözleşmesi’ni henüz imzalamamış olan Türkiye’de özellikle bilgi edinme başvuruları öne çıkmaktadır. Anayasa md.74(1) uyarınca “*Vatandaşlar ve karşılıklılık esası gözetilmek kaydıyla Türkiye’de ikamet eden yabancılar kendileriyle veya kamu ile ilgili dilek ve şikayetleri hakkında, yetkili makamlara [...] yazı ile başvurma hakkına sahiptir.*” ve md.74(2) uyarınca “*Herkes, bilgi edinme [...] hakkına sahiptir.*”. Dilekçe ve bilgi edinme hakkını somutlaştıran 09/10/2003 tarihli ve 4982 s. Bilgi Edinme Hakkı Kanunu (RG:24/10/2003, S:25269) uyarınca su hakkını somutlaştırmak üzere çeşitli kamusal faaliyetleri yürüten idareler, su hakkı öznesi olan herkesin bu faaliyetlerin planlama, yürütme, uygulama ve denetim aşamalarına katılımını ve bu katılımın anlamlı olmasını sağlayan bilgi edinme

²⁷⁹ Şanlıurfa Kent Konseyi, **2017-2018 Faaliyet Raporu**, s.36-37.

²⁸⁰ WaterLex, WASH United, **THE HUMAN RIGHTS TO WATER...**, s.12.

²⁸¹ WaterLex, WASH United, **THE HUMAN RIGHTS TO WATER...**, s.13.

usullerini tesis ve temin etmekle yükümlüdür. Md.1 uyarınca “*demokratik ve şeffaf yönetimin gereği olan eşitlik, tarafsızlık ve açıklık ilkelerine uygun olarak kişilerin bilgi edinme hakkını(...)*” düzenleyen 4982 s. Kn. md.4 uyarınca “*(1) Herkes bilgi edinme hakkına sahiptir.*” Dolayısıyla Devletin emniyetine, dış ilişkilerine, millî savunmasına ve millî güvenliğine açıkça zarar verecek ve niteliği itibarıyla Devlet sırrı olan gizlilik dereceli bilgi veya belgeler hariç olmak üzere yayımlanmamış veya çeşitli yollarla kamuya duyurulmamış bilgi ve belgelere erişim mümkün kılınmıştır. Bununla birlikte büyükşehir belediyeleri olan illerde faaliyet gösteren su ve kanalizasyon idareleri internet siteleri üzerinden su kaynaklarının nitelik ve nicelik durumlarına, stratejik planlarına, yatırım programlarına, faaliyet raporlarına, bütçe ile mali durum ve beklentiler raporlarına nisbi bir şekilde erişimi mümkün kılarak bilgiye erişim ilkesini gözetmeye çalışmaktadırlar.

Katılım ilkesi, su hakkının somutlaştırılmasını sağlayan hizmetlerin özelleştirilmesine bir alternatif olarak değerlendirilmektedir²⁸². Bolivya’da Santa Cruz su işletmesi, katılımın özelleştirmeye alternatifi olarak değerlendirilmektedir. Santa Cruz kentinde içme suyu hizmetini yürüten ve tüketici kooperatifi olan Santa Cruz su işletmesinin, WB tarafından kamu ya da özel işletme yöntemlerinden üstün olarak nitelendirildiği belirtilmektedir²⁸³. İçme suyu hizmetinin yönetimi ve finansmanı için tüketicinin katılımının sağlanması su hakkının somutlaştırılmasında etkili bir araç olarak kullanılabilecektir. Lakin kanaatimizce özelleştirme yöntemlerinin ekonomik ve siyasi araç olarak kullanılması karşısında katılım ilkesinin öne çıktığı işletme mekanizmalarının bir alternatif olarak düşünülmesi iyi niyetli bir yaklaşımdan ibarettir.

Su hakkını somutlaştırmak üzere sorumlu oldukları kamusal faaliyetleri katılım ve bilgi edinme ilkeleri çerçevesinde yürüten idarelerin nihayetinde su hakkına sahip herkese karşı sorumlu tutulması ve hesap verebilmesi için çeşitli hukuki mekanizmaların kurulması ve işletilmesi de su hakkının üçüncü temel ilkesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

²⁸² TOPÇU, **BİR İNSAN HAKKI...**, s.236.

²⁸³ SALMAN, MCINERNEY-LANKFORD, **THE HUMAN RIGHT TO WATER**, s.75-76.

iii. Hesap Verilebilirlik

Her hak devlete getirdiği yükümlülüklerin ne ölçüde yerine getirildiği konusunda hak sahibine bir sorgulama ve hesap sorma yetkisini bahşetmektedir. Bu bağlamda su hakkı da yukarıda açıklanan temel yükümlülüklerin temel ilkeler çerçevesinde gerçekleştirilip gerçekleştirilmediğinin hesabını sorma yetkisini tanımaktadır. Bir başka ifade ile su hakkından doğan yükümlülüklerle yönelik faaliyetlerde bulunanların, hak sahipleri karşısında sorumlu tutulması; sorumluluğun da hesap vermeyi sağlayan mekanizmalarla işletilmesi gerekir²⁸⁴.

Su hakkını açıkça düzenleyen Bolivya Anayasası md.20 “[...] (2) *Bu hizmetlerin yürütülmesinde [...], sorumluluk, [...] kriterleri esas alınır.*”; Ekvador Anayasası md.314: (1) *Devlet, içme ve sulama suyu, sanitasyon, [...] hizmetlerinin yürütülmesinden sorumludur.* (2) *Devlet kamu hizmetlerinin yürütülmesinde yükümlülük, [...] ilkelerini esas alır.*” ve md.318 “(4) *Devlet, su hakkında tek otorite olarak, sırasıyla insan tüketimi, gıda bağımsızlığını temin için sulama, ekolojik zenginlik ve üretim faaliyetleri için su kaynaklarının planlanması ve yönetilmesinden doğrudan sorumludur.*” hükümlerinde de su hakkının gerçekleştirilmesine ilişkin asli sorumluluğun ve hesap vermesi gereken yükümlünün devlet olduğu açıkça ifade edilmektedir.

ESKHK “*Ulusal su stratejisi ve eylem planı hesap verilebilirlik, şeffaflık ve yargının bağımsızlığı prensiplerine dayanmalıdır*” (GY 15, §49) ve diyerek su hakkını somutlaştırmak üzere gerçekleştirilecek faaliyetlerden sorumlu kamu otoritelerinin şeffaflık, katılım ve bilgi edinme ilkesine anlam katan üçüncü ayak olarak bağımsız yargı önünde devletin temel yükümlülüklerinden sorumlu tutularak hesap verilebilirliğin sağlanması gereğinin altını çizmektedir. ESKHK’ne göre ESKHS’ne taraf devletler, su hakkına ilişkin mevzuatlarında su hakkının işlevsel hale getirilmesinde izlenecek süreç için kurumsal sorumluluk kurulmalı; bu sorumluluğun izlenmesi için gerekli ulusal mekanizmalar ile başvuru yolları ve usulleri düzenlenmelidir (GY 15, §50). ESKHK, 1998 tarihli Sözleşmenin İç Hukukta Uygulanması’na ilişkin Genel Yorum 9²⁸⁵ ile, Çevre ve Kalkınma konulu Rio Bildirgesinin 10. İlkesi’nde de etkin başvuru hakkının ifade edildiğinin altını çizmiş;

²⁸⁴ GİRİTLİ, BİLGİN, AKGÜNER, BERK, **İDARE HUKUKU**, s.1064.

²⁸⁵ BM, E/C.12/1998/24, *General Comment No.9: The domestic application of the Covenant*, 03/12/1988. GY 9, §4 “*Su hakkı tanınmayan herhangi bir kişi veya grup gerek ulusal gerek uluslararası düzeyde etkili yargısal veya diğer uygun hak arama yollarına erişebilmelidir.*”

su hakkı ihlal edilen veya tanınmayan tüm kişi veya grupların hem ulusal hem de uluslararası düzeyde etkili yargısal veya diğer başvuru yollarına erişebilmesi gerektiğini tekrar etmiştir. Genel Yorum 9'a da atıf yapan Genel Yorum 15 uyarınca *"Su hakkı yadsınan tüm kişi veya grupların hem ulusal hem de uluslararası düzeyde adli veya diğer başvuru yollarına erişebilmesi gerekmektedir. [...] Su hakkı ihlal edilen tüm mağdurların geri ödeme, iade, tazmin, telafi ve eylemin tekrarı olmamasının güvence altına alınması gibi uygun tazminat hakkına sahip olması gerekir. Ulusal ombudsmanlar, insan hakları komisyonları ve benzeri kurumların su hakkıyla ilgili ihlalleri ele alabilmesi gerekmektedir."* (GY 15, §55) ESKHK, ayrıca idarelerin su hakkı ihlal edilen kişilere yönelik olarak hukuki yollara başvurma konusunda hukuki destek sağlanması gerektiğini belirtmekte; bu yönde örneğin su hizmetlerinin bedelini ödemeyen kişilere hizmetin kesilmesi halinde yetkili mercilerin kişilere hukuki başvuru yollarını ve hukuki destek imkanlarını açıklamaları gerektiğini ifade etmektedir (GY 15, §56).

Avrupa Konseyi üye devletlerine tavsiye niteliği taşıyan Avrupa Su Kaynakları Şartı, md.18 Aarhus Sözleşmesi'ne atıf yaparak su kaynaklarını ilgilendiren herhangi bir karar, eylem veya eylemsizlik ile su kaynakları yönetimine veya su kaynakları kullanımına dair bilgiye erişimi reddetme veya katılım hakkını reddetme kararlarına karşı tüm gerçek ve tüzel kişilerin idari veya yargısal başvuru imkanına sahip olması gerektiğini ifade etmektedir.

Hesap verilebilirlik kavramı sadece bağımsız yargının ardıl denetiminden ibaret olarak algılanmamalıdır. Katılım ilkesi gereğince su hakkını somutlaştırmak üzere çeşitli kamusal faaliyetler yürüten idarelerin karar organlarının oluşmasını sağlayan seçimler de yürütülen faaliyetlere ilişkin hesabın sorulması ve sorumluluğun gereğince yerine getirilmesinin denetimini sağlar nitelikte olmalıdır. Ayrıca su hakkını somutlaştırmak üzere çeşitli kamusal faaliyetler yürüten kamu idareleri, iç ve dış idari denetim yöntemlerinden birçoğuna da tabi olmalıdır. Örneğin içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerini yürüten mahalli yönetimler iç denetim yöntemi olarak şikayet masaları kurmalı; dış yönetim olarak merkezi yönetimin ve/veya su hizmetlerini denetleyen ayrı bir tüzel kişiliğin örneğin kamu denetçiliğinin denetimine tabi olmalıdır. Özellikle su hizmetlerinin görevsel olarak merkez ile adem-i merkezi yönetimler arasında paylaştırıldığı hallerde sorumlulukların görev alanı çatışması veya koordinasyon eksikliği sebebiyle yerine getirilmemesini engelleyecek mekanizmaların

da kurulması gereklidir²⁸⁶. Su hizmetlerinden sorumlu kamu idarelerinin, görev alanlarındaki bazı hizmetleri özel kişilere gördürmesinin pek tabi mümkün olduğu da dikkate alındığında özel kişilerin sorumluluğuna gidilmesini sağlayacak şekilde gözetim ve denetim mekanizmalarının kurulması da devletin hesap verilebilirliği sağlama yükümlülüğünden kaynaklanmaktadır.

Kısaca su hakkının devletlere yüklediği yükümlülüklerin yerine getirilip getirilmediğini denetleme ve yükümlülüklerin yerine getirilmemesi durumunda yükümlülüğün sorumlularının (kamu idareleri ve/veya özel kişinin) yükümlülüklerini yerine getirmeye davet edilmesi veya yükümlülüklerin yerine getirilmemesinden doğan zararların karşılanması için hukuki araçlar ve maddi imkânların sağlanması gerekir.

Hesap verilebilirliğin sağlanması yükümlülüğüne yönelik hukuki başvuru yolları dizayn edilirken hak arama özgürlüğü bağlamında su hakkının ihlal edildiğini düşünen kişi ve grupların hem bireysel hem de topluluk olarak başvuru imkanı tanınması gerekir. İç ve/veya bağımsız denetim mekanizmaları ile mahkemeler önünde su hakkı ihlal edilenler hem şikayetlerinin dinlenmesi hem de ihlalin giderilmesi ile uyuşmazlığın çözülmesini talep etme yetkilerine sahip olmalıdır. Hesap verme yolları ise ihlali giderme, eski hale getirme, tazmin etme, ihlalin tekrar etmeyeceğine yönelik hukuken bağlayıcı teminatlar verme, ıslah etme ve benzeri yöntemleri kapsar. Hak arama hürriyeti bağlamında devlet ayrıca kişilerin hangi hukuki başvuru yollarına sahip oldukları konusunda bilgilendirme ve farkındalık yaratma yükümlülüğü de altındadır.

Su hakkına açıkça yer vermemekle birlikte; Türkiye Cumhuriyeti Anayasası Temel hak ve hürriyetlerin kötüye kullanılamaması başlıklı md.14, ne devlet ne de kişilerin, temel hak ve hürriyetleri ortadan kaldıracak işlem ve eylemlerde bulunma yetkisinin olmadığını, Temel hak ve hürriyetlerin korunması başlıklı md.40(1) ise hem devletin hem de kişilerin temel hak ve hürriyetleri ihlal etmeleri halinde, hakkı ihlal eden tarafından yapılacak başvuru uyarınca sorumlu tutulacağını ifade etmektedir. Bu hükümlerle de yetinmeyen Anayasa koyucu, md.125 ile temel hakları somutlaştırmak üzere idare tarafından yürütülen faaliyetler gereğince yerine getirilen eylem ve işlemlerin temel hakları zedeleyerek zarara yol açması halinde idarenin sorumlu olduğunu da açıkça tekrar etmiştir. Ayrıca Anayasa md.40(2) su hakkını somutlaştırmak üzere merkezi idare tarafından yürütülen kamusal faaliyetlere ilişkin

²⁸⁶ WaterLex, WASH United, **THE HUMAN RIGHTS TO WATER...**, s.16.

olarak gerçekleştirilen hukuki işlemlerde, ilgili kişilere hangi kanun yolları ve mercilere başvurulacağını ve bu başvuru yollarının sürelerini belirtmekle yükümlü olduğunu da teminat altına almıştır.

Dolayısıyla gerek su hakkını somutlaştırmak üzere yürütülen idari faaliyetlerin yürütülmesi sırasında, gerek su hakkı ile ilgili her türlü özel ve kamusal faaliyetlerin yürütülmesi sırasında devletin su hakkından doğan herhangi bir yükümlülüğünü ihlal etmesi halinde gerek faaliyetleri yürüten idarelerin çeşitli düzeylerde idari denetime ve ardından yargı yolu ile denetime tabi tutularak ihlalin ortadan kaldırılmasını sağlayacak nitelikte hesap verme mekanizmalarının kurulması gerekir.

Türkiye’de günümüzde idari denetim mekanizmaları hiyerarşik denetim, teftiş denetimi²⁸⁷ veya organlar arası denetim²⁸⁸ yani tüzel kişilik içerisinde iç denetim; iç veya dış vesayet denetimi²⁸⁹, Devlet Denetleme Kurulu²⁹⁰, Kamu Denetçiliği

²⁸⁷ Örn. 2560 s. Kn. md.10(1) uyarınca su ve kanalizasyon idareleri’nin işlemleri, hizmet süreleri içinde sürekli olarak çalışacak olan iki denetçi tarafından denetlenir ve md.10(4) uyarınca denetçiler su ve kanalizasyon idaresinin çalışmalarına ilişkin olarak tespit ettikleri eksiklikler, aksaklıklar ve yasa dışı işlemler hakkındaki raporlarını genel kurula yani büyükşehir belediye meclisine ve büyükşehir belediye başkanına sunar; ayrıca su ve kanalizasyon idaresinin yönetim kurulunun bir yıllık faaliyeti hakkında yine genel kurula rapor verirler. Ayrıca 5393 s. Belediye Kn. md.25 uyarınca il ve ilçe belediyeleri ile nüfusu 10.000’in üzerindeki belediyelerde, belediye meclisi, belediyenin bir önceki yıl gelir ve giderleri ile bunlara ilişkin hesap kayıt ve işlemlerinin denetimi için bir denetim komisyonu oluşturur.

²⁸⁸ YAYLA, **İDARE HUKUKU**, s.383-384.

²⁸⁹ Vesayet denetimi Anayasa md.123’te yer alan idarenin bütünlüğü ilkesinin farklı tüzel kişilikler arasında kurulmasını sağlayan, esas ve usulleri ile içerdiği yetkilerin kanunla açıkça düzenlenmesi gereken bir mekanizma olarak tanımlanabilir. “*Yerinden yönetim idare ve kurumları üzerinde yapılan denetim -yani idari vesayet- idarenin bütünlüğünün gerçekleştirilmesine hizmet eden vazgeçilmez bir araçtır.*”, AYM, E.1984/129, K.1985/6, T.13/01/1985; Vesayet yetkilerinin genel olarak idari işlemler üzerinde onay, kaldırma, işleme karşı idari veya yargısal yollara başvurma; organlar üzerinde atama, geçici veya kesin olarak görevden alma, yerine geçerek faaliyeti yürütme veya işlem yapma yetkisi ve mali kaynaklar üzerinde denetim yetkisi olarak düzenlendiğini söylemek mümkündür. “*İdari vesayet, kamu düzenini ve idarede bütünlüğü sağlamak için kamu yararı amacıyla kanunların verdiği yetkiye dayanarak, merkezi idarenin, yerel yönetimin organları ve bunların bazı işlemleri ile harcamaları üzerinde, kamu hizmetinin gereklerine uygun olarak kullanılan bir denetim şeklidir.*”, Danıştay 8. D., E.1995/860, K.1996/3398, T.25/11/1996 (Legalbank); ONAR, **İDARE HUKUKU**, s.623-625; DURAN, **İDARE HUKUKU DERS NOTLARI**, s.51-52; GİRİTLİ, BİLGİN, AKGÜNER, BERK, **İDARE HUKUKU**, s.235 vd., YAYLA, **İDARE HUKUKU**, s.379; ÖZAY, **GÜNiŞİGİNDA YÖNETİM**, s.164-177; GÖZÜBÜYÜK, TAN, **İDARE HUKUKU**, s.176-177; GÜNDAY, **İDARE HUKUKU**, s.87-89; GÖZLER, **İDARE HUKUKU I**, s.174-188. Şimdiden belirtmek gerekir ki merkezi idarenin ne belediyeler ne de su ve kanalizasyon idareleri tarafından belirlenen tarifelerin hukuka uygunluk ve yerindeliğini inceleyebilecek bir vesayet yetkisi yoktur. Ancak 2560 s. Kn. uyarınca büyükşehir belediyelerinin, su ve kanalizasyon idarelerinin genel kuruluna verilen yetkileri kullanması atipik bir iç vesayet örneği olarak değerlendirilebilir.

²⁹⁰ Anayasa md.108(1) “*İdarenin hukuka uygunluğunun, düzenli ve verimli şekilde yürütülmesinin ve geliştirilmesinin sağlanması amacıyla, Cumhurbaşkanlığına bağlı olarak kurulan Devlet Denetleme Kurulu, Cumhurbaşkanının isteği üzerine, tüm kamu kurum ve kuruluşlarında [...], her türlü idari soruşturma, inceleme, araştırma ve denetlemeleri yapar.*” 5 s. Devlet Denetleme Kurulu Hakkında C.B.K. (RG:15/07/2018, S:30479) md.4 uyarınca DDK “*a) İdarenin hukuka uygunluğunun, düzenli ve verimli şekilde yürütülmesinin ve geliştirilmesinin sağlanması amacıyla, tüm kamu kurum ve kuruluşlarında ve sermayesinin yarısından fazlasına bu kurum ve kuruluşların katıldığı her türlü kuruluşta, kamu kurumu niteliğinde olan meslek kuruluşlarında, her düzeydeki işçi ve işveren meslek*

Kurumu²⁹¹ (Ombudsmanlık) veya Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu²⁹² denetimi yani ayrı tüzel kişilik eliyle denetimden oluşmaktadır.

Gerek hiyerarşik denetimin doğası itibarıyla²⁹³, gerek vesayet denetiminin kanunla verdiği yetkiler çerçevesinde idare adına yapılan idari işlemi düzeltme, değiştirme, kaldırma, geri alma veya yeni işlem yapma yetkilerini içerdiğinden hukuki sonuca etkin denetim mekanizmalarıdır. Ancak gerek teftiş denetimi ve DDK²⁹⁴

kuruluşlarında, kamuya yararlı derneklerle vakıflarda, her türlü idari soruşturma, inceleme, araştırma ve denetlemeleri yapmak” ile görevlidir. Not etmek gerekir ki DDK’nın ayrı bir kamu tüzel kişiliği olmaması gereğince devlet kamu tüzel kişiliği içerisinde yer alan makamları denetlemesi halinde bir iç denetim, ancak diğer kamu tüzel kişiliklerini denetlemesi halinde bir dış denetim söz konusu olmaktadır.

²⁹¹ İlk olarak 28/09/2006 tarihli ve 5548 s. Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu’yla kurulan Kamu Denetçiliği Kurumu, md.2 uyarınca “Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına bağlı, kamu tüzel kişiliğini haiz” olarak kurulması sebebiyle Anayasa Mahkemesi’nin söz konusu kanunu Anayasa md.6, 87 ve 123’e aykırılığı gerekçesiyle iptal etmesi üzerine (E.2006/140, K.2008/185, T.25/12/2008) 2010 Anayasa değişiklikleri ile Anayasa md.74’e eklenen hükümle anayasal statüye kavuşmuştur. Anayasa md.74 uyarınca “[...] (3) Herkes, [...] kamu denetçisine başvurma hakkına sahiptir. (4) Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına bağlı olarak kurulan Kamu Denetçiliği Kurumu idarenin işleyişiyle ilgili şikâyetleri inceler. [...] (6) Bu maddede sayılan hakların kullanılma biçimi, Kamu Denetçiliği Kurumunun kuruluşu, görevi, çalışması, inceleme sonucunda yapacağı işlemler ile Kamu Başdenetçisi ve kamu denetçilerinin nitelikleri, seçimi ve özlük haklarına ilişkin usul ve esaslar kanunla düzenlenir.” Not etmek gerekir ki Anayasa Mahkemesi yine TBMM Başkanlığı’na bağlı ve kamu tüzel kişiliği olarak kurulan KDK’nın kuruluş kanunu olan 14/06/2012 tarihli ve 6328 s. Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu’nun (RG:29/06/2012, S:28338) iptali istemiyle açılan davayı bir önceki kararının aksine kuvvetler ayrılığı ilkesine aykırı olmadığını belirterek reddetmiştir. (AYM, E.2012/96, K.2012/206, T.27/12/2012). KDK 6328 s. Kn. md.5(1) uyarınca “(1) Kurum, idarenin işleyişi ile ilgili şikâyet üzerine, idarenin her türlü eylem ve işlemleri ile tutum ve davranışlarını; insan haklarına dayalı adalet anlayışı içinde, hukuka ve hakkaniyete uygunluk yönlerinden incelemek, araştırmak ve idareye önerilerde bulunmakla görevlidir.” ile görevlidir.

²⁹² İlk olarak 21/06/2012 tarihli ve 6332 s. Türkiye İnsan Hakları Kurumu Kanunu’yla (RG:30/06/2012, S:28339) kurulan Türkiye İnsan Hakları Kurumu, 06/04/2016 tarihli ve 6701 s. Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu’yla (RG:20/04/2016, S:29690) yerini Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu’na bırakmıştır. Md.1 uyarınca “insan onurunu temel alarak insan haklarının korunması ve geliştirilmesi, kişilerin eşit muamele görme hakkının güvence altına alınması, hukuken tanınmış hak ve hürriyetlerden yararlanmada ayrımcılığın önlenmesi ile bu ilkeler doğrultusunda faaliyet göstermek, işkence ve kötü muameleyle etkin mücadele etmek ve bu konuda ulusal önleme mekanizması görevini yerine getirmek üzere” kurulan TIHEK kamu tüzel kişiliğine haiz olup md.9 uyarınca “[...] f) İnsan hakları ihlallerini resen incelemek, araştırmak, karara bağlamak ve sonuçlarını takip etmek. g) Ayrımcılık yasağı ihlallerini resen veya başvuru üzerine incelemek, araştırmak, karara bağlamak ve sonuçlarını takip etmek. [...]” ile görevlidir.

²⁹³ Hiyerarşik denetimin doğası itibarıyla kapsadığı yetkileri mevzuatımızda 06/01/1982 tarihli ve 2577 s. İdari Yargılama Usulü Kanunu (RG:20/01/1982, S:17580) md.11(1) açıkça şu şekilde ifade etmiştir: “[...], idari işlemin kaldırılması, geri alınması, değiştirilmesi veya yeni bir işlem yapılması üst makamdan, [...] istenebilir.”

²⁹⁴ İdari denetimin etkinliğini sağlayacak yöntemlerden biri denetim sonuçlarının kamuoyuna açıklamasıdır. Oysa 02/04/1981 tarihli ve 2443 s. Devlet Denetleme Kurulu Kurulması Hakkında Kanun (RG:03/04/1981, S:17299) md.6 ile öngörülen DDK yıllık raporunun yayımlanması zorunluluğu 406 s. KHK (RG:06/04/1990, S:20484) ile yapılan değişiklikle kaldırıldığı gibi; Cumhurbaşkanlığı sistemine geçiş ile yeniden düzenlendiği 5 s. Devlet Denetleme Kurulu Hakkında C.B.K. md.18 uyarınca denetim, inceleme, araştırma ve soruşturma faaliyetlerinde gizlilik esas olup; raporların yayımlanıp yayımlanmayacağına Kurul karar vermektedir. DDK, 4982 s. Bilgi Edinme Kanunu kapsamında yaptığımız başvuruya cevaben 2020 yılı itibarıyla içme suyu ve kanalizasyon hizmetleri yürüten mahalli idareler, mahalli idare birlikleri ve su ve kanalizasyon idareleri ile bölgesel kalkınma idareleri hakkında herhangi bir rapor olmadığını iletmıştır.

denetimi, gerek KDK ve TİHEK denetimi inceleme, araştırma, denetleme, tavsiye kararları verme ve raporlama gibi yetkileri içermekte olup aslen hukuki sonuca doğrudan etkisi olmayan, ancak dolaylı şekilde etki gösterme imkânı taşıyan mekanizmalardır.

TİHEK bir kararında²⁹⁵ BM Mahpusların Islahına Dair Asgari Standart Kuralları (Nelson Mandela Kuralları) 43'üncü Kural'a atıf yaparak mahpusların içme suyunun azaltılmasının kesinlikle yasak olduğunu; bir başka kararında²⁹⁶ 11/01/2006 tarihli Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin Üye Devletlere Avrupa Cezaevi Kuralları Hakkında Rec (2006) 2 Sayılı Tavsiye Kararı'nın (Avrupa Cezaevi Kuralları) Beslenme başlıklı bölümüne atıf yaparak mahpusların temiz içme suyuna her zaman ulaşabilmeli olduğunu altını çizmiştir. TİHEK, Sivas E Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumu Ziyareti Ziyaret Raporu'nda²⁹⁷, 'Su sorunu' başlığında, çeşitli koşullarda musluktan akan suların içmeye uygun olmadığı, suların düzenli akmadığı, suyun verildiği koşullarda yetersiz kalabildiği, mahpuslar tarafından koşullarda su kesintilerine karşı pet şişelerde su bulundurulmasına idare tarafından izin verilmediğinin iddia edildiğini belirtmiş; ardından kurum yetkililerinden alınan bilgilere göre belediyeden gelen şebeke suyunun altyapı eksikliği ve tazyikli olmaması sebebiyle yetmediği, bloklar halinde verildiği ve kesintilerin bu sebeple yaşandığı, kurumun su ihtiyacının büyük bölümünün Sivas Açık Ceza İnfaz Kurumu tarafından kendi tesislerinde arıtılan kuyu suyu ile takviye edilerek sağlandığı, bir kişinin günlük 120-150 litre su ihtiyacının, buzdolapları olmayan mahpusların meyve, içecek gibi ürünleri soğutmada musluk suyunu kullanmaları sebebiyle 300 litreye kadar çıktığı ve suyun yetmemesinin ana nedeninin bu olduğu, altyapının 450 kişilik olmasına rağmen 1000 kişiye su verilmesi gerektiği yani aşırı kalabalıklaşmanın da suyun yetersizliğine sebep olduğu, suların pet şişelerde muhafaza edilmesinin ise Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü (CTE) talimatı ile yasak olduğu belirtilmiştir. TİHEK bu raporunda BM ESKHK Genel Yorum 15'e atıf yaparak *"bir insan hakkı olan su hakkının herkese, kişisel ve ev içi kullanım için yeterli miktarda, güvenli, kabul edilebilir renk, koku ve tatla, fiziksel olarak erişilebilir ve uygun fiyatlı su kullanma olanağı sağladığını öngörmekte ve mahpuslar gibi, toplumda daha hassas konumda olan gruplara özellikle dikkat edilmesi hususuna vurgu yapmaktadır"* ve yine

²⁹⁵ TİHEK, Başvuru No.2018/1860, Karar No.2019/13, Toplantı Tarihi/Sayısı:05/03/2019/78.

²⁹⁶ TİHEK, Başvuru No.2018/4237, Karar No.2019/30, Toplantı Tarihi/Sayısı:07/05/2019/85.

²⁹⁷ TİHEK, *Sivas E Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumu Ziyareti Ziyaret Raporu (Rapor No: 2019/06)*, 2019, s.4-5.

“mahpuslara kişisel temizlikleri için kullanabilecekleri su ve ihtiyaç duyduklarında her an içebilecekleri içme suyu sağlanacağı”na ilişkin BM Mahpusların Islahına Dair Asgari Standart Kuralları’na atıf yaparak “Her ne kadar Kurum kantininde de uygun fiyata içme suyu satılıyor olsa da, kişisel temizlik gibi ihtiyaçlar için musluklardan akan suyun da yeterli hijyen koşullarına uygun olması gerekmektedir” diyerek su hakkının ihlal edildiğine yönelik tespitte bulunmuştur. Yine TİHEK, Adana Sarıçam Geçici Barınma Merkezi Ziyareti raporunda²⁹⁸ ise 13 artezyen su kuyusundan elde edilip tam biyolojik arıtma sisteminden geçirilen ve haftada 2 gün kontrolleri yapılan suyun 24 saat verilemediğini, günde 3 defa belirli saatlerde verildiğini ve bunun nedeninin suyun arıtılmasında yaşanan teknik sorun olduğunu açıklamaktadır. Kanaatimizce gerekli su depolarının inşası ve Adana ASKİ’den destek alınarak su temini ile 24 saat kullanımın sağlanmaması halinde su hakkı ihlal edilmektedir.

Kısaca TİHEK, özellikle ayrımcılığa maruz kalması en muhtemel olan dezavantajlı insan topluluklarının yaşam koşullarında içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinden nasıl yararlandıklarını değerlendirmekte ve su hakkına ilişkin sonuçları raporlayarak²⁹⁹ gerekli idareler ve kamuoyuyla paylaşarak bir denetim mekanizması oluşturmaktadır.

KDK’nın da su hakkına doğrudan atıf yapmayan ancak ilgili kararları vardır. KDK Ankara Su ve Kanalizasyon İdaresi (ASKİ) Genel Müdürlüğü’ne yöneltilen ödeme tarihi geçmiş faturaların ödenmemesi sebebiyle kesilen su hizmetinin, faturaların ödenmesi üzerine açılması ile birlikte şikayetçiden su açma-kapama bedelinin alınmasına ilişkin şikayeti incelediği kararında³⁰⁰, 2560 s. Kn.’un verdiği yetkiye dayanarak çıkarılan ASKİ Tarifeler ve Abone Hizmetleri Yönetmeliği ile su açma-kapama bedelinin hizmet bedellerinin tarife ve bedel çeşitleri arasında sayıldığını; alınacak su kapatma ve açma bedelinin Genel Kurul’ca belirleneceğinin hüküm altına alındığını ve abonelik sözleşmesinde bu hususları belirten hükümlerin bulunduğu; altını çizerek; her iki tarafını bağlayıcı nitelikteki abonman sözleşmelerindeki *“şartların yerine getirilmemesi halinde, idarenin kamu hizmetinin ifasından kaçındığı, hatta gerekirse sözleşmenin cezai şart hükümlerini de uyguladığı, sözleşmenin rızayla ve okunarak imzalanmış olması ve genel uygulamada sözleşmenin*

²⁹⁸ TİHEK, *Adana Sarıçam Geçici Barınma Merkezi Ziyareti (Rapor No: 2019/2)*, 2019, s.7.

²⁹⁹ Su hakkına ilişkin TİHEK benzer tespitlerinin olduğu raporlar için bkz. örn. TİHEK, *Bolu Emniyet Müdürlüğü Nezarethaneleri Ziyareti (Rapor No: 2019/08)*, 2019; *Osmaniye Cevdetiye Geçici Barınma Merkezi Ziyareti (Rapor No:2019/10)*, 2019.

³⁰⁰ KDK, *Şikayet No.2015/5279*, T.05/05/2016.

ilgili hükümlerinin genel kabul görmesi hususları”nı da göz önüne alarak; “mevzuata aykırılık sebebiyle yaptırım niteliğinde olan su sayacı açma kapama eylem ve işleminde idarenin personel çalıştırdığı, araç, gereç, mesai ve harcama sarf ettiği, açma kapama işleminin fiilen uygulandığı, tahakkuk ettirilen bedelin makul bir şekilde fiyatlandırıldığı ve sonunda açma kapama işleminin gerçekleştirildiği gözetildiğinde bedelin hizmet bedeli olarak alınan ücret olarak değerlendirilmesi gerektiği” ve bu doğrultuda da şikayetçinin belirttiği üzere açma-kapama bedelinin Anayasa md.73 ve md.124’e aykırı olmadığı sebebiyle şikayeti reddetmiştir.

KDK, Ankara ASKİ tarafından, bir yıllık dönem içerisinde su faturası toplam tutarına %45 oranında zam yapılması ve su sayacının doğru ölçüm yapıp yapmadığı konusunda kontrol mekanizmasının işlememesi hususlarının şikayet edildiği bir başka kararında³⁰¹; önce su bedeli kaleminde bir yıl içerisinde %27 oranındaki artışın sebeplerini ASKİ’ye sormuş, ASKİ’nin 6360 s. Kn.’da yapılan değişiklik ile görev alanının il mücavir alan sınırlarına genişletilmesine rağmen ödenek tahsis edilmemesi, devam eden yatırımların yanına yeni yatırımların yapılması gerekliliği ve yükselen enerji maliyetleri olmasına rağmen 2013 yılında artış yapılmaması şeklindeki cevabına binaen 1m³ su bedelinin, maliyeti, kâr oranı ve satış fiyatının ne olduğunun tarife bazında bildirilmesini istemiş, ancak bu soruya ASKİ tarafından cevap verilmediğini belirttikten sonra *“Her ne kadar su bedelinde maliyet belirtilmemişse de, 5.000.000 nüfusu aşan kentte bunun tespitinin güç olduğu ve belirtilen nedenlerle maliyetin her halukarda artacağı tespit edilmiştir. Ayrıca idarenin ve Büyükşehir Belediye Meclisinin bildirdiği gerekçelerinin aksi ileri sürülmediği gibi bunların aksini gösteren bilgi ve belgeye de rastlanılmamıştır.”* diyerek 1m³ su bedelinin maliyetine ilişkin daha fazla değerlendirme yapmamıştır. Ardından KDK, atıksu bedelinin tüketilen su bedelinin %50’si olmasını konusunda *“atıksu bedelinin ücret niteliğinde olması ve bedelin belirlenmesinde herhangi bir alt ve üst karlılık oranı olmadığı hususları dikkate alındığında, kullanılan su kadar atıksu bedeli alınmasında hukuka aykırılık tespit edilmemiştir.”* diyerek değerlendirmesini bitirmiştir. KDK son olarak, şube yolu bakım ücretinin şikayet konusu dönemde meydana gelen %200’ün üzerindeki artışına ilişkin olarak ise *“geçmiş dönemde şube yolu bakım ücretini yıllara bölüp almasının daha uygun olduğu tespit edilmişse de, alınmayan yılları da katarak, 2013 yılından itibaren şube yolu bakım ücreti almasında, geçmiş yıllardan bu yana değerlendirme yapılarak 2013’ten itibaren alındığı, bunun ölçülülük ve oranlılığa*

³⁰¹ KDK, Şikayet No.2015/5001, T.15/06/2016.

aykırı olduğunun söylenemeyeceği, yasal bir engelde rastlanmadığı, bu itibarla idare tarafından yapılan işlemde sonuçları itibariyle hukuka aykırılık tespit edilmediği kanaat ve sonucuna varılmıştır” diyerek şikayetçinin tüm şikayetlerini reddetmiştir. Lakin Kamu Denetçisi Zekeriya ASLAN “2014 yılı Nisan ayı ile 2015 yılı Nisan ayı arasında üretici fiyat endeksi %4,80 ve su tüketim miktarı aynı iken su faturası tutarının toplamda yaklaşık %45 civarında artışı, ekonomik gerçekliklerle bağdaşmadığından bundan böyle su bedelinde yapılacak artışların ekonomik gerçeklikleri yansıtır dengeli bir fiyat politikası şeklinde olması, diğer taraftan atıksu bedeli belirlenirken, kirleten öder ilkesi uyarınca maliyetlerin belirlenip farklı tarifeler oluşturulması ve şube yolu bakım ücretinde yapılan artışların ölçülü, orantılı olması yönlerinden, işlem yapılması için Ankara Büyükşehir Belediye Başkanlığına (Aski Genel Müdürlüğü) tavsiyede bulunulması yönünde” öneride bulunmuştur. Buna rağmen KDK kararında “idarenin gerekçelerinin makul, mantıklı, ölçülü ve orantısız olduğunun kanıtlanamadığı diğer yünden, idare tarafından maliyetler bildirilmemiş ise de Türkiye Cumhuriyetinin ikinci büyük ve aynı zamanda başkenti olan Ankara’nın büyükşehir olması, büyümesi, ilçe belediyelerinin borçlarını üstlenmiş olması gerekçelerinin makul ve mantıklı görüldüğü, kamu yararı ve hizmetin gereklerine aykırı bir durum tespit edilmediği, idarenin işlemleri yaparken takdir marjı içerisinde kalmadığının tespit edilemediği, sonuç olarak hukuka aykırılık tespit edilemediğinden kamu denetçisinin görüşüne iştirak edileme”diği de belirtilmiştir. Kanaatimizce burada idarenin makul, mantıklı, ölçülü ve orantılı olduğunu şikayetçinin değil, şikayet edilenin kanıtlaması gerekmektedir ve idarenin 1 m³ su maliyetini ve şube bakım yolu maliyetini bildirmemesi şikayetçinin haklılığına delalet etmektedir. Başkent Ankara’nın büyükşehir olması ve ilçe belediyelerinin borçlarını üstlenmiş olması karşısında ödenek alamaması gerekçesiyle yararlanıcıların makul sınırlarda üstlenebileceklerinden daha fazla bedellendirilmesi yoluna gidilmemelidir. Bu sebeple kanaatimizce Kamu Denetçisi’nin önerisi su hakkının ekonomik olarak erişilebilirliği sağlama yükümlülüğü bağlamında içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinden alınacak bedelin hane halkının geliri ile orantılanması esası yanısıra kirleten öder ilkesine vurgu yaparak eşitlik ilkesini de yansıtmakta olduğundan su hakkına daha yaraşır bir yorum teşkil etmektedir. Ayrıca KDK’nın, BM ESKHK Genel Yorum 15’i gözardı ederek Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesinde yazılı ve güvence altına alınmış olan başkaca bir insan hakkı ihlalinin tespit edilmediği sonuç ve kanaatine varıldığını belirtmesinin de talihsiz bir açıklama olduğu kaatindeyiz.

KDK, yine Ankara ASKİ görev alanında bulunan mahalde yer alan konutlarında 55 aile olarak oturduklarını ileten başvuranın, evlerine içme suyu bağlanması için müracaat ettikleri idarenin, su yetersizliğini gidermek amacıyla devrede olmayan bir kuyunun devreye alması ve bu sebeple bol miktarda su olması yanısıra başvuranların oturduğu bölgenin mevzi imar planlı yer olması sebebiyle su getirmek zorunda olmadığını gerekçe göstererek, onaylanan içme suyu şebeke projesinin iptal edilmesine yönelik şikayete ilişkin kararında³⁰² dostane çözüm kararı vermiştir. Zira ASKİ Genel Müdürlüğü tarafından gönderilen cevapta *“konuyla ilgili olarak Ankara 2. Bölge Su ve Kanal İşletme Dairesi Başkanlığı Polatlı Bölge Müdürlüğü tarafından yapılan inceleme neticesinde, şikâyeteye konu Polatlı İlçesi Gedikli Mahallesi yer alan [...] 55 adet konutun su ihtiyacının karşılanması amacıyla [...] gerekli çalışmaların başlatıldığı ve söz konusu mahalde yer alan konutların içme ve kullanma suyu ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için 2 km uzunluğunda HDPE boru döşenmek suretiyle mahallenin içme ve kullanma suyu teminin sağlandığı, dolayısıyla başvuruya konu şikâyetin gerekli iş ve işlemler tesis edilmek suretiyle giderildiği, mahallenin içme ve kullanma suyu ihtiyacının karşılandığı”* belirtilmiş; başvuran da sorunun çözüldüğünü belirterek teşekkürlerini iletmiştir. Burada su hakkı uyarınca fiziki erişimi sağlama yükümlülüğü idare tarafından kendiliğinden gözetilerek yerine getirilmiş görünse de KDK denetiminin başlatılmasının da bir etki yaratmış olabileceği de gözden kaçmamalıdır.

KDK Eskişehir ESKİ'ye yönelik olarak şikayetçinin söz konusu konutu aldığı tarihten bu yana su kartına su yüklediğini belirterek arızanın giderilmesini istemesine rağmen borç çıkarılmasına ilişkin şikayetini inceldiği bir başka kararında³⁰³, şikayetçinin yeni satın aldığı konutta yeni bir abonelik sözleşmesi kurmadan, eski sahibin/kiracının da aboneliği sonlandırmadan evi tahliye etmesi nedeni her ne kadar kaçak su kullanımı olmasa da kullanılan 425 ton su bedelinin kime tahakkuk ettirilmesi gerektiği hakkında karar vermiştir. KDK, ESKİ'nin *“Ön ödemeli Elektronik Kartlı Sayaçlarda mevcut abone taşınmazdan ayrıldığı halde aboneliği kapatmadığı, taşınmaza yeni taşınan gerçek veya tüzel kişilerin abonelik başvurusu yapmamaları halinde abonelik devam ettiğinden kullanıcının kim olduğu İdarece bilinmemektedir. Karta su yüklemesi yapılarak sayaçtan su geçmesi kaçak su kullanımı veya usulsüz kullanım eylemini oluşturmamaktadır. [...] ESKİ Tarifeler*

³⁰² KDK, Şikayet No.2017/16223, T.16/04/2018.

³⁰³ KDK, Şikayet No.2017/16095, T.29/05/2018

Yönetmeliğinin 35.1 maddesi ‘Suyu açık olan bir aboneliğe yeni taşınanlar, ESKİ’ye müracaat ederek abone sözleşmesi yapmak zorundadırlar. Aksi halde, önceki abonenin ödenmeyen borçlarından sorumludurlar.’ amir hükmünce sorumludur. [...] Tarifeler Yönetmeliğimizdeki maddeler taşınmazlardaki su tüketim bedellerinin ödenmesinde kullanılan gerçek veya tüzel kişileri sorumlu kılmak için oluşturulmuş mevzuat hükümleridir. Bu hükümler gerçek su tüketimlerini tespit etmeye yöneliktir. Aboneliği kapatmadan ayrılan kişi ile yeni abonelik tesis etmeden aynı konutta yaşamaya başlayan farklı kişilerin konutu kullanma tarihleri tespit edildiğinde sorumluluk bu tarihlere göre belirlenmektedir. Konunun çözümü için [...] Eskişehir İl Nüfus ve Vatandaşlık Müdürlüğünden adreste ikamet edenlerin adı soyadı, TC kimlik numaraları ve güncel adres bilgileri talep edilmiştir. Yukarıda açıklanan nedenlerle şikâyetçi, şikâyetinde haksız olup, yapılan işlem yasa ve usule uygundur [...]”

şeklindeki açıklamasına istinaden şikayeti iki ayrı yönden değerlendirmiştir. KDK, öncelikle şikâyetçinin Tepebaşı Kaymakamlığı İlçe Tüketici Hakem Heyeti Başkanlığına yaptığı ve reddolunan başvuruda, Tüketici Hakem Heyeti’nin ESKİ Tarifeler Yönetmeliği’nin ilgili hükmüne dayanarak başvuruyu reddederken ayrıntılı inceleme yapmadığını “ilgili idarenin tarifeler yönetmeliği düzenlemesinde tahsilat aşamasında her ilgiliyi sorumlu tutacak şekilde düzenlemeler getirdiği, idarenin yönetmeliğin 35.1 hükmü gereği şikâyetçiden, 35.2 hükmü gereği eski sahip/kiracıdan su kullanım bedelini talep ve tahsil edebileceği, bu yollara başvurulması durumunda idarenin bir kullanımdan dolayı iki tahsilat gerçekleştirebileceği ve sebepsiz zenginleşmiş olacağı hususları dikkate alındığında kararın yerinde olmadığı”nı saptamıştır. Ardından Yargıtay 13. H.D., E.2006/15055, K.2007/2388 kararındaki “Davacı taşınmaz mülkiyeti kendisine ait olsa dahi dava dışı abonenin borcundan sorumlu değildir. Davalı ödenmeyen su bedelini ancak abone ya da fiili kullanıcıdan talep edebilir.” ve Yargıtay 4. H.D., E.1999/10749, K.2000/1506, T.21/02/2000 kararındaki “davalının oturduğu ve kaçak su tükettiği dönemin daha sağlıklı biçimde belirlenerek sadece o dönemdeki kaçak tüketimle sorumlu tutulması gerekir.” şeklindeki hükümlerine de atıf yaparak, “şikâyetçinin evi 12/07/2016 tarihinde satın aldığı [...], şikâyetçinin 06/10/2016 tarihinden önce evde ikamet ettiğine dair ilgili idare tarafından bir tespitte bulunulmadığı, şikâyetçinin taşınma tarihi olan 06/10/2016 tarihi ile idareye sayaç arızasını ilettiği 15/11/2017 tarihi arasında geçen 11 ay 9 günlük süre zarfında 425 ton su kullanımının kabulünün 2018 yılı su ve atık su satış tarifesinde konut aboneleri için belirtilen 3,05 m3/TL fiyat dikkate alındığında

hayatın olağan akışına aykırı düşeceği”, “İdare tarafından su kullanımının kim tarafından gerçekleştirildiği tespit edilmeden doğrudan şikâyetçiden talep edilmesinin hatalı olduğu”nu belirterek sonuç olarak başvuran tarafından bizzat kullanıldığı ispat edilemeyen su bedelinin, şikâyetçiden talep edilmesi işleminde hukuka ve hakkaniyete uygunluk tespit edilemediğine ve başvurunun kabulü ile “Su bedelinin tamamının şikâyetçiden tahsiline yönelik işleminin geri alınarak, şikâyetçi ile evin eski sahibi/kiracısının kullanım miktarlarının sayaca yapılan en son yükleme tarihi ile aylık ortalama kullanım miktarları gibi hususlar da dikkate alınarak belirlenip buna göre su bedeli tahsili yoluna gidilmesi hususunda” ESKİ’ye tavsiyede bulunulmasına karar vermiştir³⁰⁴. KDK ayrıca ESKİ’nin İyi Yönetim İlkeleri’nden karara karşı başvuru yollarının gösterilmesi ilkesine uymadığını tespit etmiştir.

KDK’nın Manisa MASKİ’ye yönelik olarak şikâyetçinin “sayacının ön ödemeli elektronik kartlı sayaçla değiştirilmemesi için gerekli işlemlerin yapılmasını” talep ederek yaptığı şikâyete ilişkin kararında³⁰⁵ “başvuruya konu ihtilafın; abonenin sayaç tercih etme hakkı bulunup bulunmadığı, bu konuda ilgili idare tarafından bir zorunluluk getirilip getirilemeyeceği ve abonenin izni veya talebi olmadan sayaçların İdare tarafından değiştirilip değiştirilemeyeceği konularına ilişkin olduğu”nu tespit ettikten sonra; MASKİ’nin gerekçe olarak gösterdiği hususları incelemiş, Ölçü Aletleri Damga Yönetmeliği’nde 10 yıllık periyodik muayene süresi dolan sayaçların

³⁰⁴ Benzer şekilde KDK, vefat eden abonenin konutunda yaşamaya devam eden murislerin kullandığı su borcunun, taşınmazı kiralarak yeni abonelik yaptıran şikâyetçiye ödetilmek istenmesi konusunda Mersin Su ve Kanalizasyon İdaresi Genel Müdürlüğü’ne karşı yapılan şikâyet; “Şikâyet konu olayda borç tahakkuk ettirilmesi işlemin sebebi olan [Mersin MESKİ Tarifeler Yönetmeliği] [...] 31/5 maddesinde ‘... Abone sözleşmesini feshetmeden abonelik adresini terk edenler’ için daha sonra gelen kişinin kullanımı nedeniyle müteselsilen sorumlu olacaklarını belirtilerek ...’e borç tahakkuk ettirilmiştir. Ancak bu madde hükmü mevcut abonelik sözleşmesi devam edenler için geçerlidir. Burada asıl sorumluluğun abone sözleşmesini feshetmeden ayrılan kişilerin üzerinde olması gerekirken, İdare tarafından kolay olan yol seçilerek yeni abone için bu madde hükmü gerekçe gösterilerek işlem tesis edilmesi sebep bakımından işlemi sakat hale getirmektedir. Yani şikâyetçi ...’e ilgili Yönetmeliğin 31/5 maddesi gerekçe gösterilerek borç tahakkuk ettirilmesi işlemi sebep bakımından hukuka aykırılık oluşturmaktadır.” diyerek; MESKİ Genel Müdürlüğü Tarifeler Yönetmeliği md.39(8) uyarınca “‘... AYNI KULLANIM YERİNE AİT ÖNCEKİ ABONELERİN BORÇLARINDAN YENİ ABONE SORUMLU TUTULAMAZLAR...’” hükmünün de bulunduğu altını çizerek ve “Kural olarak, her abone kendi borcundan sorumludur. Davalı belediye dava dışı abonenin borcunu ancak kendi abonesinden isteyebilir. Abonenin borcunu ödemesi halinde aynı yerde abone olma talebini ilk abonenin borcunu ödemesi koşuluna bağlayamaz.” diyen Yargıtay 13. H.D. E.2009/11454, K.2010/1647, T.15/02/2010 sayılı kararına ve “Su borcu evin mülkiyetine bağlı bir borç değildir.” diyen Yargıtay 13.H.D., E.2002/2546, K.2002/4380, T.18/04/2002 sayılı kararına atıf yaparak, şikâyetçi taşınana kadar vefat eden abonenin varislerinin bu yerde ikamet ettiğinin muhtar beyanı ile teyit edilmesi, buna rağmen İdare tarafından kolay usul tercih edilerek şikâyetçiye borç tahakkuk ettirilmesinin hukuka ve hakkaniyete aykırı olduğunu tespit etmiş ve söz konusu borcun iptal edilmesi yönünde tavsiye kararı vermiştir. KDK, Şikâyet No.2018/16434, T.24/05/2019, KDK.

³⁰⁵ KDK, Şikâyet No.2018/2158, T.27/07/2018, KDK.

tekrar damgalanmayacağına dair hüküm olmadığı gibi, damga süresi dolan sayaçların değiştirileceğine dair hüküm olmadığının, ayrıca MASKİ Tarifeler Yönetmeliğin’de de 10 yıllık süresi damga süresini dolduran sayaçların değiştirilmesinin zorunlu olduğuna ilişkin bir düzenleme bulunmadığının altını çizmiştir. Bu tabloda KDK, MASKİ *“tarafından, 10 yıllık damga süresi dolmuş sayaçların değiştirilmesinin zorunlu olduğuna ilişkin belli bir mevzuat hükmü gerekçe gösterilmeden, sadece kendi organı olan MASKİ Olağan Genel Kurulu tarafından alınan 18/05/2015 tarihli kararla abonelere sayaç değiştirilmesi zorunluluğu getirilmesini”* idarenin kanuniliği ilkesine aykırı bir durum olarak değerlendirmiştir. KDK ayrıca *“mevzuattan kaynaklanan haklı bir sebep bulunmadan ve abonelere sayaç tercihi konusunda (faturalı veya ön ödemeli) bir seçenek sunulmadan, abonelerin kartlı (ön ödemeli) su sayacı kullanmak zorunda bırakılmasını”,* Yargıtay 3. H.D., E.2014/16784, K.2015/12327 sayılı kararına³⁰⁶ atıfta bulunarak, *“aksine bir teamül, ticari örf veya adet ya da haklı bir sebep yoksa; bir mal veya hizmetin satışını o mal veya hizmetin, kendisi tarafından belirlenen miktar, sayı, ebat gibi koşullara ya da başka bir mal veya hizmetin satın alınması şartına bağlayamayacağı”*na³⁰⁷ atıfta bulunan 4077 s. Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun md.6(3) ve 4721 s. Türk Medeni Kanunu md.2’ye aykırılık teşkil ettiğini belirtmektedir. KDK, bu konuda MASKİ’ye daha önce tavsiyede bulunulduğunu belirttiikten sonra MASKİ’nin *“bu sayacın kullanımının zorunlu olduğu yaklaşımı yerine, bu sayacın kullanımının faydalarını ve avantajlarını ortaya koymasının, [...] daha olumlu sonuçlar ortaya çıkaracağını”*n ve *“mevcut abonelerin gönüllü olarak bu sisteme geçmesini teşvik edecek [...] faaliyet ve tanıtımlara ver vermesinin objektif iyi niyet kurallarına, temel tüketici haklarına, iyi yönetim ilkelerine ve hakkaniyete uygun olacağı”*nın altını çizerek MASKİ’ye *“sayacının değiştirilemeyeceğine ilişkin olarak şikâyetçiye yazılı bildirimde bulunulması ve ayrıca diğer abonelerin de bu şekilde mağduriyet yaşamaması için konuyla ilgili gerekli düzenlemelerin veya iş ve işlemlerin yapılması”*nı tavsiye etmektedir. MASKİ’nin, KDK’nın 18/05/2018 tarihli tavsiye kararına uyarak, şikâyetçinin aboneliğinde kartlı sayacın sökülerek mekanik su sayacını takması olumlu gibi görünse de süreklilik arz eden şekilde şikâyet konu olması su hakkına yönelik olarak istikrarlı şekilde ihlalde bulunduğu anlamına gelmektedir. KDK bu hususu iyi

³⁰⁶ Yargıtay 3. H.D., E.2014/16784, K.2015/12327, T.02/07/2015 (Av. Nezih Dağdeviren). Aynı yönde bkz. Yargıtay 3. H.D., E.2015/4214, K.2016/6247, T.21/04/2016 (LegalBank).

³⁰⁷ MASKİ’ye yönelik olarak önödeme sayaç konusunda benzer kararlar için bkz. KDK, Şikâyet No.2017/16670, T.04/04/2018.

yönetim ilkelerinden “kanunlara uygunluk, nezaket ve dürüstlük” ilkelerine uygunsuzluk olarak nitelendirmektedir.

KDK, bir diğer kararında³⁰⁸ Samsun SASKİ’nin 03/12/2018 tarihli ve 26 sayılı Genel Kurul kararı ile 1 Ocak 2019 itibariyle kendi adlarına tesis edilen yalnız bir mesken aboneliğinde verilecek % 50 oranında engellilik indiriminin, sağlık kurulu raporuyla % 40 ve üzerinde engelli olduğunu belgeleyen ve aylık geliri brüt asgari ücretin altında olan abonelere uygulanmasına ilişkin kararının, “Anayasanın 10 ve 61 inci maddeleri ile uluslararası sözleşmelerin bir gereği olarak yerelde ikamet eden engelli vatandaşların desteklenmesi asıl unsurdur. Bu anlamda ilgili idare tarafından engellilik şartı yanında kendi içinde eşitliği bozacak şekilde aylık geliri brüt asgari ücretin altında olan engellilerin yararlanması şartı getirilmesi engellilere tanınan pozitif ayrımcılığın uygulanmasını zedelemektedir. Somut olay temelinde engellilere dönük gerçekleştirilen su indirimi imkanının diğer yandan maddi durumu iyi olmayan kişilere yönelik yapılmak istenmesi ve aynı anda değerlendirmeye alınması Anayasanın ilgili hükümleri ile hedeflenen amaçla uyuşmamaktadır.” dedikten ve diğer 23 su ve kanalizasyon idaresinin engellilik indirimi uygulamaları şartlarını da aktardıktan sonra, idarenin engellilik indirim şartlarını belirlemede takdir yetkisi olmakla birlikte bu yetkinin yasanın koyduğu sınırlar içinde kullanılması, eşitlik ilkesine önem verilmesi, kamu yararının gözetilmesi ve gerekçeli şekilde kullanılması gerektiğinin altını çizerek, sosyal devlet anlayışına uygun düşmeğini tespit ederek “engellilere yönelik su indirimi uygulamasında engelli olma şartı yanında ‘aylık geliri brüt asgari ücretin altında olan engellilerin yararlanması şartı’ nın kaldırılarak, bütün engellilerin bu haklardan yararlanmasını sağlayacak yeni bir düzenleme yapılması hususunda” SASKİ’ye tavsiyede bulunulmasına karar vermiştir.

Görüldüğü üzere KDK, özellikle su ve kanalizasyon idarelerine yönelik kararlar vermekte³⁰⁹, bir idari denetim mekanizması olmakla birlikte henüz su hakkını açıkça tanıyarak su hakkının devlete getirdiği yükümlülöklere ilişkin değerlendirmeler yapmamaktadır. Ancak Yargıtay kararlarını da dikkate alarak ciddi anlamda su hakkına yönelik önemli tavsiye kararları vermekte ve sonuca ulaşabilen etkin denetim mekanizması olduğunu da kanıtlamaktadır.

³⁰⁸ KDK, Şikayet No.2019/5273; T.29/08/2019, KDK.

³⁰⁹ KDK’nın ayrıca ambalajlı su ticaretine yönelik olarak Sağlık Bakanlığı’nın gerekli mikrobiyolojik analizleri kendiliğinden ve eksik yapıldığına yönelik şikayeti incelediği karar için bkz. KDK, Şikayet No. 2017/13757 , T.09/05/2018.

Türkiye’de günümüzde su hakkına yönelik idari faaliyetlerin hukuka uygunluğunu sağlayan yargısal denetimi Anayasa md.125 uyarınca aslen idari yargı denetimine tabidir. İçme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinin “*yönetimine ve hukuka uygun olarak yürütülüp yürütülmediğinin, kamu yararına uygun şekilde işletilip işletilmediğinin, hizmet kusuru ya da başka bir nedenle idarenin sorumluluğu bulunup bulunmadığının yargısal denetiminin, 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu’nun 2. maddesinde ‘idari dava türleri’ arasında sayılan ‘idari işlem ve eylemlerden dolayı zarara uğrayanlar tarafından açılacak tam yargı davası’ kapsamında, idari yargı*

yerlerince yapılacağı açıktır.”³¹⁰ Ayrıca abonelik sözleşmesinin yapılması veya iptal edilmesine ilişkin idari işlemlere karşı idari yargıda iptal davası açılmaktadır.³¹¹

³¹⁰ Örn. “Davalı ASAT’a ait içme suyu borusunun patlaması sonucu davacıya ait seralara ve domates bitkilerinde meydana getirdiği iddia olunan zararın tazmini istemiyle açılan davanın İDARİ YARGI YERİNDE çözümlenmesi gerektiği hk.” UYM, H.B., E.2015/728, K.2015/730, T.26/10/2015; “Davacı tarafından, davalı idarenin sorumluluğundaki taşınmazlardan bırakılan atık suların yine davalı idarenin sorumluluğundaki kanalizasyon sistemindeki çatlama ve kırılma nedeni ile davacının taşınmazına bırakılması sonucu arazisinde oluşan zararın, davalı idareden tazmini istemi ile açılan davanın, 2577 sayılı Kanun’un 2/1-b maddesi gereğince İDARİ YARGI YERİNDE çözümlenmesinin gerektiği hk.” UYM, H.B., E.2015/89, K.2015/108, T.02/03/2015; “Davacının hissedarı bulunduğu taşınmazı çevreleyen duvarın, davalı idarece yürütülen su ve kanalizasyon çalışmaları sırasında yıkılması nedeniyle uğranıldığı ileri sürülen zararın tazmini istemiyle açtığı davanın, İDARİ YARGI YERİNDE çözümlenmesi gerektiği hk.” UYM, H.B., E.2015/32, K.2015/28, T.26/01/2015; “Davalı Samsun Su ve Kanalizasyon İdaresi (SASKİ)” ye ait şehir şebeke hattında bulunan rögarın tıkalı olması üzerine taşın su nedeniyle davacı şirketin sigortalısına ait konutta meydana gelen ve teminat kapsamında ödenen zararın rücuen tazmini istemiyle açılan davanın İDARİ YARGI YERİNDE çözümlenmesi gerektiği hk.” UYM, H.B., E.2018/402, K.2018/414, T.25/06/2018; “Su taşkını nedeniyle, davacının evini su basması sebebiyle meydana geldiği ileri sürülen zararın tazmini istemiyle [Samsun Su ve Kanalizasyon İdaresi Müdürlüğü’ne karşı] açılan davanın, hizmet kusuru esasına göre idari yargı yerinde çözümlenmesinin gerektiği” UYM, H.B., E.2013/167, K.2013/275, T.04/02/2013, bu karara karşı oy yazan üyeler “Ş Yargıtay Hukuk Genel Kurulu da 29.11.1995 gün 1995/11-647 esas 1995/1043 sayılı vs. kararlarında 2560 sayılı kanuna tabi olan İSKİ’nin gördüğü hizmetin kamu hizmeti olmakla birlikte faaliyetini özel hukuk kuralları altında yapması itibarıyla TTK 18/1 maddesi anlamında tacir sayılacağı ve tacir olan davalı ile davacı arasındaki haksız fiilden kaynaklanan davaya bakmaya görevinin Adli Yargının görev alanına girdiğini benimsemiştir. ŞAyrıca İSKİ’nin abonelerinden kullanma suyu ve atık sularından talep ettiği bedel konusunda çıkan uyuşmazlıklarda Adli Yargının görevli olduğu benimsenmişken aynı kurumun şahıslara karşı haksız eyleminden dolayı İdari Yargının görevli olduğunu kabul etmek 2560 sayılı yasanın uygulanmasında çelişki oluşturacaktır.” diyerek tacir olan davalı SASKİ ile davacı arasında haksız fiilden kaynaklanan davaya bakma görevinin Adli Yargıya ait olduğunu savunmuşlardır. Kanaatimizce su ve kanalizasyon idareleri, yürüttükleri hizmetlerin kamu hizmeti olmasının yanısıra kamu tüzel kişisi olmaları dolayısıyla tacir değildir. “Aşırı yağış ve idarenin hizmet kusuru nedeniyle, davacıların evinde olduğu ileri sürülen zararın tazmini istemiyle açılan davanın, hizmet kusuru esasına göre İDARİ YARGI YERİNDE çözümlenmesinin gerektiği hk.” ve benzer karşı oy için UYM, H.B., E.2012/602, K.2013/488, T.08/04/2013; “Asfalt zemin altından geçen temiz su borusunun patlaması nedeniyle, davacı sigorta şirketinin hasar ve işyeri sigortası kapsamında sigortalısı olan A.A. ’ya ait işyerinde olduğu ileri sürülen zararın giderilmesinden sonra, davalı idareden bu zararın rücuen tazmini istemiyle açılan davanın, hizmet kusuru esasına göre idari yargı yerinde çözümlenmesinin gerektiği hk.” ve benzer karşı oy için UYM, H.B., E.2012/433, K.2013/484, T.08/04/2013; “Davacıların hisseli olarak maliki bulundukları taşınmazın içerisinden geçen davalı kuruma ait su hattının patlaması nedeniyle taşınmaz üzerinde bulunan ev ve samanlığın zarar gördüğünden bahisle uğranıldığı ileri sürülen zararın tazmini istemiyle açılan davanın İDARİ YARGI YERİNDE çözümlenmesi gerektiği hk.” UYM, H.B., E.2016/453, K.2017/5, T.20/02/2017; “Davacının İstanbul İli, Pendik İlçesi, Kurna Köyü, Suluca Dere Mevkii 14 pafta 434 parselde 25.000 m² de bulunan taşınmazın 13/72 hissesinin maliki olduğu belirtilerek, taşınmaza [İSKİ tarafından, Ömerli İçme Suyu Koruma Havzası içinde kaldığı ve İçme Suyu Havzaları Yönetmeliği gereğince 1.derecede baraj mutlak koruma havzalarında taşınmaz malikinin hiç bir şekilde tasarrufta bulunma imkanının bulunmadığı gerekçesiyle] kamulaştırılmasız el atıldığından bahisle uğranıldığı ileri sürülen zararın tazmini istemiyle açılan davanın, İDARİ YARGI YERİNDE çözümlenmesi gerektiği hk.” UYM, H.B., E.2017/421, K.2017/482, T.10/07/2017, not etmek gerekir ki söz konusu davada kamulaştırılmasız el atma söz konusu olmayıp idare henüz ilgili planı uygulamaktan yani gerekli kamulaştırmayı yapmaktan imtina ettiğinden tasarruf hakkının kısıtlanması söz konusudur; UYM, AYM’nin “davacının taşınmazının imar planlarında ‘dere mutlak koruma alanı’nda bırakılması nedeniyle, tasarruf hakkının kısıtlanmasının kamulaştırılmasız el atma sonucu olduğu ve tasarruf hakkının kısıtlanması sebebiyle doğan zararın ancak idari yargıda açılacak bir tam yargı davasına konu edilebileceği sonucuna ulaşılmaktadır. Dolayısıyla bakılmakta olan dava, itiraz başvurusunda bulunan mahkemenin görev alanına girmemektedir.” şeklindeki kararını (E.2013/93, K.2013/101, T.25/09/2013) ve Yargıtay Hukuk Genel Kurulunun E.2013/603, K.2013/1503, T.30/10/2013 sayılı

Ancak Anayasa Mahkemesi idari faaliyetlerden doğan her türlü uyuşmazlığın idari yargı tarafından çözümlenmesi gerekmediğini, yasakoyucunun haklı neden ve kamu yararını gözeterek idari uyuşmazlık niteliğindeki uyuşmazlıkların çözümünde adli yargıyı görevlendirebileceğini³¹² şu şekilde belirtmektedir: “Anayasa

kararıyla, imar planındaki kısıtlamalardan kaynaklanan ‘hukuki el atmalardan’ kaynaklanan tazminat istemli davaların idari yargının görevinde olduğuna dair kararını dikkate almıştır.

³¹¹ Uyuşmazlık Mahkemesi’nin belirttiği üzere “İptali istenilen abonman sözleşmesi yapılmasına ilişkin işlemin temelini düzenleyici bir işlem olan yönetmelik hükmü olması karşısında, davaya konu işlem, kamu gücüne dayalı, re’sen ve tek yanlı olarak tesis edilen bir idari işlem niteliğini taşıdığından, bu işlemin iptali istemiyle açılan davada, 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu’nun 2/1-a maddesinde sayılan iptal davaları kapsamında idari yargı yerlerinin görevli olduğu sonucuna varılmıştır”, “Davacı şirket ile davalı idare arasında, BUSKİ Tarifeler Yönetmeliği uyarınca akdedilen Atıksu Abone Sözleşmesine ilişkin olarak, davacı tarafından, bu sözleşmenin iptali istemiyle yapılan başvurunun reddine dair işlemin iptali istemiyle açılan davanın İDARİ YARGI YERİNDE çözümlenmesi gerektiği hk.” UYM, H.B., E.2016/161, K.2016/208, T.11/04/2016. Ancak Uyuşmazlık Mahkemesi eski bir kararında, S.S. Çamlıca Sakinleri Konut Kooperatifince yaptırılan 85’i arsa sahibinin payına düşen 320 konutluk ve inşaatının bitmesine istinaden fiilen iskâna açılan Çamlıca sitesinde, aralarında konutları doğrudan arsa sahibinden satın alarak kooperatif üyesi olmayan konut sahiplerinin de bulunduğu 160 konutun suyu ihtiyacı için Ankara ASKİ’ye başvurarak ferdi abonelik sözleşmesinin yapılmasına ilişkin taleplerin, kooperatif yönetiminin inşaat hesabı kesildikten sonra ferdi aboneliğe geçileceğine ve kooperatif borcu olduğu sürece hesabın kesilmeyeceğine ilişkin reddine ilişkin kararı ile 17 konutun kooperatif yönetiminin, su bedeli, gecikme cezaları ve KDV toplamından oluşan fiili kullanım borçlarının hisselerine düşen kısmını ödemedikleri gerekçesiyle konut aboneliğine geçirilmemelerine ilişkin kararı idari işlem olarak değerlendirmemiş, abonman sözleşmesi yapılmasına karar verilmesi istemiyle adli yargı yerinde menfi tespit davasının açılmasını hukuka uygun bularak Ankara 13. Asliye Hukuk Mahkemesi’nin “su aboneliğinin ferdileştirilmesi ve abonman sözleşmesi yapılması hususlarının idari işlem niteliği taşıdığı” gerekçesiyle verdiği görevsizlik kararını “ortada davacılarla yapılmış bir abone sözleşmesi yok ise de, bunların mevcut abonelikten fiilen yararlanmış olmaları; diğer taraftan, konut aboneliği sözleşmesi yapılması işleminin, kooperatif yönetimi ile ASKİ arasındaki «özel sözleşme (topluluk protokol) aboneliği»nin ferdileştirilmesinin bir sonucu olarak ortaya çıkması ve esas itibarıyla kamusal yetkilerin kullanılmasıyla ilgili olmayıp dayanağını ‘su aboneliği sözleşmesi (Tarifeler Yönetmeliği)’ hükümlerinde bulan bir özel hukuk işlemi niteliğini taşıması karşısında, davanın özel hukuk hükümlerine göre adli yargı yerince çözümlenmesi” gerektiği gerekçesiyle kaldırmıştır. UYM, H.B., E.1998/4, K.1998/6, T.09/02/1998. Kanaatimizce bu davada sorun ASKİ ile kooperatif arasındaki abonelik türünün değiştirilmesi değil; konut sahipleri ile yeni bir abonelik sözleşmesi yapılmasının reddi yani bir idari işlemi söz konusu olduğundan idari yargı görevlidir.

³¹² Uyuşmazlık Mahkemesi’nin belirttiği üzere idari faaliyetlerin gerçekleştirilmesi sırasında idarenin eyleminin aynı bir hakka müdahale teşkil etmesi ile birlikte plan veya projeye aykırı olarak yapılması halinde “idari kararın tatbiki olan bir fiil sayılamaz ve bu bakımdan bu iddia ile açılmış bir dava haksız fiilden doğan bir davadan ibaret olacaktır.” ve bu doğrultuda “açılan dava ile bir idari tasarrufun iptalinin ya da böyle bir tasarruf nedeniyle uğranılan zararın tazmininin istenilmemiş bulunması karşısında, haksız fiilden doğan zararların tazmini davasının, özel hukuk hükümlerine göre görüş ve çözümünde adli yargı yeri görevli bulunmaktadır.”, “Davacıların taşınmazının yanında bulunan yolda 2014 yılı Aralık ayından 2015 yılı Şubat ayına kadar yapılan su hattı çalışmaları sırasında yolda açılan kanallardan çıkarılan taş, toprak ve hafriyatın [davalı idare tarafından, plan ve proje kapsamı haricinde] taşınmazlarına dökülmesi sonucunda fındık ağaçlarında meydana gelen zararın tazmini istemiyle açılan davanın, ADLİ YARGI YERİNDE çözümlenmesi gerektiği hk.” UYM, H.B., E.2018/469, K.2018/594, T.22/10/2018. Ayrıca fiili yol kavramı için bkz. Yargıtay 4. H.D., E. 2002/12690, K.2003/3012, T.17/03/2003 “Davalı belediyenin, işlem ve eylemlerinin, kural olarak kamusal nitelik taşıdığı açıktır. Bu nedenledir ki, işlem ve eylemlerinin, kamu hizmeti olarak değerlendirilmesi asıldır. Hiçbir biçimde kamu hizmeti ile bağdaştırılamayacak, eylem ve işlemler, bu kabullerin dışındadır. Ki, çoğunlukla bunun örnekleri, ‘fiili yol’ olarak ifade edilmektedir. Bu anlamda olmak üzere; yargı kararlarının uygulanmaması, kamulaştırmaz veya yetkili makamların izni alınmaksızın el atma gibi hallerde; kamu hizmeti ile eylem veya işlem arasında bulunması gereken bağ kesilmektedir”, “[...] aykırılık bazan o kadar bariz, mühim ve vahim olur ki idare fonksiyonu ve amme hizmeti münasebetiyle icra olunan fiil ve ameliye idari bir fiil ve ameliye

Mahkemesinin daha önceki kimi kararlarında da belirtildiği üzere, tarihsel gelişime paralel olarak Anayasa'da adli ve idarî yargı ayırımına gidilmiş ve idarî uyuşmazlıkların çözümünde idare ve vergi mahkemeleriyle Danıştay yetkili kılınmıştır. Bu nedenle, genel olarak idare hukuku alanına giren konularda idarî yargı, özel hukuk alanına giren konularda adli yargı görevli olacaktır. Bu durumda idarî yargının görev alanına giren bir uyuşmazlığın çözümünde adli yargının görevlendirilmesi konusunda yasakoyucunun mutlak bir takdir hakkının bulunduğunu söylemek olanaklı değildir. Ancak, idarî yargının denetimine bağlı olması gereken idarî bir uyuşmazlığın çözümü, haklı neden ve kamu yararının bulunması halinde yasakoyucu tarafından adli yargıya bırakılabilir.”

Her ne kadar bir kamu hizmeti teşkil etse de su ve kanalizasyon hizmetlerinden yararlananlar abonelik sözleşmesi ile hizmetten tüketici sıfatı ile yararlandıklarından, hizmetten yararlananlar ile idare arasında yapılan abonelik sözleşmesinden doğan uyuşmazlıklar³¹³ 07/11/2013 tarihli ve 6502 s. Tüketicinin Korunması Hakkında

sayılmayıp sadece fiili bir vaziyet (voie de fait) teşkil edebilir.” SARICA Ragıp, İDARİ KAZA, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1949, s.383. Benzer şekilde 13/10/1983 tarihli ve 2918 s. Karayolları Trafik Kn.’nın (RG:18/10/1983, S:18195) 11/01/2011 tarihli ve 6099 s. Tebligat Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kn. (RG:19/01/2011, S:27820) md.14 ile değiştirilen md.110(1) uyarınca karayollarında meydana gelen trafik kazası nedeniyle açılacak sorumluluk ve tazminat davalarının adli yargı yerlerinde çözülmesi söz konusudur. “Davacının aracı ile seyir halinde iken yolun ani olarak çökmesi ve su şebekesinin patlaması sonucu oluşan su dolu çukura gömüldüğünden bahisle, uğranıldığı ileri sürülen maddi ve manevi zararın tazmini istemiyle açılan davanın, 2918 sayılı Yasanın 110. maddesi gözetildiğinde ADLİ YARGI YERİNDE çözümlenmesi gerektiği hk.” UYM, H.B., E.2017/197, K.2017/275, T.08/05/2017; UYM H.B., E.2018/296, K.2018/293, T.28/05/2018; UYM, H.B., E.2019/886, K.2020/37, T.27/01/2020.

³¹³ Örn. “Abonelik sözleşmesi gereği idare tarafından sağlanan kartlı su sayacı ile su kullanan davacının, sürekli ve kesintisiz su hizmeti alabilmek için sözleşme kapsamındaki sayacının değiştirilerek mekanik sayaç takılması talebinin reddine ilişkin işlemin iptali istemiyle açtığı davanın, ADLİ YARGI YERİNDE çözümlenmesi gerektiği hk.” UYM, H.B., E.2013/1807, K.2014/146, T.03/03/2014 “Ş Su satışı işi, bir kamu hizmeti niteliğini taşımakta ise de; ASKİ bu hizmeti, yasanın belirlediği kâr oranından aşağı olmamak üzere kârlılık ve verimlilik ilkelerine ve özel hukuk kurallarına göre yürütmek durumundadır. Abone ile ASKİ arasında yapılan abone sözleşmesi, daha çok tip sözleşme görünümündedir. Hizmetten yararlanan kişinin, sözleşmeyi idareyle birlikte düzenlemesi yerine katılımı söz konusudur. Ancak bu durum, idare ile kişi arasında kurulan özel hukuk ilişkisini kamu hukuku ilişkisine dönüştürmez. Çünkü, birçok durumda hizmetin tekel niteliği ve çok kişiye götürülme zorunluluğu, işin, çoğunlukla tip sözleşmeler yoluyla ve kişilerin katılımı ile gerçekleştirilmesini olanaklı kılmaktadır. [...] Ş Tüm bu açıklamalara göre, ortada davacı ile davalı idare arasında yapılmış bir abone sözleşmesine dayalı olarak ortaya çıkan uyuşmazlığın özel hukuk hükümlerine göre çözümlenmesi gerekeceğinden, davanın adli yargı yerinde çözümlenmesi gerekmektedir.”; “Davalı Büyükşehir Belediyesince davacı şirket adına tahakkuk ettirilen kirlilik önlem payı ücretinin hukuka aykırı olduğu iddiası ile açılan davanın, ortada bir abonman sözleşmesi olması ve bunun da özel hukuk ilişkisi teşkil etmesi nedeniyle ADLİ YARGI YERİNDE çözümlenmesi gerektiği hk.” UYM, H.B., E.2015/59, K.2015/91, T.02/03/2015 “[...] Anayasa Mahkemesi ile Uyuşmazlık Mahkemesi kararlarındaki “atık su bedelinin, vergi benzeri mali yükümlülük olmayıp, idareyle kişi arasında abonman sözleşmesiyle kurulan özel hukuk ilişkisi çerçevesinde ve hizmet karşılığında maliyet-kâr esasına göre idarece belirlenen tarifeyle dayandırılarak alınan bir ücret olduğu” yolundaki kabulün sonuçları itibarıyla: idarenin faaliyet alanıyla ilgili olarak yürürlüğe koyduğu yönetmelik ile buna dayanan tarife kararlarının yargısal denetiminin idari yargı yerinde - idare mahkemeleri-; abonman sözleşmesine dayanan bir alacak- borç ilişkisi kapsamındaki kirlilik

Kanun (RG:28/11/2013, S:28835) uyarınca³¹⁴ ve abonelik sözleşmesinin ihlalden doğan idari para cezaları ve idari yaptırımlara ilişkin uyuşmazlıklar³¹⁵ 30/03/2005

önlem payının tahsiline ilişkin davaların ise adli yargı yerinde görülüp çözümlenmesi gerekmekte olup, uygulama bu doğrultuda istikrar kazanmıştır.”; kirlilik önlem payına ilişkin bkz. UYM, H.B., E.2014/392, K.2014/629, T.02/06/2014; UYM, H.B., E.2019/97, K.2019/110, T.25/02/2020; “Davacı şirket ile davalı Büyükşehir Belediyesi arasında su aboneliği konusunda bir abonman sözleşmesinin varlığı karşısında; özel hukuk ilişkisi çerçevesinde ve hizmet karşılığında maliyet-kâr esasına göre davalı idarece belirlenen tarife uyarınca tahakkuk ettirilen atıksu bedeli konusunda doğan uyuşmazlığın, ADLİ YARGI YERİNDE çözümlenmesi gerektiği hk.” UYM, H.B. E.2014/1153, K.2014/1192, T.29/12/2014; atıksu bedeli konusunda bkz. UYM, H.B., E.2020/21, K.2020/78, T.27/01/2020; “Davacının sahibi olduğu taşınmaza ilişkin su aboneliğiyle ilgili olarak ASAT Genel Müdürlüğünce, kanalizasyon katılım payının 30 gün içinde ödenmesi aksi halde abonelik sözleşmesinin feshedilerek verilen su ve kanalizasyon hizmetlerinin durdurulacağına dair işlemin iptali istemiyle açılan davanın, ADLİ YARGI YERİNDE çözümlenmesi gerektiği hk.” UYM, H.B., E.2019/605, K.2019/676, T.21/10/2019; katılım payı konusunda bkz. UYM, H.B., E.2016/94, K.2016/382, T.26/09/2016; UYM, H.B., E.2019/527, K.2019/694, T.21/10/2019; UYM, H.B., E.2019/707, K.2019/777, T.25/11/2019; UYM, H.B., E.2019/828, K.2019/887, T.23/12/2019; UYM, H.B., E.2020/22, K.2020/79, T.27/01/2020; UYM, H.B., E.2019/798, K.2020/27, T.27/01/2020. Kanaatimizce UYM’nin istikrarlı kararlarına rağmen altyapı katılım payları vergi benzeri mali yükümlülük olduğundan idari yargı içinde yer alan vergi mahkemelerinin görev alanına girmektedir, bkz.II.B.1.B.iii.2)Vergi ve benzeri mali yükümlülükler ile bedellendirme ve ücretin vergilendirilmesi sorunu. Belirtmek gerekir ki bu kararların su ve kanalizasyon idarelerince iskân ruhsatı bedeli ve inşaat ruhsatı bedeli adı altında alınan hizmet bedellerine ilişkin uyuşmazlıkların abonelik sözleşmesi kapsamında alınan bir ücret niteliğinde olduğundan adli yargının görev alanına girdiğine dair kısımlarına katılmaktayız.

³¹⁴ Bu kanun yürürlüğe girmeden evvel yürürlükte olan 06/03/2003 tarihli ve 4822 s. Tüketicinin Korunması Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (RG:14/03/2003, S:25048) ile değişik 23/02/1995 tarihli ve 4077 s. Tüketicinin Korunması Hakkındaki Kanun (RG:08/03/1995, S:22221) da benzer hükümler içermekteydi. Hemen eklemek gerekir ki 6502 s. Tüketicinin Korunması Hakkında Kn. md.68 kapsamında su ve kanalizasyon hizmetlerinden yararlananların abonelik sözleşmesi kapsamındaki uyuşmazlıklarda, uyuşmazlığın parasal değerine göre Tüketici Hakem Heyetine başvuru yapmak dava şartı olup; ancak tüketici hakem heyetinin kararına karşı md.70(3) uyarınca Tüketici Mahkemesine itiraz yolu açıktır.

³¹⁵ Örn. “Davalı Kocaeli Su ve Kanalizasyon İdaresi Genel Müdürlüğü tarafından kaçak su kullanıldığı iddiasıyla davacı adına tahakkuk ettirilen para cezasının iptali istemiyle açılan davanın, ADLİ YARGI YERİNDE çözümlenmesi gerektiği hk.” UYM, H.B., E.2019/340, K.2019/456, T.08/07/2019; kaçak su kullanım bedeli konusunda bkz. UYM, E.2019/227, K.2019/339, T.29/04/2019; “Su abone sözleşmesi ve onun işaret ettiği Tarifeler Yönetmeliği hükümlerine istinaden tahakkuk ettirilen para cezası ile bu cezanın ödenmesine ilişkin işlemlerin iptali istemiyle açılan davanın özel hukuk hükümlerine göre ADLİ YARGI YERİNDE çözümlenmesi gerektiği hk.” UYM, H.B., E.2019/15, K.2019/57, T.28/01/2019 “§ Kamu idarelerince elektrik, su ve doğalgaz gibi belli bir tarife üzerinden bedeli belirlenmek suretiyle dağıtılan kamu hizmetlerinden, taraflar arasında imzalanan abonman sözleşmesi karşılığında yararlanılmakta olup, bu sözleşmelerde hizmet konusu ile şartlarının ve karşılıklı hak ve borçların belirlendiği, sözleşmede hüküm altına alınan hususlarda tarafların edimlerini yerine getirmekten kaçınmaları halinde ise, yine sözleşme gereğince cezai şartlara ilişkin hükümlerin uygulanacağı açık olduğundan, bu sözleşmelerin uygulanmasından doğan uyuşmazlıkların özel hukuk hükümleri uyarınca adli yargı yerinde çözümleneceği tartışmasızdır. § Bununla birlikte, bu tür kamu hizmetlerinin ifası sırasında idare ile kamu hizmetinden yararlananlar arasında sözleşmenin yapılmasından önceki aşamada, idarenin tek tarafı ve kamu gücüne dayalı olarak yerine getirdiği idari tasarruflarından doğan uyuşmazlıkların da idari yargı alanında çözümleneceğinin kabulü gerekmektedir.”; “ASAT Genel Müdürlüğü Genel Kurulu tarafından alınan kararla çıkarılan ‘Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği’ ve ‘Tarifeler Yönetmeliği’ uyarınca belirlenen koşullara göre idare ile davacı şirket arasında imzalanan ‘Vidanjör İşletme Sözleşmesi’ uyarınca verilen, idarece ‘idari para cezası ve idari yaptırım’ olarak nitelendirilen sözleşmeye aykırılık cezalarının iptali istemiyle açılan davanın, ADLİ YARGI YERİNDE çözümlenmesi gerektiği hk.” UYM, H.B., E.2015/913, K.2015/943, T.28/12/2015, söz konusu davada idari para cezası ile idari yaptırım olarak atıksu vidanjör aracının yıllık işletme izni belgesi iptal edilmiş ve araç irat olarak kaydedilmiştir; tarifeler yönetmeliklerine istinaden tahakkuk

tarıhli ve 5236 s. Kabahatler Kanunu (RG:31/03/2005, S:25772.M.) uyarınca adli yargının görev alanında kalmaktadır.

Açıktır ki su hakkı, devletlere su hakkını somutlaştırmak üzere yürütölen idari faaliyetlerin idari yargı tarafından denetlenmesi şeklinde bir yükümlölük getirmemektedir. Lakin su ve kanalizasyon hizmetlerinden yararlananların abonelik sözleşmelerine veya abonelik ve tarifeler yönetmeliklerine istinaden tahhakkuk ettirilen idari para cezaları ve idari yaptırımlara ilişkin uyuşmazlıklar her ne kadar adli yargıya tabi olsa da, adli yargının ilgili uyuşmazlıkları gerek söz konusu hizmetlerin kamu hizmeti niteliğinde oldukları ve serbest bir piyasa içerisinde gerçekleştirilmediğı, her ne kadar özel hukuk sözleşmesi ile özel hukuka tabi bir ilişki kurulsa da tüketici ile idare arasında bir kamu hukuku ilişkisinin de paralelde sürdüğünü dikkate alarak çözmesi beklenmektedir.

ettirilen idari para cezaları ve idari yaptırımlara ilişkin uyuşmazlıkların adli yargının görev alanına girdiğı hk. bkz. UYM, H.B., E.2019/15, K.2019/57, T.28/01/2019.

B. SU HAKKI KARŞISINDA SU VE SU KAYNAKLARINA İLİŞKİN DİĞER HAKLAR

Hem su kaynaklarının hem de kaynaktaki suyun mülkiyet ve kullanım haklarını konu edinen, tarih boyunca birçok medeniyette ihtilaf konusu olmuş hakları su ve su kaynaklarına ilişkin haklar olarak ele almak mümkündür. Su ve su kaynaklarına ilişkin haklar, hem devletlerin diğer devletlerle olan ilişkileri hem de bireylerin diğer bireylerle ve devletle arasındaki hukuku ilgilendiren yönleriyle oldukça geniş bir kapsama sahiptir.

Su ve su kaynaklarına ilişkin haklar, bazen hem su kaynakları hem de su üzerindeki mülkiyet ve yararlanma hakları genellikle bir ayrım yapılmaksızın bütün olarak su hakları kavramı ile ele alınmaktadır³¹⁶. Baştan belirtmek gerekir ki suyun elde edilebildiği akiferler, denizler, göller, nehirler, buzullar gibi toprak unsuruna bağlı olan doğal kaynakların mülkiyetinin devlete veya özel kişilere ait olabilmesi hususu ile bu kaynaklarda yer alan suyun devlet, diğer kamu tüzel kişileri veya özel kişiler tarafından çeşitli amaçlarla kullanılabilmesi ve bu suyu kendi mülkiyetine geçirebilmesini sağlayan su kullanım hakları ile bir insan hakkı olan su hakkı ayrı menfaatleri koruyan haklardır. Bu sebeple su ve su kaynaklarına ilişkin hakları, su kaynakları üzerindeki “mülkiyet” hakkı ve su hakkı dışındaki su kullanım hakları olarak iki başlık altında incelemek mümkündür. Bir insan hakkı olan su hakkı ile su hakları kavramının benzerliği bir karmaşa yaratmakta olduğu kadar su hakkının bu hakları sınırlayıp sınırlamadığı da sorgulanmaktadır.

Su ve su kaynaklarına ilişkin haklar, her bir devletin bağımsız şekilde düzenleme yetkisine sahip olduğu bir düzenleme alanıdır. Bir devletin, ülke sınırları içerisinde yer alan akifer, deniz, göl, nehir, buzul gibi yeraltı ve yerüstü doğal su kaynaklarının mülkiyeti ile bu kaynaklardaki sulardan yararlanma haklarını tam bir bağımsızlık içinde, daimî ve diğer devletlerin müdahalesinden ari olarak yönetebilmesine sular üzerinde mutlak hakimiyet denmektedir. Mutlak hakimiyet sayesinde devletler hakimiyeti altındaki tüm doğal kaynaklar gibi tüm su kaynaklarına ilişkin olarak, diğer hiçbir ülkenin müdahalesine tabi olmaksızın mülkiyet ve kullanım hakları rejimini düzenlemekte, su kaynaklarının aranması ve sulardan yararlanılmasını kamu hizmeti veya özel girişim serbestisi rejiminde farklı düzenlemelere tabi tutabilmektedirler.

³¹⁶ BURAK Selmin, DURANYILDIZ İsmail, YETİŞ Ülkü, *Ulusal Çevre Eylem Planı*, T.C. Başbakanlık - Devlet Planlama Teşkilatı, 1997, s.54. Nitekim 2019 yılında DSİ tarafından ihdas edilen Su Tahsisleri Hakkında Yönetmelik de “su hakları” ile münferit tahsisleri ifade etmektedir.

BM GK'nın 1962 tarihli ve 1803 s. Doğal Kaynaklar Üzerinde Daimi Egemenlik Kararı'nda geçen daimi egemenlik de mutlak hakimiyeti ifade etmekte olup "*Devletin ülkesinde bulunan doğal kaynakların akıbetine ve bunlar üzerinde gerçekleştirilecek ekonomik faaliyetlerine dair nihai ve bağımsız karar alma*"³¹⁷ yetkisi olarak tanımlanmaktadır.

Mutlak hakimiyet, devletin doğal kaynaklar üzerinde hem *imperium* hem *dominium* yetkilerini ifade eder³¹⁸. *Imperium* yetkisi egemenlik nosyonundan doğmakta olan bir 'yönetim yetkisi' (*pouvoir de commandement*) yani 'kamu gücü'nü (*puissance publique*) ifade eder ve daimidir. *Dominium* yetkisi ise doğal kaynakların üzerinde tıpkı bir 'eşya' gibi *usus*, *fructus* ve *abusus* yetkilerinin kullanılmasını ifade eder, dolayısıyla doğal kaynakların 'mülkiyet'i (*le droit de propriété*), 'tüketme hakları' (*droit d'exploitation*) veya 'yararlanma hakları' (*droit de jouissance*) diğer devletlere, kişilere veya yabancılara süreli olarak verilebilir. Bu bağlamda mutlak hakimiyet devlete üç hak tanımaktadır: i.doğal kaynakları kontrol etme ve düzenleme (*le droit de contrôler de réglementer les ressources naturelles*) , ii. doğal kaynakları bağımsız şekilde aramak ve bunlardan istifade etmek (*le droit d'exploiter et de prospecter librement les ressources naturelles*), iii. doğal kaynaklardan yararlanmak, millileştirmek ve kamulaştırmak (*le droit de disposer, de nationaliser et d'exproprier les ressources naturelles*)³¹⁹.

Mutlak hakimiyetin uluslararası sular söz konusu olduğunda kapsamı hakkında baskın görüş mutlak egemenlik görüşüdür. Mutlak egemenlik görüşü sınıraşan sulardan yararlanma konusunda uluslararası alanda ilk benimsenen görüş olup, yukarı kıyıdaş devletin sınıraşan akarsuyun kendi ülkesi içinde kalan kısmında girişeceği her türlü tasarruftan dolayı aşağı kıyıdaş devlet(ler)e karşı hiçbir sorumluluk yüklenmediğini ifade eder³²⁰.

³¹⁷ SALMON, J. (dir.) Dictionnaire de droit international public, 'souveraineté permanente sur les ressources naturelles', p. 1046'dan aktaran SAKAI Leticia, **LA SOUVERAINETÉ PERMANENTE SUR LES RESSOURCES NATURELLES ET LA PROTECTION INTERNATIONALE DES DROITS DE L'HOMME**, Doktora Tezi, Université Panthéon-Sorbonne - Paris I, 2014, s.20.

³¹⁸ SAKAI, **LA SOUVERAINETÉ PERMANENTE ...**, s.20-21.

³¹⁹ SAKAI, **LA SOUVERAINETÉ PERMANENTE ...**, s.25-26.

³²⁰ KIRKICI Duygu Doğu, **SINIRAŞAN SULAR BAĞLAMINDA TÜRKİYE, SURİYE VE IRAK İLİŞKİLERİ**, T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Uzmanlık Tezi, 2014, Ankara, s.28.

Mutlak egemenliğin sınıraşan sular bakımından sınırlandırılmasına ilişkin görüşleri³²¹, konu her ne kadar Devletler Genel Hukuku'nun konusunu oluştursa da su hakkı ile bağlantısının olup olmadığını ortaya koymak için kısaca açıklamak gerekir.

Mutlak egemenlik görüşüne karşı oluşturulan doğal durumun bütünlüğü görüşü, ne kaynağın doğduğu ne de akarsuyun geçtiği ülkelerde devletlerin sınıraşan akarsuların doğal mecralarını izlemelerine müdahale etmemesi gerektiğini; yukarıdaki kıyıdaş devletlerden hiçbirinin sınıraşan akarsuyu aşağıdaki kıyıdaş devlete zarar verecek şekilde tasarruf edemeyeceğini benimser. Doğal durumun bütünlüğü görüşüne göre i. *“Yukarı mecra devlet, uluslararası akarsuyun aşağı mecra devletin topraklarında yer alan kesimindeki suların fiziki niteliğinde herhangi bir değişiklik yapamaz.”*; ii. *“Aşağı mecra devletin uluslararası akarsuyun yukarı mecraca kullanılmasını veto etme hakkı vardır”*; iii. *“Bu doktrin, aşağı kıyıdaş devletin, gelecekteki muhtemel kullanımları korunmaktadır”*³²². Bu görüş kısaca yukarı kıyıdaş devletin hiçbir tasarrufta bulunamayacağı anlamına gelmemekte ancak aşağı kıyıdaş devletin tasarruflarına rıza göstermesi gerektiğini savunmaktadır³²³.

Mutlak egemenlik görüşüne karşı oluşturulan ön kullanımın üstünlüğü görüşü³²⁴ kıyıdaş devletlerden faydalanma eylemine daha önce başlayanın “kazanılmış hak” veya “kadim haklar” niteliği kazanacağını, diğer kıyıdaş ülkelerin sınıraşan sudan her türlü tasarruflarında bu kazanılmış hakkı gözetmeleri ve ihmal etmemeleri gerektiğini kabul eder. Bir başka ifade ile, *“önce başlatılan faydalanmalara mutlak saygı gösterilmesi gereken bir kazanılmış hak olarak değerlendirilmesi ve bunlara hiçbir şekilde zarar verilmemesi gerektiğini”*³²⁵ ileri sürmektedir. Sancakdar, bu görüşün sadece aşağı kıyıdaş devleti dikkate alması söz konusu olduğundan, yukarı kıyıdaş devletin öncelikli kullanımına dikkat edilmediği ve ekonomik gelişmesinin önlenmesi ihtimalini taşıdığından uluslararası anlaşmalara sınırlı şekilde yansıdığını ifade

³²¹ Bu noktada devletlerin sınıraşan sular üzerinde kurabilecekleri hakimiyete ilişkin uluslararası anlaşmazlıkların çözüm sürecinin ikili veya çok taraflı anlaşmalar veya teamül ile çözümlendiğini ve fakat bu konuların devletler genel hukukunun araştırma alanına girdiği dikkate alındığında bu çalışmanın kapsamında değerlendirilmeyeceğini belirtmek gerekir.

³²² SAR Cem, **ULUSLARARASI NEHİRLERDEN ENDÜSTRİYEL VE TARIMSAL AMAÇLARLA FAYDALANMA HAKKI**, Sevinç Matbaası, 1970, s.267'den aktaran KIRKICI, **SINIRAŞAN SULAR ...**, s.30.

³²³ SANCAKDAR, **KAMUSAL SULARDAN YARARLANMA**, s.268. BİR Mustafa, **AKARSULARDAN FAYDALANMA VE TÜRKİYE'NİN ULUSLARARASI HUKUKU İLGİLENDİREN AKARSULARI**, Doktora Tezi, (Yayımlanmamış), Ankara Üniversitesi, 1986'dan aktaran KIRKICI, **SINIRAŞAN SULAR ...**, s.30.

³²⁴ SANCAKDAR, **KAMUSAL SULARDAN YARARLANMA**, s.268-269; KIRKICI, **SINIRAŞAN SULAR ...**, s.31.

³²⁵ SANCAKDAR, **KAMUSAL SULARDAN YARARLANMA**, s.269.

ederken; Kırkıcı iç hukuk düzenlemesi niteliğindeki kazanılmış hak kavramının uluslararası hukuka aktarılmasının mümkün olmadığını, kıyıdaş devletler arasında andlaşma yoluyla kazanılmış hakların bu doktrine dayanmadığını belirtmektedir³²⁶.

Mutlak egemenlik görüşüne karşı oluşturulan adil, hakkaniyete uygun, hakça, makul ve optimum kullanım görüşünün ise uluslararası sözleşmeler ve yargı kararlarında “*hakça faydalanma, adil kullanım, optimum faydalanma, hakça katılım, hakça paylaşım, hakkaniyete uygun kullanım*” gibi ifadelerde vücut bulduğu, “*tüm kıyıdaşların eşit haklara sahip olmasını*” ve hak eşitliğinden “*suyun eşit taksimi*”nin anlaşılmasını gerektiği, bu kavramın “*her kıyıdaş devletin birbirine en az zarar vererek, ihtiyaçlarını en geniş ölçüde karşılaması*”nı ifade ettiği belirtilmektedir³²⁷. Kabul edilebilir en az zararı vermeme yükümlülüğü sadece yukarı kıyıdaş ülkeye yönelik değil, aşağı kıyıdaş ülkeye de yöneliktir. Türkiye’nin henüz imzalamadığı, 1997 tarihli Birleşmiş Milletler Uluslararası Su Yollarının Ulaşım Dışı Kullanımı Hukukuna İlişkin Sözleşme’nin³²⁸ uluslararası hukukun teamüllerinden olan iyi komşuluk ilkesi ve hakkın kötüye kullanılması yasağı temelinde adil kullanım görüşünü desteklediği, mutlak egemenlik görüşünü sınırlandırıldığı söylenebilir. ‘Önemli zarar vermemek’ yükümlülüğüne vurgu yapan adil kullanım görüşüne sınırlı egemenlik doktrinin yer aldığı belirtilmektedir³²⁹.

2003 yılında Dışişleri Bakanlığı, sınıraşan suların kullanımı ile ilgili Türkiye’nin resmi politikasını detaylandıran ilkeleri i. “*Sınıraşan nehirlerde yer alan her kıyıdaş devlet, ülkelerindeki suları kullanmayla ilgili egemenlik hakkına sahiptir.*” , ii. “*Kıyıdaş devletler bu suların kullanımında diğerlerine ‘önemli zarar’ vermemelidirler.*”, iii. “*Sınıraşan nehirler hakça, makul ve optimum biçimde kullanılmalıdır. ‘Hakça kullanım’ sınıraşan nehir sularının kıyıdaş devletler arasında eşit dağılımı anlamına gelmez.*”³³⁰ şeklinde açıklamıştır. Görülmektedir ki; Türkiye

³²⁶ KIRKICI, SINIRAŞAN SULAR ..., s.31.

³²⁷ SANCAKDAR, KAMUSAL SULARDAN YARARLANMA, s.269; KIRKICI, SINIRAŞAN SULAR ..., s.32.

³²⁸ BM Avrupa Ekonomik Komisyonu tarafından imzaya açılarak 2014 yılında yürürlüğe giren ve halen 36 devletin taraf olduğu sözleşmeyi Türkiye imzalamamıştır.

³²⁹ YILMAZ Merve Nur, “Uluslararası Çevre Hukukunda Hakça Kullanım İlkesi”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, S:135, 2018, s.244.

³³⁰ T.C. Dışişleri Bakanlığı (2003) “Yaklaşan su sıkıntısı ve sınıraşan bağlamda Türkiye’nin su yönetimi,” NATO Parlamenterler Meclisi, 48. Oturum.İstanbul, 15-19 Kasım 2002’den aktaran GÜNEY Can, **ENTEGRE SU YÖNETİMİNDE YASAL-KURUMSAL YAPI VE İŞLEYİŞ**, T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Uzmanlık Tezi, 2015, s.161; KİBAROĞLU Ayşegül, **Türkiye Su Yönetiminin Yasal Çerçevesi**, http://www.mpfpr.de/fileadmin/media/Water_Law/Nationales_Recht/Treaties_Turkey/Overview_on_turkish_water_law_TURKISH_Revised_2012.pdf; T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı, **Havza**

sınıraşan akarsuların “hakça, akılcı ve optimum kullanımını, suyun yararlarının paylaşılmasını ve diğer kıyıdaş ülkelere ‘ciddi zarar’ verilmemesi”³³¹ ilkesini benimsemektedir.

Peki su hakkı mutlak hakimiyete bir sınırlama getirmekte midir? Bir başka ifade ile su hakkı özellikle sınıraşan sular bakımından kaynağın doğduğu ülkenin mutlak hakimiyetinin bir şekilde sınırlandırılmasına yol açmakta mıdır? ESKHK’nin “*Taraf Devletler, su hakkı ile ilgili uluslararası yükümlülüklerine uyabilmek için, su hakkının diğer ülkelerde de kullanılabilmesine riayet etmelidir.*” (GY 15, §31) şeklindeki görüşü acaba mutlak egemenliği sınırlayan diğer görüşlere imkan sağlayacak şekilde yorumlanabilir mi?

ESKHK, su hakkının ihlaline ilişkin örnekleri açıklarken “(iii) su kaynaklarının insan sağlığını etkileyecek biçimde kirlenmesi veya kesilmesi” (GY 15, §44) eylemi bakımından ülkesel sınır öngörmemiştir. Bu bağlamda kanaatimizce su hakkının devlete getirdiği temel yükümlülüklerden suya nicelik ve nitelik yönünden zarar vermeme yükümlülüğünün, önemli zarar vermeme yükümlülüğünü esas alan adil kullanım görüşü doğrultusunda mutlak egemenliğe bir sınırlama getirdiği söylenebilir. Ayrıca ESKHK’nin “*Devletlerin, su hakkının diğer ülkelerde gerçekleştirilmesini mevcut kaynakları ölçüsünde kolaylaştırması gerekmektedir; bu ülkelere su kaynağı tedarik edilmesi; [...]; kolaylaştırma yolları arasındadır*” şeklindeki beyanını da suyun niteliksel ve niceliksel mevcudiyetini sağlama yükümlülüğü açısından yine adil kullanım görüşünü yansıtarak mutlak egemenliğe bir sınırlama getirmekte olduğunu söylemek de mümkündür.

Türkiye’nin su politikasını özetleyen Dışişleri Bakanlığı’nın “*su konusunda bugüne kadar kabul edilen uluslararası sözleşmeler yukarı ve aşağı kıyıdaş ülkelerin hak ve çıkarlarını dengeli bir şekilde ele alma*”³³² dığını “[s]uyu tüm boyutlarıyla ele alan küresel ölçekte kabul gören uluslararası bir sözleşme bulunma”³³² şeklindeki ifadelerini, su hakkına yönelik piyasa odaklı yaklaşımı yansıtan sözleşmelere katılmama iradesi olarak yorumlamak; bir insan hakkı niteliğindeki su hakkı tarafından sınırlandırılmış bir adil kullanım görüşünü yansıtan sözleşmelere katılma isteği olarak yorumlamanın mümkün olduğu kanaatindeyiz.

Yönetimi Ve Su Bilgi Sistemi Çalışma Grubu Raporu, Ormancılık ve Su Şûrası, 21-23 Mart 2013, Su Yönetimi Genel Müdürlüğü, 2012.

³³¹ T.C. Dışişleri Bakanlığı, *Türkiye’nin Su Politikası*.

³³² T.C. Dışişleri Bakanlığı, *Türkiye’nin Sınır Aşan Sular Politikasının Ana Hatları*, http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-sinir-asan-sular-politikasinin-ana-hatlari-tr.mfa

Her ne kadar gerek hidrolojik döngü, gerek denizlerin birbirine açılması suretiyle ulusal suların aslında küresel suları oluşturduğu dikkate alındığında dünyanın tüm su kaynaklarının birbiri ile etkileşim içinde olduğu açık olsa da; sınır aşmayan yani ulusal sular için bu sınırlamaların olmadığını ve her bir devletin ülkesindeki ulusal sular üzerinde mutlak hakimiyetin mutlak egemenlik şeklinde kullanılacağı açıktır. Su hakkının ulusal sular açısından mutlak hakimiyetten doğan doğal kaynakların ekonomik kullanım şekillerini belirleme yetkisine sadece sektörel kullanım bakımından bir öncelik getirmekte olduğunu da şimdiden ifade etmek gerekir.

Görülmektedir ki, su ve su kaynaklarına ilişkin haklar, her devletin mutlak hakimiyeti doğrultusunda iç hukuk ile bağımsız şekilde düzenlenen ve farklılıklar gösteren kavramlar olmakla birlikte su hakkı ile bağlantılı haklardır. Bunun yanında, günümüzde Kıta Avrupası hukuk sistemleri kadar Anglo-Sakson hukuk sistemleri³³³ de esasen su ve su kaynaklarına ilişkin hakları bütün bir hukuk disiplini içerisinde değerlendiren ilk sistem olan Roma hukukunun kavramları üzerine kuruludur. Türkiye Cumhuriyeti'nin su ve su kaynaklarına ilişkin haklar sisteminin, ıktibas edilen Avrupa kanunları ve miras alınan Osmanlı hukuk düzeninin etkisinde şekillendiğini söylemek gerekir.

Bu başlıkta, Türk hukukunda su kaynakları üzerindeki “mülkiyet” hakkı ile su kaynaklarından elde edilen sulardan kamu ve özel kişilerin yararlanmasına yönelik su kullanım hakları, Roma hukuku ve Osmanlı hukuku kaynakları da inceleyerek ve su hakkı ile bağlantılı noktalar da dikkate alınarak açıklanmaya çalışılacaktır.

1. Su Kaynakları Üzerindeki “Mülkiyet” Hakkı

Su mülkiyeti kavramı hem su kaynaklarını hem de bu kaynaklardan elde edilecek suyu ilgilendiren bir kavramdır. Tarih boyunca her devlet, benimsediği toprak mülkiyeti rejimine bağlı olarak su kaynaklarının mülkiyetine ilişkin ilkeler benimsemişlerdir. Türk hukukunun su kaynağı mülkiyetine ilişkin rejimini etkileyen

³³³ Anglo-Sakson hukuk sistemlerinin detayına girmek gerekmemekle birlikte, bu sistemlerde suyun mülkiyetinden ziyade su kullanım hakları üzerinde durulduğunu, su kullanım hakları sisteminin giderek Kıta Avrupası sistemlerine yaklaştığını ve su kullanım hakları sisteminin özellikle Amerika'da halen bir piyasa olarak düzenlendiğini, serbestçe ticaret konusu yapılabildiğini belirtmek gerekir. Bu başlıkta Roma hukuku ve Kıta Avrupası hukuk sistemi hakkında aktarılan bilgiler için bkz. CAVALLO PERIN Roberto, CASALINI Dario, “*Water Property Models as Sovereignty Prerogatives: European Legal Perspectives in Comparison*”, **Water**, C:2, S:3, 2010, *passim*; ÖZKALDI Akif, ***Su Kaynaklarının Sektörel ve Münferit Kullanımlara Tahsisi***, DSİ - Hizmet içi sunum, 30/11/2013.

Roma ve Osmanlı hukukunda ayırt edici kavramların özel ve kamusal mülkiyet olduğunu söylemek mümkündür.

Roma hukukunda³³⁴ seyrüsefere imkân tanıyan denizler ve göller ile uzun süredir akar nitelikte ve sınırlandırılmayan su kaynakları mülkiyet kavramının dışında bırakılmıştır. Bu su kaynakları tıpkı hava ve kıyılar gibi *res communes omnium*³³⁵ niteliğini taşır, kimsenin malı değildir. Roma Hukuku'nda *res communes omnium* niteliği taşımayan sular üzerinde ya da altında bulundukları arazinin mülkiyeti kapsamında değerlendirilmiştir³³⁶. Örneğin arzın altında bulunan yeraltı suları ile bunların yerüstüne çıktığında oluşan kaynaklar, akarsuların özel mülkiyet konusu arazi üzerinde yarattığı seyrüsefere uygun olmayan küçük su akıntıları, yağış ile arz üzerine düşen ve arz sahibi tarafından biriktirilen sular, sınırlandırılabilir bir debide ve süreklilik arz etmeyen şekilde akan akarsular arazi sahibinin mülkiyetindedir. Böylelikle Roma hukuku sisteminde su kaynaklarının bir kısmı mülkiyet dışı bırakılmışken, bir kısmının özel mülkiyet konusu olduğu bir mülkiyet rejimi kurulmuştur. Bununla birlikte *res communes omnium* niteliğindeki su kaynaklarından, egemen olan devletin herhangi bir irade açıklamasına gerek duyulmaksızın, herkesin ihtiyacı kadar suyu edinmeye, yani mülkiyetine geçirmeye yetkisinin olduğu benimsenmiştir. Özel mülkiyet konusu olan su kaynaklarından suyu elde etme hakkı ise arazinin malikine aittir.

Roma hukukunun benimsediği ilkeler Roma İmparatorluğu'nun tarih sahnesinden silinmesinden sonra Orta Çağ'da Avrupa devletleri tarafından genellikle farklı şekillerde benimsenmiştir. Kıta Avrupası hukuk sistemindeki Fransa, İspanya, İtalya ve Almanya'da seyrüsefere uygun, sürekli akar halde bulunan su kaynaklarının devletin mülkiyetinde olması ilkesi benimsenerek Roma hukukundaki *res communes omnium* ilkesinden vazgeçilmiştir³³⁷. Ancak her ne kadar Kıta Avrupası sistemlerinde

³³⁴ Roma hukukunun M.Ö.700-M.S.570 civarını kapsayan, kendi içerisinde dönemlere ayrılan bir hukuk sistemi olduğunu ve burada yer alan bilgilerin Roma hukukunun son dönemi olan Iustinianus hukuku olarak da adlandırılan döneme ait olduğunu belirtmek gerekir.

³³⁵ Tabiatları itibarıyla kimsenin özel mülkiyetinde olması mümkün olmayan, geçmiş, şimdiki ve gelecek her canlıya ait olup beşerî hukuk gereği ticaretin dışında kalan (*res extra commercium humani iuris*) ve kimsenin olmayan (*res nullius humani juris*) mallardır. GÜNAL A. Nadi, "Roma Hukuku'nda Kazandırıcı Zamanaşımı İle Mülkiyetin İktisabının Yeri ve Önemi", *AÜHFD*, C:47, S:1, 1998, s.324; BALTA Tahsin B., "Kamu mallarından ve özellikle genel sulardan yararlanmanın tabii olduğu rejim", *AÜHFD - Su Kaynaklarının Kullanılması Hakkındaki Kanun Tasarısı ile İlgili Bilimsel Hafta*, Yayın No:304, 1972, s.124.

³³⁶ SANCAKDAR, *KAMUSAL SULARDAN YARARLANMA*, s.58; KORKMAZ Fahrettin, *Su Hukukunun Dünü Bugünü*, Doğu Anadolu Bölgesi 2. Su Ürünleri Sempozyumu, 1995, s.599

³³⁷ İspanya'da tüm yeraltı ve yerüstü su kaynakları *Ley de aguas* (Su kanunu) uyarınca *dominio público* niteliğinde yani devletin mülkiyetindedir. Benzer şekilde İtalya'da 1994 tarihli ve 36 s. kanun uyarınca tüm su kaynakları; Fransa'da kamu yararına göre listelenmiş olan su kaynakları *domaine*

devletin mülkiyetinden bahsedilse de, bu mülkiyetin özel mülkiyet ile aynı yetkileri içerir nitelikte olmadığını; su kaynakları bakımından devletin kullanma (*usus - ius utendi*) ve semerelerinden faydalanma (*fructus - ius fruendi*) yetkilerini kapsayan ve fakat mülkiyeti devretme yetkisini (*abusus - ius abudenti*) kapsamayan bir mülkiyet kavramı olduğunu ifade etmek gerekir. Bu bağlamda Avrupa’da su kaynakları üzerindeki devlet mülkiyetinin Roma hukukundaki *domaine (dominium)* yani mülkiyet kavramı ile birebir değil yakın olduğu ifade edilmektedir. Bununla birlikte, bazı sistemlerde Roma hukukundaki gibi *res communes omnium* niteliği taşımayan, debisi düşük ve süreklilik arzetmeyen akarsular ile yeraltı su kaynaklarına ilişkin olarak özel mülkiyet hakları kabul edilmiştir. Çoğu Kıta Avrupası sisteminde devletin mülkiyeti altındaki su kaynaklarından özel kişiler su elde etmek ve ihtiyaçları kadarını kendi mülkiyetlerine geçirmek konusunda serbest değildirlir. Devletin, hangi su kaynağından, hangi amaçlarla, ne kadar suyun özel kişilerin serbest yararlanmasına bırakılacağı ve özel kişilerin mülkiyetine devredilebileceğine ilişkin düzenleme yapması ve bu düzenlemelere bağlı olarak mülkiyet hakkından doğan bazı yetkilerini devretmesi gerekir. Kısaca Kıta Avrupası sisteminde su kaynaklarından yararlanmak için devletin su kullanım haklarını açıkça düzenlemesi gerekir; egemenin iradesi olmaksızın doğrudan yararlanma söz konusu değildir. Bununla birlikte egemenin iradesi geçmişten bu yana süregelen kullanımların kabul edilmesi ile de olabilmektedir.

Osmanlı devletinde, 1839 yılında Tanzimat Fermanı (Gülhane Hattı Hümayunu) ile başlayan anayasacılık ve kanunlaştırma hareketi sonucunda İslam hukukuna³³⁸ dayalı örfi hukuk kurallarının içtihatlarla bir araya getirilmesi ile oluşturulan ve birden çok başlık ve hükmünde su ile bireyler arasındaki ilişkileri düzenlenmekte olan Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye³³⁹ (Mecelle) su kaynaklarının mülkiyeti konusunda İslam

public niteliğinde yani devletin mülkiyetindedir. Hollanda’da Medeni Kanunu Md.5:20(1)(d) uyarınca yerüstü suları *res communes omnium* ilkesi uyarınca mülkiyet konusu dışında bırakılmıştır; AMBRUS, GILISSEN, VAN KEMPEN, “*Public Values in Water Law: ...*”, s.11.

³³⁸ İslam hukukunda su kaynakları bakımından özel mülkiyet tamamen reddedilmiştir. Arzın, yani toprağın devletin mülkiyetinde olması sonucunda su kaynakları devletin mülkiyetindedir. Mülkiyeti devlete ait olan su kaynaklarından elde edilecek sulara ilişkin özel kişiler sadece kullanım hakları elde edebilmekte olup bu kullanım haklarının esasları örf-adet ve teamüle dayanmaktadır. SANCAKDAR, **KAMUSAL SULARDAN YARARLANMA**, s.61; MCCAFFREY Stephen C., “*The Human Right to Water: A False Promise?*”, **The University of the Pacific Law Review**, C:47, 2016, s.223; YILDIZ Dursun, ÖZBAY Özdemir, **OSMANLI’DAN BUGÜNE SU POLİTİKALARI VE HUKUKU**, Truva Yayınları, 2012, s.15.

³³⁹ Aşağıdaki dipnotlarda yer alan Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye çevirileri için bkz. KORKMAZ, **Su Hukukunun Dünü ...**, *passim*; SAV Özden, “*Su Hakkı*”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, S:68, 2007, s.353-354.

hukuku anlayışından ziyade Roma hukuku anlayışını yansıtmaktadır³⁴⁰. Mecelle’de su kaynağı mülkiyeti, su kullanım hakları ve su hakkı birbirlerinden ayırt edilecek şekilde ele alınmıştır. Bununla birlikte suların temizliğinin korunması konusunda da Mecelle çeşitli hükümler içermektedir³⁴¹.

Mecelle’nin Ortak Mülkiyet’in düzenlendiği 10. Kitap, Yararlanması Karşılıksız olan Ortak Mülkiyet Konusu Mallar başlıklı 4. Kısım’ının 1. Bölümün’de, suyun ot ve ateş gibi karşılıksız olduğu ve kamunun bu üç şeyin ortak maliki olduğu (1234³⁴²), yeraltında akan suların katıyen kimsenin mülkü olmadığı (md.1235³⁴³), belirli bir kimsenin emeği ile yapılmamış olan ve kamu tarafından kullanılan kuyuların ortak mülkiyet altında olduğu (1236³⁴⁴) belirtilmektedir. Mecelle’de denizler ve büyük göller, yeraltı suları ve yatağı kişilerin mülkiyetinde olan arzdan geçmeyen akarsular ile kişilerin mülkiyeti altında olan arazilerden geçip tükenmeksizin akışına mülkiyet altında olmayan ve kamuya açık arazilerde devam eden akarsular kamusal sular olarak nitelendirilmiştir. Mecelle’de su kaynaklarından sadece bazı akarsuların özel mülkiyete tabi olabileceği bir sistem kurulmuştur. Şöyle ki mülkiyet altında olan arzdan geçen ve bu arzda son bulan, kamuya açık topraklara akışa devam etmeyen akarsular özel mülkiyet altında olup, arazi malikinin malıdır (1239³⁴⁵). Eğer komşu araziler farklı maliklerin ise burada bir çeşit ortak özel mülkiyet vardır.

Roma ve Osmanlı hukuku ilkelerini yansıtan Türk hukuk sisteminde başta su kaynaklarının mülkiyeti konusunda menfaati umuma ait olma kriterine bağlı olarak mülkiyet konusu olmama ve özel mülkiyete konu olabilme ilkesi birlikte benimsenmiştir. İsviçre medeni kanunu mehzaz alınarak hazırlanan 04/04/1926 tarihli ve 743 s. Türk Kanunu Medenisi’nin 641’inci maddesi³⁴⁶ uyarınca menfaati umuma

³⁴⁰ OSMANAĞAOĞLU KARAHASANOĞLU Cihan, “Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye’nin Yürürlüğe Girişi ve Türk Hukuk Tarihi Bakımından Önemi”, **Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, S:29, 2012, s.108-109.

³⁴¹ Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye 1212: “Bir kimsenin su kuyusu kurbunda, komşusu bir kenîf ya kârîz yapıp da, ol kuyunun suyunu ifsâd eylese, zararı def’ ettirebilir. Ve bir vechile def’-i zararı kaabil olmaz ise, o kenîf ya kârîz kapattırılır. Kezâlik, bir su yolunun yanında, birinin yaptığı kârîzin çirkâbı, suya vâsıl olarak zarar-ı fahîş olup da, kapatmaktan gayri sûretle def’-i zararı kaabil olmasa, ol kârîz kapattırılır.”

³⁴² Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye 1234: “Su ve ot ve ateş mübahtır. Nâs bu üç şeyde şürekâdır.”

³⁴³ Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye 1235: “Yeraltında cereyan eden sular kimsenin mülkü değildir.”

³⁴⁴ Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye 1236: “Bir şahs-ı mahsusun, sa’y ü ameli ile istinbât olunmuş olmayıp da, nâsın intifa’ edegeldiği kuyular, beynennâs müşterek ve mubah olan şeylerdendir.”

³⁴⁵ Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye 1239: “Enhâr-ı memlûke ki, yani berveçh-i meşrûh mukassemi dahil olan nehirler iki nev’dir: Nev’i sâni: Nehr-i hâssdır ki, suyu eşhâs-ı ma’dûdenin arazisine müteferrik ve münkasım olur ve arazilerinin nihayetine varınca mahvolup, bir mefâzeye menfezi olmaz. İşte şüf’a ancak bu nev’de cârî olur.”

³⁴⁶ 04/04/1926 tarihli ve 743 s. Türk Kanunu Medenisi On Dokuzuncu Bap: Gayri menkul mülkiyeti - Birinci Fasıl: Gayrimenkul mülkiyetinin mevzuu, iktisabı, izaası - (B) Gayrimenkul Mülkiyetinin İktisabı - II. İktisap tarikleri - 6 - Sahipsiz şeyler ve umuma ait mallar: Madde 641: “Sahipsiz şeyler

ait suların hiç kimsenin mülkiyetinde olmayıp devletin hüküm ve tasarrufu altında olduğu ilkesi benimsenmiştir. Yüzey sularından denizler, göller ve Mecelle'nin kriterlerine bağlı şekilde arazi içerisinde sınırlandırılmayan, belirli bir debiyi aşan veya sınırlandırılabilir veya debisi yüksek olsa dahi umurun yararlanmasından menfaat oluşacak akarsular menfaati umuma ait olan sular olup bu su kaynaklarına ilişkin olarak özel mülkiyet rejimi benimsenmemiş, sahihsiz mal rejimine tabi tutulmuştur³⁴⁷. 743 s. Türk Kanunu Medenisi'nin 644 ve 679'uncu maddeleri³⁴⁸ ile yeraltı suları menfaati umuma ait sulardan görülmemiş ve arazinin mütemmim cüzü olarak malikin onu kullanmakta faydalı olacak derecede özel mülkiyete konu olarak düzenlenmiştir. Ancak 1961 Anayasası'nın yürürlüğe girmesinden evvel 23/11/1960 tarihli ve 138 s. Kn. ile Türk Kanuni Medenisi'nde yapılan değişiklikle³⁴⁹ yeraltı sularının arzın mütemmim cüzü olarak özel mülkiyet altında olduğu ilkesi kaldırılmış ve 16/12/1960 tarihli ve 167 s. Yeraltı Suları Hk. Kn.³⁵⁰ (RG:23/12/1960, S:10688) yeraltı sularının mülkiyeti hakkında Devletin hüküm ve tasarrufu altında olma ilkesini benimsemiş ve böylelikle özel mülkiyet kapsamı dışına çıkarılmıştır. Yerüstü ve yeraltı sularına ilişkin olarak menfaati umuma ait olma ilkesini 22/11/2001 tarihli ve

ile menfaati umuma ait olan mallar Devletin hüküm ve tasarrufu altındadır. Hilafı sabit olmadıkça menfaati umuma ait sular ile ziraate elverişli olmayan yerler, kayalar, tepeler, dağlar ve onlardan çıkan kaynaklar kimsenin mülkü değildir. Sahipsiz şeylerin ihraz ve işgali, yollar ve meydanlar, akar sular ile yatakları gibi menfaati umuma ait malların işletilmesi ve kullanılması hakkında ahkâmı mahsusa vazolunur."

³⁴⁷ Sahipsiz mallar, henüz devletin veya özel kişilerin mülkiyetine girmemiş, aslında mülkiyet hukuku bağlamında mal niteliğini taşımayan şeylerdir. Sahipsiz malların bir kısmı kanunla belirlenen koşullarda mülkiyete konu olabilecek niteliğe sahipken, bazıları özel nitelikleri icabıyla ihraz ve işgal suretiyle mal olarak edinmeye müsait değildir ve bu sebeple kamu malı kategorisine girerler. Doğal su kaynakları da özel nitelikleri icabıyla ihraz ve işgal suretiyle mal olarak edinmeye müsait değildir. Ancak doğal su kaynaklarından su veya canlı/cansız su ürünü elde edilmesi, elde etme eylemi ile üzerinde hakimiyet kurulması ve böylelikle devletin veya özel kişilerin mülkiyetine girmesi mümkündür. ONAR, **İDARE HUKUKUNUN UMUMİ ESASLARI (2)**, s.969-971.

³⁴⁸ 04/04/1926 tarihli ve 743 s. Türk Kanunu Medenisi On Dokuzuncu Bap: Gayri menkul mülkiyeti - İkinci Fasıl: Gayri menkul mülkiyetin hükümleri - (A) Gayrimenkul Mülkiyetin Şümulü - I. Umumiyetle: Madde. 644: "(1) Bir arza malik olmak, onu kullanmakta faydalı olacak derecede altına ve üstüne malik olmağı tazammun eder. (2) Kanuni takyitler müstesna olmak üzere bu mülkiyet, yapılan ve dikilen şeyleri ve kaynakları dahi şamil olur."; (C) Kaynaklar - I. Mülkiyet ve irtifak hakkı: Madde 679: "(1) Kaynak, arzın mütemmim bir cüzü olup mülkiyeti, kaynadıkları toprağın mülkiyeti ile beraber iktisap olunur. Başkasının arzındaki kaynaklardan istifade irtifak hakkı olarak tapu siciline kayıt ile tesis olunur. (2) Yer altındaki sular kaynaklar gibidir."

³⁴⁹ 04/04/1926 tarihli ve 743 s. Türk Kanunu Medenisi On Dokuzuncu Bap: Gayri menkul mülkiyeti - İkinci Fasıl: Gayri menkul mülkiyetin hükümleri - (C) Kaynaklar - I. Mülkiyet ve irtifak hakkı: Madde 679: (Değişik:23/11/1960-138/1 md.) "(1) Kaynak, arzın mütemmim bir cüzü olup mülkiyeti, kaynadıkları toprağın mülkiyeti ile beraber iktisabolunur. Başkasının arzındaki kaynaklardan istifade, irtifak hakkı olarak, tapu siciline kayıt ile tesis olunur. (2) Yeraltı suları, genel olarak, menfaati umuma ait sularıdır. Bir arza malik olmak, onun altındaki suya malik olmayı tazammun etmez. (3) Yeraltı sularından arz maliklerinin istifade şekli ve bunun derecesi, mahsus kanunlarında gösterilir."

³⁵⁰ 167 s. Yeraltı Suları Hk. Kn. md.1 "Yeraltı suları umumi sular meyanında olup Devletin hüküm ve tasarrufu altındadır. Bu suların her türlü araştırılması, kullanılması, korunması ve tescili bu kanun hükümlerine tabidir."

4721 s. Türk Medeni Kanunu (RG:08/12/2001, S:24607) ³⁵¹ da aynı şekilde benimsemiştir.

Böylelikle Türk hukukunda çoğunluk yerüstü ve yeraltı doğal su kaynaklarının yararı kamuya ait sular olduğu ve özel mülkiyet konusu olamayacağı ilkesi benimsenmiştir. Bu ilke yeraltı su kaynaklarının devletin hüküm ve tasarrufu altında olduğunu ifade eden 1961 Anayasası Tabii Servet Kaynaklarının Aranması ve İşletilmesi başlıklı md.130 ve Tabii Servet ve Kaynaklar başlıklı 1982 Anayasası md.168’de de açıkça ifade edilmedir.

Devletin hüküm ve tasarrufu altında olan su kaynaklarına kamusal sular veya genel sular denmektedir³⁵². Genel suların neler olduğu ve yararının kamuya hasredilmesini gerekli kılan nitelikler, başta yasal düzenlemelerde ve yargı kararları ile hem sarıh hem de dolaylı olarak belirtilmektedir. Yararı kamuya hasredilmiş genel sular, su kütle ve birikintilerinin doğal olarak ortaya çıktığı³⁵³, üzerinde bulunduğu taşınmazın sınırlarını aşan nitelik gösteren veya çıkar çıkmaz kaynadığı taşınmaz içerisinde kalmayacak miktarda ve arazi malikinin ihtiyacının üzerinde bir debiye sahip olarak³⁵⁴ akar nitelik taşıyan ya da niceliğine bakılmaksızın özel mülkiyete konu

³⁵¹ 4721 s. Türk Medeni Kanunu İkinci Bölüm: Taşınmaz Mülkiyeti - Birinci Ayırım: Taşınmaz Mülkiyetinin Konusu, Kazanılması ve Kaybı - B. Taşınmaz mülkiyetinin kazanılması - II. Kazanma yolları - Sahipsiz yerler ve yararı kamuya ait mallar: Madde 715: “*Sahipsiz yerler ile yararı kamuya ait mallar, Devletin hüküm ve tasarrufu altındadır. Aksi ispatlanmadıkça, yararı kamuya ait sular ile kayalar, tepeler, dağlar, buzullar gibi tarıma elverişli olmayan yerler ve bunlardan çıkan kaynaklar, kimsenin mülkiyetinde değildir ve hiçbir şekilde özel mülkiyete konu olamaz. Sahipsiz yerler ile yararı kamuya ait malların kazanılması, bakımı, korunması, işletilmesi ve kullanılması özel kanun hükümlerine tâbidir.*” - İkinci Ayırım: Taşınmaz Mülkiyetinin İçeriği Ve Kısıtlamaları - A. Taşınmaz mülkiyetinin içeriği - I. Kapsam: Madde 718: “*(1) Arazi üzerindeki mülkiyet, kullanılmasında yarar olduğu ölçüde, üstündeki hava ve altındaki arz katmanlarını kapsar. (2) Bu mülkiyetin kapsamına, yasal sınırlamalar saklı kalmak üzere yapılar, bitkiler ve kaynaklar da girer.*”; C. Kaynak ve yeraltı suları - I. Mülkiyet ve irtifak hakkı: Madde 756: “*(1) Kaynaklar, arazinin bütünleyici parçası olup, bunların mülkiyeti ancak kaynadıkları arazinin mülkiyeti ile birlikte kazanılabilir. Başkasının arazisinde bulunan kaynaklar üzerindeki hak, bir irtifak hakkı olarak tapu kütüğüne tescil ile kurulur. (2) Yeraltı suları, kamu yararına ait sularıdır. Arza malik olmak, onun altındaki yeraltı sularına da malik olmak sonucunu doğurmaz. (3) Arazi maliklerinin yeraltı sularından yararlanma biçimi ve ölçüsüne ilişkin özel kanun hükümleri saklıdır.*”

³⁵² Genel sular ile özel sular arasında umuma ait sular ve hususi sular şeklinde ayırım yapıldığı yasal düzenlemelerden de anlaşılmaktadır. 11/06/1936 tarihli ve 3039 s. Çeltik Ekimi Kanun (RG:23/06/1936, S:3337) md.7 ‘umuma aid sular’dan; 14/01/1943 tarihli ve 4373 s. Taşkın Sular Hk. Kn. (RG:16/05/1960, S:10506) md.1 ‘umumi ve hususi, kapalı veya akarsular’dan 7478 s. Köy İçme Suları Hk. Kn. md.11 ‘umuma ait sular’dan, md.12 ‘sahipli sular’dan; 167 s. Yeraltı Suları Hk. Kn. md.1 ‘umuma ait sular’dan; 3402 s. Kadastro Kanunu md.16 ‘genel sular’dan bahsetmektedir.

³⁵³ SANCAKDAR, **KAMUSAL SULARDAN YARARLANMA**, s.99.

³⁵⁴ Debi, bir akarsuyun herhangi bir kesiminden saniyede geçen suyun hacmidir. Belirli bir debinin üzerindeki akan sular her zaman genel su olarak değerlendirilmemektedir. Yargıtay kararlarında kaynaktan çıktığında 3,5 lt/sn’lik bir debi ile akan su genel su olarak değerlendirilmişken (Yargıtay 14. H.D., E.2017/3469, K.2017/5756, T.06/07/2017), 10 lt/sn debi ile akan suyun genel su olup olmadığına bilirkişi incelemesi ile karar verilmesi (Yargıtay 3. H.D., E.2006/16610, K.2006/18895, T.26/12/2006) uygun görülmüştür. Yargıtay’ın akarsuyun debisini genel su olarak nitelendirmede tek kriter olarak ele almadığı açıktır. Ayrıca yeraltı suları debisinin ne olduğuna bakılmaksızın kanun ile

olmasının kamu yararı açısından kanunla kabul edilmediği sulardır³⁵⁵. Böylelikle denizler, göller, çoğu akarsular, yeraltı suları ve niteliği ne olursa olsun özel mülkiyet altında olmayan sahipsiz yerlerden (kayalar, tepeler, dağlar, buzullar gibi tarıma elverişli olmayan yerler) ve devletin hüküm ve tasarrufu altında olan yerlerden (Anayasa md.169 uyarınca devlet ormanları ile Anayasa md.43 uyarınca kıyılar) çıkan sular, yararı kamuya hasredilmiş ve bu sebeple devletin hüküm ve tasarrufu altında olan genel sulardır. 2019 yılında DSİ tarafından ihdas edilen Su Tahsisleri Hakkında

özel mülkiyete konu olmayacağı belirlenmiş genel sulardır. Yargıtay 14. H.D., E.2015/18289, K.2017/5641, T.04/07/2017 (Yargıtay'ın aynı yönde kararlarından en güncel olanları seçilmiştir. Yargıtay 14. H.D., E.2015/168, K.2016/7535, T.26/09/2016; Yargıtay 14. H.D., E.2016/1423, K.2016/6405, T.27/05/2016; Yargıtay 14. H.D., E.2014/12639, K.2015/5049, T.05/05/2015) “[...] Gerçek kaynağın suyu bir akiferden gelir. [...] Kaynak, yeraltı suyunun doğal olarak yeryüzüne çıkması halidir. Kaynak suyu kendiliğinden kaynadığı arazinin hudutlarını aşacak debide ise ya da malikinin ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra fazlası varsa genel su kabul edilir ve komşular yararlanabilir. [...] Yeraltı suyu doğal yoldan yeryüzüne çıkmamış, drenaj vs. yollarla çıkarılmış ise, kaynak olarak değil, drenaj veya kuyu vs. isimlerle anılır. Bu şekilde insan eliyle çıkarılan sular, yeraltı suyu olarak kabul edilir. Yeraltı suları, kamu yararına ait sularandır. Arza malik olmak, onun altındaki yeraltı sularına da malik olmak sonucunu doğurmaz (TMK m. 756/2).” Yargıtay Kararları ayrıca belirtilmediği takdirde Yargıtay Karar Arama’dan aranmıştır, <https://karararama.yargitay.gov.tr/YargitayBilgiBankasiIstemciWeb/>.

³⁵⁵ Yargıtay 3. H.D., E.1993/13021, K.1994/33, T.17/01/1994, “Ancak, dava konusu yapılan iki adet kaynak suyunun; özellikle miktarları itibarıyla çıktıkları, davacılaran Bekir’e ait 337 parsel sayılı taşınmazın sınırlarını aşacak ölçüde olduğu mahkemece de kabul edilmektedir ki; bu duruma göre, özel su sayılmayıp genel su niteliği kazanmış olacakları belirlenmiş bulunmaktadır. § Genel nitelikli sulardan ise herkes, kadim yada Öncelikli kullanım haklarını engellemek koşuluyla faydalı ihtiyacı oranında yararlanabilir. § Davacıların sözkonusu sulardan öteden beri sulamada yararlandıkları, davalı Belediyenin ise içme suyu olarak kullanmak istediği, ancak davacılar nazaran kadim veya Öncelik hakkı bulunmadığı hususu da dosya içeriğinden anlaşılmaktadır. Davalının kadim yararlanma hakkına sahip olmaması; bu sulardan hiçbir surette yararlanamayacağı sonucunu doğurmayıp davacıları öncelikli ihtiyacından artan su bulunduğu takdirde (ancak ondan yararlanabileceği şeklinde) sınırlı bir kullanım hakkına sahip olmasına yol açar ki, bu arada içme suyu ihtiyacının sulama suyu ihtiyacına nazaran öncelik taşıdığına da gözetilmesi gerekir. Dosya arasındaki, Hüseyin tarafından düzenlenmiş tarih-siz zirai bilirkişi raporunda, 5,5 litre/saniye ve 2 litre/saniye debilerinden olan söz konulu 1 ve 2 nolu kaynak sularının, davacıların öncelikli sulama ihtiyacından fazla olduğu ve bu fazlalığın toplam 4 litre-saniye miktarında bulunduğu belirtildiğine göre bundan davalı Belediyenin yararlanması mümkündür.”; Yargıtay 3. H.D., E.1994/11859, K.1994/13094, T.10/10/1994, “Bu durumda öncelikle, anılan suyun debisi de gözetilerek Türk Medeni Kanununun 679. maddesi anlamında özel su sayılıp sayılmayacağının tesbiti gerekir ki, tapulu taşınmazdan çıkan kaynak suyunun özel su sayılabilmesi o suyun miktarının çıktığı taşınmazın sınırlarını aşmayacak ölçüde az olmasına bağlıdır. § Sözkonusu suyun özel su olduğunun belirlenmesi halinde; çıktığı taşınmazın kadastro görmüş olması itibarıyla tapu kaydında davalılar lehine (anılan yasa maddesinde öngörüldüğü gibi) irtifak hakkı kurulmuş ve tescil edilmiş bulunmadıkça bu suyun kullanımının kadim hakka dayansa bile (ki, kadim hak başlangıcı belli olmayan bir zamandan beri yararlanmaya davalı olup olayımızda davalıların yararlanmasının 35 yıl önce başladığı belirlenmiştir) davalılara bırakılması ve dolayısıyla davacı malikin yararlanmamasına yol açacak şekilde davanın reddi usul ve yasaya aykırı düşer.”; Yargıtay 3. H.D., E.2006/16610, K.2006/18895, T.26/12/2006, “Davalıya ait tapulu yerden çıkan dava konusu suyun genel su sayılabilmesi için, o taşınmazın sınırlarını aşacak veya çıkar çıkmaz dere halini alacak şekilde çok olması veya az olmakla birlikte özel mülkiyete tabi tutulması kamusal yarar açısından sakıncalı olması gerekir.”; Yargıtay 3. H.D., E.2008/14340, K.2008/21698, T.18/12/2008, “Suyun kaynadığı taşınmazın içinde kalamayacak miktarda ve malikin ihtiyacının üzerinde bir debiye sahip olması durumunda arzın mütemmim cüz’ü sayılmaz, genel su olarak kabulü gerekir.”; BAŞPINAR Veysel, “Su Mülkiyeti Açısından Türk Medenî Kanunu, Yeraltı Suları Hakkında Kanun ve Su Kanunu Tasarısı Hükümlerinin Değerlendirilmesi”, AÜHFD, C:65, S:4, 2016, s.2736-2739.

Yönetmelik (RG:10/12/2019, S:30974) md.4 genel sular *“nitelikleri itibarıyla kimsenin mülkiyetinde olmayan, üzerlerinde özel mülkiyet tesis edilemeyen, toplumun yararlanmasına ve kullanmasına bırakılmış, Devletin hüküm ve tasarrufu altında bulunan yerlerden çıkan sular ile tapulu yerlerden çıkmakla birlikte çıkan suyun, taşınmazın sınırlarını aşacak veya çıkar çıkmaz dere halini alacak kadar çok olması halinde taşınmazın ve malikinin ihtiyacını aşan kısmı”* ve özel sular *“tapulu taşınmazdan kendiliğinden çıkan ve sadece o taşınmazın ve malikinin kişisel ihtiyacını karşılamaya yeterli olan su”* şeklinde tanımlanmaktadır.

Ancak doğal olmayan yöntemlerle doğal su kaynaklarından olmamak şartıyla biriktirilen yerüstü sularının ve bu suları toplama yöntemlerini oluşturan teçhizatın özel mülkiyet altında olacağı dikkatten kaçmamalıdır. Örneğin özel mülkiyete konu bir arazide insan eliyle arazi üzerine veya altına yapılan drenaj, havuz, gölet, atmosfer yoğunlaştırıcı gibi yapay kaynaklar ile hidrolojik döngü aracılığıyla bu kaynaklarda biriktirilen sular özel mülkiyet altında olacaktır. Burada dikkat çekilmesi gereken husus hem su kaynağının yapay bir şekilde oluşturulması, hem su kaynağında su elde edilmesini doğal bir su kaynağının değil doğrudan hidrolojik döngünün sağlaması, hem bu şekilde elde edilen suyun malikin ihtiyaçlarını karşılayacak miktarla sınırlı olmasıdır.

Tekrar altını çizmek gerekir ki yeraltı su kaynaklarından faydalanmaya yarayan kuyulardan ve kaynaklardan elde edilen sulardan yararlanma yetkisi, arazinin özel mülkiyet altında olmasından kendiliğinden doğan bir hak değil; devletin mutlak egemenlik yetkisi çerçevesinde genel su niteliğini taşımadığından ötürü özel kişilere tanıdığı bir tasarruf yetkisinden ibarettir³⁵⁶. Bu bağlamda zamanla özel mülkiyet altındaki araziler üzerinde kurulan rüzgar gülleri ile elde edilen elektrik enerjisinin elektrik dağıtımını kamu hizmetine sunulduğu gibi teorik olarak özel mülkiyet altındaki arazinin su toplama alanı olarak işletilmesi ve elde edilen suyun arazi sahibinin faydalı

³⁵⁶ Aksi görüş için bkz. BAŞPINAR, “Su Mülkiyeti Açısından ...”, *passim*. 831 s. Sular Hk. Kn. md.1’de *“ihtiyacı ammeyi temine mahsus sular”*dan; 11/06/1936 tarihli ve 3039 s. Çeltik Ekimi Kanunu (RG:23/06/1936, S:3337) md.7’de *“umuma aid sular”*dan; 14/01/1943 tarihli ve 4373 s. Taşkın Sulara ve Su Baskınlarına Karşı Korunma Kanunu md.1’de *“umumi ve hususi, kapalı veya akarsular”*dan; 7478 s. Köy İçme Suları Hk. Kn. md.11’de *“umuma ait sular”*dan ve md.12’de *“sahipli sular”*dan; 167 s. Yeraltı Suları Hk. Kn. md.1’de *“umuma ait sular”*dan söz edildiğine göre bazı suların özel mülkiyete tabi olabileceği ve TMK uyarınca kaynak sularının belirli bir debiyi ve özel mülkiyet konusu arazi sınırlarını aşmaması halinde özel mülkiyet altında olacağını belirten Başpınar, Orman ve Su İşleri Bakanlığı’nın 2012 yılında hazırladığı Su Kanunu Tasarısı ile kaynak suları başta olmak üzere bütün suların özel mülkiyet konusu olmaktan çıkarılması, kaynak suyuna ilişkin olarak arazi sahibine öncelik veya irtifak hakkı tanınmaması durumunu AY md.35 ile garanti altına alınan mülkiyet hakkına aykırı ve *“yüzyılımızın [...] hürriyetçi gerçek mülkiyet anlayışına”* uygun olmayan bir düzenleme olarak değerlendirmektedir.

ihtiyacı dışında kalan kısmının su dağıtım kamu hizmetine girdi olmasının da pek tabi söz konusu olabileceğini belirtmek gerekir.

Türk hukuk sisteminde özel mülkiyete konu olamayan³⁵⁷ her türlü doğal su kaynağının devletin hüküm ve tasarrufu altında olduğunun ifade edilmesi esasında iki hususu açıklamaktadır. ‘Hüküm ve tasarruf’ ifadesi ilk anlamda su kaynaklarının devletin özel mülkiyeti altında olmadığını, Kıta Avrupa’sı sistemindeki gibi *abusus (ius abutendi)* yani mülkiyeti devretme yetkisinin su kaynağına ilişkin değil sadece su kaynağından elde edilecek sulara ilişkin olarak ve kamu yararına olmak kaydıyla kullanılabileceği hususunu ifade etmek için seçilmiştir³⁵⁸.

‘Hüküm ve tasarruf’ yetkisi, genel su kaynakları ve bundan elde edilebilen eşyalar ile devlet arasındaki rabıta, alelade bir eşya üzerindeki medeni hukuk düzenlemelerine tabi özel mülkiyetten farklı bir mülkiyet kavramını ifade eder. Bu durumu Danıştay ‘nev’i şahsına münhasır bir nevi idare hukuku mülkiyeti³⁵⁹ ve

³⁵⁷ ONAR, **İDARE HUKUKUNUN UMUMİ ESASLARI (2)**, s.1285,1310,1314; BİLGİN, ... **İDARE MALLARI**, s.3,7. Doğal su kaynaklarının mal mefhumuna girmediklerinden özel mülkiyete konu olmamasına ilişkin yoruma karşılık, doğal su kaynaklarına ilişkin ‘sahipsiz mal’ (*res nullius*) teriminin yanlışlığına dikkat çekerek bu malların sahibinin devlet tüzel kişiliği olduğunu belirten görüş için bkz. GÖZÜBÜYÜK, TAN, **İDARE HUKUKU (I)**, s.1075-1076.

³⁵⁸ Krş. hüküm ve tasarruf kavramını hakimiyet kavramı gibi “*kamu malları üzerinde kamu yararına uygun hukuki düzeni (özel mülkiyet veya kamu mülkiyetini) tesis etme*” yetkisi olarak değerlendiren görüş için bkz. DÜREN Akın, **İDARE MALLARI**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1975, Ankara, s.63.

³⁵⁹ Danıştay 3. D., E.1980/157, K.1980/181, T.13/10/1980 “*Bazı hukuk teoriklerine göre idarenin bu mallar üzerinde sadece, bir zabıta kudreti vardır. Bazılarına göre ise idare, özel bir şekil ve mahiyette ve idare hukukuna mahsus bir mülkiyet hakkına sahiptir. § Diğer bir kısım düşünürlere göre ise idarenin, bu mallar üzerindeki hakkı idare hukuku kuralları ile mahdud bir mülkiyet hakkıdır. § Bu teorilerden, kamu malları üzerinde hiçbir mülkiyet hakkının bulunmadığı, bu mallar üzerinde idarenin sadece bir zabıta kudretinin mevcut olduğu teorisi bugün kıymetini kaybetmiş, bu nedenle de uygulama alanında etkisi kalmamıştır. Kamu malları üzerindeki hakkın idare hukukuna mahsus bir mülkiyet hakkı olduğu teorisine gelince; bu teoriye göre, idarenin kamu malları üzerindeki yetkisinin sadece bir denetim ve nezaretten ibaret olmadığını bunları muayyen amaçlara tahsis ve bu amaçlar içinde kullandığını, gelirlerinden yararlandığını, bunlar üzerinde kendisine mali menfaatler temin edebilecek haklar tesis eylediğini, bir kısım medeni haklardan da yararlandığını gözönünde tutarak Devletin kamu malları üzerinde bir mülkiyet hakkının mevcudiyeti kabul edilmektedir. Ancak bu mülkiyet hakkı medeni hukuktaki manasında bir mülkiyet hakkı olmayıp bir nevi idare hukuku mülkiyetidir. Bu nedenle kapsamının ve hükümlerinin de idare hukuku kurallarına göre tayin ve tesbit edilmesi lazımdır. Bu teori idare hukuku kaynağımızı teşkil eden Fransa’da kabul edilen ve uygulamada esas alınan hukuki görüş ve içtihatları kapsamaktadır. § Diğer üçüncü teori idare hukuku kuralları ile mahdud medeni hukuk teorisidir. Bu teoriye göre, idare hükmi şahıslarının kamu malları üzerindeki hakkını medeni hukukun mülkiyet hakkı saymakta ve bu mal üzerinde kamu hukuku bakımından mevcut tabiyetlerin ve kamu hukukunun bunlara müteallik hükümlerinin idarenin haiz olduğu hakkını mülkiyet hakkı mahiyetini değiştiremeyeceği esasına dayanmaktadır. [...] § Türk Medeni Kanununun 641.maddesi ‘Sahipsiz şeyler ile menfaati umuma ait olan mallar Devletin hüküm ve tasarrufu altındadır’ hükmü ile amme emlakı üzerindeki hakkın idare hukukuna mahsus bir mülkiyet hakkı olduğu kuramını bertaraf edecek bir hükmü getirmediği gibi, teori olarak idarenin amme emlakı üzerindeki yetkisinin sadece bir denetim ve nezaretten ibaret olmadığını, bunları muayyen gayelere tahsis ve bu gayeler içinde istimal ettiği hususu ile bunların semerelerinden, üzerinde kendisine mali menfaatler temin edebilecek haklar tesis eyleyebileceği hususunu gözönünde tutmuştur. Nitekim, bunlar hakkında ahkam-ı mahsusa vazolunur, demek suretiyle Devletin, bu mülkiyet hakkının Medeni Hukuktaki manasında bir mülkiyet hakkı olmayıp, nev’i şahsına münhasır*

Uyuşmazlık Mahkemesi ‘bir nevi idare hukuku mülkiyeti’, ‘idari mülkiyet’ gibi³⁶⁰ kavramları ile ifade etmektedirler.

Lakin Danıştay’ın ‘hüküm ve tasarruf yetkisi’ni, genel su kaynakları bakımından mülkiyet düzenine bağlı olmama, mülkiyet kavramı dışında olma anlamına geldiğini ifade ettiği kararları da vardır³⁶¹. Anayasa Mahkemesi de hüküm ve tasarruf altında bulunmanın genel su kaynakları bakımından mülkiyet konusu olmama anlamına geldiğini şu şekilde açıklamaktadır: “Anayasa, tabii servetleri ve kaynaklarını Medeni Kanunun hükümlerine bağlı özel mülkiyet düzeninin kapsamı dışında bırakmakta, onlara Devletin, devlet olma niteliği ile eli altında tuttuğu nesneler düzeni içinde yer vermektedir. Her iki düzen başka başka koşullara ve kurallara bağlıdır; değişik

bir nevi idare hukuku mülkiyeti olduğunu işaret etmiştir. Binaenaleyh bu mülkiyet hakkının kapsamının ve hükümlerinin de idare hukukuna göre tayin ve tesbit edilmesi gerekir. Bu teoriden çıkarılan sonuç, idare hükmi şahıslarının amme emlakinin mahiyetini, tahsis cihetini ve ammenin istimal ve istifadesini ihlal ve takyit etmemek şartıyla bunlar da bir malik gibi her türlü iktisadi ve mali menfaatler temin ve istihsal edebilmek yetkisini haiz olduklarının kabulüdür.” Danıştay Genel Kurulu, E.1984/4, K.1981/25, T.13/04/1981 “Nitekim, bunlar hakkında ahkam-ı mahsusa vazolunur, demek suretiyle Devletin, bu mülkiyet hakkının Medeni Hukuktaki manasında bir mülkiyet hakkı olmayıp, nev’i şahsına münhasır bir nevi idare hukuku mülkiyeti olduğunu işaret etmiştir.” den aktaran BİLGİN, **İDARE MALLARI**, s.12.

³⁶⁰ UYM H.B., E.2001/70, K.2001/79, T.12/11/2001 (Aynı yönde UYM H.B. E.2003/78, K.2003/74, T.29/09/2003; UYM H.B., E.2000/24, K.2000/41, T.23/10/2000) “Devletin hüküm ve tasarrufu altında bulunan ve özel mülkiyete konu edilemeyen ‘Devlet malı’ (‘kamu malı’, ‘amme emlaki’) niteliğini taşıyan bu gibi yerler üzerindeki Devletin mülkiyet hakkı, medeni hukuktaki manasında bir mülkiyet hakkı olmayıp, bir nevi ‘idare hukuku mülkiyeti’dir.” UYM H.B., E.2005/79, K.2005/90, T.14/11/2005 (Aynı yönde UYM H.B., E.2001/6, K.2001/23, T.04/05/2001) “§ Bilindiği gibi, ‘idarenin yalnızca özel malları üzerinde mülkiyet hakkının bulunduğu, kamusal mallar üzerindeki ise, basit bir gözetim ve koruma hakkından ibaret olduğu yönünde’ olan idare hukukundaki baskın görüş yerini, kamu malları üzerinde de özel malı gibi idarenin mülkiyet hakkının bulunduğu görüşüne bırakmıştır. Özel mülkiyet ile hukuksal rejim farklılığı olan bu mülkiyet hakkında ‘idari mülkiyet’ ya da ‘idare hukuku mülkiyeti’ denilmektedir. § İşte Hazine adına tescilli fakat Orman Bakanlığının tasarruf alanına bırakılan; kamu hizmetine tahsis edilen bu taşınmazlar özel mülkiyet hükümlerine değil kamu malı niteliğiyle idare hukuku mülkiyet hükümlerine tabidir.” Tüm Uyuşmazlık Mahkemesi Kararları için Uyuşmazlık Mahkemesi Kararları, <http://www.uyusmazlik.gov.tr/>. Bu terimler Fransız öğretisindeki *propriété administrative* kavramını yansıtmaktadırlar; SANCAKDAR, **KAMUSAL SULARDAN YARARLANMA**, s.106.

³⁶¹ Danıştay 7. D., E.2000/1786, K.2000/3402, T.21/11/2000 “Kaldı ki, Türk hukukunda kamu mallarının hukuki rejimini tespit eden bir kanun bulunmamakla birlikte Medeni Kanunun 641 ve 912 nci maddeleri ile Kadastro Kanununun 16’ncı maddesinin ve Anayasanın kimi kurallarının (madde 43, 168, 169) incelenmesinden, ‘devletin hüküm ve tasarrufu altındaki taşınmaz mallar ve idarenin üzerinde mülkiyet hakkı bulunan taşınmaz mallar’ olarak idare malları veya idare ile ilgili taşınmaz mallar sayılmıştır. Devletin hüküm ve tasarrufunda bulunan malları Medeni Kanunun 641’inci maddesi mülkiyet rejiminin dışına çıkarmış, bu taşınmaz mallar, doğal nitelikleri sonucu ayrıca doğrudan kamunun ortak kullanımına açık olan ‘sahipsiz mallar’ (kıyılar, denizler, göller, akarsular, tarıma elverişli olmayan yerler, dağlar, tepeler, kayalıklar gibi) bir tahsis sonucu, doğrudan kamunun ortak kullanımına açık olan ‘orta malları’ (yollar, köprüler, meydanlar, parklar, yaylaklar, ‘kışlaklar, meralar, harman yerleri, çeşmeler, kuyular, pazar ve panayır yerleri) ve tabii servetler, kaynaklar, ormanlar’dır.” (Hukuk Medeniyeti, <https://www.hukukmedeniyeti.org/>); Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, E.1979/1-167, K.1981/656, T.30/09/1981 (Yargıtay Kararları Dergisi C:8, S:2, 1982, s.164 vd.) “MK. m.641’de (sahipsiz şeyler) ve (kamu malları = menfaati umuma ait olan mallar) adı verilen iki kategori malların Devlet’in hakimiyeti (hüküm ve tasarrufu) altında olduğu belirtilerek, bunlar MK.nun uygulama alanı dışında tutulmuş ve haklarında özel kurallar konulacağı kabul edilmiştir. Böylece MK. 641 sahipsiz malları ve kamu mallarını eşya hukukunun dışında bırakmıştır.”

niteliktedir; aralarında birbirlerine karıştırılmalarını önleyecek bellilik ve kesinlikte sınırlar vardır. Anayasa, [...] tabii servetlerin ve kaynakların devletin hüküm ve tasarrufu altında bulunduğunu açıklamakla aynı zamanda bunların mülkiyet konusu olamayacağını da hükme bağlamıştır. [...] Aslında mülkiyet düzenine bağlı bulunmayan bir nesnede mülkiyetin devri de öncelikle söz konusu olamaz.”³⁶².

Bu kararlarda yansıtılan ve Onar’ın ifade ettiği üzere “Devletin hüküm ve tasarrufunda olmak ise, bir mülkiyet hakkı değil, ancak gelecek kuşaklara bu malların geçişlerini sağlamaya yönelik bir gözetim ve denetim yetkisidir.”³⁶³ görüşüne³⁶⁴ katılarak genel su kaynakları üzerindeki hakkın niteliğinin mülkiyet hakkı olmadığı

³⁶² Aynı yönde AYM, E.1963/126, K.1965/7, T.16/02/1965 “Anayasa tabii servetleri ve kaynaklarını Medeni Kanun hükümlerine bağlı özel mülkiyet düzeninin kapsamı dışında bırakmakta onlara Devletin Devlet olmak niteliği ile eli altında tuttuğu nesneler düzeni içinde yer verilmektedir. Her iki düzen başka başka koşullara ve kurallara bağlıdır; değişik niteliktedir; aralarında birbirlerine karıştırılmalarını önleyecek bellilik ve kesinlikte sınırlar vardır. Anayasanın 130’uncu maddesi tabii servetlerin ve kaynakların devletin hüküm ve tasarrufu altında bulunduğunu açıklamakla aynı zamanda bunların mülkiyet konusu olamayacağını da hükme bağlamıştır. İçmeye ve yıkanmaya özgü, şifalı sıcak ve soğuk maden suları tabii servetler ve kaynaklar deyiminin kapsamı içindedir. Aslında mülkiyet düzenine bağlı olmayan bir nesnede mülkiyetin devri de söz konusu olamaz.”; AYM, E.1972/51, K.1973/4, T.25/01/1973 “§ Önceden şurasını belirtmek yerinde olacaktır: incelenmekte olan iş bir mülkiyet konusunu içermekte değildir. [...] Söz konusu olan 7478 sayılı Kanun kapsamına giren bir sudur. § 7478 sayılı Kanunun 11. maddesinin birinci fıkrasında sözü edilen sular ise özel mülkiyet kavramı içinde olan sular değildir. Bu sular maddede açıkça belirtildiği ve itiraz yoluna başvuran mahkemece de kabul edildiği üzere kamuya ait veya özel kanunlarla köye veya köylere devir ve tahsis edilmiş yahut köyün yahut köylerin ötedenberi intifaında bulunmuş sulardır. Bu tür suların hepsi esasında Devletin hüküm ve tasarrufundaki kamu suları niteliğini taşımaktadır. Köylere, tahsis veya intifa yoluyla bırakılmış kamu sularını, kazanılmış hak kuralıyla ilişki kurmak suretiyle özel mülkiyet hakkı sınırları içine alma düşüncesi de Anayasa’nın 2. maddesinde sözü edilen demokratik hukuk devleti ilkesiyle bağdaşmaz. Gerçekten kazanılmış hak kavramı, daha çok özel mülkiyet hakkı alanı içinde etki yapan bir hukuk kuralıdır.”; AYM, E.1975/179, K.1976/8, T.05/02/1976 “Türk Hukukunda hakim olan görüşe nazaran menfaati umuma mahsus şeyler üzerindeki Devletin hakkı özel hukukta yer alan bir mülkiyet niteliğinde olmayıp, kamu yararı için yüksek bir nezaret hakkını ifade eder (Ord-Prof. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Gayrimenkul Tasarrufları, 1956, tab’ı, sahife 24, Ord Prof. Ferit Hakkı Saymen Eşya Hukuku, sahife 10). § Ord. Prof. Hirş, 1966 tab’lı Staatsverfassungen Den Welt adlı eserinde 166. sahifesinde ‘Türk Anayasasının 130. maddesindeki ağırlık noktasını tabii servetlerin hususi hukukun mülkiyet ve Medeni Kanun kaidelerine tabi olmaktan çıkarılması ve münhasıran âmmе hukuk kurallarına tabi tutulması teşkil etmektedir’ demektedir.” AYM, E.1985/1, K.1986/4, T.25/02/1986 “Anayasa Mahkemesinin sözü edilen kararında belirtildiği gibi, Türk hukuku açısından ‘Devletin hüküm ve tasarrufu altında bulunma’ özel mülkiyete konu olmama anlamına gelmektedir.”; AYM, E.1986/20, K.1987/9, T.31/03/1987, “Devletin özel emlakı dışında olup tabii kamu emlakı arasında bulunan yararı kamuya ait sulardan, objektif hukukun koyduğu esaslar doğrultusunda belirlenen statüsüne göre herkesin yararına sunulan bir hakkın kullanılması söz konusudur.”.

³⁶³ ONAR, İDARE HUKUKUNUN UMUMİ ESASLARI (2), s.1322; KUNTALP Erden, DENİZ KİYİLARININ HUKUKSAL DÜZENİ, 1981, Maya Matbaacılık, s.93’ten aktaran GİRİTLİ, BİLGİN, AKGÜNER, BERK, İDARE HUKUKU, s.859; SANCAKDAR, KAMUSAL SULARDAN YARARLANMA, s.103.

³⁶⁴ Aynı yönde görüş için bkz. BİLGİN, İDARE MALLARI, s.11-13,32; BİLGİN Pertev, “”, müellif özel emlak – kamu emlakı ayrımını reddederek Devletin hüküm ve tasarrufu altındaki taşınmaz mallar – idarenin üzerinde mülkiyet hakkı olan taşınmaz mallar ayrımının yapılması gerektiğini, genel sular ve su kaynaklarının sahihsiz şeyler olarak Medeni Kanun ile mülkiyet rejimi dışına çıkarıldığını ifade etmekle birlikte tatlı sular üzerindeki hak ve yetkilerin kolluk yetkileri dışında yararlanma hakkını içerdiğini de ifade etmektedir.

söylenbilir mi? Gülan'ın belirttiği üzere “[k]amu malları üzerinde mülkiyet hakkının bulunmadığı görüşünün en önemli gerekçesi, mülkiyetin ortak, asgari temel unsurlarından sayılan ‘usus, fructus ve abusus’tan, abusus’un hiç bulunmayışı ve diğer ikisinin de farklı şekillerde uygulamaya konu olmasıdır.”³⁶⁵ ve Duran’ın belirttiği üzere “İdarenin kamu malları üzerinde sadece kolluk gücü niteliğinde bir gözetim ve denetim yetkisi bulunduğu anlayışı bırakılarak bir idari mülkiyet hakkı olduğu kabul edilmektedir.”³⁶⁶ Conseil d’État da “Devlet akarsuyun ve yatağının malikidir.”³⁶⁷ diyerek, genel sular ile devlet arasındaki rabitanın mülkiyet ilişkisi olduğunu ifade etmektedir.

Bu sebeple kanaatimizce özel mülkiyet kavramı mülkiyet kavramının bir parçası olarak ele alınıp, genel sular üzerinde özel mülkiyetin kurulamayacağına dair kararlar³⁶⁸, mülkiyet hakkının bahsettiği abusus yetkisini su kaynağını yok etmeme ve/veya mülkiyetini devretmeme şeklinde anlaşılacak hüküm ve tasarruf formülü ile

³⁶⁵ GÜLAN, **KAMU MALLARINDAN YARARLANMA...**, s.74.

³⁶⁶ DURAN, **İDARE HUKUKU DERS NOTLARI**, s.260.

³⁶⁷ C.E., 17 mai 1976, Commune de Vieux Boucau, Sir.1947.3.9’dan ve benzer yönde “Devlet, deniz kamu malı üzerinde mülkiyet yetkisine sahiptir.” Cass. Req. 8 juin 1875, Ville de Cette, D.1875.1.424’ten aktaran aktaran GÜLAN, **KAMU MALLARINDAN YARARLANMA...**, s.78-79.

³⁶⁸ UYM H.B., E.2000/42, K.2001/2, T.26/02/2001, “Öte yandan, Devletin hüküm ve tasarrufu altında sayılan genel sular, özel mülkiyete konu edilemezler. Bu sulardan, ihtiyacı oranında fakat kadim ve öncelikli kullanmaya ilişkin haklar ihlal edilmeden herkesin yararlanma hakkı bulunmaktadır.”; Yargıtay 14. H.D., E.2015/15050, K.2017/2076, T.20/03/2017 (Yargıtay’ın aynı yönde kararlarından en güncel olanlarından seçilmiştir. Aynı yönde bkz. Yargıtay 14. H.D., E.2015/18539, K.2017/1658, T.06/03/2017; Yargıtay 14. H.D., E.2016/5339, K.2016/10334, T.13/12/2016; Yargıtay 14. H.D., E.2015/17354, K.2016/9057, T.01/11/2016) “§ Gerek TMK’nın 718. maddesi gerekse 756/2. maddesinde sözü edilen kaynaklar, yeraltı sularından farklıdır. § Kaynak, kökeni yeraltı suyu olan tabi ve sürekli olarak yeryüzüne çıkan özel mülkiyete girecek nitelikte özel bir su olup, suni bir şekilde veya ara sıra yeryüzüne çıkan su kaynak niteliğini kazanmaz (Gürsoy/Eren/Cansel, *Türk Eşya Hukuku*, Ankara 1978, s.618). Ayrıca, kaynaktan çıkan suyun yararı kamuya ait bir akarsu oluşturacak kadar bol çıkması halinde kaynak artık özel mülkiyete konu olamaz. Yine, yeraltı suyundan sondaj gibi suni yollarla çıkartılan sulardan yararlanma usulü de 167 sayılı Yeraltı Suları Kanununa tabidir. § Başka bir ifadeyle kaynak suyu kendiliğinden kaynadığı arazinin hudutlarını aşacak debide ise ya da malikinin ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra fazlası varsa genel su kabul edilir ve komşular da yararlanabilir. Bunun yanında kaynak suyu tapulu olmayan araziden (örneğin mera, orman vb) çıkıyorsa suyun debisine bakılmaksızın genel sudur. Bu sudan ise kadim ve öncelik hakkı ihlal edilmemek suretiyle herkes ihtiyacı oranında yararlanabilir. § Özel su ise tapulu taşınmazdan çıkan ve sadece o taşınmazın ve malikinin kişisel ihtiyacını karşılamaya yeterli olan sudur. [...] § Gerçekten Türk Medeni Kanununun 756/2 ve 837. maddesinde belirtilen kaynak irtifakına konu olabilecek su özel su olup genel su niteliğindeki yeraltı suyu bu düzenlemelerin dışındadır. Nitekim genel sular taşınmaz mülkiyetinin kapsamı içinde kabul edilemez.”; Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, E.1979/1-167, K.1981/656, T.30/09/1981 “[...], sahipsiz malların kamu malı niteliğinde olduğu [...], o nedenle özel mülkiyete konu teşkil edemeyeceğini”; Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, E.2008/717, K.1008/722, T.03/12/1008 “En genel tanımıyla kamu malları, Devletin veya kamu tüzel kişiliğine sahip idarelerin, kamu hizmetlerini ifa ederken kullandıkları ve yararlandıkları mallardır. [...] Eş söyleyişle, kamu malları özel hukukun alanı dışındadır. [...] Kamu malları üzerinde özel mülkiyet kurulamaz [...] Buradaki ‘özel mülkiyet kurulamaz’ sözü, ‘gerçek kişilerin veya özel hukuk tüzel kişilerinin mülkiyetine giremez’ şeklinde anlaşılmalıdır. Temlik edilebilmeleri için de, mutlak surette kamu hizmetine tahsis olunma niteliklerinin, yetkili organın hukuka uygun bir tasarrufu sonucunda ortadan kalkması, dolayısıyla kamu malı olma niteliğini yitirmeleri gerekir.”

sınırlandırılmış bir çeşit idari mülkiyetin kabul edildiği şeklinde yorumlanmalıdır. Zira hüküm ve tasarruf yetkisi, su kaynağının mülkiyetini özel kişiye devretme yetkisini dışlamakta³⁶⁹, ancak su kaynağından elde edilecek suyu veya canlı/cansız su ürünlerini tüketme ve bunların mülkiyetini özel kişilere devretme yetkisini dışlamamaktadır. Bir başka ifade ile genel su niteliğindeki su kaynaklarının devletin hüküm ve tasarrufu altında olması, bundan elde edilen su ile canlı/cansız su ürünleri üzerinde mülkiyet hakkı bağlamında tüketme ve devir yetkilerinin olmadığı anlamına gelmemektedir. Yerüstü ve yeraltı suyu kaynakların mülkiyeti özel kişiye devrolunamaz; ancak bundan elde edilen suların, canlı/cansız su ürünlerinin herhangi bir kamu hizmetine tahsis edilmemesi sonucunda üzerinde özel mülkiyet kurulması ve bu mülkiyetin devredilmesi pek tabi mümkündür.

Nitekim genel suların devletin hüküm ve tasarrufu altında olmasının amacı kamu yararını sağlamaktır ve kamu yararı ancak kamunun (gerek idare gerek özel kişilerin) bu su kaynaklarını belirli şekillerde kullanması, bu su kaynaklarından faydalanarak semereler elde etmesi (canlı/cansız su ürünleri istihsalı), bu suları kullanarak mal/hizmet üretmesi (enerji, taşımacılık) veya suları tüketmesi (içme-kullanma, çevre, tarım, sanayi) ile gerçekleşecektir. Dolayısıyla devletin hüküm ve tasarrufu altında olan genel su kaynaklarından hangilerinden, hangi amaçlarla ve koşullarda yararlanmanın mümkün olduğunun yasa ile belirlenmesi, genel su kaynağından idarelerin veya özel kişilerin yararlanmaları için birtakım yetkilerin verilmesi, tahsisi gerekir. İşte bu noktada su kullanım haklarının incelenmesi gerekmektedir.

2. Su Kullanım Hakları

Su kullanım hakları, her türlü beşerî ihtiyaç ve faaliyet yönünde su kaynaklarından, bunlardan elde edilen sudan veya bunlarda bulunan canlı/cansız varlıklardan toplumsal, çevresel ve ekonomik değer oluşturmak adına yararlanmak amacıyla suyun tasarruf yetkilerine sahip idareden kamu hukuku ya da özel hukuk çerçevesinde kurulacak bir ilişki ile talep edilebilecek yetkileri ifade eder.

Bu bağlamda su kullanım hakları kavramı, içme-kullanma, tarımsal sulama, enerji üretimi, sanayi kullanımı, hayvancılık ve su ürünleri üretimi, madencilik,

³⁶⁹ Ancak bu noktada su kaynağının kaynak olma özelliğini yitirmesi, yani kaynağın kuruması ile devletin hüküm ve tasarrufu altında olmaktan çıkacak olması sorununu konumuz ile doğrudan ilgili bulunmaması sebebiyle burada detaylı olarak incelememekteyiz.

turizm, rekreasyon, spor, sağlık, ulaşım ve taşımacılık faaliyetlerini gerçekleştirmek amacıyla her türlü yetkiyi ifade eder. Bu yetkiler, suyun tüketilmesini, suyun tüketilmeksizin kaldırma kuvvetinin, akış hızının, itici gücünün kullanılmasını ve bundan fayda elde edilmesini, suyun yıkıcı, yıpratıcı gücünden korunmak amacıyla su kaynağının eğiminin, yönünün, derinliğinin değiştirilmesini, önüne engel konulmasını, su kaynağının tabanında veya arzın altında yer alan ekosistemlerden veya cansız varlıklardan yararlanmayı ve daha birçok yararlanma ihtimalini kapsar³⁷⁰.

Bu sebeple su kullanım hakları su kaynaklarının mülkiyetinden bağımsız olup, su kaynaklarından elde edilen su ile canlı/cansız su ürünlerinin mülkiyeti üzerinde tasarruf yani *abusus* yetkisini ifade ettiği kadar veya yalnızca *usus* ve/veya *fructus* yani kullanma ve/veya faydalanma yetkilerinin devredilmesini ifade eder. Bu bağlamda su kullanım hakları kişilerin maddi ve manevi varlığını geliştirme hakkı, mülkiyet hakkı, çalışma ve sözleşme özgürlüğü başta olmak üzere birçok hakkını ilgilendirmektedir. Su kaynaklarından yararlanma hakları tarih boyunca birçok medeniyette hukuk kurallarıyla düzenlenmiş bir alan olmuştur.

Roma hukukunda *res communes* nitelikteki kamusal sulardan her türlü yararlanma karşılıksızlık ve serbestlik ilkesi içerisinde gerçekleşmektedir. Yararlanma seyrüseferi ve tarımsal sulamayı engellemediği sürece izne veya imtiyaza ve bedele tabi değildir. Kişilerin içme, kullanma ihtiyaçlarını karşılamak üzere su kaynaklarından elde edilecek suyun şehirlere getirilmesi için yapılan su yolları da kamunun ortak kullanımına açık mallar (*res publicae*) arasında değerlendirilmiş olup, bunlardan yararlanmada da serbestlik ve bedelsizlik ilkesi benimsenmiřtir³⁷¹. Dolayısıyla kişilerin içme ve kullanma ihtiyaçlarını karşılamak veya hayvanların ihtiyaçlarını karşılamak için kamusal su kaynaklarından suyun elde edilmesi, yani özel mülkiyete geçirilmesi için egemen olan devletten herhangi bir su kullanma hakkı beyan eden bir hukuki işlemin varlığı gerekmemektedir. İhtilaflar gelenek ve göreneklere göre çözümlenmektedir. Özel mülkiyete konu olabilecek, seyrüsefere uygun olmayan akarsulardan ise malikin istediği şekilde yararlanması esastır. Ancak komşu arzın malikinin de bu akarsudan kıyıdaşlık hakları (*riparian rights*) erevesinde yararlanma hakkı olduğu; ayrıca akarsuya kıyıdaş olmayan kişilerin de özel mülkiyet altındaki akarsudan çeşitli maksatlarla yararlanması için malikin arazisi

³⁷⁰ SANCAKDAR, **KAMUSAL SULARDAN YARARLANMA**, s.127-128.

³⁷¹ SANCAKDAR, **KAMUSAL SULARDAN YARARLANMA**, s.59.

üzerinde intifa hakları (*servitude*) kurulmasını talep etme yetkisi olduğu ifade edilmektedir.

Kıta Avrupası devletleri kodifikasyon sürecinde devletin mülkiyetinde olan suların hangileri olduğuna, kamusal sulardan hangi amaçlarla yararlanılabileceğine ve bu yararlanma hakkının elde edilmesine dair düzenlemeler yapmışlardır. Kıta Avrupası hukuk sistemlerinde, devletin mülkiyeti altındaki kamusal sulardan serbest yararlanma ilkesi, gerek sanayileşmenin başladığı 19. yüzyıldan itibaren giderek artan su kullanım ihtiyaçlarının hangi hukuk kurallarına uygun olarak karşılanacağına belirlenmesi gerekliliği gerek idari mülkiyet kavramının gelişmesi karşısında terkedilmiştir. Devletin idari mülkiyetinde olan su kaynaklarından her türlü yararlanma için devlet tarafından yararlanma hakkını tanıyan bir izin veya imtiyaz alınması gerekliliği sistemi benimsenmiştir³⁷². Bu sisteme su haklarının idari yönetimi (*administrative system of water rights*) denmektedir. Bu sistem uyarınca devlet idari mülkiyetinde olan sulara ilişkin kullanım hakları tanınmadıkça özel kişiler bu sulardan yararlanamaz ve bu su kaynaklarından su veya canlı/cansız su ürünü elde edip mülkiyetine geçiremezler. Su kullanım hakları, özel kişilere belirli amaçlarla su kaynaklarından ne şekilde ne miktarda ne süre ile yararlanılabileceğini beyan eden hukuki işlemler ile verilir. Bu hukuki işlemler su kaynağından yararlanmanın diğer yararlanma ihtimallerini dışlayıp dışlamamasına bağlı olarak tahsis, izin, lisans ya da imtiyaz olarak ifade edilmektedir. Su kullanım hakları, devlet tarafından onaylanmadıkça devredilemez veya satışa çıkarılamaz haklar olup, devlet tarafından geçici nitelikte ve genellikle bir bedel karşılığında devredilmektedir. Hakkın içeriği yani kullanım amacı, miktarı ve koşulları devlet tarafından belirlenmekte; verilen hak koşullara uyulmadığı veya hak karşılığında yüklenen borçlar yerine getirilmediği takdirde geri alınabilmektedir.

Osmanlı hukuk sistemini yansıtan Mecelle'nin tanımlar kısımlarında su kullanım hakkı, bir nehirden açıkça belirlenmiş ve onaylanmış miktarda suyun kullanım hakkıdır (143³⁷³). Mecelle uyarınca herkesin hava, ışık, denizler ve büyük

³⁷² İspanya'da kamusal su kaynaklarından yararlanma eğer diğer yararlanmaların dışlanması söz konusu değilse lisansa, dışlayıcı bir yararlanma söz konusu ise imtiyaza tabidir. İtalya'da 2006 tarihli ve 152 s. kanun hükmünde kararname (*legislative decree*) uyarınca devletin mülkiyetinde olan tüm su kaynaklarından evsel kullanım amaçları dışında her türlü yararlanma, ilgili kamu makamı tarafından potansiyel çevresel etki değerlendirmesi ve yerel halkın su ihtiyaçları dikkate alınarak verilebilen bir imtiyaz ile izne bağlanmaktadır. Fransa'da Kamu tüzel kişiliklerinin mülkiyeti hakkında genel kanun uyarınca (*Code général de la propriété des personnes publiques*) kamusal su kaynağından diğer yararlanmayı dışlayacak her türlü yararlanma kamu makamı tarafından bir bedel karşılığında verilen izin veya imtiyaza tabidir.

³⁷³ Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye 143: "Hakk-ı şirp: Bir nehirden, nasib-i muayyen-i ma'lûmdur."

göllerden faydalanmaya, ekin ve hayvan sulamak için sulardan yararlanmaya (1262³⁷⁴) hakkı olduğu gibi (1264³⁷⁵) su içme hakkı (1263³⁷⁶) da vardır. Mülkiyeti kimsenin olmayan sulardan herkesin ve tüm hayvanların içme hakkı olduğu (1266³⁷⁷) da ayrıca ifade edilmiştir. Özel mülkiyete tabi olmayan sulardan içme, hayvan sulama, tarla sulama amaçlarıyla yararlanma serbest ve karşılıksızdır (1234³⁷⁸). Bu husus Mecelle birçok maddesinde tekrar açıkça ifade etmiştir. Mülkiyet altında olmayan: (a) belirli bir kimsenin emeği ile yapılmamış olan ve yararı kamu tarafından kullanılan, mülkiyet altında olmayan kuyulardan (1236³⁷⁹), (b) denizler ve büyük göllerden (1237³⁸⁰), (c) yatağı, kişilerin mülkiyetinde olan arzdan geçmeyen akarsulardan (1238³⁸¹), (d) mülkiyet altında olan arazilerden geçip tükenmeksizin akışına mülkiyet altında olmayan ve kamuya açık arazilerde devam eden akarsulardan (1239³⁸²) yararlanma serbest (mubah) ve karşılıksızdır. Özel mülkiyete tabi olmayan sulardan yararlanma ve mülkiyetini edinme³⁸³ serbest ve karşılıksız olmakla birlikte İslam hukukunda benimsenen makul ölçüde kullanım, kadim hakkın önceliği ve diğer yararlanmaları engellememe ilkeleri de benimsenmiştir. Mecelle uyarınca mülkiyet altındaki sulardan veya sadece bazı kişilerin yararlanmasına hasredilmiş sulardan yararlanmak için malik

³⁷⁴ Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye 1262: “Şirb: Ekin ve hayvan sulamak için su ile intifa’ etmek nöbetidir.”

³⁷⁵ Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye 1264: “Herkes, hava ve ziyâ ile intifa’ eylediği gibi, denizler ve büyük göller ile dahi intifa’ eyler.”

³⁷⁶ Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye 1263: “Hakk-ı şefe: Su içmek hakkı demektir.”

³⁷⁷ Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye 1266: “Muhrez olmayan suda cümle insan ve hayvanların hakk-ı şefesi vardır”.

³⁷⁸ Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye 1234: “Su ve ot ve ateş mübahtır. Nâs bu üç şeyde şürekâdır.”

³⁷⁹ Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye 1236: “Bir şahs-ı mahsusun, sa’y ü ameli ile istinbât olunmuş olmayıp da, nâsın intifa’ edegeldiği kuyular, beynennâs müşterek ve mubah olan şeylerdendir.”

³⁸⁰ Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye 1237: “Denizler ve büyük göller mübahtır.” ve 1254: “Mübah ise başkasına zarar vermemek şartıyla herkes yararlanabilir.”

³⁸¹ Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye 1238: “Memlûk olmayan enhâr-ı âmme ki mekasime yani bir cemaatin mülkü olan mecralara dahil olmayan nehirlerdir, bunlar dahi mübahtır.”

³⁸² Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye 1239: “Enhâr-ı memlûke ki, yani berveçh-i meşrûh mukaseme dahil olan nehirler iki nev’dir: Nev’-i evvel: Ol nehirlerdir ki, suyu beyne’s-şürekâ müteferrik ve münkaksim olur. Fakat anların arazisinde tamamen mahvolmayıp, bakıyyesi âmmeye mubah olan mefâzelere yani kırlara cereyan eyler. Bu kaabilden olan nehirler, min vechi âmm olduğundan, bunlara dahi nehr-i âmm denilir. Bunlarda dahi şüf’a cârî olmaz.”

³⁸³ Muhrez olan mal yani ihrâz edilen mal, kazanılmış/elde edilmiş olmak anlamına gelmektedir. Bir malın mülkiyetini kazanmak ise 1248 uyarınca mülkiyetin satış, bağış, veraset yolu ile intikalin yanı sıra mübah olan birşeyin malik olmak amacıyla emek ile elde edilmesi ile ortaya çıkar. 1248: “Esbâb-ı temellük üçtür: Birincisi; bey’ ve hibe gibi, mülkü bir mâlikden diğer mâlike nakildir. İkincisi; irs gibi, bir kimsenin diğere halef olmasıdır. Üçüncüsü; mâliki olmayan bir mubah şeyi, ele geçirmektir. Bu dahi ya hakikidir ki, ol şeye hakikaten vaz’-ı yed eylemektir. Yahut hükmidir ki, yağmur suyu biriktirmek için bir kap koymak ve av için tuzak kurmak gibi, sebebini tehîe ile olur.”; 1249: “Her kim ki, mubah olan şeyi ihrâz eylerse, ona müstakillen mâlik olur. -Meselâ, bir kimsenin testi, yahut fiçısı gibi bir kab ile, bir nehirden aldığı su, ol kab içinde muhrez ve mahfûz olmakla, ol kimsenin malı olur. Başkasının andan intifa’a salâhiyeti yoktur. Ve sahibin izni olmaksızın, başkası ahz ve istihlâk ederse zâmin olur.” Böylelikle örneğin mübah olan su kaynaklarından veya yağmurdan kaplarla suyun elde edilmesi ile suyun mülkiyeti edinilmiş olunur. Ayrıca 1251: “Suyu ihrâzda, arkası münkâtı’ olmak şarttır.” Yani akarsudan elde edilen suyun mülkiyetini edinmek için suyun akışı kesilmelidir.

tarafından yararlanma hakkı edinilmesi gerekir (955³⁸⁴). Özel mülkiyete tabi akarsuların kullanım hakkını diğer kişilerin yararlanmasını dışlayacak şekilde arazinin maliklerine vermekle birlikte buna birtakım sınırlamalar da çizmiştir. Her malikin diğer maliklerin yararlanmasını engellemeyecek şekilde ihraz hakkı vardır. Malik, bir su hakkı tanımamış ise arazisinde bulunan havuz, kuyu veya akarsulardan su içmek için arazisine girmek isteyen kişiyi engelleme yetkisine sahiptir; ancak çevrede mubah olarak içilebilecek su yok ise o kişinin su çıkarmasına ya da arazisine girip suyu almasına izin vermeye de mecburdur (1268³⁸⁵).

Türk hukuk sisteminde Roma Hukuk'undaki gibi genel suların çeşitli amaçlarla yararlanmalarda esasen serbesti söz konusu değildir; zira genel suların devletin hüküm ve tasarruf çerçevesi ile sınırlandırılmış idari mülkiyetinde olmasının anlamı budur. Hüküm ve tasarruf kavramı genel suların yararlanma amaçlarının ve yararlanma rejiminin kamu yararını belirleyen yasa koyucunun iradesi ile düzenlenmesi gerektiğini ifade eder. Bir başka ifadeyle hüküm ve tasarruf kavramı devletin yasa koyucu iradesine uygun olarak genel su kaynaklarındaki sular ile canlı/cansız su ürünlerinden yararlanmaya yönelik *usus*, *fructus*, *abusus* yetkilerini açıkça kamusal faaliyetlere veya özel kişilerin faaliyetlerine özgülemesi gerektiğini ifade etmektedir. Yasa koyucunun bir genel sudan ne amaçlarla yararlanılabileceğini ve belirlenen amaçlarla yararlanmak için kullanılacak *usus*, *fructus*, *abusus* yetkilerinin bir veya birkaçının kullanmasının bir serbesti içinde mi olacağını yoksa bir imtiyaz, izin veya özel hukuka tabi bir işlemle mi olacağını da belirlemesi gerekmektedir.

Anayasa Mahkemesi, Danıştay ve Yargıtay³⁸⁶ genel suların arasında yer alan denizler, göller ve akarsuların Medeni Kanun'da sahihsiz mallar olarak

³⁸⁴ Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye 955: “Şirb-i hâss: Eşhâs-ı ma’dûdeye mahsus olan mâ-i cârîdeki hakk-ı şirbdir. Amma umûmun müntefi’ olduğu nehirlerden su almak, şirb-i hâss kaabilinden değildir.”

³⁸⁵ Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye 1268: “Bir kimsenin mülkü derûnunda, suyu mütetâbiu’l-vürûd olan bir havuz yahut bir kuyu veyahut bir nehir olduğu halde su içmek isteyen kimse, mülküne duhûlden men’ edebilir. Lâkin, kırbında başka içecek mubah su bulunmaz ise, mülk sahibi, ya ol kimseye su çıkarmaya ve yahut girip de su alması için ruhsat vermeye mecburdur. Ve su çıkarmadığı takdirde, ol kimsenin girip de su almaya hakkı vardır. Fakat bi-şartı’s-selâmedir. Yani havuzun ya kuyunun veyahut nehrin kenarını bozmak gibi, bir zarar etmemesi şarttır.”

³⁸⁶ AYM, E.1996/66, K.1997/7, T.31/01/1997, “Doğal nitelikleri gereği herkesin ortak yararlanmasına açık olan sahihsiz mallar ile kamu tüzelkişileri tarafından herkesin ya da halkın bir kısmının yararlanmasına ayrılan orta malları ve kamu hizmeti niteliğindeki etkinliklerin konusu ve aracı olan mallar, kamu malı olarak tanımlanabilir.”; Danıştay 7. D., E.2000/1786, K.2000/3402, T.21/11/2000; Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, E.1979/1-167, K.1981/656, T.30/09/1981 “Sahihsiz mallar, doğal niteliklerinin bir sonucu olarak, ayrıca bir tahsise gerek kalmaksızın doğrudan doğruya kamunun ortak kullanmasına açık bulunan mallardır.(DÜREN Akın, İDARE MALLARI, 1975, s.38; GÜRİSOY Kemal T., EREN Fikret, CANSEL Erol, TÜRK EŞYA HUKUKU,1978, s.35; OZANALP Nusret, TAPULAMA KANUNU ŞERHİ, s.378; KARAHASAN M. Reşit, TÜRK MEDENİ KANUNU -

nitelendirilmesini doğal nitelikleri gereği doğrudan kamunun ortak kullanımına açık olmaları ile açıklamaktadır. Bir başka ifadeyle sahihsiz mallar, bir tahsis kararına ihtiyaç olmadan doğrudan kamunun yararlanmasına açık kamu mallarıdır ve yasa koyucu iradesi, hatta Anayasa'nın ilgili hükümleri (md.43, md.168) sahihsiz malların doğal nitelikleri gereği kamunun ortak kullanımına tahsis edildiğini açıklayan bir irade olup, kurucu bir irade değildir³⁸⁷. Ancak sahihsiz mallar arasındaki genel su kaynakları devletin hüküm ve taarrufu altında olduğundan, bunlardan yararlanma için yasa koyucunun bir tahsis iradesi vardır ve bu tahsis iradesi ile kamu yararının ne olduğu ve ne şekilde gerçekleşeceği ortaya konulur. Çünkü genel su kaynağından su veya canlı/cansız su ürünü elde edilmesi ile bunlar üzerinde mülkiyet hakkı iddia edilebileceğinden, idari mülkiyet altındaki su kaynağının semeresinden yararlanmada serbestisinin benimsenmesi de mümkün değildir.

Yasa koyucu genel suların kamunun (gerek idare gerek özel kişilerin) ne şekilde yararlanacağını belirlerken ilgili genel su kaynağının çeşitli ihtiyaçlara yönelik yararlanmaya elverişliliğini ve beşerî/ekonomik değerini dikkate alır³⁸⁸. Anayasa Mahkemesi de devletin hüküm ve tasarrufu altında bulunan kamusal sularının belirli bir yararlanmaya (intifa) tahsis edilmiş olabileceğini ve devletin bu tahsis biçimini kamu yararı gerekçeleriyle yasama yoluyla ve idari işlemlerle³⁸⁹ her zaman değiştirmeye daima yetkili olduğunu ifade etmiştir. Bu sebeple sahihsiz malların doğal nitelikleri gereği kamunun doğrudan yararlanmasına açık oldukları, tahsis iradesinin sadece açıklayıcı nitelikte olduğu görüşüne katılmak mümkün görünmemektedir³⁹⁰. Yargı kararları, sahihsiz malların doğal nitelikleri dolayısıyla kamu malı niteliğini

EŞYA HUKUKU, 1977, s.1421) Bir diğer ifade ile sahihsiz malların kamu malı niteliğini kazanması için herhangi bir hukuk normunun varlığına gerek yoktur. Fakat sahihsiz malların doğal nitelikleri gereği kamu malı niteliğini kazandıkları, bir yasa hükmünce (Anayasa 130, 131; MK.641/c.2) ya da örf ve adet kurallarınca veya idari bir işlemle tesbit edilebilir. Ancak bu işlem, tahsis işlemi gibi kurucu nitelikte olmayıp, gösterici niteliktedir. (DÜREN, age, s.65) ”.

³⁸⁷ GÖZÜBÜYÜK, TAN, **İDARE HUKUKU (I)**, s.1088;

³⁸⁸ BİLGİN, ... **İDARE MALLARI**, s.10-11, 52.

³⁸⁹ AYM, E.1972/51, K.1973/4, T.25/01/1973; Anayasa Mahkemesi devletin sağlık tedbirlerini alırken içme suları konusunu da bu yöndeki çalışmalarının en önemlilerinden biri olarak görmesi ve düzenlemesi gerekeceğini, içme sularının, özellikle kırsal bölgelerde, halka ucuz ve en adaletli bir biçimde sağlanmasını ve dağıtılmasını öngören bir düzenin ortaya konulması sosyal devlet ilkesinin zorunlu bir sonucu olduğunu bu sebeple de devletin içme suyu tahsisine ilişkin değişiklikleri yapmasının Anayasa md.56 ile teminat altına alınan sağlık hakkı kapsamında bir yükümlülük olduğunu da ifade etmiştir. Devletin hüküm ve tasarrufu altında olan temiz içme sularının, salgın hastalıkları önlemek adına, bütün köylerin adaletli bir biçimde yararlanmasını sağlamak üzere tahsis edilmesi ile görevlendirilecek teknik bir örgütün, tahsis kararlarında eski yararlanma geleneklerini ve olanaklarını korumakla değil, duyulan yeni değişik ihtiyaçlara ve karşılaşılan sosyal zorunluklara uygun tedbirleri almakla yükümlü olacağını ifade eden Anayasa Mahkemesi DSİ'nin bu görevi yerine getirmek üzere gerekli kanunî yetkilerle donatılmasında Anayasa'ya aykırılık bulunmadığı bir yana Anayasa md.49 yönünden zorunluk olduğunu ifade ederek iptal talebini reddetmiştir.

³⁹⁰ Karş. SANCAKDAR, **KAMUSAL SULARDAN YARARLANMA**, s.142.

kazandığı şeklinde okunmalıdır³⁹¹. Sahipsiz kamu malı niteliğindeki³⁹² genel sulardan yararlanma için önce yasa koyucu su kaynağını belirli bir veya birkaç kamu yararına tahsis etmesi, ardından da yetkili idarelerin yasal hükümler çerçevesinde idarelerin veya özel kişilerin yararlanmasını sağlamak üzere kullanım haklarını kamu hukukuna veya özel hukuka tabi olarak açıkça devretmesi veya mümkünse yararlanma serbestisi ve koşullarını belirlemesi gerekir³⁹³.

Kısaca özetlemek gerekirse, genel su niteliğini taşıyan su kaynaklarının devletin hüküm ve tasarrufu altında olması dolayısıyla genel sulardan yararlanmaya ilişkin hususların açıkça yasalarda düzenlenmesi söz konusu olmuştur. Hangi su kaynaklarından devlet ve diğer kamu tüzel kişileri ile özel kişilerin ne şekilde yararlanmalarının kamu yararı teşkil edeceğini ve devletin su kullanma haklarını nasıl devredeceğinin hukuki çerçevesi kanunlarla ve normlar hiyerarşisinde kanunlarla aynı düzeyde bulunan milletlerarası anlaşmalarla çizilmesi söz konusu olmuştur. Bu yasal çerçeveye bağlı olarak hem idarelerin hem de özel kişilerin genel su kaynaklarından çeşitli amaçlarla münferiden yararlanmalarını sağlamak üzere hem kamu hukukuna hem de özel hukuka tabi hukuki işlemler de yapılmaktadır; hatta bazen münferit tahsis uygulamanın kabul edilmesiyle oluşmaktadır.

Türk hukukunda devletin hüküm ve tasarrufu altında olan genel su niteliği taşıyan su kaynaklarına ilişkin su kullanım haklarının yönetiminin idari yönetim sistemi olduğunu ancak dağınık haldeki yetkiler ve sicilsizlik sebebiyle su kullanım hakları yönetiminin koordinasyonsuz bir sistem olduğunu söylemek mümkündür. İşte burada genel su kaynaklarından hangi şekillerde yararlanmanın kamu yararını oluşturduğuna ilişkin yasa koyucu iradesinin ve yasa koyucu ortaya koyduğu irade çerçevesinde sudan münferit yararlanmaların nasıl gerçekleştiğini ve bunun içerisinde su hakkının nasıl konumlandırılabilceğini açıklamak gerekmektedir.

³⁹¹ ONAR, **İDARE HUKUKUNUN UMUMİ ESASLARI (2)**, s.1317; BİLGİN, ... **İDARE MALLARI**, s.51; GİRİTLİ, BİLGİN, AKGÜNER, BERK, **İDARE HUKUKU**, s.883.

³⁹² Danıştay, yeraltı ve yerüstü su kaynaklarını “*bütün vatandaşların ortak varlığı*” olarak nitelendirmiştir bkz. Danıştay 10.D., E.2012/9193, K.2016/971, T.23/02/2016 (Lexpera).

³⁹³ Doktrinde belirtildiği üzere bir akarsudan, gölden veya denizden balık avlamanın veya bu genel sularda yüzmenin serbest olduğuna yönelik açıklamaların hatalı olmasa da eksik olduğunu ifade etmemiz gerekir. (Bkz. GÖZLER Kemal, **İDARE HUKUKU**, Cilt 2, Ekin Yayınevi, 2003, s.752-753, SANCAKDAR, **KAMUSAL SULARDAN YARARLANMA**, s.100) Denizlerden sportif/eglençe amaçlı yararlanma için herhangi bir yasal tahsis iradesi gerekmediğinden doğrudan yararlanmanın gerçekleştiğine yönelik çıkarımın genellenerek sahipsiz mallardan her türlü yararlanmanın serbesti içerisinde gerçekleştiğini söylemek meri mevzuatımıza uygun değildir.

a. Sektörel Tahsis

Türk hukukunda su kullanım haklarının yönetiminde öncelikle sektörel tahsis³⁹⁴ söz konusudur. Buradaki ‘sektör’ kavramı, ihtiyaç gerekçesi, miktarı ve kalitesi konusundaki ayırım sebebiyle farklı amaçlar için su talebi olan grup anlamında kullanılmaktadır. Sektör kamu hizmeti niteliği taşıyabileceği gibi tamamen özel girişim hürriyeti kapsamında bir ticari faaliyet de olabilir. Sektörel su tahsisi, genel su kaynaklarının hangilerinin hangi sektörün kullanımına ayrılacağını belirlemektir. Genel suların hangi sektör(ler)e tahsisinde kamu yararı olduğunu ve tahsis esaslarını öncelikle yasa koyucu belirlemektedir. Meri mevzuatımız sektörel tahsise³⁹⁵ ilişkin oldukça dağınık bir görünüm sergilemekte olup genel olarak şu şekilde özetlenebilir:

Yeraltı suları, 167 s. Yeraltı Suları Hk. Kn. uyarınca içme³⁹⁶, temizlik, belediye hizmetleri, hayvan sulama, ziraî sulama, maden ve sanayi, sportif vesair amaçlara; 03/06/2007 tarihli ve 5686 s. Jeotermal Kaynaklar ve Doğal Mineralli Sular Kanunu (RG:13/06/2007, S: 26551) ile 12/03/1982 tarihli ve 2634 s. Turizmi Teşvik Kanunu (RG:16/03/1982, S:17635) uyarınca içme suyu temini, şifa ve turizm amaçlı faaliyetlere tahsis edilmiştir.

Akarsular, 03/07/1968 tarihli ve 1053 s. Belediye Teşkilâtı Olan Yerleşim Yerlerine İçme, Kullanma ve Endüstri Suyu Temini Hk. Kn. (RG:16/07/1968, S:12951) uyarınca içme – kullanma³⁹⁷ ve sanayide kullanılacak suyun temini, 19/04/1926 tarihli ve 815 s. Türkiye Sahillerinde Nakliyatı Bahriye (Kabotaj) ve Limanlarla Kara Suları Dahilinde İcrayı San’at ve Ticaret Hk. Kn. (RG:29/04/1926, S:359) uyarınca yolcu ve yük taşımacılığı, 22/03/1971 tarihli ve 1380 s. Su Ürünleri Kanunu (RG:04/04/1971, S:13799) uyarınca su ürünleri yetiştiriciliği ve istihsalı,

³⁹⁴ Buradaki tahsis kavramını ‘bir şeyi birine veya bir yere ayırma (özüleme)’ anlamı ile idare hukukundaki kamu mallarının (devlet ve diğer kamu tüzel kişilerinin mülkiyetinde veya hüküm ve tasarrufunda bulunan mallar) ile özel mülkiyete tabi olup kullanma/faydalanma hakları idareye verilmiş malların bir kamusal faaliyete özgülenmesi anlamındaki tahsis kavramından daha geniş bir anlamda kullandığımızı belirtmek gerekir. ONAR, **İDARE HUKUKUNUN UMUMİ ESASLARI (2)**, s.1340. ‘Tahsis (özüleme), malın kamu yararına özgülenmesi sonucu doğruan hukuki işlem ve maddi olaydır.’ GÖZÜBÜYÜK, TAN, **İDARE HUKUKU (I)**, s.1087.

³⁹⁵ Sektörel tahsise ilişkin olarak burada sayılanların başat sektörler olması dolayısıyla tamamen tüketici bir içerik sunulmadığını ifade etmek gerekir.

³⁹⁶ 2001-2008 yılları arasında belediyeler tarafından içme ve kullanma suyu şebekesi ile dağıtılmak üzere çekilen sulardan %28’i kuyulardan, %23’ü kaynaklardan sağlanmıştır. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, **Türkiye Çevre Durum Raporu**, 2011, s.61. 2016 yılı itibariyle kuyulara ilişkin oran %27; kaynaklara ilişkin oran %17’dir.

³⁹⁷ 2001-2008 yılları arasında belediyeler tarafından içme ve kullanma suyu şebekesi ile dağıtılmak üzere çekilen sulardan %40’ı barajlarda biriktirilen akarsu sularından %4’ü doğrudan akarsulardan sağlanmıştır. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, **Türkiye Çevre Durum Raporu**, 2011, s.61. 2016 yılı itibariyle barajlara ilişkin oran %45; akarsulara ilişkin oran %9,5’tur.

2634 s. Turizmi Teşvik Kanunu uyarınca turizm, 04/04/1990 tarihli ve 3621 s. Kıyı Kanunu (RG:17/04/1990, S:20495) uyarınca doldurma suretiyle arazi elde edilmesi, 09/08/1983 tarihli ve 2873 s. Milli Parklar Kanunu (RG:11/08/1983, S:18132) uyarınca koruma amaçlı ve rekreatif faaliyetler, 10/05/2005 tarihli ve 5346 s. Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Elektrik Enerjisi Üretimi Amaçlı Kullanımına İlişkin Kn. (RG:18/05/2005, S:25819) uyarınca³⁹⁸ elektrik enerjisi üretimi, 18/12/1953 tarihli ve 6200 s. Devlet Su İşleri Umum Müdürlüğü Teşkilat ve Vazifeleri Hk. Kn. (RG:25/12/1953, S:8592)³⁹⁹ uyarınca tarımsal sulamaya tahsis edilmiştir.

Denizler⁴⁰⁰ 815 s. Kn. uyarınca deniz yolcu ve yük taşımacılığı, deniz ürünleri avcılığı, cansız deniz varlıkları ve batık ihracı, petrol arama ve üretim, 2634 s. Kn. uyarınca turizm, 1380 s. Kn. uyarınca su ürünleri yetiştiriciliği ve istihsalı, 3621 s. Kn. uyarınca doldurma suretiyle arazi elde edilmesi, gemi yapım-kurtarma faaliyetleri, 2873 s. Kn. uyarınca koruma amaçlı ve rekreatif faaliyetler, 04/06/1985 tarihli ve 3213 s. Maden Kanunu (RG:15/06/1985, S:18785) ile 30/05/2013 tarihli ve 6491 s. Türk Petrol Kanunu (RG:11/06/2013, S:28674) uyarınca petrol ve maden arama ve çıkarma ile Anayasa md.17 ile teminat altına alınan halkın maddi ve manevi varlığını geliştirme

³⁹⁸ 6200 s. Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğünün Teşkilat ve Görevleri Hk. Kn. ile 6446 s. Elektrik Piyasası Kanunu da aynı yönde hükümler içermektedir.

³⁹⁹ Bu Kanunun adı Devlet Su İşleri Umum Müdürlüğü Teşkilat ve Vazifeleri Hk. Kn. iken, 662 s. K.H.K. md.49 ile Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğünün Teşkilat ve Görevleri Hk. Kn. şeklinde, daha sonra 703 s. K.H.K. md.69 ile Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü'nce Yürütülen Hizmetler Hk. Kn. olarak değiştirilmiştir.

⁴⁰⁰ Denizler kıyıları farklı veya aynı devlete ait arzın (yer kabuğunun) çukur bölümlerini kaplayan ve birbiriyle bağlantılı tuzlu su kütleleridir. Denizlerden yararlanma iç sular, kara suları ve açık (uluslararası) sular bakımından ayrımlara tabi olmakla birlikte bu ayrımlar uluslararası hukukta egemenlik yetkisinin sınırları ile denizlerden çeşitli yararlanmaların ekonomik değerine ilişkin olduğundan çalışmamız kapsamında detaylandırılmamıştır. Karasuları ikili veya çok taraflı uluslararası anlaşmalarla veya iç hukuk düzenlemeleriyle kıydan itibaren belirlenen genişlik (esas hat) içerisinde kalan sular olup tamamen kıyı devletinin mutlak hakimiyetindedir. İki veya daha fazla devletin kıyıdaş olduğu denizlerin karasuları dışında kalan kısımları ise açık (uluslararası) sular olarak adlandırılır. Kıyıların tamamı aynı devlete ait olan su birikintileri esasında teknik olarak göldür, ancak en az karasuları için belirlenen genişliğe sahip olan veya bir boğaz ile başka bir devletin kıyıdaş (sahildar) olduğu bir denize açılan sular içdeniz olarak değerlendirilmektedir. Marmara Denizi de bir içdenizdir ancak karasularını aşan suları açık sular olarak değerlendirilmemektedir. İç sular, karasuları, bitişik bölge, münhasır ekonomik bölge ve açık sular ayrımlarını esasen Türkiye'nin katılımının da aktif olduğu 1973-1982 tarihleri arasında gerçekleştirilen Üçüncü Deniz Hukuku Konferansının sonucunda imzaya açılan 1982 tarihli BM Deniz Hukuku Sözleşmesi yapmaktadır. Ancak Türkiye karasularının genişliği ve deniz hukuku uyumsuzluklarında zorunlu yargı yetkisine yönelik sözleşme hükümlerine muhalefetini sözleşmeye çekince koyarak çözümleyemediği için sözleşmeyi imzalamamıştır. Bu sebeple denizlerin mutlak hakimiyeti ve denizlerden yararlanma konusunda tamamen iç hukuk düzenlemelerini dikkate almak gerekir. (Yukarıda sayılan kanunlar dışında 20/05/1982 tarihli ve 2674 s. Karasuları Kanunu; 14/04/1341 (14/04/1925) tarihli ve 618 s. Limanlar Kanunu; 18/12/1981 tarihli ve 2565 s. Askeri Yasak Bölgeler ve Güvenlik Bölgeleri Kanunu ve 27/10/1999 tarihli ve 4458 s. Gümrük Kanunu dahil olmak üzere).

hakkı ile Anayasa md.43 ile kıyılardan kamu yararına uygun yararlanma hakkı doğrultusunda spor, dinlence gibi faaliyetlere tahsis edilmiştir⁴⁰¹.

Göller ise öncelikle halihazır durumunu bozacak şekilde yararlanmalara kapalı olup⁴⁰² ekolojik sistemlerin devamlılığını sağlamaya yönelik olarak korunma altındadır. Bazı göller 1380 s. Kn. uyarınca su ürünleri yetiştiriciliği ve istihsalı, 815 s. Kn. uyarınca deniz yolcu ve yük taşımacılığı, 3212 s. Kn. uyarınca tuz üretimi ile 3621 s. Kn. uyarınca doldurma suretiyle arazi elde edilmesi faaliyetlerine tahsis edilmiştir⁴⁰³. Ancak baraj gölleri, yapay göller ve ekolojik sistemlerin devamlılığı açısından özel korumaya alınmayan tabii göllerden içme suyu temini amacıyla da faydalanılmaktadır.

Ülkemizdeki su havzalarındaki doğal su kaynaklarının korunması, geliştirilmesi ve sürdürülebilir kullanımı ile ilgili orta ve uzun vadeli kararlara ve yatırım programlarına rehberlik sağlamak, havzalarımızın ekolojik, ekonomik ve sosyal fayda ve hizmetleri ile ilgili ihtiyaç ve beklentilerinin yeterli düzeyde ve sürdürülebilir olarak karşılanması için yapılacak çalışmalara ortak bir yol göstermek gayesiyle Yüksek

⁴⁰¹ Konvansiyel olmayan su kaynaklarının içilebilir su haline getirilmesinde uygulanan çeşitli buharlaştırma ve membran yöntemleri teknolojik bakımdan kompleks ve yüksek maliyetli olup, sistemin kurulduğu arazi, arazinin çevresindeki akiferler ve diğer çevre unsurları bakımından olumsuz birtakım etkilere sahiptirler. BAŞARAN Yusuf, **TÜRKİYE'DE DENİZ SUYUNDAN İÇME SUYU ÜRETİMİNİN MALİYET DEĞERLENDİRMESİ**, T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Uzmanlık Tezi, 2015, s.10-11. Teorik olarak denizlerden elde edilen suyun da ters osmos yöntemiyle içme ve kullanma suyu olarak kullanılması mümkün olmakla birlikte TÜİK verilerince 2001-2008 yılları arasında belediyeler tarafından şebeke üzerinden verilen içme suyu hizmetlerinde deniz suyu kullanılmamaktadır. Ancak belediyeler tarafından şebeke üzerinden içme suyu verilmeyen yerlerde deniz suyunun kullanılıp kullanılmadığına dair bir bilgiye ulaşılamamıştır. T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, **Türkiye Çevre Durum Raporu**, 2011, s.60-61. 2016 yılında Avşa Belediyesi tarafından içme ve kullanma suyu şebekesi ile dağıtılmak üzere denizden su çekilmektedir.

⁴⁰² Yargıtay 3. H.D., E.1984/4143, K.1984/4963, T.16/10/1984, "Göller menfaati umuma ait sulardan bulunmaktadır. Göllerden hali hazır durumunu bozacak biçimde yararlanılamaz. Gölde motor ile su alma hakkı herkese tanınacak olursa bu göl umuma ait olma niteliğini yitirir. Göllerden bir süre bu şekilde su alma, su alan lehine de bir hak oluşturmaz. Ancak göl sularının akıntısı varsa, bu göl ayağından akan sulardan su almak suretiyle herkes ihtiyacı oranında yararlanabilir."

⁴⁰³ Bununla birlikte göl suları eğer bir akarsu ile açık havza niteliğini kazanıyorsa içme ve kullanma suyu temin etmek amacıyla da kullanılmaktadır; 2001-2008 yılları arasında belediyeler tarafından içme ve kullanma suyu şebekesi ile dağıtılmak üzere çekilen sulardan %5'i göl ve göletlerden sağlanmıştır. Ancak bunların akarsu ile açık havza niteliğini kazandığının ve akarsular üzerinde kurulan yapay göl ve göletlerin de bu oranda dikkate alındığının altı çizilmelidir. T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, **Türkiye Çevre Durum Raporu**, 2011, s.60-61. 2016 yılı itibariyle göl/gölet/denize ilişkin bu oran %1,5'tur.

Planlama Kurulu⁴⁰⁴ tarafından kabul edilen Ulusal Havza Yönetim Stratejisi⁴⁰⁵ uyarınca sektörel su tahsisi “*bir veya birden çok havzadaki su kaynaklarının içme-kullanma, doğal hayatı koruma, ziraî sulama, enerji, sanayi, ticaret, turizm, taşıma, ulaşım, rekreasyon, projeye dayalı su ürünleri yetiştiriciliği ve avcılığı, su yapılarını koruma maksatlarına göre dağıtımıdır.*”

Bu bağlamda sektörel tahsislerin hangi idarelerce, hangi öncelik sıralamasında yapıldığını, sektörün belirlemesindeki takdir yetkisi ve özelleştirme sorununu da ele alacak şekilde nasıl yapıldığını incelemek gerekir.

i. Sektörel tahsiste öncelik, takdir yetkisi ve özelleştirme sorunları

Su kaynaklarını ve çevresel değerleri muhafaza etmekle birlikte su kullanımından elde edilecek faydayı en üst seviyeye çıkarmak amacıyla yasa koyucunun verdiği yetki çerçevesinde gerçekleştirilecek sektörel tahsisler, su kaynaklarına mevcut ve gelecekteki olası iklim değişikliği gibi potansiyel etkiler dahil olmak üzere tüm etkilerin göz önüne alındığı su tahsis planlamalarına göre gerçekleştirilmektedir. Havza Koruma Eylem Planlarına uygun olarak⁴⁰⁶ Tarım ve Orman Bakanlığı (TOB) Su Yönetimi Genel Müdürlüğü (SYGM) Havza Yönetimi

⁴⁰⁴ Cumhurbaşkanlığı sistemine geçişi sağlayan 703 s. K.H.K. ile değiştirilen 641 s. Kalkınmaya İlişkin Bazı Kurullar Hakkında K.H.K. uyarınca, iktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmayı planlama ve politika hedeflerinin tayininde Cumhurbaşkanına yardımcı olmakla görevlendirilen Yüksek Planlama Kurulu (YPK), Cumhurbaşkanlığı sisteminin ana ögesi olan 1 s. Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında C.B.K. ile ne şekilde kurulacağı öngörülmediğinden; 01/08/2018 tarihli ve 2018/3 s. Cumhurbaşkanlığı Genelgesi uyarınca (RG:02/08/2018, S:30497) 641 s. K.H.K. kapsamında YPK'ya verilen görev ve yetkiler doğrudan Cumhurbaşkanınca kullanılmaktadır.

⁴⁰⁵ Ulusal Havza Yönetim Stratejisi 2014-2023, Orman ve Su İşleri Bakanlığı koordinatörlüğünde Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı, Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, Yerel Yönetimler, Araştırma ve Eğitim Kurumları ve Sivil Toplum Örgütleri olmak üzere ilgili tüm kamu kurum ve kuruluşları ve diğer paydaşların katkıları ile ülke ihtiyaçlarını önceliklendiren, AB çevre ve su yönetim standartları ile tutarlı ve Türkiye'nin sürdürülebilir yaşam öncelikli kalkınma gündemini destekleyen güçlü bir entegre doğal kaynak yönetim politika çerçevesinin ve stratejisinin önemli bir bileşenini oluşturmak üzere hazırlanmıştır. (RG:04/07/2014, S:29050)

⁴⁰⁶ YPK tarafından hazırlanan Ulusal Havza Yönetim Stratejisi'ne uygun olarak havza bazında sektörel su tahsisleri planlamasını hazırlamakla görevli olan TOB-SYGM halen sektörel su tahsislerine ilişkin esas ilkeleri ortaya koyacak olan havza yönetim planları hazırlama projelerini geliştirmeye devam etmekte olup; mevcut Havza Koruma Eylem Planları AB üyeliği Çevre Faslı gereksinimleri uyarınca nehir havza yönetim planlarına (NHYP) dönüştürülmeye devam etmektedir. NHYP ile su kaynakları potansiyellerinin zamansal ve mekânsal değişimleri dikkate alınarak içme-kullanma suyu, çevresel akış, tarım, enerji ve sanayi sektörleri başta olmak üzere her bir sektöre yapılacak tahsisler ile fayda optimizasyonu ve ekonomik katma değerleri tespit edeceklerdir. KINACI Cumali, ***Su Yönetiminde Temel Kavramlar ve Bileşenler; Türkiye'de Su Yönetimi***, T.C. Orman Ve Su İşleri Bakanlığı - Su Yönetimi Genel Müdürlüğü, İstanbul Üniversitesi Su Bilimleri Fakültesi Açılış Dersi Sunumu, 22/09/2017, s.49,60, (E.T.01/06/2019)

Daire Başkanlığı - Tahsisler Şube Müdürlüğü tarafından hazırlanan nehir havza esaslı su tahsis planlarında⁴⁰⁷ tahsis sıralamasında önceliklendirme şu şekilde ortaya çıkmaktadır: 1) içme-kullanma suyu sektörü, 2) çevre sektörü (tabii hayat, ekolojik sistemlerin devamlılığı için gerekli su) 3) tarım sektörü (tarımsal sulama), 4) enerji sektörü, 5) sanayi sektörü ve 6) diğer sektörler (su ürünleri üretimi, ulaşım, taşımacılık, turizm, rekreasyon, madencilik ve ticaret). Nitekim bu sıralama 2019 yılında DSİ tarafından ihdas edilen Su Tahsisleri Hakkında Yönetmelik md.7’de hemen hemen aynen⁴⁰⁸ benimsenmiştir.

Her ne kadar su kaynakları kendi başlarına varlığı ile tabii hayatın devamını sağlamaktaysa da sektörel tahsiste ilk sırada değil ikinci sırada yer almaktadır; zira içme ve kullanmaya yönelik tahsis insanın yaşamını devam ettirebilmesinin temellerindendir. Bu durum, her nehir havzasında her koşulda ilk sırada içme-kullanma ihtiyaçlarının karşılanması sektörünün geleceğini de ifade etmektedir. Ancak içme-kullanma suyu ihtiyacı karşılandıktan sonra veya ilgili su kaynağının içme-kullanma suyu temin edilmeye uygun nitelikleri olmaması durumunda diğer sektörlerin ihtiyaçları arasında bir seçim yapılması söz konusu olacaktır. Bu bağlamda kanunların genel su kaynaklarından hangi tür yararlanmalarda kamu yararı oluşacağına ilişkin koyduğu çerçeveye uygunluk şartıyla idare tarafından ilgili genel su kaynağının tüm özellikleri dikkate alınarak örneğin bir akarsudan elde edilebilecek suyun içme-kullanma suyu ihtiyaçlarının karşılanması için mi yoksa örneğin elektrik enerjisi elde edilmesi için mi ya da her iki amaçla mı yararlanılacağına karar verilmesi de yine sektörel tahsis ile ilgilidir.

Yasa koyucunun ilgili genel su kaynağından hangi tür yararlanmaların kamu yararını oluşturacağına dair öngörüsünün uygulamaya geçirilmesi, bir başka ifadeyle ilgili genel su kaynağının tüm özelliklerini dikkate alarak sektörel tahsisini yapmakla

⁴⁰⁷ Sektörel su tahsis planı bir havzanın teknik, hidrolojik ve çevresel imkânlar dâhilinde erişilebilir su hacminin değerlendirilerek sektörler, gruplar ya da bölgeler arasında su kullanım amaçlarını, paylaşım koşullarını açıklayan araçlardır. AYTEN Nuray, **SEKTÖREL SU TAHSİSLERİNİN ESASLARI**, T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Uzmanlık Tezi, 2014, s.13-14; T.C. Orman Ve Su İşleri Bakanlığı - SYGM, Seyhan Havzası Sektörel Su Tahsisi Planı, Eylem Planı ve Sektörel Su Tahsis Eylem Planı Genelgesi (2017/6). Ayrıca Akarçay Havzası ve Konya Kapalı Havzası sektörel su tahsis planlarının yapılması projesi ilgili havzaların koruma eylem planlarına göre devam etmektedir.

⁴⁰⁸ “(1) Suyun miktarı, kalitesi, havzanın özelliği, zorunlu ihtiyaçlar ve şartlar başka türlü bir çözüm yolu gerektirmedikçe, su kaynaklarının kullanım amaçlarında aşağıdaki öncelik sırası uygulanır: a) İçme ve kullanma suyu ihtiyacı. b) Çevresel su ihtiyacı. c) Tarımsal sulama ve su ürünleri yetiştiriciliği. ç) Enerji üretimi ve sını su ihtiyaçları. d) Ticari, turizm, rekreasyon, madencilik, taşıma, ulaşım ile sair su ihtiyaçları. (2) Su kaynağının yeterli olması halinde, havza planları çerçevesinde kaynağın birden fazla amaçla kullanımına öncelik sırası gözetilerek izin verilebilir.”

da çeşitli idareler yetkilidir. Sektörel tahsisin havza bazında planlamasını ayrı, uygulamasını ayrı idarelerin yapması söz konusudur. Belirli bir genel sudan hangi sektörlerin faydalanabileceğine ilişkin olarak nehir havza yönetim planlarını esas alacak şekilde sadece akarsuların değil, yeraltı suların ve diğer yerüstü sularının ne şekilde kullanılacağına dair başta ÇŞB, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, TOB, DSİ, mahalli idareler ve su ve kanalizasyon idareleri yetkili olup, bu idarelerin koordinasyon içinde karar vermeleri gerekmektedir. Bu kararlar verilirken her ne kadar nehir havza yönetim planındaki veri ve esaslar dikkate alınacaksa da toplumsal faaliyetler, kalkınma ve ekonomik hedefler de dikkate alınarak farklı sektörlerle tahsis konusunda geniş bir takdir yetkisinin olduğunun da altı çizilmelidir. Bu durumda sektörel tahsiste takdir yetkisinin hukuka uygunluğunun tartışılması da söz konusu olmalıdır. Özellikle takdir yetkisinin hukuka uygunluğunun denetlenmesinde tahsisi isteyen sektörün gerçekleştireceği faaliyet için ilgili su kaynağının sağladığı suyun niteliği ve niceliği⁴⁰⁹, derinliği, debisi, elverişli olup olmadığı, tahsisi isteyen sektörün

⁴⁰⁹ Yerüstü Su Kalitesi Yönetimi Yönetmeliği (RG:30/11/2012, S:28483) md.8 (ç) uyarınca yerüstü, kıyı ve geçiş sularının kullanım maksatları kalite sınıflarına göre 4 sınıfa ayrılmaktadır. I. Sınıf - Yüksek kaliteli sular - Çok İyi su durumu- 1) İçme suyu olma potansiyeli yüksek olan yerüstü suları, 2) Yüzme gibi vücut teması gerektirenler dâhil rekreasyonel maksatlar için kullanılabilir su, 3) Alabalık üretimi için kullanılabilir nitelikte su, 4) Hayvan üretimi ve çiftlik ihtiyacı için kullanılabilir nitelikte su. II. Sınıf - Az kirlenmiş sular - İyi su durumu- 1) İçme suyu olma potansiyeli olan yerüstü suları, 2) Rekreasyonel maksatlar için kullanılabilir nitelikte su, 3) Alabalık dışında balık üretimi için kullanılabilir nitelikte su, 4) Mer'î mevzuat ile tespit edilmiş olan sulama suyu kalite kriterlerini sağlamak şartıyla sulama suyu,. III. Sınıf - Kirlenmiş su - Orta su durumu 1) Gıda, tekstil gibi nitelikli su gerektiren tesisler hariç olmak üzere, uygun bir arıtmadan sonra su ürünleri yetiştiriciliği için kullanılabilir nitelikte su ve sanayi suyu, IV. Sınıf - Çok kirlenmiş su - Zayıf su durumu - III. sınıf için verilen kalite parametrelerinden daha düşük kalitede olan ve sadece üst kalite sınıfına ancak iyileştirilerek ulaşabilecek yerüstü suları. Orman ve Su İşleri Bakanlığı tarafından çıkarılan, içme suyu elde edilen veya edilmesi planlanan yüzeyel suların kalite kriterlerini belirleyen ve bu suların içme ve kullanma suyu olarak kullanılabilmesi için uygulanması gereken arıtma sınıflarını tespit eden İçmesuyu Elde Edilen veya Elde Edilmesi Planlanan Yüzeyel Suların Kalitesine Dair Yönetmelik (RG:29/06/2012, S:28338) uyarınca yüzey sularından olup 1500 mg/L ile 5000 mg/L arasında toplam çözünmüş katı madde ihtiva eden tatlı su ile tuzlu su kategorisi arasında yer alan suları ifade eden acı suların içme suyu olarak kullanılması yasaktı. Yüzeyel sulardan içme suyu olarak kullanılacak çok iyi durumda ve iyi durumda olan suların, basit fiziksel arıtma ve dezenfeksiyona veya bunlara ek olarak kimyasal arıtmaya tabi tutulması öngörülmüştü. Yeraltı suları için böyle bir sınıflandırma yapılmamaktaydı. Bu yönetmeliği ilga eden, içme suyu temin edilen veya temin edilmesi planlanan sular ile ilgili esasları, kalite kriterleri ile suların içme ve kullanma suyu olarak kullanılabilmesi için belirlenmesi gereken arıtma sınıflarını ve arıtma veriminin tespitine ilişkin hususları belirlemek amacıyla Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından çıkarılan İçme Suyu Temin Edilen Suların Kalitesi Ve Arıtılması Hakkında Yönetmelik (RG:06/07/2019, S:30823) md.6 uyarınca içme ve kullanma suyu temin edilen veya temin edilmesi planlanan yeraltı ve yerüstü suların; yönetmeliğin ekinde yer alan bütün parametreler için verilen kılavuz değerlere göre A1, A2 ve A3 olmak üzere üç farklı kategoriye ayrıldığını ifade etmektedir. A1 kategorisindeki sular basit fiziksel arıtma ve dezenfeksiyon ardından içilebilir hale gelen suları, A2 kategorisindeki sular fiziksel arıtma, kimyasal arıtma ve dezenfeksiyon ardından içilebilir hale gelen suları, A3 kategorisindeki sular fiziksel arıtma, kimyasal arıtma, ileri arıtma ve dezenfeksiyon ardından içilebilir hale gelen suları ifade etmekte olup; A3 kategorisi için verilmiş olan sınır değerleri aşan, fiziksel, kimyasal ve mikrobiyolojik kirlilik içeren suların içme ve kullanma suyu olarak kullanımı tercih edilmez; ancak bu sular daha iyi kalitede alternatif su kaynağı bulunamadığı takdirde suyun kalite özelliklerini içme suyu için uygun kalite standartları düzeyine

tahsisi istediği su kaynağından yararlanmasının gerekli olup olmadığı, bir başka deyişle başka bir su kaynağından yararlanmanın mümkün olup olmadığı; su kaynağının ilgili sektöre tahsisi yapıldığında diğer sektörel yararlanmaların halen mümkün olup olmadığı (dışlayıcılık), ilgili sektörün faaliyetinin tahsisi istenen su kaynağına etkilerinin ne olduğu, ilgili sektörün faaliyetinden kimlerin yararlanacağı ve bu yararlanmanın diğer toplumsal ihtiyaçlar arasındaki baskınlığı gibi sorular da tahsisin ölçülü olup olmadığını ortaya koyan sorulardan bazılarıdır⁴¹⁰.

Bununla birlikte sektörel tahsislerde su kaynaklarına ve bunlara bağlı ekosistemler üzerindeki çevresel zarar düzeyinin belirlenmesini sağlayan çevresel etki değerlendirmesi de özellikle önem taşıyacaktır. Tahsis edilecek sektörün faaliyetinin yaratacağı çevresel uzun süreli etkilerinin belirlenmesi sadece su kaynaklarının ve su kaynaklarına bağlı ekosistemlerin üzerinde biyolojik, ekolojik ve kimyasal açıdan değil, bireylerin sağlığı, ekonomik ve sosyal gelişme açısından da önem taşımaktadır. Bu sebeple her ne kadar kalkınma ve ekonomik hedefler baskın olsa da yukarıdaki sektörel tahsis öncelik sıralamasına uyulması en doğru seçenektir. İçme-kullanma ihtiyaçları ve tabii hayatın devamı sağlandıktan sonra toplumun çeşitli ihtiyaçlarını karşılamak üzere tarım, enerji, sanayi üretimi ve diğer yararlanmalar mümkün olmalıdır. Nitekim rekreasyon, sanayi üretimi, enerji üretimi veya bazı tarımsal ürünlerin üretimi için içme-kullanma ihtiyacı sonrası oluşan atıksuların hatta sanayi üretimi için içme-kullanma ihtiyacı veya tarımsal üretim sonrası oluşan atıksuların, enerji üretimi içinse tarımsal üretim ve sanayi üretimi sonrası oluşan atıksuların kullanılması da mümkündür⁴¹¹. Danıştay’a göre de “içme suyu gereksiniminin, diğer tüm su gereksinimlerine göre daha öncelikli olduğu kuşkusuzdur.”⁴¹²

yükseltecek ileri arıtma prosesleri ile artırarak içme suyu temininde kullanılabilir. Yine aynı madde uyarınca, içme ve kullanma suyu temin edilen veya temin edilmesi planlanan yerüstü ve yeraltı suların; kategorilere göre verilmiş olan arıtma sınıflarında arıtıldıktan sonra nihai olarak, İnsani Tüketim Amaçlı Sular Hakkında Yönetmelik ile belirlenmiş olan içme suyu standartlarını sağlaması esastır.

⁴¹⁰ Ancak çalışma konumuzun su hakkı, bir başka ifadeyle içme-kullanma suyu sektörü ile sınırlı olması itibarıyla genel su kaynaklarının içme-kullanma sektörü dışındaki farklı sektörlerde tahsisindeki takdir yetkisini tartışmayı başka bir çalışmaya bırakmak gerekir.

⁴¹¹ BAŞARAN, TÜRKİYE’DE DENİZ SUYUNDAN ..., s.10-11; EKİNCİ Burak, SU KAYNAKLARININ VERİMLİ KULLANILMASINA YÖNELİK ÖRNEK ÜLKE UYGULAMALARI VE ÜLKEMİZDE BU ÇALIŞMALARIN UYGULANABİLİRLİĞİ, T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Uzmanlık Tezi, 2015, s.49. 6446 s. Elektrik Piyasası Kanunu md.14 uyarınca sermayesinin yarısından fazlası belediyeye ait olan tüzel kişilerce, belediyeler tarafından işletilen su isale hatları ile atıksu isale hatları üzerinde teknik imkânın olması ve DSİ tarafından uygun bulunması hâlinde enerji üretim tesisi kurulabilir. Ayrıca Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği ile Kentsel Atıksu Arıtımı Yönetmeliği’nden (RG:08/01/2006, S:26047) de anlaşılacağı üzere Türkiye’de uygun şartlarda arıtılmış atıksular yeniden kullanılabilir.

⁴¹² Danıştay 8. D., E.1993/1712, K.1994/1121, T.12/04/1994.

İşte tam da bu noktada suyun özelleştirilmesi kavramı farklı bir anlamda kullanılmaktadır. Kamusal mülkiyet altındaki genel su kaynaklarından elde edilen suların içme-kullanma ihtiyaçlarına veya tabii hayatın devamlılığını sağlamaya yönelik olarak kullanılmaktan çıkarılarak diğer sektörlerdeki özel kişilerin üretim faaliyetlerine tahsis edilmesi veya uluslararası su ticaretine tahsis edilmesi suyun özelleştirilmesi kavramı içerisinde değerlendirilmektedir⁴¹³. Eleştirilen asıl nokta devletin hüküm ve tasarrufu altında bulunan genel su kaynağının içme-kullanma ihtiyacına yönelik kamu hizmetine tahsis edilmekten vazgeçilmesi, ambalajlı içme suyu sektörü veya diğer sektörlerdeki kamu hizmeti taşımayan nitelikteki özel faaliyetlere özgülenmesidir. Türkiye’de bu durum su kaynaklarından elde edilen suyun özel kişilerin çeşitli ticari faaliyetlerinde bir girdi olarak kullanılmasına ilişkin çeşitli su kullanım haklarının verilmesi yoluyla özelleştirilmesi olarak uzun süredir tartışılmaktadır.

Genel su kaynağından elde edilen suyun içme-kullanma veya başka bir ihtiyacın karşılanmasına yönelik olarak yürütülen özel faaliyetlere tahsis edilmesi ile her ne kadar kamu yararı veya toplumsal yararın hedeflediğini söylemek mümkün olsa da bu tahsis sonucunda genel su kaynağından elde edilen su veya canlı/cansız su ürünlerinin mülkiyetini elde etme veya sudan başkaca yararlanma imkânı kamuya değil sadece belirli kişilere tanınmaktadır. Devlet hüküm ve tasarrufu altındaki malları verimli ve rasyonel bir şekilde kullanmak ve kullandırmakla yükümlüdür. Bu durumda hüküm ve tasarrufu altındaki genel su kaynağından elde edilen su, içme-kullanma suyu ihtiyacını karşılamak için yürütülen kamu hizmeti niteliği taşıyan içme suyu hizmetine⁴¹⁴ tahsis edebileceği gibi, nitelikleri içme-kullanma ihtiyacına tahsisine engel olduğu sürece veya bu hizmet için gerekli su miktarının kaynağın olduğu havzada veya başka havzalardaki başka su kaynaklarından ekonomik bir şekilde temin edilmesi söz konusu olduğu sürece veya su kaynağının içme-kullanma suyu ihtiyacının belirli bir oranda üzerinde miktarda içme suyu sağlaması halinde başka ihtiyaçların karşılanmasını

⁴¹³ GERBASI, “*The Next Privatization Of...*”, s.24.

⁴¹⁴ Kişilerin içme ve günlük ihtiyaçlarını karşılamak için kullandıkları su, idare tarafından tek bir dağıtım şebekesi üzerinden temin edilmekte, tek bir arıtma sistemine tabi tutulmaktadır. Bir başka ifadeyle içme suyunun niteliği farklı, kullanma suyunun niteliği farklı değildir. Evsel su da diyebileceğimiz su hem içilebilir hem de kullanılabilir niteliktedir. Dolayısıyla hizmeti tanımlarken içme suyu hizmeti olarak tanımlamak yeterlidir. Şebeke suyu hizmeti olarak tanımlamayı tercih etmememizin ilk sebebi ziraî veya sınaî su kullanımının da şebeke üzerinden dağıtımına konu olması; ancak su hakkı kavramının bu amaçlarla kullanıma yönelik temin ve dağıtım faaliyetlerini kapsamamasıdır. İkinci sebebi ise içme-kullanma ihtiyacını karşılamaya yönelik suyun temin ve dağıtımının sadece şebeke üzerinden değil ileride bahsedileceği üzere tankerlerle yapılmasının da söz konusu olmasıdır.

sağlayacak şekilde özel kişilerin faaliyetlerine tahsisi de gerekecektir. Benzer şekilde bir genel su kaynağından temin edilecek suyun uluslararası su ticaretine konu edilmesi halinde devletin hüküm ve tasarrufunda olan ülke kaynağından temin edilen suyun başka bir devletin içme-kullanma, tarımsal sulama, endüstriyel kullanım gibi ihtiyaçlarını karşılanması söz konusu olmaktadır. Hem özel kişilerin çeşitli faaliyetlerine tahsis durumunda hem uluslararası su ticaretine tahsis durumunda kamu yararı su kaynağından temin edilen sudan kamunun yararlanmasından değil, su kullanım karşılığında elde edilen paranın idarenin mali patrimonyasına girmesi ile sağlanabilecektir⁴¹⁵. Bir başka ifadeyle kamu yararını, kamunun yararlanmasını dışlayan tahsis karşılığında özel kişinin veya diğer devletlerin ödediği bedel⁴¹⁶ oluşturmaktadır.

Dolayısıyla bir genel su kaynağından elde edilen suyun özel kişilerin çeşitli faaliyetlerine veya uluslararası su ticaretine konu olması, artık o suyun kamu yararına hasredilmekten çıkarıldığını, bir anlamda özelleştirildiğini ifade eder. Ancak su hakkı tüm su kaynaklarının münhasıran içme-kullanma sektörüne tahsis edilmesi gibi anlamsız bir sonuç doğurmamakta; yalnızca öncelikli ilk sektörün içme-kullanma sektörü olmasını gerektirmektedir. Bu bağlamda kanaatimizce su hakkının başlı başına su kaynaklarının diğer sektörlerle tahsis edilerek özelleştirilmesinin önünü kapattığı veya kapatması gerektiği söylenemez.

ii. İçme-kullanma sektöründe ayrışma: içme suyu kamu hizmeti, ambalajlı su ticareti ve kişilerin doğrudan yararlanması

Türkiye’de devletin hüküm ve tasarrufu altında olan tüm yeraltı ve yerüstü su kaynaklarından tatlı su niteliğinde olanlardan (başlıca akarsular, yapay göl ve göletlerden) elde edilen suların kişilerin içme ve kullanma ihtiyaçlarını karşılayacak farklı faaliyetlere tahsis edilebilmesi söz konusudur.

Yasa koyucu yukarı başlıkta incelediğimiz üzere yeraltı su kaynakları, akarsular, baraj gölleri ve diğer göller ile devamlılığı açısından özel korumaya alınmayan göllerden elde edilen tatlı suların ve istisnai hallerde denizden elde edilen tuzlu suyun tatlı suya çevrilerek içme-kullanma sektörüne tahsis edileceğini belirtmiştir.

⁴¹⁵ ONAR, **İDARE HUKUKUNUN UMUMİ ESASLARI (2)**, s.962.

⁴¹⁶ Burada bedel kavramını geniş anlamda karşılık (*quid pro quo*) olarak kullanıyoruz. Özel kişilerin su kaynaklarından farklı amaçlarla yararlanmalarının ve yararlanma karşılığı ödedikleri bedellerin niteliğine kısaca I.A.2.b. Münferit tahsis başlığında değineceğiz.

Genel tatlı su kaynaklarının, içme-kullanma sektörü içerisinde, su hakkına sahip olan herkesin içme ve kullanma ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olarak idari faaliyetlerden biri olan kamu hizmeti niteliğini taşıyan içme suyu hizmeti ile tamamen çalışma ve girişim özgürlüğü kapsamında ambalajlı su ticareti faaliyetine ve ticari amaçlı olmayacak şekilde kaynaklardan veya yeraltı sularından doğrudan yararlanmaya tahsis edilmesi söz konusu olmaktadır. Dolayısıyla aynı sektör içerisinde farklı hukuki rejimlere tabi tutulmuş olan faaliyetlerin tatlı su kaynaklarından farklı rejimler çerçevesinde yararlanması söz konusudur.

Kamu hizmeti niteliğini taşıyan içme suyu hizmeti, içilebilir nitelikteki tatlı suyun, asgari olarak su hakkı sahibi her bir kişinin içme, yemek hazırlama, kişisel hijyen ve temizlik ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde hizmetin asli sorumlusu olan idare tarafından akarsu, yeraltı suları veya baraj göllerinden temin edilmesi ve buralardan söz konusu dağıtım alanına iletilmesi, temiz ve güvenilir hale getirilmesi için artırılması ve ardından sorumluluk alanı sınırları içerisinde şebeke altyapısı üzerinden sürekli, düzenli, eşitliği gözeterek ve ayrımcılık yapmaksızın ve ekonomik olarak erişim sağlayacak şekilde bedellendirerek yerleşim yerlerinde konut, çalışma alanları ve kamusal alanlara dağıtılması olarak tanımlanabilir.

Ambalajlı su ticareti, kişilerin içme suyu ihtiyaçlarını karşılamak üzere çeşitli boylarda taşınabilir şekilde ambalajlanan⁴¹⁷ kaynak suyunun ticari amaçlar gözeterek yani kâr amacıyla yurtiçindeki veya yurtdışındaki nihai tüketiciye veya tacirlere satılmasıdır⁴¹⁸. Ambalajlı içme suyu dağıtımı, su hakkına sahip olan herkesin en temel ihtiyacı olan içme suyunu karşılamaya elverişli olmakla birlikte, öncelikle su hakkı öznesinin kişisel ve evsel temizlik ihtiyaçlarının tamamını karşılamaktan uzaktır.

⁴¹⁷ Bununla birlikte ambalajlanmanın yerini tanker ile taşıma da alabilmektedir. Sağlık Bakanlığı tarafından İTASY'e dayanarak Tankerle İçme-Kullanma Suyu Temini Ve Nakli Hakkında Tebliğ (RG:19/08/2014, S:29093) ile içme-kullanma suyu ihtiyacı bulunan gerçek ve tüzel kişilere, kurum ve kuruluşlar ile yerleşim yerlerine, izinli kaynak ve içme suyu tesislerinden tankerle içme-kullanma suyu temini faaliyeti de ticari bir faaliyettir, nitekim her ne kadar içme-kullanma amacını karşılamaktaysa da aslında temin edilen su teknik anlamda içme suyudur. Ancak bu yönetmelikte özellikle içme-kullanma suyu kavramının kullanılmasındaki neden özel kişilerin satın aldıkları içme suyunu başkalarına ticari amaçlarla satmasını önlemektir, zira bu durum ambalajlı su ticaretine yönelik mevzuat hükümlerinin uygulanmasını bertaraf etmek amacıyla kötüye kullanılabilir niteliktedir.

⁴¹⁸ Türkiye'de ambalajlı su sektöründe faaliyet gösteren firmaların, 2013 yılında 69 ülkeye 214,242 ton (veya m³) içme suyu ihraç ettiği ve yaklaşık 34 milyon dolar gelir elde ettiği; yaklaşık rakamlarla İngiltere'ye 60 bin, Almanya'ya 45 bin, Birleşik Arap Emirlikleri'ne 30 bin, İsrail'e 8 bin, Suriye'ye 9 bin, KKTC'ye ve Libya'ya 7 bin, Hollanda'ya 5 bin tonluk içme suyu satışı gerçekleştirildiği; ayrıca ABD, Arjantin, Avustralya, Çin, Fildişi Kıyısı, Fransa, Güney Kore, Güney Afrika Cumhuriyeti, Haiti, Irak, İspanya, Japonya, Katar, Lübnan, Maldivler, Malta, Moritanya, Panama, Sierra Leone, Suudi Arabistan, Yemen, Yeni Zelanda ve Yunanistan'a içme suyu satıldığı ifade edilmiştir. (Anonim), *Türkiye 69 Ülkeye Su Sattı*, Hürriyet Gazetesi – Türkiye-Ekonomi, 19/02/2014, (E.T.01/06/2019).

Su hakkı bağlamında kişinin günlük içme ve yiyecek hazırlama ihtiyaçlarını karşılama ihtiyaçlarını sağlayacağı suyun ne şekilde temin edildiği ve dağıtıldığı ilgili devletin coğrafi, sosyal ve mali koşullarına göre değişebilir nitelik taşımakla birlikte Türkiye’de içme suyunun ambalajlı şekilde temin edilmesi ekonomik erişilebilirlik bağlamında su hakkını gerçekleştirmeye elverişli bir yöntem olarak değerlendirilemez. Türkiye’de su hakkının ekonomik erişilebilirlik yükümlülüğüne uygun şekilde layıkıyla hayata geçirilmesini aslen idare tarafından yürütülen içme suyu kamu hizmeti ile sağlamaktadır.

24/04/1930 tarihli ve 1593 s. Umumi Hıfzıssıhha Kanunu (RG:06/05/1930, S:1489) md.235 ile 11/06/2010 tarihli ve 5996 s. Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda ve Yem Kanunu (RG:13/06/2010, S:27610) md.27 uyarınca içme-kullanma suyu sektöründe kullanılan içme sularının ve içme-kullanma sularının teknik ve hijyenik şartta uygunluğunu sağlamakla Sağlık Bakanlığı görevlidir. Sağlık Bakanlığı bu görevi doğrultusunda, içme-kullanma suyu sektöründe hem idare tarafından şebeke üzerinden yürütülen içme suyu kamu hizmeti tarafından kullanılan içme-kullanma suyunun, hem özel kişiler tarafından yürütülen ambalajlı su ticaretine konu içme suyunun teknik ve hijyen şartlarına uygunluğunu sağlamak üzere İnsani Tüketim Amaçlı Sular Hk. Yönetmelik’i (RG:17/02/2005, S:25730) (İTASY⁴¹⁹) çıkarmıştır. İTASY, md.5(g) uyarınca içme suyu, doğal olarak oluşan bir çıkış noktasından sürekli akan veya teknik usullerle çıkarılan ve Sağlık Bakanlığınca uygun görülen arıtma işlemleri uygulanabilen, yönetmelikle belirlenmiş parametre değerlerine sahip, etiketleme gerekliliklerini karşılayan ve “*satış amacı ile ambalajlanarak piyasaya arz edilen yer altı suları*”nı⁴²⁰ ifade eder. Kısaca doğal bir kaynaktan sürekli akan (kaynak suyu) veya uygun teknik usullerle çıkarılan yeraltı suları ticari amaçlarla ambalajlı su sektörüne tahsis edilebilen sular olup bunlara içme suyu denmektedir. İTASY md.16(1)(b) uyarınca dere, göl, nehir gibi yüzeyel suların satışı yasaktır. İTASY md.5(h) uyarınca içme-kullanma suyu, genel olarak içme, yemek yapma, temizlik ve diğer evsel amaçlar ile gıda maddelerinin ve diğer insani tüketim amaçlı ürünlerin

⁴¹⁹ İTASY, İnsani Kullanım Amaçlı Suların Kalitesine Dair 98/83/EC sayılı Konsey Direktifi ile Doğal Mineralli Sular İçin Konsantrasyon Limitleri ve Etiketleme Bilgileri Hakkında Liste Oluşturulması ve Doğal Mineralli Suların ve Kaynak Sularının Ozonla Zenginleştirilmiş Hava ile İşleme Tabi Tutulmasının Şartlarını Belirleyen 16/5/2003 tarihli ve 2003/40/EC sayılı Konsey Direktifine ve Doğal Mineralli Sulardan ve Kaynak Sularından Florürün Uzaklaştırılması İçin Aktif Alüminyum Kullanımının Şartları Hakkında 115/2010 sayılı AB Komisyonu Tüzüğüne paralel olarak hazırlanmıştır.

⁴²⁰ Nitekim 2019 yılında DSİ tarafından ihdas edilen Su Tahsisleri Hakkında Yönetmelik de aynı tanıımı benimsemiştir.

hazırlanması, işlenmesi, saklanması ve pazarlanması amacıyla kullanılan, *kaynağına bakılmaksızın*, orijinal haliyle ya da arıtılmış olarak *ister kaynağından isterse dağıtım ağından temin edilen*, yönetmelikle belirlenmiş parametre değerlerine sahip ve *ticari amaçlı satışa arz edilmeyen suları* ifade eder. Kısaca herhangi bir tatlı su kaynağından içme-kullanma amaçları ile elde edilen ve ticari amaçla satışa arz edilmeyen sular içme-kullanma suları olup, idare tarafından yürütülen içme suyu kamu hizmeti ile özel kişilerin ticari amaçlar gözetmeksizin su kaynaklarından doğrudan yararlanmasına konu olan sular içme-kullanma suyudur⁴²¹.

Ambalajlı su ticareti ise mevzuatımızda ve yargı kararlarında⁴²² kamu hizmeti olarak değerlendirilmemiştir; nitekim yokluğu Türkiye’de toplumsal yaşayışın zorlaşmasına veya imkânsızlaşmasına yol açar nitelik taşımamaktadır. Ancak ambalajlı su ticaretinin, içme suyu kamu hizmetinden daha az yararlanmaya yol açtığı, deyim yerindeyse içme suyu kamu hizmetinin yükünü hafiflettiğini gözlemek de mümkündür; lakin ambalajlı su ticareti toplumsal genel ihtiyacı karşılamadığından içme suyu kamu hizmetine olan talebi de etkilememektedir. Bu bağlamda acaba ambalajlı su ticaretinin virtüel kamu hizmeti⁴²³ niteliği taşıdığını söylemek mümkün müdür? Virtüel kamu hizmeti veya kamu hizmeti olmaya yatkın hizmet kavramı yasa

⁴²¹ Çalışmamızda içme suyu kavramını ESKHK’nin ifadesini benimseyerek İTASY’nin içme-kullanma suyu olarak tanımladığı şekilde kullandık.

⁴²² Danıştay 1. D., E.2008/744, K.2008/834, T.03/07/2008, “§ Olayın hareket noktasını teşkil eden 4.1.2008 günlü ve 1/10 sayılı Meclis kararında, 400 Lt/sn debili içme suyu kaynağının 7 Lt/sn’lik kısmının 40 yıl süreyle imtiyaz ve üst kullanım hakkının kiraya verilmesi için Belediye Encümenine yetki verilerek ihaleye çıkarılmasına şeklinde karar alındığı, böylece, “imtiyaz ve üst kullanım hakkı ifadeleriyle” su kaynağının belediyeye ait olduğunun ve belediyenin tekelinde bulunduğu anlatılmaya çalışıldığı, ihalenin ise kiraya vermek üzere yapıldığı ve ihale ilanlarında da, açık artırma suretiyle kiraya verileceğinden söz edildiği, bu durumda, içme suyu kaynağının bir bölümünün şişelenerek tamamen ticari amaçla satışa sunulması için özel girişimciye kiralanmasının söz konusu olduğu, bu faaliyetin mahalli müşterek ihtiyaçlarını karşılanması şeklinde bir kamu hizmetinin kurulması ve işletmesiyle alakasının bulunmadığı anlaşılmaktadır. § Bu itibarla, bir kamu hizmetinin kurulması ve işletilmesi amacını taşımayan, Belediyeye ait taşınmazdaki 400 Lt/sn debili suyun 7 Lt/sn’lik kısmının, pet su şişeleme tesisi kurularak piyasaya sunulmasına yönelik olması nedeniyle imtiyaz hukukunun unsurlarına da yer verilmemiş olan, ticari faaliyete ilişkin bir sözleşmenin adının imtiyaz sözleşmesi olarak belirlenmiş olması sözleşmeye bu niteliği kazandırmaz.” (Danıştay 1. D.’nin bu kararı, Danıştay İdari İşler Kurulu’nun E.2008/121, K.2008/12, T.16/07/2008 sayılı kararıyla aynen kabul edilmiştir.)

⁴²³ Virtüel kamu hizmeti kavramı, yasa koyucunun hemen hemen tüm özel teşebbüs faaliyetlerini kamu hizmeti kurmadan kamu hizmetlerine özgü borçlar yükleme imkânı vermesi ve bunun liberal ekonomi ile uygun olmadığı sebebi yanı sıra Fransız doktrinince yasama organına ait kamu hizmeti kurma yetkisinin ele geçirilmesi anlamına gelmesi sebebiyle eleştirilmektedir. Kamu hizmetlerini düzenlerken yasa koyucunun hangi kriterlerle bağlı olacağı ve liberal ekonominin gereklerinin kamu yararı kavramı içerisinde ne kadar dikkate alınması gerektiği başlı başına müstakil bir çalışma konusunu oluşturacak bir sorundur. Virtüel kamu hizmeti hk. BİLGİN Pertev, “Kamu Hizmeti Hakkında”, *İÜİHD*, C:1, S:1, 1980, s.114; ÖZAY İl Han, *GÜNEŞİNDE YÖNETİM*, ALFA, 2002, s.228-229; YAYLA Yıldızhan, *İDARE HUKUKU*, Beta Yayınevi, 2009, s.92-93; YAŞAR Nuri, “Kamu Hizmeti, Virtüel Kamu Hizmeti ve 1999 Anayasa Değişikliği”, *İÜİHD*, C:13, S:1, 2000, s.444-446; ÇAL, “Kamu Hizmeti Kavramı ...”, s.25; AYAYDIN Cem, *İDARE HUKUKUNA GİRİŞ (II)*, Yenilik Basımevi, 2008, s.253-259.

koyucu tarafından kamu hizmeti olarak düzenlenmemiş, ancak toplumun ortak ve genel ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik veya kamu emlaki ile alakalı olması sebebiyle kamu yararına yönelik olan, özel girişim serbestliği içinde tatmin edici koşullarda yürütülemediği hallerde, yasa koyucunun veya verdiği yetki ile idarenin iradesi ile kolluk yetkisini aşan bir denetime⁴²⁴ ve kamu hizmeti yükümlülüklerine⁴²⁵ tabi tutularak yürütülmesi mümkün olabilecek, özel kişilerce hali hazırda girişim hürriyeti çerçevesinde gerçekleştirilen faaliyetler olarak tanımlanabilir.

Virtüel kamu hizmeti niteliğinde olduğunu kabul etmek için, ambalajlı su ticaretinin klasik kamu düzeni unsurları dışında kamu hizmetindeki içkin denetime yaklaşan bir düzenleme ve denetim altında olduğunu söylemek gerekecektir. Bu halde ambalajlı su ticareti faaliyeti üzerinde idarenin düzenleme ve denetim yetkilerinin içeriğine bakmak gerekir.

Öncelikle ambalajlı su ticareti faaliyetine yönelik olarak çeşitli idarelerin sahip oldukları denetim ve kontrol yetkilerinden bir kısmı ticari işletmenin kendisine ve kamu düzeninin genel güvenlik unsuruna yöneliktir. İTASY md.17(1) uyarınca kaynak suyu ve içme suyu işletmelerinin öncelikle almaları gereken tesis ve üretim (işletme) izni genel güvenliğin tesis edilmesine yöneliktir. İkincil olarak, ambalajlı su ticaretinin ana maddesini sadece yeraltı suları oluşturduğundan, işletmelerin öncelikle yeraltı sularından tekniğe uygun yöntemlerle su temini için DSİ ve TOB tarafından belirlenen hadleri aşan çukur, sondaj ve kuyular ile boy ve kesitleri ne olursa olsun her türlü galeri ve tünel gibi kazıların yapılması için 167 s. Yeraltı Suları Hk. Kn. md.8 uyarınca DSİ'den de izin alınması gerekmektedir. Bu müdahaleler içme suyu kolluğunun bir parçasını teşkil etmektedir. Ardından üçüncü olarak ticareti yapılan suyun ve bunun konulduğu ambalajın sağlamlılık (teknik ve hijyen) durumuna yönelik düzenleme ve denetlemeler gelmektedir. Tesis ve üretim izinlerinin alınması ile ambalajlı su üretimi faaliyetine başlayan özel şirketlerin ayrıca 5996 s. Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda ve Yem Kanunu md.23 ile verilen görev doğrultusunda Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'nca hazırlanan, gıda⁴²⁶ ve gıda ile temas eden

⁴²⁴ ÖZAY İl Han, **DEVLET İDARİ REJİM VE YARGISAL KORUMA II**, 1990, Filiz Kitabevi, s.35, 58; TAN Turgut, “*Kamu Hizmeti İmtiyazından ‘Yap-İşlet-Devret’ Modeline*”, **AÜSBFD**, C:47, S:3-4, 1992, s.309.

⁴²⁵ YAŞAR, “*Kamu Hizmeti, Virtüel ...*”, s.446.

⁴²⁶ 5996 s. Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda ve Yem Kanunu md.3(24) “*Gıda: Doğrudan insan tüketimine sunulmayan canlı hayvanlar, yem, hasat edilmemiş bitkiler, tedavi amaçlı kullanılan tıbbi ürünler, kozmetikler, tütün ve tütün mamulleri, narkotik veya psikotropik maddeler ile kalıntı ve bulaşanlar hariç, insanlar tarafından yenilen, içilen veya yenilmesi, içilmesi beklenen işlenmiş, kısmen işlenmiş veya işlenmemiş her türlü madde veya ürün, içki, sakız ile gıdanın üretimi,*

madde ve malzemelerle⁴²⁷ ilgili asgarî teknik ve hijyen kriterleri, katkı maddeleri, bulaşanları, ambalajlama, etiketleme, nakliye, depolama esasları ve analiz metotlarını belirleyen Türk Gıda Kodeksi Gıda İle Temas Eden Madde Ve Malzemeler Yönetmeliği (RG:29/12/2011, S:28157.M.3.)’ne uygun şekilde üretim yapması gerekmektedir. Bu hususlar da kolluk faaliyeti ile tesis edilmeye çalışılan kamu düzeninin genel sağlık unsuru ile birlikte Anayasa md.172’de devlete verilen tüketicinin korunması görevleri doğrultusunda bireylerin yaşam hakkı ile sağlıklı yaşama haklarını korumaya yöneliktir. Nihayetinde dördüncü olarak ambalajlı su ticareti piyasasında faaliyet gösteren kişiler Anayasa md.167’de devlete verilen piyasalarda tekelleşme ve kartelleşmeyi önleme görevleri doğrultusunda rekabetin sağlanmasına yönelik olarak 07/12/1994 tarihli ve 4054 s. Rekabetin Korunması Hk. Kn. (RG:13/12/1994, S:22140) uyarınca gerçekleştirilecek ekonomik kolluk faaliyetlerine tabidir.

Bu tabloda, ambalajlı su ticareti piyasasında faaliyet gösterenler genel sağlık, ekonomik kamu düzeninin korunması, tüketicinin korunması ve içme suyu kaynaklarının nitelik ve niceliğinin korunması amaçları ile yapılan düzenleme ve denetimler dışında, kamu hizmetinde olduğu gibi söz konusu malın niceliğine, niteliğine, dağıtım usul ve esaslarına veya bedellendirmeye dair içkin müdahalelere tabi olmamaktadır. Dolayısıyla ambalajlı su ticareti sektörüne yönelik düzenleme, denetim ve diğer müdahaleler toplum ve çevre sağlığı yanısıra tüketicinin ve rekabetin korunarak kamu düzeninin sağlanmasını amaçlayan kolluk yetkilerinin kullanılmasından ibarettir. Kolluk yetkilerini aşacak şekilde ambalajlı su ticaretinde malın niteliği, üretim yerleri, üretimin sürekliliği veya faaliyette bulunma yükümlülüğü konusunda bir gözetim, denetim ve kontrol mekanizması kurmamıştır.

Sonuç itibarıyla ambalajlı su sektöründe özel kişinin bu mal ve hizmeti sunmasındaki gayenin toplumsal genel ihtiyacı karşılamak olmadığı, pür özel menfaat sağlamak amacıyla bu faaliyeti gerçekleştirdiği, kârın amaç olduğu ve dolayısıyla faaliyetin ticari faaliyet niteliğini taşıdığı⁴²⁸, özel sektörün dilediği anda faaliyeti

hazırlanması veya muameleye tâbi tutulması sırasında kullanılan su veya herhangi bir maddeyi ifade eder.”

⁴²⁷ 5996 s. Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda ve Yem Kanunu md.3(25) “Gıda ile temas eden madde ve malzeme: Gıda maddeleri ile temasta bulunan veya bulunmak üzere üretilen her türlü madde ve malzemeyi ifade eder.”

⁴²⁸ Kamu hizmetinin, ticaret, piyasa ve kâr amacı kavramlarını dışladığı belirtilmektedir. Bu da kamu hizmeti kavramının saf ve kendinden menkul bir hukuki kavram olarak ele alınmaması gerektiğini, siyaset ve ekonomi bilimleriyle birlikte ele alınması gerektiğini de göstermektedir. KARAHANOGULLARI Onur, **KAMU HİZMETİ (KAVRAMSAL VE HUKUKSAL REJİM)**, Turhan Kitabevi, 2002, s.2-3; Kamu hizmetinin toplumsal refahı sağlamak amacı gözetildiğinde

sonlandırabileceği, dilediği kişilere mal ve hizmet sunumunda bulunabileceği, idarenin bu faaliyet üzerindeki düzenleme ve denetim yetkilerinin bu sebeplerle sadece genel sağlık, ekonomik ve tüketici kolluğunu aşmadığı dikkate alındığında virtüel kamu hizmeti olmadığını, özel girişim serbestisi içinde bir piyasa faaliyeti olduğunu kabul etmek gerekir.

Lakin içme-kullanma ihtiyacını karşılayacak suyun dağıtımına yönelik içme suyu hizmetinin şebeke üzerinden yürütülemez olduğu hallerde içme-kullanma suyunun kaynağından ambalajlanarak dağıtımı coğrafi, iklimsel, teknolojik imkânlar dolayısıyla bir genel ihtiyaç haline de dönüşebilir. Bu halde ambalajlı su ticaretinin kamu hizmeti olarak düzenlenmesi ihtimali de doğmuş olacaktır. Kanaatimizce ambalajlı su ticareti faaliyetinin kamu hizmeti olarak etiketlenmesi hususunda çıkış noktası liberal ekonomi gereğince özel kişi faaliyetlerine ikame teorisinden ziyade toplumsal genel ihtiyaç olmalıdır. Ambalajlı su ile kişilerin içme suyu ihtiyacı karşılanırsa da kullanma suyu ihtiyacını belirli bir notaya kadar karşılayabileceğini belirtmiştik; dolayısıyla başlı başına ambalajlı su ticareti, toplumsal genel ihtiyacı karşılamaya elverişli olmadığından su hakkını somutlaştırmaya da tek başına yeterli bir hizmet teşkil edemeyecektir.

Burada asıl tartışılan idareler tarafından yürütülen içme suyu hizmetinde su kalitesinin düşüşündeki eleştirilerin önünü kesmek amacıyla ambalajlı su sektörünün desteklenmesine dair bir politika izlenip izlenmediği, içme suyu hizmetini yürütmekle sorumlu idarelerin kamu kaynaklarını kullanarak ambalajlı su ticareti sektörüne girmelerinin rekabeti bozup bozmayacağı sorularıdır.

İçme suyu kalitesindeki suyun idare tarafından içme suyu hizmeti ile temin edilmesi ve dağıtılması gerekirken ambalajlı su sektörünün desteklenmesi ile su hakkı sahiplerini içme suyu ihtiyaçlarını ticari bir faaliyetle karşılamaya yöneltilmesi, böylelikle idarenin içme-kullanma suyu temin görevinin aksatılmasına veya kötü işletilmesine yönelik itirazların öneminin ve giderek idarenin sorumluluğunun azaltılmasına çalışıldığı belirtilmektedir. Ancak daha önce de belirttiğimiz üzere su hakkı, su kaynaklarının tamamının içme suyu hizmetine tahsis edilmesini gerektirmemektedir. Nitekim mevzuatımız da buna uyumlu bir resim çizmektedir. 2019 yılında DSİ tarafından ihdas edilen Su Tahsisleri Yönetmeliği md.6(c)'de açıkça

bunun gelişen teknoloji, serbest pazarlar ile bütünleşen ve giderek küreselleşen ekonomi sayesinde rekabet aracı ile gerçekleştirilebileceği fikri üzerine düşünülmesi gerektiği açıktır. YAYLA, **İDARE HUKUKU**, s.99-101. ÇAL, “*Kamu Hizmeti Kavramı ...*”, s.20-22.

düzenlendiği üzere “içme ve kullanma amaçlı tahsis edilmiş sulardan ayrıca ticari amaçlı olarak su tahsisi” yapılması yasaktır. Bununla birlikte söz konusu yönetmelik su tahsisi yapılmasından sonra içme ve kullanma suyu ihtiyacının ortaya çıkması ve teknik, ekonomik ve çevresel açıdan alternatif su kaynağının bulunmaması veya su kaynağına zarar verecek herhangi bir durumun ortaya çıkması halinde, su tahsisinin tamamen ya da kısmen iptal edilebileceğini de açıkça ifade etmektedir. Dolayısıyla kanaatimizce içme suyu hizmetinde su kalitesinin düşüşündeki eleştirilerin önünü kesmek amacıyla ambalajlı su sektörünün desteklenmesine dair bir politika izlenmemektedir.

Mevzuatımızda içme suyu hizmetini yürütmekle sorumlu idarelerden biri olan büyükşehir belediyelerinin ambalajlı su ticareti sektörüne giriş sebebi su ve kanalizasyon idarelerince gerçekleştirilen içme suyu hizmetine yönelik talebi veya üzerindeki yükü azaltmak değil; içme suyu hizmetine tahsis edilmeyen ve kullanılmayarak ekonomiye kazandırılmayan kaynakları kullanarak kâr elde edilen bir ticari faaliyet yürütmektir. İdarenin, kâr amaçlı ticari faaliyetlere girişmesi için gerekli koşulların tesbiti ile söz konusu ticari faaliyetin rekabete açık biçimde özel kişiler tarafından da yürütülmesine engel olunmadığı, monopol veya oligopol teşkil eden bir piyasa yapısı kurulmadığı yani bir anlamda serbest piyasa gereklerinin karşılandığı hallerde dahi kâr amaçlı ticari faaliyetlere idarenin kamu kaynaklarını kullanarak girişmesine ilişkin sorunlar ise apayrı bir çalışma konuları teşkil etmektedir. Bu noktada içme suyu hizmetini yürüten su ve kanalizasyon idarelerinin yine aynı hizmetlerin yürütülmesinden sorumlu ve ambalajlı su ticareti faaliyetine girişen büyükşehir belediyelerinden ayrı kamu tüzel kişiliği olmasının sonuca etkisini de ayrı bir çalışma ile incelemek gerektiğini belirterek içme-kullanma sektöründeki son yararlanma şekline geçmek gerekir.

İçme-kullanma suyu ihtiyacının karşılanması için özel kişilerin doğrudan su kaynaklarından yararlanmaları da mümkündür. 167 s. Yeraltı Suları Hk. Kn. md.4 ve md.5 uyarınca kişilerin su temini maksadıyla açtıkları kuyulardan ancak kendi faydalı ihtiyaçlarına yetecek miktarını kullanmaya yetkili olduğu ifade edilmektedir. Su hakkı bağlamında kişilerin içme-kullanma suyu temin etmek dışında tarımsal sulamada veya hayvansal üretim ihtiyaçlarını gidermek gibi faydalı diğer ihtiyaçlarını karşılamak üzere yeraltı sularından faydalanması izinler çerçevesinde serbesttir. Faydalı ihtiyaç miktarı, tahsis edilecek maksada göre ÇŞB, TOB başta olmak üzere ilgili bakanlıkların mütalaası alınmak suretiyle, DSİ tarafından tayin ve tesbit edilir. Hemen eklemek

gerekir ki yeraltı sularından doğrudan yararlanmada kamunun değil sadece faydalı ihtiyacı söz konusu olan kişinin yararlanması söz konusu olduğundan bir kamu hizmetinin yürütülmesinin söz konusu olmadığı açıktır.

Sonuç olarak içme-kullanma sektörü içerisinde yer alsa da, genel tatlı su kaynaklarından biri olan yeraltı sularının ambalajlı su ticareti faaliyetine veya doğrudan yararlanmaya tahsis edilmesi sektör içerisinde özel faaliyet niteliğini taşıyan bir faaliyete tahsis olarak bir tür özelleştirme olarak değerlendirilmektedir. Bu noktada su hakkının, yeraltı sularından yararlanma bahsinde içme-kullanma sektörü içerisinde kamu hizmeti niteliği taşıyan idare tarafından gerçekleştirilen veya sorumluluğu üstlenilen şebeke yoluyla içme-kullanma suyu dağıtım faaliyetine önceliklendirilmesi gerekip gerekmediği kanaatimizce devletin su kaynaklarının dağılımına göre cevaplanması gereken bir sorudur. Eğer içme suyu kamu hizmetinin yürütülmesi için diğer tatlı su kaynakları (akarsular, baraj gölleri ve yapay göller ile özel koruma altına alınması gerekmeyen göller) yeterli değilse ve yeraltı sularına ihtiyaç duyulmaktaysa, bu halde su hakkı gereğince yeraltı sularının ambalajlı su ticaretine veya doğrudan yararlanmaya tahsisinin kaldırılması gerekecektir. Nitekim yukarıda belirttiğimiz üzere 2019 tarihli DSİ Su Tahsisleri Yönetmeliği de aynı durumu ifade etmektedir.

b. Münferit Tahsis

Su kaynaklarından çeşitli amaçlarla yararlanmaları sağlamak üzere sektörel tahsisten sonra münferit tahsisler söz konusu olmaktadır. Münferit tahsis, genel su niteliği taşıyan su kaynağından belirlenmiş sektörlerde faaliyet gösteren kişilerin su kaynaklarından elde edilen sudan ne kadar yararlanacağını veya sektör içerisinde hangi grubun yararlanacağını ve bu yararlanma karşılığında alınacak bedeli (veya bedel alınmamasını) düzenler. Örneğin aynı akarsudan yararlanacak olan içme-kullanma sektörü, elektrik enerjisi üretimi sektörü ile sulama sektörünün ihtiyaçlarına göre yararlanabilecekleri su miktarı ve bunlara ilişkin bedeller veya aynı akarsudan veya yeraltı suyundan hangi belediyelerin ve/veya köylerin ne kadar yararlanacağı münferit tahsis ile belirlenir. 2019 yılında DSİ tarafından ihdas edilen Su Tahsisleri Hakkında Yönetmelik su tahsisini “*miktarı ve kalitesi belirli sudan, bir ya da birden fazla gerçek ya da tüzel kişiye belirli bir amaç için, belirli miktarda ve belirli süre ile su kullanım izni verilmesi*” şeklinde tanımlamaktadır.

Türk hukukunda münferit tahsisler, farklı sektör ve çeşitli idareler tarafından yürütülen kamusal hizmetlere veya özel kişiler tarafından yürütülen ticari faaliyetlere yönelik olarak çeşitli hukuki rejimlere tabidir. Öncelikle genel su kaynaklarından münferiden su kullanım hakkı elde etmek için gerek idarelerin gerek özel kişilerin gösterecekleri faaliyetin niteliği ve sektörüne göre başvuracağı yetkili idareler değişmektedir. Münferit tahsise ilişkin olarak Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı başta olmak üzere merkezi idare ile il özel idareleri, belediyeler, DSİ ile büyükşehir belediyelerinin olduğu yerlerde su ve kanalizasyon idareleri birçok görev ve yetkiye sahiptir.

Mevcut uygulamada farklı sektörlerdeki farklı faaliyetlere ilişkin münferit tahsislerin genel bir koordinasyon içerisinde gerçekleştirilmediği, özellikle ticari faaliyetlerdeki yararlanma taleplerinin il özel idareleri ve su ve kanalizasyon idareleri tarafından yürütülmesi ve bunların farklı uygulamaları sonucu çakışmaların yaşandığı da gözlemlenmektedir. AB, OECD, WB, BM gibi uluslararası kuruluşlar münferit tahsislerin yönetiminde idari sınırları dikkate alan ve dağınık bir görev paylaşımına sebep olan düzenlemelerin nehir havzasına göre entegre su kaynağı yönetimi ilkesini benimseyen düzenlemelerle yenilenmesini tavsiye etmektedir⁴²⁹. Münferit tahsislerin gerçekleştirilmesi, tahsis şartlarına uygunluğun denetimi ve yaptırıma bağlanması faaliyetleri ile suların nitelik ve niceliğinin korunmasına yönelik faaliyetler ve sudan yararlanmayı sağlayan hizmetler ayrı uzmanlık gerektiren alanlardır. Bu sebeple aslında münferit tahsislerin merkezi bir şekilde gerçekleştirilmesi gerektiği de ifade edilmektedir. Böylelikle tüm sektörlerin ve sektörde faaliyet gösteren idareler ile özel kişilerin ihtiyaçları, kadim öncelik hakları ile diğer tahsisler ile havzanın tüm özellikleri incelenerek yüksek verimli bir yönetim gerçekleştirilebilecektir.

i. Kamusal faaliyetler ile özel faaliyetlere yönelik münferit tahsislerin hukuki rejimi

Kamusal faaliyetlere, özellikle kamu hizmetlerinin yürütülmesine yönelik yararlanma hakları kamu hukukuna tabi tahsis ve protokoller ile devredilirken, özel

⁴²⁹ AB Genel Sekreterliği, *Düzenli İlerleme Raporları*, 2011-2016 yılları raporları, AB WFD çerçevesinde nehir havza yönetimi modelinin oluşturulmasındaki eksikliklere dikkat çekmektedir. OECD, *Çevresel Performans İncelemeleri: Türkiye*, 2008, s.26.

kişilerin ticari faaliyetlerine yönelik yararlanma hakları, özel hukuka tabi su kullanım hakkı sözleşmeleri, kira sözleşmeleri, mülkiyetin gayri ayni hak tesisi veya kamu hukukuna tabi izinler veya idari sözleşmeler ile gerçekleşmektedir. Ancak farklı sektörlerin içerisindeki birçok faaliyetin hukuki rejimi farklı olduğundan ve bu faaliyetlere yönelik yararlanma haklarını devretmeye çeşitli idareler yetkili olduğundan münferit tahsis rejimlerinin tutarlı bir teorisinin oluşturulması şu an için mümkün görünmemektedir. Bu başlıkta tüm sektörlerde yürütülen çeşitli faaliyetleri yürüten idarelerin ve özel kişilerin ne şekilde su kullanım haklarını elde ettiğinin tek tek incelemesinin yapılması çalışmamızın amacını aşacağından içme-kullanma sektörü dışındaki sektörlerle ilişkin birkaç örnek verilecektir.

Örneğin enerji sektöründe özel kişilerin yürüttüğü elektrik üretimi faaliyeti için gerekli suyun genel su kaynaklarından temin edilmesine yönelik münferit tahsisler, DSİ ve tahsis edilen arasında yapılacak su kullanım hakkı anlaşmaları ile gerçekleşmektedir. Uyuşmazlık Mahkemesi⁴³⁰, Hidroelektrik Santral (HES) işletmeleri için şirketler ile DSİ arasında imzalanan Su Kullanım Hakkı ve İşletme Esaslarına İlişkin Anlaşma'nın (su kullanım anlaşması) 14/03/2013 tarihli ve 6446 s. Elektrik Piyasası Kanunu (RG:30/03/2013, S:28603) ve Elektrik Piyasasında Üretim Faaliyetinde Bulunmak Üzere Su Kullanım Hakkı Anlaşması İmzalanmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hk. Yönetmelik (RG:26/06/2003, S:25150) uyarınca gerek konusu ve süresi gerekse idareye tanınan denetim ve sözleşme feshi yetkileri açısından idari nitelikte bir sözleşme olduğuna hükmetmiştir.

Bir başka örnek olarak su ürünleri sektöründe genel su kaynaklarından yararlanmaya yönelik münferit tahsisler kira sözleşmeleri ile gerçekleşmektedir. 1380 s. Su Ürünleri Kanunu uyarınca su ürünleri ihtisali yapmak isteyen kişilere, ilgili genel su kaynağının belirli bir kısmı 2886 s. Devlet İhale Kanunu esaslarına göre (md.51/h) başta ÇŞB, TOB ve diğer ilgili bakanlıkların su ürünü çeşidi ve üretim yerlerinin özelliklerini dikkate alarak teknik şartları ve süreleri ortaklaşa tespit ettikleri kira şartnamelerine uygun olarak il özel idarelerince ve su ve kanalizasyon idarelerince kiralanır⁴³¹. Su Ürünleri Yetiştiriciliği Yatırımlarında İhtiyaç Duyulan Su ve Su

⁴³⁰ UYM H.B., E.2014/807, K.2014/1066, T.29/12/2014.

⁴³¹ 12/11/2012 tarihli ve 6360 s. Kn. md.3 "(2) Mevzuatla il özel idarelerine yapılan atıflar bu Kanun kapsamında tüzel kişiliği kaldırılan il özel idareleri için ilgisine göre bakanlıklara, bakanlıkların bağlı veya ilgili kuruluşları ile bunların taşra teşkilatına, Hazineye, valiliklere, büyükşehir belediyelerine ve bağlı kuruluşlarına veya ilçe belediyelerine yapılmış sayılır. Tüzel kişiliği kaldırılan il özel idarelerine 22/2/2005 tarihli ve 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu ve diğer mevzuatla verilmiş olan yetki, görev ve sorumluluklar ilgisine göre bu kurum ve kuruluşlar tarafından kullanılır ve yerine

Alanları ile Deniz ve İç Sulardaki Su Ürünleri İstihsal Hakkının Kiraya Verilmesi Hk. Yönetmelik (RG:01/06/2011, S:27951) uyarınca imzalanan kira sözleşmelerini Danıştay ve Uyuşmazlık Mahkemesi⁴³² özel hukuka tabi sözleşmeler olarak değerlendirmektedir. Bununla birlikte her ne kadar içme-kullanma sektörü dışındaki bazı sektörlerle ilişkin yararlanma haklarının özel hukuka tabi sözleşmelerle veriliyor olması söz konusu olsa da genel su kaynaklarından her türlü yararlanmanın kamu yararını hedeflemesi gerekçesiyle yararlanma şartları ve şartlara uyulmaması durumunda uygulanacak yaptırımlar ile yararlanacak kişinin seçimi sürecinin kamu hukukuna tabi olması söz konusudur. Örneğin su ürünleri istihsalı için, yararlanmak isteyenler 2886 s. Devlet İhale Kanunu hükümlerine tabi olarak yapılacak ihaleye katılmakta ve kiralama sözleşmeleri bu ihaleyi kazanan ile imzalanmaktadır.

Dikkatle altını çizmek gerekir ki bazı sektörlerde özel kişilerin girişim özgürlüğü çerçevesinde tamamen özel hukuka tabi olarak yürüttükleri ticari faaliyetlerine yönelik su kullanım haklarının özel hukuka tabi sözleşmelerle devrediliyor olması su kaynağının özelleştirildiği anlamına gelmemektedir. Ancak su kaynağından elde edilecek su veya canlı/cansız su ürünlerinin kamu yararına değil de özel kişilerin yararına tahsis ediliyor olmaları bir özelleştirme algısı yaratmaktadır⁴³³. Bununla birlikte genel su kaynaklarından yararlanma haklarının özel kişilerin ticari faaliyetlerine yönelik olarak özel hukuk sözleşmeleri ile verilmesinin özelleştirme olarak yorumlanmasına yol açan mesele esasında ABD hukukunun su kullanım haklarına ilişkin sistemidir. ABD’de kamu yararı adına devletin mülkiyetinde olan genel nitelikli suların bir kere özel kişilerin üretim faaliyetlerine sektörel tahsisi yapıldıktan sonra gerçekleştirilen münferit tahsislerin devlet gözetimine tabi olmaksızın farklı sektörler arasında devredilebilir olması söz konusudur⁴³⁴. Ancak Türk hukukunda bu şekilde su kullanım haklarının devir serbestisi olmadığı⁴³⁵, tahsis

getirilir.” hükmü uyarınca büyükşehir belediyesi olan illerde bu görevi su ve kanalizasyon idareleri yürütmektedir.

⁴³² Danıştay 8. D., E.2003/5462, K.2004/4671, T.03/12/2004; Danıştay 13. D., E.2015/1921, K.2015/3466, T.19/19/2015; UYM H.B., E.2014/951, K.2014/995, T.17/11/2014; UYM H.B., E.2015/559, K.2015/681, T.26/10/2015.

⁴³³ Danıştay 8. D., E.1992/3125, K.1993/2806, T.22/09/1993, “*ancak bu olayda olduğu gibi genel olarak halkın kullandığı suyun bazı kişilere kiralanması (bir anlamda özelleştirilmesi)*[...]”

⁴³⁴ ABD’de suların sektörel ve münferit tahsisinin düzenlenmesi federe devletlerin yasama yetkisi içerisinde olduğundan ülke genelinde su yönetiminde bir birliğin de olmadığını belirtmek gerekir. GERBASI, “*The Next Privatization Of...*”, s.24-25.

⁴³⁵ Nitekim Türk hukukunda tahsis devrinde serbesti olmadığı, 2019 yılında DSİ tarafından ihdas edilen Su Tahsisleri Hakkında Yönetmelik md.5(g)’de “*Tahsis izni verilen miktardan daha fazla ve amacın dışında su kullanılamaz, üçüncü şahıslara devredilemez, kiralanamaz ve satılamaz*” hükmü ile açıkça ifade edilmiştir.

şartlarının, süresinin ve tahsis şartlarına uyulmaması durumunda gerçekleştirilecek yaptırımların, ayrıca tahsis edilenlerin seçim usulünün kamu hukukuna tabi olduğu dikkate alındığında münferit tahsislerin özel hukuk işlemleriyle gerçekleştirilmesinin özelleştirme olarak değerlendirilmesi mümkün olmamalıdır. Yine de belirttiğimiz üzere farklı idarelerin, özellikle kamu tüzel kişiliğine sahip olan DSİ, il özel idareleri ile su ve kanalizasyon idarelerinin kanunlarla verilen yetkileri uygulama konusunda farklı düzenlemeler yapabilmeleri ve bu düzenlemelere bağlı olarak farklı uygulamalarda bulunmalarının mümkün olması özelleştirme bakış açısıyla olmamakla birlikte Anayasa md.123(1) idarenin bütünlüğü ilkesi⁴³⁶ ve Anayasa md.166 ile devlete verilen ‘ülke kaynaklarının verimli kullanılması’ görevi açısından ele alınması gereken bir durumdur.

ii. İçme-kullanma sektöründe münferit tahsisler

İçme-kullanma suyu sektöründe yararlanma hakları, gerçekleştirilen faaliyetin niteliğine göre farklı hukuki rejimlere tabidir. Bu bakımdan birbirinden ayrı rejimlere tabi kamu hizmeti niteliğindeki içme suyu hizmetine ve özel faaliyet niteliğindeki ambalajlı su ticareti ile kişilerin doğrudan yararlanmasına dair münferit tahsisleri kısaca açıklamak gerekir.

İçme-kullanma suyu sektöründe içme suyu kamu hizmetinde yeraltı suyuna ihtiyaç duyulması halinde, dağıtım faaliyetini yürütecek mahalli idare hangisi olursa olsun, yeraltı suyunun 167 s. Kn. uyarınca DSİ’ce tahsis edilmesi gerekmektedir.

Ancak içme suyunun münferit tahsisini hangi idarenin gerçekleştireceği, yer üstü sular bakımından içme suyu kamu hizmetini yürütecek olan mahalli idareye göre değişiklik göstermektedir.

Köylerin içme-kullanma suyu temin edecekleri su kaynakları 3202 s. Köye Yönelik Hizmetler Hk. Kn.⁴³⁷ md. ile 09/05/1960 tarihli ve 7478 s. Köy İçme Suları Hk. Kn. (RG: 16/05/1960, S:10506) md.11 uyarınca hususi kanunlarla köylere devredilmiş veya DSİ ile il özel idarelerince tahsis edilmiş olabileceği gibi köyün

⁴³⁶ Nitekim DSİ, 6200 s. Kn. ek md.7 “İlgili kanunların verdiği yetkiye istinaden su kaynaklarının diğer kamu kurum ve kuruluşlarınca tahsisi, kiralınması, ruhsatlandırılması gibi işlemlerde DSİ’nin görüşü alınır. Bu halde DSİ tarafından ayrıca tahsis işlemi yapılmaz. Su tahsisine ilişkin usul ve esaslar DSİ tarafından yürürlüğe konulan yönetmelikle belirlenir.” hükmü uyarınca idarenin bütünlüğünü sağlamak üzere yetkilidir.

⁴³⁷ 3202 s. Köye Yönelik Hizmetler Hk. Kn.’da yapılan değişiklikler için bkz. II.A.2.a.iii.Köyler.

öteden/eskiden beri intifaında bulunmuş olabilir. Dolayısıyla köylerin içme-kullanma suyu temin ettikleri genel su kaynaklarından yararlanmalarına ilişkin münferit tahsisler ya hususi kanunlarla ya idari ya da geleneksel (uygulama ile) tahsis⁴³⁸ yoluyla gerçekleşmektedir. Bununla birlikte köylerin içme-kullanma suyu temin ettikleri su kaynaklarının tahsisini değiştirmeye 7478 s. Köy İçme Suları Hk. Kn. md.11 uyarınca DSİ ile 09/05/1985 tarihli ve 3202 s. Köye Yönelik Hizmetler Hk. Kn. md.2(e) uyarınca il özel idareleri yetkilidir.

Belediyelerin yürütecekleri içme suyu hizmetleri için genel su kaynaklarından yapılacak olan tahsisler ise hem geleneksel tahsislere⁴³⁹, hem vilayet idare heyetlerince⁴⁴⁰ yapılan tahsislere hem de 1053 s. Kn. uyarınca DSİ tarafından geliştirilen projeler ile gerçekleşen tahsislere dayanmaktadır. 1053 s. Kn. uyarınca günümüze kadar çeşitli tarihlerdeki Bakanlar Kurulu Kararları ile nüfusu 100.000'i aşan şehirlere yönelik içme suyu sağlanması konusunda DSİ yetkilendirilmiştir. 26/04/2007 tarihli ve 5625 s. Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hk. Kn. ile nüfusun 100.000'den fazla olması şartı ve Bakanlar Kurulu Kararı gerekliliği kaldırılarak Kamu Yatırım Programında yer almak şartıyla DSİ'ye belediye teşkilatı olan yerleşim yerlerinin içme, kullanma ve endüstri suyunun temini ile sağlık ve çevre açısından gerekmesi halinde atıksu tesislerinin yapımı görevleri verilmiştir. Böylelikle ister büyükşehir belediyesi olsun ister il özel idaresinin olduğu illerdeki belediyeler olsun tüm belediyelerin içme suyu ihtiyacına yönelik münferit tahsisi Kamu Yatırım Programı doğrultusunda gerçekleştirilen DSİ'nin projeleri ile gerçekleşmektedir⁴⁴¹. DSİ baraj projelerinde, barajın sektörel amaç hisselerini ayırmadıktan sonra, içme-

⁴³⁸ Geleneksel tahsis veya uygulama yoluyla tahsis kavramlarını kadim haklar olarak açıklamak da mümkündür. Geleneksel tahsis sadece su hakkı bağlamında içme ve kullanma sektörüne ilişkin olmayabilir. Örneğin bir köyün kadimden beri tarım alanlarının sulamasında yararlandıkları su kaynağında Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün onaylı projesi doğrultusunda köye içme suyu verilmesi olayında Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün onaylı projesi geleneksel tahsisin yeni bir tahsis iradesiyle değiştirilmesidir. UYM H.B., E.1998/23, K.1998/25, T.06/07/1998 kararına karşılık yazan Nursel Aymakoğlu'nun belirttiği üzere *"Dava, men'i müdahale istemiyle açılmış ise de; davacıların tarım alanlarını sulamada yararlandıkları su kaynağında Köy Hizmetlerince plan ve projeye dayalı olarak içme suyu tesisi yapıldığına göre, ortada kadimden beri köyün kullanımında bulunan su kaynağının kullanım şeklini değiştiren idari bir tasarrufun bulunması ve esasen, bu idari tasarruf ortadan kaldırılmadıkça müdahalenin önlenmesi yolunda bir karar verilmesine olanak bulunmama"*ktadır.

⁴³⁹ 1053 s. Belediye Teşkilatı Olan Yerleşim Yerlerine İçme, Kullanma ve Endüstri Suyu Temini Hk. Kn.'a, 23/12/1934 tarihli ve 2659 s. Kn. ile eklenen Ek md.3 uyarınca geleneksel tahsisin katileşen teamülleri ifade ettiğini belirtmek mümkündür.

⁴⁴⁰ 24/05/1983 tarihli ve 2824 s. 9/5/1960 Tarihli ve 7478 Sayılı Köy içme Suları Hk. Kn.'un 15 inci Maddesinin Yürürlükten Kaldırılması ve Bu Kanuna Bir Geçici Madde Eklenmesi Hk. Kn. ile 7478 s. Kn. md.15 yürürlükten kaldırılınca kadar köylerin yanı sıra nüfusu 3000'den az olan ve belediye teşkilatı bulunan kasabalar için içme suyu münferit tahsisi konusunda DSİ'nin yanı sıra vilayet idare heyetleri yetkili idi.

⁴⁴¹ DSİ, **2015-2019 Stratejik Planı**, 2015, s.15,78.

kullanma suyu temini amacıyla ayrılan yüzdeden hangi belediyelerin ihtiyaçlarına tahsis edileceğini de belirlemektedir⁴⁴².

Büyükşehir belediyelerine yürütecekleri içme suyu hizmetleri için genel su kaynaklarından yapılacak olan tahsisler ise hem geleneksel tahsislere hem Maliye Bakanlığı'nca yapılan tahsislere⁴⁴³ hem DSİ tarafından geliştirilen projeler ile gerçekleşen⁴⁴⁴ tahsislere dayanmaktadır.

İçme-kullanma suyu sektöründe, özel girişim hakkı çerçevesinde gerçekleştirilen ambalajlı su ticareti yapmak isteyen kişilerin genel su kaynağı niteliğindeki yeraltı sularından su temin ederek yararlanmalarına ilişkin münferit tahsisler ise kiralama yoluyla⁴⁴⁵ gerçekleşmektedir.

167 s. Yeraltı Suları Hk. Kn. md.4 uyarınca Tarım ve Orman Bakanlığı'nca Yeraltısuyu İşletme Alanı olarak tespit edilmekle artık DSİ'nin hüküm ve tasarrufu altında olan yerlerden, Hazinesin özel mülkiyetinde veya Devletin hüküm ve tasarrufu altında bulunan yerlerden (mazbut vakıflara araziler hariç) ve Yeraltısuyu İşletme Alanı dışında kalan özel mülkiyetteki arazilerdeki kaynaklardan çıkan yeraltı sularının (malik özel kişi olduğunda faydalı ihtiyaçlarından fazlasını teşkil eden yeraltı suları), içme suyu olarak ambalajlanıp satılması amacıyla faaliyet yürüten özel kişilere 2886 s. Devlet İhale Kanunu hükümlerine uyularak il özel idarelerince kiraya verilmesi öngörülmüştür.

Ancak 12/11/2012 tarihli ve 6360 s. On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kn. (RG:06/12/2012, S:28489) ile büyükşehir belediyelerinin olduğu illerdeki il özel idarelerinin kaldırılmaları sonucunda md.3(2)

⁴⁴² Örneğin DSİ kendi sorumluluğunda bulunan Yenice-Gönen Barajı'nın %16'lık amaç hissesinin içme-kullanma suyu olarak Bandırma Belediyesi ihtiyaçlarına tahsis etmiştir. DSİ, Bandırma Belediye Başkanlığı, Gönen Ovası Sulama Birliği ve Gönen HES Üretim A.Ş. arasında 09/12/2011 tarihinde akdedilen Yenice-Gönen Barajı Ortak Tesisleri İle İlgili Ek Sözleşmesinin doğrultusunda Bandırma Belediyesi'nin içme ve kullanma suyu ihtiyacı için barajdan çektiği su karşılığında DSİ'ce tesislerin işletme ve bakım masrafları için tahakkuk ettirilen katılım payının tahsisine yönelik uyuşmazlığın idari yargının görev alanına girdiğine ilişkin Uyuşmazlık Mahkemesi kararı için bkz. UYM H.B., E.2014/873, K.2014/958, T.17/11/2014.

⁴⁴³ Milli Emlâk Genel Müdürlüğü'nün, Sıra No:315 Genel Tebliği (RG:29/08/2007, S:26628) ile yürürlükten kaldırılan 27/06/2002 tarihli Sıra No:261 Tahsis İşlemleri Tebliği X. Su kaynaklarının tahsisi hükmü uyarınca, il özel idareleri ile belediyelerin içme-kullanma suyu hizmetlerine yönelik tahsisler Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü ve Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğünün uygun görüşü üzerine Maliye Bakanlığı'nca gerçekleştirilmekteydi.

⁴⁴⁴ DSİ, **Stratejik Plan 2015-2019**, 2015, s.15,78. Nitekim DSİ tarafından ihdas edilen Su Tahsisleri Yönetmeliği md.12(c) uyarınca *"İçme ve kullanma amaçlı sular için, büyükşehir belediyelerine, belediyelere ve il özel idarelerine su tahsisinin uygunluğuna ilişkin DSİ tarafından verilen görüşten sonra geçerlilik kazanır."*

⁴⁴⁵ Danıştay 1. D., E.2008/744, K.2008/834, T.03/07/2008.

uyarınca il özel idarelerine su kaynaklarının yönetimi ve su kaynaklarını ilgilendiren hizmetlere yönelik olarak verilen yetkilerin 10/07/2004 tarihli ve 5216 s. Büyükşehir Belediyesi Kanunu (RG: 24/07/2004, S:25531) uyarınca büyükşehir belediyelerine, büyükşehir belediyesine su kaynaklarını ilgilendiren hizmetlere yönelik olarak verilen görev ve yetkilerin de 20/11/1981 tarihli ve 2560 s. İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi Genel Müdürlüğü Kuruluş ve Görevleri Hk. Kn. (RG:23/11/1981, S:17523) uyarınca kamu tüzel kişiliğine sahip su ve kanalizasyon idarelerine aktarılması kanaatimizce hatalı bir şekilde söz konusu olmuştur.

Böylelikle su ve kanalizasyon idareleri büyükşehir belediyelerinin hüküm ve tasarrufunda bulunan ve kendilerine tahsis edilen kaynakları da ambalajlı su ticareti yapmak isteyen kişilere kiralama yetkisine sahip kılınmıştır. Altını çizmemiz gereken nokta ise su ve kanalizasyon idarelerinin büyükşehir belediyesinin hüküm ve tasarrufu dışında kalan, Hazinesin özel mülkiyetindeki veya Devletin hüküm ve tasarrufu altındaki arazilerde bulunan kaynaklar ile kamu yararına ait bulunan yeraltı sularının kiralanmasına yönelik yetkisinin bulunmadığıdır. Sayıştay belediyeler ile su ve kanalizasyon idarelerinin *“kaynak ve yer altı suları konusundaki yetkileri kendi mülkiyetindeki veya tasarrufundaki arazilerde bulunan sular yönünden geçerli”* olduğunu 6360 s. Kn. ile il özel idarelerinin kaldırılması sonucunda il mülki sınırları içerisindeki arazilerin mülkiyetinin veya tasarruf yetkisinin belediyelere veya su ve kanalizasyon idarelerine devredilmediğini ifade etmektedir⁴⁴⁶.

Su ve kanalizasyon idareleri ise büyükşehir belediyelerinin özel mülkiyetindeki araziler başta olmak üzere kendi tasarruflarında yer alan kaynaklardan çıkan yeraltı sularını ambalajlı su ticareti faaliyeti yürüten kişilere kiralamak üzere gerçekleştirdikleri ihaleleri kendi çıkarttıkları ihale yönetmeliklerine dayanarak yürütmektedir⁴⁴⁷. Bunun sonucunda belediyelerin mülkiyetinde bulunan taşınmazlardaki kaynak suları, içme suyu hizmetlerine yönelik olarak kullanılmak yerine ambalajlı su ticareti sektörüne tahsis edilmekte; kaynak sularının içme suyu

⁴⁴⁶ Sayıştay, Daireler Kurulu, İçişleri Bakanlığı Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü’nün 04/04/2011 tarihli yazısı üzerine verilen Karar No.1337, T.05/05/2011; İçişleri Bakanlığı Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü’nün 05/01/2012 tarihli yazısı üzerine verilen Karar No.1361, T.07/07/2017 ve İçişleri Bakanlığı Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü’nün 08/05/2015 tarihli yazısı üzerine verilen karar Karar No.1466, T.29/05/2015.

⁴⁴⁷ Bkz. Aydın, İstanbul, Ordu, Trabzon Su ve Kanalizasyon İdareleri Kaynak Sularının Kiralanması İle Yeraltı Sularının Satışı, Taşınması Ve Tüketilmesinin Denetlenmesine İlişkin Usul Ve Esaslar Hk. Yönetmelikler; Balıkesir, Bursa Su ve Kanalizasyon İdareleri İçme Suyu Kaynaklarının Ticari Amaçla Kiralanması Ve Denetimine İlişkin Yönetmelik ile ihalelere ilişkin olarak Taşınır, Taşınmaz, Kaynak Ve Hakların Değerlendirilmesine İlişkin Usul Ve Esaslar Hk. Yönetmelikler ile diğer su ve kanalizasyon idarelerinin tarifeler ve ihale yönetmelikleri.

ihtiyacını karşılamak üzere ambalajlı su ticareti faaliyetlerini yürüten kişilere kiraya verilmesinde de tutarlı bir uygulama söz konusu olmamaktadır.

İçme-kullanma suyu sektöründe kişilerin sadece kişisel içme-kullanma ihtiyaçlarını karşılamak üzere doğrudan yeraltı suyundan yararlanması 167 s. Yeraltı Suları Hk. Kn. md.4 uyarınca “faydalı ihtiyaç” olarak değerlendirilmektedir. Yeraltı Suları Tüzüğü (RG:08/08/1961, S:10875) md.15 uyarınca yeraltı sularının sürdürülebilir şekilde kullanılmasını sağlamak üzere yeraltı sularından emniyetli sınırlar içerisinde çekilecek faydalı ihtiyaç miktarının belirleme yetkisi DSİ’nindir. Ayrıca 167 s. Yeraltı Suları Hk. Kn. md.8 uyarınca su temini maksadıyla el ile açılanlar hariç olmak üzere açılacak çukur, sondaj ve kuyuların tabii zemin üstünden itibaren derinliğini belirleyen DSİ bu haddi aşan her türlü çukur, sondaj ve kuyular ile boyları ve kesitleri ne olursa olsun, ufki veya meyilli her türlü galeriler ve tüneller için izin vermekle de yetkilidir. Dolayısıyla yeraltı suyunu DSİ’nin ilan ettiği faydalı ihtiyaç miktarı dahilinde kullanmak isteyen kişilerin sadece açılacak kuyunun niteliğine göre kuyu açma izni alması ve 167 s. Yeraltı Suları Hk. Kn. md.10 uyarınca yeraltı suyu kullanma izni alması gerekmektedir. Dolayısıyla kişilerin kişisel içme-kullanma ihtiyaçlarını karşılamak üzere doğrudan yeraltı sularından yararlanması sadece DSİ’nin kolluk yetkisine tabi olmakla birlikte verilen izinlerin bir tahsis niteliğinde olduğunu söylemek de mümkündür.

Bir insan hakkı olarak su hakkı ile su hakkı karşısında su ve su kaynaklarına ilişkin diğer haklar kavramsallaştırıldıktan sonra su hakkının nasıl somutlaştırıldığı, bir başka ifadeyle hangi idareler tarafından hangi idari faaliyetlerin yürütüldüğünü açıklayan ikinci bölüme geçmek gerekir.

II. SU HAKKININ SOMUTLAŞTIRILMASI

Su hakkının ulusal ve uluslararası hukuk kaynaklarında bir insan hakkı olarak tanınması ve bu hakkın devletlere getirdiği yükümlülüklerin ortaya konulması, bir başka ifadeyle su hakkının kavramsallaştırılması çabası madalyonun bir yüzüdür. Madalyonun diğer yüzünde ise, kapital sistemde giderek artan bir bütünleşme içinde olan ekonomilerin serbestleşme ve özelleştirme arayışı içerisinde su hakkının kavramsal bütünlüğüne uygun olarak nasıl somutlaştırılacağı sorunu vardır. Devletlerin su kaynakları üzerindeki egemenlik hakları ve milli önceliklerinin diğer devletlerin su kaynaklarına veya kaynakların kirletilmemesine yönelik ihtiyacıyla nasıl dengeleneceği, su hakkının devlete yüklediği insan merkezli yükümlülüklerin çevre ve diğer ekosistemlerin varolma haklarıyla nasıl dengeleneceği de iki madalyon arasındaki ince çizgidir.

Su hakkının kavramsallaştırılmasına ilişkin birinci bölümden sonra, ikinci bölümde su hakkının çeşitli kamusal faaliyetler ile somutlaştırılmasına odaklanılacaktır. Türkiye Cumhuriyeti, temel hakların düzenlenmesi gücünü kullanan TBMM tarafından kabul edilen kanunlar ile su hakkının hayata geçirilmesini sağlamak üzere görevlendirilecek idari yapılanmayı ve bu idareler veya onların gözetim, denetim ve kontrolü altında özel kişiler tarafından yürütülecek faaliyetlerin neler olduğunu, bu faaliyetlerin yürütülmesi sırasında hak ihlali oluşturacak işlem veya eylemlere karşı idari ve yargısal başvuru yollarının neler olduğunu düzenlemektedir.

Türkiye açısından su hakkı gereğince kişilerin içme ve kişisel ihtiyaçlarını karşılamaları için gereksinim duydukları güvenilir ve yeterli miktarda suya erişimlerini sağlamaya yönelik meri ulusal yasal düzenlemeler, önceki bölümde kısaca değinildiği üzere geçmişten günümüze yapılan değişikliklerle oldukça karmaşık bir görünüm sergilemektedir. İlk bölümde açıkladığımız üzere su hakkına yönelik olarak özel kişiler tarafından tamamen girişim hürriyeti çerçevesinde gerçekleştirilecek faaliyetler ile kamu hizmeti niteliği taşıyan faaliyetlere ilişkin düzenlemeler; doğal su kaynaklarının sektörel tahsisi, münferit tahsislerin yanı sıra yeraltı ve yerüstü tüm su kaynaklarının korunması ve tüm bunlara yönelik olarak makro ve mikro planlamanın yapılması gibi konular 1920'lerden günümüze yaklaşık olarak 30 adet kanun ve bu kanunlar çerçevesinde yapılan idari genel düzenlemelerle düzenlenmiştir.

Gerek uluslararası hukuktan doğan yükümlülükleri gerçekleştirmek, gerekse çağın ve toplumun dinamiklerini yakalamak amacıyla devletin değişen bakış açısıyla

su kaynaklarını koruma ve yararlanmaya ilişkin görev alanında yasalar ve düzenleyici işlemlerle sürekli değişiklikler yapması sonucunda ortaya görev ve yetki karmaşa veya çatışmaları çıkaran, eksiklikler barındıran bir sistemin oluşmasına yol açmıştır. Günümüz ihtiyaçlarını da karşılamaktan uzak olan düzenlemelerin yetersizliği ve karmaşıklığı Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda⁴⁴⁸ da belirtilmiş ve genel anlamda bir çerçeve su kanununun hazırlanması gerekliliği ifade edilmiştir.

Genel anlamda su ve su kaynaklarına ilişkin haklar ile su hakkına yönelik düzenlemelerin karmaşıklığının çözümlenmesine yönelik olarak ilk kapsamlı girişim 2012 tarihli Orman ve Su İşleri Bakanlığı'nca hazırlanan Su Kanunu Tasarısı taslağı ile gerçekleştirilmiştir⁴⁴⁹. *“Nitelik ve nicelik açısından uygun olan içme ve kullanma suyuna ulaşımın insan yaşamının olmazsa olmaz unsurlarından olduğu gerçeğinden hareketle, su kaynakları açısından zengin olmayan Ülkemizde Devlet eliyle koruma-kullanma dengesi gözetilerek yapılacak olan koruma çalışmalarının başarıya ulaşabilmesi için su kaynaklarımızın etkin bir biçimde yönetilmesi”* amacı ile Anayasa md.168, meri mevzuat ile özellikle AB Çevre Fası Su Sektörü kapanış kriterlerini de dikkate alarak, suların korunması ve yönetimine ilişkin genel esas ve usulleri ortaya koyan ve çağın gereklerini karşılayabilecek ulusal bir su çerçeve yasasına temel teşkil etmesi için hazırlanan tasarı 15/03/2016 tarihinde Orman ve Su İşleri Bakanlığı tarafından Başbakanlığa sunulmuş ancak TBMM gündemine alınmamış ve kadük olmuştur⁴⁵⁰.

⁴⁴⁸ “Günümüzde stratejik öneme sahip yeraltı ve yerüstü su kaynaklarının farklı alanlarda rasyonel kullanımı amacıyla planlanması, yönetimi ve korunması için kurumsal reorganizasyonu da içerecek şekilde ve su konusundaki mevzuat dağınıklığını giderecek biçimde bir Su Yasası hazırlanacaktır.”; “Ülkemizdeki nüfus artışına, kentleşmeye ve kalkınmaya paralel olarak suya olan talep büyük oranda artmıştır. Su kaynaklarının sınırlı oluşu ve bu kaynakların yer ve zaman olarak ülke düzeyinde eşit dağılmaması nedeniyle su kaynakları yönetimi oldukça karmaşık hale gelmiştir. Özellikle yerüstü su kaynaklarının tahsis ve kullanımına yönelik bir mevzuatın olmayışı doğal ve ekonomik kaynakların israfına yol açmaktadır. Bu nedenle yerüstü sularının tahsisi, korunması, sektörel ve sektörler arası kullanımının planlanması gibi tüm hukuksal boşlukları dolduracak ve 167 sayılı Yeraltı Suları Yasasını güncelleştirerek kapsayacak çerçeve nitelikte Su Yasası çıkarılacaktır.” TBMM, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000), E. Kentsel Altyapı başlıklı bölümün ve F. Kırsal Altyapı – c. Hukuki ve Kurumsal Düzenlemeler, s.160, (RG:25/07/1995, S:22354).

⁴⁴⁹ Orman ve Su İşleri Bakanlığı tarafından hazırlanan Su Kanunu Tasarısı için bkz. Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği – Ziraat Mühendisleri Odası, **‘Su Kanunu Tasarısı’ Taslağı Hakkında TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası Görüşü**, 22/11/2012. Aslında 1966 yılında, 1996 yılı Programının Uygulanması, Koordinasyonu ve İzlenmesine Dair Bakanlar Kurulu Kararı (RG:02/06/1996, S:22434) ile su sektöründe hukuksal ve kurumsal düzenlemeler yapılması ve Su Yasası çıkarılması öngörülmüştür. Ancak bu konudaki girişimlerin sonuçsuz kaldığı ifade edilmektedir. GÜLER Birgül A., (Ed.), **SU HİZMETLERİ YÖNETİMİ GENEL YAPI**, TODAİE, Yayın No:298, 1999, s.69-70.

⁴⁵⁰ Orman ve Su İşleri Bakanlığı'nın Başbakanlık'a gönderdiği tasarı taslağında, 2012 yılında hazırlanan taslağın özellikle sivil toplum kuruluşlarından gelen eleştiriler yönünde ne şekilde değişiklikler yapıldığı veya yapılmadığı bilinmemektedir.

Bununla birlikte 24/06/2018 tarihinde yapılmış olan Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin Yüksek Seçim Kurulu'nca 05/07/2018 tarihinde resmi şekilde açıklanan sonuçlarını takiben Cumhurbaşkanının yemin ederek göreve başladığı 09/07/2018 tarihinde yürürlüğe girmiş olan 2017 Anayasa değişiklikleri doğrultusunda kurulan olan Cumhurbaşkanlığı sistemi ile idari yapılanma büyük bir dönüşüm geçirmektedir. 2017 Anayasa değişikliklerinin 09/07/2018 tarihinde yürürlüğe giren hükümlerine uyum sağlamak amacıyla parlamenter hükümet sisteminin son kanun hükmünde kararnamelerinden olan 02/07/2018 tarihli ve 703 s. Anayasada Yapılan Değişikliklere Uyum Sağlanması Amacıyla Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında K.H.K. (RG:09/07/2018, 30473.M.3.) ile yapılan düzenlemelerde su hakkının somutlaştırılmasında rol oynayan hem merkezi idareler hem yerinden yönetimlerin örgütsel yapılanması yanında görev ve yetki dağılımı yani işlevselliği bakımından da değişikliklere gidildiği açıktır.

Bu başlıkta meri yasal ve idari düzenlemeler çerçevesinde Türkiye Cumhuriyeti devletinin su hakkının temel yükümlülüklerini yerine getirmek, bir başka ifadeyle su hakkını somutlaştırmak üzere nasıl bir kamusal örgütsel yapı kurduğu ve bu kamusal örgütsel yapının görev ayrımının nasıl şekillendiği ortaya konulacak; kamu idarelerine kanunlarla verilen görevler çerçevesinde yerine getirilen faaliyetlerden, içme suyu ve kanalizasyon hizmetleri ile içme suyu ve kanalizasyon kolluğunun hukuki çerçevesi incelenecek ve su hakkı bağlamında olumlu ve olumsuz noktalar açıklanmaya çalışılacaktır.

A. SU HAKKININ ÖRGÜTSEL AÇIDAN SOMUTLAŞTIRILMASI

Türkiye’de su hakkını somutlaştırmaya yönelik kamusal faaliyetleri gerçekleştiren idari yapılanmayı açıklamadan evvel devlet ve idari yapılanmamızın temelini oluşturan Osmanlı Devleti’nin su konusunda hangi görevleri yürütmek üzere nasıl teşkilatlandırıldığının kısaca açıklanması gerekir.

Osmanlı Devleti’nde su hakkı olarak ifade edilmese de Mecelle hükümleri ve kamu mülkiyeti ilkesi uyarınca yeraltı suları, deniz ve göllerden karşılıksız yararlanma söz konusuydu ve kamunun içilebilir suya erişimi için gerçekleştirilen faaliyetler esasen devlet ve vakıflar tarafından hayrat⁴⁵¹ olarak ve kadıların yakın gözetimi altında yürütülmekteydi⁴⁵². Fatih Sultan Mehmet zamanında kurulup Kanuni Sultan Süleyman zamanında kurumsallaşan⁴⁵³ Su Nezareti, doğal su kaynaklarından veya barajlardan şehre suyun getirilmesini sağlayan su yollarını inşa etmek, tüm su yollarının bakım, onarım ve işleminin düzenliliğini sağlamak ve su yollarını tahrip edenlerin araştırılması ve cezalandırılması ile görevliydi⁴⁵⁴. İçme suyunun mahallelere getirilmesine yönelik hizmetler ise 1826 yılında kurulan Evkaf Nezareti’nin görev alanına alınmıştır. 1839 yılında Gülhane Hatt-ı Hümayun’unun ilanı ile devlet yönetiminin batılılaştırılmasına yönelik reformların yapıldığı Tanzimat döneminin ortasında 1854’te İstanbul Şehremaneti kurulmuş; içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerine ilişkin görevler 1876 yılında Evkaf Nezareti ve Su Nezareti’nden alınarak İstanbul Şehremaneti’ne devredilmiştir. Böylece Avrupa’dakine benzer biçimde su hakkını somutlaştırmak üzere yürütülen içme suyu ve kanalizasyon hizmetleri belediyeleşmiştir. 20. yüzyılın başında İstanbul, İzmir, Selanik gibi büyük şehirlerde günümüzdeki anlamıyla içme suyu ve kanalizasyon hizmetleri 23/06/1910 tarihli

⁴⁵¹ Vakıfların esasen dini motiflerle ‘sadaka-i cariyeye’ veya ‘hayrat’ olarak kurulduğu, sağlık ve sosyal yardım hizmetleri, eğitim ve öğretim hizmetleri, kültürel ve sportif hizmetler, bayındırlık ve altyapı hizmetleri yürüttükleri ve bu hizmetlerin finansmanının vakıf mallarının gelirleri ve vakıf arazilerinin reayasından toplanan vergiler olduğu belirtilmektedir. Bu hizmetlerden yararlanan tebaadan yararlanması karşılığında bir ücret alınmamaktadır. YÖRÜKOĞLU Fuat, “*Türk Belediyeciliğinin Gelişim Süreci*”, **Mevzuat Dergisi**, S:135, 2009, *passim*.

⁴⁵² DSİ, *Tarihçe*, (E.T.2017); YILDIZ Dursun, ÖZBAY Özdemir, *Osmanlı’da Su Hizmetleri Yönetimi*, *passim*.

⁴⁵³ İstanbul şehri özelinde artan su ihtiyacını karşılamaya yönelik yeni su yollarının yapılmasına ilişkin olarak Kanuni Sultan Süleyman’ın sadrazamı Rüstem Paşa’nın “*Şehre bol su getirildiği takdirde Araptan Acemden çiftini çubuğunu bırakanın İstanbul’a geleceğini ve beslenme, yerleşim gibi problemlerin çıkacağı, bu yüzden yeni su tesislerinin yapılmasının doğru olmayacağı*” yönündeki görüşünün günümüzde dikkate de alınması gerekir. YILDIZ, ÖZBAY, **OSMANLI’DAN BUGÜNE ...**, s.29; AVCI İlhan, *Su ve Şehir Başlıklı Birinci Oturum Tebliği*, **TÜRKİYE’DE SU SORUNU**, Türkiye Mimar ve Mühendisler Odası Birliği – İnşaat Mühendisleri Odası, 2003, *passim*.

⁴⁵⁴ İLHAN M. Mehdi, “*Osmanlı Su Yollarının Sevk ve İdaresi*”, **Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi**, C:27, S:44, 2008, s.41-43.

Menafii Umumiyye Muteallik İmtiyazat Hk. Kn. (MUMİK) uyarınca özel kişilere imtiyazlar yoluyla yaptırılmıştır⁴⁵⁵.

Osmanlı Devleti'nin 1. Dünya Savaşı ile yıkılması ve dağılan topraklardan Kurtuluş Savaşı sonunda halef olarak çıkan Türkiye Cumhuriyeti devletinin kuruluşunun temelinde yatan tam siyasi ve ekonomik bağımsızlık hedeflerinin sağlanması için Osmanlı Devleti'nden miras kalan kapitülasyonlara ve imtiyazlara karşı kuruluş döneminde sert bir çizgi çekilmiştir⁴⁵⁶. İçme suyu ve kanalizasyon hizmetlerini gerçekleştirmek üzere yabancılar yönetimindeki şirketlere verilen imtiyazlar *rachat*⁴⁵⁷ yoluyla satın alınmış; hizmetlerin yürütülmesi görevi 1921, 1924, 1961⁴⁵⁸ ve 1982 anayasaları uyarınca merkezden ve yerinden yönetim (adem-i merkeziyetçilik) ilkelerine uygun olarak örgütlenen idarelere devredilmiştir.

Günümüzde su hakkının somutlaştırılmasına yönelik idari faaliyetleri yürüten idari yapılanmanın yetki karmaşasında veya çatışmasına açık olduğu ve hizmet sunumunda aksaklıklara yol açabilecek şekilde eşgüdüm mekanizmalarından yoksun olduğu şeklinde eleştiriler bulunmaktadır⁴⁵⁹. Kadük olan Su Kanunu Tasarısı taslağı, md.2'de suyun planlama ve düzenleme aşamalarında 'tek merciden' yönetiminin hedeflendiği belirtilmiş olsa da geri kalan maddelerinde bu tek elden yönetimin

⁴⁵⁵ Bkz. II.B.2.İçme Suyu ve Kanalizasyon Hizmetleri.

⁴⁵⁶ Osmanlı İmparatorluğu'nda verilen kapitülasyonların kamu hizmeti ile bağlantısının ayrıntısı için bkz. ÇAL Sedat, **TÜRKİYE'DE KAMU HİZMETİ VE İMTİYAZIN DÖNÜŞÜM ÖYKÜSÜ**, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, 2008, s.57-62.

⁴⁵⁷ *Rachat* (*rachat forcé*) veya kamu yararına fesih (*résiliation dans l'intérêt du service*) imtiyaz sahibi şirketin kamu hizmetini işletmesinde bir kusuru olmasa dahi, kamu yararının gerektirdiği hallerde, imtiyazın kamu tarafından belirli bir tazminat bedeli ödenerek geri satın alınması olarak tanımlanabilir; devletleştirme ile karıştırılmamalıdır. "*Raşa, imtiyaz mukavelenamesinin devamı esnasında imtiyazın tekmil tesisatı yani mütemmim cüzüleri ve teferruatı ile birlikte bedeli mukabilinde satın alınmak suretiyle geri alınmasına ve imtiyaz mukavelenamesine nihayet verilmesine dair idarenin takdiri olarak ittihaz etmiş olduğu bir karardır.*" ONAR Sıddık Sami, **İDARE HUKUKUNUN UMUMİ ESASLARI -3. Cilt**, Hak Kitabevi, 1966, s.1626; AZRAK Ali Ülkü, **MİLLİLEŞTİRME VE İDARE HUKUKU**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1976, s. 68-69; YAYLA, **İDARE HUKUKU**, s.70; GÖZLER, **İDARE HUKUKU**, s.392.

⁴⁵⁸ Türkiye coğrafi durum ve ekonomik ilişkiler dikkate alınarak 1921 Anayasası md.10 uyarınca vilayetlere, vilayetler kazalara bölünür ve kazalar da nahiyelerin birleşmesi ile oluşur. 1921 Anayasası md.11 uyarınca Vilayat ve md.16 uyarınca Nahiyeler manevî şahsiyete ve muhtariyete haizdir. 1924 Anayasası md. 89 uyarınca Türkiye, coğrafya durumu ve ekonomi ilişkileri bakımından illere, iller ilçelere, ilçeler bucaklara bölünmüştür ve bucaklar da kasaba ve köylerden meydana gelir. 1924 Anayasası md. 90 uyarınca iller, şehirler, kasaba ve köyler tüzelkişilik sahibidirler. 1961 Anayasası md.112 uyarınca idarenin kuruluşu merkezden yönetim ve yerinden yönetim esaslarına dayanır. 1961 Anayasası'nın açıkça ifade ettiği üzere merkezden yönetim esası ile teşkilatlanan devlet kamu tüzel kişiliği md.115 uyarınca Türkiye, merkezi idare kuruluşu bakımından coğrafya durumuna, iktisadî şartlara ve kamu hizmetlerinin gereklerine göre, illere; iller de diğer kademeli bölümlere ayrılır. 1961 Anayasası'nın açıkça ifade ettiği üzere yerinden yönetim esası ile teşkilatlanan idarelerden olan mahalli idareler md.116 uyarınca il, belediye veya köy halkının müşterek mahallî ihtiyaçlarını karşılayan ve genel karar organları halk tarafından seçilen kamu tüzel kişiliğine haizdirler.

⁴⁵⁹ YILDIZ Dursun, ÇAMLİBEL Nihal, **Yeni Su Kanunu Tasarısındaki "Su Tahsisi" Konusunda Hukuki Değerlendirme**, 2015, s.1.

sağlanamadığı; Orman ve Su İşleri Bakanlığı Su Yönetimi Genel Müdürlüğü, DSİ, belediyeler ve su ve kanalizasyon idarelerinin su konusunda mevcut kanunlar uyarınca verilen görevleri doğrultusunda yetkilerinin devam etmesini benimsemişti. Yürürlükteki diğer hükümlere atıf yapan Su Kanunu Tasarısı Taslağı'nın, su hakkının somutlaştırılmasını sağlayacak idari örgütün karmaşıklığı çözemediğinden TBMM gündemine gelmeden kadük olduğu düşünülebilir. Ancak su hakkının somutlaştırılmasına yönelik yürütülecek her türlü faaliyetin merkezi idare tarafından gerçekleştirilmesine yasakoyucu da imkân tanıyamaz, zira bu hizmetlerden bazıları mahalli idarelerin veya onların kuracakları mahalli idare birliklerinin Anayasa md.127 ile bir çekirdek teminat altına alınan mahalli müşterek ihtiyaçlara yönelik hizmetleri de içermektedir. Bu hususlara ilerde 2. Yerinden Yönetim İdareleri başlığında tekrar değinilecektir.

Su hakkını somutlaştırmak üzere yürütülecek faaliyetlerin nüfusun artması, yeni şehir merkezlerinin ortaya çıkması, şehir ve köylerin su ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla çeşitlenmesi sonucu bu faaliyetleri yerine getirmek üzere merkezi idarenin yanında, mahalli idareler ve kamu kurumları da görevlendirilmiştir. Su hakkını somutlaştırmak üzere kamusal faaliyetler yürüten idarelerin yapılanmalarının ve görevlerinin, değişen toplumsal ihtiyaçları karşılamak, demokrasi ve hukuk devletini güçlendirmek ve diğer uluslararası yükümlülüklerin de yerine getirilmesini temin etmek maksadıyla değişiklikler geçirerek günümüzdeki halini aldığı; ortaya çıkacak yeni ihtiyaçları karşılamak, özellikle neo-liberal ekonomi etkisi, uluslararası karşılıklı taahhütler ve kamusal finansman sıkıntılarının aşılmasına yönelik girişimler sebebiyle devletin su kaynaklarını kullanan çeşitli faaliyetlerin yürütüldüğü hizmet alanlarına müdahalesinin azaltılması, liberalleşme ve piyasalaşma sürecinin başlatılması ve su kaynaklarının bütünleşik yönetimini sağlamak amaçları doğrultusunda bu yapılanmanın ileri tarihlerde de köklü değişiklikler gösterebileceği unutulmamalıdır.

İşte bu noktada öncelikle su hakkının somutlaştırılması ile görevli idare teşkilatını ve teşkilatın geçirdiği değişiklikleri ele almak gerekir.

1. Su Hakkının Somutlaştırılmasında Merkezi Yönetim

Türkiye’de çevre ve su kaynaklarının korunmasına yönelik faaliyetler büyük ölçüde merkezi idare tarafından yerine getirilmektedir⁴⁶⁰.

1989 yılında 389 s. Çevre Müsteşarlığı’nın Kuruluş ve Görevleri Hakkında K.H.K. ile (RG:09/11/1989, S:20337) Başbakanlığa bağlı olarak Çevre Müsteşarlığı kurulmuştur. 389 s. K.H.K. uyarınca, Başbakan, Çevre Müsteşarlığı’nın yönetimi ile ilgili yetkilerini gerekli gördüğü takdirde bir Devlet Bakanı vasıtası ile kullanabilmekteydi. Çevre Müsteşarlığı daha sonra Çevreden Sorumlu Devlet Bakanlığı olarak yeniden teşkilatlandırılmıştır. 1991 yılında genel olarak çevrenin, arazinin, doğal kaynakların, doğal bitki ve hayvan varlığı ile doğal zenginliklerin en uygun ve verimli şekilde kullanılması, korunması, iyileştirilmesi ve geliştirilmesi yanı sıra her türlü çevre kirliliğinin önlenmesi görevlerini yerine getirmek üzere kurulan Çevre Bakanlığı (443 s. K.H.K.) ile 1992 yılında genel olarak ormanların korunması ve geliştirilmesinin sağlanması görevlerini yerine getirmek üzere kurulan Orman Bakanlığı (3800 s. Kn.), 2003 yılında birleştirilerek Çevre ve Orman Bakanlığı (4856 s. Kn.) olarak teşkilatlanmıştır. 2011 yılında ise Çevre ve Orman Bakanlığı tekrar bölünerek, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ile Orman ve Su İşleri Bakanlığı olarak yeniden teşkilatlanmıştır.

Cumhurbaşkanlığı sistemine geçilen 09/07/2018 tarihine kadar merkezi idare içinde yer alan Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Orman ve Su İşleri Bakanlığı ve Sağlık Bakanlığı özellikle içme suyu hizmetinde önem taşıyan su havzalarının ve su kaynaklarının nitelik ve niceliğinin korunmasını sağlamakla ilgili çeşitli görevler yerine getirmişlerdir.

2017 Anayasa değişikliklerinin Cumhurbaşkanının andiçerek göreve başladığı 09/07/2018 tarihinde yürürlüğe giren hükümlerine uyum sağlamak amacıyla parlamenter hükümet sisteminin son kanun hükmünde kararnamelerinden olan 703 s. Anayasada Yapılan Değişikliklere Uyum Sağlanması Amacıyla Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında K.H.K. ile yapılan düzenlemelerle bakanlıkların teşkilat ve görevlerine ilişkin kanun hükmünde

⁴⁶⁰ 1961 Anayasası ve özellikle 1982 Anayasası sonrasında en önemli değişiklikler esasen kentsel hizmetlerde öne çıkan adem-i merkezîyetçi yaklaşımın benimsenmesi ile mahalli idarelerin içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinde asli sorumluluğu üstlenmesi, merkezi idarenin hizmet sunucusu değil içme suyu ve kanalizasyon kolluğu faaliyetinde düzenleyici ve denetleyici konumuna alınması odağında gerçekleşmiştir.

kararnameler yürürlükten kaldırılmış ve Anayasa md.106(11) “*Bakanlıkların kurulması, kaldırılması, görevleri ve yetkileri, teşkilat yapısı ile merkez ve taşra teşkilatlarının kurulması Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle düzenlenir.*” hükmü uyarınca bakanlıkların teşkilat yapısı ve görev taksimatı 1 s. Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında C.B.K. (RG:10/07/2018, S:30474) ile yeniden düzenlenmiştir. Bakanlıkların kurulması, kaldırılması, görev ve yetkilerinin paylaşımı ile merkez ve taşra teşkilat yapılanmasının yürütme yetkisine ilişkin konulardan⁴⁶¹ olup, C.B.K.⁴⁶² ile düzenlenmektedir.

Günümüzde merkezi idarede su hakkının somutlaştırılması amacıyla Tarım ve Orman Bakanlığı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ve Sağlık Bakanlığı çeşitli faaliyetler yürütmektedir.

⁴⁶¹ Doktrinde bakanlıkların kurulması, kaldırılması, görevleri ve yetkileri, teşkilat yapısı ile merkez ve taşra teşkilatlarının kurulmasının C.B.K.’nın mahfuz alanı olduğu; bu alanda meclisin kanun ile düzenleme yapamayacağını savunanlar olduğu gibi [bkz. GÖZLER Kemal, **TÜRK ANAYASA HUKUKU DERSLERİ**, Ekin Yayınevi, 2018, Bursa, s.296-297; GÖZLER Kemal, KAPLAN Gürsel, **İDARE HUKUKU DERSLERİ**, Ekin Yayınevi, 2018, Bursa, s.385, 392-393; YASİN Melikşah, “*Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin Türk İdari Teşkilat Hukukuna Etkileri*”, **AYD**, C:36, S:1, 2019, Ankara, s.318; ÜLGİN Özen, “*Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin Niteliği ve Türleri*”, **Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, S:2018/1, 2018, s.16-17; ÜLGİN ADADAĞ Özen, “*Kanun-Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi İlişkisinin Yargısal Denetimine Yönelik Sorunlar*”, **AYD**, C:36, S:1, 2019, Ankara, s.275] yasama yetkisinin genelliği ve asliliği ilkesi gereğince C.B.K.’lara mahfuz alan olarak ifade edilen Anayasa md.104(9), md.106(11), md.108(4) ve md. 118(6) hükümlerindeki düzenleme alanlarının yasa koyucuya kapatılmış alanlar olmadığını savunanlar da vardır. [bkz. TANÖR, YÜZBAŞIOĞLU, **TÜRK ANAYASA HUKUKU**, s.438; ARDIÇOĞLU M. Artuk, “*Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi*”, **Ankara Barosu Dergisi**, S:3, 2017, s.37; YILDIRIM Turan, “*İdarenin Kanuniliği İlkesi Bağlamında Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin Anayasal Sınırı*”, **AYD**, C:36, S:1, 2019, s.298-301; ULUSOY Ali, **Aralık 2016 Anayasa Teklifi Neler Getiriyor, Neler Götürüyor**, 17/01/2017, s.7.]

⁴⁶² Doktrinde C.B.K.’ların yasama yetkisi gibi asli, ilk-el (*originare*) düzenleme yetkisi olduğunu savunanlar olduğu gibi [bkz. SEZER Abdullah, “*Normlar Hiyerarşisi ve Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri [Çok Boyutlu Normlar Piramidi Yaklaşımı]*”, **AYD**, C:36, S:1, 2019, Ankara, s.371; GÖZLER, **TÜRK ANAYASA HUKUKU...**, s.293-294; ARDIÇOĞLU “*Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi*”, s.25, 36-38; ÜLGİN, “*Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin Niteliği...*”, s.33;]; türev, ikinci-el (*derivé*) düzenleme yetkisi olduğunu savunanlar da vardır [bkz. TANÖR, YÜZBAŞIOĞLU, **TÜRK ANAYASA HUKUKU**, s.438; GÖZTEPE ÇELEBİ Ece, Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin Hukuki Rejimi ve Anayasallık Denetimi Sempozyumu, II. Oturum, Soru-Cevap, **AYD**, C:36, S:1, 2019, Ankara, s.338-339; YILDIRIM “*Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri*”, s.23-25; YILDIRIM, “*İdarenin Kanuniliği İlkesi...*”, s.294; ULUSOY, **Aralık 2016 Anayasa Teklifi...**, s.25, 38.] C.B.K.’ların niteliği ve normlar hiyerarşisindeki yerine ilişkin detaylı inceleme tez kapsamında mümkün olmamakla birlikte bakanlıkların teşkilat ve görevlerine ilişkin C.B.K.’nın, Anayasa md.13 uyarınca temel haklara ilişkin sınırlamaların sadece kanunla getirilebileceği ve Anayasa md.104/17 uyarınca yürürlükteki kanunlarda açıkça verilen yetkilere aykırı bir düzenleme yapılmasının da mümkün olmadığı gerçeği ile birlikte Anayasa’da açıkça kanunla düzenlenmesi öngörülmemen ve kanunda açıkça düzenlenmeyen ve sadece ekonomik ve sosyal haklar alanında kalan konularda yapılan düzenlemelerin ilk-el düzenlemeleri içerdiği kanaatindeyiz. YILDIRIM, “*İdarenin Kanuniliği İlkesi...*”, s.310; YILMAZ Didem, YAYLA Ahmet, **Olağan Dönem Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi Türleri ve Bunların İdari İşlemlere İlişkin Uyumazlıklarda Perde Yasa Kuramı Çerçevesinde Değerlendirilmesi**, Kamu Hukukçuları Platformu - Cumhurbaşkanının İşlemleri: Hukuki Niteliği, Normlar Hiyerarşisindeki Yeri ve Denetimi, 2019, İstanbul, s.6-7.

a. Tarım ve Orman Bakanlığı

Genel olarak tabiatın, ormanların, sulak alanlar ve biyolojik çeşitliliğin korunması, yönetimi, geliştirilmesini sağlamak amacıyla 29/6/2011 tarihli ve 645 md.2(1)(c) uyarınca su kaynaklarının korunmasına ve sürdürülebilir bir şekilde kullanılmasına dair politikalar oluşturmak, ulusal su yönetimini koordine etmek görevlerini yerine getirmek üzere kurulan Orman ve Su İşleri Bakanlığı Cumhurbaşkanlığı sistemine geçiş ile birlikte görevlerini düzenleyen 645 s. K.H.K.'nın yürürlükten kaldırılmasıyla birlikte bakanlık sisteminden çıkarılmıştır.

1 s. C.B.K. md.410 uyarınca su hakkı bağlamında Tarım ve Orman Bakanlığı “[...] e) *Su kaynaklarının korunmasına ve sürdürülebilir bir şekilde kullanılmasına dair politikaların oluşturulması amacıyla çalışmalar yapmak, ulusal su yönetimini koordine etmek, [...] g) Kanunlarla veya Cumhurbaşkanlığı kararnameleriyle verilen diğer görevleri yapmak*” ile görevlendirilmiştir.

Su kaynaklarının korunması ve sürdürülebilir şekilde kullanılmasına dair görevlerin, bakanlık merkez teşkilatında kurulan Su Yönetimi Genel Müdürlüğü tarafından yürütülmesi öngörülmüştür. 1 s. C.B.K md.421 uyarınca⁴⁶³ SYGM, “a) *su kaynaklarının korunması, iyileştirilmesi ve kullanılmasına ilişkin politikaları belirlemek amacıyla çalışmalar yapmak, b) su kaynaklarının kıyı suları dahil olmak üzere koruma - kullanma dengesi gözetilerek, sucul çevrenin ekolojik ve kimyasal kalitesinin korunması ve geliştirilmesini sağlamak amacıyla havza bazında nehir havza yönetim planları hazırlamak, hazırlatmak, bütüncül nehir havzaları yönetimi ile ilgili mevzuat çalışmalarını yürütmek, [...], c) ulusal su veri tabanı oluşturmak, d) su kirliliği açısından hassas alanları ve nitrate duyarlı hassas alanları tespit etmek ve izlemek, e) içme ve kullanma suyu arıtma tesislerinin tasarım esaslarını, normlarını ve kriterlerini belirlemek, projeleri onaylamaya yetkili kurum ve kuruluşları tespit etmek, tesisleri işletecek elemanların eğitimlerini temin etmek, sertifikalarını vermek, [...], f) havza bazında kirliliğin önlenmesi ile ilgili tedbirleri ilgili kurum ve kuruluşlarla birlikte belirlemek, değerlendirmek, güncellemek ve uygulamaların takibini yapmak, g) yer üstü ve yer altı sularının kalite ve miktarının korunmasına yönelik hedef, ilke ve alıcı ortam standartlarını ilgili kurum ve kuruluşlarla birlikte belirlemek, su kalitesini izlemek veya izletmek, [...], h) nehir havza yönetim planlarına*

⁴⁶³ Orman ve Su İşleri Bakanlığı'nın Teşkilat ve Görevli Hakkında Mülga 645 s. K.H.K. md.9 uyarınca da Su Yönetimi Genel Müdürlüğü aynı görevleri ifa etmekteydi.

uygun olarak sektörel bazda su kaynaklarının tahsislerine ilişkin gerekli koordinasyonu yapmak” ile görevlidir.

SYGM’ne verilen su hakkı bağlamında bu görev ve yetkilerin kanuni dayanaklarını, 167 s. Yeraltısuları Hk. Kn., 831 s. Sular Hk. Kn., 2872 s. Çevre Kanunu oluşturmaktadır.

Tarım ve Orman Bakanlığı’nın su hakkı bağlamındaki bu görev ve yetkilerinin çoğunu içme suyu ve kanalizasyon kolluğu ile içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerini yürütecek diğer merkezi idare ve yerinden yönetimlerle koordinasyon içerisinde yürüteceğini de ifade etmek gerekir. TOB’ye verilen görevlerin içme suyu ve kanalizasyon kolluğu ve hizmetleri ile nasıl somutlaştığını su hakkının işlevsel açıdan somutlaştırılmasına ilişkin başlıklarda inceleyeceğiz.

b. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’na, 644 s. Çevre ve Şehircilik Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında K.H.K. md.2 uyarınca şehircilik ile ilgili görevleri yanı sıra çevrenin korunması ve iyileştirilmesi ile çevre kirliliğinin önlenmesi için prensip ve politikalar tespit etmek, standart ve ölçütler geliştirmek, programlar hazırlamak, havza koruma planları ile kirlilik haritalarını oluşturmak, faaliyetleri sonucu kirlilik oluşturan veya oluşturmaya muhtemel her türlü tesis ve faaliyetin, çevresel etkilerini değerlendirmek; alıcı ortamlar ile ilgili ölçüm ve izleme çalışmalarını yapmak; bahse konu tesis ve faaliyetleri izlemek, izin vermek, denetlemek görevleri verilmişti. Cumhurbaşkanlığı sistemine geçiş ile birlikte Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’nın görevlerini düzenleyen 644 s. K.H.K. yürürlükten kaldırılmakla birlikte ÇŞB’nin teşkilat ve görevleri, 1 s. C.B.K. ile yeniden düzenlenmiştir.

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, su hakkı ile bağlantılı olarak, 1 s. C.B.K. md.97 uyarınca “[...] b) *Çevrenin korunması, iyileştirilmesi ile çevre kirliliğinin önlenmesine yönelik prensip ve politikaların belirlenmesi amacıyla gerekli çalışmaları yapmak, standart ve ölçütler geliştirmek, [...], c) Faaliyetleri sonucu alıcı ortamlara katı, sıvı ve gaz halde atık bırakarak kirlilik oluşturan veya oluşturmaya muhtemel her türlü tesis ve faaliyetin, çevresel etkilerini değerlendirmek; alıcı ortamlar ile ilgili ölçüm ve izleme çalışmalarını yapmak; bahse konu tesis ve faaliyetleri izlemek, izin vermek, denetlemek ve gürültünün kontrol edilmesini sağlamak, [...]* p) Kanunlarla ve

Cumhurbaşkanlığı kararnameleriyle verilen diğer görevleri yapmak” ile görevlendirilmiştir.

1 s. C.B.K. md.103 uyarınca ÇŞB merkez teşkilatında yer alan Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü “a) *Çevre kirliliğinin önlenmesi ve kontrolü ile ilgili mevzuatı hazırlamak, standart geliştirmek, ölçüm, tespit ve kalite ölçütlerini belirlemek [...], [...]* ğ) *Yeraltı ve yerüstü sularının, denizlerin ve toprağın korunması, kirliliğinin önlenmesi veya bertaraf edilmesi maksadıyla kirletici unsurlar ile kirliliğin giderilmesi ve kontrolüne ilişkin usul ve esasları tespit etmek ve uygulamayı sağlamak, [...], çevrenin korunması maksadıyla uygun teknolojileri belirlemek ve bu maksatla kurulacak tesislerin vasıflarını tespit etmek ve bu çerçevede gerekli tedbirleri almak ve aldirmek, [...]* ı) *Atıksu arıtma tesislerinin tasarım esaslarını ve kriterlerini Tarım ve Orman Bakanlığı ile birlikte belirlemek, onay işlemlerini yürütmek, [...]*” görevlerini yürütmektedir.

Ayrıca 1 s. C.B.K. md.104 uyarınca ÇŞB merkez teşkilatında yer alan Çevresel Etki Değerlendirmesi, İzin ve Denetim Genel Müdürlüğü “[...] b) *Çevre kirliliğini önleme ve çevre kalitesini iyileştirmeye yönelik her türlü faaliyet ve tesisi izlemek, gerekli tedbirleri almak ve aldirmek, denetlemek, çevre izini ve lisansı vermek, c) Çevre kirliliğine neden olan faaliyet ve tesislerin emisyon, deşarj ve atıklar ile arıtma ve bertaraf sistemlerini izlemek ve denetlemek, ç) Serbest bölgeler dâhil olmak üzere, [...], yeraltı ve yerüstü sularına, denizlere ve toprağa olumsuz etkileri olan her türlü faaliyeti belirlemek, denetlemek, tehlikeli hallerde veya gerekli durumlarda faaliyetleri durdurmak,[...]*” görevlerini yürütmektedir.

2872 s. Çevre Kanunu md.9 uyarınca deniz, yeraltı ve yerüstü su kaynaklarının korunarak kullanılmasının sağlanması ve kirlenmeye karşı korunması görevleri Çevre ve Orman Bakanlığı’na vermişti. 29/11/2018 tarihli ve 7153 s. Kn. ile 2872 s. Çevre Kanunu’nda geçen bakanlık Çevre ve Şehircilik Bakanlığı olmuştur.

Bu bağlamda Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’nın su hakkı bağlamındaki bu görev ve yetkilerinin çoğunu içme suyu ve kanalizasyon kolluğu ile içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerini yürütecek diğer merkezi idare ve yerinden yönetimlerle koordinasyon içerisinde yürüteceğini de ifade etmek gerekir. ÇŞB’ye verilen görevlerin içme suyu ve kanalizasyon kolluğu ve hizmetleri ile nasıl somutlaştığını su hakkının işlevsel açıdan somutlaştırılmasına ilişkin başlıklarda inceleyeceğiz.

c. Sağlık Bakanlığı

1983 yılında, 181 s. Sağlık Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında K.H.K. ile kurulan Sağlık Bakanlığı'nın görev ve teşkilatı 11/10/2011 tarihli ve 663 s. Sağlık Bakanlığı ve Bağlı Kuruluşlarının Teşkilat ve Görevleri Hakkında K.H.K. ile yeniden düzenlenmiştir. Sağlık Bakanlığı genel olarak herkesin bedenî, zihnî ve sosyal bakımdan tam bir iyilik hâli içinde hayatını sürdürmesini sağlamak amacıyla halk sağlığının korunması ve geliştirilmesi, hastalık risklerinin azaltılması ve önlenmesi, teşhis, tedavi ve rehabilite edici sağlık hizmetlerinin yürütülmesi, uluslararası önemi haiz halk sağlığı risklerinin ülkeye girmesinin önlenmesi, sağlık eğitimi ve araştırma faaliyetlerinin geliştirilmesi, kamu ve özel hukuk tüzel kişileri ile gerçek kişiler tarafından açılacak sağlık kuruluşlarının ülke sathında planlanması ve yaygınlaştırılması ile ilgili olarak sağlık sistemini yönetmek ve sağlık politikalarını belirlemek görevlerini yerine getirmektedir. Bu bağlamda içme suyu hizmetinin yerine getirilmesinde ana unsur olan suyun insan sağlığına uygun olması ve hastalık taşımasını sağlamak için gerekli düzenlemeleri yapmak da Sağlık Bakanlığı'nın görev alanına girmektedir. Cumhurbaşkanlığı sistemine geçiş ile birlikte Sağlık Bakanlığı'nın görevlerini düzenleyen 663 s. K.H.K.'da⁴⁶⁴ yer alan çoğu madde yürürlükten kaldırılmış; Sağlık Bakanlığı'nın teşkilat ve görevleri, 1 s. C.B.K. ile yeniden düzenlenmiştir.

Sağlık Bakanlığı, 1 s. C.B.K. md.352 uyarınca “a) *Halk sağlığının korunması ve geliştirilmesi, hastalık risklerinin azaltılması ve önlenmesi için çalışmalar yapmak, [...]* g) *Kanunlarla ve Cumhurbaşkanlığı kararnameleri ile verilen diğer görevleri yapmak*” ile görevlidir.

5996 s. Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda ve Yem Kanunu md.27⁴⁶⁵ uyarınca “[...] *içme-kullanma sularının teknik ve hijyenik şartlara uygunluğu, kalite standartlarının sağlanması, kalite standartlarının izlenmesi ve denetimi ile ilgili usul ve esaslar Sağlık Bakanlığınca belirlenir.*”

⁴⁶⁴ 663 s. K.H.K.'nin adı Sağlık Alanında Bazı Düzenlemeler Hakkında K.H.K. olarak değiştirilmiş, Sağlık Bakanlığı'nın görev ve Anayasa md.129 bağlamında kamu görevlilerine ilişkin kanunla düzenlenmesi gereken hükümler hariç teşkilatlanmasına ilişkin hükümler yürürlükten kaldırılmıştır.

⁴⁶⁵ 5996 s. Kn. md.27 uyarınca herhangi bir katkı, aroma veya zenginleştirme amaçlı madde ilave edilen kaynak suları, içme suları, doğal mineralli sular ve yapay sodaların üretimi, ambalajlanması, satışı, ithalat ve ihracatına ilişkin esaslar Tarım ve Orman Bakanlığı'nca çıkarılacak yönetmelikle belirlenir. Katkı maddesi eklenerek satışa sunulacak suların su hakkı ile uzaktan dahi bir ilgisi olmadığından bu başlık altında ayrıca Tarım ve Orman Bakanlığı'nın görevleri incelenmemiştir.

1593 s. Umumi Hıfzıssıhha Kanunu md.235 *“Hususi Kanuna tevfikân belediyelerce idare edilen sularla işletilmesi şirketlere bırakılan suların sıhhi hususları Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekaletinin murakabesine tabidir”* diyerek işletilmesi özel kanunlarınca belediyelere ve özel şirketlere bırakılmış suların sağlıklılık yönünden denetiminin Sağlık Bakanlığı’na ait olduğunu ifade etmiştir.

Bu bağlamda Sağlık Bakanlığı’nın su hakkı bağlamındaki bu görev ve yetkilerinin çoğunu içme suyu ve kanalizasyon kolluğu ile içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerini yürütecek diğer merkezi idare ve yerinden yönetimlerle koordinasyon içerisinde yürüteceğini de ifade etmek gerekir. Sağlık Bakanlığı’na verilen görevlerin içme suyu ve kanalizasyon kolluğu ve hizmetleri ile nasıl somutlaştığını su hakkının işlevsel açıdan somutlaştırılmasına ilişkin başlıklarda inceleyeceğiz.

2. Su Hakkının Somutlaştırılmasında Yerinden Yönetim

Yerinden yönetim idareleri, anayasa hükümlerince, kanunla veya kanunun verdiği yetkiye dayanarak kamu tüzel kişiliğine veya tüzel kişiliğe sahip olarak kurulan idarelerdir. Anayasanın veya yasa koyucunun bu idareleri kurmasındaki amaç, yürütülecek hizmetlerin merkezi idareden ayrılarak uzmanlaştırılması, yürütmenin siyasetinden uzaklaştırılması ve demokratikleştirilmesidir. Bu hizmetlerin başında mahalli müşterek ihtiyaçları karşılamaya yönelik hizmetler ile kültürel, bilimsel, sosyal veya ekonomik alanlarda teknik bilgi ve uzmanlık gerektiren çeşitli hizmetler gelmektedir. Bu amaçlar doğrultusunda yerinden yönetim idareleri fonksiyonel, idari ve mali özerkliğe sahip olarak kurulurlar. Ancak idarenin bütünlüğü ilkesi uyarınca yerinden yönetim kuruluşları ilke olarak bu kuruluşların karar, icra ve denetim organları ile işlemleri üzerinde merkezi idarenin vesayet yetkilerine de tabidirler.

Yerinden yönetim idareleri Anayasa md.127 uyarınca mahalli idareler, çeşitli Anayasa maddeleri ve md.123(3) uyarınca kanunla veya cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle kurulan kamu kurumları, Anayasa md.135 uyarınca kurulan kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, Anayasa md.167 uyarınca para, kredi, sermaye, mal ve hizmet piyasalarında düzenleme ve denetleme yapan bağımsız idari otoriteler ile idarenin işlem ve eylemlerinin hukuka uygunluğunu denetleyen denetim kurumları⁴⁶⁶dır.

⁴⁶⁶ İdarenin işlem ve eylemlerinin hukuka uygunluğu, hiyerarşik denetim, idarenin iç denetim makamı/organı tarafından denetim, farklı bir kamu tüzel kişiliği tarafından dış denetim ve yargı

Su hakkının somutlaştırılması için faaliyet gösteren yerinden yönetim idarelerinin başında mahalli idareler gelmektedir. Bununla birlikte aynı amaçla yasa koyucu Anayasa md.123(3)'ün verdiği yetki ile teknik ve uzmanlık isteyen hizmetleri yürütmek üzere kamu kurumları da kurmuş veya kurulması konusunda yürütme organına yetki vermiştir. Bunların başında ise Devlet Su İşleri, su ve kanalizasyon idareleri ile mahalli idare birlikleri ve bölge kalkınma idareleri gelmektedir.

Ayrıca, Türkiye'nin küresel ve ulusal su meselelerini kapsayacak şekilde su politikasını ve buna bağlı olarak uzun ve kısa dönemli su yönetimi stratejisinin belirlenmesinde rol oynamak ve içme suyu hizmeti yanı sıra diğer su hizmetlerini yürütecek kurumların tabi olacağı sürdürülebilir su yönetimi politikalarının uluslararası yükümlülüklerle uyumlu şekilde belirlenmesi ve geliştirilmesine yönelik bilgi sağlanması amacıyla araştırma faaliyetlerinde bulunmak üzere, kamu tüzel kişiliğini haiz, Tarım ve Orman Bakanlığı'na bağlı olarak Türkiye Su Enstitüsü (SUEN)⁴⁶⁷ de bir kamu kurumudur. SUEN'e 4 s. C.B.K. md.470 ile verilen görevlerin su politika, strateji ve planlamalarına ilişkin olarak merkezi idareler, kamu kurumları ve yabancı kurum ve kuruluşlar arasında işbirliği ve eşgüdüm sağlamaya yönelik bilgi üretmek, araştırma yapmak, proje geliştirmek ve eğitimler düzenlemek gibi su hakkını arka planda ilgilendiren görevler olduğu söylenebilir. Ancak su siyasetinin ve su hakkının somutlaştırılmasını sağlayan faaliyetlerde bilgi üretimi ve araştırması ile görevli olan SUEN'i, su hakkının somutlaştırılmasına ilişkin idari faaliyetler içerisinde planlama aşamasını aşarak somut maddi edim gerektiren faaliyetler yürütmediğinden bu başlıkta detaylı olarak incelemeyeceğiz.

Bununla birlikte belediyelere, “[...] yapacakları esaslı amme hizmetleri için muhtaç olacakları parayı [...] ikraz etmek [...]” amacıyla 1933 tarihinde 2301 s. Kn.

denetimi olarak gerçekleşebilmektedir. Anayasa md.74 uyarınca TBMM'ye bağlı olarak kurulması öngörülen Kamu Denetçiliği Kurumu, 6328 s. Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu md.4(1) uyarınca “kamu hizmetlerinin işleyişinde bağımsız ve etkin bir şikâyet mekanizması oluşturmak suretiyle, idarenin her türlü eylem ve işlemleri ile tutum ve davranışlarını; insan haklarına dayalı adalet anlayışı içinde, hukuka ve hakkaniyete uygunluk yönlerinden incelemek, araştırmak ve önerilerde bulunmak” üzere kamu tüzel kişiliğini haiz olarak kurulmuş olup yerinden yönetimler içerisinde yer almaktadır. Benzer şekilde 6332 s. Türkiye İnsan Hakları Kurumu Kanunu uyarınca hem kamu tüzel kişiliklerinin hem özel kişilerin insan haklarına ilişkin (özellikle işkence ve kötü muamele, ayrımcılık yasağı ve özgürlükten mahrum bırakma konularında) işlem ve eylemlerini gözetmek üzere kamu tüzel kişiliğini haiz olarak kurulan Türkiye İnsan Hakları Kurumu yerini 6701 s. Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu md.8 uyarınca yine kamu tüzel kişiliğini haiz Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu'na bırakmıştır. Bu kurumların amacının bir hizmet sunumu değil bir denetim olduğu; ancak bir piyasanın denetiminin söz konusu olmadığı da dikkate alındığında ayrı bir denetim kurumu modelinin ortaya çıktığından bahsetmek mümkündür.

⁴⁶⁷SUEN'in kuruluş, görev ve yetkilerini düzenleyen 10/10/2011 tarihli ve 658 s. Türkiye Su Enstitüsünün Kuruluş ve Görevleri Hakkında K.H.K.'nin ilgili hükümleri 703 s. K.H.K. ile yürürlükten kaldırılmış ve 4 s.C.B.K. md.469 ile yeniden düzenlenmiştir.

ile (RG:24/06/1933, S:17112) kurulan Belediyeler Bankası, 13/06/1945 tarihli ve 4759 s. İller Bankası Kanunu ile İller Bankası adını almıştır. 26/01/2011 tarihli ve 6107 s. İller Bankası Anonim Şirketi Hk. Kn. (RG: 08/02/2011, S:27840) ile yeniden yapılanan İller Bankası (İLBANK) md.1 uyarınca Bayındırlık ve İskân Bakanlığı'na bağlı, özel hukuk hükümlerine tabi, tüzel kişiliğe sahip, anonim şirket statüsünde bir kalkınma ve yatırım bankası olup; md.3 uyarınca *“il özel idareleri, belediyeler ve bağlı kuruluşları ile münhasıran bunların üye oldukları mahalli idare birliklerinin finansman ihtiyacını karşılamak, bu idarelerin sınırları içinde yaşayan halkın mahalli müşterek hizmetlerine ilişkin projeler geliştirmek, bu idarelere danışmanlık hizmeti vermek ve teknik mahiyetteki kentsel projeler ile alt ve üstyapı işlerinin yapılmasına yardımcı olmak ve her türlü kalkınma ve yatırım bankacılığı”* görevlerini yerine getirmektedir.

İLBANK'ın içme suyu hizmetini yürütmekle sorumlu ve yükümlü olan belediyeler, il özel idareleri ile su ve kanalizasyon idarelerinin içme suyu faaliyetleri de dahil olmak üzere gerçekleştireceği su hizmetlerinin altyapı yatırım finansmanının sağlanması için projeler geliştiren, danışmanlık hizmetleri veren ve daha önemlisi altyapı finansmanı için gerekli kredilendirmeyi⁴⁶⁸ sağlayan bir kurum olduğu açıktır. Bu sebeple su hakkının somutlaştırılmasına ilişkin idari faaliyetler içerisinde planlama ve finansman sağlama çerçevesinde özyönetim aşamasını aşarak somut maddi edim sonucu doğuran faaliyetler yürütmediğinden bu başlıkta detaylı olarak incelemeyeceğiz.

⁴⁶⁸ 2011 yılında başlayan Su Kanalizasyon ve Altyapı Projesi (SUKAP) kapsamında belediyelerin içme suyu ve atıksu projelerini gerçekleştirmek üzere 22/12/2018 tarihli ve 7156 s. 2019 Yılı Merkezi Yönetim Bütçe Kanunu (RG: 31/12/2018, S:30462.M.) md.10(1)(c) uyarınca Hazine ve Maliye Bakanlığı'nın bütçesinden İller Bankası A.Ş.'ye ödenek aktarılır. 7156 s. Kn. md.10(3) uyarınca bu ödeneğin belediyeler bazında dağılımı, kullanılması, izlenmesi ve denetimine ilişkin usul ve esaslar Cumhurbaşkanlığı tarafından karara bağlanır. Merkezi yönetim bütçesinden SUKAP'a aktarılması öngörülen bu ödenek ile nüfusu 25.000 ve altında olan belediyelere proje tutarının %50'si oranında hibe desteği, kalan %50'si için uzun vadeli kredi ile nüfusu 25.000'den fazla olan ve Yüksek Planlama Kurulu kararı ekinde yer alan belediyelere de kredi tahsisi yapılarak belediyelerin içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerine ilişkin finansman sağlanmaktadır. İLBANK, SUKAP, (E.T.01/06/2019). Not etmek gerekir ki 703 s. K.H.K. ile kaldırılan YPK'ya 7066 s. 2018 Yılı Merkezi Yönetim Bütçe Kanunu (RG:21/12/2017, S:30287.M.) ile verilen bu görevin 2018/3 s. Cumhurbaşkanlığı Genelgesi uyarınca Cumhurbaşkanlığı tarafından kullanılacağı öngörülmüştü; kaldı ki 7156 s. Kn. ile yetki açıkça Cumhurbaşkanına verilmiştir.

a. Mahalli İdareler

Mahalli idareler, belirli bir coğrafyada yaşayanların ortak genel ihtiyaçlarını karşılamak üzere Devlet kamu tüzel kişiliğinden ayrı bir kamu tüzel kişiliğe ve özerkliğe sahip olarak kurulmuş yer bakımından yerinden yönetimlerdir. 1921 Anayasası uyarınca vilayetler ve nahiye⁴⁶⁹; 1924 Anayasası uyarınca⁴⁷⁰ vilayetler, şehir, kasaba ve köyler merkezi idareden ayrı birer hükmi şahsiyeti olan mahalli idarelerdir⁴⁷¹.

1961 Anayasası md.116⁴⁷² ve buna paralel düzenleme getiren 1982 Anayasası md.127 uyarınca mahalli idareler, il, belde ve köy halklarının mahalli müşterek ihtiyaçlarını karşılamak üzere ve karar organları seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan kamu tüzel kişileridir. Anayasada kurulmaları zorunlu olarak öngörüldüğü için, md.127(3) ile kuruluşu kanunla düzenlenecek olan özel yönetim biçimi olan büyükşehir belediyeleri hariç olmak üzere, mahalli idareler anayasal kamu tüzel kişileridir. Ancak yasa koyucunun büyükşehir belediyelerinin de kuruluş amacı ve teşkilatı ve teşkilatının mahalli seçmenler tarafından seçilmesi ve özerkliğinin sağlanması açısından büyükşehir belediyelerini kamu tüzel kişiliğine sahip olarak kurmak yükümlülüğünde olduğunun da belirtilmesi gerekir.

Mahalli idarelerin görev ve sorumlulukları Anayasa ile ‘mahalli müşterek ihtiyaçlar’ olarak sınırlandırılmıştır. Ancak anayasa, mahalli müşterek ihtiyaçların ne olduğu konusunda yasa koyucuya herhangi bir ölçüt göstermemiştir. Anayasa Mahkemesi bu durumu “Anayasa’nın 127. maddesinde, yerel yönetimlerin çalışacakları alan belli bir coğrafya ile, görecekleri hizmetler de mahalli müşterek ihtiyaçlarla sınırlandırılırken, mahalli müşterek ihtiyacın ne anlama geldiğine ve bu ihtiyaçları belirlemede kullanılabilecek nesnel bir ölçüte yer verilmemiştir.”⁴⁷³ şeklindeki kararı ile belirtmektedir.

Mahalli müşterek ihtiyaçların ne olduğu ve bunlara ilişkin olarak mahalli idarelerin ne gibi faaliyetler yürüteceği Anayasa md.123(1) gereği yasama organı

⁴⁶⁹ 1921 Anayasası İdare başlığında md.11 “Vilâyet, mahallî umurda mânevi şahsiyeti ve muhtariyeti haizdir.”; md.16 “Nahiye, hususi hayatında muhtariyeti haiz bir mânevi şahsiyettir.”

⁴⁷⁰ 1924 Anayasası Altıncı Fesil md. 90 “Vilâyetlerle şehir, kasaba ve köyler hükmi şahsiyeti haizdir.”

⁴⁷¹ 1921 Anayasasının, 1924, 1961 ve 1982 Anayasalarının aksine yerinden yönetim ilkesine ağırlık verdiğine ilişkin olarak bkz. UYGUN, “Yerel Yönetim Reformu için Anayasal İlkeler”, s.7.

⁴⁷² 1961 Anayasası, ‘Yürütme’ başlıklı İkinci Bölüm - C) İdare - II. İdarenin Kuruluşu a) Merkezi İdare - b) Mahallî İdareler md.116 “1) Mahallî idareler, il, belediye veya köy halkının müşterek mahallî ihtiyaçlarını karşılayan ve genel karar organları halk tarafından seçilen kamu tüzel kişileridir.”

⁴⁷³ AYM, E.2005/32, K.2007/3, T.18/01/2007.

tarafından belirlenir. Anayasa Mahkemesi bu durumu “*Anayasa, il, belediye ya da köy halkının yerel ortak ihtiyaçlarının, neler olduğunu belirlememiş, bunun saptanmasını yasaya bırakmıştır. Bu durumda yasa kamu yararını gözeterek Anayasa sınırları içinde merkezi yönetimle yerel yönetim arasındaki görev sınırlarını belirleyebilir.*”⁴⁷⁴ şeklinde ifade etmiştir.

Mahalli müşterek ihtiyaçlar, ilgili ‘mahal’de (il, belde veya köy) yaşayanların o mahalde toplu yaşamı sürdürebilmeleri için gereken ihtiyaçlardır. Anayasa Mahkemesi’nin tanımına göre “*Maddede belirtilen [...], mahalli müşterek ihtiyaç kavramı da herhangi bir yerel yönetim biriminin sınırları içinde yaşayan kişi, aile, zümre ya da sınıfın özel çıkarlarını değil, aynı yörede birlikte yaşamaktan doğan eylemli durumların yarattığı, yoğunlaştırdığı ve güncelleştirdiği, özünde yerel ve kamusal hizmet karakterinin ağır bastığı ortak ihtiyaç ve beklentileri ifade etmektedir.*”⁴⁷⁵.

İçme ve kullanma suyuna erişim ihtiyacı aslında sadece yaşamını belirli bir coğrafyada sürdürmekten kaynaklanan bir ihtiyaç değildir. İnsanlar nerede yaşarsa yaşasın içme suyuna erişim ihtiyacı duyarlar. Ancak öncelikle şehirlerde yaşayan ve bu sebeple su kaynaklarından uzak olan kişilerin suya erişim ve atıksuların uzaklaştırılması ihtiyacı artık mahalli bir nitelik kazanmıştır. Bu ihtiyacı karşılamak üzere sunulacak mal ve/veya hizmet sunumlarının özellikle bölgede bulunan su kaynaklarının niteliksel ve niceliksel özellikleri, yerleşim yerine uzaklığı, yerleşim yerlerine göre rakımı yanı sıra suyun kaynağından yerleşim yerine gelene kadar geçeceği bölgelerde kirlilik faktörleri, elde edilen suyun nerede, hangi usullerle arıtılacağı, bölgede yaşayan halkın nüfusu ve yerleşimlerin nerede yoğunlaştığı gibi coğrafi, demografik, mekânsal tüm özelliklerin merkezi idare yerine mahalli idarelerce belirlenmesi ve bunlara dayalı olarak içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinin sunulması ihtiyacın karşılanmasında uygun görülmüştür. Bu başlıkta Türkiye’de içme suyu hizmetini yürüten mahalli idarelerin görevleri ve görev alanları açıklanacaktır.

⁴⁷⁴ AYM, E.1990/1, K.1990/21, T.16/07/1990.

⁴⁷⁵ AYM, E.2001/377, K.2002/59, T.26/06/2002; AYM, E.1987/18, K.1988/23, T.22/06/1988.

i. İl Özel İdareleri

13/03/1913 tarihli İdare-i Umumiye-i Vilayet Kanunu Muvakkat adlı geçici kanun⁴⁷⁶ md.75 uyarınca İdare-i Hususiye-i Vilayat, “*emvali menkule ve gayrimenkuleye mutasarrıf ve işbu Kanun ile muayyen ve mahdud vezaifi hususiye ile mükellef bir şahsı manevidir.*”⁴⁷⁷ 16/05/1987 tarihli, 13 Mart 1913 tarihli İdare-i Umumiye-i Vilayet Kanunu Muvakkatinin Adının ve Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine, Bu Kanuna Bazı Maddeler Eklenmesine Dair 3360 s. Kn. (RG: 26/05/1987, S:19471) ile anılan kanunun adı İl Özel İdaresi Kanunu olarak değiştirilmiş ve 22/02/2005 tarihli ve 5302 s. İl Özel İdaresi Kanunu (RG: 04/03/2005, S: 25745) yürürlüğe girene kadar yürürlükte kalmıştır.

İdare-i Hususiye-i Vilayat’ın, yani il özel idarelerinin, 1913 tarihli muvakkat kanun md.78(3) uyarınca “*Şehir ve kasabalarda menafî-yi belediyelere ait ve şerait-i Devletçe müttihaz kavaide muvafık olmak ve müddeti kırk seneyi tecavüz etmemek üzere [...] şerbe salih su isale ve tevzii için imtiyaz itası [...]*”na⁴⁷⁸ yetkili olduğunu belirtmek gerekir. İl özel idareleri bu hüküm uyarınca şehir ve kasabalarda yararı kamuya hasredilerek belediyelerin yararlanmasına bırakılmış sulardan içilebilir nitelikte olanlarının şehre temini ve şehir içi dağıtımına ilişkin imtiyazları 40 seneyi geçmemek ve devletçe yürürlüğe konan kaidelere uygun olmak şartıyla vermek yetkisine sahiptir. Bu dönemde il özel idaresinin herhangi bir yasal dayanak olmadığı halde köye içme suyu temin etmeye ve dağıtmaya yönelik hizmetleri de fiilen yürüttüğü ifade edilmektedir⁴⁷⁹. İl özel idarelerine içme suyu teminine ilişkin olarak verilen görevler zaman içerisinde merkezi idareye veya diğer yerinden yönetimlere aktarılmış, daha sonra bir kısmı tekrar il özel idarelerine verilmiştir.

⁴⁷⁶ 13/03/1913 tarihli İdare-i Umumiye-i Vilayet Kanunu Muvakkat’ın İdare-i Umumiye-i Vilayet (İl Genel İdaresi) ve İdare-i Hususiye-i Vilayet (İl Özel İdaresi) başlıkları altında iki kısımdan oluşmakta olup; İl Genel İdaresi’ne ilişkin hükümler 1426 tarihli Vilayet İdaresi Kanunu ve 5442 s. İl İdaresi Kanunu ile değiştirilirken İkinci Kısım 2005 yılına kadar çeşitli değişikliklerle yürürlükte kalmaya devam etmiştir. Muvakkat kanunun birinci kısmı için bkz. TEK A. Ferit, “*İdare-yi Umumiye-yi Vilayet Ve İdare-yi Hususiye-yi Vilayet Kanunları*”, (Çev. Yenal ÜNAL), **Tarih Okulu Dergisi**, S:IV, 2009, ss:77-101; KAŞTAN Yüksel, “*Osmanlı Devleti’nde ‘1913 Tarihli İdare-i Umumiye-i Vilayet Kanun-u Muvakkati’ İle Vilayet Yönetiminin Yeniden Yapılandırılması*”, **Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi**, C:2, S:2, 2016, s.83, 88; BAŞA Şafak, **Yeni İl Özel İdaresi Kanunu’nun Getirdikleri**, Hacettepe Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü Konferans, s.1.

⁴⁷⁷ İl özel idaresi, menkul ve gayrimenkul mal varlığı üzerinde tasarruf hakkı olan ve bu yasa ile belirlenmiş ve sınırlanmış yerel görevler ile mükellef bir hükmi şahıstır. (Serbest çeviri)

⁴⁷⁸ 03/04/1914 (3 Nisan 1330) tarihli değişiklik.

⁴⁷⁹ ALDAN Mehmet, “*İl Özel İdaresinin Yarını*”, **Amme İdaresi Dergisi**, S:11/4, 1978, s.32.

İl Özel İdareleri, 5302 s. İl Özel İdaresi Kn. md.3/a uyarınca il halkının mahalli müşterek ihtiyaçlarını karşılamak üzere ve karar organı seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan, idarî ve malî özerkliğe sahip kamu tüzel kişileridir. İl Özel İdarelerinin görev alanı il sınırlarıdır ve görevleri genel olarak ‘il halkının mahallî müşterek nitelikte’ olan ihtiyaçların karşılanmasıdır. İl özel idareleri 5302 s. Kn md.6 (1) uyarınca mahallî müşterek nitelikte olmak şartıyla; b) [...] su, kanalizasyon [...] tesisine ilişkin hizmetleri belediye sınırları dışında⁴⁸⁰ yapmakla görevli ve yetkilidir.

Dolayısıyla il özel idarelerinin il sınırları içerisinde belediye sınırları dışında kalan yerler bakımından içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerini yürütmekle yetkili olduğunu belirtmek gerekir. 3202 s. Köye Yönelik Hizmetler Hk. Kn. md.2 uyarınca il özel idareleri “(d) Köy ve bağlı yerleşim birimlerinin [...] su, [...] kanalizasyon tesislerinin inşaatı, bakımı, onarımı, geliştirme ve işletme hizmetlerini düzenlemek üzere gerekli tedbirleri almak, bakım, onarım, işletme ve geliştirme hizmetlerine ait esasları tespit etmek ve yürütmek; (e) köy ve bağlı yerleşme birimlerine, [...] sağlıklı, yeterli içme suyu ve kullanma suyu tesislerini yapmak, geliştirmek ve yapımına destek olmak, sondaj kuyuları açmak, bu maksatla umuma ait sular ile kanunlarla köye ve köylüye devir ve tahsis edilmiş veya köyün veya köylerin eskiden beri intifaında bulunmuş olan suları; köylerin ve bağlı yerleşme birimlerinin, [...] ihtiyacına göre tevzi etmek (dağıtmak)”⁴⁸¹ ile görevlidir.

Ayrıca 5302 s. Kn. md.6 (2) uyarınca “Bakanlıklar ve diğer merkezi idare kuruluşları; [...] içme suyu, sulama suyu, kanalizasyon, [...] gibi hizmetlere ilişkin [...] yatırımları, kendi bütçelerinde bu hizmetler için ayrılan ödenekleri il özel idarelerine aktarmak suretiyle gerçekleştirebilir. Aktarma işlemi ilgili bakanın onayıyla yapılır ve bu ödenekler tahsis amacı dışında kullanılamaz. [...] Bu fıkra göre, bakanlıklar ve diğer merkezi idare kuruluşları tarafından aktarılabilecek ödenekler

⁴⁸⁰ Ayrıca İl Özel İdarelerinin görev alanı 01/07/2006 tarihli ve 5538 s. Kn. ile ‘Belediye sınırları il sınırı olan Büyükşehir Belediyeleri hariç’ ibaresinin eklenmesiyle de sınırlandırılmıştır; zira 12/11/2012 tarihli ve 6360 s. Kn. ile büyükşehir belediyelerinin sınırları il sınırlarını kapsayacak şekilde genişletilmiş ve büyükşehir belediyesinin kurulduğu yerlerde il özel idareleri kaldırılmıştır.

⁴⁸¹ Bu görevleri 3202 s. Kanunun Köy İçme Suları Dairesi Başkanlığı’nın görevlerini düzenleyen ve 13/01/2005 tarihli ve 5286 s. Kn. md.5 ile ilga edilen md.13 daha açık bir şekilde ifade etmektedir: “a) Köy ve bağlı yerleşme birimleriyle askeri garnizonlara sağlıklı ve yeterli içme suyu temin etmek, b) Bu maksatla sondaj kuyuları açmak, gerektiğinde baraj, gölet gibi tesislerden su almak amacıyla arıtma su alma tesislerini yapmak ve yaptırmak, c) İkmal edilmiş köy içme suyu tesislerinin bakım ve işletmesini yapmak ve yaptırmak. d) Mevcut tesislerin onarım ve ıslah çalışmalarını yapmak, gerektiğinde tesisleri geliştirmek için her türlü tedbiri almak, e) Yerleşme birimlerinde çevre sağlığı hizmet ve düzenlemelerini gerçekleştirmek, f) Devlet kurum ve müesseseleri ile kamu tüzel kişileri, dernekler, kooperatifler, kurum ve gerçek kişiler tarafından vaki olacak içme suyu ve sondaj taleplerini imkânlar ölçüsünde protokol düzenleyerek bedeli mukabili yapmak, [...]”.

ile gerçekleştirilecek yatırımlar, birinci fıkrada öngörülen görev alanı sınırlamasına tabi olmaksızın bütün il sınırları içinde yapılabilir.”⁴⁸²

Böylelikle nihai olarak 2015 yılı itibariyle⁴⁸³ 51 ilde var olan il özel idareleri, su hakkı bağlamında esasen belediyeler ve köy sınırları dışında, köy, belediye veya bunların kurduğu mahalli idare birlikleri varsa bunların sorumluluk alanları dışında veya bunların DSİ ile yaptıkları ortaklıkla gerçekleştirilemeyen içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerini yapma yetkisine sahiptir.

ii. Belediyeler

23 Aralık 1876 tarihli Kanun-ı Esasî'nin 112'inci maddesi, kuruluş ve görevleri ile meclis üyelerinin seçimi esaslarının özel yasa hükmü ile belirlenecek belediyelerin kurulmasını öngörmekteydi. Bu özel yasalar 1876 tarihli Vilâyat Belediye Kanunu ve 1877 tarihli Dersaadet İdâre-i Belediyeye Nizâmnamesi olup, il belediyeleri ile İstanbul Belediye İdaresi kurulmuştur⁴⁸⁴. Dolayısıyla Türkiye Cumhuriyeti devleti kurulduğu

⁴⁸² 5302 S. İl Özel İdaresi Kanunu md.6(2), 24/07/2008 tarihli ve 5793 s. Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun md.42 ile değiştirilmiştir. Bu değişikliğin, il özel idarelerinin organlarının karar verme yetkisini kaldırdığı ve böylelikle özerkliklerinin zedelendiği dolayısıyla Anayasa md.123, md.127'de belirtilen yerinden yönetim ilkesine aykırı olduğu sebebiyle Anayasaya aykırılığı nedeniyle açılan iptal davasında Anayasa Mahkemesi, il özel idarelerinin özerkliğine merkezi idarenin vesayet yetkisi dışında dokunamayacağını ve fakat idarenin bütünlüğü ilkesince merkezi idare ile il özel idarelerinin “toplumsal ve kamusal yararı sağlayacak bir etkinliğe dönük işbirliği içinde bulunmalarını” gerekli kılabilceğine işaret etmiş; “[...] Bakanlıklar ya da merkezi idare kuruluşları tarafından kararlaştırılmış ve merkezi yönetimin görev alanına giren bu yatırımlara ilişkin ödeneklerin, ilgili il özel idarelerine aktarılması ve bu yatırımın il özel idarelerinin tâbi olduğu hükümlere göre yerine getirilmesi esası benimsendiğinden kuralın yerinden yönetim ilkesine aykırılığından söz edilemez.” diyerek iptal talebini oybirliğiyle reddetmiştir. AYM, E.2008/87, K.2011/95, T.09/06/2011.

⁴⁸³ T.C. İçişleri Bakanlığı Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü, **2015 Yılı Mahalli İdareler Genel Faaliyet Raporu**, s.13.

⁴⁸⁴ Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra yürürlükte kalan Osmanlı mevzuatı uyarınca 1924'te Ankara Şehremaneti de kurulmuştur. Not etmek gerekir ki Osmanlı döneminde İstanbul Şehremaneti ve Altıncı Daire-i Belediye'nin kent/şehir hizmetlerinin yürütülmesini sağlamak üzere görevsel bir belediyeçilik başlangıcı olduğu ve fakat temelinde olan merkezi idareden özerklik, yerel halkı temsil ve ayrı kamu tüzel kişiliği anlamındaki günümüz belediyeçilik kavramından uzak olduğu; imparatorluğun modern merkez idareyi kurmaya çalıştığı Tanzimat döneminde ortaya çıktığı ancak güçlenen merkezi idare karşısında iktisadi ve hukuki özerklik konusunda geri kaldıkları; İkinci Meşrutiyet dönemine kadar belediyelerden beklenen hizmetlerin vakıflar veya birkaç nezaret tarafından gerçekleştirilmeye devam ettiği ve İkinci Meşrutiyet'ten sonra ise merkezi hükümete daha da bağımlı hale getirildikleri de belirtilmektedir. ORTAYLI İlber, “Osmanlı İmparatorluğunda İdari Modernleşme ve Mahallî İdare Alanındaki Gelişmeler”, **İÜİHD**, C:3, S:1-3, 1982, s.143, 147-148; SUNAY Cengiz, “Belediyeçiliğin Doğuşu Sürecinde Osmanlı Mirası”, **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S:3, 2002, s.116; GÜRBOĞA Nurşen, “Osmanlı Taşrasında Belediye İdaresi: Alanya Belediyesi (1914-1915)”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C:VII, S:16-17, 2008, s.167; ŞİNİK Bilal, UÇAR Aslı Yılmaz, DİK Esra, “1924 ve 1926 Tarihli Belediye Kanunu Layihaları: Cumhuriyet Belediyeçilik Anlayışının Kurucu Adımları”, **Çağdaş Yerel Yönetimler**, C:25, S:2, 2016, s.3.

zaman, Osmanlı döneminden kalan belediyeler bulunmaktaydı. Osmanlı döneminde kişilerin su ihtiyacını karşılamak üzere su kaynaklarından şehrin belirli merkezlerine içilebilir nitelikte suyun getirilmesine yönelik imar faaliyetlerinin devlet ve vakıflar tarafından gerçekleştirildiğini; belediyelerin şehrin altyapı ve imar işleri bağlamında su yollarının inşa ve tamirine nezaret etmekle görevli olduklarını belirtmek gerekir⁴⁸⁵.

1921 ve 1924 anayasalarında belediyeler açıkça düzenlenmemiş, Osmanlı döneminden kalan belediyeler ve bunların kuruluşuna ilişkin nizamnameler ile kanunlar korunmuş ve tadil edilmiştir. 831 s. Sular Hk. Kn. md.1 ve md.2 uyarınca *“gerek vakfa ait olsun ve gerek suveri saire ile vücuda getirilmiş bulunsun umurun istifadesine mahsus olarak belediyelere isale edilmiş, kamu ihtiyacını gidermeye mahsus suların tedarik ve idaresi belediye teşkilatı olan yerlerde belediyeler yetkilidir”*. Böylelikle belediyeler içme suyu hizmeti ile görevlendirilmişlerdir.

Türkiye Cumhuriyeti’nin belediyelere ilişkin ilk genel yasal düzenlemesi 1930 tarihli ve 1580 s. Belediye Kanunu’dur⁴⁸⁶. 1580 s. Belediye Kanunu md.1 uyarınca belediye, *“beldenin ve belde sakinlerinin mahallî mahiyette müşterek ve medenî ihtiyaçlarını tanzim ve tesviye ile mükellef hükûmî bir şahsiyettir.”* 1580 s. Belediye Kanunu md.15 uyarınca *“(25) 28 Nisan 1926 tarihli ve 831 numaralı sular Kanunu mucibince su getirtmek, suları sıhhi ve temiz tutmak”*la, *“(35) Alelûmum belediyelere ait suları, çeşmeleri, sebilleri, harkları, havuzları, su taksim yerlerini, hazinelerini, kaynaklarını tanzim ve idame etmek; [...] (56) Belediyeye ait ılıcaları işletmek, deniz hamamları ve her nevi yıkanma müesseseleri açmak, açılmasına ruhsat verilenlere nezaret etmek; (61) [...], umumî su depoları, [...] yapmak ve işletmek;”*le görevli ve yükümlüdür⁴⁸⁷. Ayrıca 1580 s. Kn. md.19/4-A uyarınca *“Doğrudan doğruya yapılmak ve işletilmek şartıyla su, [...] tesisatı kurmak ve işletmek, [...] belediyelerin hakkıdır.”*. Bununla birlikte *“belediyeler bu işlerin tesis veya işletilmesi için müddeti kırk seneyi tecavüz etmemek ve şeraiti devletçe müttehaz kaidelere muvafık olmak üzere imtiyaz”* da verebilirler ve md.19/5 uyarınca *“Belediye sınırı dahilinde [...] ve umuma ait*

⁴⁸⁵ Bu konuda detaylı bilgi için bkz. II.B.2.İçme Suyu ve Kanalizasyon Hizmetleri

⁴⁸⁶ 1580 s. Belediye Kanunu md.162 ile, Osmanlı döneminden kalma Devair-i Belediye Rüessasının Suret-i İntihabına Dair Kanun; Dersaadet Teşkilât-ı Belediyesi Hakkındaki Kanunu Muvakkat; Dersaadet Belediye Kanunu; Vilayet Belediye Kanunu’nu ve Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra bu kanunlara ek olarak çıkarılan 23/09/1292 tarihli Belediye Kanununa Müzeyyel Kanun (RG: 28/02/1921) ile Ankara Şehremaneti Kanunu (RG:05/03/1924); Vilayet Belediye Kanununa Müzeyyel Kanun (RG:02/03/1926) mülga etmiştir.

⁴⁸⁷ 1580 s. Belediye Kanunu md.16 uyarınca aktardığımız md.15(25), md.15(35) ve md.15(56) fıkralarında sayılan vazifeler her belediye için mecburi iken md.17 uyarınca md.15(61) fıkrasındaki vazifesi ihtiyaridir.

suların ihtiyaçtan fazlasının hususî istihsalâtta kullanılmasına inhisarı tazammun etmemek üzere ruhsat vermek; [...]” yetkisine de haizdiler.

Aynı zamanda 1593 s. Umumi Hıfzıssıhha Kanunu md.20 uyarınca “Belediyelerin umumi hıfzıssıhha ve içtimai muavenete taallük eden mesailden ifasile mükellef oldukları vazifeler” den biri “(1) İçilecek ve kullanılacak evsafı fenniyeyi haiz su celbi, (2) Lağım ve mecralar tesisatı. [...]” olup; md.236 uyarınca “İçilmek ve kullanılmak için getirilecek suların fennen içilmesine müsaada edilecek evsafıta [...] [o]lmadığı takdirde bunların fennen icap ettiği surette temizlenmesine ve evsafının ıslahına belediyeler mecburdurlar.”

Belediyelerin su hakkına yönelik faaliyetlere ilişkin görevleri 23/12/1934 tarihli 2659 s. Kn. md.1 ile 831 s. Sular Hk. Kn.’a eklenen Ek md.1 ile coğrafi bakımdan genişletilmiştir. Bu hüküm uyarınca “belde halkının müşterek ihtiyacına mahsus suların kaynakları belediye sınırı dışında bulunsa bile su yollarının ve kaynaklarının bakımı, onarılması, temizlenmesi ve suyun sıhhat şartlarına uygun bir halde bulundurulması belediyelere aittir”.

Belediyeler, 1961 Anayasası md.116 uyarınca “[...] belediye [...] halkının müşterek mahallî ihtiyaçlarını karşılayan ve genel karar organları halk tarafından seçilen kamu tüzel kişileri” olarak yeniden tanımlanmıştır. 03/07/1968 tarihli ve 1053 s. Ankara, İstanbul ve Nüfusu Yüzbinden Yukarı Olan Şehirlerde İçme, Kullanma ve Endüstri Suyu Temini Hk. Kn. (RG:16/07/1968, S:10688) md.5 uyarınca Ankara ve İstanbul şehirlerinde içme suyunu temin etmek için belediyeler, md.2 uyarınca depo ve tevzi şebekelerini inşa etme, md.5 uyarınca DSİ tarafından inşa edilecek barajlara hisse oranında ortak olup DSİ tarafından gerçekleştirilecek işletme masraflarına kanunda belirtilen oranlarda katılmakla ve DSİ tarafından inşa edilecek isâle hatlarını ve tasfiye tesislerini⁴⁸⁸ bir protokolle devralarak işletmekle görevlendirilmişlerdir. Böylelikle Ankara ve İstanbul belediyelerinin su kaynaklarını elde etmek için gerçekleştiremediği baraj yapılarının yapılması görevi DSİ’ye verilmiş, belediyelerin bu barajların masraflarına ortak olması ve bu barajlardan şehre su iletimi ve dağıtımı için gereken altyapıları yapmakla görevlendirilmesi söz konusu olmuştur.

⁴⁸⁸ Tasfiye tesisleri, suyun kullanma maksadına uygun hale getirilmesini ifade eder. Suyun kaynağından alınması, isale edilmesi, tasfiyesi ve tüketiciye dağıtılması su temininin başlıca kısımlarını teşkil eder. Su kaynağının uygun olarak seçilmesi ile yatırım ve işletme maliyetleri yüksek olan tasfiye işlemlerinin azaltılması mümkündür. EROĞLU Veysel, **SU TASFİYESİ**, Çevre ve Orman Bakanlığı, 2008, s.1, 9.

1982 Anayasası yürürlüğe girdikten sonra uzunca bir dönem belediyeler aynı yasal düzenlemelerle faaliyetlerine devam etmişlerdir. 2005 yılına kadar belediyelerin içme suyu hizmetlerine ilişkin görevleri 1926 tarihli 831 s. Sular Hk. Kn., 1930 tarihli 1580 s. Belediye Kanunu ve 1593 s. Umumi Hıfzıssıhha Kanunu ve 1968 tarihli 1053 s. Kn. çerçevesinde yürütülmüştür. Ancak 1982 Anayasası'nın belediye kavramına getirdiği en büyük yenilik büyükşehir belediyeleridir. 1982 Anayasası md.127(3) uyarınca büyük yerleşim merkezleri için öngörülen özel yönetim biçiminin kanunla düzenleneceğini belirtmektedir.

Büyük yerleşim merkezleri için ilk ayrık düzenleme 04/12/1981 tarihli ve 2561 s. Büyükşehirlerin Yakın Çevresindeki Yerleşim Yerlerinin Ana Belediyelere Bağlanmaları Hk. Kn. (RG: 08/12/1981, S:17538) ile yapılmıştır. Kanun md.1 uyarınca “[...] içme suyu, kanalizasyon, [...] gibi temel belediye hizmetlerinin birbirleriyle uyumlu ve bütünleştirici bir planlama içinde yeterli ölçüde ve verimli bir biçimde yerine getirilmesini sağlamak amacıyla” nüfusu 300.000’i aşan büyük şehirlerdeki belediye ve köylerin tüzel kişiliğinin kaldırılarak büyük şehir belediyesine bağlanabilmesi öngörülmüştür.

Ayrıca 20/11/1981 tarihli ve 2560 s. İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi Genel Müdürlüğü Kuruluş ve Görevleri Hk. Kn. ile İstanbul Belediyesine bağlı olarak, belediyenin hizmet alanı içinde su ve kanalizasyon hizmetlerini yürütmek ve bu amaçla gereken her türlü tesisi kurmak, kurulu olanları devralmak ve bir elden işletmek üzere, kamu tüzel kişiliğini haiz İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi Genel Müdürlüğü (İSKİ) kurulmuştur. Bu kanunla daha sonra büyükşehir belediyelere bağlı olarak ve içme suyu hizmeti ile kanalizasyon hizmetini yerine getirecek ayrı bir kamu tüzel kişiliğine sahip kamu kurumunun modellenmesi yapılmıştır.

Mülga olan 27/06/1984 tarihli ve 3030 s. Büyükşehirler Yönetimi Hk. Kn. Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kn. (RG: 09/07/1984, S:18453)⁴⁸⁹ md.6/(A)/(g) uyarınca büyükşehir belediyelerinin “g) *Büyük şehir dahilindeki su, kanalizasyon, [...] hizmetlerini yürütmek ve bu amaçla gerekli tesisleri kurmak, kurdurmak, işletmek veya işlettirmek*” yetkilerine ve md.8 uyarınca 1580 s.

⁴⁸⁹ 3030 s. Kn. ile İstanbul, Ankara ve İzmir’de büyükşehir belediyeleri kurulmuştur. 2004 yılına kadar yürürlükte kalan 3030 s. Kn. döneminde, 05/06/1986 tarih 3306 s. Kn. ile Adana, 18/06/1987 tarihli ve 3391 s. Kn. ile Bursa, 20/06/1987 tarihli ve 3398 s. Kn. ile Gaziantep, 20/06/1987 tarihli ve 3399 s. Kn. ile Konya, 07/12/1988 tarihli ve 3508 s. Kn. ile Kayseri, 02/09/1993 tarihli ve 504 s. Kn. hükmünde kararname ile Antalya, Diyarbakır, Erzurum, Eskişehir, İzmit, Mersin ve Samsun, 06/03/2000 tarihli ve 593 s. Kn. hükmünde kararname ile Sakarya illerindeki il belediyeleri büyükşehir belediyelerine dönüştürülmüştür.

Belediye Kanunu uyarınca bu hizmetleri gerçekleştirmek üzere belediyelere tanınan hak, yetki, imtiyaz ve muafiyetlere sahip olması öngörülmüştü.

05/06/1986 tarihli ve 3305 s. Kn. ile, 2560 s. Kn.'un İstanbul dışında Ankara ve İzmir'de kurulmuş olan ve daha sonra kurulacak olan diğer büyükşehir belediyelerinde de uygulanacağı hükmü getirilerek, büyükşehir belediyesi olan yerlerde de su ve kanalizasyon idarelerinin kurulması öngörülmüştür. Böylelikle büyükşehir belediyesi bulunan yerlerde büyükşehir belediyesine içme suyu ile kanalizasyon hizmetleri bağlamında verilen görevler su ve kanalizasyon idarelerine devredilecektir; ancak su ve kanalizasyon idareleri kurulana kadar bu görev ve yetkileri büyükşehir belediyeleri kullanmaya devam etmişlerdir.

5216 s. Büyükşehir Belediyesi Kn. ile büyükşehir belediyelerinin teşkilat ve görevleri yeniden düzenlenmiştir. 5216 s. Kn. md.3(a) uyarınca Büyükşehir Belediyesi, en az üç ilçe veya ilk kademe⁴⁹⁰ belediyesini kapsayan, bu belediyeler arasında koordinasyonu sağlayan, kanunlarla verilen görev ve sorumlulukları yerine getiren, yetkileri kullanan, idarî ve malî özerkliğe sahip ve karar organı seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan kamu tüzel kişileri olarak tanımlanmışlardır. Büyükşehir belediyelerinin görev alanı 5216 s. Kn. uyarınca adını aldıkları büyükşehirlerin belediye sınırlarıdır. Ancak Geçici md.2 ile İstanbul ve Kocaeli illerinde büyükşehir belediyesi sınırları il mülki sınırları olarak belirlenmiştir.

İçme ve kullanma suyu hizmetine ilişkin olarak büyükşehir belediyeleri 5216 s. Kn. md.7 uyarınca “[...] i) *sürdürülebilir kalkınma ilkesine uygun olarak çevrenin, [...] ve su havzalarının korunmasını sağlamak*; [...] r) *su ve kanalizasyon hizmetlerini yürütmek, bunun için gerekli baraj ve diğer tesisleri kurmak, kurdurmak ve işletmek*”le görevli ve yetkilidir. Büyükşehir belediyesi olan yerlerde su ve kanalizasyon idareleri kuruluncaya kadar içme suyu hizmetini yürütmekle büyükşehir belediyeleri görevli ve sorumludur.

1982 Anayasası uyarınca belde halkının mahalli müşterek ihtiyaçlarını karşılamakla görevli ve karar organları seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan, idari ve mali özerkliğe sahip kamu tüzel kişiliğine sahip belediyeler ile büyük şehirlerde özel bir yönetim biçimi olarak kurulan büyükşehir belediyeleri arasında da bir ilişki kurulmuştur. 5216 s. Kn. md.7(2) uyarınca ilçe ve belde belediyeleri, bu

⁴⁹⁰ 5216 s. Büyükşehir Belediyesi Kn. md.3(a) ve (b) uyarınca belediyeler, ilçe belediyesi ve büyükşehir belediye sınırları içinde ilçe kurulmaksızın oluşturulan ve büyükşehir ilçe belediyeleriyle aynı yetki, imtiyaz ve sorumluluklara sahip olan ilk kademe belediyeleri olarak iki sınıfa ayrılmaktaydı. 12/11/2012 tarihli ve 6360 s. Kn. md.4 ile ilk kademe belediyeleri kaldırılmıştır.

kanun ve diğer kanunlarla münhasıran büyükşehir belediyesine verilen görevler ile md.7(1)'de sayılanlar dışında kalan görevleri yerine getirirler. Dolayısıyla içme suyu hizmetleri büyükşehir belediyelerinin münhasır alanında kalmaktadır. Kısaca büyükşehir belediyesi bulunan şehirlerde var olan ilçe ve belde belediyelerinin 1580 s. Belediye Kanunu ve diğer mevzuat hükümleri ile sahip olduğu görev ve yetkilerinden 5216 s. Kn. md.7(2)'de sayılanların dışındakileri büyükşehir belediyesi devralmaktadır. Ancak büyükşehir belediyesi sınırları içinde olmayan belediyelerinin 1580 s. Kn. başta olmak üzere diğer kanunlarla verilen görevleri devam etmektedir.

2005 yılında 1580 s. Belediye Kanunu mülga edilerek 03/07/2005 tarihli ve 5393 s. Belediye Kanunu (RG: 13/07/2005, S:25874) yürürlüğe konmuş; ilçe belediyelerinin görev ve yetkilerinin tekrar düzenlenmesi söz konusu olmuştur. 5393 s. Kn. md. 14/(a), uyarınca *“su ve kanalizasyon [...] gibi kentsel alt yapı hizmetleri”* ve md.14/b uyarınca ve *“sağlıkla ilgili her türlü tesis”* mahalli müşterek ihtiyaç olarak nitelendirilmiştir. 5393 s. Kn. md.15(d) uyarınca il, ilçe ve belde belediyelerinin *“vergi, resim ve harç dışındaki özel hukuk hükümlerine göre tahsili gereken [...] su, atıksu ve hizmet karşılığı alacakların tahsilini yapmak veya yaptırmak”* ve md.15(e) uyarınca *“içme ve kullanma [...] suyu sağlamak; atıksu ve yağmur suyunun uzaklaştırılmasını sağlamak; bunlar için gerekli tesisleri kurmak, kurdurmak, işletmek ve işletletmek”* yetkilerinin de bulunması, belediyelerin, belediye idari sınırları içerisinde⁴⁹¹ yaşayan insanların ihtiyacı olan sağlıklı ve güvenilir içme suyunu temin etme, dağıtma ve atıksu toplama, kısaca içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerini yerine getirmekle görevli olduklarını göstermektedir.

5216 s. Kn., 6360 s. On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kn. ile kapsamlı bir değişiklik geçirmiştir. 6360 s. Kn. md.1 ile Aydın, Balıkesir, Denizli, Hatay, Malatya, Manisa, Kahramanmaraş, Mardin, Muğla, Ordu⁴⁹², Tekirdağ, Trabzon, Şanlıurfa ve Van illerinde, sınırları il mülki sınırları olmak üzere aynı adla büyükşehir belediyesi kurulmuş; Adana, Ankara, Antalya,

⁴⁹¹ 5393 s. Kn. uyarınca belediyelerin görev alanları belediye meclisinin kararı ve kaymakamın görüşü üzerine valinin onayı ile belirlenen belediye sınırlarıdır. Buna belediye idari sınırı denir. 5216 s. Kn. Geçici md.2(3) ile büyükşehir belediyelerinin idari sınırları il mülki sınırları olduktan sonra il mülki sınırları içerisinde kalan köylerin tüzel kişiliği de sona ererek mahalleye dönüşür. Bu şekilde oluşan mahallelerin katılacağı ilçe belediyesi, büyükşehir belediye meclisince belirlenir. Ancak il mülki sınırları içerisinde kalan orman köylerinin tüzel kişiliği devam eder ve bu köyler imar bakımından büyükşehir belediyesinin mücavir alanı sayılırlar. Her ne kadar tüzel kişiliği devam etse de orman köylerine su ve kanalizasyon hizmetlerini yürütme görev ve yetkisi ilgili büyükşehir belediyesine bağlı su ve kanalizasyon idaresine aittir.

⁴⁹² 14/03/2013 tarihli ve 6447 s. Kn. md.1.

Bursa, Diyarbakır, Eskişehir, Erzurum, Gaziantep, İzmir, Kayseri, Konya, Mersin, Sakarya ve Samsun büyükşehir belediyelerinin sınırları da İstanbul ve Kocaeli büyükşehir belediyelerindeki gibi il mülki sınırları olarak belirlenmiş ve büyükşehir belediyesi olan illerdeki il özel idarelerinin tüzel kişiliği kaldırılmıştır. Böylelikle büyükşehir belediyelerinin görev sınırları il mülki sınırları olarak düzenlenmiş ve büyükşehir belediyeleri *“sınırları il mülki sınırı olan ve sınırları içerisindeki ilçe belediyeleri arasında koordinasyonu sağlayan; idarî ve malî özerkliğe sahip olarak Kanunlarla verilen görev ve sorumlulukları yerine getiren, yetkileri kullanan; karar organı seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan kamu tüzel kişiliğine sahip”* idareler olarak tekrar tanımlanmıştır. 2018 yılı itibarıyla 30 ilde büyükşehir belediyesi vardır⁴⁹³.

Nihai durumda günümüzde büyükşehir belediyesinin bulunduğu illerde içme suyu ve kanalizasyon hizmetleri su ve kanalizasyon idareleri tarafından yürütülmektedir. Büyükşehir belediyesinin olmadığı ve fakat il özel idaresinin olduğu illerde kurulmuş olan günümüzde (2018 yılı itibarıyla) sayısı 1398’i bulan belediyeler⁴⁹⁴ (il merkez, ilçe ve belde) içme suyu hizmetlerini kendi imkânlarıyla veya DSİ ile birlikte yapabilmektedirler.

TÜİK 2016 yılı verilerine⁴⁹⁵ göre 1397 belediyeden 1394’ü içme suyu dağıtım şebekesini işleterek, mesken, kamu kurumları ve ticari alanlar ve benzeri⁴⁹⁶ yerlerde nihai tüketiciye içme suyu dağıtmıştır. Belediyelerin Türkiye genelinde kullanılabilir tüm su kaynaklarından çektiği su miktarı yaklaşık 5,8 milyar m³ olup bunun %45’i barajlardan, %27’si kuyular %17’si kaynaklar aracılığıyla yer altı sularından, %9,5’u akarsulardan ve %1,5’u göl/gölet/deniz’den elde edilmiştir. Belediyelerin çektiği 5,8 milyar m³ suyun 3,4 milyar m³’ünü arıtmakta olduğu belirtilmektedir. Belediyelerin işlettiği içme suyu şebekesi ile hizmet alan belediye nüfusunun Türkiye nüfusuna oranı %92’dir. Dolayısıyla belediye sınırları içerisinde yaşayıp içme suyu hizmetinden yararlanmayan %8’lik bir kesim vardır. 1397 belediyeden 436’sı 519 adet içme suyu arıtma tesisi işletmekte olup; içme suyu arıtma tesisi ile hizmet verilen belediye

⁴⁹³ Adana, Ankara, Antalya, Aydın, Balıkesir, Bursa, Denizli, Diyarbakır, Erzurum, Eskişehir, Gaziantep, Hatay, İstanbul, İzmir, Kahramanmaraş, Kayseri, Kocaeli, Konya, Malatya, Manisa, Mardin, Mersin, Muğla, Ordu, Sakarya, Samsun, Şanlıurfa, Tekirdağ, Trabzon, Van illeri.

⁴⁹⁴ T.C. İç İşleri Bakanlığı – Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü, **2017 Mahalli İdareler Genel Faaliyet Raporu**, 2017, s.13.

⁴⁹⁵ TÜİK, *Belediye Su İstatistikleri, 2016*, Haber Bülteni, 21/11/2017, (E.T.14/03/2017)

⁴⁹⁶ TÜİK, götürü usulde su tahsilatı yapan ya da park, bahçe, din ve hayır kurumları gibi yerlere ücretsiz su dağıtan ve bu su miktarına ilişkin verileri beyan edemeyen belediyelerin dağıttıkları bu miktarları toplam dağıtılan su miktarı içinde gösterememektedir.

nüfusun toplam nüfusa oranı %55'tir. Dolayısıyla Türkiye nüfusunun %46'sının ya belediye sınırları dışarısında köy, mahalli idare birlikleri veya il özel idarelerince işletilen sistemlerden içme suyu hizmeti aldığı, ya kendi imkânlarıyla temin ettikleri suyu arıtarak ya da arıtmayarak kullandığı ortaya çıkmaktadır.

Yine TÜİK 2016 yılı verilerine göre 1397 belediyeden 1338'i kanalizasyon şebekesi ile hizmet vermektedir. Belediyelerin işlettiği kanalizasyon şebekesi ile hizmet alan belediye nüfusunun Türkiye nüfusuna oranı %84'tür; atıksu arıtma tesisleri ile hizmet verilen belediye nüfusunun Türkiye nüfusu içindeki oranı %70'tir. Kanalizasyon şebekesi ile toplanan 4,5 milyar m³ atıksuyun 3,8 milyar m³'ü yani %86'sının arıtılarak, %48'inin akarsulara, %40'ının denize, %4,5'unun içme suyu temin edilmeyen baraj, göl ve göletlere ve %0,5'inin araziye deşarj edildiği bilinmektedir⁴⁹⁷.

iii. Köyler

Türkiye devleti anayasalarında hükmi şahsiyeti haiz olduğu öngörülen köylerin görev ve yetkileri, ilk çıkan kanunlardan biri 18/03/1924 tarihli ve 442 s. Köy Kanunu ile düzenlenmiştir. Köy Kanunu md.1, md.2 ve md.7 uyarınca nüfusu iki binden aşağı olan yurtları oluşturan, cami, mektep, otlak, yaylak gibi orta malları bulunan ve toplu veya dağınık evlerde oturan insanlar bağ ve bahçe ve tarlalarıyla birlikte kendisine verilen işleri yapmak üzere tüzel kişiliğe (şahs-ı manevi) sahip başlı başına bir varlık olan köyün de su hakkı bağlamında birtakım görevleri doğrultusunda yürüteceği faaliyetler vardır.

442 s. Kn. md.13 uyarınca “(2) Köye kapalı yoldan içilecek su getirmek ve çeşme yapmak, köyün içtiği su kapalı geliyorsa yolunda delik deşik bırakmamak” yani köy içerisinde olan veya diğer yakın kaynaklardan köyün yararlanmasına tahsis edilmiş olan tatlı su kaynaklarından içme suyu temin etmek için altyapıyı kurmak ve korumak köylünün mecburi işlerindendir. Ayrıca md.13 uyarınca “(5) Köyün her evinde üstü kapalı ve kuyulu veya lağımlı bir hela yapmak ve köyün münasip bir yerinde herkes için kuyusu kapalı veya lağımlı bir (hela) yapmak; (6) Evlerden

⁴⁹⁷ TÜİK, *Belediye Atıksu İstatistikleri, 2016*, Haber Bülteni, 22/11/2017, (E.T.14/03/2017). TÜİK verilerinde toplam atıksuyun %6,5'unun diğer alıcı ortama deşarj edildiği ifade edilmektedir. Buradan açık olmamakla birlikte bu atıksuyun dolaylı olarak yeraltı sularına deşarj edildiği çıkarımını yapmak mümkündür.

dökülecek pis suların kuyu, çeşme, pınar sularına karışmıyarak ayrıca akıp gitmesi için üstü kapalı akıntı yapmak;” yani kanalizasyon işleri yapmak da köylünün mecburi işlerindendir. AYM, köyün mecburi işlerinin “*köylülerin mahallî nitelikteki ortaklaşa ihtiyaçlarının sağlanmasına yarayan kamu hizmetleri*”⁴⁹⁸ olduğunu belirtmektedir. Bunun yanı sıra md.14 uyarınca “(6) *Köyde bir hamam yapmak;*” da yapılması köylünün isteğine bağlı olan işlerdendir.

831 s. Sular Hk. Kn.’da köy halkının içme suyu ihtiyacına yönelik düzenlemeler bulunmaktadır. 831 s. Sular Hk. Kn., md.1 uyarınca köylerde kamusal ihtiyacı karşılamaya hasredilmiş suların tedarik ve idaresi görevi ihtiyar meclislerine verilmiş; md.2 uyarınca gerek vakfa ait olsun ve gerek diğer kişilerce meydana getirilmiş bulunsun kamunun yararlanmasına hasredilmiş sulara ilişkin bütün tesis ve kaynaklar gelirleriyle birlikte köylere emanet edilmiş; md.3 uyarınca suların elde edilmesine ve dağıtılmasına yönelik tesislerin yapım ve bakım masraflarının köylerce karşılanacağı düzenlenmiştir.

Bu doğrultuda köylerin, su hakkını gerçekleştirmek amacıyla köy halkının yararlanmasına tahsis edilmiş olan genel su kaynaklarından içme suyu temin etmek ve atıksuların kanalizasyonunu yapmak görevlerinin bulunduğu açıktır. 442 s. Kn. md.15 uyarınca köy işlerinin birçoğu bütün köylü birleşerek imece ile yapılır. Nitekim köye verilen bu görevler de imece usulü ile yapılacaktır. AYM imece usulünü zorunlu veya isteğe bağlı tüm köy işlerinin köy halkının ortaklaşa ve eşit koşullar altında bedenlen çalışması olarak tanımlamış ve bunun bir angarya olmadığını, köy kamu hizmetlerinin gerektirdiği giderlerin, vergi, resim ve harçlarla köylüden toplanacak gelirlerle karşılanmasının köy halkının ödeme gücü dikkate alındığında mümkün olmayacağından uygun bir usul olduğunu ifade etmektedir⁴⁹⁹. Günümüzde doğrudan içilebilir nitelikte su kaynağı neredeyse kalmadığı için arıtma söz konusu olmaksızın içme suyu elde etmek mümkün olmadığı gibi atıksuların da arıtılmaksızın kanalizasyon ile alıcı ortama deşarj edilmesi söz konusu değildir. Lakin köy halkının içme suyu ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla teknik bilgi ve donanım gerektiren içme suyu temin ve kanalizasyon hizmetlerinin altyapısının imece usulü ile yapılması da teknik, sosyal ve ekonomik gerçeklere aykırı düşmektedir.

Köy halkının içme suyu temin ve kanalizasyon dahil olmak üzere müşterek ihtiyaçlarını karşılayacak zorunlu köy hizmetlerinin dahi imece usulü ile yapılamıyor

⁴⁹⁸ AYM, E.1963/198, K.1965/1, T.05/01/1965.

⁴⁹⁹ AYM, E.1963/198, K.1965/1, T.05/01/1965.

olması karşısında 1961 Anayasası ile benimsenen sosyal devlet anlayışının da yansıması olarak bu hizmetlerin devlet tarafından gerçekleştirilmesi gerekliliği tartışılmıştır. İçme suyunun temin edilmesine ilişkin görevler 7478 s. Köy İçme Suları Hk. Kn. ile Devlet Su İşleri Umum Müdürlüğü görevlendirilmiştir. 7478 s. Köy İçme Suları Hk. Kn. md.1 uyarınca köylerin ve içme suyu ihtiyacı, DSİ Umum Müdürlüğü tarafından temin ve tedarik olunacaktır. DSİ, md.3 uyarınca *“kafi miktarda sıhhi ve içme suyu olmıyan bütün köyler ve köy mahallelerinin tesbit”* etikten sonra maddede belirtilen kriterlere göre köylerin bağlı olduğu vilayetlerin de görüşü alınarak bir öncelik sırası ile üç yıllık çalışma programları hazırlayacaktır. Bu projeler uyarınca DSİ tarafından yapılacak köy içme su tesisleri md.9 uyarınca *“bitirilince tatbik projeleri ile birlikte, bir zabıtlı ihtiyar meclisine”* verilecek ve md.10 uyarınca bu içme suyu tesislerinin bakım, onarım ve işletmesi ve icabında bazı parçalarının yenilenmesi, o köy İhtiyar Heyetinin görevi olup masraflar köy bütçesinden ödenecektir. Ancak içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinin bu şekilde dahi köyler tarafından yürütülmesi mümkün olmamıştır.

İçme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinin yürütülmesi ve böylelikle köy halkının müşterek ihtiyaçlarını karşılamak üzere 09/05/1985 tarihli ve 3202 s. Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü Teşkilat ve Görevleri Hk. Kn.’un (RG: 22/05/1985, S:18761) ile Tarım Orman ve Köyişleri Bakanlığına bağlı katma bütçeli ve tüzelkişiliği haiz Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Ancak 13/01/2005 tarihli ve 5286 s. Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğünün Kaldırılması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hk. Kn. ile 3202 s. Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü Teşkilât ve Görevleri Hk. Kn.’un adı Köye Yönelik Hizmetler Hk. Kn. olarak değiştirilmiş; Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü kaldırılmıştır. 5286 s. Kn. md.6 ile 3202 s. Köye Yönelik Hizmetler Hk. Kn. Ek md.2 uyarınca Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü’ne verilen hizmetler, il sınırları dahilinde yapılmak üzere il özel idareleri ile büyükşehir belediyelerine aktarılmıştır⁵⁰⁰.

3202 s. Köye Yönelik Hizmetler Hk. Kn. md.2(d) uyarınca *“Köy ve bağlı yerleşim birimlerinin [...] su, [...], kanalizasyon tesislerinin inşaatı, bakımı, onarımı, geliştirme ve işletme hizmetlerini düzenlemek üzere gerekli tedibleri almak, bakım,*

⁵⁰⁰ AYM, diğer köy hizmetleri arasında özellikle içme suyu hizmetinde önemli gelişmeler sağlayan Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü’nün kaldırılmasına ilişkin kanunun iptalini istemini, görev alanı köyler ile bağlı yerleşim birimleri ile sınırlı, tüzel kişiliğe sahip bir kamu kurumu olan KHGM’nün görevlerinin bir kısmının mahalli idarelerin, bir kısmının ise merkezi idarenin görev alanına aktarılmasının, kamusal hizmet boşluğu oluşturmadığı ve yerinden yönetim ilkesine aykırı olmadığı gerekçesiyle reddetmiştir. AYM, E.2005/19, K.2009/85, T.18/06/2009.

onarım, işletme ve geliştirme hizmetlerine ait esasları tespit etmek ve yürütmek” ile (e) uyarınca “köy ve bağlı yerleşme birimlerine, [...] sağlıklı, yeterli içme suyu ve kullanma suyu tesislerini yapmak, geliştirmek ve yapımına destek olmak, sondaj kuyuları açmak, bu maksatla umuma ait sular ile kanunlarla köylere ve köylüye devir ve tahsis edilmiş veya köyün veya köylerin eskiden beri intifaında bulunmuş olan suları, köylerin ve bağlı yerleşme birimlerinin, [...] ihtiyacına göre tevzi etmek, kısmen veya tamamen başka köye, köylere, bağlı yerleşme birimlerine, [...] tahsis etmek ve tahsis şeklini değiştirmek” görevlerinin günümüzde il özel idareleri tarafından yürütüleceğini söylemek mümkündür. Bununla birlikte 6360 s. Kn. ile büyükşehir belediyelerinin görev alanlarının il mülki sınırları olarak tespit edilmesine bağlı olarak büyükşehir belediyesi olan illerde köylerin kamu tüzel kişilikleri de kalkmış, büyükşehir belediyelerine mahalle olarak katılmış ve içme suyu ile kanalizasyon hizmetleri açısından su ve kanalizasyon idarelerinin yürüteceği hizmetlerden faydalanır hale gelmişlerdir.

6200 s. Kn. md.2(e) uyarınca DSİ günümüzde sadece köy içme suları için teknik organizasyon ve murakabeyi gerçekleştirmekte, bir başka ifadeyle il özel idareleri tarafından yürütülen köy içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerine yönelik teknik organizasyona katılmakta ve hizmet altyapısının denetimini gerçekleştirmektedir.

b. Kamu Kurumları

Kamu kurumları, yerinden yönetim ilkesine uygun olarak teknik ve uzmanlık gerektiren hizmetleri yürütmekle görevli, kamu tüzel kişiliğine veya tüzel kişiliğe sahip idarelerdir⁵⁰¹.

Anayasal kamu kurumları olduğu gibi, yasa koyucunun başta ekonomik, bilimsel, kültürel ve sosyal alanlarda belirli hizmetlerin devlet bürokrasisi dışında yapılarak idari ve/veya mali özerklik içinde yürütülmesini sağlamak amacıyla kurduğu ve birbirinden farklı uzmanlık alanlarını ilgilendiren görevlere sahip kamu kurumları vardır. Ayrıca Anayasa md.127(6) uyarınca mahalli idarelerin yürütmekle görevli olduğu ‘belirli hizmetler’in yürütülmesi için Bakanlar Kurulu’nun izni ile tüzel kişiliğe sahip olarak kurulan ve organları mahalli idareler gibi yerel halkın seçimi ile

⁵⁰¹ GİRİTLİ, BİLGİN, AKGÜNER, BERK, **İDARE HUKUKU**, s.389

oluşmadığı mahalli idare birliklerinin de kamu kurumları arasında değerlendirilmesi gerekir.

Su hakkını somutlaştırmak üzere çeşitli idari faaliyetleri yürütmekle görevli kamu kurumlarının başında Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü, su ve kanalizasyon idareleri, içme suyu mahalli idare birlikleri ile bölge kalkınma proje idareleri gelmektedir.

i. Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü

22/07/1925 tarihli Su İdarelerinin Taksimat, Teşkilat ve Vezaifi Hakkında Talimatname ile Cumhuriyetin su işlerine ilişkin ilk yasa çıkarılmıştır. Bu düzenleme uyarınca Osmanlı döneminde adı Umur-u Nafia Müdüriyet-i Umumiyesi olan ve 1924'te bakanlık olarak yeniden teşkilatlanan Nafia Nezareti'ne⁵⁰² bağlı bir Sular Fen Heyeti Müdürlüğü kurulmuş ve bu müdürlüğün taşra teşkilatı olarak 12 bölgeye ayrılması öngörülmüştür⁵⁰³. Sular Fen İdaresi'ne bağlı Bursa, Adana, Ankara, Edirne ve İzmir Su İşleri Müdürlükleri kurulmuş ancak gözlem yetersizliği, ödenek azlığı gibi sebeplerle işlerin beklenen ölçüde gelişmenin sağlanamadığı; kuraklık ve kıtlık sebebiyle ovaların sulanması için yapılan yapılar ve bazı su yolları ve bentler dışında verilen görevlerin gerçekleştirilmesi amacıyla herhangi bir yapı yapılmadığı belirtilmektedir⁵⁰⁴.

26/05/1934 tarihli ve 2443 s. Nafia Vekâletinin Teşkilât ve Vazifelerine Dair Kn. ile sivil demiryolları, limanlar, şose ve köprüler yapmak ve su işlerini tanzim etmek ayrıca kara ve hava ulaşım ve iletişim amaçlarına yönelik yapılar ile devlet daire ve işletmelerine ait her türlü bina ve inşaatı imar etmek, işletmek, idare etmek görevlerinin Nafia Vekaleti tarafından gerçekleştirileceği açıkça düzenlenmiştir. 2443 s. Kn. md.10 uyarınca Sular Umum Müdürlüğü'nün su hakkı bağlamında değerlendirilebilecek görevleri ülkedeki bütün suların durum ve tabiatları hakkında genel ve gözlemler yapılarak su işlerini bir programa bağlamak; mevcut su kuvvetlerinden herhangi bir şekilde yararlanmak, suların mülkiyet hakları ile işletilmeleri, kullanılmaları hususunda hükümler hazırlamak, köy, kasaba ve şehirler

⁵⁰² Nafia Nezareti teşkilâtı hakkındaki 2 teşrinievvel 1330 tarihli Nizamname, 26/05/1934 tarihli ve 2443 s. Nafia Vekaletinin Teşkilat ve Vazifelerine Dair Kanun (RG:28/05/1934, S:2714) ile mülga edilmiştir.

⁵⁰³ DEMİR Abdullah, **SU VE DSİ TARİHİ**, Devlet Su İşleri Vakfı Yayını, 2001, s.59-60.

⁵⁰⁴ T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, *Tarihçe*, (E.T.23/04/2017)

için getirilecek içme su tesislerinin proje ve keşifleri inceleyerek fennî usul ve şartlar dairesinde yapılmalarını denetlemek, mevcut su şebekelerini ihtiyaca göre düzenlemek, gerek devlet, gerek mahallin bütçesiyle halka ait ve halk tarafından yapılması mümkün bilcümle su işlerinin keşif ve projelerini yapmaya yardım etmek, bunların inşaat ve işçiliğini denetlemektir. Sular Umum Müdürlüğü'nün kurulmasındaki ana sebep 1929 yılında yaşanan kıtlık ve kuraklıkla ülke çapında mücadele gereksinimidir. Ayrıca Sular Umum Müdürlüğü'nün görevlerinin daha ziyade su toplama ve dağıtma hizmetleri için gerekli büyük bayındırlık işlerini gerçekleştirmekle sınırlı olduğunun; köy, kasaba ve şehirlerin içme suyu ihtiyaçlarını karşılamak üzere yapılacak su arıtma ve dağıtım tesislerine ilişkin olarak sadece bu tesislerin inşasına ilişkin proje ve keşifleri inceleyerek fennî usul ve şartlar dairesinde inşa edilmelerini denetlemek olduğunun altı çizilmelidir.

Sular Umum Müdürlüğü'nün yerini, yüzey ve yeraltı sularının zarar görmesini önlemek ve bunlardan çeşitli yönlerden faydalanmak maksadıyla 6200 s. Devlet Su İşleri Umum Müdürlüğü Teşkilat ve Vazifeleri Hk. Kn. ile kurulan Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü almıştır. 6200 s. Kn. md.2 uyarınca Bayındırlık Vekaletine⁵⁰⁵ bağlı Devlet Su İşleri Umum Müdürlüğü (DSİ) hükmi şahsiyeti haiz ve etkinlik alanı ülkenin tamamını kapsayan bir kamu kurumu olarak kurulmuş olup Türkiye sınırları içinde yer alan bütün su kaynaklarının planlanması, yönetimi, geliştirilmesi ve işletilmesi konusunda çeşitli görev ve yetkileri vardı.

11/10/2011 tarihli ve 662 s. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair K.H.K. (RG: 02/11/2011 S:28103-M.) md.49 ile 6200 s. Kn.'un adı Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğünün Teşkilat ve Görevleri Hk. Kn. şeklinde değiştirilmiş ve DSİ, Orman ve Su İşleri Bakanlığına bağlı, kamu tüzel kişiliğine sahip bir kamu kurumu olarak yeniden düzenlenmiştir.

Cumhurbaşkanlığı sistemine geçiş ile birlikte 703 s. K.H.K. ile 6200 s. Kn.'un adı Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğünce Yürütülen Hizmetler Hk. Kn. olarak değiştirilmiş ve DSİ'nin teşkilat ve görevlerine ilişkin hükümleri büyük ölçüde mülga edilmiş ancak DSİ'nin teşkilat ve görevlerini yeniden düzenleyen 4 s. Bakanlıklara

⁵⁰⁵ DSİ, 1964'te Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'na; 1986 yılında yeniden Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'na; 1996 yılında tekrar Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'na; 2007 yılında Çevre ve Orman Bakanlığı'na bağlanmıştır.

Bağlı, İlgili, İlişkili Kurum Ve Kuruluşlar İle Diğer Kurum Ve Kuruluşların Teşkilatı Hakkında C.B.K. (RG: 15/07/2018, S: 30479) md.120 uyarınca DSİ, Tarım ve Orman Bakanlığı'na bağlı ve eskiden olduğu gibi kamu tüzel kişiliğini haiz olarak kurulmuş ve görevleri de 6200 s. Kn. mülga md.2 ile birebir örtüşecek şekilde düzenlenmiştir. 4 s. C.B.K. md.121 ile düzenlenen görev ve yetkileri çevre koruma, tarım, enerji ve içme suyuna yönelik faaliyetler şeklinde dört ana başlıkta gruplandırılabilir. 4 s. C.B.K. md.121 (d) uyarınca *“şehir ve kasabaların içme su ve kanalizasyon projelerini tetkik, tasdik ve murakabe etmek”* ve md.121/(e) uyarınca *“köy içme suları için teknik organizasyon ve murakabeyi sağlamak”*la görevlidir. Bu noktada DSİ'nin şehir ve köylerde su ve kanalizasyon idareleri, belediyeler, köyler veya mahalli idare birlikleri tarafından gerçekleştirilecek içme suyu temini, arıtımı, dağıtımı projelerine ilişkin inceleme, teknik organizasyonunu yapma, onay ve denetim mercii olduğu söylenebilir.

Lakin DSİ'nin görev ve sorumlulukları sadece 4 s. C.B.K. md 121 ile belirtilenlerden ibaret değildir. DSİ'ye 167 s. Yeraltı Suları Hk. Kn.; 7478 s. Köy İçme Suları Hk. Kn. ve 1053 s. Belediye Teşkilatı Olan Yerleşim Yerlerine İçme, Kullanma ve Endüstri Suyu Temini Hk. Kn. ile de su hakkı bağlamında birtakım görevler verilmiştir.

7478 s. Köy İçme Suları Hk. Kn. md.1(1) uyarınca köylerin ve içme suyu ihtiyacı, DSİ Umum Müdürlüğü tarafından temin ve tedarik olunacaktır. 7478 s. Kn. md.11 uyarınca köylerin ihtiyaç duyduğu içme suyunun temini için DSİ, *“umuma ait sular ile hususi kanunlarla köye veya köylere devir ve tahsis edilmiş veya köyün veya köylerin öteden beri intifaında bulunmuş olan suları, köyün, köylerin veya meskün mahallerin içme suyu ihtiyacına göre tevzie, kısmen veya tamamen başka köyün, köylerin veya meskün mahallerin ihtiyacına tahsis etmeye veya tahsis şeklini değiştirmeye”* yetkilidir. DSİ md.3 uyarınca *“kaft miktarda sıhhi ve içme suyu olmıyan bütün köyler ve köy mahallelerinin tesbit”* ettikten sonra madde belirtilen kriterlere göre köylerin bağlı olduğu vilayetlerin de görüşü alınarak bir öncelik sırası ile üç yıllık çalışma programları hazırlayacaktır. Bu projeler uyarınca DSİ tarafından yapılacak köy içme su tesisleri md.9 uyarınca *“bitirilince tatbik projeleri ile birlikte, bir zabıta ihtiyar meclisine”* verilecek ve md.10 uyarınca bu içme suyu tesislerinin bakım, onarım ve işletmesi ve icabında bazı parçalarının yenilenmesi, o köy İhtiyar Heyetinin görevi olup masraflar köy bütçesinden ödenecektir.

İçme ve kullanma suyu hizmeti bağlamında, 1053 s. Kn. md.2 uyarınca DSİ, Ankara ve İstanbul şehirlerinin içme suyu ihtiyacını karşılamak amacıyla *“su*

kaynağını teşkil eden barajlar, isâle hatları ve tasfiye tesisleri”ni yapmak ve md.5 uyarınca *“isâle hatları ve tasfiye tesislerini”* bir protokol ile ilgili belediyelere, belediyelerce işletilmek üzere devretmekle görevlidir. Aynı kanun md.8 uyarınca DSİ’nin, belediyelerin ihtiyacını karşılayacak su kaynağını teşkil eden barajları işletmekle de görevlidir. DSİ tarafından işletilen barajlardan su elde eden belediyeler, bu barajlara belirli hisseler oranında ortak olup işletme masraflarına kanunda belirtilen oranlarla katılmaktadırlar⁵⁰⁶. 1053 s. Kn. md.10 uyarınca DSİ, belediye teşkilatı olan yerleşim yerlerinin Kamu Yatırım Programında yer alması şartıyla, belediye teşkilatı olan yerleşim yerlerinin içme suyunun temini hizmetleri için gelecek yıllara yaygın yüklenmelere girişmekle yetkili kılınmıştır.

05/06/1986 tarihli ve 3305 s. Kn. ile değiştirilen 2560 s. Kn. uyarınca büyükşehir belediyelerinde, belediyelerin içme suyu hizmetlerine ilişkin görevlerini su ve kanalizasyon idarelerinin devralması sonucunda, büyükşehir belediyelerinin olduğu illere yapılacak su iletim ve tasfiye tesislerinin işletilmesine dair yapılacak protokoller DSİ ile su ve kanalizasyon idareleri arasında yapılacaktır.

1053 s. Kn. md.10, 18/4/2007 tarihli ve 5625 s. Kn. md.3 ile değiştirilerek ‘100.000’i aşan şehir’ yani nüfus kriteri kaldırılmış, belediye teşkilatı olan tüm yerleşim yerlerinin içme suyu ile gerekmesi halinde atıksu tesislerinin yapımında DSİ yetkili kılınmıştır.

Kısaca DSİ, içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerine⁵⁰⁷ ilişkin olarak belediye teşkilatı olan yerleşim yerlerine yönelik olarak baraj ve iletim altyapısını kurmak ve barajları belediyeler ile kurulacak ortaklık çerçevesinde işletmek, iletim ve atıksu tasfiye altyapısını kurmak ve bunları işletilmek üzere belediyelere teslim etmek, yeterli miktarda güvenli içme suyu olmayan köylere içme suyu teminine yönelik olarak baraj, iletim, tasfiye ve gerekli diğer su tesisleri inşa edip işletilmesi için devretmek, şehir ve kasabaların içme su ve kanalizasyon projelerini tetkik, tasdik ve murakabe etme, köy içme suları için mahalli idareler birliklerince yapılacak projelerin organizasyonu ile denetimi sağlamaktır.

⁵⁰⁶ 1053 s. Belediye Teşkilatı Olan Yerleşim Yerlerine İçme, Kullanma ve Endüstri Suyu Temini Hk. Kn. md.8 *“Belediyelerin bu kanuna göre borçlanacakları meblâğı karşılamak üzere uygulayacakları su tarifelerinin meydana getirilecek tesislerin amortismanı ile ilgili miktarı özel bir fona yatırılır. Bu fon munhasıran belediyelerin Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğüne bu kanun gereğince vâkı borçlarının ödenmesi için kullanılır. Bu şehirlerin su tarifeleri Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığınca tasdik edilmek suretiyle uygulanır.”*

⁵⁰⁷ DSİ, faaliyetlerinin enerji üretimine odaklanarak *“Türkiye’de su yönetiminin topyekün kalkınmacı idare anlayışından, enerji üretimi odaklı iktisadi büyümeye dayalı bir anlayışa kaydığı”* yönünde eleştirilmektedir. AKILLI Hüsnüye, *“Türkiye’de Su Yönetiminin Değişen Yüzü: Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü”*, **Memleket Siyaset Yönetim**, C.7, S.18, 2012/18, s.7.

DSİ'nin 2018 yılı itibariyle 320 adet tesis ile 43 milyon nüfusa standartlara uygun kalitede yılda toplam 4,04 milyar m³ içme-kullanma ve endüstri suyu sağladığı ve yılda toplam 1,01 milyar m³ içme suyu sağlanması için planlama, proje ve su tesisleri inşaatlarına devam ettiği belirtilmektedir⁵⁰⁸. Bu toplama, DSİ Bölge Müdürlükleri tarafından ilgili belediyeler adına açılan kuyulardan çekilen yeraltı suyu miktarı ile diğer bazı kuruluşların istekleri üzerine 1053 s. Kanun dışında geliştirilen içme suyu kaynaklarından sağlanan su miktarı eklenmemiştir⁵⁰⁹.

DSİ'nin su hakkı bağlamında içme suyu hizmetleri dışında su kullanımını gerektiren başka birçok sektöre ilişkin faaliyet gösterdiğini de unutmamak gerekir. Özellikle su kullanım haklarına ilişkin olarak DSİ Etüt, Planlama ve Tahsisler Dairesi Başkanlığı'na bağlı olarak kurulan Tahsisler ve Su Sicili Şube Müdürlüğü, yerüstü su kaynaklarının farklı maksatlarla tahsislerini yapmak, tahsise ilişkin protokoller düzenlemek, tahsisleri kayıt altına alarak su sicilini tutmak, yapılan tahsislerin usulüne göre kullanılıp kullanılmadığını denetlemek/denetlettirmekle görevlendirilmiştir⁵¹⁰. Bu tahsislerin arasında yine içme suyu temini amacıyla yararlanmaya ilişkin özel kişilere yapılan tahsisler de vardır.

Ayrıca DSİ, içme suyu temini için yeraltı kaynaklarından yararlanmaya yönelik kolluk faaliyeti de yürütmektedir⁵¹¹. Bu bağlamda DSİ, Yeraltı Suları Tüzüğü md.15 uyarınca yeraltı sularının sürdürülebilir şekilde kullanılmasını sağlamak üzere yeraltı sularından emniyetli sınırlar içerisinde çekilecek faydalı ihtiyaç miktarının belirleme; 167 s. Yeraltı Suları Hk. Kn. md.8 uyarınca su temini maksadıyla açılacak çukur, sondaj ve kuyuların tabii zemin üstünden itibaren derinliğini belirlemeye, bu haddi aşan her türlü çukur, sondaj ve kuyular ile boyları ve kesitleri ne olursa olsun, ufki veya meyilli her türlü galeriler ve tüneller için izin vermeye; md.9 uyarınca yeraltı suyu arama belgesi, md.10 uyarınca yeraltı suyu kullanma, md.11 uyarınca ıslah ve tadil izinlerini vermeye yetkilidir. Nihayetinde DSİ, çıkardığı Yeraltı Suyu Ölçüm Sistemleri Yönetmeliği uyarınca da yeraltı sularına ilişkin olarak tahsis edilen veya izin verilen faydalı ihtiyaç miktarından fazla tüketimin yapılmaması yasağını hayata geçirmek adına, yeraltı suyu kullanma belgesine istinaden yeraltı suyu kuyusu, galeri, tünel ve benzerlerinden çekilen ve çekilecek olan yeraltı suyu miktarının ölçüm

⁵⁰⁸ DSİ, *2018 Yılı Faaliyet Raporu*, 2018, s.36. Bu rakamlar 2017 yılı itibariyle 193 adet tesis ile 42 milyon nüfusa yılda toplam 3,87 milyar m³ su olarak belirtilmektedir. DSİ, *2017 Yılı Faaliyet Raporu*, 2017, s.31.

⁵⁰⁹ DSİ, *2017 Yılı Faaliyet Raporu*, s.79

⁵¹⁰ DSİ, *2018 Yılı Faaliyet Raporu*, s.24.

⁵¹¹ Bu konuda detaylı değerlendirme için bkz. II.B.1. İçme Suyu ve Kanalizasyon Kolluğu.

sistemleri ile ölçülerek kontrol altına alınmasına ilişkin yükümlülüklerle uyulup uyulmadığını denetleme ve yeraltı sularının kullanımına ilişkin yükümlülüklerin ihlali halinde 167 s. Yeraltı Suları Hk. Kn.'un verdiği yaptırımları uygulama yetkilerine sahiptir.

ii. Su ve Kanalizasyon İdareleri

Şehir halkının ihtiyacı olan suların temin edilmesi ve dağıtımına ilişkin görevlerin mahalli idarelerden alınıp ayrı tüzel kişiliğe sahip kamu kurumlarına verilmesinin ilk örneği İstanbul Sular İdaresi'dir. 27/05/1933 tarihli ve 2226 s. Kanunla, ilk defa İstanbul şehri için su hizmetleri farklı bir düzenlemeye kavuşturulmuştur. İstanbul Belediyesine bağlı hükmi şahsiyeti haiz hususi bir idare olan İstanbul Sular İdaresine, Terkos sularının işletme hakkı devredilmiştir. İkinci örnek ise Ankara Sular İdaresi'dir. 06/04/1949 tarihli ve 5363 s. Ankara Su Tesisatının Belediyeye Devri Ve İşletilmesi Hk. Kn. ile İstanbul Sular İdaresi modeli Ankara için de uygulanmıştır. Bu düzenleme ile Ankara Belediyesine bağlı, tüzelkişiliği haiz ve özel hukuk hükümlerine tabi olmak üzere Ankara Sular İdaresi kurulmuş ve hazineye ait olup 1779 s. Kn. gereğince işletmesi Ankara Belediyesine devredilmiş olan su tesislerinin mülkiyeti Ankara Belediyesine, işletme hakları da Ankara Sular İdaresine verilmiştir.

2560 s. İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi Genel Müdürlüğü Kuruluş ve Görevleri Hk. Kn. ile İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi Genel Müdürlüğü (İSKİ) belediyenin hizmet alanı⁵¹² içinde İstanbul Belediyesi ile koordineli olarak su ve kanalizasyon hizmetlerini yürütmek ve bu amaçla gereken her türlü tesisi kurmak, kurulu olanları devralmak ve bir elden işletmek üzere, müstakil bütçeli ve kamu tüzel kişiliğini haiz bir kuruluş olarak kurulmuştur. 2560 s. Kn. Geçici md.1 uyarınca İstanbul Sular idaresine verilen görev ve yetkiler ile malvarlığı ve haklar İSKİ'ye devredilmiştir⁵¹³. Bu kanun ile içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerini yerine

⁵¹² 2560 s. Kn. md.1(3) uyarınca Cumhurbaşkanı'na, İSKİ'nin görev alanı belediye hizmet alanı dışında anasistem ile ilgili başka belediye ve köyleri de kapsayacak şekilde genişletme yetkisi verilmiştir. Cumhurbaşkanlığı sisteminden önce bu yetkiyi İçişleri, Çeve ve Şehircilik (İmar ve İskân) bakanlıklarının teklifi üzerine Bakanlar Kurulu kullanmaktaydı; bkz. 02/07/2018 tarihli ve 703 s. K.H.K., md.112.

⁵¹³ Buna paralel 2560 s. Kn. Ek md.6 ile Ankara Sular İdaresi'ne verilen görev ve yetkiler ile malvarlığı ve hakların kurulacak su ve kanalizasyon idaresine devri için 4099 s. Ankara Şehri Lağımaları Hakkında Kn. ile 5363 s. Ankara Su Tesisatının Belediyeye Devri ve İşletilmesi Hakkında Kn. yürürlükten kaldırılmıştır.

getirecek ayrı bir kamu tüzel kişiliğine sahip kamu kurumunun modellemesi yapılmıştır.

05/06/1986 tarihli ve 3305 s. Kn. ile 2560 s. Kanuna getirilen Ek md. 4 ve Ek Geçici md.4 (sırasıyla Ek md.5 ve Geçici Md.10 olarak teselsül ettirilmiştir) ile, bu kanunun 1984 tarihli 3030 s. Kn. ile İstanbul dışında Ankara ve İzmir’de kurulmuş olan ve daha sonra kurulacak olan diğer büyükşehir belediyelerinde de uygulanacağı hükmü getirilerek, büyükşehir belediyesi olan diğer illerde de İçişleri Bakanlığının teklifi üzerine Bakanlar Kurulu kararı ile su ve kanalizasyon idarelerinin kurulması öngörülmüştür. Bir diğer ifade ile Anayasa md.123/3’te ifade edildiği üzere büyükşehir belediyesi olan yerlerde kanunun verdiği yetkiye dayanarak kamu tüzel kişiliğine sahip su ve kanalizasyon idarelerinin kurulması yolu açılmıştır. Nitekim 11/03/1987 tarihli ve 87/11594 s. BKK (RG:25/03/1987, S:19411) ile Ankara, İzmir ve Adana; 08/09/1989 tarihli ve 89/14524 s. BKK (RG:28/09/1989, S:20296) ile Bursa, Gaziantep ve Konya; 148/12/1989 tarihli ve 89/14886 s. BKK (RG:15/02/1990, S:20434) ile Kayseri; 15/12/1994 tarihli ve 94/6372 s. BKK (RG:10/01/1995, S:22167) ile Samsun; 28/12/1994 tarihli ve 94/6516 s. BKK (RG:18/02/1995, S:22206) ile Eskişehir, Erzurum ve Antalya; 02/03/1995 tarihli ve 95/6750 s. BKK (RG:04/05/1995, S:22277) ile İzmit⁵¹⁴, Mersin ve Diyarbakır; 31/01/2011 tarihli ve 2011/1388 s. BKK (RG:13/02/2011, S:27845) ile Sakarya⁵¹⁵, 13/03/2014 tarihli ve 2014/6072 s. BKK (RG:31/03/2014, S:28958) ile Aydın, Balıkesir, Denizli, Hatay, Malatya, Manisa, Kahramanmaraş, Mardin, Muğla, Tekirdağ, Trabzon, Şanlıurfa, Van ve Ordu büyükşehir belediyelerine bağlı olarak⁵¹⁶ su ve kanalizasyon idareleri

⁵¹⁴ 02/09/1993 tarihli ve 504 s. Yedi İlde Büyükşehir Belediyesi Kurulması Hakkında K.H.K. ile Kocaeli ilinde kurulan İzmit Büyükşehir Belediyesi’nin adı 06/03/2008 tarihli ve 5747 s. Büyükşehir Belediyesi Sınırları İçerisinde İlçe Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kn. ile Kocaeli Büyükşehir Belediyesi olarak değiştirilmiştir. Her ne kadar Bakanlar Kurulu İzmit Su ve Kanalizasyon İdaresi Genel Müdürlüğü’nün ismini değiştirmemişse de İSU aynı zamanda Kocaeli Su ve Kanalizasyon İdaresi Genel Müdürlüğü olarak da anılmaktadır.

⁵¹⁵ 14/06/1954 tarihli ve 6419 s. Kocaeli Vilayetine Bağlı Adapazarı Kazasında Sakarya Adiyle yeniden Bir Vilayet Kurulması Hakkında Kn. (RG:22/06/1954, S:8735) ile merkez ilçesi Adapazarı olan Sakarya ili kurulmuştur. 14/01/2000 tarihli ve 593 s. Sakarya İlde Büyük Şehir Belediyesi Kurulması Hakkında K.H.K. (RG:06/03/2000, S:23985) ile Sakarya ilinde Adapazarı Büyükşehir Belediyesi kurulmuştur. 23/08/2001 tarihli ve 2001/3152 s. BKK (RG:06/11/2011, S:24575) ile Adapazarı Büyükşehir Belediyesine bağlı olarak Adapazarı Su ve Kanalizasyon İdaresi Genel Müdürlüğü kurulmuştur. 06/03/2008 tarihli ve 5747 s. Büyükşehir Belediyesi Sınırları İçerisinde İlçe Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kn. ile Adapazarı Büyükşehir Belediyesinin adı Sakarya Büyükşehir Belediyesi olarak değiştirilmiştir. 31/01/2011 tarihli ve 2011/1388 s. BKK ile Adapazarı Su ve Kanalizasyon İdaresi Genel Müdürlüğü’nün adı, Sakarya Su ve Kanalizasyon İdaresi Genel Müdürlüğü olarak değiştirilmiştir.

⁵¹⁶ Su ve kanalizasyon idarelerinin büyükşehir belediyelerine bağlı kuruluş olması hususunda Sayıştay Genel Kurulu, 5333/1 s. İçtihadı Birleştirme Kararı, T.01/12/2011 (Sayıştay Dergisi S:83, 2011, ss:143-156), özetle “‘bağlı kuruluş’ tanımının bu genel müdürlüklerin müstakil genel müdürlük niteliğini ortadan kaldırmadığı, bu bağlılığın hizmet ve görev alanı yönünden bir bağlılık olduğu,

kurulmuştur. Cumhurbaşkanlığı sistemine geçilmesi ile günümüzde yeni kurulacak büyükşehir belediyelerinde yeni kurulacak su ve kanalizasyon idarelerinin adına, kadrolarına, mevcut personelinin ve mal varlığının devrine ilişkin esaslar Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile tespit edilecektir⁵¹⁷.

2560 s. Kn. md.2(1)(d) uyarınca su ve kanalizasyon idareleri “su ve kanalizasyon hizmetleri konusunda büyükşehir belediyesinin hizmet alanı içindeki belediyelere verilen görevleri yürütmek ve bu konulardaki yetkileri kullanmakla” görevlidir. Su ve kanalizasyon idarelerinin içme suyu hizmeti kapsamında yer alan görevleri md.2’de “(a) içme, kullanma [...]”⁵¹⁸ suyu ihtiyaçlarının her türlü yeraltı ve yer üstü kaynaklarından sağlanması ve ihtiyaç sahiplerine dağıtılması için; kaynaklardan abonelere ulaşıncaya kadar [...] [ve] (b)[...] kullanılmış sular ile yağış sularının toplanması, yerleşim yerlerinden uzaklaştırılması ve zararsız bir biçimde boşaltma yerine ulaştırılması veya bu sulardan yeniden yararlanılması için abonelerden başlanarak bu suların toplanacakları veya bırakılacakları noktaya kadar her türlü tesisin etüt ve projesini yapmak veya yaptırmak, bu projelere göre tesisleri kurmak veya kurdurmak, kurulu olanları devralıp işletmek ve bunların bakım ve onarımını yapmak, yaptırmak ve gerekli yenilemelere girişmek” olarak açıklanmıştır.

Dolayısıyla su ve kanalizasyon idarelerinin sadece içme suyu hizmetlerini değil kanalizasyon hizmetlerini de yerine getirmekle yükümlü olduğu belirtilmelidir. Ayrıca su ve kanalizasyon idareleri md.2(1)(c) uyarınca, şehrin yararlandığı görevli oldukları büyükşehir belediyesi sınırları içindeki tüm su kaynakları ile görevli oldukları büyükşehir belediyesi sınırları içindeki deniz, göl, akarsu kıyılarının, kullanılmış sularla ve endüstri artıklarıyla kirletilmesini, bu kaynaklarda suların kaybına veya azalmasına yol açacak tesis kurulmasını ve işletilmesini önlemek için gerekli her türlü

2560 Sayılı Kanun’un l’inci maddesinin 3’üncü fıkrasında, su kaynaklarının korunmasına ilişkin görevlerin Büyükşehir Belediye sınırları dışında da olsa bu genel müdürlüklerce yürütüleceğinin belirtildiği, bir genel müdürlüğün bütçesi müstakilsen ve bu genel müdürlük kamu tüzel kişiliğine de sahipse, bu genel müdürlüğün, başka bir otoritenin izin, onay ve denetimine tabi olmadan karar alma ve uygulama yetkisine sahip bulunduğu açık olduğu, 2560 Sayılı Kanun’da yer alan, Belediye Meclisinin İSKİ Genel Kurulu olması ve Büyükşehir Belediye Başkanın İSKİ Yönetim Kurulu Başkanı olmasına ilişkin hükümlerin, bu belediye organlarına ikinci görev olarak verilmesi şeklinde değerlendirmek gerektiği ve bu hükümlere istinaden İSKİ’nin müstakil bir genel müdürlük olmadığını ileri sürmenin doğru olmayacağı, sonuç olarak İçme suyu ve Kanalizasyon İdaresi Genel Müdürlüklerinin müstakil Genel Müdürlükler olduğu”nu belirtmektedir. Sayıştay Temyiz Kurulu Kararı, 7.D, Dosya No.42037, Tutanak No.43968, Tutanak Tarihi 10/01/2017; Benzer yönde Sayıştay Temyiz Kurulu Kararı, 6.D., Dosya No. 39804, Tutanak No.42621, Tutanak Tarihi 18/01/2017.

⁵¹⁷ 2560 s. Kn. Geçici md.10’da 02/07/2018 tarihli ve 703 s. K.H.K. md.112 ile yapılan değişiklik uyarınca.

⁵¹⁸ Su ve kanalizasyon idareleri ayrıca büyükşehir belediyesi sınırları içerisinde bulunan endüstriyel faaliyetlerin de su ihtiyacını karşılamak üzere aynı görevleri yerine getirmekle yükümlüdür.

teknik, idari ve hukuki tedbiri almakla görevlidir. Dolayısıyla su ve kanalizasyon idareleri içme suyu kaynaklarının korunmasına yönelik içme suyu ve kanalizasyon kolluk faaliyeti de yürütmektedir.

Ayrı bir kamu tüzel kişiliği olarak modellenen su ve kanalizasyon idarelerinin bağlı bulunduğu belediyeden ayrı müstakil bir bütçesinin olması, yatırımlarda ve borçlanmada belediyeden bağımsız olarak karar alabilmesinin içme suyu hizmetlerinin özelleştirilmesini kolaylaştıran bir basamak olarak değerlendirildiği görülmektedir⁵¹⁹. 2560 s. Kn. md.2 uyarınca su ve kanalizasyon idareleri sadece içme suyunun temini ve dağıtılması ile kullanılmış suların toplanması ve yerleşim yerlerinden uzaklaştırılarak zararsız bir biçimde boşaltma yerine ulaştırılması veya bu sulardan yeniden yararlanılması için gerekli, kaynak – abone – deşarj çevresi hattındaki her türlü tesisin etüt ve projelerini, tesislerin kurulmasını (bayındırlık ve kurulum), bakım ve onarımını özel kişilere yaptırabilmektedir. Ancak bu özelleştirme hallerine genel kurulun karar verdiği unutulmamalıdır. Bu bağlamda 2560 s. Kn. md.4 ile Ek md.1 uyarınca su ve kanalizasyon idarelerinin genel kurulunun büyükşehir belediye meclisi olduğu, su ve kanalizasyon idarelerinin beş yıllık yatırım planları, bütçeleri ve bilançolarının büyükşehir belediye başkanının onayına tabi olduğunun altı çizilmelidir. Bu da su ve kanalizasyon idarelerinin 2560 s. Kanunda yer alan

⁵¹⁹ GÜLER, **SU HİZMETLERİ YÖNETİMİ**, s.134-135. İSKİ hakkındaki düzenlemenin ilk halinde İSKİ Genel Kurulu'nun büyükşehir belediye meclisi olmadığı; İstanbul Valiliği, İstanbul Belediyesi ve görev alanındaki diğer belediyeler ile köylerin yanı sıra merkezi idare ile diğer kamu kurumları tarafından seçilecek üyelerden, Yönetim Kurulu'nun ve Genel Müdür'ün bakanlık teklifi üzerine müşterek kararname ile atanacakları hususu dikkate alındığında organların oluşumunun özelleştirme uygulamasına imkân tanıdığı sonucuna doğrudan bağlamak yine pek mümkün görünmemektedir; lakin genel kurulun bu şekilde oluşumu devam etseydi su hakkının temel ilkelerinden olan katılım ilkesi bağlamında eleştirilmesi söz konusu olabilecektir.

görevlerini yerine getirirken büyükşehir belediyesinin⁵²⁰ vesayeti altında olduğunu göstermektedir⁵²¹.

iii. Mahalli İdare Birlikleri

İdare-i Umumiye-i Vilayet Kanunu Muvakkat md.145 uyarınca komşu illerdeki il özel idareleri, kendilerine verilmiş olan görevler konusunda birlikte karar vermeleri veya anlaşmaları gereken hallerde Dahiliye Bakanlığı'ndan alınan izinle kurulan muhtelit encümenle yürütebilmekteydiler. 442 s. Köy Kanunu md.47 uyarınca “iki ve daha ziyade köyler arasındaki işler için [...] [işlerin] ne türlü yapılacağını ve her köyün o işte ne türlü yardım edeceğini kararlaştırırlar ve ondan sonra Hükümete haber vererek alacakları izne göre işe başlarlar.” hükmü ve 5442 s. İl İdare Kn. md.56 uyarınca köylerin işbirliğine ilişkin hüküm bulunmaktadır. Ancak bu işbirliği için

⁵²⁰ 2560 s. Kn.'da 56 s. K.H.K. (RG: 05/08/1983, S:18126) ile yapılan değişikliklerle İSKİ'nin merkezi idarenin yoğun vesayeti altına alınması sağlanmıştır. 2560 s. Kn. md.1(3)'te İSKİ'nin “İstanbul Valisinin gözetim ve denetimi altında hizmetlerini İstanbul Belediyesi ile koordineli olarak” yürüteceği öngörülmüş; md.4'te İSKİ Genel Kurulu'nda “a) İstanbul Valisi tarafından görevlendirilecek bir Vali Yardımcısı, b) İstanbul Belediye Başkan veya görevlendireceği Başkan Yardımcısı, c) İstanbul Belediye Başkanınca müdürler arasından seçilecek sekiz üye, d) Milli Savunma Bakanlığını temsil eden bir üye, e) İçişleri, Maliye, Sağlık ve Sosyal Yardım, Tarım ve Orman, Sanayi ' ve Teknoloji, Enerji ve Tabii Kaynaklar, Kültür ve Turizm, İmar ve İskan, Bayındırlık, Köyleri ve Kooperatifler Bakanlıklarının mahalli kuruluşlarından Vali tarafından görevlendirilecek birer üye, t) Çevre Müsteşarlığı, İller Bankası Genel Müdürlüğü, Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü ve İstanbul Sanayi Odası'na görevlendirilecek birer üye, g) Bu Kanunun 1 inci maddesinin 2 nci fıkrası uyarınca İSKİ'nin hizmet alanına alınan belediye ve köylerin belediye başkanı ve muhtarları tarafından kendi aralarından seçecekleri en çok beş üye”den oluşması öngörülerek merkezi idarenin vesayeti arttırılmıştır. 56 s. K.H.K. Gerekçesi'nde durum “İSKİ'nin tüzelkişiliğe sahip bir kuruluş olması ve bu sıfatın devamında zorunluluk bulunması nedeniyle yapılan düzenlemede bu kuruluşu doğrudan Valiye bağlamak yerine bir tür vesayet denetimine bağlamanın daha yararlı olacağı düşünülmüştür.” olarak ifade edilmektedir. TBMM, 20.11.1981 Tarihli ve 2560 Sayılı İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi Genel Müdürlüğü Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanunun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine ve Bu Kanuna Üç Ek Madde Eklenmesine İlişkin Kanun Hükmünde Kararname ve İçişleri; Plan ve Bütçe Komisyonları Raporları. (1/25), (S. Sayısı:57), Dönem:17, Yasama Yılı:1, 05/08/1983. Ancak bu vesayet denetimi bir seneden daha az süreli olmuş 23/05/1984 tarihli ve 3009 s., 20.11.1981 Tarihli ve 2560 Sayılı İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi Genel Müdürlüğü Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanunun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine ve Bu Kanuna Üç Ek ve Üç Geçici Madde Eklenmesine İlişkin 5.8.1983 Tarihli ve 56 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hk. Kn.'un (RG:01/06/1984, S:18418) yürürlüğe girmesi ile sadece Ek md.1'de büyükşehir belediye başkanının beş yıllık yatırım planı, bütçe ve bilançoya dair onaylama şeklinde iç vesayet yetkisi kalmıştır. Nitekim Danıştay 1.D., E.1992/175, K.1992/202, T.23/06/1992 kararında da bu değişiklikler öncesinde İSKİ'nin merkezi idarenin vesayeti altında bulunmadığına karar vermiştir (Legalbank).

⁵²¹ DURAN, İDARE HUKUKU DERS NOTLARI, s.61; GİRİTLİ, BİLGİN, AKGÜNER, BERK, İDARE HUKUKU, s.235; GÖZÜBÜYÜK, TAN, İDARE HUKUKU (I), s.178; YAYLA, İDARE HUKUKU, s.379; GÜNDAY Metin, İDARE HUKUKU, İmaj Yayınevi, 2011, s.86.

eskiden kurulmuş olan muhtelit encümenin de, köy ihtiyar meclislerinin biraraya gelmesi ile oluşan birleşik toplantının da ayrı bir tüzel kişiliği yoktur⁵²².

1930 tarihli ve 1580 s. Belediye Kanunu Yedinci Fasl'da belediyelerin kendi aralarında veya köylerle veya vilayetlerle mahalli idare birlikleri kurabilecekleri öngörülmektedir. 1580 s. Kn. md.133 uyarınca *“Belde ve köyler, vilayet idarei hususiyeleri kendilerine kanunlarla verilen mecburi veya ihtiyari vazifelerin bir veya birkaçını müşterek tesisat ve idare ile ifa için birlik tesis edebilirler.”* ve md.137 uyarınca bu birlikler hükmi şahsiyeti haizdir.

Bu hükümlerin içme suyu hizmetinde uygulanmasını 831 s. Sular Hk. Kn. sağlamaktadır. 831 s. Kanuna 23/12/1934 tarihli 2659 s. Kanunla eklenen Ek Madde 4 uyarınca *“Ortaklama idare olunacak suları, alakalı olan şehir ve kasabalarla köyler Belediye Kanunu hükümlerine göre tesis edecekleri bir birlik marifetiyle de idare edebilirler. Anlaşamamazlık yüzünden teamüllere göre veya birlik yapılarak idaresi yoluna konulmıyan ortak sular, en büyük idare amirinin kararı ve ekseriyetin reyi ile kurulacak bir birlik tarafından idare olunur.”* hükmü ile köy ve şehirlerin içme suyu ihtiyacını karşılayacak ortak su kaynaklarından suların temin edilmesi ile köylere ve belediyelere ihtiyaçları oranlarında iletilmesi için birlik kurma imkânı tanınmış hatta bir noktada zorunlu kılınmıştır. Ancak bu birliklerin valinin onayı ile kurulması gerçeği yanında merkezi idarenin mahalli idare birliği kurulması yönünde bir zorlayıcı karar alma yetkisi olmadığını⁵²³ ve bunun hizmette özerklik anlayışına uygun olduğunu da belirtmek gerekir.

Mahalli idare birlikleri, 1961 Anayasası md.116(4) ile anayasal statüye kavuşmuşlardır. Mahalli idare birliklerinin sayısının 1960'lı yıllardan itibaren artmaya başladığı ancak mahalli idare birliklerine özgü ayrı yasal düzenlemenin olmayışı nedeniyle pek de yönlendirilemedikleri ve denetlenemedikleri belirtilmektedir⁵²⁴. Bu dönemde de mahalli idare birliklerinin kuruluş ve görevlerinin 1580 s. Belediye Kanunu md.133-148 hükümleri doğrultusunda yürüttüğünü belirtmek gerekir. 1580 s. Kn. md.146, 147 ve 148 uyarınca belediye meclisi, belediye reisi ve belediye encümeninin *“salâhiyet ve vezaifi hakkındaki ahkâm birlik nizamnamesi ile birliğe verilen vazife ve hukuk ve salâhiyetleri tecavüz etmemek üzere”* birlik meclisleri, birlik reisleri ve birlik encümenleri hakkında *“caridir”*.

⁵²² DURAN, İDARE HUKUKU DERS NOTLARI, s.185.

⁵²³ DURAN, İDARE HUKUKU DERS NOTLARI, s.187.

⁵²⁴ KARA Mustafa, PALABIYIK Hamit, *“Mahalli İdare Birlikleri Kanunu - Toplum Kalkınması Ve Çanakale Köy Birlikleri”*, *Türk İdare Dergisi*, S:450, 2006, s.95.

1982 Anayasası md.127, 1961 Anayasası'nın mahalli idarelere ilişkin kuruluş, görev ve yetkilerin kanunla verileceği hükmüne ek olarak 1580 s. Kn. md.133'te mahalli idarelere kanunlarla verilen “*vazifelerin bir veya bir kaçını*” görme unsurunu da anayasallaştırarak mahalli idare birliklerinin “*belirli kamu hizmetlerinin görülmesi amacıyla*”⁵²⁵ ve “*Cumhurbaşkanının izinine tabi*”⁵²⁶ olarak kurulabileceklerini hükme bağlanmıştır. 1982 Anayasasının mahalli idare birliklerinin görev alanını sınırlamış olması ve karar organlarının doğrudan seçmenler tarafından oluşturulması kriterini getirmemesi karşısında mahalli idare olmadıklarının altının çizilmesinde fayda vardır. Mahalli idare birlikleri kamu tüzel kişiliğine sahip ve belirli mahalli müşterek ihtiyaçların karşılanmasına yönelik hizmetleri yerine getiren bir kamu kurumudur⁵²⁷.

27/06/1984 tarihli ve 3030 s. Büyükşehir Belediyelerinin Yönetimi Hakkındaki Kanunu (RG:09/07/1984, S:18453) md.25 uyarınca “*Büyük şehir ve ilçe belediyelerinin belirli kamu hizmetlerinin görülmesi amacı ile, kendi aralarında veya diğer mahalli idarelerle birlik kurmaları Bakanlar Kurulunun izinine tabidir.*” Mahalli idare birliklerinin kuruluşunun zamanında Bakanlar Kurulu iznine tabi tutulmasının mahalli idare birliklerinin sayısını azalttığı; ancak 1990'lı yıllardan itibaren içme suyu hizmetinin yanı sıra endüstriyel su hizmeti, tarımsal sulama ve kentsel altyapı hizmetlerinin yürütülmesi için DSİ ve mahalli idarelerin uluslararası finans kuruluşlarının sunduğu kredilerden faydalanabilmek amacıyla çeşitli birlikler

⁵²⁵ Mahalli idare birliklerinin görev ve sorumluluk alanı mahalli müşterek ihtiyaçların tamamının karşılanması değil; belirli mahalli müşterek ihtiyaçların karşılanmasına yönelik mahalli idareler tarafından yürütülen hizmetlerden bazılarıdır. Mahalli idarelerin bütün görevlerini kapsayacak şekilde genel amaçlı veya amacı açıkça belirlenmemiş birlik kurulamaz. GÖZÜBÜYÜK, TAN, **İDARE HUKUKU (I)**, s.309;

⁵²⁶ Mahalli idare birliklerinin kurulması, Cumhurbaşkanlığı sistemine geçilmeden evvel Bakanlar Kurulu'nun iznine tabi idi.

⁵²⁷ Mahalli idare birliklerinin karar organı 5355 s. Kn. md.8 uyarınca Birlik Meclisi olup, Birlik Meclisi, birlik üyesi mahalli idarelerin meclislerinin kendi üyeleri veya belediye meclis üyeliğine seçilmeyi haiz kişiler arasından, birlik tüzüğünde belirlenen sayıda ve gizli oyla seçecekleri üyelerden oluşur. Bu doğrultuda mahalli idare birliklerinin karar organı doğrudan o mahallerde yaşayan seçmenler tarafından seçim yoluyla oluşturulmamaktadır. YAYLA, **İDARE HUKUKU**, s.269; ÖZAY, **GÜNiŞİĞİNDA YÖNETİM**, s.129. Uyuşmazlık Mahkemesi bazı kararlarında bir mahalli idare birliği olan sulama birliklerinin 5355 s. Mahalli İdare Birlikleri Kanunu hükümleri uyarınca “*kamu tüzel kişiliğine sahip yerel yönetim birimi olduğu kuşkusuz*” olduğunu ifade etmiştir (H.B., E.2004/47, K.2004/71, T.01/11/2004; H.B., E.2006/214, K.2007/8, T.05/02/2007; H.B., E.2009/166, K.2010/69, T.05/04/2010; H.B., E.2010/101, K.2010/220, T.01/11/2010; H.B., E.2010/273, K.2010/241, T.01/11/2010; H.B., E.2010/274, K.2010/242, T.01/11/2010; H.B., E.2010/179, K.2010/342, T.20/12/2010; H.B., E.2010/178, K.2010/364, T.20/12/2010; H.B., E.2010/259, K.2010/351, T.20/12/2010). Ancak bu içtihadından vazgeçen Uyuşmazlık Mahkemesi güncel kararlarında 08/03/2011 tarihli ve 6172 s. Sulama Birlikleri Kanunu hükümleri uyarınca sulama birliklerinin “*kamu tüzel kişiliğine haiz kanunla kurulmuş bir kamu kuruluşu*” olduğunu ifade etmektedir (H.B., E.2015/166, K.2015/272, T.04/05/2015; H.B., E.2017/663, K.2017/720, T.27/11/2017; H.B., E.2017/793, K.2018/24, T.29/01/2018; H.B., E.2018/855, K.2019/45, T.28/01/2019).

kurdukları, böylece birlik sayısının ve çeşitlerinin arttığı da ifade edilmektedir⁵²⁸. Özellikle 1990’larda birden fazla köyün yararlanmasına yönelik içme suyu tesislerinin işletilmesinin içme suyu birliklerine bırakıldığı; birliklerin yüksek teknoloji ve sermaye gerektiren yatırımları gerçekleştirmek üzere büyük miktarlarda dış kredi kullandıkları ve şirket kurma eğiliminde oldukları da belirtilmektedir⁵²⁹.

26/05/2005 tarihli ve 5355 s. Mahalli İdare Birlikleri Kanunu (RG: 11/06/2005, S:25842) md.3 ve md.4 uyarınca, mahalli idarelerin yürütmekle görevli oldukları hizmetlerden bazılarını birlikte görmek üzere, kendi aralarında Cumhurbaşkanının izni ile birden fazla mahallî idarenin kendi aralarında kurdukları kamu tüzel kişiliğine sahip kamu kurumlarıdır. 5355 s. Mahalli İdare Birlikleri Kn. ile öngörülen başlıca mahalli idare birlikleri çeşitleri, köylere hizmet götürme birlikleri, ülke düzeyinde birlik ve turizm altyapı hizmetleri birlikleridir⁵³⁰. Ancak mahalli idare birlikleri yalnızca 5355 s. Kn.’da sayılanlardan ibaret değildir. 2017 itibarıyla 450 adet köylere hizmet götürme birliği, 97 adet içme suyu birliği, 99 adet çevre altyapı hizmet birliği, 55 adet belediye hizmet birliği ve 10 adet belediye-il özel idare hizmet birliği vardır⁵³¹.

5355 s. Kn. md.6 uyarınca mahalli idare birlikleri, kuruluş tüzüğünde birliğe devredilmesi öngörülen mahalli müşterek ihtiyaçları karşılamaya yönelik hizmetlere ilişkin olarak üye⁵³² mahalli idarelerin hak ve yetkilerine sahiptir. 5355 s. Kn. mahalli idare birlikleri meclislerinin görev ve yetkilerini düzenleyen md.9(h) uyarınca mahalli idare birliklerinin “*Birlik yatırımlarının yap-işlet veya yap-işlet-devret modeli ile yapılmasına karar vermek*” yetkisine haiz olduğunu da eklemek gerekir. Lakin 4046 s. Kn. md.26(4) uyarınca, mahalli idare birliklerinin yap-işlet-devret modeli ile birlik

⁵²⁸ KARA, PALABIYIK, “*Mahalli İdare Birlikleri Kanunu ...*”, s.98; Mahalli idare birliklerinin kurulması için Bakanlar Kurulu’nun izninin alınmasının teorik olarak katı bir vesayet denetimi oluşturduğu, uygulamada ise Bakanlar Kurulu’nun birlik kuruluşu istemlerini geri çevirmediğine ilişkin bkz. YETER Enis, ÖZHAN Hasan, **MAHALLİ İDARE BİRLİKLERİ**, Türkiye Belediyecilik Derneği - Konrad Adenauer Vakfı Yayını,, 1995, s.14.

⁵²⁹ GÜLER, **SU HİZMETLERİ YÖNETİMİ**, s.175.

⁵³⁰ Sulama Birlikleri, 08/03/2011 tarihli ve 6172 s. Sulama Birlikleri Kn. ile 5355 s. Mahalli İdare Birlikleri Kn. kapsamı dışına çıkarılmıştır. Sulama birliklerinin su hakkı bağlamında incelediğimiz içme suyu hizmetleri alanında değil, tarımsal sulama alanında hizmet gösterdiklerini belirtmek gerekir.

⁵³¹ T.C. İç İşleri Bakanlığı – Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü, **2017 Mahalli İdareler Genel Faaliyet Raporu**, s.15.

⁵³² 5355 s. Kn. md.4 uyarınca kurulmuş olan bir mahalli idare birliği üyeliğe katılma ve üyelikten ayrılmaya ilgili mahalli idare meclisi karar verir. Ancak su, atıksu, katı atık ve benzeri altyapı hizmetleri ile çevre ve ekolojik dengenin korunmasına ilişkin projelerin zorunlu kılması durumunda; Cumhurbaşkanı, ilgili mahallî idarelerin, bu amaçla kurulmuş birliğe katılmasına karar vermekle yetkili olduğu gibi ayrılma talebi üzerine de izin vermekle yetkilidir. Cumhurbaşkanının bu yetkisinin bir idari vesayet yetkisi olduğunu belirtmek gerekir.

yatırımlarını yaptırmak üzere şirket kurmaları ya da kurulmuş olan şirketlere katılmalarının Cumhurbaşkanının iznine tabi kılındığını da eklemek gerekir.

5355 s. Kn. md. 18/1 uyarınca ilçelerde, su, kanalizasyon ve benzeri altyapı tesisleri ile köylere ait diğer hizmetlerin yürütülmesine yardımcı olmak, bizzat yapmak, yaptırmak ve kırsal kalkınmayı sağlamak üzere, tüm köylerin iştiraki ile o ilçenin adını taşıyan mahalli idare birliklerine köylere hizmet götürme birlikleri (KHGB) denir. 5355 s. Kn. md. 18/3 uyarınca *“Bakanlıklar ve diğer merkezi idare kuruluşları ile il özel idareleri; köye yönelik hizmetlere ilişkin [...] içme suyu, [...] ve kanalizasyon yatırımlarını, kendi bütçelerinde bu hizmetler için ayrılan ödenekleri köylere hizmet götürme birliklerine aktarmak suretiyle gerçekleştirebilirler.”* Böylelikle köylere hizmet götürme birlikleri köye yönelik içme suyu ve kanalizasyon altyapılarını yapmakla görevli olan kamu kurumlarından. KHGB’ler görevlerinin gerektirdiği finansmanı il özel idaresinin bütçesinden aktarılan ödeneğin (5355 s. Kn. md.15(g), md.19(3)) yanında 2005 yılında İçişleri Bakanlığı’nca başlatılan Köylerin Altyapısını Destekleme Projesi (KÖYDES) bağlamında merkezi yönetim bütçesinden köylere hizmet götürme birliklerine aktarılması öngörülen⁵³³ ödenekten ve yüksek maliyet gerektiren altyapı projeleri için de dış kredi kuruluşlarından alınan borçlarla sağlanmaktadır.

Eklemek gerekir ki mahalli idare birlikleri gerektiğinde tasfiye edilebilirler. Bu durumda tasfiye tutanağında birliğe ilişkin doğmuş ve doğacak hak ve borçların ilgili belediye ve/veya köylere ne şekilde devredileceği de düzenlenir⁵³⁴.

iv. Bölge Kalkınma İdareleri

06/11/1989 tarihli ve 388 s. Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Teşkilatının Kuruluş ve Görevleri Hk. K.H.K. (RG:06/11/1989, S:20334) ile tüzel kişiliğe sahip Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi (GAP); 08/06/2011 tarihli ve 642 s. Doğu Anadolu Projesi, Doğu Karadeniz Projesi ve Konya Ovası

⁵³³ 7156 s. Kn. md.10(1)(b) uyarınca Hazine ve Maliye Bakanlığı’nın bütçesinden KÖYDES kapsamında il özel idareleri ve/veya köylere hizmet götürme birliklerine ödenek aktarılır. 7156 s. Kn. md.10(3) uyarınca bu ödeneğin iller bazında dağılımı, kullanılması, izlenmesi ve denetimine ilişkin usul ve esaslar Cumhurbaşkanı tarafından karara bağlanır.

⁵³⁴ Tasfiye edilen Serik Gebiz Grup Köyleri İçme Suyu Birliği’nin hak ve borçlarını devralan Serik Belediyesi’ne karşı hizmet kusuru sebebiyle açılan tazminat davasının 2918 s. Karayolları Trafik Kanunu düzenlemeleri karşısında adli yargıda görülmesi gerektiği yönünde bkz. UYM H.B., E.2018/296, K.2018/293, T.28/05/2018.

Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlıklarının Teşkilat ve Görevleri Hk. K.H.K. (RG:08/06/2011, S: 27958.M.) ile tüzel kişiliğe sahip Doğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi (DAP), Doğu Karadeniz Projesi Bölge Kalkınma İdaresi (DOKAP), Konya Ovası Projesi Bölge Kalkınma İdaresi (KOP) kurulmuştur. 388 s. K.H.K. ve 642 s. K.H.K. uyarınca görevleri belirli hizmet alanları⁵³⁵ ve süre⁵³⁶ ile sınırlanmış olan bölge kalkınma idareleri Sanayi ve Teknoloji Bakanlığına bağlıdır.

388 s. K.H.K. md.2(1)(g) uyarınca GAP “[...] su, [...] kanalizasyon [...] hizmetlerini yürütmek” ile görevlidir. Bu bağlamda bölge kalkınma projeleri idarelerine verilen görevler ile mahalli müşterek ihtiyaçların karşılanması arasında yakın ve sıkı ilişki olduğu açıktır. Anayasa Mahkemesi, bölge kalkınma projeleri idarelerine mahalli müşterek ihtiyaçları karşılamak üzere görevler verilmesini, mahalli idareleri ortadan kaldırma ya da tümüyle etkisiz kılma amacına yönelik olmadığı sürece bölge kalkınma idarelerinin kanun hükmünde kararnameler ile kurulmasına imkan sağlayan yetki kanunun Anayasa md.127(1) başta olmak üzere Anayasa hükümlerine aykırı olmadığını ifade etmektedir.⁵³⁷

642 s. K.H.K. md.2 uyarınca DAP, DOKAP ve KOP genel anlamda kamu kurum ve kuruluşlarının kalkınma amacıyla hazırladıkları proje ve faaliyetlerin uyum ve bütünlük içinde yürütülmesini sağlamak üzere eylem planı hazırlamak, kalkınma

⁵³⁵ GAP Bölgesi, Adıyaman, Diyarbakır, Gaziantep, Mardin, Siirt, Şanlıurfa, Şırnak, Batman ve Kilis illerini; DAP Bölgesi, Ağrı, Ardahan, Bingöl, Bitlis, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Hakkari, Iğdır, Kars, Malatya, Muş, Tunceli, Van illerini, DOKAP bölgesi, Artvin, Bayburt, Giresun, Gümüşhane, Ordu, Rize, Samsun, Trabzon illerini; KOP bölgesi Aksaray, Karaman, Konya, Niğde illerini kapsar. 642 s. K.H.K. md.1(2) uyarınca Cumhurbaşkanı DAP, DOKAP ve KOP bölgeleri kapsamındaki illeri değiştirme yetkisine sahiptir.

⁵³⁶ Bölge kalkınma idarelerinin hizmet süresi ilgili kanun hükmünde kararnamenin Resmi Gazete’de yayımlandığı tarihinden başlamak üzere belirtilen yıl kadar olup, bu süreyi uzatmaya Bakanlar Kurulu yetkili kılınmıştır. Bölge kalkınma idarelerinin hizmet süresi en son Bakanlar Kurulu tarafından (BKK, T.06/06/2016, S:2016/8870; RG:08/06/2016, S:29736) 31/12/2019 tarihine kadar uzatılmıştır. Bölge kalkınma idarelerinin hizmet süresini uzatmaya günümüzde Cumhurbaşkanı yetkilidir. 16/10/2019 tarihli ve 1664 sayılı Cumhurbaşkanı Kararı (RG:17/10/2019, S:30921) ile tüm kalkınma idarelerinin hizmet süreleri 31/12/2023 tarihine kadar uzatılmıştır.

⁵³⁷ AYM, E.1990/1, K.1990/21, T.16/07/1990 “[...] Özellikle yasanın, Anayasa’nın ruhuna aykırı olduğu ileri sürülüyorsa, bu kez sayıları sınırlı birkaç Anayasa madde ve ilkesinin değil, Anayasa’nın tümünün yorumlanması gerekir. Yapılan bu düzenlemenin, yerel yönetimleri ortadan kaldırma ya da tümüyle etkisiz kılma amacına yönelik olmadığı açıktır. Yalnız belli bir süre için kimi görev ve yetkiler bu K.H.K. ile kurulan bu merkezî yönetim birimine bırakılmıştır. Bu durumun, devletin, ‘Cumhuriyeti ve demokrasiyi korumak, kişileri ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamak’ amacına ters düştüğünü ileri sürmek gerçekçi bir yaklaşım olarak değerlendirilemez. [...] § Kaldı ki, 388 sayılı K.H.K., yerel yönetimlerin yasal yetkilerine son vermemekte, bunların yeterli malî olanakları ve teknik kadrolarının bulunmaması gibi nedenlerle yapamadıkları plân ve alt yapı gibi hizmetlerin, kurulan bu örgüt tarafından yerel yönetimlere herhangi bir yük getirilmeden yapılmasını öngörmektedir. Zira, olağan durumda belediyeler, hali hazır harita, imar plânı ve uygulama imar plânı, yol, kanalizasyon, içme suyu gibi alt yapı hizmetlerini, malî güçleri ve teknik kadroları yeterli ise kendileri yapabilecekleri gibi İller Bankası’na yetki vererek ve borçlanarak da yaptırabilmektedirler. [...] § Bir bölgeyi ilgilendiren büyük ve çok yararlı bir projenin gerçekleştirilmesi için uygulamada birlik ve bütünlüğü sağlamak amacı güdülmektedir.”

amaçlı projelerin ve faaliyetlerin uygulanmasını koordine etmek, izlemek ve değerlendirmek, ilgili kurum ve kuruluşların talebi üzerine yatırım projelerinin geliştirilmesine yardımcı olmak ve bu bağlamda mali ve teknik destek sağlamaktır. Bu bağlamda DAP, DOKAP ve KOP'un GAP gibi su hakkı bağlamında doğrudan mahalli müşterek ihtiyaçları karşılamak üzere su ve kanalizasyon hizmetlerini yürütmekle görevli ve yetkili olmadıklarını belirtmek gerekir.

Bununla birlikte GAP'a verilen su ve kanalizasyon hizmetlerine ilişkin görevlerin; her ne kadar kalkınmanın ekonomik refahın yükseltilmesi ile çevrenin korunmasını bütüncül ve dengeli şekilde ele alınması ile gerçekleşeceği benimsenmiş olsa da, 'ekonomik kalkınma' odaklı olduğu dikkate alındığında daha ziyade tarımsal sulama, elektrik enerjisi üretimi ve turizm odaklı baraj ve sulama projeleri veya mahalli idareler tarafından yürütülecek su ve kanalizasyon hizmetlerinin altyapı projelerinde veri alınmak üzere haritalama projeleri olduğunu belirtmek gerekir.

Kırsal kesimde süregelen içme suyu ve yol sorunlarının ortadan kaldırılması olan Köy Altyapısını Destekleme Projesi (KÖYDES) kapsamında 2005-2013 yılları 1.673 susuz ve 6.070 suyu yetersiz üniteye içme suyu sağlandığı; belediyelerin acil nitelikli olan, ancak finansmanında zorluk yaşanan içme suyu ve kanalizasyon projelerine kaynak sağlanması için başlatılan Su, Kanalizasyon ve Altyapı Projesi (SUKAP) kapsamında GAP bölgesi illerinde 77 içme suyu, 119 kanalizasyon projesi olmak üzere toplam 196 proje başlatıldığı; ayrıca GAP İdaresi tarafından köylerin hijyenik koşullarda sağlıklı içme suyu kaynağına kavuşturulması amacıyla alınan sondaj makinesi ile 1998-2013 döneminde 365'i sulu olmak üzere toplam 568 adet kuyu açıldığı belirtilmektedir⁵³⁸.

⁵³⁸ T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı – GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, *GAP'ın Bileşenleri - Altyapı*, (E.T.01/06/2019).

B. SU HAKKININ İŞLEVSEL AÇIDAN SOMUTLAŞTIRILMASI

İnsanvarlığı, tarım (neolitik) devrimi ile yaklaşık 10.000 yıl önce göçebe hayatı bırakıp yerleşik hayata geçmiştir. Bu andan itibaren bir sosyal yapılanma⁵³⁹ içerisinde öncelikle artmaya başlayan nüfusun yaşamının temelinde yer alan tarım faaliyetini devam ettirmek adına gerekli suyun sürekliliğini korumak için suyun akışına hâkim olmasını ve yönlendirmesini sağlayan yapıların inşasına başlanmıştır. Su kuyuları ve yağmur suyu kanalları başta olmak üzere su mevcudiyetinin sıcaklık ve kuraklık dönemlerinden etkilenmesini azaltmak için su kaynaklarına bentler ve ilkel barajlar⁵⁴⁰, su yolları ve depolama alanları yapılmıştır⁵⁴¹. İlk Çağ'dan Yeni Çağ'ın sonuna kadar medeniyetlerin kurdukları kent ve devletlerin çeşitli yerleşim merkezlerinde içme, yiyecek hazırlama, kişisel temizlik ve hijyen için gerekli olan suyun getirilmesi ve uzaklaştırılması⁵⁴² söz konusu olmuş, bu amaçla barajlar ve su yolları ile yerleşim yerlerine getirilen suyun depolanması için sarnıç, havuz, kuyular kamunun yararlanmasını sağlamak için çeşme ve sebiller, hamamlar, tuvaletler ve kanalizasyonlar inşa edilmiştir. İçme suyu temini ve kanalizasyon hizmetlerinin tarihsel süreçte egemenliği elinde bulunduran monark adına, köleler veya işçiler tarafından emeğin karşılığı çeşitli ücretler mukabilinde yaptırıldığı da belirtilmelidir. Kamunun, doğal su kaynaklarından ve şehre çeşitli altyapılarla getirilen sudan ihtiyaç ölçüsünde, ısraf etmeden, suya veya altyapıya zarar vermeden ve diğer kişilerin ihtiyaçlarını karşılamasını engellemeden yararlanması serbestisi bir toplumsal yaşam kuralı olarak benimsenmiştir.

⁵³⁹ Bu ilk sosyal yapının 'kent' olduğunu belirtmek gerekir. FALAY Nihat, *"Kentlerin Kökenlerine Toplu Bir Bakış"*, İÜİHD, C:6, S:1-3, 1985, s.97-99; KOUTSOYIANNIS Demetris, ZARKADOULAS Nikos, MANASSIS Nikos, ANGELAKIS Andreas N., MAYS Larry W., **THE EVOLUTION OF WATER SUPPLY THROUGHOUT THE MILLENNIA**, IWA Publishing, 2012, s.553-555.

⁵⁴⁰ Dünyada ilk barajlar M.Ö. 4000-2000 yılları arasında Mezopotamya'da ve Nil nehri üzerinde inşa edilen Jawa, Nemrut, Sadd-el-Kafara barajları ile Çin, Hindistan ve Seylan (günümüzde Sri-Lanka) bölgelerinde yapılan barajlardır. ÖZİŞ Ünal, *Su Yapılarının Tarihi Gelişmesi*, **TARİHİ SU YAPILARI KONFERANSI - 5. DÜNYA SU FORUMU BÖLGESEL HAZIRLIK SÜRECİ TÜRKİYE BÖLGESEL SU TOPLANTILARI**, DSİ, 2008, s.57.

⁵⁴¹ Bu yapıların günümüzdeki gibi doğal çevre varlıklarının üzerine suni bir yapılanmadan ziyade halihazırda varolan yatakların değiştirilmesi, dağlar arasında su yollarının açılması, doğal veya yapay göl ve göletlere yönlendirme gibi coğrafi varlıkların işlenmesi yoluyla yapıldığını belirtmek gerekir.

⁵⁴² M.Ö.2750'den itibaren İndus havzası, Girit, Atina'da pışmış toprak borular ve kargir galerilerle kent saraylarına su getirilmiş ve benzeri galerilerle kullanılmış sular uzaklaştırılmıştır. M.Ö. 1000'lerden itibaren Ortadoğu, Avrupa, Asya kentlerinde suyu yeraltında toprak içinde kazılmış ve taşla örülmüş kehrizlerle uzun mesafelerden uzaklaştırmak için kanalizasyonlar inşa edilmeye başlanmıştır. ÖZİŞ, *Su Yapılarının Tarihi Gelişmesi*, *passim*.

Avrupa’da 17. yüzyılda nüfus patlaması ve ikinci sanayi devrimi ile Yakın Çağ’ın başlaması insan ve su arasındaki ilişkide ikinci ana kırılım noktasını oluşturmuştur. Sanayi devrimi ile büyüyen şehirlerde, fabrikalarda kullanılacak suyun yanı sıra özellikle yangınların önlenmesi yanı sıra başta devlet idaresini sağlayan önemli kurumlar ile devletin üst yönetiminde bulunan kişilerin ve aristokratların hanelerinin su ihtiyaçlarının karşılanması için içme suyu dağıtım ve kanalizasyon şebekeleri oluşturulmaya başlanmıştır. 19. yüzyılın sonlarına doğru halen odun ve kömür ile üretilen enerjiye dayalı sanayinin kapsamının hem coğrafya hem ürün alanında hızla yükselişe geçmesi ile kirlilik giderek artan bir grafik izlemiş, modern şehirlerde su döngüsü değişikliğe uğramaya başlamış, nitelik ve nicelik itibarıyla şehir içindeki kaynaklar yetersiz kalmaya başlamıştır. Şehir içerisindeki su kaynaklarının azlığı ve kirliliği karşısında, modern şehirleşme sebebiyle beklenmeyen şekilde artan su ihtiyacının karşılanması için mevcut su kaynaklarının dışında daha fazla kaynaktan, daha fazla miktarda suya hakimiyet sağlayan su yapılarının yapılması, şehirlere iletilmesi ve dağıtılmasını takiben atıksuyun da kanalizasyon ile yerleşim yerlerinden uzaklaştırılarak uygun bir çevreye deşarj edilmesi için gerekli tüm bu altyapının inşa edilmesi, kişisel ve çevresel sıhhatin teminat altına alınması, su temin ve kanalizasyon hizmetlerinde sürekliliğin sağlanması ve temiz su temininde kayıp oranlarının minimuma indirilmesi hedeflenerek bakım ve onarımının sağlanmasına yönelik bir hizmet alanı ortaya çıkmıştır. Sadece devlet kurumlarına veya aristokratlara değil, bedelini karşılayabilecek herkesin hanesine su dağıtım ve kanalizasyon yapıları yapılmaya başlanmıştır. Böylelikle günümüzdeki içme suyu ve kanalizasyon hizmetleri ortaya çıkmıştır.

Su hakkının devlete yüklediği temel yükümlülükler de tarihsel bu gelişime paralellik göstermek durumundadır. Su hakkının somutlaştırılması için öncelikle devletin suya nicelik ve nitelik yönünden zarar verilmemesinin yanı sıra suya erişimi sağlamaya yönelik olarak birçok faaliyet yürütmesi gerekmektedir. Bu sebeple su hakkının hayata geçirilmesi için yasa koyucunun, devletin temel amaçları doğrultusunda ekonomik ve diğer tüm imkânları değerlendirerek özel kişilerin yanı sıra idarelerin yapması veya yapmaması gereken eylemlerin ve faaliyetlerin niteliklerini ve hukuki rejimini belirlemesi beklenmektedir. Daha önce de belirtildiği üzere farklı ülkelerde yasa koyucuların, su hakkı bağlamında kişilerin güvenilir ve yeterli miktarda suya erişiminin sağlanması konusunda birtakım faaliyetleri özel kişilerin girişim hürriyeti çerçevesinde birtakım faaliyetleri ise devlet tarafından kamu

hizmeti çerçevesinde yürütülmek üzere oldukça karışık bir şekilde birçok kanunla düzenlediği görülmektedir. Türkiye’de de durum benzer bir resim sergilemektedir.

Türk idare hukukunun konu ve kapsamını belirlemek aracı olarak kullanılan kavramlardan biri olan kamu hizmeti kavramı, geniş anlamda idare ve hatta devletin tüm kamusal faaliyetlerini⁵⁴³ ifade eder. Anayasa Mahkemesi de bir kararında “*‘Kamu hizmeti’ kavramının gerek öğretide gerekse uygulamalarda Devletçe ve öteki kamu tüzel kişilerin genel idare esaslarına göre yürütülen hizmetler alanının dışına taşan ve yayılan bir kapsamı olduğu ve kapsamın da gittikçe genişlediği bir gerçektir. Çağdaş kamu hizmeti kavramına giren hizmetler yalnızca devlet etkinlikleri ile sınırlandırılmaz.*”⁵⁴⁴ diyerek kamu hizmetinin geniş anlamda tüm kamusal faaliyetleri ifade ettiğini belirtmektedir.

Buna paralel olarak su hakkını gerçekleştirmeye yönelik idari faaliyetlerin tamamını su hizmetleri gibi bir çatı kavram içerisinde düşünmek de mümkündür. Ancak su hakkını somutlaştırmak üzere yürütülecek idari faaliyetlerin, temel hak ve hürriyetler zemininde etki gösteren kamu hizmeti, kolluk, özendirme-destekleme, planlama ve özyönetim faaliyetleri olarak ele alınması, faaliyetlerin tabi olduğu hukuki rejimin anlaşılmasını ve hangi faaliyetlerin su krizi ile öne çıkan özelleştirme kapsamında değerlendirilebileceğini açıklamayı da kolaylaştıracaktır. Bu sebeple bu bölümde su hakkının hayata geçirilmesine yönelik olarak devletin temel yükümlülükleri doğrultusunda yürüttüğü faaliyetler, yukarıda bahsettiğimiz idari faaliyetler ayrımı çerçevesinde incelenecektir.

⁵⁴³ Merkezi idarenin kuruluşunda dikkate alınacak kriterlerden birini ‘*kamu hizmetlerinin gerekleri*’ olarak belirleyen Anayasa md.126(1); birden çok ili içine alan merkezî idare teşkilatı kurulmasında ‘*Kamu hizmetlerinin görülmesinde verim ve uyum sağlamak*’ koşulu arayan Anayasa md.126(3); her Türk’ün kamu hizmetlerine girme hakkına sahip olduğunu düzenleyen Anayasa md.70(1); yasama ve yürütme organlarında görev alanlar dahil olmak üzere ‘*kamu hizmetine girenler*’in mal bildiriminde bulunma yükümlülüğünü düzenleyen Anayasa md.71; devletin, kamu iktisadi teşebbüsleri ve diğer kamu tüzelkişilerinin genel idare esaslarına göre yürütmekle yükümlü oldukları kamu hizmetlerinin gerektirdiği asli ve sürekli görevleri yürüten memur ve diğer kamu görevlilerini ‘*Kamu hizmeti görevlileri*’ olarak ifade eden Anayasa md.128 ve md.129’da geçen ‘*kamu hizmeti*’ en geniş anlamıyla devletin tüm faaliyetlerini ifade edecek şekilde kullanılmıştır. Kamu hizmeti kavramını ulus devletin tüm faaliyetleri olarak değerlendiren görüş için bkz. DERBİL Süheyp, **İDARE HUKUKU – İDARİ FAALİYET**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1952, s.421; BALTA Tahsin B., **İDARE HUKUKUNA GİRİŞ**, TODAİE, 1970, s.16; ULER Yıldırım, “*Anayasa Hukukunda ve İdare Hukukunda Kamu Hizmeti*”, **AYD**, C:15 - Anayasa Mahkemesi’nin 36. Kuruluş Yıldönümü Nedeniyle Düzenlenen Sempozyuma Sunulan Bildiriler, 1998, s.252-253; Duguit’in ‘*Devlet, yönetenler tarafından örgütlenen ve denetlenen kamu hizmetleri birliğidir.*’ ve Bonnard’ın ‘*Kamu hizmetleri, devlet organizmasını oluşturan hücrelerdir.*’ ifadelerini aktaran KARAHAÑOĞULLARI, **KAMU HİZMETİ**, s.27; AYM, E.2015/72, K.2016/44, T.26/05/2016.

⁵⁴⁴ AYM, E.1994/43, K.1994/42-2, T.01/12/1994; AYM E.2011/85, K.2012/109, T.18/07/2012; “*Yargısal faaliyetlerin kamu hizmeti kavramı içinde olduğunda kuşku yoktur.*” AYM, E.2011/113, K.2012/108, T.18/01/2012.

Suya erişimi sağlama yükümlülüğü açısından ise devletin, öncelikle bireylerin yaşamlarını sürdürdüğü yerleşim, eğitim, sağlık, çalışma alanlarına içme ve kullanma ihtiyaçlarını karşılayacak nitelik ve nicelikteki suyun temin edilmesi ve dağıtılmasını, atıksuların da bu alanlardan uzaklaştırılmasını sağlaması gerekmektedir. Toplumsal yaşamın birlikteliği ve devamlılığı, ancak temiz suya erişimin sağlandığı ve atıksuların uzaklaştırıldığı yerlerde devam edebildiğinden, temiz suya erişim ve atıksuların uzaklaştırılması hem sağlıklı yaşama hem de sağlıklı bir çevrede yaşama hakkı ile bağlantılı toplumsal bir genel ihtiyaç niteliği taşımaktadır. Dolayısıyla idare hukuku bağlamında su hakkının hayata geçirilmesini sağlayan ilk idari faaliyet temiz, güvenilir, bedeli karşılanabilir içme suyu ve kanalizasyon kamu hizmetleri olmaktadır.

Suya nicelik ve nitelik yönünden zarar vermeme ve üçüncü kişiler tarafından zarar verilmesini önleme yükümlülüğü açısından devletin öncelikle ceza yasaları ile birtakım suç ve cezaları belirlemesi gerektiği açıktır. Yasa koyucunun, başta insan hakları ve diğer tüm canlıların menfaatlerini korumak üzere su kaynaklarında ve genel sularda canlı hayatını sonlandırma sonucunu doğurabilecek şekilde zarar verecek eylem ve faaliyetleri çeşitli ceza kanunları ile adli yaptırımlara bağlanmış suçlar olarak düzenlemesi söz konusudur. Ancak sadece ceza yasaları ile birtakım beşerî eylem ve faaliyetlerin yaptırımlara tabi tutulmasını sağlamakla su hakkının tam olarak hayata geçirildiğini söylemek mümkün değildir. Yasa koyucu su hakkına halel getirebilecek veya zarar verme potansiyeli taşıyan her türlü eylem ve faaliyeti, kamu düzenine daha az veya hafif etki doğurmaları sebebiyle adli yaptırımlara bağlanmış suç olarak düzenlemediği hallerde kolluk tedbirlerine ve/veya idari yaptırımlara da tabi tutmaktadır. Kısaca su hakkının somutlaştırılması için devletin kamu gücünü kullanarak başta ceza hukuku ile idare hukukunu ilgilendiren ve kişilerin temel hak ve özgürlükleri üzerinde müdahaleler içeren birtakım faaliyetler yürütmesi söz konusu olacaktır. Dolayısıyla, idare hukuku bağlamında su hakkının hayata geçirilmesini sağlayan ikinci idari faaliyet bireyin içme ve kişisel ihtiyaçlarını karşılamak üzere erişmesi gereken suyun nitelik ve niceliğinin korunmasına yönelik olarak başta mülkiyet ve girişim özgürlüğü olmak üzere çeşitli temel hak ve özgürlüklere müdahaleyi içeren içme suyu ve kanalizasyon kolluğu faaliyetidir.

Su hakkının hayata geçirilmesi için gerçekleştirilecek olan içme suyu ve kanalizasyon hizmetleri ve kolluğunun yürütülmesinden önce, su kaynaklarının yer aldığı havzaların coğrafi, fiziksel, niteliksel, niceliksel tüm yönleri ile kendini yenileme imkânlarının, çevresindeki ekosistemlerle dengesinin, zarar verebilecek

faktörlerin ve alınabilecek önlemlerin öngörülmesi, ülke kaynaklarının planlanması da gerekmektedir. Nitekim ESKHK, devletlerin su hakkının gerçekleştirilmesi ve su kaynaklarının sürdürülebilir yönetimi için nüfusun tümüne ulaşan (§37-f) ulusal düzeyde bir su stratejisi ve eylem planı benimsemekle ve düzenli olarak gözden geçirmekle yükümlü oldukları (GY 15, §26) ifade edilmiştir. Anayasa md.166 uyarınca da “[...] *ülke kaynaklarının döküm ve değerlendirilmesini yaparak verimli şekilde kullanılmasını planlamak*” görevi bağlamında kalkınma hedefleri doğrultusunda su hakkının devlete getirdiği temel yükümlülüklerin gerçekleştirilmesine yönelik olarak, temel ilkeleri yansıtacak şekilde geleceğin öngörülmesi ve ülkenin mevcut tüm kaynakları dikkate alınarak gerçekleştirilecek faaliyetlerin planlanması da gerekmektedir.

Ülkenin genel su politikasını takiben su kaynaklarının ve kaynaklara etki eden tüm faaliyet ve çevresel etkenlerin durumunu dikkate alarak sektörel ve münferit su tahsislerine, su kaynaklarından çekilebilecek su miktarına, su kaynağının yenilenmesi ve sucul ekosistemlerin yaşamı için rezerv edilmesi gereken miktara ve diğer konulara ilişkin olarak, kısaca su kaynaklarının yönetimine ilişkin planlanmanın yapılması gerekmektedir.

Bu doğrultuda 1 s. C.B.K. Tarım ve Orman Bakanlığı, md.419(1)(b) uyarınca Çölleşme ve Erozyonla Mücadele Genel Müdürlüğü eliyle “*Su havzalarının geliştirilmesine yönelik ulusal ve bölgesel düzeyde planlama yapmak, politika ve stratejilerin belirlenmesi amacıyla çalışmalar yapmak*” md.421(1)(b) uyarınca Su Yönetimi Genel Müdürlüğü⁵⁴⁵ eliyle “*Su kaynaklarının kıyı suları dahil olmak üzere koruma-kullanma dengesi gözetilerek, sucul çevrenin ekolojik ve kimyasal kalitesinin korunması ve geliştirilmesini sağlamak amacıyla havza bazında nehir havza yönetim planları hazırlamak, hazırlatmak, [...]*” ile görevlidir⁵⁴⁶.

TOB-SYGM, Yüksek Planlama Kurulu tarafından hazırlanan Ulusal Havza Yönetim Stratejisi’ne uygun olarak, su kaynaklarının korunması, iyileştirilmesi ve kirletilmemesi yanı sıra verimli ve etkin kullanılması ve sucul çevrenin ekolojik ve

⁵⁴⁵ Cumhurbaşkanlığı sistemine geçmeden evvel, Orman ve Su İşleri Bakanlığı’nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında 645 s. K.H.K. md.9 uyarınca da SYGM aynı yetkilere sahipti.

⁵⁴⁶ 644 s. Çevre ve Şehircilik Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında K.H.K. md.2 uyarınca ÇŞB tarafından hazırlanan havza koruma planlarının uygulanmasına ilişkin Havza Koruma Eylem Final Raporları için bkz. T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü – Su ve Toprak Yönetimi Dairesi Başkanlığı, *Havza Koruma Eylem Final Raporları*, (E.T.30/04/2017), (Eski İnternet sitesi).

kimyasal kalitesinin korunması ve geliştirilmesini sağlamak amacıyla genel nitelikte havza bazında nehir havza yönetim planı hazırlamak veya hazırlatmakla görevlidir.

Su havzalarındaki su kaynaklarının kalite ve miktarı yanı sıra su kaynaklarının varlığına bağlı karasal ve sucul canlı hayatının korunmasını, sürdürülebilir bir şekilde geliştirilmesini, iyileştirilmesini, bozulmamasını ve korunmasını sağlamak üzere, su kaynakları için sürdürülebilir bir koruma-kullanma dengesi gözetilerek hazırlanan havza yönetim planlarında⁵⁴⁷ su hakkı bağlamında suya nitelik ve nicelik yönünden zarar vermeme yükümlülüğü uyarınca iyi su durumunun bozulmasının önlenmesi, bozulmuş olanların ise iyi su durumuna ulaştırılarak bu durumun korunması, su kalitesini ve miktarını olumsuz yönde etkileyecek etkenlerin, kaynağında asgari düzeye indirilmesi ve kontrol edilmesi; hem suya nitelik ve nicelik yönünden zarar vermeme hem de fiziki erişimi sağlama yükümlülükleri uyarınca havza su tahsis esaslarının, havza su bütçesi ve havza öncelikleri dikkate alınarak belirlenmesi, havza su tahsisinde ve havzalar arası su aktarımında ekosistemin ihtiyacı olan su miktarının korunması ve güvence altına alınması, su kaynaklarının kalite ve miktarının korunması ve geliştirilmesi, suyun verimli kullanımının özendirilmesi; temel ilkeler uyarınca katılımın sağlanması ile hesap verilebilirliğin sağlanmasına dair olarak etkin bir izleme sisteminin oluşturulması ve izlemenin yapılmasının esas alınacağı belirtilmiştir.

TOB-SYGM halen sektörel su tahsislerine ilişkin esas ilkeleri ortaya koyacak olan havza yönetim planları hazırlama projelerini geliştirmeye devam etmekte olup; mevcut Havza Koruma Eylem Planları AB üyeliği Çevre Faslı gereksinimleri uyarınca ve Su Çerçeve Direktifi md.3'te öngörülen tüm su kaynaklarının yönetiminin idari sınırlara göre değil tamamen doğal ve hidrolojik ayrıma dayanan nehir havzaları dikkate alınarak entegre olarak planlanması esasına uygun olarak nehir havza yönetim planlarına dönüştürülecektir. Sektörel Su Tahsis Planları, 25 havza ve alt havza bölgeleri için 2025 yılına kadar tamamlanması öngörülmekte olup 2017 yılı itibarıyla 9 havzada çalışmalar devam etmektedir. Mayıs 2019 itibarıyla Su Yönetimi Koordinasyon Kurulu'nda, Meriç-Ergene, Susurluk, Büyük Menderes, Konya ve Gediz Havzaları için ilk defa hazırlanan beş havza yönetim planı ile 2019-2023 Ulusal Su Planı onaylanarak yürürlüğe girmiştir. Tarım ve Orman Bakanlığı, nehir havza yönetim planlarına dayanarak havza koruma eylem planları, havza master planları, su kalitesi eylem planları, içme-kullanma suyu havza koruma planları, havza su tahsis

⁵⁴⁷ Su Havzalarının Korunması ve Yönetim Planlarının Hazırlanması Hk. Yönetmelik (RG: 17/10/2012, S:28444), Havza Yönetim Planlarının Hazırlanması, Uygulanması ve Takibi Yönetmeliği ile değiştirilmiştir. (RG:28/10/2017, S:30224)

eylem planları; Çevre ve Şehircilik Bakanlığı da AB Entegre Çevre Uyum Stratejisine dayanarak atıksu eylem planı, özel çevre koruma bölgelerinde su kaynakları yönetim olanı ve AB'ye Katılım için Ulusal Eylem Planı hazırlamaktadır.

Bahsettiğimiz büyük ölçekli stratejik planların yanında 2560 s. Kn. md.6(1)/(a) ve (b) uyarınca su ve kanalizasyon idareleri içme suyu hizmetini yürütmek için, içme suyunu hangi kaynaktan, hangi miktarda elde edeceklerinin, elde edilen suyun biyolojik ve kimyasal değerleri dikkate alınarak nasıl arıtılacağıının, nüfus ve hane sayısı yanı sıra kamusal mekanların dağılımı dikkate alınarak dağıtım altyapısında ne değişiklikler yapılması gerektiği gibi konularını içeren beş yıllık ve yıllık yatırım planlar da yapmaktadır.

İdare hukukunda planlama faaliyeti⁵⁴⁸, devletin temel amaç ve görevleri doğrultusunda ülke kaynakları olan toprak ve nüfus unsurlarının ekonomik, sosyal, kültürel kalkınmayı sağlamak üzere belirli bir andan itibaren öngörülen belirli bir süre içerisinde ne şekilde yönetileceğine dair ileriye dönük olarak amaç ve hedeflerin belirlenmesi ile bu amaç ve hedefler doğrultusunda izlenecek yön ve yöntemlerin hangi faaliyetlerin gerçekleştirileceğinin, bu faaliyetlerde gerekecek altyapı, personel ve mali kaynakların öngörülmesi ve belirlenmesi olarak tanımlanabilir. Planlama faaliyetinde, kısaca devletin amaçları doğrultusunda ülke kaynaklarının kullanılması ve kalkınmanın nasıl gerçekleşeceği doğrultusunda diğer idari faaliyetlere yönelik öngörülerde bulunmaktadır. Bireylerin bu öngörülerin gerçekleştirilmesini talep etme imkânları olmadığı gibi, su hakkı özelinde ise planlama faaliyeti temel ilkelerden bilgi edinme ve hesap verilebilirlik ilkeleri bağlamında önem taşımaktadır. Dolayısıyla su hakkını hayata geçirmeye yönelik icrai faaliyetlerin planlanması aşamasının, hem AB müktesebatı bağlamında geçireceği değişiklikler hem de doğrudan talep edilebilir veya yargılama konusu olabilir bir faaliyet olmadığı dikkate alındığında su hakkının somutlaştırılması başlığında ayrıntılı olarak değerlendirmesini yapmak pek anlam taşımayacaktır.

Bir başka açıdan bakıldığında, su hakkının devlete getirdiği negatif yükümlülük yani su kaynaklarına nitelik ve nicelik bakımından zarar vermeme yükümlülüğü doğrultusunda, yasa koyucunun idarelere verdiği su kaynaklarının gözlemlenmesi,

⁵⁴⁸ Planlama kavramı çok boyutlu ve disiplinler arası bir kavram olup, toplum dinamikleri ile değişen ekonomik, sosyal, kültürel ihtiyaçların uyum içinde sağlanmasına rehberlik etmek üzere, hukuk, iktisat, politika, doğal kaynaklar, yönetim bilimleri ve diğer bilim dallarıyla güçlü bağları olan olasılıkları irdeleme ve karşılaştırma faaliyeti olarak da tanımlanabilir. Türk idare hukukunda planlama, yıl ve ölçek bazında belirli bir hiyerarşik düzen içinde olan kalkınma planları ile imar planları olarak ele alınmaktadır.

nitelik ve niceliklerinin kayıtlanması, su kaynaklarına zarar verecek her türlü faaliyetlerin önlenmesi ve zarar oluştuğunda zararın ortadan kaldırılmasının sağlanması için yaptırımların uygulanması görevleri ile pozitif yükümlülük yani suya fiziki erişimi ve ekonomik olarak erişim sağlama yükümlülüğü doğrultusunda yasa koyucunun idarelere verdiği su temin ve dağıtım, atıksu toplama ve deşarj hizmetlerinin yürütülmesi dışında; su hakkına sahip herkesin ve su kaynakları veya suyun kullanımını gerektiren her türlü özel sektör faaliyetinde bulunan tüm özel kişilerin temiz suyun tüketilmesinde tasarruf sağlayacak yöntemlere özendirilmesi ve desteklenmesi, suyun hijyenik kullanımı konusunda ömürboyu eğitim anlayışıyla gerek öğretim müfredatına dersler konulması, gerek kamu spotları ile halkın bilgilendirilmesi gerek atıksu miktarının azaltılmasına yönelik her türlü teknolojik imkanların teşvik edilmesi de su hakkının somutlaştırılması bakımından önemlidir. Nitekim bu hususu 2872 s. Çevre Kanunu md.3(1)(h) *“Çevrenin korunması, çevre kirliliğinin önlenmesi ve giderilmesi için uyulması zorunlu standartlar ile vergi, harç, katılma payı, yenilenebilir enerji kaynaklarının ve temiz teknolojilerin teşviki, geri kazanım katılım payı, plastik poşet ve plastik ambalaj kullanımının azaltılması, depozito uygulaması, emisyon ücreti, kirlenme bedeli ve kirliliğin önlenmesine yönelik teminat alınması ve karbon ticareti gibi piyasaya dayalı mekanizmalar ile ekonomik araçlar ve teşvikler kullanılır.”* diyerek belirtmektedir.

Bu bağlamda temiz su kaynaklarının çevresel ve beşerî birçok sebebe dayalı olarak nicelik, nitelik veya erişilebilirliğinin azalması sonucunda özellikle atıksuların yeniden kullanımı kritik hale gelmiştir. Alternatif su kaynağı olarak atıksuların kentsel kullanım (yangınla mücadele, rekreasyon alanları, inşaat gibi alanlarda), tarımsal sulama, sanayi (içme suyu niteliğinde arıtım gerektirmeyen tüm endüstri kolları), enerji üretiminde kullanılabilirliğine ilişkin çalışmaların özendirilmesi ve desteklenmesi de söz konusudur. Ülkemizde atıksuların kullanımı konusunda 2871 s. Çevre Kanunu md.3(1)(h) uyarınca gerçekleştirilecek teşviklerin idari ve teknik esaslarına ilişkin düzenlemeleri içeren yönetmelik olan Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’nca yürütülen Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği (RG:31/12/2004, S:25687) olup, md.28’de arıtılmış atıksuların, sulama suyunun kıt olduğu ve ekonomik değer taşıdığı yörelerde, tarımsal sulama suyu olarak kullanılmasının teşvik edileceği belirtilmiştir. Mevcut durumda Türkiye’de 2016 yılı itibarıyla 844 adet atıksu arıtma tesisinden elde edilen suyun, su ve kanalizasyon idareleri ile belediyeler tarafından kentsel rekreasyon amacıyla kullanıldığı ifade edilmektedir. Ancak atıksuların, yıllık su

kullanımında çok daha büyük bir pay teşkil eden tarımsal sulamada yeniden kullanımına ilişkin yeterli bir özendirme ve destekleme alanından bahsetmemiz şu an için mümkün görünmemektedir. Dolayısıyla içme suyu temininde sadece tasarrufu sağlamak adına yapılan özendirme ve destekleme faaliyetleri su hakkının somutlaştırılmasında rol oynayan etkenler olup, yaygın bir özendirme destekleme sistematigi olmadığından bu başlıkta incelememiz pek anlam taşımayacaktır.

İşte bu çerçevede çalışmamızın devamında su hakkının somutlaştırılması bakımından olmazsa olmaz özellik taşıyan, su hakkı öznelerini doğrudan etkileyen ve idare tarafından gerçekleştirilen içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerine ve kolluğuna odaklanılmıştır.

1. Su Hakkının Somutlaştırılmasında İçme Suyu ve Kanalizasyon Hizmetleri

Tarihsel süreç içinde toplu yaşama geçilene kadar bireylerin su ihtiyaçlarını doğal kaynaklardan kendi imkânlarıyla elde etmeleri söz konusu olmuş; içme suyu ve kanalizasyon hizmetleri ancak belirli bir şehirleşme yapısının ortaya çıkmasıyla bir ihtiyaç haline gelmiştir. 20. yüzyılın başına değin Avrupa’da elektrik üretimi, iletimi ve dağıtımı, demiryolları yapımı ve taşımacılık, şehir aydınlatması, gaz dağıtımı hizmetleri gibi içme suyu ve kanalizasyon hizmetleri de liberal ekonomi anlayışı doğrultusunda özel kişilerin girişimine bırakılmıştır⁵⁴⁹. Ancak liberalizm anlayışı doğrultusunda jandarma devletinin kolluk faaliyetleri ile toplumsal hayatı düzenlemesinin yetersiz kaldığı, özellikle 1. Dünya Savaşı’nın ardından 1930’daki ekonomik buhrandan sonra sanayi toplumunun ihtiyaçlarının özel girişimlerce yeterince karşılanamadığı anlaşılmıştır. Kırsal hayatı bırakıp şehir hayatına katılan nüfusun iş hayatına katabilmek için iş arzının arttırılması, bununla birlikte işçi sınıfının ihtiyaçlarının karşılanması için fiyatların dengede tutulması, böylelikle ekonomik eşitsizliklerin azaltılması, toplumsal birliğin ve bütünlüğün sağlanması gerekliliği Avrupa’da ‘sosyal devlet’ anlayışını ortaya çıkarmıştır⁵⁵⁰. Sosyal devlet anlayışı ile

⁵⁴⁹ ANDREW Hill, *A thirst for the most vital liquid asset*, Financial Times, (E.T.01/06/2019); HALL David, LOBINA Emanuele, *Water as a public service*, Public Services International, 2006, s.3-4; GLEICK, WOLFF, CHALECKI, REYES, *The New Economy of Water:...*, s.24; BARLOW, *Blue Gold ...*, s.18 - ‘Water For Sale’. Yazarlar 19. yüzyılda tekrar belediyeleşme trendi sürecinde içme suyu hizmetini yürüten iki büyük firmanın ayakta kaldığını, günümüzde bu hizmet alanını domine eden söz konusu iki büyük firmanın Fransız firmaları Suez (Lyonnaise des Eaux) ve Veolia (Vivendi & Compagnie Générale des Eaux) olduğunu belirtmektedir.

⁵⁵⁰ GÜRİZ Adnan, “Kapitalizm ve Hukuk”, *AYD*, C:10, 1993, s.219; ALTIN, “Kamu Hizmeti Anlayışında Değişim”, s.108.

benimsenen Keynesyen ekonomi politikaları, devletin ekonomik alanda sadece düzenleyici bir güç olarak bulunmasının yeterli olmadığını, koruyucu bir güç olarak teminat altına alınan temel hakların layıkıyla yaşanabilmesi için önceden özel kişiler tarafından yürütülen faaliyetlerde operatör olması gerektiğini benimsemiştir⁵⁵¹. Böylelikle ‘sosyal devlet’ toplumsal ihtiyaçları sağlamak için enerji, su, gaz, ulaşım gibi hizmetlerinin yanı sıra bankacılık, sanayi ürünleri üretimi gibi faaliyetleri de yürüten bir kurum olmuştur. İkinci Sanayi Devrimi’nden sonra, modern şehirlerin artan taleplerine cevap verebilmek için, özel kişilerin etkinsizliği, fiyatların yükselkiği ve sürekli kesintilerin yaşanması şehirlerin ihtiyaçlarını karşılayan yerel yönetimler hem Avrupa’da hem Amerika’da hızla bu hizmetleri üzerine almışlardır (*municipalisation*). İçme suyu ve kanalizasyon hizmetleri, özel kişilerin etkinsizliği, fiyatların yükselkiği ve sürekli kesintilerin yaşanması gerekçeleriyle⁵⁵², altyapıları kamu mülkiyetine geçirilerek yerel yönetimler tarafından yerel sosyalizm anlayışı içinde kamu hizmeti olarak yerine getirilmeye başlamıştır.

Osmanlı Devleti’nde içme suyu (*mâ-i leziz*) hizmetinin gelişimi Avrupa’dakine benzerlikler gösterdiği söylenebilir. 19. yüzyılda Tanzimat hareketinin başlangıcına kadar büyük yerleşim yerlerinin su ihtiyaçlarını gidermek için suyun doğal kaynaklardan, künk (topraktan yapılan su boruları), su yolları, su kemerleri ve su terazilerini⁵⁵³ içeren sistem vasıtasıyla havuzlara ve akabinde halkın yararlanması için şehir ve kasabalardaki maslaklara (sürekli akan çeşme), cami, medrese, han, hamam, sebil, mahalle çeşmelerine iletilmesini içeren bir sistemin⁵⁵⁴ inşası, bakım, onarım ve temizliği siyasi otoritenin yakın gözetimi altında özerk müesseseler olan vakıflar tarafından üstlenilerek gerçekleştirilmiştir⁵⁵⁵. İçme suyunun şebeke altyapısı ile evlere

⁵⁵¹ ÇINAR, *Su Yönetimi ve Finansmanında...*, **SU YÖNETİMİ**, s.49.

⁵⁵² HALL, LOBINA, *Water as a public service*, s.4

⁵⁵³ Suyun, evlere dağıtılmasını sağlamak için yüksek yerlere yapılmış, yükselti farkı sayesinde basınçla su akışını sağlayan beton veya madeni kuleler.

⁵⁵⁴ Osmanlı döneminde içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinin esasen İstanbul ve İzmir esasında incelenebildiği görülmektedir. İstanbul ili için Osmanlı döneminde yapılan su yolları için ayrıca bkz. DSI, **2016-2020 Stratejik Planı**, s.18-20; İzmir ili için Osmanlı döneminde yapılan su yolları için ayrıca bkz. İZSU, **2015-2019 Stratejik Planı**, s.24. Anadolu’da ise Ankara’da su yolları yapımı açısından incelenecek veri neredeyse yoktur, bkz. ASKİ, **2015-2019 Stratejik Planı**, s.26.

⁵⁵⁵ “Osmanlı yönetim anlayışına göre, devletin görevi, adaleti sağlamak, tebaanın can ve mal emniyetini temin etmek ve insanlara dilediği gibi inanma ve kendini geliştirme fırsatı vermekten ibaretti. Bunların dışında kalan ve bir toplumun gelişmişlik ve refah düzeyini gösteren eğitim, kültür, sağlık ve sosyal hizmet faaliyetlerini gerçekleştirmek görev, sivil toplum kuruluşlarına bırakılmıştı. [...]; yol, köprü, su, çeşme, sebil ve hamam gibi bayındırlık ve kültürel müesseseler; demokratik sivil toplum organizasyonları halinde hayırsever ecdadımız tarafından gerçekleştirilmiştir. [...] İhtiyaçların belirlediği, insandan çevreye ve hayvandan tabiata kadar çok değişik maksatlarla kurulan binlerce vakıf çeşidinden biri de su vakıflarıdır. Bazan su ile ilgili müstakil vakıflar kurulurken, çoğu zaman vakfiyelerde diğer gayelerle birlikte suya da yer verilmiştir.” ÖZTÜRK Nazif, **Osmanlı Su Vakıfları**, Osmanlı Su Medeniyeti Sempozyumu, İSKİ, 2000, s.84. Osmanlı’da

dağıtılmadığı zamanlarda, loncalara bağlı olarak çalışan halk sakaları⁵⁵⁶ ile sebirciler⁵⁵⁷, çeşmelerden ihtiyacı olan suyu taşıyamayacak olan veya taşımak istemeyen halka hizmet etmiştir. Kısaca su dağıtımı şehirlerin coğrafi büyüklüğü ile nüfus yoğunluğu korelasyonu doğrultusunda bir genel ihtiyaç niteliği göstermediğinden ticari bir faaliyet olarak özel kişilerin girişimine bırakılmış ancak izinlere bağlanarak denetlenmiştir. Bununla birlikte atıksuların toplanması ve uygun ortama deşarj edilmesini sağlayan kanalizasyon altyapısının kurulması konusunda ne devlet ne vakıflar ne de loncalar bir faaliyet göstermiştir. Kanalizasyon meselesi tamamen tebaanın sorumluluğu olarak değerlendirilmiştir; genel durum itibarıyla atıksuların bertarafı sokak ve bahçelere çukurlar kazılması ile sağlanmıştır. İstisnai olarak büyük camiler, binalar ve kışlaların kanalizasyonları devlet tarafından sahile kadar döşenmiştir ve bu kanalizasyona özel mülkler kendi imkanları dahilinde bağlanmışlardır⁵⁵⁸.

Tanzimat reformunun hemen öncesinde vakıflarca artık yürütülemeyen içme suyu hizmetlerinden su yapılarının bakım ve tamirleri 1826 yılında kurulan Evkaf Nezareti'nin görev alanına 1835'te alınmıştır. Bununla birlikte su kaynaklarının tespiti ve çıkartılması ile şehre tevzi için gerekli su yapılarının inşası ve şehre kadar bu yapıların korunması ve bakımı konularında halen Fatih döneminde kurulan Su Nezareti yetkili kalmıştır. İçme suyu hizmetlerine ilişkin Evkaf ve Su Nezareti'nin

bayındırlık, temizlik, aydınlatma gibi kentsel hizmetlerin Tanzimat dönemine kadar düzenleyici ve denetleyici rol üstlenen kadı- uygulayıcı rol üstlenen vakıf ile lonca işbirliği ile gerçekleştirildiğini de belirtmek gerekir. YILDIZ, ÖZBAY, **OSMANLI'DAN BUGÜNE ...**, s.43, 46, 49. Bu vakıfların mütevellilerinin daha ziyade saltanat üyeleri, yüksek rütbeli devlet adamları ile zengin tebaa olduğunu da hatırlatmak gerekir. ÖZAY'ın da belirttiği üzere "*Uzun lafın kısısı, Osmanlı vakıfları, dinsel birer kuruluş değil, fakat güncel anlamıyla birer kamu hizmeti örgütü olmuştur.*" ÖZAY İl Han, *Türkiye'de Klasik Kamu Hizmeti Anlayışı: Çok Yaşa ya da A Tes Amour*, **İÜHFD**, C:56, S:1-4, s.294.

⁵⁵⁶ Sakalar su dağıtım hizmetini ticari olarak taşıma ücreti karşılığında gerçekleştirmekteydiler. Sakaların loncalara bağlı olarak ve babadan oğula geçen görev ve imtiyaz manasını taşıyan gedik adlı müktesep hakkı beyan eden izin belgesini alarak çalışmaları gerekmiştir. Sakaların hangi çeşmelerden su alabilecekleri belli bir sisteme bağlı olmakla birlikte vakıf çeşmelerinin sakaların kullanımına yasaklanması mümkündü. Bir sakanın suyu çeşmeden eve veya işyerine dağıtması, 45-50 litre su alan bir kırbayı taşıması ile gerçekleşirdi. Sakanın aldığı bedel sadece mesafeye göre değişen bir taşıma bedeli olup, 16. yüzyılda bir kırba su için bir akçe, 19. yüzyılda 8-10 para (1 para yaklaşık 3 akçe) olduğu aktarılmaktadır. 19. yüzyılın başında İstanbul'da yaşayan 3 kişilik küçük bir ailenin her gün 1 kırba su kullandığı varsayımında (günümüzde bir kişinin içme ve yemek hazırlamakta kullanacağı suyun minimum 15 litre olması gerektiğini düşünürsek bu miktarın kişisel hijyen için gerekli günlük 35 litre suyu kapsamadığını da belirtmek gerekir) bir evin aylık içme suyu masrafı yaklaşık 300 para yani 7,5 kuruştur (1 kuruş yaklaşık 40 para). Bu ailenin geçimi için gerekli 600-800 kuruşun yaklaşık %1'lik kısmının su dağıtımı için harcadığını hesaplamak mümkündür. DEMİRDAĞ Dilaver, ERTEN Adnan, Şen Mustafa, **SUYLA GELEN KÜLTÜR**, (Ed. GENCER Mustafa), İSKİ, 2008, s.112; YILDIZ, ÖZBAY, **OSMANLI'DAN BUGÜNE ...**, s.58-67; s.72-73.

⁵⁵⁷ Sebirciler, 20. yüzyılın başlarına kadar su dağıtım hizmetini sevap kazanmak amacıyla gönüllü olarak bir ücret/menfaat/karşılık beklemezsizin gerçekleştirmişlerdir. YILDIZ, ÖZBAY, **OSMANLI'DAN BUGÜNE ...**, s.60.

⁵⁵⁸ YILDIZ, ÖZBAY, **OSMANLI'DAN BUGÜNE ...**, s.48.

sahip olduğu tüm yetkiler 1854'te kurulan İstanbul Şehremaneti'ne devredilmiştir⁵⁵⁹. İstanbul Şehremaneti ile başlayan belediyecilik hareketi teşkilatlanmada sorunlar yaşamış olsa da⁵⁶⁰ 1863'te çıkarılan Türuk ve Ebniye Nizamnamesi ile⁵⁶¹ ilk kez hükümetin nezaretinde gerçekleştirilmek üzere su ve kanalizasyon gibi altyapı hizmetlerinin yapım ve tamirâtı; 1877'de çıkarılan Vilayet Belediye Kanunu ile kanalizasyon ve karşılığı kişilerden alınmak üzere genel ve özel su kanallarının yapım, bakım, onarımını hukuk metinlerinde yerlerini almışlardır. 19. yüzyılın başında İstanbul, İzmir, Selanik, Beyrut gibi büyük şehirlerde günümüzdeki anlamıyla içme suyu ve kanalizasyon şebeke altyapısının kurulması kararı alınmıştır. Bu tarihten itibaren toplu yaşamın olduğu her yerleşim yerinde, insanların yaşamını idame ettirebilmeleri, maddi ve manevi varlıklarını geliştirebilmeleri, sağlıklı bir yaşam sürebilmeleri, dengeli bir çevrede yaşayabilmeleri, eğitim, konut, yerleşme, çalışma özgürlüklerini kullanabilmeleri başta olmak üzere neredeyse tüm hak ve özgürlüklerini gerçekleştirebilmeleri için yeterli miktarda ve içilebilir nitelikte suya olan ihtiyaçlarının karşılanması için konutlar, işyerleri ve kamu binalarına içilebilir nitelikte temiz suyun sağlanması ve atıksuyun uzaklaştırılması yani içme suyu dağıtım ve kanalizasyon hizmetlerinin bir kamu hizmeti niteliği taşıdığının kabul edildiği söylenebilir.

İdare tarafından gerçekleştirilen, kişilerin günlük içme ve hijyen ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla, içilebilir nitelikteki suyun yeraltı ve yerüstü kaynaklarından elde edilmesi, arıtılması ve kent içinde toplu yaşamın olduğu alanlarda bir şebeke ağı üzerinden dağıtılması faaliyetini 'içme suyu hizmeti'⁵⁶²; içme suyu hizmetinden yararlanan kişilerin kullandığı ve böylelikle niteliği kısmen veya tamamen değişmiş olan atıksuyun, yerleşim alanlarından toplanarak ve arıtılarak su döngüsü içerisinde su kaynaklarının yenilenebilirliğini sağlamak için uygun bir alıcı ortama boşaltılarak deşarj edilmesine yönelik hizmetleri ise 'kanalizasyon hizmetleri' olarak tanımlamak mümkündür. Bu iki faaliyet su hakkını somutlaştıran temel kamusal faaliyetlerdir.

⁵⁵⁹ YILDIZ, ÖZBAY, **OSMANLI'DAN BUGÜNE ...**, s.52-54,70.

⁵⁶⁰ İstanbul Şehremaneti, özellikle mali destek ve teknik personel eksikliği sebebiyle 1855'te kapatılıp kent hizmetleri 1958'de Bab-ı Ali'ye bağlı olarak kurulan Altıncı Daire-i Belediye'ye devredilmiştir. 1868 yılında çıkarılan Dersaadet İdare-i Belediye Nizamnamesi ile su işlerinin idaresi Evkaf Nezareti'nden alınıp yeniden İstanbul Şehremanetine devredilmiş, II. Meşrutiyet sonrası yine aynı sebeplerle vakıflara bırakılmıştır. ORTAYLI İlber, **TANZİMAT DEVRİNDE OSMANLI MAHALLİ İDARELERİ (1840-1880)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2000, s.31, 132, 144, 155, 158, 255.

⁵⁶¹ YILDIZ, ÖZBAY, **OSMANLIDAN BUGÜNE ...**, s.76.

⁵⁶² Şebeke suyu hizmetleri, kentsel veya evsel su hizmetleri şeklinde adlandırmayı su hakkını aşan ve tam olarak kavramayan kavramlar olması sebebiyle tercih etmedik. DURAL Berivan (Ed.), **Türkiye'nin Su Riskleri Raporu**, WWF, 2014, *passim*.

Daha önce de ifade edildiği üzere ambalajlı su ticareti ve doğrudan yeraltı suyundan (kaynaktan veya kuyudan) su temini ve doğrudan deşarj için gerekli atıksu altyapısının oluşturulması ve işletilmesi; içme suyu temin edilmesi ve atıksuların uzaklaştırılması için özel kişiler tarafından gerçekleştirilen ancak idarenin kolluk yetkileri ile düzenlediği bir alan olup; kamu hizmeti niteliği taşıyan içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinden farklılaşmaktadır. Ancak daha önce de açıkladığımız üzere ambalajlı su ticaretinin de suyun dağıtımı alanında kamu hizmeti olarak düzenlenme ihtimalini bünyesinde taşıyan bir faaliyet olduğunu unutmamak gerekir.

İşte bu noktada içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinin unsurlarını, su hakkı ve kamu hizmeti bağlamında değerlendirmek gerekmektedir.

a. İçme Suyu ve Kanalizasyon Kamu Hizmetlerinin Unsurları

Hukuki bir kavram olmakla birlikte ekonomik gereksinimler karşısında zaman içerisinde evrilmesi sebebiyle, her ne kadar kamu hizmetinin tartışılmaz bir tanımı yapılamamış⁵⁶³ olsa da, dar anlamda⁵⁶⁴ kamu hizmeti⁵⁶⁵, devlet ve diğer kamu tüzel kişilerinin veya bunların doğrudan ve yakın kontrol, gözetim ve denetimleri altında özel kişilerin, kamu yararını sağlamak amacıyla toplumsal genel ihtiyaçları karşılamak ve tatmin etmek için topluma eşitlik, süreklilik, düzenlilik ilkeleri çerçevesinde bir takım kamusal yetki ve usuller kullanarak mal ve/veya hizmet sunmaları faaliyeti olarak tanımlanabilir⁵⁶⁶.

⁵⁶³ TURCHET Didier, “*Label de Service Public et Status de Service Public*”, AJDA, 1982, s.428’den aktaran TAN Turgut, “*Anayasa Mahkemesi Kararlarında Kamu Hizmeti Yaklaşımı*”, AYD, C:8, 1991, s.234; KARAHANOGULLARI, **KAMU HİZMETİ**, s.6.

⁵⁶⁴ İdarenin kolluk, planlama, özendirme ve destekleme, özyönetim, vergilendirme ve diğer kamusal faaliyetlerinin geniş anlamda kamu hizmeti olarak değerlendirilmesine başta Anayasa md.70, md.128 imkân vermektedir. YAŞAR, “*Kamu Hizmeti, Virtüel Kamu Hizmeti ...*”, s.442; ONAR, **İDARE HUKUKUNUN UMUMİ ESASLARI (1)**, s.13; DURAN, **İDARE HUKUKU DERS NOTLARI**, s.301-302.

⁵⁶⁵ Öğretide amme hizmeti, umumi hizmet, hidematı umumiye kavramları da dar anlamda kamu hizmetini ifade etmek için kullanılmaktadır. DERBİL Süheyp, “*Kamu Hizmeti Nedir?*”, AÜHFD, C:7, S:3-4, 1950, s.28; ONAR, **İDARE HUKUKUNUN UMUMİ ESASLARI (1)**, s.13.

⁵⁶⁶ ONAR, **İDARE HUKUKUNUN UMUMİ ESASLARI (1)**, s.13; DURAN, **İDARE HUKUKU DERS NOTLARI**, s.305,307; GİRİTLİ, BİLGİN, AKGÜNER, BERK, **İDARE HUKUKU**, 2012, s.1048 vd.; YAYLA, **İDARE HUKUKU**, s.71; GÜNDAY, **İDARE HUKUKU**, s.332; ÖZAY, *Türkiye’de Klasik Kamu ...*, s.295; GÜLAN Aydın, “*Kamu Hizmeti Kavramı*”, **İÜİHD Prof. Dr. Lütfi Duran’a Armağan Özel Sayısı**, C:9, S:1-3, 1998, s.148; AYAYDIN, **İDARE HUKUKUNA GİRİŞ**, s.156; AKYILMAZ, SEZGİNLER, KAYA, **TÜRK İDARE HUKUKU**, s.493; Danıştay 13. D., E.2008/5151, K.2008/6509, T.26/09/2008, Danıştay 1. D., E.2000/29, K.2000/59, T.17/04/2000 (<http://www.kararara.com>).

Anayasa Mahkemesi dar anlamda kamu hizmetini şu şekilde tanımlamıştır: “[...] *En geniş tanıma göre kamu hizmeti, devlet ya da diğer kamu tüzel kişileri tarafından ya da bunların gözetim ve denetimleri altında, genel ve ortak gereksinimleri karşılamak, kamu yararı ya da çıkarını sağlamak için yapılan ve topluma sunulmuş bulunan sürekli ve düzenli etkinliklerdir.*” Aynı kararında Anayasa Mahkemesi dar anlamda kamu hizmetinden bahsedebilmek için toplumsal yaşamın zorunlu gereksinimlerinin karşılanmasına yönelik bir faaliyetin gerçekleştirilmesi gerektiğini ve bu faaliyetin yasa koyucu iradesiyle kamu hizmeti niteliği kazanabileceğini ifade etmiştir⁵⁶⁷.

Kamu hizmetinin tanımlanması için her ne kadar yasa koyucu, yargı ve doktrin tarafından benimsenmiş kesin ölçütler bulunamasa da⁵⁶⁸ organik, maddi ve şekli unsurları ile tanımlandığı gözlemlenmektedir. Günümüzde kamu hizmetinin kamu idareleri tarafından yürütülebileceği gibi özel kişiler tarafından da yürütülebileceği⁵⁶⁹ hususunda bir tartışma olmadığı gibi, hizmetin yürütülmesi için özel kişilerin kamusal usullerle veya özel hukuk ilişkisi çerçevesinde yetkilendirilmesinin de mümkün olduğu hususunda bir tartışma yoktur⁵⁷⁰. Kamu hizmetinin maddi unsurunun

⁵⁶⁷ AYM, E.1994/43, K.1994/42-2, T.09/12/1994 “*Toplumsal yaşamın zorunlu gereksinimlerini karşılayan hizmetler, nitelikleri gereği kamu hizmeti olarak görülmüştür. [...] Öğretide, kamu hizmetini belirlemenin tek geçerli ölçütünün, onu kuranların istenci (iradesi) olduğu ileri sürülmektedir. Daha açık anlatımıyla bir hizmetin kamu hizmeti niteliğine bürünmesinde yasa koyucunun istenci rol oynamaktadır. Kuşkusuz, Anayasa kurallarına uygun olmak koşulu ile, kamusal gereksinimlerin gerekli kıldığı durumlarda yasama organı herhangi bir alanı yasal statü içine alarak kamu hizmeti kurabilir.*”

⁵⁶⁸ Bu ölçütlerin bulunamaması, liberal dönemde kamu hizmetinin organik, maddi ve şekli unsurları ile tanımını yapmak mümkün iken, sosyal devlet anlayışı ve neo-liberal ekonomiyi takip eden düzenleyici devlet arasında bulunmaya çalışılan denge sebebiyle bu unsurların bir anlamda erimeye başlamasından kaynaklanmaktadır. ONAR, **İDARE HUKUKUNUN UMUMİ ESASLARI (1)**, s.27-31; DURAN, **İDARE HUKUKU DERS NOTLARI**, s.303; GİRİTLİ, BİLGİN, AKGÜNER, BERK, **İDARE HUKUKU**, s.1049, 1057; GÜNDAY, **İDARE HUKUKU**, s.330-331; AYAYDIN, **İDARE HUKUKUNA GİRİŞ (I)**, s.154.

⁵⁶⁹ AYM, E.1994/43, K.1994/42-2, T.09/12/1994 “*Nitelik yönünden kamu hizmeti olan bir hizmetin özel kesimce yürütülmesi, onun niteliğine etkili görülemez. Nitekim, Anayasa'nın 47. maddesinde, 'kamu hizmeti niteliği taşıyan özel teşebbüsler... devletleştirilebilir' denilirken özel teşebbüslerce yürütülen kamu hizmetinin varlığı kabul edilmiştir.*”; AYM, E.1996/63, K.1997/40, T.26/03/1997 “[...] kamu hizmetleri, devletin ve diğer kamu tüzelkişilerinin toplumun genel ortak gereksinimlerini karşılamak amacıyla yürüttüğü veya buyruğu ve sorumluluğu altında başkalarına yaptırdığı etkinlikler olarak tanımlanabilir.”

⁵⁷⁰ Kamu hizmetinin organik unsuru faaliyeti kimin icra edeceğini ifade eder ve günümüzde devlet ve diğer kamu tüzel kişileri veya bunların gözetim, denetim ve kontrolü altındaki özel kişilerin kamu hizmeti faaliyetini yürütmeleri söz konusudur. ONAR, **İDARE HUKUKUNUN UMUMİ ESASLARI (1)**, s.14-16; DURAN, **İDARE HUKUKU DERS NOTLARI**, s.304-305; GÜNDAY, **İDARE HUKUKU**, s.331-332; GİRİTLİ, BİLGİN, AKGÜNER, BERK, **İDARE HUKUKU**, s.1049-1050; GÖZÜBÜYÜK, TAN, **İDARE HUKUKU (I)**, s.673-674; AYAYDIN, **İDARE HUKUKUNA GİRİŞ (I)**, s.221. Kamu hizmetinin ‘şekli unsuru’ ise bu faaliyetin tabi olduğu hukuki rejimi, ifade eder. “[...] eski olsun yeni olsun hiçbir kamu hizmeti, tam ve kesin bir surette, yalnızca Kamu Hukukuna veya sadece Özel Hukuka göre yürütülmemektedir. Kamu hizmetlerinin hukuki rejimi, tek ve saf olmayıp, konu ve amaçlarına göre değişik ölçüde kamusal ve özel hukuklardan

tanımlanması da aynı derecede çözülmüştür. Hangi mal ve/veya hizmet sunumunun hangi toplumsal genel ihtiyacın karşılanmasına yönelik olduğunun ve bu toplumsal genel ihtiyacın karşılanmasının kolluk amaç ve yetkilerini aşan bir şekilde idarenin yetki kullanımını gerektirdiğinin siyasi irade tarafından kanun ile ortaya konulması gerekir⁵⁷¹. Ancak kanunda böyle bir açıklama yoksa yargı makamlarının⁵⁷² hem maddi unsura hem de usul unsuruna ilişkin⁵⁷³ tespitlerde bulunması gerekecektir.

Danıştay, her ne kadar kamu hizmeti kavramının belirsizliği konusunda görüş birliği olduğunu belirtmekteyse de “*Kamu yararı içermesi ve özel faaliyet olarak gereği gibi sunulmasının mümkün olmaması nedeniyle, yasama organı tarafından özel*

oluşan karma nitelikte çeşitli düzenlerdir. Bunlardan klasik idari kamu hizmetlerinin rejimi en yoğun biçimde kamu hukuku ise; sını ve ticari kamu hizmetlerinin statüsü özel hukuka çok geniş yer vermiş olabilir.”, DURAN, **İDARE HUKUKU DERS NOTLARI**, s.306; ONAR, **İDARE HUKUKUNUN UMUMİ ESASLARI (I)**, s.30; GÜNDAY, **İDARE HUKUKU**, s.332; GİRİTLİ, BİLGİN, AKGÜNER, BERK, **İDARE HUKUKU**, s.1056-1057; GÖZÜBÜYÜK, TAN, **İDARE HUKUKU (I)**, s.677-678. Hizmeti yürüten ile hizmetten yararlanan arasındaki hukuki ilişkinin tabi olduğu rejim, hizmeti yürütenin devlet veya diğer kamu tüzel kişileri olması durumunda olağan olarak kamusal rejime tabi iken (Anayasa md.128 ‘genel idare esasları’) kanun ile (Anayasa md.123(1) ‘idarenin kanuniliği’) özel hukuka tabi kılınabilir. Hizmeti yürütenin özel kişi olması durumunda ise, hizmetten yararlanıcı ile arasındaki ilişki olağan olarak özel hukuka tabi iken istisnaen kanunun düzenlemeleri çerçevesinde kamusal rejime tabi kılınabilir; çünkü özel kişilerin yürütecekleri kamu hizmeti bağlamında kamusal yetkiler kullanması için kanun ile açıkça yetkilendirilmiş olmaları gerekir. DURAN, **İDARE HUKUKU DERS NOTLARI**, s.306; AYAYDIN, **İDARE HUKUKUNA GİRİŞ (I)**, s.202, 226; GÜNDAY, **İDARE HUKUKU**, s.341.

⁵⁷¹ “*Kamu hizmetleri kanunla ya da kanunun verdiği yetkiye dayanılarak kurulur ve kaldırılır. Kanun koyucu, bir kamu hizmetinde görevin gerektirdiği nitelikleri ve koşulları saptamayı anayasal ilkeler çerçevesi içerisinde kalmak kaydıyla görevin ve ülkenin gereklerine ve zorunluluklarına göre serbestçe takdir edebilir.*” AYM, E.2017/163, K.2018/90, T.06/09/2018; AYM, E.2016/133, K.2017/155, T.15/11/2017; AYM, E.2011/142, K.2013/60, T.25/07/2014; AYM, E.1996/63, K.1997/40, T.26/03/1997. DURAN, **İDARE HUKUKU DERS NOTLARI**, s.304-305, 313-314; ÖZAY İl Han, **GÜNEŞİĞİNDE YÖNETİM**, s.235; BİLGİN, “*Kamu Hizmeti Hakkında*”, s.113. “*Görevsel bakımdan bir girişim ve etkinliğin kamu hizmeti sayılması veya sayılmaması, değişik koşullar dikkate alınarak yasa koyucunun görüşleri doğrultusundaki belirlemelerine göre şekillenen değişken ve göreceli bir konudur.*” GÖZÜBÜYÜK, TAN, **İDARE HUKUKU (I)**, s.682-683.

⁵⁷² 1982 Anayasası’nın “*nelerin kamu hizmeti niteliğini hak ettiğine dair bir işaret taşınamaması karşısında yasama organının tamamı ile serbest kaldığı*”, Anayasa md.155 ile Danıştay’ın kamu hizmetleri ile ilgili imtiyaz şartlaşma ve sözleşmeleri hakkında inceleme görevinin düşünce bildirmek şeklinde değiştirilmesi ile Danıştay’ın “*kamu hizmetlerini tanımlamak gücünü kaybettiği*” görüşüne (YAŞAR, “*Kamu Hizmeti, Virtüel Kamu Hizmeti ...*”, s.450) katılmak mümkün olsa da yargıcın kolektif genel ihtiyaçları özellikle temel hak ve hürriyetler bağlamında yorumlayarak hukuki nitelendirmeyi kamu hizmeti yönünde yapma yetkisinin devam ettiği görüşündeyiz.

⁵⁷³ Yargı makamlarının kamu hizmetini tespitlerinde kullandıkları ölçütlerin başında doktrinde hizmet için kamulaştırma yapma, tekel kurma, vergileme, ceza kesme gibi kamusal yetki ve usullerin yanı sıra hizmetin özel kişiye gördürülmesinde özel hukuka aşan kayıt ve şartları içeren sözleşme ve şartlaşmaların bulunması sayılmaktadır. ONAR, **İDARE HUKUKUNUN UMUMİ ESASLARI (I)**, s.31-32; DURAN, **İDARE HUKUKU DERS NOTLARI**, s.308-309; GÜNDAY, **İDARE HUKUKU**, s.333. Ancak devlet ve diğer kamu tüzel kişilerinin kanunla yetkili kılındıkları sürece bazı kamu hizmetlerini özel kişilere özel hukuk sözleşmesi olan yap-işlet-devret sözleşmesi ile gördürmesinin yanında, hizmetten yararlananlar ile hizmeti yürüten arasındaki hukukun mali hak ve yükümlülükler dair kısımlarının abonman sözleşmeleri gibi sözleşmelerle özel hukuka tabi kılınmasının mümkün olduğunu hatırlatmak gerekir. Bu durumda yargı makamının usul unsurlarından ziyade maddi unsura odaklanarak toplumsal genel ihtiyacın hangi amaçla bir kamu tüzel kişisi veya onun gözetim, denetim ve kontrolü altında bir özel kişi tarafından yapıldığı ortaya konulmalı, kamu yararı somutlaştırılmalıdır.

faaliyetler için söz konusu olmayacak bir ayrıcalıklar ve yükümlülükler rejimine tabi tutulan ve sorumluluğu ile denetimi son tahlilde bir kamu otoritesi tarafından üstlenilen faaliyetler, kamu hizmeti olarak kabul edilmektedir."⁵⁷⁴ diyerek kamu hizmetini tanımlarken hem maddi unsura hem de usul unsuruna ilişkin değerlendirme yapılması gerektiğine işaret etmektedir.

Genel anlamda anayasada teminat altına alınan temel hakların devlete yüklediği pozitif yükümlülüklerin işaret ettiği toplumsal genel ihtiyaçların⁵⁷⁵, her zaman devlet tarafından bizzat ve kamu hizmeti rejimine tabi olarak gerçekleştirileceği algısına kapılmak yanlıştır. Toplumsal genel ihtiyaçların karşılanmasına yönelik mal ve hizmet üretimi faaliyetlerinin devletlerin siyasi ve ekonomik koşullarına göre, sadece devlet tarafından yürütülmesi söz konusu olabileceği gibi, sadece özel teşebbüsler tarafından yürütüldüğü sistemlerin de var olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim Osmanlı Devleti'nde içme suyu temini ve dağıtımı için gerekli altyapının kurulması yanında, hamam, mektep, kütüphane, medrese, mezarlık, bimarhane, taphane, aşhane, ibadethane, han, kervansaray gibi yapıları kurup işletmek özel teşebbüs olan vakıflara bırakılmıştır⁵⁷⁶. Günümüzde halen anayasal hak olarak teminat altına alınan bazı toplumsal genel ihtiyaçların karşılanmasına yönelik mal ve hizmet üretimi faaliyetlerinin özel kesim ile devlet tarafından veya beraber yürütülmesi mümkündür⁵⁷⁷.

⁵⁷⁴ Danıştay 10. D., E.1999/2407, K.2002/347, T.06/02/2002'dan aktaran GÖZÜBÜYÜK, TAN, **İDARE HUKUKU (I)**, s.565; Danıştay 13. D., E.2012/1871, K.2013/276, T.06/02/2013. "*Kamu hizmeti, umuma arzedilen, sürekli ve kesintisiz bir biçimde işlemesi zorunlu, toplumun genel ve ortak gereksinimlerini karşılamak amacıyla kanunla kurulan idarenin, doğrudan ya da yakın gözetim ve sorumluluğu altında kamusal yetki ve usuller kullanarak yürüttüğü faaliyetlerdir.*" Danıştay 1.D., E. 2000/29, K.2000/59, T.17/04/2000.

⁵⁷⁵ Bununla birlikte toplumsal genel ihtiyacın varlığı hiçbir anayasal hakka dayanmayabilir. "*Üstelik kamu hizmeti olarak algılanan kimi etkinliklerde, aslında kamu yararı bulunmadığı anlaşılmıştır.*" GİRİTLİ, BİLGİN, AKGÜNER, BERK, **İDARE HUKUKU**, s.1078; AYAYDIN, **İDARE HUKUKUNA GİRİŞ (I)**, s.157.

⁵⁷⁶ TAN Turgut, "*Osmanlı İmparatorluğunda Yabancılar Verilmiş Kamu Hizmeti İmtiyazları*", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C:22, S:2, 1967, s.287.

⁵⁷⁷ Anayasa ile teminat altına alınan hakların bazıları açıkça devletin belirli pozitif yükümlülüklerinin kamu hizmeti rejiminde düzenlenmesi görevini verebilir. Örneğin Anayasa md.42 ile teminat altına alınan eğitim hakkının, eğitimin toplumsal genel ihtiyaç olduğuna işaret etmekte, devlete yüklediği eğitim hizmetlerine erişimi sağlama yükümlülüğü bağlamında devlete ilköğretim eğitim ve öğretim hizmetlerinin devlet ve özel kişiler tarafından, devletin kontrol, gözetim ve denetimi altında gerçekleştirilmesini sağlamak amacıyla kamu hizmeti olarak düzenlenmesi görevini ortaya koymaktadır. Ancak devletin, Anayasa md.42 ile ilköğretim eğitim ve öğretim kamu hizmeti ile yükümlü kılınması; md.56 ile sağlık kamu hizmetleri ile yükümlü kılınması veya üniversite kamu tüzel kişiliklerinin md.135 ile yükseköğrenim eğitim ve öğretim kamu hizmetleri ile yükümlü kılınmaları söz konusu olmasaydı yasa koyucu bu faaliyetlerin tamamen özel kişilerin girişim hürriyetinde kaldığı bir alan olarak düzenlemesi mümkün olabilirdi. GÖZÜBÜYÜK, TAN, **İDARE HUKUKU (I)**, s.681.

Bu bağlamda su hakkı gereğince içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinde hangi mal ve hizmet sunumlarının olduğunu ve bunların hangilerinin kamu hizmeti unsurlarından maddi, organik ve usul unsurlarını karşıladığını mevzuat ve yargı kararını dikkate alarak açıklamak gerekir.

i. Maddi Unsur

Kamu hizmetinin konusu, bir başka deyişle maddi unsuru, karşılanmadığı halde toplumsal yaşamışın işleyişinin sekteye uğratacak veya imkânsızlaştıracak nitelikteki genel ihtiyaçların tatmin edilmesi ve karşılanması için mal ve/veya hizmet sunulmasıdır⁵⁷⁸. Anayasa Mahkemesi kararlarında belirtildiği üzere⁵⁷⁹ kamu hizmetinin maddi unsuru ortak gereksinimlerdir.

Toplumsal genel ihtiyaçlar kavramındaki ‘toplum’, bir devletin sınırları içinde yaşamakta olan herkesi ifade ettiği kadar, farklı coğrafi sınırlar içinde yaşamakta olan yerel toplulukları veya ihtiyaçları çerçevesinde kendiliğinden bir araya gelmiş veya yasa koyucu tarafından bir araya getirilmiş toplulukları da ifade etmektedir⁵⁸⁰. Kamu hizmeti tanımındaki toplum, bu bağlamda genel ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla bir araya gelen veya getirilen, hukuken tanınabilirliği olan toplulukları ifade etmektedir. Nitekim Anayasa Mahkemesi de “*Bir kamu hizmeti, ülke çapında, tüm halkın gereksinmesine yanıt verebileceği gibi; belli bir yörede belli bir topluluğun gereksinmesini de karşılayabilir. Başka bir anlatımla, hizmetin ülkesel, yöresel veya*

⁵⁷⁸ ONAR, **İDARE HUKUKUNUN UMUMİ ESASLARI (I)**, s.16-17; DURAN, **İDARE HUKUKU DERS NOTLARI**, s.306; GİRİTLİ, BİLGİN, AKGÜNER, BERK, **İDARE HUKUKU**, s.1055; GÖZÜBÜYÜK, TAN, **İDARE HUKUKU (I)**, s.721; YAYLA, **İDARE HUKUKU**, s.71-72, 83-84; GÜNDAY, **İDARE HUKUKU**, s.330-331; AYAYDIN, **İDARE HUKUKUNA GİRİŞ (I)**, s.157; YAŞAR, “*Kamu Hizmeti, Virtüel Kamu Hizmeti ...*”, s.443.

⁵⁷⁹ “*Kamu hizmeti, geniş tanımıyla, devlet ya da diğer kamu tüzel kişileri tarafından ya da bunların denetim ve gözetimleri altında, ortak gereksinimleri karşılamak ve kamu yararını sağlamak için topluma sunulmuş bulunan sürekli ve düzenli etkinliklerdir.*” AYM, E.2013/88, K.2014/101, T.04/06/2014; aynı yönde bkz. AYM, E.2017/166, K.2018/8, T.18/01/2018; AYM, E.2013/43, K.2013/168, T.26/12/2013; AYM, E.2012/76, K.2013/44, T.20/03/2013; AYM, E.2011/65, K.2013/49, T.28/03/2013; “*Toplumsal yaşamın zorunlu gereksinmelerini karşılayan hizmetler, nitelikleri gereği kamu hizmeti olarak görülmüştür. Düzenlilik ve süreklilik kamu hizmetinin önemli öğelerinden birini oluşturmıştır. Çünkü, bunun yokluğu toplum yaşamını altüst eder.*” AYM, E.1994/43, K.1994/42-2, T.01/12/1994, Kamu hizmeti, “[...] kamu yararına dönük, toplumun ortak gereksinmesinin karşılanmasına yönelik, düzenli ve sürekli etkinliklerdir.”

⁵⁸⁰ “*Bu itibarla, kamu hizmetleri, Devletin ve diğer kamu tüzel kişilerinin, toplumun, halkın, umurun ya da toplulukların genel ortak ihtiyaçlarını gereği gibi karşılamak amacıyla ele alıp doğrudan doğruya ifa ettiği, ya da buyruğu ve sorumluluğu altında başkalarına yaptırdığı türlü faaliyetlerdir diye tanımlanabilir.*” DURAN, **İDARE HUKUKU DERS NOTLARI**, s.307; “[...] hizmetin önceden belirlenmiş, nesnel ve genel koşullarına uyan herkes” bkz. YAYLA, s.76.

toplumun bir kesimi için söz konusu olması onun kamu hizmeti olma niteliğini etkilemez."⁵⁸¹ diyerek ortak gereksinimin hukuken tanınabilir toplulukların gereksinimi olduğu sonucunu yansıtmaktadır.

Su hakkının, bireylerin içme ve kişisel hijyen ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla içilebilir ve yeterli miktarda suya erişim ihtiyacını ifade ettiği dikkate alındığında, devletin egemenlik alanı içerisinde bulunan, vatandaşlık veya yabancılık durumu, cinsiyet, din, dil, ırk, ülkede bulunma amacı, yerleşik veya göçebe bir hayat sürmesi gibi hiçbir ayrımcılık yapılmaksızın herkesin su hakkına sahip olması itibarıyla hukuken tanınabilir topluluk olduğunu ve bu topluluğun da toplum kavramı ile açıklanabileceğini söylemek mümkündür. Ancak bu toplumun, çalışma ve sözleşme özgürlüğü çerçevesinde tarımsal veya sınaî faaliyetleri suya erişime ihtiyaç duyan kişileri kapsamadığını daha önce de belirtmiştik; zira girişim hürriyetini sağlamak için suya ihtiyaç duyan, tarım, hayvancılık sektöründe faaliyet gösteren kişiler ile çeşitli sanayi faaliyetlerinde bulunan kişiler su hakkının öznesi olarak tanımlanmamıştır.

Anayasa Mahkemesi, mahalli müşterek ihtiyaç kavramını *"Bu kavram, herhangi bir yerel yönetim biriminin sınırları içinde yaşayan kişi, aile, zümre ya da sınıfın özel çıkarlarını değil, aynı yörede birlikte yaşamaktan doğan eylemli durumların yarattığı, yoğunlaştırdığı ve güncelleştirdiği, özünde yerel ve kamusal hizmet karakterinin ağır bastığı ortak beklentileri ifade etmektedir."*⁵⁸² şeklinde tanımlanmıştır. Bu bağlamda su hakkına sahip herkesi ifade eden toplumun, atıksuların yaşam alanından uzaklaştırılması ihtiyacının belirli bir coğrafyada temiz ve düzenli bir çevreyi temin ederek birarada yaşayabilmelerini sağladığı için mahalli müşterek ihtiyaç olarak nitelendirilebilse de; içme suyuna olan ihtiyacının mahalli müşterek bir ihtiyaç olmadığı söylenmelidir. Nitekim içme suyu ihtiyacına yönelik hizmetlerde DSİ ve merkezi idarenin devreye girmesinin sebebi de aslen bu hizmetlerin mahalli müşterek ihtiyaçlardan doğmamasıdır.

Günümüzde 'toplumsal genel ihtiyaç' kavramının belli bir zaman ve mekânda, topluma egemen olan sosyal, siyasal ve ekonomik sisteme göre başta siyasi organlarca tespit edilmesi ve kamu hizmeti niteliğine büründürülmesi söz konusudur. Niteliği gereği toplumsal genel ihtiyaç teşkil eden ve niteliği gereği kamu hizmeti sayılan bir faaliyet olmadığı kabul edilmektedir⁵⁸³. Bir ihtiyaç genel ihtiyaç olmaktan çıkabileceği

⁵⁸¹ AYM, E.1994/43, K.1994/42-2, T.01/12/1994; AYM, E.1994/71, K.1995/23, T.28/06/1995.

⁵⁸² AYM, E.1987/18, K.1988/23, T.22/06/1988.

⁵⁸³ DURAN, niteliği gereği kamu hizmeti kavramını devletleştirme hükmü bakımından yasa koyucunun yetkilerini sınırlayan bir kavram olarak değerlendirilmemesi gerektiğini; bir başka ifadeyle niteliği

gibi toplumsal ihtiyaç olmaktan da çıkabilir; dolayısıyla bir faaliyetin kamu hizmeti niteliği de değişebilir. Bir mal ve hizmet sunumunun toplumun biraradalığını sağlayan, toplumsal yaşamın zorunlu kıldığı ve yokluğunda toplumsal yaşamı sekteye uğratabilecek nitelikte olan ihtiyaçların karşılanmasına yönelik bir nitelik taşıyıp taşımadığını önce yasa koyucu ve yasa koyucu verdiği yetkiye dayanarak idare⁵⁸⁴ belirleyebilir.

Belirli bir mal ve hizmet sunumu faaliyetinin kamu hizmeti olarak nitelendirilmesi ile, özel girişim yani çalışma ve sözleşme özgürlükleri belirli bir ölçüde sınırlandırılmış olduğu ve temel hak ve özgürlüklerin kanun ile sınırlandırılması gerekliliği dikkate alındığında, belirli bir faaliyete kamu hizmeti niteliğinin ancak yasa ile verilebileceği savunulmaktadır. Ancak yasa koyucu, toplumsal genel ihtiyaçları karşılamak amacıyla idarenin kontrol, gözetim ve denetimi altında gerçekleştirilecek mal ve/veya hizmet sunumunu kamu hizmeti olarak ‘etiketlemesi’ her zaman söz konusu olmadığı gibi aslında kamu hizmeti niteliğinde olmayan bazı mal ve/veya hizmet sunumlarını da kamu hizmeti olarak adlandırması söz konusu olabilmektedir⁵⁸⁵. Bu halde yargı makamlarının, bir faaliyetin kamu

gereği kamu hizmeti olarak değerlendirilebilecek mal ve hizmet sunumlarının yasa koyucu tarafından kamu hizmeti olarak düzenlenmesi ve idare tarafından üstlenilmesinin zorunluluk yaratmadığını ifade etmektedir. DURAN, **İDARE HUKUKU DERS NOTLARI**, s.304 vd.; ONAR, **İDARE HUKUKUNUN UMUMİ ESASLARI (I)**, s.41; GİRİTLİ, BİLGİN, AKGÜNER, BERK, **İDARE HUKUKU**, s.1064; YAYLA, **İDARE HUKUKU**, s.87; GÜNDAĞ, **İDARE HUKUKU**, s.331.

⁵⁸⁴ Anayasanın veya yasa koyucunun verdiği yetkiyle idarenin de kamu hizmeti kurma yetkisini Danıştay kabul etmiştir. “Kamu hizmeti kurmak ya da özel bir faaliyeti kamu hizmeti haline getirmek, [...] yasa koyucuya ait bir yetkidir. Bir kamu hizmeti doğrudan doğruya kanunla kurulabileceği gibi kanunun verdiği yetkiye dayanarak yürütme organınca da kurulabilir.” Danıştay 1. D., E.1992/232, K.1992/294, T.24/09/1992 (Legalbank). Danıştay kararında yürütme organının bahsedilmekteyse de kamu tüzel kişiliği olan idarelere, kamu hizmeti tesis etme konusunda yasa koyucunun yetki verebileceğini unutmamak gerekir. Zira bu doğrultuda mahalli idarelerin kanundan aldıkları yetki çerçevesinde mahalli müşterek ihtiyaçları karşılamak üzere kamu hizmeti tesis etmeleri mümkündür. Mahalli idarelerin özerklik alanında mahalli müşterek ihtiyaçları karşılamak üzere gerçekleştirilecek kamu hizmetlerini tespit etme yetkilerine ilişkin olarak Anayasa Mahkemesi’nin (AYM, E.1985/2, K.1985/22, T.26/11/1985; AYM, E.1990/1, K.1990/21, T.16/07/1990), il özel idarelerinin görevli olduğu mahalli müşterek ihtiyaçların kapsamının ve sınırının belirlenmesine ilişkin yetkiyi Bakanlar Kurulu’na veren yasa hükmünü Anayasa md.127 ve md.123’e aykırı olduğu gerekçesiyle iptal ettiğini hatırlatmak gerekir. Bununla birlikte kamu hizmetinin bir kamu otoritesinin tekeline alınması ile o mal ve hizmet sunumu faaliyetini gerçekleştirmek isteyen özel kişilerin Anayasa md.48 ile girişim hürriyeti tamamen sonlandırıldığından ötürü Anayasa md.13 uyarınca yasa ile yapılması şarttır; tekel oluşturma konusunda yasa koyucu idareye bir takdir alanı tanıyamaz. ONAR, **İDARE HUKUKUNUN UMUMİ ESASLARI (I)**, s.38-39; DURAN, **İDARE HUKUKU DERS NOTLARI**, s.314; GÖZÜBÜYÜK, TAN, **İDARE HUKUKU (I)**, s.677-683; GİRİTLİ, BİLGİN, AKGÜNER, BERK, **İDARE HUKUKU**, s.1051; YAYLA, **İDARE HUKUKU**, s.84.

⁵⁸⁵ Yasa koyucunun, toplumsal genel ihtiyaçları karşılamak amacıyla idarenin kontrol, gözetim ve denetimi altında gerçekleştirilecek mal ve/veya hizmet sunumunu kamu hizmeti olarak ‘etiketlemesi’ her zaman söz konusu olmadığı gibi siyasi iradenin bulanık veya karmaşık olabileceği veya toplumun genel ihtiyaçlarına ilişkin değil, kişilerin özel ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik olan bazı faaliyetlerin kamu hizmeti niteliği taşıdığının belirtmesinin yerinde olmayabileceği de belirtilmektedir. DURAN, **İDARE HUKUKU DERS NOTLARI**, s.309. “Bir faaliyetin amme hizmeti sayılabilmesi için sebebini teşkil eden ihtiyacın ve temin edilecek menfaatin bir zaruret derecesine çıkması lazım mıdır? Yoksa ihtiyacın daha hafif olması ve elde edilecek menfaatin de bir

hizmeti olup olmadığına maddi ve usul unsurlarını dikkate alarak karar vermek durumunda kalmaktadır. Özel teşebbüsün ciddi ekonomik sorunlar nedeniyle yetersiz kaldığı, ihtiyaçları karşılayamadığı, tatmin edici kârlılık görmemesi, riskli görünmesi, yüksek yatırım veya sermaye gerektirmesi, talebin azlığı gibi sebeplerle girmediği faaliyetlerin yürütülmesini kamu yararı gerektirdiği vakit, bu faaliyetlerin kamu hizmetinin maddi unsurunu karşılayacağı savunulmaktadır⁵⁸⁶.

Bu durumda içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinin su hakkına sahip olan toplumun genel ihtiyacı olup olmadığını yani kamu hizmeti olup olmadığını anlamak için yasa koyucu veya onun verdiği yetki ile idarenin açık iradesine, eğer bunlar yoksa yargı kararlarına bakmak gerekir.

Önceden ifade etmek gerekir ki Anayasa Mahkemesi de “*kişilerin, su, [...] gibi ihtiyaçlarının karşılanması önemli kamu hizmetlerindendir.*”⁵⁸⁷ diyerek suyun genel bir toplumsal ihtiyaç olduğunu belirtmiş ancak bu ihtiyaca yönelik hangi faaliyetlerin kamu hizmeti olacağını açıklamamıştır.

Bu durumda toplumsal genel ihtiyaç olan içilebilir nitelikte, güvenli ve yeterli miktarda suya bireylerin erişmesini sağlayan hangi mal ve/veya hizmet sunumlarının kamu hizmeti niteliğinde olduğunun tespit edilmesi gerekir. Devletler, benimsedikleri ekonomik siyaset doğrultusunda her ne kadar toplumsal genel ihtiyacın karşılanmasına yönelik de olsa bazı mal ve hizmet sunumlarının zaten özel kişiler tarafından karşılanıyor olması gerekçesiyle, ilgili faaliyetlerin kamu otoritesinin kolluk amaç ve yetkilerini aşan nitelikte kontrolü altında yürütülmesini gerekli görmemiş olabilirler.

Anayasa Mahkemesi “[y]asanın [...] maddesinde belirtilen [...] baraj, içme suyu, arıtma tesisi, kanalizasyon [...] yapımı ve işletilmesi ve benzeri etkinlikler kamu hizmetidir. Çünkü bunlar, toplumun ortak gereksinmelerini karşılamaya yönelik, kamu yararı için yapılan düzenli ve sürekli etkinliklerdir.”⁵⁸⁸ diyerek toplumsal genel ihtiyaç

zaruretin izalesi derecesinde değil de sadece bir menfaat derecesinde bulunması kafi midir? Esasen ihtiyaç ile zaruret hudutlarını ayırması güçtür. Bunlar zaman ve mekâna, takdir ve telakkiye göre değişir.” ancak “gerek zaruret gerek menfaat umumi ve genel” olmalıdır. ONAR, **İDARE HUKUKUNUN UMUMİ ESASLARI (I)**, s.16, 32.

⁵⁸⁶ AYAYDIN, **İDARE HUKUKUNA GİRİŞ (I)**, s.152-154; ULUSOY Ali, **KAMU HİZMETİ İNCELEMELERİ**, Ülke Kitapları, 2004, s.13; Anayasa md.47(1)’de yer alan “Kamu hizmeti niteliği taşıyan özel teşebbüsler, kamu yararının zorunlu kıldığı hallerde devletleştirilebilir.” hükmünün de, özel girişimin kimi faaliyetlerinin önemli ölçüde kamu menfaatini ilgilendirdiği hallerde yasa koyucu tarafından kamu hizmeti olarak düzenlenebileceği şeklinde yorumlanması mümkündür. ÇAL, **TÜRKİYE’DE KAMU HİZMETİ...**, s.212-213.

⁵⁸⁷ AYM, E.1973/32, K.1974/11, T.26/03/1974.

⁵⁸⁸ AYM, E.1994/71, K.1995/23, T.28/06/1995; benzer yönde bkz. “Devletin hüküm ve tasarrufu altında olan doğal zenginlikler ve kaynaklarının aranma ve işletilmesinin ilke olarak Devletin görevi sayılması, Anayasa Koyucunun bu işleri ‘kamu hizmeti’ niteliğinde gördüğünün açık kanıtıdır.” AYM, E.1979/1, K.1979/30, T.21/06/1979.

olan su ihtiyacının karşılanmasına yönelik kamu hizmeti oluşturan faaliyetlerin yasa ile belirlendiğini açıkça belirtmiştir.

Dolayısıyla bir kamu tüzel kişinin gözetim, denetim, kontrol ve sorumluluğu altında, 1) suyun yeraltı su kaynaklarından⁵⁸⁹, akarsulardan, barajlardan⁵⁹⁰ ve doğal göllerden, yağmurdan⁵⁹¹ veya denizden⁵⁹² su temin edilmesi ve yaşam alanlarına iletilmesi; 2) temin edilen suyun, içilebilir ve güvenli su haline getirilmesi için çeşitli fiziksel ve kimyasal işlemlerden geçirilerek içerisinde kirliliğe neden olan yabancı maddelerin uzaklaştırılması anlamına gelen arıtımı; 3) arıtılmış içilebilir ve güvenilir nitelikteki ve miktardaki suyun yaşam alanlarına şebeke ağı veya uygun diğer araçlar aracılığıyla dağıtılması; 4) dağıtılmış içme suyunun kullanım sonucu niteliğinin değişerek dönüştüğü atıksuların kanalizasyon şebeke ağı aracılığıyla doğrudan veya vasıtalı şekilde toplanması ve yaşam alanından uzaklaştırılarak arıtılması ardından

⁵⁸⁹ Yeraltı suları genel olarak içilebilir su niteliğine en yakın sulardır. Bu sebeple su hakkının öznesi olan herkesin içme ve kişisel ve hane halkı ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kullanma suyu olarak arıtılması da en kolay sulardır. Bununla birlikte TÜİK 2016 verileri uyarınca içme ve kullanma suyu şebekesi için belediyeler tarafından çekilen toplam su miktarının, %27'si kuyu, %17'si barajlardan olmak üzere, %44'ü yeraltı sularından temin edilmiştir.

⁵⁹⁰ Bent, baraj, rezervuar kavramları teknik olarak birbirinden farklı yapıları ifade etmektedir. Barajlar, içme ve kullanma, tarımsal sulama, endüstri, su ürünleri üretimi ve mesirelik amaçlarla; bunun yanında su seviyesini yükseltmek veya geniş su yüzeyleri meydana getirmek amaçlarıyla; su biriktirmek için bir akarsu vadisinin kapatılması için yapılan yapılar bütünü (baraj gövdesi, rezervuar ve derivasyon, dipsavak ve dolusavaklardan boşaltım alanlarını) ifade eder. Baraj sayesinde barajın gerisinde oluşan su birikintisine baraj gölü veya rezervuar denmektedir. Bentler hem barajları hem akarsuyun iki yakasını çeşitli amaçlarla birbirine bağlayan yapıları ifade eder. ORHON Mine, "Baraj Tipleri ve Yapım Kriterleri", **Türkiye Mühendislik Haberleri**, S:391, 1997, s.13. Bununla birlikte TÜİK 2016 verileri uyarınca içme ve kullanma suyu şebekesi için belediyeler tarafından çekilen toplam su miktarının %45'i baraj sularından temin edilmiştir.

⁵⁹¹ Ambalajlı su ticareti piyasası tarafından önemli şekilde savunulan yağmur suyunun doğrudan tüketiminin sağlığa zararlı olabileceği iddiasını çürütmek üzere Avustralya Melbourne's Monash Üniversitesi'nce yapılan, 300 hanenin bir yıl boyunca tanklarda toplanan yağmur sularını birincil içme suyu kaynağı olarak kullandıkları bir araştırmada yağmur suyunun içilmesinin sağlık açısından güvenilir olduğu ortaya koyduğuna dair haber için bkz. (Anonim), *Rainwater is safe to drink*, 05/11/2009, (E.T.01/06/2019). Türkiye'de doğrudan yağmur suyunun içme suyu olarak kullanılması için toplanması ve depolanması konusunda mevzuatımızda bir yasak olmadığına göre serbestlik ilkesi gereğince yağmur suyunu çeşitli amaçlarla kaptaja alarak kullanmak mümkündür. Bolivya Su Savaşları'na sebep olan bir su hakkı ihlali, şebeke içme suyu hizmetlerinin özelleştirilmesi sonrasında yağmur suyunun depolanarak kullanılmasının yasaklanması idi.

⁵⁹² Tuzlu su niteliğini taşıyan deniz suyunun arıtılması gittikçe daha karmaşık süreçler (Ters Osmos - *Reverse Osmosis*) gerektiren ve yüksek maliyetler içeren arıtım işlemlerini gerektirse de içme suyu hizmetine tahsis edilmektedir. Dünyada deniz suyu arıtma tesislerinden elde edilecek su uzun dönemli sürdürülebilir su yönetimi için uygun bir çözüm olarak değerlendirilmemekte, bu tesislerin çok zorunlu hallerde lokal, küçük ölçekli kurulması söz konusu olmakta ve bu da su ihtiyacına kısmi bir çözüm sağlamaktadır. Gerek bu tesislerin büyük enerji ihtiyacını karşılamak için yapılan santrallerin yarattığı kirlilik, gerekse desalinasyon sonucunda tekrar denize verilen yoğun tuzlu suyun deniz yaşamına olan negatif etkileri sebebiyle deniz suyunun beşerî ihtiyaçları karşılamakta sınırlı olarak kullanılması gerektiği hususunda bkz. GLEICK Peter, *Why don't we get our drinking water from the ocean by taking the salt out of seawater?*, (E.T.01/06/2019). Türkiye'de deniz suyundan içme suyunun elde edildiği tek yer yeraltı su kaynaklarında sıkıntı çeken Avşa Adası'dır. BAŞARAN, **TÜRKİYE'DE DENİZ SUYUNDAN ...**, s.106. Bununla birlikte TÜİK 2016 verileri uyarınca içme ve kullanma suyu şebekesi için belediyeler tarafından çekilen toplam su miktarının %1,5'luk kısmı göl ve deniz sularından temin edilmiştir.

uygun alıcı ortama deşarj edilmesinin ‘içme suyu ve kanalizasyon kamu hizmetleri’ni oluşturup oluşturmadığını anlamak için yasa koyucunun iradesine bakmak gerekmektedir.

Öncelikle altını çizmek gerekir ki yukarıda bölümlemeye çalıştığımız içme suyu ve kanalizasyon hizmetleri aslında birbirini izleyen hizmet basamaklarından oluşan, dikey bütünleşmenin hâkim olduğu bir faaliyettir⁵⁹³. Bununla birlikte içme suyu hizmetinin nihai basamağı olan dağıtım hizmeti ile kanalizasyon hizmeti bireylerin bu dikey hizmetler bütününden faydalanmasını sağlayan son basamaktır; bir başka ifadeyle doğrudan yararlanımı⁵⁹⁴ sağlayan aşamadır. Suyun temini, arıtılması, yerleşim yerlerine iletilmesi, depolanması veya atıksuyun deşarjını sağlayan kanalizasyon bağlantısı dışında kalan uzaklaştırma, arıtım ve deşarj sürecindeki tüm aşamalarında hizmetin işletilmesi aşamalarında kamu hizmetinden nihai olarak yararlananların doğrudan bir yararlanımı bulunmamaktadır. Her ne kadar içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinin faaliyet yapısı bu şekilde birbirinden ayrımlanabilirse de su hakkının öznesi kişi gözünden bakıldığında faaliyet aşamalarının birbirinden ayrımlanması bir anlam ifade etmemekte, dağıtım ve atıksu bağlantısı dışındaki unsurlar çoğunlukla gözden kaçmaktadır. Ancak herhangi bir aşamanın yokluğu kişisel ihtiyaçların karşılanmasına yetecek miktarda, güvenli ve içilebilir sudan faydalanmayı imkânsız kılacaktır. Bu sebeple her ne kadar suyun temini, iletilmesi, arıtılması, atıksuyun toplanması ve deşarjı gibi aşamalarda doğrudan su hakkı öznesine bir edim sunulmadığından, bu hizmetleri yerine getirenlerin dağıtım hizmetinden yararlanan aboneler ile doğrudan bir hukuki ilişki içerisinde olmadıklarından hareketle, bu hizmetleri dağıtım veya kanalizasyonu sağlayan idareye sunulan mal ve hizmetler olarak değerlendirerek, bu hizmetlerin kamu hizmeti olmadığını, kamu hizmetini dağıtım faaliyeti ile sınırlandırmak gerektiğini ve yukarıda saydığımız hizmetlerin kamu hizmetini yürütmek üzere mal ve/veya hizmet temininden ibaret olduğunu söylemek sakıncalıdır. Zira böyle bir yaklaşımda bu hizmetlerin tedariki sadece kamu ihale usulüne tabi olacak, bu hizmetlerin alımına yönelik sözleşmeler özel hukuka tabi olacak ve en önemlisi bu hizmetlerin gereği gibi yerine getirilmesi

⁵⁹³ GÖKDEMİR, KÜRESEL SU KRİZİNE ..., s.33.

⁵⁹⁴ Doktrinde kamu hizmeti ile sunulan mal veya hizmetten bireylerin teker teker veya doğrudan doğruya yararlanmasının zorunlu olmadığı; bayındırlık eser ve hizmetlerinde yararlanmanın anonim ve genel nitelik taşımasının bu hizmetlerin kamu hizmeti niteliği taşımadığı anlamına gelmediği de kabul edilmektedir. DURAN, İDARE HUKUKU DERS NOTLARI, s.307; GÜNDAY, İDARE HUKUKU, s.338; ONAR, İDARE HUKUKUNUN UMUMİ ESASLARI (1), s.17.

için su hakkı öznelerinin ilgili idareye karşı haklarını ileri sürmeleri imkansız hale gelecek, bu hizmetlerin yürütülmesinde kamu hizmeti ilkeleri uygulanmayacaktır.

Bu çerçevede suyun yeraltı su kaynaklarından, akarsulardan, barajlardan ve doğal göllerden alınması, tasfiyesi ve isalesi ve gerektiğinde depolanmasının, atıksuların boşaltımı, toplanması, arıtımı ve uygun ortama deşarjının kendi içinde bir bütünlük teşkil ederek su hakkı dolayısıyla toplumun genel ihtiyacı olan güvenilir, temiz, yeterli suya erişimini sağlayan bir kamu hizmeti olduğu söylenebilir.

Nitekim 442 s. Köy Kanunu gereğince köy halkının içme ve kullanma suyu ihtiyacının temini imece usulü ile köylüler tarafından yapılması mecburi işlerden sayılmış, 7478 s. Köy İçme Suları Hk. Kn. md.1 uyarınca DSİ'ye köylerin içme suyu ihtiyacını karşılamak, gerekli altyapıyı kurmak görevi verilmiş, DSİ tarafından kurulan altyapıyı işletmek, bakım ve onarımını sağlamak ise köy ihtiyar heyetine bırakılmıştır. Ayrıca 3202 s. Köye Yönelik Hizmetler Hk. Kn. md.2 uyarınca “(e) köy ve bağlı yerleşme birimlerine, [...] sağlıklı, yeterli içme suyu ve kullanma suyu tesislerini yapmak, [...]” ile il özel idarelerinin görevlendirilmiş olması da içme suyu temin edilmesinin köy halkının genel ihtiyacı olduğunu ifade etmektedir.

1593 s. Umumi Hıfzıssıhha Kanunu md.20 uyarınca “Belediyelerin umumi hıfzıssıhha ve içtimai muavenete taallük eden mesailden ifasile mükellef oldukları vazifeler” den biri “(1) İçilecek ve kullanılacak evsafı fenniyeyi haiz su celbi”dir. İl, ilçe veya belde belediyesi halkının içme ve kullanma suyu ihtiyacının temini için 1053 s. Kn. md.2 uyarınca DSİ'nin “su kaynağını teşkil eden barajlar, isâle hatları ve tasfiye tesisleri”nin yapılması ile görevlendirilmesi belediye halkının genel ihtiyacı olan içme suyunun sağlanmasına yönelik altyapı hizmetlerini somutlaştırmaktadır.

Benzer şekilde 2560 s. Kn. md.2(a) uyarınca büyükşehir belediyelerinde su ve kanalizasyon idareleri “içme, kullanma [...] suyu ihtiyaçlarının her türlü yeraltı ve yer üstü kaynaklarından sağlanması [...]; kaynaklardan abonelere ulaşıncaya kadar her türlü tesisin etüt ve projesini yapmak veya yaptırmak, bu projelere göre tesisleri kurmak veya kurdurmak, kurulu olanları devralıp işletmek ve bunların bakım ve onarımını yapmak, yaptırmak ve gerekli yenilemelere girişmek” ile görevlendirilmişlerdir. Bu hükümle büyükşehir belediyesi halkının da genel ihtiyacı olan içme suyunun sağlanması için yürütülecek faaliyetler somutlaştırılmıştır.

Lakin köylerin, belediyelerin, su ve kanalizasyon idarelerinin, il özel idarelerinin ve varsa mahalli idare birliklerinin yürüteceği içme suyu hizmetlerine imkân sağlamak için DSİ'den yeraltı veya yerüstü sularına ilişkin tahsis talep etmelerinin veya bu

idarelerin sorumluluk alanında kalmamaları sebebiyle veya köylerde kişilerin içme suyu ihtiyaçlarını karşılamak için DSI'den yeraltı suyu kullanma izni almalarının bizatihi kamu hizmeti olmadığını tekrar belirtmek gerekir.

Yeraltı su kaynaklarından, akarsulardan, barajlardan ve doğal göllerden temin edilen suyun, içilebilir ve güvenli su haline getirilmesi için çeşitli fiziksel ve kimyasal işlemlerden geçirilerek içerisinde kirliliğe neden olan yabancı maddelerin uzaklaştırılması anlamına gelen arıtım da yine toplumun genel ihtiyacıdır. 1593 s. Umumi Hıfzıssıhha Kanunu md.236 uyarınca *“İçilmek ve kullanılmak için getirilecek suların fennen içilmesine müsaada edilecek evsafıta olması şarttır. Olmadığı takdirde bunların fennen icap ettiği surette temizlenmesine ve evsafının ıslahına belediyeler mecburdurlar.”* Bu bağlamda gerek köy gerek belediye gerek büyükşehir belediyesi gerek il halkının genel ihtiyacı olan temin edilen suyun içilebilir vasıfta olması ihtiyacını ilgili idarelerin arıtma faaliyeti ile karşılayacağını belirtmek gerekir.

Yeraltı su kaynaklarından, akarsulardan, barajlardan ve doğal göllerden temin edilen ve arıtılarak içilebilir, güvenli hale getirilen içme suyunun nüfusun ihtiyaçlarına yeterli oranda yerleşim alanlarında ve çeşitli kamusal alanlarda erişilmesini sağlayacak şekilde, şebeke ağı veya ihtiyacı karşılamaya uygun diğer araçlar aracılığıyla dağıtılması ise mahalli müşterek ihtiyacıdır.

442 s. Köy Kanunu md.13 uyarınca *“(2) Köye kapalı yoldan içilecek su getirmek ve çeşme yapmak”* köylülerin mecburi işlerindendir. Dikkat edilirse köyün coğrafi düzeni ve nüfusu dikkate alındığında köyde yaşayanların makul bir süre içerisinde suya erişimini sağlamak üzere bir çeşme yapılması yeterli görülmüş; içme suyunun köy içinde şebeke ile hanelere dağıtımını kanun köy halkının mahalli müşterek ihtiyacı olarak görülmemiştir. Ancak köy nüfusunun artması ile mahalli müşterek ihtiyacın ne şekilde olduğunu tespit ederek ilgili yatırımların yapılması için il özel idaresine ve DSI'ye başvurulmasının mümkün olduğunu da eklemek gerekir. Örneğin Nevşehir İl Özel İdaresi Köy İçme Suyu Tesisleri İşletme-Bakım ve Onarım Yönetmeliği md.6 ve Çanakkale İl Özel İdaresi Köy İçme ve Kullanma Suyu Tesisleri İşletme Bakım ve Onarım Yönetmeliği md.12; bazı köylerde şebekeli içme suyu tesisi bulunduğunu; bu köylerde her hanenin şebeke içme suyu hizmetinden faydalanmak üzere bağlı bulunduğu köy muhtarlığı ile arasında su abone sözleşmesi imzalayarak abone olması gerektiğini ve bedeli kendisi tarafından karşılanmak ve tükettiği suyun ölçümünü yapmak üzere su sayacı taktırmak ve kullandığı suya göre belirlenen su bedelini ödemek zorunda olduğunu ifade etmektedir.

5393 s. Belediye Kanunu md.15(1)(e) uyarınca belediye sınırları içerisinde *“içme ve kullanma [...] suyu sağlamak [...] için gerekli tesisleri kurmak, kurdurmak, işletmek ve işlettirmek”* görevi uyarınca il, ilçe ve belde belediyelerin içme suyu dağıtımını şebeke kurarak mı yoksa örneğin her sokağa bir çeşme inşa ederek mi yoksa tankerle dağıtım yaparak mı gerçekleştireceği konusunda bir takdir yetkisi olduğu gibi bir düşünce teorik olarak hatalı olmaz. Nitekim 5393 s. Belediye Kanunu md.14(5) *“Belediye hizmetleri, vatandaşlara en yakın yerlerde ve en uygun yöntemlerle sunulur.”* hükmü de bu takdir yetkisini göstermektedir. Bu husus ayrıca İTASY md.16(1)(f) uyarınca belediye mücavir alanı dışında olup fenni su şebekesi bulunmayan veya sıhhi içme-kullanma suyu yeterli olmayan, toplu yaşanan ve günde 500 litreden fazla zaruri su ihtiyacı bulunan yerlerdeki kişilerin su ihtiyacının karşılanması için, izne bağlanmış olan kaynak ve içme sularından, Sağlık Bakanlığı Halk Sağlığı Genel Müdürlüğünden izin alınması üzerine hijyenik şartları uygun tank, tanker vb. araçlarla taşınması, hijyenik şartları uygun olan depolarda depolanması şeklinde su temin edilebilmektedir. Belde halkının mahalli müşterek ihtiyaçlarının tatmin edilmesinde beldenin coğrafi yapısı ve nüfusunun gerektirdiği yöntemlerden uygun olanını belediye takdir edecektir. Ancak İTASY’de belirtilen taşımali yolla içme suyu temininin bir istisna teşkil ettiğini hemen belirtmek gerekir. Zira 26/05/1981 tarihli ve 2464 s. Belediye Gelirleri Kanunu’nun (RG:29/05/1981, S:17354) dağıtımın yapıldığı saha dahilindeki gayrimenkul sahiplerinden Su Tesisleri Harcamalarına Katılma Payı alınmasını düzenleyen 88’inci maddesi belediyenin içme suyu dağıtım görevini, içme suyu şebeke tesislerinin yapılması, tevsii ve ıslahı ile gerçekleştireceğini belirterek içme suyunun şebeke ile dağıtımın asli yöntem olarak belirlendiğini kanıtlamaktadır.

2560 s. Kn. md.2(a) uyarınca su ve kanalizasyon idarelerinin *“içme, kullanma [...] suyu ihtiyaçlarının her türlü yeraltı ve yer üstü kaynaklarından sağlanması ve ihtiyaç sahiplerine dağıtılması için; kaynaklardan abonelere ulaşıncaya kadar her türlü tesisin etüt ve projesini yapmak veya yaptırmak, bu projelere göre tesisleri kurmak veya kurdurmak, kurulu olanları devralıp işletmek ve bunların bakım ve onarımını yapmak, yaptırmak ve gerekli yenilemelere girişmek”* ile görevli olması dolayısıyla büyükşehir belediyesi halkının içme suyuna erişiminin şebeke ile sağlanması bir mahalli müşterek ihtiyaç olup şebekenin kurulmasına ilişkin faaliyetlerin kamu hizmeti teşkil edeceği açıktır. Bu bağlamda 2560 s. Kanunda su ve kanalizasyon idarelerinin açıkça içme suyunu ihtiyaç sahiplerine dağıtmasından kastın abonelere

ulaşımı ifade ettiği görülmektedir. Aboneler özel kişiler olabileceği gibi idare de olabilir. Bir başka ifadeyle abone kavramı bir konutta yaşayan aileleri ifade ettiği kadar bir işyerini işleten tüzel kişileri veya idareleri de kapsamaktadır. Zira gerek bir idarenin gerekse bir özel hukuk tüzel kişinin gerçekleştirdiği faaliyetler sırasında da bu faaliyetleri ifa eden kamu görevlileri veya işçiler ile bu faaliyetlerden yararlananlar da su hakkına sahiptirler. Dolayısıyla büyükşehir belediyelerinde su ve kanalizasyon idarelerinin içme suyuna ihtiyaç duyan herkesi abone yaparak şebeke ile içme suyu dağıtımını yapmakla yükümlü olduğu açıktır.

Yeraltı su kaynaklarından, akarsulardan, barajlardan ve doğal göllerden temin edilen ve arıtılarak içilebilir, güvenli hale getirilen ve nüfusun ihtiyaçlarına oranla yeterli miktarı yerleşim alanları ve kamusal alanlarda erişilmesini sağlayacak şekilde şebeke ağı veya ihtiyacı karşılamaya uygun diğer araçlar dağıtılan içme suyunun kişisel ve evsel kullanım sonrasında niteliğinin değişerek dönüştüğü atıksuların kanalizasyon şebekesi aracılığıyla doğrudan bağlantı ile veya vasıtalı şekilde toplanması ve yaşam alanından uzaklaştırılarak uygun alıcı ortama deşarj edilmesi de mahalli müşterek ihtiyaç teşkil eder.

442 s. Köy Kanunu md.13(6) uyarınca *“Evlerden dökülecek pis suların kuyu, çeşme, pınar sularına karıştırmayarak ayrıca akıp gitmesi için üstü kapalı akıntı yapmak;”* yani kanalizasyon işleri yapmak da köylünün mecburi işlerindendir. Ancak 442 s. Köy Kanunu md.13(5) uyarınca köyün her evinde ve köyün münasip bir yerinde umumi bir hela yapılması da mecburi olup buradan kaynaklanan atıksuyun kapalı bir kuyu yani fosseptike akıtılması veya lağımla kanalizasyona verilmesi mecburidir. Dolayısıyla her evin üreteceği atıksu için kanalizasyon kurulması öngörülmekle birlikte tuvaletlerin kanalizasyona bağlanması konusunda mahalli müşterek ihtiyacın ne olduğu dikkate alınarak kanalizasyon bağlantısı takdir edilecektir. Örneğin Yalova İl Özel İdaresi Kanalizasyon Tesisleri Yapım, Bakım, Onarımı ve İşletmesine Dair Yönetmelik md.11(a)’da *“Köyde bulunan tüm evler, evsel atıksuyunu kanalizasyon şebekesine bağlamak zorundadır.”* hükmü ile mahalli müşterek ihtiyacın tüm köylerde kanalizasyon olduğunu belirlemiş ve yararlanmayı da zorunlu kılmıştır. Buna karşılık Nevşehir İl Özel İdaresi Köy Kanalizasyon Tesisleri İşletme, Bakım ve Onarım Yönetmeliği md.6(1)’de *“Kanalizasyon tesisi bulunan köylerde her abone, evsel atıksularını kanalizasyon şebekesine bağlamak zorundadır.”* diyerek bazı köylerde kanalizasyon tesisinin mahalli müşterek ihtiyaç olmadığından bulunmadığını belirtmektedir.

5393 s. Belediye Kanunu md.15(e) uyarınca belediyeler “[...] atıksu[yun] uzaklaştırılmasını sağlamak; bunlar için gerekli tesisleri kurmak, kurdurmak, işletmek ve işletletmek” ile görevlidir. Atıksuyun, şebeke ile abonelere sağlanan içme suyunun kullanıldığı her yerde ortaya çıkacağı dikkate alındığında, içme suyu şebekesi bağlanan her aboneye ayrıca kanalizasyona bağlantısı ile kanalizasyon hizmetinin sunulması da belediye halkının mahalli müşterek ihtiyacıdır.

Su ve kanalizasyon idarelerinin 2560 s. Kn. md.2(b) uyarınca “kullanılmış sular[ın] [...] toplanması, yerleşim yerlerinden uzaklaştırılması ve zararsız bir biçimde boşaltma yerine ulaştırılması veya bu sulardan yeniden yararlanılması için abonelerden başlanarak bu suların toplanacakları veya bırakılacakları noktaya kadar her türlü tesisin etüt ve projesini yapmak veya yaptırmak, bu projelere göre tesisleri kurmak veya kurdurmak, kurulu olanları devralıp işletmek ve bunların bakım ve onarımını yapmak, yaptırmak ve gerekli yenilemelere girişmek” ile görevli oldukları dikkate alındığında içme suyunu kullanan büyükşehir belediyesi halkının ürettiği atıksuların toplanarak ve uygun alıcı ortama mevzuata uygun şekilde deşarjının sağlanması da mahalli müşterek bir ihtiyaçtır.

Kısaca içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinin yasa koyucunun iradesiyle halen su hakkını karşılamak üzere kamu hizmeti olarak düzenlendiğini söylemek mümkündür. Ayrıca içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinin su hakkına sahip herkesi ifade eden topluma yönelik olmakla birlikte aslen mahalli hizmetler olarak düzenlendiğinin de altı çizilmelidir. Mahalli idarelerin hizmet alanlarının Türkiye coğrafyasının her alanını kapsadığı dikkate alındığında bu hizmetlerin sunulmayacağı bir mahalin olmadığını; dolayısıyla Türkiye’de su hakkına sahip kimsenin içme suyu ve kanalizasyon hizmetine teorik olarak erişimini sağlayacak sorumlu bir idarenin var olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca temin aşamasında doğal kaynakların bütünsel olarak değerlendirilmesi gerekliliği dolayısıyla tüm ülkede faaliyet gösteren DSİ de bu faaliyete katılmaktadır. Şimdi bu mahalli idarelerin hangileri olduğunu ve bu mahalli idarelerin kamu hizmetlerini özel kişilere gördürme imkânı olup olmadığı hususunu incelemek gerekir.

ii. Organik Unsur

Kamu hizmetinin, toplumsal yaşayışın işleyişinin sekteye uğratacak veya imkânsızlaştıracak nitelikteki genel ihtiyaçların tatmin edilmesi ve karşılanması için

sunulan mal ve/veya hizmetler olduğu gerçeğinde bu sunumu kimin yapacağı konusu kamu hizmetinin organik unsurunu ilgilendirmektedir. Anayasa Mahkemesi'nin de birçok kararında belirttiği üzere kamu hizmetleri devlet veya diğer kamu tüzel kişileri tarafından veya bunların gözetim ve denetimleri altında özel kişiler tarafından yürütülmektedir.

1) Hizmetlerin idare tarafından yürütülmesi

Kamu hizmetinin devlet veya kamu tüzel kişileri veya ilgili kamu hizmetini görmek maksadıyla tüzel kişiliğe sahip olarak kurulmuş idareler⁵⁹⁵ tarafından yürütülmesi olağan⁵⁹⁶ yöntemdir. Emanet usulü, kamu hizmetinin kamu tüzel kişileri veya ilgili kamu hizmetini görmek maksadıyla tüzel kişiliğe sahip olarak kurulmuş idareler tarafından yürütülmesini ifade eder.

⁵⁹⁵ Emanet usulünün klasik tanımında 'hizmetin ayrı bir tüzel kişilik olarak örgütlenmemesi' unsuru da yer almaktadır. Nitekim kamu hizmetlerinin kamu tüzel kişileri tarafından işletilme usulleri doktrinde emanet ve kamu kurumu usulü olarak da değerlendirilmektedir; bkz. GÖZLER, **İDARE HUKUKU**, s.345-347, KARAHANOGULLARI, **KAMU HİZMETİ**, s.284-287. Danıştay 10.D., E.1995/4326, K.1996/2769, T.21/05/1996 (Legalbank) kararı ile, büyükşehir belediyesine 3030 s. Büyükşehir Belediyesi Kanunu ile tekel olarak verilen yolcu ve yük terminalleri yapmak ve işletmek görevini yerine getirmek üzere Ankara Büyükşehir Belediyesi ile Atatürk Orman Çiftliği arasında tüzel kişiliğe sahip olmamakla birlikte 'adi ortaklık' olarak kurulan Ankara Şehirlerarası Terminal İşletmesi'nin kamu hizmetini büyükşehir belediyesi adına yürüttüğünü ifade ederken emanet usulünden çıkılmadığını da dolaylı olarak ifade etmektedir. Yasa koyucu tarafından belirli bir kamu hizmetini yürütmek üzere kurulan kamu kurumlarının da kamu hizmetini emanet usulü ile yürüttüğünü söylemek mümkündür. ONAR, **İDARE HUKUKUNUN UMUMİ ESASLARI (1)**, s.43; DURAN, **İDARE HUKUKU DERS NOTLARI**, s.328; GİRİTLİ, BİLGİN, AKGÜNER, BERK, **İDARE HUKUKU**, s.1065-1066; GÖZÜBÜYÜK, TAN, **İDARE HUKUKU (I)**, s.700; ÖZAY, **GÜNiŞİĞİNDA YÖNETİM**, s.247; GÜNDA, **İDARE HUKUKU**, s.343; AKYILMAZ, SEZGİNER, KAYA, **TÜRK İDARE HUKUKU**, s.501. Danıştay İdari İşler Kurulu'nun E.2006/14, K.2006/14, T.15/11/2006 kararı ile onaylanan Danıştay 1. D., E.2006/203, K.2006/719, T.06/07/2006 (Lexpera) kararı ile sermayesi dolayısıyla belediyenin hakimiyeti altında olup ilgili kamu hizmetini yürütmek üzere belediye tarafından kurulan ve sermayesi, malvarlığı ve personeli ilgili kamu hizmetinin yerine getirilmesi amacıyla belediye tarafından sağlanan anonim şirketin de kamu hizmetini emanet usulü ile yürüttüğü kabul edilmiştir. *"Bu durumda, İzmir Körfezinde araç ve yolcu taşımacılığı işini yapacak olan Şirketin sermayesinin tamamının belediyeye ait olduğu, Özelleştirme İdaresinden 4046 sayılı Yasa uyarınca alınan deniz ulaşım vasıtalarının bedeli ödenerek, iskelelerin kullanım haklarıyla birlikte belediyenin malı haline geldiği, Türkiye Denizcilik İşletmelerinden özelleştirme nedeniyle devralınan ve bu hizmette kullanılan personelin de kamu personeli statüsünde oldukları, dolayısıyla sözü edilen kamu hizmetinin esasen belediye tarafından kurulmuş bir şekilde, kamu mallarının, kamu personelinin kullanılması suretiyle yine kamu sermayesiyle kurulmuş bir şirkete sadece işletmesinin verilmesi şeklindeki bir yöntemin "imtiyaz" yöntemi olarak değerlendirilmesi mümkün olmadığı gibi, bir sözleşmenin adının imtiyaz sözleşmesi olarak belirlenmiş olması da sözleşmeye bu niteliği kazandırmaz."*

⁵⁹⁶ *"Kamu hukukunun genel ilkeleri gereğince, kamu hizmet ve faaliyetlerinin bizâtihi idare kuruluş ve kurumları eliyle, kamusal yönetim biçimine göre yürütülmesi asıl ve olağandır."* AYM, E.2017/166, K.2018/8, T.18/01/2018; AYM, E.2014/179, K.2015/54, T.17/06/2015; AYM, E.2013/84, K.2014/183, T.04/12/2014; AYM, E.2011/63, K.2013/28, T.14/02/2013; AYM, E.2012/27, K.2012/173, T.08/11/2012; AYM, E.2012/6, K.2012/131, T.27/09/2012; AYM, E.2011/27, K.2012/101, T.05/07/2012; AYM, E.2007/2, K.2011/12, T.13/01/2011; AYM, E.2005/110, K.2005/111, T.29/02/2005; AYM, E.2000/17, K.2002/46, T.07/05/2002.

Suyun yeraltı su kaynaklarından, akarsulardan, barajlardan ve doğal göllerden alınması, tasfiyesi ve isalesi ve gerektiğinde depolanmasından, yani kısaca temininden, DSİ ve mahalli idareler ile su ve kanalizasyon idarelerinin ortak olarak sorumlu olduğunu daha önce belirtmiştik⁵⁹⁷.

Köy halkının içme ve kullanma suyu ihtiyacının temini 442 s. Köy Kanunu gereğince imece usulü ile köylüler tarafından yapılması mecburi işlerde olmakla birlikte ekonomik yetersizlikler karşısında bir destek mekanizması öngörülmüştür. 7478 s. Köy İçme Suları Hk. Kn. md.1(1) uyarınca DSİ Umum Müdürlüğü tarafından temin ve tedarik olunacağı düzenlenmiş; DSİ'ye köylerin içme suyu ihtiyacını karşılamak üzere tahsisleri değiştirmekle, yeterli içme suyu olmayan köylere içme suyu iletmek üzere gerekli altyapıyı kurmak ve kurulan altyapıyı işletmek, bakım ve onarımını sağlamak üzere köy ihtiyar heyetine bir protokolle teslim etmek görevleri verilmiştir. Bunun yanında 7478 s. Kn. md.1(2) uyarınca DSİ, bazı köylere ait işlerin kendi kontrol ve murakebesi altında yapılmasını vilayete bırakabilmektedir; bu durumda md.13 uyarınca bu köylerin içme suyu ihtiyacına yönelik münferit tahsisleri yapmak yetkisini vilayet idare heyeti de kullanabilmektedir. Ayrıca 3202 s. Köye Yönelik Hizmetler Hk. Kn. md.2 uyarınca il özel idareleri *“(e) köy ve bağlı yerleşme birimlerine, [...] sağlıklı, yeterli içme suyu ve kullanma suyu tesislerini yapmak, geliştirmek ve yapımına destek olmak, sondaj kuyuları açmak, bu maksatla umuma ait sular ile kanunlarla köye ve köylüye devir ve tahsis edilmiş veya köyün veya köylerin eskiden beri intifaında bulunmuş olan suları; köylerin ve bağlı yerleşme birimlerinin, [...] ihtiyacına göre tevzi etmek (dağıtmak)”* ile görevlidir. Bu durumda il özel idaresi olan illerdeki köylerde içme ve kullanma suyu temininde il özel idareleri ile DSİ'nin koordinasyon içerisinde çalışması söz konusu olup bu halde kamu hizmetinin temin aşamasının idare tarafından emanet usulü ile yürütüldüğü açıktır. Not etmek gerekir ki; içme ve kullanma suyu temininin köylere içme suyu götürme birlikleri tarafından gerçekleştirilmesi de emanet usulü çerçevesinde değerlendirilecektir.

1593 s. Umumi Hıfzıssıhha Kanunu md.20 uyarınca belediyelerin yürütmekle yükümlü olduğu görevlerden biri *“(1) İçilecek ve kullanılacak evsafı fenniye haiz su celbi”*dir. Ancak bu hizmetleri kendi ekonomik imkanlarıyla yerine getiremeyen belediyeler için de yine bir destek mekanizması öngörülmüştür. Belediye (şehir veya belde) halkının içme ve kullanma suyu ihtiyacının temini, 1053 s. Kn. md.2 uyarınca

⁵⁹⁷ Bu noktada mahalli idare birliklerinin kurulması halinde her aşamada sorumlu olabileceğini de belirtmek gerekir.

“su kaynağını teşkil eden barajlar, isâle hatları ve tasfiye tesisleri”ni yapmak, md.8 uyarınca belediyelerin ihtiyacını karşılayacak su kaynağını teşkil eden barajları işletmek ve md.5 uyarınca “isâle hatları ve tasfiye tesislerini” bir protokol ile ilgili su ve kanalizasyon idareleri ile belediyelerce işletilmek üzere devretmekle DSİ görevlendirilmiştir. Dolayısıyla bu durumda il özel idaresi olan illerdeki beldelerin içme ve kullanma suyu temininde belediyeler ile DSİ’nin koordinasyon içerisinde çalışması söz konusu olup bu halde kamu hizmetinin temin aşamasının idare tarafından emanet usulü ile yürütüldüğü açıktır. Not etmek gerekir ki; içme ve kullanma suyu temininin beldelere içme suyu götürme birlikleri tarafından gerçekleştirilmesi de emanet usulü çerçevesinde değerlendirilecektir.

2560 s. Kn. md.2(a) uyarınca büyükşehir belediyelerinde su ve kanalizasyon idareleri “içme, kullanma [...] suyu ihtiyaçlarının her türlü yeraltı ve yer üstü kaynaklarından sağlanması [...]; kaynaklardan abonelere ulaşıncaya kadar her türlü tesisin etüt ve projesini yapmak veya yaptırmak, bu projelere göre tesisleri kurmak veya kurdurmak, kurulu olanları devralıp işletmek ve bunların bakım ve onarımını yapmak, yaptırmak ve gerekli yenilemelere girişmek” ile görevlendirilmişlerdir. Bu durumda büyükşehir belediyesi olan illerde içme ve kullanma suyu temininde su ve kanalizasyon idareleri ile DSİ’nin koordinasyon içinde çalışması söz konusu olup⁵⁹⁸ bu halde kamu hizmetinin temin aşamasının idare tarafından emanet usulü ile yürütüldüğü açıktır.

Yeraltı su kaynaklarından, akarsulardan, barajlardan ve doğal göllerden temin edilen suyun, içilebilir ve güvenli su haline getirilmesi için çeşitli fiziksel ve kimyasal işlemlerden geçirilerek içerisinde kirliliğe neden olan yabancı maddelerin uzaklaştırılması anlamına gelen arıtmadan ise mahalli idareler ile su ve kanalizasyon idarelerinin sorumlu olduğunu ifade etmek gerekir. Kısaca arıtım faaliyeti dağıtım faaliyetinden sorumlu olan idarenin sorumluluk alanına düşmektedir.

1593 s. Umumi Hıfzıssıhha Kanunu md.236 uyarınca “İçilmek ve kullanılmak için getirilecek suların fennen içilmesine müsaada edilecek evsafıta olması şarttır. Olmadığı takdirde bunların fennen icap ettiği surette temizlenmesine ve evsafının ıslahına belediyeler mecburdurlar.” Bu bağlamda il özel idaresi olan illerdeki

⁵⁹⁸ Türkiye’de belediyelerin sağladığı içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerine ilişkin istatistikler TÜİK tarafından tutulmaktadır. TÜİK istatistiklerinde, su ve kanalizasyon idareleri ayrı birer kamu tüzel kişiliği olsa da belediye gibi değerlendirilmektedir ve endüstriyel kullanma suyu da bu veriler içerisinde yer aldığından su hakkı bağlamında içme suyu hizmetine şebeke aracılığıyla erişen nüfus oranı hesaplanamamaktadır. Ayrıca TÜİK verilerinde köylere ilişkin verinin olmadığını da belirtmek gerekir. Belediyeler için verilen istatistikler için bkz. supra II.A.2.ii. Belediyeler.

beldelere temin edilen suların arıtımından belediyelerin, büyükşehir belediyesi olan illerde su ve kanalizasyon idarelerinin sorumlu olduğu açıktır. Köylerde DSİ veya il özel idaresi tarafından temin edilen suyun arıtımı da yine il özel idareleri ile DSİ'nin koordinasyon içerisinde çalışması söz konusu olmaktadır. Yine eğer köy veya beldelere su götürme birliği varsa ilgili mahalli idare birliği arıtmadan da sorumlu olacaktır. Tüm bu hallerde kamu hizmetinin arıtım aşamasının da ilgili idareler tarafından emanet usulü ile yürütüldüğü açıktır.

Yeraltı su kaynaklarından, akarsulardan, barajlardan ve doğal göllerden temin edilen ve arıtılarak içilebilir, güvenli hale getirilen içme suyunun nüfusun ihtiyaçlarına yeterli oranda yerleşim alanları ve kamusal alanlarda erişilmesini sağlayacak şekilde şebeke ağı veya ihtiyacı karşılamaya uygun diğer araçlar aracılığıyla dağıtılmasından aslen mahalli idareler ile su ve kanalizasyon idareleri sorumludur.

442 s. Köy Kanunu md.13 uyarınca “(2) Köye kapalı yoldan içilecek su getirmek ve çeşme yapmak” köylülerin mecburi işlerindendir. Ancak köyün coğrafi düzeni ve nüfusu doğrultusunda içme suyunun şebeke ile dağıtımının köy halkının mahalli müşterek ihtiyacı olduğu tespit edildikten sonra köy halkının ihtiyaç duyacağı içme suyu dağıtım yapılarının yapılmasında il özel idareleri ve DSİ'nin koordinasyon içinde çalıştığını hatırlatmak gerekir. Bu durumda il özel idaresi olan illerdeki köylerde içme ve kullanma suyu dağıtımının il özel idareleri ile DSİ'nin tarafından emanet usulü ile yürütüldüğü açıktır. Not etmek gerekir ki; içme ve kullanma suyu dağıtımının köylere içme suyu götürme birlikleri tarafından gerçekleştirilmesi de emanet usulü çerçevesinde değerlendirilecektir.

5393 s. Belediye Kanunu md.15/(e) uyarınca belediye sınırları içerisinde “içme ve kullanma [...] suyu sağlamak [...] için gerekli tesisleri kurmak, kurdurmak, işletmek ve işlettirmek” ve 2464 s. Belediye Gelirleri Kanunu md.88 uyarınca il, ilçe ve belde belediyelerin içme suyunu şebeke ile dağıtım görevini yürütmekle aslen sorumlu olduklarını söylemek mümkündür. Not etmek gerekir ki; içme ve kullanma suyu temininin beldelere içme suyu götürme birlikleri tarafından gerçekleştirilmesi de emanet usulü çerçevesinde değerlendirilecektir.

5216 s. Büyükşehir Belediyesi Kanunu md.7 uyarınca büyükşehir belediyelerinin “[...] r) su [...] hizmetlerini yürütmek, bunun için gerekli baraj ve diğer tesisleri kurmak, kurdurmak ve işletmek” görevinin 2560 s. Kn. md.2/(d) uyarınca su ve kanalizasyon idarelerince yerine getirildiğini açıklamıştık. Su ve kanalizasyon idarelerinin 2560 s. Kn. md.2(a) uyarınca “içme, kullanma [...] suyu

ihtiyaçlarının her türlü yeraltı ve yer üstü kaynaklarından sağlanması ve ihtiyaç sahiplerine dağıtılması için; kaynaklardan abonelere ulaşınca kadar her türlü tesisin etüt ve projesini yapmak veya yaptırmak, bu projelere göre tesisleri kurmak veya kurdurmak, kurulu olanları devralıp işletmek ve bunların bakım ve onarımını yapmak, yaptırmak ve gerekli yenilemelere girişmek” ile görevli oldukları açıktır. 2560 s. Kn. uyarınca su ve kanalizasyon idareleri, içme suyunu ihtiyaç sahiplerine şebeke ile dağıtımından aslen sorumludurlar.

Yeraltı su kaynaklarından, akarsulardan, barajlardan ve doğal göllerden temin edilen ve arıtılarak içilebilir, güvenli hale getirilen ve nüfusun ihtiyaçlarına oranla yeterli miktarı yerleşim alanları ve kamusal alanlarda erişilmesini sağlayacak şekilde şebeke ağı veya ihtiyaı karşılamaya uygun diğer araçlar dağıtılan içme suyununun kişisel ve evsel kullanım sonrasında niteliğinin değişerek dönüştüğü atıksuların kanalizasyon şebekesi aracılığıyla doğrudan bağlantı ile veya vasıtalı şekilde toplanması ve yaşam alanından uzaklaştırılarak uygun alıcı ortama deşarj edilmesinden de aslen dağıtımı yapan mahalli idareler ile su ve kanalizasyon idareleri sorumludur.

442 s. Köy Kanunu md.13(6) uyarınca “*Evlerden dökülecek pis suların kuyu, çeşme, pınar sularına karışmıyarak ayrıca akıp gitmesi için üstü kapalı akıntı yapmak;*” yani kanalizasyon işleri yapmak da köylünün mecburi işlerindendir. Köyün ihtiyaç duyacağı kanalizasyon altyapısının yapılmasında il özel idareleri ve DSİ’nin koordinasyon içinde çalıştığını hatırlatmak gerekir. Not etmek gerekir ki; kanalizasyon hizmetleri, köylere içme suyu götürme birliklerinden ayrı olarak köylere hizmet götürme birlikleri tarafından gerçekleştirilebilmekte olup, bu halde de kanalizasyon hizmeti ilgili mahalli idare birliği tarafından emanet usulü çerçevesinde yürütmektedir.

5393 s. Belediye Kanunu md.15/(e) uyarınca belediyeler “[...] *atıksu*[yun] *uzaklaştırılmasını sağlamak; bunlar için gerekli tesisleri kurmak, kurdurmak, işletmek ve işletletmek*” ile görevlidir. Atıksuyun, şebeke ile abonelere sağlanan içme suyunun kullanıldığı her yerde ortaya çıkacağı dikkate alındığında, içme suyu şebekesi bağlanan her abonenin ayrıca kanalizasyona bağlantısını yapmak ve kanalizasyon hizmetlerini işletmekle aslen belediyeler sorumludur. Not etmek gerekir ki; kanalizasyon hizmetleri, il özel idaresi olan illerdeki belediye birlikleri tarafından da emanet usulü çerçevesinde yürütülebilmektedir.

5216 s. Büyükşehir Belediyesi Kanunu md.7 uyarınca büyükşehir belediyelerinin “[...] *r*) [...] *kanalizasyon hizmetlerini yürütmek, bunun için gerekli*

[...] *tesisleri kurmak, kurdurmak ve işletmek*” görevinin 2560 s. Kn. md.2/(d) uyarınca su ve kanalizasyon idarelerince yerine getirildiğini açıklamıştık. Su ve kanalizasyon idarelerinin 2560 s. Kn. md.2(b) uyarınca *“kullanılmış sular[ın] [...] toplanması, yerleşim yerlerinden uzaklaştırılması ve zararsız bir biçimde boşaltma yerine ulaştırılması veya bu sulardan yeniden yararlanılması için abonelerden başlanarak bu suların toplanacakları veya bırakılacakları noktaya kadar her türlü tesisin etüt ve projesini yapmak veya yaptırmak, bu projelere göre tesisleri kurmak veya kurdurmak, kurulu olanları devralıp işletmek ve bunların bakım ve onarımını yapmak, yaptırmak ve gerekli yenilemelere girişmek”* ile görevli oldukları düzenlenmiştir. Bu bağlamda 2560 s. Kn. uyarınca içme suyunu kullanan ve atıksu üreten abonelerden başlayan ve uygun alıcı ortama mevzuata uygun şekilde deşarj yapan bir toplama sistemi kurmakla su ve kanalizasyon idarelerinin aslen sorumlu olduğu ve kanalizasyon hizmetini emanet usulü ile yürüttüğü açıktır.

Görüldüğü üzere mevzuatımızda içme suyu ve kanalizasyon hizmetleri, özel kişilerin girişimine bırakılmamış; mahalli idareler ve kamu kurumlarının asli sorumluluğunda kamu hizmeti olarak düzenlenmiştir. Bu durumda özel kişilerin içme suyu ve kanalizasyon kamu hizmetlerini asli sorumlu idarelerin gözetim, denetim ve kontrolü altında yürütmelerine yasa koyucunun imkân tanıyıp tanımadığını, tanıdıysa hizmetin özel kişiye hangi hukuki ilişki içerisinde gördürüleceğini detaylı şekilde incelemek gerekir.

2) Hizmetlerin özel kişi tarafından yürütülmesi

Tarihsel süreç içerisinde kamu hizmetlerinin bazılarının sadece idare tarafından yürütülmesi, bazılarının devletin ekonomik ve diğer kaynakları çerçevesinde idare teşkilatıyla yerine getiremediği durumlarda toplumsal ihtiyacın karşılanması için özel kişiler tarafından da yerine getirilmesine hukuken imkân tanınması söz konusu olmuştur. Anayasa Mahkemesi de bu durumu “[...], bu hizmet ve faaliyetlerden kamu gücüne özgü olmayanlar ile özel yönetim biçimiyle gerçekleştirilmeye elverişli bulunanlar, tüm sorumluluk yine ilgili idare üzerinde kalmak kaydıyla, onun sürekli

gözetimi ve denetimi altında, belli yasal usullerle özel müteşebbislere yaptırılabilir."⁵⁹⁹ şeklinde açıkça ifade etmektedir.

Onar, toplumsal genel ihtiyaçları karşılamak gayesiyle yürütülen kamu hizmetlerinden bahsederken devlet ve diğer kamu tüzel kişilerinin veya bunların *"nezaret ve murakabaları altında görül[...]"*eceğini⁶⁰⁰ belirterek kamu hizmetinin özel kişi tarafından görülmesi halinde özel kişilerin özel faaliyetlerine yönelik kolluk yetkilerini aşan işletme şekilleri hakkında emir ve direktifler içeren⁶⁰¹ içten bir gözetim ve denetime⁶⁰² tabi olacaklarını ifade etmektedir. Özel kişilerin kamu hizmetlerinin işletmesine katılması halinde idarenin asli sorumlu olarak toplumsal genel ihtiyacın karşılanması amacıyla, bir başka anlamda düzenli ve sürekli işleyişini sağlamaya yönelik tek taraflı işlemleri ile düzenleme, kamu hizmetinin eşitlik, tarafsızlık ilkeleri yanı sıra bedellendirme kurallarına uygun şekilde yürütüldüğünü gözetleme ve denetleme yetkileri kamu hizmeti etiketi kaldırılmadığı sürece devam edecektir. Anayasa Mahkemesi de bu hususu *"kamu hizmetleri ne suretle yürütülürse yürütülsün, kamu kurum ve kuruluşlarının gözetim ve denetimleriyle hizmeti yönlendirme yetkileri var olduğu sürece, hizmet kamusal niteliğini korumuş olur"*⁶⁰³ şeklinde ifade etmektedir.

Bazı kamu hizmetlerinde devletin ekonomik ve diğer kaynakları hizmetin altyapısının kurulmasına imkân verir ancak işletilmesine imkân vermezken, bazılarında hem altyapının kurulmasına hem de işletilmesine imkân vermediğinden kamu hizmetinin özel kişi tarafından idarenin gözetim, denetim ve kontrolü altında

⁵⁹⁹ *"İdare eliyle yürütülen hizmet ve faaliyetlerden, genel idare esaslarına göre yürütülmesi zorunlu olmayan hizmetlerin, Devletin gözetimi ve denetimi altında, belli yasal usullerle özel kişilere yaptırılabilmesi ise olanaklıdır."* AYM, E.2013/43, K.2013/168, T.26/12/2013.

⁶⁰⁰ ONAR, **İDARE HUKUKUNUN UMUMİ ESASLARI (1)**, s.16.

⁶⁰¹ ONAR, **İDARE HUKUKUNUN UMUMİ ESASLARI (1)**, s.46.

⁶⁰² Kamu hizmetini yürüten özel kişinin kamu hizmetinin asli sorumlusu olan idarenin gözetim, denetim ve kontrolü altında olmasını *"faaliyetin her noktasını ve anını etkileyen içten yani 'intrenseque' bir denetim"* olarak tanımlayan ÖZAY, **GÜNİŞİĞİNDE YÖNETİM**, s.252; *"yoğun bir denetim yetkisi"* olarak tanımlayan GİRİTLİ, BİLGİN, AKGÜNER, BERK, **İDARE HUKUKU**, s.1073; *"kolluk denetimini aşan ve hizmete içten müdahaleye varan bir nitelik"* [taşıyan denetim] olarak tanımlayan GÖZÜBÜYÜK, TAN, **İDARE HUKUKU (I)**, s.705; *"işlevsel denetim"* olarak tanımlayan GÜLAN, *"Kamu Hizmeti Kavramı"*, s.153; *"içselleştirilmiş denetim"* olarak tanımlayan ULUSOY, **KAMU HİZMETİ İNCELEMELERİ**, s.16; *"yeterince açık bir denetim"* olarak tanımlayan Conseil d'État, Narcy kararı ve Chapus, *Droit administratif général*'den aktaran GÖZLER, **İDARE HUKUKU**, s.220; *"kolluk denetimi sınırlarını aşan bir denetim"*, *"içeriğe yönelik denetim"* olarak tanımlayan GİRİTLİ, BİLGİN, AKGÜNER, BERK, **İDARE HUKUKU**, s.1050. İdarenin kamu hizmetini yürüten özel kişi üzerindeki gözetim, denetim ve kontrol yetkisinin ne kadar içeriksel/işsel bir denetim olduğu, niteliği veya niceliği ölçülerek kolluk denetimlerinden farklılaştırılamayacağı görüşüne katılıyoruz; bkz. ÇAL, *"Kamu Hizmeti Kavramı ..."*, s.58.

⁶⁰³ AYM, E.1990/4, K.1990/6, T.12/04/1990.

yürütülmesini sağlamak için yasa koyucu tarafından kamu hukukuna veya özel hukuka tabi farklı hukuki modeller düzenlenmektedir⁶⁰⁴.

Dolayısıyla yasa koyucu tarafından kamu hizmetinin yürütülmesinden asli sorumlu olarak kılınan idare ile kamu hizmetini yürütmekle görevlendirilen özel kişi arasındaki hukuki ilişkinin modellenmesi ve bu ilişkinin tabi olduğu hukukun belirlenmesi gerekir.

Kamu hizmetinin özel kişilere gördürülmesini sağlayan bu usullerden kamu (idare) hukukuna tabi olanlardan başlıcaları⁶⁰⁵ idarenin tek taraflı işlemi olan ruhsat⁶⁰⁶

⁶⁰⁴ Yasa koyucunun kamu hizmetini özel kişilere gördürme yöntemlerinin sınırlı olmadığı, bir kamu hizmetinin hangi usulle işletileceğini belirleme konusunda tam bir takdir yetkisi olduğu belirtilmekle birlikte bu takdir yetkisinin Anayasal yetkiler çerçevesinde kullanılması gerektiği açıktır. ONAR, **İDARE HUKUKUNUN UMUMİ ESASLARI** (1), s.46; GÖZLER, **İDARE HUKUKU**, s.342-343. “[...] Anayasa’nın 47. maddesine eklenen bu fıkradan sonra, kanun koyucunun, imtiyaz sözleşmesinin unsurlarını taşısa dahi herhangi bir sözleşmeyi özel hukuk hükümleri kapsamına alması ve geleneksel olarak kamu hukuku kurallarına tabi sözleşmelerle yürütülen kamu hizmetlerini özel hukuk sözleşmeleri aracılığıyla özel kesime gördürülmesi yolunda düzenleme yapması olanaklı hâle gelmiştir.” AYM, E.2013/50, K.2015/38, T.01/04/2015.

⁶⁰⁵ Kamu hizmetinin özel kişilere gördürülmesinde kamu (idare) hukukuna tabi usuller arasında özel hukuk tüzel kişisi kurarak görevlendirmeyi karma usul ve kamuya yararlı dernek sayma kararıyla görevlendirmeyi ayrı bir usul sayan görüş için bkz. GÖZLER, **İDARE HUKUKU**, s.354-357. Gözübüyük ve Tan ile Gözler Fransız hukukunda *gérance* yönteminden sırasıyla işletme hakkı devri ve vekalet sözleşmesi olarak bahsetmektedir. Gözler, bu sözleşmenin konusunun kamu hizmeti olması ve kamu hukukuna tabi bir idari sözleşme olması dolayısıyla hukuki rejiminin kanunla belirlenmesi gerektiğini açıkça ifade etmektedir. GÖZÜBÜYÜK, TAN, **İDARE HUKUKU (I)**, s.721, GÖZLER, **İDARE HUKUKU**, s.366-368, 407, 10-14.

⁶⁰⁶ Ruhsat usulü, yasa koyucu tarafından idare lehine bir tekel konusu yapılmamış bir kamu hizmetinin hem altyapısının kurulması hem de işletilmesi için özel kişinin talebi üzerine, tek taraflı bir idari işlemle verilen izin olarak tanımlanabilir. İzin usulünün aynı zamanda bir kolluk tedbiri olduğunu hatırlatmak gerekir. Ruhsat ile özel kişiye kamu hizmetini yürütme yetkisi tanınmakla birlikte özel kişinin kolluk düzenlemelerine ek olarak, kamu hizmetinin ilkelerine göre yürütülmesine ve idarenin sorumluluğuna yönelik başkaca düzenlemelere tabi olacağı unutulmamalıdır. GİRİTLİ, BİLGİN, AKGÜNER, BERK, **İDARE HUKUKU**, s.1073; ÖZAY, **GÜNİŞİĞİNDE YÖNETİM**, s.251-252; GÖZÜBÜYÜK, TAN, **İDARE HUKUKU (I)**, s.704-705; GÖZLER, **İDARE HUKUKU**, s.355-356; AKYILMAZ, SEZGİNER, KAYA, **TÜRK İDARE HUKUKU**, s.502-503. Doktrinde kamu hizmetlerinin ruhsat ile özel kişilere gördürülemeyeceği yönündeki görüş için bkz. AZRAK, A. Ülkü, “Devletçe İşletilecek Madenler Hakkındaki Kanuna İlişkin Anayasa Mahkemesi Kararı Üzerine Düşünceler”, **Yargı**, S:47, 1980, s.12-13; KARAHANOGULLARI, **KAMU HİZMETİ**, s.318-310, Yazar, AYM, E.1990/4, K.1990/6, T.12/04/1990 tarihli kararında, Anayasa Mahkemesi’nin eğitim ve öğretim hizmetlerini ruhsat ile yürüten özel okulların konumunu “bir çeşit kamu hizmeti imtiyazı”na benzetmesini imtiyaz yönteminin üst kavram olarak ele alınmasına bağlamakta, ruhsatın ancak ayrıca bir idari sözleşme ile tamamlandığı halde kamu hizmetinin yürütülmesini sağlayan imtiyazı oluşturacağını savunmaktadır. Bu savın arkasında virtüel kamu hizmetleri kavramı yatmakta olup, ruhsat ile özel kişiler tarafından yürüten faaliyetler alanına artık idarenin girmediği, dolayısıyla artık toplumsal genel ihtiyacın özel kişiler tarafından yeterince karşılandığı ve aslında özel kişinin faaliyetinin kamu hizmeti niteliğini yitirmekte olduğu fikrinin yatmakta olduğunu düşünüyoruz. (bkz. YASİN, Meliškah, **UYGULAMA VE YARGI KARARLARI İŞİĞİNDE ÖZELLEŞTİRMENİN HUKUKİ REJİMİ**, Beta Yayınevi, 2006, s.134) Ancak tek başına hizmetin ruhsat ile yürütülmesine izin verilmesinin her halükârda kamu hizmeti niteliğinin ortadan kalktığını kanıtlamayacağı açıktır. Örneğin eğitim öğretim alanında özel kişiler kamu hizmetini ruhsat usulü ile yürütürken devletin bu faaliyet alanı kamu hizmeti niteliğini devam ettirdiği için çekilme imkânı dahi yoktur. AYM, E.2000/17, K.2002/46, T.07/05/2002 kararında ruhsatın, imtiyaz sözleşmesinden ayrı olarak kamu hizmetinin özel kişilere gördürülmesinin başka bir usulü olarak değerlendirildiği açıktır. Ancak ruhsat ile kamu hizmeti sözleşmesinin bir araya getirildiği karma yöntemlerin varlığına da dikkat çekilmelidir; GÖZÜBÜYÜK, TAN, **İDARE HUKUKU (I)**, s.706.

usulü; bir idari sözleşme ihtiva eden imtiyaz⁶⁰⁷, müşterek emanet⁶⁰⁸, iltizam⁶⁰⁹ usulleridir.

⁶⁰⁷ Kamu hizmeti imtiyazı, bir kamu hizmetinin altyapısı kuran özel kişiye, altyapının kurulumuna sağladığı finansman karşılığında kamu hizmetini işletme hakkı verilmesini, işletme giderlerinin idarece belirlenen hizmetten yararlananlardan alınan bedelle karşılanması ve işletmeden doğan kâr ve zararının hizmeti yürüten özel kişi üzerinde kalmasını sağlayan, kamu hukukuna tabi idari sözleşme olarak tanımlanabilir. DURAN, **İDARE HUKUKU DERS NOTLARI**, s.330; GİRİTLİ, BİLGİN, AKGÜNER, BERK, **İDARE HUKUKU**, s.1066; GÖZÜBÜYÜK, TAN, **İDARE HUKUKU (I)**, s.717-718, 728; ÖZAY, **GÜNiŞİĞİNDA YÖNETİM**, s.253-254; GÖZLER, **İDARE HUKUKU**, s.361-362. Anayasa Mahkemesi “İdare hukukunda imtiyaz kavramı, kamu hizmetinin yürütülmesi yöntemlerinden biri olarak görülmektedir. Kamu hizmeti imtiyazı, idarenin, özel kişiyle yaptığı idari bir sözleşme ile bir kamu hizmetinin kurulması ve/veya belli bir süre işletilmesi karşılığında, yararlananlardan ücret ya da bedel almak, masrafları, kâr ve zararı imtiyazcıya ait olmak üzere kendi buyruğu ve sorumluluğu altında sağladığı bir kamu hizmetinin yürütülmesi modelidir. Konusu, kamu hizmetinin kurulmasını ve/veya işletilmesini bir özel kişiye devretmek olan sözleşmeler ‘kamu hizmeti imtiyaz sözleşmeleri’ olarak tanımlanmaktadır.” diyerek kamu hizmeti imtiyaz sözleşmesini açıklamaktadır. AYM, E.2013/50, K.2015/38, T.01/04/2015; “Özel yönetim biçimiyle yürütülmeye elverişli olan kamu faaliyet ve hizmetlerinin, özel teşebbüse gördürülebilmesi ise bunun kanunlarda öngörülmüş bulunmasına bağlıdır; yürütme ve idare kendiliğinden bu yolu seçemez ve dilediği yöntemi kullanamaz. Konusu, kamu hizmetinin kurulmasını ve/veya işletilmesini bir özel kişiye devretmek olan sözleşmeler ‘kamu hizmeti imtiyaz sözleşmeleri’ olarak tanımlanmaktadır. § Kamu hizmeti imtiyaz sözleşmeleri, gerek konusunun bir kamu hizmetinin kurulması ve/veya işletilmesi olması, gerekse hizmetin yürütülmesini sağlamak için hizmeti yapanlara kamu gücüne dayanan kimi yetkiler tanınması, aynı zamanda idarenin, hizmetin düzenli ve istikrarlı biçimde yürütülmesini sağlamak için denetim ve gözetim yetkisine sahip olması yönünden idari sözleşmelerin tüm niteliklerini taşırlar.” AYM, E.2013/84, K.2014/183, T.04/12/2014; “İdare hukukunda imtiyaz kavramı, kamu hizmetinin yürütülmesi yöntemlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Kamu hizmetinin, sermaye, kâr, hasar ve zararı özel hukuk kişisine ilişkin olarak idarenin gözetim ve denetimi altında genellikle çok uzun süreli bir “idari sözleşme” uyarınca özel hukuk kişilerince yürütülmesine İMTİYAZ denir. Gereksinimler karşısında yönetim işinin çokluğu ya da kaynak bulmadaki güçlükler, kimi zaman bu yöntemin uygulanmasını zorunlu kılmakta ve kamu hizmetinin özel girişime gördürülmesine olanak sağlamaktadır. Konusu, kamu hizmetinin kurulmasını ve/veya işletilmesini bir özel kişiye devretmek olan sözleşmeler ‘kamu hizmeti imtiyaz sözleşmeleri’ olarak tanımlanmaktadır.” AYM, E.1994/43, K.1994/42-2, T.09/12/1994; AYM, E.1994/71, K.1995/23, T.28/06/1995. “İdarenin gerçek ve genel olarak sermaye şirketi olan bir tüzel kişiyle yaptığı sözleşmeyle, bir kamu hizmetinin belirli ve uzun bir süre içinde kurulması ve işletilmesinin karşılığında hizmetten yararlananlardan ücret ya da bedel alınmak ve giderleriyle kâr ve zararı (riski) özel girişimciye ait olmak üzere idarenin kendi buyruğu ve sorumluluğu altında sağladığı bir yönetim biçimidir”, Danıştay 1.D., E.1992/232, K.1992/294, T.24/09/1992; Danıştay 1.D., E.1998/267, K.1998/481, T.16/12/1998 (Legalbank); Şuray-ı Devlet Dava Daireleri Genel Heyeti’nin 26/02/1935 tarihli kararından aktaran KUZUM, Yıldırım; “İmtiyaz Sözleşmesi ve Şartlaşmalarının Danıştay’ca İncelenmesi”, **YÜZYIL BOYUNCA DANIŞTAY**, Danıştay Matbaası, 1986, s.763; ONAR, **İDARE HUKUKUNUN UMUMİ ESASLARI (I)**, s.44, 536. Danıştay kamu hizmeti imtiyazını “bir kamu hukuku kişisinin bir gerçek veya tüzel özel hukuk kişisi konumundaki ve genel olarak özel kesim sermaye şirketi olan tüzel kişiyle yaptığı sözleşmeyle bir kamu hizmetinin belirli ve uzun bir süre içinde kurulması ve işletilmesinin, hizmetten yararlananlardan ücret ya da bedel alınmak ve giderleriyle kâr ve zararı özel girişimciye ait olmak üzere, idarenin kendi buyruğu ve sorumluluğu altında gerçekleştirilmesini sağlayan bir yönetim biçimi”⁶⁰⁷ olarak tanımlamaktadır. Danıştay’ın 26 Şubat 1935 tarihli Tramvay Şirketi kararındaki imtiyaz tanımı “Yardımlı veya yardımsız menafi garantisini muhtevi veya bu garantiden ari olarak bir amme hizmetinin masrafı kendisi tarafından yapılmak ve kendisine, hizmetten müstefit olanlardan muayyen bir tarife dairesinde bir ücret istidası hak ve mezuniyeti verilmek suretiyle bir ferde veya bir şirkete uzun bir devre için gördürülmesi ve onun bu hizmetle mükellef tutulması esasına müstenit bulunan mukavelelere ‘amme hizmeti imtiyazı mukaveleleri’ denir.” aktaran OSTEN Necmi, **İDARİ MUKAVELE VE AMME HİZMETİ İMTİYAZLARININ HUKUKİ MAHİYETİ**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1938, s.37.

⁶⁰⁸ Müşterek emanet (*régie intéressée*), bir kamu hizmetinin, masrafları kendi bütçesinden sağlanarak idare tarafından kurulmuş olan altyapısının özel kişinin işletme bilgi ve becerisinden (*know-how*) faydalanmak amacıyla zarar ve hasarı idareye ait olmak ve elde edilecek gelirin idare ile paylaşılacak

Kamu hizmetinin özel kişilere gördürülmesini sağlayan bu usullerden özel hukuka tabi olanlardan başlıca olanı⁶¹⁰ ise yap-işlet-devret sözleşmesi usulüdür⁶¹¹.

Peki içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinin özel kişilere hangi hukuki çerçevede yürütülmesi söz konusu olmaktadır? Tanzimat döneminde Osmanlı için önem taşıyan büyük şehirlerin başında gelen İstanbul ve İzmir’de içme suyu ve

üzere özel kişi tarafından işletilmesini sağlayan kamu hukuku sözleşmesi olarak tanımlanabilir. Müşterek emanet bir anlamda “*emanet ile imtiyaz arasında bir yoldur.*” DURAN, **İDARE HUKUKU DERS NOTLARI**, s.333; ONAR, **İDARE HUKUKUNUN UMUMİ ESASLARI (1)**, s.45, 540-541; GİRİTLİ, BİLGİN, AKGÜNER, BERK, **İDARE HUKUKU**, s.1072; GÖZÜBÜYÜK, TAN, **İDARE HUKUKU (I)**, s.719-720; YAYLA, **İDARE HUKUKU**, s.90; ÖZAY, **GÜNIŞIĞINDA YÖNETİM**, s.249; GÖZLER, **İDARE HUKUKU**, s.365-366.

⁶⁰⁹ İltizam (*affermage*), günümüzde neredeyse uygulanmamakla birlikte, kamu hizmetinin veya vergilendirme gibi başka bir kamusal faaliyetin, idare tarafından kurulmuş olan altyapısının işletilmesinin, götürü ya da orantılı bir bedelin ödenmesi karşılığında kâr ve zararını da üstlenmek şartıyla özel kişiye bırakılmasını sağlayan bir kamu hukuku sözleşmesi olarak tanımlanabilir. Not etmek gerekir ki Onar ve Özay iltizam usulünü bayındırlık işlerinde mal temin yöntemi olarak da değerlendirmektedir ve bu bağlamda Onar iltizam mukavelelerinin amme hizmetleriyle alaka ve irtibatına rağmen hususi hukuk mukavelesi olma ihtimali taşıdığını da ifade etmektedir. İltizam usulünün Fransa’da belediyelerce içme suyu dağıtım hizmetinin özel kişilere gördürülmesinde kullanıldığı belirtilmektedir; bkz. GÖZÜBÜYÜK, TAN, **İDARE HUKUKU (I)**, s.720. ONAR, **İDARE HUKUKUNUN UMUMİ ESASLARI (1)**, s.46, 535-536; DURAN, **İDARE HUKUKU DERS NOTLARI**, s.333-334; GİRİTLİ, BİLGİN, AKGÜNER, BERK, **İDARE HUKUKU**, s.1073; YAYLA, **İDARE HUKUKU**, s.90; ÖZAY, **GÜNIŞIĞINDA YÖNETİM**, s.250-251; GÖZLER, **İDARE HUKUKU**, s.363-364.

⁶¹⁰ Kamu hizmetinin özel kişiler tarafından yürütülmesini sağlayan özel hukuka tabi sözleşmelerin modelleri giderek farklılaşmaktadır. Özelleştirme kavramının yerini almaya aday pozitif bir valöre sahip olduğu düşünülen kamu-özel işbirliği/ortaklığı (KÖİ/KÖO) çatısında değerlendirilen yap-işlet-devret (YİD), yap-kirala-devret (YKD), yap-işlet (Yİ), işletme hakkı devri (İHD) gibi modeller üzerine kurulan sözleşmelerinin oldukça kompleks yapılar sergileyen karma sözleşmeler olduğunu gözlemlemek mümkündür. Yap-kirala-devret olarak modeline örnek olan 6428 s. Sağlık Bakanlığınca Kamu Özel İş Birliği Modeli ile Tesis Yapıtırılması, Yenilenmesi ve Hizmet Alınması [...] Hk. Kanun sağlık kamu hizmetleri alanında KÖİ sözleşmelerinde, özel kişi (girişim/ortaklık) kamu hizmetinin altyapı (sağlık tesisleri) kurulumunu gerçekleştirip devlete kiraya vermekte, işletme aşamasında ‘çekirdek hizmet’ risk ve hasarı kendi adına olmak üzere devlet tarafından gerçekleştirilmekte, ‘tali hizmet’ler (tıbbi destek hizmetleri, laboratuvar ve görüntüleme hizmeti, bilgi işlem, hasta danışmanlığı, sterilizasyon, temizlik, güvenlik, yemekhane, gaz/su/enerji temini, atık ve atıksu uzaklaştırma vb.) ile özel işletme alanları özel kişi tarafından işletilerek gelir elde etmektedir. Benzer bir uygulama 1 s. Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında C.B.K. md.323 ile Milli Eğitim Bakanlığı tarafından da eğitim tesisleri için gerçekleştirilebilmektedir. T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, **11. Kalkınma Planı (2019-2023) Kamu Özel İşbirliği Özel İhtisas Komisyonu Ön Raporu**, 2018, s.35; SOFUOĞLU Ayşe, **KAMU-ÖZEL İŞBİRLİĞİ MODELİNİN KENTSEL İÇME SUYU VE ATIKSU PROJELERİNE UYGULANMASI**, T.C. Kalkınma Bakanlığı, Uzmanlık Tezi, 2018, s.98.

⁶¹¹ Anayasa md.47/4 hükmünün mefhumu mualifinden anlaşılacağı üzere idare ile özel kişi arasında kamu hizmetinin altyapısının kurulmasına ve işletilmesine dair karşılıklı hak ve yükümlülüklerin düzenlendiği bir sözleşmenin tabi olduğu hukuk kanunla aksi öngörülmedikçe kamu hukukudur. YİD modeli de kamu hizmetinin özel kişilerce özel hukuka tabi sözleşmelerle altyapısının kurulması karşılığında işletilmesini sağlayan bir araç olarak kanunla ayrıca düzenlenmelidir. Nitekim Anayasa değişikliğini takiben 20/12/1999 tarihli ve 4493 s. Kn. ile 3996 s. Kn., ilgili hizmetlerin yap-işlet-devret modeli çerçevesinde özel kişilere özel hukuk sözleşmeleri ile gördürüleceği hükmü eklenmiştir. Danıştay yap-işlet-devret sözleşmelerinin özel hukuka tabi olduğunu, imtiyaz sözleşmesi olmadığını, bu bağlamda görüş istenmesine gerek bulunmadığını birçok kararında ifade etmiştir. Danıştay 1.D., E.2000/57, K.2000/53, T.14/04/2000’den aktaran EMEK Uğur, **EK VE DEĞİŞİKLİKLERİ İLE YAP-İŞLET-DEVRET (YİD), YAP-İŞLET (Yİ) VE KAMU HİZMETİ İMTİYAZI MEVZUATI**, T.C. Başbakanlık – Devlet Planlama Teşkilatı, Yayın No.2659, 2002, s.5-6.

kanalizasyon hizmetlerinin gerçekleştirilmesi için varolan su yapılarının yanı sıra yeni su dağıtım hatlarının ve kanalizasyonların şebeke altyapısının inşası ve işletilmesi hizmeti yatırım sermayesi kalmayan⁶¹² devlet ve vakıflar tarafından da gerçekleştirilmeyince 23/06/1910 tarihli Menafi Umumiyye Muteallik İmtiyazat Hk. Kn. (MUMİK) uyarınca özel kişilere⁶¹³ imtiyazlar yoluyla yaptırılmıştır.

İlk olarak Terkos Gölü'nden İstanbul'un Avrupa yakasına su temini ve dağıtımını sağlamak amacıyla 1874 yılında Sultan Abdulaziz tarafından Hariciye Teşrifatçısı Kamil Bey ile mühendis Ternau'ya 'dere ve yeraltı sularını toplayıp, isale etmesi ve Terkos Gölü'nden alınacak suyun arıtılarak şehre isalesi ve tevzii' konusunda 40 yıllık bir imtiyaz verilmiştir. Kamil Bey'in ölümü üzerine Ternau Bey'e kalan imtiyaz 1868 yılında kurulan hukuki idare merkezi İstanbul, fiili idare merkezi Paris olan Dersaadet Anonim Su Şirketi'ne devredilmiş ve 1887'de düzenlenen bir sözleşme ile imtiyaz süresi 1882 yılından itibaren geçerli olmak üzere 75 yıla çıkarılmıştır. Şirket 1883 yılında kurulan pompalama sistemleri sayesinde İstanbul'a su getirmiş ve evlere abonelik ile dağıtımına başlamıştır. İkinci imtiyaz İstanbul şehrinin Anadolu yakasındaki Üsküdar ve Kadıköy'ün içme suyu ihtiyacını sağlamaya yöneliktir. 1888 yılında Karabet Sıvacıyan'ın yönettiği Üsküdar Kadıköy Su Şirketi'ne 65 yıl süreyle verilen imtiyaz, 1914 yılında imtiyaz süresi 1888'den başlamak üzere 99 yıla çıkarılmıştır. Diğer imtiyazlar, İzmir ve Selanik şehirlerinin içme suyunun sağlanması için İzmir Valisi Mehmet Kamil Paşa öncülüğünde kurulup bir Belçika ortaklığı olan İzmir Suları Osmanlı Şirketi'ne (*Compagnie Ottoman des Eaux de Smyrnel*) 1893 yılında 47 yıllığına verilip, 1895 yılında süresi 87 yıla çıkarılan; Nemli Hamdi Efendi'ye verilip 1891 yılında hukuki idare merkezi Selanik, fiili idare merkezi Belçika-Brüksel olan Selanik Suları Osmanlı Şirketi'ne devredilen imtiyazlardır⁶¹⁴.

⁶¹² 1881 yılında Osmanlı Devleti'nin Avrupalı devletlerden almış olduğu borçların ödenmesi için kurulan Düyun-u Umumiye'nin bu borçların ödenmesini teminat altına almak için çeşitli yöntemler arasında yabancı sermaye ile kurulan şirketlere maden, demiryolları ve liman işletmeciliği ile bankacılık alanı dışında kent hizmetleri alanında da imtiyazlar sağlamakta aracılık ettiği belirtilmektedir. TAN, "Osmanlı İmparatorluğunda Yabancılar ...", s.285; GÜLER Birgül A., "Yönetimde Özerklik Sorunu: Duyunu Umumiye Meclis İdaresi- 1881-1948", **Memleket Siyaset Yönetim**, S:1, 2006, s. 97-121.

⁶¹³ MUMİK md.7 uyarınca imtiyazın sadece Osmanlı anonim şirketlerine devredileceği hükmü uyarınca, yabancı şirketler ve yatırımcılar ortaklıklarını bir Osmanlı anonim şirketi olarak kurup imtiyazları devralmışlardır.

⁶¹⁴ AKILLI Hüsnüye, "Su Hizmetlerinde Dejavu: Osmanlı Su Şirketlerinden Antsu'ya", **Çağdaş Yerel Yönetimler**, C:21, S:4, 2012, s.17; İSKİ, **Stratejik Plan 2016-2020**, passim; GÜL Halil İbrahim, "İstanbul Su Şirketi Sözleşmesinin Bazı Maddelerinin Tahlili, Şirketin Su Verme Serüveni Ve Karşılaştığı Zorluklar", **Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi**, C:8, S:17, 2012, ss:115-127.

Kurtuluş Savaşı sonucunda Osmanlı Devleti'nin halefi olarak kurulan Türkiye Cumhuriyeti, kuruluş döneminde siyasi bağımsızlığın diğer ayağı olan ekonomik bağımsızlığın sağlanması için yabancı yatırımlara karşı set çekmiş, satın alınan imtiyazları kamuya, özellikle mahalli idarelere devretmiştir.

11/04/1938 gün ve 3359 s. Üsküdar ve Kadıköy Türk Anonim Su Şirketi İmtiyazı ile Tesisatının Satın Alınmasına Dair Mukavelenin Tasdiki Hk. Kn. ile⁶¹⁵ Üsküdar ve Kadıköy Türk Anonim Su Şirketi'nin 17/10/1888 (17 Teşrinievvel 1304) tarihli Osmanlı Hükümetiyle yaptığı imtiyaz sözleşme ve şartnamesine binaen inşa etmiş olduğu Göksu Barajı, Budakdere su kanalı, dağıtım (isale) tesisleri, su şebekesi, dağıtım boruları, vana ve yangın muslukları, terfi istasyonları, su toplama ve tasfiye havuzları, su depoları ve bunlarda mevcut (kullanılamaz hale gelmiş olsa dahi) bütün makine, alet, edevat ile bütün altyapının yapımında kullanılan tüm malzemelerin üretildiği veya tamir edildiği fabrikalar ve bu fabrikalardaki bütün teçhizatı kapsayacak şekilde tüm tesis ve bu tesislerin işletme imtiyazını ve imtiyaz akdinden doğan aslî ve fer'î her türlü hak ve menfaatlerinin 17/06/1937 tarihinde Nafia Vekilliği ile İstanbul Belediyesi ve şirket tarafından imza edilmiş olan sözleşme mucibinde hükümet tarafından satın alındığı onaylanmıştır. Hükümet tarafından satın alınan tüm altyapı, işletmeler ve imtiyaz hakkı İstanbul Sular İdaresi'ne devredilmiştir.

05/06/1944 tarihli ve 4583 s. İzmir Suları Türk Anonim Şirketinin Satın Alınmasına ve Devrine Dair Kanun ile İzmir Suları Türk Anonim Şirketi'nin, şimdiye kadar akdetmiş olduğu bütün imtiyaz, mukavele, şartname ve zeyilleriyle itilâfnamelerden doğan veyahut hükümet tarafından her ne suretle olursa olsun şirkete

⁶¹⁵ Üsküdar Kadıköy Su Şirketi'nin Üsküdar-Kadıköy imtiyazı, şirketin sözleşme hükümlerine uymadığı gerekçesiyle 1923 ve 1927 yıllarında tekrar müzakere edilmiş ve 1932 yılında imtiyaz süresinin 1962 yılına kadar uzatılmasını öngören bir sözleşme hazırlanmıştır. Ancak dönemin başbakanı Celal Bayar'ın ifadesiyle '*memleketin iktisadi şartları ile kabili telif görülmeyecek*' ölçüde yüksek tarifeler uygulanması '*bol ve temiz su tevzii gibi esaslı vecibelerini*' yerine getirmemesi ve '*daima halkın şikâyetlerini ve hoşnutsuzluğunu celbeylediği*' gerekçesiyle müzakereler sonucu imtiyazın hükümet tarafından satın alınmasına karar verilmiştir. Üsküdar-Kadıköy Su Şirketi'nin imtiyazı bakımından şirketin ruhsatsız işçi çalıştırması, suyun tahrip etmesi, altyapı çalışmaları sırasında hanelere zarar vermesi, kirli su dağıtımını yapması, su ücretlerini neredeyse iki katına çıkarması olarak ifade edilmiştir. Üsküdar Kadıköy Anonim Su Şirketi'nin 1. Dünya Savaşı İstanbul İşgali sırasında Alman şirketi olması sebebiyle Darsaadet Anonim Su Şirketi'ne devredildiği ve Darsaadet'in Üsküdar-Kadıköy su ücretlerini eskisinin 3 katı nispetinde zamlandığı da belirtilmiştir. Darsaadet Anonim Su Şirketi'nin Terkos imtiyazı bakımından yangınla mücadele için gerekli altyapının yapılmaması ve yangın söndürme için gereken suyun ücretsiz temin edilmemesi; kışla, askeri okul ve hastanelere ücretsiz su temininin gerçekleştirilmemesi, altyapı ve işletme masraflarının faizi de alındıktan sonra elde edilecek kârın belirli miktarının belediyeye bırakılmasına yönelik hükme aykırı olarak yeteri kadar kâr elde edilmediği gerekçesiyle ödeme yapılmamasının, buna karşın sözleşme hükümlerine uyulmamasının sebebi olarak Terkos Gölü'ndeki suyun azlığı gösterilirken yeni aboneliklerin yapılmaya devam edilmesinin kamuoyunda şirketin kötü yönetildiğine ilişkin kanaat oluşturduğu da belirtilmiştir. AKILLI, "*Su Hizmetlerinde Dejavu:...* ", s.17-20.

verilmiş olan aslî ve fer'î bütün imtiyaz hakları ve menfaatlerinin, gerek Hazine namına tapuya kayıtlı olup sözleşmeye ekli listede gösterilen ve gerekse irtifak hakkına sahip bulunduğu gayrimenkullerle müstemilâtının, Halkapmar fabrikasında ve Selvilitepe terfi istasyonundaki faal, gayrifaal bütün kazan ve makinelerinin, bütün teferruatıyla isale ve tevzi şebekesini, su depolarının, Halkapmar fabrikası ve Selvilitepe terfi istasyonu ve Alsancak'ta bulunan merkez binasındaki mağazalarında, tamirat ve saat atelyelerinde mevcut her türlü malzeme, makine, alât, edevat ve muayene cihazlarıyla kömür ve yağlarının, şirkete ait bütün mobilya, mefruşat ve demirbaş eşyayı, kırtasiye levazımını, her türlü nakil vasıtalarının, sözleşmenin diğer hükümleri saklı kalmak üzere şirketin 01/11/1943 tarihinde Türkiye'de mevcut menkul ve gayrimenkul bütün mal, hak ve menfaatlerini kapsayacak şekilde tüm tesis ve bu tesislerin işletme imtiyazını ve imtiyaz akdinden doğan aslî ve fer'î her türlü hak ve menfaatlerinin ve şirket sermayesiyle alınıp muvazaa ile üçüncü şahıslar uhdesinde bulunan ve sözleşmeye ekli listede yazılı olan gayrimenkullerin 08/11/1943 tarihinde Nafia Vekilati ile ve şirket tarafından imza edilmiş olan sözleşme mucibinde hükümet tarafından her türlü borç, taahhüt ve yükümlülüklerden âri olarak devir ve temlik satın alındığı onaylanmıştır. Hükümetçe satın alınan tesisat, mal varlığı ve imtiyaz hakkı ile tüm haklarıyla 01/01/1944 tarihinde İzmir Belediyesine devredilmiştir⁶¹⁶.

İçme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinde verilen imtiyazlar rachat yoluyla satın alınarak mahalli idarelere devredilmişse de Türkiye Cumhuriyeti kamu hizmetlerinde kamusal tekeli⁶¹⁷ bir ilke olarak almamış, imtiyaza karşı tamamen kapalı bir görüş

⁶¹⁶ Tesisat ve mal varlığının 1944 takvim yılı sonuna kadar idare ve işletilmesi için İzmir Belediyesince kendisine bağlı, hükmi şahsiyeti haiz ve hususi hukuk hükümlerine tabi muvakkat bir idare kurulması ve muvakkat idarenin işletmeyi 01/01/1945 tarihinde İzmir Belediyesine devretmesi öngörülmüştür. Ayrıca belediyeye içme suyu hizmetine ait işleri ve lüzum gördüğü takdirde uhdesinde bulunan diğer su tesislerini, bu işletmeler için genel bir işletme kanunu çıkıncaya kadar mülhak bütçeli bir işletme veya hesapları ayrı tutulmak şartıyla diğer kamu hizmetleriyle birleştirilerek mülhak bütçeli müşterek bir işletme halinde idare etme yetkisi de verilmiştir; ki bu yetki ile İstanbul Sular İdaresi yapılanmasına paralel İzmir Sular İdaresi kurulmuştur.

⁶¹⁷ Hukuki anlamda tekel, serbest bir mal/hizmet/para/kredi piyasası alanına, bir kamu hizmeti alanına veya devlet ve diğer kamu tüzel kişilerinin kamu hizmeti olmayan gelir sağlayıcı faaliyetlerine ilişkin olabilir. Bir başka ifade ile, tekel kavramı tıpkı imtiyaz kavramı gibi, sadece kamu hizmeti kavramını ilgilendiren bir kavram değildir. Hukuki tekel, bir faaliyet alanının niteliğine bakılmaksızın, o faaliyet alanında sadece bir işletmenin bulunabileceğini ifade etmektedir. Bu işletme gerek kamusal bir yapı gerek özel kişi olabilir. Ancak, herhangi bir faaliyet alanında sadece bir işletmenin bulunabilmesi, Anayasa md.48 ile korunan girişim özgürlüğünü ortadan kaldıran bir müdahale olduğundan, hukuki tekelin yasa ile kurulması ve Anayasa md.13'te temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasına ilişkin tüm kısıtların ve özellikle yasa koyucu geniş bir takdir yetkisi alanının olduğu kamu yararının gerekçelendirilmesinin dikkatle ele alınması gerekir. Bir kamu hizmetinin özel kişilere kapatılmış ve yasaklanmış olmasına ise 'kamu hizmetinde kamusal tekel' denebilir. Bir özel kişinin kamu hizmetini yürütebilmesi için, yasa koyucu kamu hizmetini yürütmekle sorumlu olan idareye, bu kamu hizmetini özel kişinin işletmesine bırakma yetkisini vermiş ise, o kamu hizmetinin 'kamusal tekel' niteliğindedir. Belirli bir mal/hizmet sunumunun birden fazla özel kişi tarafından

sergilememiş; ancak ekonomik bağımsızlığa engel olan yabancı sermaye ve yabancı yönetime karşı olmuştur.⁶¹⁸ Bu doğrultuda tekelli veya tekelsiz kamu hizmetlerinin hizmet alanlarının Türk vatandaşlarına veya özel hukuk kişilerine imtiyaz yoluyla açılması henüz kuruluş aşamasında dahi kabul edilmiştir⁶¹⁹.

Bu durumda içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinin imtiyaz yoluyla özel kişilere devredilmesini engelleyen bir anayasal hükmün 1924 Anayasası'ndan bu yana olmadığına altı çizilmelidir. Günümüzde içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinin dikey bütünlüğü içerisinde ayrımlanabilen faaliyetlerden bölgesel doğal tekel niteliği taşıyan⁶²⁰ iletim ve dağıtım aşamalarında özel kişilerin hizmet altyapısının kurulmasını üstlenmesi mümkün olmakla doğal tekel niteliğinde olmayan temin, isale veya arıtma aşamalarında ise özel kişinin hem altyapının kurulması hem de hizmetin işletmesini üstlenmesi de mümkün görünmektedir.

rekabet koşullarında bir piyasa içerisinde karşılanması söz konusu olduğu vakit ne kamu ne de özel kişi lehine tekel haline getirilemeyeceği; bu hizmetin kamu hizmeti etiketiyle tekelleşmesinin, herhangi bir sınırlama sebebi içermeyen Anayasa md.48'in özüne dokunacağı gerekçesiyle mümkün olmadığına ilişkin görüşler hk. bkz. ÇAL, "*Kamu Hizmeti Kavramı...*", s.78-80. Lakin Anayasa md.48'de özel sınırlama nedenlerinin sayılmamış olması sebebiyle, özel teşebbüs hürriyetinin kamu yararı ile sınırlandırılmayacağını, özel teşebbüs hürriyetiyle rekabet eden kamu hizmeti kurulamayacağını söylemek kanaatimizce hukuk mantığına uymayan bir sonuçtur. Zira böyle bir yorum özel teşebbüsler üzerinde kamu yararı ile gerçekleştirilen kolluk denetiminin de olmaması gerektiğini kabul etmeye de açık bir yorumdur. Bu tabloda doğal tekeller başta olmak üzere, toplumsal genel ihtiyacın gereğince karşılanması gerektirdiği sürece kanaatimizce gerek ülkesel gerek bölgesel ve gerekse yerel düzeyde tekelli kamu hizmetleri kurulması mümkündür.

⁶¹⁸ 1923 tarihinde Lozan Konferansı sürerken çağdaşlaşma hedefleri doğrultusunda nasıl bir ekonomi politikası izleyeceğini ortaya koymak amacıyla toplanan İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararlar arasında teşebbüs ve çalışma hürriyetinin korunacağı açıkça yer almasıyla, aslında ekonomide kamusal tekeli bir yaklaşımın benimsenmediği, liberal ve kapitalist düzeni dışlamadığının da ifade edilmek istendiği belirtilmektedir. ÇAL, **TÜRKİYE'DE KAMU HİZMETİ...**, s.63-65.

⁶¹⁹ 1924 Anayasası'nda Yasama Görevi'ni düzenleyen 2. Bölüm md.26'da yer alan hükümle tekelli ve akçalı yüklenme sözleşmelerini ve imtiyazları onamak ve bozmak ("*inhisar ve mali taahhüdü mutazammın mukavelat ve imtiyazatın tasdik ve feshi, [...]*") görevi münhasıran Büyük Millet Meclisi'ne ayrıca Yürütme Görevi'ni düzenleyen 3. Bölüm md.51'de "*Hükümetçe hazırlanarak kendine verilecek [...] imtiyaz sözleşme ve şartlaşmaları üzerine düşüncesini bildirmek,*" görevi Danıştay'a verilmiştir. Büyük Millet Meclisi'nin tekelli hizmet alanlarında imtiyaz verirken, imtiyaz esas ve usulleri bakımından 1910 tarihli Menafii Umumiyye Müteallik İmtiyazat Hk. Kn. hükümleri esas alınarak uygulanmıştır.

⁶²⁰ Doğal tekel ise belirli bir coğrafi alanda veya ülkenin tamamında, gerçekleştirilecek kamu hizmetinin veya ticari faaliyetin altyapısının coğrafi, teknolojik, ekonomik nedenlerle duple edilememesi anlamına gelmektedir. Altyapının doğal tekel gösterdiği alanlarda, teknolojik veya ekonomik gelişmelere paralel olarak doğal tekeli yaratan coğrafi nedenlerin bertaraf edilerek replikasyon söz konusu olduğunda faaliyetin rekabete açılması olanaklıdır. Ancak replikasyon sağlanana kadar doğal tekel niteliğindeki faaliyetler hukuki tekeli de gerektirmektedir. Bununla birlikte bir doğal tekel alanında faaliyetin coğrafi dupleasyonu yerine dikey bütünlük sergileyen bir kamu hizmetinin üretim, iletim, uygunlaştırma, dağıtım aşamalarının da birbirinden ayrılarak, ayrı ayrı hukuki tekele konu edilmeleri de söz konusu olabilir. Nitekim Avrupa Birliği'nin bu yönde gelişim sergilediği belirtilmektedir; YAYLA, **İDARE HUKUKU**, s.99-100. Sonuç olarak günümüz teknolojisi ve ekonomik şartlarında doğal tekel olan bir altyapıyı içeren kamu hizmetlerinde bütünsel veya aşamasal olarak ya kamusal ya da özel tekel söz konusu olmaktadır. Özellikle bütünsel bir faaliyet düzeni içeren içme suyu ve kanalizasyon hizmetinde günümüzde iletim ve dağıtım aşamasında halen kamusal tekelin olduğu ancak üretim ve arıtım aşamalarında özel tekelin de söz konusu olabildiği görülmektedir.

Nitekim, DSİ'nin 7478 s. Köy İçme Suları Hk. Kn. ile 1053 s. Belediye Teşkilâtı Olan Yerleşim Yerlerine İçme, Kullanma ve Endüstri Suyu Temini Hk. Kn. bağlamında köy ve belediyelerin ihtiyacı olan içme suyu temini alanında gerçekleştirdiği baraj kompleksi, isale hattı, tasfiye tesisi gibi bayındırlık işlerinin ve altyapısının kurulumunu⁶²¹ özel kişilere yaptırması mümkündür. 08/06/1994 tarihli ve 3996 s. Bazı Yatırım ve Hizmetlerin Yap-İşlet-Devret Modeli Çerçevesinde Yaptırılması Hk. Kn. (RG:13/06/1994, S:21959)⁶²² uyarınca DSİ bir kamu kurumu olarak ileri teknoloji veya yüksek maddî kaynak gerektiren⁶²³ baraj, sulama, içme suyu, arıtma tesisi, kanalizasyon, çevre kirliliğini önleyici yatırım ve hizmetlerin altyapısının yaptırılması ve/veya işletilmesini DSİ'nin gözetim ve denetimine tabi olmak şartıyla özel kişilere devredebilmektedir.

⁶²¹ Altyapı kavramından anlaşılması gereken içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinin gerektirdiği baraj, su deposu, arıtma tesisi, terfi tesisi gibi bir taşınmaz üzerindeki yapının inşaatını veya taşınmazlar üzerinde veya altında oluşturulan şebekeyi teşkil eden unsurların kurulumu ifade eden bayındırlık işleri ve haricinde kalan arıtma, terfi, pompalama istasyonu gibi sistem unsurlarının işletilmesi için gerekli taşınır unsurlarıdır.

⁶²² 1980'lerde başlayan özelleştirme akımını destekleyen uluslararası finans kuruluşlarının kredi ve finansman sağladıkları yatırımları ve özellikle yabancı şirketlerin de taahhütlerini güçlü kamusal denetim mekanizmaları ve ulusal yargı denetimi ile desteklenen idari sözleşmeler yerine, denetim mekanizmalarının olmadığı veya daha az etkili olduğu, uluslararası tahkim yoluna imkân veren özel hukuk sözleşmeleri ile daha 'korunaklı' kılmak istemeleri karşısında, Türkiye 1990'ların sonlarına kadar özel hukuka tabi yap-işlet-devret modelinin hukuki çerçevesini yaratmaya çalışmıştır. (ATİYAS İzak, ODER Burak, **TÜRKİYE'DE ÖZELLEŞTİRMENİN HUKUK VE EKONOMİSİ**, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı, 2008, s.73) 04/12/1984 tarihli ve 3096 s. Türkiye Elektrik Kurumu Dışındaki Kuruluşların Elektrik Üretimi, İletimi, Dağıtımı ve Ticareti ile Görevlendirilmesi Hk. Kn. ile Türkiye Elektrik Kurumunun (TEK) (15/07/1970 tarihli ve 1213 s. Türkiye Elektrik Kurumu Kanunu ile yaratılan) tekeli kaldırılarak elektrik enerjisi alanında özel sektöre de üretim, iletim, dağıtım ve ticaretiyle ilgili yatırım yapma ve bu konularda Bakanlar Kurulu'na görevlendirme ve bunu takiben Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı ile yapılacak görevlendirme sözleşmesi ile kamu hizmetine katılmaları mümkün kılınmıştır. Danıştay 1992 yılında (Danıştay I.D., E.1992/232, K.1992/294, T.24/09/1992) elektrik enerjisi alanında özel kişiler tarafından gerçekleştirilecek yatırımların ve bunun karşılığında tesislerin işletilmesi ile görevlendirilmelerinin kamu hizmeti imtiyaz sözleşmesi niteliği taşıdığına karar vermiştir. 3996 s. Bazı Yatırım ve Hizmetlerin Yap-İşlet-Devret Modeli Çerçevesinde Yaptırılması Hk. Kn. ile kamu kurum ve kuruluşlarınca (kamu iktisadi teşebbüsleri dahil) ifa edilen, ileri teknoloji ve yüksek maddî kaynak gerektiren köprü, tünel, baraj, sulama, içme suyu, arıtma tesisi, kanalizasyon, haberleşme, enerji üretimi, iletimi, dağıtımı, maden ve işletmeleri, fabrika ve benzeri tesisler, çevre kirliliğini önleyici yatırımlar, otoyol, demiryolu, yeraltı ve yerüstü otoparkı ve sivil kullanıma yönelik deniz ve hava limanları ve benzeri yatırım ve hizmetlerin yaptırılması, işletilmesi ve devredilmesi konularında, sermaye şirketleri veya yabancı şirketlerin yap-işlet-devret modeli çerçevesinde, imtiyaz teşkil etmeyecek ve böylelikle MUMİK hükümlerine ve Danıştay incelemesine tabi olmaksızın, özel hukuk sözleşmeleri ile görevlendirilmelerine ilişkin düzenlemeleri Anayasa Mahkemesi, AYM, E.1994/71, K.1995/23, T.28/06/1995 kararı ile kamu hizmetinin özel kişilere gördürülmesinin olağan yöntemi olan imtiyaz yönteminin Danıştay'ın incelemesi ve yargı denetimine tabi olmamak üzere aşılıp çalışılması sebebiyle Anayasa'nın çeşitli hükümlerine aykırı bularak iptal etmiştir. (AYM kararına atıf yapan Danıştay I.D., E.1998/267, K.1998/481, T.16/12/1998, Lexpera). Kamu hizmetlerinin özel kişilere imtiyaz yolu dışında özel hukuka tabi yöntemlerle gördürülmesi hususunun 13/08/1999 tarihli ve 4446 s. Kn. md.1 ile Anayasa md.47/4'e eklenmesi sonucunda 3996 s. Bazı Yatırım ve Hizmetlerin Yap-İşlet-Devret Modeli Çerçevesinde Yaptırılması Hk. Kn. anayasal dayanağa sahip olmuştur.

⁶²³ 09/05/2008 tarihli ve 5762 s. Kn. md.1 ile; bu maddede yer alan "ileri teknoloji ve yüksek maddî kaynak" ibaresi "ileri teknoloji veya yüksek maddî kaynak" olarak değiştirilmiş ve kanunun uygulama alanı genişletilmiştir.

Belediyelerin içme suyu ve kanalizasyon hizmetleri alanında gerçekleştirecekleri bayındırlık işleri yanı sıra ilgili hizmet altyapısının işletilmesi konusunda özel kişilerden yararlanması hususunda 5393 s. Belediye Kanunu md.14(1)(a) “[...] su ve kanalizasyon [...] hizmetlerini yapar veya yaptırır.” md.15(1)(e) “[...] içme, kullanma [...] suyu sağlamak; atıksu ve yağmur suyunun uzaklaştırılmasını sağlamak; bunlar için gerekli tesisleri kurmak, kurdurmak, işletmek ve işletletmek” hükümleri uyarınca hem bayındırlık işlerinin hem de altyapının işletilmesinin özel kişilere bırakılabileceğini söylemek mümkündür.

2560 s. Kn. md.1 uyarınca büyükşehir belediyelerinin olduğu illerde “su ve kanalizasyon hizmetlerini yürütmek ve bu amaçla gereken her türlü tesisi kurmak, kurulu olanları devralmak ve bir elden işletmek” ile görevli su ve kanalizasyon idarelerinin md.2(1)(a) ve (b) uyarınca içme suyu ve kanalizasyon hizmetleri için “her türlü tesisin etüt ve projesini yapmak veya yaptırmak, bu projelere göre tesisleri kurmak veya kurdurmak, kurulu olanları devralıp işletmek ve bunların bakım ve onarımını yapmak, yaptırmak ve gerekli yenilemelere girişmek” ile yetkili olduğu, “işlettirme” yetkisinin olmadığı dikkate alındığında acaba sadece bayındırlık işlerinin (kaynak – abone – deşarj çevresi hattındaki her türlü tesisin etüt ve projelerinin yapılması, tesislerin inşası, kurulması, bakım ve onarımı) işlerini özel kişilere yaptırabileceği, işletmeninse münhasıran su ve kanalizasyon idaresi tarafından gerçekleştirileceğini savunmak mümkün müdür? Yoksa su ve kanalizasyon idarelerine “işlettirme” yetkisinin ayrıca verilmiş olmamasının, diğer hükümlerle birlikte incelendiğinde bir anlamı yok mudur?

İlk sava ilişkin ilk dayanak, su ve kanalizasyon idarelerinin kurulmasındaki amaç yani bu hizmetlerin uzmanlaşmış bir hizmet kuruluşu tarafından gerçekleştirilmesinin istenmesidir. Bu bağlamda teorik olarak yasakoyucunun, büyükşehir belediyelerinde içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinin özel kişi tarafından işletilmesini istemesi halinde öncelikle su ve kanalizasyon idarelerini lağvetmesi gerektiği; ancak bu şartla büyükşehir belediyelerinin içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinin işletmesini özel kişiye bırakmasının önü açılabilirdi. Bu sav ile su hakkının somutlaştırılması arasında doğrudan olumlu bir korelasyon kurmak da mümkün görünmemektedir; zira su hakkı içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinin asli sorumluluğu kamuda kalmak üzere gerek doğrudan kamu gerek özel kişiler tarafından kurulması ve/veya işletilmesi arasında tercih imkanını devletlere bırakmaktadır. Kaldı ki su ve kanalizasyon idareleri, 2560 s. Kn.

md.2 atfı ile belediye verilen yetki ve imtiyazları kullanma yetkisine sahiptir. Ayrıca 1996 s. Bazı Yatırım ve Hizmetlerin Yap-İşlet-Devret Modeli Çerçevesinde Yaptırılması Hk. Kn. uyarınca, ileri teknoloji veya yüksek maddî kaynak gerektiren baraj, sulama, içme suyu, arıtma tesisi, kanalizasyon, çevre kirliliğini önleyici yatırımların altyapısının kurulması ve/veya işletilmesinin özel kişiye bırakılması için Cumhurbaşkanlığı'na⁶²⁴ başvurarak yetkilendirilmesi mümkündür. Bu durumda su ve kanalizasyon idarelerinin hem altyapının kurulması yani bayındırlık işlerinin özel kişiye yaptırılması hem de işletmenin özel kişiye bırakılması konusunda yetkisinin var olduğu açıktır.

Su ve kanalizasyon idarelerinin, içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerine ilişkin yatırımların kurulum ve işletmesini özel kişilere imtiyaz yolu ile devretme imkanı olmadığı kabul edilirken, 1996 s. Kn. uyarınca özel kişiye özel hukuk sözleşmesi ile devretme imkanı olduğu kabul edilseydi bu durumun Anayasa md.47(4) *“Devlet, kamu iktisadi teşebbüsleri ve diğer kamu tüzelkişileri tarafından yürütülen yatırım ve hizmetlerden hangilerinin özel hukuk sözleşmeleri ile gerçek veya tüzelkişilere yaptırabileceği veya devredebileceği kanunla belirlenir.”* hükmü karşısında ayrıca değerlendirilmesi gerekirdi. Zira bu hüküm bir görüşe göre kamu hizmetlerinin özel kişiye özel hukuk sözleşmeleriyle gördürülmesi yetkisinin kanunla düzenlenmesini, kamu hukuku sözleşmesi (idari sözleşme) ile gördürme yetkisinin istisnası olarak gereken bir yetki olarak yorumlanmaktadır. Lakin bir başka görüşe göre yasa koyucunun idari sözleşmelerin maddi kriterini anayasal teminat altına almamış olması karşısında kamu hizmetini özel hukuk sözleşmesi ile özel kişiye gördürme yetkisini tanımasının bir istisna teşkil etmediği, kanunla nitelendirme (teşriî) kriterinin aslolduğu şeklinde yorumlamak da mümkündür⁶²⁵. Eğer istisna yorumu benimsenirse yasa koyucu bir kamu hizmetinin imtiyaz sözleşmesi yoluyla özel kişiye gördürülmesi yetkisini kanunla vermemiş ise özel hukuk sözleşmesi ile gördürme yetkisini de veremeyeceği sonucuna varmak söz konusu olacaktır. Lakin kanunla nitelemenin esas olduğu yorumu benimsenirse idarenin asli sorumlu olduğu bir kamu hizmetini imtiyaz yoluyla özel kişiye devretme yetkisi olmasa bile özel hukuk sözleşmesi ile devretme

⁶²⁴ 1996 s. Kn. md.4(3) uyarınca md.2'de öngörülen yatırım ve hizmetleri yap-işlet-devret modeline göre yaptırmak isteyen idarenin, projeye ilişkin ön yapılabilirlik etüdüyle Yüksek Planlama Kuruluna, söz konusu yatırım ve hizmetleri gerçekleştirmek için yetkilendirilmek üzere müracaat etmesi gerekmektedir. 2018/3 s. Cumhurbaşkanlığı Genelgesi uyarınca YPK'ya verilen bu yetkiyi Cumhurbaşkanlığı sistemine geçiş dolayısıyla Cumhurbaşkanı kullanacaktır.

⁶²⁵ İkinci görüş için bkz. DURAN, **İDARE HUKUKU DERS NOTLARI**, s.430; GİRİTLİ, BİLGİN, AKGÜNER, BERK, **İDARE HUKUKU**, s.1133, 1161; GÜNDAY, **İDARE HUKUKU**, s.185; GÖZLER, **İDARE HUKUKU**, s.13-16.

yetkisi olabileceği kabul edilecektir. Su ve kanalizasyon idarelerine içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinin işletilmesini kamu hukuku sözleşmesi ile özel kişiye devretme yetkisi verilmediği halde özel hukuk sözleşmesi ile devretme yetkisi verilseydi, istisna yorumuna katılmak mümkün olmayacaktı. Ancak mevzuatımızın istisna yorumuna uygun bir durum sergilediği de açıktır.

Büyükşehir belediyeleri, 5216 s. Büyükşehir Belediyesi Kanunu md.7(r) “*r) Su ve kanalizasyon hizmetlerini yürütmek, bunun için gerekli baraj ve diğer tesisleri kurmak, kurdurmak ve işletmek*” hükmü uyarınca, su ve kanalizasyon hizmetleri için gerekli baraj ve diğer tesisleri özel kişilere kurdurmak yetkisine sahip olmakla birlikte işletmeyi özel kişiye bırakma yetkisine sahip kılınmamıştır. Dikkat edilirse 5216 s. Büyükşehir Belediyesi Kanunu md.7(r)’de, tıpkı su ve kanalizasyon idarelerinin yetkilerine ilişkin düzenlemede olduğu gibi açıkça “işlettirme” yetkisi yoktur. Yasa koyucu büyükşehir belediyelerinin içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinin işletmesini özel kişiye devretme yetkisi vermek isteseydi eski mevzuat hükümlerine paralel bir düzenleme yapabilirdi. Yasa koyucu, 3030 s. Büyükşehir Belediyelerinin Yönetimi Hakkındaki Kanun md.8 “*1580 sayılı Belediye Kanunu ile diğer ilgili mevzuat hükümleri ile belediyelere tanınan hak, yetki, imtiyaz ve muafiyetlere sahiptir.*” hükmü ile 1580 s. Belediye Kanunu md.19(4)(A)’da belediyelerin su tesisatı kurmak ve işletmek konusunda sahip olduğu “*tesis veya işletilmesi için müddeti kırk seneyi tecavüz etmemek ve şeraiti devletçe müttehaz kaidelere muvafık olmak üzere imtiyaz*” verme yetkisine atıf yapmakla yetinmemiş; 3030 s. Kn. md.6(A)(g) “*Büyük şehir dahilindeki su, kanalizasyon, [...] hizmetlerini yürütmek ve bu amaçla gerekli tesisleri kurmak, kurdurmak, işletmek veya işlettirmek*” hükmü ile büyükşehir belediyelerine içme suyu ve kanalizasyon hizmetleri alanında açıkça özel kişiye “işlettirme” yetkisi vermişti. Lakin büyükşehir belediyeleri de 5216 s. Kn. md.10 atfı ile belediyelerin yetki ve imtiyazlarına sahiptir.

Bu halde 5216 s. Kn.’da “işlettirme” yetkisinin tanınmamış olmasını ne şekilde yorumlamak gerekir? İlk yorum “işlettirme” yetkisinin verilmemiş olması karşısında büyükşehir belediyelerinin sadece bayındırlık işlerinin yapımı konusunda özel kişiyi yetkilendirebileceğidir. İkinci yorum ise “işlettirme” yetkisinin verilmemiş olmasının su ve kanalizasyon idarelerinin kurulması ile bir anlam taşımadığıdır.

Öncelikle, belediyelere içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinde işletmenin özel kişiye devredilmesi yetkisi verilmişken büyükşehir belediyelerine “işlettirme” verilmemiş olmasını bir çelişki olarak görmemek gerekir. İlk yorumda, yasakoyucu

coğrafi durumu ve nüfus yoğunlukları dolayısıyla büyükşehir belediyelerinde içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinin özel kişi tarafından değil, münhasıran hizmetlerde teknik ve idari uzmanlığa sahip su ve kanalizasyon idareleri tarafından yürütülmesini istemiştir denebilir. Ancak kanaatimizce bu yorum, su ve kanalizasyon idarelerinin içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinin işletilmesinde özel kişileri yetkilendirmesi imkânı karşısında savunulamaz. Kanaatimizce büyükşehir belediyesine “işletirme” yetkisinin verilmemiş olmasının tek sebebi günümüzde büyükşehir belediyelerinin tamamında su ve kanalizasyon idarelerinin kurulmuş veya kurulacak olmasıdır. Büyükşehir belediyelerinin bu görevlerini gerçekleştirirken özel kişilerden yararlanmasının mümkün olup olmadığını değerlendirmek için öncelikle su ve kanalizasyon idarelerinin lağvedilerek bu yetkilerin tekrar büyükşehir belediyesi tarafından kullanılması gerektiğini belirtmek gerekir. 5216 s. Büyükşehir Belediyesi Kanunu, 2560 s. Kn’a nazaran her ne kadar sonraki kanun olsa da, içme suyu ve kanalizasyon hizmetleri alanındaki görev ve yetkilerini düzenleyen hükümler ancak su ve kanalizasyon idarelerinin lağvedilmesi halinde yürürlük kazanacak yedek hüküm niteliğindedir. Sonuçta “işletirme” yetkisinin olmayışı büyükşehir belediyelerinin içme suyu ve kanalizasyon hizmetleri alanında özel kişileri yetkilendiremeyeceği anlamına gelmemekte; su ve kanalizasyon idareleri kurulu olduğu sürece bu yetkiyi kullanamayacağı anlamına gelmektedir.

İl özel idareleri açısından da durum benzer şekilde karışık görünmektedir. 3202 s. Köy Yönelik Hizmetler Hk. Kn. md.2(d) uyarınca il özel idarelerinin “*Köy ve bağlı yerleşim birimlerinin [...], su, [...], kanalizasyon tesislerinin inşaatı, bakımı, onarımı, geliştirme ve işletme hizmetlerini düzenlemek üzere gerekli tedbirleri almak, bakım, onarım, işletme ve geliştirme hizmetlerine ait esasları tespit etmek ve yürütmek*” ile yetkili olduğu, tıpkı büyükşehir belediyeleri gibi “işletirme” yetkisine sahip kılınmadığı görülmektedir. İl özel idaresi olan illerde ilk kademedeki belediyeler bu yetkiyi kullanmaktadır. 3202 s. Kn. md.2(e) uyarınca il özel idareleri “*köy ve bağlı yerleşme birimlerine, [...] sağlıklı, yeterli içme suyu ve kullanma suyu tesislerini yapmak, geliştirmek ve yapımına destek olmak*” la görevli olup, destek olacağı kişiler köyler, belediyeler, mahalli idare birlikleri ve DSİ’dir. Bu hüküm de il özel idaresine belediye ve mahalli idare birliklerinin görev alanları haricinde gerçekleştireceği içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinin ne altyapı kurulumunu ne de işletmesini özel kişiye bırakma yetkisinin verildiğini söylemek için yeterli değildir. Bu durumda 5302 s. İl Özel İdaresi Kn. md.10(1) “(i) İl özel idaresi adına imtiyaz verilmesine ve il özel

idaresi yatırımlarının yap-işlet veya yap-işlet-devret modeli ile yapılmasına, il özel idaresine ait şirket, işletme ve iştiraklerin özelleştirilmesine karar vermek” hükmünü nasıl yorumlamak gerekir? 5302 s. Kn. md.10(1)’de il özel idaresinin hangi görevlerini imtiyaz yolu ile özel kişiye devredebileceğini düzenlememiş olması karşısında diğer mevzuat hükümlerini de incelemek gerekir. İçme suyu ve kanalizasyon hizmetleri alanındaki diğer mevzuatta il özel idaresine bu görevlerin özel kişilerin yetkilendirilerek gerçekleştirilmesi imkânı verilmediği görülmektedir.

Dolayısıyla mer’i mevzuatımız uyarınca DSİ, belediyeler, su ve kanalizasyon idareleri ve bunlar lağvedilirse büyükşehir belediyeleri su kaynağından abonelere ulaşımaya kadar su temin, iletim, arıtım ve dağıtım altyapısına ilişkin olan her türlü tesisi kendisi kurabileceği gibi özel kişilere de kurdurabilir; bunların yenileme, bakım ve onarımını da kendisi yapabileceği gibi özel kişilere de yaptırabilir; bu altyapının işletilmesini kendisi sağlayabileceği gibi işletmeyi özel kişiye de bırakabilir. Peki bu hallerde idare ile özel kişi arasındaki hukuki ilişki hangi usulle kurulmaktadır?

Köy ve belediyelerin ihtiyacı olan içme suyunun eşgüdüm ve koordinasyon içinde karşılamak üzere⁶²⁶ DSİ tarafından gerçekleştirilen ileri teknoloji veya yüksek maddi kaynak gerektiren baraj kompleksi, isale hattı, tasfiye tesisi gibi bayındırlık işlerinin ve altyapının kurulumunu ve işletmesini 3996 s. Bazı Yatırım ve Hizmetlerin Yap-İşlet-Devret Modeli Çerçevesinde Yaptırılması Hk. Kn. uyarınca özel hukuka tabi yap-işlet-devret sözleşmesi ile özel kişilere devretmesi mümkündür. 24/11/1994 tarihli ve 4046 s. Özelleştirme Uygulamaları Hk. Kn. (RG:27/11/1994, S:22124) md.15 uyarınca da özel (katma) bütçeli DSİ’nin asli sorumluluğundaki kamu hizmetlerinin işletmelerinin özelleştirilmesini sağlamak üzere, mal ve hizmet üretim birimlerinin mülkiyet hakkı saklı kalmak kaydıyla bedel karşılığında belli süre ve şartlarla işletilmesi hakkının verilmesi, yap-işlet-devret sözleşmesi ile mümkün olacak ve işletme hakkı azami 49 yıllığına özel kişiye devredilebilecektir.

DSİ’ye verilen bu hizmetlerin özel kişilere imtiyaz yoluyla gördürülmesi ise mevzuatımız uyarınca mümkün görünmemektedir. Bir bakış açısıyla, DSİ’ye bu

⁶²⁶ DSİ’nin baraj bayındırlık ve işletmesini tarımsal sulama, enerji ve taşkın koruma görevlerine tekabül ettiği de unutulmamalıdır. DSİ’nin yönetimindeki barajlardan 92’si içme suyu tahsis eden barajlardır. Bu 92 barajdan Afyonkarahisar Ankara, Aydın, Bursa, Çanakkale, Çorum, İstanbul, İzmir, Isparta Samsun, Kocaeli, Sivas, Tekirdağ, Yalova, Zonguldak illerinde kurulu 27’si sadece içme suyunu temin eden barajlardır. Adana, Afyonkarahisar, Ağrı, Amasya, Ankara, Antalya, Aydın, Balıkesir, Bursa, Çankırı, Çanakkale, Çorum, Denizli, Diyarbakır, Edirne, Eskişehir, Erzurum, Hatay, İçel, İstanbul, İzmir, Kahramanmaraş, Kastamonu, Kars, Kilis, Kırıkkale, Kırklareli, Konya, Kütahya, Manisa, Muğla, Osmaniye, Sinop, Sivas, Şanlıurfa, Şırnak, Tekirdağ, Trabzon, Uşak, Yozgat, Zonguldak illerinde kurulu olan 65’i ise içme suyu yanı sıra sulama, hidroelektrik üretimi, tarımsal koruma ve diğer amaçlarla işletilen barajlardır.

hizmetleri imtiyaz sözleşmesi ile özel kişiye gördürme yetkisinin tanınmamış olması, bu hizmetlerin kamu hizmeti niteliğini taşıması ile açıklanabilir. DSI'nin asli sorumluluğunda olan temin, tasfiye, isale gibi hizmetlerin, su hakkı öznesi olan içme suyu kamu hizmetinden nihai olarak yararlananların doğrudan yararlanmasının söz konusu olmadığı, aksine içme suyu ve kanalizasyon hizmetini yürüten mahalli idarelerin yararlandığı, mahalli idarelerin içme suyu dağıtım hizmetinin yürütülmesine mal/hizmet temini sağlayan ayrı bir hizmet olduğu savunulabilir. Bu savda ileri teknoloji veya yüksek maddi kaynak gerektiren bayındırlık eserlerinin yapılması içme suyu ve kanalizasyon hizmetinden ayrımlanmakta ve böylelikle kamu hizmetinin özelleştirilmesi söz konusu olmamakta, kamu hizmetine özel kişi tarafından mal/hizmet tedariki kapsamında değerlendirme yapılmaktadır. Kanaatimizce içme suyu ve kanalizasyon hizmetleri her ne kadar dikey aşamalar halinde ayrışabilse de bir bütün teşkil etmektedir, DSI'nin faaliyetlerinin kamu hizmetine yürütmeye yönelik olduğu gözardı edilmemelidir.

Dağıtım/kanalizasyon faaliyetlerinin ayrı olarak ele alınması halinde dahi, “[y]akın gelecekte, dramatik bir teknolojik gelişmenin gerçekleşmeyeceği varsayımıyla hizmetin bölgesel tekel karakterini koruyacağı”⁶²⁷ gerçeği karşısında, bölgede tek bir operatör olacak özel kişiye bırakılması, yani rekabetin tesis edilememesi karşısında teorik olarak hizmetin yüksek bedellendirmeye tabi tutulması ve böylelikle suya ekonomik olarak erişim sağlama yükümlülüğünün ihlali tehlikesi ortaya çıkmaktadır. Bölgesel doğal tekel niteliğindeki içme suyu dağıtım ve kanalizasyon hizmetlerinin, kamusal tekelden çıkarılıp özel kişinin tekeline bırakılması durumunda, idarenin fiziki erişimi ve ekonomik olarak erişim sağlama yükümlülükleri doğrultusunda, yatırımların bölge genelinde eşitlik ve tarafsızlık ilkeleri çerçevesinde gerçekleştirilmesini sağlayarak ve herkesin ekonomik olarak hizmetten faydalanmasını garanti altına alacak şekilde tarife belirleme yetkisini devretmeyerek bahsettiğimiz tehlikeyi bertaraf etme yükümlülüğü olduğunu belirtmek gerekir. Bu gereklilikleri yerine getirebilecek hukuki usul ise mevcut haliyle sadece imtiyaz yöntemi olarak görünmektedir. Peki içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerini yürütmekle görevli idarelerin tamamı özel kişiyi imtiyaz sözleşmesi ile yetkilendirmek yetkisine sahip midirler?

⁶²⁷ GÖKDEMİR, **KÜRESEL SU KRİZİNE ...**, s.39; Teknolojik gelişmeler ile duplikasyon sağlansa dahi ekonomik etkinliğin sağlanması gereğince bölgesel tekel niteliğinin devam edeceği görüşü için bkz. TOPÇU, **BİR İNSAN HAKKI...**, s.56.

Belediyeler, 5393 s. Belediye Kanunu md.15(1)(e) bendinde belirtilen içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinin işletilmesini özel kişilere md.15(5) uyarınca *“Danıştayın görüşü ve Çevre ve Şehircilik Bakanlığının kararıyla süresi kırkdokuz yılı geçmemek üzere imtiyaz yoluyla devredebil”*irler. Kısaca 5393 s. Belediye Kanunu hükümlerince büyükşehir belediyesi olmayan illerdeki belediyelerin doğal tekelinde olan içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerini özel kişilere imtiyaz sözleşmesi ile devretme yetkisi vardır.

Su ve kanalizasyon idarelerinin hem altyapının kurulması yani bayındırlık işlerinin özel kişiye yaptırılması hem de işletmenin özel kişiye bırakılması konusunda yetkisinin var olduğunu yukarıda açıklamıştık. 2560 s. Kn. md.2(1)(d) *“Su ve kanalizasyon hizmetleri konusunda hizmet alanı içindeki belediyelere verilen görevleri yürütmek ve bu konulardaki yetkileri kullanmak”* hükmü atfı ile su ve kanalizasyon idarelerinin büyükşehir belediyesinin doğal tekelinde olan içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerini özel kişilere imtiyaz sözleşmesi ile devretme yetkisi vardır.

5216 s. Büyükşehir Belediyesi Kanunu md.10 *“Büyükşehir [...] belediyeleri; görevli oldu[ğu] konularda bu Kanunla birlikte Belediye Kanunu ve diğer mevzuat hükümleri ile ilgisine göre belediyelere tanınan yetki, imtiyaz ve muafiyetlere sahiptir.”* hükmü uyarınca büyükşehir belediyelerinin su ve kanalizasyon hizmetleri konusunda 5393 s. Belediye Kanunu ve diğer mevzuat uyarınca belediyelere tanınan yetki, imtiyaz ve muafiyetlere sahip olmasının ve belediyelere verilen yetkileri kullanacak olmasının ne ifade ettiği ortaya konulmalıdır. Yukarıda belirttiğimiz üzere büyükşehir belediyelerine içme suyu ve kanalizasyon hizmetleri alanında verilen yetkiler yedek yetkiler olduğundan, burada bir yetki çatışması yoktur. Kaldı ki ayrı kamu tüzel kişiliği olan büyükşehir belediyesi ile su ve kanalizasyon idarelerinin içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerine ilişkin olarak ayrı ayrı imtiyaz verme yetkisinin aynı anda tanınmış olması Anayasa md.123’te ifade edilen idarenin bütünlüğü ilkesi ile bağdaşmayacaktır.

Sorulması gereken ikinci soru belediyeler ile su ve kanalizasyon idarelerinin içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinin işletmesini, fiziki erişimi ve ekonomik olarak erişim sağlama yükümlülükleri doğrultusunda, yatırımların bölge genelinde eşitlik ve tarafsızlık ilkeleri çerçevesinde gerçekleştirilmesini ve herkesin ekonomik olarak hizmetten faydalanmasını garanti altına alacak şekilde tarife belirleme yetkisinin devredilmemesi hususuna ilişkin tartışma saklı kalmak üzere, özel kişiye özel hukuka tabi yap-işlet-devret sözleşmesi ile devredip devredemeyeceğidir.

3996 s. Bazı Yatırım ve Hizmetlerin Yap-İşlet-Devret Modeli Çerçevesinde Yaptırılması Hk. Kn. md.2(2) uyarınca md.2(1)'de öngörülen yatırım ve hizmetlerden sayılan içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerine ilişkin altyapı yatırımları ve bunların işletmesinin [baraj, içme ve kullanma suyu, arıtma tesisi, kanalizasyon] “*bu Kanuna göre sermaye şirketleri veya yabancı şirketler eli ile gerçekleştirilmesi bu yatırım ve hizmetlerin, ilgili kamu ve kuruluşları (kamu iktisadi teşebbüsleri dahil) tarafından görülmesine ilişkin kanunların istisnasını teşkil eder.*” Bu durumda içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerini özel kişiye imtiyaz usulü ile işletme yetkisine sahip olan belediyeler ile su ve kanalizasyon idarelerine 3996 s. Kn. ile özel hukuk sözleşmesi ile işletme yetkisinin verildiğini söylemek mümkündür. Mahalli idareler, su ve kanalizasyon idareleri ve hatta mahalli idare birlikleri içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerine ilişkin yatırımların kurulum ve işletmesini, Cumhurbaşkanlığı’nın yetkilendirmesi üzerine Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’nın onayı alınarak sermaye şirketi veya yabancı şirket ile yap-işlet-devret sözleşmesi yapmak suretiyle devretme yetkisine sahiptir.

Türkiye’de 1990’lardan itibaren içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinin finansmanı dış borçlanma ile karşılanmaya başlanmış ve borç veren AB kuruluşu olan Avrupa Yatırım Bankası (EIB) ve WB başta olmak üzere uluslararası kuruluşlardan borçlanma kaydı olarak bazı hizmetlerin işletme haklarının belirli bir süre için özel kişilere devredilmesini öngörmüştür. WB kredileri daha ziyade büyükşehir belediyelerine yönelikken, EIB’nin 2001-2004 yılları arasında Türkiye İçin Özel Eylem Programı (Special Action Program) kapsamında aday ülke konumundaki Türkiye’nin gümrük birliğine girişine yardımcı olmak ve çevre müktesebatına, özellikle Şehir Atıksu Direktifi’ne (Urban Wastewater Directive) uyum koşullarını sağlamak amacını da taşıdığı ifade edilen kredilerin orta ölçekli (100,000 and 500,000 nüfuslu) belediyelere yönelik olduğu belirtilmektedir. EIB borçlanmalarının özellikle içme suyu dağıtım hizmetinde su kayıp tespiti, kanalizasyon hizmetinde atıksu arıtma, şebekenin rehabilitasyonu ve genişletilmesine yönelik yatırımları kapsadığı görülmektedir⁶²⁸.

Özel kişinin içme suyu ve kanalizasyon hizmetini özel hukuk sözleşmeleri ile işletmesi konusunda, YİD modeline tek örnek İzmit Büyükşehir Belediyesi – İzmit Şehri Kentsel ve Endüstriyel Su Temini Projesi ile işletme hakkı devri modeline

⁶²⁸ Avrupa Yatırım Bankası, *EUR 40 mio for municipal water infrastructure in Turkey*, 2002.

başlıca örnek⁶²⁹ Antalya Su ve Atıksu İdaresi – Antalya Su ve Atıksu Projesi gösterilmektedir. Ancak belirtmek gerekir ki hem belediyelerin hem de su ve kanalizasyon idarelerinin içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinin planlama, projelendirme, etüt ve yapım aşamasında müşavirlik hizmetleri, baraj, isale hattı, atıksu arıtma tesislerinin işletilmesi, saat okuma hizmetleri gibi hizmetlerin özel kişiye gördürülmesi şeklinde hizmet alımları özel hukuk sözleşmeleri ile gerçekleştirilmektedir; ancak bu hizmetlerin özel kişiye gördürülmesi içme suyu ve kanalizasyon hizmetinin işletmesinin özel kişiye devredilmesi anlamına gelmemektedir. Zira bu hallerde içme suyu hizmetinin asli unsuru olan temin ve dağıtım ile kanalizasyon hizmetleri işletmesi halen asli sorumlu idare tarafından emanet usulü çerçevesinde gerçekleştirilmektedir⁶³⁰.

⁶²⁹ Çeşme-Alaçatı Su Temini ve Kanalizasyon Projesi’ni gerçekleştirmek üzere Çeşme Belediyesi’nin de üyesi olduğu 1580 s. Belediye Kanunu hükümleri uyarınca 08/09/1997 tarihli ve 9933 s. BKK ile kurulan Çeşme ve Alaçatı Çevre Koruma Altyapı Tesisleri Yapma ve İşletme Birliği (ÇALBİR) – AÇELSU örneği de dikkat çekilmesi gereken bir örnektir. ÇALBİR, 1998 yılında kamu hizmetinin finansmanı için WB’den almak istediği borç karşılığında (13,1 milyon dolar - 08/05/1998 tarihli Kredi Anlaşması’na ek olarak, T.C. ile WB arasında imzalanan Garanti Anlaşması uyarınca ÇALBİR’in yükümlülüklerini yerine getirememesi durumunda Hazine ana borçlu olarak ÇALBİR’in mali yükümlülükleri yerine getirmeyi garanti etmiştir.) içme suyu temini, dağıtımı ve kanalizasyon hizmetlerinin 10 yıllık işletme hakkını Fransız Şirketi Compagnie Generale des Eaux ve Türk şirketi Tekser İnşaat Sanayi ve Ticaret A.Ş. ile ortak olarak 2003 yılında kurulan Alaçatı-Çeşme Su İşletmeleri Sn. Tic. A.Ş. (AÇESU)’ya devretmiştir. ÇALBİR – AÇELSU örneği de su fiyatlarının su ve kanalizasyon idareleri tarafından işletilen diğer illere göre oldukça yükselmesine sebep olmuştur; 2001 yılında İstanbul’da su fiyatının 400,000TL, Ankara’da 330,000TL iken Çeşme’de 1,100,000TL olduğu belirtilmektedir. ÇINAR, “Privatisation of Urban Water...”, s.361-362; HAYIRSEVER TOPÇU Ferhunde, *Yerel Yönetim Birliği Eliyle Su Özelleştirmesi: ÇALBİR Örneği, SU YÖNETİMİ*, (Eds. ÇINAR Tayfun, ÖZDİNÇ Hülya K.), Memleket Yayınları, 2006, ss:379-405; MERT, *İMF Ve Dünya Bankası Su ...*, s.373-374. Belirtmek gerekir ki AÇELSU her ne kadar içme suyu temini, dağıtımı ve kanalizasyon hizmetlerinin 10 yıllık işletme hakkını devralmışsa da, bu hizmetlerin usulüne uygun sunumundan doğan kamusal yetkileri kullanması için kanunla yetkilendirilmiş olması gerekir. Nitekim Yargıtay, AÇELSU’nun 5237 s. Türk Ceza Kanunu md.6 bağlamında bir kamusal faaliyet yürütmekle birlikte, AÇELSU çalışanlarının kamu görevlisi sayılmayacağını, bu sebeple AÇELSU çalışanlarına içme suyu dağıtım hizmetinden usulsüz yararlanma durumunda mühürleme yetkisinin kanunla verilmiş olması gerektiğini ifade etmektedir. “5237 sayılı TCK’nun ‘Tanımlar’ başlıklı 6. maddesinin gerekçesinde “kamusal faaliyet, Anayasa ve kanunlarla belirlenmiş olan usullere göre verilmiş olan bir siyasal kararlar, bir hizmetin kamu adına yürütülmesidir. Buna karşılık, kamusal bir faaliyetin yürütülmesinin ihaleye dayalı olarak özel hukuk kişilerince üstlenilmesi durumunda, bu kişilerin kamu görevlisi sayılmayacağı” belirtildiği ve mühür bozma suçunun fiil ögesi bağlamında hukuka aykırılık unsurunun oluşması için, mühürleme yetkisinin kanuni dayanağının bulunması zorunludur. § Özelleştirme uygulamaları sonucu kamusal bir faaliyet olan su dağıtım ve satış hizmetinin özel şirketlere devrilmesinden sonra yapılan mühürleme işlemine aykırı davranışta mühür bozma suçu oluşmayacağından, Çeşme İlçesinde su dağıtım ve satış hizmetini sağlayan A A.Ş. ’nin Çeşme Belediyesine ait bir şirket mi yoksa özel hukuk hükümlerine tabi bir şirket mi olduğu, başka bir ifadeyle Çeşme’de su dağıtım ve satış hizmetinin özelleştirilip özelleştirilmediği, özelleştirilmiş ise hangi tarihte özelleştirildiği, buna göre de mühürlemenin kamu idaresince yapıp yapılmadığının tespitiyle sonucuna göre sanığın hukuki durumunun belirlenmesi gerekirken [...]” Yargıtay 11.C.D., E.2014/7397, K.2014/20962, T.04/12/2014’ten aktaran PARLAR Ali, ÖZTÜRK Mustafa, **UYGULAMADA KARŞILIKSIZ YARARLANMA VE MÜHÜR BOZMA SUÇLARI**, Aristo Yayınevi, 2018, s.344.

⁶³⁰ İçme suyu ve kanalizasyon hizmetinin ayrımlanabilir unsurlarının özel kişilere işletilmesinin çok sayıda örneği olduğunu ifade etmek gerekir. Örneğin Adana ASKİ tarafından yaptırılacak arıtma tesislerinin finansmanı T.C. Hazine Müsteşarlığı garantörlüğünde 12/11/1997 tarihli kredi

Özel kişinin içme suyu ve kanalizasyon hizmetini özel hukuk sözleşmeleri ile işletmesi konusunda YİD modelinin tek örneği olarak gösterilen İzmit Büyükşehir Belediyesi - İzmit Şehri Kentsel ve Endüstriyel Su Temini Projesi (İzmit Su Projesi) örneği, YİD modelinin hukuki çerçevesinin oturmadığı bir döneme denk geldiğinden ortaya çıkabilecek hukuki problemler azami miktarda ortaya çıkmıştır. Baştan aşağıya bir idare hukuku çalışması konusu olabilecek nitelikteki İzmit Su Projesi örneğini⁶³¹, içme suyu kamu hizmetinin özel kişiye özel hukuk sözleşmesi ile devredilmesi usulünde değerlendirilmesinin hatalı olduğu kanaatindeyiz. Bu sonuca varmadan evvel İzmit Su Projesi'nin ne şekilde geliştiğini detaylı olarak incelemek gerekir.

Marmara bölgesinde yer alan bazı yerleşim yerlerinin içme suyu ihtiyacını karşılamak üzere Kirazdere Barajı'nın yapımı 1968 Marmara Havzası İstikşaf (Gelişme) Raporu'nda öngörüldüğü belirtilmektedir. Aynı yıl çıkan 1053 s. Kn. uyarınca nüfusu 100.000 üzerinde olan İzmit'in içme suyu ihtiyacını karşılayacak

anlaşmasına binaen EIB'den alınan 45 milyon Euro'luk kredi ile sağlanmıştır. Bunun karşılığında, YİD modeli doğrultusunda ASKİ, üç konsorsiyum ile Adana Doğu ve Batı Atıksu Arıtma Tesisleri Anahtar Teslim İnşaatı, Devreye Alınması ve İşletilmesi sözleşmesini 25/11/1999 tarihinde imzalayarak Seyhan ve Yüreğir bölgeleri Batı ve Doğu arıtma tesislerinin işletmesini devretmiştir. Avusturya şirketi VA TECH WABAG – Türk şirketi Yüksel İnşaat – Türk şirketi ENER İnşaat – İngiltere şirketi SERCO Group Konsorsiyumu, Adana Batı ve Doğu Atıksu Arıtma tesislerinin yapım ve işletmesini; İngiltere şirketi MONTGOMERYWATSGN - SIGMATECH Konsorsiyumu müşavir olarak Doğu ve Batı Atıksu Arıtma Tesisi'nin inşaat kontrolörlük hizmetlerini; İngiltere şirketi GIBB – Türk şirketi TÇT ortak girişimi ise Doğu ve Batı Atıksu Arıtma Tesisi ve Adana (Çatalan) İçmesuyu Projesi Proje Yönetim Birimi Teknik Asistanlığı görevlerini üstlenmiştir. Bir diğer örnek olarak Sivas Belediyesi Atıksu Arıtma Tesisi ve İçmesuyu Rehabilitasyonu projesi finansmanına Alman Kredi Kuruluşu (KfW) ve EIB tarafından sağlanan kredi karşılığında projenin müşavirlik hizmetlerinin Alman şirketi Gauß Ingenieure GmbH ile Türk şirketi Alter Uluslararası Mühendislik ve Danışmanlık Hizmetleri Ltd. Şti. konsorsiyumu tarafından gerçekleştirilmesidir. Bir başka örnek ise Bursa BUSKİ'nin Bursa Atıksu Projesi finansmanı için EIB'den 05/12/2000 tarihli Finans Sözleşmesi uyarınca su, kanalizasyon, yağmursuyu, atıksu ile çamurların arıtımı ve bertarafı gibi birleşenlerden oluşan projenin yapım işleri, kontrollük ve müşavirlik hizmetleri, mal ve ekipman tedariklerinin özel kişilerden sağlanmasıdır. Bu projede BUSKİ atıksu arıtma tesisi anahtar teslimi inşaatı için ARITMA 2 sözleşmesini İtalyan şirketi E.M.I.T. S.p.A – Fransa şirketi OTV SA ortaklığı ile; müşavirlik hizmetleri için KMH3 sözleşmesini Avusturya şirketi ILF Consulting Engineers ile; mal tedariki için BURSU 2 sözleşmesini Çin şirketi Tianjin Metals & Minerals Import&Export Co. Ltd. ile BURSU 4 Lot B sözleşmesini Almanya VAG Armaturen GmbH ile imzalamıştır. 2007 yılında İSKİ, YİD modeli ile atıksu arıtma tesisinin kurulması karşılığında 9 yıllığına işletmesini 2003 yılında %51 hissesi Avusturya devletinin olan Energie-Versorgung Niderösterreich (EVN) tarafından Alman şirketi Berlinwasser'den alınan Wassertechnik (WTE)'e 108 milyon € bedeli ile ihale etmiştir. HALL, LOBINA, DE LA MOTTE, “*Water privatisation and restructuring...*”, s.20; Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği – Çevre Mühendisleri Odası, *Çevre Durum Raporu*, 2009, s.12; benzer örnekler için bkz. T.C. İçişleri Bakanlığı, *İzmir Milletvekili Sayın Hakkı ÜLKÜ'ye ait 7/6808 esas – 12004 esas numaralı soru önergesine İçişleri Bakanı Abdülkadir AKSU'nun cevabı*, 26/09/2005; ARUP, *inDepth Water Yearbook - Your Guide to Global Water Industry Data: 2014-15*, 2015, s.157.

⁶³¹ İzmit Su Projesi'ne ilişkin bu bölümde aktarılan bilgiler için bkz. HAYIRSEVER TOPÇU Ferhunde, *Suda Dış Kredi: İzmit Örneği*, **SU YÖNETİMİ**, (Eds. ÇINAR Tayfun, ÖZDİNÇ Hülya K.), Memleket Yayınları, 2006, *passim*. TBMM, *İzmit Büyükşehir Belediyesi İzmit Kentsel ve Endüstriyel Su Temini Projesi İle İlgili İddiaların Araştırılması Amacıyla Kurulan (10/4) Esas Numaralı Meclis Araştırması Komisyonu Raporu*, (S. Sayısı:265), Dönem:22, Yasama Yılı:1, 11/07/2003, *passim*.

barajın DSİ tarafından yapımı ve işletilmesinin DSİ ile İzmit Belediyesi arasında bir protokol ile İzmit Belediyesi'ne bırakılması usulünün izlenmesi gerekmektedir. Nitekim bu kanun hükümleri doğrultusunda Bakanlar Kurulu, 23/10/1972 tarihli ve 7/5290 s. kararıyla, İzmit'e su temini işini DSİ'ye vermiştir. DSİ 1978 yılında Kirazdere baraj etüdünü tamamlamış, 1983 yılında da sadece İzmit ve civarının 2020 yılına kadar olan su ihtiyaçlarının Kirazdere Barajı'ndan sağlanmasını öngören İzmit-Kirazdere Projesi Planlama Raporu'nu hazırlamıştır. İzmit Belediye Meclisi, baraj inşaatının DSİ Genel Müdürlüğü'ne yaptırılması doğrultusundaki kararını 13/03/1986 tarihinde DSİ'ye iletmiştir. Bunun üzerine DSİ ile İzmit Belediyesi arasında 01/09/1986 tarihinde 1053 s. Kn. uyarınca bir protokol imzalanmıştır. İzmit Kenti Evsel ve Endüstriyel Su Temini Projesi (Proje) kapsamında Kirazdere Barajı'nın adı Yuvacık Barajı olarak anılmaya başlanmıştır. Projede öncelik baraj yapımına verilmiş, isale hatları, arıtma tesisleri ve diğer tesisler ikinci aşamada değerlendirilmiştir⁶³².

1986 yılında DSİ Yuvacık Barajı yapım işini 2886 s. Devlet İhale Kanunu hükümleri uyarınca ihaleye çıkarmıştır. Bu noktada DSİ'nin sadece baraj yapımını ihale ettiği, işletme hakkını ihale etmediğinin de altı çizilmelidir. Kısaca DSİ'nin bu ihalesi ile özel kişi hizmetin altyapı kurulumunu üstlenmekte, bayındırlık eserini inşa eden müteahhit olmaktan başka bir rol üstlenmemektedir. İzmit Projesi'ni de kapsayan 11 Kente İçmesuyu Temini Projesi kapsamında Avrupa Konseyi Sosyal Kalkınma Fonu'ndan da finansman kredisi (682,996 Alman Markı ile 8,032,129 İsviçre Frankı olmak üzere dönemin kuru ile yaklaşık 10,4 milyar TL) sağlanan Yuvacık Barajı inşası, 09/02/1987 tarihinde dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in arkadaşı Erol Üçer'in sahibi olduğu GAMA Endüstri Tesisleri İmalat ve Montaj A.Ş. (GAMA A.Ş.)'ye 15 milyon dolar karşılığında ihale edilmiş, inşaat 14/05/1987 tarihinde başlamıştır.

İlk aşamada İzmit Belediyesi YİD modeline, proje yatırımlarının ileri bir teknoloji gerektirmediği ve yatırım ile elde edilecek su miktarına da ihtiyaç olmadığı, yatırımın finansmanının büyüklüğü dikkate alındığında üretilen suyun birim

⁶³² Proje kapsamında İzmit ve çevre ilçe ve köyleri ile İstanbul'a ve çeşitli sanayi kuruluşlarına su sağlayacak baraj gölü su tutma kapasitesi 56 milyon m³ olup teorik olarak yıllık 142 milyon m³ su akışı sağlayacak Yuvacık Barajı, günlük ortalama kapasitesi 389,000 m³ ve havalandırma, durultma, çamur atma, filtreleme ve dezenfeksiyonu içeren kimyasal arıtma tesisi, 162 km'lik korozyona karşı korumalı ve su akışı SCADA sistemi ile izlenen ve kontrol edilen isale hattı ile su teminini sağlamak üzere genel cazibeli sisteme ek olarak daha yüksek kotlardaki depolara su temin etmek amacı ile terfi istasyonlarına 6, çeşitli yerlerde 4 adet pompa istasyonu yapılması öngörülmüştür. İSAŞ, *İzmit SU A.Ş. Tanıtım Kitapçığı*, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, 2015, s.5. Projenin 757,651,000\$'lık kısmı kredilerden, 133,312,000\$'lık kısmı ise işletmecilerin özkaynaklarıyla karşılanmıştır.

fiyatının satın alınamayacak derecede yüksek olacağı ve Hazine'nin bunu sübvansetmek zorunda kalacağını gerekçeleriyle karşı çıkmıştır⁶³³. Ancak dönemin Başbakanı Turgut Özal'ın, oldukça yüksek altyapı finansmanı gerektirse de bu önemli yatırımın kredi bulunarak YİD modelinde yapılması konusunda İzmit Belediyesi'ne ve GAMA A.Ş.'ye sözlü talimatlarının bulunduğu belirtilmektedir.

İzmit Belediyesi, YİD modelinin henüz sadece enerji sektöründe uygulanmasını sağlayan ve sonradan Anayasa Mahkemesi'nin iptal kararlarına konu olan 04/12/1984 tarihli ve 3096 s. Türkiye Elektrik Kurumu Dışındaki Kuruluşların Elektrik Üretimi, İletimi, Dağıtımı ve Ticareti ile Görevlendirilmesi Hk. Kanuna dayanarak, yani bir başka ifadeyle içme suyu hizmeti için YİD modelinin kanuni dayanağı yokken, Başbakanlık DPT Yabancı Sermaye Başkanlığı'na 06/08/1989 tarihinde başvurarak İzmit Projesi'nin YİD Modeli ile yapılabilmesini teminen GAMA A.Ş.'ye yetki verdiğini bildirmiştir. Bu yazı üzerine GAMA A.Ş. 06/09/1989 tarihinde Başbakanlık DPT Yabancı Sermaye Başkanlığı'ndan (DPT YSB) projenin gerçekleştirilmesi için başvurulacak kredilerilere ve kurulacak konsorsiyuma dayanak olacak niyet mektubunu istemiş ve DPT YSB'nin 22/09/1989 tarihli cevap yazısı uyarınca GAMA A.Ş. YİD modeli için gerekli yazışmalara başlamıştır. GAMA A.Ş., İzmit Belediyesi'ne 01/11/1989 tarihli yazısında; projenin ve katılacak kuruluşların tanıtımı ile birlikte maliyet ve finansal analizlerini de kapsayan bir ön teklifin 15/12/1989 tarihine kadar kendilerine ve DPT'ye sunmayı planladıklarını bildirmiş; 26/12/1989 tarihli yazı ile de yine İzmit Belediyesi'ne daha sonra İSAŞ'ı oluşturacak şirketler grubu adına, proje maliyetini 480 milyon dolar olarak bildirmiştir. DPT YSB, 10/04/1990 tarihli yazısı ile GAMA A.Ş.'den İzmit Belediyesi ile kurulacak konsorsiyum arasında yapılacak olan Uygulama Anlaşması'nın prensiplerini içeren ve müteakip aşamalar için alınacak kararların temelini oluşturacak olan teklifin kendilerine iletilmesini talep etmiştir; GAMA A.Ş. teklifi 20/04/1990 tarihinde DPT YSB'ye iletmıştır. DPT YSB 09/07/1990 tarihli yazısı ile DSİ'ye, ihalesi yapılmış olan

⁶³³ 1987 yılında DSİ, isale hatları, arıtma tesisi ve pompa istasyonu ile ilgili kati proje ihalesine çıkmış ve ihale üzerine projeyi yapan SU-İŞ Proje Mühendislik ve Müşavirlik Ltd. Şti.'nin Ocak 1989 tarihli Kat'i Proje Raporu'nda işin toplam maliyetinin 1989 fiyatları ile baraj hariç 60,131,818\$ olarak hesaplandığı ve ayrıca Yuvacık Barajı'nın sağlayacağı suyun İzmit, Gebze ve İstanbul'un su ihtiyacını karşılayabilecek kapasitede olacağı belirtilmektedir. Hazine Kontrolörleri tarafından hazırlanan 25/12/2000 tarihli ve 122/7-72/9 s. raporda da SU-İŞ'in maliyet çalışmasının manüel kontrole dayalı olduğu, otomatik kontrol ekipmanları için 41,965,000\$ yapılsa dahi konsorsiyumun öngördüğü maliyetin yine 10 kattan fazla olduğu belirtilmiştir. Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği, *Küresel Su Politikaları ve Türkiye TMMOB Su Raporu*, 2009, s.62; MERT Ayhan, *İMF Ve Dünya Bankası Su Politikaları, Çok Uluslu Şirketlerin Türkiye'deki Uygulamaları*, Türk Mühendis ve Mimarlar Odaları Birliği 20-22 Mart 2008 - 2. Su Politikaları Kongresi Bildiriler Kitabı 2. Cilt, 2008, s.372.

baraj kısmına ilave olarak yılda 140 milyon m³ su üretecek arıtma tesisi ve 130 km'lik isale hattı dahil bütün projenin baraj ihalesini alan firmanın da içinde bulunduğu yerli ve yabancı firmalardan oluşan konsorsiyum tarafından YİD modeli çerçevesinde gerçekleştirilmesinin benimsendiğini bildirmiştir.

Bu sırada önemli bir gelişme İzmit Belediyesi ve İSKİ arasında gerçekleşmiştir. 1990 yılında İstanbul'da yaşanan ve Manavgat'dan su taşıma ve yağmur bombası tartışmalarını dahi açan su sıkıntıları karşısında, İstanbul'a su temin etmesi öngörülen Yuvacık Barajı'nın inşaatın hızlandırılması amacıyla İzmit Su Projesi 2983 s. Tasarrufların Teşviki ve Kamu Yatırımlarının Hızlandırılması Hk. Kn. uyarınca 15/08/1990 tarihli ve 771 ile 775 s. Bakanlar Kurulu Kararı ile Yuvacık Barajı'ndan elde edilecek su İstanbul'un su kaynakları arasına alınmış ve projenin finansmanı Kamu Ortaklığı Fonu kapsamına alınmıştır.

DPT YSB'na, GAMA A.Ş. tarafından sunulan Fizibilite Raporu, incelenmek ve görüş bildirilmek üzere 05/12/1990 tarihinde DSİ'ye iletmış ve DSİ cevaben olumsuz görüşünü 08/01/1991 tarihli yazısında DPT YSB'ye iletmıştır. İzmit Projesi'nin YİD modelinde gerçekleştirilmesi için sadece DSİ'nin olumsuz görüşünün bertaraf edilmesine çalışılmadığı, ayrıca Dışişleri Bakanlığı'nın da devreye girerek olumsuz görüş sergileyen Hazine Müsteşarlığı'nı da ikna etmek için birçok yazışma yapıldığı belirtilmektedir.

15/01/1992 tarihinde İzmit Belediyesi ve İSKİ arasında İSKİ'nin Yuvacık Barajı'ndan elde edilecek sudan 100 milyon m³'ünü satın alacağı hususunda, İSKİ Yönetim Kurulu onayı yanı sıra projenin 1992 yılı sonuna kadar YİD modeli ile yapımına başlanması şartına bağlı bir protokol imzalanmıştır. Ancak bu protokolün imzalanmasını takiben dönemin İSKİ Genel Müdürü olan Ergün Göknel'in Hazine Müsteşarlığı, DSİ, Devlet Planlama Teşkilatı ve KOF'a ilettiği 12/10/1992 tarihli yazıda yatırımın YİD kapsamında gerçekleştirilmesinin karşılığında su satış fiyatlarının çok yüksek olacağının anlaşıldığı ve bu fiyatların İSKİ tarafından ancak zorunlu hallerde karşılanmasının söz konusu olacağı için Yuvacık Barajı ve tesislerinin YİD kapsamından çıkarılarak Devlet Yatırımları programına tekrar dahil edilmesinin istendiği ve projenin DSİ tarafından yürütülmesinin desteklendiği de belirtilmektedir. Lakin İSKİ ile İzmit Belediyesi arasında yapılan protokolün, 1992 yılı itibarıyla fiili olarak YİD modeliyle inşaata başlanmaması dolayısıyla devreye girmediği, herhangi bir su satış sözleşmesine bağlanmadığı, İSKİ Yönetim Kurulu ve

Genel Kurulunca onaylanmadığı için de kendiliğinden fesh olduğu ve hukuki geçerliliğinin bulunmadığı ifade edilmiştir.

02/02/1993 tarihinde İzmit Belediyesi ile konsorsiyum arasında ilk Uygulama Su Satışı Anlaşması (USSA) taslağı paraflanmış; İzmit Belediyesi çeşitli yazışmalarda Hazine Müsteşarlığı'na proje ile temin edilmesi anlaşılan 140 milyon m³ su ihtiyacının gerçek bir ihtiyaç olduğunu temin ederek hazine garantisine ilişkin tereddütleri bertaraf etmeye çalışmıştır. 02/09/1993 tarihli ve 504 s. K.H.K. ile İzmit Belediyesi büyükşehir belediyesi olmuş; 19/04/1994 tarihli yazısı ile Yuvacık Barajı'nın bugünkü haliyle İzmit BŞB'ye devredilmesini talep etmiştir. Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı 16/05/1994 tarihinde DSİ'den projenin Şubat 1994 tarihi itibarıyla ulaştığı 777,2 milyon dolarlık toplam maliyetin kendilerince yürütülen benzer projelerin maliyeti ile karşılaştırılarak iletilmesini isteyen bir yazı hazırlamış ancak yazı DSİ'ye iletilmemiştir.

1992-1994 yılları arasında Kamu Ortaklığı Fonu finansmanı ile DPT eşgüdümünde DSİ tarafından baraj kısmının %50'ye yakın bir bölümü bitmek üzereyken; 3996 s. Bazı Yatırım ve Hizmetlerin Yap-İşlet-Devret Modeli Çerçevesinde Yapılması Hk. Kn. yürürlüğe girmiş; kanunun uygulama alanını diğer yatırım alanlarına genişleten Bakanlar Kurulu'nun 06/08/1994 tarihli ve 5907 s. Bazı Yatırım ve Hizmetlerin Yap-İşlet-Devret Modeli Çerçevesinde Yaptırılması Hakkında 3996 Sayılı Kanunun Uygulama Usul ve Esaslarına İlişkin Karar'ına (RG:01/10/1994, S:22068) dayanarak, YİD modeli ile finansman sağlanacağı öngörüsü ile İzmit Su Projesi 19/10/1994 tarihli ve 6244 s. BKK ile Yuvacık Barajı İstanbul'un su kaynağı olmaktan çıkarılırken proje de Kamu Ortaklığı Fonu finansmanı kapsamından çıkarılmıştır.

24/11/1994 tarihli ve 4047 s. Bazı Yatırım ve Hizmetlerin Yap-işlet-devret Modeli Çerçevesinde Yaptırılması Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kn. ile yapılan değişiklikle, "*baraj, sulama, içme ve kullanma suyu, arıtma tesisi ve kanalizasyon*" gibi işler de 3996 s. Kn. kapsamına alınmış ve bunun üzerine İzmit Büyükşehir Belediyesi 08/12/1994 tarihli ve 122/1086 s. kararı ile İzmit Şehri Kentsel ve Endüstriyel Su Temin Projesi'nin YİD modeline göre yaptırılması kararlaştırılmış; karar Yüksek Planlama Kurulu'na iletmek üzere İçişleri Bakanlığı'na gönderilmiştir. 30/12/1994 tarihinde İzmit Büyükşehir Belediyesi adına belediye başkanı, YİD modeli çerçevesinde İzmit Su Projesi ve diğer projeler ile ilgili olarak Bakanlıklar, YPK, DPT ve Hazine Müsteşarlığı nezdinde girişilecek her türlü iş ve işlemleri yapmakla

yetkilendirilmiştir. 30/01/1995 tarihinde Hazine Müsteşarlığı'nın ve Başbakanlık'ın projenin YİD kapsamına alınması uygun görüşü vermesi üzerine YPK, 24/02/1995 tarihli ve T-17 sayılı kararı ile projeyi YİD modeli kapsamına almıştır.

Projenin YİD kapsamına alınması sonucunda 17/01/1995 tarihinde İzmit Su Projesi'nin tamamlanması için Türk şirketleri GAMA A.Ş.'nin (Gama İnşaat A.Ş., Gama Endüstri Tesisleri İmalat ve Montaj A.Ş., Gama Pazarlama A.Ş.) %53,5, GÜRİŞ A.Ş.'nin (Gürüş İnşaat ve Mühendislik A.Ş.) %11,5 (Gürüş İnşaat ve Mühendislik Anonim Şirketi) ve İngiliz şirketi Thames Water PLC'nin %35 hissesine sahip olduğu İzmit-Su Anonim Şirketi (İSAŞ) kurulmuştur⁶³⁴. 24/08/1995 tarihinde İzmit BŞB ile İSAŞ arasında Uygulama ve Su Satış Anlaşması (USSA) imzalanmıştır ve İzmit BŞB 28/11/1995 tarihli kararı ile 1580 s. Kn. md.70(5) uyarınca hazine garantisinde olmak üzere dış kredilerin kullanılmasını kararlaştırmıştır. 19/11/1995 tarihinde 1994 yılı Bütçe Kanunu md.34(f) uyarınca hazine garantileri imzalanmış ve garanti mektubu verilmiştir. USSA doğrultusunda Yuvacık Barajı'nın mülkiyeti İzmit BŞB'ye ait olmakla beraber işletme izni ve tesislerin bakımı 15 yıl süreyle (18/01/2014 tarihine kadar) İSAŞ'a devredilmiştir. İzmit Su Projesi'nin YİD kapsamına alınmasından sonra ihaleye çıkılmaksızın konsorsiyuma verilmesi de ayrı bir hukuk ihlalidir.

Proje ile ilgili tüm bu gelişmeler nedeniyle; proje kapsamında bulunan ham ve artırılmış su iletim hatları, arıtma tesisi, pompa istasyonları ve ana depolar gibi tesislerin inşaatlarına DSİ tarafından 1996 yılına kadar başlanamamış, sadece ihalesi 1987 yılında yapılan Yuvacık Barajı inşaatı sürdürülebilmiş idi. İzmit BŞB, Maliye Bakanlığı ile Hazine Müsteşarlığı ve İller Bankası'ndan ve Danıştay'dan uygun görüş alarak, 21/03/1996 tarihinde DSİ ile düzenlenen baraj inşaatı işine ait tasfiye protokol ile 01/09/1986 tarihli önceki protokolü sona erdirmiştir. Böylelikle Yuvacık Barajı inşaatı ve projenin diğer unsurlarını mevcut haliyle ve yapılan harcamaların İzmit BŞB tarafından geri ödenmesi koşuluyla DSİ'den belediyeye devredilmiştir.

02/03/1995 tarihli ve 6750 s. BKK uyarınca İzmit BŞB içme suyu ve kanalizasyon işlerini 08/09/1997 tarihli ve 9952 s. BKK ile 1997 yılında kurulan İzmit Su ve Kanalizasyon İdaresi'ne (İSU) devretmiştir. 18/01/1999 tarihinden itibaren

⁶³⁴ 24/02/1995 tarihli BKK ile İzmit Büyükşehir Belediyesi'nin, İSAŞ'a en fazla %39 hisse oranıyla ortak olmasına izin verilmiştir. GAMA A.Ş.; İSAŞ'taki %53,5'luk payından 11/10/1995 tarihli Hissedarlar Anlaşması uyarınca, %15'ini, 27/02/1995 tarihli ve 95/6607 sayılı Bakanlar Kurulu'nun izni çerçevesinde İzmit Büyükşehir Belediyesi'ne; her birine %7,5'i olmak üzere %15'ini Japon şirketi Mitsui & Co. Ltd. ile Japon şirketi Sumitomo'ya devretmiş ve hissesi %23,5'a inmiştir. İzmit Büyükşehir Belediyesi bu hisseyi 19,5 milyon doları için Hazine garantisi verilen dış kredi ile satın almıştır.

İSAŞ henüz tamamlanmayan proje unsurlarını işletmeye başlayarak İSU depolarına su vermeye başlamıştır.

TBMM Meclis Araştırma Komisyonu’nun 24/08/1995 tarihinde İzmit BŞB ile İSAŞ arasında imzalanan USSA’nın bir kamu hizmetinin özel kişiye gördürülmesini sağlayan idari sözleşmelerden imtiyaz sözleşmesi olarak; ancak Danıştay tetkikinden geçmemiş olması ve sözleşmede yer alan milletlerarası tahkim hükmü nedeniyle Anayasa md.155 başta olmak üzere *“tamamen Türk hukukuna ve meri mevzuata aykırı”* *“başlangıçtan itibaren geçersiz ve yok sayılması gereken bir sözleşme”*⁶³⁵ olarak değerlendirdiğini belirtmek gerekir. Kanaatimizce barajlar, tasfiye ve arıtma tesisleri içme suyu hizmetinin birer altyapı unsurları olmakla birlikte, amaçları dağıtım hizmetinin aslen sorumlusu ve yükümlüsü olan mahalli idareler, su ve kanalizasyon idareleri veya mahalli idare birliklerine içilebilir su temin etmek olduğundan ayrı bir kamu hizmeti olarak değerlendirilmemeli; bu bayındırlık eserlerinin işletilmesine ilişkin olarak özel kişilerle yapılan sözleşmeler de kamu hizmetinin özel kişiye devredilmesini sağlayan sözleşmeler ile karıştırılmamalıdır.

1994 tarihli ve 5907 s. BKK md.34 uyarınca YİD modeli ile yapılan tesislerde üretilen mal ve hizmetin ücretlerinin belirlenmesinde hangi yöntemin uygulanacağına karar verme yetkisi idareye verilmiştir; ancak bu yetki üretilen mal ve hizmetin kamu hizmeti olmasından kaynaklanmamaktadır. USSA’nın ‘Ticari Politika’ başlıklı 18.1. maddesinde şirkete *“proje ile ilgili ticari politikasını ve verilecek hizmet fiyatlarını ve tipini belirlemede serbest”*lik tanındığı; Türk mevzuatının İzmit BŞB’ye fiyatların ve tarifelerin kontrolüne yönelik verdiği yetkilerin bu projeye uygulanmayacağını kararlaştırılarak üretilen mal ve hizmetin ücretini (fiyatını) belirleme yetkisi tamamen şirkete devredilmediği ifade edilmektedir⁶³⁶. USSA’nın bir imtiyaz sözleşmesi olarak nitelendirilmesinin temel nedeni de budur. İSAŞ’ın, satacağı suyun birim fiyatının 4\$ (2\$ içme suyu+2\$ atıksu) olarak belirlemesi üzerine İSKİ projeden su almayı reddetmiş; İSU ise içme suyu dağıtımını kamu hizmetini yürütürken 4\$’dan aldığı suyun sadece 0.25/0.35 dolarını abonelerine bedel olarak yansıtabilmiştir. Bu durum da hem Hazine’nin hem İzmit BŞB’nin İSAŞ’a borçlanmasına, hem de İSU’nun içme suyu dağıtımını hizmetinden sürekli zarar etmesine sebep olmuştur.

⁶³⁵ TBMM, (10/4) *Esas Numaralı Meclis ...*, s.5.10.4. USSA’nın Anayasa ve Yasalar Karşısındaki Durumu.

⁶³⁶ TBMM, (10/4) *Esas Numaralı Meclis ...*, s.5.8. Projenin Getirdiği Mali Yük.

Projenin öngörülen 864,863,000\$ yatırım maliyeti 18/01/1999 tarihi itibarıyla revize edilerek 890,963,000\$'a çıkmış, yıllık 142 milyon m³ su bedeli ödeme garantisi doğrultusunda kullanılmayan suya⁶³⁷ verilen bedel, faizler, sübvansiyonlar ile toplamda 4-5 milyar dolara mal olduğu belirtilmektedir. Hazine garantisi kapsamındaki üstlenimler 2014 Ocak ayı itibarıyla sona ermiştir. Nihayetinde her ne kadar proje maliyetleri kamu hizmetinden doğrudan yararlanan halka ücretlendirme ile yansıtılmamışsa da Hazine garantisi kapsamında yapılan ödemelerin vergiler ile tüm halka yansıtıldığı gerçeği karşısında İzmit Su Projesi tam bir başarısızlık örneğidir.

1999 yılında İzmit depremi ardından USSA'nın mücbir sebep hükmüncce feshedilmesi gündeme gelmişse de İzmit BŞB'nin depremi bir 'fırsat' görmenin 'hakça' bir yaklaşım olmayacağı düşüncesi dolayısıyla sözleşmede öngörülen süre içinde mücbir sebep bildirimi yapılmamış; hazine garantisinin oluşturduğu yük doğrultusunda dönemin başbakanı Bülent Ecevit fesih halinde ödenmesi gereken bedelin hesaplanması için bir heyet görevlendirmiş ve İzmit BŞB tarafından hazine garantisinin proje sahipliği ile karıştırılmaması yönünde eleştirilmiştir. Hazine, İzmit BŞB'nin kendisine olan borçlarını tahsil amacıyla haciz işlemleri başlatmış; İSU'nun kötü yönetimi İçişleri Bakanlığı Maliye Müfettişlerince denetlenmiş ve Danıştay 2. Dairesi tarafından haklarında tahkikat yapılarak yetkili merciler tarafından soruşturma izni verilen İzmit BŞB yetkilileri ve diğer kamu görevlileri ile ilgili olarak çeşitli

⁶³⁷ İSU'nun 30/04/2003 tarihli raporunda USSA uyarınca satın alınması kararlaştırılan ve hazine garantisine alınan asgari 142 milyon m³ (İzmit BŞB'nin 14/07/2000 tarihli ve 01.2.69 s. yazısında, 100 milyon m³'ü İSKİ'ye, 22 milyon m³'ü Seka, Tüpraş, Petkim, İGSAŞ'a, geri kalan 20 milyon m³'ün İzmit ve çevresi yerleşim ünitelerine verilmesinin planlandığı belirtilmektedir.) sudan, satın alınmadığı halde parası ödenen su miktarının 1999 yılında 104,5; 2000 yılında 64; 2001 yılında 58,6; 2002 yılında 52,6 milyon m³; kayıp kaçak oranının 1999 yılında 14,5; 2000'de 41,6; 2001'de 52; 2002'de 60,3 milyon m³ olduğu ifade edilmektedir. İSAŞ istatistiklerinde temin edilen su miktarının 140 milyon m³'e ulaşmadığı görülmektedir. İSAŞ, *İzmit SU A.Ş. Tanıtım Kitapçığı*, s.5. Devlet Planlama Teşkilatı'nın 21/07/2000 tarihli ve 2912 s. yazısında yıllık ortalama 106,7 milyon m³'lük kısmının alıcı bulmadığı ve kullanılmayan suya yönelik Hazine'nin Şubat 2000 itibarıyla 180 milyon dolar ödeme yaptığı belirtilmektedir. T.C. İçişleri Bakanlığı, *İzmit Büyükşehir Belediyesince yapı-ışlet-devret modeliyle yaptırılan İzmit-Yuvacık Barajına ilişkin sorusu ve İçişleri Bakanı Sadettin Tantan'ın cevabı (7/2264)*, 01/10/2000, TBMM Tutanak Cilt:41 Birleşim:1, s.436. "YİD modelinin en önemli riski, model kapsamında verilen satın alma garantilerinin kamu kesimini, projelerin YİD modeli ile gerçekleştirilmesi suretiyle elde edilen avantajı aşacak bir ödeme yükümlülüğü altına sokması tehlikesidir. Bu risk İzmit Su Projesi'nde gerçekleşmiştir. Şöyle ki; İzmit Büyükşehir Belediyesi'nin, üretilen suyun maliyetinin yüksek olması, bazı endüstriyel kuruluşlar ve çevre belediyelerle su satış bağlantılarını zamanında yapmaması, mali durumunun iyi olmaması gibi nedenlerle, İSAŞ'dan yıllık 142 milyon m³ suyu satın alma taahhüdünü yerine getirememesi sonucunda Hazine vermiş olduğu garanti çerçevesinde iki yıl içinde 387 milyon ABD Doları tutarında su bedelini İSAŞ'a ödemek zorunda kalmıştır." Sayıştay, *Yap-İşlet-Devret Modeli ile Yapılan İzmit Şehri Kentsel ve Endüstriyel Su Temini Projesi Hakkında Sayıştay Raporu*, Sayıştay Genel Kurulu 11/04/2002 tarihli ve 5022/1 s. Kararı, 2002, s.37.

kararlar verilmiştir⁶³⁸. Tüm bunların Yuvacık Baraj'ından 2006 itibariyle su temin edilemediği ve İSKİ'den su temin edildiği gerçeği karşısında içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerine ilişkin yatırımların taşıdığı hayati değerin yurtdışı yatırım kredilerine ve bu kredilerin karşılığında gelir odaklı yurtdışı/yurtiçi yatırımcılarının ile siyasilere çeşitli amaçlarına feda edilmemesi gerektiğini eklemekten geçmek mümkün değildir.

3996 s. Kn. kapsamında içme suyu ve kanalizasyon hizmetinin çeşitli aşamalarının özel kişiye gördürülmesinin bir diğer örneği Antalya Su ve Atıksu İdaresi – Antalya Su ve Atıksu Projesi'dir. 1995 yılında Antalya Su ve Atıksu İdaresi (ASAT), hizmetin işletilmesinde özel sektör katılımını sağlamak üzere yeni bir kurumsal yapı geliştirmeyi amaçladığını belirterek⁶³⁹, EIB ile WB-Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası'ndan içme suyu ve kanalizasyon kamu hizmetinin finansmanı için sırasıyla 46 milyon ve 100 milyon dolar⁶⁴⁰ kredi sağlamıştır. ASAT, kredi sözleşmesi uyarınca yapılan ihale sonucunda Fransız şirketi Suez-Lyonnnaise Des Eaux ile Türk şirketi ENKA Holding'in ortak olarak kurduğu⁶⁴¹ ANTSU A.Ş. ile 25/11/1996 tarihli Antalya Su ve Atıksu İdaresi Genel Müdürlüğü'ne Su ve Atıksu İşletme Hizmetlerinin Verilmesine İlişkin Sözleşme'yi (*Lease Affermage - Operate & Management*)⁶⁴² yapmıştır. Bu sözleşme ile ASAT, içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinin 10 yıllık işletme ve yönetim hakkını 600 km'lik şebeke yenilemesi karşılığında ANTSU'ya

⁶³⁸ Konumuzla doğrudan ilgili olmamakla birlikte Ankara 7. Ağır Ceza Mahkemesi'nin, barajı inşa eden GAMA A.Ş. Yönetim Kurulu Başkanı Erol Üçer, GÜRIŞ A.Ş. Yönetim Kurulu Başkanı İdris Yamantürk, eski İzmit BŞB Genel Sekreteri Kadri Veziroğlu ile 6 bürokrati, devlet alımına fesat karıştırmak ve kamuyu zarara uğratmak suçundan 6'şar yıl 3'er ay hapis cezası ile cezalandırdığını eklemek gerekir. GÜLER Mehmet, *5 Milyar Dolarlık Baraj Kurdu*, İnternet Haber, 30/11/2006, (E.T.01/06/2019).

⁶³⁹ ŞİMŞEK Bedia Sanem, **SU SEKTÖRÜNDE REFORM HAREKETLERİ-YENİ POLİTİKA ARAYIŞLARI VE REKABET OLANAKLARI**, Rekabet Kurumu, Uzmanlık Tezi, 2006, s.35.

⁶⁴⁰ HALL David, LOBINA Emanuele, DE LA MOTTE Robin, *Water privatisation and restructuring in Central and Eastern Europe and NIS Countries – 2002*, Public Services International Research Unit (PSIRU), University of Greenwich, 2003, s.20; World Bank, *Staff Appraisal Report – Republic of Turkey - Antalya Water Supply and Sanitation Project*, 1995, s.18; ÇINAR Tayfun, *“Privatisation of Urban Water and Sewerage Services in Turkey: Some Trends”*, **Development In Practice**, C:19, S: 3, 2009, s.356.

⁶⁴¹ ASAT, borçlanma için yapılan İkraz Antlaşması uyarınca iki şirket kurmuştur. Altyapı Yönetim ve Danışmanlık Hizmetleri San. ve Tic. A.Ş. (ALDAŞ) ve ANTSU. ENKA Holding 1998 yılında ANTSU'daki hisselerini Suez-Lyonnnaise Des Eaux'e devretmiştir.

⁶⁴² Operate & Management sözleşmeleri, belirli bir işletme bedeli karşılığında, kısa süreli olarak, özel kişinin kamu hizmetinin işletmesini üstlendiği, ancak yatırımlar konusunda sorumluluğu olmadığı sözleşmeler olarak tanımlanmaktadır. Bkz. Pinsent Masons Water Yearbook 2011-2012, 13th Ed. Lease Affermage terimini ise WB kullanmaktadır. MARIN Philippe, **PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIPS FOR URBAN WATER UTILITIES: A REVIEW OF EXPERIENCES IN DEVELOPING COUNTRIES**, The World Bank & Public Private Infrastructure Advising Facility, 2010, s.151.

devrettiği belirtilmektedir⁶⁴³. Zamanında yürürlükte olan 3030 s. Büyükşehirler Yönetimi Hakkında [...] Kn. md.6/(A)/(g) uyarınca büyükşehir belediyelerinin sahip olduğu “g) *Büyük şehir dahilindeki su, kanalizasyon, [...] hizmetlerini yürütmek ve bu amaçla gerekli tesisleri kurmak, kurdurmak, işletmek veya işlettirmek*” yetkisini kullanan ve bu doğrultuda 3996 s. Kn. uyarınca işletme yetkisini özel kişiye özel hukuk sözleşmesi ile devredebilen su ve kanalizasyon idarelerinin bu yetkisinin günümüzde de mevcut olduğunun tekrar altını çizmek gerekir.

Sözleşme uyarınca ASAT, yatırımların tanımlanması, gerçekleştirilmesi ve finansmanı ile tarifelerin belirlenmesi ve düzenleme, ANTSU ise ASAT tarafından halihazırda işletilen tüm altyapı tesisleri ile “*inşa edilecek ve/veya rehabilite edilecek su ve atıksu aktiflerinin*” işletme (içme suyunun üretimi ve dağıtımı), bakım-onarım, yönetim ve sayaç okuma, faturalandırma, tahsilat, kesinti işlemleri, tamir ve inceleme de dahil olmak üzere tüm müşteri hizmetlerin yürütme ile yetkilendirilmiştir.

ASAT, ANTSU’nun işletme giderlerini, sistemleri çalıştırmak için gerekli personel, enerji, genel bakım-onarım vb. masraflarını, geleceğe yönelik özellikle kayıp-kaçak oranını azaltmaya yönelik yatırımlar için nihai tüketici tarafından tüketilen m³ başına sabit bir ücretten oluşacak bir katkı payını, faiz borçlarını ile WB tarafından öngörülen şirket iç kârlılığını sağlayan bir kârı karşılamakla yükümlüdür.

Bu yükümlülükleri karşısında ve ANTSU’nun talepleri doğrultusunda ASAT, 1996 yılında 21,000 TL/m³ olan içme suyu satış fiyatının 1999 yılında %1000 zam ile 206,551 TL/m³’e yükseltilmesini onaylamıştır. ANTSU işletme maliyetini ASAT’ın tahmininin yaklaşık 2 katı göstererek ve sözleşmede ANTSU’ya ödenecek sabit ücretin çeyrek dönem enflasyonuna göre yeniden düzenlenmesi şartı dolayısıyla su fiyatlarının 2001 yılında 595,000 TL/m³, 2002 yılında 1,271,136 TL/m³’e çıkmasını sağlamıştır. Her ne kadar artan tarife sisteminde asgari fiyatın uygulanacağı m³ limiti aylık 20 m³’ten 2000 yılında 30 m³ e ve 2001 yılında 50 m³’e çıkarılmışsa da ANTSU’nun bu tarife değişikliğine sessiz kalmamasının sabit oranda gelir elde etmesinden kaynaklandığı, kaldı ki artan su satış fiyatı doğrultusunda tarife değişikliğinin bir önem taşımadığı ifade edilmektedir⁶⁴⁴. Nihayetinde su fiyatlarındaki artış oranı su hakkı doğrultusunda içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinden

⁶⁴³ ANSTU örneği ile ilgili bilgiler için bkz. ÖZTUNALI KAYIR, Gülser, AKILLI Hüsniye, *Antalya Su Hizmetlerinde Özelleştirme, SU YÖNETİMİ*, (Eds. ÇINAR Tayfun, ÖZDİNÇ Hülya K.), Memleket Yayınları, 2006, ss:317-377; GÜLER Birgül A., KENDİR Hülya, HAYIRSEVER Ferhunde, *SU HİZMETLERİ YÖNETİMİ ANTALYA İNCELEMESİ*, TODAİE, Yayın No:299, 1999, s.71-73, 76-82, 88, 94-110, 182-184,195-209.

⁶⁴⁴ ÇINAR, “*Privatisation of Urban Water...*”, s.357.

faydalanan mesken aboneleri için %357'ye, işyeri aboneleri için %80-115, inşaat abonelerine %61 oranında yansımıştır⁶⁴⁵.

ASAT, halktan gelen tepkiler ve yerel seçim amaçları doğrultusunda fiyat artışlarına müdahalede bulunmak istemiş ancak ANTSU 2002 yılında faaliyetlerini ASAT'ın altyapı yenileme ve geliştirme yükümlülüklerini yerine getirmemesi karşısında kayıp-kaçak önleme yükümlülüğünün üstesinden gelinemez bir hal alması ve işletme giderlerinin önlenemez artışı sebebiyle oluşan mali zorlukları öne sürerek⁶⁴⁶ durdurmuş; sözleşme Mayıs 2002'de feshedilmiş ve uyuşmazlık uluslararası tahkime taşınmıştır⁶⁴⁷. Böylelikle içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinin özel kişiye özel hukuk sözleşmesi ile gördürülmesine ilişkin ANTSU örneği de başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

iii. Usul Unsuru: kamu hizmetlerinden yararlananlar ile kurulan hukuki ilişki

Kamu hizmetlerinde usul unsuru, kamu hizmetini yürüten kişinin kamu hizmetinden yararlananlar ile arasındaki hukuki ilişkinin hangi hukuk kurallarına tabi olacağı konusudur.

Her ne kadar içme suyu ve kanalizasyon hizmetinin dikey olarak ayrıştırılabilir bir hizmetler bütünü teşkil ettiğini ifade ettiysek de su hakkı öznesi olan kamu hizmetlerinden yararlananlar açısından en önemli noktanın içme suyu dağıtımını veya kanalizasyon hizmetlerini yürütmekle sorumlu mahalli idare arasındaki hukuki ilişkidir. Bir başka ifadeyle su hakkı öznesi su temini, isalesi, tasfiyesi, arıtması veya atıksuyun arıtılması ve deşarjı aşamalarına ilişkin olarak doğrudan müdahil olmadığı gibi mahalli idareler dışında bu hizmetleri yürüten idareler (örn. mahalli idare birlikleri, DSI, diğer mahalli idareler) ile bu hizmetlerden yararlanmak için ayrıca bir

⁶⁴⁵ YILDIZ, *Su Raporu: Ulusal ...*, s.126.

⁶⁴⁶ Lyonnaise des Eaux, "yatırımların şebekenin etkinliğini artırmak yerine şebekeyi genişletmeye odaklanması nedeniyle yanlış yönlendirilmesi ve yerel idarenin düzenleyici politikalarının kaçak kullanımı artırması nedeniyle üretimin 2001 yılında beklenenden %65,8 daha fazla gerçekleştiğini, UfW [şebeke kayıp] oranının %53, ticari kayıp oranının %17'ye vardığını, sonuçta sistemin verimliliğinin düşmesinin yanında işletme giderlerinin aşırı yükselmesi nedeniyle Operatör'ün ciddi kayıplara uğradığını ifade etmiştir." ŞİMŞEK, *SU SEKTÖRÜNDE REFORM...*, s.35-36; GÜLER, *SU HİZMETLERİ YÖNETİMİ*, s.195-209.

⁶⁴⁷ Hakem heyeti nezdinde ANTSU, ASAT aleyhine 23,500,198\$; ASAT ise ANTSU aleyhine 39,959,353\$ tazminat isteminde bulunmuşlardır. Biri Türk ikisi İsviçreli hakem ile kurulan hakem heyeti; uyuşmazlığın 4686 s. Milletlerarası Tahkim Kanunu'na tabi olduğu görüşü ile ANTSU'nun davasının kabulüne 25/10/2004 tarihinde oyçokluğu ile karar vermiştir. Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, E.2006/15-609, K.2006/656, T.18/10/2006 (<http://www.kararara.com>)

hukuki ilişki içine girmemektedir. Bu durum aslında içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinden yararlananların, dağıtım ve toplama aşamasından doğrudan yararlanmasının; diğer aşamalarda ise ilgili bayındırlık eserlerinden dağıtım ve toplama ile sorumlu idarelerin yararlanıyor olmasının sonucudur.

Kural olarak kamu hizmetini özel kişiler yürütüyorsa; özel kişi ile kamu hizmetinden yararlananlar arasında özel hukuk ilişkisi kurulmaktadır. Zira kamu hizmetini yürüten özel kişi ile kamu hizmetinden yararlananlar arasında bir kamu hukuku ilişkisinin kurulması ve özel kişinin kamu gücü kullanarak tek taraflı idari işlemler ile kamu hizmetinden yararlananlar üzerinde hak ve borçlar doğurması için açıkça yasa koyucu tarafından yetkilendirilmesi gerekmektedir.

Bunun tersine kamu hizmetini idare yürütüyorsa; idare ile kamu hizmetinden yararlananlar arasında kamu (idare) hukukuna tabi bir ilişkinin kurulması esastır. Ancak idare tarafından yürütülen ve fakat yararlanımı isteğe bağlı ve ücret şeklinde ekonomik değerlemeye tabi tutulan kamu hizmetleri söz konusu olduğunda idare ile kamu hizmetinden yararlananlar arasında bir özel hukuk ilişkisi de kurulması gerekmektedir⁶⁴⁸. Bu durumda kamu hizmetinden yararlananlar ile idare arasında kamusal bir ilişkinin varlığı yeterli olmamakta; yararlanmanın tespiti ve bedel alınması için hizmeti yürüten ile yararlanan arasında bir özel hukuk ilişkisinin kurulması gerekmektedir. Kamu hizmetlerinden yararlananları hizmet karşılığında bir ücret ödeme yükümlülüğüne tabi tutan özel hukuk ilişkisi abonman sözleşmeleri veya satım sözleşmesi ile kurulmaktadır⁶⁴⁹. Bu durumda idarelerin kamu hizmetinden yararlanma karşılığında alacakları ücretleri, 6183 s. Amme Alacaklarının Tahsili Usulü Hk. Kn. (RG:26/07/1953, S:8469) hükümlerince tahsil etmelerinin söz konusu olmayacağını; abonelik sözleşmesinden doğan uyuşmazlıklar bağlamında içme suyu hizmetini sunan idarenin hak ve borçlarının 13/01/2011 tarihli ve 6102 s. Türk Ticaret Kanunu (RG:14/02/2011, S:27846) hükümlerince tacir sıfatı doğrultusunda ve kamu hizmetinden yararlananların hak ve borçlarının ise 07/11/2013 tarihli ve 6502 s.

⁶⁴⁸ Yararlanma konusunda zorunlu olan kamu hizmetlerinde ekonomik değerlendirme yani bedellendirme ise genellikle vergi, harç ve benzeri mali yükümlülükler yoluyla yapılmaktadır. Bkz. II.B.2.b.iii. Bedellendirme İlkesi.

⁶⁴⁹ Hizmeti yürüten ile hizmetten yararlanan arasında kurulup, hizmetten yararlanıldığı sürece ve yararlanmanın niceliğine göre tarifelere uygun şekilde ücretlendirilen esas alındığı sözleşmeler abonman sözleşmesi iken hizmetten yararlanmanın bir kereye veya belirli bir sayıya mahsus olduğu ve her bir yararlanım karşılığında sabit bir ücretin öngörüldüğü sözleşmeler satım sözleşmesi olarak tanımlanabilir. Ancak hizmetten yararlanan kişinin bedele ilişkin nasıl bir yükümlülük altına girdiğinin tespiti ile sözleşmenin adlandırılması daha ziyade Borçlar Hukuku'nun alanı olduğu gibi kamu hizmetini yürüten ile yararlanıcı arasında karma sözleşmelerin kurulması da mümkündür.

Tüketicinin Korunması Hk. Kn. (RG:28/11/2013, S:28835) uyarınca tüketici sıfatı doğrultusunda değerlendirileceğini eklemek gerekir.

Nitekim Anayasa Mahkemesi “[...] idareyle kişi arasında sözleşmeyle alacak-borç ilişkisi doğmakta, ödenecek miktar İSKİ ile kişi arasında abonman sözleşmesiyle özel hukuk ilişkisi kurulmasından sonra [...] belirlenmektedir. Ödemenin hukuksal dayanağı, kamu gücüne değil, tarife ve iki taraf arasında yapılan abonman sözleşmesine dayanmaktadır.”⁶⁵⁰ diyerek içme suyu hizmetinden yararlanmanın abonman sözleşmesi çerçevesinde gerçekleştiğini belirtmektedir. Her ne kadar kararda sadece su ve kanalizasyon idarelerine ilişkin hüküm verilmişse de diğer mahalli idareler için de durum aynıdır.

Anayasa Mahkemesi ayrıca “abonman sözleşmesi, daha çok ‘tip’ sözleşme görünümündedir. Hizmetten yararlanan kişinin, sözleşmeyi idareyle birlikte düzenlemesi yerine katılımı (iltihak) söz konusudur. Ancak bu durum, idareyle kişi arasında kurulan özel hukuk ilişkisini, kamu hukuku ilişkisine dönüştürmez.”⁶⁵¹ diyerek abonman sözleşmelerinde kamu hizmetinin yürütülmesine ve bedellendirmeye ilişkin idarenin iradesini yansıtan ve kamu hizmetinden yararlananlar ile müzakereye açık olmayıp yararlananların iradesi ile değiştirilemeyen hükümlerin olmasının, içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerini sunan idare ile hizmetlerden yararlananlar arasında özel hukuku aşan kamu hukukuna tabi bir hukuki ilişki kurulduğu anlamına gelmediğini açıklamaktadır⁶⁵². Zira “[...] birçok durumda hizmetin tekel niteliği ve çok kişiye götürülme zorunluluğu, işin, çoğunlukla, tip sözleşmelerle ve kişilerin katılımıyla gerçekleşebilmesini olanaklı kılmaktadır.”⁶⁵³ Ancak içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinde, hizmetleri sunan idare ile kamu hizmetlerinden yararlananlar arasında, abonman sözleşmesinde değişiklik yapma yetkisi şeklinde

⁶⁵⁰ AYM, E.1990/18, K.1991/4, T.14/02/1991.

⁶⁵¹ AYM, E.1990/18, K.1991/4, T.14/02/1991.

⁶⁵² AYM, E.1990/18, K.1991/4, T.14/02/1991 “§ Öte yandan, abonman sözleşmelerinin, yeni özel, bireysel ve hukuksal durumlar yaratmak karakter ve gücünde olmadığı, bu tasarrufların, gerçekte nesnel kurallarla belirlenen konumu (statüyü) içerdiği, idarenin dahi bu kurallara bağlı olduğu ve onu değiştiremeyeceği, abonenin bu sözleşmeyi kabul ettiğine ilişkin irade beyanının, bireysel hukuksal durum doğuran özel bir işlem olmayıp, bir konuma katılımı gerektiren koşul tasarruf olduğu ileri sürülebilir. Bu savda gerçek payı bulunsa da, bu eleştiri, çok kez özel hukuktaki katılım sözleşmeleri için de yapılabilir. [...] Yapılan sözleşme, aboneyle İSKİ arasında bir özel hukuk ilişkisi oluşturmaktadır. Hizmetten yararlanabilmek için abonelerin idare tarafından düzenlenmiş tip sözleşmeye katılmaları bu sözleşmelerin özel hukuk sözleşmesi olma niteliğini etkilemez.”

⁶⁵³ AYM, E.1990/18, K.1991/4, T.14/02/1991.

kamu gücü kullanımına da sebebiyet veren bir kamu hukuku ilişkisinin kurulduğunu da atlamamak gerekir⁶⁵⁴.

Yargıtay da içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinden yararlanmaya yönelik abonelik sözleşmelerinin özel hukuka tabi iltihaki sözleşmeler olduğu ve bu sözleşmelerden doğan uyuşmazlıkların adli yargıya tabi olduğu hususunu şu şekilde açıklamaktadır: “[...] davalı Belediye her ne kadar bir kamu tüzel kişisi olup, gördüğü hizmet kamu hizmeti ise de; davacı taraf belirli şartlara uyarak (intibak ederek) ve bedel vermek suretiyle faydalandığı bu tür sözleşmeler (su abonman sözleşmesi) iltihakî sözleşmelerdir. İltihaki sözleşmeler; bir kamu hizmeti ifa edip hukuken veya eylemli olarak (fiilen) tekel durumu arz eden ve halkın bağlanması gereken (nakliye müesseseleri, elektrik, havagazı ya da PTT, su işletmeleri gibi) teşebbüslere ait formüle edilmiş sözleşmeleri ifade eder. Yukarıda sözü edilen teşebbüsler Devlet (kamu idaresi) ya da yerel yönetimler veya kamu kurumları tarafından işletildiği vakit, bunların ticari bir teşebbüs teşkil edeceği, bu kurumlarla fertler arasındaki ilişkinin özel hukuk kurallarına tabi olacağı cihetle bunun sonucu olarak anılan kişiler karşısında kişinin durumunun tamamen sözleşmesel (akdi) nitelikte bulunduğunu kabul etmek gerekir. Bu gibi durumlarda genellikle kişinin bu hizmetten yararlanması yukarıda anılan sözleşme (abonman sözleşmesi) ile mümkün olduğundan ve sözleşme özel hukuk sözleşmesi niteliğinde bulunduğundan, bu yüzden çıkan uyuşmazlıkların dahi özel hukuk kurallarıyla çözümlenmesi gerekecektir.”⁶⁵⁵

⁶⁵⁴ “[...] abonman sözleşmesi süresince idare yine düzenleyeci tasarruflarla, kamu hizmetinin bedelini indirir veya çıkarır; bu değişiklikler belirli bir süreyle akdedilmiş ve halen devam etmekte olan abonman sözleşmelerine de etki eder. Çünkü bu sözleşmeler tam anlamıyla özel hukuk sözleşmeleri olmayıp, köken bakımından imtiyaz sözleşmesine ve şartnamelere benzer. Şartnameler, tamamen düzenleyici bir tasarruf niteliğindedir, hizmeti ve dolayısıyla bu hizmeti düzenleyen sözleşmeyi objektif hukuk kuralı saymak gerekir. Bu nedenle tarifelerdeki değişiklikleri, objektif hukuk kuralında yapılan değişiklik saymak gerekir. Sözleşmenin kendisi de hizmetin objektif kaidelerini, statüsünü kapsayan kurallardır. İdare de bu objektif kurallara tabidir. Hizmetten yararlanacakları sunulan bu kurallar aslında bir statünün kurallarıdır. İdare de bu statünün kurallarını belirlemede irade serbestliğine sahip olmayıp, kamu hukuku kuralları ile bağlıdır” Danıştay 8. D., E.1997/1102, K.1997/2230, T.23/06/1997 (Kazancı İçtihat Bankası).

⁶⁵⁵ Yargıtay 3. H.D., E. 1998/4263, K.1998/6098, T.02/06/1998. “Belirli bir bedel karşılığında ve bazı şartlar altında yararlanılan hizmetlerin genellikle vasfı olmayıp, akdi bir niteliği vardır. Yukarıda da belirtildiği gibi kişilerin belirli şartlara uymak (intibak etmek) ve bir bedel vermek suretiyle faydalandığı bu tür sözleşmeler ‘iltihaki sözleşmeler’ dir. İltihaki sözleşmeler (Contrata d’adhesion); bir kamu hizmeti ifa edip hukuken veya eylemli olarak (fiilen) tekel durumu arzeden ve halkın bağlanması gereken (nakliye müesseseleri elektrik, havagazı yada PTT, Su İşletmeleri gibi) teşebbüslere ait formüle edilmiş sözleşmeleri ifade eder. Bu sözleşmelerin ayırıcı tarafı, halkın bunları ya kabul yahut reddedebilmesindedir. [...] § İltihaki sözleşmelerin niteliği, konusu 5.4.1944 gün ve 12 Sayılı İçtihadı Birleştirme Kararında da etraflı olarak dile getirilmiştir. Taraflardan biri olan idarenin, evvelden birtakım şartları hazırlayarak bunları bir icap şeklinde umuma arz ve ferdin bu şartları zimnen kabul suretiyle hizmetten faydalanması şeklinde tecelli ve tezahür eden ve özel hukuk alanında sigorta ve nakliye mukaveleleri gibi emsali bulunan bu sözleşmeler de onların tamamen aynıdır. Bunlar özellikle, ticari veya sınaî niteliği daha kuvvetli görülen teşebbüsler olup

İçme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinde, hizmetleri sunan idare ile hizmetlerden yararlananlar arasında bir abonelik sözleşmesinin yapılması gerekliliği; idarenin hizmetten yararlanmak isteyen ve yararlanma şartlarını taşıyan herkesle sözleşme yapma zorunluluğu olmadığı anlamına gelmemektedir; “*Şu halde, tekel niteliğinde bir hizmette bulunan İSKİ’nin fiili veya yasal bir engel bulunmayan hallerde, bu hizmetten yararlanmak isteyen kişilerle sözleşme yapma mecburiyeti vardır.*”⁶⁵⁶. Yargıtay’ın da belirttiği üzere “*Ancak hemen belirtmek gerekir ki, idarenin bu şekildeki hizmetler konusunda sözleşme yapma zorunluğu hiç kuşku yoktur ki, hizmetten yararlanmak isteyen ferdin gerekli koşulları haiz olması ve hizmetin götürülmesinde yasal ve teknik olanaksızlıkların bulunmaması ile sınırlıdır.*”⁶⁵⁷ Ancak içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerini sunan idarelerin abonelik sözleşmesi yapma talebini reddetmesi bir idari işlem olarak değerlendirilmemektedir; abonelik sözleşmesi yapma talebinin reddedilmesi halinde kamu hizmetlerinden yararlanmak

demiryolları, tramvay ve diğer nakil vasıtaları, su, havagazı, telefon, radyo, televizyon gibi faaliyetler bu sınıfa dahil bulunmaktadır. § Bu teşebbüsler Devlet (kamu idaresi) ya da mahalli idareler veya kamu kurumları tarafından işletildiği vakit, bunların ticari bir teşebbüs teşkil edeceği, bu kurumlarla fertler arasındaki ilişkinin özel hukuk kurallarına tabi olacağı ve bunun sonucu olarak anılan işler karşısında ferdin durumunun tamamen akdi nitelikte bulunduğunu kabul etmek gerekir. Nitekim fertlerle anılan idareler (demiryolları, telefon, gaz, elektrik, su gibi) arasındaki ilişkinin kural ve hükümleri, akdedilen ve ‘abonman mukavelesi’ denilen bir mukavelename ile düzenlenir. Bu gibi hallerde ekseriyetle ferdin bu hizmetten yararlanması yukarıda anılan mukavelename (abonman sözleşmesi) ile mümkün olduğundan ve bu sözleşme (özel hukuk sözleşmesi) niteliğinde olduğundan, bu yüzden çıkan uyuşmazlıkların dahi özel hukuk kurallarıyla ve genel mahkemelerde çözülmesi gerekecektir.” Yargıtay 4. H.D., E.1975/3743, K.1975/7667, T.16/06/1975; “[...] bir kamu tüzel kişisi olup, gördüğü hizmet kamu hizmeti ise de; kamu hizmeti gören idare ondan yararlanmak hakkını taşıyan bütün kişilere kendisinin olanakları el verdiği oranda ve eşitlikle işlem yapmak zorunluluğundadır. İdarenin objektif şartlarla ilan ettiği hizmetlerin yapılması için kendine düşeni yerine getiren kişi, bu hizmetlerden yeterince yararlanma hakkına haizdir. Belirli bir bedel karşılığında ve bazı şartlar altında yararlanılan hizmetlerin genellik vasfı olmayıp, akdi bir niteliği vardır. Yukarıda da belirtildiği gibi kişilerin belirli şartlara uymak (intibak etmek) ve bir bedel vermek suretiyle faydalandığı bu tür sözleşmeler ‘iltihakî sözleşmeler’ dir. İltihakî sözleşmeler (Contrada d’addesione); bir kamu hizmeti ifa edip hukuken veya eylemli olarak (fiilen) tekel durumu arz eden ve halkın bağlanması gereken (nakliye müesseseleri, elektrik, havagazı ya da PTT, su işletmeleri gibi) teşebbüslere ait formüle edilmiş sözleşmeleri ifade eder. Bu sözleşmelerin ayırıcı tarafı, halkın bunları ya kabul yahut reddedebilmesindedir. Teşebbüsün, yerine getirmekle yükümlü bulunduğu kamu hizmeti gereğince icap, genel ve devamlı bir nitelik taşır, herkes her zaman böyle bir icabı kabul edebilir.” Yargıtay 4. H.D., E.1980/1671, K.1980/3675, T.20/03/1980.

⁶⁵⁶ Yargıtay Hukuk Genel Kurulu E.2012/3-1927, K.2013/1406, T.25/09/2013.

⁶⁵⁷ Yargıtay 4. H.D., E.1975/3743, K.1975/7667, T.16/06/1975. “Bu itibarla teşebbüs, icabı kabul eden bir özel ya da tüzel kişi ile (eğer o kişi gerekli şartları haiz ise) sözleşme yapmaktan kaçınamaz ve hele tekel durumunun kötü niyetle istismarı niteliğinde şartlar ileri süremez. Bu teşebbüsler Devlet (kamu idaresi) ya da mahalli idareler veya kamu kurumları tarafından işletildiği vakit, bunları ticari bir teşebbüs teşkil edeceği, bu kurumlarla fertler arasındaki ilişkinin özel hukuk kurallarına tabi olacağı cihetle bunun sonucu olarak anılan işler karşısında kendi durumunun tamamen akdi nitelikte bulunduğunu kabul etmek gerektir. Nitekim fertle anılan idareler (demiryolları, telefon, gaz, elektrik, su gibi) arasındaki ilişkinin kural ve hükümleri, akdedilen ve ‘abonman mukavelesi’ denilen bir mukavelename ile mümkün olduğundan ve bu mukavele özel hukuk mukavelesi niteliğinde olduğundan, bu yüzden çıkan uyuşmazlıkların dahi özel hukuk kurallarıyla çözülmesi gerekecektir.” Yargıtay 4. H.D., E.1980/1671, K.1980/3675, T.20/03/1980.

isteyenlerin adli yargıda eda davası açması gerekmektedir; zira abonelik sözleşmesi yapmama şeklinde bir idari işlemin varlığı kabul edilse bile bu işlemin iptali ile mahkemenin idareye abonelik sözleşmesi yapma emri veremeyeceği açıktır. Eklemek gerekir ki önceki malikin/kiracının su aboneliğinden olan borcu⁶⁵⁸ veya harcamalara katılım paylarının ödenmemiş olması⁶⁵⁹ yasal ve teknik olanaksızlardan olmadığından abonelik sözleşmesi yapma mecburiyetine istisna değildir. Yasal olanaksızlığa örnek olarak iskân ruhsatının bulunmaması ve geçici abonelik koşullarını taşımama gösterilebilir⁶⁶⁰.

⁶⁵⁸ “Davacı, adına su aboneliğinin tesisi ile davalının buna ilişkin talebini reddetmek suretiyle çıkardığı muarazaanın menine karar verilmesini talep etmiştir. Dosya kapsamından, davacının su aboneliği talep ettiği konut ile ilgili olarak satın alma tarihinden önce kaçak su kullanımı nedeniyle tutanak düzenlendiği ve bu nedenle tahakkuk ettirilen bedellerin kendisinden talep edildiği anlaşılmaktadır. Konutu sonradan satın alan kişi, kaçak su kullanımı ile ilgili bedellerden sorumlu tutulamaz. Abonelik isteminin haklı bir neden olmadan reddedilmesi, yasal koşulları taşıyan herkesle iltihaki sözleşme yapmak zorunlu olduğundan usul ve yasaya aykırıdır.” Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, E.2008/13-58, K.2008/39, T.30/01/2008; aynı yönde Yargıtay 13. H.D., E.2003/17444, K.2004/7862, T.24/05/2004.

⁶⁵⁹ “Davacı.....üzerinde bulunan.....numaralı bağımsız bölümü mesken olarak satın aldığını, konutun su aboneliğinin başlatılması amacı ile davalıya başvurulduğunu, ancak davalının, 5.661,50 TL kanal katılım payını ve şebeke hissesi bedelini ödemesi şartı ile abonelik yapılacağını belirttiğini, kendisinin bu bedeli ödeyerek abone olduğunu, alınan bu bedelin haksız olduğunu ileri sürerek 5.661,50 TL'nin ödeme tarihinden itibaren işleyecek yasal faizi ile birlikte davalıdan tahsiline karar verilmesini talep etmiştir. [...] Dava konusu uyumsuzluk, davacının malik olduğu bağımsız bölüme ilişkin ferdi su aboneliğinin tesisi için davalı idareye kanal katılım ve şebeke hisse bedeli ödemekle yükümlü olup olmadığı, [...] buna göre ise davacının şebeke veya kanalizasyon hattının tamamlanarak hizmete sunulduğu yahut mevcut şebeke tesislerinin tevsi ve ıslahı tarihi itibari ile dava konusu taşınmazdan yararlanan malik durumunda olmaması diğer bir ifade ile davacının iş bu taşınmazı hizmetlerin sunulduğu tarihten daha sonraki bir tarihte abonelik talebinde bulunması ve bilahare satın almış olması nedeniyle davalının dava konusu bedelleri davacıdan talep edemeyeceği göz önüne alınarak, davanın kabulüne karar verilmesi gerekirken, [...]” Yargıtay 3. H.D. E.2016/21491, K.2018/9244, T.27/09/2018. Benzer yönde yine Yargıtay 3. H.D., E.2016/20993, K.2018/8587, T.17/09/2018; Yargıtay 3. H.D., E.2018/5157, K.2018/10971, T.05/11/2018; Yargıtay 3. H.D., E.2016/21536, K.2017/10970, T.05/11/2018; Yargıtay 3. H.D., E.2017/10007, K.2018/10972, T.05/11/2018.

⁶⁶⁰ “Davacıya ait bağımsız bölüm ve bağlı olduğu binanın iskân ruhsatının alınmadığı taraflar arasında uyumsuzluk konusu değildir. Bu nedenlerle İmar Kanunu'nun 30. ve 31. maddesi hükmüne göre davacının abone yapılması mümkün olmadığı halde, aksi düşüncelerle yazılı şekilde davanın kabulüne karar verilmesi usul ve yasaya aykırı olup, bozmayı gerektirir.” Yargıtay 13. H.D., E.2006/11648, K.2006/16248, T.12/12/2006. Benzer yönde Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, E.2017/1029, K.2018/1863, T.06/12/2018; Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, E.2017/1014, K.2018/1862, T.06/12/2018; Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, E.2017/453, K.2018/1861, T.06/12/2018; Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, E.2017/2794, K.2018/1866, T.06/12/2018; Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, E.2017/1773, K.2018/1865, T.06/12/2018; Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, E.217/1030, K.2018/1864, T.06/12/2018; Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, E.2014/891, K.2016/425, T.30/03/2016 (Oktay Avukatlık Bürosu, <http://www.bahadiroktay.av.tr>). Bu konuda detaylı bilgi için bkz. II.B.2.b.i. Eşitlik ve Tarafsızlık İlkesi.

b. İçme Suyu ve Kanalizasyon Kamu Hizmetinin İlkeleri

Kamu hizmetleri ister idare ister idarenin gözetim, denetim ve kontrolü altında özel kişi tarafından görülsün, toplumsal genel ihtiyaçları karşılamak amacı taşıdığından sistemin sert çekirdeğini oluşturan belirli ilkelere uyularak yürütülmesi gereken hizmetlerdir. Kamu hizmetlerinin gerek yasa koyucu gerek idare tarafından düzenlenmesinde⁶⁶¹ uyulması gereken ve esasen kamu hizmetinin özel hukuksal düzenini oluşturan ve bi anlamda Anayasa md.128'de ifade edilen genel idare esaslarını da ifade eden kamu hizmeti ilkelerinin aslında temel hak ve özgürlükler ile bunlara ilişkin anayasal ilkelerden sadır olduğunu söylemek de mümkündür.

Rolland Kanunları⁶⁶² olarak anılan ve içtihatlarla geliştirilen bu ilkeler eşitlik, genellik ve tarafsızlık, değişkenlik (uyarlama), düzenlilik ve süreklilik (devamlılık) ilkeleridir⁶⁶³. Fransız kamu hizmeti doktrininde bu ilkelerin yanında ayrıca su hakkının normatif alanında bahsettiğimiz devletin yükümlülüklerini yerine getirirken uyması gereken katılım (*participation*), şeffaflık (*transparence*), ulaşılabilirlik (*accessibilité*), sorumluluk (*responsabilité*) gibi ilkelerin de eklendiği belirtilmektedir⁶⁶⁴.

Bunun yanında Türk içtihadında öncelikle mecburi idari ve sosyal kamu hizmetlerinde bedelsizlik (meccanilik) ilkesinin benimsendiğini; daha sonra ekonomik ve sosyal bütünleşme aracı olan Avrupa Birliği'ne katılım sürecinde giderek terk edilmeye başlandığını⁶⁶⁵ ifade etmek mümkündür. Lakin günümüzde bedelsizliğin bir kamu hizmeti ilkesi olmadığını, her kamu hizmetinin vergi, harç, resim ve benzeri mali yükümlülükler çerçevesinde veya doğrudan ücretlendirme yoluyla bedellendirildiğini, anayasa veya yasalarda kamu hizmetinin açıkça bedelsizlik ilkesi çerçevesinde

⁶⁶¹ Danıştay'ın "kamu hizmetlerini düzenleyen hukuk kurallarının bu hizmetleri bütün ayrıntıları ile gereği gibi düzenlemesi mümkün olmayan hallerde idarelere, hukuk kuralları içinde bir hareket serbestisi tanınması zorunludur." kararında da örtülü olarak bu takdir yetkisinin kamu hizmeti ilkelerine uygun kullanılması gerektiğini kabul ettiğini söylemek mümkündür. Danıştay 5. D., E.1969/4331, K.1970/1004, T.26/03/1975.

⁶⁶² GÖZLER, **İDARE HUKUKU**, s.263; KARAHANOĞULLARI, **KAMU HİZMETİ**, s.189.

⁶⁶³ ONAR, **İDARE HUKUKUNUN UMUMİ ESASLARI (1)**, s.17-27.; DURAN, **İDARE HUKUKU DERS NOTLARI**, s.309-310; ÖZAY, **GÜNIŞIĞINDA YÖNETİM**, s.237-244, YAYLA, **İDARE HUKUKU**, s.73-82; GÜNDAY, **İDARE HUKUKU**, s.334-336; KARAHANOĞULLARI, **KAMU HİZMETİ**, s.188-244.

⁶⁶⁴ Su hakkının normatif alanındaki ilkelerin sadece kamu hizmetlerinde değil kolluk ve diğer kamusal faaliyetlerde de gözetilmesi gereken ilkeler olduğunun altını çizip, I.B.2.b.Temel İlkeler'de açıkladığımız için burada tekrar değinmeyeceğiz. GÖZÜBÜYÜK, TAN, **İDARE HUKUKU (I)**, s.684; yargı denetimi ilkesi için bkz. GİRİTLİ, BİLGİN, AKGÜNER, BERK, **İDARE HUKUKU**, s.1063; ÖZAY, **GÜNIŞIĞINDA YÖNETİM**, s.298; KARAHANOĞULLARI, **KAMU HİZMETİ**, s.246; ULUSOY, **KAMU HİZMETİ İNCELEMELERİ**, s.101.

⁶⁶⁵ GÖZLER, **İDARE HUKUKU**, s.305-307; ULUSOY, **KAMU HİZMETİ İNCELEMELERİ**, s.110.

yürütüleceği belirtilmediği sürece bedellendirmenin bir ilke olduğunu söylemek mümkündür. Bu durumda içme ve kanalizasyon hizmetlerinde bedellendirme ilkesinin değerlendirilmesi gerekmektedir.

Bu noktada içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinde kamu hizmeti ilkelerinin, hem kanun ve idari düzenleyici işlemlerde nasıl izlendiğini hem de yargı kararlarında uygulama bakımından nasıl ele alındığını da incelemek gerekir.

i. Eşitlik ve Tarafsızlık İlkesi

AY m.10 uyarınca “(1) Herkes, [...] ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir.” ve “(5) Devlet organları ve idare makamları bütün işlemlerinde kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorundadırlar”.

Anayasa md.10 ile kamu hizmeti yürüten idarelere tüm faaliyetlerinde eşitlik ilkesine uygun hareket etme yükümlülüğü getirilmiştir. Ancak Anayasanın öngördüğü eşitlik ilkesinin, mutlak bir eşitlikten olmadığını belirtmek gerekir. Kamu hizmetinden yararlanmada eşitlik, kanun önünde eşit veya benzer durumda olanlara aynı veya benzer davranılmasını, ayrı durumda olanlara ise farklı davranılmasını ifade eder⁶⁶⁶. Anayasa Mahkemesi eşitlik ilkesini “Kanun önünde eşitlik ilkesi hukuksal durumları aynı olanlar için söz konusudur. [...] Yasa önünde eşitlik, herkesin her yönden aynı kurallara bağlı tutulacağı anlamına gelmez. Durumlarındaki özellikler kimi kişiler ya da topluluklar için değişik kuralları ve uygulamaları gerektirebilir. Aynı hukuksal durumlar aynı, ayrı hukuksal durumlar farklı kurallara bağlı tutulursa, Anayasa’da öngörülen eşitlik ilkesi zedelenmez.”⁶⁶⁷ şeklinde ifade etmektedir. Ancak farklı durumlara farklı uygulamaların yapılması konusunda idarenin takdir yetkisini hangi sınırlar içinde kullanacağı yine yasa koyucu tarafından düzenlenmelidir.

Eşitlik ilkesi öncelikle kamu hizmetinin toplumun geneline sunulmasını gerektirir. Genellik ilkesi içme suyu ve kanalizasyon kamu hizmetlerinin topluma yani su hakkı öznesi olan herkese yönelik olarak yürütülmesi gerektiğini ifade eder. Tüm mahalli idarelerin ve yetersiz kaldıklarında kendi aralarında kuracakları mahalli idare

⁶⁶⁶ DURAN, İDARE HUKUKU DERS NOTLARI, s.310-311; GÖZÜBÜYÜK, TAN, İDARE HUKUKU (I), s.688; GİRİTLİ, BİLGİN, AKGÜNER, BERK, İDARE HUKUKU, s.1062; YAYLA, İDARE HUKUKU, s.76.

⁶⁶⁷ AYM, E.2011/145, K.2013/70, T.06/06/2013; AYM, E.2011/107, K.2012/184, T.22/11/2012; AYM, E.2011/126, K.2012/110, T.18/07/2012; AYM, E.2010/12, K.2011/135, T.12/10/2011; AYM, E.2002/131, K.2004/87, T.23/06/2004.

birlikleri ile DSİ işbirliğinde gerçekleştirilen bu hizmetlerin tüm ülke coğrafyasını kapsayarak genelliği sağlayacağı açıktır.

Genellik ilkesi hizmetten yararlanmayı zorunlu kılmayı gerektirmemekle birlikte mevzuatımızda sadece kanalizasyon hizmetleri bakımından yararlanma yükümlülüğü getirilmiştir. 2560 s. Kn. *‘Kanalizasyon şebekesine bağlanma zorunluluğu’* başlıklı md.17 *“Kanalizasyon şebekesi bulunan cadde ve sokaklardaki her taşınmazın kanalizasyona bağlanması zorunludur.”* hükmü ile büyükşehir belediyesi olan il sınırları içerisinde su hakkına sahip herkesin ikamet veya iş yerinde hizmetten yararlanma yükümlülüğü vardır. Benzer şekilde 442 s. Köy Kanunu md.13(6) uyarınca atıksuların toplanacağı kanalizasyon sisteminin her evi kapsayacak olması benimsenmiştir. Ancak mevzuatta kanalizasyon hizmetinden yararlanmaya benzer belediye ve il halkının şebeke içme suyu hizmetinden faydalanmasına yönelik bir yükümlülük yoktur. Bu durum kanalizasyon hizmetinin ayrıca insan ve çevre sağlığı için önem taşıması ile açıklanabilirse de kanaatimizce su hakkı bağlamında eksik bir yaklaşımdır. Nüfus yoğunluğu ve teknik imkanlar dahilinde şebeke ile içme suyu hizmeti verilemeyen köyler hariç olmak üzere tüm belediyelerde belediye sorumluluk alanı ve mücavir sınırlar içerisinde, mevzuatımızda her ne kadar doğrudan yeraltı suyundan yararlanmayı tercih etme imkanı tanınmış olsa dahi, şebeke içme suyu hizmetinden yararlanmanın zorunlu tutulmasının, hatta daha önce belirttiğimiz üzere kişi sayısı dikkate alınarak günlük asgari ihtiyaçları karşılayacak suyun bedelsiz olarak kullandırılmasının sağlanmasının, su hakkının layıkıyla somutlaştırmasına daha iyi hizmet edeceği kanaatindeyiz.

Eşitlik ve genellik ilkesi bu bağlamda kamu hizmetleri gerek hizmetin asli sorumlusu idare tarafından emanet usulü ile gerek gözetim, denetim ve kontrol altındaki özel kişi tarafından kamu hizmetlerinden yararlananlarla kurulacak özel hukuk ilişkisi içinde sunulacak olsa bile, koşulları yerine getiren ve hizmetten yararlanmak isteyen herkes ile sözleşme yapma zorunluluğunu doğurur. Nitekim belediye ile su ve kanalizasyon idarelerince sunulan içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinden yararlanmak için bir özel hukuk sözleşmesi olan abonelik sözleşmesi kurulması gerekmektedir. Kamu hizmetlerini yürüten idare veya özel kişi her ne kadar kamu hizmetlerinden yararlananlar ile arasında özel hukuk ilişkisi kuracaksa da eşitlik ve tarafsızlık ilkesi uyarınca kamu hizmetinden yararlanma koşullarını yerine getiren herkes ile, yasal ve teknik olanaksızlıklar sebebiyle bir engel bulunmadığı sürece sözleşme yapma yükümlülüğü altındadır. Büyükşehir belediyelerinde içme suyu ve

kanalizasyon hizmetlerini yürüten su ve kanalizasyon idarelerinin abonelik ve tarifeler yönetmeliklerinde⁶⁶⁸ içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinden su hakkı bağlamında yararlanacak her konutun, işyerinin ve idarenin istisnasız şekilde abone olarak yararlanmasının esas olduğu kabul edilmektedir. Su aboneliği ile atıksu aboneliğinin ayrı ayrı olarak ele alınması mümkün olduğu gibi her su abonesinin otomatik olarak ayrı bir abonman sözleşmesi yapılmasına gerek olmaksızın atıksu abonesi olduğu da benimsenebilir⁶⁶⁹. Önemli olan içme ve kanalizasyon hizmetlerinden abonelik sözleşmesi yaparak yararlanmak isteyen herkesle sözleşme yapılmasının genellik ve eşitlik ilkesinin gereği olduğudur.

Danıştay’ın da belirttiği üzere *“idare, kamu hizmetini dilediğine sunmakta özgür olmadığı gibi, eşit durumda bulunanlara eşit biçimde sunmak zorundadır.”*⁶⁷⁰ ve hizmetten yararlanma koşullarını taşıyanlar ile hizmeti sunan idare arasında sözleşme yapma zorunluluğunu *“[...] davalı idareye su dağıtım görevinin yasalarla verilmiş olup tekel durumunda olduğu, idarenin bu hizmetini belirli koşulları taşıyan herkese vermek zorunda bulunduğu, bu kamu hizmetinden yararlanma hakkının herkese ait olduğu, [...]”*⁶⁷¹ şeklinde ifade etmektedir. Yargıtay da sözleşme yapma zorunluluğunu şu şekilde ifade etmektedir: *“Teşebbüsün, yerine getirmekle yükümlü bulunduğu kamu hizmeti gereğince icap, genel ve devamlı bir nitelik taşır, herkes her zaman böyle bir icabı kabul edebilir. Bu itibarla teşebbüs, icabı kabul eden bir özel yada tüzel kişi ile (eğer o kişi gerekli şartları haiz ise) sözleşme yapmaktan kaçınmaz ve hele tekel durumunun kötü niyetle istismarı niteliğinde şartlar ileri süremez. [...] İdarenin objektif koşullarla ilan ettiği ve tekel durumundaki hizmetlerin yapılması için genel ve devamlı bir nitelik arzeden (icabın) fert tarafından kabulü halinde idare*

⁶⁶⁸ Belirtmek gerekir ki çoğu abonelik ve tarifeler yönetmeliği Türkiye Belediyeler Birliği Su Tarife Yönetmelikleri hazırlama komisyonu tarafından belediyelerin ortak kullanımına sunulmak için hazırlanan Tarifeler Ve Abone Hizmetleri Yönetmeliği Taslağı’nı esas almaktadır.

⁶⁶⁹ Örn. Ankara ASKİ Tarifeler ve Abone Hizmetleri Yönetmeliği, md.7; Bursa BUSKİ Tarifeler Yönetmeliği, md.5; Diyarbakır DİSKİ Tarifeler Yönetmeliği, md.5. Karş. Antalya ASAT Antalya Tarifeler Yönetmeliği, md.6; Adana ASKİ Tarifeler Yönetmeliği, md.7; Balıkesir BASKİ Tarifeler Yönetmeliği, md.6; Denizli DESKİ Tarifeler Yönetmeliği, md.6; Erzurum ESKİ Tarifeler ve Abone Hizmetleri Yönetmeliği, md.7.

⁶⁷⁰ Danıştay 8. D., E.2015/8344, K.2016/3129, T.30/03/2016.

⁶⁷¹ Danıştay eski abonelik sözleşmesi tarafının hizmet bedelini ödememiş olması sebebiyle işyerini kiralayan yeni başvuruçunun abone yapılmamasını eşitlik ilkesine aykırı bulmaktadır. Danıştay, *“[...] davalı idareye su dağıtım görevinin yasalarla verilmiş olup tekel durumunda olduğu, idarenin bu hizmetini belirli koşulları taşıyan herkese vermek zorunda bulunduğu, bu kamu hizmetinden yararlanma hakkının herkese ait olduğu, idarenin borçludan borcu yasal yolları kullanarak tahsil etmek yerine mal sahibinin kamu hizmetinden yararlanmasını engellemek suretiyle alacağını tahsil etmek istemesinin hukuka aykırı olduğu gerekçesiyle işlemi iptal eden Adana 1. İdare mahkemesinin 9.6.1994 günlü ve 593 sayılı kararı”*nı onanmıştır. Danıştay 8. D., T.14/12/1995, E. 1994/5437, K. 1995/4391’den aktaran GÖZÜBÜYÜK, TAN, **İDARE HUKUKU (I)**, s.690.

*(iltihaki sözleşmeyi) herhangi bir yasal yada teknik sakınca yoksa yapmakla ve hizmeti ferde ulaştırmakla görevlidir. Bu tür sözleşmelerin tek ve özel niteliği budur.”*⁶⁷²

İçme suyu ve kanalizasyon hizmetlerine ilişkin olarak gerek su ve kanalizasyon idareleri gerek belediyelerin, bu hizmetlerden faydalanmak isteyen herkese hizmeti sunma yükümlülüğünün bir diğer boyutunun yaşam alanlarının mülkiyet ve imar durumuna bakılmaksızın her kullanıcının talebi üzerine ve hatta bazı durumlarda talebi dahi gerekmeksizin içme suyu ve kanalizasyon şebekesine bağlantısı yapılması olduğu da savunulmaktadır. Belediye Su Ve Kanalizasyon Hizmetlerinde Uyulacak Usul Ve Esaslara İlişkin Yönetmelik (RG:03/04/2012, S:28523) md.5(f)’de ifade edildiği üzere gerek belediyeler nezdinde kurulan su ve kanalizasyon müdürlükleri tarafından gerekse büyükşehir belediyeleri su ve kanalizasyon idareleri tarafından sunulan hizmetlerden yararlanmaya yönelik abonelik işlemlerinde içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinden faydalanacak olan konut ve işyerlerinin yapı kullanma (iskân) ruhsatının belediye elektronik bilgi sistemlerinden kontrol edileceği, elektronik bilgi sisteminden erişilememe durumunda başvuru sahibinden talep edileceği belirtilmektedir. Ancak yönetmelik iskân ruhsatının olmaması halinde su ve kanalizasyon idaresinin hizmetten yararlandırma konusunda ne karar vereceğini açıkça düzenlememiştir. 03/05/1985 tarihli ve 3194 s. İmar Kanunu (RG:09/05/1985, S:18749) uyarınca imar ruhsatı verilmesi için yapının yapılacağı gayrimenkulun imar planlarına ve bulunduğu bölgenin şartlarına göre pis ve içme suyu şebekeleri teknik alt yapısının yapılmış ve gayrimenkul sahibinin bu altyapıya nasıl bağlanacağını projelendirmiş olması gerekmektedir. 3194 s. İmar Kanunu’nun uygulanmasını sağlayan Planlı Alanlar İmar Yönetmeliği (RG:03/07/2017, S:30113) md.64 “(7) *Kullanma izni verilmeyen ve alınmayan yapılar elektrik, su, kanalizasyon, haberleşme ve benzeri hizmetlerden ve tesislerden faydalanamazlar. Bu hizmetlerden yararlanılması durumunda hizmeti veren idare sorumludur.*” hükmünden iskân ruhsatı olmayan yapılardaki konut ve işyerlerinin esasen içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinden faydalandırılmaları konusunda idarenin takdir yetkisi sonucuna ulaşmak mümkündür. İmar ruhsatı alınan yapının su ve kanalizasyon hizmetlerinden yararlanması için imar ruhsatına uygunluğu belgeleyen iskân ruhsatının ayrıca aranması kanaatimizce su hakkını zedeleyen bir düzenlemedir. Nitekim bu düzenleme eşitlik ilkesine uygun değildir; zira belediyelerin imar ve yapı işlerini düzenleyen mevzuata ve genel hükümlere bağlı kalınmaksızın, kendisine ait olmayan arazi veya

⁶⁷² Yargıtay 4. H.D., E.1975/3743, K.1975/7667, T.16/06/1975.

arsalar üzerinde, sahibinin rızası alınmadan yapılan izinsiz yapıları ifade eden gecekondulara, su hakkı gereğince su ve kanalizasyon hizmetlerini sunması söz konusudur. Kaldı ki iskânı alınmamış yapıların aboneliği konusunda su ve kanalizasyon idarelerine takdir yetkisi bırakılmış olması hem eşitlik hem de genellik ilkesini tehlikeye atmakta olduğundan yerinde değildir.

Su ve kanalizasyon idarelerinin ihdas ettikleri abonelik ve tarifeler yönetmeliklerinde ise iskân alınan gayrimenkullerde iskân belgesindeki birim sayısına göre ferdi abonelik yapılacağı; ancak 26/07/2008 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanıp yürürlüğe giren 5784 s. Elektrik Piyasası Kanunu ve Bazı Kanunlarda da Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun md.25 ile 3194 s. İmar Kanunu’na eklenen Ek Geçici md.11 doğrultusunda yapı izni 12/10/2004 ile 26/07/2008 tarihleri arasında alınmış ve fakat henüz iskân alınmamış yapılara çeşitli şartlar dahilinde geçici abonelik yapılacağı⁶⁷³ düzenlenmiştir. Ancak yapı iznini 12/10/2004 öncesi alan yapılarda ise bu şartların dahi aranmaksızın geçici aboneliklerin yapılacağı hususunda ilgili yönetmeliklerin bazılarında hüküm bulunmamaktadır⁶⁷⁴.

Öncelikle belirtmek gerekir ki, imar işi biten ve ikamete açılan ancak iskân ruhsatı almayan yapıların şantiye aboneliği bağlamında içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinden yararlanması su hakkının neredeyse tamamen reddi olacaktır; zira şantiye aboneliği⁶⁷⁵ su hakkına yönelik değil girişim özgürlüğüne yönelik bir su kullanımı imkanı sağlamakta olup müteahhidin hak sahibi olduğu geçici bir abonelik niteliği taşımakla birlikte su hakkına yönelik konut/işyeri aboneliğinden farklı

⁶⁷³ Örn. bkz. İSKİ Abone Hizmetleri Tarife ve Uygulama Yönetmeliği md.21; Denizli DESKİ Tarifeler Yönetmeliği, md.6(k); İzmir İZSU Tarifeler Yönetmeliği, md.9(5); Hatay HATSU Tarifeler Yönetmeliği, md.8(i); Kahramanmaraş KASKİ Tarifeler Yönetmeliği md.7(i),(j); Kayseri KASKİ Tarifeler Yönetmeliği md.6; Kocaeli İSU Tarifeler Yönetmeliği, md.10; Konya KOSKİ Tarifeler Yönetmeliği, md.6(ğ); Malatya MASKİ Tarifeler Yönetmeliği, md.7(3)(b); Mardin MARSU Tarifeler ve Abone Hizmetleri Yönetmeliği, md.6(11) Şanlıurfa ŞUSKİ 17/07/2014 tarihli Tarifeler Yönetmeliği, md.7(j). Bununla birlikte geçici abonelik imkanının sadece 12/10/2004 ile 26/07/2008 tarihleri arasında veya 26/07/2008 öncesinde inşaat ruhsatı alıp halen iskân ruhsatı almamış yapılara uygulanabileceğine dair düzenlemeler için örn. bkz. Erzurum ESKİ Tarifeler ve Abone Hizmetleri Yönetmeliği, md.18(2); Kahramanmaraş KASKİ Tarifeler Yönetmeliği, md.7(j); Mersin MESKİ Tarifeler Yönetmeliği, md.8(e); Muğla MUSKİ Abone Hizmetleri ve Tarifeler Yönetmeliği, md.8(f); Ordu OSKİ Tarifeler ve Abone Hizmetleri Yönetmeliği, md.8(f); Sakarya SASKİ Tarifeler Yönetmeliği, md.7(d). Geçici abonelik yerine konut aboneliği tarifesinin asgari 2. kademesinin uygulanacağına ilişkin bkz. Bursa BUSKİ Tarifeler Yönetmeliği, md.11(6).

⁶⁷⁴ Yargıtay 12/10/2004 tarih öncesi yapı izni almış yapıların geçici aboneliklerinin yapılmasında kanunda öngörülen çeşitli şartların dahi aranmaması gerektiğini kabul etmektedir. Yargıtay 3. H.D., E.2016/1336, K.2016/9474, T.16/06/2016, Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, E.2014/891, K.2016/425, T.30/03/2016.

⁶⁷⁵ İnşaat halindeki binalar, su ve kanalizasyon idarelerince genellikle şantiye aboneliği ile içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinden yararlandırılmaktadır. Bursa BUSKİ, inşaat halindeki binaların tamamlanmasına kadar işyeri tarifesinin uygulanacağını düzenlemektedir; bkz. Tarifeler Yönetmeliği, md.11(5).

tarifelere tabidir. Bu sebeple geçici abonelik uygulaması önem taşımaktadır. Yargıtay ilgili tarihlerde yapı izni almış ancak henüz iskân ruhsatı almamış yapıların geçici su aboneliğinin yapılması için tüketici mahkemelerinde açılan davalarda mahkemenin yerinde inceleme yaparak şartların gerçekleşip gerçekleşmediğini tespit ettikten sonra hüküm vermesi gerektiğine karar vermektedir⁶⁷⁶.

Ancak Yargıtay Hukuk Genel Kurulu iskânı alınmamış gayrimenkulün su abonesi yapılmamasının hukuka uygun olduğuna dair kararlar da vermiştir⁶⁷⁷. Bu görüşe katılmak mümkün değildir. Yargıtay içtihadına karşı oy yazan hakimın muhalefet şerhinde belirttiği üzere “[...] *Tüketici işlemi niteliğinde olan abonelik sözleşmelerinde, sözleşmenin taraflarından biri daimi tüketici, karşı taraf ise mal veya hizmet veren satıcı veya sağlayıcıdır. Bu tür sözleşmelerde sözleşmenin karşı tarafı çoğu zaman o ürünü tekel niteliğinde elinde bulunduran, satan veya hizmet veren bir kamu kurumu veya kuruluşudur. [...] Bu tür aboneliklerle ilgili kamu kuruluşlarının tekel oldukları ve bu tür sözleşmelerin iltihaki niteliğinde bulunduğu, konut sahipleri ya da kiracıların başka kurumla abone sözleşmesi yapma imkanının bulunmadığı da bilinmektedir. [...] davacının da kiracı olduğu nazara alındığında, en başta gelen ihtiyaçlardan olan su ihtiyacının başka türlü de karşılayamayacağı anlaşıldığından geçici abonelik tesisi isteminin kabulü gerekir. Temel ihtiyaç olan su ihtiyacını yasa dışı yöntemlerle karşılama yolunu açacak bir uygulama hukuk düzeniyle bağdaşmaz. Kiracının başka türlü yani taşıma suyla ihtiyacını gidermesi beklenemez.*” Muhalefet şerhindeki yoruma eklemek gerekir ki davacı kiracı değil de gayrimenkulün sahibi/sahiplerinden biri olsaydı yine bu yoruma katılmak gerekirdi; zira yapının yapı ruhsatına uygunluğunu yapı denetim firmasına denetim bedelini ödeyerek teyit ettirmek ve yapı bitirme belgesi ile şantiye aboneliğini kapattırmak genellikle

⁶⁷⁶ Örn. bkz. Yargıtay 3. H.D., E.2015/3808; K.2016/5046, T.04/04/2016; Yargıtay 3. H.D., E.2015/3809; K.2016/5047; T.04/04/2016, Yargıtay 3. H.D., E.2015/4481, K.2016/5049, T.04/04/2016; Yargıtay 3. H.D., E.2015/3810, K.2016/5048, T.04/04/2016; Yargıtay 3. H.D., E.2015/2454, K.2016/5190, T.05/04/2016.

⁶⁷⁷ Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, E.2014/891, K.2016/425, T.30/03/2016 sayılı kararında; davacının ikamet ettiği konutun bulunduğu gayrimenkulün statik raporunun olmaması sebebiyle iskânının alınmamış olmasına binaen Ankara ASKİ tarafından su aboneliği başvurusunun reddine ilişkin karara karşı abonelik sözleşmesi yapılması için Ankara 3. Tüketici Mahkemesi’nde açılan (E.2011/1131, K.2012/295, T.18/05/2012) davanın reddine davacı tarafından yapılan itiraz Yargıtay 13. H.D. E.2012/23223, K.2013/10249, T.19/04/2013 sayılı kararı ile kabul edilip tüketici mahkemesinin kararı bozulmuş; kararında direnen mahkemeye karşı davacı tarafından kararın temyizi istenmiş olup; Yargıtay Hukuk Genel Kurulu davanın reddini hukuka uygun bulmuştur. Aynı yönde bkz. Yargıtay 13. H.D., E.2006/11648, K.2006/16248, T.12/12/2006 “*Davacıya ait bağımsız bölüm ve bağlı olduğu binanın iskân ruhsatının alınmadığı taraflar arasında uyumsuzluk konusu değildir. Bu nedenlerle İmar Kanunu’nun 30. ve 31. maddesi hükmüne göre davacının abone yapılması mümkün olmadığı halde, aksi düşüncelerle yazılı şekilde davanın kabulüne karar verilmesi usul ve yasaya aykırı olup, bozmayı gerektirir.*”.

sözleşmelerde müteahhit (iş sahibi) tarafından gerçekleştirilmesi gereken işler olarak düzenlendiğine göre; müteahhidin yükümlüklerinden su hakkı sahibi olanların etkilenmemesi esas olarak kabul edilmelidir.

Belediye Su Ve Kanalizasyon Hizmetlerinde Uyulacak Usul Ve Esaslara İlişkin Yönetmelik md.5(b)'de gerek belediyeler nezdinde kurulan su ve kanalizasyon müdürlükleri tarafından gerekse büyükşehir belediyeleri su ve kanalizasyon idareleri tarafından sunulan hizmetlerden yararlanmak üzere abonelik başvurusu yapanların, mülkiyete, kira sözleşmesine ve mülkiyet ya da mülkiyetin gayri ayni hak sahibinin muvafakatine ilişkin bilgileri abonelik sözleşmesinde beyan etmeleri isteneceği; ancak başvurucudan mülkiyete ilişkin hususları belgelendirmeleri amacıyla kendilerinden kira sözleşmesi, tapu sureti veya başkaca bir belge talep edilmeyeceği ifade edilmektedir. Bununla birlikte başvuru sahibinin beyanlarının gerçeğe aykırı olduğunun idarece tespiti halinde, belediye veya su ve kanalizasyon idareleri tarafından başvuru sahibinden talep edilen abonelik sözleşmesinde belirttiği tarihteki mülkiyet durum beyanını kanıtlayıcı kira sözleşmesi veya tapu suretinin sunulmaması durumunda abonelik sözleşmesinin iptal edileceği ifade edilmektedir. Burada gayrimenkulün mülkiyet durumu değil, hizmetin doğru işleyebilmesi için abonenin beyan gerçekliği üstün tutularak su hakkına bir sınırlama getirildiğini söylemek mümkündür. Tek başına imar mevzuatına aykırılık veya mülkiyet ihtilafı gibi durumlar su hakkı bağlamında içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinden yararlanmayı engellememelidir; hizmetlerden yararlananların doğru beyanını esas alan bu yaklaşım muhtemel kaçak kullanımların da önüne geçilmesini sağlayabilecek ve hizmet riskini azaltabilecek bir yaklaşımdır. Bu bağlamda ilgili düzenlemenin ölçülü bir sınırlama olduğunu söylemek mümkündür.

Eşitlik ilkesinin bir başka görünümü de tarafsızlık (nesnellik) olmaktadır. Tarafsızlık ilkesinin ayrımcılık yapmama (*neutralité indifférence*) ve çoğulculuğa saygı gösterme (*neutralité pluralisme*) şeklinde iki anlama sahip olduğu kabul edilmektedir⁶⁷⁸. Eşitlik ilkesi kamu hizmetini yürüten idarelerin kamu hizmetlerinden yararlananlara karşı tarafsız davranmasını da gerektirmektedir. Bu hususta ise içme suyu ve kanalizasyon hizmetini veren her idarenin, seçimle işbaşına gelmesini sağlayan seçmenleri arasında ırk ve ulusal veya toplumsal köken, renk, cinsiyet ve cinsel tercih, yaş, dil, din ve mezhep, siyasi fikir, felsefi inanç, mülkiyet durumu,

⁶⁷⁸ P. ESPLUGAS, *Conseil Constitutionnel et Service Public*, LGDJ, Paris, 1994, s.176 vd.'dan aktaran GÖZÜBÜYÜK, TAN, **İDARE HUKUKU (I)**, s. 690.

fiziksel veya zihinsel engel, sağlık durumu, çalışma durumu, iş kolu ve benzeri sebep ve statülere bağlı olarak ayırım yapması ve özellikle ekonomik anlamda farklı bir yararlanma ilişkisi kurması mümkün olmamalıdır.

Bu noktada içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinden özellikle köy, ilçe ve il belediyesi halkı ile büyükşehir belediyesi ve il özel idaresinin sorumluluk alanlarında yaşayanların her birinin yararlanma yöntemlerinin ve esaslarının farklılaşmasının eşitlik ilkesine aykırı değil, tam da eşitlik ilkesi gereği olduğunu tekrar etmek gerekir. Büyükşehir belediyelerinde su ve kanalizasyon idareleri tarafından gerçekleştirilen içme suyu ve kanalizasyon hizmetleri ile DSİ ile işbirliği içinde köy, belediye ve il özel idareleri tarafından gerçekleştirilen içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinin farklı şekillerde yürütölmesi otomatik olarak eşitlik ilkesine aykırılık teşkil etmeyecektir. Daha önce de belirttiğimiz üzere hizmetten yararlanmanın zorunlu veya ihtiyari tutulması, hizmetten şebekeye doğrudan bağlantı ile yararlanma yerine taşımalı/vasıtalı sistemin benimsenmesi eşitlik ilkesine aykırı değil, tam tersine eşitlik ilkesinin gereği olabilmektedir. Daha açık bir ifade ile örneğin nüfusu az olan bir köyde içme suyu dağıtımı çeşmeler sayesinde gerçekleşebilecektir ancak nüfus arttıkça içme suyu şebekesinin her eve bağlanması gerekecektir. Başka bir örnek ise köylerde fosseptik uygulaması yaygınken belediyelerde evsel atıksuların mutlaka kanalizasyona doğrudan bağlantı ile boşaltılmasının zorunlu tutulmasıdır.

Ancak su hakkı bağlamında içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinden yararlananlar arasında esasen yararlanma niteliğinde bir farklılık yoktur. Bir başka ifade ile bu hizmetlerden su hakkı bağlamında yararlananlar ile çalışma ve sözleşme hürriyeti bağlamında yararlananlar arasında yararlanma amacı ayrı olduğundan yararlanma koşul ve esaslarında farklılıklar gözetilebilir ve buna bağlı olarak abonelik tanımları belirlenip, yararlanma tarifeleri farklılaştırılabilir. Büyükşehir belediyelerinde içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerini yürüten su ve kanalizasyon idarelerinin abonelik ve tarifeler yönetmeliklerinde içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinden su hakkı bağlamında yararlanacak özel kişilerin yaşamlarını devam ettirdikleri her konutun mesken abonesi olarak; çalışma ve sözleşme hürriyetini gerçekleştirdikleri sürece ve fakat yine su hakkı bağlamında yararlanacak özel ve tüzel kişilerin faaliyetlerini yürüttükleri her işyerinin işyeri abonesi olarak; yürüttükleri bilimum kamusal hizmetler bağlamında hizmeti sunan ve hizmetten yararlananların su

hakkı bağlamında yararlanmasını temin etmek üzere her idarenin resmi daire abonesi olarak yararlanacağı belirtilmektedir⁶⁷⁹.

Her bir abone grubunun kendi içinde eşitliği söz konusu olmakla birlikte farklı abone gruplarının farklı abonelik sözleşmeleri ile abonelik kapsamında yararlanan hizmetlere yönelik bedellendirmeye ilişkin tarifelerin farklı esaslara tabi tutulması, hizmetlerden yararlananlardan gerek altyapı inşaatı, gerek bakım onarım için alınan bedellerin farklı hesaplanması eşitlik ilkesinin gereğidir. Bu husus örneğin İSKİ Abone Hizmetleri Tarife ve Uygulama Yönetmeliği md.24(b)'de *“İdarenin öncelikli olarak insani içme ve kullanma suyunu temin etmesi esastır. Bu maksatla, İdare sosyal faydayı gözeterek konut dışı aboneliklere daha yüksek bedelle tarife yapabilir”*; Ankara ASKİ Tarifeler Ve Abone Hizmetleri Yönetmeliği md.9(3)'te *“İşyeri, sanayi ve inşaat/şantiye grubu abonelerinin su kullanım amaçlarının ticari olması ve bu abonelerce üretilen atıksuların kanalizasyon tesisleri ile çevreye daha çok zarar vereceği hususları göz önüne alınarak bunlara uygulanan su ve atıksu tarifesini konutlara göre daha yüksek düzeyde tespit edilebilir.”* şeklinde açıkça ifade edilmektedir⁶⁸⁰.

Bu noktada dikkat edilmesi gereken bir diğer husus su ve kanalizasyon idarelerince sağlanan içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinde ferdî aboneliğin yanı sıra grup ve karma grup aboneliklerinin de mümkün olmasıdır⁶⁸¹. Karma grup

⁶⁷⁹ Bununla birlikte kamu yararına faaliyet gösteren hayır kurumu, dernek ile vakıf aboneleri, umumi yerlere ait aboneler, bahçe ve seralarda insani tüketim amaçlı abonelikler, toplu konut abonelikleri, sebil/hayır çeşmesi abonelikleri ve öz kaynak (kaynak suyu) de su hakkı ile bağdaşabilen abonelik türleridir. Ancak ambalajlı su ticareti, tarım veya sanayi amaçlı kaynak suyu abonelikleri, inşaat (şantiye) abonelikleri, özel sözleşmeli (protokol) turizm, organize sanayi, serbest bölge abonelikleri, sanayi abonelikleri, bahçe ve sera sulama abonelikleri girişim özgürlüğü kapsamındaki abonelikler olup konumuz dışında kalmaktadır. Belediyeler ile su ve kanalizasyon idarelerinin içme suyu dağıtımında kullanacakları suyu temin için yapılan toplu su satışı abonelikleri ise su temin aşamasında kalan bir abonelik olduğundan ayrıca incelenmesi gereken bir abonelik türü değildir.

⁶⁸⁰ Balıkesir BASKİ Tarifeler Yönetmeliği, md.14; Bursa BUSKİ Tarifeler Yönetmeliği, md.11(4); Diyarbakır DİSKİ Tarifeler Yönetmeliği, md.32; Erzurum ESKİ Tarifeler ve Abone Hizmetleri Yönetmeliği, md.20(7); Hatay HATSU Tarifeler Yönetmeliği, md.15; İzmir İZSU Tarifeler Yönetmeliği, md.12; Kahramanmaraş KASKİ Tarifeler Yönetmeliği, md.32; Konya KOSKİ Tarifeler Yönetmeliği, md.13; Kayseri KASKİ Tarifeler Yönetmeliği md.14; Malatya MASKİ Tarifeler Yönetmeliği, md.15; Mardin MARSU Tarifeler ve Abone Hizmetleri Yönetmeliği, md.34; Mersin MESKİ Tarifeler Yönetmeliği, md.9(6); Muğla MUSKİ Abone Hizmetleri ve Tarifeler Yönetmeliği, md.9(6); Ordu OSKİ Tarifeler ve Abone Hizmetleri Yönetmeliği md.9(1); Şanlıurfa ŞUSKİ 17/07/2014 tarihli Tarifeler Yönetmeliği, md.32(1)(c), md.37(1)(a); Trabzon TİSKİ Tarifeler ve Abone Hizmetleri Yönetmeliği, md.11(6).

⁶⁸¹ Örn. bkz. Adana ASKİ Tarifeler Yönetmeliği, md.9; Balıkesir BASKİ Tarifeler Yönetmeliği, md.11, md.28; Diyarbakır DİSKİ Tarifeler Yönetmeliği md.6(ı), md.33(e); Gaziantep GASKİ Tarifeler Yönetmeliği, md.6, md.16(7); Hatay HATSU Tarifeler Yönetmeliği md.9; İzmir İZSU Tarifeler Yönetmeliği, md.7(1); Kayseri KASKİ Tarifeler Yönetmeliği md.7; Malatya MASKİ Tarifeler Yönetmeliği, md.8(1); Mardin MARSU Tarifeler ve Abone Hizmetleri Yönetmeliği, md.6(10); Ordu OSKİ Tarifeler ve Abone Hizmetleri Yönetmeliği, md.7.

aboneliklerinde su hakkı bağlamında yararlanma sağlayan abonelerle çalışma ve sözleşme özgürlüğü bağlamında yararlanma sağlayan abonelerin tek bir sayaca bağlanmasının, su hakkı bağlamında içme suyu ve kanalizasyon kamu hizmetlerinden yararlananların en düşük tarifieden bedellendirilmesi ilkesine halel getireceği gibi su hakkını desteklemek için kademeli tarifelendirme veya bedelsiz yararlanmayı ayırtlama açısından sorunlar doğurabileceğinin altı çizilmelidir.

İçme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinden su hakkı bağlamında yararlanan abonelerin, yararlandıkları hizmetlerin bedellendirilmesi hususunda farklı tarifelere tabi olmasının da kendiliğinden eşitlik ilkesine aykırı olduğu söylenemez⁶⁸². Ancak içme suyu ve kanalizasyon hizmetinden su hakkı bağlamında yararlananların, farklı mahalli idarelerden hizmet alıyor olması tek başına özellikle bedellendirmeye ilişkin takdir yetkisinin hukuka aykırı kullanılması teşkil edecek nitelikte farklı durumların yaratılmasını gerektirmemektedir; zira yararlanma amacının farklılaşması söz konusu değildir. Mevzuatımızda belediyeler ile su ve kanalizasyon idarelerinin içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerine ilişkin ihdas ettikleri yönetmelik ve tarifelerin mevzuata ve su hakkına uygunluğunu teyit eden bir idari vesayet mekanizması yoktur. Ancak Çevre ve Şehircilik Bakanlığı atıksu yani kanalizasyon hizmetlerine yönelik olarak belediyeler ile su ve kanalizasyon idarelerince tarifelerin belirlenmesinde uyulacak usul ve esasları Atıksu Altyapı ve Evsel Katı Atık Bertaraf Tesisleri Tarifelerinin Belirlenmesinde Uyulacak Usul ve Esaslara İlişkin Yönetmelik (RG:27/10/2010, S:27742) ile belirlemiş olup ve yönetmeliğin uygulanmasına ilişkin olarak tarifelerin belirlenmesinde örnek alınabilecek kılavuz hazırlamış ve yayımlamıştır⁶⁸³. İçme suyu tarifelerinin belirlenmesinde uyulacak esas ve usullere ilişkin bir düzenleme halen mevcut değildir ve su hakkının somutlaştırılmasında önemli bir unsur olarak düzenlenmesi gerektiği kanaatindeyiz.

Bununla birlikte su hakkı bağlamında yararlanma sağlayan abonelerden sosyal veya ekonomik olarak zayıf durumda olanlarının pozitif ayrımcılık ile eşitliğin sağlanması yükümlülüğü gereğince özellikle bedellendirme açısından korunması gerekmektedir. 5393 s. Belediye Kanunu md.15(6) belediyelerin meclis kararıyla mabetler, eğitim kurumları, yurtlar, okul pansiyonları ile hastanelere indirimli bedelle ya da ücretsiz olarak içme ve kullanma suyu verebileceği hükmünü getirmiş ve ile Ek md.2 ile abonelik, açma kapama, bağlantı, teminat, güvence bedeli, katılma payı ve

⁶⁸² Bu hususa ilişkin detaylı değerlendirme için bkz. II.B.2.b.iii. Bedelsizlik İlkesi.

⁶⁸³ T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı - Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü, *Atıksu Tarifelerinin Belirlenmesine Yönelik Kılavuz*, 2010.

benzeri ad altında herhangi bir ücret alınmayacağını da eklemiştir. Yine 5393 s. Belediye Kanunu Ek md.2 kamu kurum ve kuruluş abonelerinin su ve atıksu tüketim miktarına bakılmaksızın sabit tarife ile ücrete tabi olacaklarını, bir başka ifade ile kademeli bir tarifeye tabi tutulamayacağını ve bu sabit tarifenin konut abonelikleri için belirlenen en düşük tarife ücretinin %50'den fazlası olamayacağını belirtmektedir. Nitekim su ve kanalizasyon idareleri abonelik ve tarifeler yönetmelikleri de mabetler ve kuran kursları, eğitim kurumları, yurtlar, okul pansiyonları, hastaneler, sebiller, halk çeşmeleri, mezarlık çeşmeleri, itfaiye yangın hidrantları, spor klüplerinin ticari gayesi olmayan tesislerinde, muhtarlık, konsolosluk ve yabancı ülke temsilcilikleri, siyasi partiler, eğitim kursları, ticari gayesi olmayan dernek ve vakıf, yaşlı veya engelli bakım evleri ve rehabilitasyon, kamu kurum ve kuruluşları ile belediye ve işritaklerine ait hizmet binalarında bedellendirme yapılmayacağına veya indirimli özel tarife uygulanacağına veya bu konuda genel kurul kararı alınabileceğine ilişkin hükümler düzenlemektedir⁶⁸⁴. Böylelikle içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinden su hakkı bağlamında ancak kamusal alanlarda belirli kamusal faaliyetler çerçevesinde yararlanmaya bireysel yararlanmaya nazaran destek verilmiştir; bu noktada yürütülen bu kamusal faaliyetlerden yararlanmanın baskın bir kamu yararı içerdiği dolayısıyla konut aboneleri ile eşit tutulmamalarını, hukuka uygun ve yerinde bir yaklaşım olarak değerlendirmek gerekir.

Büyükşehir belediyelerinde içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerini yürüten su ve kanalizasyon idarelerinin abonelik ve tarifeler yönetmeliklerinde sosyal ve ekonomik olarak zayıf durumda olan yararlanıcıların tenzilatlı/indirimli mesken/konut abone grubu olarak düzenlendikleri görülmektedir. İlgili yönetmeliklerde i) şehit veya sivil şehit mertebesine haiz olanların hak sahibi ailelerine, ii) gazilere veya gazinin hak sahibi dul, öksüz ve yetimleri durumundaki ailelerine, iii) engelliliği en az %40 oranında rapor ile tevsik eden engellilere, iv) 2202 s. 65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hk. Kn. kapsamında kendisine maaş bağlanmış olanların konutlarına, v) 3294 s. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu kapsamında muhtaçlık belgesini her yıl ibraz edenlerin

⁶⁸⁴ İSKİ Abone Hizmetleri Tarife ve Uygulama Yönetmeliği, md.23; Adana ASKİ Tarifeler Yönetmeliği, md.8(i); Bursa BUSKİ Tarifeler Yönetmeliği md.6; Erzurum ESKİ Tarifeler ve Abone Hizmetleri Yönetmeliği, md.13, md.20(1); Gaziantep GASKİ Tarifeler Yönetmeliği, md.5(j); Hatay HATSU Tarifeler Yönetmeliği, md.8(k); Kocaeli İSU Tarifeler Yönetmeliği, md.7(5); Malatya MASKİ Tarifeler Yönetmeliği, md.35(e); Mersin MESKİ Tarifeler Yönetmeliği, md.8(g)(ı)(i), md.9(3); Muğla MUSKİ Abone Hizmetleri ve Tarifeler Yönetmeliği, md.9(7); Ordu OSKİ Tarifeler ve Abone Hizmetleri Yönetmeliği, md.8(d)(j); Sakarya SASKİ Tarifeler Yönetmeliği, md.10(6).

konutlarına, vi) 5510 s. Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu'na dayanılarak çıkarılan Gelir Tespiti, Tescil ve İzleme Sürecine İlişkin Usul ve Esaslar Hk. Yönetmelik Kapsamında SGK primlerinin kamu idaresi tarafından karşılandığını belgeleyenlerin konutlarına, vii) 5216 s. Büyükşehir Belediyesi Kanunu kapsamında dar gelirli, yoksul, muhtaç ve kimsesiz olanların konutlarına, viii) 5774 s. Başarılı Sporculara Aylık Bağlanması ile Devlet Sporcusu Unvanı Verilmesi Hk. Kn. kapsamında devlet sporcusu unvanı verilerek Sporcu Şeref Aylığı alan sporcuların ikamet ettikleri konutlara, ix) 1005 s. İstiklal Madalyası Verilmiş Bulunanlara Vatani Hizmet Tertibinden Şeref Aylığı Bağlanması Hk. Kn. ile 3292 s. Vatani Hizmet Tertibi Aylıklarının Bağlanması Hk. Kn. uyarınca vatani hizmet tertibinden, malul gazi olarak veya şehit dul ve yetimi aylık veya geliri bağlanmış yararlanıcıların konutlarına indirimli tarifelerin uygulanacağına veya bu konuda genel kurul kararı alınabileceğine ilişkin hükümler düzenlenmektedirler⁶⁸⁵. Ayrıca dikkat çeken bir başka unsur yurtların⁶⁸⁶ yanında öğrenci evlerine⁶⁸⁷ indirimli tarife ile su verilmesinin mümkün olmasıdır.

⁶⁸⁵ 08/01/2002 tarihli ve 4736 s. Kamu Kurum Ve Kuruluşlarının Ürettikleri Mal Ve Hizmet Tarifeleri İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hk. Kn. (RG:19/01/2002, S:24645) md.1(10) "1005 sayılı Kanun ve 3292 sayılı Kanun kapsamında vatani hizmet tertibinden aylık bağlananlar ile 5434 sayılı Kanunun 56 ncı, mülga 45 inci ve 64 üncü maddelerine veya 5510 sayılı Kanunun 47 nci maddesine göre harp veya vazife malullüğü aylığı bağlananların ya da 2330 sayılı Kanuna veya 2330 sayılı Kanun hükümleri uygulanarak aylık bağlanmasını gerektiren kanunlara göre aylık bağlananların veya harp veya vazife malulü sayılanlardan sınıf veya görev değiştirerek çalışmaya devam eden kamu görevlileri ile harp veya vazife malullüğü aylığı almakta iken 5510 sayılı Kanunun 4 üncü maddesi kapsamında çalışmaya başlamaları nedeniyle ödenmekte olan aylıkları kesilenlerin, bu fıkra da sayılan kanunlar veya maddeler gereğince dul ve yetim aylığı bağlananların ikametgâhlarında kullandıkları elektrik enerjisi ücreti %40'tan; belediyelerce tahakkuk ettirilecek su ücreti ise %50'den az indirim içermemek üzere belirlenecek tarife üzerinden alınır." hükmü de gözetilmek suretiyle yapılan düzenlemeler için bkz. İSKİ Abone Hizmetleri Tarife ve Uygulama Yönetmeliği md.15, md.22; Ankara ASKİ Tarifeler ve Abone Hizmetleri Yönetmeliği md.8(d)(g)(ğ)(h)(j)(k); Adana ASKİ Tarifeler Yönetmeliği, md.8(j); Balıkesir BASKİ Tarifeler Yönetmeliği, md.7(s)(ş); Bursa BUSKİ Tarifeler Yönetmeliği, md.9; Denizli DESKİ Tarifeler Yönetmeliği, md.6(h)(s); Erzurum ESKİ Tarifeler ve Abone Hizmetleri Yönetmeliği, md.12, md.20(4)(5)(9); Gaziantep GASKİ Tarifeler Yönetmeliği, md.5(i)(m); Hatay HATSU Tarifeler Yönetmeliği, md.8(l); Kahramanmaraş KASKİ Tarifeler Yönetmeliği, md.7(d); Kocaeli İSU Tarifeler Yönetmeliği, md.7(4), md.11(5); Konya KOSKİ Tarifeler Yönetmeliği, md.7(2)(3); Malatya MASKİ Tarifeler Yönetmeliği, md.7(1), md.8(3) uyarınca Malatya ilinin büyükşehir olmadan önceki hali dikkate alınarak şehir bölgelere ayrılmış ve Anayasa md.10'a referans yapılarak eşitlik ilkesi gereğince farklı bölgelerde farklı oranlarda indirimli tarife uygulanacağı kararlaştırılmıştır; Mardin MARSU Tarifeler ve Abone Hizmetleri Yönetmeliği, md.6(13)(14)(15); Mersin MESKİ Tarifeler Yönetmeliği, md.8(h); Muğla MUSKİ Abone Hizmetleri ve Tarifeler Yönetmeliği, md.9(3)(4); Ordu OSKİ Tarifeler ve Abone Hizmetleri Yönetmeliği, md.8(g)(i), md.9(4)(5); Sakarya SASKİ Tarifeler Yönetmeliği, md.10(3); Trabzon TİSKİ Tarifeler ve Abone Hizmetleri Yönetmeliği, md.9(3)(4).

⁶⁸⁶ Örn. Ankara ASKİ Tarifeler ve Abone Hizmetleri Yönetmeliği md.8(j); Ordu OSKİ Tarifeler ve Abone Hizmetleri Yönetmeliği, md.8(g); İSKİ Abone Hizmetleri Tarife ve Uygulama Yönetmeliği md.15(e).

⁶⁸⁷ Antalya ASAT Tarifeler Yönetmeliği md.6(4)(g) uyarınca öğrenci evleri tenzilatlı mesken aboneliğinin özel türüdür.

Eşitlik ilkesi açısından karşımıza çıkan bir diğer sorun ESKHK'nın da ortaya koyduğu üzere özellikle eğitim ve sağlık hakkı bağlamında gerçekleştirilen kamu hizmetlerinden yararlananların su hakkı bağlamında tükettiği suyun nasıl bedellendirileceğidir. Su ve kanalizasyon idarelerinin abonelik ve tarifeler yönetmeliklerinde eğitim ve sağlık hizmetlerin yürütüldüğü kamu kurum ve kuruluşları ile yapılacak aboneliğin resmi abonelik türünde olacağı⁶⁸⁸ veya indirim uygulanacağı⁶⁸⁹ düzenlenmiştir. Bununla birlikte eğitim ve sağlık kamu hizmetlerinin özel kişiler ve kurumlar tarafından yürütülmesi halinde yönetmeliklerde abonelik statüsüne ilişkin farklı düzenlemelerin olduğu görülmektedir. Özel eğitim kurumlarının⁶⁹⁰ abonelik statüsünü bazı yönetmelikler resmi kurum abonesi olarak

⁶⁸⁸ Örn. Ankara ASKİ Tarifeler ve Abone Hizmetleri Yönetmeliği md.8(d) “[...] devlet hastaneleri ve sağlık kurumlarının, resmi okulların [...]”; Antalya ASAT Tarifeler Yönetmeliği md.6(4)(c) “genel ve katma bütçeli daireler, diğer kamu kurum ve kuruluşları ile bunlara bağlı hastaneler, okullar [...]”, Adana ASKİ Tarifeler Yönetmeliği md.8(d) “resmi okul” ; Balıkesir BASKİ Tarifeler Yönetmeliği md.7(d) “Okul-Sağlık kurumları-spor tesisleri aboneleri: (1) Kamu kurum ve kuruluşlarına bağlı hastaneler, sağlık ocakları, dispanserler, klinikler ve poliklinikler ile laboratuvarlar; (2) Milli Eğitim Bakanlığına bağlı eğitim kurumları, [...]”; Diyarbakır DİSKİ Tarifeler Yönetmeliği “Hastaneler, sağlık ocakları, dispanserler, aile hekimlikleri, okul öncesi eğitim, İlköğretim, ortaöğretim kurumları, [...]”; Erzurum ESKİ Tarifeler ve Abone Hizmetleri Yönetmeliği md.13(1)(c) “c) Milli Eğitim Bakanlığına bağlı her kademedeki eğitim - öğretim kurumları, hizmet binaları ve tesislerine ait abonelikler [...]” ve md.13(1) (f) “[...] on yedi (17) ilçede bulunan kamu hastaneleri.”; Kahramanmaraş md.7(h) “Resmi tarife uygulanacak aboneler: [...], 2)Kamu Kurum ve Kuruluşlarına bağlı hastane ve sağlık kurumları 3)Tüm Resmi okullar, [...],”; Malatya MASKİ Tarifeler Yönetmeliği md.7(5) Resmi Daire “Devlet hastaneleri, devlet okulları (okul öncesi, ilköğretim ve orta öğretim)[...]”; Tekirdağ TESKİ Tarifeler ve Abone Hizmetleri Yönetmeliği md.9(d) “[...] , devlet hastaneleri ve sağlık kurumlarının, resmi okulların [...] hizmetlerini ifa ettikleri yerlerde su tüketen ve/veya atıksu üreten abonelerdir.”.

⁶⁸⁹ Örn. İSKİ Özel tarife uygulanacak aboneler md.15(1) “Özel grup tarifi uygulanacak aboneler aşağıda belirtilmiştir. [...] (e) Eğitim kurumları, [...] (o) Sağlık kurumları ve hastaneler [...]”; Bursa BUSKİ Tarifeler Yönetmeliği md.9(6) “Resmi hastane abonelerine konut tarifesinin 1. kademe ile 2. kademe toplamının %60’ı uygulanır.” ve md.9(8) “Milli Eğitim Bakanlığına bağlı resmî ve özel, okul öncesi eğitim, ilköğretim ve ortaöğretim kurumları ile askeri ve polis okullarına konut tarifesinin 1.kademesi uygulanır”. Aksi yönde bkz. Sakarya SASKİ Tarifeler Yönetmeliği md.7(a) “Aşağıda sayılanlar hakkında; [...] 7)Milli Eğitim Bakanlığına bağlı resmî ve özel okullar, [...] konut abonelerine uygulanan su ve atıksu hizmet tarifi ile diğer hizmet bedelleri, teminat bedeli ve yaptırımlar uygulanır.”; Kayseri KASKİ Tarifeler Yönetmeliği md.6(2) “Resmi-özel okul [...], mesken (konut) tarifi uygulanır.”

⁶⁹⁰ Not etmek gerekir ki burada sadece 5580 s. Özel Öğretim Kurumları Kanunu md.12(2) uyarınca faaliyet gösteren ilk ve orta derecede eğitim-öğretim kamu hizmetini gerçekleştiren özel eğitim kurumları incelenmiştir; söz konusu kapsama özel kurslar, özel eğitim tesisleri girmemektedir. Nitekim özel kurs ve özel eğitim tesislerinin işyeri aboneliği statüsünde olacağı bazı yönetmeliklerde açıkça düzenlenmiştir. Örn. Antalya ASAT Tarifeler Yönetmeliği md.6(4)(b) “İşyeri abonesi: [...] eğitim kurumları, [...]”; Erzurum ESKİ Tarifeler ve Abone Hizmetleri Yönetmeliği md.4(ee) “İşyeri: [...] özel eğitim tesisi ve benzeri [...] işyerleridir.”; Kahramanmaraş KASKİ Tarifeler Yönetmeliği md.7(f) “İşyeri tarifi uygulanacak aboneler: [...] özel(sağlık kurumları, aile sağlığı merkezleri [...])[...]”

düzenlemişken⁶⁹¹ bazıları ise indirimli/özel tarife uygulanacak abonelik⁶⁹² olarak düzenlenmiştir. 5580 s. Özel Öğretim Kurumları Kanunu (RG:14/02/2007, S:26434) md.12(2) uyarınca “Okulların su, [...] ücretlendirilmesi, resmî okullara uygulanan tarife üzerinden uygulanır.” uyarınca kanaatimizce ilgili yönetmeliklerde yeknesak bir düzenleme bulunmalıdır; zira abonelik statüsü uygulanacak tarife ve muafiyetler bağlamında farklı sonuçlar doğurabilecektir.

Mevzuatımızda özel sağlık kurumları açısından kamu kurumları ve kuruluşları ile bunlara bağlı hastane, sağlık ocakları, laboratuvar gibi kurumlar ile eşit şekilde ücretlendirmeye dair bir kanuni yükümlülük olmadığından her bir su ve kanalizasyon idaresi söz konusu özel sağlık kurumunun⁶⁹³ abonelik türünü belirleme konusunda takdir yetkisine sahiptir. Bazı yönetmelikler bu kurumları da resmi kurum aboneliği olarak düzenlemişken⁶⁹⁴ bazıları ise işyeri aboneliği⁶⁹⁵ olarak düzenlenmiştir. Dikkatimizi çeken düzenlemelerden biri İSKİ Abone Hizmetleri Tarife ve Uygulama Yönetmeliği md.15(o)’da sağlık kurumları arasında resmi/özel ayrımı yapılmaksızın tüm sağlık kurumlarının özel tarife uygulanacak aboneler olarak; diğeri ise Kayseri KASKİ Tarifeler Yönetmeliği md.6(1) uyarınca yine resmi ve özel hastaneler arasında ayrım yapılmaksızın tüm sağlık kurumlarının işyeri aboneliği olarak düzenlenmiş olmasıdır. Her bir su ve kanalizasyon idaresinin, sağlık kamu hizmetini sunan devlet

⁶⁹¹ Örn. Antalya ASAT Tarifeler Yönetmeliği md.6(c) “Resmi daire aboneliği: 5580 sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu 2. Madde c fıkrasında ve 12. madde hükümleri doğrultusunda faaliyet gösteren özel okullar [...]”; Hatay HATSU Tarifeler Yönetmeliği md.8(e)(2) “Milli Eğitim Bakanlığından izin almak suretiyle faaliyet gösteren özel okullara”; İzmir İZSU Tarifeler Yönetmeliği md.6(1)(c) “Resmi Daire tipi uygulanacak aboneler: [...] 3) Her türlü okul, anaokulu, kreş, bakım evleri, çocuk kulüpleri, etüt merkezleri vb. yerler, [...]”; Şanlıurfa ŞUSKİ Tarifeler Yönetmeliği md.7(h) “Resmi tarife uygulanacak aboneler: Resmi, özel okullar (okul öncesi eğitim, ilk öğretim, özel eğitim ve orta öğretim özel okulları)[...]”.

⁶⁹² Örn. Adana ASKİ Tarifeler Yönetmeliği md.8(i) “Diğer Aboneler: [...] 8- Özel Okullar”; Balıkesir BASKİ Tarifeler Yönetmeliği md.7(d) “Okul-Sağlık kurumları-spor tesisleri aboneliği: (2)[...] Özel Öğretim kurumları”.

⁶⁹³ Özel sağlık kurumları veya kuruluşlarının bazıları kamu hizmeti niteliği taşımayan sağlık hizmetlerini de tamamen ticari faaliyet niteliğinde sunmaktadır. Bu tabloda ticari faaliyet yürüten özel sağlık tesislerinin işyeri aboneliği çerçevesinde değerlendirilmesi kanaatimizce doğru bir yaklaşımdır.

⁶⁹⁴ Örn. İzmir İZSU Tarifeler Yönetmeliği md.6(1)(c) “Resmi Daire tipi uygulanacak aboneler: [...]5)Özel hastaneler, [...]”; Hatay HATSU Tarifeler Yönetmeliği md.8(e) “Resmi aboneler: [...] 3- Sağlık Bakanlığından izin almak suretiyle faaliyet gösteren özel hastanelere, Resmi tarife uygulanır.”;

⁶⁹⁵ Örn. Adana ASKİ Tarifeler Yönetmeliği md.8(b) “İşyeri aboneliği [...] muayenehaneler, özel hastaneler, [...] aile hekimlikleri [...]”; Antalya ASAT Tarifeler Yönetmeliği md.6(4)(b) “İşyeri aboneliği: [...] sağlık kurumları [...]”; Balıkesir BASKİ Tarifeler Yönetmeliği md.7(b) “İşyeri aboneliği: [...] özel sağlık kurumları, [...] işyeri aboneliği olarak adlandırılırlar.”; Bursa BUSKİ Tarifeler Yönetmeliği md.3(s) “İşyeri: [...] özel sağlık tesisi, laboratuvar, [...] ve benzeri işyerlerini,” ve md.9(7) “Özel hastane abonelerine işyeri tarifelerinin %75’i uygulanır”; Erzurum ESKİ Tarifeler ve Abone Hizmetleri Yönetmeliği md.4(ee) “İşyeri: [...] özel sağlık tesisi ve benzeri [...] işyerleridir.”; Kahramanmaraş KASKİ md.7(f) “İşyeri tarifi uygulanacak aboneler: [...] özel(sağlık kurumları, aile sağlığı merkezleri [...]) [...]”.

kurumları ile özel sağlık kurumlarına farklı tarifeler uygulamaları yasal bir engel olmadığı için kanaatimizce dikey eşitlik ilkesini bozmamakla birlikte yurt çapında özel sağlık kurumlarının yürüttüğü faaliyetin niteliği dikkate alınarak aynı yönde ayırım yapılmaması yatay eşitliği bozmaktadır.

Eşitlik ilkesini yine bedellendirme bağlamında ilgilendiren bir diğer husus da İslam dininin Alevilik mezhebinden olanların ibadetlerini gerçekleştirdikleri cemevlerinin içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinden hangi abonelik türünde yararlandıkları sorunudur. Bakanlar Kurulu’nca kabul edilen 2/1958 sayılı ve 06/02/1935 tarihli Bazı Kisvelerin Giyilemiyeceğine Dair Kanunun Tatbik Suretini Gösterir Nizamname (RG:28/02/1935, S:2933) md.3 ibadethaneyi “*Mabetler, her din ibadetine mahsus ve usule uygun olarak teessüs etmiş olan kapalı mekanlardır.*” şeklinde tanımlamaktadır. 2464 s. Belediye Gelirleri Kn. md.36 uyarınca “[d]ini hizmetlerin ifasına mahsus ve umuma açık bulunan cami, mescit, kilise ve havra gibi ibadethaneler” tarafından tüketilen elektrik ve havagazının vergiden müstesna olduğu; 6446 s. Elektrik Piyasası Kanunu (RG:3/03/2013, S:28603) Genel Aydınlatma başlıklı Geçici md.6’da “*toplumun ibadetine açılmış ve ücretsiz girilen ibadethanelere ilişkin aydınlatma giderlerinin [...] Diyanet İşleri Başkanlığı bütçesine konulacak ödenekten karşılan[acağı]*” belirtilmiştir. Lakin Yargıtay’ın da belirttiği üzere “*Türk hukukunda, ‘mabet veya ibadethane’ statüsü elde edilmesine dair özel bir usul düzenlenmemiştir.*” 31/12/1960 tarihli ve 193 s. Gelir Vergisi Kanunu (RG:06/01/1961, S:10700) md.89 ile 5520 s. Kurumlar Vergisi Kanunu (RG:21/06/2006, S:26205) md.10 uyarınca “*mülki idare amirlerinin izni ve denetimine tabi olarak yaptırılacak ibadethaneler*”ın “*inşası dolayısıyla yapılan harcamalar veya bu tesislerin inşası için bu kuruluşlara yapılan her türlü bağış ve yardımlar ile mevcut tesislerin faaliyetlerini devam ettirebilmeleri için yapılan her türlü nakdî ve aynî bağış ve yardımların tamamı*”nın gelir ve kurumlar vergisi matrahının tespitinde, gelir ve kurumlar vergisi beyannamesinde bildirilecek gelirler ve kurum kazancından yapılacak indirimlerden olduğu şeklinde düzenleme de dikkate alındığında ibadethane statüsünün dini hizmetlerin ifasına mahsus, toplumun ibadetine açılmış ve ücretsiz girilen yerler olması şartına bağlandığı sonucuna ulaşmak mümkündür. Yargıtay Türk hukukunda “*yalnızca camiler, kiliseler ve sinagoglar (ve mescitler, küçük mahalle camileri), açıkça, sırasıyla Müslümanlık, Hristiyanlık ve Musevilik dinlerinin ibadethaneleri olarak kabul edilmektedirler.*” dedikten sonra Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin ibadet özgürlüğüne ilişkin Cumhuriyetçi Eğitim ve Kültür Merkezi

Vakfı kararına atıf yaparak cemevlerinin de ibadethane statüsünde olduğu ve ibadethanelere ilişkin istisnalardan yararlanacağına ilişkin kararlar⁶⁹⁶ vermektedir. İçme suyu ve kanalizasyon hizmetlerine ilişkin yasal bir muafiyet veya istisna hükmünün olmadığı bu tabloda, söz konusu kamu hizmetlerini sunan her bir su ve kanalizasyon idaresi, belediye veya il özel idaresi veya mahalli idare birliğinin abonelik düzenlemelerine bakmak gerekmektedir. Su ve kanalizasyon idarelerinin abonelik ve tarifeler yönetmelikleri incelendiğinde ibadethanelerin özel bir ibadethane aboneliği türünde⁶⁹⁷, kamu yararına faaliyet gösteren abonelik türünde⁶⁹⁸, umumi yerlere ait abonelik türünde⁶⁹⁹ veya resmi daire aboneliği türünde⁷⁰⁰ düzenlendiği görülmektedir. İbadethanelerin statüsü konusunda dikkatimizi çeken düzenlemelerden biri Bursa BUSKİ Tarifeler Yönetmeliği md.6(6) uyarınca bedelsiz abonelik statüsünde olan ibadethanelerin tanımının md.3(m) uyarınca “*Cami, mescit, kilise, havra ve sinagogu*” şeklinde tanımlanmış olması ile benzer şekilde Mersin Su ve

⁶⁹⁶ Yargıtay 3. H.D., E.2014/11238, K.2015/9711, T.28/05/2015.

⁶⁹⁷ Örn. Tekirdağ TESKİ Tarifeler ve Abone Hizmetleri Yönetmeliği md.9(1)(o); Mardin MARSU Tarifeler ve Abone Hizmetleri Yönetmeliği md.6(9) uyarınca ibadethane aboneliği özel bir abonelik teşkil etmekle birlikte Umuma Açık Yerler Tarifesi Uygulanacak Abonelerden olup “*MARSU hizmet sınırları içinde bulunan ibadethanelerin su ve atıksu tarifesi bedeli MARSU tarafından karşılanır.Tarife ücreti 0 TL’dir.*”; Kocaeli İSU Tarifeler Yönetmeliği md.7(5) “*İdarenin hizmet sınırları içerisinde bulunan cami, ibadethaneler [...] abone olmak ve sayaç taktırmak zorunluluğu vardır. Ancak [...] Cami ve İbadethanelerde temizlik, tuvalet ve gasilhanede kullanılan sulardan ücret alınmaz.*”, ayrıca md.27(5) uyarınca katılım payı ile md.45(8) uyarınca abonelik bedeli alınmamaktadır; Kayseri KASKİ Tarifeler Yönetmeliği md.55 “*KASKİ hizmet sınırları içinde bulunan ibadethanelerin [...] su ihtiyacını ücretsiz olarak temin eder.*”; İzmir İZSU Tarifeler Yönetmeliği md.7(8) “*(8) İbadethane aboneleri: 29/05/1981 tarih 17354 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 2464 sayılı Belediye Gelirleri Kanunu 36 ıncı maddesi ikinci fıkrasında tanımlanan ibadethanelerden su ve atıksu bedeli alınmaz.*”; Hatay HATSU Tarifeler Yönetmeliği md.8(k) ve (l) “*Mabetler, [...]aboneliklerinden Genel Kurul kararıyla bu yönetmelik kapsamındaki su satışlarından ve hizmetlerden ücret alınmayabilir.*”; ESKİ Tarifeler ve Abone Hizmetleri Yönetmeliği md.20(1) “*Erzurum Su ve Kanalizasyon İdaresi Genel Müdürlüğü hizmet sınırları içerisinde bulunan ibadethaneler [...] su ve atıksu bedelleri İdare tarafından karşılanır.*”, md.48(4) “*İbadethanelerin temizlik, tuvalet, gasilhane, çevre sulaması gibi kendi ihtiyaçlarında kullanılan sulardan ücret alınmaz, ibadethanelere ait sözleşmelere usulsüz su kullanımı ve kaçak su kullanımına ilişkin tahakkuk yapılamaz.*”. Özel bir abonelik türü öngörülmemekle birlikte Tekirdağ TESKİ Tarifeler ve Abone Hizmetleri Yönetmeliği md.20(4); Muğla MUSKİ Abone Hizmetleri ve Tarifeler Yönetmeliği md.18(3) uyarınca ibadethanelerin açıkça su ve kanalizasyon tesisleri harcamalarına katılmaktan muaf tutuldukları görülmektedir.

⁶⁹⁸ Örn. Trabzon TİSKİ Tarifeler ve Abone Hizmetleri Yönetmeliği md.8(1)(8).

⁶⁹⁹ Örn. Manisa MASKİ Tarifeler Yönetmeliği md.6(f) ve md.6(f)(2) “*Bu yerlerden su ve atıksu ücreti alınıp alınmayacağı İdarenin yetkisindedir.*”. Ordu OSKİ md.8(j) uyarınca ibadethaneler bedelsiz abone statüsündedir. “*Ordu Su ve Kanalizasyon İdaresi Genel Müdürlüğü hizmet sınırları içerisinde bulunan ibadethaneler ve bunların ticari gayesi olmayan tuvalet, şadırvan vs yerlerinden, [...] su ve atık su bedeli alınmaz.*” ve md.26(8) “*İbadethanelerin temizlik, ticari olarak işletilmeyen tuvalet, gasilhane, çevre sulaması gibi kendi ihtiyaçlarında kullanılan sulardan ücret alınmaz, ibadethanelere ait sözleşmelere usulsüz su kullanımı ve kaçak su kullanımına ilişkin tahakkuk yapılamaz.*”

⁷⁰⁰ Örn. Malatya MASKİ md.7(5), lakin ilgili hüküm ibadethane statüsünün sadece ibadet amacıyla yapılmış olmasını yeterli saymamakta resmi makamlarca ibadethane olarak kullanıldığının belgelenmesini de aramaktadır, md.59(1) “*MASKİ, hizmet sınırları içinde bulunan ibadethanelerden [...] sayaç takılması şartıyla şebeke bağlantı, bakım onarım, açma, kesme, abonelik, atıksu ve su ücreti alınmayacaktır.*”

Kanalizasyon İdaresi md.7(5) uyarınca ücretsiz abonelik statüsünde olan ibadethanelerin tanımının md.4 uyarınca “*Diyanet İşleri Başkanlığınca ibadethane kabul edilen yerler*” olarak yapılmış olmasıdır. Yine dikkat çekici şekilde Sakarya md.10(5) uyarınca ibadethanelerin şadırvan ve ücret alınmayan umumi tuvalet gibi müştemilatlardaki su tüketimi ve atıksu üretiminin ücretsiz abonelik statüsünde ücretlendirilmemesi söz konusudur. Ancak bu hüküm sadece Camilerin Bakım Onarım Temizlik ve Çevre Tanzimi Yönetmeliği (RG:24/05/1985, S:18763) uyarınca camilerin ibadethane statüsünde kabul edildiğini göstermektedir. Buna karşılık sadece Mardin MARSU Tarifeler ve Abone Hizmetleri Yönetmeliği md.3 uyarınca “*İbadethaneler: Topluca veya tek başına ibadet edilen, özel olarak yapılan, ibadet yapmak için toplanılan yeri (mescit, cami, cemevi, kilise, Sinagog ve havra)*” şeklinde en geniş haliyle tanımlanmıştır. İbadethanelerin abonelik statüsü uygulanacak tarife ile katılım payları ve usulsüz/kaçak kullanıma ilişkin farklı sonuçlar yarattığından, kanaatimizce su hakkı kişilerin ibadet için kişisel hijyenini sağlamak için gereksinim duyduğu suyu da kapsadığından abonelik ve tarifeler yönetmeliklerinin eşitlik ilkesi gereğince gözden geçirilmesi ve abonelik türü, tarifeler ve muafiyetlerin benzer şekilde düzenlenmesi gerekmektedir.

Bedellendirmede eşitlik hususunda sorgulayacağımız son husus ise geçmişte kişisel hijyen açısından çok büyük rol oynayan hamamların günümüzde tamamen ticari bir faaliyet olması dolayısıyla içme suyu ve kanalizasyon hizmetleri aboneliğinin de işyeri aboneliği olmasının nihai yararlanıcı olan su hakkı sahibi açısından bir sorun teşkil edip etmediğidir. Hamam işletmecisinin su faturasının tamamını yararlananlara yansıtması amacıyla faturaların yararlanan kişinin ne kadar su kullandığına bakılmaksızın sabit şekilde serbest bir kâr oranı ile fiyatlandırılması da pek tabi ticari işletme mantığının doğasındandır. Ayrıca “hamam sefası” mantığıyla bu hizmetten yararlanan kişilerin konutlarda kullanacağından çok daha fazla su tüketiminde bulunacağı da dikkate alındığında kanaatimizce hamam işletmelerinin herhangi bir indirim tabi tutulmaksızın işyeri abonesi statüsünde olması garip karşılanmamalıdır. Örneğin Balıkesir BASKİ Tarifeler Yönetmeliği md.7(b), Diyarbakır DİSKİ Tarifeler Yönetmeliği md.6(b), Gaziantep GASKİ Tarifeler Yönetmeliği md.4(c)/, Kayseri md.6/İşyeri Aboneleri, Kahramanmaraş KASKİ Tarifeler Yönetmeliği md.7(f), Mardin MARSU Tarifeler ve Abone Hizmetleri Yönetmeliği md.6(2), Şanlıurfa Su ve Kanalizasyon İdaresi Tarifeler Yönetmeliği md.7(f) hükümleri hamamların

işyerlerinden olduğunu ve işyeri tarifesine tabi olduğunu açıkça düzenlemişken⁷⁰¹; Manisa Su ve Kanalizasyon İdaresi Tarifeler Yönetmeliği md.6(h) tarihi eser vasfında olan hamamların özel bir hamam tarifesi uygulanacak abonelik türü olduğunu düzenlemiştir. Lakin konutlara şebeke üzerinden içme suyu verilemediği hallerde, nasıl ki taşıma yoluyla içme suyu ihtiyacının karşılanması kamu hizmeti niteliği kazanabilecekse, taşıma yoluyla elde edilen suyun kullanma suyunu karşılayamayacağı dikkate alındığında böyle bir tabloda somut olayın gereklerine bakılarak hamamların da bir kamu hizmeti niteliği kazanabileceğini de söylemek mümkün olabilir.

ii. Süreklilik ve Değişkenlik İlkesi

Kamu hizmetleri, toplumsal genel ihtiyacın varlığı devam ettiği sürece muntazam bir şekilde yürütülmelidir. Devletin sürekliliği ilkesinden sadır olan ve Anayasa md.128’de “[...] kamu hizmetlerinin gerektirdiği [...] sürekli görevler” hükmünden kamu hizmetinin süreklilik ilkesi çerçevesinde yürütüleceği sonucuna varılmaktadır⁷⁰². Kamu hizmetinin süreklilik ilkesi diğer bir taraftan kamu hizmetinin belirli bir plan ve program çerçevesinde, önceden belirlenmiş koşullara göre işlemlerini yani düzenlilik içinde işlemlerini de gerektirmektedir⁷⁰³.

Anayasa Mahkemesi düzenlilik ve süreklilik ilkesi hakkında şunları ifade etmiştir: “Bilindiği üzere idareler kanunlarla kendilerine yüklenilen kamu hizmetlerini aksatmadan, düzenli, süratli, etkin, verimli ve ekonomik bir şekilde yerine getirmek zorundadırlar. Zira, kamu hizmetleri, tatmininde kamu yararı bulunan bir gereksinimi karşılayan faaliyetler olarak kabul edildiklerinden, bunların sürekli ve düzenli bir biçimde yürütülmesi gerekmektedir. Kesintiye uğrayan ya da düzensiz bir biçimde yürütülen kamu hizmetlerinin toplum yaşamında kimi zaman çok büyük boyutlarda olmak üzere her zaman için olumsuz etkiler doğurması kaçınılmazdır. Bu bakımdan süreklilik ve düzenlilik birçok idare hukuku ilke ve kuralının da varlık nedenidir.”⁷⁰⁴

⁷⁰¹ Malatya MASKİ Tarifeler Yönetmeliği md.35(f)(3); Hatay HATSU Tarifeler Yönetmeliği md.30(b)(5), Balıkesir BASKİ Tarifeler Yönetmeliği md.4(dd) uyarınca da hamamlar ticarethanedir.

⁷⁰² ONAR, **İDARE HUKUKUNUN UMUMİ ESASLARI (1)**, s.21; GİRİTLİ, BİLGİN, AKGÜNER, BERK, **İDARE HUKUKU**, s.1058.

⁷⁰³ DURAN, **İDARE HUKUKU DERS NOTLARI**, s.309; GÜNDAY, **İDARE HUKUKU**, s.334.

⁷⁰⁴ AYM, E.2014/86, K.2015/109, T.25/11/2015.

Danıştay'ın bir kararında belirttiği üzere “*Kamu hizmetlerinin toplum hayatının devamı, faaliyetlerin işlemesi, toplumun kalkınması ve menfaatlerin sağlanması açısından sürekli ve eksiksiz işlemesinin zorunluluğu idari yargı içtihatlarına girmiş ve hukukun genel ilkesi olarak kabul edilmiştir.*”⁷⁰⁵.

Kamu hizmetlerinde süreklilik bazı kamu hizmetlerinde her gün her an işletme yani kesintisizlik anlamına gelirken, bazı kamu hizmetlerinde kanun veya idari düzenleyici işlemlerde öngörüldüğü şekilde istikrar içerisinde devamlılık arzeden ve düzenli şekilde aralıklarla yani belirli gün ve saatlerde ve/veya niceliğin/niteliğin farklılaştırılarak yürütülmesi, kısaca kamu hizmetinin giderilecek gereksinimin hasıl olduğu anda yürütülmesi anlamına gelmektedir⁷⁰⁶.

Süreklilik ilkesini değerlendiren Danıştay da “[...] *süreklilik kamu hizmetinin mutlak bir şekilde her an yürütülmesi anlamına gelmemektedir. Kamu hizmetinin yürütülmesi ile giderilecek olan gereksinimin kendini hissettirdiği anda kesintisiz olması esastır.*”⁷⁰⁷. İçme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinde süreklilik hizmetten her gün her an kesintisiz olarak, aynı nitelik ve nicelikte yararlanabilmeyi gerektirir.

Bir taşınmazın malikinin değişmesi durumunda, eski malikin ödenmemiş su borcu olması dolayısıyla yeni malikin abonelik talebinin reddedilmesine ilişkin işlemini iptal eden idare mahkemesinin kararını onayan Danıştay⁷⁰⁸ kararında abonelik sözleşmesi yapma yükümlülüğünün, kamu hizmetinin süreklilik ilkesinin yararlanmada süreklilik olarak yorumlandığını söylemek mümkündür.

Süreklilik ilkesinin kamu hizmetine iki önemli yansıması vardır. Birincisi kamu hizmeti görevlilerinin işi bırakma ve grev yasağı; ikincisi kamu hizmetine tahsis edilmiş malların haczedilememesi, devredilememesi veya zamanaşımı ile iktisap edilememesidir⁷⁰⁹.

Her bir su ve kanalizasyon idaresinin asli ve sürekli görevlerini yerine getirmek için ihtiyaç duyacağı kamu görevlileri, kadroları ilgili su ve kanalizasyon idaresinin kuruluşuna ilişkin Bakanlar Kurulu veya Cumhurbaşkanı Kararnamesi ile belirlenen memurlar⁷¹⁰ ile md.9 uyarınca Yönetim Kurulu kararı ile işe alımları onaylanan

⁷⁰⁵ Danıştay 8. D., E.1996/1687, K.1997/3669, T.27/11/1997.

⁷⁰⁶ ÖZAY, *GÜNIŞIĞINDA YÖNETİM*, s.237; YAYLA, *İDARE HUKUKU*, s.73; GÖZLER, *İDARE HUKUKU*, s.263.

⁷⁰⁷ Danıştay 8. D., E.2007/8336, K.2009/2995, T.06/05/2009.

⁷⁰⁸ Danıştay 8. D., E.1994/5437, K.1995/4391, T.14/12/1995.

⁷⁰⁹ ÖZAY, *GÜNIŞIĞINDA YÖNETİM*, s.238; YAYLA, *İDARE HUKUKU*, s.74-75; GÖZLER, *İDARE HUKUKU*, s.267; KARAHANOGULLARI, *KAMU HİZMETİ*, s.197,199.

⁷¹⁰ Genel bir bakışla 657 s. Kanunda öngörülen Genel İdare Hizmetleri Sınıfından Genel Müdür, Genel Müdür Yardımcısı, Yönetim Kurulu üyeleri, 1. Hukuk Müşaviri, Avukat, Teftiş Kurulu Başkanı,

sözleşmeli personel ve md.11 uyarınca Genel Müdür'ün kararı ile işe alınan işçilerden oluşmaktadır. 2560 s. Kn. md.1(2) uyarınca bu kamu görevlileri 14/07/1965 tarihli ve 657 s. Devlet Memurları Kanunu (RG:23/07/1965, S:12056) hükümlerine tabidir. Bu bağlamda su ve kanalizasyon idarelerinde işçi statüsünde çalışmayan tüm personel ile mahalli idarelerin su ve kanalizasyon müdürlüklerinde çalıştırdıkları işçi personel dışındaki tüm personel 657 s. Kn. md.26'da öngörülen kamu hizmetlerini aksatacak şekilde kasıtlı olarak işten birlikte çekilme, göreve gelmeme, işlerin yavaşlatılması veya aksatılması sonucunu doğuracak eylem ve hareketlerde bulunma yasağı ile md.27'de öngörülen grev kararı verme, tertipleme, ilan etme, grev propagandası yapma, greve katılma, destekleme veya teşvik yasağı kapsamında olduğu belirtilmelidir.

2560 s. Kn. md.27(1) uyarınca su ve kanalizasyon idarelerine, 6200 s. Kn. md.51(1) uyarınca DSİ'ye ait taşınır ve taşınmazlar devlet malı hükmündedir. Su ve kanalizasyon idareleri ile DSİ'nin içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinde kullanılan taşınır ve taşınmaz mallar devlet malı statüsünde olmalarından dolayı, belediyeler ile il özel idarelerinin su ve kanalizasyon hizmet birimlerinin kamu hizmetinde fiilen kullandıkları mallar, İcra ve İflas Kanunu md.82, 5393 s. Belediye Kanunu md.15(9) ile 5302 s. İl Özel İdaresi Kanunu md.7(4) uyarınca haczedilemez; 21/06/1987 tarihli ve 3402 s. Kadastro Kanunu (RG:09/07/1987, S:19512) md.18/2 uyarınca taşınmazlar zaman aşımı ile iktisap edilemez⁷¹¹ ve 10/12/2003 tarihli ve 5018 s. Kamu Mali Yönetimi Kanunu (RG:24/12/2003, S:25326) md.45/1 uyarınca hizmet devam ettiği sürece zorunlu kılınan hallerde idare tarafından ikame edilmedikçe md.48/2 ve md.48/3 uyarınca tüm mallar verimlilik ve tutumluluk ilkesi gereğince hizmet malı

Başmüfettiş, Müfettiş, Etüd ve Planlama/ Yatırımlar ve İnşaat/ Su ve Kanalizasyon/ Arıtma Tesisleri/ Abone İşleri/ İdari ve Mali İşler/ Personel/ Elektrik, Makine ve Malzeme İkmal/ Bilgi İşlem vb. daire başkanları [Not: Belediye ve Bağlı Kuruluşları İle Mahalli İdare Birlikleri Norm Kadro İlke ve Standartlarına Dair Yönetmelik (RG:22/02/2007, S:26442) (II) sayılı ekli liste uyarınca su ve kanalizasyon idarelerindeki daire başkanlıkları kadro unvanları arasından seçilmektedir.], şube müdürleri, halkla ilişkiler müdürü, sivil savunma uzmanı, mütercim, sağlık hizmetleri sınıfından tabip, diş tabibi, başhemşire, hemşire, diyet uzmanı, eczacı, hasta bakıcı gibi sağlık personeli, teknik hizmetler sınıfından mühendis, mimar, jeolog, topoğraf, kimyager, biyolog, bakteriyolog, laborant, çözümleyici, programcı, ressam, teknik ressam, tekniker, teknisyen, teknisyen yardımcısı, süzgeç, tahsildar, veznedar, ayniyat saymanı, mutemet, veri hazırlama kontrol işletmecisi, bilgisayar işletmecisi, daktilograf, şef, uzman, satış memuru, sayaç okuma memuru, santral memuru, ambar memuru, puantör, şoför, bekçi, kaloriferci, aşçı, hizmetli kadroları.

⁷¹¹3402 s. Kn. md.18/2 uyarınca “Orta malları, hizmet malları, [...] Devletin hüküm ve tasarrufu altında olup da bir kamu hizmetine tahsis edilen [...] taşınmaz mallar, tapuda kayıtlı olsun olmasın kazandırıcı zamanaşımı yolu ile iktisap edilemez.”. Kamu hizmetine tahsis edilmiş taşınır malların mülkiyetinin zamanaşımı yoluyla iktisabı konusunda özel bir kanun hükmü olmadığı için Türk Medeni Kanunu md.777 çerçevesinde bir değerlendirme yapılmalıdır. Ancak konumuz idarelerin taşınır mallarının zaman aşımı ile iktisabı olmadığından burada detaylı inceleme yapmıyoruz.

statüsünden çıkarılamaz⁷¹²; 4721 s. Türk Medeni Kanunu md.999 uyarınca⁷¹³ taşınmazlar tapu kaydı kamu hizmetine tahsis kararı doğrultusunda tapu sicilinden çıkarılmadığı sürece devredilemezler.

Kamu hizmetlerinde süreklilik ilkesi aynı zamanda düzenliliği de gerektirir. Düzenlilik ilkesi hizmetin toplumsal genel ihtiyaçları karşılamasını sağlamak üzere gerek hizmetin asli sorumlusu idare gerekse merkezi idarenin kanundan aldığı yetki ile hizmetin nicelik ve niteliğine ilişkin düzenlemeler yapmasını gerektirir. Bir başka ifade ile kamu hizmetinin amacı toplumsal genel ihtiyaçları karşılamak olduğuna göre *“bunların idarenin bir taraflı iradesi ile tanzim olunması”* gerekir⁷¹⁴.

Nitekim içme suyu hizmetinin altyapısını oluşturan sistemlerin planlanması, tasarımı, projelendirilmesi, yapımı ve işletilmesine ilişkin olarak Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından çıkarılan İçme ve Kullanma Suyu Temini ve Dağıtım Sistemleri Hk. Yönetmelik (RG:12/10/2017, S:30208) içme suyu hizmetinin altyapı ağlarına ilişkin güzergah seçimine, irtifak hakkı kurulması ve kamulaştırmaya, planlama sürecinde teknik altyapı kapasite hesapları ile teknik donatı alanlarının hangi faktörler dikkate alınarak nasıl kurgulanacağına, proje planlama aşamalarına, içme suyu sistemlerinin hidrolik/yapısal/genel vaziyet tasarımına, içme suyu iletim(isale) hatları, servis boruları, su depoları, dağıtım boruları, pompa istasyonları gibi abone/abonelerin bulunduğu binanın iç tesisi haricindeki su dağıtım sistem ve elemanları için ürün standartlarına, montaj/test/işletme aşamasına ilişkin şartlara dair düzenlemeler içermektedir. Benzer doğrultuda atıksu toplama ve uzaklaştırma sistemlerinin planlanması, tasarımı ve projelendirilmesi, yapımı ve işletilmesine ilişkin usul ve esasları düzenlenmesine ilişkin olarak Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından çıkarılan Atıksu Toplama ve Uzaklaştırma Sistemleri Hk. Yönetmelik

⁷¹² 5018 s. Kn. genel yönetim kapsamındaki kamu idarelerinin mali yönetim ve kontrolüne ilişkin olup, su ve kanalizasyon idareleri md.3(e) uyarınca mahalli idarelere bağlı idarelerden olup genel yönetim kapsamındaki kamu idarelerinden sayılmaktadır. Bu bağlamda su ve kanalizasyon hizmetlerini yürüten hem mahalli idareler hem de su ve kanalizasyon idareleri, 5018 s. Kn. md.45/1 uyarınca içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinin zorunlu kıldığı hallerde taşınır ve taşınmaz edinebilecektir; md.48/2 uyarınca da hizmeti yürütmek amacıyla edindikleri bu taşınır ve taşınmaz malları hizmet amacına uygun olmak şartıyla devretmekle yetkilidirler. Hizmet amacı gözetilmeksizin mal edinilmesi veya devredilmesi md.48/3'te yer alan verimlilik ve tutumluluk ilkelerine aykırı olacaktır.

⁷¹³ 4721 s. Kn. md.999 *“(1) Özel mülkiyete tâbi olmayan ve kamunun yararlanmasına ayrılan taşınmazlar, bunlara ilişkin tescili gerekli bir aynî hakkın kurulması söz konusu olmadıkça kütüğe kaydolunmaz. (2) Tapuya kayıtlı bir taşınmaz, kayda tâbi olmayan bir taşınmaza dönüşürse, tapu sicilinden çıkarılır.”* Dolayısıyla mahalli idareler ile su ve kanalizasyon idarelerinin içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerini yürütmek için sahip oldukları taşınmaz mallar dolaylı veya doğrudan kamunun yararlanmasına ayrılan mallar (hizmet malı/orta malı) niteliğinde olduklarından bu niteliği kaybetmedikçe tapu kütüğüne tescil edilemez ve devredilemez.

⁷¹⁴ ONAR, İDARE HUKUKUNUN UMUMİ ESASLARI (1), s.24.

(RG:06/01/2017, S:29940) kanalizasyon hizmeti altyapısının güzergah seçimine, irtifak hakkı kurulması ve kamulaştırmaya, teknik altyapı kapasite hesapları ile teknik donatı alanlarının planlanmasında kent planları ve imar planları ile bütünleşik kurgulama esaslarına, proje planlama aşamalarına, atıksu toplama ve uzaklaştırma sistem parçalarının teknik nitelik ve standartlarına, yapım/işletme/bakım aşamalarına ilişkin şartlara dair düzenlemeler içermektedir. Mahalli idareler ile su ve kanalizasyon idareleri içme suyu ve kanalizasyon sistemlerini kurarken veya kurdururken bu yönetmelikteki düzenlemelere uymakla yükümlüdür.

Kamu hizmetinin sürekliliği ve düzenliliği, hizmetin her zaman aynı şartlar altında sunulacağı anlamına gelmemektedir. Tam tersine süreklilik ilkesi aynı zamanda değişkenlik ilkesini de zorunlu kılmaktadır. Kamu hizmetinin temel ilkelerinden biri olan değişkenlik ilkesi sunulacak mal ve/veya hizmetlerin toplumsal genel ihtiyaçların geçirdiği değişime ayak uydurarak, kamunun gereksinimlerine uyumlu biçimde, teknolojik gelişmeleri takip ederek ve genel ihtiyacı karşılayacak nitelik ve nicelikte sunulması gerektiğini ifade etmektedir⁷¹⁵.

Danıştay değişkenlik ilkesini “*Kamu hizmetini görev olarak yüklenmiş bir kamu kurumunun, görev alanına giren hizmetleri, halkın yakın ve uzak gelecekteki gereksinimlerini, bu gereksinimleri gidermek için kamu yönetiminin gerek duyacağı araç, gereç ve personel durumunu önceden planlayarak gerekli önlemleri alması*” şeklinde ifade etmekte “*Bir kamu kurumunun hizmetlerin artması, koşulların değişmesi karşısında kurumun dinamiğini günün koşullarına uydurması gerekirken, şehrin büyüdüğü, nüfusun arttığı ve bu durumda hizmeti karşılama olanağı bulunmadığından bahisle kurum olanaklarını değiştirmeyip dondurarak hizmetin sürüncemede kalmasına sebep olma*”nın kamu görevi ve kamu yönetimi kavramı ile bağdaşmadığı sonucuna varmaktadır⁷¹⁶. Danıştay “*İdarelerin; düzenleme yetkisine sahip olduğu alanlarda, uygulamaları çağın gereklerine ve toplumun ihtiyaçlarına uygun olarak değiştirip, düzenlemesi, kamu hizmetine egemen olan ilkelerden biri olan uyarılma ilkesi uyarınca hem bir görev hem de bir yetki ise de; bu yetkinin hukuka uygun olarak kullanılması ve yeni düzenlemede yapılan alanda, bu duruma temel olan, bir başka ifadeyle kamu yararını gerçekleştirecek bu düzenlemeyi gerektiren olguların*

⁷¹⁵ DURAN, İDARE HUKUKU DERS NOTLARI, s.309-310; GÖZÜBÜYÜK, TAN, İDARE HUKUKU (I), s.687; GİRİTLİ, BİLGİN, AKGÜNER, BERK, İDARE HUKUKU, s.1060; GÜNDAĞ, İDARE HUKUKU, s.335; GÖZLER, İDARE HUKUKU, s.

⁷¹⁶ Danıştay DDK, E.1964/2070, K.1967/19, T.20/01/1967.

somut olarak ortaya konulması şarttır.”⁷¹⁷ diyerek değişkenlik/uyarlama ilkesinin idare üzerinde bir yükümlülük olduğunu ifade etmektedir.

Örneğin İçme ve Kullanma Suyu Temini ve Dağıtım Sistemleri Hk. Yönetmelik md.4(ğ) uyarınca içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinin tasarım, proje ve yapımında “Sistemlerin en az 30 yıl hizmet edecek şekilde tasarlanması, bu süreye 5 yıl inşaat süresi eklenmesi ve inşaat süresinin 5 yıl olarak alınması, pompalar, muhtelif ölçüm aletleri ve kontrol ekipmanlarının daha erken sürelerde iyileştirme veya yenileme gerektirebileceği”nin yanında “Mevcut ve gelecekteki su ihtiyacı tahminlerinin yapılması” esastır.

Kamu hizmetlerinden yararlananların mali konuları içeren akdi yükümlülüklerine ek olarak yararlanma esaslarını düzenleyen idari işlemlere bağlı statüer konumları olduğu dikkate alındığında, idarenin tek yanlı değişikliklerine karşı katlanma yükümlülükleri olduğu gibi idareden değişiklik yapmayı talep etme hakları da olduğu belirtilmelidir⁷¹⁸. Bu bağlamda su hakkının normatif alanında incelediğimiz katılma ve bilgi edinme hakkı önem taşımaktadır. Su hakkına sahip herkes içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinin geliştirilmesi ve güncellenmesi konusunda hizmetleri yürüten idarelere önerilerini sunabilmelidir. İçme suyu ve kanalizasyon hizmetlerine bu bağlamda katılımın teorik olarak, 5393 s. Belediye Kanunu md.76 ile öngörülen, yerellik ilkesi çerçevesinde katılımcılığı, demokrasiyi ve uzlaşma kültürünü geliştirmek, demokratik katılımın yaygınlaştırılmasını, çok ortaklı ve çok aktörlü yönetim anlayışının benimsenmesini sağlamak amacıyla⁷¹⁹ bir danışma kurulu olarak kurulan kent konseyleri ile sağlanması öngörülmektedir.

Değişkenlik ilkesinin kamu hizmetine çok önemli bir yansıması vardır. Bu da kamu hizmetinin yürütülmesinin özel kişiye bırakıldığı hallerde dahi idarenin tek yanlı değişikliği ile kamu hizmetini uyarlama yetkisi karşısında özel kişinin mali durumunun dengelenmesini talep etme yetkisidir⁷²⁰. Kamu hizmetini imtiyaz sözleşmesi ile yürüten özel kişi değişkenlik ilkesi uyarınca idarenin tek taraflı işlemleri ile hizmetin nitelik ve niceliğine ilişkin değişikliklere uygun ifa ile yükümlüdür. İdare buna aykırı bir tutum karşısında parasal müeyyideler uygulama yetkisinin yanında geçici olarak işletmeye el koyma (*mise sous séquestre*) imtiyazı düşürme (imtiyazı

⁷¹⁷ Danıştay 15. D., E.2014/6132, K.2018/2209, T.06/03/2018.

⁷¹⁸ DURAN, **İDARE HUKUKU DERS NOTLARI**, s.310; GÖZÜBÜYÜK, TAN, **İDARE HUKUKU (I)**, s.688; GİRİTLİ, BİLGİN, AKGÜNER, BERK, **İDARE HUKUKU**, s.1061

⁷¹⁹ Kent Konseyi Yönetmeliği (RG:08/10/2006, S:26313).

⁷²⁰ GÖZÜBÜYÜK, TAN, **İDARE HUKUKU (I)**, s.688; GİRİTLİ, BİLGİN, AKGÜNER, BERK, **İDARE HUKUKU**, s.1060.

ıskat / *déchéance du concessuonnaire*) veya sözleşmeyi feshetme (*résiliation aux torts et griefs*) yetkilerine sahiptir⁷²¹.

Özel kişiye kamu hizmetini yürütme yetkisinin özel hukuka tabi yap-işlet-devret sözleşmesi ile verilmesi halinde kamu hizmetinde değişkenlik ilkesine dayanarak sözleşme koşullarının değiştirilmesi ahde vefa ilkesi ile çatışacaktır⁷²². Kamu hizmetinin yürütülmesinin özel hukuk sözleşmesi ile özel kişiye bırakılması durumunda dahi idarenin kanundan doğan yetkileri çerçevesinde kamu hizmetinin niteliğine ve/veya niceliğine ilişkin idari düzenlemeleri tek yanlı olarak değiştirmesinin de imkânsız olduğunu söylemek mümkün değildir⁷²³. Özel hukuk sözleşmesi ile kamu hizmetini yürüten özel kişinin idari düzenleyici işlemleri gözardı edip, sözleşmeye bağlı kalarak kamu hizmetini yürütmesi pek tabi mümkündür; ancak böyle bir durumda asli sorumlu idarenin kamu hizmetini gereği gibi yerine getirmemesi söz konusu olacaktır. İdarenin, asli sorumluluğu doğrultusunda, alacaklı sıfatıyla kanundan veya sözleşmeden doğan ve yenilik doğuran hak niteliğinde edimi değiştirme yetkisine sahip olması mümkün kılınmalıdır⁷²⁴.

İçme suyu ve kanalizasyon hizmetinde nihai aşama olan dağıtım/toplama aşamasının doğal tekel niteliğinin yanında hizmetin sürekliliği ile edimi değiştirme

⁷²¹ Doktrinde idarenin kanundan veya sözleşmeden doğan fesih yetkisini borçlu imtiyaz sahibi özel kişinin kusuru olmadığı hallerde tazminat karşılığında *rachat* yoluyla, ağır kusurluluk hallerinde ise tazminatsız olarak kullanacağı; kanundan veya sözleşmeden kaynaklanan fesih yetkisi olmadığı hallerde ise idare mahkemesinde fesih davası açabileceği kabul edilmektedir. DURAN, **İDARE HUKUKU DERS NOTLARI**, s.336-337; GÜNDAY, **İDARE HUKUKU**, s.3467-348; GÖZÜBÜYÜK, TAN, **İDARE HUKUKU (I)**, s.620, 625-626, 732; GİRİTLİ, BİLGİN, AKGÜNER, BERK, **İDARE HUKUKU**, s.1167-1168,1171-1172; GÖZLER, **İDARE HUKUKU**, s.391-393.

⁷²² GÜLAN Aydın, “Kamu Hizmetinin Dönüştürücü Etkisi Karşısında Tahkimin Geleceği”, **HUKUK VE EKONOMİ PERSPEKTİFİNDEN ULUSLARARASI TAHKİM VE KAMU HİZMETİ**, (Ed. ULUSOY Ali), 2001, s.150; GÜNDAY, **İDARE HUKUKU**, s.361; ASLAN Zehreddin, ARAT Nihal, “Kamu Hizmeti İmtiyaz Sözleşmelerinden Kaynaklanan Uyuşmazlıklarda Tahkim Usulü”, **İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S:8, 2005, s.18.

⁷²³ Yasa koyucunun kamu hizmetinin sürekliliği ve değişkenliğini sağlamak üzere yapacağı yeni düzenlemelerin de Anayasa md.48 ile korunan sözleşme hürriyetini ihlal edebileceği ve bu sebeple Anayasa Mahkemesince iptal edilebileceği görüşü için bkz. M. Gözde, **KAMU HİZMETLERİNİN SÜREKLİLİK VE DÜZENLİLİK İLKESİ**, XII Levha, 2012, s.276. Özel hukuk sözleşmelerinde tarafların iradesi eşitliğini ve ahde vefa ilkesini istisna getirilemez sabit bir ilke olarak yorumlayıp, kamu yararını sağlamak üzere toplumsal genel ihtiyaçların karşılanması gereğine üstün tutarak yapılan bu yoruma katılmak mümkün değildir.

⁷²⁴ OĞUZMAN Kemal, ÖZ Turgut, **BORÇLAR HUKUKU GENEL HÜKÜMLER**, Filiz Kitabevi, 2005, s.8, 225. İdarenin kamu hizmetinin asli sorumlusu olması sonucunda toplumsal genel ihtiyaçları karşılamak üzere özel kişi ile yapacağı sözleşmelerde süreklilik ve değişkenlik ilkesini temin etmek üzere kanun veya sözleşme hükmü ile edimi değiştirme yetkisine sahip kılınması gerektiği kanaatindeyiz. GÖZLER, **İDARE HUKUKU**, s.373-374. Kamu hizmetinin süreklilik ve değişkenlik ilkesi uyarınca idarenin tek taraflı değişiklik yapma yetkisinin sözleşme ile kararlaştırılmasının idarenin kamu gücü ayrıcalıkları teorisi ile bağdaşmadığı görüşü için bkz. KARAHANOGULLARI, **KAMU HİZMETİ**, s.326. Bununla birlikte idarenin sahip olduğu bu edimi değiştirme yetkisinin borcun ifasına, sözleşmenin değişmesine/uyarlanmasına veya ifanın imkansızlaşmasına ilişkin sonuçlarını değerlendirmek bu çalışma kapsamında mümkün değildir.

yetkisi sonucunda sözleşmenin uyarlanması, ifa imkansızlığı gibi durumların hâkimin müdahalesinin istenmesini gerektireceğinden ve bu durum bir sürünceme yaratacağından, içme suyu ve kanalizasyon kamu hizmetinin özel kişilere özel hukuk sözleşmesi ile devredilmemesi gerektiği kanaatindeyiz. Ancak bu durum bayındırlık hizmetlerinin yap-işlet-devret sözleşmesi ile yaptırılmasına engel olarak düşünülmemelidir. Eser sözleşmelerinin yapılması ve ifasında kamu hizmetinin süreklilik ve değişkenlik ilkesi statik olarak gözetilmektedir⁷²⁵. Bu bağlamda bayındırlık hizmetlerinde önemli olan yukarıda da belirttiğimiz şekilde ihtiyaçların ve bu ihtiyaçları uzun süreli dönemler için karşılayabilecek teknolojilerin doğru bir şekilde tespit edilmesidir. Elbette ki içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerini yürütmekle sorumlu idare bayındırlık eserlerinin toplumsal genel ihtiyacı karşılamadığı hallerde güncel teknoloji ve araçları birleştirerek yeni bayındırlık eserleri ortaya koymakla da yükümlüdür.

iii. Bedellendirme İlkesi: Meccanilikten Ücretlendirmeye

Dar anlamda kamu hizmetlerinin işletilmesinde, yani toplumsal genel ihtiyacı karşılamaya yönelik mal ve/veya hizmet sunumunun gerçekleştirilmesinde, tıpkı özel işletmelerde olduğu gibi altyapı yatırım, personel ve işletme giderleri bulunmaktadır. Kamu hizmeti için gerekli taşınmaz ve taşınır malların mülkiyetinin veya kullanma hakkının elde edilmesi, taşınmazlar üzerinde gerekli bayındırlık işlerinin yapılması, personelin işe alınması, işletim sırasında kamu hizmetinin süreklilik ve değişkenlik ilkesi gereğince altyapıda ve işletme unsurlarında gerekli bakım, onarım, güncellemenin, yeni teknoloji alımlarının veya personel eğitimlerinin yapılması da tıpkı bir özel işletmeninki gibi bir finans kaynağı gerektirir. Bu finans kaynağı ya kamusal finansman ya da özel girişimlerin gerçekleştirildiği piyasa ekonomisinde olduğu gibi mal ve/veya hizmetlerin karşılığında hizmetlerden yararlananlardan alınan ücretler olmaktadır.

Ekonomi bilmince kamusal finansmanın ilk unsuru Anayasa md.73 ile bir yurttaşlık ödevi olarak düzenlenen vergiler, resimler, harçlar ve benzeri mali

⁷²⁵ Bayındırlık eserlerine ilişkin sözleşmelerin özel hukuk sözleşmesi olan eser sözleşmesi olarak değerlendirilerek idari rejim dışında değerlendirilmesini kamu hizmetinin süreklilik ve değişkenlik ilkesinin gözetilmemesine bağlayan görüş için bkz. KARAHANOGULLARI, **KAMU HİZMETİ**, s.326.

yükümlülükler; ikinci unsuru borçlanma, üçüncü unsuru, para basımı ve dördüncü unsuru mal varlıklarının özelleştirilmesi olarak kabul edilmektedir⁷²⁶. Bununla birlikte 5018 s. Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu md.2(g) uyarınca kamu kaynakları; borçlanma suretiyle elde edilen imkanlar dahil kamu gelirleri, malvarlığı (taşınır/taşınmaz/para), alacak ve haklar ile her türlü değeri ifade ederken; md.2(i) uyarınca kamu geliri, sadece ilgili kanunlarına dayanılarak toplanan vergi, resim, harçlardan oluşmamakta ayrıca kanunlarına dayanılarak toplanan fon kesintisi, pay veya benzeri gelirler, faiz, zam ve ceza gelirleri, taşınır ve taşınmazlardan elde edilen her türlü gelirler ile hizmet karşılığı elde edilen gelirler, borçlanma araçlarının primli satışı suretiyle elde edilen gelirler, sosyal güvenlik primi kesintileri, alınan bağış ve yardımlar ile diğer gelirleri de kapsamaktadır. Ancak siyasi bekanın sağlanması, seçmenlerin mutlu edilmesi için iktidara sahip olanlar vergilendirmekten ve denk bütçe anlayışından iç/dış borçlanma ve fonlar yaratma yetkilerini kullanarak kaçınılmaktadırlar⁷²⁷. Günümüzde yüksek maliyetli altyapı gerektiren kamu hizmetlerinin finansmanı için, kamu gelirleri ile oluşan kamusal finansmana değil daha ziyade gerek uluslararası gerek ulusal borçlanma ve özelleştirme yöntemleri⁷²⁸ ile özel finansmana başvurulmaktadır.

⁷²⁶ Her ne kadar borçlanma ve para basma kamusal finansmanın kaynakları olarak belirtilmekte ise de “Devletin bütün varlığı, vatandaşlarından vergi, resim ve harç şeklinde aldıklarından oluşur. Devletin bundan başka kaynak yaratma gücü yoktur. Devletin vatandaşlara sağladığı bütün hizmetlerin bedelini yine vatandaş öder.” Kaldı ki borçlanma ve para basımı, başka bir deyişle ‘vergilemeden harcamak’ yüksek faiz, enflasyon gibi sonuçları yaratarak ekonomik istikrarı bozucu yöntemler olarak da değerlendirilmektedir. SAVAŞ Vural F., “Yeni Anayasa için Ekonomik Anayasa Önerileri”, **AYD**, C:11, 1994, s.217-218, 220.

⁷²⁷ Seçmen vatandaş, daha fazla yatırım ve kamu hizmeti beklerken, bunun finansmanına vergi yoluyla katılmayı istememektedir. Bu paradoks sonucunda refah devletinin yerine getirmesi gereken görevleri gerçekleştirmek için borçlanması ve aslında bu borçlanma karşılığı ana borcun yanında ödenmesi gereken faizlerin de nihayetinde vergilerden karşılanması gerekmektedir. Dolayısıyla vergiden kaçınma daha fazla vergiye sebep olmakta, toplumun geneli üzerinden sermayedar kesime kaynak transferi gerçekleştirmekte ve sonuç olarak kurulmak istenen sosyal adalet dengesini bozmakta; nihayetinde seçmenleri mutlu da etmemektedir. SAVAŞ Vural F., “Uluslararası Ekonomik Anayasal Düzen”, **AYD**, C:14, 1997, s.193.

⁷²⁸ Ekonomi bilminde özelleştirme kavramının, idare hukukuna tabi kamu mallarının mülkiyetinin özel kişilere devri şeklindeki dar anlamıyla değil; 4046 s. Özelleştirme Uygulamaları Hk. Kn.’daki geniş anlamıyla ele alındığını belirtmek gerekir. Zira 4046 s. Kn. md.1’de belirtildiği üzere “özelleştirme” kamu giderlerinde azalma sağlamayı da amaçlamakta ve bu bağlamda çeşitli kamu paylarının ve varlıklarının mülkiyetinin özel kişilere satılması; çeşitli idarelerin özel hukuk rejimine tabi mallarının (bir başka ifadeyle idare hukukuna tabi olan hizmet malı veya orta malı olarak tahsis edilmemiş malların) kiralanmasının yanı sıra çeşitli idarelerin kamu hizmeti niteliği taşımayan ve özel hukuka tabi sürdürdükleri özel faaliyetleri gerçekleştirdikleri işletmelerin işletme hakkının verilmesini de kapsar. Ayrıca 4046 s. Kn. Kamu Hizmetlerinin Gördürülmesinin Özelleştirilmesi başlığında, imtiyaz teşkil eden genel ve katma bütçeli idarelerle bunlara bağlı döner sermayeli kuruluşların tekel niteliğindeki mal ve hizmet üretim faaliyetleri ile kamu iktisadi kuruluşlarının temel kuruluş amaçlarına uygun olan mal ve hizmet üretimine ilişkin işletme haklarının özel kişiye devredilmesi amacıyla yapılacak imtiyaz şartlaşma ve sözleşmeleri özelleştirme kavramı dışında tutulmuş ve diğer kanunların imtiyazlara ilişkin özel hükümlerinin uygulanmaya devam edeceği ifade edilmiştir. Ancak bu hükümden anlaşılacağı üzere tekel niteliği taşımayan kamu hizmetleri ile KİT’lerin kuruluş amacı

İdari (klasik) kamu hizmetlerinde meccanilik yani bedelsizlik bir kamu hizmeti ilkesi olarak değerlendirilmiştir. Bedelsizlik ilkesi, kamu hizmetinden yararlananların, yararlandıkları mal ve/veya hizmetin karşılığı olarak bir bedel ödememesini ifade etmektedir, yoksa ilgili kamu hizmetinin finansmanına katılmamayı ifade etmemektedir⁷²⁹. Klasik olarak idari kamu hizmetinin finansmanını vergiler, resimler, harçlar ve benzeri mali yükümlülükler karşılamaktadır. Vergi, harç resim ve benzeri mali yükümlülükler kamusal harcamaları finanse etmek amacıyla, kanunla mali güce orantılı olarak konulan mali değer olup⁷³⁰ bunlar kamu maliyesine aktarıldıktan sonra kaynağı sorgulanmamakta, siyasi iradenin bütçe kanunlarıyla herhangi bir kamusal faaliyetin finansmanına özgülenmektedirler.

Ancak başta sınaî ve ticari kamu hizmetleri olarak değerlendirilen hizmetlerde⁷³¹ hizmetin verimlilik ve devamlılığını sağlama gayesi ve sonrasında yararlanmanın bireyselleştiği⁷³² tüm kamu hizmetlerinde; yararlananlar olduğu kadar yararlanmayanların da olması dolayısıyla eşitsizlik yaratmama kaygısı sonucunda hizmetten yararlananların yararlanmaları karşılığında belirli bir bedel ödemeleri

dışında yürüttükleri kamu hizmetlerinin imtiyaz yolu dışında özel kişilere gördürülme usulleri de özelleştirme kavramı içerisinde değerlendirilmektedir.

⁷²⁹ ONAR, **İDARE HUKUKUNUN UMUMİ ESASLARI (1)**, s.18; YAYLA, **İDARE HUKUKU**, s.79; GÜNDAY, **İDARE HUKUKU**, s.336; KARAHANOGULLARI, **KAMU HİZMETİ**, s.226-227-228.

⁷³⁰ Vergiler karşılıksız olarak, herkesten alınmak üzere ve kamuya özel tahsil usulüyle toplanan tüm kamusal faaliyetler için yapılan giderlere ortak katılma payı niteliğindeki mali değeri; harçlar bir kamusal hizmet karşılığı olarak ve hizmetten yararlananlarca özel menfaatlerine ilişkin olarak ödenen mali değeri ifade eder. Resimler ise özel kişilerin belirli bir faaliyeti gerçekleştirmek üzere aldıkları izin karşılığında alınan mali değerler olarak tanımlandığı gibi harca benzer biçimde kamu kuruluşlarında görülen hizmetin ve yapılan giderlerin karşılığı olarak yalnız o işle ilgili gerçek ve tüzelkişilerden sağlanan gelirler şeklinde de açıklanmaktadır. Ancak Anayasa Mahkemesi bu ayrımı adlandırmaya göre değil içerik ve niteliğe göre değerlendirmektedir. Örn. bkz. AYM, E.2013/66, K.2014/19, T.29/01/2014; AYM, E.2009/42, K.2011/26, T.26/01/2011; TAN, “*Anayasa Mahkemesi Kararalarında ...*”, s.248. Ekonomi bilminde sadece kamu kesimi tarafından gerçekleştirilmeye elverişli tam kamusal mal ve hizmetlerin (hukuk bilminden farklı kavramlar olup bkz. *supra* dipnot.110) finansmanının dar anlamda vergiler ile karşılanacağı kabul edilmektedir; zira söz konusu mal ve hizmetlerden bireysel yararlanmayı ölçme olanağı bulunmamaktadır. Buna karşılık, özel kesim kadar kamu kesimince de üretilebilen yarı kamusal mal ve hizmetlerin finansmanı ise, yarattıkları dışsallıklar sebebiyle vergilerin yanı sıra bireysel yararlanma karşılığı olan harç ve diğer mali yükümlülüklerle de sağlanabilmektedir. YILMAZ Güneş, BİYAN Özgür, “*Vergi Hukukunda Bir Belirsizlik: ‘Benzeri Mali Yükümlülük’ Kavramı Ve Bu Kavram Açısından Bakanlar Kuruluna Verilen Yetkilerin Değerlendirilmesi*”, **Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, C:38, S:2, 2016, s.353.

⁷³¹ Bedellendirmeye tabi sınaî ve ticari kamu hizmetleri için ‘iktisadi kamu hizmetleri’, ‘tecimsel ve endüstriyel nitelikli kamu hizmetleri’; ‘endüstriyel ve ticari kamu hizmetleri’; ‘sınaî, ticari ve iktisadi kamu hizmetleri’ gibi farklı ifadeler de kullanılmaktadır. Bkz. DURAN, **İDARE HUKUKU DERS NOTLARI**, s.318; GÜNDAY, **İDARE HUKUKU**, s.339; GİRİTLİ, BİLGİN, AKGÜNER, BERK, **İDARE HUKUKU**, s.1054; GÖZÜBÜYÜK, TAN, **İDARE HUKUKU (I)**, s.678; YAYLA, **İDARE HUKUKU**, s.71; GÖZLER, **İDARE HUKUKU**, s.236.

⁷³² Hizmetten yararlanmanın bireyselleşmesi kavramı, kamu hizmetinden yararlanan bireyin yararlanmasının nicelik olarak ölçülebildiği veya yararlanma sonucunda kişisel bir menfaat elde ettiği veya bireyin yararlanmasının diğer bir bireyin yararlanmasını dışladığı haller olarak ifade edilebilir.

gerekliliği; yararlanmanın anonim olduğu, daha az veya daha çok yararlanmanın söz konusu olmadığı veya önem taşımadığı idari kamu hizmetlerinde ise vergilendirmenin esas olduğu ve bunun bedelsizlik ilkesini karşıladığı kabul edilmiştir⁷³³.

Bu hususta Anayasa Mahkemesi “*Kamu hizmetleri giderlerini önceden kuruşturarak tutarını yurttaşlar arasında bölüştürmeye vergi tekniği elverişli değildir. [...] Onun içindir ki verginin her kamu hizmetinin tüm giderlerini karşılayacağı ve başka akçalı desteklere yer ve gerek kalmıyacağı düşünülemez. Şu durum, [...] ve ‘vergi’ kavramı yurttaşın vergi vermesinin belirli bir kamu hizmetinden doğrudan doğruya yararlanmasına karşılık ayrıca bir ücret ödemesine engellik edemeyeceği gerçeğini ortaya koyar.*”⁷³⁴ diyerek kamu hizmetinin tüm giderlerinin vergilerle karşılanamayacağı gerçeği ile birlikte vergi alınmasının kamu hizmetinden ayrıca bedel alınmamasına sebep olmayacağı açıkça ifade edimiştir.

Anayasa Mahkemesi ayrıca “[...] *Kamu hizmetinin giderlerine yurttaşın bir ölçüde katılımının istenmesi, bu hizmetin satışı sayılamaz. [...] klasik idare hukukunun bedelsiz-meccanî olmasını ilk koşul saydığı kamu hizmeti kavramı, giderek değişiklik görmüş, günümüzde karşılık olarak yararlananlardan ödeme güçleri oranında bir ücret alınması uygulaması yaygınlaşmıştır. Böylece, yararlananlarla yararlanmayanlar arasındaki eşitsizlik de giderilmiştir.*”⁷³⁵ hükmü ile vergi ve benzeri mali yükümlülükler dışında gerçekleştirilen bedellendirmenin de sosyal devlet ve eşitlik ilkesi ile bağdaşmakta olduğunu ifade etmiştir.

“*Karayollarından, köprülerden alınan geçiş parası, su, elektrik, havagazı, demiryolları, havayolları, kimi hastane ücretleri gibi, iktisadi şartlara göre oluşturulan ve hizmetin konusu tesislerin bakım ve idamesini ve yeni yatırımlar yapılmasını sağlamak için belirlenen bir fiyattır*”⁷³⁶ hükmü ile Anayasa Mahkemesi’nin, özellikle bayındırlık/altyapı gerektiren ve bunlardan yararlananların doğrudan ferdî/bireysel bir şekilde yararlandığı bazı idari kamu hizmetlerinin

⁷³³ “[...] *belediyelerin mecburi hizmetleri dışındaki isteğe bağlı hizmet karşılığı alınacak ücretler için tarife düzenleyebileceği, çöplerin toplanması ve taşınmasının belediyenin zorunlu görevleri arasında olduğu, kişi ve kuruluşların isteğine bağlı olmaksızın çöplerin toplanmasının belediyenin asli görevi içinde bulunduğu, bu nedenle yasal dayanaktan yoksun tarhiyatın terkini icap edeceği*[...]”ne hükmeden, mülga 1580 s. Belediye Kanunu md.15 uyarınca belediyelerin mecburi hizmetlerinden sayılan çöp toplama faaliyetinin bedellendirilemeyeceğine dair Danıştay 9. D., E.1989/486, K.1990/3638, T.22/11/1990 (Kazancı İçtihat Bankası); GÖZÜBÜYÜK, TAN, **İDARE HUKUKU (I)**, s.692; AYAYDIN, **İDARE HUKUKUNA GİRİŞ (I)**, s.177.

⁷³⁴ AYM, E.1973/32, K.1974/11, T.26/03/1974.

⁷³⁵ AYM, E.1987/16, K.1988/8, T.19/04/1988.

⁷³⁶ AYM, E.1984/9, K.1985/4, T.18/02/1985.

finansmanının hizmetlerden yararlananlardan alınacak ücrete tabi olabileceğini ifade ettiğini de belirtmek gerekir.

Dolayısıyla günümüzde doğrudan ve bireyselleşmiş (ferdileşmiş) yararlanma içeren kamu hizmetlerinde ayrıca bir bedellendirme yapılması hem maliye-iktisat tekniği açısından mümkün, hem de eşitlik ilkesi doğrultusunda bir gereklilik olarak değerlendirilebilir. Ancak idari veya doğal tekel olan kamu hizmetleri ile ihtiyari veya mecburi kamu hizmetleri arasında bedellendirme açısından ayırım yapılıp yapılmaması gerektiği hususu halen tartışmalıdır.

Bireysel ve doğrudan yararlanmanın gerçekleştiği kamu hizmetlerinde yararlananlardan alınan bedelin niteliği konusunda iki farklı görüş vardır. Bir görüşe göre bu bedel bir ücret veya fiyat⁷³⁷ değildir. Zira, toplumsal genel ihtiyaçların karşılanmasıyla kamu yararını sağlamak amacını gütmekte olan kamu hizmeti alanında özel faaliyet alanındaki gibi ekonomik etkenlere, arz ve talep mekanizmalarına göre şekillenen ‘serbest piyasa’dan bahsedilemeyeceğine göre bir fiyattan da bahsedilemez. Alınabilecek bedelin tespiti maliyet, amortisman, kâr gibi iktisadî şartlar uyarınca değil, hizmetten yararlananların ödeme gücüne göre yapılmakta olduğuna göre bu bedelin katılma payı şeklinde belirlenecek bir çeşit harç veya katılım payı olabileceği savunulmuştur⁷³⁸. Bu sav daha ziyade idari tekel konusu mecburi idari kamu hizmetleri nazara alınarak oluşturulmuştur.

Bu sava karşılık olarak, vergi, harç, resim ve benzeri mali yükümlülüklerin yasa ile konulup kaldırılması ve yasanın verdiği yetki çerçevesinde idare tarafından belirlenmesi söz konusu iken, sınaî ve ticari kamu hizmetleri başta olmak üzere bireysel ve doğrudan yararlanmanın olduğu tüm kamu hizmetlerinin finansmanında bir kalem olarak kabul edilen ücretlerin kanunda yer almasa da idarenin takdiri içerisinde alınabileceği hususunun altını çizen görüşe göre bu bedeller bir çeşit katılım payı değil⁷³⁹; öncelikle maliyeti karşılayan bir ücrettir; hatta kâr içerdiği zaman bir

⁷³⁷ Ücret, “İş gücünün karşılığı olan para veya mal” ve “Kiralanan veya satın alınan bir şey için ödenen para” anlamlarına; Fiyat “Alım veya satımda bir şeyin para karşılığındaki değeri, eder, paha”, “Bir mal veya iş gücü için uygun görülen para karşılığı”, “Bir değer ile para birimi arasındaki ilişki” anlamlarına gelmektedir; TDK Güncel Türkçe Sözlük, <https://sozluk.gov.tr/>. İçme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinden alınan bedeli, su hakkı bağlamında suyun kendisinin bedellendirilmesinin mümkün olmadığı yanısıra sınaî bir şekilde üretilen bir metanın karşılığı olmadığı ve esasen iletim, arıtım ve dağıtım şeklinde gerçekleştirilen hizmetlerin karşılığı olduğu için fiyat değil ücret olarak değerlendirmekteyiz.

⁷³⁸ Ragıp Sarıca, İdare Hukuku, İstanbul, 1970, s.36’dan aktaran ÖZAY, GÜNIŞIĞINDA YÖNETİM, s.241; GİRİTLİ, BİLGİN, AKGÜNER, BERK, İDARE HUKUKU, s.1052-1053; AYAYDIN, İDARE HUKUKUNA GİRİŞ (I), s.178.

⁷³⁹ YAYLA, İDARE HUKUKU, s.81.

fiyattır. Bu sav ise özel kişilerin de faaliyet gösterdiği idari kamu hizmetleriyle birlikte yararlanmanın ihtiyari olduğu sınaî ve ticari kamu hizmetlerinin hizmette devamlılık ve verimlilik ilkeleri doğrultusunda bedellendirilmesini dikkate almaktadır.

Anayasa Mahkemesi'nin "*Vergi ödevinde kişinin, belirli bir hizmetten doğrudan doğruya yararlanması karşılığı olarak bir ödemede bulunması değil, bütün kamu hizmetleri giderlerine karşı anonim bir katılma payını üstüne alması sözkonusudur. Altyapı tesislerinden doğrudan doğruya yararlanma karşılığı alınan para bu nitelikte olmadığından vergi ve benzeri yükümlülük olarak kabul edilemez. Karayollarından, köprülerden alınan geçiş parası, su, elektrik, havagazı, demiryolları, havayolları, kimi hastane ücretleri gibi, şartlara göre oluşturulan ve hizmetin konusu tesislerin bakım ve idamesini ve yeni yatırımlar yapılmasını sağlamak için belirlenen bir fiyattır ve belirtilen nitelikleri bakımından muayyen kamu hizmetleri karşılığı kişilerden alınan resim, harç veya benzeri mali yükümlülüklerden sayılamaz.*"⁷⁴⁰ ve "[...] belediye meclislerine verilen, 'ücret' adı altında vergi, resim, harç veya benzeri mali yüküm tarifesi belirleme yetkisi değil, ilgililerin isteğine bağlı olarak ifa edecekleri hizmetlerin karşılığı olarak ücret tarifesi belirleme yetkisidir. Belediyelere tekel olarak verilmemiş, kişilerin isteği üzerine sunulan hizmetler için bir tarifeye dayalı olarak istenilen 'ücret'in vergi, resim, harç ve benzeri mali yüküm olarak nitelendirilmesi mümkün değildir." ⁷⁴¹ hükümlerinde açıkça yararlanmanın ihtiyari olduğu, idari tekelin söz konusu olmayıp, özel kişilerin de faaliyet gösterdiği idari veya sınaî ve ticari kamu hizmetlerinden alınan bedelin bir ücret, hatta yeni yatırımların gerçekleştirilmesini sağlayacak bir kâr amacı güden fiyat olarak nitelendirdiği ve iki görüşü harmanladığı gözlemlenmektedir.

İki farklı görüşün temelinde iki sorun yatmaktadır. Birinci sorun kamu hizmetinden bireysel ve doğrudan yararlanan kişiden istenecek bedelin vergi ve benzeri mali yükümlülük niteliğinde olması dolayısıyla hesaplanması ve tahsili ile bundan doğan uyuşmazlıkların kamu hukukuna ve idari yargıya tabi olması karşısında bu nitelikte olmayan bedellerin özel hukuk sözleşmesi ile kurulan ilişki içerisinde, adli takibe ve adli yargıya tabi olacak olması; ikinci sorun ise bu bedelin kâr içerip içeremeyeceğidir.

Öncelikle belirtmek gerekir ki ister 'katılım payı' niteliğinde ister 'tarifelere dayanan bir ücret/fiyat' olarak kabul edilsin, kamu hizmetinin yürütülmesi karşılığı

⁷⁴⁰ AYM, E.1984/9, K.1985/4, T.18/02/1985.

⁷⁴¹ AYM, E.2009/42, K.2011/26, T.26/01/2011.

olarak bir bedel alma yetkisi, bedelin veya bedelin belirlenmesine esas olan olgu ve oranların hangi idari organ/makam tarafından, hangi usul ve esaslar dikkate alınarak belirleneceği ve bedelin nasıl tahsil edileceği idarenin kanuniliği ilkesi gereğince yasa ile düzenlenmesi gereken konulardır. Dolayısıyla idarenin kanuniliği ilkesi karşısında, idarenin ihtiyari kamu hizmetleri ile sınaî ve ticari kamu hizmetlerini ücretlendirmesi için yasal dayanağa ihtiyaç duymadığı görüşüne katılmak mümkün değildir. Bununla birlikte yasa koyucunun idareye hizmetini ücretlendirme yetkisi verebileceği gibi bu ücretlendirmeyi iktisadi-ticari bir ücretlendirme olarak belirleme yani belirli bir oranda kâr elde etme yetkisi ve hatta yükümlülüğü getirmiş olabileceğini de belirtmek gerekir⁷⁴².

Toplumsal genel ihtiyaçlara hitaben üretilmesi gereken sınaî malların, özel kişilerin girişimleri ile karşılanamaması karşısında devletin bunları sosyal devlet anlayışı içerisinde üretmesi gerektiği ve fakat devletin tıpkı diğer özel kişiler gibi ‘tacir’ sıfatıyla ve özel hukuka tabi olarak bunu yapmasının mümkün olmadığı klasik kamu hizmeti görüşünün ortaya koyduğu, esasında özel faaliyet niteliğindeki bir endüstriyel mal ve/veya hizmet sunumunun kamu hizmeti olarak düzenlemesi olan sınaî-ticari kamu hizmeti kavramı, zaman içerisinde endüstriyel olarak üretilen mal niteliğine ek olarak iktisadi-ticari ücretlendirilme kıstası ile tanımlanmış; bir noktada ‘endüstriyel/sınaî’ kavramı ile ‘iktisadi-ticari’ kavramı bütünleşmiş, kısaca bu hizmetler sonucu üretilen ürünlerin karşılığı olarak alınan ücretlerde kâr unsurunun olması ve kârın amaçlanması tanımlamada ayırıcı bir ölçüt olarak değerlendirilmeye başlanmıştır.

⁷⁴² 4736 s. Kamu Kurum ve Kuruluşlarının Ürettikleri Mal ve Hizmet Tarifeleri ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hk. Kn.’un, genel ve özel (katma) bütçeli idareler ile bunlara bağlı döner sermayeli kuruluşlar, kanunla kurulan fonlar, kefalet sandıkları, sosyal güvenlik kuruluşları, genel bütçenin transfer tertiplerinden yardım alan kuruluşlar, kamu iktisadi teşebbüsleri ile bunların bağlı ortaklık ve müesseseleri, il özel idareleri ve belediyeler ile bunların kurdukları birlik, müessese ve işletmeler, özel bütçeli kuruluşlar, özelleştirme işlemleri tamamlanıncaya kadar 4046 s. Kanuna tabi kuruluşlar ile özel hukuk hükümlerine tabi, kamunun çoğunluk hissesine sahip olduğu kuruluşlar, kamu banka ve kuruluşları ile bunlara bağlı iş yerleri ve diğer kamu kurum ve kuruluşlarınca üretilen mal ve hizmetler karşılığında açıkça bir ücret alınacağına ilişkin bir genel yetki normu olduğu kabul edilebilir; zira kanun bedellendirmenin ‘*işletmecilik gereği yapılması gereken ticarî indirimler hariç herhangi bir kişi veya kuruma ücretsiz veya indirimli tarife uygulanma*’yacağını ifade ederek açıkça iktisadi-ticari usulle ücretlendirmeyi ifade etmektedir. Teorik olarak kamu hizmetinin yürütülmesine ilişkin giderlerin vergiler gibi başka kaynaklardan karşılanabiliyor olması veya kamu hizmetinden yararlanmanın bireyselleşmesi söz konusu olmadığından yararlananlar ile yararlanmayanlar arasında bir ekonomik fayda dengelemesi yapılması gerekmiyorsa, yasa koyucunun kamu hizmetinin kâr içerecek şekilde iktisadi-ticari usulle bedellendirilerek sunulacağını kabul etmemesi gerektiği savunulabilir. Ancak yasa koyucu kamu hizmetinin bedellendirilmesinde iktisadi-ticari usulün benimsenmesine yönelik olarak ortaya koyacağı iradenin temel hak ve hürriyetlerle uyumluluğu pek tabi Anayasa’nın öngördüğü imkânlar dahilinde Anayasa Mahkemesi tarafından değerlendirilecektir.

Halbuki idari (klasik), sosyal ve hatta bilimsel ve kültürel kamu hizmetlerin de iktisadi anlamda bedellendirilebilmeleri mümkün olduğu dikkate alındığında belirli bir kâr içerecek şekilde fiyatlandırılmaları da pek tabi mümkündür. Nitekim özel kişilerin de kâr elde etmek amacıyla yürüttükleri eğitim ve sağlık kamu hizmetlerinde durum böyledir. Hal böyleyken idarenin kâr elde etmek amacı olmaksızın yürüttüğü eğitim veya sağlık kamu hizmetlerini idari kamu hizmeti olarak nitelendirip, özel kişilerce yürütülen aynı hizmetleri sırf kâr elde etmek amacı olduğu gerekçesiyle sınaî-ticari kamu hizmeti olarak nitelemek hukuk mantığında mümkün olmasa gerekir. Dolayısıyla özel kişilerin de yürüttükleri idari, sosyal, bilimsel ve kültürel kamu hizmetlerinin kâr amacıyla ücretlendirilemeyeceği anlayışı giderek çözülmekte olduğundan; kamu hizmetlerinin nitelendirilmesinde kâr elde etme amacını veya iktisadi-ticari ücretlendirmeyi ayırıcı ölçüt olarak kullanmak artık elverişsiz hale gelmiştir.

Bu halde yasa koyucunun tüm kamu hizmetlerini Anayasal ilkeler çerçevesinde bedellendirme yöntemini belirleme, idareye ücretlendirme yetkisi verme, iktisadi-ticari ücretlendirmede kâr amacı gütmeye yetkisi verme konusunda takdir yetkisi bulunmaktadır⁷⁴³. Bu noktada tartışılması gereken husus yasa koyucunun kamu hizmetinin iktisadi-ticari usul ile ücretlendirerek sunulacağını düzenlemesi söz konusu olduğunda, bu ücretlendirmenin içerebileceği kâr sınırının ne olabileceğidir. Yasa koyucu, kamu hizmetini kurarken en evvel toplumsal genel ihtiyaçları karşılamak amacı taşıdığına göre, bu hizmetten faydalanma karşılığında getirdiği ekonomik yük sebebiyle, kamu hizmetinin faydalanılamaz veya kaçınılır hale dönüşmemesini ve bu sebeple toplumsal yaşamda aksaklıkların veya imkânsızlıkların ortaya çıkmamasını temin etmekle de yükümlüdür. Bir başka ifadeyle yasa koyucunun bir kamu hizmetinin yürütülmesi için idareye ücret alma ve bu ücretin belirli bir ‘kâr’ içermesine yönelik düzenlemeleri her ne kadar ekonomik bir değerlendirme gibi görünse de temel hak ve özgürlüklerin korunması ve tatmin edilmesi amacını bertaraf eder nitelikte olmamalıdır. İdarenin yasa koyucu verdiği yetkiye dayanarak ücretlendirmeyi sağlamak üzere belirleyeceği tarifelerin ve bunlara dayanarak belirlenen ücretlerin ‘makul’ yani hem kamu hizmetinin yürütülmesi dolayısıyla ortaya çıkan masrafları karşılamaya uygun ve hem de kamu hizmetinden yararlanmayı engellemeyecek bir bedel olması gerekmektedir. Bu halde yasa koyucunun sosyal devlet ilkesi gereğince

⁷⁴³ Yasa koyucunun kamu hizmetini kâr amacı güderek yürütemeyeceği görüşü için örn. bkz. GİRİTLİ, BİLGİN, AKGÜNER, BERK, **İDARE HUKUKU**, s.1053; AYAYDIN, **İDARE HUKUKUNA GİRİŞ (I)**, s.177.

sosyal açıdan zayıf olanların ilgili kamu hizmetlerinden yararlanmalarının ücretlendirilmemesi veya diğer yararlanıcılara göre daha az ücretlendirilmesi veya ücretlendirmenin diğer kamusal kaynaklarla dengelenmesini sağlayacak sistemler kurması gerektiği de açıktır. Nitekim Anayasa Mahkemesi “*Bu ücreti ödeyemeyecek durumda olanlar için değişik uygulama yapılması gereği ayrıdır.*”⁷⁴⁴ hükmü ile bu yükümlülüğü ifade etmektedir.

Bu durumda çeşitli idarelerin asli sorumluluk ve yükümlülüğünde olan ve idari (klasik) kamu hizmeti⁷⁴⁵ niteliğindeki içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinin

⁷⁴⁴ AYM, E.1987/16, K.1988/8, T.19/04/1988.

⁷⁴⁵ Fransız Mahalli İdareler Genel Kanunu (*Code général des collectivités territoriales*) (bkz. Ek Tablo 7) md.L2224-11 uyarınca içme suyu ve sanitasyon hizmetleri açıkça endüstriyel ve ticari kamu hizmeti olarak nitelendirilmiş; içtihatla da hizmetten yararlanmanın bireyselleştiği içme suyu dağıtım hizmeti, yararlanmanın özel hukuk ilişkisi içinde gerçekleşmesi ve bedellendirmenin hizmetin maliyetini karşılamakla birlikte sağladığı bireysel faydayı da kapsayacak ve üzerine kâr içerecek şekilde yani iktisadi-ticari usulle yapılmasının yanı sıra ücretlendirmenin periyodik olması dolayısıyla bir endüstriyel ve ticari kamu hizmeti olduğu ifade edilmiştir. “*Considérant que le service public de distribution de l’eau est en principe, de par son objet, un service public industriel et commercial; qu’il en va ainsi même si, s’agissant de son organisation et de son financement, ce service est géré en régie par une commune, sans disposer d’un budget annexe, et si le prix facturé à l’usager ne couvre que partiellement le coût du service ; qu’en revanche le service ne peut revêtir un caractère industriel et commercial lorsque son coût ne fait l’objet d’aucune facturation périodique à l’usager [...]*”, Tribunal des Conflits, 21/03/2005, Mme Alberti-Scott c. Commune de Tournefort’dan aktaran Fallait Pas Faire du Droit, **La nature du service public de l’eau (TC, 21/03/2005, Mme Alberti-Scott)**, s.12 (E.T.01/06/2019). Tribunal des Conflits 19/02/1990, M. Thomas c. Commune de Franczal, AJDA 1990, Jean-Pierre Théron, s.558’ten aktaran GÖZÜBÜYÜK, TAN, **İDARE HUKUKU (I)**, s.679, Kanun sözcüsü F. Bourrachot, Lyon İdare Mahkemesi *M.Paul Chomet et autres* 30/11/1993 tarihli kararını değerlendiren *Le contrôle des délibérations du conseil municipal relatives au prix de l’eau*, Revue Française de Droit Administratif, Julillet-Aout 1995, s.699’dan aktaran GÖZÜBÜYÜK, TAN, **İDARE HUKUKU (I)**, s.678-699. TC M. Thomas c. Commune de Franczal içtihadını aktaran Fransız müellif kamu hizmetinin niteliğini belirlemek için kullanılan bu kriterlerin içtihatla süreklilik arz etmediğini; sınaî ve ticari kamu hizmeti nitelendirilmesinde giderek priyodik ücretlendirme ve kâr içeren ücretlendirme kriterinden vazgeçildiğini; bu sebeple idari kamu hizmetleri ile sınaî ve ticari kamu hizmetlerini ayırmanın çok zorlaştığını ve içme suyu hizmetlerinin bunun en mükemmel örneği olduğunu ifade etmektedir; bkz. LE ROY Marc, **L’EXTENSION DU BLOC DE LÉGALITÉ ADMINISTRATIVE**, Université Francois Rabelais De Tours, Thèse Pour Obtenir Le Grade de Docteur En Droit, 2007, s.223-224,381. İçme suyu hizmetlerinin sınaî ve ticari kamu hizmeti olduğu görüşe paralel yorum sergileyen Yargıtay’a göre demiryolu, tramvay, su, havagazı, telefon, radyo, televizyon gibi faaliyetler “*ticari ve sınaî niteliği daha kuvvetli görülen teşebbüsler*” olup “*Bu teşebbüsler Devlet (kamu idaresi) ya da mahalli idareler veya kamu kurumları tarafından işletildiği vakit, bunların ticari bir teşebbüs teşkil edeceği, bu kurumlarla fertler arasındaki ilişkilerin özel hukuk kurallarına tabi olacağı ve bunun sonucu olarak anılan işler karşısında ferdin durumunun tamamen akdi nitelikte bulunduğunu kabul etmek gerekir.*” Yargıtay 4. H.D., E.1975/3743, K.1975/7667, T.16/06/1975. Yargıtay’ın bu görüşünün temelinde hizmetin kâr amacı içeren bir ücretlendirme karşılığında yürütülüyor olması ve hizmetin ücretlendirmesinin hukuki dayanağının iltihaki sözleşme niteliği taşıyan abonman sözleşmelerinin olması yatmaktadır. Kanaatimizce sınaî ve ticari kamu hizmetlerini idari kamu hizmetlerinden ayırmamanın kıstaslarının yeniden değerlendirilmesi gerekmektedir; ancak bu konu tez kapsamımızı aşmaktadır. Lakin kanaatimizce içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinin sınaî ve ticari kamu hizmeti olarak nitelendirilmesi mümkün değildir. Zira öncelikle suyun ne üretiminde ne iletiminde ne de dağıtımında diğer sınaî ve ticari mallarda olduğu gibi endüstriyel veya sınaî bir aşamanın yoktur ve hizmetin doğal tekel niteliği atlanmaktadır. Bu noktada Yargıtay’ın örneğin Hukuk Genel Kurulu, E.2006/4-60, K.2006/74, T.15/03/2006; Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, E.2006/4-12, K.2006/95, T.22/03/2006; Yargıtay Hukuk Genel Kurulu E.2012/3-1927, K.2013/1406, T.25/09/2013 kararlarında açıkça ‘su dağıtım hizmeti’ni tekel niteliğinde bir hizmet olarak gördüğünü de eklemek gerekir. Kaldı ki temel eğitim ve temel sağlık

öncelikle bedellendirilmesinin yasal dayanaklarının ortaya konulması; bedellendirilmenin vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülüklerden mi yoksa kâr içerebilecek ücretlerden mi yoksa her ikisinden mi oluştuğu, ücretlerin belirlenmesinde esas olan tarifelerin hangi makamlar tarafından hangi usul ve esaslar çerçevesinde belirlendiği ve sonuçta oluşan ücretlerin su hakkını somutlaştırmaya uygun ve makul olup olmadığı hususlarının çözümlenmesi gerekmektedir.

Bunun yanında içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinin dikey faaliyet aşamalarını birbirinden ayırmlayarak farklı kamu hizmeti kategorilerine almak; bir başka ifadeyle içme suyu temini ve iletimini idari kamu hizmeti, içme suyu dağıtım ve kanalizasyon hizmetini sınaî ve ticari kamu hizmeti ayırmak bedellendirmenin nasıl yapılacağını çözmek açısından daha önce de ifade ettiğimiz üzere anlamsızdır. Dağıtım ve kanalizasyon altyapısından yararlanma doğrudan ve bireysel olduğu kadar, temin, iletim, arıtım ve deşarj altyapısından anonim bir yararlanmanın gerçekleşmesi söz konusudur. Bu sebeple dağıtım ve atıksuyun boşaltımı aşamalarında yararlanma özel hukuka tabi abonman sözleşmesi ile kurulan ilişki çerçevesinde ücrete tabi olabilecek iken temin, toplama, iletim, arıtım ve deşarj aşamasında anonim ve kamu hukuku ilişkisi ile yararlanmaya yönelik vergi ve benzeri mali yükümlülükler ile bedellendirme söz konusu olabilecektir. Böyle bir ayırımın yapılması ve farklı idarelerin her bir hizmet aşamasını farklı şekilde bedellendirmesi yararlanıcı açısından da oldukça karmaşık bir durum teşkil edecektir. Nihayetinde Türk hukukunda aşağıda

gibi idari tekel niteliği taşımayan ve özel kişilerin ruhsat yöntemi ile hizmet gördükleri idari kamu hizmetleri de maliye-iktisat tekniği açısından kâr içeren ücretlendirmeye tabi tutulabildiği gibi özel kişiler tarafından hizmetlerden yararlananlara özel hukuk sözleşmeleri ile sunulmakta; temel eğitim ve temel sağlık hizmetlerini yürüten özel kişi ile personeli arasındaki iş sözleşmesi de özel hukuka tabi olmaktadır. Kısaca içme suyu ve kanalizasyon hizmetleri ile gerçek anlamda endüstriyel bir mal ve hizmet üretilmemekte olup; sadece iktisadi-ticari usulle ücretlendirilebilmeleri dolayısıyla sınaî ve ticari kamu hizmeti olarak niteledirilmesi kanaatimizce doğru bir yaklaşım değildir. İçme suyu ve kanalizasyon hizmetleri idari veya yerel kamu hizmeti (bkz. TAN, “*Kamu Hizmeti İmtiyazından ...*” s.308) olarak nitelendirilmelidir. Bununla birlikte kanaatimizce özellikle içme suyu hizmetinin sınaî ve ticari kamu hizmeti olarak nitelendirilmesi sonucunda ambalajlı su ticareti ile içme suyu ihtiyacının karşılanması karşısında yavaş yavaş toplumsal genel ihtiyaç niteliğini kaybetmesinin kabul edileceği, şebeke suyunun sadece kişisel ve ev temizliğinde kullanılabilir nitelikte olmasının yeterli kabul edileceği savının önünü açması söz konusu olacaktır; ki bu durum günümüzde gerçekçi olmadığı kadar su hakkı dahil insan haklarına ve bunları tatmin etmek üzere gerçekleştirilecek kamu hizmetlerine yönelik büyük bir değişim gerektirecektir. Ayrıca temel eğitim ve sağlık hizmetlerinin özel kişiler tarafından ticari nitelikte bir faaliyet olarak toplumsal genel ihtiyacı karşılayacak şekilde gerçekleştirilmesi karşısında kamu hizmeti niteliğini yitirmekte olduğunun kabulü (örn. temel eğitim hizmeti yürüten vakıf özel okullarının KDV mükellefi olduğuna dair Danıştay I.D., E.1996/93, K.1997/200, T.02/05/1997, kararda Danıştay Savcısı ‘hiçbir özelliği bulunmayan sıradan ticari amaçlı bir hizmet işletmeciliği türü’ olarak nitelemiştir) durumunda ambalajlı içme suyu ticaretinin yaygınlaşması sebebiyle içme suyu hizmetinin de kamu hizmeti niteliğini yitirmekte olduğu iddia edilebilir; ancak kanalizasyon hizmetlerinin doğal tekel niteliği bozulmadığından bu alanın yakın gelecekte sıradan bir ticari faaliyet alanı olmayacağı kesindir.

detaylı şekilde açıklayacağımız üzere içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerini bedellendirme konusunda karma bir yöntem tercih edilmiş; tüm sistemin dağıtım ve kanalizasyonu sağlamak amacıyla kurulduğu dikkate alınarak yasa koyucu tarafından tüm bedellendirmenin nihai aşama olan dağıtım ve kanalizasyon hizmetlerinde yapılan ücretlendirme ile birlikte yapılması benimsenmiştir.

Tüm bunların yanında şunu belirtmek gerekir ki, su hakkı bağlamında günlük belirli bir miktar suyun ücretsiz olmasının, su hakkına bağlı su tüketiminin dünyadaki bütün su tüketimi içinde sadece %6'ya karşılık geldiği gerçeği ile birlikte değerlendirildiğinde, bir israfla mücadele biçimi olarak gerçekçi bir yaklaşım olacağını söylemek de mümkündür. Örneğin Dikili Belediyesi'nin 13 tona kadar ücretsiz su dağıtımını uygulamasının daha az su harcamasına neden olduğu belirtilmektedir⁷⁴⁶. Dolayısıyla Dikili örneğinden yola çıkıldığında kademeli su tarifelerinde ücrete tabi kademenin ilgili hanede oturan kişilerin içme, yemek hazırlama ve temizlik ihtiyacı için belirlenen asgari miktardan sonra başlatılması israf sebebiyle su kaynaklarında bir stres yaratmayacağını; ekonomik erişilebilirliği sağlama yükümlülüğü bağlamında kamu hizmetinde makul bedellendirmeyi tatmin edecek bir yaklaşım olacağını söylemek mümkündür.

Nitekim İstanbul Büyükşehir Belediyesi Meclisi, İSKİ Genel Kurulu olarak 15/05/2019 tarihli ve 5 sayılı kararı ile hanede tüketilen her 2,5 m³ suyun 0,5 m³'ünün "İnsani Su Hakkı" kapsamında ücretsiz verilmesine ve "İnsani Su Hakkı"nın konut abonelerinin aylık tüketiminin 30 m³'lük kısmına kadar uygulanmasına karar vermiştir. Aynı kararla İSKİ, çoğu su ve kanalizasyon idaresince uygulanmakta olan hane bazlı tarifelendirme modelinden hanede yaşayan kişi bazlı dinamik tarifelendirme modeline geçilmesine, bu bağlamda da üç kademeli (0-10, 11-20, 21 m³/ay ve üzeri) tarifieden, vatandaş lehine düzenleme yapılarak, iki kademeli (0-15, 16 m³/ay ve üzeri) tarifeye geçilmesine, tarife birim fiyatlarında TÜFE oranında aylık güncelleme yapılmamasına da karar verilmiştir. İnsani Su Hakkı uygulaması Eylül ayındaki faturalandırma dönemi ile başlamıştır. Hane halkının kaç kişi olduğuna değil, kullanılan su miktarına göre İnsani Su Hakkı miktarının sabit bir değer üzerinden belirlenmesi dikkat çekmektedir. Örneğin tek kişilik bir hanede 2,5 m³'ün altında kalan kullanım tutarına İnsani Su Hakkı tanınmamıştır. Halbuki tek kişilik bir hanede aylık 1500 litre insani kullanım için asgari miktardır. İnsani su hakkı asgari miktarını belirlemek için kullanılan m³ miktarına değil, hanede kaç kişi yaşadığına ve asgari

⁷⁴⁶ ŞİRİN, *Su Hakkı ve Su Varlığının ...*, 'SU KANUNU TASARISI'..., s.25.

ihtiyaçlarını kaç litre su ile karşılayabileceklerine bakılması gerekmektedir. Yine de söz konusu uygulama su hakkı asgari miktarının ücretsiz olması anlayışının benimsenmesi açısından önemlidir.

1) Ücret niteliğinde bedellendirme ve kâr sorunu

Net bir şekilde evleviyetle belirtmek gerekir ki su ve kanalizasyon idareleri ile belediyeler sorumluluk alanlarında sundukları içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerini bedelsiz/meccani/karşılıksız olarak gerçekleştirmemektedir. Anayasa Mahkemesi, önceleri belediyelerin içme suyu hizmetine ilişkin olarak alınacak bedellerin maliyet-kâr esasına göre belirlenmediğinden dolayı her ne kadar tarifeye bağlanmış olsa da ücret olmadığını kabul etmekteydi⁷⁴⁷; ancak daha sonra yukarıda açıkladığımız üzere bu ücretleri “*iktisadi şartlara göre oluşturulan ve tesislerin bakımını, idaresini ve yeni yatırımlar yapılmasını sağlamak için belirlenen fiyat*”⁷⁴⁸ olarak nitelendirmiştir.

5393 s. Belediye Kanunu md.15(d) uyarınca belediyeler “[...] vergi, resim ve harç dışındaki özel hukuk hükümlerine göre tahsili gereken [...], su, atıksu ve hizmet karşılığı alacakların tahsilini yapmak veya yaptırmak.” ile yetkilidir. Bu halde belediyelerin içme suyu ve kanalizasyon hizmeti karşılığında birtakım alacakları olduğu kesindir. 5393 s. Kn. md.59 uyarınca belediye gelirleri arasında “e) Belediye meclisi tarafından belirlenecek tarifelere göre tahsil edilecek hizmet karşılığı ücretler.” yer almaktadır ve belediye gelirleri arasında yer alarak ve belediye meclisi tarafından belirlenecek tarifelere göre tahsil edilecek hizmet karşılığı ücretler 5393 s. Kn. md.18/(f) uyarınca “*Kanunlarda vergi, resim, harç ve katılma payı konusu yapılmayan ve ilgililerin isteğine bağlı hizmetler karşılığında alınacak ücretler*”dir. Görüldüğü üzere belediyeler ilgililerin isteğine bağlı olarak yararlandıkları içme suyu hizmetini belirledikleri tarifeler doğrultusunda ücretlendirmeye yetkilidirler.

Ancak 5393 s. Belediye Kanunu hükümlerinden mecburi yararlanmanın söz konusu olduğu kanalizasyon hizmetini belirledikleri tarifeler doğrultusunda ücretlendirmeye yetkili oldukları çıkarımını yapmak daha zordur. Zira Danıştay 2464

⁷⁴⁷ “Belediye ve mücavir alan sınırları içindeki yeraltı sularından kamu ve özel kişiler tarafından elde edilen kullanma ve sanayi suları için belediye meclislerince düzenlenecek tarifelere göre, ‘ücret’ adı altında alınan paranın, bir hizmet veya malın karşılığını oluşturmaması, maliyet-kâr esasına göre belirlenmemesi ve kamu gücüne dayanılarak tek taraflı irade ile tespit olunması açısından, belediyeler için vergi benzeri mali kaynak oluşturduğu açıktır. Bu ödemenin, tarifeyle bağlanması ve adına ücret denilmiş olması onun bu niteliğini değiştirmez.” AYM, E.1986/20, K.1987/9, T.31/03/1987.

⁷⁴⁸ AYM, E.1990/18, K.1991/4, T.14/02/1991; AYM, E.1984/9, K.1985/4, T.18/02/1985.

s. Belediye Gelirleri Kanunu'ndan alınan yetki ile ücretlendirilebilecek hizmetleri ilgililerin isteğine bağlı olma veya belediyelerin zorunlu görevleri arasında yer almama kıstasları ile sınırlamıştır⁷⁴⁹.

Lakin 2872 s. Çevre Kanunu'nu md.3(g)'de belirtilen “kirlüten öder” ilkesi uyarınca içme suyunu çeşitli amaçlarla kullanıp atıksu haline dönüştüren kişinin hem su kaynağında yarattığı eksilmeyi hem de ürettiği atıksuyun yarattığı kirliliğin bertaraf edilmesine yönelik hizmetleri tazmin etmesi gerekir. Bu bağlamda Çevre Kanunu md.11(6) *“Atıksu altyapı sistemlerini kullanan ve/veya kullanacaklar, bağlantı sistemlerinin olup olmadığına bakılmaksızın, arıtma sistemlerinden sorumlu yönetimlerin yapacağı her türlü yatırım, işletme, bakım, onarım, ıslah ve temizleme harcamalarının tamamına kirlilik yükü ve atıksu miktarı oranında katılmak zorundadırlar. Bu hizmetlerden yararlananlardan, belediye meclisince ve bu maddede sorumluluk verilen diğer idarelerce belirlenecek tarife göre atıksu toplama, arıtma ve bertaraf ücreti alınır. Bu fıkra uyarınca tahsil edilen ücretler, atıksu ile ilgili hizmetler dışında kullanılamaz.”* hükmünü getirerek belediyelerin kanalizasyon hizmetlerine ilişkin tarifelere dayanan ücretlendirme yapabileceğini açıkça düzenlemiştir⁷⁵⁰.

Hem kamu tüzel kişilerinin hem de özel kişilerin 167 s. Yeraltı Suları Hk. Kn. uyarınca DSİ'den ilgili izinleri alarak açtıkları kuyular vasıtasıyla bir belediye sınırları içerisinde bulunan yeraltı su kaynağından temin edecekleri suyun bedellendirilmesi konusu içme suyu hizmetinin bedellendirilmesinden ayrı bir konudur. Doğrudan su kaynağından su temin etmenin *“belediyelerin, belde sakinlerine su dağıtma imtiyazına ve tekeline dokunan bir yanı da yoktur”*⁷⁵¹. 04/12/1985 tarihli ve 3239 s. Kn. (RG:11/11/1985, S:18955) md.125 ile değiştirilen, 2464 s. Belediye Gelirleri Kanunu md.97 *“(1) Belediyeler [...] ve belediye ve mücavir alan sınırları içerisinde yeraltı sularından kamu ve özel kişiler tarafından elde edilen kullanma ve sanayi suları için belediye meclislerince düzenlenecek tarifelere göre ücret almaya yetkilidir. (2) Yeraltı sularından kamu ve özel kişiler tarafından elde edilen kullanma ve sanayi sularına ait*

⁷⁴⁹ Zorunlu yararlanma teşkil eden belediyelerin katı atık toplama hizmetinin ücretlendirilemeyeceği yönünde Danıştay 9. D., E.1989/486, K.1990/3638, T.22/11/1990.

⁷⁵⁰ Çevre Kanunu'nun ilgili hükümleri olmasaydı o vakit öncelikle kanalizasyon hizmetlerinin finansmanının tamamının vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülüklerden karşılanıp karşılanmadığına bakılmalı, karşılama söz konusu değilse belediyenin zarar ederek hizmeti sürdüremeyeceği açık olmakla birlikte hizmeti sürdürmekten kaçınması da imkansız olduğundan teorik olarak hizmeti ücrete tabi tutması gerekeceği sonucuna varılabilirdi. Ancak bu yorum daha önce ifade ettiğimiz üzere idarenin kanuniliği ilkesi karşısında teorik olmaktan öteye geçemezdi; idareye ücretlendirme yetkisi verilmiş sayılması mümkün olamazdı.

⁷⁵¹ AYM, E.1986/20, K.1987/9, T.31/03/1987.

ücretler İstanbul'da İSKİ, 3030 s. Kanunun uygulandığı yerlerde Büyük Şehir Belediyeleri tarafından tahsil edilir.” hükmü uyarınca belediyelere yeraltı su kaynaklarından temin edilen suyu da bedellendirilme yetkisi verilmişti. Lakin Anayasa Mahkemesi “Yeraltı suları üzerinde, Devletin kolluk gücüne dayanan yönetim ve koruma yetkisini, medeni hukukun mülkiyet hakkına ilişkin hükümlerine benzeterek alınan ücreti Devletin sübjektif hakkıymış gibi göstermek isabetli bir yorum tarzı sayılamaz.” diyerek bu ücretin vergi, resim ve harç niteliğinde olmadığını belirtmiş; ancak “bir hizmet veya malın karşılığını oluşturmaması, maliyet-kâr esasına göre belirlenmemesi ve kamu gücüne dayanılarak tek taraflı irade ile tespit olunması açısından, belediyeler için vergi benzeri mali kaynak oluşturduğu” gerekçesiyle “Anayasa’nın öngördüğü vergi ilke ve kurallarına uygun olarak düzenlenmesi, zorallım özelliği taşınamaması” gerektiğini ifade etmiş; kanunda belediyelere verilen tarife belirleme yetkisini vergi benzeri mali yükümlülüklerin matrah ve oranları, tarh ve tahakkuku, tahsil usulleri, yaptırımları, zamanaşımı, yukarı ve aşağı sınırlarının da kanunla belirlenmesi ilkesine aykırı olduğu gerekçesiyle düzenlemeyi iptal etmiştir⁷⁵². Yargıtay içtihatları da, Anayasa Mahkemesi’nin iptal kararı ve yerine yeni bir yasal düzenleme yapılmaması karşısında belediyeler ile su ve kanalizasyon idarelerinin yeraltı suyundan temin edilen suyu bedellendirme yetkisi kalmadığı, su ve kanalizasyon idarelerinin tarifeler yönetmeliklerinde yer alan kuyu aboneliği hükümlerine dayanarak bedellendirme yapamayacakları; lakin bu durumun yeraltı suyu kullanan kişilerin ürettiği atıksuyun ve kanalizasyon hizmetinin bedellendirilmesine tesir etmeyeceği yönündedir⁷⁵³.

5302 s. Kn. md.42(e) uyarınca il özel idaresinin gelirleri arasında sayılan “*İl genel meclisi tarafından belirlenecek tarifelere göre tahsil edilecek hizmet karşılığı ücretler*”den biri de il genel meclisinin belirlemekle yetkili olduğu md.10(o) uyarınca “*İl özel idaresine kanunlarla verilen görev ve hizmetler dışında kalan ve ilgililerin isteğine bağlı hizmetler için uygulanacak ücret tarifesi*”ne göre alınacak ücretlerdir. Tıpkı belediyeler gibi il özel idareleri de 5302 s. Kn. dolayısıyla içme suyu hizmetini ücretlendirme yetkisine, 2872 s. Çevre Kanunu dolayısıyla da yararlanmanın mecburi olduğu kanalizasyon hizmetini ücretlendirme yetkisine sahiptir. İl özel idarelerince

⁷⁵² AYM, E.1986/20, K.1987/9, T.31/03/1987.

⁷⁵³ Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, E.2013/13-508, K.2014/39, T.22/01/2014; Yargıtay 13. H.D., E.2009/6339, K.2010/12000, T.24/09/2010; Yargıtay 7. H.D., E.2007/549, K.2007/658, T.27/02/2007

ihdas edilen Köy İçme Suyu Tesisleri İşletme-Bakım ve Onarım yönetmelikleri⁷⁵⁴ uyarınca içme suyu hizmetleri karşılığında abonelerden su tüketim bedeli olarak ücretler alınacak olup; şebekeli içme suyu hizmetlerinden alınacak ücretin personel masrafı, enerji giderleri, rutin bakım ve onarım giderleri ve diğer işletme giderlerinin karşılanmasında kullanılacağı; bu ücretlerin münferit içme suyu tesislerinde köy bütçesine gelir kaydedilmek üzere köy muhtarlıklarınca, grup içme suyu tesislerinde birlik bütçesine gelir kaydedilmek üzere içme suyu birliği tüzüğüne göre tahsil edileceği ifade edilmiştir. Bir başka örnek Çanakkale İl Özel İdaresi Köy İçme ve Kullanma Suyu Tesisleri İşletme Bakım ve Onarım Yönetmeliği md.17 uyarınca “*Su tüketim bedeli olarak abonelerden alınacak ücret miktarları, ücret toplama yöntemi ve kullanımı Valilikçe onaylanan uygulama talimatına göre yapılır*”. Yine örneğin Nevşehir İl Özel İdaresi Köy Kanalizasyon Tesisleri İşletme, Bakım ve Onarım Yönetmeliği md.7(1) uyarınca, kanalizasyon hizmetleri tesislerinin bakım-onarım ve işletmesinde kullanılmak üzere atıksu tüketim bedeli olarak abonelerden ücret alınacak olup; bu ücretler köy muhtarlıklarınca tahsil edilerek, köy bütçesine gelir kaydedilir; md.7 (2) uyarınca “[k]*analizasyon tesislerinden alınan atıksu tüketim bedeli; personel masrafı, rutin bakım ve onarım giderleri ile diğer işletme giderlerinin karşılanmasında kullanılır.*” ve md.7(3) uyarınca “[a]*tık su tüketim bedeli; her abonenin kullandığı içmesuyu bedelinin %10’u oranında içmesuyu bedelinin içine dahil edilerek tahsil edilebilir.*” Benzer şekilde Yalova İl Özel İdaresi Kanalizasyon Tesisleri Yapım, Bakım, Onarımı ve İşletmesine Dair Yönetmelik md.12 uyarınca kanalizasyon hizmetleri tesislerinin bakım-onarım ve işletmesinde kullanılmak üzere atıksu tüketim bedeli olarak abonelerden ücret alınacak olup; bu ücretler köy muhtarlıklarınca belirlenir; her abonenin kullandığı içme suyu bedeline dâhil edilmek suretiyle tahsil edilerek, kanalizasyon tesislerinin rutin bakım ve onarım giderleri ile diğer işletme giderlerinin karşılanmasında kullanılmak üzere köy bütçesine gelir kaydedilir.

Aynı yönde 2560 s. Kn. md.13 uyarınca su ve kanalizasyon idarelerinin gelirleri arasında “*a) Su satışı ve kullanılmış suların uzaklaştırılmasına karşılık, tarifesine göre*

⁷⁵⁴ Örneğin Nevşehir İl Özel İdaresi Köy İçme Suyu Tesisleri İşletme-Bakım ve Onarım Yönetmeliği ile Uşak İl Özel İdaresi Köy İçme Suyu Tesisleri İşletme-Bakım ve Onarım Yönetmeliği md.8; Bartın İl Özel İdaresi Köy İçmesuyu Tesisleri Yapım-İşletme-Bakım ve Onarım Yönetmeliği md.9; Karaman İl Özel İdaresi Köy İçmesuyu ve Kanalizasyon Tesisleri Yapım-İşletme-Bakım ve Onarım Yönetmeliği md.6(1); Niğde İl Özel İdaresi Köy İçmesuyu Tesisleri İşletme, Bakım Ve Onarım Yönetmeliği md.8; Bilecik İl Özel İdaresi Köy İçme Suyu Tesisleri İşletme - Bakım Ve Onarım Yönergesi, md.14; Sivas İl Özel İdaresi Köy İçmesuyu Tesisleri İşletme, Bakım Ve Onarım Yönetmeliği md.8; Kırşehir İl Özel İdaresi Köy İçme Suyu Tesisleri İşletme Bakım Ve Onarım Yönetmeliği md.8.

abonelerden alınacak ücretler” yer almaktadır. Dolayısıyla tıpkı belediyeler gibi su ve kanalizasyon idarelerine de hem içme suyu hem kanalizasyon hizmetlerini ücretlendirme⁷⁵⁵ yetkisi verilmiştir.

2560 s. Kn. ‘Tarife tespit esasları’ başlıklı md.23 “(1) *Su satışı, kanalizasyon tesisi bulunan yerlerdeki kullanılmış suların uzaklaştırılması, septik çukurların boşaltılması giderleri için ayrı tarifeler yapılır. Bu tarifelerin tespitinde, yönetim ve işletme giderleri ile, amortismanları doğrudan gider yazılan (aktifleştirilmeyen) yenileme, ıslah ve tevsi masrafları ve [...] bir kâr oranı esas alınır. (2) Tarifelerin tespiti ile tahsilatla ilgili usul ve esaslar bir yönetmelik ile belirlenir.*” Dolayısıyla içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerine ilişkin ücretlerin düzenleneceği tarifelerin tespitinde iktisadi-ticari usulle ücretlendirilmesi esas alınmaktadır. Anayasa Mahkemesi ücretlerin iktisadi-ticari usulle yani maliyet ve kâr unsuru içerecek şekilde belirlenmesinin Anayasa’ya aykırı olmadığına hükmetmiştir⁷⁵⁶. Uyuşmazlık Mahkemesi de su bedelinin “*su satışı karşılığında maliyet-kâr hesabı gözönünde tutularak yapılacak bir tarife*”ye göre alındığını ifade etmektedir⁷⁵⁷.

Bu bağlamda en büyük sorun taşıyan nokta iktisadi-ticari usulle gerçekleştirilecek ücretlendirmede kâr oranı aralığının yasa ile belirlenmemiş olmasıdır. 2560 s. Kn. md.23 ilk düzenlemesinde kâr oranı “%10 (on) nispetini

⁷⁵⁵ Belirtmek gerekir ki 1990 yılında atıksu bedelinin sadece İstanbul ilinde alınıyor olmasını sağlayan ve 20/11/1981’de yürürlüğe giren 2560 s. Kn. md.13(a)’nın Anayasa’ya (eşitlik ilkesine) aykırılığı ileri sürülmüş; ancak Anayasa’nın Geçici 15. Maddesi dolayısıyla Anayasa Mahkemesi anayasaya aykırılığın ileri sürülemeyeceğinden bahisle itiraz konusu kuralları sınırlamıştır, AYM, E.1990/18, K.1991/4, T.14/02/1991. 07/05/2010 tarihli 5982 s. Kn. md.24 ile Anayasa Geçici md.15 mülga edilmiş olmakla birlikte belediyelere de atıksu ücreti alma yetkisi verilmiş olması karşısında eşitlik ilkesine aykırılık artık iddia edilemeyecektir. Bununla birlikte “*abonelerden zorunlu olarak alınan, kullanımı, yararlanması isteğe bağlı olmayan ‘atıksular’ın uzaklaştırılması işlemi, doğal olarak, bir ücret karşılığında yapılacaktır.*” ifadesi ile karara karşıoy yazan Yekta Güngör ÖZDEN “*İstekle, yararlanmak için başvuru üzerine ödeme durumu atıksularda söz konusu değildir. Tek yanlı saptanan, kamu gücüne dayanılarak alınan para, tarifeyle bağlansa da [...] (k)açınılması olanaksız, yararlanılması doğal hizmet, tam kamusaldır ve karşılığında alınan para vergi benzeri mali yükümlülüktür.*” diyerek mecburi bir kamu hizmeti olan kanalizasyon hizmetinden alınan bedelin aslında ücret olmadığını ifade etmektedir.

⁷⁵⁶ “*Anayasa’nın 127. maddesinde, yerel yönetimlere görevleri ile orantılı gelir kaynakları sağlanacağı öngörülmüş olup, büyükşehir belediyelerinin su hizmetlerini verimli bir şekilde sürdürebilmesi, daha kaliteli ve etkin bir şekilde hizmet sağlayabilmesi, yatırımlarda bulunabilmesi için ihtiyaç duyduğu malî kaynağın bulunması gerekmektedir. Bu kapsamda büyükşehir belediyelerince sunulan hizmetlere karşılık talep edilen bedele ölçülü ve adil olarak belirlenen bir kâr oranının ilave edilmesinde Anayasaya aykırı bir yön bulunmamaktadır. § Bu itibarla, idarenin su tedariki ve suların uzaklaştırılması yönünde yaptığı hizmete karşılık ölçülü ve adil olarak belirleyeceği bir kâr oranını su tarifelerinin tespitinde esas alması ve bu tarifeyle göre ücret istemesinde hukuk devleti ilkesi ile çelişen bir yön bulunmamaktadır. § Açıklanan nedenlerle, 2560 s. Kanun’un 23. maddesinin birinci fıkrasının ikinci cümlesinde yer alan ‘bir kâr oranı esas alınır.’ ibaresi Anayasa’nın 2. maddesine aykırı değildir. İptal isteminin reddi gerekir.*” AYM, E.2011/06, K.2012/16, T.26/01/2012.

⁷⁵⁷ UYM H.B., E.1999/48, K.1999/47, T.06/12/1999; aynı yönde UYM H.B., E.1996/33, K.1996/76, T.17/06/1996.

aşmayacak bir kâr oranı” iken 3305 s. Kn. md.2 ile “%10’dan aşağı olmayacak nispetinde bir kâr oranı” olarak değiştirilmiştir. Anayasa Mahkemesi, “%10’dan aşağı olmayacak nispetinde” ifadesini “Anayasa’nın 127. maddesinin üçüncü fıkrasındaki hükme dayanılarak, [...] büyükşehir belediyesine dönüştürülmüş [belediyelerin] nüfus, yüz ölçüm, sanayileşme, su alt yapı sorunları veya gelir kaynakları açısından farklılıkların olması doğaldır. Ancak Anayasa’da bu verilere bağlı bir görev ve gelir kaynağı teminine dair ayrıntıya yer verilmemiştir. Bu durumda, mahalli idarelerin görevleri ile orantılı gelir sağlama ve verilen hizmetler karşılığında elde edilecek gelirlerde kârlılık oranını belirleme konusunda, ölçülü ve adil olmak ve anayasal ilkelere bağlı kalmak koşuluyla takdir hakkının bulunması gerekir. § Ülkemizdeki büyükşehir belediyelerinin nüfus artışı, büyüme hızı, yapılaşması, sosyal, ekonomik ve kültürel gelişimi, sanayileşme düzeyi ile su üretim - tüketim kapasitesi ve maliyeti tamamen birbirinden farklıdır. Ayrıca su ihtiyacı zamana ve değişen şartlara göre de değişkenlik gösterebilir. Bu faktörlere bağlı olarak büyükşehir belediyelerinin herkese kaliteli ve erişilebilir su sağlanması amacıyla şartlara bağlı olarak ihtiyaç duyulacak suyun tedariki için yeni altyapı tesisleri inşa etme durumları da aynı değildir. § Bu nedenle her büyükşehir belediyesinin yerine getirmek durumunda olduğu su hizmetlerinin nitelik ve nicelik itibarıyla farklılık göstereceği kuşkusuzdur. Dolayısıyla, büyükşehir belediyelerinin anılan farklılıklara paralel olarak sunacakları hizmetlere göre elde edecekleri gelirler ve bu gelirlerdeki kârlılık oranı da değişebilecektir. Ancak, kanunlarda alt ve üst sınırları belirlenmiş kârlılık oranları öngörüldüğünde durumları tamamen birbirinden farklı olan idarelerin gereksinim duyduğunda bu oranların altında veya üstünde bir kârlılık oranı belirlemesine imkân bulunmamaktadır. İdareler hizmet sunarken zamana ve değişen şartlara göre daha önceden kanun ile alt ve üst sınırı belirlenmiş kârlılık oranının üstünde veya altında bir kârlılık oranı uygulanmasına ihtiyaç duyabilirler. Bu itibarla, idarece sunulacak su hizmetinin zaman içinde değişen şartlara göre farklı kârlılık oranlarını gerektirebilmesi nedeniyle su bedelinin tespitinde uygulanacak kârlılık oranının belirlenmesi ölçülü ve adil olmaları koşuluyla idarenin takdirine bırakılması gerekmektedir.” gerekçesi ile iptal etmiştir⁷⁵⁸.

⁷⁵⁸ 2560 s. Kn. md.23 uyarınca tarifelerin tespiti ile tahsilatla ilgili usul ve esasları belirleyen Ankara Su ve Kanalizasyon İdaresi Genel Müdürlüğü’nün 2/2/1991 tarihli Tarifeler Yönetmeliği md.26’da yer alan “%10’dan aşağı olmayacak nispette kâr oranıdır” ifadesi ile md.30’da yer alan “Konut, işyeri, sanayi vb. abonelerine uygulanacak su satış tarifesi 26, 27, 28 ve 29. maddelerde belirtilen gider ve kayıplar ile en az %10 kâr sağlayabilecek seviyede tespit edilir” ifadesinin “en az %10 kâr sağlayabilecek seviyede tespit edilir” kısmının iptali istemiyle Ankara 1. İdare Mahkemesi’nde açılan

Kanaatimizce Anayasa Mahkemesi'nin bu kararında su hakkına ilk defa gönderme yaparak değişik ve karşıoy gerekçesi yazan hakimlere katılmamak elde değildir. Öncelikle kanun ile içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinden kâr elde edilmesi yükümlülüğünün getirilmesi su hakkına açık bir aykırılık teşkil eder. Nitekim bu anlayış kâr elde edilemeyeceği zaman kamu hizmetinin sunulmamasının önünü açacak ve su hakkını tamamen tehlikeye atacaktır. Halbuki sayın Paksüt'ün de belirttiği üzere *“Su kaynaklarının sınırlı olması karşısında suyun ücret karşılığı verilmesi belli ölçülerde zorunluluk sayılabilirse de, yerine göre ücretin sadece maliyet karşılığı hatta bir kısmı devletçe karşılanarak maliyetin altında tespit edilmesi de mümkündür.”*⁷⁵⁹ Lakin, içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinden alınacak ücretlerde kâr elde etme yükümlülüğü sayın Kantarcıoğlu'nun belirttiği üzere *“sosyal amaçlarla kârsız bir bedel tespitine izin ver”* memektedir. İkinci olarak kâr elde etme yükümlülüğü getirildiğinde dahi yasa koyucunun takdir yetkisini sınırlandıracak şekilde bir üst sınır getirmesi gerekmektedir. Sayın Kantarcıoğlu'nun belirttiği üzere *“üst sınır gösterilmeyerek yüksek oranlara ulaşabilecek zam oranlarına karşı bir önlem de alınmamış”* olması ve *“takdire dayalı olarak belirlenecek üst sınır kâr oranının uygulanması sonucu oluşacak tarifelerin, önceden öngörülmesi”*nin olanaksız hale gelmiş olması *“hukuk devletinin en önemli yükümlülüklerinden”* veya *“hukuk devletinin temek ilkelerinden biri”* olan *“eylem ve işlemler karşısında oluşacak hukuki sonuçların önceden öngörülebilir”* olduğu *“adil ve öngörülebilir kurallarla kişilerin yarınlarından kuşku ve endişe duymadan yaşayabilecekleri bir ortam”*ı ifade eden hukuki belirlilik ve hukuk güvenliği içeren ortamı yaratmak yükümlülüğüne aykırıdır.

Kaldı ki belediyelerin veya su ve kanalizasyon idarelerinin yürüttükleri içme suyu ve kanalizasyon hizmetleri tarifelerinin belirlenmesine ilişkin yönetmeliklerde, ne oranda kâr elde edileceğine dair genel bir düzenleme de yoktur ve sonuçta mevzuatımız farklı idarelerin farklı kâr oranları hedeflemesine imkân tanımaktadır. İçme suyu temini ve kanalizasyon hizmetlerinde farklı kâr oranlarının hedeflenmesini sağlayan yasa hükmünün kanaatimizce Anayasa md.13 uyarınca temel haklara

davada uygulanması gereken kural niteliği taşıyan 2560 s. Kn. md.23'te geçen “%10'dan aşağı olmayacak nispetinde bir kâr oranı” ifadesinin Anayasa'nın 2. maddesine aykırı olduğu kanaatine varıldığından, itiraz yoluyla iptali istenmiştir; AYM, E.2011/06, K.2012/16, T.26/01/2012.

⁷⁵⁹ AYM, E.2011/06, K.2012/16, T.26/01/2012 kararında Osman Alifeyyaz PAKSÜT'ün karşıoy yazısı. Aynı kararın karşıoy yazılarında Mehmet ERTEN ile Zehra Ayla PERKTAŞ kâr oranının üst sınırının belirlenmemesini hukuki güvenlik ilkesi dolayısıyla Anayasa md.2'ye aykırı bulurken; Fulya KANTARCIOĞLU ile Osman Alifeyyaz PAKSÜT kâr elde edilmesi yükümlülüğünün getirilmesini su hakkına aykırı bulmaktadır.

getirilecek yasal sınırlama koşullarına uymadığını ve açıkça eşitlik ilkesine aykırılık oluşturmakta olduğu gerçeği karşısında, aklımıza hemen tarifelerin ve kâr oranının belirlenmesine ilişkin olarak merkezi idarenin vesayet yetkisinin olup olmadığı sorunsalı gelmektedir. Zira vesayet mekanizması ile mahallinde görülen içme suyu ve kanalizasyon kamu hizmetlerinin bedellendirilmesinde, hizmetin maddi unsurunun ulusal bir ihtiyaç olduğu dikkate alınarak takdir yetkisinin kullanılmasında keyfiyetin önlenmesi mümkündür.

Mülga 1580 s. Belediye Kanunu md.71 uyarınca belediye meclisinin su tarifelerine ilişkin kararı (1580 s. Kn. md.70(8)) mülki idare amiri yani kaymakam veya valinin onayına tabi olması; mülki amirin bir haftalık süre içerisinde onamaması halinde tarifenin yürürlüğe girmesini sağlamak üzere belediye meclisi kararını Danıştay’ın inceleme ve onayına sunması ve Danıştay’ın bir ay içerisinde karar vermesi söz konusu olmaktaydı. Ancak 5393 s. Belediye Kanunu md.23 uyarınca tarifelere ilişkin belediye meclisinin kararlarının yürürlüğe girmesi mülki amirin onayına tabi kılınmadığından ve 2560 s. Kanunda da bu yönde bir hüküm olmadığından, merkezi idarenin ne belediyeler ne de su ve kanalizasyon idareleri tarafından belirlenen tarifelerin hukuka uygunluk ve yerindeliğini inceleyebilecek bir vesayet yetkisi yoktur. Nitekim Danıştay’ın da belirttiği üzere “§ [...] *İSKİ Yönetim Kurulunca hazırlanan su satışı ve kullanılmış suların boşaltılmasına ilişkin tarifelerin İSKİ Genel Kurulu olarak görev yapan Büyükşehir Belediye Meclisinin onayına sunulacağı, bu meclisçe tarifelerin incelenerek karara bağlanacağı ve bu tarifelerin Büyükşehir Belediye Başkanı tarafından onaylanmasına gerek olmadan yürürlüğe gireceği anlaşılmaktadır. § Anayasanın 127 nci maddesi gereğince, merkezi idare, mahalli idareler üzerinde kanunda belirtilen esas ve usuller dairesinde idari vesayet yetkisine sahiptir. § 2560 sayılı Kanunda ise, merkezi idareye, vesayet yetkisi tanıyan hiçbir hüküm bulunmamaktadır. § Bu durumda, İSKİ Genel Kurulu olarak görev yapan Büyükşehir Belediye Meclisinin, su satışı ve kullanılmış suların boşaltılması ile ilgili tarifeleri, Büyükşehir Belediye Başkanının onayına tabi olmadığı gibi ayrıca bu tarifeler üzerinde herhangi bir merciinde vesayet yetkisi bulunmamaktadır.*”⁷⁶⁰

⁷⁶⁰ “Belediyelere bağlı su ve kanalizasyon idareleri tarafından düzenlenen su tarifelerinin mülki idare amirlerinin onayına bağlı olup olmadığı konusunda düşülen duraksamayla ilgili olarak [...] İçişleri Bakanlığının [...] istişari görüş istemi yazısında aynen: [...] m³ su bedelinin fahiş boyutlara ulaştığı bu yükü de vatandaşın taşıdığı belirtilmekte ve bunun büyükşehir belediyelerine bağlı ‘Su ve Kanalizasyon İdareleri’ tarafından düzenlenen su tarifelerinin hiçbir makam tarafından incelenip gerçek su maliyetlerinin tespit edilmemesinden kaynaklandığı iddia edilmektedir. [...]; su ücret tarifelerinin 2560 sayılı kanunun 9 ncu maddesinin (k) bendi gereğince ilgili Genel Müdürlüğün yönetim kurulu tarafından hazırlanarak genel kurulun onayına sunulması gerekmektedir. Genel kurul

İçme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinde su satışı ve atıksuyun toplanması hizmetlerinin bedellendirilmesine yönelik tarifelerin, bu hizmetlerden bireysel yararlanmayı sağlayan birtakım diğer mal ve hizmetlerin (su sayacı, elektronik kart, sayaç okuma, tetkik ve onarım gibi) satış bedellerinin hedeflenen bir kâr oranı içerecek şekilde belirlenmesine ilişkin takdir yetkisi üzerinde herhangi bir vesayet yetkisi denetimi olmaması, takdir yetkisinin kullanılmasının hukuka uygunluğunun denetlenmeyeceği anlamına gelmemektedir.

Örneğin Ankara 7. İdare Mahkemesi, Ankara ASKİ'nin sırasıyla on yıllık periyodik muayene zamanı dolmuş ve bu nedenle ölçme hassasiyetini kaybetmiş olan mekanik su sayaçları yerine zorunlu olarak ön ödemeli elektronik kartlı sayaçla değiştirilmesine ve buna bağlı olarak 200 TL sayaç bedeli ile 100 TL montaj bedeli istenilmesi ilişkin 18/05/2005 tarihli ve 219 s. kararını, Anayasal ve yasal düzenlemelerin içme suyu ve kanalizasyon kamu hizmetleri anlayışında, hizmetin karşılığının alınmasının, hizmetin sunulmasından sonra gerçekleşecek bir aşama olduğunu, *“kamu hizmetinin sunumu peşin ödemeye bağlanarak anılan anayasal ve yasal kamu hizmeti anlayışına uymayan, ticari niteliği ağır basan yeni bir ilişki biçimi oluşturulmak istendiği”*ni belirterek ve ön ödemeli kartlı su sayaçlarının hizmetin sunumu için mecburi olmadığı gerekçesiyle yürütmesini durdurmuş ve iptal etmiştir⁷⁶¹.

Ön ödemeli sayaçlar konusu, hizmete ilişkin ücretin ne zaman yapılabileceği alınabileceği konusunda bir tartışma açmaktadır. Danıştay'ın da, Ankara 7. İdare Mahkemesi'nin yukarıdaki kararıyla uyum içersinde içme suyu ve kanalizasyon kamu hizmetlerinin ücretlendirilmesinin hizmet sunumundan sonra yapılacağına bir ilke olarak kabul edilmesi gerektiği görüşüne katıldığı belirtilmektedir⁷⁶² Ankara 11. İdare

ise büyükşehir belediye meclisinden oluşmakta ve onayını karar şeklinde belirtmekte olduğundan su tarifesi ile ilgili kararların 1580 sayılı Yasanın 70/8 nci maddesine göre mülki idare amirinin tasdikine tabi kararlardan olduğu düşünülmektedir. Ancak Bakanlığımıza bağlı bazı birimlerin görüşleri yukarıda belirttiğimiz görüş ile çelişkili olup anılan tarifeyle ilgili kararın mülki idare amirinin tasdikine tabi olmadığı yönündedir. Konunun ehemmiyeti ve geniş halk kitlelerini ilgilendirmesi nedeniyle daha sağlıklı bir sonuca ulaşılması ve çelişkinin giderilmesi için, bu hususun 2575 sayılı Danıştay Kanununun 42 nci maddesinin (f) bendi gereğince Danıştay'ca istisari mahiyette incelenerek görüş belirlenmesini emir ve müsaadelerinize arz ederim.” denilmektedir.” Danıştay 1. D., E.1992/175, K.1992/202, T.23/06/1992.

⁷⁶¹ Ankara 7. İdare Mahkemesi, E.2005/2238, T.15/02/2006, **Ankara Barosu Dergisi**, S:2, 2006, ss:252-254; GÖZÜBÜYÜK, TAN, **İDARE HUKUKU (I)**, s.694. Ankara 7. İdare Mahkemesi yürütmenin durdurulması kararından sonra iptal kararı vermiştir. Ankara 7. İdare Mahkemesi, E.2005/2238, K.2007/315, T.22/02/2007'den aktaran ALTIOK Emre B., ARAS, Zeliha, *“Ön Ödemeli Kamu Hizmeti Anlayışı Sosyal Hukuk Devleti İle Bağdaşmaz”*, **Ankara Barosu Dergisi**, S:4, 2008, ss:114-116. k

⁷⁶² Danıştay 8.D., E.2007/77020, K.2007/4496, T.24/06/2008 kararından bahseden ALTIOK, ARAS, *“Ön Ödemeli Kamu ...”*, s.115.

Mahkemesi de, daha önce Ankara 7. İdare Mahkemesi'nin iptal kararına konu olan Ankara ASKİ'nin 18/05/2005 tarihli ve 219 s. kararının, abonenin borcundan dolayı sökülen su sayaçlarının yerine zorunlu olarak ön ödemeli elektronik kartlı sayaçla değiştirilmesine ve buna bağlı olarak 200 TL sayaç bedeli ile 100 TL montaj bedeli istenilmesi ilişkin kısmının yürütmesinin durdurulmasına aynı gerekçelerle karar vermiştir⁷⁶³. Ankara Bölge İdare Mahkemesi, ASKİ'nin yürütmeyi durdurma kararına karşı yaptığı itirazı reddetmiştir⁷⁶⁴. Bu kararlara karşılık ön ödemeli sayaçlar halen belediyeceilikte örnek gösterilen illerde dahi kullanılmaya devam etmektedir. Nitekim Yargıtay⁷⁶⁵ da bir kararında “[...] *Tarifeler Yönetmeliği'nin 12.maddesinde, yeni abonelikler için mekanik veya kartlı sayaç kullanımı hususunda idareye takdir hakkı tanınmış ise de; idarenin bu takdir hakkını kullanırken objektif iyi niyet kurallarına uygun davranması gerekir*” diyerek abonenin ön ödemeli sayaç kullanmaya mecbur tutulmasının tüketici haklarına aykırı olduğunu belirtmekle birlikte su hakkına ilişkin bir değerlendirme yapmamaktadır.

Hizmetten bireysel yararlanmayı sağlayan birtakım diğer mal ve hizmetlerin (su sayacı, elektronik kart, sayaç okuma, tetkik ve onarım gibi) gerek hizmeti sunan idareler tarafından, satış bedellerinin hedeflenen bir kâr oranı içerecek şekilde belirlenmesine ilişkin olarak Rekabet Kurumu'nun denetiminin olduğunu da eklememiz gerekir. Rekabet Kurumu içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinden yararlanmayı sağlayan, ancak yararlanıcıların hizmet sunucusu idareden veya özel kişilerden piyasa koşulları içerisinde satın alarak temin edecekleri su sayaçlarının ve bu sayaçların çalışmasını sağlayan elektronik kartların pazarlanmasını veya tamir ve onarım gibi hizmetleri kamu hizmetinden ayrı bir mal piyasası olarak değerlendirmekte ve bu faaliyetlerin ticari nitelikte faaliyetler olarak 4054 s. Rekabetin Korunması Hk. Kn. (RG:13/12/1994, S22140) hükümlerine tabi olduğunu ifade etmektedir⁷⁶⁶.

⁷⁶³ Ankara 11. İdare Mahkemesi, E.2008/1868, T.26/11/2008'den aktaran ALTIOK, ARAS, “*Ön Ödemeli Kamu ...*”, s.114.

⁷⁶⁴ Ankara Bölge İdare Mahkemesi, Y.D. İtiraz No:2009/128, T.15/01/2009, ALTIOK, ARAS, “*Ön Ödemeli Kamu ...*”, s.116.

⁷⁶⁵ Yargıtay 3. H.D., E.2016/18955, K.2018/5398, T.17/05/2018

⁷⁶⁶ “*Dosya konusu olan şikayet edilen taraf olan ASKİ'nin, 4054 sayılı Kanun'un uygulanması bakımından teşebbüs sayılıp sayılmayacağının tesbit edilmesi ve bu aşamada ASKİ'nin su sayacı satma girişiminin iktisadi bir faaliyet olup olmadığının ve kamuya ait olan bu kurumun bağımsız karar verip veremeyeceğini belirlenmesi gerekmektedir. § Aşağıda Rekabet Kurulu'nun 01-12/114-29 sayılı ve 13.03.2001 tarihli kararına paralel olarak ASKİ'nin şikayet konusu faaliyeti piyasada mal ve hizmet üretme, pazarlama, satma, diğer bir deyişle piyasada ekonomik faaliyet gösterme olarak nitelenen fonksiyonel ölçü ve bağımsız karar verebilme ve ekonomik bakımdan bir bütün teşkil etme olarak nitelenen şekli ölçüt olmak üzere iki kritere dayanılarak değerlendirilmiştir. § 4054 sayılı*

Rekabet Kurumu, ilgili piyasada faaliyet gösteren esnafın veya bunların kurdukları meslek odalarının şikayeti üzerine, hizmet sağlayıcı idarenin, kamu hizmetine yönelik mal/hizmet pazarlama faaliyetlerinde piyasada rekabeti önleyecek eylemlerde bulunup bulunmadığını denetlemektedir. Örneğin Rekabet Kurumu, ASKİ'nin yeni su aboneliği için müracaatta bulunanlara düşük fiyatta su sayacı sattığı ve bu durumun piyasada hakim durumun kötüye kullanılmasını teşkil ederek, su sayacı satan esnafın faaliyetlerini engellediği ve zarara uğramalarına yol açtığı iddiaları ile Ankara Sıhhi Tesisat, Kalorifer, H.G, Doğalgaz, İzolasyon ve Montajcılar Odası tarafından yapılan şikayeti değerlendirmiştir. ASKİ'nin, su sayacı üretici ve pazarlayıcı firmalardan ihale yoluyla temin ettiği su sayaçlarını, yeni abonelik müracaatında ihtiyari satışının yanı sıra zamanında yürürlükte bulunan Tarifeler Yönetmeliği uyarınca sayacın, ihmal sonucunda dikkatsizlikten veya dış etkenlerden dolayı bozulması, kırılması veya tahrip edilerek hurdaya ayrılması halinde mecburi satışına ilişkin olarak Rekabet Kurumu, ASKİ'nin yürüttüğü kamu hizmetinin sürekliliğini sağlamak bakımından ihtiyati stok bulundurma yükümlülüğünde olduğunu ve bu yönde yaptığı toptan alımda KDV hariç ortalama ürün fiyatının, esnaf alış fiyatının yaklaşık yarısı olduğunu tespit etmiş; ölçek ekonomisinden kaynaklanan bu avantajlı fiyat farkının, ASKİ'nin yeni abonelere su sayacı satışının ulaştığı pazar payı ile tüketicinin ASKİ'yi abonelik işlemlerini bir noktada tamamlama, su sayacı almak için piyasada bir süre daha araştırma yapmama talepleri ve kamu kurumuna olan güvenleri ile birlikte değerlendirildiğinde piyasada ASKİ lehine hakim durumun oluşmadığına; ASKİ'nin su sayacı alış maliyeti ile satış fiyatı arasındaki fark analiz edildiğinde maliyet altında satış yapılmadığı ve diğer su sayacı satıcılarının da pazar dışına itilmesi amaçlanmadığından, ayrıca su sayacı pazarında zarar etmediğinden ötürü, tekel olarak faaliyette bulunduğu su satışı pazarındaki gücünü çapraz

Kanun'un 2. maddesinin gerekçesinde 'Teşebbüslerin kamu kurumlarına veya özel kişilere ait olmasının bir önemi yoktur. Her ne kadar rekabet hukukunda da kamu yararı ve kamu düzeninin korunması amaçları ön plana çıkıyorsa da genel ekonomik menfaatlara hizmet etmekle görevlendirilmiş teşebbüslerin bu görevlerini yerine getirmelerinin rekabet kuralları ile çatışmaması gerekir.' denilerek kamu teşebbüslerinin 4054 sayılı Kanun kapsamında olduğu açıkça ortaya konmuştur. § İncelenen şikayete konu su sayacı satışının ticari bir faaliyet olduğuna kuşku bulunmamaktadır. Nitekim, pazarda piyasa ekonomisinin gerekleri çerçevesinde faaliyet gösteren çok sayıda teşebbüs bulunmaktadır. § Diğer taraftan ASKİ, müstakil bütçeye, belediyeden ayrı gelir kaynaklarını ve ayrı yönetime sahiptir. [...] § Ayrıca dosya konusu olan su sayacı satımına ilişkin yönetim kurulunun 9.3.1995 tarihli kararı Abone İşleri Daire Başkanlığının önerisi üzerine alınmıştır. § Bu çerçevede; ASKİ'nin su sayacı satma faaliyetinin ekonomik faaliyet teşkil ettiği ve ASKİ'nin bağımsız karar verebildiği kanaatine varılmış dolayısıyla fonksiyonel ve şekli ölçüt kriterlerinin karşılandığı anlaşılmış ve bu nedenle ASKİ 4054 sayılı Kanun'un uygulanması bakımından teşebbüs olarak değerlendirilmiştir." Rekabet Kurumu, Rekabet Kurulu Kararı, Dosya Sayısı: 2002-3-68, Karar Sayısı: 02-47/587-240, T.08/08/2001.

sübvansiyon yöntemi ile finansal kaynaklarını su sayacı pazarına aktarmak suretiyle de yıkıcı fiyat uygulamasının da söz konusu olmadığına karar vermiştir⁷⁶⁷.

Abonelerden içme suyu dağıtım ve satışı ve atıksuların uzaklaştırılmasına ilişkin tarife bazlı ücretler ile hizmetten bireysel yararlanmayı sağlayan birtakım diğer mal ve hizmetlere (su sayacı, elektronik kart, sayaç okuma, tetkik ve onarım malzeme bedeli, işçili bedeli gibi) ilişkin ücretlere ek olarak abonelik hizmetleri (su/atıksu şebeke imalat bedeli, su açma/kapama bedeli, sayaç mühür bedeli, su kapama aparatı bedeli) bağlamında birtakım bedeller alınmaktadır.

Su ve kanalizasyon idarelerince ihdas edilen abonelik ve tarifeler yönetmeliklerinde Su Tesisleri Harcamalarına Katılma Payı'ndan (STHKP) ayrı olmak üzere aynı gayrimenkule ilişkin de olsa her bir aboneden abonelik hizmet bedeli kalemi olarak bina su ve atıksu sistemi imalat veya bakım bedeli⁷⁶⁸ gibi bedellerin alınması da öngörülebilmektedir. STHKP ileride detaylı olarak inceleneceği üzere sadece gayrimenkul sahiplerinden ve bir defaya mahsus olarak alınabilecek bir mali yükümlülüktür⁷⁶⁹. Ancak, tıkanıklıkların açılması, arızaların bakımı ve onarımı, her binaya ait atıksu parsel bacalarının yükseltilmesi/yenilenmesi, şube yolu bakımı ve onarımı, kanal bağlantılarının periyodik veya istek üzerine temizliği, arızalı veya belirli bir yılı aşkın sayaç veya vanaların değiştirilmesi, sayaç bakım ve onarımı gibi ıslah çalışmalarına yönelik bakım bedelleri her aboneye ayrı ayrı bakım bedeli olarak yansıtılan bir ücrettir.

Bunun yanında su ve kanalizasyon idareleri farklı abonelik gruplarına ilişkin farklı kapsamda olmak üzere abonelik teminat(güvence) bedeli adı altında bir bedel daha tahsil etmektedirler. Abonelik teminat bedeli, genel yönetim kapsamındaki kamu idarelerinden, kamu tüzel kişiliklerinden, bedelsiz su kullanan aboneler ile ön ödemeli su kullanan abonelerden alınmayan ve abonelik sözleşmesinin iptali halinde aboneye iade edilen bir kalem olup, amacı ise abonelik sözleşmesinin sona ermesi veya sözleşmenin feshi halinde bir tahakkuk dönemindeki su ve/veya atıksu tüketim bedelinin ödenmemiş kısmının tahsil edilmesini sağlamaktır. Kanaatimizce abonelik teminat bedeli su hakkı bağlamında kullanılan su miktarını kapsayacak şekilde hesaplanmamalıdır.

⁷⁶⁷ Rekabet Kurumu, Rekabet Kurulu Kararı, Dosya Sayısı: 2002-3-68, Karar Sayısı: 02-47/587-240, T.08/08/2001.

⁷⁶⁸ Örn. İSKİ Abone Hizmetleri Tarife ve Uygulama Yönetmeliği md.35; Ankara ASKİ Tarifeler ve Abone Hizmetleri Yönetmeliği md.15, 20, 21, 22;

⁷⁶⁹ Yargıtay 13. H.D., E.2006/11903, K.2007/1103, T.02/02/2007.

Su kapama-açma bedeli, sayaç mühür bedeli, su kapama aparatı bedeli hizmet koşullarına aykırı yararlanma halinde ilgili aboneden alınabilen bedeller su ve kanalizasyon idarelerinin abonelik ve tarifeler yönetmeliklerinde yaptırımlar tarifesinde başlığında belirlenen bazı bedellendirir. Bu bedeller aslında bir idari tedbir ile birlikte hizmet düzeninin bozulması sebebiyle ilgili su ve kanalizasyon idaresinin yaptığı ek masrafları normal yararlanma koşullarına uymayan aboneye uygulanan ceza ve söz konusu masrafların ihlalcie yansıtmasından başka bir nitelik taşımamaktadır. Dolayısıyla bu bedellerin aslında içme suyu ve kanalizasyon hizmetinin bedellendirilmesinde değerlendirilmemesi gerektiği kanaatindeyiz.

2) Vergi ve benzeri mali yükümlölükler ile bedellendirme ve ücretin vergilendirilmesi sorunu

2464 s. Belediye Gelirleri Kanunu Mükerrer md.44 “(7) *Su tüketim miktarı esas alınmak suretiyle hesaplanan çevre temizlik vergisi, su faturasında ayrıca gösterilmek suretiyle tahakkuk etmiş sayılır. Bu suretle tahakkuk eden vergi, su tüketim bedeli ile birlikte belediyelerce tahsil edilir. Su ve kanalizasyon hizmetleri ayrı bir kanunla düzenlenmiş bulunan büyük şehir belediye sınırları ve mücavir alanlardaki çevre temizlik vergisi ise [...] 2560 sayılı Kanun hükümlerine göre kurulan su ve kanalizasyon idarelerince tahsil edilir.*” hükmü uyarınca çevre temizlik vergisinin (ÇTV) hesaplanmasında atıksu üretimi dikkate alınmaktadır. Ancak dikkat etmek gerekir ki ÇTV kanalizasyon hizmetine yönelik değil, belediyelerin her türlü atığa karşı çevreyi temiz tutmak üzere katı atık ve atıksular için gerçekleştirdikleri tüm atık toplama, uzaklaştırma ve bertaraf faaliyetleri başta olmak üzere içme suyu ve kanalizasyon kolluğu ile çevre kolluğu da dahil olmak üzere sağlıklı ve dengeli bir çevre yaratmak üzere mahalli olarak yürütölen tüm kamusal faaliyetlerin finansmanı için toplanan bir bedeldir⁷⁷⁰.

Bu bağlamda ÇTV’nin bizatihi kanalizasyon hizmetlerini finanse etmesi düşünölemez. Kaldı ki Yargıtay da 2560 s. Kn. hükümlerine göre kurulan su ve kanalizasyon idarelerinin tekeline verilen hizmetlerin yürütölmesi karşılığında alınan

⁷⁷⁰ ÇTV’nin “tahsilinde vergilerin tabi olduğı usul uygulanmayacak” ve “mükellefi, katılma payından farklı olarak her ne şekilde olursa olsun binayı kullanan kişiler” olan “bir çeşit ücret” olup, “atıksu hizmet bedeli” niteliğı taşıdığına dair karşıt görüş için bkz. GÜLER, **SU HİZMETLERİ YÖNETİMİ**, s.76.

atıksu bedelinin ÇTV içinde olmadığını açıkça ifade etmektedir⁷⁷¹. Nitekim Maliye Bakanlığı'nca hazırlanan 2464 s. Belediye Gelirleri Kanunu Genel Tebliği Seri No.14 (RG: 08/01/1994, S:21812) md.9'da atıksu bedeli alan belediyelerin, çevre ve temizlik vergisi su tüketim bedeli ile birlikte tarh ve tahakkuk ettirilip tahsil edileceğinden; mükerrer şekilde vergi alınmamakta olduğunu ifade edilerek ÇTV ile atıksu ücretinin farklı olduğunu açıklanmaktadır.

Buna karşılık vergi mahkemeleri ve Danıştay 01/01/1994 tarihinden 01/01/2004 tarihi arasında 2464 s. Kn. Mükerrer md.44'ün ilk halinde atıksu bedelinin bizatihi ÇTV olduğunu, su ve kanalizasyon idarelerinin 2560 s. Kn. md.23'teki yetkileri doğrultusunda abonman sözleşmesine dayalı olarak atıksu ücreti tahsil edemeyeceğini benimsemiştir⁷⁷². Bu kararlarda 2464 s. Belediye Gelirleri Kanunu'na Mükerrer Md.44'ün ilk düzenlemesi olan 3914 s. Belediye Gelirleri Kanununda Değişiklik Yapılması Hk. Kn.da (RG:24/07/1993, S:21647) "*Belediye sınırları ve mücavir alanlar içinde bulunan ve belediyelerin [...] kanalizasyon hizmetlerinden yararlanan konut, işyeri ve diğer şekillerde kullanılan binalar*"ın ÇTV'ye tabi oldukları hükmü dolayısıyla atıksuyun sadece vergi ile bedellendirildiği yorumu yer almaktadır.

Sayıştay Genel Kurulu bu konuda büyükşehir belediyelerinde kanalizasyon hizmetlerini gören su ve kanalizasyon idarelerinin abonman sözleşmesi bağlamında aldıkları atıksu ücretlerinin ÇTV'den farklı olduğunu açıklamıştır⁷⁷³. Nitekim bu tarihler arasında büyükşehir belediyelerinin olduğu illerde belediyelerin ÇTV tahsil etmesi söz konusu olmuştur. 5035 s. Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hk. Kn. (RG:02/02/2004, S:25334.M.) md.41 ile değiştirilen 2464 s. Kn. Mükerrer Md.44'te ÇTV'nin "*belediye sınırları ve mücavir alanlar içinde bulunan ve belediyelerin çevre temizlik hizmetlerinden yararlan*"ma karşılığı bir bedel olduğu düzenlenerek atıksu ücretinden ayrı olduğu açıkça ifade edilmiştir. Uyuşmazlık Mahkemesi de ÇTV tahsil

⁷⁷¹ Yargıtay 13. H.D., E.2001/10852, K.2001/11423, T.06/12/2001 (Legalbank); Yargıtay 13. H.D., E:2003/12807, K.2004/3210, T.11/03/2004 (Legalbank).

⁷⁷² Danıştay 9. D., E.2005/278; K.2006/352, T.16/02/2006; Danıştay 9. D., E.1998/2387, K.1999/2815, T.29/06/1999; örn. İzmir 3. Vergi Mahkemesi, E.2000/915, K. 2001/860, T.04/06/2001 kararını onayan Danıştay 9. D., E.2001/4337, K.2002/2823, T.11/06/2002.

⁷⁷³ Sayıştay Genel Kurulu, İçtihadı Birleştirme Kararı, E.2003/1, K.5057/1, T.05/05/2003; "*2560 sayılı Kanunun yukarıda açıklanan 13 ve 23'üncü maddelerinde yer alan hükümler, büyükşehir belediyelerine, belirlemiş oldukları tarifeler üzerinden kullanılmış suların uzaklaştırılması hizmetine karşılık olmak üzere abonelerden atıksu bedeli adı altında bir ücret tahsil etmelerine cevaz vermekte olup, Kanunda herhangi bir muafiyet hükmüne de yer verilmemiştir. O nedenle bütün abonelerin bu bedeli ödemesi gerekmektedir. § 2560 sayılı Kanun 20.11.1981 tarihinde kabul edilmiş, 2464 sayılı Kanunun Çevre Temizlik Vergisine ilişkin mükerrer 44'üncü maddesi ise 15.7.1993 tarihinde bu Kanuna eklenmiştir. Çevre Temizlik Vergisine ilişkin düzenleme 2560 sayılı Kanunun kabul tarihinden daha sonraki bir tarihte yapılmasına karşılık, 2560 sayılı Kanunda herhangi bir değişiklik yapılmamıştır.*"

eden su ve kanalizasyon idarelerinin abonman sözleşmesine dayanarak ayrı bir atıksu ücreti istenip istenemeyeceğine ilişkin olarak, Danıştay ve Yargıtay arasındaki görev uyuşmazlığına ilişkin olarak verdiği kararda ÇTV'nin ayrı, atıksu ücretinin ayrı bir bedel olduğunu ifade etmiştir⁷⁷⁴.

Uyuşmazlık Mahkemesi, 2464 s. Belediye Gelirleri Kanunu'na Mükerrer Md.44'ü ekleyen 3914 s. Kn.'un Genel Gerekçesinde “*çevre temizlik vergisinin, belediyelerin içinde bulunduğu mali sıkıntılara acil ve kısa vadeli bir çözüm olmak üzere getirildiği*” gerekçesi ile çevre ve temizlik vergisinin sadece atıksu ücreti almayan belediyelerce alınabilecek bir bedel olduğuna da hükmetmiştir. Uyuşmazlık Mahkemesi'nin bu savının sonucu kanalizasyon hizmetlerini atıksu ücreti ile bedellendiren belediyeler ile su ve kanalizasyon idarelerince ÇTV alınmaması olacaktır. Bu sava katılmak mümkün değildir. Öncelikle atıksu ile ilgili ÇTV'nin ‘su tüketim bedeli’ ile birlikte tarh, tahakkuk ve tahsil ediliyor olması atıksu bedelinin yerine geçtiği anlamına gelmemekle birlikte, su ve kanalizasyon idarelerinin abonman sözleşmeleri kapsamında ayrıca atıksu ücreti alacağına hükmederken belediyelerin su ve kanalizasyon genel müdürlüklerinin atıksuyu ayrıca ücretlendiremeyeceğini ifade etmek eşitlik ilkesine aykırı olmakla birlikte 5393 s. Belediye Kanunu md.15(d) uyarınca belediyelerce “*vergi, resim ve harç dışındaki özel hukuk hükümlerine göre tahsili gereken [...], atıksu (hizmeti) karşılığı*”nın ücret olarak belirleneceği hükmüne aykırılık teşkil edecektir⁷⁷⁵. Nitekim Danıştay, İskenderun Belediyesi su ve kanalizasyon genel müdürlüğünce, İskenderun Belediye Meclisinin 16/10/2006 günlü kararı ile ücretler tarifesinde yer alan tüketilen su miktarına göre ayrıca ‘kanal kullanım’ ücreti alınmasına ilişkin kararına binaen, atıksu ücreti mahiyetinde ‘kanal kullanım ücreti’ alınmasına karşı açılan davada Hatay İdare Mahkemesi'nin davalı idarenin büyükşehir belediyesi olmaması dolayısıyla ayrıca atıksu ücreti

⁷⁷⁴ UYM H.B., E.1991/29, K.1991/29, T.14/10/1991; UYM H.B., E.2004/127, K.2007/31, T.02/04/2007.

⁷⁷⁵ Sayıştay Genel Kurulu, İçtihadı Birleştirme Kararı, E.2003/1, K.5057/1, T.05/05/2003. Azınlık Görüşü'nde kanaatimiz şu şekilde ifade edilmiştir “[...] *fıkra da bahsi geçen ‘atıksu ile ilgili’ şeklindeki ifadede de anlaşılacağı üzere Çevre Temizlik Vergisi, atıksu bedelinin dışında ilâve olarak alınması öngörülen bir vergidir. Atıksu bedeli ile ilgili Çevre Temizlik Vergisinin su tüketim bedeli ile birlikte tahsil edileceği yönündeki hükmü, atıksu bedelinin kendisinin Çevre Temizlik Vergisi olduğu şeklinde yorumlamak mümkün değildir. Bu ifade ile sadece verginin nasıl tahsil edileceği belirtilmiştir. Bu durumda, belediyelerin abonelerinden almış oldukları atıksu bedeli; atıksuyun kendi bedeli ve ilâve olarak alınan Çevre Temizlik Vergisi olmak üzere iki unsurdan oluşmaktadır. [...] Diğer taraftan konu her ne kadar büyükşehir belediyeleri ile ilgili olarak gündeme gelmişse de büyükşehir dışında kalan diğer belediyeler açısından da uygulamanın aynı şekilde olması gerekmektedir. Zira bu belediyelerce de kullanılmış suların uzaklaştırılmasına ilişkin hizmet yerine getirilmekte olup aksi bir uygulama Anayasanın eşitlik ilkesine de aykırılık teşkil edecektir.*”

alamayacağından kanal kullanım ücretinin iptaline dair hükmünü “[...] *büyükşehir belediyesi statüsünde bulunmayan belediyelerin atıksu bedeli tahsil etmesini engelleyici nitelikte değildir. § Zira; yukarıda yer verilen 5393 sayılı Belediye Kanun’un 15. maddesinin (d) ve (e) bentlerinde belediyelere atıksuyu uzaklaştırma görevinin verilerek bu hizmetin karşılığı olarak atıksu bedeli tahsil edebilecekleri de açıkça düzenlenmiştir.*” diyerek bozmuş ve belediyelerin de atıksu ücreti alabileceğine hükmetmiştir⁷⁷⁶.

5035 s. Kn. değişikliğinden sonra Maliye Bakanlığı Gelir İdaresi Başkanlığı Katma Değer Vergisi Kanunu’na ilişkin 08/08/2011 tarihli ve 60 numaralı Sirküler, 4.1. Atıksu Bedeli ve Çevre Temizlik Vergisi başlıklı açıklamasında 01/01/2004 tarihinden itibaren atıksuya ilişkin çevre temizlik vergisi uygulamasına son verilmiş olduğunu ifade etmiştir. Günümüzde konutlara ait ÇTV tarihinde artık atıksu değil su tüketim miktarı (m³/TL) dikkate alınmaktadır; ancak bu durum ÇTV’nin içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerine yönelik bir bedellendirme olduğu gerçeğini değiştirmemektedir⁷⁷⁷. Zira Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından çıkarılan Atıksu Altyapı ve Evsel Katı Atık Bertaraf Tesisleri Tarifelerinin Belirlenmesinde Uyulacak Usul ve Esaslara İlişkin Yönetmelik md.13(2) uyarınca atıksuların uzaklaştırılmasından alınacak ücretler toplam sistem maliyeti üzerinden ancak ÇTV mahsup edilerek belirlenmelidir⁷⁷⁸.

İçme suyu ve kanalizasyon hizmetlerine ilişkin bedellendirme abonman sözleşmeleri ve tarifeler uyarınca alınan ücret niteliğinde olan bedellerine ek olarak bir de altyapı katılım payı alınması söz konusudur.

2464 s. Belediye Gelirleri Kanunu md.88 uyarınca “*belediyelerce veya belediyelere bağlı müesseselerce içme suyu şebeke tesislerinin yapılması, tevsii ve ıslahı için yapılacak hizmetler*” karşılığında dağıtımın yapıldığı saha dahilindeki gayrimenkullerin sahiplerinden, ‘Su Tesisleri Harcamalarına Katılma Payı’ alınacağı düzenlenmiştir. Zira içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerini yürüten idareleri bireysel

⁷⁷⁶ Hatay İdare Mahkemesi E.2007/653, K.2008/784, T.17/06/2008 kararını bozan Danıştay 8. D., E.2008/10878, K.2012/8229, T.31/10/2012.

⁷⁷⁷ Not etmek gerekir ki atıksuyun toplanması, uzaklaştırılması, arıtılması ve deşarjı için hem ÇTV’nin alınması hem de atıksu bedelinin alınması ekonomik bakış açısıyla çifte vergilendirme olarak değerlendirilmektedir. Bkz. ACUNER Serkan, “*Katı Atık Ve Atıksu Bedelinin Hukuki Niteliği Ve Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Değerlendirilmesi*”, **Türk İdare Dergisi**, S:478, 2014, s.161-162.

⁷⁷⁸ Atıksu Altyapı ve Evsel Katı Atık Bertaraf Tesisleri Tarifelerinin Belirlenmesinde Uyulacak Usul ve Esaslara İlişkin Yönetmelik md.13(2) “*Ücret, 2464 sayılı Kanunun Mükerrer 44 üncü maddesi hükmü gereği alınan çevre temizlik vergisi, [...] 2560 sayılı Kanunun 13 üncü maddesi uyarınca alınan kullanılmış suları uzaklaştırma bedelleri toplam sistem maliyetinden çıkartılarak belirlenir.*”

yararlanma sağlayacak altyapıları mali destek olmaksızın yapmaya zorlamak imkânı yoktur; bireysel yararlanma isteyenlerin idarenin girişeceği yatırımların finansmanına mali destekte bulunmaları zorunludur. Yargıtay da bu durumu şu şekilde açıkça ifade etmektedir “[...] *davalının tekelinde bulunan bu kamu hizmetinin ondan yararlanmak hakkını taşıyan bütün kişilere eşitlikle sağlanması idare hukukunun ve iltihaki sözleşmelerin bir gereği ise de; idarenin elindeki teknik olanaklar dışında yararlanma isteyen fert de özel bir durumda bulunduğundan, bu durumun gerektirdiği yeni koşullara yine objektif esaslara göre uymak zorunluğundadır. Çünkü fert, idarenin içinde bulunduğu özel durumlara, olanaksızlıklara rağmen, idareyi daha büyük külfetlere katlanmaya zorlayamaz. [...] Bu itibarla eğer idare mali ve dolayısıyla teknik olanaksızlıklar içinde bulunuyorsa, pek doğal olarak [...] bazı tesisler yapılmasını, giderler ödenmesini yine objektif koşullarla fertten isteme hakkını kazanacaktır.*”⁷⁷⁹

2646 s. Kn. md.89 uyarınca bu katılım payının⁷⁸⁰ hesaplanmasında bina ve arsa vergi değerinin %2’sini geçmemek kaydıyla, gerek bir program dahilinde gerek istek üzerine doğrudan doğruya yapılan hizmetler dolayısıyla yapılan giderlerin tamamının dikkate alınacağı; Anayasa md.73/4 doğrultusunda ve belediyelerin görüşü alınmak suretiyle, Cumhurbaşkanı’nın harcamalara katılma paylarını 1/2’ye (peşin ödemede 1/3’e) kadar indirmeye, pay çeşitlerine göre farklılaştırma yapmaya, payların ödenecek miktarını birlikte veya pay çeşitlerine göre ayrı ayrı olmak üzere Çevre ve Şehircilik Bakanlığınca bildirilecek son genel nüfus sayımı sonuçlarını da dikkate almak ve belediyeler itibariyle tespit etmeye yetkili olduğu⁷⁸¹; md.93 uyarınca harcamalara katılma paylarının ilgisince kanunda öngörülen şekilde ödenmediği takdirde, payın tahsilini sağlamak üzere tapu dairelerinin gayrimenkullerin satış, hibe ve trampa işlemlerini gerçekleştirmeyecek olmaları dikkate alındığında harcamalara katılma

⁷⁷⁹ Yargıtay 4. H.D., E.1975/3743, K.1975/7667, T.16/06/1975; Yargıtay 13. H.D., E.2002/2684, K.2002/4736, T.29.4.2002 (Kazancı İçtihat Bankası)

⁷⁸⁰ Su Tesisleri Harcamalarına Katılma Payı’nın bedelsizlik ilkesine aykırı olduğu, giderlerin tamamını karşılamaya yönelik olduğu ve bu sebeple katılma payı niteliğini aştığı, yararlanmanın ihtiyari değil, zorunlu bir hizmet olması dolayısıyla da bedel talep edilemeyeceği görüşü için bkz. AYAYDIN, **İDARE HUKUKU’NA GİRİŞ**, s. 182-183.

⁷⁸¹ Benzer şekilde 2644 s. Belediye Gelirleri Kanunu Mükerrer md.44(12) uyarınca Cumhurbaşkanı; Mükerrer md.44(5)’teki tarifedeki işyerleri ve diğer şekilde kullanılan bina gruplarını belirlemeye ve Mükerrer md.44(4) ile (5)’te yer alan tutarları yöreler, belediyelerin nüfusları ve bina grupları itibarıyla ayrı ayrı dörtte birine kadar indirmeye veya yarısına kadar artırmaya yetkilidir. Belirtmek gerekir ki 2019 yılı itibarıyla Maliye Bakanlığı’nca hazırlanan 2644 s. Belediye Gelirleri Kanunu Genel Tebliği Seri No.51 md.5 uyarınca bu hükmün verdiği yetkiye dayanarak yürürlüğe konulan 13/12/2005 tarihli ve 2005/9817 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı md.7 uyarınca indirimler yapılmaktadır. Cumhurbaşkanı henüz bu maddeye dayanarak bir düzenleme yapmamıştır.

paylarının Anayasa md.73'te belirtilen "benzeri mali yükümlülük" olduğu sonucuna varılır.

Dikkat edileceği üzere ÇTV'nin aksine Su Tesisleri Harcamalarına Katılma Payı (STHKP) doğrudan içme suyu ve kanalizasyon hizmetinin altyapısının kurulmasına, genişletilmesine ve onarılmasına yönelik finansmanını sağlamayı amaçlamaktadır. Ayrıca teorik olarak içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinin bedellendirilmesinde altyapı için abonelerden STHKP alındığına göre ayrı bir bedelin istenmesi söz konusu olmayıp sadece işletme giderleri için ücretlendirme yapması söz konusu olmalıdır. Belediyelere tanınan harcamalara katılma payını tahsil yetkisini büyükşehir belediyelerinde su ve kanalizasyon idaresi kullanmaktadır. Zira 2560 s. Kn. md.13 uyarınca su ve kanalizasyon idaresinin gelirleri arasında *"b) Belediye Gelirleri Kanunu uyarınca, su ve kanalizasyon tesislerinden yararlananlardan ilgili belediye adına alınacak katılma payları"* da sayılmıştır. Ayrıca su ve kanalizasyon idarelerince ihdas edilen abonelik ve tarifeler yönetmeliklerinde öngörülen su/atıksu şebeke imalat bedeli gibi bedeller şebeke tesislerinin yapılması, genişletilmesi ve onarımına yönelik olduğundan eğer gayrimenkul sahibi adına katılım payı ödenmiş ise, ödenmiş kısmın bu bedellerden mahsup edilmesi de gerekecektir⁷⁸². Zira katılım paylarının kanalizasyon hizmetlerinin ücretlendirilmesine esas olan toplam sistem maliyetinden mahsup edileceği Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından çıkarılan Atıksu Altyapı ve Evsel Katı Atık Bertaraf Tesisleri Tarifelerinin Belirlenmesinde Uyulacak Usul ve Esaslara İlişkin Yönetmelik md.13(2)'de öngörülmektedir⁷⁸³.

Bedellendirmede bir başka tartışma konusu ise içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinden katma değer vergisi alınıp alınmayacağıdır. 25/10/1984 tarihli ve 3065 s. Katma Değer Vergisi Kanunu (RG:02/11/1984, S:18563) KDV istisnalarını düzenleyen md.17 uyarınca *"h) [...] köy tüzel kişiliklerince köyde ikamet edenlere yapılan ticari amaçlı olmayan perakende içme suyu teslimleri, [...] nden"* katma değer vergisi alınmamaktadır. Ancak belediyeler ile su ve kanalizasyon idarelerinin belde ve il halkına sundukları içme suyu hizmetinden günümüzde %8 ve kanalizasyon (atık/kullanılmış su uzaklaştırma) hizmetinden günümüzde %18 oranlarında KDV alınmaktadır.

⁷⁸² Örn. İSKİ Abone Hizmetleri Tarife ve Uygulama Yönetmeliği md.30(e).

⁷⁸³ Atıksu Altyapı ve Evsel Katı Atık Bertaraf Tesisleri Tarifelerinin Belirlenmesinde Uyulacak Usul ve Esaslara İlişkin Yönetmelik md.13(2) *"Ücret, 2464 sayılı [...] Kanunun 87 nci maddesi uyarınca alınacak kanalizasyon harcamalarına katılma payı 2560 sayılı Kanunun 13 üncü maddesi uyarınca alınan kullanılmış suları uzaklaştırma bedelleri toplam sistem maliyetinden çıkartılarak belirlenir."*

Su hakkı başlı başına bedellendirmede farklı vergilerin uygulanmamasını gerektirmemektedir; ancak KDV'nin konusunun ticari bir mal ve hizmet sunumu olduğu dikkate alındığında, köylerde içme suyu dağıtımından kâr elde etmenin yasal olarak söz konusu olmaması dolayısıyla ticari bir kazanç olmadığı, buna karşılık belde ve büyükşehir belediyesi olan illerde ise kâr elde ediliyor olması dolayısıyla ticari bir kazanç olması sebebiyle KDV'nin uygulandığını ifade etmek mümkündür. Bu durum da yukarıda detaylı olarak ele aldığımız kâr olgusunun bedellendirmede ne kadar önemli olduğunun bir başka göstergesidir.

Kanaatimizce içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinden su hakkı bağlamında bir kâr elde edilmemesi ve bu doğrultuda bu hizmetlerin KDV'ye de tabi olmaması gerekmektedir. Ancak su hakkının başlı başına, hak öznelerinin köy veya belde veya büyükşehirlerde yaşaması konusunda içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinden kâr elde edilmesi ve KDV'ye tabi tutulması hususunda bir ayırım yapılmamasını gerektirdiğini söylememiz de mümkündür. Tüm bunlara ek olarak büyükşehirlerde su ve kanalizasyon idarelerinin su bedeli ile atıksu bedelinin hesaplanmasında, atıksu uzaklaştırma ile bakım hizmetlerinin bedellerinin vergilendirilmesinde farklı yöntemler izledikleri de görülmektedir. Örneğin İSKİ ile Manisa MASKİ kullanılmış/atıksu bedelini içme suyu bedelinin içine gömmekte ve %8'lik tek KDV uygulamakta, bunun yanında ayrıca kullanılmış/atıksu uzaklaştırma hizmetini bedellendirmemekte iken; örneğin Malatya MASKİ ile Adana ASKİ, su satış ve atıksu bedelini ayrı ayrı belirterek %8 oranında, atıksu uzaklaştırma hizmeti ve bakım hizmeti bedeline %18 oranında KDV uygulamaktadırlar. Su ve kanalizasyon idareleri arasındaki bu farklı KDV uygulamalarının da bedellendirmede yine hukuken sebeplendirilemeyen eşitsizlikler yaratmakta olduğu açıktır.

3) Bedellendirme - maliyet ilişkisi

İçme suyu satışından alınacak ücretlere ilişkin olarak Su Havzalarının Korunması ve Yönetim Planlarının Hazırlanması Hk. Yönetmelik (RG:17/10/2012, S:28444) md.5(f)'de *“Kirleten ve kullanan öder prensibi ile uyumlu olacak şekilde çevresel maliyetleri [md.1(g)-Çevre ve ekosistemleri olumsuz yönde etkileme bedelini] ile kaynak maliyetlerini [md.1(u)-Su kaynağının tabii beslenme ya da yenilenme oranının üzerinde tüketilmesi yüzünden diğer kullanımlar için kaçırılan fırsatların maliyetlerini] içeren su hizmetlerinin toplam maliyetinin karşılanması”* nın

esas olduğu belirtilmiş; ‘*Su hizmetlerinde tam maliyet geri dönüşü*’ başlıklı md.14’te “(1) *Su sistemlerinin toplam maliyeti; yatırımın finansal maliyetini, sistemin işletilme ve bakım maliyetini, sabit varlıkların amortisman maliyetini, yönetim ve izleme giderlerini, vergileri, kamulaştırma ve sistemin finansal sürdürülebilirliğini sağlayacak öz kaynak getirisinden oluşan tam maliyeti ihtiva eder. (2) Tam maliyet, kaynak maliyetini ve çevresel maliyeti de ihtiva eder.*” hükmü ile su hizmetlerinden yararlananların ödeyeceği bedelin kapsamını belirlemiş ve “(3) *Su tarifeleri, tam maliyeti karşılayacak şekilde yetkili idarece belirlenir.*” şeklinde açıkça bu bedelin ücret şeklinde olduğunu ve ücretlendirmenin içme suyu ve kanalizasyon hizmetini sunan belediye ve il özel idareleri ile su ve kanalizasyon idarelerince belirlenen tarifeler çerçevesinde yapılacağını ifade edilmiştir. Ancak tam maliyetin üzerine nasıl bir kâr konulacağı belirtilmemiştir. Bu yönetmelik 28/10/2017 ve 30224 s. Resmi Gazete’de yayımlanan değişiklik ile Havza Yönetim Planlarının Hazırlanması, Uygulanması ve Takibi Yönetmeliği olarak değiştirilmiş ve aktardığımız hükümler mülga edilmiş; md.5(ğ)’de “*su fiyatlarının, çevresel ve kaynak maliyetleri de dahil olmak üzere, su hizmetlerine ilişkin maliyetin karşılanmasını sağlayacak şekilde belirlenmesi*”nin esas olduğu ifade edilmiş ancak yönetmelikte çevre ve kaynak maliyetinin ne olduğu da açıklanmamıştır. Kısaca içme suyunun ücretlendirilmesinde çevresel maliyetler ile kaynak maliyetlerinin ne olduğu belediyeler ile su ve kanalizasyon idarelerinin tarifeleri belirlemekle yetkili yönetim kurulları olan belediye genel meclislerinin takdir yetkisine bırakılmıştır.

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından çıkarılan Atıksu Altyapı ve Evsel Katı Atık Bertaraf Tesisleri Tarifelerinin Belirlenmesinde Uyulacak Usul ve Esaslara İlişkin Yönetmelik (RG:27/10/2010, S:27742) md.5 uyarınca “*Sürdürülebilir atıksu [...] hizmet[...]inin yönetilmesi amacıyla tarifelerin belirlenmesinde; a) Toplam sistem maliyetlerinin tarifelere yansıtılması, b) Tarifelerin kirleten öder ilkesine göre belirlenmesi, c) Atıksu hizmetlerinden tahsil edilen ücretlerin, atıksu;[...] ile ilgili hizmetler dışında kullanılmaması, esastır.*” Atıksu hizmetleri için ücretlendirme başlıklı md.17(1)’de tam maliyet esaslı tarifelerin ve kirleten öder esaslarının uygulanacağı tekrar edilmekte ve md.17(4)’te yer alan “*Atıksu hizmetlerinin sürdürülebilirliği için asgari atıksu ücreti 0,30 TL’dir.*” hükmü ile atıksuların uzaklaştırılmasına ilişkin ücretlendirmede takdir yetkisi asgari bakımdan sınırlandırılmaktadır. Ancak idare, bakanlığın uygun görüşünü alarak ücretlendirmeyi bu asgari limitin altında da gerçekleştirebilmektedir.

Atıksuların uzaklaştırılmasından alınacak ücretlere ilişkin tarifelerin belirlenmesinde yönetmelik md.13 uyarınca “(1) *Toplam sistem maliyeti, yatırımın finansal maliyeti, sistemin işletilmesi ve bakımı, sabit varlıkların amortisman maliyetleri, yönetim ve izleme giderleri, vergiler, kamulaştırma ve sistemin finansal sürdürülebilirliğini sağlayacak özkaynak getirisinden oluşan tam maliyeti içerir. Toplam sistem maliyeti, atıksu [...] sisteminin işletilmesi ve sürdürülebilirliği ile bağlantısı olmayan maliyetleri içermez.*” Yönetmelik md.13(2) uyarınca atıksuların uzaklaştırılmasına ilişkin toplam sistem maliyetinden ÇTV ve STHKP’nin mahsup edileceği daha önce de ifade etmiştik.

Buna ek olarak Atıksu Altyapı ve Evsel Katı Atık Bertaraf Tesisleri Tarifelerinin Belirlenmesinde Uyulacak Usul ve Esaslara İlişkin Yönetmelik (RG:27/10/2010, S:27742), md.17(4)’te yapılan değişiklik⁷⁸⁴ ile “*Atıksu hizmetlerinin sürdürülebilirliği için asgari atıksu ücreti 0,30 TL/m³’tür. [...] Belirlenen metreküp temelindeki atıksu ücreti, metreküp su ücretinin %50’sini aşamaz.*” hükmü getirilerek atıksu ücretlendirmesinin asgari olarak 0,30 TL yerine 0,30 TL/m³ olarak uygulanacağı hükmünün yanı sıra atıksu ücretlendirmesinin bu miktarı aşacak şekilde tam maliyet esasına göre belirlenecek tarifelere dayanarak yapılacağı hallerde idarenin takdir yetkisine azami bakımdan metreküp su ücretinin %50’sini aşmamak kaydıyla bir sınırlama getirilmiştir.

Görülmektedir ki su ve kanalizasyon idarelerinin su satışına yönelik tarifelerinin hazırlanmasında hizmetin çevresel ve kaynak maliyetleri de dahil olmak üzere maliyetinin karşılanması esas olmakla birlikte bu maliyetlerin ne olduğuna ilişkin sınırlandırılmamış bir takdir yetkisi tanınmış ancak atıksuyun uzaklaştırılması hizmetinin ücretlendirilmesi hususunda Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından çıkarılan Atıksu Tarifelerinin Belirlenmesine Yönelik Kılavuz’un esas alınması ile birlikte atıksu ücretine ilişkin asgari ve azami limitler tespit edilmiştir. Bu halde su ve kanalizasyon idarelerinin içme suyu satışı ve atıksuyun uzaklaştırılması ücretlerinin belirlenmesine esas teşkil eden tarifelerinde hangi unsurların esas alındığını ve bunun su hakkı ile uyumlu olup olmadığına bakmak gerekir⁷⁸⁵.

Tarifelerin hangi maliyetleri kapsayacağı konusu su hakkı bağlamında çokça tartışılmaktadır; zira tarifelerin içme suyu ve kanalizasyon hizmetini bir piyasa haline

⁷⁸⁴ Atıksu Altyapı ve Evsel Katı Atık Bertaraf Tesisleri Tarifelerinin Belirlenmesinde Uyulacak Usul ve Esaslara İlişkin Yönetmelikte Değişiklik Yapılması Hk. Yönetmelik (RG:22/5/2018, S:30428).

⁷⁸⁵ Belediye su ve kanalizasyon genel müdürlüklerinin abonelik ve tarife uygulamalarına erişilemediğinden sadece su ve kanalizasyon idareleri incelenmiştir.

getirdiği ifade edilmektedir⁷⁸⁶. Tarifelerin ekonomik açıdan değerlemesi tezimizin boyutunu aşmakla birlikte maliyetler tablosunu kısaca aktarmakta fayda vardır. İçme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinde tarifeler, işletme ve bakım maliyetleri ile sermaye harcamaları tam arz maliyetini; tam arz maliyetinin üzerine fırsat maliyeti ve ekonomik dışsallıkların maliyetini kapsayacak şekilde tam ekonomik maliyeti; tam ekonomik maliyetin üzerine çevresel dışsallıkların maliyetini kapsayacak şekilde tam maliyeti karşılayacak şekilde oluşturulabilirler⁷⁸⁷. Maliyet unsurları yani işletme ve bakım maliyetleri, sermaye harcamaları, ikinci en iyi alternatif, ekonomik dışsallıklar ve çevresel dışsallıkların maliyetleri ile su hakkı sahibi kişilerin ihtiyaçlarını karşılama arasında kurulacak optimal denge, idarelerin altyapı finansmanına, piyasalaştırma isteklerine bakış açılarına, sosyal devlet anlayışı ve nesiller arası adalet vaatlerine ilişkin olarak farklı noktalarda oluşmaktadır.

Fırsat maliyeti, tam çalışma düzeninde, üretim girdilerinde kaynak sıkıntısı olmaksızın ilgili ürünün üretimini bir birim arttırmak için, başka bir malın üretiminden vazgeçilmesi maliyetidir. Ancak içme suyu veya kanalizasyon hizmetinde bir fırsat maliyeti aramak mümkün değildir. Zira idarelerin su kaynaklarının kullanımını gerektiren görev alanlarındaki hiçbir sektör içme suyu sektöründen öncelikli değildir; sektörel tahsiste içme suyu sektörü her zaman ilk sıradadır. Bununla birlikte kanalizasyon hizmetinden (fosseptik sistemi dahil olmak üzere) vazgeçilmesi yani atıksuyun kontrolsüz şekilde alıcı çevreye deşarj edilmesi de çevrenin kasten kirletilmesi anlamına gelecektir. Benzer şekilde ekonomik dışsallıklar, yani bir gerçek veya tüzel kişinin üretim veya tüketim faaliyetinin, diğer kişilerin üretim veya tüketim faaliyetlerini olumlu ya da olumsuz etkilemesi sonucu ortaya çıkan fayda ve zararın ne olduğunun ortaya konulması oldukça zordur. İçme suyu ve kanalizasyon hizmetini

⁷⁸⁶ ATILGAN Ahmet, **BİR KAMU SU İŞLETMESİ...**, s.21; Türkiye’de su ve kanalizasyon idarelerine içme suyu hizmetini kâr unsuru içerecek şekilde bedellendirilme yetkisinin verilmesine dikkat çekerek bedel takdiri yönteminden uzaklaşıldığı ve fiyatlandırma yöntemi yanında işletmenin ücretlerle finanse edilmesi bir piyasa oluşturulduğu görüşü için bkz. SANCAKDAR, **KAMUSAL SULARDAN YARARLANMA**, s.173.

⁷⁸⁷ ŞİMŞEK, **SU SEKTÖRÜNDE REFORM...**, s.26. Atılğan’a göre tarifelerin unsurları: doğrudan tedarik maliyetleri, yenileme ve geliştirme yatırımları, finansman maliyeti, alternatif maliyet ve dışsallıklardır; ATILGAN, **BİR KAMU SU İŞLETMESİ...**, s.23-24. Güney’e göre tarifeler belirlenirken genel olarak işletme ve idare, amortisman, onarım ve genişleme maliyetleri dikkate alınır; ayrıca atıksu bedeli çevresel maliyetlerin karşılanması amacını taşır; GÜNEY, **ENTEĞRE SU YÖNETİMİNDE ...**, s.163. İçme suyu ve kanalizasyon hizmetlerine ilişkin bedellendirmede dünya genelinde ortalama olarak tam arz maliyetlerinin karşılanmasının söz konusu olduğunu belirten Muslu’ya göre tarifeler sürdürülebilirliğin sağlanması için “*tam arz maliyetinin geri dönüşümünü karşılayacak boyutlarda, hayat standartlarının gerektirdiği ihtiyaçlar göz önüne alınarak, kademeli olarak belirlenmelidir*”; MUSLU Ahmet Vehbi, **DÜNYA’DA VE TÜRKİYE’DE SUYUN FİYATLANDIRILMASI**, T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Uzmanlık Tezi, 2015, s.41, 69, 89-90.

sunan idarelerin, diğer idarelerin veya özel kişilerin kamusal veya özel faaliyetlerine nasıl bir fayda sağladığının ölçülmesi su hakkı bakış açısıyla pek de anlam taşımamaktadır. Somutlaştırmak gerekirse örneğin bir devlet hastanesinin veya bir özel öğretim kurumunun içme suyu ve kanalizasyon hizmetinden faydalanması sonucunda nasıl bir ekonomik fayda elde ettiklerini muhasebe etmek su hakkı bakış açısı ile anlamsızdır; kaldı ki 5393 s. Belediye Kanunu Ek md.2 “*Kamu kurum ve kuruluşlarına uygulanan su ve atıksu tarife ücreti tüketim miktarına bakılmaksızın sabit tarife ücreti olarak belirlenir ve konutlar için belirlenen en düşük su ve atıksu tarife ücretinin yüzde 50 fazlasını geçemez. Belediyeler temiz şebeke suyu hizmeti vermediği yerleşim yerlerindeki kamu kurumlarından herhangi bir ad altında ücret talep edemez. Kamuya ait eğitim kurumları, yurtlar, okul pansiyonları ve hastanelerden abonelik, açma kapama, bağlantı, teminat, güvence bedeli, katılma payı ve benzeri ad altında herhangi bir ücret talep edilemez.*” hükmü uyarınca kamuya ait eğitim ve sağlık kurumları ile yurt/okul pansiyonlarından içme suyu ve kanalizasyon hizmetleri için herhangi bir ücret talep edilmeyeceği; bunların dışında kalan kamu kurum ve kuruluşlarından ise konutlara uygulanan tarifenin azami yarısının uygulanacağı açıktır. Özel kişilerin su hakkı bağlamında içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinden yararlanması sonucunda çalışma veya eğitim hayatına katılması ile bir ekonomik fayda sağlamanın muhasebesinin tutulması ise temel hak ve özgürlüklerin hakkıyla ve layıkıyla gerçekleştirilmesinin amaçlandığı bir devlette sorgulanmamalıdır. Dolayısıyla, özel sektörlerin ekonomisini anlamak üzerine kurulu tezlerden çıkan fırsat maliyeti ve ekonomik dışsallık gibi bazı kavramları, vazgeçilebilirliğin olmadığı ya da ekonomik deyimle ne talebin ne de arzın gerçek anlamda esnek olmadığı (dönemsel nüfus artışı ve yağış farklılıklarından kaynaklanan değişiklikler hariç olmak üzere) içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinde uygulamak mümkün değildir.

Tam arz maliyetini karşılamak üzere kurulu tarife sistemlerinde ise özellikle yatırım maliyetlerini ifade eden sermaye harcamaları nesiller arası gelir adaletine uygun şekilde ayarlanmalıdır. İçme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinde altyapı yatırımları nüfus, topografi, su kaynağına uzaklık, nüfusun coğrafi dağılımı gibi etkenlere ilişkin uzun süreli tahminler dikkate alınarak birkaç neslin ihtiyacını karşılayacak şekilde yapılmalı; özellikle su toplama, isale ve arıtma kısmına ilişkin yüksek maliyetli altyapı yatırımlarının maliyeti kısa sürede mevcut kullanıcılardan amorti edilmeye çalışılmamalıdır. Kaldı ki özellikle su toplama, isale ve arıtma

altyapılarından sadece içme suyu hizmetinden yararlanan su hakkı sahiplerinin yararlanmadığı, diğer birçok sektörün yararlandığı da dikkate alınarak bu altyapıların maliyetleri farklı sektörlerdeki kullanıcılar arasında da dengeli şekilde dağıtılmalıdır.

Su hakkı bağlamında içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerini sunacak idarelerin, hizmetin tamamını veya belirli bir kısmını finanse etmek üzere uygulayacakları tarifelerde, 2560 s. Kn. md.23 uyarınca “*yönetim ve işletme giderleri ile amortismanları doğrudan gider yazılan (aktifleştirilemeyen) yenileme, ıslah ve tevsi masrafları ve bir kar oranının esas*” alınacağı ifade edilmektedir. Dolayısıyla sistemimizde tarifelerin tam arz maliyetini karşılaması gerekmektedir. Fakat düzenlemede kâr oranına bir sınır getirilmeyerek gerek tam ekonomik maliyeti gerek tam maliyeti karşılayacak şekilde kurgulanması mümkün kılınmıştır. Nitekim Atıksu Altyapı ve Evsel Katı Atık Bertaraf Tesisleri Tarifelerinin Belirlenmesinde Uyulacak Usul ve Esaslara İlişkin Yönetmelikte Değişiklik Yapılması Hk. Yönetmelik md.13(1) uyarınca kanalizasyon hizmetine ilişkin tarifelerin belirlenmesinde toplam sistem maliyetine göre yatırımın finansal maliyeti, işletme ve bakım, sabit varlıkların amortisman giderleri, yönetim ve izleme giderleri, kamulaştırma giderleri yanında vergiler ile sistemin finansal sürdürülebilirliğini sağlayacak özkaynak gelirleri dikkate alınması gerekecektir. Lakin kanalizasyon hizmetinin işletilmesi ve sürdürülebilirliği ile bağlantısı olmayan maliyetler tarifelere yansıtılamaz. Yine dikkat edilmelidir ki çevresel dışsallıklardan özellikle negatif nitelikli ekolojik kirlilik maliyeti çeşitli vergilere konu edilmekte olduğundan tarifelerde ayrıca maliyet kalemi olarak değerlendirilmesi çifte bedellendirme sorununa yol açacaktır. Bu sebeple kanalizasyon hizmetlerinde doğal kaynak maliyetinin gözardı edildiği sonucuna ulaşılması mümkün görünmemektedir; ancak birçok yazar çevresel ve kaynak maliyetlerinin tamamının dikkate alınmadığını belirtilerek bu durumun AB WFD ile önerilen fiyatlandırma esasları arasındaki en önemli boşluk olduğunu ifade etmektedir⁷⁸⁸.

2560 s. Kn. md.6 ve md.4 uyarınca “*Su satışı ve kullanılmış suların boşaltılmasına ilişkin tarifelerini*” su ve kanalizasyon idarelerinin genel kurulu olarak da görev yapan büyükşehir belediye meclisi karara bağlamaktadır; dolayısıyla her su ve kanalizasyon idaresi farklı tarifeler belirleme ve uygulama yetkisine sahiptir. Bu durum; her büyükşehir belediyesinin, büyükşehir belediyesi sınırları içerisindeki her abonenin içme suyuna erişimini sağlamak üzere yapacağı yatırımların ve işletmenin

⁷⁸⁸ GÜNEY, ENTEGRE SU YÖNETİMİNDE..., s.164; MUSLU, DÜNYA’DA VE TÜRKİYE’DE SUYUN..., s.119; T.C. Kalkınma Bakanlığı, 10. Kalkınma Planı 2014-2018 – Su Kaynakları Yönetimi ve Güvenliği Özel İhtisas Raporu 2023, 2014, s.50.

bedeli coğrafi sebeplerle farklılaşacağından eşitlik ilkesine aykırı değil tam tersine farklı statüde olan kişilere farklı kurallar uygulanması gereğince eşitliğe uygundur. Bütün büyükşehir belediyelerinin aynı hizmet tarifelerini uygulaması halinde farklılaşan finansman bedellerinin aslında hizmetten yararlanmayan diğer kişilerin üzerine transfer edilmesi söz konusu olurdu.

2. Su Hakkının Somutlaştırılmasında İçme Suyu ve Kanalizasyon Kolluğu

İnsanvarlığı tarih boyunca içme ve temizlenme ihtiyacını gidermek için suyun temiz olanını aramıştır. Tarım ve sanayileşmenin hızla ilerlemesi, şehirleşme ve imarın artması ile su kaynaklarının kirlenmesi ayrı bir boyut kazanmış, giderek daha fazla su kullanılmaya ve daha fazla atıksu doğaya bırakılmaya başlanmış, atıksuların içerisindeki kimyasal maddeler kirlilik yaratan diğer maddelerden daha fazla insan ve canlı üzerinde, daha geniş coğrafyalarda ve daha uzun süreli etkiler yaratır hale gelmiştir. İnsanvarlığı hem kendi yaşamını hem de kendi yaşamının idamesinde rol oynayan tüm diğer canlıların yaşamını sürdürülebilir kılmak için su kaynaklarının kirlenmesine karşı çeşitli aşamalarda ve yöntemlerle önlemler alma yoluna gitmişlerdir. *Akan su kirlenmez* atasözü günümüzde diğer çevresel kirlilik faktörleri yanı sıra atıksuların hidrolojik döngü sayesinde nihayetinde katıldığı akarsu, deniz ve okyanusları hatta yağın yağmuru bile kirlenmesi sonucunda sadece bir hikaye olarak kalmaktadır. Türkiye’de arıtılmaksızın deşarj edilen 1 lt atıksuyun, 8 lt tatlı suyu kirlettiği bilinmektedir⁷⁸⁹. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı su kaynaklarının yönetiminde, su kalitesinin ve niceliğinin aynı anda yönetilmesinin gerekli olduğunu, Türkiye’de su kalitesinin yönetiminde oldukça yol alınmış olmasına rağmen, su niceliğinin yönetiminde istenilen noktaya henüz gelinmediğini belirtmektedir⁷⁹⁰.

Su kaynakları potansiyelinin korunması için, su kaynaklarına nitelik ve nicelik bakımından etkide bulunabilecek doğal veya beşerî kaynaklı her türlü etken ve faaliyetin belirlenmesi, başta zarar verici nitelikte veya zarar tehlikesi taşıyan faaliyetlerin denetlenmesi ve zararın önlenmesi için tedbirlerin alınması yanı sıra önlenemeyen veya önlenmesi mümkün olmayan zararın ortaya çıkması halinde

⁷⁸⁹ Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği – Jeoloji Mühendisleri Odası, *Su insan hakkıdır. Özelleştirilerek gelecek kuşakların yaşamları çoraklaştırılmaz*, (Dünya Su Günü Basın Açıklaması), 21/03/2008, (E.T.01/06/2019).

⁷⁹⁰ T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, *Türkiye Çevre Durum Raporu*, s.57.

bunların ortadan kaldırılması veya telafi edilmesi için çeşitli tedbirler alınması ve bu eylemlerin tekrarlanmaması için de faillerine yaptırımlar uygulanması gerekmektedir.

Su kaynaklarının nitelik ve niceliğinin korunmadığı bir ortamda içme ve kişisel ihtiyaçlarını gidermek için yeterli miktarda ve nitelikte suya erişim ya mümkün olmaz ya da tehlikeye girer. İnsanlar böyle bir ortamda yaşamlarını gittikçe idame ettiremez hale gelir; yaşamlarını idame ettirdikleri yerden başka bir yere göç ederler ve toplumsal yaşam bazı alanlarda sona erer. Kısaca su kaynaklarının kirletildiği, aşırı kullanım veya kirlilik sebebiyle miktarının azaldığı ortamda öncelikle Anayasa md.17 ile teminat altına alınan yaşama hakkı, md.23 ile teminat altına alınan yerleşme hürriyeti, md.56 ile teminat altına alınan sağlık hakkı ve sağlıklı bir çevrede yaşama hakkı ve buna bağlı birçok temel hak ve hürriyetin layıkıyla kullanılması mümkün olmayacaktır.

Toplumsal yaşam, hak ve özgürlüklerini layıkıyla kullanabildikleri kamu düzenin kurulmasını gerektirir⁷⁹¹. Su kaynaklarının nitelik ve niceliğinin korunması da toplumsal yaşamı mümkün kılan kamu düzeninin bir parçasıdır. Su kaynaklarının potansiyelinin, nitelik ve niceliğinin korunduğu kamu düzenini oluşturmak ve korumak için yasa koyucunun, bazı beşerî eylem ve faaliyetleri ceza hukuku bağlamında, kamu düzeni üzerinde yarattığı etkiyi telafi etmek ve suçu işleyen faili ıslah etmek amaçlarıyla karşılığında adli cezalar (hapis cezası veya adli para cezası) öngörülen suçlar olarak düzenlemesi söz konusudur.

Kolluk faaliyeti ile idare, kamu düzeninin bozulmaması için özel kişilerin bazı faaliyetlerinin izne veya bildirim tabi tutulmak, kamu düzenini bozacak ve kabahat teşkil edecek eylemleri düzenlemek, suç ve kabahat teşkil eden eylemleri önlemek, özel kişilerin faaliyetlerinde suç veya kabahat oluşturan eylemlerin gerçekleşip gerçekleşmediğini denetlemek ve tespit etmenin yanı sıra kamu düzenini bozan kabahat niteliğindeki eylemleri idari yaptırımlara tabi tutmak veya suç niteliğindeki eylemlerin adli yaptırıma tabi tutulması için ilgili adli makamlara soruşturma ve kovuşturma evresinde çeşitli yargılama tedbirleri almakla görevli ve yetkilidir.

İdare, kanunlarda suç olarak tanımlanan eylemleri gerçekleştiren faillerin tespiti, bulunması, yakalanması ve ceza yargılamasına yardımcı olmak üzere adli makamlara

⁷⁹¹ DURAN, **İDARE HUKUKU DERS NOTLARI**, s.248; YAYLA, **İDARE HUKUKU**, s.38; GÖZÜBÜYÜK, TAN, **İDARE HUKUKU (I)**, s.710 GÖZLER, **İDARE HUKUKU**, s.472; GÜNDAY, **İDARE HUKUKU**, s.290.

teslim edilmesine yönelik olarak soruşturma evresi boyunca adli kolluk⁷⁹² faaliyeti yürütmektedir.

Örneğin 26/09/2004 tarihli ve 5237 s. Türk Ceza Kanunu (RG:12/10/2004, S:25611), Kişilere Karşı Suçlar başlıklı II. Kısım, Malvarlığına Karşı Suçlar başlıklı X. Bölümünde yer alan md.151 uyarınca gerek özel kişilerin gerek idarenin mülkiyetinde veya kullanımında olsun, içme sularının sağlanmasına (ayrıca sulama ve afetlerden korunma amaçlarına) hizmet eden tesisleri (taşınır ve taşınmaz malları) kısmen veya tamamen yıkma, tahrip etme, yok etme, bozma, kullanılmaz hale getirme veya kirletme fiilleri mala zarar verme suçu; md.154 uyarınca köy tüzel kişiliğine ait olduğunu veya öteden beri köylünün ortak yararlanmasına terk edilmiş bulunduğunu bilerek sulak (veya mera, harman yeri, yol gibi taşınmazları) yerleri kısmen veya tamamen zapt etmek ile kamuya ait suların mecrasını değiştirmek eylemleri hakkı olmayan yere tecavüz suçu olarak düzenlenmiştir. Yine 5237 s. Türk Ceza Kanunu, Topluma Karşı Suçlar başlıklı III. Kısım, Kamu Sağlığına Karşı Suçlar başlıklı III. Bölümünde md.185 uyarınca içilecek sulara veya yenilecek/ içilecek/ kullanılacak/ tüketilecek her çeşit besin veya şeylere zehir katarak veya başka suretlerle bunları bozarak kişilerin hayat ve sağlığının tehlikeye düşürülmesi zehirli madde katma suçu olarak düzenlenmiştir.

Bunların yanı sıra 5237 s. Türk Ceza Kanunu, Topluma Karşı Suçlar başlıklı III. Kısım II. Bölüm'ünde çevreye karşı suçlar düzenlenmiştir. Türk Ceza Kanunu md.181'de kanunlarda belirtilen teknik usullere aykırı olarak, çevreye zarar verecek şekilde atık veya artıkların alıcı ortamlar olan toprak, su ve havaya kasten verilmesi çevrenin kasten kirletilmesi suçunu teşkil etmektedir. 5237 s. Türk Ceza Kanunu, md.181 ile düzenlenen çevrenin kasten kirletilmesi suçuna ilişkin olarak "kanunlarda belirtilen teknik usuller"e aykırılık halinin çeşitli kanunlarla birlikte bu kanunlara dayanılarak oluşturulan yönetmelikler ve tebliğ ile genelgeler gibi adsız genel düzenleyici işlemlerde açıklanan arıtma, depolama, imha etme, taşıma, koruma, alıcı

⁷⁹² Klasik olarak adli kolluk ile idari kolluk ayrımı suçun işlenmesine bağlanmaktadır. GİRİTLİ, BİLGİN, AKGÜNER, BERK, **İDARE HUKUKU**, s.1008; GÖZÜBÜYÜK, TAN, **İDARE HUKUKU (I)**, s.753; YAYLA, **İDARE HUKUKU**, s.42-44. Suçun işlenmesi hangi noktada başladığı konusunda bir mutabakat olmadığı gibi, 04/07/1934 tarihli Polis Vazife Ve Salâhiyet Kanunu (RG:14/07/1934, S:2751), 04/06/1937 tarihli ve 3201 s. Emniyet Teşkilat Kanunu (RG:12/06/1937, S:3629), 10/03/1983 tarihli ve 2803 s. Jandarma Teşkilat, Görev ve Yetkileri Kanunu (RG:12/03/1983, S:17985), 04/12/2004 tarihli ve 5271 s. Ceza Muhakemesi Kanunu (RG:17/12/2004, S:25673) düzenlemeleri de idari ve adli kolluğu hem organik hem görevsel anlamda bütünleştirmiştir. Not etmek gerekir ki suç işlenmesini önlemek de adli kolluğun amaçlarından biri olarak ifade edilmektedir; Adalet ve İçişleri Bakanlıkları tarafından çıkarılan Adli Kolluk Yönetmeliği, md.5 (RG:01/06/2005, S:25832).

ortama verme, uzaklaştırma gibi hususlar bakımından öngörülen yükümlülüklerle aykırı davranmayı ifade etmektedir.⁷⁹³ Ayrıca md.182’de çevreye zarar verecek şekilde, atık veya artıkların toprağa, suya veya havaya taksirle verilmesi çevrenin taksirle kirletilmesi suçunu teşkil etmekte olup, fiilin zarar verme elverişliliği ve ihtimalini taşıdığı (tehlike suçuna ilişkin olarak tehlikenin olup olmadığı) hususunda ölçüt alınacak kriterler yine genel düzenleyici işlemlerin ortaya koyduğu ilkeler ve teknik hususlar çerçevesinde incelenecektir⁷⁹⁴.

Bununla birlikte 5237 s. Türk Ceza Kanunu, Topluma Karşı Suçlar başlıklı III. Kısım, Kamu Güvenine Karşı Suçlar başlıklı IV. Bölümünde yer alan md.203 mühür bozma suçu uyarınca, yetkili makamın emri doğrultusunda içme suyu kullanımının kısıtlanmasını sağlamak üzere su sayaçlarına takılan mühür veya kilidin olduğu gibi saklanmayıp, kaldırılması veya konuluş amacına aykırı şekilde hareket edilmesi, altı aydan üç yıla kadar hapis veya adli para cezası ile yaptırıma bağlanmıştır. Yasa koyucunun mühür bozma suçu ile koruduğu menfaat olan “kamu güveni” burada içme suyu hizmetinin altyapısı ve işleyişi olarak somutlaşmakla birlikte, içme suyu kullanımına kaçak statüsünde devam edilmesi yani hizmetten hukuka aykırı şekilde yararlanma bir başka ifadeyle hizmeti sağlayan idarenin emrine aykırı hareket cezalandırılmaktadır. Belirtmek gerekir ki suçun oluşması için mühürlemenin hukuka uygun olması gerekmektedir. Mühürlemenin hukuka uygun olması araştırılırken, usulsüz kullanımın gerçekleştirildiğine dair tespit tutanağı ile mühür fekki tutanağı dışında daha önce usulüne uygun biçimde fiilen mühürlemenin yapıldığına ve fiili mühürleme tutanağı düzenlendiğine dair bilgi veya belge, fiili mühürlemeyi yapan görevlilere tel mührün veya kesme aparatının (pens) zimmetleme yoluyla idarece teslim edildiğine ve kullanılan mühürün numarasına dair bilgi veya belgenin de mahkemeye sunulması⁷⁹⁵; ayrıca şikayetçi idarenin su borcu nedeniyle icra takibi, güvence bedelinin mahsubu gibi hukuki yollara başvurup başvurmadiğinin⁷⁹⁶, mühürleme tutanağının sanığa usulünce tebliğ edilip edilmediğinin⁷⁹⁷ ve zorunluluk

⁷⁹³ OTACI Cengiz, “Çevrenin Kasten ve Taksirle Kirletilmesi Suçuna (TCK 181, 182) İlişkin Yargıtay 4. Ceza Dairesi Kararlarında Belirlenen İlkeler”, **Ankara Barosu Dergisi**, C:1, 2015, s.281-282; Yargıtay 18. C.D., E.2016/427, K.2017/441, T.17/01/2017.

⁷⁹⁴ OTACI, “Çevrenin Kasten ve Taksirle Kirletilmesi ...”, s.285.

⁷⁹⁵ Gaziantep BAM 15. C.D., E.2017/694, K.2017/793, T.04/05/2017 ve Yargıtay 11.C.D., E.2014/6719, K.2015/16137, T.16/02/2015’ten aktaran PARLAR, ÖZTÜRK, **UYGULAMADA KARŞILIKSIZ YARARLANMA...**, s.226-227 ve s.336.

⁷⁹⁶ Gaziantep BAM 15.C.D., E.2017/749, K.2017/788, T.03/05/2017’den aktaran PARLAR, ÖZTÜRK, **UYGULAMADA KARŞILIKSIZ YARARLANMA...**, s.229.

⁷⁹⁷ Gaziantep BAM 15. C.D., E.2017/680, K.2017/709, T.14/04/2017’den aktaran PARLAR, ÖZTÜRK, **UYGULAMADA KARŞILIKSIZ YARARLANMA...**, s.236.

hali koşullarının oluşup oluşmadığının⁷⁹⁸ araştırılması da gerekmektedir. Dolayısıyla su ve kanalizasyon idarelerinin hukuka uygun olarak verdiği hizmetten yararlanmayı sonlandırma amaçlı mühürleme işlemine aykırı davranıp kaçak statüsünde hizmetten faydalanmak amacıyla mühürün bozulmasının hapis veya adli para cezası ile cezalandırılmasının başlı başına su hakkını ihlal ettiğini söylemek mümkün değildir⁷⁹⁹.

Yine benzer şekilde 5237 s. Türk Ceza Kanunu Kişilere Karşı Suçlar başlıklı II. Kısım, Malvarlığına Karşı Suçlar başlıklı X. Bölümünde yer alan md.163(3) karşılıksız yararlanma suçu uyarınca abonelik esasına göre yararlanılabilen suyun, sahibinin rızası olmaksızın ve tüketim miktarının belirlenmesini engelleyecek şekilde tüketilmesi de bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile yaptırımlanmıştır. Bu hüküm uyarınca, kişilerin içme suyunu, abone hattı üzerinden veya dağıtım hattına müdahale ederek doğrudan su sayacı kullanmaksızın veya sayacın normal işleyişini bozmak suretiyle tüketilen miktarın belirlenmesine engel olacak şekilde yararlanılması karşılıksız yararlanma suçunu teşkil etmektedir⁸⁰⁰. Belirtmek gerekir ki tüketilen

⁷⁹⁸ İlk derece mahkemesi, sanığın suyun zorunlu bir ihtiyaç maddesi olduğu, iki küçük çocuğunun bulunduğu ve suç tarihinde eşinin yanında olmadığı ve zor durumda kaldığına yönelik savunmasını zorunluluk hali sayarak ceza verilmesine yer olmadığına hükmetmişse de bölge adliye mahkemesi istinaf incelemesinde bu durumu zorunluluk hali sayılmamış ve hükmü bozmuştur. Gaziantep BAM 15.C.D., E.2017/600, K.2017/630, T.06/04/2017'den aktaran PARLAR, ÖZTÜRK, **UYGULAMADA KARŞILIKSIZ YARARLANMA...**, s.240-241.

⁷⁹⁹ Karşı görüş için bkz. ÇİÇEK Erol, “*Kar mı İnsan Hakkı mı? Bir İnsan Hakkı Olarak Su Hakkının Dava Edilebilirliği*”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, S:80, 2009, s.221. Yazar, su borcunu mali gücünün yetersizliği dolayısıyla ödeyemeyen bir kadının cezalandırılmasını Anayasa md.90 uyarınca CEDAW’a aykırı olarak yorumlamaktadır. Bu yoruma ilişkin olay şu şekilde vuku bulmuştur. Adana ASKİ tarafından Nazife Davarcı adlı abonenin su borcunu ödememesi üzerine 10/10/2005 tarihinde mühürlendiği su sayacının mühürünün bozulurak kaçak su kullanımına devam etmesi karşısında, Adana ASKİ tarafından yapılan suç duyurusu ile açılan kamu davasında Adana 6. Asliye Ceza Mahkemesi TCK md.203 mühür bozma suçundan dolayı sanığın 80 yaşında olması dikkate alınarak verdiği 5 ay hapis cezasını ardından 3 ay boyunca eğlence yerlerine gitmeme cezasına çevirmiştir. KEÇE Fatih, ‘*80lik nineye ev hapsi*’, İhlas Haber Ajansı – Genel, 02/04/2008, (E.T.01/06/2019). Ekleme gerekir ki yazar, suçun hukuka aykırılık unsurunun oluşması için Yargıtay içtihatları uyarınca mühürleme işleminin hukuka uygun olarak yapılması gerektiğini; hukuka aykırı bir mühürleme işlemi sebebiyle mühürün sökülmesinin suç oluşturmayacağını da eklemektedir. İdari işlemin muhatabı kişinin, işlemin hukuka aykırı olduğu kanaatiyle işleme riayet etmemesinin suç teşkil etmeyeceği yorumu işlemin hukuka aykırı olduğu kanaatiyle ve su hakkı doğrultusunda riayet etmeme hakkına varacak şekilde yorumlanmamalıdır; zira böyle bir yorum idari işlemin hukuka uygunluk karinesi bakımından iki ayrı hukuk düzeninde (idare hukuku ve ceza hukuku) ayrı sonuçlar ortaya çıkmasına yol açacaktır. Ancak ceza mahkemesinin ilgili idarenin tarifeler yönetmeliğini inceleyerek suyun hangi usulsüz/kaçak kullanıma tabi tutularak kesildiğini, fiili mühürlemenin gerçekleştirilip gerçekleştirilmediğini, sanığa yapılmayan ödemeleri gerçekleştirmesi hakkında ve bunları ortaya koyan tutanakların usulünce tebliğ edilip edilmediğini araştırması gerektiğini yanı sıra ‘zorunluluk hali’nin tespitinde suçun oluşmayacağı yönünde su hakkına uygun yorum yapan Gaziantep BAM, 15.C.D., E.2017/593, K.2017/667, T.11/04/2017; E.2017/602, K.2017/645, T.10/04/2017; için bkz. PARLAR, ÖZTÜRK, **UYGULAMADA KARŞILIKSIZ YARARLANMA...**, s.22-23.

⁸⁰⁰ “[...] eylemin hırsızlık (karşılıksız yararlanma) suçunu oluşturup oluşturmadığının saptanması için üç koşulun bir arada bulunması gerekmekte olup, bunlar; 1- İdarenin tespitine engel olmayacak şekilde elektrik (su) kullanımı, 2- Bu kullanımın müdahale edilmemiş ve gerçek kullanımı gösteren sayaktan geçirilmek suretiyle gerçekleştirilmesi, 3- Failin karşılıksız yararlanma maksadıyla hareket

miktar kullanıcının haricen taktığı sayaçtan kuşkuya yer vermeyecek şekilde belirlenebiliyorsa veya tüketim miktarının belirlenmesine engel olacak hareket yapılmamışsa⁸⁰¹, eylem köy sınırları içerisinde⁸⁰² gerçekleşiyorsa karşılıksız yararlanma suçu oluşmayacaktır. Ayrıca içme suyu hizmetinden abonelik sözleşmesi çerçevesinde yararlanıp yararlanmaması bir görüşe göre önem taşımamaktadır; yani abonelik ilişkisi olmaksızın tüketim miktarının belirlenmesini engelleyecek şekilde yararlanma da karşılıksız yararlanma suçunu teşkil eder; lakin karşıt görüş abonelik ilişkisi olmaksızın yararlanmanın hırsızlık suçunu teşkil edeceğini ifade etmektedir⁸⁰³.

etmemesi Gerekir. [...] Sanığın evinde yapılan denetimlerde suyun kesilerek kullanıma kapatılıp mühürlenmiş olmasına rağmen mühür bozularak su kullanıldığının iddia edilmiş olması karşısında; sayacın tüketimi eksik gösterip göstermediği veya tüketim miktarının belirlenmesini engelleyecek şekilde sayaca müdahale edilip edilmediği belirlenmeden, tutanak tanıklarının da katılımı ile mahallinde keşif yapıp dava konusu tutanaklar itibarıyla sayacın kullanım süreleri tespit edilip kullanım süresi içerisinde normal kullanıma göre tüketebileceği ortalama su miktarı bilirkişiye hesaplatılarak, bu miktarın sayaçtaki tüketim miktarı ile karşılaştırılması yapılmadan, sanığın karşılıksız yararlanma kastı ile hareket ettiğine dair kanıtların nelerden ibaret bulunduğu karar yerinde açıklanıp tartışılmadan; [...]” Samsun 4. C.D., E.2016/88, K.2016/84, T.09/12/2016’dan aktaran PARLAR, ÖZTÜRK, **UYGULAMADA KARŞILIKSIZ YARARLANMA...**, s.50. Belirtmek gerekir ki 5237 s. Türk Ceza Kanunu md.163(3) hükmü kanuna 6352 s. Yargı Hizmetlerinin Etkinleştirilmesi Amacıyla Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması ve Basın Yayın Yoluyla İşlenen Suçlara İlişkin Dava ve Cezaların Ertelenmesi Hk. Kn. (RG:05/07/2012, S:28344) ile eklenmiş olup; bu tarihten önce bu hüküm kapsamındaki eylemler hırsızlık suçu olarak değerlendirilmekteydi. Bu bağlamda suç ile korunan hukuki menfaat kamusal mülkiyet olduğu kadar “bedel ödeyerek yararlanan kişilerin [...] kullanım hakkı” dır; dolayısıyla mağdur kendi hattından hukuka aykırı olarak yararlanılan abone olabileceği gibi bizzat bu hizmeti sağlayan idare de olabilir. YILMAZ Zahit, APİŞ Özge, “Karşılıksız Yararlanma Suçu (TCK m. 163)”, **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi - Prof. Dr. Nur Centel’e Armağan**, C:19, S:2, 2013, s.1757.

⁸⁰¹ YILMAZ, APİŞ, “Karşılıksız Yararlanma Suçu...”, s.1762. Burada tüketim miktarını ölçen sayaçların, içme suyu hizmetini sunan idarenin onayı ile tamir edilmediği veya değiştirilmediği hallerde, ilgili kurum tarafından tahmini faturalama yapılabildiğini ve bu şekilde yararlanmanın bilirkişi raporunda dikkate alınması gerektiğini eklemek gerekir. Yargıtay 2.C.D., E.2016/8572, K.2016/13084, T.27/09/2016’dan aktaran PARLAR, ÖZTÜRK, **UYGULAMADA KARŞILIKSIZ YARARLANMA...**, s.66-67 ve s.132-133.

⁸⁰² 7478 s. Köy İçme Suları Hk. Kn.’un md.16(2) “Tesis edilen su kullanım düzenini bozanlara veya yetkili mercilerce alınan kararlara uymayanlara mahalli mülki amir tarafından yüz Türk Lirasından bin Türk Lirasına kadar idarî para cezası verilir.” hükmü uyarınca Yargıtay köy sınırları içerisinde kaçak su kullanımının 5237 s. Türk Ceza Kanunu md.163(3) çerçevesinde değerlendirilmeyeceğine; eylemin kabahat niteliğinde olduğuna hükmetmiştir. Yargıtay 13. C.D., E.2014/6610, K.2016/1995, T.10/02/2016 “[...] sanığın suya konu evden su kullandığının tespit edilmesi durumunda ise, suya konu yerin köy olması sebebiyle, sanığın tesis edilen su kullanım düzenini bozmak şeklinde gerçekleşen eyleminin 7478 Sayılı Köy İçme Suları Hakkında Kanunun 5728 Sayılı Kanunla değişik 16/2. maddesi kapsamında kaldığı ve kabahat niteliğinde olduğu gözetilerek [...]”.

⁸⁰³ EVİRGİN Selen, “Karşılıksız Yararlanma Suçu (TCK m. 163)”, **AÜHF**, C:65, S:4, 2016, s.3444-3445. Yargıtay abonelik ilişkisinin kurulmamış olması halinde de suçun vuku bulabileceğine hükmetmiştir. “Sanık hakkında kuruma abone olmadan sayaçtan geçirmeden su kullandığına dair kaçak su tespit tutanağının düzenlenmesi karşısında; sanığın işyerinde kullanılan su sayacının tüketimi eksik gösterip göstermediği veya sayaca tüketim miktarının belirlenmesini engelleyecek şekilde müdahale edilip edilmediğinin tespit edilebilmesi için kuruma kaydı bulunmayan sayacın kullanıcı tarafından istenildiği zaman değiştirilmesinin mümkün olduğu da dikkate alınarak [...]” Yargıtay 17. C.D., E.2015/22319, K.2017/375, T.10/01/2017’den aktaran PARLAR, ÖZTÜRK, **UYGULAMADA KARŞILIKSIZ YARARLANMA...**, s.97-98.

İçme suyu hizmeti sağlayan kurumun zararı tazmin edildiyse⁸⁰⁴ TCK md.168 uyarınca etkin pişmanlık hükümlerince kamu davasının açılmamasına veya cezada indirim yapılmasına karar verileceğini de eklemek gerekir.

Nihayetinde bir kamu hizmeti olan içme suyu hizmetinden hukuken düzenlenmiş hizmet koşullarına uygun şekilde yararlanmayı beklemek gerektiği kadar bu beklenti aksine hukuka uygun verilmiş emre aykırı hareket etmeyi; kaçak şekilde karşılıksız yararlanmayı veya aboneliksiz yararlanmayı cezalandırmak bizatihi su hakkını ihlal eden bir yasal düzenleme olarak değerlendirilmemelidir.

Yasa koyucu ayrıca suç olarak nitelendirmemekle birlikte⁸⁰⁵ kamu düzenini bozabilecek bazı eylemleri idare hukuku bağlamında yasaklara veya izinlere bağlamakta, kamu düzeninin bozulması halinde etkilerinin giderilmesi ve kamu düzenini bozan eylemi yapan failin ıslah edilmesi için idareye çeşitli yaptırımlar uygulama konusunda yetkiler vermektedir.

Bu durumda idarenin, su kaynaklarının potansiyelini, nitelik ve niceliği ile içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinin düzenini korumak amacıyla kanundan aldığı yetkiler çerçevesinde, bireylerin çeşitli hak ve özgürlüklerini layıkıyla kullanabilecekleri kamu düzenini tesis etmek için yine bireylerin çeşitli hak ve özgürlüklerine çeşitli usullerle tek taraflı olarak müdahalelerde bulunması, bir başka ifade ile idari kolluk faaliyeti icra etmesi söz konusu olmaktadır.

Su kaynakları ve genel sular üzerindeki idari kolluk faaliyeti, amacı bakımından kamu düzeninin klasik üç mülahazası olan genel güvenlik, genel sağlık ve dirlik-esenlik mülahazalarından farklı unsurları bünyesinde barındırmasının yanı sıra bu klasik mülahazalar doğrultusunda gerçekleştirilecek müdahalelerin uzmanlık⁸⁰⁶ ve özel müdahale usullerini gerektirmesi sebebiyle özel idari kolluk⁸⁰⁷ olarak

⁸⁰⁴ “[...] *saniğe “şikayetçi kurumun zararını gidermesi halinde 6352 sayılı Kanun’un geçici 2/2. maddesi gereğince hakkında ceza verilmesine yer olmadığına karar verileceğine” dair bildirimde bulunularak ve ödeme için makul bir süre tanınarak sonuca göre hukuki durumunun belirlenmesi gerektiği gözetilmeden,*” Yargıtay 2.C.D., E.2014/33779, K.2017/5066, T.03/05/2017 ve aynı yönde Yargıtay 13. C.D., E.2016/2664, K.2017/2353, T.08/03.2017’den aktaran PARLAR, ÖZTÜRK, **UYGULAMADA KARŞILIKSIZ YARARLANMA...**, s.66-67 ve s.81.

⁸⁰⁵ Not etmek gerekir ki 5237 s. Türk Ceza Kanunu’nundan önce yürürlükte olan 765 s. Türk Ceza Kanunu’nda kamu düzenini bozan ve suç sayılan eylemler kabahatler ve cürümler olarak ayrılmamaktaydı. 5237 s. Türk Ceza Kanunu başta olmak üzere diğer kanunlarda yapılan değişikliklerle, karşılığı adli cezalar olarak düzenlenen suçların soruşturulması ve kovuşturulması ceza hukuku alanında kalırken, karşılığında idari yaptırımlar öngörülen kabahatler ise idare hukuku alanına aktarılmıştır.

⁸⁰⁶ YAYLA, **İDARE HUKUKU**, s.50; GİRİTLİ, BİLGİN, AKGÜNER, BERK, **İDARE HUKUKU**, s.1011-1012; GÖZÜBÜYÜK, TAN, **İDARE HUKUKU (I)**, s.758-759.

⁸⁰⁷ Yazında ‘hizmet kolluğu’ olarak da değerlendirilmektedir. GÜNDAY, **İDARE HUKUKU**, s.297; ÖZAY, **GÜNiŞİĞİNDA YÖNETİM**, s.303; SANCAKDAR Oğuz, “*Kamusal Su Koruma*

değerlendirilen çevre kolluğunun bir alt dalı olarak değerlendirilebilir⁸⁰⁸. Biraz daha açık bir ifade ile, su kolluğu bağlamında gerçekleştirilen idari müdahaleler, bir yandan yaşama hakkı bağlamında taşkın, sel gibi doğal etkenlere karşı can ve mal güvenliği bağlamında genel güvenliği, bir yandan kamusal bir varlık olan su yoluyla bulaşabilecek hastalıklara karşı sağlıklı yaşama hakkı bağlamında genel sağlığı, bir yandan atıksuların yaratabileceği koku ve pisliğe karşı sağlıklı bir çevrede yaşama hakkı bağlamında dirlik ve esenlik mülahazalarının hepsini ilgilendirdiğinden ayrı bir çevre kolluğu mülahazası içerisinde su kaynaklarına ve genel sulara odaklanmaktadır.

Dolayısıyla su kolluğunun, özel kişiler tarafından yürütülen ve su kaynakları veya genel sular ile ilgili her türlü faaliyetlerin, su kaynakları ve genel suların nitelik ve niceliği üzerindeki etkilerini gözeterek başta yaşama hakkı, sağlıklı ve dengeli bir çevreye sahip olma hakkı gibi birçok hak ve hürriyetin hakkı ve layığıyla kullanılabildiği kamu düzenini tesis etmek amacıyla başta mülkiyet hakkı ile çalışma ve girişim özgürlüğüne yönelik olarak gerçekleştirilen müdahaleler olduğunu söylemek mümkündür. Görüldüğü üzere su kolluğu sadece su kaynaklarından veya genel sulardan yararlanmanın söz konusu olduğu faaliyetler ile sınırlı olmamaktadır; özel kişiler tarafından yürütülen gerek tarım, gerek sanayi, gerek ticaret, gerek turizm, gerek madencilik, gerek inşaat (kentleşme/sanayileşme) faaliyetleri, gerek çevrenin diğer canlı/cansız unsurlarına yönelik tahribat (flora/fauna, toprak/hava), su kaynakları üzerinde doğrudan veya dolaylı olarak etkisi olmaktadır. Dolayısıyla su kolluğu, sadece su hakkı bağlamında kişilerin içme ve kişisel kullanma amacı ile kullanacağı içme suyuna yönelik bir faaliyet değildir. Kaldı ki içme suyunun sağlanacağı tatlı su hidrolojik döngü ile yenilendiğinden sadece tatlı su kaynaklarının değil, bütün su kaynaklarının korunması gerekmektedir. Su kolluğunun, su ve su havzalarının siyasi sınırdan bağımsız olma nitelikleri gereğince ulusal mevzuatla birlikte uluslararası mevzuatla da düzenlendiği gözden kaçırılmaması gereken başka bir husustur. Ayrıca

Havzalarında İdarî Kolluk Yetkilerinin Yarışması-Çatışması Sorunu Ve Çözüm Perspektifleri", **Prof. Dr. Mahmut Tevfik BİRSEL'e ARMAĞAN**, 2001, İzmir, s.635.

⁸⁰⁸ Yasa koyucu, kamu veya özel sektör tarafından gerçekleştirilen her türlü faaliyet sonucu ortaya çıkan atık ve artığın, tüm çevre unsurlarının nitelik ve niceliğinde değişime yol açabilecek veya zarar verebilecek nitelikte olması dolayısıyla kontrolsüz, denetimsiz ve belirlenen standartlara uyulmaksızın çevreye deşarj edilmesini 2872 s. Çevre Kanunu md.8 ile yasaklamış; kirlenmenin önlenmesinin esas olduğunu, kirlenmenin meydana geldiği hallerde ise kirlenmenin durdurulmasının ve kirlenmenin etkilerinin giderilmesi veya azaltılması için gerekli tedbirleri almanın zorunlu olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca md.9(e) ile su kaynaklarının oluşumuna katkıda bulunan sulak alanlara ilişkin olarak da doğal yapı ve ekolojik dengenin korunmasının esas olduğunu belirtmektedir. Çevre Kanunu ile esasları belirtilen 'çevre kolluğu', su kaynaklarını da bir çevre unsuru olarak kapsamaktadır.

su kolluğunun yukarıda belirttiğimiz üzere suç teşkil eden eylemlerin ve faillerinin tespit edilmesinde ve yaptırımlara tabi tutulmasında da önemli bir rolü vardır.

Her ne kadar insanların içme ve kişisel ihtiyaçlarını karşılamaları için tüketebileceği su potansiyelini üreten tüm su havzaları ile yüzey ve yeraltı suları, ekosistemler, hatta çevrenin toprak ve hava unsurları bütünleşik bir sistem teşkil etmekteyse ve tüm bu sisteme yönelik insan ve çevre sağlığına doğrudan tehlike yaratan ve yaratmayan tüm kirlilik faktörlerinin ve bunların etkilerinin birbirleriyle dolaylı olarak bağlantılı olduğu tartışmasız olarak kabul edilse de çalışmamızda su kolluğunun, su hakkı bağlamında, kişilerin içme ve kullanma suyuna erişiminin sağlanması amacıyla içme ve kullanma suyu teminine tahsis edilmiş genel suların ve bunları üreten su kaynaklarının nitelik ve niceliğinin korunması ile su hakkını somutlaştırmak üzere yürütülen içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinin altyapıları ve işletmelerinin korunmasını kapsayacak şekilde daha dar bir perspektifle içme suyu ve kanalizasyon kolluğu olarak değerlendirilmesi gerekmektedir⁸⁰⁹.

Osmanlı Devleti'nde tebaa tarafından bulunan su kaynaklarının öncelikle *erbab-ı miyah* veya *ehl-i vukuf* olarak adlandırılan su uzmanları tarafından debi ölçümü yapılır ve bir kısmı saltanat tarafından *miri sular* üzerinde yaptırılan isale hatlarına izin verilerek *mülhak* edilirdi. *Hakk-ı Mecra* olarak mülhak edilmeyen kısmı tebaanın kendi ihtiyaçlarını karşılamak üzere kullanması için mahkemeden su kullanım tahsis belgesi olan suyun nereden çıkarıldığını ve bu yerin mülkiyet durumunu gösteren, kira veya su yolunun bakım ve onarımı şartına bağlanan *hüccet* veya suyun vakfedilmesi isteniyorsa *temessük* alınması; hüccet veya temessük alınan suların bir mahalle bağlanması için ise *berat* ya da *Hatt-ı Hümayun* gerektirir ve hakkı mecranın aşılıp aşılmadığını Su Nazırı denetlerdi. Bunun yanında kurak geçen yaz aylarında su

⁸⁰⁹ Bu bağlamda su kaynaklarının tarımsal sulama, sanayi, enerji üretimi, turizm sektörü tarafından kullanılmasında su kaynaklarının nicelik ve niteliğinin korunmasına yönelik olarak yapılan düzenlemeler su hakkı ile doğrudan bağlantılı olmamaları sebebiyle (örneğin: Sağlık Bakanlığı ve Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Yüzme Suyu Kalitesinin Yönetimine Dair Yönetmelik, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Madencilik Faaliyetleri İle Bozulan Arazilerin Doğaya Yeniden Kazandırılması Yönetmeliği, Orman ve Su İşleri Bakanlığı Sulama Sistemlerinde Su Kullanımının Kontrolü ve Su Kayıplarının Azaltılmasına İlişkin Yönetmelik, Sağlık Bakanlığı Yüzme Havuzlarının Tabi Olacağı Sağlık Esasları Hk. Yönetmelik, Sağlık Bakanlığı Kaplıcalar Yönetmeliği, Sağlık Bakanlığı Doğal Mineralli Sular Hk. Yönetmelik, DSİ Su Yapıları Denetim Hizmetleri Yönetmeliği, DSİ Elektrik Piyasasında Üretim Faaliyetinde Bulunmak Üzere Su Kullanım Hakkı Anlaşması İmzalanmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hk. Yönetmelik, Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Su Ürünleri Yetiştiriciliği Yönetmeliği) ile suların nitelik ve niceliğine ilişkin ölçümlerin yapılmasına yönelik teknik düzenlemeler ise hem araştırmanın kapsamı hem de yetkinlik alanımıza girmediğinden (örneğin: Orman ve Su İşleri Bakanlığı Yüzeysel Sular ve Yeraltı Sularının İzlenmesine Dair Yönetmelik, DSİ Yeraltı Suyu Ölçüm Sistemleri Yönetmeliği, DSİ Yeraltı Suları Teknik Yönetmeliği, DSİ Havza Yönetim Planlarının Hazırlanması, Uygulanması ve Takibi Yönetmeliği) incelenmemiştir.

sıkıntısına ilişkin tedbirler alınmıştır. Örneğin han, hamam ve çeşmelere tahsis olunan suların belirli bir debide verilmesine; yazı geçirmek üzere her yıl konaklarından yalılarına giden üst düzey idareci ve zenginlerin hamam, fiske ve elsebil sularının kesilerek çeşmelere ve halk hamamlarına verilmesine veya taşradan İstanbul'a misafir gelmesinin yasaklanmasına karar verilmiştir⁸¹⁰. Ayrıca örneğin Mimar Sinan'ın Sarıyer ormanlarından getirdiği Kırkçeşme suları isale hatlarının her iki tarafında eksenden itibaren 20'şer arşınlık mesafede bina, mandıra, ahır yapımı ve gübre yığılmasının bir ferman ile yasaklatılması söz konusu olmuştur⁸¹¹.

İçme suyu ve kanalizasyon kolluğu, idarenin öncelikle içme ve kullanma suyu temin edilen kaynakların nitelik ve niceliğinin korunmasına ilişkin olarak özel kişilerin çeşitli faaliyetleri yanında içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinden yararlanmasının düzenlenmesini, ardından bu düzenlemelere bağlı olarak denetlenmesini ve denetimler sonucunda düzenlemelere aykırılığın tespiti halinde idari yaptırımlara tabi tutulmasını gerektirmektedir. İçme suyu ve kanalizasyon kolluğu faaliyetini bu başlıklar çerçevesinde inceleyeceğiz.

a. **Düzenleme Yetkisi**

Genel olarak 2872 s. Çevre Kanunu suyu (yüzeysel ve yeraltı), hava ve toprak gibi doğada bulunan diğer cansız varlıklar ile birlikte doğal kaynak olarak tanımlamakta ve çevrenin bir unsuru olarak nitelendirmekte; tüm çevresel değerlerin ve ekolojik dengenin tahribini, bozulmasını ve yok olmasını önlemeye, mevcut bozulmaları gidermeye, çevreyi iyileştirmeye ve geliştirmeye ve böylelikle çevrenin sürdürülebilir çevre ve sürdürülebilir kalkınma ilkeleri doğrultusunda korunmasını sağlamaya yönelik olarak çevre kolluğu faaliyetlerini merkezi idare ile yerinden yönetimlerin işbirliği içerisinde, çevrenin korunması yükümlülüğünün genelliği ile katılım ilkesini gözeterek yürüteceğini öngörmektedir⁸¹².

⁸¹⁰ Osmanlı döneminde içme suyu hizmetleri için bkz. II.B.2. İçme Suyu ve Kanalizasyon Hizmetleri. YILDIZ, ÖZBAY, **OSMANLIDAN BUGÜNE ...**, s.30, 54, 79, 215-219. Ayrıca suyun sakalar tarafından mahalle çeşmelerinden alınıp ticari olarak dağıtımının yapıldığı dönemde, sakalar su dağıtmak için miras yoluyla intikal eden *gedik* adlı izni almak ve bir loncaya bağlı olarak çalışmak zorundaydılar. Dağıtımın bir ticari faaliyet olduğu bu dönemde sakaların bu izinlere ve kırba büyüklüğü veya kılık kıyafete ilişkin çeşitli yükümlülüklerle tabi tutulmalarını da zabıta yetkisi olarak değerlendirmek mümkündür. YILDIZ, ÖZBAY, **OSMANLIDAN BUGÜNE ...**, s.59, 65-67.

⁸¹¹ ZEHİR Cemal, *Osmanlı Su Medeniyetinin Tarihi Gelişimi*, Osmanlı Su Medeniyeti Sempozyumu, İSKİ, 2000, s.178-179.

⁸¹² Yasa koyucu, 2872 s. Çevre Kanunu'nda çevre, çevre korunması ve çevre yönetimi, çevre kirliliği, alıcı ortam, doğal varlık, doğal kaynak, ekosistem, ekolojik denge, biyolojik çeşitlilik, sulak alan,

Su hakkı bağlamında ise, 2872 s. Çevre Kanunu md.9(h) “Ülkenin deniz, yeraltı ve yerüstü su kaynaklarının [...] korunarak kullanılmasının sağlanması ve kirlenmeye karşı korunması” ve 1593 s. Umumi Hıfzıssıhha Kanunu md.242 “Dere, nehir ve çayların ve çeşmelerin televvüsünü mucip tesisat yapılmasına veya eşhas tarafından bu tarzda telvisat ikaina mümanaat olunur. Fabrika sularının fenni mahzurları tahakkuk eden yerlerde mazarratı izale edilmeden nehir ve derelere dökülmesi memnudur.”⁸¹³ hükümleri doğrultusunda içme ve kullanma suyu temin edilecek yüzey ve yeraltı sularının her türlü kirliliğe karşı korunması öncelikle merkezi idareye görev olarak vermiştir. Ayrıca içme ve kullanma suyu temin edilecek yüzey ve yeraltı sularının her türlü kirliliğe karşı korunmasını görevinin, 5216 s. Büyükşehir Belediyesi Kanunu md.7(i) “sürdürülebilir kalkınma ilkesine uygun olarak çevrenin [...] korunmasını sağlamak”; 5393 s. Belediye Kanunu md.14(a) “mahalli müşterek nitelikte olmak şartıyla; [...], çevre ve çevre sağlığı [...] hizmetlerini yapmak veya yaptırmak”, 5302 s. İl Özel İdaresi Kanunu md.6(b) “mahalli müşterek nitelikte olmak şartıyla; [...], çevre [...] ilişkin hizmetleri belediye sınırları dışında yapmak” hükümleri uyarınca mahalli idareler ile 2560 s. Kn. md.2(c) “Bölge içindeki su kaynaklarının, deniz, göl, akarsu kıyılarının ve yeraltı sularının kullanılmış sularla ve endüstri artıkları ile kirlenmesini, bu kaynaklarda suların kaybına veya azalmasına yol açacak tesis kurulmasını ve bu tür faaliyetlerde bulunulmasını önlemek, bu konuda her türlü teknik, idari ve hukuki tedbiri almak” hükmü uyarınca büyükşehir belediyesi bulunan yerlerde su ve kanalizasyon idarelerine de verdiğini söylemek mümkündür.

Ancak yasa koyucu bu görevlerin nasıl gerçekleştirileceğine ilişkin detaylı düzenlemeleri yapması, bir başka ifade ile su kaynaklarının potansiyeline, nitelik veya niceliğine etki edebilecek tüm beşerî eylem ve faaliyetleri tek tek belirleyebilmesi mümkün değildir; sürekli değişen ve gelişen teknoloji ile çeşitlenen beşerî faaliyetlerin kapsamı böyle bir öngörüye imkân tanımamaktadır. Bu durumda yasa koyucu, yasa ile

hassas alan, kirlenen, atık, atıksu, katı atık, tehlikeli atık, tehlikeli kimyasallar, evsel (tehlikesiz) katı atık kavramları yanı sıra sürdürülebilir kalkınma ve sürdürülebilir çevre ilkelerini tanımlayıp (md.2); çevrenin korunmasında genel ilkeleri belirlemekte (md.3); çevre korunmasına ilişkin olarak genel olarak kirlenme yasağını (md.8), izin alma, arıtma ve bertaraf etme yükümlülüğü (md.11) ile denetim, bilgi verme ve bildirim yükümlülüğü (md.12) ile çevre katkı payına katılım yükümlülüğünü (md.18) ortaya koyup; kirlenenin tazmin sorumluluğunu (md.28) açıklamakta; bu kanunun belirlediği yükümlülükleri yerine getirmeyenlere yönelik faaliyetin durdurulması tedbiri (md.15) ve idari nitelikte cezaları (md.20) öngörmekte, adli nitelikteki cezaların (md.26) ne olduğunu yinelemektedir. Çevre Kanunu ile düzenlenen bu tanım, ilke, yükümlülük ve yaptırım esasları su hakkı bağlamında içme suyu ve kanalizasyon kolluğunu gerçekleştirecek idarelerin görevlerinde de dikkate alınacaktır.

⁸¹³ “Dere, nehir ve çayların ve çeşmelerin kirlenmesine yol açan tesisat yapılmasına veya kişiler tarafından bu tarzda kirlenmesine engel olunur. Fabrika sularının teknik sakıncaların olduğu yerlerde zararları giderilmeden nehir ve derelere dökülmesi yasaktır.” (Serbest çeviri)

koyduğu esaslar çerçevesinde yukarıda belirttiğimiz idarelere, içme ve kullanma suyu temin edilecek su kaynaklarına doğrudan veya dolaylı şekilde etkide bulunacak kirletici etkenlerin veya faaliyetlerin ne olduğunu; kirletici maddeler ve atıkların hangi miktarlarda çevreye salınabileceğini, sözkonusu salınımların su kaynaklarının ve suların yanı sıra bunlarla etkileşim içerisinde olan diğer çevre unsurları olan hava ve toprağa aktaran ve böylelikle zarar potansiyeli taşıyan tüm kamusal ve özel faaliyetlerin hangi maddi ve usuli şartlarla yürütülebileceğini, bu faaliyetlerin sonucunda zararın oluşup oluşmadığının ne şekilde ve ne zaman denetleneceğini ve denetim sonucunda şartlara uyumsuzluk veya zararın oluşması halinde hangi yaptırımların uygulanacağını belirleme yetkisini vermesi söz konusu olmaktadır. Unutmamak gerekir ki Anayasa md.123(1)'de ifade edilen idarenin kanuniliği ilkesi gereğince idari düzenlemelerin dayanacağı temel ilke ve esaslara kanunlarda yer verilmeden düzenleme yetkisinin idareye bırakılması yasama yetkisinin devri niteliğinde olacaktır⁸¹⁴.

Böylelikle içme suyu ve kanalizasyon kolluğunun doğrudan uygulanabilir hukuki kaynakları idari düzenlemeler olmaktadır. Bir başka deyişle, içme suyu ve kanalizasyon kolluğu bağlamında soyut anlamda kamu düzeninin gerektirdiği yasaklar, izinler, bildirimler, denetim usul ve esasları ile yaptırımlar genel, nesnel, birel olmayan, tükenmez nitelik taşıyan idari tasarruflar ile ortaya konulmaktadır⁸¹⁵. Su hakkının somutlaştırılması için su kaynaklarının ve bunların oluşumunu sağlayan su havzasının potansiyeline, nitelik veya niceliğine etki edebilecek tüm beşerî eylem ve faaliyetlerin Danıştay'ın ifade ettiği şekilde düzenli hale konulması ve düzen verilmesi⁸¹⁶ gerekmektedir.

⁸¹⁴ AYM, E.2011/45, K.2013/24, T.31/01/2013; AYM, E.2012/76, K.2013/44, T.20/03/2013; AYM, E.2013/47, K.2013/72, T.06/06/2013; AYM, E.2013/24, K.2013/133, T.14/11/2013; AYM, E.2014/82, K.2014/143, T.11/09/2014; AYM, E.2014/186, K.2014/188, T.17/12/2014 “Anayasa Mahkemesinin pek çok kararında yasama yetkisinin devredilmezliği ilkesinden ne anlaşılması gerektiği hususu açıklanmıştır. Buna göre, kanunla düzenleme ilkesi, düzenlenen konudan yalnız kavram, ad ve kurum olarak söz edilmesi değil, bunların kanun metninde kurallaştırılmasıdır. Kurallaştırma ise düzenlenen alanda temel ilkelerin konulmasını ve çerçevenin çizilmiş olmasını ifade eder. Ancak bu koşulla uzmanlık ve teknik konulara ilişkin ayrıntıların belirlenmesi yürütme organının takdirine bırakılabilir. Yürütmenin düzenleme yetkisi ise sınırlı, tamamlayıcı ve bağımlı bir yetkidir. Bu nedenle, Anayasa’da öngörülen ayrık durumlar dışında, kanunlarla düzenlenmemiş bir alanda, yürütmeye genel nitelikte kural koyma yetkisi verilemez. § Yürütme organına düzenleme yetkisi veren bir kanun hükmünün Anayasa’nın 7. maddesine uygun olabilmesi için temel ilkeleri koyması, çerçeveyi çizmesi, sınırsız, belirsiz, geniş bir alanı yürütmenin düzenlemesine bırakmaması gerekir.”

⁸¹⁵ DURAN Lütfi, “Düzenleme Yetkisi Özerk Sayılabilir Mi?”, *İÜİHD*, C:4, S:1-3, 2011, s.34.

⁸¹⁶ Danıştay 10. D., Y.D. Kararı, E.2011/11632; Danıştay 10. D., Y.D. Kararı, E.2012/335; Danıştay 10. D. E.2010/15005, K.2012/4557, T.02/10/2012; Danıştay 10. D., E.2009/9270, K.2014/1039, T.21/02/2014; “Düzenli hale koymak, düzen vermek olarak tanımlanabilecek olan düzenleme yetkisi, kamu hukukunda kural koyma ile eş anlamlıdır. Kural ise, hukukta sürekli, soyut ve objektif, genel

Türk hukukunda idari düzenlemeler kanunların, Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin ve tüzüklerin uygulanmasını sağlamak üzere kamu tüzel kişiliğine sahip olan devleti temsilen Cumhurbaşkanlığı veya bakanlıklar tarafından ve ayrıca diğer kamu tüzel kişiliklerini temsilen bunların karar organları tarafından Anayasa md.124 uyarınca çıkarılacak yönetmelikler ile anayasada öngörülmemiş olan ancak idarenin kanuniliği ilkesi gereğince kanunun verdiği yetki çerçevesinde çıkarılacak esaslar, usuller, genelge, tebliğ gibi adsız genel düzenleyici⁸¹⁷ işlemler olabilmektedir.

Düzenleme yetkisi ile ilgili kuramsal tartışmalar konumuz dışında olmakla beraber not etmek gerekir ki, 2017 Anayasa değişiklikleri öncesinde yürütme yetkisini icra eden yürütme organlarından biri olan Bakanlar Kurulu'nun mülga Anayasa md.115 uyarınca çıkardıkları tüzükler halen yürürlüktedir. Ayrıca Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin, Cumhurbaşkanlığı'nın idari düzenlemelerinden farklı olacağını eklemek gerekir⁸¹⁸. Nitekim Anayasa değişikliğine uyum amacıyla çıkarılan 703 s. KHK md.184 ile değiştirilen 2575 s. Danıştay Kanunu'nun Cumhurbaşkanı kararları ile Cumhurbaşkanınca çıkarılan Cumhurbaşkanlığı kararnameleri dışındaki düzenleyici işlemlerine karşı açılacak iptal ve tam yargı davalarının ilk derece mahkemesi sıfatıyla Danıştay tarafından inceleneceğini ifade eden 24'üncü maddesi de C.B.K. ile Cumhurbaşkanlığının idari düzenleyici işlemleri arasındaki ayrımı

durumları belirleyen, bireysel olmayan, tükenmez norm olarak tanımlanmaktadır. İdare, Anayasa ve yasal düzenlemelerden aldığı yetki ile kural koyma, düzenleme yapma yetkisine sahiptir. Düzenleme yetkisini kullanarak tüzük, yönetmelik, yönerge, genelge gibi düzenleyici işlemleri yapan idarenin bir işleminin düzenleyici nitelik taşıdığının kabul edilebilmesi için, söz konusu işlemin, sürekli, soyut, objektif, bireysel olmayan, genel durumları belirleyen ve gösteren hükümler içermesi gerekmektedir.”

⁸¹⁷ Adsız genel düzenleyici işlemler, kanunların, tüzüklerin ve yönetmeliklerin uygulanmasını sağlamak üzere, tüzükler ve/veya yönetmeliklerde düzenlenen veya düzenlenmemiş olan hususların açıklandığı veya düzenlendiği, anayasada adıyla anılarak herhangi bir şekil veya usul kuralına tabi olduğu belirtilmemiş olan genel düzenleyici işlemlerdir. Adsız genel düzenleyici işlemler ‘uygulayıcı kurallar’, ‘ikincil kural işlemler’ olarak da anılmakta olup, tebliğ, genelge, karar, sirküler, statü, talimat, esaslar, usul ve esaslar gibi isimlerle karşımıza çıkmaktadır. AYM, E.2011/150, K.2013/30, T.25/06/2013 “İkincil düzenlemeden kasıt, yürütme organınca kanunlara dayanılarak yürürlüğe konulan düzenleyici işlemlerdir. İdarenin düzenleyici işlemleri tüzük ve yönetmelikten ibaret olmayıp tebliğ, genel tebliğ, genelge, yönerge, sirküler, genel yazı ve benzeri adlarla çıkarılan ve öğretide adsız düzenleyici işlemler olarak nitelenen ikincil düzenlemeler de bulunmaktadır. Nitekim Anayasa Mahkemesi kararları da, düzenleyici işlemlerin Anayasa’da ismen sayılanlardan ibaret olmadığı, idarenin başka isimler altında da düzenleyici işlemler yapmaya yetkili olduğu yönündedir.”; Danıştay İDDK, E.2006/3196, K.2008/1179 “İdarenin kendi görev alanı içerisinde Anayasa ve yasalara uygun olmak koşuluyla genel ve soyut nitelikte kurallar koymak için düzenleyici işlemler yapmak yetkisi de bulunmaktadır. Anayasada düzenleyici işlemler tüzük ve yönetmelikler olarak belirtilmiş ise de idarenin düzenleme yetkisi bununla sınırlı olmayıp idareler değişik adlar altında da (genelge, tamim, sirküler v.b.) düzenleyici işlemler yapmaktadırlar.” ŞANLI ATAY Yeliz, **TÜRK İDARE HUKUKUNDA ADSIZ DÜZENLEYİCİ İŞLEMLER**, TODAİE, 2011, s.152; KARAHAÑOĞULLARI Onur, **İDARENİN HUKUKLA KAVRANMASI: YASALLIK VE İDARİ İŞLEMLER**, Turhan Kitabevi, 2012, s.161.

⁸¹⁸ ÜLGEN, “Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin Niteliği...”, s.6.

göstermektedir⁸¹⁹. Kısaca Anayasa’da Cumhurbaşkanlığı’nın idari görevleri bağlamında gerçekleştireceği türev düzenleme niteliğindeki idari tasarrufların ilk-el düzenleme niteliğindeki Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri ile karıştırılmaması gerektiğini açıkça ifade etmek gerekir. Cumhurbaşkanlığı’nın kanunlar ve Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri ile verilen idari fonksiyonlarına ilişkin olarak Anayasa md.104(18) ve md.124 uyarınca yönetmelikler veya kanunla yetki verildiği hallerde çıkaracağı adsız idari düzenlemeler, ikincil kural işlem niteliğindedirler ve Cumhurbaşkanlığının içme suyu ve kanalizasyon kolluğunu ilgilendiren yönetmelik veya adsız idari düzenleme yapması da mümkündür.

İçme suyu ve kanalizasyon kolluğu alanında yasa koyucu görevlendirdiği gerek merkezi idarenin gerek mahalli idareler ve kamu kurumlarının genel düzenlemelerini ekseriyetle yönetmelik şeklinde ihdas ettiğini belirtmek gerekir⁸²⁰.

Su hakkı bağlamında idarelerin yürütmekle kanunen görevlendirildiği idari faaliyetlerden ilkinin teşkil eden içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerine yönelik olarak hizmet düzeninden sayılacak gerek toplumsal genel ihtiyacın karşılanmasına yönelik gerek idarenin kontrol, gözetim ve denetimine ilişkin düzenlemelerin, örneğin su hakkı bağlamında içme ve kullanma ihtiyaçlarına yönelik olarak içme suyunun kalitesine yani hangi biyolojik ve kimyasal değerleri karşılaması gerektiğine ilişkin, içme ve kullanma suyu temin edilmesi için yapılacak baraj ve şebeke ile atıksu toplama ve uzaklaştırma ile arıtma sistemleri dahil tüm sistemlerin projelerine ve taşımaları gereken teknik özelliklere, içme ve kullanma suyunun şebeke boyunca temiz kalmasını sağlayacak kimyasalların miktarı ve tatbik esaslarının, içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinin bedellendirilmesine, şebekede su kayıplarının önlenmesine ilişkin esasların veya atıksuların deşarj öncesi hangi maddelerden hangi tekniklerle arıtılacağına ilişkin teknik düzenlemelerin⁸²¹ içme suyu ve kanalizasyon kolluğu

⁸¹⁹ ÜLGEN ADADAĞ, “*Kanun-Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi İlişkisinin Yargısal Denetimine Yönelik Sorunlar*”, s.621.

⁸²⁰ Bakanlar Kurulu tarafından, 831 s. Sular Hk. Kn.’un uygulanmasına yönelik olarak çıkarılan Sular Kanununun Uygulanışını Gösteren Tüzük (RG:29/08/1928, S:976); 167 s. Yeraltı Suları Hk. Kanunun uygulanmasına yönelik olarak çıkarılan Yeraltı Suları Tüzüğü (RG:08/08/1961, S:10875) ve 1593 s. Umumi Hıfzıssıhha Kanunu’nun uygulanmasına yönelik olarak çıkarılan Gıda Maddelerinin ve Umumi Sağlığı İlgilendiren Eşya ve Levazımın Hususi Vasıflarını Gösteren Tüzük su hakkına ilişkin değerlendirilebilecek yegane tüzükler olmakla birlikte Yeraltı Suları Tüzüğü haricindeki tüzükler içme suyu ve kanalizasyon kolluğuna ilişkin değildir.

⁸²¹ İnsani Tüketim Amaçlı Sular Hk. Yönetmelik (Sağlık Bakanlığı, RG:17/02/2005, S:25730), Yerüstü Su Kalitesi Yönetimi Yönetmeliği (Orman ve Su İşleri Bakanlığı, RG:30.11.2012, S:28483), İçme Suyu Temin Edilen Suların Kalitesi Ve Arıtılması Hakkında Yönetmelik (Tarım ve Orman Bakanlığı, RG:06/07/2019, S:30823) [Mülga: İçme Suyu Elde Edilen veya Elde Edilmesi Planlanan Yüzeysel Suların Kalitesine Dair Yönetmelik (Orman ve Su İşleri Bakanlığı, RG:29/06/2012, S:28338)], İçme Ve Kullanma Suyu Temini Ve Dağıtım Sistemleri Hk. Yönetmelik (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı,

içerisinde değerlendirilmesi mümkün değildir. Zira içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinin yürütülmesine ilişkin bu kurallar kişilerin temel hak ve hürriyetlerine doğrudan bir müdahale teşkil etmemektedir.

Bu noktada içme suyu ve kanalizasyon kolluğu alanındaki idari düzenlemelerin hem özel kişilerin hem de kamu kesiminin yürüteceği birtakım beşeri faaliyetler dolayısıyla içme ve kullanma suyu temin edilecek su kaynaklarının ve bu kaynakların oluşumunu sağlayan içme suyu havzasının kirlenmesinin önlenmesi veya engellenmesi yanında içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinin olması gerektiği şekilde yürütülmesi yani hizmet düzeninin korunması için kolluk tedbirleri⁸²² bağlamında söz konusu beşeri faaliyetlere yönelik konulan yasaklar ile izin⁸²³ gibi birtakım yükümlülüklerin yanı sıra kirlenmenin gerçekleşmesi durumunda kirliliğin artmaması veya diğer çevre unsurlarına yansımaması, yansıyan etki veya zararın

RG:12/10/2017, S:30208), Şehir ve Kasaba İçmesuyu Projelerinin Hazırlanmasına Ait Yönetmelik (Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, RG:22/04/1985, S:18733), Atıksu Toplama Ve Uzaklaştırma Sistemleri Hk. Yönetmelik (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, RG:06/01/2017, S:29940), Atıksu Altyapı Ve Evsel Katı Atık Bertaraf Tesisleri Tarifelerinin Belirlenmesinde Uyulacak Usul Ve Esaslara İlişkin Yönetmelik (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, RG:27/10/2010, S:27742), İçme Suyu Temin ve Dağıtım Sistemlerindeki Su Kayıplarının Kontrolü Yönetmeliği (Orman ve Su İşleri Bakanlığı, RG:08/05/2014, S:28994), Kentsel Atıksu Arıtımı Yönetmeliği (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, RG:08/01/2006, S:26047). Ancak bu düzenlemeler içme suyu ve kanalizasyon kolluğuna ilişkin düzenleyici işlemlerden tamamen ayrı yapılmış düzenlemeler olmayabilir. Nitekim örneğin evsel atıksuların tam arıtma ilkelerine göre sağlamaları gereken deşarj standartları 01/01/2018 tarihine kadar aşağıda değineceğimiz Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği md.32'ye tabi kılınmıştı. Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği'nin kanalizasyon sistemine bağlantı kısıtlarını düzenleyen md.45 ise kanalizasyon hizmetlerine ilişkin teknik esasları belirlemektedir. Bununla birlikte içme suyu ve kanalizasyon kolluğuna ilişkin hükümlerin bu düzenlemelerde tekrarlanması da söz konusu olmaktadır. Bu düzenlemelerin çoğu teknik mahiyette olmakla birlikte temel ilkeleri yeri geldikçe 1. İçme Suyu ve Kanalizasyon Hizmetleri başlığında aktarılmıştır.

⁸²² Doktrinde kamu düzeninin oluşturulması aşamasında, soyut düzleminde, kanun ve bunların uygulanmasını sağlayan idari düzenleyici işlemlerde öngörülen yasak ve emirler ile izin ve bildirim yükümlülüklerine kolluk tedbirleri veya kolluk usulleri denmektedir. GÖZLER, **İDARE HUKUKU**, s.487-488; GÖZÜBÜYÜK, TAN, **İDARE HUKUKU (I)**, s.770, 774; GÜNDAY, **İDARE HUKUKU**, s.304.

⁸²³ “Bir şey yapmak için verilen veya alınan özgürlük, müsaade, ruhsat, icazet, mezuniyet” Türk Dil Kurumu, Büyük Türkçe Sözlük, <http://www.tdk.gov.tr>; şeklindeki kelime anlamıyla izin, ruhsat, lisans idare hukuku bağlamında kolluk ve kamu hizmeti faaliyetleri bakımından ayrı müesseseler teşkil ettiğinin altını çizmek gerekir. “Kamu hizmeti olarak kabul edilen bir faaliyet, eğer İdare lehine tekel konusu yapılmamış ise, bu faaliyet İdarenin vereceği bir izin ile özel kişilere de gördürülebilir.” GÜNDAY, **İDARE HUKUKU**, s.361; aynı yönde bkz. ÖZAY, **GÜNiŞİĞİNDA YÖNETİM**, s.248; GÖZÜBÜYÜK, TAN, **İDARE HUKUKU (I)**, s.770-771; GÖZLER, **İDARE HUKUKU**, s.394. Kolluk faaliyeti bağlamında idare tarafından verilen izin, ruhsat veya lisans, kamu düzeninin tesis edilmesi için özel girişimlerin diledikleri faaliyetleri gerçekleştirebilmelerine imkân tanıyan, idarenin tek yanlı irade beyanı açıklaması ve bu açıklamayı belgelendiren izin belgesini bir arada ifade etmektedir. İzin alınmadan faaliyete başlanması hukuka aykırı olacak, bir ihlal teşkil edecek ve karşılığında idari yaptırımların uygulanması söz konusu olacaktır. Kolluk tedbirlerinden bir diğeri olan bildirim usulünde ise, özel girişimin faaliyete başlaması için idareye bilgi vermesi yani bildirimde bulunması kamu düzeninin tesisi için yeterli olacaktır. Bildirim usulünde idare bildirilen faaliyetin engellenmesi ancak kamu düzenini tehdit etmesi halinde mümkün olacaktır. ONAR, **İDARE HUKUKUNUN UMUMİ ESASLARI (3)**, s.1495-1496; DURAN, **İDARE HUKUKU DERS NOTLARI**, s.268; GİRİTLİ, BİLGİN, AKGÜNER, BERK, **İDARE HUKUKU**, s.1023; GÖZLER, **İDARE HUKUKU**, s.484, 487; GÜNDAY, **İDARE HUKUKU**, s.304-305.

tazmini için uygulanacak idari tedbirleri ve kamu düzenini bozan kirlilik karşılığında ihlalcıyı cezalandırmak amacıyla uygulanacak idari cezaları düzenlediğini ifade etmek gerekir.

İçme suyu ve kanalizasyon kolluğunda düzenleme yetkileri merkezi yönetim ve yerinden yönetimler arasında paylaştırılmıştır⁸²⁴. Özel idari kolluk alanı teşkil etmekle birlikte gerek merkezi yönetimde gerek yerinden yönetim idarelerinde birden fazla kolluk makamının idari genel düzenleyici işlemlerini kapsadığından içme suyu ve kanalizasyon kolluğu alanında da idari kolluk yetkilerinin yarışması ve çatışması⁸²⁵ ihtimali de ortaya çıkmaktadır. İçme suyu ve kanalizasyon kolluğunda merkezi yönetim ve yerinden yönetimlere verilen düzenleme yetkileri arasındaki yarışma ve/veya çatışma durumu ayrı kamu tüzel kişiliklerinin yetkileri olduğundan hiyerarşik ilişki bağlamında çözümlenemez. Bu durumda içme suyu ve kanalizasyon kolluğunda yarışma ve çatışma hallerinin Kelsen'in normlar hiyerarşisinde alt normun tüm üst normlara uygunluğu gereği ile çözümlenmesi mümkün görünmektedir. Merkezi yönetim ile yerinden yönetimlerin yetkilerinin yarışmasına yönelik çözüm yolları kısaca şu şekilde ifade edilebilir: i. yerinden yönetimlerde yer alan kolluk makam ve üstleri, merkezi idarenin kolluk makam ve üstleri tarafından yapılan işlemlere aykırı işlem yapamaz; ii. yerinden yönetimlerde yer alan kolluk makam ve üstleri merkezi idarenin makam ve üstleri tarafından yapılan işlemleri daha da sınırlandırıcı kolluk işlemleri yapabilirler. Bir başka deyişle yerinden yönetim idareleri, içme suyu ve kanalizasyon kolluğu bağlamında kullanacakları yetkileri sadece bu görev ve

⁸²⁴ Hem merkezi hem de yerinden yönetimlerin genel ve diğer özel kolluk yetkileri de dikkate alınırsa yetkilerin yarışması ve çatışması çok daha farklı boyutlara ulaşacaktır; su hakkı bağlamında sadece içme suyu ve kanalizasyon kolluğu yetkilerinin kendi içinde değerlendirilmesini gerektirmektedir.

⁸²⁵ İdari kolluk yetkilerinin çatışması genel idari kolluk ile özel idari kolluk arasında ortaya çıkabileceği gibi kolluk makam ve üstlerinin yetkileri arasında da ortaya çıkabilmektedir. Kolluk yetkilerinin yarışması ve çatışması kavramı, yazında farklı şekillerde ifade edilmektedir; örn. “kollukların tedahülü” ONAR, **İDARE HUKUKUNUN UMUMİ ESASLARI –3. Cilt**, s.1491; “kollukların içiçe olması” DURAN, **İDARE HUKUKU DERS NOTLARI**, s.291; “kollukların yarışması (telahuku)” ÖZAY, **GÜNİŞİĞİNDE YÖNETİM**, s.18; GÖZLER “*concours des pouvoirs de police*” teriminin karşılığının “kolluk yetkilerinin yarışması” olduğunu, yarışma ve çatışma kavramlarının birbirinden farklı olduğunu, çatışma durumunda yetkisizliğin söz konusu olduğunu ancak yarışma durumunda kolluk yetkilerinden her ikisinin de aynı faaliyetin değişik yönleri bakımından uygulanabilir olduğunu ifade etmektedir, GÖZLER, **İDARE HUKUKU**, s.474; idari kolluk yetkilerinin yarışmasını “*genel kolluk yetkilerinin hem Devlet idaresi hem de yerel idareler arasında bulunması nedeniyle çeşitli düzenlemeler arasında birbirinin içine girme (tedahül) ve yarışma (telahuk)*”, idari kolluk yetkilerinin karışmasını “*eşgüdümsüzlükten (koordinasyonsuzluktan) kaynaklanan ve yetkili bir idari kolluk makamının yaptığı faaliyeti onun bilgisi olmaksızın yine yetkili diğer bir idari kolluk makamının değiştirmesi ya da ona müdahale etmesi*”, idari kolluk yetkilerinin çatışmasını “*mevzuattan kaynaklanan zıt, çelişik hükümlerin bulunması ve bunlara dayalı olarak her bir idari kolluk makamının kendi açısından mevzuata göre haklı olduğu iddiasıyla idari kolluk faaliyetini ifa [etmesi]*” olarak tanımlayan SANCAKDAR, “*Kamusal Su Koruma Havzalarında ...*”, s.630.

yetkilerini aldıkları kanuna değil, merkezi idarenin görev ve yetkilerini ifa etmek amacıyla ihdas ettikleri idari genel düzenleyici işlemlere de uygun olarak kullanmakla yükümlüdürler.

İçme ve kullanma suyu elde edilen suyu kaynakları ile bu kaynakların oluşumunu sağlayan içme suyu havzasının nitelik ve nicelik olarak korunması yanısıra içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinin düzeninin korunmasına yönelik olmakla birlikte uygulama alanı ve konusu dikkate alınarak, ülke çapında uygulanacak merkezi idare veya ülke çapında faaliyet gösteren kamu kurumlarından olan DSİ tarafından ihdas edilen idari düzenlemeleri ülke çapında uygulanan düzenlemeler; sadece ilgili mahalli idare sınırları içerisinde uygulanacak, mahalli idareler ve su ve kanalizasyon idarelerince ihdas edilen düzenlemeleri yerel çapta uygulanan düzenlemeler olarak incelemek mümkündür.

i. Ülke düzeyinde uygulanan düzenlemeler

Su hakkının hayata geçirilmesini sağlamak üzere merkezi idare tarafından veya faaliyetlerini ülke çapında yürüten DSİ tarafından içme ve kişisel ihtiyaçları karşılama amacıyla kullanma suyu temin edilebilecek tüm yeraltı ve yerüstü su kaynaklarının ve bunların oluşumunu sağlayan içme suyu havzasının nicelik ve niteliğinin korunmasına ilişkin düzenlemeler uygulama alanı itibarıyla ülke çapında uygulanan düzenlemelerdir.

Ülke çapında uygulanan düzenlemelerin amacının bütün su kaynaklarında kirlenmenin önlenmesi ve böylelikle su niteliği ile niceliğinin korunması olduğunun altı tekrar çizilmelidir. Açıkça belirtmek gerekir ki, içme ve kullanma suyu temin edilecek su kaynaklarına ilişkin düzenlemeler ile seyrüsefer, su ürünleri yetiştiriciliği, sanayi, turizm, madencilik gibi ensdüri sektöründe kullanılacak su kaynaklarına ilişkin düzenlemeler birbirinden ayrı değil, tam tersine bir aradadır. Zira çevre mevzuatı su döngüsü dikkate alınarak tüm su kaynaklarına karşı topyekûn bir korumanın gerçekleştirilmesini amaçlamaktadır.

Ülke çapında uygulanan düzenlemelerin içme ve kullanma suyu olarak kullanılacak su kaynaklarının ve bu kaynakları oluşturan içme suyu havzasının nitelik ve niceliğinin korunmasına yönelik olarak özel kişilerin gerçekleştirdikleri her türlü faaliyete yönelik yasak, izin, bildirim, denetim ve yaptırımları düzenlemekle birlikte

yüzey ve yeraltı su kaynakları için farklı, kirletici etkenlerin kabul edilebilirlik düzeyine göre farklı düzenlemelerin de yapılmış olması konuyu oldukça karmaşık hale getirmektedir. Bu başlıkta sadece içme ve kullanma suyu temin edilecek su kaynaklarında ve bu kaynakları oluşturan su havzalarında içme ve kullanma suyu teminini ve devamlılığını teminat altına alan kolluk düzenlemelerinin genel kapsamları açıklanmaya çalışılacaktır.

İçme ve kullanma suyu temin edilecek su kaynaklarında içme ve kullanma suyu teminini ve devamlılığını teminat altına alan ülke çapında uygulanan düzenlemelerin kanuni esaslarını 1593 s. Umumi Hıfzıssıhha Kanunu; 2872 s. Çevre Kanunu ve 167 s. Yeraltı Suları Hk. Kn. oluşturmaktadır.

1593 s. Umumi Hıfzıssıhha Kanunu md.237 ve md.238 uyarınca “*Şehir ve kasabalarda tevzi edilmek üzere celbedilen su menbalarının etrafında*”, “*sıhhat memurları huzuriyle ihtisas erbabı tarafından menbain gıda havzası üzerinde tesis edilen*” ve “*belediye mıntıkası haricinde de olsa belediye tarafından [...] istimlak kanununa tevkifan istimlak*” edilen ve “*mesken yapılmak, ekilmek ve sair herhangi hususlar için istimali memnu*” olan himaye mıntıkası içme ve kullanma suyu temin amaçlı hem yüzeysel hem yeraltı su kaynaklarına (membra) yöneliktir.

İçme ve kullanma suyu temin edilecek su kaynaklarının kalite ve miktarının korunmasını sağlamak üzere himaye mıntıkası ve koruma alanları üzerinde hangi faaliyetlerin gerçekleştirilmesinin yasak, izne veya bildirime tabi olduğunu somutlaştıran düzenleme Orman ve Su İşleri Bakanlığı tarafından içme-kullanma suyu temin edilen veya edilmesi planlanan bütün yerüstü ve yeraltı suyu kaynaklarının kalitesinin ve miktarının korunmasına ve iyileştirilmesine ilişkin usul ve esasları düzenlemek amacıyla çıkarılan İçme – Kullanma Suyu Havzalarının Korunmasına Dair Yönetmelik (RG:28/10/2017, S:30224)’tir.

İçme – Kullanma Suyu Havzalarının Korunmasına Dair Yönetmelik, md.3(i) uyarınca “*içme-kullanma suyu temin edilen veya edilmesi planlanan yerüstü ve yeraltı suyu kaynaklarının tabii su toplama alanını*” ifade eden içme-kullanma suyu havzalarında yer alan dere, çay ve nehirler (akarsular) ile tabii göl, baraj gölü ve göletler için genel koruma esaslarını düzenlemiş; himaye mıntikasını tespit etmiş; bunların etrafındaki alanları ise mutlak, kısa mesafeli, orta mesafeli ve uzun mesafeli koruma alanları olarak ayırmış ve bu alanlarda yasaklanan, izne veya bildirme tabi beşerî faaliyetler detaylı şekilde düzenlenmiştir.

1593 s. Umumi Hıfzıssıhha Kanunu md.244 uyarınca “*Mahsus kanununa tevfiikan belediyelerce inşa ettirilmiş ve ettirilecek lağım ve çirkef mecralarının fenni mahzuru olmadığı kabul ve tasdik edilmedikçe dere, çay, nehirlerle akıtılması memnudur.*”. Bu hüküm bağlamında İçme – Kullanma Suyu Havzalarının Korunmasına Dair Yönetmelik md.13(1) uyarınca içme-kullanma suyu temin edilen veya edilmesi planlanan dere, çay ve nehirlerden su teminini sağlayan su alma yapısını merkez alan ve yarıçapı 300 metre genişliğindeki memba bölgesi himaye mıntıkası olup içme-kullanma suyunu kullanan idare tarafından kamulaştırılması gereken arazidir. Dere, çay ve nehirlerin himaye mıntıkasında içme-kullanma suyu projesine ait mecburi teknik tesisler haricinde yapı yapılması ve herhangi başka bir beşerî faaliyet yürütülmesi yasaktır. Ayrıca md.13(3) uyarınca memba yönündeki ilk su yapısında son bulmak şartıyla içme-kullanma suyu alma yapısından membaa doğru (kaynak yönünde) maksimum 2000 metre mesafedeki alana atıksuyun; akarsuyun şev üstünden (akarsu eğiminin bittiği noktanın üzerinden itibaren başlayan) sağ ve sol kıyı sahil çizgisinden itibaren 15 metre genişliğindeki alana her türlü atık ve artıkların boşaltılması, depolanması ve atık bertaraf tesisleri kurulup işletilmesi de yasaktır.

İçme – Kullanma Suyu Havzalarının Korunmasına Dair Yönetmelik md.8(2) uyarınca içme-kullanma suyu temin edilen veya edilmesi planlanan tabii göl, baraj gölü ve göletlere (rezervuar alanı) her türlü atık ve artıkların atılması yasak olup md.8(9) uyarınca bunların üzerinde yeni yol, köprü, viyadük ve benzeri yapı yapılmasına izin verilmez. İçme-kullanma suyu temin edilen veya edilmesi planlanan tabii göl, baraj gölü ve göletlerinde md.8(3) uyarınca su alma yapısına 300 metre mesafeden fazla olan yerlerde sportif amaçlı olta balıkçılığına; md.8(4) uyarınca yelkenli, kürekli veya akümülatör ile çalışan vasıtalarının kullanımı ile yöre halkının güvenlik, toplu taşıma, su ürünleri istihsalı gibi gerekli ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla akaryakıt ile çalışacak su araçlarının, su alma yapısına 300 metreden yakın olmamak şartıyla kullanılmasına ve ekonomik bölge oluşturan tabii göl, baraj gölü ve göletlerde md.8(5)’teki şartlar dahilinde su ürünleri istihsaline TOB, güvenlik ve toplu taşıma ihtiyaçlarını değerlendiren DSİ ile içme-kullanma suyu temin eden büyükşehir belediyesi tarafından izin verilebilir.

İçme – Kullanma Suyu Havzalarının Korunmasına Dair Yönetmelik md.9(1) uyarınca içme-kullanma suyu temin edilen veya edilmesi planlanan tabii göl, baraj gölü ve göletlerin mutlak koruma alanı “*maksimum su seviyesinden itibaren yatayda 300 metre genişliğindeki kara alanı*”nı; md.10(1) uyarınca kısa mesafeli koruma alanı

*“mutlak koruma alanı sınırından itibaren yatayda 700 metre genişliğindeki kara alanı”*nı; md.11(1) uyarınca orta mesafeli koruma alanı *“kısa mesafeli koruma alanı sınırından itibaren yatayda 1000 metre genişliğindeki kara alanı”*nı; md.12(1) uyarınca uzun mesafeli koruma alanı *“mutlak, kısa ve orta mesafeli koruma alanlarının dışında kalan içme-kullanma suyu havzasının bütünü”*nü ifade eder. Mutlak koruma alanında kalan ve *“içme-kullanma suyu temin edilmesi amacıyla yapılması planlanan baraj gölü ve göletler ile su alınması planlanan tabii göllerin çevresinde, maksimum su seviyesinden itibaren içme-kullanma suyu alma yapısını merkez alan, yarıçapı 300 metre genişliğindeki alanın kara kısmındaki bölümü”* himaye mıntıkası niteliğinde olup, içme-kullanma suyunu kullanan idare tarafından kamulaştırılır⁸²⁶.

Mutlak, kısa ve orta mesafeli koruma alanlarında md.9(9), md.10(9), md.11(9) uyarınca atık ve artıkların boşaltılması, depolanması ve atık bertaraf tesislerinin kurulması ve işletilmesi; md.9(15), md.10 (13) ile md.11(12) uyarınca yeni akaryakıt istasyonu, gaz dolum istasyonu ve kimyasal madde depoları ile sıvı ve katı yakıt depolarının kurulması ve işletilmesi; mevcut ve Türk Standartları Enstitüsü’nün (TSE) ilgili standartlarını taşıyan istasyonlarda akaryakıt ve gaz satışı dışında dinlenme tesisi, oto yıkama, bakım, yağ değişimi ve benzeri faaliyetlerin yürütülmesi yasaktır. Mutlak ve kısa mesafeli koruma alanlarında md.9(10) ile md.10(10) uyarınca hafriyat ve döküm yapılması; md.9(17) ile md.10(15) uyarınca madencilik faaliyetlerinin yürütülmesi; md.9(6) ile md.10(4)⁸²⁷ uyarınca belediye sınırları içinde kalarak mahalle

⁸²⁶ Dikkat edilmelidir ki idare tarafından kamulaştırılması gereken olan alan mutlak koruma alanının tamamı değil, su alma yapısını korumak amacıyla *“maksimum su seviyesinden itibaren içme-kullanma suyu alma yapısını merkez alan, yarıçapı 300 metre genişliğindeki alanın kara kısmındaki bölümü”*dür. Lakin idare lüzum görürse *“içme-kullanma suyunu kullanan idarece gerekli görülmesi durumunda yarıçapı 300 metre genişliğindeki alana ilave olarak mutlak koruma alanının bir kısmı veya tamamı da kamulaştırılabilir.”*. Kanaatimizce mutlak koruma alanında dahi mülkiyet hakkı gereğince söz konusu mülkü kullanma, yararlanma, devretme yetkileri tamamen ortadan kalkmamaktadır; nitekim yönetmelik bu alanlarda ilgili mülklerin ne şekillerde kullanılabileceğini de düzenlemiştir. Bu durumda ilgili özel kişinin mülkiyetindeki mülkün idarenin mülkiyetine geçirilerek kamulaştırılmasının zorunlu olup olmadığı her bir somut olaya göre değerlendirilmelidir; mümkün olduğu hallerde idari irtifak veya bir taahhütname ile yeterli koruma da sağlanabilecektir; bkz.ÜSTÜN Gül, *“İçme-Kullanma Suyu Havzalarının Korunmasında Alternatif Model Önerileri”*, **İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C: 4 (2), Güz 2017, *passim*.

⁸²⁷ Not etmek gerekir ki Danıştay 14.D., Y.D. Kararı E.2017/4472, T.02/07/2018 tarihli kararıyla İçme – Kullanma Suyu Havzalarının Korunmasına Dair Yönetmelik md.10(4)’te yer alan *“Ancak 6360 sayılı Kanun çerçevesinde köy statüsünde iken belediye sınırları içine alınarak mahalle statüsüne geçen kırsal yerleşim alanlarının mahalle olarak bağlandığı tarihteki nüfusları ve bu nüfusların doğal artışı için ihtiyaç duyulan yapılaşmaya izin verilebilir.”* cümlesinin ve buna bağlı olarak Danıştay 14.D., Y.D. Kararı E.2017/4471, T.02/07/2018 tarihli kararıyla İçme – Kullanma Suyu Havzalarının Korunmasına Dair Yönetmelik md.10(5)’te geçen *‘yapılacak yapılara ve’* ile md.10(10)’da geçen *‘ile bu madde kapsamında izin verilen yeni yapıların inşası’* ifadelerinin yürütülmesinin durdurulmasına karar verilmiştir.

statüsüne geçen kırsal yerleşim alanlarında yeni yapı yapılması yasaktır. Mutlak koruma alanlarında md.9(3) uyarınca içme-kullanma suyu projesine ve mevcut yapıların kanalizasyon sistemlerine ait mecburi teknik tesisler haricinde yeni yapı yapılması yasaktır. Kısa ve orta mesafeli koruma alanlarında md.10(6) ile md.11(6) uyarınca yeni sanayi tesisi kurulması yasaktır. Uzun mesafeli koruma alanlarında herhangi bir beşerî faaliyete yönelik yasak düzenlenmemiştir.

Mutlak koruma alanlarında md.9(11) uyarınca su alma yapısına 500 metreden daha yakın olmamak kaydıyla sportif amaçlı olta balıkçılığı ile piknik yapma ihtiyaçları için cepler teşkil edilebilir; ek olarak kıyıya maksimum su seviyesinden itibaren 50 metreden daha fazla yaklaşmamak ve hiçbir yapı yapılmamak şartıyla mesire yerleri kurulabilir; md.9(13) uyarınca bu alanda yaşayan yerleşik halkın zati ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla hayvancılık ve kontrollü otlatma faaliyetlerine izin verilebilir⁸²⁸; md.9(14) uyarınca arazi ve toprak yapısının uygun olduğu alanlarda ağaçlandırma faaliyetleri ilgili mevzuat hükümlerince yapılabilir.

Mutlak ve kısa mesafeli koruma alanlarında md.9(5) ile md.10(2) uyarınca mevcut yapılardan riskli yapı olduğu tespit edilenler, inşaat alanında değişiklik yapmamak, kullanım amacını değiştirmemek ve üzerinde bulunduğu taşınmazları ifraz işlemine tabi tutmamak şartıyla yıkılarak ilgili idareden gerekli imar izni alınarak yeniden inşa edilebilir; md.9(12) ile md.10(11) uyarınca mevcut ve yeni açılacak tarım alanlarında sadece organik tarım faaliyetleri Tarım ve Orman Bakanlığı'ndan alınacak izne tabi olarak yürütülebilir. Mutlak, kısa ve orta mesafeli koruma alanlarında, md.9(5), md.10(2), md.11(2) uyarınca yapı inşaat alanında değişiklik yapmamak ve kullanım amacını değiştirmemek şartıyla gerekli bakım ve onarım yapılabilir. Ayrıca mutlak ve kısa mesafeli koruma alanlarında, md.9(18) ve md.10(16) uyarınca güneş enerji santrali, rüzgâr enerji santrali, hidroelektrik santrali; mutlak, kısa ve orta koruma alanlarında md.9(18), md.19(16), md.11(15) uyarınca termik santral, gazlaştırma tesisi, biyogaz tesisi ve biyokütle tesisi kurulmasına izin verilmez.

Kısa, orta ve uzun mesafeli koruma alanlarında, md.10(3), md.11(3) ile md.12(2) uyarınca *“Köy yerleşik alanı ve civarı sınırları içerisinde ve köy gelişme ihtiyacına yönelik köy nüfusuna kayıtlı ve köyde sürekli ikamet edenler için barınma ihtiyacını*

⁸²⁸ Not etmek gerekir ki buradaki izin bir birel izin değil serbest bırakmayı ifade eden bir genel izindir. Danıştay 14.D., Y.D. Kararı E.2017/4471, T.02/07/2018 tarihli kararıyla İçme – Kullanma Suyu Havzalarının Korunmasına Dair Yönetmelik md.10(12) hükmü yürürlüğü durdurulduğundan, hayvancılık ve kontrollü otlatma faaliyetleri orta mesafeli koruma alanlarında bir genel izin ihdas edilmesine gerek olmayacaktır.

karşılama amacı ile yapılacak yapılar, köyün genel ihtiyaçlarına yönelik yapılacak köy konağı, ibadethane, okul, spor alanı, harman yeri, pazar yeri, sağlık ocağı, sağlık evi, PTT, karakol, bakkal gibi yapılara ve ifraz uygulamalarına; imar planı veya köy yerleşme planı yapılmış ise bu Yönetmeliğin yürürlüğe girdiği tarih itibarıyla yürürlükteki plan hükümlerine göre; imar planı veya köy yerleşme planı yapılmamış ise Plansız Alanlar İmar Yönetmeliği hükümleri çerçevesinde izin verilebilir.”; md.10(5), md.11(5) ile md.12(3) uyarınca “[...] ve ifraz uygulamalarına Plansız Alanlar İmar Yönetmeliği hükümleri çerçevesinde izin verilir. Bu alandaki tarım arazileri için yapılacak ifraz uygulamalarında 5403 sayılı Kanun hükümleri esas alınır.”

Orta ve uzun mesafeli koruma alanlarında; md.11(5) ile md.12(3) uyarınca *“İskân dışı alanlarda yapılacak yapılara [...] Plansız Alanlar İmar Yönetmeliği hükümleri çerçevesinde”* imar izni; md.11(14) ile md.12(13) uyarınca *“Maden Kanunu çerçevesinde madencilik faaliyetlerine”* faaliyet izni; md.11(15) ile md.12(14) uyarınca *“Güneş ve rüzgâr enerji santrali kurulmasına Bakanlığın ilgili düzenleyici işlemlerinde yer alan hükümlerin sağlanması şartıyla”* güneş enerji santrali, rüzgâr enerji santrali ve gerekli çevresel altyapı önlemlerinin alınması şartıyla hidroelektrik santrali kurulmasına izin verilebilir. Orta mesafeli koruma alanlarında md.11(4) uyarınca *“köy statüsünde iken belediye sınırları içine alınarak mahalle statüsüne geçen kırsal yerleşim alanlarının mahalle olarak bağlandığı tarihteki nüfusları ve bu nüfusların doğal artışı için ihtiyaç duyulan yapılaşmaya izin verilebilir.”* Uzun mesafeli koruma alanlarında md.12(6) uyarınca *“Maksimum su seviyesinden itibaren yatayda 2000 ile 5000 metre arasında kalan kısımlarda, tehlikeli atık ve madde üretmeyen ve depolamayan, endüstriyel atıksu oluşturmayan sanayi tesislerine”* ve *“Maksimum su seviyesinden itibaren yatayda 5000 metreden sonra yeni sanayi tesislerine”*; md.12(14) uyarınca *“maksimum su seviyesinden itibaren yatayda 5000 metreden sonra termik santral, gazlaştırma tesisi, biyogaz tesisi ve biyokütle tesisi kurulmasına, bu tesislerden kaynaklanan atıksuların ilgili mevzuat standartlarında arıtıldıktan sonra havza dışına çıkarılması şartıyla”* izin verilebilir. Ayrıca uzun mesafeli koruma alanlarında md.12(8) uyarınca *“maksimum su seviyesinden itibaren yatayda 5000 metreden daha uzakta olan kısımlarında [...] düzenli katı atık depolama ve bertaraf alanlarına”*; md.12(10) uyarınca hayvancılık ve otlatma faaliyetlerine; md.12(11) uyarınca TSE’nin ilgili standartlarına uymak şartıyla yeni akaryakıt istasyonlarının kurulmasına izin verilir.

Mutlak, kısa ve orta mesafeli koruma alanlarında yukarıda belirtilen yasaklar ve izne tabi faaliyetler dışındaki beşerî faaliyetler için serbestlik ilkesi geçerli olmakla birlikte özellikle mahalli idarelerin çıkardıkları idari genel düzenlemeler çerçevesinde ek yasaklar ile izin veya bildirim şartları getirilebileceği unutulmamalıdır.

Eklemek gerekir ki 1593 s. Umumi Hufzıssıhha Kn. md.79 uyarınca *“Su ile sirayet ettiği fennen muhakkak olan hastalıklardan birinin salgın halinde hüküm sürdüğü mahallerde veya bu mevkilerin etraf ve civarında bulunan umumi banyolar ve kuyular, aptesaneler ve şehir ve kasaba veya köylere gelen suların ve çamaşır yıkamağa mahsus umumi mahallerin ve dere, nehir gibi cari sularla göl sularından şüpheli olanlarının istimali memnudur.”* Bu hüküm uyarınca Sağlık Bakanlığı ile koordinasyon içinde mahalli müşterek ihtiyaç olan çevre sağlığını tesis etmekle sorumlu köy, belediye ve büyükşehir belediyeleri, kişilerin salgın hastalık olan yerler ile civarındaki umumi banyo, kuyu ve aptesanelerin ve şüpheli içme ve kullanma suları ile çamaşır yıkamaya mahsus yerlerin kullanımını engellemek için gerekli kolluk tedbirlerini almakla yükümlüdürler.

2872 s. Çevre Kanunu md.8(1) uyarınca *“Her türlü atık ve artığı, çevreye zarar verecek şekilde, ilgili yönetmeliklerde belirlenen standartlara ve yöntemlere aykırı olarak doğrudan ve dolaylı biçimde alıcı ortama vermek, depolamak, [...] ve benzeri faaliyetlerde bulunmak yasak”*; md.11(1) uyarınca *“Üretim, tüketim ve hizmet faaliyetleri sonucunda oluşan atıklarını alıcı ortamlara doğrudan veya dolaylı vermeleri uygun görülmeyen tesis ve işletmeler ile yerleşim birimleri atıklarını yönetmeliklerde belirlenen standart ve yöntemlere uygun olarak arıtmak ve bertaraf etmekle veya ettirmekle ve öngörülen izinleri almakla yükümlü”* olup; md.11(18) uyarınca 2872 s. Çevre Kanunu’nun *“uygulanmasını sağlamak üzere alınması gereken izinler ve bu izinlerin tâbi olacağı usûl ve esaslar Bakanlıkça çıkarılacak yönetmeliklerle belirlenir.”* Dolayısıyla bu yönetmeliklerin içme ve kullanma suyu olarak kullanılacak su kaynaklarının ve bu kaynakları oluşturan su havzalarının nitelik ve niceliğinin korunmasına yönelik olarak özel kişilerin ve kamu kesiminin gerçekleştirdikleri her türlü faaliyete yönelik yasaklar ve önlemler bağlamında yer alan izinleri de kısaca incelemek gerekir⁸²⁹.

2872 s. Çevre Kanunu md.20(1)(n) gereğince *“[Çevre Kanunu md.9 uyarınca] belirlenen koruma esaslarına aykırı olarak [...], kaynağın kendisine ve bu kaynağı*

⁸²⁹ Bu düzenlemelerde yer alan denetim ve yaptırım yetkileri sırasıyla 2. İçme Suyu ve Kanalizasyon Kolluğu, b. Denetleme Yetkisi ve c. Yaptırım Yetkisi başlıklarında incelenecektir.

besleyen yerüstü ve yeraltı sularına, [...] atık boşaltma” yasağındaki koruma esaslarını somutlaştıran ve Çevre ve Orman Bakanlığı tarafından çıkarılan Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği, ülkenin yeraltı ve yerüstü su kaynakları potansiyelinin korunması ve en iyi biçimde kullanımının sağlanması için, su kirlenmesinin önlenmesini sürdürülebilir kalkınma hedefleriyle uyumlu bir şekilde gerçekleştirmek üzere⁸³⁰, su kalitesinin korunmasına ilişkin yasakları, atıksuların boşaltım ilkelerini ve boşaltım izin esaslarını, atıksu altyapı tesisleri ile ilgili esasları ve su kirliliğinin önlenmesi amacıyla yapılacak izleme ve denetleme usul ve esaslarını düzenlemektedir.

Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği, öncelikle mevzuatta içme ve kullanma suyu kolluğu bağlamında kullanılan kavramlardan çoğunu tanımlamaktadır⁸³¹. Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği md.3 uyarınca, içme ve kullanma suyu *“insanların günlük faaliyetlerinde içme, yıkanma, temizlik ve bu gibi ihtiyaçları için kullandıkları, sağlaması gereken özellikleri 17/2/2005 tarihli ve 25730 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren İnsani Tüketim Amaçlı Sular Hakkında Yönetmelik ile belirlenmiş olan, bir toplu su temini sistemi aracılığıyla çok sayıda tüketicinin ortak kullanımına sunulan suları”, içme ve kullanma suyu rezervuarı, “içme ve kullanma suyu temin edilen doğal gölleri veya bu amaçla oluşturulan baraj rezervuarlarını”; atık⁸³² “her türlü üretim ve tüketim faaliyetleri sonunda, fiziksel, kimyasal ve bakteriyolojik özellikleriyle karışıkları alıcı ortamların doğal bileşim ve özelliklerinin değişmesine yol açarak dolaylı veya doğrudan zararlara yol açabilen ve ortamın kullanım potansiyelini etkileyen katı, sıvı veya gaz halindeki maddelerle atık enerjiyi”; atıksu, “evsel, endüstriyel, tarımsal ve diğer kullanımlar sonucunda kirlenmiş veya özellikleri kısmen veya tamamen değişmiş sular ile maden ocakları ve cevher hazırlama tesislerinden kaynaklanan sular ve yapılaşmış kaplamalı ve kaplamasız*

⁸³⁰ Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği’nde su ortamlarının (kıta içi yüzeysel sular, akarsular, göller, yeraltı suları, deniz ve kıyı suları) kalite sınıflandırılmaları ve kullanım amaçlarının yanı sıra su kalitesinin korunmasına ilişkin planlama esas ve yasakları dahilinde içme ve kullanma suyu temin edilen kıta içi yüzeysel sularla ilgili kirlenme yasaklarını; mutlak, kısa/orta/uzun mesafeli koruma alanlarını da düzenlemekteydi. Ancak bu düzenlemeler sırasıyla 2012 ve 2018 yıllarında ilga edilmiştir.

⁸³¹ Bu kavramlar su kolluğuna ilişkin diğer idari düzenlemeler ile içme suyu ve kanalizasyon hizmetine ilişkin olan ve incelediğimiz diğer idari düzenlemelerde de aynı veya çok benzer şekilde tanımlanmaktadır.

⁸³² Doğrudan su kaynaklarına veya su havzalarına boşaltımı sebebiyle tüm atıkların su kirliliğine yol açma imkânı vardır. Su kirliliğine yol açan atıkların başında fekal atıklar, organik atıklar, kimyasal atıklar, aşırı üretim artışına neden olan besin maddeleri, tehlikeli maddeler, atık ısı, gemi kaynaklı atıklar ile çöp, çamur, hafriyat, Tehlikeli Maddelerin Su ve Çevresinde Neden Olduğu Kirliliğin Kontrolü Yönetmeliği’nin eklerinde tanımlanan tehlikeli ve az tehlikeli maddeler ve benzeri atıklar gelmektedir.

şehir bölgelerinden cadde, otopark ve benzeri alanlardan yağışların yüzey veya yüzeyaltı akışa dönüşmesi sonucunda gelen suları”; alıcı ortam “atıksuların deşarj edildiği veya dolaylı olarak karıştığı göl, akarsu, kıyı ve deniz suları ile yeraltı suları gibi yakın veya uzak çevreyi”; deşarj “arıtılmış olsun olmasın, atıksuların doğrudan veya dolaylı olarak alıcı ortama (sulamadan dönen drenaj sularının kıyıda veya uygun mühendislik yapıları kullanılarak toprağa sızdırılması hariç) veya sistemli bir şekilde yeraltına boşaltılmasını”; endüstriyel atıksu “herhangi bir ticari veya endüstriyel faaliyetin yürütüldüğü alanlardan, evsel atıksu ve yağmur suyu dışında oluşan atıksuları”; evsel atıksu “yaygın olarak yerleşim bölgelerinden ve çoğunlukla evsel faaliyetler ile insanların günlük yaşam faaliyetlerinin yer aldığı okul, hastane, otel gibi hizmet sektörlerinden kaynaklanan atıksuları”; kentsel atıksu, “evsel atıksu ya da evsel atıksuyun endüstriyel atıksu ve/veya yağmur suyu ile karışımını”, kanalizasyon sistemi, “ayrık sistemde evsel ve/veya endüstriyel atıksuları ayrı, yağmur sularını ayrı; bileşik sistemde ise bütün atıksuları birlikte toplamaya, uzaklaştırmaya ve arıtma tesislerine iletmeye yarayan birbirleriyle bağlantılı boru ya da kanallardan oluşan sistemi”; su kirliliği “su kaynağının kimyasal, fiziksel, bakteriyolojik, radyoaktif ve ekolojik özelliklerinin olumsuz yönde değişmesi şeklinde gözlenen ve doğrudan veya dolaylı yoldan biyolojik kaynaklarda, insan sağlığında, balıkçılıkta, su kalitesinde ve suyun diğer amaçlarla kullanılmasında engelleyici bozulmalar yaratacak madde veya enerji atıklarının boşaltılmasını” ifade eder.

Öncelikle Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği md.26(1)(d) uyarınca her türlü katı atık ve artıklarla, arıtma çamurları (atıksu arıtma tesisinde gerek birincil gerek ileri arıtma sonucu oluşacak çamur) ve fosseptik çamurlarının (kanalizasyon sistemine bağlantısının olmaması sebebiyle evsel atıksuların biriktirildiği fosseptik çukurunda vidanjörün arıtımı sonucu atıksudan arta kalan çamur) alıcı su ortamlarına boşaltılmaları yasaktır. Gerek atıksu altyapı tesisleri tarafından deşarjda gerekse doğrudan atıksu üreticisi tarafından yapılan deşarjda, alıcı su ortamlarına sadece atıksuyun deşarjı mümkündür. Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği md.4(1)(d) ayrıca atıksuların miktarını veya sudaki atık konsantrasyonunu en aza indirerek kirliliği kaynağında önleyecek teknoloji ve üretim yöntemlerinin kullanılması gerekliliğine de işaret etmektedir.

Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği md.4(1)(j) uyarınca her türlü sektörel kullanım sonucu üretilen atıksuların arıtılmadan alıcı ortama verilmesi yasaktır. Dolayısıyla atıksuyun alıcı ortama deşarjı için arıtım önkoşuldur. Su Kirliliği Kontrolü

Yönetmeliği md.30 uyarınca arıtım için uygulanabilir olduğu genelde kabul edilmiş metodlar Atıksu Arıtma Tesisleri Teknik Usuller Tebliği⁸³³’nde tanımlanır ve atıksu arıtım metodları seçilirken, alıcı su ortamı dışında kalan hava ve toprak kirliliği gibi çevre sorunlarına neden olmamak üzere gerekli tedbirler alınması gerekmektedir. Arıtım önkoşulu gerek atıksu altyapı tesisleri tarafından deşarjda gerekse atıksu üreticisi tarafından doğrudan alıcı ortama deşarjda da geçerlidir.

2872 s. Çevre Kanun’ının verdiği yetki uyarınca Çevre ve Orman Bakanlığı’nca, kentsel atıksuların toplanması, arıtılması ve deşarjı ile belirli endüstriyel sektörlerden kaynaklanan atıksu deşarjının olumsuz etkilerine karşı çevreyi korumak amacıyla çıkarılan Kentsel Atıksu Arıtımı Yönetmeliği (RG:08/01/2006, S:26047), kanalizasyon sistemlerine boşaltılan kentsel ve belirli endüstriyel atıksuların toplanması, arıtılması ve deşarjı, atıksu deşarjının izlenmesi, raporlanması ve denetlenmesi ile ilgili teknik ve idari esasları düzenlemektedir. Kentsel Atıksu Arıtımı Yönetmeliği md.8 ilke olarak kentsel atıksu arıtım sistemlerinin, atıksuları alıcı ortamın kalite standartlarına uygun arıtımı sağlayacak şekilde alıcı ortam olan az hassas su alanlarında birincil arıtmanın ve hassas su alanlarında⁸³⁴ ise ileri arıtmanın yapılarak, Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği hükümleri gereğince gerekli deşarj iznini alarak ve alıcı ortam üzerindeki etkiyi minimum seviyeye indirecek şekilde uygun olan yerleşim yerine en uzak noktada deşarj yapmakla yükümlü olduğunu ifade etmektedir.

Bununla birlikte Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği md.21, evsel veya endüstriyel nitelikli arıtılmış atıksuların içme ve kullanma suyu temini amacıyla yapılmış rezervuar, göl ve göletlere deşarjının kati surette yasak olduğunu ifade etmektedir. Dolayısıyla Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği md.21’den anlaşılaacağı üzere, evsel ve endüstriyel arıtılmış atıksuların, gerek atıksu altyapı tesisleri tarafından deşarj gerekse atıksu üreticisi tarafından doğrudan alıcı ortama deşarj söz konusu olsun, sadece içme ve kullanma suyu temini dışındaki amaçlarla yapılmış rezervuarlar, göl ve göletlere, akarsulara, sulama kanallarına, kıyı haricinde derin denize, toprağa veya yeraltı sularına⁸³⁵ deşarjı mümkündür. Eklemek gerekir ki İçme – Kullanma Suyu

⁸³³ Çevre ve Orman Bakanlığı tarafından çıkarılan Atıksu Arıtma Tesisleri Teknik Usuller Tebliği (RG:20/03/2010, S:27527) ile Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği Teknik Usuller Tebliği (RG:01/01/1991, S:20748) yürürlükten kaldırılmıştır.

⁸³⁴ Orman ve Su İşleri Bakanlığı tarafından çıkarılan Hassas Su Kütelleri İle Bu Kütelleri Etkileyen Alanların Belirlenmesi Ve Su Kalitesinin İyileştirilmesi Hk. Yönetmelik (RG:23/12/2016, S:29927), hassas su kütellerini etkileyen kentsel ve nitrate hassas alanların tespit edilmesi ve bu tespiti ilişkin ilke ve esasların ortaya konulmasını ve hassas su kütellerinde su kalitesinin iyileştirilmesi için alınacak tedbirleri düzenlemektedir.

⁸³⁵ Ayrıca şimdiden eklemek gerekir ki ileride inceleyeceğimiz Çevre Kanunu md.20(1)(n)’nin verdiği yetki uyarınca Orman ve Su İşleri Bakanlığı tarafından çıkarılan Yeraltı Sularının Kirlenmeye ve

Havzalarının Korunmasına Dair Yönetmelik md.9(8) ve md.10(8) uyarınca atıksuların içme ve kullanma suyu temin edilecek su havzalarındaki tabii göl, baraj gölü ve göletlerin mutlak ve kısa mesafeli koruma alanları ile md.13(2) uyarınca akarsuyun memba yönündeki ilk su yapısında son bulmak şartıyla içme-kullanma suyu alma yapısından membaa doğru maksimum 2000 metre mesafede deşarjı yasaktır⁸³⁶. Ancak İçme – Kullanma Suyu Havzalarının Korunmasına Dair Yönetmelik md.11(8) ile md.12(8) uyarınca mevzuata uygun şekilde arıtılmış atıksuların havza dışındaki atıksu altyapı tesislerine iletilmesi teknik ve ekonomik olarak mümkün değilse tabii göl, baraj gölü ve göletlerin orta ve uzun mesafeli koruma alanlarına ve md.13(2) uyarınca akarsuyun üzerindeki su alma yapısından sonra akarsu mansabına (akış yönünde) deşarjı mümkündür.

Belirtmek gerekir ki arıtılmış atıksuların içme ve kullanma suyu temini dışındaki amaçlarla yapılmış rezervuarlara, göl ve göletlere, akarsulara, sulama kanallarına, derin denize, toprağa veya yeraltı sularına deşarjına ilişkin arıtma teknikleri, deşarj standartları⁸³⁷ ve deşarj sonucunda alıcı ortamda oluşacak su kalitesine ilişkin standartlar farklılaşmaktadır⁸³⁸. Bununla birlikte deşarjın mümkün olduğu alıcı ortamın ötrofikasyona maruz kalması veya ötrofikasyon riski altında olması halinde de atıksu arıtım ve deşarj standartları da farklılaşmaktadır. Arıtılmış atıksuların bu standart ve kriterlere aykırı şekilde alıcı ortama deşarj edilmesi yasaktır.

Bozulmaya Karşı Korunması Hk. Yönetmelik (RG: 07/04/2012, S:28257), md.5 ile yeraltı sularına deşarj ancak dolaylı şekilde mümkün olmakla birlikte birçok kısıtlamaya tabidir.

⁸³⁶ İçme – Kullanma Suyu Havzalarının Korunmasına Dair Yönetmelik md.9(8) ile md.10(8)'da atıksuların kanalizasyon sistemi veya kanalizasyon şebekesiyle toplamaya imkân verecek yoğunlukta olmaması halinde sızdırmaz fosseptiklerde toplandıktan sonra vidanjör veya uygun araçla taşınarak öncelikli olarak havza dışına, teknik ve ekonomik açıdan uygulanabilir olmaması durumunda orta ve uzun mesafeli koruma alanlarındaki atıksu altyapı tesislerine verilmesinin mümkün olmadığı halde “içme-kullanma suyu havzası koruma planı hazırlanıncaya kadar, atıksuların içme-kullanma suyu kaynağının su kalitesini olumsuz yönde etkilemeyecek seviyede ileri arıtmadan geçirilerek deşarjına, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından izin verilebilir.” hükmünün yürütmesi Danıştay 14.D., Y.D. Kararı E.2017/4471, T.02/07/2018 tarihli kararıyla durdurulmuştur.

⁸³⁷ Orman ve Su İşleri Bakanlığı tarafından çıkarılan Yerüstü Su Kalitesi Yönetimi Yönetmeliği (RG:30.11.2012, S:28483) ise yerüstü sular ile kıyı ve geçiş sularının biyolojik, kimyasal, fiziko-kimyasal ve hidromorfolojik kalitelerinin belirlenmesi, sınıflandırılması, su kalitesinin ve miktarının izlenmesi, bu suların kullanım maksatlarının sürdürülebilir kalkınma hedefleriyle uyumlu bir şekilde koruma kullanma dengesi de gözetilerek ortaya konulması, korunması ve iyi su durumuna ulaşılması için alınacak tedbirlere yönelik usul ve esaslarını düzenlemektedir. Yerüstü Su Kalitesi Yönetimi Yönetmeliği md.5(b) uyarınca yerüstü suların biyolojik, fiziko-kimyasal ve kimyasal açıdan kalitelerinin korunması maksadıyla her türlü atık ve artığın, mevcut su kalite durumunu ve ekolojisini bozacak şekilde alıcı su ortamına bırakılması yasaktır. Yerüstü Su Kalitesi Yönetimi Yönetmeliği md.6, Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği eklerinde belirlenecek olan kentsel ve endüstriyel faaliyetler için alıcı ortama deşarj kriterlerinin, yerüstü su kaynağının özümleme kapasitesi ve Yerüstü Su Kalitesi Yönetimi Yönetmeliği'nin eklerinde düzenlenen çevresel kalite standartları göz önüne alınarak düzenlenmesi gerektiğini ifade etmektedir.

⁸³⁸ Bu standartlar atıksuya ilişkin değil, alıcı ortamın taşınması gereken kalite niteliklerine ilişkindir.

Nihayetinde arıtılmış atıksuların alıcı ortama deşarjı için gerek atıksu altyapı tesisleri yönetimlerinin gerek doğrudan deşarj kaynaklarının Çevre İzin ve Lisans Yönetmeliği⁸³⁹ (RG:10/09/2014, S:29115) hükümlerince deşarj izni⁸⁴⁰ almaları gerekmektedir. Çevre iznine⁸⁴¹ tabi işletmeleri sınıflandıran, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı teşkilatında çevre iznini vermeye yetkili mercileri belirleyen, çevre izni alınması öncesinde geçici faaliyet belgesi alınması yükümlülüğünü getiren, geçici faaliyet belgesi başvurusu ile çevre izni başvurusunun usul ve esaslarını, çevre izninin geçerlik süresi ile yenilenmesi usul ve esaslarını, geçici faaliyet belgesi ile çevre izninin iptalini ve çevre iznine tabi olmayan işletmelerin yükümlülüklerini düzenleyen, Çevre İzin ve Lisans Yönetmeliği md.5(2) uyarınca yönetmeliğin Ek-1 listesinde çevreye kirletici etkisi yüksek düzeyde olan işletmeler ve Ek-2 listesinde çevreye kirletici etkisi olan işletmeler olarak listelenen işletmeler, faaliyette bulunabilmeleri için öncelikle geçici faaliyet belgesi almak; md.5(3) uyarınca geçici faaliyet belgesi alan işletmeler belge tarihinden itibaren 1 yıl içerisinde çevre izni almak zorundadır. Sanayilerin toplu olarak yer aldığı bölgelere ait atıksu arıtma tesisleri ile nüfusu 100.000 kişi ve üzeri olan kentsel ve/veya evsel nitelikli atıksu arıtma tesisleri yönetmeliğin Ek-1 listesinde yer alan çevreye kirletici etkisi yüksek düzeyde olan işletmelerden ve nüfusu 100.000 kişinin altında olan kentsel ve/veya evsel nitelikli atıksu arıtma tesisleri yönetmeliğin Ek-2 listesinde yer alan çevreye kirletici etkisi olan işletmelerden olup çevresel gürültü ve hava emisyonu izninden muaf olmakla birlikte atıksu deşarjı iznine tabidir. Başka bir ifade ile sorumluluk alanındaki nüfus ne olursa olsun atıksu altyapı tesisleri işletmekle yükümlü olan su ve kanalizasyon idareleri, belediyeler, organize sanayi bölgeleri yönetimleri, küçük sanayi kooperatif başkanlıkları, serbest/endüstri bölge yönetimleri, mevcut yerleşim alanlarından kopuk münferit yapılmış turizm tesisleri işletmeleri veya tatil köyleri/siteleri site yönetimleri ile iskâna konu alanları kullananların atıksu deşarj izni alma yükümlülükleri vardır.

Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği, Atıksuların Boşaltım İlkeleri başlıklı 5. Bölümünde, atıksu altyapı sistemine (kanalizasyon) boşaltım ile alıcı ortama doğrudan

⁸³⁹ Çevre Kanununca Alınması Gereken İzin ve Lisanslar Hk. Yönetmelik (RG:29/04/2009, S:27214) yürürlükten kaldırılmıştır.

⁸⁴⁰ Çevre İzin ve Lisans Yönetmeliği md.4(d) uyarınca çevre izni “Çevre Kanunu uyarınca alınması gereken; hava emisyonu, çevresel gürültü, atıksu deşarjı ve derin deniz deşarjı konularından en az birini içeren izni” ifade eder.

⁸⁴¹ Yönetmelikte çevre izni veya çevre izin ve lisansı ifadesi geçmektedir. Her ikisini de ifade etmek için çevre izni ifadesini kullanacağız.

deşarjın esaslarını belirlemiştir. Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği, md.25 ile atıksu altyapı tesisleri bulunan yerlerde her türlü atıksuların kanalizasyon şebekesine bağlanmasını ilke olarak bir hak ve mecburiyet olarak belirtmiştir. Evsel atıksu için doğrudan kanalizasyon bağlantısı yükümlülüğü bulunmaktadır. Bu bağlamda kanalizasyon sistemi olan yerlerde atıksu kaynaklarının, atıksuyu doğrudan alıcı ortamadeşarj etmeleri yasaklanmıştır. Evsel atıksuların atıksu altyapı sistemine (kanalizasyona) bağlanması için verilecek izinde imar, fenni ve teknik şartlara uygunluk aranmaktadır.

Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği, yine md. 25 uyarınca endüstriyel atıksular için, atıksu altyapı tesislerinin görev alanları içerisinde doğrudan kanalizasyon bağlantısı yanı sıra vidanjör veya benzeri bir taşıma aracı ile boşaltma yapılması da mümkün kılınmış olmakla birlikte; endüstriyel atıksuların kanalizasyon ve atıksu altyapısının diğer sistemsel ögelerini tahrip etme ihtimali olabileceğinden bu ihtimallerden uzak ve çevre halk sağlığını etkilemeyecek nitelikte olması gibi yönetmelikte sayılan şartlar (md.31) ile yönetmeliğin ekinde yer alan tablolarda yer alandeşarj standartları dahilinde kentsel kanalizasyon sistemine boşaltım yapmalarına izin verilebilmektedir. Bu bağlamda çevreye kirletici etkisi olan endüstriyel atıksu kaynakları olan Çevre İzin ve Lisans Yönetmeliği'nin Ek-1 ve Ek-2 listelerinde sayılan çevreye kirletici etkisi yüksek düzeyde olan ve çevreye kirletici etkisi olan enerji, madencilik ve yapı malzemeleri, metal, kimya ve petro kimya, yüzey kaplama endüstrileri; orman ürünleri ve selüloz tesisleri, gıda endüstrisi ile tarım ve hayvancılık, atık yönetimi, maddelerin depolanması, doldurma ve boşaltılması alanında faaliyet gösteren işletmelerin, atıksularını kentsel kanalizasyon sistemine boşaltması için Çevre İzin ve Lisans Yönetmeliği uyarınca kanalizasyon bağlantı izni almaları gerekmektedir.

Tüm bunlarla birlikte, 2872 s. Çevre Kanunu md.20(1)(n)'nin verdiği yetki uyarınca Çevre ve Orman Bakanlığı tarafından çıkarılan Tehlikeli Maddelerin Su ve Çevresinde Neden Olduğu Kirliliğin Kontrolü Yönetmeliği (RG:26/11/2005, S:26005) yüzeysel sularda, haliç sularında, bölgesel sularda kirliliğe neden olan tehlikeli maddelerin belirlenmesi, kirlilik azaltma programlarının oluşturulması, kirliliğin önlenmesi ve izlenmesi, suyadeşarj edilen tehlikeli maddelerin envanterinin yapılması,deşarj standartları ve kalite kriterlerinin belirlenmesi ile ilgili teknik ve idari esasları düzenlemektedir. Bu yönetmelik uyarınca endüstriyel atıksuların tehlikeli madde (tehlikeli veya az tehlikeli) içermesi halinde, kanalizasyon sistemine boşaltım

veya doğrudan alıcı ortama tehlikeli madde içeren atıksuyun deşarjı için ilgili idareden alınacak kanalizasyon bağlantı izin veya deşarj izninin verilmesi yükümlülüğünün uygulanmasında, boşaltım ve deşarj izninin ancak ve ancak kirlilik azaltma programına uygun şekilde belirlenen limit değerlerin sağlanması (md.10 kanalizasyona boşaltıma ilişkin esaslar ile md.11 alıcı ortama deşarja ilişkin esas ve standart değerler yönetmeliğin eklerinde belirlenmiştir) gerekmektedir. Ayrıca tehlikeli madde içeren atıksuların kaynağı olan endüstriler, boşaltım veya deşarj standartlarına uygunluk ve alıcı ortam kalite kriterlerinin sağlanıp sağlanmadığına ilişkin ölçümlerin kirliten tarafından yapılması, kaydedilmesi ve Bakanlığa beyanı (md.12) yükümlülüğü altındadırlar.

Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği, md.26 ve md.27 uyarınca atıksu altyapı tesislerinin bulunmadığı ve kurulmasının mümkün olmadığı yerlerde atıksuların doğrudan alıcı ortama deşarjı mümkün olmaktadır. Bu hallerde gerek evsel gerek endüstriyel atıksu üreten kaynakların münferit veya ortak arıtma tesisleri yaparak atıksu arıtımını ve yönetmeliğin ekinde yer alan tablolardaki deşarj standartlarına uygunluğu sağlamaları gerekmektedir. Ayrıca Yönetmelik md.37 uyarınca gerek evsel gerek endüstriyel atıksuların alıcı ortama doğrudan deşarjı için Çevre İzin ve Lisans Yönetmeliği hükümleri doğrultusunda gerekli çevre izninin alınması mecburidir.

Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği, Atıksu Altyapı Tesislerindeki Uygulamalar başlıklı 7. Bölümünde atık içeren evsel ve/veya endüstriyel atıksuları toplayan kanalizasyon sistemi ile atıksuların arıtıldığı ve arıtılmış atıksuların nihai bertarafının sağlandığı sistem ve tesislerin tamamını ifade eden atıksu altyapı tesislerinin kimler tarafından kurulup işletileceğine, izin belgelerine, bağlantı kısıtlarına ilişkin düzenlemeler yapmıştır.

Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği, md.43'te atıksu altyapı tesisleri yönetimlerinin sorumluluk bölgelerinde oluşan atıksuların toplanması, iletilmesi, arıtma tesislerinin kurulması ve bertarafı ile yükümlü olduklarını ifade etmektedir. Atıksu altyapı tesislerinin inşası, bakımı ve Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği'ne uygun olarak işletilmesinden, 2872 s. Çevre Kanunu md.11(4) uyarınca, II.A. başlığında incelendiği üzere büyük şehir belediyesi olan illerde su ve kanalizasyon idareleri; belediye ve mücavir alan sınırları içinde belediyelerin yanı sıra ve md.11(5) uyarınca, organize sanayi bölgelerinde organize sanayi bölgesi yönetimi⁸⁴², küçük sanayi

⁸⁴² 4562 s. Organize Sanayi Bölgeleri Kanunu (RG:15/04/2000, S:24021), md.20 "(1) OSB'lerin ihtiyacı olan [...], su, kanalizasyon, [...] tesisleri gibi altyapı ve genel hizmet tesislerini kurma ve

sitelerinde kooperatif başkanlıkları; serbest ve/veya endüstri bölgelerinde bölge müdürlükleri; kültür ve turizm koruma ve gelişme bölgeleri ile turizm merkezlerinde Kültür ve Turizm Bakanlığı veya bakanlığın yetkili kıldığı birimleri, mevcut yerleşim alanlarından kopuk olarak münferit yapılmış tatil köyü, tatil sitesi, turizm tesis alanlarında site yönetimleri veya tesis işletmecileri üzerinde olduğunu ve bu yükümlülüğün mahallin en büyük mülki amirinin bilgi, denetim ve gözetimi altında gerçekleştirileceğini ifade etmektedir.

Ayrıca Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği, md.43, md.25'e paralel şekilde atıksu altyapı yönetimlerinin sorumluluk alanı içindeki taşınmaz mal sahiplerinin atıksu altyapısını kullanmalarının bir mecburiyet ve hak teşkil ettiğini tekrar etmektedir. Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği, md.44 bu hakkın atıksu altyapı tesisleri yönetimi tarafından verilecek bağlantı iznine tabi olduğunu ifade etmektedir. Bu izin daha önce de belirttiğimiz gibi evsel atıksular bakımından imar, fenni ve teknik şartlara uygunluğa bağlı olmak şartıyla; endüstriyel atıksular bakımından ise md.30 ve md.47 uyarınca standart değerlere uyum sağlaması, md.48 uyarınca gerektiğinde ön arıtma tesislerinin kurulması ve işletilmesi ve md.49 uyarınca bağlantı veya ön arıtma tesisi çıkışında kontrol bacasının inşası şartıyla verilmektedir.

Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği md.46 uyarınca, tüm atıksu kaynaklarının, atıksu tesislerini tahrip eden, fonksiyonlarını ve bakımlarını engelleyen, zorlaştıran, tehlikeye sokan (bu bağlamda arıtma tesisinin arıtma verimini, çamur tesislerinin işletilmesini, çamur bertarafını veya çamur değerlendirilmesini olumsuz yönde etkileyen) veya tesislerde çalışan personele zarar veren maddeleri atıksu altyapı tesislerine vermesi yasaktır. Ayrıca sanayi ve endüstri tesislerinde çöp ve katı maddelerin öğütülerek kanalizasyona verilmesini sağlayan çöp öğütücülerinin kullanılması ile konut, işyeri ve sanayii tesislerinde kullanılan bitkisel ve madeni atık yağların kanalizasyona verilmesi yasaktır.

işletme, kamu ve özel kuruluşlardan satın alarak dağıtım ve satışını yapma hakkı sadece OSB'nin yetki ve sorumluluğundadır. (2) Atıkların ortak arıtma tesisinin kabul edebileceği standartlara düşürülmesi amacıyla münferiden ön arıtma tesisi yapılması gerekir. (3) OSB'de yer alan kuruluşlar, altyapı ihtiyaçlarını OSB'nin tesislerinden karşılamak zorundadır. OSB'nin izni olmaksızın altyapı ihtiyaçları başka bir yerden karşılanamaz ve bu amaçla münferiden tesis kurulamaz. Bu kuruluşlar kendilerine tahsis edilen altyapı kullanma hakkını başka kuruluşlara devir ve temlik edemez ve başkalarının istifadesine tahsis edemez.”; md.21(3) “Atıksu arıtma tesisi işleten bölgelerden, belediyelerce atıksu bedeli alınmaz.”. Ayrıca bkz. Organize Sanayi Bölgeleri Uygulama Yönetmeliği (RG:22/08/2009, S:27327), Alt yapı tesisleri kurma, kullanma ve işletme hakkı başlıklı md.114; İçme ve kullanma suyu tesislerinin kurulması ve işletilmesi başlıklı md.115; Atıksu yönetimi başlıklı md.118; Kanalizasyon şebekesine verilmeyecek atıklar, artıklar ve diğer maddeler başlıklı md.119; Atıksu altyapı tesisleri yönetimi başlıklı md.120; Katılımcıların atıksu arıtma tesisinin ilk yatırım ve işletme maliyetine katılımı başlıklı md.121; Bağlantı izin belgesi başlıklı md.122.

Çevre Kanunu md.20(1)(n)'nin verdiği yetki uyarınca Orman ve Su İşleri Bakanlığı da düzenlemeler yapmıştır. Yeraltı Sularının Kirlenmeye ve Bozulmaya Karşı Korunması Hk. Yönetmelik (RG: 07/04/2012, S:28257), jeotermal ve mineralli yeraltı suları⁸⁴³ dışındaki iyi durumda olan tüm yeraltı sularının mevcut durumunun korunması, çeşitli sebeplerle⁸⁴⁴ kirlenmesinin ve bozulmasının önlenmesi ile kirlenen veya bozulan suların kalitesinin iyileştirilmesine yönelik yaptırımları belirlemektedir.

Yeraltı Sularının Kirlenmeye ve Bozulmaya Karşı Korunması Hk. Yönetmelik md.5(1) uyarınca atıksuların, yeraltı sularına, kalitesi ne olursa olsun doğrudan deşarjı, yani zemin veya zemin altından süzülmezsizin, doğrudan yeraltı suyuna boşaltımı yasaktır. Yeraltı suyu kütlelerinin de içme suyu temini maksadıyla kullanılması söz konusu olabilmektedir. Yeraltı Sularının Kirlenmeye ve Bozulmaya Karşı Korunması Hk. Yönetmelik md.5(2) uyarınca İnsani Tüketim Amaçlı Sular Hk. Yönetmelik eklerinde yer alan parametre listesi ve standartları taşıyan ve böylelikle içme suyu maksadıyla kullanılabilecek yeraltı suları kütlelerinin su kütlelerinin koruma alanlarına atıksuların doğrudan veya dolaylı deşarjı da yasaktır.

Bununla birlikte Yeraltı Sularının Kirlenmeye ve Bozulmaya Karşı Korunması Hk. Yönetmelik md.5(3) uyarınca maksadı ne olursa olsun Tehlikeli Maddelerin Su ve Çevresinde Neden Olduğu Kirliliğin Kontrolü Yönetmeliği Ek-1'de sayılan az tehlikeli maddeler ile Ek-2'de sayılan tehlikeli maddeleri içeren atıksuların arıtılmış olsa dahi tüm yeraltı su kütlelerine doğrudan veya dolaylı deşarjı da yasaktır.

Yeraltı Sularının Kirlenmeye ve Bozulmaya Karşı Korunması Hk. Yönetmelik md.5(5) uyarınca atıksuyun dolaylı olarak, yani zemin veya zemin altından süzülerek, içme suyu temin edilmesi söz konusu olmayan yeraltı suyuna deşarj edilmesi ancak arıtılmış atıksuların yeraltı suyunun kullanım maksadı, kalitesi ve yeraltı suyunun taşıma kapasitesi de dikkate alınarak Çevre İzin ve Lisans Yönetmeliği hükümlerince alınacak izin çerçevesinde mümkündür.

167 s. Yeraltı Suları Hk. Kn. md.4 uyarınca *“(1) Yeraltı suyu işletme sahaları içinde 8 inci madde hükmüne göre belge alınarak açılması gereken kuyuların adedi, yerleri, derinlikleri ve diğer vasıflarıyla çekilecek su miktarı Devlet Su İşleri Umum Müdürlüğü tarafından tayin ve tesbit edilir. Bu miktarı aşan sular ile sulama, kullanma*

⁸⁴³ 5686 s. Jeotermal Kaynaklar ve Doğal Mineralli Sular Kanununa konu olan sular.

⁸⁴⁴ Yönetmelik, radyoaktif madde içeren suların deşarjı, sadece doğal jeolojik formasyonlar sebebiyle yeraltı suyunun kalitesini değiştiren durumlar veya elde olmayan tabiat hadiselerine ve öngörülmeyen kazalara bağlı olduğu durumlar haricindeki kirlilik ve bozulmalar dışındaki kirlilik sebeplerine ilişkin düzenleme yapmaktadır.

ve işlenerek veya doğal haliyle içme suyu olarak satılmak üzere çıkarılan yeraltı suları, Hazinesinin özel mülkiyetinde⁸⁴⁵ veya Devletin hüküm ve tasarrufu altında bulunan yerlerdeki kaynak suları (mazbut vakıflara ait sular hariç), [...] il özel idarelerince kiraya verilir. (3) Kuyu açan kimse, bulunan suyun ancak kendi faydalı ihtiyaçlarına yetecek miktarını kullanmaya yetkilidir. (4) Faydalı ihtiyaç miktarı, tahsis edilecek maksada göre ilgili bakanlıkların mütalaası alınmak suretiyle, Devlet Su İşleri Umum Müdürlüğü tarafından tayin ve tesbit edilir.”

Daha önce de belirttiğimiz üzere yeraltı sularının daha önce belirttiğimiz üzere içme suyu temini, ambalajlı su ticareti (kaynak suyu), temizlik, belediye hizmetleri, hayvan sulama, ziraî sulama, maden ve sanayi, sportif vesair amaçlara; şifa ve turizm amaçlı faaliyetlerde kullanımı da ilgili mevzuat hükümleri⁸⁴⁶ uyarınca DSİ tarafından yapılan tahsisler ve il özel idareleri, su ve kanalizasyon idareleri ile il yatırım ve koordinasyon izleme başkanlıkları tarafından verilen izinler⁸⁴⁷ çerçevesinde mümkündür. Bu durumda oluşumu yüzey sularına nazaran çok daha uzun zaman isteyen yeraltı sularının miktarının korunması da önem kazanmaktadır.

Yeraltı Suları Tüzüğü md.15 uyarınca, yeraltı suyunu tüketmemek ve çekim dengesini bozmamak üzere, yeraltı suyundan emniyetli sınırlar içerisinde çekilecek faydalı ihtiyaç miktarı DSİ tarafından tespit edilir ve faydalı ihtiyaç miktarının artırılması veya azaltılması DSİ tarafından tahsis değişikliği yapılması ile mümkündür. Bu bağlamda faydalı ihtiyaç miktarlarının belirlenmesinde Yeraltı Sularının Kirlenmeye ve Bozulmaya Karşı Korunması Hk. Yönetmelik md.8(1)’de belirtildiği üzere yeraltı su kütlelerinin beslenme ve çekim dengesinin korunması ve tahsisi yapılan miktardan fazla su kullanılmaması esastır. Dolayısıyla belirtilen idarelerce yeraltı suyu tahsisi yapılırken ve kullanma izni verilirken Yeraltı Sularının Kirlenmeye ve Bozulmaya Karşı Korunması Hk. Yönetmelik md.8(2)’de belirtildiği üzere yeraltı suyu kütlesine özel hidrolojik verilere, emniyetli çekim miktarına ve kullanım amacının yeraltı suyu kütlesinde oluşturacağı baskı ve etkilerin yanı sıra yeraltı suyu kütlesinin miktar ve kimyasal durumunu etkileyebilecek tüm faktörlerin dikkate alınması gerekmektedir. Yeraltı Sularının Kirlenmeye ve Bozulmaya Karşı Korunması Hakkında Yönetmelik (RG: 07/04/2012, S:28257) md.12(1)(c) ile belirtildiği üzere

⁸⁴⁵ Her ne kadar kanun yeraltı sularının bazılarının mazbut vakıflar ile hazinenin özel mülkiyeti altında olabileceğini ifade etmekteyse de I.A.1.Su Mülkiyeti Hakkı başlığında açıklandığı üzere yeraltı sularının mülkiyet dışı olduğu unutulmamalıdır.

⁸⁴⁶ Bkz. I. A. 2. a. Sektörel Tahsis.

⁸⁴⁷ Bkz. I. A. 2. b. Münferit Tahsis.

yeraltı suları kullanımının sürdürülebilir olması ve kalite hedeflerinin sağlanması amacıyla, tahsislerin yapılmasında Yeraltı Suları Tüzüğü ile DSİ Yeraltısuları Teknik Yönetmeliği (RG: 23/06/1972, S:14224) hükümleri⁸⁴⁸ geçerlidir.

167 s. Yeraltı Suları Hk. Kn.⁸⁴⁹ md.8 uyarınca su temini maksadıyla, (a) *“kesitleri ne olursa olsun, tabii zemin üstünden itibaren derinliği Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü tarafından tesbit ve ilgili bakanlığın onayından sonra ilan olunan haddi aşan her türlü çukur, sondaj ve kuyular (el ile açılan kuyular hariç)”* ile (b) *“boyları ve kesitleri ne olursa olsun, ufki veya meyilli her türlü galeriler ve tüneller”* DSİ tarafından verilecek izne tabidir. Ayrıca 167 s. Yeraltı Suları Hk. Kn. md.9 uyarınca yeraltı suyu aranması arama iznine, md.10 uyarınca arama belgesine dayanarak yeraltı suyu bulan kişilerin bu suyu kullanması kullanma iznine, md.11 uyarınca kullanma belgesine sahip kişilerin yeraltı suyu menbalarının verimini artırmak veya başka bir maksadı sağlamak gibi mülahazalarla yapacağı müdahaleler ıslah ve tadil iznine tabidir.

167 s. Yeraltı Suları Hk. Kn.’un yukarıda belirttiğimiz hükümlerini uygulamak maksadıyla çıkarılan Yeraltı Suları Tüzüğü (RG:08/08/1961, S:10875) uyarınca yukarıda belirttiğimiz kullanım amaçlarına uygun olarak hazinenin tasarrufunda olan taşınmazlardan olup DSİ tarafından yeraltı suyu işletme sahası olarak belirlenen sahalarda veya özel mülkiyete tabi taşınmazlarda, yeraltı suyuna erişim için yapılacak arama çalışmaları ile kullanma/işletme için el ile açılan (md.3) ve DSİ tarafından tespit edilip Cumhurbaşkanınca onaylanacak kuyu derinliklerini (md.4) aşmayanlar hariç olmak üzere su temini maksadı ile her türlü kuyu, keson kuyu, tünel ve galeri, drenaj, kehriz gibi yapıların açılması/inşası, ıslahı ve tadili için Yeraltı Suları Teknik Yönetmeliği hükümlerine uygun şekilde izin belgesi alınması gerektiğini belirtmektedir (md.5).

Ayrıca tahsis edilen veya izin verilen faydalı ihtiyaç miktarından fazla tüketimin yapılmaması yasağını hayata geçirmek adına DSİ tarafından çıkarılan, yeraltı suyu

⁸⁴⁸ DSİ tarafından çıkarılan Yeraltı Suları Teknik Yönetmeliği’nin Yeraltı Suyunun İşletilmesi ve Kontrolü Başlıklı V. Bölüm’ünde yer alan Rezervin Korunmasına ilişkin 1. Başlık’ta rezervden çekilebilecek yıllık su miktarının, yeraltı suyu işletme sahası içindeki su taşıyan formasyonların yıllık besleme miktarına eşit olması gerektiği ve DSİ tarafından tahsis konusu faydalı miktar belirlenirken bu ilkenin yanı sıra kümelenme sebebiyle kuvvetlenmeye engel olunmasının da dikkate alınması gerektiği belirtilmiştir.

⁸⁴⁹ Not etmek gerekir ki 167 s. Yeraltı Suları Hk. Kn. md.19 uyarınca *“maden telakki edilen sularla; içme ve yıkanmaya mahsus şifalı maden suları hakkında sekizinci maddenin son fıkrası hükmü dışında bu kanun hükümleri uygulanmaz”*. Ayrıca 3202 s. Köye Yönelik Hizmetler Hk. Kn. md.40 uyarınca köy ve bağlı yerleşme birimlerine içme ve kullanma suyu temini amacıyla açılacak sondajlar 167 s. Yeraltı Suları Kanunu hükümlerine tabi değildir.

kullanma belgesine istinaden yeraltı suyu kuyusu, galeri, tünel ve benzerlerinden çekilen ve çekilecek olan yeraltı suyu miktarının, ölçüm sistemleri ile ölçülerek kontrol altına alınmasına ilişkin düzenlemeler yapan Yeraltı Suyu Ölçüm Sistemleri Yönetmeliği (RG:12/10/2013, S:28793) md.5(ğ) uyarınca yeraltı suyu çekimi yapılabilmesi için, çekilen ve çekilecek olan yeraltı suyu miktarını belirlemek için kullanılan su sayacı, elektrik sayacı veya diğer çeşit sayaçlar ile bunlara monte edilecek açma kapatma, ön yükleme, uzaktan kontrol ve yükleme ile benzeri aparatlardan oluşan ölçüm sisteminin bulunması, dış etkilere ve müdahalelere karşı korunması zorunludur.

ii. Yerel düzeyde uygulanan düzenlemeler

Su hakkının hayata geçirilmesini sağlamak üzere faaliyetlerini belirli mahalli sınırlar içerisinde yürüten su ve kanalizasyon idareleri, il özel idareleri ve belediyeler tarafından içme ve kişisel ihtiyaçları karşılama amacıyla kullanma suyu temin edilebilecek tüm yeraltı ve yerüstü su kaynaklarının nicelik ve niteliği ile içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinin düzeninin korunmasına yönelik korunmasına ilişkin düzenlemeler uygulama alanı itibariyle yerel çapta uygulanan düzenlemelerdir.

Yerel çapta uygulanan düzenlemelerin konusu mahalli sınırlar içerisinde farklı özellikler taşıyan tüm su kaynaklarının, ilgili mahalli sınırlar içerisinde yürütülen özel kişi faaliyetlerinin etkilerinden ve kirlenmesinden korunması yanısıra içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinin olması gerektiği şekilde işlemlerini sağlamaktır. Büyükşehir belediyesi sınırları içinde yer alan su kaynaklarının maruz kaldığı kirlenme miktar ve türleri ile geçim kaynağı turizm olan bir beldenin veya geçim kaynağı madencilik olan bir beldenin sınırları içerisinde yer alan su kaynaklarının maruz kaldığı kirlenme miktar ve türü aynı niteliği taşımamaktadır. Bu sebeple yerel çapta uygulanan düzenlemeler, içme ve kullanma suyu elde edilecek kaynaklara yönelik olmakla birlikte ilgili mahalde gerçekleştirilen özel faaliyetlerin yarattıkları çevresel sorunlarla başa çıkmak, bir başka ifadeyle mahalli müşterek sorunları bertaraf etmek amacını taşımaktadırlar. Bununla birlikte daha önce de belirttiğimiz üzere, mahalli idareler, su ve kanalizasyon idareleri, mahalli idare birlikleri ve bölge

kalkınma idareleri⁸⁵⁰, tarafından yürütülen içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerine ilişkin düzenlemeler de yapılmaktadır. İçme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinden yararlanma şartlarına ilişkin düzenlemelerin hizmetten yararlananların başta sözleşme hürriyeti ve mülkiyet hakkına müdahale teşkil ettiği açık olmakla birlikte, bu müdahalelerin amacı da içme suyu ve kanalizasyon hizmet düzeninin ihdas edilmesidir. İçme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinden yararlanma şartları su ve kanalizasyon idarelerinin abonelik ve tarifeler yönetmeliklerinde düzenlenmekte olup, bu şartlara uygunluğun denetimini ve bu şartlara aykırılık halinde uygulanacak idari yaptırımları düzenleyen yerel çapta uygulanan bu yönetmelikleri de içme suyu ve kanalizasyon kolluğu kapsamında incelemek gerekir.

Bu başlıkta halen 51 ilimizde hizmetlerini sürdüren il özel idareleri⁸⁵¹ ile 51 il, 400 ilçe ve 397 belde belediyelerin⁸⁵² düzenlemelerinin ayrı ayrı incelenmesi bu çalışma kapsamında mümkün olmadığından ekseriyetle büyükşehir belediyelerinde hizmetlerini sürdüren su ve kanalizasyon idarelerinin içme suyu ve kanalizasyon kolluğuna ilişkin ihdas ettikleri idari genel düzenlemelerde yer alan yasaklar, izin ve bildirimler incelenecektir.

5216 s. Büyükşehir Belediyesi Kanunu md.7(i) “*sürdürülebilir kalkınma ilkesine uygun olarak çevrenin [...] korunmasını sağlamak*” ve 2560 s. İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi Genel Müdürlüğü Kuruluş ve Görevleri Hk. Kn. md.2(c) “*Bölge içindeki su kaynaklarının, deniz, göl, akarsu kıyılarının ve yeraltı sularının kullanılmış sularla ve endüstri artıkları ile kirletilmesini, bu kaynaklarda suların kaybına veya azalmasına yol açacak tesis kurulmasını ve bu tür faaliyetlerde bulunulmasını*

⁸⁵⁰ Daha önce bahsettiğimiz üzere mahalli idare birlikleri ile GAP, su hakkı bağlamında mahalli idarelerin yürütmekle görevli oldukları bir hizmet alanı olan su ve kanalizasyon hizmet alanında faaliyet göstermekte olup; içme suyu ve kanalizasyon kolluğu bağlamında kanuni bir yetkileri yoktur.

⁸⁵¹ 5302 s. İl Özel İdaresi Kanunu md.6(1)(b) uyarınca “[...] mahalli müşterek nitelikte olmak şartıyla; [...], çevre [...] ilişkin hizmetleri belediye sınırları dışında yapmak” görevi doğrultusunda il özel idareleri de içme suyu ve kanalizasyon kolluğuna ilişkin olarak yerel çapta uygulanacak düzenlemeler ihdas edebilirler.

⁸⁵² 1593 s. Umumi Hıfzıssıhha Kanunu md.266 “*Her şehir ve kasaba belediyesi bu kanunun mer'iyeti tarihinden itibaren bir sene zarfında o şehir veya kasabanın ihtiyaçlarına göre bu kanunun gösterdiği sıhhi hususlara ait bir zabıta talimatnamesi tertip eder. Bu nizamname, meskenlerin ihtiva etmeleri lazım gelen asgari müştemilatı, umumi ve müşterek ikametgahlardaki ikamet şeraitini, gıda maddeleri satılan veya sair temizliğe mütaallik işlerle iştigal edilen mahallerin, han, otel, misafirhane, eğlence mahalleriyle bütün umumi yerlerin sıhhi şartlarını ve umumiyetle şehrin sıhhat ve temizliğine taallük eden hususlara ait riayetleri lazım gelen kaideleri ihtiva eder.*”; md.267 “*Belediyelerin mensup oldukları vilayetler vasıtasıyla gönderecekleri sıhhi zabıta talimatnameleri Dahiliye ve Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekaletince tetkik ve tasvip edilmeden mer'iyete konulamaz.*” ile 5393 s. Belediye Kanunu md.14(a) “*mahalli müşterek nitelikte olmak şartıyla; [...], çevre ve çevre sağlığı [...] hizmetlerini yapmak [...]*” görevi doğrultusunda il özel idaresi olan illerde faaliyet gösteren belediyeler de içme suyu ve kanalizasyon kolluğuna dair olarak yerel çapta uygulanacak düzenlemeler ihdas edebilirler.

önlemek, bu konuda her türlü teknik, idari ve hukuki tedbiri almak” ile md.20 “Kanalizasyon şebekesine verilmesi sakıncalı maddeler ile içme suyu alınan havzaların korunması için gereken tedbir ve düzenlemeler, 2872 sayılı Çevre Kanunu hükümleri çerçevesinde Çevre ve Orman Bakanlığının uygun görüşü alınarak [Su ve Kanalizasyon İdaresi] Genel Müdürlüğü[ğünce] çıkarılacak bir yönetmelikle belirlenir.” hükümleri uyarınca büyükşehir belediyesi bulunan illerde su ve kanalizasyon idareleri içme suyu ve kanalizasyon kolluğunu yürütmek için yerel çapta uygulanacak idari genel düzenlemeler ihdas etme yetkisine sahiptir.

Bu yetki doğrultusunda su ve kanalizasyon idareleri içme suyu havzaları koruma yönetmelikleri⁸⁵³ ile atıksuların kanalizasyona deşarjı yönetmelikleri⁸⁵⁴ ihdas etmişlerdir. Ayrıca su hakkının hayata geçirilmesini sağlamak içme suyu ve kanalizasyon kolluğu yürüten su ve kanalizasyon idareleri, il özel idareleri ve belediyelerin ihdas edecekleri idari genel düzenlemelerin, bir önceki başlıkta incelediğimiz merkezi idare ve DSİ tarafından ihdas edilen ülke çapında uygulanan düzenlemelerde yer alan yasaklara izin veren veya izin ve bildirim yükümlülüklerine tabi tutulan beşerî faaliyetleri serbest kılan şekilde düzenleme yapmalarının mümkün olmadığına da altını çizmek gerekir. Ayrıca yerel çapta uygulanacak idari genel düzenlemelerin yapılmadığı veya bunlarda açıklanmayan tüm hususlarda İçme – Kullanma Suyu Havzalarının Korunmasına Dair Yönetmelik ve Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği başta olmak üzere merkezi idare ve DSİ tarafından ihdas edilen ve yukarıda değerlendirilen ülke çapında uygulanan düzenlemelerin uygulanacağı da unutulmamalıdır⁸⁵⁵.

⁸⁵³ Su ve kanalizasyon idarelerince ihdas edilen içme suyu havzaları koruma yönetmeliklerinin listesi için bkz. Kaynakça – Mevzuat – İdari Düzenleyici İşlemler. Not etmek gerekir ki 24/05/1984 tarihli ve 3011 s. Resmi Gazete’de Yayımlanacak Olan Yönetmelikler Hk. Kn. (RG:01/06/1984, S:18418) md.1 ve md.2 doğrultusunda su ve kanalizasyon idareleri tarafından çıkarılacak yönetmelikler yerel gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmektedirler. Ankara ASKİ, Eskişehir ESKİ, Mardin Su ve Kanalizasyon Genel Müdürlüğü, Manisa MASKİ, Mersin MESKİ, Muğla MUSKİ, Kahramanmaraş KASKİ, Ordu OSKİ, Van VASKİ, Samsun SASKİ, Şanlıurfa ŞUSKİ ve Trabzon TİSKİ içme suyu havzaları koruma yönetmeliklerine ulaşamamıştır. Ancak bu durum bu su ve kanalizasyon idarelerinin içme suyu havzaları koruma yönetmelikleri ihdas etmedikleri anlamına gelmemektedir.

⁸⁵⁴ Atıksuların kanalizasyona deşarjı yönetmeliklerinin listesi için bkz. Kaynakça – Mevzuat – İdari Düzenleyici İşlemler. Not etmek gerekir ki 3011 s. Kn. md.1 ve md.2 doğrultusunda su ve kanalizasyon idareleri tarafından çıkarılacak yönetmelikler yerel gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmektedirler.

⁸⁵⁵ Örn. İSKİ İçmesuyu Havzaları Yönetmeliği md.5(1); Antalya ASAT Su Havzaları Koruma ve Kontrol Yönetmeliği md.5(18), md.13(1); Balıkesir BASKİ Su Havzaları Koruma Yönetmeliği md.5(25); Denizli DESKİ Su Havzaları Koruma ve Kontrol Yönetmeliği md.19; Konya KOSKİ Su Havzaları Koruma ve Kontrol Yönetmeliği md.15; Malatya MASKİ Su Havzaları Koruma ve Kontrol Yönetmeliği md.16; Sakarya SASKİ İçmesuyu Havzaları Koruma Yönetmeliği md.15(4); İSKİ Atıksuların Kanalizasyona Deşarjı Yönetmeliği md.15; Adana ASKİ Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği md.33; Balıkesir BASKİ Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği md.30; Denizli DESKİ Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği

Büyükşehir belediye sınırları olan il sınırları içinde veya haricinde bulunmakla birlikte su ve kanalizasyon idarelerince temin edilen veya edilecek yüzeysel ve yeraltı su kaynaklarının kirlenmesinin, kaybının veya azalmasının önlenmesi ile ilgili usul ve esasları düzenlemeyi amaçlayan içme suyu havzaları yönetmelikleri, içme suyu havzası koruma planı hazırlanan havzalarda tamamlayıcı nitelik taşımakla birlikte⁸⁵⁶, her ile içme suyu temin edilen ve edilecek olan havzaları veya bunların koruma alanlarını ve sınırlarını listelemekte⁸⁵⁷; içme suyu havzalarının koruma alanlarında İçme – Kullanma Suyu Havzalarının Korunmasına Dair Yönetmelik uyarınca izin verilebileceği belirtilen hususları veya koruma alanlarına ilişkin olarak İçme – Kullanma Suyu Havzalarının Korunmasına Dair Yönetmelik'te sayılanlara ek olarak bazı yasakları düzenlemekte⁸⁵⁸; İçme – Kullanma Suyu Havzalarının Korunmasına Dair Yönetmelik'te açıkça belirtilmemiş bazı durumları açıklamakta⁸⁵⁹ ayrıca

md.27; Diyarbakır DİSKİ Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği md.30; Gaziantep GASKİ Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Bağlantı Yönetmeliği md.15(h); Hatay HATSU Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği md.32 Kayseri KASKİ Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği md.26; Kocaeli İSU Atıkların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği md.29; Manisa MASKİ Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği md.31; Mersin MESKİ Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği md.32; Ordu OSKİ Atıksuların Kanalizasyona Deşarj Yönetmeliği md.28; Sakarya SASKİ Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği md.34(1); Şanlıurfa ŞUSKİ Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği md.26; Tekirdağ TESKİ Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği md.16.

⁸⁵⁶ Örn. İSKİ İçmesuyu Havzaları Yönetmeliği md.5(2); Antalya ASAT Su Havzaları Koruma ve Kontrol Yönetmeliği md.5(22); Gaziantep GASKİ Havza Koruma Yönetmeliği md.3(q).

⁸⁵⁷ Örn. İSKİ İçmesuyu Havzaları Yönetmeliği md.6(1); Bursa BUSKİ İçmesuyu Havzaları Koruma Yönetmeliği md.18 uyarınca Havza Yönergesi'nde düzenlenir; Balıkesir BASKİ Su Havzaları Koruma Yönetmeliği'nin eki, Balıkesir İlinde Kullanılan Yüzeysel Su Kaynakları Yerlerine Ait Liste 3; İzmir İZSU 12/03/2002 tarihli Su Havzaları Koruma Yönetmeliği Ek Listeler; Kocaeli İSU 15/12/2006 tarihli Su Havzaları Koruma Yönetmeliği Yuvacık Baraj Havzası Dere Mutlak Koruma Alanlarını Gösteren Paftaları belirten Ek Liste 1 ve Kocaeli İli Sınırları Dahilinde Halen İçme ve Kullanma Suyu Olarak Faydalanılan Kaynaklara ilişkin Ek Liste 2; Tekirdağ TESKİ İçme Suyu Havzaları Koruma Yönetmeliği md.17 uyarınca EK-1; İzmir İZSU Su Havzaları Koruma Yönetmeliği Tahtalı Baraj Havzası Dere Mutlak Koruma Alanlarını gösteren Paftalara ilişkin Ek Liste 1, Baraj Havzası Dere Mutlak Koruma Alanlarını gösteren Paftalara ilişkin Ek Liste 2.

⁸⁵⁸ Örn. İSKİ İçmesuyu Havzaları Yönetmeliği md.6(8) ve md.6(9); Adana ASKİ İçmesuyu Havzaları Koruma Yönetmeliği md.9(c); Aydın ASKİ Su Havzaları Koruma Yönetmeliği md.7(ı), md.8(i)/(j), md.9(ç)/(j)/(h); Bursa BUSKİ İçmesuyu Havzaları Koruma Yönetmeliği md.4(1); md.5(2)/(3)/(5)/(6); Balıkesir BASKİ Su Havzaları Koruma Yönetmeliği md.6(3)c, md.6(4)(c.i.), md.7(2); Denizli DESKİ Su Havzaları Koruma ve Kontrol Yönetmeliği md.7(e), md.8(ç)/(f); Gaziantep GASKİ Havza Koruma Yönetmeliği md.3(i), md.4(a)(3)/(6), md.4(b)(2)/(3), md.4(c)(2)/(3)/(4); İzmir İZSU Su Havzaları Koruma Yönetmeliği md.4(a)(4)/(4), md.4(b)(11), md.4(c)(2), md.4(d)(3)/(4)/(7), md.5(2); Kocaeli İSU Su Havzaları Koruma Yönetmeliği md.6(1)(b), md.6(2)(i)/(j)/(k), md.6(3)(b), md.6(4)(c)/(d); Konya KOSKİ Su Havzaları Koruma ve Kontrol Yönetmeliği md.4(1)(h), md.5(1)(e), md.6(1)(b)/(c), md.6(2)(b), md.9(1).

⁸⁵⁹ Örn. uzun mesafeli koruma alanında izin kaydıyla yapılabilecek bir faaliyetin orta mesafeli koruma alanında yasak olduğuna Aydın ASKİ Su Havzaları Koruma Yönetmeliği md.9(a), Denizli DESKİ Su Havzaları Koruma ve Kontrol Yönetmeliği md.6(g), Gaziantep GASKİ Havza Koruma Yönetmeliği md.4(a)(6); İzmir İZSU Su Havzaları Koruma Yönetmeliği md.4(b)(5) (mezarlık açılmasının yasak olması); Denizli DESKİ Su Havzaları Koruma ve Kontrol Yönetmeliği md.7(h) (güneş ve rüzgar enerji santrali kurulmasının yasak olması), uzun mesafeli koruma alanında belirli şartlar altında yapılabilecek bir faaliyetin şartlarını taşımayan faaliyetin koruma alanlarında

yukarıda sayılan hususlara ilişkin olarak her bir içme suyu havzası için özel hükümler getirmektedir⁸⁶⁰.

Büyükşehir belediye sınırları olan il sınırları dahilindeki sorumluluk alanlarında atıksuların kanalizasyon şebekesine bağlanmalarına, vidanjör veya benzeri bir araç ile taşınarak kanalizasyon şebekelerine boşaltılmalarına, kanalizasyon şebekesi bulunmayan yerlerde çevre kirlenmesine yol açmayacak bir düzeyde arıtılarak uzaklaştırılması, atıksuların boşaltım ilkelerinin belirlenmesi, atıksu altyapı tesislerinin ve kanalizasyon şebekesinin kullanım ve korunmasına ve su kirliliğinin önlenmesine ilişkin usul ve esasları düzenlemeyi amaçlayan atıksuların kanalizasyona deşarjı yönetmelikleri, kanalizasyon şebekesi bulunmayan yerlerdeki atıksu kaynaklarının uyacağı esasları⁸⁶¹, kanalizasyon şebekesine verilmesi yasak maddeleri⁸⁶², evsel atıksuların kanalizasyon şebekesine ve/veya doğrudan alıcı ortama deşarj koşullarını⁸⁶³, endüstriyel atıksu kaynaklarının uyması gereken atıksu deşarj standartlarını⁸⁶⁴; endüstriyel atıksu kaynaklarının kanalizasyona bağlanma ve boşaltım

yapılamayacağına dair (OSB veya Küçük Sanayi Bölgesi kurulması gibi) Bursa BUSKİ İçmesuyu Havzaları Koruma Yönetmeliği md.4(9), Balıkesir BASKİ Su Havzaları Koruma Yönetmeliği md.5(9); göl maksimum su kotu içinde kalan arazilerde tarım ve hayvancılık yapılamayacağına dair Balıkesir BASKİ Su Havzaları Koruma Yönetmeliği md.6(1)(d).

⁸⁶⁰ Örn. İSKİ İçmesuyu Havzaları Yönetmeliği Özel Hükümler; Antalya ASAT Su Havzaları Koruma ve Kontrol Yönetmeliği md.5(3)/(10)/(19)/(23).

⁸⁶¹ Örn. Adana ASKİ Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği md.13; Antalya ASAT Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği md.19; Balıkesir BASKİ Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği md.13; Diyarbakır DİSKİ Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği md.16; Kayseri KASKİ Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği md.16; Kocaeli İSU Atıkların Kanalizasyon Şebekesine Deşarjı Yönetmeliği md.12; Malatya MASKİ Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği md.18.

⁸⁶² Örn. İSKİ Atıksuların Kanalizasyona Deşarjı Yönetmeliği md.5; Adana ASKİ Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği md.9; Antalya ASAT Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği md.9; Bursa BUSKİ Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği md.5(6); Balıkesir BASKİ Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği md.11; Denizli DESKİ Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği md.10; Diyarbakır DİSKİ Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği md.10; Gaziantep GASKİ tarihli Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Bağlantı Yönetmeliği md.5; Kayseri KASKİ Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği md.9; Kocaeli İSU Atıkların Kanalizasyon Şebekesine Deşarjı Yönetmeliği md.10; Malatya MASKİ Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği md.14; Sakarya SASKİ Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği md.11; Ordu OSKİ Atıksuların Kanalizasyona Deşarj Yönetmeliği md.9.

⁸⁶³ Örn. Adana ASKİ Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği md.12; Antalya ASAT Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği md.10; Bursa BUSKİ Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği md.18; Balıkesir BASKİ Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği md.12; Denizli DESKİ Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği md.11; DİSKİ Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği md.29; Kayseri KASKİ Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği md.10; Kocaeli İSU Atıkların Kanalizasyon Şebekesine Deşarjı Yönetmeliği md.11; Malatya MASKİ Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği md.12; Sakarya SASKİ Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği md.13; Ordu OSKİ Atıksuların Kanalizasyona Deşarj Yönetmeliği md.10.

⁸⁶⁴ Örn. İSKİ Atıksuların Kanalizasyona Deşarjı Yönetmeliği Tablo I: Deşarj Limitleri; Adana ASKİ Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği md.19(e); Antalya ASAT Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği Tablo II: Kentsel Atıksular İçin Kanalizasyon Sistemi

yapmaları koşullarını belirleyen deşarj kalite kontrol ruhsatına ilişkin hususları⁸⁶⁵, ön arıtma yükümlülüğü ile ilgili olarak verilecek süreler gibi hususları⁸⁶⁶, organize sanayi bölgelerinde uygulanacak özel hükümleri⁸⁶⁷, deşarj şartlarını sağlamadan doğrudan kanalizasyona boşaltım yapan endüstriyel atıksu kaynaklarına uygulanacak atıksu arıtma bedeli ile bunun hesaplanmasına ilişkin esas kirlilik parametreleri ve katsayılarını⁸⁶⁸, kontrol ve denetim için endüstriyel atıksu kaynaklarına kontrol bacası

Deşarj Limitleri; Bursa BUSKİ Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği Tablo 1: Atıksu Deşarj Limit Değerleri; Balıkesir BASKİ Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği md.19 - Tablo (1) Atıksu deşarjlarında uyulması gereken sınır değerler; Denizli DESKİ Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği Atıksu Deşarj Limit Değerleri; Diyarbakır DİSKİ Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği Tablo I: Deşarj Limitleri; Sakarya SASKİ 27/05/2016 tarihli Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği Ek Tablo 1: SASKİ Kanalizasyona Deşarj Limitleri;

⁸⁶⁵ Örn. Deşarj izin belgesi olarak İSKİ İçmesuyu Havzaları Yönetmeliği md.10; Denizli DESKİ Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği md.12; deşarj kalite kontrol ruhsatı olarak: Adana ASKİ Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği md.16, md.17; Balıkesir BASKİ Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği md.15, md.16, md.17; Diyarbakır DİSKİ Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği md.11; Kocaeli İSU Atıkların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği md.15, md.15, md.16; Sakarya SASKİ Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği md.14, md.15; Ordu OSKİ Atıksuların Kanalizasyona Deşarj Yönetmeliği md.13, md.14, md.15; atıksu bağlantı kalite kontrol izin belgesi olarak Kayseri KASKİ Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği md.11, md.12; Malatya MASKİ Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği md.13, md.14; Antalya ASAT Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği md.16 (bağlantı kalite kontrol ruhsatı); Bursa BUSKİ Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği md.6, md.11 (atıksu kalite kontrol ruhsatı).

⁸⁶⁶ Örn. İSKİ İçmesuyu Havzaları Yönetmeliği md.6; Adana ASKİ Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği md.18, md.19, md.21; Antalya ASAT Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği md.11, md.12; Bursa BUSKİ Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği md.5(2)/(3), md.6(4)/(5), md.12; Balıkesir BASKİ Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği md.18, md.19, md.20; Denizli DESKİ Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği md.14, md.15; Diyarbakır DİSKİ Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği md.12, md.13; Gaziantep GASKİ tarihli Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Bağlantı Yönetmeliği md.10, md.11; Kayseri KASKİ Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği md.13, md.14; Kocaeli İSU Atıkların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği md.18; Malatya MASKİ Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği md.16; Malatya MASKİ Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği md.15, md.16; Sakarya SASKİ Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği md.16, md.17; Ordu OSKİ Atıksuların Kanalizasyona Deşarj Yönetmeliği md.16.

⁸⁶⁷ Örn. İSKİ İçmesuyu Havzaları Yönetmeliği md.8; Antalya ASAT Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği md.17; Bursa BUSKİ Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği md.13(5); Balıkesir BASKİ Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği md.15(10)/(11); Denizli DESKİ Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği md.13; Diyarbakır DİSKİ Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği md.26.

⁸⁶⁸ Örn. atıksu arıtma bedeli olarak İSKİ İçmesuyu Havzaları Yönetmeliği md.11, TABLO II:Aab Tahakkukuna Esas Kirlilik Parametreleri Ve Katsayıları; Kayseri KASKİ Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği md.21; Malatya MASKİ Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği md.23; Diyarbakır DİSKİ Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği md.22; kirlilik önlem bedeli olarak: Adana ASKİ Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği md.27(c) ile Ek 1: Kirlilik Katsayısı Çizelgesi; kirlilik önlem payı olarak: Antalya ASAT Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği md.25 ile Tablo III:Sektörler İtibariyle Kirlilik Parametreleri ve Katsayıları; Bursa BUSKİ Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği md.15; Denizli DESKİ Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği md.23; Gaziantep GASKİ tarihli Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Bağlantı Yönetmeliği md.21; kirlilik yükü bedeli olarak: Balıkesir BASKİ Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği md.25; Kocaeli İSU Atıkların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği md.24; Ordu OSKİ Atıksuların Kanalizasyona Deşarj Yönetmeliği md.23.

inşa etme, debimetre ve/veya kompozit numune alma cihazı bulundurma, gerçek zamanlı uzaktan atıksu işletme sistemi kurma gibi yükümlülükleri⁸⁶⁹ ve bu düzenlemelere aykırı faaliyetlere uygulanacak ceza ve yaptırımları düzenlemektedir.

Su ve kanalizasyon idarelerince ihdas edilen abonelik ve tarifeler yönetmeliklerinde yukarıda belirtildiği üzere hizmetten yararlanmaya ilişkin zorunluluklar ve yasaklar düzenlenmektedir. Su ve kanalizasyon idaresinin şebekesinden veya yer altı su kaynağından abone olmaksızın, herhangi bir teknik düzenekle veya sayaçsız olarak su çekmenin kaçak kullanım ve yasak olduğuna⁸⁷⁰; sayacın ve sayacın orijinalliğini koruyan ekipmanın⁸⁷¹ abone tarafından idarenin belirleyeceği şekilde korunmasının⁸⁷² zorunlu olduğuna; daimi veya geçici bağlantı yaparak başka bir birime su vermenin usulsüz kullanım ve yasak olduğuna⁸⁷³; hizmet karşılığında tahakkuku yapılmış bedelleri vadesinde ödemenin zorunlu olduğuna⁸⁷⁴;

⁸⁶⁹ Örn. İSKİ Atıksuların Kanalizasyona Deşarjı Yönetmeliği md.12; Adana ASKİ Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği md.25; Antalya ASAT Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği md.21; Balıkesir BASKİ Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği md.23; Diyarbakır DİSKİ Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği md.18; Kayseri KASKİ Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği md.18; Kocaeli İSU Atıkların Kanalizasyon Şebekesine Deşarjı Yönetmeliği md.22; Malatya MASKİ Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği md.20; Sakarya SASKİ Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği md.24; Ordu OSKİ Atıksuların Kanalizasyona Deşarj Yönetmeliği md.21.

⁸⁷⁰ Örn. İSKİ Abone Hizmetleri Tarife ve Uygulama Yönetmeliği md.40(1)(a); Ankara ASKİ Tarifeler ve Abone Hizmetleri Yönetmeliği, md.28(1); Antalya 05/12/2018 tarihli ASAT Tarifeler Yönetmeliği md.35(1); Adana ASKİ Tarifeler Yönetmeliği md.40(1)(a); Balıkesir BASKİ Tarifeler Yönetmeliği md.54(1) ve (3); Bursa BUSKİ Tarifeler Yönetmeliği md.31(1),(9),(10);); Gaziantep GASKİ Tarifeler Yönetmeliği md.35; Malatya MASKİ Tarifeler Yönetmeliği md.35(1); Muğla MUSKİ Abone Hizmetleri ve Tarifeler Yönetmeliği md.38(1); Sakarya SASKİ Tarifeler Yönetmeliği md.35(1),(2).

⁸⁷¹ Örn. İSKİ Abone Hizmetleri Tarife ve Uygulama Yönetmeliği md.42(1)(c); Antalya 05/12/2018 tarihli ASAT Tarifeler Yönetmeliği md.40(2); Adana ASKİ Tarifeler Yönetmeliği md.42.1 ve md.43; Bursa BUSKİ Tarifeler Yönetmeliği md.36;); Gaziantep GASKİ Tarifeler Yönetmeliği md.38; Malatya MASKİ Tarifeler Yönetmeliği md.38, md.39; Sakarya SASKİ Tarifeler Yönetmeliği md.36(1).

⁸⁷² Örn. İSKİ Abone Hizmetleri Tarife ve Uygulama Yönetmeliği md.42(1)(a); Ankara ASKİ Tarifeler ve Abone Hizmetleri Yönetmeliği, md.34(3); Adana ASKİ Tarifeler Yönetmeliği md.31(3); Balıkesir BASKİ Tarifeler Yönetmeliği md.59(2); Bursa BUSKİ Tarifeler Yönetmeliğimd.33(1);); Gaziantep GASKİ Tarifeler Yönetmeliği md.16(3); Malatya MASKİ Tarifeler Yönetmeliği md.51; Muğla MUSKİ Abone Hizmetleri ve Tarifeler Yönetmeliği md.44(3); Sakarya SASKİ Tarifeler Yönetmeliği md.41(3).

⁸⁷³ Örn. İSKİ Abone Hizmetleri Tarife ve Uygulama Yönetmeliği md.44(1)(b); Ankara ASKİ Tarifeler ve Abone Hizmetleri Yönetmeliği, md.29(1)(a); Adana ASKİ Tarifeler Yönetmeliği md.42.4; Balıkesir BASKİ Tarifeler Yönetmeliği md.61; Bursa BUSKİ Tarifeler Yönetmeliği md.34; Gaziantep GASKİ Tarifeler Yönetmeliği md.37; Malatya MASKİ Tarifeler Yönetmeliği md.37; Muğla MUSKİ Abone Hizmetleri ve Tarifeler Yönetmeliği md.39(1); Sakarya SASKİ Tarifeler Yönetmeliği md.36.

⁸⁷⁴ Örn. İSKİ Abone Hizmetleri Tarife ve Uygulama Yönetmeliği md.46(1); Ankara ASKİ Tarifeler ve Abone Hizmetleri Yönetmeliği md.26(1); Antalya 05/12/2018 tarihli ASAT Tarifeler Yönetmeliği md.28(1); Antalya 05/12/2018 tarihli ASAT Tarifeler Yönetmeliği md.39(1); Adana ASKİ Tarifeler Yönetmeliği md.40(1); Balıkesir BASKİ Tarifeler Yönetmeliği md.83(1); Gaziantep GASKİ Tarifeler Yönetmeliği md.48; Malatya MASKİ Tarifeler Yönetmeliği md.53(1); Muğla MUSKİ Abone Hizmetleri ve Tarifeler Yönetmeliği md.34(1).

atık suyun kanalizasyona veya fosseptiğe verilmesinin izin alınmak koşuluyla zorunlu olduğuna⁸⁷⁵, atık suyun yağmur suyu kanalına verilmesinin yasak olduğuna⁸⁷⁶, atık suyun tesistsatta arıza sebebiyle veya bilerek kanalizasyona verilmemesi suretiyle çevre kirliliğine sebep olunmasının yasak olduğuna⁸⁷⁷; kuraklık, tabi afet, savaş vb. olağan dışı hallerde insani su tüketiminin teminini sürdürebilmek gayesi ile şehre verilecek günlük su miktarında tasarrufta bulunma ve konut aboneleri dışındaki abonelere su satışını geçici olarak kısıtlamaya⁸⁷⁸; çatı (yağmur) sularının atık su kanalizasyonuna bağlanmasının yasak olduğuna⁸⁷⁹ dair hükümler bunlardan bazılarıdır. Bu hükümlere uyulmaması halinde uygulanacak idari yaptırımlar da aynı yönetmeliklerde düzenlenmekte olup yaptırım yetkisi başlığında incelenecektir. Eklemek gerekir ki bu emir ve yasaklar ve izin alınması gereken durumlar abonelik sözleşmelerinde de yer almaktadır.

b. Denetleme ve İdari Yaptırım Uygulama Yetkileri

*“Bir görevin yolunda yürütülüp yürütülmediğini anlamak için yapılan araştırma, denetim, bakı, teftiş, murakabe, kontrol”*⁸⁸⁰ anlamını taşıyan denetleme, kolluk faaliyeti bağlamında düzenlemelerin somut hayata geçirilmesinin bir yolu olup, kamu düzeninin tesisi için idareye verilen düzenleme yetkisinin doğal bir sonucudur.

⁸⁷⁵ Örn. İSKİ Abone Hizmetleri Tarife ve Uygulama Yönetmeliği md.49(1)(b) ve md.52(1)(e); Ankara ASKİ Tarifeler ve Abone Hizmetleri Yönetmeliği, md.30(1),(2); Adana ASKİ Tarifeler Yönetmeliği md.45(1)(a),(b); Gaziantep GASKİ Tarifeler Yönetmeliği md.41(a), (b); Balıkesir BASKİ Tarifeler Yönetmeliği md.65(2),(4); Bursa BUSKİ Tarifeler Yönetmeliği md.39(1), (2); Malatya MASKİ Tarifeler Yönetmeliği md.42(2),(3); Muğla MUSKİ Abone Hizmetleri ve Tarifeler Yönetmeliği md.40(2); Sakarya SASKİ Tarifeler Yönetmeliği md.37(1),(2),(4).

⁸⁷⁶ Örn. İSKİ Abone Hizmetleri Tarife ve Uygulama Yönetmeliği md.52(1)(f); Ankara ASKİ Tarifeler ve Abone Hizmetleri Yönetmeliği, md.30(2),(3); Adana ASKİ Tarifeler Yönetmeliği md.45(1)(c); Gaziantep GASKİ Tarifeler Yönetmeliği md.41(c); Balıkesir BASKİ Tarifeler Yönetmeliği md.65(13); Bursa BUSKİ Tarifeler Yönetmeliği md.39(5); Malatya MASKİ Tarifeler Yönetmeliği md.42(4); Sakarya SASKİ Tarifeler Yönetmeliği md.37(3).

⁸⁷⁷ Örn. İSKİ Abone Hizmetleri Tarife ve Uygulama Yönetmeliği md.52(1)(a); Ankara ASKİ Tarifeler ve Abone Hizmetleri Yönetmeliği, md.31(1); Adana ASKİ Tarifeler Yönetmeliği md.47; Balıkesir BASKİ Tarifeler Yönetmeliği md.66; Gaziantep GASKİ Tarifeler Yönetmeliği md.43; Malatya MASKİ Tarifeler Yönetmeliği md.44; Sakarya SASKİ Tarifeler Yönetmeliği md.38.

⁸⁷⁸ Örn. İSKİ Abone Hizmetleri Tarife ve Uygulama Yönetmeliği md.24(1)(c); Ankara ASKİ Tarifeler ve Abone Hizmetleri Yönetmeliği, md.9(4); Balıkesir BASKİ Tarifeler Yönetmeliği md.9(3); Gaziantep GASKİ Tarifeler Yönetmeliği md.6(3); Muğla MUSKİ Abone Hizmetleri ve Tarifeler Yönetmeliği md.9(1); Sakarya SASKİ Tarifeler Yönetmeliği md.10(1).

⁸⁷⁹ Örn. İSKİ Abone Hizmetleri Tarife ve Uygulama Yönetmeliği md.39(1)(a) ve md.51(1)(b); Ankara ASKİ Tarifeler ve Abone Hizmetleri Yönetmeliği, md.30(3); Adana ASKİ Tarifeler Yönetmeliği md.46; Balıkesir BASKİ Tarifeler Yönetmeliği md.69; Bursa BUSKİ Tarifeler Yönetmeliği md.40; Gaziantep GASKİ Tarifeler Yönetmeliği md.42; Malatya MASKİ Tarifeler Yönetmeliği md.43; Muğla MUSKİ Abone Hizmetleri ve Tarifeler Yönetmeliği md.42(4).

⁸⁸⁰ Türk Dil Kurumu, Büyük Türkçe Sözlük, <http://www.tdk.gov.tr>.

Yaptırım veya müeyyide, hukuk kurallara uyulmasını sağlamak amacıyla, mevzuatta düzenlenen kurallara karşı yapılan aykırı davranışlara karşı tepki olarak öngörülen sonuç olarak tanımlanabilir⁸⁸¹. İdari yaptırımlar, kolluk alanındaki yasakların, izin veya bildirim gibi yükümlülüklerin ihlalinin⁸⁸² sonra kamu düzeninin yeniden tesisi, kamu düzeninde yaratılan bozulmanın/zararın telafisi/tazmini ve kamu düzeninin yeniden bozulmaması için devreye giren idari uygulamalardır. İçme suyu ve kanalizasyon kolluğu alanındaki kanun ve idari genel düzenlemelerdeki kolluk tedbirlerine uyulup uyulmadığını denetleme yetkisini de doğal olarak söz konusu düzenlemelere aykırılığın tespiti halinde, aykırılığın giderilerek kamu düzeninin yeniden tesisini veya failin cezalandırılmasını amaçlayan idari yaptırımlar uygulama yetkisi takip etmektedir.

i. Denetleme yetkisi

İçme ve kullanma suyu elde edilebilecek her türlü su kaynağı ile bu su kaynağını besleyen su havzalarında kamu ve özel sektör tarafından gerçekleştirilebilecek her türlü faaliyetin içme suyu ve kanalizasyon kolluğuna ilişkin yasaklar ile izin, bildirim ve diğer yükümlülükleri ile diğer yükümlülüklerini düzenleyen 2872 s. Çevre Kanunu, 1593 s. Umumi Hıfzıssıhha Kanunu, 167 s. Yeraltı Suları Hk. Kn.; 5216 s. Büyükşehir Belediyesi Kanunu, 2560 s. İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi Genel Müdürlüğü Kurulu ve Görevleri Hk. Kn., yanı sıra 5302 s. İl Özel İdaresi Kanunu⁸⁸³, 5393 s.

⁸⁸¹ AYM, E.2000/43, K.2004/60, T.13/05/2004; BALTA, **İDARE HUKUKUNA GİRİŞ**, s.201; Yaptırım ve müeyyide kavramlarının farklılaşması konusunda bkz. ÖZAY İl Han, **İDARİ YAPTIRIMLAR**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1985, s.15, s.54-55. Krş. GÖZLER, **İDARE HUKUKU**, s.547; Yaptırım (sanction) kavramını “Bir hukuk kaidesinin muhtevi bulunduğu emir yahut yasağa uygun hareketi sağlayan vasıta” olarak tanımlayan GÖLCÜKLÜ, Feyyaz, “İdari Ceza Hukuku ve Anlamı; İdarenin Cezai Müeyyide Tatbiki”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C:18, S:2, 1963, s.117-118; “Kanun koyucunun bir kuralı fiili ile ihlal eden kimsenin bu fiilinin karşılığı ve hukuk düzeninde meydana getirmiş olduğu bozukluğu yerine getirme vasıtası” olarak tanımlayan ZANOBINI Guido, **İDARİ MÜEYYİDELER**, (Çev. H. Yılmaz Günel), Ankara Üniversitesi, 1964, s.1; ayrıca “Yaptırım, bir yandan hukuka uygun hareketi sağlama; diğer yandan, hukuka aykırı davranışların doğurduğu sonuçları düzeltmeyi veya etkisiz bir duruma getirme amacını güder” GÖZÜBÜYÜK A. Şeref, **HUKUKA GİRİŞ VE HUKUKUN TEMEL KAVRAMLARI**, Turhan Kitabevi, 2013, s.8; ULUSOY Ali, **İDARİ YAPTIRIMLAR**, XII Levha, 2013, s.5.

⁸⁸² BALTA, **İDARE HUKUKUNA GİRİŞ**, s.201; GİRİTLİ, BİLGİN, AKGÜNER, BERK, **İDARE HUKUKU**, s.1026; GÖZÜBÜYÜK, TAN, **İDARE HUKUKU (I)**, s.797; GÖLCÜKLÜ, Feyyaz, “İdari Ceza Müeyyidesi ve Bunlara Karşı Kanun Yolları”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C:18, S:3, 1963, s.191.

⁸⁸³ 5302 s. İl Özel İdaresi Kanunu md.6(1)(b) uyarınca “[...] mahalli müşterek nitelikte olmak şartıyla; [...], çevre [...] ilişkin hizmetleri belediye sınırları dışında yapmak” görevine içkin olarak il özel

Belediye Kanunu⁸⁸⁴ ile bu kanunların uygulanmasına yönelik olarak ilgili idareler tarafından çıkarılan idari genel düzenlemelere aykırı bir faaliyette bulunup bulunulmadığının denetim ve kontrolü yetkisi aslen kamu düzeninin korunmasına yönelik düzenleme yetkisine içkin bir yetki olup ayrıca kanun veya idari düzenlemelerde açıkça belirtilmesi gerekmemektedir. Nitekim içme suyu ve kanalizasyon kolluğuna dair mevzuatta, ekseriyetle idari genel düzenlemelerde denetleme yetkisinin ne zaman ve ne şekilde kullanılacağını açıklamakla yetinmiştir.

2872 s. Çevre Kanunu, Denetim, bilgi verme ve bildirim yükümlülüğü başlıklı md.12 “(1) *Bu Kanun hükümlerine uyulup uyulmadığını denetleme yetkisi Bakanlığa aittir. Gerektiğinde bu yetki, Bakanlıkça; il özel idarelerine, çevre denetim birimlerini kuran belediye başkanlıklarına, [...] devredilir. Denetimler, Bakanlığın belirlediği denetim usûl ve esasları çerçevesinde yapılır.*” hükmü ile denetleme yetkisini açıkça ifade etmektedir.

Ayrıca Çevre Kanunu’na dayanarak ihdas edilen düzenleyici işlemler de bu düzenleyici işlemlerde düzenlenen yasak, izin, bildirim ve diğer yükümlülüklerle riayet edilip edilmediğini hangi idarelerin denetlemeye yetkili olduğunu belirten hükümler de içermektedirler.

İçme – Kullanma Suyu Havzalarının Korunmasına Dair Yönetmelik md.15 uyarınca⁸⁸⁵ “(1) *Büyükşehir belediyelerine içme-kullanma suyu temin edilen veya edilmesi planlanan yerüstü suyu kaynaklarının havzalarındaki denetim faaliyetlerinden [...] 2560 sayılı İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi Genel Müdürlüğü Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun çerçevesinde büyükşehir belediyeleri su ve kanalizasyon idareleri genel müdürlükleri ve [...] 2872 sayılı Çevre Kanunu çerçevesinde Çevre ve Şehircilik Bakanlığı sorumludur. [...] (2) 2872 sayılı Kanun çerçevesinde büyükşehir belediyeleri haricindeki yerleşimlere içme-kullanma suyu temin edilen su havzalarındaki faaliyetler sonucu oluşan atıksulara ilişkin denetim faaliyetlerinden Çevre ve Şehircilik Bakanlığı sorumludur. (3) İçme-kullanma*

idaresi su kolluğuna ilişkin olarak ihdas ettikleri idari genel düzenlemelerde yer alan yasaklar ile izin, bildirim ve diğer yükümlülüklerle riayet edildiğini denetleme yetkisine de haizdir.

⁸⁸⁴ 5393 s. Belediye Kanunu md.14(1)(a) uyarınca “[...] *mahalli müşterek nitelikte olmak şartıyla; [...] çevre ve çevre sağlığı [...] ilişkin hizmetlerini yapmak [...]*” görevine içkin olarak belediyeler içme suyu ve kanalizasyon kolluğuna ilişkin olarak ihdas ettikleri idari genel düzenlemelerde yer alan yasaklar ile izin, bildirim ve diğer yükümlülüklerle riayet edildiğini denetleme yetkisine de haizdir.

⁸⁸⁵ Not etmek gerekir ki İçme – Kullanma Suyu Havzalarının Korunmasına Dair Yönetmelik md.15(4) uyarınca “*İçme-kullanma suyu havzalarındaki her türlü imar faaliyetlerinin imar mevzuatına uygunluğunun denetimi [...] 3194 sayılı İmar Kanunu, [...] 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu ve [...] 5393 sayılı Belediye Kanununa istinaden Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, büyükşehir belediyesi ve diğer belediyelerin görev ve sorumluluğundadır.*”

suyu havzalarında, hayvansal ve kimyasal gübre ve zirai ilaç kullanımına ilişkin denetimler [Tarım ve Orman] Bakanlığı tarafından öncelikli olarak yapılır. (4) Havzalardaki her türlü imar faaliyetlerinin, planlara, [...] Plansız Alanlar İmar Yönetmeliğine ve diğer imar mevzuatına uygunluğunun denetimi, temini ve gerekli yaptırımlar, 3194 s. İmar Kanunu ve 5216 s. Büyükşehir Belediyesi Kanunu ve 5393 s. Belediye Kanunu'na istinaden ilgili idarelerin yetki ve sorumluluğundadır.”

Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği md. 26 uyarınca “Atıksuların nitelik ve niceliklerinin kontrolü, kirliliğin azaltılması ve arıtılması, verilen atıksu deşarj standartlarına uyulup uyulmadığı hususunun uygun aralıklarla ve düzenli bir biçimde gözlenmesi ve belgelenmesi kirletenin sorumluluk ve yükümlülüğündedir. [...] İdare, bu yükümlülüğün yerine getirilip getirilmediğini, gerekiyorsa kendi ölçümleriyle denetler.” ve md.51 uyarınca “(1) Alıcı ortama her türlü atıksu deşarj denetiminde Çevre Kanunu [...]”⁸⁸⁶ uyarınca [Çevre ve Şehircilik] Bakanlı[ğ]ı yetkilidir. Bu yetki taşrada İl Çevre ve Orman Müdürlüklerince kullanılır. (2) Büyükşehirlere içme ve kullanma suyu temin edilen kıta içi yüzeysel su kaynakları havzalarındaki denetim faaliyetlerinden 2560 sayılı Kanun çerçevesinde Büyükşehir Belediyeleri sorumludur. (3) Çevre Kanunu çerçevesinde Büyükşehir Belediyeleri haricindeki yerleşimlere içme ve kullanma suyu temin edilen su havzalarındaki denetim faaliyetlerinden İl Çevre ve Orman Müdürlüğü sorumludur. (4) Alıcı ortama atıksu deşarjı olan kurum, kuruluş ve işletmeler için çevre izin belgesi ile derin deniz deşarjı olan kurum, kuruluş ve işletmeler için çevre izin belgesinde belirtilen hükümlere uyulup uyulmadığının denetiminden; Ek-1 listesinde belirtilen işletmeler için Bakanlık, Ek-2 listesinde belirtilen işletmeler için il çevre ve orman müdürlüğü sorumludur.”

Tehlikeli Maddelerin Su ve Çevresinde Neden Olduğu Kirliliğin Kontrolü Yönetmeliği md.4 uyarınca “Kanalizasyona deşarjın söz konusu olduğu durumlarda; [...] izinlerin [Bağlantı Kalite Kontrol İzin Belgesi] ve deşarjların kontrol ve denetiminden [...] 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu kapsamında büyükşehir belediyeleri [...] ve [...] 5393 sayılı Belediye Kanunu çerçevesinde diğer belediyeler [...]” sorumludur.

167 s. Yeraltı Suları Hk. Kn. md.16 uyarınca “Arama, kullanma, ıslah ve tadil ameliyelerinin şartları ve kuyuların açılmasında fen elemanlarına tanınacak hak ve

⁸⁸⁶ 1 s. C.B.K., Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın görevlerini düzenleyen md.97(c) bu hükmü ikame eder.

salahiyetlerle mesuliyetleri ve bu hususların kontrolü [...] yönetmelikte⁸⁸⁷ belirtilir.” Bu hüküm doğrultusunda Yeraltı Suları Tüzüğü md.11 uyarınca *“DSİ yeraltı suyu aranması, kullanılması, işletilmesi ve tesislerin ıslah ve tadil edilmesi işlerinin verilen belgelere, teknik yönetmeliklere uygun olarak yapılıp yapılmadığını her an kontrol yetkisine sahiptir. Kontrol sonunda bu şartlara riayet edilmediği görülürse, durum DSİ ce bir zabıtla tesbit edilir [...].”*

Ayrıca Yeraltı Sularının Kirlenmeye ve Bozulmaya Karşı Korunması Hk. Yönetmelik md.14 uyarınca⁸⁸⁸ *“(1) Bu Yönetmelikte yer alan hükümlerin uygulanıp uygulanmadığını tespit etmek ve yürütülmesini sağlamak için ilgili kanun hükümlerine uygun olarak yeraltı suyunun kalitesinin korunmasına ilişkin denetim yapmak hususunda Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ve miktara ilişkin konularla ilgili olarak denetim yapmak hususunda DSİ yetkilidir.”*

Su ve kanalizasyon idareleri tarafından ihdas edilen içme suyu havzaları koruma yönetmelikleri, İçme – Kullanma Suyu Havzalarının Korunmasına Dair Yönetmelik md.15(1) ve md.15(4)’e paralel olarak büyükşehir belediyelerine içme-kullanma suyu temin edilen veya edilmesi planlanan yerüstü suyu kaynaklarının havzalarındaki denetim faaliyetlerinden kendilerinin⁸⁸⁹; havzalardaki her türlü imar faaliyetlerinin, planlara, Plansız Alanlar İmar Yönetmeliğine ve diğer imar mevzuatına uygunluğunun denetiminin ilgili idarelerin yetki ve sorumluluğunda olduğunu tekrar etmektedir⁸⁹⁰. Su ve kanalizasyon idareleri tarafından ihdas edilen atıksuların kanalizasyona deşarjı yönetmeliklerine uygunluğu da kendileri denetler⁸⁹¹.

⁸⁸⁷ 02/07/2018 tarihli ve 700 s. K.H.K. md.44 ile bu maddede yer alan “tüzükte” ibaresi “yönetmelikte” şeklinde değiştirilmiştir.

⁸⁸⁸ Yeraltı Sularının Kirlenmeye ve Bozulmaya Karşı Korunması Hk. Yönetmelik md.14 *“(2) Oluşturulacak denetim ekipleri, YAS kirliliğinin önlemesi için atıksuların yeraltı sularına doğrudan ve dolaylı deşarj edilmesini, arıtılmış atıksuların yeraltı sularına doğrudan deşarj edilmesini önlemek, arıtılmış atıksuların yeraltı sularına dolaylı deşarj edilmesini kontrol etmek için periyodik denetimlerini gerçekleştirir. (3) Denetimlerde öncelik içme suyu temin edilen YAS koruma alanlarına verilir.”*

⁸⁸⁹ Örn. Adana ASKİ İçmesuyu Havzaları Koruma Yönetmeliği md.8; İzmir İZSU Su Havzaları Koruma Yönetmeliği md.7; Konya KOSKİ 14/12/2015 tarihli Su Havzaları Koruma ve Kontrol Yönetmeliği md.11; Malatya MASKİ Su Havzaları Koruma ve Kontrol Yönetmeliği md.15(1); Sakarya SASKİ İçmesuyu Havzaları Koruma Yönetmeliği md.14(1); Tekirdağ TESKİ İçme Suyu Havzaları Koruma Yönetmeliği md.12;

⁸⁹⁰ Örn. İSKİ İçme Suyu Havzaları Yönetmeliği md.6(5)(a); Malatya MASKİ Su Havzaları Koruma ve Kontrol Yönetmeliği md.15(4); Sakarya SASKİ İçmesuyu Havzaları Koruma Yönetmeliği md.14(2).

⁸⁹¹ Örn. İSKİ Atıksuların Kanalizasyona Deşarjı Yönetmeliği md.12; Adana ASKİ Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği md.23(b); Antalya ASAT Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği md.20; Bursa BUSKİ Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği md.14; Diyarbakır DİSKİ Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği md.23; Kayseri KASKİ Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği md.14.

Su ve kanalizasyon idareleri tarafından ihdas edilen abonelik ve tarifeler yönetmeliklerinde, içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinden yararlananların ilgili yönetmelik hükümlerine uygun davranıp davranmadığının denetleneceğine dair hükümler de yer almaktadır⁸⁹².

Mevzuatta içme suyu ve kanalizasyon kolluğu için yapılacak denetimlerin aynı zamanda çevre kolluğunun diğer unsurları için yapılacak denetimler ile suç teşkil eden faaliyetlerin denetimi ile birlikte yapılmasına da imkân tanınmıştır. 2872 s. Çevre Kanununa dayanılarak Çevre ve Orman Bakanlığı'nca ihdas edilen Çevre Denetim Yönetmeliği (RG:21/11/2008, S:27061) md.21 ve md.22 uyarınca denetimler iki türlü olup ilgili yıl içerisinde Bakanlığın merkez ve taşra teşkilatınca birleşik denetimin⁸⁹³ gerçekleştirileceği tesis veya faaliyetlerin belirlendiği Denetim Planı çerçevesinde yapılan denetimler, Bakanlık ve Bakanlığın yetki verdiği kurum ve kuruluşların kendilerinin belirlediği programlar çerçevesinde gerçekleştirecekleri ortam bazlı denetimler ve kaza, ihbar, şikayet gibi durumlarda veya Bakanlıkça gerekli görüldüğü hallerde denetim programına bağlı olmaksızın gerçekleştirilen birleşik/ortam bazlı denetimlerden oluşur.

Çevre Denetim Yönetmeliği uyarınca denetimlerin başlatılmasında Bakanlık ve Bakanlığın yetki verdiği kurum ve kuruluşların denetim planları dışında bunların bilgisine sunulan kaza, şikayet ve ihbar dışında ayrıca çevre gönüllülerinin yapacakları bildirimler de etkili olmaktadır. Denetimi tetikleyen bir diğer mekanizma da çevre gönüllülerinin ihbarıdır. Lakin çevre gönüllülerinin Çevre Denetim Yönetmeliği md.19 uyarınca “*tesis veya faaliyetlere giderek denetleme yapma yetkisi olma*” dığının altını da çizmek gerekir.

Burada denetimi yapan idarenin denetim sonuçlarını diğer idarelere bildirme yükümlülüğü olup olmadığına da değinilmelidir. Bu sorun öncelikle yerinden yönetimlerin kendi denetim sonuçlarını merkezi yönetim ile veya merkezi yönetimin denetim sonuçlarını yerinden yönetimler ile paylaşması açısından Anayasa md.123

⁸⁹² Örn. Balıkesir BASKİ Tarifeler Yönetmeliği md.88; Gaziantep GASKİ Tarifeler Yönetmeliği md.49; Malatya MASKİ Tarifeler Yönetmeliği md.35(9)(p) ile su ve atıksu tarifesinin esaslarını belirleyen hükümlerde personel giderleri arasında denetçilerin aylığının ayrı bir kalem olarak gösterilmesi de bu denetimlerin içkin bir yetki olduğunu kanıtlamaktadır.

⁸⁹³ Çevre Denetim Yönetmeliği Tanımlar başlıklı md.4(c) uyarınca “*Birleşik denetim: Tesis veya faaliyetlerin, çalışmalarının Çevre Kanunu ve bu Kanuna dayanılarak yürürlüğe giren hava, su, toprak, atık, kimyasallar, deniz ve gürültüye ilişkin tüm yönetmeliklere uygunluğunun bir arada ele alındığı denetimleri*”, md.4(m) uyarınca “*Ortam bazlı denetim: Tesis veya faaliyetlerin Çevre Kanunu ve bu Kanuna dayanılarak yürürlüğe giren hava, su, toprak ortamları ile atıklara, kimyasallara ve gürültüye ilişkin mevzuattan birinin uygunluğunun ele alındığı denetimleri*” ifade eder.

idarenin bütünlüğü ilkesi gereğince bir yükümlülüğün var olduğu şeklinde yanıtlanabilir.

Denetim sonuçlarını bildirme yükümlülüğü ayrıca denetim yetkisinin idari yaptırım uygulama yetkisinden ayrılarak devredilmesi ihtimalinde de ortaya çıkabilir. İçme suyu ve kanalizasyon kolluğu bir özel kolluk alanı olduğundan merkezi yönetimde yer alan Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2872 s. Çevre Kanunu md.12 ve md.24 doğrultusunda denetim ve idari yaptırım uygulama yetkilerini aynı zamanda yerelde içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerini de yürüten il özel idarelerine, çevre denetim birimlerini kuran belediye başkanlıklarına devredebilmektedir⁸⁹⁴. Eğer Çevre Kanunu md.24'te ile idari yaptırım uygulama yetkisinin, denetim yetkisi ile birlikte devredilmeyeceği öngörülseydi bu durumda ilgili mahalli idarenin denetim tutanaklarını ÇŞB'na iletmesi bir yükümlülük olarak değerlendirilmesi gerekecekti.

İçme – Kullanma Suyu Havzalarının Korunmasına Dair Yönetmelik md.15 *“Yapılacak denetimlerde atıksuların bertarafına ilişkin tespit edilen aykırı hususlar 2872 sayılı Kanun kapsamında işlem yapılmak üzere ilgili valiliğe bildirilir.”* hükmü uyarınca büyükşehir belediyeleri su ve kanalizasyon idarelerince yapılan denetimlerde atıksuların bertarafına ilişkin hususların Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın yetkilerini kullanacak olan valiliğe bildirilmesi bir yükümlülük olarak öngörülmüştür.

Kanalizasyona tehlikeli madde deşarjı söz konusu ise, Tehlikeli Maddelerin Su ve Çevresinde Neden Olduğu Kirliliğin Kontrolü Yönetmeliği md.15 uyarınca Bağlantı Kalite Kontrol İzin Belgesi'nin geçerliliği ve deşarjların mevzuata uygunluğunun denetiminden sorumlu olan belediyeler ve büyükşehir belediyeleri, faaliyet sahibi tarafından kendilerine rapor edilen izleme ve kontrol sonuçlarını her yıl düzenli olarak ÇŞB'ye bildirmek zorundadır.

İdari kolluk bağlamında yapılan denetim sonucunda suç teşkil eden eylemin tespit edilmesi halinde bu denetimin adli kolluğu tetikleyip tetiklemeyeceği sorunu da ortaya çıkar. İçme suyu ve kanalizasyon kolluk faaliyetini yürüten idarenin kanalizasyona veya doğrudan alıcı ortama deşarj, su havzalarından veya su kaynaklarından çeşitli amaçlarla faydalanmaya ilişkin yükümlülüklerini ihlal edip etmediğini denetlemesi sonucunda suç teşkil eden eylemi tespit eden idarenin; idari

⁸⁹⁴ Not etmek gerekir ki hem denetim hem idari yaptırım uygulama yetkisinin mahalli idareye devredilmesi halinde dahi Çevre Kanunu md.25(1) *“Bu Kanunda öngörülen idarî yaptırımların uygulanmasını gerektiren fiillerle ilgili olarak yetkili denetleme elemanlarınca bir tutanak tanzim edilir. Bu tutanak denetleme elemanlarının bağlı bulunduğu ve idarî yaptırım kararını vermeye yetkili mercie intikal ettirilir. Bu merci, tutanağı değerlendirerek gerekli idarî yaptırım kararını verir.”* hükmü uyarınca idari yaptırım uygulama kararını denetim elemanları vermemektedir.

kolluk faaliyeti bağlamında edindiği bilgilere dayanarak idari yaptırımlarda bulunmanın yanı sıra, Türk Ceza Kanunu md. 278 ve md.279 uyarınca, yine Türk Ceza Kanunu'nda öngörülen çevreyi kasten veya taksirle kirletme suçuna ilişkin Cumhuriyet Savcılığı'na bildirimde bulunma yükümlülüğü altında olduğunu belirtmek gerekir. Nitekim Çevre Denetim Yönetmeliği md.30(2) *“Söz konusu idari yaptırım kararına yol açan uygunsuzluk, 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu ile diğer kanunlara göre suç oluşturuyor ise kovuşturma yapılması için Cumhuriyet Savcılığına suç duyurusunda bulunulur.”* Su ve kanalizasyon idarelerince ihdas edilen abonelik ve tarifeler yönetmelikleri de izinsiz ve/veya sayaçsız su kullanımı halinde Cumhuriyeti Başsavcılığına suç duyurusunda bulunulacağına dair hükümler de içermektedir⁸⁹⁵. Bu durumda idari kolluk denetiminin adli kolluğu tetikleyebileceği açıktır. İçme suyu ve kanalizasyon kolluğunda tespit edilen eylemin suç teşkil etmesi halinde adli yaptırım ile idari yaptırımların nasıl uygulanacağı sorununa yaptırım yetkisinde değinilecektir.

İçme suyu ve kanalizasyon kolluğuna ilişkin yasaklara muhalif hareket edilmediği ile izin, bildirim ve diğer yükümlülüklerle riayet edildiğini denetleme yetkisi ayrıca denetlenen faaliyetlere ilişkin tüm bilgi ve belgelerin denetleyen idareye belirli bir zaman sürecinde bildirilme yükümlülüğü ile anlam kazanmaktadır. İdare, kanunlar ve kanunların uygulanmasını sağlayan idari genel düzenlemeler uyarınca her türlü bilgi ve belgeyi toplama ve inceleme yetkisine sahiptir. Ancak özel kişilerin bilgi ve belge sağlama yükümlülüğü başta mülkiyet ve özel hayatın gizliliği haklarına dair bir sınırlama olacağından kanunla açıkça düzenlenmesi gereken bir yükümlülüktür. Nitekim 2872 s. Çevre Kanunu, ‘Denetim, bilgi verme ve bildirim yükümlülüğü’ başlıklı md.12 *“(3) İlgililer, Bakanlığın veya denetimle yetkili diğer mercilerin isteyecekleri bilgi ve belgeleri vermek, yetkililerin yaptıracakları analiz ve ölçümlerin giderlerini karşılamak, denetim esnasında her türlü kolaylığı göstermek zorundadırlar. (4) İlgililer, çevre kirliliğine neden olabilecek faaliyetleri ile ilgili olarak, [...] çıkardıkları ürün ve atıklar ile [...] izleme sistemleri ve kirlilik raporları ile diğer bilgi ve belgeleri talep edilmesi halinde Bakanlığa veya yetkili denetim birimine vermek zorundadırlar.”*

⁸⁹⁵ Örn. İSKİ Abone Hizmetleri Tarife ve Uygulama Yönetmeliği md.40(1)(ç); Ankara ASKİ Tarifeler ve Abone Hizmetleri Yönetmeliği md.28(3); Adana ASKİ Tarifeler Yönetmeliği md.41(c); Balıkesir BASKİ Tarifeler Yönetmeliği md.65(14); Bursa BUSKİ Tarifeler Yönetmeliği md.31(1), md.37(2); Erzurum ESKİ 10/05/2016 tarihli Tarifeler ve Abone Hizmetleri Yönetmeliği md.48(8); Trabzon TİSKİ Tarifeler ve Abone Hizmetleri Yönetmeliği md.28(2) .

Çevre Kanunu'nun düzenlediği bilgi ve belge verme yükümlülüğünü su hakkı bağlamında içme suyu ve kanalizasyon faaliyetlerinde bilgi ve belge verme yükümlülüğü olarak yine idari genel düzenlemeler somutlaştırmaktadır.

Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği md.26(1) uyarınca *“Atıksuların nitelik ve niceliklerinin kontrolü, kirliliğin azaltılması ve arıtılması, verilen atıksu deşarj standartlarına uyulup uyulmadığı hususunun uygun aralıklarla ve düzenli bir biçimde gözlenmesi ve belgelenmesi kirletenin sorumluluk ve yükümlülüğündedir. Standartlara uyumun kontrolü açısından, kirleten tarafından yaptırılan bu ölçümler beş yıl süreyle saklanır.”*; md.29(2) uyarınca *“Atıksu kaynakları gerekli deşarj standartlarını sağlamak için arıtma tesislerinin çıkış sularını deşarj izin belgesinde belirtilen aralıklarla numune almak, ölçüm ve analiz yapmak suretiyle kontrol etmek, atıksuların özellikleri ve miktarlarına ilişkin bilgileri belirlemek, belgelemek ve denetimlerde beyan etmekle yükümlüdürler. İdare, bu yükümlülüğün yerine getirilip getirilmediğini, gerekiyorsa kendi ölçümleriyle denetler.”* ayrıca md.52 uyarınca *“[Atıksu kaynaklarının müstakil veya ortak olarak mevzuatta öngörülen şekilde kurmak ve deşarj standartlarını sağlayacak şekilde arıtmak yükümlülüğünü sağlayan] Arıtma tesisi olmayanlar, arızalananlar, çalıştığı halde standartları sağlayamayanlar, faaliyetinde kapasite artırımına gidenler, faaliyetlerini geçici veya sürekli olarak durduranlar ilgili idareye derhal haber vermekle yükümlüdürler.”*

Tehlikeli Maddelerin Su ve Çevresinde Neden Olduğu Kirliliğin Kontrolü Yönetmeliği md.12 uyarınca faaliyet sahibi, deşarj standartlarına uygunluk ve alıcı ortam kalite kriterlerinin sağlanıp sağlanmadığının kontrolüne yönelik olarak toplama sistemine verilen atıksuda ve alıcı ortamda, masrafları kirleten tarafından karşılanmak üzere gerekli ölçüm ve analizleri akredite olmuş ve/veya Bakanlık tarafından yeterlilik belgesi almış laboratuvarlarda her üç ayda bir yapmak veya yaptırmak; ölçüm sonuçlarını kayıt altına almak ve ilgili idareye Bakanlığa iletilmek üzere her yıl düzenli olarak bildirmekle yükümlüdür.

Yeraltı Suları Tüzüğü md.13 uyarınca arama, kullanma, ıslah ve tadil maksadıyla kuyu, tunnel ve galerilerin meydana getirilmesi ve tasdikli etüd raporu ve projelerin tatbikatı ile ilgili her türlü bilgi ve doneler ile DSİ Yeraltı Suları Teknik Yönetmeliği'nde belirtilen diğer malumat, teknik yönetmelikte belirtildiği şekilde ve yazılı olarak, belgeyi veren DSİ teşkilatına, ayrıca kuyuların işletilmesi ile ilgili bilgiler talep vukuunda kuyu sahiplerince teknik yönetmelikte belirtilen esaslar dahilinde ilgili DSİ teşkilatına bildirilir.

Ayrıca su ve kanalizasyon idareleri tarafından ihdas edilen atıksuların kanalizasyona deşarjı yönetmeliklerinde de endüstriyel atıksu kaynaklarının deşarj kalite kontrol ruhsatında belirtilen hususlara aynen uymak üzere deşarjlarını veya ön arıtma tesislerinin çıkış sularını, deşarj kalite kontrol ruhsatında belirtilecek aralıklarla numune almak ve ölçüm yapmak suretiyle kontrol etmek, atıklarının özellik ve miktarlarına ilişkin bilgileri sürekli ve düzenli olarak saptamak ve bu hususu ruhsatta istenildiği düzende belgelemek; standartlara uyumun kontrolü açısından, kendilerinin yaptığı bu ölçümleri belirli bir süre ile saklamak ve bu belgeleri istenen aralıklarla raporlar halinde su ve kanalizasyon işletmesine bildirmekle yükümlü olduklarına ilişkin hükümler de bulunmaktadır⁸⁹⁶.

Denetim yetkisi uyarınca idarenin gerek bizzat kendisinin yaptığı inceleme ve araştırmalar sonucu gerek bilgi ve belge verme yükümlülüğü ile elde ettiği bilgilere dayanarak kanunlar ve idari genel düzenlemelerde yer alan yasak, izin ve bildirim yükümlülüklerine aykırılık halinde ise idari yaptırım uygulama yetkisi söz konusu olacaktır.

ii. İdari yaptırım uygulama yetkisi

Anayasa Mahkemesi'nin ifadesiyle *“idarenin, bir yargı kararına gerek olmaksızın yasaların açıkça verdiği bir yetkiye dayanarak idare hukukuna özgü yöntemlerle, doğrudan doğruya bir işlemi ile uyguladığı yaptırımlarla, verdiği cezalara ‘idari yaptırım’ denilmektedir.”*⁸⁹⁷

Kamu düzeninin oluşturulması aşamasında kanun ve bunların uygulanmasını sağlayan idari düzenleyici işlemlerde öngörülen yasak ve emirler ile izin veya bildirim yükümlülüklerini kamu düzenini tesis etme amacını taşıyan kelime anlamı ile *“kötü veya yanlış bir şeyi önleyecek yol”* anlamına gelen ve önleyicilik, caydırıcılık veya

⁸⁹⁶ Örn. Adana ASKİ Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği md.23; Erzurum ESKİ Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği md.24; Eskişehir ESKİ Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği md.21; Hatay HATSU Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği md.22; İzmir İZSU Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği md.16; Konya KOSKİ Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği md.22; Malatya MASKİ Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği md.19; Manisa MASKİ Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği md.21; Sakarya SASKİ Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği md.23; Mardin Su ve Kanalizasyon İdaresi Genel Müdürlüğü Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Bağlantı Yönetmeliği md.19.

⁸⁹⁷ AYM, E.1996/48, K.1996/41, T.23/10/1996; aynı yönde AYM, E.2002/100, K.2004/109, T.22/09/2004.

engelleyicilik niteliği taşıyan tedbir veya önlemler⁸⁹⁸den olan kolluk tedbirlerini idari yaptırımlarla karıştırmamak gerekir.⁸⁹⁹

Danıştay “[...] idari yaptırımlar yasaların açıkça yetki verdiği ve yasaklamadığı durumlarda, araya yargı kararı girmeden, idarenin bir işlemi ile ve İdare Hukukuna özgü usullerle verdiği kararlardır. [...] idari yaptırımlar, idari emir ve yasağı bozan idari düzen ihlallerini önlemeyi amaçlar”⁹⁰⁰ diyerek idari yaptırımların idari emir ve yasakları bozan ihlallere yönelik olduğunu ifade etmektedir. Bu bağlamda idari yaptırımların kolluk tedbirlerinin ihlaline yönelik olduğunu söylemek mümkündür. Bunun yanında kamu düzeninin ihlalinin sonra kamu düzenini ihlal eden failin cezalandırılmasını sağlayan idari cezalar yanında kamu düzeninin ihlal edilmesinden sonra düzenin yeniden tesisi için alınması gereken idari tedbirler de vardır⁹⁰¹. Bu sebeple idari yaptırım kavramını idari tedbirler ve idari cezaların her ikisini de kapsayacak şekilde inceleyeceğiz. Şimdiden tekrar altını çizmek gerekir ki idari yaptırım niteliğindeki idari tedbirleri kolluk tedbirleri ile karıştırmamak gerekir⁹⁰².

⁸⁹⁸ Türk Dil Kurumu, Büyük Türkçe Sözlük, <http://www.tdk.gov.tr>

⁸⁹⁹ GİRİTLİ, BİLGİN, AKGÜNER, BERK, **İDARE HUKUKU**, s.1022-1023; GÖZLER, **İDARE HUKUKU**, s.490; GÖZÜBÜYÜK, TAN, **İDARE HUKUKU (I)**, s.774.

⁹⁰⁰ Danıştay 10. D., E.2002/521, K.2003/4772, T.05/12/2003.

⁹⁰¹ Doktrinde idari yaptırımların sadece kanun veya idari düzenlemelere uyulmaması sebebiyle cezalandırma amacı niteliği taşıması gerektiği ifade edilmekle birlikte Danıştay’ın bu görüşü takip etmediği; kamu düzeninin izin (ruhsat) sistemi ile sağlandığı durumlarda, sonradan izin şartlarının kaybedilmesi halinde iznin ileriye yönelik olarak iptal edilmesinin de Danıştay tarafından bir idari yaptırım olarak kabul edildiği belirtilmektedir. GÖZÜBÜYÜK, TAN, **İDARE HUKUKU (I)**, s.778-781. Kanaatimizce idari yaptırımların odağında bozulan kamu düzeninin yeniden tesisi yanı sıra müstakbel ihlalcilerin de caydırılması vardır. Bu bağlamda kamu düzeninin yeniden tesisi için gerek doğrudan ihlalciler tarafından gerek re’sen idare tarafından veya idarenin cebri ile ihlalciye yaptırılan müdahaleler ve bu müdahalelerin bedelinin ihlalciden alınması bir ceza olmamakla birlikte idari tedbir niteliğinde idari yaptırımdır. Ayrıca mevcut ihlalcinin kamu düzenine verdiği zararı tazmin ettirmekten öte ileride ibret teşkil ederek kamu düzeninin ihlal edilmemesini sağlayan idari cezalar da idari yaptırımlardandır. ULUSOY, **İDARİ YAPTIRIMLAR**, s.23-26. Belirtmek gerekir ki 5236 s. Kabahatler Kanunu md.2 ile md.16 uyarınca kanunun, karşılığında idarî yaptırım uygulanmasını öngördüğü haksızlığı ifade eden kabahatler karşılığında uygulanacak olan idarî yaptırımlar, idarî para cezası ve idarî tedbirlerden ibarettir. Kabahatler Kanunu ile yasa koyucunun idari tedbir kavramını karmaşık hale getirdiği yönünde eleştiriler de mevcuttur. Bkz. KARABULUT Mustafa, **İDARİ YAPTIRIMLARIN HUKUKİ REJİMİ**, Turhan Kitabevi, 2008, s.22. Anayasa Mahkemesi’nin E.2007/115, K.2009/80, T.11/06/2009 tarihli kararında yasa koyucu tarafından ihdas edilen ilgili kanunlarda yer alan ve Kabahatler Kanunu’nda adı geçmeyen diğer idari tedbirlerin kanuni düzenlenme ilkesine aykırı olmadığını, tüm idari tedbirlerin bir metin içinde tahdidi olarak sayılması zorunluluğundan söz edilemeyeceğini de ifade ettiğini hatırlatmak gerekir. Mevzuatımızın mevcut halinde idari yaptırım, idari tedbir ve idari ceza kavramları tutar bir şekilde kullanılmadığı gibi yargı kararlarında da aynı şekilde tutarsızlık gözlemlenmektedir. Bu sebeple idari yaptırımın idari tedbir niteliği mi yoksa idari ceza niteliği mi taşıdığına somut olayda yaptırımın amacını tespit eden hakim karar verecektir.

⁹⁰² “[...] tedbirler sırf önleyici mahiyetlerine binaen müeyyide sayılamazlar; ancak böyle bir tedbire riayetsizlik halindedir ki, icabında, müeyyide işe karışacaktır. [...] Müeyyidede ‘zorla riayet ettirme’ değil, ‘vaki riayetsizliği cezalandırma’ amacı, tehdit, tenkil ön planladır.” GÖLCÜKLÜ, “İdari Ceza Hukuku ve Anlamı; ...”, s.129.

Su hakkı bağlamında önceki başlıklarda incelediğimiz 2872 s. Çevre Kanunu, 1593 s. Umumi Hıfzıssıhha Kanunu, 167 s. Yeraltı Suları Hk. Kn.; 5216 s. Büyükşehir Belediyesi Kanunu, 2560 s. İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi Genel Müdürlüğü Kuruluş ve Görevleri Hk. Kn., yanı sıra 5393 s. Belediye Kanunu⁹⁰³ ile bu kanunların uygulanmasına yönelik olarak ilgili idareler tarafından çıkarılan genel düzenlemeler olan Yeraltı Suları Tüzüğü, İçme – Kullanma Suyu Havzalarının Korunmasına Dair Yönetmelik, Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği, Çevre İzin ve Lisans Yönetmeliği, Tehlikeli Maddelerin Su ve Çevresinde Neden Olduğu Kirliliğin Kontrolü Yönetmeliği, Yeraltı Sularının Kirlenmeye ve Bozulmaya Karşı Korunması Hk. Yönetmelik, DSİ Yeraltısuları Teknik Yönetmeliği ile DSİ Yeraltı Suyu Ölçüm Sistemleri Yönetmeliği (RG:12/10/2013, S:28793) yanı sıra büyükşehir belediyeleri su ve kanalizasyon idarelerince ihdas edilen içme suyu havzaları koruma yönetmelikleri, atıksuların kanalizasyona deşarjı yönetmelikleri ve abonelik ve tarifeler yönetmeliklerinde düzenlenen yasak ve emirler ile izin ve bildirim yükümlülüklerine yani kolluk tedbirlerine aykırı faaliyetler gerçekleştirerek ihlalde bulunanlara uygulanacak idari tedbir ve idari cezaları ifade eden idari yaptırımları değerlendireceğiz.

2872 s. Çevre Kanunu md.24 uyarınca bu kanunda öngörülen idari yaptırım kararlarını verme yetkisi aslen Çevre ve Şehircilik Bakanlığına ait olmakla birlikte; idari yaptırım kararlarını verme yetkisi denetim yetkisinin devredildiği kurum ve merciler tarafından da kullanılır.

Ayrıca 831 s. Sular Hk. Kn. ek md.8 uyarınca *“Kaynağı belediye sınırı dışında bulunan suların kaynak ve yollarının bakımı, korunması, sıhhat şartlarına uygun bir halde bulundurulması ve idaresi için belediyelerin alacakları tedbir ve kararlara ve yedinci [ek] madde hükümlerine göre [belediye veya ihtiyar meclisleri tarafından ihdas edilen, içme suları kaynaklarına zarar verecek ve sıhhat şartlarını bozacak şekilde tarla açmak ve hayvan bırakmak ve sulamak] yasaklarına aykırı hareket edenler hakkında belediye ceza vermek yetkisi, belediye sınırına bağlı olmaksızın kaynağa kadar gider. Birlik kurulmuş ise bu yetkiyi birlik kullanır.”* Dolayısıyla belediyelerin 831 s. Sular Hk. Kn. uyarınca kendi hüküm ve tasarruflarında bulunan su kaynaklarına

⁹⁰³ 5393 s. Belediye Kanunu md.14(1)(a) uyarınca “[...] mahalli müşterek nitelikte olmak şartıyla; [...] çevre ve çevre sağlığı [...] ilişkin hizmetlerini yapmak [...]” görevine ilişkin olarak belediyeler içme suyu ve kanalizasyon kolluğuna ilişkin olarak ihdas ettikleri idari genel düzenlemelerde yer alan yasaklara ile izin, bildirim ve diğer yükümlülüklerle riayet edildiğini denetleme yetkisine de haizdir.

ilişkin olarak ceza verme yetkisi⁹⁰⁴ ile birlikte 2872 s. Çevre Kanunu uyarınca da idari yaptırımlara karar verme yetkisi olmaktadır.

Görüldüğü üzere içme suyu ve kanalizasyon kolluğunda idari yaptırım yetkileri de merkezi yönetim ve yerinden yönetimler arasında paylaştırılmıştır. Genel tabloya ilişkin olarak şu sonuçları söylemek mümkündür: içme suyu elde edilen veya edilmesi planlanan sular bakımından yaptırım yetkisi önce su kaynağının yerüstü ve yeraltı kaynağı olması bakımından ayrışır. İçme suyu elde edilen veya edilmesi planlanan yerüstü su kaynaklarına yönelik denetim ve idari yaptırım yetkisi büyükşehir belediyesi olan illerde su ve kanalizasyon idareleri tarafından, il özel idaresi olan illerde ise Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ile belediyeler tarafından kullanılırken, içme suyu elde edilen veya edilmesi planlanan yeraltı suları kaynaklarına yönelik denetim ve idari yaptırım yetkisi kalite bakımından Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, miktar bakımından DSİ tarafından kullanılır. Atıksu yani kanalizasyon kolluğu bakımından yaptırım yetkisi büyükşehir belediyeleri ile belediyelerdedir; ancak kanalizasyona tehlikeli atık deşarjı standartlara uyulmadığı takdirde alıcı ortama deşarj şeklinde değerlendirilir ve bu durumda yetki Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na geçer.

Yerel çapta uygulanan idari genel düzenleyici işlemlerde düzenlenen kolluk tedbirlerine aykırılık halinde bu düzenlemelerde öngörülen idari tedbirleri uygulayacak makam düzenlemeyi yapan mahalli idare veya mahalli idare birliği olacaktır.

Burada dikkatle değerlendirmemiz gereken bir diğer husus idari yaptırım gerektiren eylemlerin aynı zamanda suç teşkil ettiği hallerde, yargılama sonucunda uygulanacak adli yaptırımlar ile idari yaptırımların ilişkisidir.

2872 s. Çevre Kanunu'na ve bu kanuna dayanılarak çıkarılan yönetmelik ve diğer adsız düzenleyici işlemlerde idari yaptırıma bağlanan eylemler, aynı zamanda Çevre Kanunu'nda ve Türk Ceza Kanunu'nda öngörülen suçların maddi unsurunu oluşturabilirler. İçme suyu ve kanalizasyon kolluğu bağlamında kabahat teşkil eden eylemlerden çevreyi kirletici nitelikte olanlar, atık veya artığın insan veya hayvanlar açısından tedavisi zor hastalıkların ortaya çıkmasına, üreme yeteneğinin körelmesine, hayvanların veya bitkilerin doğal özelliklerini değiştirmeye neden olabilecek nitelik taşıması veya alıcı ortam olan yeraltı ve yerüstü su kaynakları ve içme suyu

⁹⁰⁴ 5393 s. Belediye Kanunu md.15(1)(b) uyarınca belediyeler kanunların verdiği yetki çerçevesinde yönetmelik çıkarmak, emir vermek, yasak koymak ve uygulamak, kanunlarda belirtilen cezaları vermek yetkisine sahiptir.

havzalarının kirletmesi veya kirletme ihtimali taşıdığı hallerde TCK md.181 veya md.182 uyarınca suç teşkil edecektir⁹⁰⁵. Belirtmek gerekir ki Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği md.6 uyarınca örnekleme yoluyla sayılan yerüstü ve yeraltı su alıcı ortamlarının tamamını kirleten en önemli kaynakların⁹⁰⁶ alıcı ortama deşarjında⁹⁰⁷ ise tehlikeyi oluşturan ve böylelikle kamu düzenini bozan eylemin suça dönüşmesine neden olan unsur arıtma tekniklerine, deşarj standartlarına, alıcı ortam kalitesine aykırılıklardır.

2560 s. İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi Genel Müdürlüğü Kuruluş ve Görevleri Hk. Kn. md.20(2) uyarınca “Ayrıca, kanalizasyon şebekesi ile içme suyu alınan havzalara zarar verenler ve bunları kirletenler hakkında Türk Ceza Kanununun Devlet malına karşı suç işleyenlere ilişkin hükümlerince kovuşturma yapılır.” Bu durumda içme suyu havzalarına ilişkin olarak İçme – Kullanma Suyu Havzalarının Korunmasına Dair Yönetmelik ile su ve kanalizasyon idarelerinin içme suyu havza koruma yönetmelikleri ile atıksuların kanalizasyona deşarj yönetmeliklerine aykırı şekilde havza ve atıksu işletme altyapısını kirleten ve zarar verenler aleyhine TCK md.

⁹⁰⁵ Yargıtay 4. C.D., E.2013/11873, K.2014/34248, T.26/11/2014 “Sanığın yönetim kurulu başkanı olduğu konfeksiyon boya tekstil şirketinin Denizli’de bulunan boyahanesinde endüstriyel faaliyet sonucu ortaya çıkan kimyasal içerikli atıksuların arıtma tesisi yerine çevre kirliliğine neden olacak şekilde doğrudan alıcı ortama (dereye) deşarj edilmesi suretiyle 2872 sayılı Çevre Kanunu’nun 8, 20/n, Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği’nin 4/j, 16/a-b maddelerine aykırı davranarak çevreyi kasten kirlettiği anlaşılmıştır.”; Yargıtay 4. C.D., E.2013/4208, K.2014/34245, T.26/11/2014 “TEM otoyolu üzerinde dinlenme tesisi ortağı ve müdürü olan sanığın, işletmeden kaynaklanan ve kimyasal ve asitik özellikleri sebebiyle çevreye zarar verici etkisi bulunduğu bilinen atıksuyu ve işletmenin kanalizasyon atıklarını, arıtma yükümlülüğüne uymadan Asar Deresine (alıcı ortama), boru vasıtası ile doğrudan deşarj etmek suretiyle 2872 sayılı Çevre Kanunu’nun 8, 20/n, Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği’nin 4/j, 16/a-b maddelerine aykırı davranarak çevreyi kasten kirlettiği anlaşılmıştır.”; Yargıtay 4. C.D., E.2012/13448, K.2014/34065, T.24/11/2014 “Mandıra işletmesi sahibi olan sanığın, üretim sırasında oluşan, kimyasal ve asitik özellikleri sebebiyle çevreye zarar verici etkisi bulunduğu bilinen endüstriyel atıksuları, arıtma yükümlülüğüne uymadan bahçedeki fosseptik çukuruna, oradan da boru vasıtası ile Körsulu Çayına (alıcı ortama) deşarj etmek suretiyle 2872 sayılı Çevre Kanunu’nun 8, 20/n, Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği’nin 4/j, 23 ve 26. maddelerine aykırı davranarak çevreyi kasten kirlettiği anlaşılmıştır.”; Yargıtay 4. C.D., E.2013/13493, K.2014/34085, T.24/11/2014 “Su Kirliliği Kontrol Yönetmeliğinin 6. maddesinin (a) bendinde ‘fekal atıklar’ kirlenmeye neden olan başlıca etkenler arasında düzenlenmiştir. Otel inşaatının sorumlusu olan sanığın, inşaat işçilerinin kullandığı banyo ve tualete ait atıksuları bir çukurda biriktirdikten sonra borularla dere yatağına doğrudan deşarj edilmesini sağlamak suretiyle çevreyi kasten kirlettiği anlaşılmıştır.”; OTACI, “Çevrenin Kasten ve Taksirle Kirletilmesi ...”, s.285-287, 298.

⁹⁰⁶ Bu atık ve artıkların başında fekal atıklar, organik atıklar, kimyasal atıklar, aşırı üretim artışına neden olan besin maddelerinin alıcı ortamın dengesini bozacak şekilde aşırı boşaltımı, atık ısı, radyoaktif atıklar, deniz dibinden taranan malzeme, çamur, çöp ve hafriyat artıklarının ve benzeri atıkların boşaltımı, gemilerden kaynaklanan petrol türevli katı ve sıvı atıklar (sintine suyu, kirli balast, slaç, slop, yağ, Tehlikeli Maddelerin Su ve Çevresinde Neden Olduğu Kirliliğin Kontrolü Yönetmeliği’nin eklerinde tanımlanan tehlikeli ve az tehlikeli maddeler gelmektedir.

⁹⁰⁷ Not etmek gerekir ki kanalizasyona bağlantı yükümlülüğü doğrultusunda atıksu kaynaklarının nihayetinde alıcı ortamı kirletici nitelik taşıyan atık/artıkları kanalizasyona boşaltımı TCK md.181 çevreyi kasten kirletme suçunu teşkil etmeyecektir. Yargıtay 4.C.D., K.10176/34049, T.24/11/2014’ten aktaran OTACI, “Çevrenin Kasten ve Taksirle Kirletilmesi ...”, s.299-300.

md.151 uyarınca mala zarar verme suçu kapsamında kovuşturma yapılması söz konusu olabilecektir. Ayrıca 2872 s. Çevre Kanunu md.26 uyarınca, Çevre Kanunu md.12’de düzenlenen bildirim ve bilgi verme yükümlülüğünü yanlış ve yanıltıcı bilgi vermek suretiyle ihlal edenlere altı aydan bir yıla kadar hapis cezası yaptırımı öngörülmüştür. Yukarıda saydığımız durumlarda 5326 s. Kabahatler Kanunu md.15(3) ve 2872 s. Çevre Kanunu md.20(3) ve md.27 gereğince suç yargılamasına öncelik tanınmakta, atığın niteliği ve alıcı ortama göre kirletme eylemi veya bildirim ve bilgi verme yükümlülüğünün ihlal edilmesi yalnızca suç olmadığı takdirde idari yaptırımlara ilişkin hükümlerin uygulamasına geçilmektedir⁹⁰⁸. Kanaatimizce bu durum çifte cezalandırma yasağı ile örtüşmektedir.

1) İdari tedbirler alma yetkisi

Kolluk alanındaki yasakların, izin veya bildirim gibi yükümlülüklerin ihlalinden sonra kamu düzeninin yeniden tesisi yani maddi düzenin kanun ve idari düzenleyici işlemlerine uygun hale getirilmesini sağlayan idari yaptırımları idari tedbirler olarak incelemek mümkündür. İdari tedbirlerin odak noktası kamu düzenini olması gereken haline tekrar getirmektir⁹⁰⁹. İdari tedbirler, ihlal oluştuğundan sonra ihlalin kamu düzenine etkilerini veya zararlarını önleme veya bertaraf etme amacını taşımaları dolayısıyla kamu düzeni üzerindeki etkilerinin önlendiği ve kamu düzeni olması gereken haline geldiği zaman tedbirin sona ermesi gerekir. Ancak idari tedbir sona erdirildiğinde ihlal devam edecek veya ihlalin kamu düzenine etkileri veya zararları oluşmaya devam edecekse, idari tedbirin sürdürülmesi gerekecektir.

İdari tedbirler; izne tabi faaliyetlerde iznin (ruhsatın) iptali⁹¹⁰; izin, bildirim yükümlülüğüne veya serbestiye tabi faaliyetlerde faaliyetten menetme/yasaklama,

⁹⁰⁸ OTACI, “Çevrenin Kasten ve Taksirle Kirletilmesi ...”, s.284.

⁹⁰⁹ ULUSOY, **İDARİ YAPTIRIMLAR**, s.8; müellif idari tedbirlerin “*bir hukuk normunun ihlali nedeniyle ortaya çıkan bir hak kaybının veya kişiler ya da toplum (kamu) aleyhine oluşan olumsuz etki veya sonucun zorla giderilmesi (bertaraf edilmesi), telafi edilmesi veya engellenmesi*” amacını taşıyan telafi edici/giderici/onarıcı/engelleyici müeyyideler olduğunu ifade etmektedir.

⁹¹⁰ İçme suyu ve kanalizasyon kolluğu bağlamında yukarıda incelediğimiz idari düzenlemelerde iptal kavramı kullanılmaktadır. Belirtmek gerekir ki yönetmeliklerde düzenlenen izinlerin iptali yani kaldırılması söz konusu olup; geri alınması söz konusu değildir. Her ne kadar mevzuatta iptal, geri alma, kaldırma, feshetme kavramları birbiri yerine kullanılmaktaysa da idare hukuku öğretisinde kaldırma ve geri almanın hukuki sonuçlarının farklı olduğu unutulmamalıdır. Bir idari işlem olan iznin idare tarafından kaldırılması söz konusu olduğunda, iznin kaldırılmasından önceki tarihte ilgili faaliyetin yürütülmesi hukuka uygun kalmaya devam edecek ancak kaldırma tarihinden sonra faaliyetin yürütülmesi artık hukuka aykırı bir ihlal teşkil edeceğinden diğer idari yaptırımların uygulanması söz konusu olabilecektir. Ancak iznin idare tarafından geri alınması, idari işlemin hukuki sonuçlarının işlemin ihdas edildiği tarihten itibaren ortadan kaldırılmasını gerektireceği için geri alma

faaliyeti erteleme; faaliyetin sürdürüldüğü işyerini kapatma; eşyaya el koyma⁹¹¹ şeklinde ortaya çıkabilir. İdari tedbirler, kamu düzeninin tesis edilmesine yönelik olarak kanun veya kanunun verdiği yetkiye dayanarak verilen ve bazen idari düzenleyici işlemlerde de öngörülen idari yaptırımlardır.

Bu başlıkta içme suyu ve kanalizasyon kolluğu bağlamında yukarıda incelediğimiz kanun ve kanunların uygulanmasına yönelik idari genel düzenlemelerde yer alan kolluk tedbirlerinin her birinin ihlali halinde hangi idari tedbirin alınacağını tek tek açıklamak mümkün değildir. Ancak içme suyu ve kanalizasyon kolluğunda başlıca idari tedbirleri örnekleyerek açıklamamız gerekmektedir.

2872 s. Çevre Kanunu md.11 uyarınca atıksu altyapı yönetimlerince işletilecek atıksu altyapı tesislerine, kanun ve yönetmeliklerde öngörülen bağlantı ve boşaltım izinlerini almakla yükümlü olan faaliyetleri sonucunda oluşan atıklarını alıcı ortamlara deşarj etmeleri uygun görülmeyen tesis ve işletmeler ile her türlü yerleşim birimine; bağlantı ve boşaltım izinlerini alma yükümlülüğünü yerine getireceğini gösterir proje

tarihine kadar yürütülen faaliyetler de hukuka aykırı olacaktır. Buna karşılık iznin idare tarafından değil, yargı tarafından iptal edilmesinin tıpkı idare tarafından geri alma gibi geçmişe/geriye etkili (*ex tunc/ab initio*) olacağını da hatırlatmak gerekir. Danıştay 5. D. E.2008/1385, K.2010/6441, T.27/10/2010 tarihli kararında “İstikrar kazanmış yargısal içtihatlarla göre iptal kararları dava konusu işlemi kurulduğu tarihe kadar geriye yürür şekilde ortadan kaldırarak, söz konusu işlemin kurulmasından önceki hukuki durumun geri gelmesini sağlayan nitelikte ve davacıyı işlemin kurulduğu tarihteki konumuna getiren kararlardır.” diyerek idari işlemlerin yargısal iptalinin geçmişe etkili olacağını açıkça ifade etmiştir. Bu noktada idare tarafından kaldırma ile idare tarafından geri alma ve yargısal iptal arasında farklılık bulunduğu dikkate alındığında idari bir işlem olan iznin idare tarafından iptalinin ne anlama geldiği belirlenmeli, hukuki sonuçlarının ne olacağı ortaya konulmalıdır. Zira iptal ile fesih ve geri alma kavramları mevzuatta olduğu gibi doktrinde de birbiri yerine kullanılmaktadır. ONAR, **İDARE HUKUKUNUN UMUMİ ESASLARI (1)**, s.551. Bazı durumlarda idarenin işlemlerinin geri alma ya da yürürlükten kaldırma olarak nitelenmesi önemsizleşmekte ve bu nitelendirme karışıklığı nedeniyle uygulamada geri alma yerine yürürlükten kaldırma veya iptal ifadelerinin kullanılması söz konusu olmaktadır, bkz. BÜLBÜL Erdoğan, **İDARİ İŞLEMLERİN YÜRÜRLÜKTEN KALDIRILMASI**, Beta Yayınevi, 2010, s.18-20. Dikkat edilmesi gereken husus, izne tabi faaliyet başlangıçta mevzuatın öngördüğü gerekli koşulları sağlamakta ve idare tarafından koşulların sağlandığı saptaması yapıldıktan sonra faaliyete yönelik izin ve bunu belgelendiren izin belgesi veya lisansı verilmektedir. İzin iptal edilmesi ile faaliyetin statüsünün geçmişe etkili mi yoksa sadece geleceğe yönelik olarak mı değişeceği ortaya konulmalıdır. Bu noktada idari tedbirin amacının kamu düzenini tesis etmek olduğu dikkate alındığında faaliyet izinlerinin idare tarafından iptal edilmesinin kamu düzenine aykırılığın bertaraf edilmediği için gerçekleştirilen nihai bir idari yaptırım olduğu gerekçesiyle idari ceza, geri alınmasının ise idari tedbir olarak değerlendirmenin (ULUSOY, **İDARİ YAPTIRIMLAR**, s.31, 179) genelleme yapılması sonucuna vardığı için yerinde olmadığı kanaatindeyiz. Kaldı ki izin koşullarının en başında sağlanmamasının sebebi eğer ihlalcinin idareyi yanıltmak üzere yanlış bilgi vermesi ise bu halde tam da cezalandırmak amacı ile iznin geri alma sonucunu doğuracak şekilde iptal edilmesi idari ceza teşkil edebilecektir. Bu kısımda iznin iptali kaldırma ile aynı anlamda kullanılmıştır.

⁹¹¹ ULUSOY, **İDARİ YAPTIRIMLAR**, s.11-12,175; KARABULUT, **İDARİ YAPTIRIMLARIN HUKUKİ REJİMİ**, s.25-26; 5236 s. Belirtmek gerekir ki Kabahatler Kanunu md.16(2) ve md.18 uyarınca mülkiyetin kamuya geçirilmesi idari tedbir olarak değerlendirilmiştir. Ancak mülkiyetin kamuya geçirilmesi kamu düzeninin tesis edilmesi amacını taşımakla birlikte geçici nitelik taşımayacağından esasen idari ceza niteliğini taşıdığı dikkatten kaçmamalıdır. ULUSOY, **İDARİ YAPTIRIMLAR**, s.183.

ve belgeleri ilgili kuruma sunmadıkça inşaat ruhsatı verilmez; inşaatı bitmiş olanlara işletme ruhsatı ve/veya yapı kullanma ruhsatı verilmez⁹¹². Yapı kullanma veya işletme ruhsatını haiz olmakla birlikte atıksu altyapı yönetimine bağlantı ve boşaltım iznini alma yükümlülüğünün yerine getirilmediği veya doğrudan alıcı ortama atıksu deşarjı yapıldığı halde verilmiş yapı kullanma veya işletme izni iptal edilir. Görüldüğü üzere inşaat, yapı kullanma ve işletme ruhsatlarının verilmemesi ile amaçlanan atıksu altyapı tesisinden yararlanma yükümlülüğünün bir başka ifadeyle doğrudan deşarj yapmama yükümlülüğünün yerine getirilmesinin sağlanmasıdır. Bu yükümlülükler yerine getirildiği sürece verilen izinlerin iptali şeklinde idari tedbir alınması gerekmeyeceği gibi ihlale son verilip yükümlülüklerin yerine getirilmesi halinde söz konusu izinler ilgili idarelerce verilecektir.

2872 s. Çevre Kanunu md.15 uyarınca bu kanunun ve uygulanmasını sağlamak üzere yayımlanan yönetmeliklere aykırı davrananlara söz konusu aykırı faaliyeti düzeltmek üzere Çevre ve Şehircilik Bakanlığınca ya da denetim yetkisinin devredildiği kurum ve merciler tarafından bir defaya mahsus olmak üzere ve bir yılı aşmamak üzere süre verilebilir. Bu süre sonunda aykırılık düzeltilmez ise süre veren idari makam tarafından ihlal teşkil eden faaliyet kısmen veya tamamen, süreli veya süresiz olarak durdurulur. Çevre ve insan sağlığı yönünden tehlike yaratan faaliyetler söz konusu ise faaliyetin süre verilmeksizin durdurulması söz konusudur. Görüldüğü üzere su hakkı bağlamında içme suyu ve kanalizasyon kolluğu tedbirleri olarak çevre kanununda düzenlenen kirletme yasaklarına ve bu yasakların uygulamasını sağlayan İçme – Kullanma Suyu Havzalarının Korunmasına Dair Yönetmelik ve diğer yönetmeliklerdeki kirletme yasaklarına ilişkin hükümlere aykırılık bir ihlal teşkil etmekte olup, bu ihlalin sonlandırılması ve kamu düzeninin yeniden tesisi için süre

⁹¹² 3194 s. İmar Kanunu, kural olarak yapı izni verilebilmesi için imar planlarına ve bulunduğu bölgenin şartlarına göre pis ve içme suyu şebekeleri teknik alt yapısının yapılmış olması şarttır. İmar planlarında meskün saha olarak belirtilen yerlerde, gayrimenkul sahiplerince pis su mecralarının, yapının bulunduğu sokaktaki lağım şebekesine veya varsa umumi fosseptiğe bağlanması, lağım şebekesi veya umumi fosseptik olmayan yerlerde mahalli ihtiyaç ve vesaite göre ilgili idarece verilecek esaslar dahilinde gayrimenkulün içinde, lüzumlu tesisatın yapılması mecburidir. Bu bağlantıların mal sahibi tarafından ilgili idarece yapılacak tebligatla verilecek müddet zarfında yaptırılmadığı takdirde yapının ilgili idare tarafından yıktırılması öngörülmüştür. Ayrıca, belediye gelişme alanlarında parselasyon planları tasdik edilmiş olmakla beraber pis ve içme suyu şebekeleri gibi teknik alt yapısı henüz yapılmamış olan yerlerde de ilgili idarenin izni halinde ve ilgili idarece hazırlanacak projeye uygun olarak yaptıran veya ilgili idarenin bu teknik altyapıyı yapması için bedeli md.23'te belirtilen şekilde üstlenen maliklere de imar izni verilebilmektedir. Ancak kanalizasyon tesisinin yapı bitirilip kullanılmaya başlanacağı tarihe kadar yapılmaması halinde, fosseptik veya benzeri geçici bir tesis yaptırılması şart olup bunun yapılmadığı takdirde yapıya kullanma izni verilemez. Ayrıca kanalizasyon yapıldığında yapı sahibi veya sahipleri lağım ayaklarını bu tesise bağlamaya mecburdurlar.

verilerek aykırılığın düzeltilmesi emredilmektedir. Aykırılığın düzeltilmesinin emredilmesi bir uyarı niteliğindedir. Aykırılığın düzeltilmesi emrine ilişkin uyarıya uymayarak ihlalin devam etmesi halinde faaliyetin kısmen veya geçici olarak durdurulması ile faaliyetten men şeklinde bir idari tedbir alınmaktadır. Verilen süre içerisinde aykırılığın giderilmesi halinde emir ihlalcı tarafından kendiliğinden yerine getirilmiş ve kamu düzeni yeniden tesis edilmiş olur. Faaliyetten men edilen ihlalcı yine aykırılığı gidererek kamu düzenini yeniden tesis ettiği halde idareye bu durumu bildirerek faaliyete başladığında da faaliyetten men kararının hukuki etkisi ortadan kalkmış olacaktır. Lakin unutmamak gerekir ki 2872 s. Çevre Kanunu md.15(4) uyarınca süre verilmesi veya faaliyetin durdurulması şeklinde idari tedbir alınması, bu kanunda öngörülen cezaların uygulanmasına engel teşkil etmeyecektir.

2872 s. Çevre Kanunu'nun su hakkı bağlamında çevre izinlerinden biri olan atıksu deşarj izinleri hakkında düzenlemeler yapan Çevre İzin ve Lisans Yönetmeliği ile uygulanacak idari tedbirler farklılaştırılmıştır. Çevre İzin ve Lisans Yönetmeliği md.13(1) uyarınca atıksu deşarj izni almakla yükümlü olan atıksu altyapı yönetimleri ile diğer endüstriyel atıksu kaynakları için belirlenen süreler içinde başvuru yapılmaması, eksikliklerin tamamlanarak gönderilmemesi, başvurunun uygun bulunmaması veya geçici faaliyet belgesi (GFB) başvuru aşamasında sunmuş olduğu bilgi ve belgelere aykırı çalıştığının tespit edilmesi durumunda GFB iptal edilir ve 2872 s. Çevre Kanunu md.15 uyarınca işletmenin faaliyeti kısmen veya tamamen süreli veya süresiz olarak durdurulur. GFB'nin bu sebeplerle iptali idari tedbirdir; zira md.13(3) uyarınca GFB başvurusu reddedilen veya iptal edilen işletmelerin ilgili GFB veya çevre izni (Çİ) için söz konusu ihlalleri düzeltip ikinci ve üçüncü kez müracaatta bulunmaları mümkündür⁹¹³. Üçüncü kez ÇFB veya Çİ başvurusu, ilk ve ikinci başvuru bedeli ile aynı değildir; yönetmelikle belirtilen bedelin iki katıdır, ancak bu uygulamayı idari para cezası olarak değerlendirmek mümkün değildir; zira bedellendirmenin farklılaştırılmasındaki amaç cezalandırma değil idareye ek iş yükü yükleyen ihlalcı faaliyetler ile iş yükü yüklemeyen faaliyetler arasında eşitlik dengesinin kurulmasıdır.

Ayrıca Çevre İzin ve Lisans Yönetmeliği md.13(3), md.14 ve md.15 uyarınca sorumluluk alanındaki nüfus ne olursa olsun atıksu altyapı tesisleri işletmekle ve atıksu deşarj izni almakla yükümlü olan su ve kanalizasyon idareleri, belediyeler, organize

⁹¹³ Çevre İzin ve Lisans Yönetmeliği md.13(3) uyarınca GFB veya Çİ başvurusu reddedilen işletmeler 60 gün sonra ikinci kez; ikinci kez GFB veya Çİ başvurusu reddedilen işletmeler 90 gün sonra üçüncü kez GFB veya Çİ başvurusunda bulunabilirler.

sanayi bölgeleri yönetimleri, küçük sanayi kooperatif başkanlıkları, serbest/endüstri bölge yönetimleri, mevcut yerleşim alanlarından kopuk münferit yapılmış turizm tesisleri işletmeleri veya tatil köyleri/siteleri site yönetimleri ile iskâna konu alanları kullananların GFB veya Çİ belgesi olmaksızın faaliyette bulunmaları (yani atıksu deşarjı yapmaları) halinde 2872 s. Çevre Kanunu md.15 uyarınca gerekli GFB veya Çİ alması için, çevre ve insan sağlığı yönünden tehlike yaratmaması koşuluyla bir defaya mahsus olmak üzere bir yılı aşmamak üzere süre verilebilir. Aykırılığın, süre verilmesi halinde süre sonuna kadar, süre verilmemesi halinde derhal düzeltilmemesi durumunda faaliyet kısmen veya tamamen süreli veya süresiz olarak durdurulur; Çİ iptal edilir. Bu işletmeler için izin süreci yeniden başlatılır ve işletme kendi adına yeni GFB düzenlenene kadar faaliyette bulunamaz.

1593 s. Umumi Hufzıssıhha Kn. md.241 uyarınca *“Sularının içilmesi fennen ve sıhhat için tehlikeli olan menba, kuyu, çeşme ve saire gibi mahallere belediyece o suyun mazarratlı olduğunu gösteren ve harici tesirler ile yazıları bozulmayan levhalar asılır.”* Bu levhaların asılması, aslında kişilerin bu kaynaklardan yararlanmasına ilişkin bir yasaklama şeklinde idari tedbir alındığının ilgililere duyurulması şeklindedir. Suların içilmesi fennen ve sıhhat için tehlikeli olmaktan çıktığında kullanma yasağı yani idari tedbir kalkacaktır. Yine 1593 s. Umumi Hufzıssıhha Kn. md.239 uyarınca *“Suları içilmeğe ve ev işlerinde kullanılmağa mahsus hususi ve umumi kuyuların ve sarnıçların televvüs eyledikleri veya televvüse maruz bulundukları takdirde bunların ıslahını takibe belediyeler mecburdurlar. Sahipleri tarafından ıslah ve televvüs tehlikesi bertaraf edilmeyen kuyular masarifi sahibinden Devlet emvali gibi tahsil edilmek üzere belediye tarafından ıslah edilir.”* Belediyelerin hususi kuyu veya sarnıçların kirlenmesi halinde ıslah edilmesini kuyu sahibine emretmesi bir idari tedbirdir. Eğer tedbire kuyu sahibi ıslah etme emrine riayet etmezse belediye re’sen bu tedbirin gereğini icra edecektir. Islah bedelinin kuyu sahibinden alınması ise bir idari ceza teşkil etmez; belediyenin idari tedbiri re’sen uygulamak üzere yaptığı harcamaları kendi bütçesinden karşılaması yükümlülüğü en başta eşitlik ilkesine aykırı olacağından idari tedbirin bedelinin doğal olarak ihlalciden alınması gerekmektedir.

İçme – Kullanma Suyu Havzalarının Korunmasına Dair Yönetmelik md.9(5), md.10(2) ve md.11(2) uyarınca, mutlak, kısa mesafeli ve orta mesafeli koruma alanlarında insan sağlığı ve çevrede telafisi mümkün olmayan neticelere yol açabilecek faaliyetlerin gerçekleştirildiği tesisler, tehlikeli atık bertaraf tesisi, tehlikeli madde deposu ve benzeri mevcut yapıların ilgili idare tarafından kaldırılacağı

belirtilmektedir. Tesislerin kaldırılması, kamu düzenini ihlal eden faaliyetin durdurulması söz konusu olduğunda sona erecek bir yaptırım değildir. Bu sebeple insan sağlığı ve çevrede telafisi mümkün olmayacak nitecelere yol açabilecek faaliyetlerin gerçekleştirildiği tesislerin kaldırılması daimî bir sonuç doğuracağından idari tedbir değil idari ceza niteliğindeymiş gibi algılanabilir. Ancak idari tedbirlerde odak noktası tedbirin geçiciliğinin kamu düzeninin tesisine bağlı olmasıdır. Dolayısıyla insan sağlığı ve çevrede telafisi mümkün olmayan neticelere yol açabilecek faaliyetlerin bu koruma alanlarında hiçbir zaman bulunmaması kamu düzeninin tesisi için gerekli olduğu sürece daimî olarak kaldırılmaları idari tedbir niteliğinde bir yaptırım teşkil edecektir.

Benzer şekilde İçme – Kullanma Suyu Havzalarının Korunmasına Dair Yönetmelik md.9(15), md.10(13) ile md.11(12) uyarınca mutlak, kısa ve orta mesafeli koruma alanlarında mevcut akaryakıt istasyonları ve gaz dolum istasyonları TSE'nin ilgili standartlarına uygun hale getirilinceye kadar kapatılır. Bu alanlarda TSE standartlarına uyumsuzluk kamu düzenini ihlal etmekte, akaryakıt ve gaz dolum istasyonları TSE standartlarına uygun ise zaten kapatma yaptırımına tabi tutulmamakta; kapatılanlar ise TSE standartlarına uygun hale getirildiklerinde faaliyetlerine devam edebilmektedirler. Bu bağlamda akaryakıt ve gaz dolum istasyonlarına işyeri kapatma yaptırımının uygulanması bir idari tedbir teşkil eder.

İçme – Kullanma Suyu Havzalarının Korunmasına Dair Yönetmelik uyarınca mutlak, kısa, orta, uzun mesafeli koruma alanlarında izne tabi olan hayvancılık ve tarım, yapı bakım/onarım veya inşaat, sanayi tesisi veya madencilik işletme izinlerinin yönetmelikte ve ilgili mevzuatında belirlenen şartları yitirmesi halinde iptal edilmesi veya faaliyetin durdurulması veya yapı hakkında yıkım kararı verilmesi de yine bir idari tedbir teşkil edecektir. Örnekleme gerekirse md.9(12) ile md.10(11) uyarınca mutlak ve kısa mesafeli koruma alanlarında mevcut ve yeni açılacak tarım alanlarında Tarım ve Orman Bakanlığı'ndan alınacak izne tabi olarak yürütülen organik tarım faaliyetleri, organik tarıma ilişkin mevzuatı ihlal ettiği halde iznin iptali ve/veya faaliyetten men idari tedbirlerine tabi tutulacaktır.

Bu konuyla ilintili şekilde 2560 s. İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi Genel Müdürlüğü Kuruluş ve Görevleri Hk. Kn. md.20(2) “[...] *su havzaları için zararlı tesis ve yapılar tebligat üzerine ilgisince kaldırılır. Verilen süre içinde kaldırılmayanlar Genel Müdürlükçe kaldırılır* [...]” hükmü gereğince su ve kanalizasyon idarelerinin, gerek İçme – Kullanma Suyu Havzalarının Korunmasına

Dair Yönetmelik gerek kendi sorumluluk alanlarına ilişkin olarak büyükşehir belediyesine tahsis edilen içme suları havzalarının korunmasına ilişkin yönetmeliklerinde⁹¹⁴ belirlenen zararlı tesis veya yapıların sahiplerine, ihlal teşkil eden tesis veya yapıyı kaldırmasını emretme yetkisi vardır. İhlal teşkil eden yapıyı veya tesisin kaldırılmasına yönelik emir de idari tedbir olup, gereğinin ihlalcisi tarafından yerine getirilerek kamu düzeninin yeniden tesis edilmemesi halinde su ve kanalizasyon idaresi re'sen tesis veya yapıyı kaldırarak kamu düzenini yeniden tesis eder⁹¹⁵.

Ayrıca su ve kanalizasyon idarelerinin atıksu deşarj yönetmelikleri uyarınca endüstriyel atıksuların yönetmelikteki deşarj şartlarını sağlamadan idareye ait altyapı tesislerine veren işletmeye tahakkuk ettirilen endüstriyel atıksu arıtma ve/veya bertaraf işlemi bedeli olan kirlilik önlem payının da atık arıtma ve bertarafın bir idari tedbir niteliğini taşıyor olması ve re'sen idare tarafından gerçekleştirilmesinin getirdiği ek mali yükün ihlalcisi tarafından karşılanması gerekliliğine ilişkin bir düzenleme olduğunu; deşarj standartlarına veya ön arıtma yükümlülüğüne uyulduğu sürece idare tarafından re'sen ek arıtma ve bertaraf gerekmeyeceğinden kirlilik önlem payının da alınmayacağını belirtmek gerekir.

167 s. Yeraltı Suları Hk. Kn. Geçici md.3 uyarınca 14/02/2013'ten önce yeraltı suyu temini amacıyla kuyu, galeri, tünel ve benzerleri için kullanma belgesi almış olup da sanayi amaçlı kullanılan kuyu, galeri, tünel ve benzerlerine bir yıl içinde ölçüm sistemi kurma yükümlülüğüne riayet etmeyenlerin belgeleri iptal edilerek kuyuları kapatılır. Zirai, içme ve kullanma suyu amaçlı açılan ve ölçüm sistemi kurma zorunluluğu dâhilinde bulunan kuyu, galeri, tünel ve benzerlerine bir yıl içinde ölçüm sistemi kurulmaması halinde ölçüm sistemleri bedeli yüzde on fazlası ile ilgililerinden tahsil edilmek üzere Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü tarafından kurulur veya kurdurulur; ölçüm sisteminin kurulmasına engel olanların belgeleri iptal edilerek kuyuları kapatılır ve kapatma masrafları sahibinden alınır. Yeraltı suyu kullananların ölçüm sistemi kurma yükümlülüğünü ihlal etmeleri halinde işletme ve kullanma belgelerinin iptal edilmesi ile kuyunun kapatılması idari tedbir teşkil eder.

Yeraltı Suları Tüzüğü md.11 uyarınca DSİ tarafından yapılan kontrollerde, yeraltı suyu aranması, kullanılması, işletilmesi ve tesislerin ıslah ve tadil edilmesi

⁹¹⁴ Örn. İSKİ Atıksuların Kanalizasyona Deşarjı Yönetmeliği md.6(9)(d)(4) uyarınca uzun mesafeli koruma alanlarında metal kaplama, tekstil boyama, kağıt geridönüşümü, ham deri işleme, zirai ilaç imali, domuz çiftliği gibi faaliyetlere izin verilmesi yasaklanmıştır.

⁹¹⁵ Nitekim bu hususlar su ve kanalizasyon idarelerince ihdas edilen yıkım yönetmeliklerinde düzenlenir.

işlerinin verilen belgelere, teknik yönetmeliklere uygun olarak yapılmadığı görülürse, DSİ faaliyeti yürüten işletmeye uygun göreceği belli bir müddet içinde uygun göreceği gerekli tedbirleri almasını emreder. Yeraltı sularından yararlanmaya ilişkin yükümlülüklerin ihlali karşısında gerekli tedbirlerin alınmasının emredilmesi de bir idari tedbirdir.

Eklemek gerekir ki 831 s. Sular Hk. Kn. ek md.7 uyarınca “*İçme suları kaynaklarında zarar verecek ve sıhhat şartlarını bozacak şekilde tarla açmak ve hayvan bırakmak ve sulamak belediye veya ihtiyar meclisleri tarafından yasak edilebilir.*” Bu hüküm uyarınca köy, belediye ve büyükşehir belediyeleri kendi kullanımlarına tahsis edilmiş içme sularına zarar verecek ve sıhhat şartlarını bozacak nitelikte tarla açmak veya sulamak isteyenlerle hayvan otlatmak isteyenleri bu faaliyetten men ederek idari tedbir alabilir. Söz konusu faaliyetlerin içme suları kaynaklarına zarar verme veya sıhhat şartlarını bozma ihtimali ortadan kalktığında faaliyetten men kararının da kaldırılması gerekecektir.

Su ve kanalizasyon idarelerince ihdas edilen abonelik ve tarifeler yönetmeliklerinde, düzenlenen emir ve yasakların ihlali teşkil eden örneğin hizmet bedelinin vadesinde ödenmemesi, kaçak su kullanımı, usulsüz su kullanımı, izinsiz şekilde kanalizasyon bağlantısı yapılması, kanalizasyon altyapısına ve/veya çevreye zarar verilmesi, çatı sularının atık su kanalına bağlanması, atık suların çatı suyu kanalına bağlanması, çevre kirliliğine sebep olma gibi durumlarda su ve kanalizasyon idaresine özel kolluk alanına uygun idari tedbirler alma yetkisinin verildiği görülmektedir. Su kapama, re’sen abonelik, bağlantının iptali bu idari tedbirlerin başlıcalarıdır. Not etmek gerekir ki bu yaptırımların abonman sözleşmelerinde de ayrıca hüküm altına alınmaları sözleşmesel yaptırıma dönüşmelerine ve idari yaptırım niteliğini kaybetmelerine yol açmamaktadır.

Su kapama, abonenin şebekeden içme suyu kullanılmasını yasaklamakta olup söz konusu ihlalin ortadan kaldırılması halinde yasak da ortadan kalacağı için bir idari tedbirdir. İdareye su kapama konusunda takdir yetkisi⁹¹⁶ verilmiş olabileceği gibi bazı

⁹¹⁶ Örn. İSKİ Abone Hizmetleri Tarife ve Uygulama Yönetmeliği md.39(1)(a) “*İdare alacağının vadesinde ödenmemesi, izinsiz su ve usulsüz su kullanımı, kanalizasyon altyapısına ve çevreye zarar verilmesi, çatı sularının atık su kanalına bağlanması, bu yönetmelik hükümlerine aykırılık teşkil eden diğer durumlarda su kapama işlemi yapılabilir.*”. Ankara ASKİ Tarifeler ve Abone Hizmetleri Yönetmeliği md.33(8) “*Aynı gerçek veya tüzel kişinin adına farklı aboneliklerin bulunması ve bu aboneliklerden herhangi birinin borcunun bulunması halinde borç bulunmayan diğer aboneliğin suyu kesilebilir.*”. Gaziantep GASKİ Tarifeler Yönetmeliği md.16(8) “*Kimlik belgesi gösterildiği halde, abone veya bina sahibi adı geçen işlemleri yaptırmamakta direnirse su, sayaçtan ya da şebeke hattından İdarece kapatılabilir*”. Malatya MASKİ Tarifeler Yönetmeliği md.53(1) “*İkinci tahakkukla ilgili fatura bedellerini de bildirimde belirtilen son ödeme tarihine kadar ödemeyen*

hallerde bu yetkinin bağılı yetki⁹¹⁷ olarak düzenlenmesi de söz konusu olabilmektedir.

Su kapama yetkisinde takdir yetkisinin verilmesi halinde ilgili aykırılıkların içme suyu

abonelerin suları kapatılabilir [...]". Muğla MUSKİ Abone Hizmetleri ve Tarifeler Yönetmeliği md.34(2) "*Borçlarını vade tarihine kadar ödemeyen abonelerin suyu üçüncü günün sonunda ayrıca ihbarname bırakılmaksızın kullanıma kapatılabilir, borçlunun borca konu aboneliğinin dışında bulunan diğer su ve/veya atıksu aboneliklerindeki hizmetler de durdurulabilir [...]*", md.34(4) "*Borcunu ödemedi aboneliği terk edenlerin diğer bir abonelikte kullandıkları su, borçlu aboneliğinin borcu ödeninceye kadar kapatılabilir*", md.39(2) "*Kendi adına abonelik sözleşmesi olmadan başka abone adına düzenlenen ödeme bildirimlerinin ödenmesi suretiyle su tüketilmesi, atıksu üretilmesi halinde İdarece, fiili kullanıcıya süreli ihtar gönderilerek aboneliğin devralınması aksi halde suyun 3 gün içerisinde kullanıma kapatılacağı hususu bildirilir. Bildirimde verilen süre sonunda abonelik devralınmaz ise aboneliğin suyu kullanıma kapatılabilir.*", md.43(c) "*Harici bir kaynaktan su tüketen ve İdarenin kanalizasyon hizmetinden faydalanan ancak atıksu aboneliği tesis ettirmeyenlerin, abonelik tesis edilinceye kadar, varsa su hizmetleri durdurulabilir.*", md.44(2) "*Esaslarına göre aboneliğe ait sayacın yerinin İdarenin uygun gördüğü bir yere tesis edilmesi amacıyla tebligat/ihbarname bırakılmasına rağmen verilen süre içerisinde tesis etmeyen, tesisatını düzenlemeyen abonelerin su ve atıksu hizmetini durdurulabilir*"; Sakarya SASKİ Tarifeler Yönetmeliği md.34(2)(a) "*Fatura bedelinin son ödeme tarihine kadar ödenmemesi halinde aboneye sunulan SASKİ hizmetleri durdurulabilir*", md.34(2)(ç) "*Borçlu olan kişinin başka bir adreste kayıtlı ikinci aboneliği veya ikametgâhının bulunduğu tespit edilirse borcun tahsilâtı için SASKİ hizmetleri durdurulabilir.*", md.38(1) "*İdare tarafından verilen süre sonunda foseptik veya atıksu bağlantı kanalını uygun şekilde yaptırmayanların su hizmetleri durdurulabilir.*", md.41(7) "*Kimlik belgesi gösterildiği halde, abone veya bina sahibi adı geçen işlemleri yaptırmamakta direnirse, su hizmeti idarece durdurulabilir.*"; Trabzon TİSKİ Tarifeler ve Abone Hizmetleri Yönetmeliği md.26(2)(d) "*Borcunu ödemedi aboneliği terk edenlerin diğer bir abonelikte kullandıkları su, borçlu aboneliğinin borcu ödeninceye kadar kapatılabilir.*", md.36(8) "*Kimlik belgesi gösterildiği halde, abone veya bina sahibi adı geçen işlemleri yaptırmamakta direnirse, su, İdarece kapatılabilir.*".

⁹¹⁷ Örn. Sözleşme, yönetmelik ve kanunlara aykırı davranışta bulunulduğunun tespiti: Ankara ASKİ Tarifeler ve Abone Hizmetleri Yönetmeliği md.27(1), Muğla MUSKİ Abone Hizmetleri ve Tarifeler Yönetmeliği md.36, Trabzon TİSKİ Tarifeler ve Abone Hizmetleri Yönetmeliği md.27(1); Kaçak su kullanımı: İSKİ Abone Hizmetleri Tarife ve Uygulama Yönetmeliği md.40(1)(a), Ankara ASKİ Tarifeler ve Abone Hizmetleri Yönetmeliği md.29(1)(f); Usulsüz su kullanımı: Bursa BUSKİ Tarifeler Yönetmeliği md.35(1), Gaziantep GASKİ Tarifeler Yönetmeliği md.37, Trabzon TİSKİ Tarifeler ve Abone Hizmetleri Yönetmeliği md.29(1)(b); Aboneliksiz su kullanımı: Ankara ASKİ Tarifeler ve Abone Hizmetleri Yönetmeliği md.29(1)(b), Balıkesir BASKİ Tarifeler Yönetmeliği md.55(1)(ç) [idare tarafından su bedeli ve cezanın ödenmemesi], Trabzon TİSKİ Tarifeler ve Abone Hizmetleri Yönetmeliği md.29(1)(c); Çevre kirliliğine sebep olma/çevreye zarar verme: İSKİ Abone Hizmetleri Tarife ve Uygulama Yönetmeliği md.52(1)(a), Balıkesir BASKİ Tarifeler Yönetmeliği md.66; Atıksu çukurlarının çevreye boşaltılması: Balıkesir BASKİ Tarifeler Yönetmeliği md.67; Tahakkuk eden fatura bedellerini bildirimde belirtilen son ödeme gününe kadar ödememek: İSKİ Abone Hizmetleri Tarife ve Uygulama Yönetmeliği md.46(1)(a), Ankara ASKİ Tarifeler ve Abone Hizmetleri Yönetmeliği md.26(2)(a), Adana ASKİ Tarifeler Yönetmeliği md.52, Balıkesir BASKİ Tarifeler Yönetmeliği md.51 [ödeme yapmayan abonelere gönderilen ihbarnamenin gönderildiği günden başlamak üzere 7 günlük sürede borcu ödememek], Gaziantep GASKİ Tarifeler Yönetmeliği md.32(1)(a), Trabzon TİSKİ Tarifeler ve Abone Hizmetleri Yönetmeliği md.26(2)(a), (ç); Tabi olunması gereken abone grubu dışında daha düşük tarifeli abone grubundan su tüketilmesi halinde abone grubu değişikliğinin yapılmaması Ankara ASKİ Tarifeler ve Abone Hizmetleri Yönetmeliği md.29(4)(ç/1), Muğla MUSKİ Abone Hizmetleri ve Tarifeler Yönetmeliği md.39(5)(a), Trabzon TİSKİ Tarifeler ve Abone Hizmetleri Yönetmeliği md.29(1)(d); Abone yoluna izinsiz müdahale etmek: Balıkesir BASKİ Tarifeler Yönetmeliği md.62, Gaziantep GASKİ Tarifeler Yönetmeliği md.39, Malatya MASKİ Tarifeler Yönetmeliği md.35(10)(G/6); Kimlik belgesi gösterildiği halde sayacı veya tesisatı kontrol ettirmemekte direnmek: Balıkesir BASKİ Tarifeler Yönetmeliği md.77(1)(i), Malatya MASKİ Tarifeler Yönetmeliği md.51(7); Yağmur suyu kanalına atık su vermek: Balıkesir BASKİ Tarifeler Yönetmeliği md.65(13)[üçüncü defa], Bursa BUSKİ Tarifeler Yönetmeliği md.39(5), Gaziantep GASKİ Tarifeler Yönetmeliği md.41(d), Muğla MUSKİ Abone Hizmetleri ve Tarifeler Yönetmeliği md.42(4); Sayaç mühürünü koparmak: İSKİ Abone Hizmetleri Tarife ve Uygulama Yönetmeliği md.42(1)(d), Bursa BUSKİ Tarifeler Yönetmeliği md.35(2), Malatya MASKİ Tarifeler Yönetmeliği md.39(1); İdarece kesilen suyu açarak kullanmak: Balıkesir

mevcudiyetini, diğer abonelerin bunlardan yararlanmasını, çevre sağlığını nasıl etkilediği değerlendirilecektir. Örneğin yağmur sularının kanalizasyona bağlanması, usulsüz su kullanımı, tarife değişikliği yapılması gerekliliği, sayaç mührünün koparılması sebebiyle sayacın yenilenmesi gerekliliği gibi bazı hallerde⁹¹⁸ idarenin su kapama tedbirini almadan evvel, ihlali sona erdirmesi için kullanıcıya mühlet vermesi de söz konusu olmaktadır.

Kaçak veya usulsüz su kullanımı gibi hallerde su kapama tedbiri ile birlikte veya su kapama tedbiri uygulanmaksızın re'sen abonelik⁹¹⁹ yapılarak hizmet düzeni olması gerektiği hale getirilmektedir. Lakin re'sen abonelik yapılabilmesi için kullanıcının ilgili yönetmelik hükümlerini sağlamaları gerekmektedir. Re'sen abonelik yerine su ve kanalizasyon idaresi kullanımı yapan kişiyi abonelik sözleşmesi imzalamaya çağırarak da yetinebilir⁹²⁰. Benzer şekilde abonelik türünün değiştirilmesi de kullanıcının isteği üzerine olabileceği gibi idare tarafından re'sen yapılabilir⁹²¹ veya kullanıcıya abone türü değişikliği için çağrı yapılabilir⁹²².

Kaçak veya usulsüz su kullanımı, yağmur suyunun kanalizasyona verilmesi, atıksuyun kanalizasyon yerine yağmur suyu kanalına verilmesi gibi hallerde, kullanımı sağlayan bağlantılar engellenerek hizmetin olağan düzenine iadesi için söz konusu bağlantının kullanıcı tarafından veya kullanıcının yapmadığı veya yapmasının uygun olmayacağı hallerde iptal ettirilmesi söz konusudur⁹²³. Bağlantının iptal edilmesi de

BASKİ Tarifeler Yönetmeliği md.60, Bursa BUSKİ Tarifeler Yönetmeliği md.35(2); Bursa BUSKİ Tarifeler Yönetmeliği md.40[Yağmur suyunu kanalizasyona vermek].

⁹¹⁸ Örn. İSKİ Abone Hizmetleri Tarife ve Uygulama Yönetmeliği md.44(1)(ç); Ankara ASKİ Tarifeler ve Abone Hizmetleri Yönetmeliği md.29(1)(b); Balıkesir BASKİ Tarifeler Yönetmeliği md.65(13), md.66(1); Bursa BUSKİ Tarifeler Yönetmeliği md.35(1); Malatya MASKİ Tarifeler Yönetmeliği md.39(1); Trabzon TİSKİ Tarifeler ve Abone Hizmetleri Yönetmeliği md.29(2)(b),(d/1); Muğla MUSKİ Abone Hizmetleri ve Tarifeler Yönetmeliği md.44(2) [sayacın yerinin idarenin uygun gördüğü bir yere tesis edilmesi amacıyla gönderilen ihbarnameye icabet etmeme]; Sakarya SASKİ Tarifeler Yönetmeliği md.37(2) [Kanalizasyona bağlantı için izin almama].

⁹¹⁹ Örn. İSKİ Abone Hizmetleri Tarife ve Uygulama Yönetmeliği md.40(1)(a), md.41(1)(k), md.44(1)(c); Balıkesir BASKİ Tarifeler Yönetmeliği md.73(d),(ı); Bursa BUSKİ Tarifeler Yönetmeliği md.45(12); Gaziantep GASKİ Tarifeler Yönetmeliği md.13(2.1); Sakarya SASKİ Tarifeler Yönetmeliği md.34(2)(d).

⁹²⁰ Örn. Ankara ASKİ Tarifeler ve Abone Hizmetleri Yönetmeliği md.29(1)(b),(ç/1); Bursa BUSKİ Tarifeler Yönetmeliği md.35(1); Muğla MUSKİ Abone Hizmetleri ve Tarifeler Yönetmeliği md.29(2); Trabzon TİSKİ Tarifeler ve Abone Hizmetleri Yönetmeliği md.29(1)(b)

⁹²¹ Örn. Bursa BUSKİ Tarifeler Yönetmeliği md.34(1), md.38; Sakarya SASKİ Tarifeler Yönetmeliği md.47(1)(g)

⁹²² Örn. Ankara ASKİ Tarifeler ve Abone Hizmetleri Yönetmeliği md. 29(1)(ç/1); Adana ASKİ Tarifeler Yönetmeliği md.42.3(c); Muğla MUSKİ Abone Hizmetleri ve Tarifeler Yönetmeliği md.29(5)(a); Trabzon TİSKİ Tarifeler ve Abone Hizmetleri Yönetmeliği md.29(1)(d/1)

⁹²³ Örn. İSKİ Abone Hizmetleri Tarife ve Uygulama Yönetmeliği md.44(1)(ç); Ankara ASKİ Tarifeler ve Abone Hizmetleri Yönetmeliği md.28(1); Balıkesir BASKİ Tarifeler Yönetmeliği md.65(13), md.69; Bursa BUSKİ Tarifeler Yönetmeliği md.40; Malatya MASKİ Tarifeler Yönetmeliği md.37, md.42(2),(4), md.43(1); Sakarya SASKİ Tarifeler Yönetmeliği md.37(2), md.38(1).

hizmet düzenini ihlal eden davranışın ortadan kaldırılmasını sağladığı ve ihlal sona erdirildiğinde ortadan kalktığı için için bir idari tedbir olduğu açıktır.

2) İdari cezalar verme yetkisi

Kolluk alanındaki yasakların, izin veya bildirim gibi yükümlülüklerin ihlalinin sonra ihlalin kamu düzenine etki veya zararlarının ortadan kaldırılmasının yanı sıra müstakbel bir ihlale ibret olması, caydırıcılığın sağlanması için idari cezaların da uygulanması söz konusu olmaktadır. İdari cezalar Anayasa md.38 uyarınca ancak kanunla öngörüldüğü hallerde uygulanabilen idari yaptırımlardır⁹²⁴. Anayasa Mahkemesi de “Yönetim, yasal belirleme ve dayanak olmadan herhangi bir davranışın yaptırım gerektirdiğini takdir edip kendi yetkisiyle bu konuda kural koyamaz. Yönetimsel yaptırımlar, yönetimin karar ve işlemlerinin denetimi en zorunlu olanlarından. Suç ve cezalar, Anayasa’ya uygun olarak yasayla konulabilir. Yönetim, kendiliğinden suç ve ceza yaratamaz.”⁹²⁵ diyerek idari cezaların kanunla düzenlenmesi konusuna açıklık getirmektedir. İdari cezaların odak noktası kamu düzenini ihlal eden ihlalcıyı cezalandırmaktır. Bu sebeple idari cezalar, ihlalin kamu düzeni üzerindeki etkilerinin önlendiği ve kamu düzeni olması gereken haline geldiği zaman dahi hukuki etkilerini sürdürürler. İdari cezalar idari para cezaları⁹²⁶, mülkiyetin kamuya geçirilmesi, süreli⁹²⁷ olarak faaliyetten men, iznin iptali şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Bu başlıkta içme suyu ve kanalizasyon kolluğu bağlamında yukarıda incelediğimiz kanun ve kanunların uygulanmasına yönelik idari genel düzenlemelerde yer alan kolluk tedbirlerinin her birinin ihlali halinde hangi idari cezaların uygulanacağını tek tek açıklamak mümkün değildir. Ancak içme suyu ve kanalizasyon kolluğunda başlıca idari cezaları örnekleyerek açıklamamız gerekmektedir.

⁹²⁴ ÖZAY, İDARİ YAPTIRIMLAR, s.35; SÜRBEHAN Sadrettin, “İdari Müeyyide ve İdari Ceza Hukuku”, Türk İdare Dergisi, S:328, 1971, s.133.

⁹²⁵ AYM, E.1987/16, K.1988/8, T.23/08/1988.

⁹²⁶ Anayasa Mahkemesine göre idari yaptırımlar içinde önemli bir yer tutan idari para cezaları “İdari para cezaları, toplumsal düzene aykırılık oluşturan eylemler nedeni ile yasanın açıkça izin verdiği durumlarda idarenin yargı organına başvurmada kendisinin bizzat uyguladığı ve bir miktar paranın alınması biçiminde gerçekleşen malî nitelikli yaptırımlardır.” AYM, E.2001/232, K.2001/89, T.23/05/2001.

⁹²⁷ İhlalin yinelenmesi veya sürdürülmesi riski olmasa; bir başka ifadeyle kamu düzeni tesis edilmiş olsa dahi belirli bir süre için faaliyetten men idari ceza niteliğini taşıyabilir. Örn. 2559 s. Polis Vazife ve Salâhiyet Kanunu md.8(1).

İçme suyu ve kanalizasyon kolluğu bağlamında 2872 s. Çevre Kanunu md.20 uyarınca idari nitelikteki cezalar aşağıda belirtilmiştir. Eklemek gerekir ki Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği md.55 ve Yeraltı Sularının Kirlenmeye ve Bozulmaya Karşı Korunması Hk. Yönetmelik md.15(2) uyarınca yönetmeliğin düzenlediği yasaklara aykırı hareket edenler ve yükümlülükleri yerine getirmeyenlere yasaklara uyulması veya yükümlülüğün yerine getirilmesi için verilen ek süre sonunda ihlalin devam etmesi durumunda Çevre Kanunu md.20’de düzenlenen idari nitelikli cezaların uygulanacağını ifade etmektedir. Benzer şekilde İçme – Kullanma Suyu Havzalarının Korunmasına Dair Yönetmelik md.15(1) uyarınca büyükşehir belediyelerinde içme-kullanma suyu temin edilen veya edilmesi planlanan yerüstü suyu kaynaklarının havzalarındaki denetim faaliyetlerinden sorumlu su ve kanalizasyon idareleri yapılan denetimlerde atıksuların bertarafına ilişkin tespit edilen aykırı hususları 2872 s. Çevre Kanunu md.20 kapsamında gerekli idari cezaların uygulanmasını sağlamak üzere valiliğe bildirirler⁹²⁸. Yine Tehlikeli Maddelerin Su ve Çevresinde Neden Olduğu Kirliliğin Kontrolü Yönetmeliği md.13 uyarınca yönetmelik hükümlerine uymayan ve yükümlülüklerini yerine getirmeyenler hakkında 2872 s. Çevre Kanunu’nda belirtilen idari cezalar uygulanır.

2872 s. Çevre Kanunu md.20(f) uyarınca *“11 inci maddeye göre kurulması zorunlu olan atık alım, ön arıtma, arıtma veya bertaraf tesislerini kurmayanlar ile kurup da çalıştırmayanlara 60.000 Türk Lirası idarî para cezası verilir.”* Bu bağlamda büyükşehir belediyesi sorumluluk alanında su ve kanalizasyon idareleri, belediye ve mücavir alan sınırları içinde belediyelerin yanı sıra ve md.11(5) uyarınca, organize sanayi bölgelerinde organize sanayi bölgesi yönetimi, küçük sanayi sitelerinde kooperatif başkanlıkları; serbest ve/veya endüstri bölgelerinde bölge müdürlükleri; kültür ve turizm koruma ve gelişme bölgeleri ile turizm merkezlerinde Kültür ve Turizm Bakanlığı veya bakanlığın yetkili kıldığı birimleri, mevcut yerleşim alanlarından kopuk olarak münferit yapılmış tatil köyü, tatil sitesi, turizm tesis alanlarında site yönetimleri veya tesis işletmecilerinin atıksu toplama (kanalizasyon ve/veya vidanjörle toplama sistemi), arıtma ve alıcı ortama deşarj sistemlerini içeren atıksu altyapı tesislerini kurmaması veya çalıştırmaması halinde 2019 itibarıyla 180.509,00 TL idari para cezası ile cezalandırılmaları söz konusu olacaktır.

⁹²⁸ Büyükşehir belediyeleri dışında su hakkı bağlamındaki içme suyu ve kanalizasyon kolluğuna ilişkin denetim yetkisi il özel idarelerine veya çevre denetim birimleri kuran belediye başkanlıklarına devredilmediği sürece Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’nın taşra idaresindeki Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü hem denetim, hem idari tedbir, hem de diğer idari cezaları uygulamak yetkisine sahiptir.

2872 s. Çevre Kanunu md.20(g) uyarınca “12 nci maddede öngörülen bildirim ve bilgi verme yükümlülüğünü yerine getirmeyenlere 6.000 Türk Lirası idarî para cezası verilir.” Bu bağlamda endüstriyel atıksu kaynaklarının ön arıtım yükümlülüğü veya deşarj standartlarına uygunluğun denetimini sağlamak üzere atıksularına ilişkin yapmaları gereken inceleme ve araştırma raporlarını büyükşehir belediyeleri su ve kanalizasyon idarelerine veya Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’na veya bakanlığın denetim ile yetkilendirdiği ilgili idareye bildirmemeleri 2019 itibarıyla 18.037,00 TL idari para cezası ile cezalandırılmaları söz konusu olacaktır.

2872 s. Çevre Kanunu md.20(n) uyarınca “Bu Kanunun 9 uncu maddesi uyarınca belirlenen koruma esaslarına aykırı olarak içme ve kullanma suyu koruma alanlarına, kaynağın kendisine ve bu kaynağı besleyen yerüstü ve yeraltı sularına, sulama ve drenaj kanallarına atık boşaltanlara 48.000 Türk Lirası idarî para cezası verilir. Bu fiilin konutlarla ilgili olarak işlenmesi halinde her konut ve bağımsız bölüm için 1.200 Türk Lirası idarî para cezası verilir. Bu cezai sorumluluk, müstakil konutlarda konutu kullanana, diğer konutlarda ise yöneticiye aittir. Bu alanlarda Kanuna ve yönetmeliklere aykırı olarak yapılan yapılar 3194 sayılı İmar Kanununda belirlenen esaslara göre yıktırılır.” Bu bağlamda gerek evsel gerek endüstriyel gerek karma nitelikli atıksuların doğrudan veya atıksu altyapı yönetimi tarafından İçme – Kullanma Suyu Havzalarının Korunmasına Dair Yönetmelik uyarınca göl rezervuar alanına, akarsuyun menba yönünde 2000 metrelik kısmına, deşarjın mutlak yasak olduğu mutlak ve kısa mesafeli koruma alanına; Yeraltı Sularının Kirlenmeye ve Bozulmaya Karşı Korunması Hk. Yönetmelik uyarınca doğrudan yeraltı suyu kaynağına veya kaynağın koruma alanına arıtılmış olsa dahi atıksu, katı atık, arıtma veya fosseptik çamuru boşaltılması halinde atıksu altyapı yönetimlerine, doğrudan deşarj yapan endüstriyel atıksu kaynakları ile karma nitelikte atıksu kaynağı OSB, küçük sanayi, serbest ve/veya endüstri bölgeleri ile evsel nitelikli atıksu kaynağı kültür ve turizm koruma ve gelişme bölgeleri ile turizm merkezleri, mevcut yerleşim alanlarından kopuk olarak münferit yapılmış tatil köyü, tatil sitesi, turizm tesis alanlarında site yönetimleri veya tesis işletmecilerine 2021 itibarıyla 193.135,00 TL ve ayrıca evsel atıksuyu deşarjı yapan konutlarda her bir konut veya bağımsız bölüme 4.813,00 TL idari para cezası uygulanacaktır.

2872 s. Çevre Kanunu md.20(s) uyarınca “Umuma açık yerlerde her ne şekilde olursa olsun çevreyi kirletenlere 100 Türk Lirası idarî para cezası verilir.” Bu bağlamda örneğin içme-kullanma suyu temin edilen göllerde sportif amaçlı balıkçılık

yapan, mekanik ya da yakıtlı taşıma araçlarında yolculuk yapanların göl rezervuarına veya akarsuya atık atmaları halinde 2021 yılı itibarıyla 1.000 TL idari para cezası ile cezalandırılmaları söz konusu olacaktır. Belirtmek gerekir ki 2872 s. Çevre Kanunu md.20 uyarınca (s) bendinde öngörülen idarî para cezası kurum, kuruluş ve işletmelere üç katı olarak verilir.

1593 s. Umumi Hıfzıssıhha Kanunu md.282 uyarınca *“Bu Kanunda yazılı olan yasaklara aykırı hareket edenler veya zorunluluklara uymayanlara, filleri ayrıca suç oluşturmadığı takdirde, ikiyüzelli Türk Lirasından bin Türk Lirasına kadar idarî para cezası verilir.”* dolayısıyla 1593 s. Umumi Hıfzıssıhha Kanunu md.244 uyarınca dere, çay ve nehirlerin mansabına fenni mahzuru olan atıksuların deşarjı halinde deşarj edene 2021 itibarıyla 860,00 ila 3.470,00 TL arasında idari para cezası verilmesi söz konusu olacaktır.

167 s. Yeraltı Suları Hk. Kn. md.18 uyarınca *“Bu Kanundaki vecibeleri yerine getirmeyenler bu hareketlerinden dolayı, diğer kanunlara göre suç oluşturmadığı takdirde, bu madde hükmüne göre cezalandırılırlar. a) Belge almadan 8 inci maddedeki işleri yapanlar ile kasten yanlış bilgi verenler bin Türk Lirasından beşbin Türk Lirasına kadar idarî para cezası ile cezalandırılır. [...] b) 10 ve 11 inci madde hükümlerine aykırı hareket edenlerle arama, kullanma, ıslah ve tadil faaliyetleri sırasında konulan şartlara riayet etmeyenler, müracaat formlarında istenen bilgileri vermeyenler, 8 inci maddenin son fıkrasındaki mecburiyete riayet etmeyenler beşyüz Türk Lirasından ikibin Türk Lirasına kadar idarî para cezası ile cezalandırılır. Ayrıca, kuyu kapatılarak masrafı açtırandan alınır.”* Dikkat etmek gerekir ki bu idarî para cezaları DSİ tarafından değil, DSİ tarafından hazırlanan tutanağın iletildiği mahallî mülkî amir tarafından verilmektedir.

Çevre İzin ve Lisans Yönetmeliği md.13(3) uyarınca geçici faaliyet belgesi (GFB) talebi reddedilen veya iptal olunan işletmelerin ikinci kez GFB veya çevre izni (Çİ) almak için yapacakları müracaatın reddedilmesi halinde başvuran işletmeler altmış takvim günü; üçüncü kez GFB veya Çİ almak için yapacakları müracaatın reddedilmesi halinde başvuran işletmeler doksan takvim günü süresince faaliyette bulunamaz ve bu süre içinde GFB başvurusu yapamaz. Ayrıca Çevre İzin ve Lisans Yönetmeliği md.13(4) ve md.14(4) uyarınca GFB ve Çİ yükümlülükleri doğrultusunda yapılacak belgelendirmelerde ve beyanlarında usulsüz ve gerçeğe aykırı bilgi ve belge tespit edilen işletmelerin GFB veya Çİ iptal edilir. GFB’nin ilk iptalinde doksan takvim günü tekerrür iptallerde 1 yıl süresince faaliyetten men edilir ve 2872 s. Çevre

Kanunu md.20(g) uyarınca idari para cezası verilir. Çİ'nin iptalinde işletme doksan takvim günü faaliyetten men edilir. GFB veya Çİ yenilenmesinin yasaklandığı süreler ve faaliyetten men sürelerinde yönetmeliğin diğer yasak ve yükümlülüklerine aykırılık oluşmayacağı sabit olsa, yani kamu düzeninin ihlali söz konusu olmayacak olsa dahi süre içerisinde işletmenin başvuruda bulunamaması veya faaliyette bulunamaması dolayısıyla idari ceza niteliğinde olduğu söylenebilir.

2872 s. Çevre Kanunu md.3/1/g) uyarınca *“Kirlenme ve bozulmanın önlenmesi, sınırlandırılması, giderilmesi ve çevrenin iyileştirilmesi için yapılan harcamalar kirlenen veya bozulmaya neden olan tarafından karşılanır. Kirlenenin kirlenmeyi veya bozulmayı durdurmak, gidermek veya azaltmak için gerekli önlemleri almaması veya bu önlemlerin yetkili makamlarca doğrudan alınması nedeniyle kamu kurum ve kuruluşlarınca yapılan gerekli harcamalar 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun hükümlerine göre kirletenden tahsil edilir.”* Ayrıca 2560 s. İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi Genel Müdürlüğü Kuruluş ve Görevleri Hk. Kn. md.20(2) uyarınca *“[içme suyu havza koruma ve atıksuların kanalizasyona deşarjı hakkında] yönetmelik hükümlerine aykırı davranışta bulunanların meydana getirdiği zarar 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkındaki Kanun uyarınca sebep olanlara ödettirilir ve su havzaları için zararlı tesis ve yapılar[dan] [v]erilen süre içinde kaldırılmayanlar Genel Müdürlükçe kaldırılır ve giderleri ilgiliden tahsil edilir.”* Ancak bu hükümlerdeki tahsilatlar, kamu düzeninin yeniden tesisi için alınan idari tedbirlerin kamu düzenini ihlal eden tarafından gerçekleştirilmemesi üzerine re'sen idare tarafından gerçekleştirilmesi sebebiyle harcanan bedellerin tahsiline ilişkin olup, ihlalciyi cezalandırmak amacı taşımadığından bir idari para cezası olmadığını belirtmek gerekir.

Su ve kanalizasyon idarelerince ihdas edilen abonelik ve tarifeler yönetmeliklerinde düzenlenen emir ve yasakların ihlali teşkil eden örneğin usulsüz su kullanımı, çevreye zarar verilmesi, tarife değişikliğinin yapılmaması gibi durumlarda su ve kanalizasyon idaresince abonelere kapama-açma bedeli tahakkuk ettirilmekte; ayrıca tarife cezaları söz konusu olmaktadır. Söz konusu abonelik ve tarifeler yönetmeliğinde yer alan yasak ve emirlere uyulmaması halinde tahakkuk ettirilen ve

bazı ağır ihlallerde katlanarak uygulanan⁹²⁹ su kapama-açma bedeli⁹³⁰ ihlalciyi cezalandırmak amacı taşımaktadır. Benzer şekilde ihlal yoluyla hizmetten faydalanan kişinin yapmış olduğu kullanımın bedeli, normalde tabi olduğu tarifenin en üst kademesinden bedellendirilmekte veya tarife dışında su ve kanalizasyon idaresince belirlenen nisbi veya maktu ek bedellere tabi tutulmaktadır⁹³¹. Kullanımın olağan tarifesini dışında değerlendirilmesine yönelik tarife cezaları da ihlalciyi cezalandırmak amacı taşımaktadır. Su kapama-açma bedeli ile tarife cezaları bu durumda idari para cezalarıdır.

Lakin burada su kapama-açma bedeli ve tarife cezalarının abonelik sözleşmesinden doğan idari yaptırım olarak kabul edilmesi ile idari para cezalarının hukuka uygunluğunu denetleyecek yargı kolunun değişmesi söz konusu olmaktadır. Bu hallerde yönetmelik hükümlerine aykırı kullanım halinde ihlalcinin su ve kanalizasyon idaresi ile arasında abonelik sözleşmesi olup olmadığına bakılmalıdır. Uyuşmazlık Mahkemesi su ve kanalizasyon idaresi ile kullanıcı arasında bir abonelik sözleşmesi olmaksızın kaçak kullanım halinde, tarife cezaları gibi hesaplanan kaçak su kullanım bedelinin “*idarece kamu gücüne dayalı re’sen ve tek yanlı olarak tesis edilen bir idari işlem niteliğini taşıdığı*”⁹³² ve bu sebeple idari yargının görev alanına girdiğini ancak kullanıcı ile su ve kanalizasyon idaresi arasında abonelik sözleşmesi olmakla birlikte usulsüz kullanım halinde tarife cezalarının adli yargı tarafından denetlenmesi gerektiği⁹³³ sonucuna varmaktadır. Kanaatimizce bu yaptırımların

⁹²⁹ Örn. İSKİ Abone Hizmetleri Tarife ve Uygulama Yönetmeliği md.39(1)(d)[Kapama malzemesi ile kapatılan suyun tekrar açılması ile prizden kapatılan suyu açma]; Ankara ASKİ Tarifeler ve Abone Hizmetleri Yönetmeliği md.27(2)[su kapama aparatının kırılması].

⁹³⁰ İSKİ Abone Hizmetleri Tarife ve Uygulama Yönetmeliği md.39(1)(a); Ankara ASKİ Tarifeler ve Abone Hizmetleri Yönetmeliği md.27(1); Adana ASKİ Tarifeler Yönetmeliği md.40(3),(4),(5) Balıkesir BASKİ Tarifeler Yönetmeliği md.52; Bursa BUSKİ Tarifeler Yönetmeliği md.30; Gaziantep GASKİ Tarifeler Yönetmeliği md.34; Muğla MUSKİ Abone Hizmetleri ve Tarifeler Yönetmeliği md.36(1); Sakarya SASKİ Tarifeler Yönetmeliği md.27(1); Trabzon TİSKİ Tarifeler ve Abone Hizmetleri Yönetmeliği md.27(1).

⁹³¹ Örn. Ankara ASKİ Tarifeler ve Abone Hizmetleri Yönetmeliği md.28(7),(9),(10), md.29(1)(a),(c),(ç) Balıkesir BASKİ Tarifeler Yönetmeliği md.66(1), md.67(1); Bursa BUSKİ Tarifeler Yönetmeliği md.31(5), md.42; Gaziantep GASKİ Tarifeler Yönetmeliği md.35(A),(B/2), md.37(1), md.37, md.38(1)(a), md.41(d); Malatya MASKİ Tarifeler Yönetmeliği md.35(10); Muğla MUSKİ Abone Hizmetleri ve Tarifeler Yönetmeliği md.38(7),(10),(11),(12),(16),(17), md.39(1),(6),(7), md.41(1), md.42(2); Trabzon TİSKİ Tarifeler ve Abone Hizmetleri Yönetmeliği md.28(6),(8),(9), md.29(1)(a),(c),(d/1),(e),(f)(g).

⁹³² UYM H.B., E.2008/331, K.2009/206, T.05/10/2009; UYM H.B., E.2012/249, K.2013/630, T.13/05/2013, UYM H.B., E.2014/1002, K.2014/1044, T.17/11/2014;

⁹³³ UYM H.B., E.2019/227, K.2019/339, T.29/04/2019 “[...] bu tür kamu hizmetlerinin ifası sırasında idare ile kamu hizmetinden yararlananlar arasında sözleşmenin yapılmasından önceki aşamada, idarenin tek taraflı ve kamu gücüne dayalı olarak yerine getirdiği idari tasarruflarından doğan uyuşmazlıkların da idari yargı alanında çözümleneceğinin kabulü gerekmektedir. Ş Olayda, taraflar arasında abonelik sözleşmesi bulunduğu, davacının meskeninde sayaçtan geçirilmeyen bir musluğun tespit edildiği; bunun üzerine Abone Sözleşmesi ve onun işaret ettiği Tarifeler Yönetmeliği

abonman sözleşmelerinde de ayrıca hüküm altına alınmaları sözleşmesel yaptırıma dönüşmelerine ve idari yaptırım niteliğini kaybetmelerine yol açmamaktadır. Bu sebeple abonelik ve tarifeler yönetmeliklerinden kaynaklanan idari ceza niteliğindeki yaptırımların hukuka uygunluğunun hangi yargı kolunun görev alanına düştüğüne ilişkin değerlendirmenin, abonelik sözleşmesinin olup olmadığına bakılmaksızın, idari yaptırım niteliğinde olduğu dikkate alınarak yapılması gerektiğini düşünüyoruz.

hükümlerine istinaden ve abonenin kullandığı su tüketimi dikkate alınarak yapılan hesaplama sonucunda kaçak su bedeli tahakkuk ettirildiği görülmektedir. § Bu nedenle, idari bir sözleşmenin uygulanmasından kaynaklanmayan, aboneler ile davalı idare arasında yapılmış su abone sözleşmesine dayalı olarak ortaya çıkan uyuşmazlığın özel hukuk hükümlerine göre adli yargı yerinde çözümlenmesi” dığını açıkça ifade etmektedir.”. Aynı yönde bkz. UYM H.B., E.2019/340, K.2019/456, T.08/07/2019; UYM H.B., E.2019/15, K.2019/57, T.28/01/2019, UYM H.B., E.2016/144, K.2016/182, T.14/03/2016

SONUÇ

Tarihsel olarak su ve su kaynaklarına ilişkin olarak hukuk kurallarının tamamını su hukuku olarak ele aldığımızda, bu hukukun özne ve konu ilişkisi bağlamında üç ayrı alt dala ayrıştığını söylemek mümkündür. Birinci dal su ve su kaynaklarının mülkiyetini ve kullanım haklarını, üretim faaliyetleri içerisindeki rolü ile birlikte bir ekonomik birim olarak ele almakta; ikinci dal suyu ve su kaynaklarını bir çevre unsuru olarak ele almakta iken üçüncü dal ise su ile insan yaşamının bağlantısına vurgu yaparak suyu bir insan hakkı olarak ele almaktadır. Birinci dalda, devletin kamusal mülkiyet ve kamu kaynakları üzerindeki yetkilerinin, değişen ihtiyaçları karşılamaya yönelik gelişen teknoloji ve üretim ilişkileri çerçevesinde, son yüzyılda özellikle WB ve diğer uluslararası finans kuruluşlarının ekseriyetle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde etkili şekilde yürüttüğü özel sektörü dahil eden finansman yöntemleriyle derinleşen neo-liberal politikalar doğrultusunda halen derin bir değişimden geçtiği gözlemlenmektedir⁹³⁴. İkinci dalda hem ulusal hem uluslararası mevzuatta, çevre ve ekoloji sevgisi ve kaygıları doğrultusunda uluslararası platformların da desteği ile oldukça gelişme kaydedilmiştir⁹³⁵. Üçüncü dal ise henüz gelişmekte olan bir alan olup su hakkını bir insan hakkı olarak tanımlamaya ve devletlerin bu hak bağlamındaki yükümlülüklerini ortaya koymaya çalışmaktadır. Üçüncü dalı ne birinci ne de ikinci daldan tamamen koparmak ve ayrı bir şekilde ele almak ise mümkün değildir; çalışmamız da bu bakış açısıyla şekillendirilmiştir.

Devletlerin, diğer devletlerle, bireylerle, çevreyle, gelecek nesillerle ve nihayetinde tüm ekosistemleri kapsayacak şekilde dünya ve hatta evren ile ilişkilerini ve bunlara karşı çeşitli yükümlülüklerini gerek bağlayıcı, gerek bağlayıcı nitelikte

⁹³⁴ World Bank Group, Water Resources Sector Strategy: Strategic Directions for World Bank Engagement, 2004, <http://water.worldbank.org/publications/water-resourcessector-strategy-strategic-directions-world-bank-engagement>; World Bank Group, Implementation Progress Report of the Water Sector Strategy: Sustaining Water for All in a Changing Climate, 2010, <http://water.worldbank.org/publications/sustaining-water-all-changing-climate-world-bank-group-implementation-progress-report>

⁹³⁵ Convention on the Law of the Non-Navigational Uses of International Watercourses (1997 Convention), adopted in New York on 21 May 1997; Convention on the Protection and Use of Transboundary Watercourses and International Lakes (Helsinki Convention), adopted in Helsinki on 17 March 1992; Protocol on Water and Health to the 1992 Convention on the Protection and Use of Transboundary Watercourses and International Lakes (Helsinki Protocol I), adopted on 17 June 1999; Protocol on Civil Liability and Compensation for Damage Caused by the Transboundary Effects of Industrial Accidents on Transboundary Waters to the 1992 Convention on the Protection and Use of Transboundary Watercourses and International Lakes and to the 1992 Convention on the Transboundary Effects of Industrial Accidents (Helsinki Protocol II), adopted on 21 May 2003; International Law Commission Draft Articles on the Law of Transboundary Aquifers, adopted on 8 May 2008.

olmayan belgeler ile düzenleyen, toplumsal talepleri ve normları ortaya koyan BM ve Avrupa Konseyi başta olmak üzere bazı uluslararası kuruluşlar, su krizi, güvenlik, barış, ekonomik kalkınma ve diğer insan haklarının layıkıyla gerçekleştirilmesi gibi çeşitli global amaçlarla asgari müştereklerde buluşarak su hakkını uluslararası düzeyde hukukten tanımlamaya ve düzenlemeye çalışmaktadırlar. Uluslararası platformlarda 1970'lerden bu yana çevre hukuku ve insan hakları hukuku bağlamında sürdürülen çalışmalar sonucunda hazırlanan ve imzaya açılan çok taraflı uluslararası sözleşmeler veya devletlerin yanı sıra özel girişimlere de yol gösterici nitelik taşıyan yorumlar, konferans bildirileri ve tavsiyeler su hakkını gün geçtikçe farklılaşan odaklarla ele almakta; öznesi, kapsamı, yükümlü ve sorumluları bağlamında farklı şekillerde ortaya koymaktadır. Bu sebeple su hakkı, hukuki araştırmalara sürekli yeniden girmekte ve geliştirilmekte olan bir kavramdır. Bu gelişim süreci içerisinde su hakkının kişisel ve normatif alanı halen sadece insanların yaşamlarını insan onuruna yaraşır bir biçimde devam ettirmelerini bir başka ifadeyle yeterli yaşam standartlarına sahip olmalarını sağlayacak miktarda, içme ve kullanma ihtiyaçlarını karşılayacak nitelikte güvenli ve temiz suya erişimi olarak tanımlanmaktadır. Zira su hakkının kişisel ve normatif alanının üçüncü devletleri, ekosistemleri ve belki de tarımsal üretimi kapsayacak şekilde genişletilmesinin ya devletlerin bu hakkı tamamen reddetmesine ya da yükümlülüklerin yerine getirilememesine yol açacağı açıktır. Bu sebeple çalışmamızda su hakkını uzlaşılan asgari müştereklerde tanımladık.

Uluslararası mecrada insan öznesinin kişisel ihtiyaçlarını karşılamasına yetecek nicelik ve nitelikte suya erişimini konu edilen su hakkının bir insan hakkı olarak tanınmasına ilişkin halen devam eden arayışın Türkiye'de de devam ettiğini söylemek mümkündür. Türk mevzuatı bütünüyle ele alındığında su hakkının benimsediği ancak maalesef açıkça tanımlamadığı görülmektedir. Evrensel bir insan hakkı niteliği taşıdığını düşündüğümüz su hakkının devlete getirdiği yükümlülüklerin karşılanmaması Türkiye bakımından bir taraftan Anayasa md.17 ile md.56 ile teminat altına alınan yaşama hakkı, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkı ve sağlık hakkının, bir diğer taraftan usulüne uygun şekilde imzalanarak yürürlüğe giren ve kanun hükmünde olan ESKHS ve AİHS ile garanti altına alınan başta onurlu bir yaşam sürme, iyi hayat standartlarına sahip olma ve sağlık haklarının ihlal edilmesi anlamına geleceğinden bu haklara içkin bir hak olarak değerlendirilmesinin mümkün olduğunun altını çizmek gerekmektedir.

Bu tabloda su hakkının kavramsallaştırılmasına ilişkin olarak vardığımız en önemli sonuç su hakkının anayasalarda düzenlenmesi gerektiğidir; zira ESKHK'nin de belirttiği üzere (GY 15, §57) su hakkının anayasada teminat altına alınması, ulusal mahkemeler yoluyla talep edilebilirliğini güçlendiren bir yöntemdir. Su hakkı anayasal hükümlerle teminat altına alınırken devletin hangi yükümlülükler altında olduğu da açıkça belirtilerek, özellikle neo-liberal ekonomik düzen ve piyasacı yaklaşımın ortaya koyduğu özelleştirme kavramının yaratacağı tehditler ve karmaşaya karşı yasa koyucunun takdir alanının sınırlandırılması, bir anlamda hakkın normatif alanının boşaltılmamasını sağlamak da önem taşımaktadır. Bu gereklilikler dikkate alındığında su hakkını tanıyan, tanımlayan ve diğer insan haklarıyla iç içeliğini ortaya koyan Bolivya, Ekvador, Güney Afrika, Uruguay, Kenya ve Slovenya anayasaları, Orman ve Su İşleri Bakanlığı'nın 2012 yılında hazırladığı ancak 2016 yılında TBMM gündemine alınmayarak kadük olan Su Kanunu Tasarısı ve bu tasarıya yönelik eleştiriler⁹³⁶ ile su hakkını savunan platformların hazırladıkları alternatif su kanunu tasarılarından⁹³⁷ esinlenerek su hakkının şu şekilde teminat altına alınmasını önermekteyiz:

“(1) Su yaşam için temel bir haktır. Herkes, kişisel ve konut ihtiyaçlarını karşılamak üzere temiz, güvenilir, yeterli miktarda ve ekonomik olarak erişilebilir içme suyuna erişim hakkına sahiptir.

(2) Devlet, hüküm ve tasarrufu altındaki doğal kamu malları olan su ve su kaynaklarını, sürdürülebilirlik ve katılımcılık ilkelerini izleyerek ve öncelikli kamu yararı olarak insani ve ekolojik ihtiyaçları karşılamak üzere münhasıran yönetmekle görevlidir. Devlet, su ve su kaynaklarının muhafazasına, planlamasına, sektörel ve münferit kullanım tahsislerine ve kamu hizmetlerinde kullanılmasına dair esas ve ilkeleri bütünsel yönetim anlayışı içerisinde kanunla düzenler.

(3) Devlet, su döngüsü, su kaynakları, su havzaları ve buradaki ekosistemler ile içme suyu ve kanalizasyon hizmeti altyapılarının doğal hallerini muhafaza eder; bunların nitelik veya niceliğinin bozulmasına, zarar görmesine, yok olmasına sebep olan her türlü eylem ve faaliyetten kaçınır ve müsaade etmez; bunları etkileyecek her türlü eylem ve faaliyeti denetler ve izin sistemine bağlar. Su kaynakları, su havzaları

⁹³⁶ Ziraat Mühendisleri Odası, *‘Su Kanunu Tasarısı’ Taslağı...*, passim; YILDIZ, ÇAMLIBEL, *Yeni Su Kanunu Tasarısındaki ...*, passim; TÜSİAD, *Su Kanunu’na İlişkin TÜSİAD Görüşü*, 14/12/2012, passim; T.C. Kalkınma Bakanlığı KOP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, *Orman ve Su İşleri Bakanlığı Tarafından Hazırlanan ‘Su Kanunu Tasarısı’ İle İlgili KOP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı’nın Görüşleri*, 2012, passim.

⁹³⁷ ŞİRİN, *Su Hakkı ve Su Varlığının ...*, *‘SU KANUNU TASARISI’...*, passim. Türkiye Erozyonla Mücadele, Ağaçlandırma ve Doğal Varlıkları Koruma Vakfı, **TEMA VAKFI SU KANUNU TASARISI**, MN BASIM ve Reklamcılık, 2014, İstanbul.

ve buradaki ekosistemler ile içme suyu ve kanalizasyon hizmeti altyapılarının nitelik ve niceliğini kasten bozmak, zarar vermek, yok etmek veya azaltmak amacıyla işlenen suçlar genel ve özel af kapsamına alınamaz. Su tüketiminde tasarruf ile içme suyu ve kanalizasyon hizmeti altyapılarında geri dönüşüm ve ekosistemler arası döngüyü sağlayacak teknolojilerin kullanımı desteklenir ve teşvik edilir.

(4) Su hakkı uyarınca içme suyu ve kanalizasyon hizmetleri, idarenin asli sorumluluğunda, eşitlik ve tarafsızlık, süreklilik ve değişkenlik ve sosyal bedellendirme ilkeleri çerçevesinde yürütülür. İçme suyu ve kanalizasyon hizmetleri ancak su hakkı asgari miktarından sonra bedellendirilir. Sosyal açıdan olumsuz koşullarda olan kişiler ile kamu hizmetleri yürüten kamu kurum ve kuruluşları ile özel kişilerin yararlandıkları içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinin bedellendirilmesinde gerekli destek ve sübvansiyonlar yapılır. Su hakkı miktarının kullanımında hiçbir koşulda kesinti yapılamaz; ana sisteme bağlantı kapatılamaz. Sosyal bedellendirme, destek ile sübvansiyonlar ve su hakkı asgari miktarının esas ve ilkeleri kanunla düzenlenir.”

Ancak su hakkının bu şekilde detaylı bir düzenleme ile teminat altına alınması, uzunluğu dikkate alındığında Türk Anayasası’nın temel haklar ve ödevler düzenlemelerine uygun olmadığından, zaten Anayasa md.10, md.17, md.56, md.126, md.169’da ayrıca belirtilen tüm ilkeleri ve kavramları da kapsayacak şekilde şu şekilde bir düzenleme yapılmasının mümkün olabileceğini düşünüyoruz.

“(1) Herkes, kişisel ve konut ihtiyaçlarını karşılamak üzere temiz, güvenilir, yeterli miktarda ve ekonomik olarak erişilebilir içme suyuna erişim hakkına sahiptir. (2) Devlet, doğal kamu malları olan su ve su kaynaklarını, sürdürülebilirlik ve katılımcılık ilkelerini izleyerek ve öncelikli kamu yararı olarak insani ve ekolojik ihtiyaçları karşılamak üzere münhasıran yönetmekle görevlidir. (3) Devlet, su döngüsünü, su kaynakları, su havzaları ve buradaki ekosistemler ile içme suyu ve kanalizasyon hizmeti altyapılarını korur ve denetler. (4) Devlet su kaynaklarının muhafazası ve sürdürülebilir erişilebilirliğini sağlamak üzere yürütülecek kamu hizmetlerini eşitlik ve tarafsızlık, süreklilik ve değişkenlik ve sosyal bedellendirme ilkelerini gözeterek kanunla düzenler. İçme suyu ve kanalizasyon hizmetleri ancak su hakkı asgari miktarından sonra bedellendirilir. Su hakkı miktarının kullanımında hiçbir koşulda kesinti yapılamaz; ana sisteme bağlantı kapatılamaz. Sosyal bedellendirme, destek ile sübvansiyonlar ve su hakkı asgari miktarının esas ve ilkeleri kanunla düzenlenir.”

Su hakkının kavramsallaştırılmasına ilişkin olarak bir diğer sonuç ise su kaynağı mülkiyeti ve su kullanım haklarının su hakkından ayrı şekilde tanımlanması gereğidir. En azından Türk Medeni Kanunu, Çeltik Ekimi Kanunu, Taşkın Sular Hk. Kn., 7478 s. Köy İçme Suları Hk. Kn., Yeraltı Suları Kanunu’nda yer alan umuma ait sular ve sahipli/özel sular kavramlarını içeren ve çelişkiye mahal verme kapasitesindeki hükümler konsolide edilmelidir. Kanaatimizce su mülkiyeti taşınmaz mülkiyetine bağlı olarak değerlendirilmemeli; ancak arazi sahibinin faydalı ihtiyaçlarını da koruyacak ancak arazi mülkiyetindeki değişiklikler sebebiyle istikrarsızlığa mahal vermeyecek şekilde dengeli bir düzen kurulmalıdır. Eklemek gerekir ki çerçeve bir su kanunu yapılması gerektiğini kabul etmekle birlikte, böyle bir su kanununun, su hakkı dışında diğer su kullanım haklarının da dikkate alınarak detaylı bir şekilde hazırlanması gerektiği açıktır. Bu yönde hazırlanacak taslak ve tasarılar için su ve su kaynaklarının doğal kamu malı niteliğini açıkça ortaya koymak üzere şu şekilde bir düzenleme yapılmasının mümkün olabileceğini düşünüyoruz.

“Su kaynakları ile yeraltı ve yerüstü suları, bulunduğu arazinin mülkiyetinden bağımsız, doğal kamu malları olup Devletin hüküm ve tasarrufu altındadır. Hangi su kaynaklarından hangi sektör tarafından ne ölçüde yararlanılacağı su yönetim stratejisi çerçevesinde DSI tarafından planlanır ve münferit olarak tahsis edilir.”

Türkiye özelinde su hakkının somutlaştırılmasına ilişkin olarak vardığımız ilk sonuç, görevlendirilen idarelerin görevsel ve mekânsal bir iş bölümü içerisinde bulunmasının oldukça doğal bir sonuç olduğudur. Suların ve su kaynaklarının sadece ulusal değil küresel bir döngü içerisinde olduğu ve bazılarının da komşu ülkelerde paylaşıldığı dikkate alındığında merkezi idarenin aslen özellikle planlama ile sektörel ve münferit tahsisler ile görevlendirilmesi gerektiğini düşünmekteyiz. Mahalli idarelerin ise mahallinde yürütülen kamu hizmetlerinden olan içme suyu ve kanalizasyon kolluğu ve hizmetleri açısından görevlendirilmesi gerekliliği açıktır. Nitekim su hakkını açıkça tanıyan Bolivya, Ekvador, Kenya anayasaları bu görev işbirliğini açıkça benimsemiş ve düzenlemişlerdir.

Türkiye özelinde su hakkının somutlaştırılmasının idari teşkilatlanma konusunda en önemli eksiklik, içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinin kalite ve bedellendirilmesini denetleme görevini üstlenmek üzere merkezi idarede veya ayrı bir yerinden yönetim olarak özel görevli bir idarenin bulunmayışıdır. Gerek Devlet Denetleme Kurumu, gerek Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, gerek Kamu Denetçiliği Kurumu’nun meri mevzuat çerçevesinde bizatihi hukuki sonuç

doğurmayan rapor veya tavsiye niteliğindeki kararlar alma yetkilerinin aksine içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinin kalite ve bedellendirilmesine yönelik mahalli idareleri bağlayıcı, yürütülebilir hukuki sonuçlar doğuran kısaca idari işlem niteliği taşıyacak kararlar alma yetkisiyle donatılacak bir yüksek tüketici hakem kurulu/kurumu gibi bir idarenin oluşturulması söz konusu olabilir. Hatta bu tüketici hakem kurulu/kurumunun, mahalli idarelerin yürüttükleri sadece içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinin değil diğer kamu hizmetlerinin de kalite ve bedellendirilmesine ilişkin talepleri sonuca bağlamakla görevlendirilmesi de söz konusu olabilecektir.

Türkiye özelinde su hakkının somutlaştırılmasına ilişkin olarak içme suyu ve kanalizasyon hizmetleri başlığına dair vardığımız ilk sonuç, global su krizi çözümüne karşı geliştirilen su hakkını yorumlayan piyasacı veya metacı yaklaşımın şiddetle savunduğu özelleştirme kavramının ekonomik ve hukuki açıdan farklı olarak ele alındıkları ve bu sebeple bir tehdidin olup olmadığına dair ortak bir duruş sergilenemediğidir. Özelleştirme kavramının kamusal mülkiyet, kamusal faaliyetler ve kamu personeli açısından ayrı ayrı ve ekonomi bilimiyle uyumlu şekilde ele alınması özelleştirmenin su hakkına etkilerinin incelenmesini farklı boyutlara taşımaktadır.

Öncelikle Türkiye’de içme suyu ve kanalizasyon hizmetleri halen kamu hizmeti olarak mahalli idarelerin asli sorumluluğunda yürütülmektedir. Mahalli idareler, asli sorumluluklarını özel kişilere devretmemekte; içme ve kullanma suyu hizmetinin ihtiyaçları karşılayacak nitelikte ve kesintisiz şekilde devam etmesi için özellikle altyapı ihtiyaçlarını karşılamak için özel kişinin mal ve hizmet sunumlarından faydalanmaktadır. Bununla birlikte saat okuma, müşteri hizmetleri gibi yan hizmetlerin de özel kişilere gördürülmesi söz konusu olabilmektedir. Bu halde altyapı veya yan hizmetlerin özel kişilere gördürülmesi ekonomi bilimi açısından hizmetin bedellendirilmesine yansıtılacak bir özelleştirme yöntemi olduğu halde hukuk bilimi açısından hizmetin kamu hizmeti niteliğini ve asli sorumluluk durumunu etkilemediğinden kanaatimizce su hakkına bir tehdit teşkil etmemektedir.

Su hakkını somutlaştırmak üzere mahalli idarelerin asli sorumluluğunda yürütülen içme suyu hizmetinden farklı bir nitelik taşıyan ambalajlı su ticaretinin ise tamamen bir özel teşebbüs olduğunu ve günümüzde kamu hizmeti niteliğini taşımadığını kabul etmek gerekir. Lakin su hakkının tanınması ile içme suyu dağıtımı hizmetinin kamu hizmeti olmaktan çıkarılamayacağı, sektörel tahsis sıralamasında içme suyu hizmetinin önüne ambalajlı su ticaretinin geçemeyeceği açıktır. Bu halde

içme suyu elde edilebilecek doğal su kaynaklarının özel kişilerin özel faaliyetlerine tahsis edilmesi ekonomi bilimi açısından doğal kamu malının özelleştirilmesi olduğu halde hukuk bilimi açısından doğal kamu malının sektörel ve münferit tahsisini ilgilendirmekte ve su hakkına bir tehdit teşkil etmemektedir.

Lakin içme suyu kaynaklarının kamu hizmeti taşımayan bu özel girişimlere tahsis edilmesi ile toplum su hakkını somutlaştırmak üzere su ve kanalizasyon idareleri veya mahalli idarelerce yürütülen içme suyu hizmetinden yararlanmak yerine, doğal kaynaklardan elde edilip, kaynağında dolumu yapılan doğal kaynak suyunu ambalajıyla satın almaya itilmektedir. Musluktan temiz ve güvenilir su içilemeyeceği algısı yerleştirilmekte, içme suyu hizmetine yönelik taleplerinin köreltilmesi söz konusu olmaktadır. Bu bağlamda içme suyu hizmeti yürütmekle görevli mahalli idarelerin, şirket kurmak suretiyle ambalajlı su ticareti yapma yetkisinin su hakkı ile tam bir çelişki içinde olduğu gerekçesiyle kaldırılması gerektiği kanaatindeyiz. Bununla birlikte bir gün içme suyu dağıtımının şebeke üzerinden değil de taşıma yoluyla veya ambalajlama ile yapılması kararı alınması halinde dahi kamu hizmeti niteliği kaybolmayacağından, ekonomi bilimi açısından bir kamu hizmetinin özel faaliyete dönüşmesi şeklinde bir özelleştirme söz konusu olsa dahi hukuk bilimi açısından su hakkına bir tehdit teşkil etmeyecektir.

İçme suyu ve kanalizasyon hizmetleri yürütülürken su hakkını tehdit edebilecek asıl konu, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de kamusal mali kaynakların yetersizliği ve bu sebeple faaliyetlerin yürütülmesi için özel kişilerin finansmanına ihtiyaç duyulmasıdır. İmtiyaz usulü veya yap-işlet-devret usulü ile özel kişinin kamu hizmeti alanına çekilmesinin arkasında hizmet altyapısının maliyetinin yüksek olması ve/veya altyapının kurulumunu finanse eden özellikle kredi veren uluslararası kuruluşların özel kişinin işletmesini şart koşması gerçeğinin yatması karşısında, söz konusu riski bertaraf etmek için içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerini yürüten mahalli idarelerin finansman sorunlarının üstesinden nasıl gelineceği üzerine ekonomik çözümler aranmalıdır. Özellikle İlbank tarafından finansman kredilerine uluslararası kuruluşların çekilmesi söz konusu olduğunda özelleştirmenin koşulları kamu hizmeti yükümlülüklerine hanel gelmeyecek şekilde düzenlenmelidir. Altyapı finansmanı sorununu aşmak için uygulanabilecek ekonomik çözümler ve dış kredi şartlarının kamu hizmeti yükümlülüğüne uygunluğu ise ayrı bir çalışma konusu olarak ele alınmalıdır.

Ancak bu bağlamda içme suyu hizmetinin imtiyaz usulü ile özel kişiye gördürülmesinin yegâne örneği olarak incelediğimiz İSU örneğinden çıkan sonuç; hizmetin ücretlendirilmesi konusunda altyapıyı yapan ve hizmeti işleten özel kişinin fiyatlandırma konusunda tam yetkili olarak kılınmaması gerektiğidir. Kamu hizmetinin özel kişiye gördürülmesi ile birlikte bedellendirme konusunda idarenin özel kişi ile hizmetten yararlananlar arasındaki fiyatlandırma ilişkisini düzenleyemediği haller söz konusu olduğunda, su hakkının açık bir hukuki tehdit ile karşı karşıya olduğunu söylemek mümkündür. Bu tehditi aşmak, çıkarılacak su kanununda özel kişi tarafından yürütülecek hizmetin düzenlenmesine, yönetilmesine, kontrol edilmesine, denetlenmesine ve bedellendirilmesine dair idarenin ve özel kişinin yetkilerinin açıkça düzenlenmesinin yerinde olacağı kanaatindeyiz. Bu kanunda özel kişi tarafından kamu hizmetinin yürütülmesinde eşitlik ve tarafsızlık, süreklilik ve değişkenlik ile katılım ve bilgi edinme haklarının gözetilmesini sağlayacak düzenlemelerin de yer alması su hakkının içeriğinin doldurulması açısından önem taşıyacaktır. Kısaca içme suyu ve kanalizasyon hizmetleri böyle bir çerçevede özel kişilerin yönetimine bırakılmadığı halde su hakkını ihlal eder şekilde yürütülme riski taşıyacaklardır.

Türkiye özelinde su hakkının somutlaştırılmasına ilişkin olarak içme suyu ve kanalizasyon hizmetleri başlığına dair vardığımız diğer bir sonuç, ekonomik erişilebilirliğin sağlanması açısından sosyal bedellendirme ilkeleri çerçevesinde bedellendirme kaynakları olan vergiler ve benzeri yükümlülükler ile tarife bazlı ücretler arasında sübvansiyonlar ve yardımlar ile nasıl bir denge kurulduğunun şeffaflaşması gerektiğidir. Su ve kanalizasyon idareleri ile mahalli idarelerin ücretlendirme hususunda tüm gider ve gelirlerini açık bir şekilde ortaya koyması ve hesap sorulabilirliğin sağlanması gerekmektedir. Ayrıca, ücretlerin tahsil edilememesi gerekçesiyle veya hiçbir koşulda içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerine erişimin, günlük kişisel ihtiyacı karşılamayacak şekilde sınırlandırılmayacağı hükmü içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerini yürüten tüm idareler tarafından kabul edilmeli ve hayata geçirilmelidir.

Türkiye özelinde su hakkının somutlaştırılmasına ilişkin olarak içme suyu ve kanalizasyon kolluğu başlığına dair vardığımız ilk sonuç, içme ve kullanma suyunun temin edildiği su kaynaklarının korunmasına yönelik olarak yapılan idari genel düzenlemelerin su hakkı bakımından bazı kabul edilmez hükümler içermesidir.

Örneğin İçme – Kullanma Suyu Havzalarının Korunmasına Dair Yönetmelik uyarınca kentsel atıksuların havza dışındaki atıksu altyapı tesislerine iletilmesinin

teknik ve ekonomik olarak mümkün olmadığı hallerde, içme ve kullanma suyu temin edilecek su havzalarındaki orta ve uzun mesafeli koruma alanlarındaki atıksu altyapı tesisine verilmesi veya akarsuyun üzerindeki su alma yapısından sonra akarsu mansabına (akış yönünde) deşarjı mümkündür. Ancak içme ve kullanma suyu havzalarına atıksuyun deşarjı katiyen yasak olmalıdır; zira orta ve uzun mesafeli koruma alanlarından süzülerek de olsa atıksu içme suyuna karışabilecektir; benzer şekilde içme suyu elde edilen akarsuyu mansabına bırakılan atıksu diğer bir köy, belde veya şehrin içme suyu elde ettiği yere kadar kirlilik yaratarak tehlike oluşturabilecektir. Kaldı ki sözkonusu yönetmelik, atıksuların havza dışına, bu mümkün değilse orta ve uzun mesafeli koruma alanındaki atıksu altyapı tesisine, bunlar mümkün değilse su kalitesini olumsuz yönde etkilemeyecek seviyede ileri arıtmadan geçirilmek şartı ile içme-kullanma suyu kaynağına deşarjın kabul etmektedir; ki bu düzenlemenin haklı bir şekilde Danıştay tarafından (14. D., E.2017/4471, T.03/07/2018) yürütmesi durdurulmuştur. Yeraltı Sularının Kirlenmeye ve Bozulmaya Karşı Korunması Hk. Yönetmelik uyarınca nasıl ki atıksuların, kalitesi ne olursa olsun yeraltı sularına doğrudan deşarjı, yani zemin veya zemin altından süzülmesizin, yeraltı suyuna ve koruma alanlarına doğrudan deşarjı yasak ise içme ve kullanma suyu temin edilen ve edilmesi planlanan her türlü yüzey suları ile mutlak ve kısa mesafeli koruma alanlarına da atıksuların deşarjının hiçbir istisnası olmaksızın yasak olması gerektiği kanaatindeyiz.

Bir başka örnek yine İçme – Kullanma Suyu Havzalarının Korunmasına Dair Yönetmelik uyarınca mutlak koruma alanlarında organik tarım faaliyetlerinin yapılamayacağı teknik olarak raporlanması halinde iyi tarım uygulamalarına izin verilebilmesidir. Belirli miktarda kimyasal ve gübre ile tarım uygulamasına izin veren bu hükmün, yine içme ve kullanma suyu elde edilecek su kaynağının kirletilmesine sebep olarak su hakkını tehlikeye attığından yine yukarıdaki Danıştay kararıyla yürütmesinin durdurulduğunu belirtmek gerekir.

Kanalizasyon kolları açısından önem taşıyan bir diğer husus konut ve işyerlerinin kanalizasyona atılması yasak maddeleri deşarj etmesinin denetlenememesi ve bu maddelerin deşarjı sebebiyle kanalizasyon ve atıksu tesisleri altyapılarının ciddi hasar görmesidir. Özellikle konut ve işyerlerinde bitkisel ve madeni atık yağların atıksu ile karıştırılarak kanalizasyona deşarj edilmesi denetlenememektedir. Denetim yapılmadığı hallerde yasakların anlamsız kalması söz konusu olup; bu handikapı aşmak için katı atık ve atık yağ toplama, uzaklaştırma ve bertaraf hizmetlerinin

altyapısı ve işletmesinin kanalizasyon kolluğu yasaklarına uyulmasını sağlayacak ve kanalizasyon hizmetine yük bindirmeyecek şekilde yeniden ele alınması da gerekmektedir.

Genel olarak içme suyu ve kanalizasyon kolluğunda, içme suyu elde edilecek su kaynaklarını korumak açısından idari tedbirlerin yeterli bir çerçeveye oturduğunun, uygun tedbirlerin ve cezaların öngörüldüğünün kanaatindeyiz. Ancak içme suyu kolluğu alanının merkezi ve yerinden yönetimdeki birden fazla idarenin görev alanını ilgilendiren niteliği kolluk yetkilerinin çatışmasına sebep olma potansiyelini beraberinde getirmektedir. Ekleme gerekir ki, her ne kadar çalışmamızda sadece içme ve kişisel ihtiyaçları karşılamak üzere elde edilecek suyu üreten kaynaklara yönelik kolluk faaliyetini ele almış olsak da su döngüsü ve ekosistemlerin bütünlüğü dikkate alındığında diğer sektörlere tahsis edilen su kaynaklarının nasıl kullanıldığı da su hakkı açısından önem taşıyacaktır. Bu bakımdan su kolluğu ayrı bir çalışma alanı olarak da ele alınabilecektir.

Su hakkının bir insan hakkı olarak tanınmasını talep edenler suların özelleştirilmesine de şiddetle karşı çıkmaktadırlar. Lakin özelleştirme kavramı ekonomik ve hukuki anlamda geniş bir kapsama yayılan bir kavram olup, su kaynağının sektörel tahsisini, su kaynağının münferit tahsisini, ambalajlı içme suyu dağıtımının kamu hizmeti olarak düzenlenmemesini, içme suyu hizmetinin altyapısının oluşturulmasına veya idareye birtakım mal/hizmet sunulmasını ve nihayetinde içme suyu hizmetinin özel kişi tarafından yürütülmesini ifade edebilmektedir.

Türkiye’de ne kamu hizmeti niteliği taşıyan içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinin ne de içme suyu ve kanalizasyon kolluğu faaliyetinin tamamen özel kişiye devri söz konusu değildir. Teknolojik ve ekonomik gelişmeler ile doğal tekel şartları yıkılmadığı sürece idarenin asli sorumluluğunda kalacak içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinin, sadece altyapı kurulumu veya hizmet alımı açısından uluslararası taahhütler gereğince özelleştirilmesi söz konusu olmaktadır ve kanaatimizce bu durum ekonomik erişilebilirliği sağlama hususu dışında su hakkını bizatihi tehdit eder nitelikte değildir. Su hakkının tanınması, Türk hukuku açısından içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinin altyapısının kurulmasını, işletilmesini ve dağıtımın yapılması ile diğer yan hizmetlerin sunumunun özel kişiye bırakılmaması gerektiği sonucunu doğurmayacaktır. Ancak yasa koyucunun, su hakkını anayasal teminata kavuşturan tıpkı Bolivya, Ekvador ve Nikaragua’da olduğu gibi içme suyu

ve kanalizasyon hizmetlerinin hiçbir aşamasının özelleştirilmemesi konusunda bir irade ortaya koymasının da özel kişilerin özel teşebbüslerde bulunma ve kamu hizmetine girme hakkını engellemeyeceğini de belirtmek gerekir.

Nihai olarak altını tekrar çizmek isteriz ki suyun varlığı, önemi ve bir hakkın konusu olması günümüze kadar antroposentrik bir bakış açısıyla tartışılabilmiş ve bu çalışmada da odak noktası insan varlığının temel ihtiyaçları ve yaşamı ile suyun ilişkisi olmuştur. Bu yaklaşımın temel gerekçesi ise ‘hak’ kavramının evriminde yatmaktadır. ‘Hak’, hukuki tartışmalar çerçevesinde önce ‘özgür erkek’in, sonra ‘özgür kadın’ın, sonra ‘özgür insan’ın, daha sonra ise korunabilir varlığının ne zaman başladığı tartışması bir kenara bırakılırsa ‘insan’ın, daha sonra tüzel kişilerin olmuştur. Hak öznesi kavramının doğal veya biyolojik bir süreçten ziyade siyasi kararlara⁹³⁸ dayalı evrimi sona ermiş değildir. Hak öznesi kavramı günümüzde dahi değişmekte; halkların ve daha sonra dünya üzerinde yaşayan diğer canlılar, çevre ve ekosistemlerin hak öznesi olarak kabul edilmesi yönünde gelişmeler süregelmektedir.

Tabi ki su hakkının hem ulusal boyutta hem de uluslararası gündemde öznesinin insan olmaktan çıkması ve amacının da sadece insanın yaşamını sürdürebilmesi, maddi ve manevi varlığını geliştirebilmesini sağlamak amacını aşması; sürdürülebilir bir çevre ve yaşam döngüsü için, tüm ekosistemlerin ve gelecek nesillerin yaşamasına imkân sağlayacak bir çevrenin varolma hakkına yönelik olarak ele alınması da mümkündür. Ancak her ne kadar tüm canlıların ve çevrenin varlığını sürdürebilmesi için sudan yararlanabilmeleri gerektiği ulusal ve uluslararası tüm mecralarda kabul edilmekteyse de ekosistemlerin varlık amacını insan hayatını sürdürebilmesini sağlamaya bağlayan antroposentrik yaklaşımdan vazgeçilmesi ve su hakkının ekosentrik bir yaklaşımla tekrar formüle edilmesi günümüzde yaygınlaşmış bir yaklaşım değildir. Zira bu yaklaşımlar ile su hakkı konusunda asgari müştereklerde buluşmak insan hakkı olarak dahi tanımlanması zorlaşmakta, su hakkı kavramı belirsizleşmekte ve hayata geçirilememektedir.

İlerleyen zamanlarda hayvanlar ve bitkiler dahil olmak üzere diğer tüm canlıların ve hatta hayatın oluşumuna imkân sağlayan suyun kendisinin var olma ve varlığını geliştirme hakkına sahip olduğuna ve bu hakkın nasıl korunacağına ilişkin tartışmalar yapılmaya devam edecek, belki su hakkı değil ama çevrenin ve suyun varolma hakkı şeklinde bir dayanışma hakkı olarak ayrıca formüle edilecektir.

⁹³⁸ SHELTON Dinah, “Nature as a legal person”, *Vertigo - la revue électronique en sciences de l'environnement*, S:22, 2015

En nihayetinde çalışmamız dünya üzerindeki su ve ‘dünya’ küresinin su krizi ile sınırlı kalmıştır. Ancak kâinattaki suyun büyük bir miktarının aslında yıldız oluşumlarının bir yan ürünü olarak ortaya çıktığı belirtilmekle birlikte NASA, dünyaya 12 milyar ışık yılı uzaklıkta bulunan bir kuazarın etrafında, dünyadaki tüm okyanus sularının miktarının 140 trilyon daha fazlasını içeren devasa bir su bulutunun keşfedildiği açıklanmıştır⁹³⁹. Moleküler birleşimindeki hidrojen ve oksijenin kâinatta en çok bulunan elementler olması sebebiyle suyun, Samanyolu galaksisi başta olmak üzere kâinatta birçok galakside bulunabileceği tahmin edilmektedir. Bu durum karşısında teknolojik gelişimin akıl sınırlarını zorladığı ve galaksiler arası yolculuğun mümkün olduğu yeni bir çağda keşfedilecek suyun üzerindeki kaynak mülkiyeti ve kullanım hakları da uluslararası mecrada tartışma konusu olacaktır.

⁹³⁹ CLAVIN Whitney; BUIS Alan, *Astronomers find largest, most distant reservoir of water*, NASA, 22/07/2011, (E.T.01/06/2019)

EK TABLOLAR *

EK TABLO 1: Su hakkını düzenleyen anayasalar:

Bolivya Anayasası	<i>Kısım I (Devletin Temel Kaideleri: Haklar, Ödevler ve Teminatlar)</i> <i>Kitap II (Temel Haklar ve Teminatlar)</i> <i>Bölüm II (İlkeler, Değerler ve Devletin Amaçları)</i> md.16: “(1) Herkes su ve gıda hakkına sahiptir.” md.20: “(1) Herkes, hanesinde içme suyu, kanalizasyon, elektrik, gaz, posta ve iletişim hizmetlerine umumi ve hakkaniyetli erişim hakkına sahiptir. (2) Temel hizmetlerin kamu, karma, ortaklaşa [ko-operatif] ve komün tüzel kişiliklerince yürütülmesinden Devlet sorumludur. Elektrik, gaz ve iletişim hizmetleri özel şirketler tarafından sözleşmeler ile sağlanabilir. Bu hizmetlerin yürütülmesinde erişilebilirlik, devamlılık, kalite, etkinlik, erişilebilirlik, umumiyet, hakkaniyetli ücretlendirme ve yeterli kapsama; sosyal katılım ve kontrol; sorumluluk ilkeleri esas alınır. (3) İçme suyu ve kanalizasyon sistemlerine erişim insan hakkı olup, imtiyaz veya özelleştirme konusu olamaz ve kanunun öngördüğü lisans ve izin rejimine tabidir.” <i>Kısım III (Devlet Mülki Yapılanması ve Organizasyonu)</i> <i>Kitap I (Devletin Mülki Organizasyonu)</i> <i>Bölüm VIII (Yetkilerin Dağılımı)</i> md.298: “(2) Devletin merkezi yönetimi aşağıdakiler üzerinde münhasır yetkiye sahiptir: [...] (-4.) Mineraller, elektromanyetik spektrum, genetik ve biyogenetik kaynaklar ve su kaynakları dahil olmak üzere stratejik doğal kaynaklar.” md.299: “(2) Aşağıdaki yetkiler eşzamanlı olarak Devletin merkezi yönetimi ile otonom yerel tüzel kişilikler tarafından kullanılır: [...] (-9.) İçme suyu projeleri ve katı atık tasfiyesi.” md.304: “(3) Kırsal yerli tabii organizasyonlar eşzamanlı olarak aşağıdaki yetkileri kullanabilir: (-4.) Kendi bölgelerinde, Devlet politikası çerçevesi içinde, sulama sistemleri, hidrolik kaynaklar, su ve enerji kaynakları.” <i>Kısım IV (Devletin Ekonomik Yapılanması ve Organizasyonu)</i> <i>Kitap II (Çevre, Doğal Kaynaklar, Toprak ve Arazi)</i> <i>Bölüm I (Genel Konular)</i> md.309: “Devlet ekonomik örgüt şekli, aşağıdaki amaçlara uyan teşebbüsler ve devlet malı olan diğer ekonomik varlıkları kapsar: [...] (-2.) İçme suyu ve kanalizasyon temel hizmetlerini doğrudan veya kamusal, komünel, kooperatif veya karma teşebbüsler eliyle yönetmek.” <i>Bölüm II (Doğal Kaynaklar)</i> md.348: “Tüm halleri ile mineraller, hidrokarbonlar, su, hava, toprak ve yeraltı, ormanlar, biyoçeşitlilik, elektromanyetik spektrum ve tüm elementler ile kullanılabilir fiziki güçler doğal kaynak sayılırlar.”
-------------------	--

* Ek tablolarda yer alan anayasalar, Comparative Constitutions Project tarafından hazırlanan ve 194 ülkenin anayasasının yer aldığı www.constituteproject.org adresinde yer alan İngilizce çevirileri esas alınarak incelenmiştir. Ayrıca bazı anayasalar için ek kaynak da sunulmuştur. Gerek metin içerisinde gerek ek tablolarda bu hükümlerin çevirisi yazar tarafından yapılmıştır. Tutarlılık sağlamak adına Title - Kitap, Chapter - Bölüm, Part - Kısım, Section - Faisıl olarak çevrilmiştir.

	<i>Bölüm V (Su Kaynakları)</i> md.373: “(1) Su, halkın egemenliği çerçevesinde, yaşam için temel bir haktır. Devlet suyun kullanımında ve suya erişimde dayanışma, bütünüleyicilik, karşılıklılık, hakkaniyet, çeşitlilik ve sürdürülebilirlik ilkelerinin dayanak alınmasını sağlar.” (2) Yerüstü ve yeraltı su kaynakları her durumlarıyla, sınırlı, hassas, stratejik kaynaklardır ve sosyal, kültürel ve çevresel işlevlere hizmet eder. Bu kaynaklar [su kaynakları] özel mülkiyete konu olamaz; su kaynakları ile su hizmetleri imtiyaz olarak verilemez, bunlar yasa uyarınca bir lisanslama, kayıt ve yetkilendirme sistemine tabidir. md.374: “(1) Devlet yaşam için su kullanımının önceliklendirilmesini korur ve temin eder. Devlet, su kaynaklarının kullanımının, tüm yurttaşların suya erişimini teminat altına almak suretiyle, sosyal katılımı sağlayarak, uygun ve sürdürülebilir şekilde yönetimi, düzenlenmesi, korunması ve planlanması ile yükümlüdür. Yasa tüm kullanımların koşul ve sınırlarını düzenler. (2) Devlet, tüm komünlerin, yerel makamların ve kırsal yerli tabii organizasyonların sürdürülebilir su kullanım ve yönetim hakkını tanır, saygı duyar ve korur.” md.375: “Devlet su kaynaklarının ve havzaların, sulama, gıda güvenliği ve temel hizmetler için yönetimini ve sürdürülebilir idaresini, komünlerin gelenek ve kullanımlarına saygı duyarak regüle eder.” md.376: “Devlet su kaynakları ve nehir aracı alanlarda, ekosistemlere zarar veren, akım hacmini azaltan eylemlerden kaçınır ve bunların doğal hallerini muhafaza eder.” md.377: “(1) Su kaynakları hakkında Devlet tarafından imzalanan her bir uluslararası anlaşma, devletin bağımsızlığını garanti eder ve Devletin menfaatine öncelik tanır. (2) Devlet insanların entegrasyonuna katkı sağlayan su zenginliğinin muhafazası için ulusal ve sınıraşan suları her daim korur.” <i>Bölüm VII (Biyçeşitlilik, Koka, Korunan Alanlar ve Orman Kaynakları)</i> <i>Fasıl IV (Orman Kaynakları)</i> md.389: “2. Kanun toprağın ve su kütlelerinin uzun süreli muhafazasını garanti etmek adına dahili kullanım için ekolojik geçiş ve imar haklarını düzenler.”
Ekvador Anayasası	<i>Kitap I (Devletin Kurucu Unsurları)</i> <i>Bölüm I (Temel İlkeler)</i> md.3: “Devlet’in temel görevleri: (1) yurttaşların bu anayasada ve uluslararası belgelerde öngörülen haklara, özellikle eğitim, sağlık, yiyecek, sosyal güvenlik ve su haklarına, hiçbir ayrımcılık yapılmaksızın gerçekten sahip olmasını temin etmek, [...]’dir.” <i>Kitap II (Haklar)</i> <i>Bölüm 2 (İyi Yaşam Hakları)</i> <i>Fasıl 1 (Su ve Gıda)</i> md.12: “Su hakkı temeldir ve vazgeçilemez. Su kamunun kullanımı için milli stratejik bir varlıktır ve devredilemez, zamanaşımına tabi değildir, hacizden bağıştıktır ve yaşam için temeldir.” <i>Fasıl 2 (Sağlıklı Çevre)</i>

md.15: “Devlet kamu ve özel sektörlerde, çevresel temiz teknolojilerin ve kirlilik yaratmayan ve az etkili alternatif enerji kaynaklarının kullanımını destekler. Enerji bağımsızlığı gıda bağımsızlığına halel getirecek şekilde sağlanamaz ve su hakkına etki edemez.”

Fasıl 7 (Sağlık)

md.32: “Sağlık, gerçekleştirilmesi su, gıda, eğitim, spor, çalışma, sosyal güvenlik, sağlıklı çevre ve iyi yaşam hakkını destekleyen haklar dahil olmak üzere diğer hakların kullanılması ile bağlantılı, Devlet tarafından teminat altına alınmış bir haktır.”

Bölüm 6 (Hürriyet Hakkı)

md.66: “Kişilerin aşağıdaki hakları tanınmış ve teminat altına alınmıştır: [...] (-2.) sağlık, gıda ve beslenme, temiz su, konut, çevresel sanitasyon, eğitim, çalışma, iş bulma, dinlenme ve eğlenme, spor, giyinme, sosyal güvenlik ve diğer gerekli sosyal hizmetleri temin eden saygın bir yaşam sürme hakkı.”

Kitap V (Devletin Mülki Organizasyonu)

Bölüm 4 (Yetki Sistemi)

md.261: “Merkezi devlet aşağıdakiler üzerinde münhasır yetkiye sahiptir. [...] (-11.) Enerji kaynakları, mineraller, petrol ve gaz, ile su kaynakları, biyoçeşitlilik ve orman kaynakları.”

md.264: “Belediyeler, [...] (-4.) içme suyu, kanalizasyon, atıksu arıtım, katı atık yönetimi, çevre iyileştirme ve kanunla öngörülen diğer hizmetleri yürütmekle, münhasıran görevlidir.”

Kitap VI (Kalkınma Yapısı)

Bölüm 1

md.276: “Kalkınma yapılanması aşağıdaki amaçları taşır: [...] (-4.) kişiler ve komünlerin suya, havaya ve toprağa, yerüstü kaynaklarının nimetlerine ve doğal varlıklara hakkaniyetli, devamlı ve kaliteli erişimini sağlayacak şekilde doğayı sağaltmak ve korumak ile sağlıklı ve sürdürülebilir çevreyi sürdürmek”

Bölüm 3 (Gıda Bağımsızlığı)

md.282: “(2) Büyük arzda çiftçilik ve arazi toplulaştırması ile su ve su kaynaklarının tekelleştirilmesi ve özelleştirilmesi yasaktır. (3) Devlet gıda üretimi için sulama suyu kullanım ve yönetimini, hakkaniyet, etkinlik ve çevresel sürdürülebilirlik ilkelerine uygun şekilde düzenler.

Bölüm 5 (Stratejik Sektörler, Hizmetler ve Devlet Teşebbüsleri)

md.313: “(1) Devlet stratejik sektörleri, çevresel sürdürülebilirlik, önlem alma, önleme ve etkinlik ilkelerini izleyerek idare, düzenleme, denetleme ve yönetim hakkını rezerv eder. (2) Devletin karar alma ve münhasır yönetimi altında olan stratejik sektörler önem ve nicelikleri uyarınca ekonomik, sosyal, politik veya çevresel belirleyici bir etki uygulayan sektörlerdir ve hakların tam uygulanması ve toplumun genel refahına yönelik olmalıdır. (3) Aşağıdakiler stratejik sektör sayılır: tüm halleriyle enerji, telekomünikasyon, yenilenemeyen doğal kaynaklar, petrol ve doğalgaz iletimi ve rafinerisi, biyoçeşitlilik ve genetik miras, radyo spektrumu, su ve kanunla belirlenen diğerleri.”

	md.314: “(1) Devlet, içme ve sulama suyu, sanitasyon, elektrik, telekomünikasyon, yollar, liman ve havalimanı tesisleri ve kanunla belirlenen diğer hizmetlerinin yürütülmesinden sorumludur. (2) Devlet kamu hizmetlerinin yürütülmesinde yükümlülük, genellik, yeknesaklık, etkinlik, sorumluluk, evrensellik, erişilebilirlik, düzenlilik, devamlılık ve kalitelilik ilkelerini esas alır. Devlet kamu hizmetlerinden alınacak ücretlerin ve harçların hakkaniyetli olması için gerekli önlemleri alır ve bunların regülasyonu ve denetimini sağlar.” md.318: “(1) Su kamunun kullanımı için ülkenin stratejik mirasının bir parçasıdır; Devletin devredilemez bir malıdır ve zamanaşımına tabi değildir. Doğa ve insan varlığı için yaşamsal bir elementtir. Su konusunda her türlü özelleştirme yasaktır. (2) Su yönetimi münhasıran devlet veya komün temellidir. Kanalizasyon ve içme ile sulama suyu dağıtımı kamu hizmetleri münhasıran devlet veya komün tüzel kişilikleri tarafından yürütülür. (3) Devlet, suyun yönetimine ve [su hakkını somutlaştırmaya yönelik] kamu hizmetlerini yürüten yerel inisiyatifleri kamu ve yerel kamu hizmetleri kurumları arasında ortaklıkları teşvik ederek geliştirir. (4) Devlet, su konusunda tek otorite olarak, insani tüketim, gıda egemenliğini teminat altına almak üzere sulama, ekolojik varlık ve üretim faaliyetleri için gerekli su kaynaklarının bu öncelik sırası ile planlanması ve yönetilmesinden doğrudan sorumludur. Kamu, özel kesim ve amme dayanışma sektörlerince üretim faaliyetleri için suyun kullanımı kanuna uygun şekilde verilen devlet iznine tabidir.” <i>Bölüm 6 (İşgücü ve Üretim)</i> <i>Fasıl 3 (Çalışma Formları ve Ücret)</i> md.326: “Çalışma hakkı aşağıdaki ilkelerle desteklenir: [...] (-15.) Sağlık ve çevresel sanitasyon, eğitim, adalet, itfaiye, sosyal güvenlik, elektrik, temiz su ve kanalizasyon, petrol ve gaz üretimi, yakıt işlemesi, iletimi ve dağıtımı, toplu yolcu taşımacılığı, postahane ve telekomünikasyon kamu hizmetlerinin kesintisi yasaktır. Kanun bu hizmetlerin işletilmesini garanti etmek amacıyla sınırları belirler.” md.411: “(1) Devlet su kaynaklarının, havzaların ve su döngüsü ile ilgili ekolojik akımların korunmasını, ıslahını ve bütünsel yönetimini temin eder. Suyun nitelik ve niceliği ile ekosistemlerin dengesini etkileyecek, özellikle su kıymetli kaynak ve alanlarındaki tüm faaliyetler regüle edilir. (2) Ekosistemlerin sürdürülebilirliği ve insani tüketim su kullanımı ve geliştirilmesinde öncelik taşır. (3) Su yönetiminden sorumlu makam, planlanmasından, regülasyonundan ve denetiminden sorumludur. Bu makam ekosistemik yaklaşıma dayanan su yönetimini garanti etmek üzere çevresel yönetim ile sorumlu makamla işbirliği ve koordinasyon içinde olmalıdır.”
Fas Anayasası	<i>Kitap II (Temel Hürriyetler ve Haklar)</i> md.31: “Devlet, kamu kurumları ve yerel yönetimler, tüm kadın ve erkek vatandaşların aşağıdaki haklardan eşit şekilde ve koşullarda yararlanmaları amacıyla tüm imkânların seferber edilmesine çalışırlar: - suya erişim hakkı ve sağlıklı çevre hakkı;” [“L’Etat, les établissements publics et les collectivités territoriales œuvrent à la mobilisation de tous les moyens disponibles pour faciliter l’égal accès

	des citoyennes et des citoyens aux conditions leur permettant de jouir du droit: -à l'accès à l'eau et à un environnement sain"; http://www.sgg.gov.ma/Portals/0/constitution/constitution_2011_Fr.pdf?ver=2014-11-10-112908-800]
Fiji Anayasası	<i>Bölüm 2 (Haklar Beyannamesi)</i> md.36 (Uygun Gıda ve Su Hakkı): “Devlet, sahip olduğu uygun tüm kaynakları dahilinde, herkesin açlıktan kurtulma, kabul edilebilir miktarda uygun gıdaya ve yeterli miktarda temiz ve güvenilir suya sahip olma hakkını kademeli şekilde gerçekleştirmek üzere makul tedbirler alır. (2) Bu fasıldaki hakların uygulanmasında, Devlet hakkın uygulanması için gerekli kaynaklara sahip olmadığını iddia ederse, kaynakların müsait olmadığını kanıtlamak Devlet’in yükümlülüğüdür.” http://www.fiji.gov.fj/Govt--Publications/Constitution.aspx
Gambiya Anayasası	<i>Bölüm XX. (Devlet Politikasını Yönlendirici İlkeler)</i> 216 (Sosyal Amaçlar) “4. Devlet, herkesin temiz ve güvenilir suya, uygun sağlık ve tıbbi hizmetlere, yaşanabilir konuta, yeterli gıdaya ve güvenliğe eşit erişimini sağlamak için uğraşır.”
Güney Afrika Anayasası	<i>Bölüm 2 (Haklar Beyannamesi)</i> 24 (Çevre) “Herkes a. Sağlık ve refahına zarar vermeyecek bir çevrede yaşama, b. Mevcut ve gelecek kuşakların menfaati için i. çevre kirliliğini ve ekolojik bozulmayı önleyen; ii. muhafazayı teşvik eden; ve iii. ekolojik sürdürülebilir kalkınma ile doğal kaynakların ekonomik ve sosyal meşru kalkınmayı hedefleyen şekilde kullanılmasını temin eden makul yasal ve diğer önlemlerle çevrenin korunması hakkına sahiptir.” 27(Sağlık Hizmetleri, Gıda, Su ve Sosyal Güvenlik) “Herkesin [...] b. yeterli miktarda gıda ve suya ve [...] erişime hakkı vardır.” <i>Bölüm 9 (Anayasal Demokrasiyi Destekleyen Devlet Kuruluşları)</i> <i>Kısım B (Güney Afrika İnsan Hakları Komisyonu)</i> 184 (Güney Afrika İnsan Hakları Komisyonunun Görevleri) “3. Her yıl, Güney Afrika İnsan Hakları Komisyonu devletin ilgili organlarından Komisyona Haklar Beyannamesinde yer alan konut, sağlık, gıda, su, sosyal güvenlik, eğitim ve çevre hakların gerçekleştirilmesi alınan tedbirler hakkında bilgi sağlanmasını talep etmelidir.” Program 4 (Eşzamanlı Ulusal ve Yerel Yasama Yetkisinin Görev Alanları) Kısım B Aşağıdaki yerel hükümet 155(6)(a) ve (7)’inci fasılda geçenler kapsamındaki konular: “-Su ve sanitasyon hizmetlerinin içme suyu temin sistemleri ve evsel atıksu ve kanalizasyon uzaklaştırma sistemleri” http://www.gov.za/documents/constitution-republic-south-africa-1996
Honduras Anayasası	<i>Kitap III (Beyanlar, Haklar, ve Teminatlar)</i> <i>Bölüm VII (Sağlık)</i>

	md.145 “(1) Sağlığını koruma hakkı tanınır. Herkes şahsının ve cemaatin sağlığının geliştirilmesi ve korunmasına katılmalıdır. Devlet, toplum sağlığını korumaya elverişli bir çevrenin devamlılığını sağlar. Dolayısıyla, su ve sanitasyona erişim bir insan hakkıdır. Su ve sanitasyonu kullanma ve yararlanma hakkaniyetli ve tercihen insani tüketime yönelik olmalıdır. (2) Ayrıca, su kaynakları muhafaza edilmeli ve yaşam ve sağlığa zarar verilmemelidir.”
Kenya Anayasası	<i>Bölüm 4 (Haklar Beyannamesi)</i> <i>Kısım 2 (Haklar ve Temel Hürriyetler)</i> 43 (Ekonomik ve Sosyal Haklar): “(1) Herkesin: d. yeterli miktarda temiz ve güvenilir suya; [...] hakkı vardır.” <i>Kısım 3 (Hakların Özgül Uygulaması)</i> 56 (Azınlıklar ve Marjinalize Gruplar): “Devlet, azınlıklar ve marjinal grupların [...] e. suya, sağlık hizmetlerine ve [...] makul erişimi sağlamak üzere tasarlanmış pozitif ayrımcılık eylem programları uygular.” <i>Bölüm 5 (Arazi ve Çevre)</i> <i>Part 1 (Arazi)</i> 62 (Kamu Arazisi): “(1) Kamu arazisi: [...] g. Madde 63(2)(d)(i)’nin uygulandığı ormanlar haricindeki hükümet ormanları; hükümet vahşi yaşam rezervleri, su toplama alanları, milli parklar, hükümet hayvan barınakları ve özel korunan alanlar; i. tüm nehirler, göller ve Parlamento tarafından çıkarılan kanunla tanımlanan diğer su kütleleri [...]; l. Suyun en yüksek ve en alt seviyesi arasında kalan tüm arazi [...]’dir.” <i>Bölüm 12 (Kamu Maliyesi)</i> <i>Kısım 1 (Kamu Maliyesinin İlkeleri ve Çerçevesi)</i> 204 (Denkleştirme Fonu): “(2) Milli hükümet, sadece marjinal alanlara su, yollar, sağlık tesisleri ve elektrik hizmetlerinin kalitesini olabildiğince diğer alanlardaki halkın genellikle yararlandığı düzeye taşımak amacıyla üzere Denkleştirme Fonu’nu kullanır.” <i>Bölüm 17 (Genel Hükümler)</i> 260 (Yorum): Bu anayasada açıkça aksi belirtilmediği sürece -‘arazi’ [...]; b. üzerinde veya altındaki herhangi su kütlelerini; [...] içerir. <i>Programlar</i> <i>Dördüncü Program (Görevlerin Ulusal Hükümet ve İlçe Hükümetleri Arasında Dağıtımı (Madde 185 (2), 186 (1) ve 187 (2)))</i> <i>Kısım 1 (Ulusal Hükümet):</i> “(-2.) Uluslararası suların ve su kaynaklarının kullanımı. (-22.) Çevre ve doğal kaynakların ve sürdürülebilir kalkınma sistemi kurulması görüşüyle korunması ve özellikle- [...] c. su koruması, yeterli artık suyun güvenceye alınması, hidrolik mühendislik ve barajların güvenliği.” <i>Kısım 2 (İlçe Hükümetleri):</i> “İlçelerin görev ve yetkileri şunlardır- (-10.) Doğal kaynaklar ve -a. toprak ve su muhafazasını kapsayan çevre muhafazası konularında milli hükümet özel politikalarını uygulamak; ve (-11.) - a. yerleşik alanlarda fırtına su

	sistemleri; ve b.su ve sanitasyon hizmetlerini kapsayan ilçe kamu altyapı ve hizmetlerini yürütmek” https://www.kenyaembassy.com/pdfs/The%20Constitution%20of%20Kenya.pdf
Kolombiya Anayasası	<i>Kitap XII (Ekonomi ve Kamusal Finansman Rejimi)</i> <i>Bölüm V (Devletin Sosyal Amacı ve Kamu Hizmetleri)</i> md.366: (Makul standartlarda yaşama hakkı) “1. Genel esenlik ve toplumun yaşam kalitesinin artırılması devletin sosyal amaçlarıdır. Devlet faaliyetlerinin temel amaçlarından biri yerine getirilmemiş kamu sağlığı, eğitim, çevre ve içme suyu ihtiyaçlarının giderilmesidir. 2. Bu amaçla, merkezi ve yerel planlama ile bütçelemeye kamu sosyal harcamaları diğer tahsisata göre öncelik sahibidir.”
Kongo Demokratik Cumhuriyeti Anayasası	<i>Kitap II (İnsan Hakları, Temel Hürriyetler ve Vatandaşlar ile Devletin Ödevleri Hakkında)</i> <i>Bölüm 2 (Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Hakkında)</i> md.48 “İnsan onuruna yaraşır konut, içme suyuna ve elektrik enerjisine erişim hakları garanti edilir. Kanun bu hakların uygulama şekillerini düzenler.”
Maldivler Anayasası	<i>Bölüm II (Temel Haklar ve Özgürlükler)</i> md.23 (Ekonomik ve Sosyal Haklar) “Her vatandaş, bu Anayasasa’da yer alan ve aşağıda sayılan haklara sahiptir ve Devlet imkan ve kaynakları dahilinde bu hakların tedricen gerçekleştirilmesi için makul tedbirleri alır: a. yeterli ve [...] temiz su; [...] d. sağlıklı ve ekolojik olarak dengeli bir çevre; [...] (f) yerleşime konu her bir adada yeterli standartlarda kanalizasyon sisteminin kurulması” https://storage.googleapis.com/presidency.gov.mv/Documents/ConstitutionOfMaldives.pdf
Meksika Anayasası	<i>Kitap Bir</i> <i>Bölüm I. İnsan Hakları ve Teminatları</i> md.4: “[6] Herkesin, kişisel ve evsel tüketimi için yeterli, sağlıklı, kabul edilebilir ve ekonomik olarak karşılanabilir suya erişim, temin ve atıksu drenaj hakkı vardır. Devlet, bu hakkı teminat altına alır ve temiz su kaynaklarının hakkaniyetli şekilde kullanımı ile temiz su kaynaklarına sürdürülebilir erişimin esas, ödenek (sübvansiyon/destek) ve kullanım usulleri ile bu amaçları gerçekleştirmek üzere Federasyon, yerel hükümetler ve belediyelerin yanı sıra vatandaşların katılımının sağlanmasını kanunla düzenler.” https://www2.juridicas.unam.mx/constitucion-reordenada-consolidada/en/vigente
Mısır Anayasası	<i>Bölüm Üç (Kamu Hakları, Hürriyetleri ve Ödevleri)</i> md.79 (Gıda) “Her vatandaşın sağlıklı, yeterli miktarda gıda ve temiz suya hakkı vardır.”

Nijer Anayasası	<i>II (İnsanların Hakları ve Ödevleri Hakkında)</i> md.12 “(1) Herkesin yasalar ile belirlenmiş koşullarda yaşama, sağlık, fiziksel ve ruhsal bütünlük, sağlıklı ve yeterli gıda temini, içme suyu, eğitim ve öğretim hakkı vardır. (2) Devlet, herkesin tam gelişiminin yanısıra temel ihtiyaçlarının ve hizmetlerin tatmin edildiğini temin eder.”
Nikaragua Anayasası	<i>Kitap VI (Milli Ekonomi, Toprak Reformu ve Kamu Maliyesi)</i> <i>Bölüm 1 (Milli Ekonomi)</i> md.105 “(1) Devlet, enerji, iletişim, su, ulaştırma, yol yapımı, limanlar ve havalimanları temel kamu hizmetlerinin desteklenmesi, kolaylaştırılması ve düzenlenmesiyle yükümlüdür ve bunlara erişim vezgeçilemez haklardır. (4) Devlet, temel tüketim mallarının ve hizmetlerinin kalitesini garanti eder [...] Bu alanlarda özel yatırımlar ve bunların şekli ile özel kişiler tarafından kullanıma ilişkin imtiyazlar her bir konu için kanunla düzenlenir. [...] (4) Temel tüketim malları üzerinde spekülasyonun ve tekelleşmenin önlenmesi için mal ve hizmetler üzerinde kalite kontrolünü temin etmek Devletin yükümlülüğündedir.”
Panama Anayasası	<i>Kitap III. Kişisel ve Sosyal Haklar ve Ödevler</i> <i>Bölüm 7. Ekoloji</i> md.118 “Devletin temel görevlerinden biri, halkın sağlıklı, kontaminasyonsuz (kirliliksiz), hava, su ve gıdaların insan yaşamının tam gelişimini sağlayan bir çevrede yaşamasını sağlamaktır.” md.119 “Devlet ve milli topraklarda yaşayan herkes, çevre kirliliğini engelleyen, ekolojik dengeyi tesis eden ve ekosistemlerin yok olmasını engelleyen ekonomik ve sosyal kalkınmayı desteklemekle yükümlüdür,” md.120 “Devlet, toprak, akarsu ve deniz yaşamının makul kullanımı ve bunlardan makul yararlanmanın yanı sıra toprak, orman ve suların kötüye kullanımını engelleme, bunların muhafazası, yenilenmesi ve baki kılınması için düzenleme, denetleme ve gerekli tedbirleri uygun zamanda uygulama yetkisine sahiptir.” <i>Kitap IX. Kamu Maliyesi</i> <i>Bölüm 1. Devletin Malları ve Hakları</i> md.258 “Aşağıdakiler Devlete ait olup kamu kullanımındadır ve bu sebeple özel tahsise konu olamaz: 1. Karasuları, göller ve akarsular, bunlar ile seyrüsefere elverişli nehirlerin, limanlar ve haliçlerin kıyıları ve sahilleri. Tüm bu mülk ücretsiz ve kamu yararına ait olup kanuni düzenlemelere tabidir. 2. Kamu hizmetlerine tahsis edilmiş toprak ve sular ve tüm iletişim kanalları; 3. Devletin kamusal sulama hizmetlerine tahsis edebileceği veya edilen topraklar ve sular [...]” md.259 “İletişim veya ulaşım araçları için ve diğer kamu hizmetleri girişimleri için toprak, yeraltı, orman ve suların kullanılmasına yönelik imtiyazlar, sosyal refah ve kamu yararından kaynaklanmalıdır.”
Slovenya Anayasası	md.70(a): (İçme Suyu Hakkı) “[1] Herkes içme suyuna erişim hakkına sahiptir. [2] Su kaynakları bir kamu malı olarak devlet tarafından yönetilir. [3] Öncelik olarak ve sürdürülebilirliği sağlamak amacıyla, su kaynakları halka içme ve ev işleri

	için kullanma suyu sağlamak amacıyla kullanılır ve bu bağlamda ticari bir mal değildir. [4] Halka yönelik içme ve ev işleri için kullanma suyu temini hizmeti devlet tarafından özerk yerel komünler eliyle ve kâr amacı gütmeksizin yürütülür.” md.72: (Sağlıklı Yaşam Çevresi) “Herkes kanunlar uyarınca sağlıklı bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. [2] Devlet sağlıklı bir yaşam çevresini destekler. Bu amaçla, ekonomik ve diğer faaliyetlerin koşulları ve nasıl yürütüleceği kanunla düzenlenir. [3] Kanun, yaşam çevresine zarar veren kişinin verdiği zararı hangi koşullarda ve ne ölçüde tazmin etmekle yükümlü olduğunu düzenler.” https://www.us-rs.si/media/constitution.-.2016.-.precisceni.dokument.dodan.70a.clen.pdf
Somali Anayasası	<i>Bölüm 2 (Vatandaşın Temel Hakları ve Ödevleri)</i> <i>İki (Haklar, Temel Kişisel Hürriyetler ve Sınırlamalar)</i> Md.27: (Ekonomik ve Sosyal Haklar) “1. Herkesin temiz ve içilebilir suya hakkı vardır.”
Tunus Anayasası	<i>Kitap İki (Haklar ve Hürriyetler)</i> md.44 (Su) “(1) Su hakkı teminat altına alınmalıdır. (2) Suyun muhafazası ve rasyonel kullanımı devlet ve toplumun ödevidir.”
Uganda Anayasası	<i>Milli Hedefler ve Devlet Politikasını Yönlendirici İlkeler</i> <i>Sosyal ve Ekonomik Hedefler</i> md.14 (Genel Sosyal ve Ekonomik Hedefler): “Devlet, sosyal adalet ve ekonomik kalkınmayı sağlamak amacıyla tüm Ugandalıların temel haklarını tatmin etmeye çalışır ve özellikle: [...] ve b. tüm Ugandalıların, eğitim, sağlık hizmetleri, temiz ve güvenilir su, iş, insan onuruna yaraşır barınma, uygun giyinme ve emeklilik ve emeklilik maaşına erişim hakkını gerçekleştirmesini temin eder.”
Uruguay Anayasası	<i>Fasıl II (Haklar, Ödevler ve Teminatlar)</i> <i>Bölüm II</i> md.47 “Su yaşam için temel bir doğal kaynaktır. İçme suyuna ve sanitoryona erişim temel insan hakları teşkil eder. (1) Su ve sanitoryona ilişkin milli politikaların temelleri şunlardır: a. Arazinin düzenlenmesi, çevrenin muhafaza ve korunması ile doğanın eski haline getirilmesi, b. su kaynaklarının gelecek nesiller ile dayanışma içinde sürdürülebilir yönetimi ile kamu yararı teşkil eden su döngüsünün muhafaza edilmesi. Kullanıcılar ve sivil toplum, temel unite olarak hidrolojik havzalar kurarak, su kaynaklarına ilişkin planlama yönetim ve denetimine katılmalıdırlar, c.topluma içme suyunun temin edilmesi öncelikli olmak üzere bölgeler, havzalar veya havza bölümlerinde su kullanımları için öncelikler belirlenmelidir, d. içme suyu ve sanitasyon hizmetlerinin ekonomik düzene nazaran sosyal düzen nazara alınarak yürütülmesi ilkedir. Yukarıdaki hükümleri ihlal eden herhangi bir yetkilendirme, imtiyaz ya da izin hükümsüz olarak kabul edilir. (2) Yağmur suyu hariç olmak üzere, hidrolojik döngüyü oluşturan yeraltı suları gibi yerüstü suları da bütünleşik

	bir kaynak teşkil eder ve kamu yararına tabi olup hidrolojik mülkiyet olarak devlet mülkiyetinin bir parçasıdır. (3) Sanitasyon kamu hizmeti ve içme suyu kamu hizmeti insan tüketicilerine münhasıran ve doğrudan devlet tüzel kişileri tarafından sağlanır. (4) Her iki kamaranın üye tamsayısının beşte üç çoğunluğunca kabul edilen kanun ile, diğer bir ülkenin temin edememesi halinde dayanışma sebepleri ile başka bir ülkeye su temin edilmesi konusunda yetki verilebilir.”
Zimbabve Anayasası	<i>Bölüm 4 (Haklar Beyannamesi)</i> <i>2 (Temel İnsan Hakları ve Hürriyetleri)</i> md.77 (Gıda ve Su Hakkı) “Herkesin: a. güvenilir, temiz ve içilebilir suya, ve b. yeterli gıdaya hakkı vardır; ve Devlet, kendi kaynaklarının limitleri dahilinde, bu hakkın kademeli şekilde gerçekleştirilmesi için yasal ve diğer tedbirleri almalıdır.”

EK TABLO 2: Tabii servet veya doğal kaynakların veya su kaynaklarının kamusal mülkiyet altında olduğuna ilişkin düzenlemeler içeren Anayasalar:

<i>Tabii servet ve kaynaklar referansı ile düzenleme yapan anayasalar:</i>	
Afganistan Anayasası	Bölüm I. (Devlet) - md.9
Arjantin Anayasası	Kısım 2 (Millet Erkleri) Kitap II - md.124 (Vilayet Hükümetleri)
Azerbaycan Anayasası	1. Kısım (Genel Hükümler) - Bölüm II (Devletin Esasları) - md.14 (Doğal Kaynaklar) ve 2. Kısım (Esas Haklar, Özgürlükler ve Yükümlülükler) - Bölüm III (Temel İnsan Hakları ve Medeni Özgürlükler) - md.39 (Sağlıklı Çevrede Yaşama Hakkı); ayrıca bkz. Azerbaycan Respublikası Konstitusiyası http://www.meclis.gov.az/?/az/topcontent/27
Birleşik Arap Emirlikleri Anayasası	Kısım II (Birleşik Arap Emirliklerinin Temel Sosyal ve Ekonomik Sütunları) - md.23
Burkina Faso Anayasası	Kitap I (Temel Hak ve Ödevler) - Bölüm III (Ekonomik Haklar ve Ödevler) - md.14
Gürcistan Anayasası	Bölüm 1 (Genel Hükümler) - md.3/1.r
İrlanda Anayasası	Devlet - md.10/1
İspanya Anayasası	Kısım 7. (Ekonomi ve Finans) - Fesıl 132/2; Karadağ Anayasası, Kısım 2 (İnsan Hakları ve Özgürlükleri) - 4 (Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar ve Özgürlükler) - md.58
Katar Anayasası	Bölüm II (Toplunun Temel Sütunları) - md.29
Kiribati Anayasası	Başlangıç §2/3
(Kuzey) Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti Anayasası	Bölüm 2 (Ekonomi) - md.21/1&3
Makedonya Anayasası	II (Birey ve Vatandaşların Temel Özgürlükleri ve Hakları) - 4 (Ekonomik İlişkilerin Esasları) md.56
Myanmar Anayasası	Bölüm I (Birliğin Temel İlkeleri) - Kısım 2 (Temel İlkeler) - md.37/a&b

Peru Anayasası	Kitap 3. (Ekonomik Sistem) Bölüm - 2. (Çevre ve Tabii Kaynaklar) - md.66
Solomon Adaları Anayasası	Başlangıç §2/b
Surinam Anayasası	Bölüm VII - md.41
Suriyet Anayasası	Kitap I (Temel İlkeler) - Bölüm II (Ekonomik İlkeler) - md.14
Tanzanya Birleşik Cumhuriyeti Anayasası	Bölüm 1 (Birleşik Cumhuriyet, Siyasi Partiler, Halk ve Sosyalizm ile Bağımsızlık Politikası) - Kısım III (Temel Haklar ve Ödevler) - Fasıl 5 (Topluma Karşı Ödevler) - md. 27/1 (Kamu Malını Himaye Ödevi)
Umman Anayasası	Bölüm 2 (Devlet Siyasetini Yönlendiren İlkeler) - md.11 (Ekonomik İlkeler)
<i>Su kaynakları referansı ile düzenleme yapan anayasalar:</i>	
Angola Anayasası	Kitap III (Ekonomik, İktisadi ve Mali Yapılanma) - Bölüm I (Genel İlkeler) - md.95/d (Kamu Malları)
Belarus Anayasası	Fasıl 1 (Anayasal Sistemin İlkeleri) - md.13
Bulgaristan Anayasası	Bölüm 1 (Temel İlkeler) - md.18
Çin Anayasası	Bölüm 1 (Genel İlkeler) - md.9
Doğu Timor Anayasası	Kısım IV (Ekonomik ve Mali Yapılanma) - Kitap I (Genel İlkeler) - md.139/1 (Tabii Kaynaklar)
Dominik Cumhuriyeti Anayasası	Kitap I (Millet, Devlet, Hükümet ve Temel İlkeler) - Bölüm IV (Tabii Kaynaklar) - md.15 (Su Kaynakları)
Ekvador Anayasası	Kitap VI (Kalkınma Yapısı) - Bölüm 5 (Stratejik Sektörler, Hizmetler ve Devlet Teşebbüsleri) - md.318/1
Endonezya Anayasası	Bölüm XIV (Milli Ekonomi ve Sosyal Refah) - md.33/3; Ghana Anayasası, Bölüm 21 (Toprak ve Tabii Kaynaklar) - Kısım I (Kamusal Topraklar) - md.257/6 (Kamusal Topraklar ve Diğer Kamusal Mallar)
Guatemala Anayasası	Kitap II (İnsan Hakları) - Bölüm II (Sosyal Haklar) - 10. Fasıl (Ekonomik ve Sosyal Rejim) - md.127 (Su Rejimi)
Haiti Anayasası	Kitap III (Vatandaşların Temel Hak ve Ödevleri) - Bölüm II (Temel Haklar) - Fasıl H (Mülkiyet) - md.36/5
İran Anayasası	Bölüm IV (Ekonomi ve İktisadi İlişkiler) - md.45
Kanada Anayasası	Üçüncü Program (Vilayet Kamu Hizmetleri ve Kanada Mülkiyetinde olan Mallar) - 1&2&5
Kazakistan Anayasası	Fasıl I (Genel İlkeler) - md.6/3
Kıbrıs Anayasası	Kısım 2 (Temel Hak ve Hürriyetler) - md.23/1
Kırgızistan Anayasası	Fasıl I (Anayasal Düzenin Esasları) - md.12/5
Kosova Anayasası	Bölüm IX (Ekonomik İlişkiler) - md.122/2 (Emlakın Kullanımı ve Tabii Kaynaklar)
Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Anayasası	Altıncı Kısım (Çeşitli Kurallar) - md.159
Lihtenştayn Anayasası	Bölüm III (Devletin Fonksiyonları) - md.21
Macaristan Anayasası	(Kuruluş) - md.P/1
Malta Anayasası	Bölüm IV (Bireyin Temel Hak ve Özgürlükleri) - md.37/3 (Mülkiyetten Tazminatsız Mahrum Bırakmadan Koruma)

Mauritius Anayasası	Bölüm II (Bireyin Temel Hak ve Özgürlüklerinin Korunması) - md.8/5 (Mülkiyetten Mahrum Bırakmadan Koruma)
Meksika Anayasası	(Birinci Kitap) - Bölüm I (Bireysel Teminatlar) - md.27/5
Moğolistan Anayasası	Bölüm 1 (Moğolistan Egemenliği) - md.6/1&2
Moldova Anayasası	Kitap IV (Milli Ekonomi ve Kamu Maliyesi) - md.127/4 (Mülkiyet)
Mozambik Anayasası	4. Kitap (Ekonomik, Sosyal, Finansal ve Mali Teşkilat) - Bölüm I. (Genel İlkeler) - md 98. (Devlet Mülkleri ve Kamu Malları)
Namibya Anayasası	Bölüm 11 (Devlet İdaresinin İlkeleri) - md.100 (Tabii Kaynaklar üzerindeki Devlet Mülkiyeti)
Portekiz Anayasası	Kısım II (Ekonominin Tertibi) - Kitap I (Genel İlkeler) - md.84/1 (Kamu Malları)
Romanya Anayasası	Kitap IV (Ekonomi ve Kamu Maliyesi) - md.136/3 (Mülkiyet)
Slovakya Anayasası	(Kısım 1) - Bölüm 1 (Temel Hükümler) - md.4
Svaziland (Esvatini) Anayasası	Bölüm XII (Toprak, Mineraller, Su ve Çevre) - md.215 (Su)
Tacikistan Anayasası	Bölüm 1 (Anayasal Sistemin Esasları) - md.13
Ukrayna Anayasası	Bölüm I (Genel İlkeler) - md.13
Venezuela Anayasası	Kitap VI. Sosyoekonomik Sistem - Bölüm I. Sosyoekonomik Düzen ve Ekonomi'de Devletin Fonksiyonu - md. 304
Vietnam Anayasası	Bölüm III (Ekonomi, Toplum, Kültür, Eğitim, Bilim, Teknoloji ve Çevre) - md.53
Yemen Anayasası	Kısım 1 (Devletin Esasları) - Bölüm II (Ekonomik Esaslar) - md.8
Yeşil Burun Adaları Anayasası	Kısım III (Ekonomik, İktisadi ve Mali Yapılanma) - Kitap I (Ekonomik Sistem) - md.91/1/a&d

EK TABLO 3: Yasa koyucuya (federal/federe, merkezi/yerel yasa koyucu bir veya birkaçına) tabii servet ve kaynakların veya su kaynaklarının korunması ve işletilmesi konusunda yasa çıkarma görevine ilişkin düzenlemeler içeren Anayasalar:

<i>Tabii servet ve kaynaklar referansı ile düzenleme yapan anayasalar:</i>	
Bahreyn Anayasası	Bölüm V (İktisadi İlişkiler) - md.117/a
Benin Anayasası	Kitap IV (Yasama Yetkisi) - II (Meclis ve Hükümet Arasındaki İlişkiler) - md.98
Burundi Anayasası	Kitap II (Bireylerin ve Vatandaşların Temel Hak ve Ödevlerine ilişkin Şart) - 1. (Bireylerin ve Vatandaşların Temel Hak ve Ödevleri) - md.35 ve Kitap VI (Yasama Erki) -1. (Senato ve Milli Meclise İlişkin Ortak Hükümler) - md.159
Kamerun Anayasası	Kısım IV (Yürütme ve Yasama Erkları Arasındaki İlişkiler) - md.26/2.d.5
Kuveyt Anayasası	Kısım IV (Erkler) - Bölüm IV (Yürütme) - Fasıl 2 (Ekonomi) - md.152
Lübnan Anayasası	Kısım IV (Çeşitli Hükümler) - B. İktisada ilişkin - md.89
Slovenya Anayasası	III. (Ekonomik ve Sosyal İlişkiler) - md.70 (Milli Varlıklar ve Tabii Kaynaklar)

Suudi Arabistan Anayasası	Kısım 4 (Ekonomik İlkeler) - md.15
Togo Cumhuriyeti Anayasası	Kitap V (Hükümet ve Parlamento Arasındaki İlişkiler) - md.84
<i>Su kaynakları referansı ile düzenleme yapan anayasalar</i>	
Almanya Anayasası	VII (Federal Yasama ve Yasama Usulleri) - md.72/3.5; VII (Federal Yasama ve Yasama Usulleri) - md.74/32
Avusturya Anayasası	Bölüm I - Genel Hükümler - Avrupa Birliği - A. Genel Hükümler - md.10/10
Brezilya Anayasası	Kitap III (Devletin Teşekkülü) - Bölüm II (Federasyon) - md.21/XIX; Kitap IV (Erklerin Teşekkülü) - Bölüm I (Yasama Erki) - Fasil II (Ulusal Kongrenin Yetkileri) - md.49/VXI
Cezayir Anayasası	Kitap II (Organların Teşekkülü) - Bölüm II (Yasama Organı) - md.122/23
Çad Anayasası	Kitap V (Yürütme Erki ve Yasama Erki arasındaki ilişkilere dair) - md.121
Etiyopya Anayasası	Bölüm 6 (Federal Meclisler) - Kısım 1 (Halkların Temsilcileri Meclisi) - md.55/2.c;
Güney Sudan Anayasası	Program (C)/12 ve 24
(Güney) Kore Cumhuriyeti Anayasası	Bölüm IX (Ekonomi) - md.120/1
Hindistan Anayasası	9. Kısım (Panchayat [Ç.N.: taşra özerk yönetim birimi]) md.243G (11'inci Program), md.243W (12'nci Program), md.244A (Devlet Listesi); sulama, içme suyu temini, su ve taşkın yönetimi gibi konularda yerel ve otonom yönetimlere yasama yetkisinin devri hk.
İsveç Anayasası	Ek Madde 4.6.5
İsviçre Anayasası	Kitap 3 (Konfederasyon, Kantonlar ve Komünler) - Bölüm 2 (Erkler) - Fasil 4 (Çevre ve Alan Planlaması) - md.76 (Su)
Irak Anayasası	Fasil 4 (Federal Hükümetin Yetkileri) - md.114/7
Malezya Anayasası	Bölüm 1. (Yasama Yetkilerinin Tevzi) - md.74, md.77 ve 1. Liste: Federal Liste
Mikronezya Federal Devletleri Anayasası	9. Madde (Yasama) - Fasil 2
Moritanya Anayasası	Kitap IV (Yasama Erki ile Yürütme Erki arasındaki ilişkiye dair) - md.57
Rusya Federasyonu Anayasası	Fasil 1 - Bölüm 3. (Federal Yapı) - md.72; Saint Kitts ve Nevis Anayasası, Bölüm 11 (Değişik Hükümler) - Plan 5. Yasama Erki - Kısım 1
Güney Sudan Anayasası	Programlar - Program D
Svaziland (Esvatini) Anayasası	md.217. (İlave Hükümler)
Tayvan Anayasası	Bölüm X (Merkezi ve Yerel Yönetimlerin Yetkileri) - md.108, md.109, md.110
Yunanistan Anayasası	Kısım 2 (Bireysel ve Sosyal Haklar) - md.18

EK TABLO 4: Tabii servet veya doğal kaynakların veya su kaynaklarının sürdürülebilir kalkınma ilkelerine uygun olarak korunması ve geliştirilmesini devletin görevi olarak belirten düzenlemeler içeren Anayasalar:

<i>Tabii servet ve kaynaklar referansı ile düzenleme yapan anayasalar:</i>	
Bhutan Anayasası	md.5 (Çevre)
Çek Cumhuriyeti Anayasası	Bölüm I (Genel Hükümler) - md.7
Ermenistan Anayasası	Bölüm 1 (Anayasal Düzenin Esasları) - md.10
Estonya Anayasası	Bölüm I (Genel Hükümler) - md.5
Fransa Anayasası	Çevre Şartı
Grenada Anayasası	Kitap 5 (Ekonomik Düzen) - md.117
İspanya Anayasası	Kısım 3. (Ekonomik ve Sosyal Politikalara Amir İlkeler) - Fesıl 45/2
Kongo Demokratik Cumhuriyeti Anayasası	Kitap II (Temel Haklar ve Özgürlükler) - md.38
Kıbrıs Anayasası	Kısım 2 (Temel Hak ve Hürriyetler) - md. 25/3
Liberya Anayasası	Bölüm II (Milli Politikaya ilişkin Genel İlkeler) - md.7
Malavi Anayasası	Bölüm III (Temel İlkeler) - md.13/d/iii. (Milli Politika İlkeleri)
Norveç Anayasası	E. İnsan Hakları - md.112
Gine Anayasası	Başlangıç Hükümleri - 3. Milli Egemenlik ve Ülke Kaynaklarının Yeterliği
Peru Anayasası	Kitap 3. (Ekonomik Sistem) Bölüm - 2. (Çevre ve Tabii Kaynaklar) - md.67 ve md.68
Rusya Federasyonu Anayasası	Fesıl 1 - Bölüm 1. (Anayasal Sistemin Temelleri) - md.9
Sierra Leone Anayasası	Bölüm II (Temel İnsan Hakları ile Bireyin Özgürlüklerinin Tanınması ve Korunması) - md.7/1.a. (Ekonomik Amaçlar)
Türkmenistan Anayasası	Fesıl II (Türkmenistan Vatandaşlarının Hak, Özgürlük ve Ödevleri) - md.36
<i>Su kaynakları referansı ile düzenleme yapan anayasalar:</i>	
Andorra Anayasası	Kitap II (Haklar ve Özgürlükler) - Bölüm V (Haklar, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel İlkeler) - md.31
Hırvatistan Anayasası	III (İnsan Hakları and Temel Özgürlüklerin Korunması) - 3. (Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar) - md.52
Guatemala Anayasası	Kitap II (İnsan Hakları) - Bölüm II (Sosyal Haklar) - Yedinci Fesıl (Sağlık, Güvenlik, ve Sosyal Yardım) - md.97
Guyana Anayasası	Kısım 1 (Genel İlkeler) - Bölüm II (İlkeler ve Siyasi, Ekonomik ve Sosyal Sistemin Esasları) - md.36 (Çevre)
(Güney) Kore Cumhuriyeti Anayasası	Bölüm IX (Ekonomi) - md.120/1&2
Güney Sudan Anayasası	Kısım Üç (Temel Amaçlar ve Kılavuz İlkeler) - Bölüm I (Amaçlar ve İlkeler) - md.37/2 (Ekonomik Amaçlar)

İsviçre Anayasası	Kitap Üç (Konfederasyon, Kantonlar ve Komünler) - Bölüm 2 (Yetkiler) Fasıl 4 (Çevre ve Mekansal Planlama) - md. 76/1&2 (Su)
Kamboçya Anayasası	Bölüm V (Ekonomi) - md.59
Litvanya Anayasası	Bölüm IV (Milli Ekonomi ve Çalışma) - md.54/1&2
Macaristan Anayasası	(Kuruluş) - md. P
Nijerya Anayasası	Bölüm II (Devlet Siyasetinin Temel Amaçları ve Yönlendirici İlkeleri) - md.20
Svaziland (Esvatini) Anayasası	Bölüm XII (Toprak, Mineraller, Su ve Çevre) - md.210 (Toprak, Mineraller ve Suyun Milli Kaynak Olarak Beyanı)
Tunus Anayasası	Kitap Two (Haklar ve Özgürlükler) - md. 44/2 (Su)
Özbekistan Anayasası	Kısım Üç (Toplum ve Birey) - Bölüm XII (Toplumsal Ekonomik Temelleri) - md. 55
Venezuela Anayasası	Kitap III (Ödevler, İnsan Hakları ve Teminatlar) - Bölüm IX (Çevresel Haklar) - md.127

EK TABLO 5: Su kaynaklarının işletilmesi görevini devlete, yerel yönetimlere veya her ikisine veren Anayasalar:

<i>Su kaynaklarının işletilmesi görevini devlete veren Anayasalar</i>	
Arnavutluk Anayasası	Kısım 2 (Temel İnsan Hakları ve Özgürlükler) - Bölüm V (Sosyal Amaçlar) - md.59/1/f
Ekvator Ginesi Anayasası	Kısım bir (Devletin Temel İlkeleri) - md.28
Eritre Anayasası	Bölüm II (Milli Amaçlar ve Yönlendirici İlkeler) - md.8 (Ekonomik ve Sosyal Kalkınma)
Filipinler Anayasası	XII (Milli Ekonomi ve Malvarlığı) - Fasıl.2.
<i>Su kaynaklarının işletilmesi görevini yerel yönetimlere veren Anayasalar</i>	
Angola Anayasası	Kitap VI (Yerel Hükümetler) - Bölüm II (Yerel Makamlar) - md.219 (Sorumluluklar)
İsviçre Anayasası	Kitap Three (Konfederasyon, Kantonlar ve Komünler) - Bölüm 2 (Yetkiler) - Fasıl 4 (Çevre ve Mekansal Planlama) - md.76 (Water)
Kongo Demokratik Cumhuriyeti Anayasası	Kitap III (Yetkilerin Teşkilatlanması ve Kullanılması) - Bölüm 2 (İller) - Fasıl 2 (Merkezi İdare ile İller arasında Yetki Dağılımı) - md.204
Meksika Anayasası	Beşinci Kitap (Federe Devletler ve Federal Bölge) - md.115
Sırbistan Anayasası	Kısım 7 (Yerel Teşkilatı) - 2 (Özerk İller) - md.183 (Özerk İllerin Yetkileri)
<i>Su kaynaklarının işletilmesi görevini devlete ve yerel yönetimlere veren Anayasalar</i>	
Belize Anayasası	Kısım 13 (Kamu Hizmeti Kuruluşları Üzerinde Hükümet Denetimi) - md.143, Belize anayasası su hizmetlerinin, elektrik ve telekomünikasyon hizmetlerinin kamu hizmeti olduğunu ve bunu gören kamusal kuruluşlar üzerinde hükümetin kontrolünün nasıl sağlanacağına ilişkin düzenleme yapmaktadır
Brezilya Anayasası	Kitap III (Devlet Teşkilatı) - Bölüm II (Birlik) - md.23

Paraguay Anayasası	Bölüm 4 (Mülki Nizam) - Fasıl 2 (Bakanlıklar Hakkında) - md.163, Paraguay anayasası ise içilebilir su temini hizmetlerini diğer kamu hizmetleri ile birlikte devlet ve yerel yönetimlerin koordinasyon içinde yürüteceğine ilişkin düzenleme yapmaktadır
Venezuela Anayasası	Kitap IV (Kamu Gücü) - Bölüm II (Milli Kamu Gücünü Salahiyetleri) - md.156/16&29
Zambiya Anayasası	ANNEX md. 147(2) – Milli, Taşra ve Yerel Yönetimler

EK TABLO 6: Su hakkını anayasal teminat altına almış olan devletlerin yasal düzenlemelerine örnekler:

Nikaragua	Milli Sular Hakkında Kanun – No. 620, (2007) Kitap I – Genel Hükümler Bölüm I – Uygulama Amaç ve Kapsamı md. 4. “İçilebilir su hizmeti doğrudan veya dolaylı olarak hiçbir özelleştirmeye konu olmayacaktır, ve her zaman kamu hizmeti olarak ele alınacaktır. Yönetimi, denetimi ve kontrolü bu amaçla kurulan veya kurulacak olan kurumlar aracılığıyla Devletin sorumluluğunda korumasında olacaktır.” md.5. “miktar ve nitelik olarak yeterli içilebilir suyun tüm Nicaragua insanlarına, farklılaşan bedellerde ve daha az ekonomik kaynağı olan sektörlerle iltimaslarla sağlanmasını teşvik etmek, kolaylaştırmak ve düzenlemek Devletin görevi ve geri alınamaz bir önceliğidir. Bu yaşamsal hizmetin son derece yoksulluk içinde açıkça olan tüketicilere sağlanmasında, mücbir sebep hali haricinde kesinti yapılamaz, ve her durumda sabit veya gezici geçici noktalarda temin alternatifleri sunulur. Bu hizmetler hastanelerde, sağlık merkezlerinde, okullarda, yetimhanelerde, bakım evlerinde, hapisanelerde, itfaiye istasyonlarında ve halk pazarlarında kesintiye uğratılamaz.” md.13. “ [...]; d) Sorumlu İdare. Su, korunması gereken ve sorumlu bir tavırla yönetilmesi gereken doğal bir kaynaktır, suya kalıcı ve devamlı erişim yaşama sıkı sıkıya bağlı bir haktır. İnsanların tüketimi için suyun temini milli önceliklerin en başında gelir; [...] f) Vatandaş katılımı. Devlet tüm grupların ve paydaşların ulusal su politikasının oluşturulması ve uygulanmasına ve ilgili plan ve programlara, bunlardan doğrudan etkilenenlere olabildiğince yaklaşılarak kararlar almayı mümkün kılan usuller aracılığıyla katılımını sağlar; g) Sorumluluk. Su kaynaklarını kirleten gerçek ve tüzel kişiler suların niteliğinin yenilenmesi için gerekli maliyeti ödeme konusunda sorumluluk almalıdır; suyu etkin ve temiz kullananlar, mali nitelikte olanlar dahil olmak üzere inisiyatiflerin lehdarı olurlar; [...]” Kitap V – Ulusal Suların Kullanımına Dair Bölüm I – İnsani Tüketim md.66 “İnsani tüketim için kullanılan sular Nikaragua Devleti için en yüksek ve reddedilemez öncelik taşır, ve diğer herhangi bir kullanıma konu veya şart teşkil edemez.”
-----------	--

md.67 “Herkes, izin almak gerekmeksizin, ulusal suları, insani tüketim veya yalak amaçlarıyla, serbest erişimi olduğu, üçüncü kişilere zarara sebebiyet vermediği; saptırma veya rekabet anlamına gelmediği veya suyun niteliğini değiştirmedeği; veya kanal veya marjlarını bir şekilde bozan, değiştiren veya kirleten faaliyetler yürütmediği sürece, elle veya insan gücü veya hayvan çekişi ile yönetilen mekanik vasıtalarla kullanmak hakkına sahiptir.”

md.68 “Bu tip kullanım için su toplayan veya dağıtan gerçek ve tüzel kişiler, sağlık ve nitelik yönünden uygulanan zorunlu teknik standartlara uymakla sorumludur.”

Bölüm II – İçme Suyu Hizmeti

md.69 “Su temini için, yerüstü veya yeraltı milli suların, su kanalları veya diğer taşıma vasıtaları ile kullanım veya tüketimi, Milli Su İdaresi (ANA) tarafından, bu idarenin bu amaçla çıkardığı özel düzenlemeye ve bu kanunun 4’üncü maddesine uygun olarak verilen özel tüketim lisansı gerektirir. Bu özel lisans, içme suyu ve sıhhi kanalizasyon hizmetlerinin sağlanması konusunda yetkili idare tarafından verilen izinden bağımsızdır.”

md.70 “İçme suyu ve sıhhi kanalizasyon kamu hizmetlerinin, su yolları ve diğer vasıtalarla halka sağlanması, münhasıran bu amaçlarla kurulan kurumlar aracılığıyla ve bu muayyen kanunun hükümleri gereğince Devlet’e aittir.”

md.71 “İçme suyu temini için, su yolları sistemi ile kalıcı ve sürekli kapsam olmadığı hallerde, bu kamu hizmetinden sorumlu yetkili kurumlar, her türlü vasıta ile geçici olarak nitelik ve nicelik olarak asgari temini garanti etmek zorundadırlar. Bu kurumlar, içme suyu temini için temel projeleri, öncelikle marjinal gruplar veya kentsel veya kırsal gecekondü yerleşimlerinde olan nüfus hedeflendiğinde gerçek erişilebilir maliyetlerle geliştirir.”

Kitap VII – Suların Korunması Hakkında

Bölüm III – Deşarj İzinleri

md.102 “Kişilerin, kamusal veya özel hükmi şahısların, ulusal sular, deniz sularını da kapsayan kamusal mülkiyetteki malların yanısıra sızarak veya enjekte olarak yeraltı veya su kanallarını kirletme ihtimali halinde milli mülkiyet olan arazi veya diğer arazileri içeren alıcı ortamlara kalıcı, aralıklı veya nadir şekilde atıksu deşarjı için Milli Su İdaresi’nden, MARENA tarafından çıkarılan standartlar ve kılavuz ilkelere uygun olarak verilen izni almaları gerekmektedir.”

Kitap VIII – Hidrolik Altyapılara Yatırım

Bölüm II – Hidrolik İşlerde Kamu ve Özel Yatırım Katılımı

md.120 “İçme suyu hizmetlerini amaçlayanlar hariç olmak üzere, kamusal hidrolik altyapıların finansmanı, inşası ve işletilmesi konularında, teşvik ve katılımı sağlamak amacıyla Milli Su İdaresi a) hidrolik altyapının inşası, donatılması ve işletmesi için, işin inşası ve operasyonundan entegre şekilde şirket veya grubun sorumlu olmasını sağlayacak şekilde; b) hidrolik altyapının işletmesi, muhafazası, bakımı, tamiri ve genişletilmesi için; ve c) söz konusu işlerin inşası, donatımı ve

	devreye alınması için gerçek ve tüzel kişilerle Kamu İşleri ve Hizmetleri Sözleşmeleri akdedebilir.”
	Kanunun tamamı için bkz. http://legislacion.asamblea.gob.ni/Normaweb.nsf/(\$All)/C0C1931F74480A55062573760075BD4B?OpenDocument

EK TABLO 7: Su hakkını anayasal teminat altına almamış olan devletlerin yasal düzenlemelerine örnekler:

Belarus	İçme Suyu Hakkında Kanun No.271-Z (1999) md.19 “İçme suyu kullananlar: içme suyunun merkezi veya ademi merkezi temin kaynaklarından içme suyu niteliğine dair norm ve içme suyu tüketimi standartlarına uygun olarak temin edilmesi hakkına sahiptir; [...]” md.31 “Belarus Cumhuriyeti, ülke çapında her gerçek kişiye, içme suyu tüketimi standartlarına ve niteliğine dair normlara uygun olarak içme suyunun teminini garanti eder. Gerçek kişilerin içme suyu ihtiyaçları konut alanlarında merkezi ve ademi merkezi içme suyu temin sistemlerinin geliştirilmesine yönelik araçlar yanı sıra içme suyu temininin işbu kanunun gerekliliklerine uygun şekilde düzenlenmesi ve kontrolü ile sağlanır. Gerçek kişiler, kamu alanlarında (örneğin istasyonlar, parklar, plajlar vb.) geçirdiği vakit süresince içme suyunun temin edilmesi hakkına sahiptir; ayrıca üç saati aşan seyahat süresi olan ulaşım araçlarında aynı hak bu vasıtaların sahipleri tarafından garanti edilir.” md.34 “İçme suyunun niteliğine ilişkin bilgi, başvurucuya ilk başvurusuda gecikmeksizin ücretsiz olarak sağlanır veya tüm tüketicilere kitle iletişim vasıtasıyla veya bu maddenin ikinci fıkrasında belirtilen hallerde diğer metodlarla sağlanır. Gerçek kişilerin sağlığına tehdit oluşturabilecek şekilde, içme suyunun niteliğine ilişkin normatif gereksinimlere uyulmadığının tespit edildiği hallerde, içme suyu sistemleri sahipleri, içme suyu temin şirketleri ve devlet sıhhi denetim makamları içme suyu kullanıcılarını derhal bilgilendirmekle yükümlüdür. Kanunun tamamı için bkz. https://www.waterlex.org/waterlex-legal-database/index.php?r=legalDocument/customView&id=71
Burkina Faso	Su Yönetimi Çerçeve Kanunu, Kanun No. 002-2001 md.2 “Kanun, herkesin ihtiyaçlarına ve temel yaşamsal ve onunrsal gereksinimlerine tekabül eden sudan yararlanma hakkı olduğunu tanır.” Kanunun tamamı için bkz. https://www.waterlex.org/waterlex-legal-database/index.php?r=legalDocument/customView&id=34
Cezayir	Kanun No. 05-12, 4 Ağustos 2005 tarihli Su Kanunu

	md.3 “Su kaynaklarının kullanımı, yönetimi ve sürdürülebilir gelişimine ilişkin ilkeler şunlardır:- toplumun temel ihtiyaçlarını karşılamak üzere, hakkaniyet ve bu kanunla su ve sanitasyon hizmetlerine dair kurallar çerçevesinde, su ve sanitasyon hakkı;” Kanunun tamamı için bkz. https://www.joradp.dz/FTP/jo-francais/2005/F2005060.pdf
Dominik Cumhuriyeti	Çevre ve Doğal Kaynaklar Bakanlığı Kanunu, No. 64-00 Başlangıç – “[...] insanın vazgeçilmez yaşam, sağlık ve refah hakkının kullanılması için, kirliliğe maruz kalmaksızın, verimli toprak, solunabilir temiz hava, içilebilir su ve yeterli beslenmeye erişime hakkı olduğunu [...] dikkate alarak” md.13 “Su kaynaklarının kullanımında, insani tüketim diğer tüm kullanımlardan önceliklidir.” md.86 “Yerleşik halka ve sanayiye içme suyu temin eden kaynakları etkileyen alanlarda, artırılmış olsa da, fiziki veya kimyasal nitelikte potansiyel kontaminasyon riski taşıyan, organik, termal, radyoaktif veya herhangi bir mahiyette veya kirlilik potansiyel riski taşıyan tüm tip etkinliklerin konumlandırılması yasaktır.” md.127 “Herkes, gıda ve hijyene yönelik yaşamsal ihtiyaçlarını, aile ve hayvanlarının ihtiyaçlarını tatmin etmek amacıyla, her zaman diğer kullanıcılara zarar vermemek, saptırma veya kontaminasyon içermemek, makine kullanmamak veya su yollarının veya marjînlerinin kötüleşmesine ve/veya zarar görmesine yol açacak, değiştirecek, kirliletecek veya üçüncü kişilerin kullanımını imkansız hale getirecek aktiviteler gerçekleştirmemek şartıyla su hakkına sahiptir.” Kanunun tamamı için bkz. https://docs.republica-dominicana.justia.com/nacionales/leyes/ley-64-00.pdf
Endonezya	Su Kaynakları Hk. Kanun No. 7/2004 md.5 “Devlet, herkesin sağlıklı, temiz ve verimli bir yaşam sürmesi için gerekli günlük temel asgari miktarda suyu elde etmesini garanti eder.” md.8 “(1) Faydalı Kullanım Su Hakkı bireylerin ve sulama sistemi olan küçük çaplı çiftliklerin normal günlük ihtiyaçlarını karşılamak üzere herhangi bir lisans olmaksızın elde edilir.” md.16 “Hükümet/yerel hükümetlerin yetki ve sorumlulukları şunları kapsar: (h) bölgedeki insanların günlük asgari su ihtiyacını karşılamak; [...]” md.26 “(2) Su kaynaklarının kullanılması, insanların temel yaşamsal ihtiyaçlarının karşılanmasını öncelikleyen sürdürülebilir su kaynakları kullanımına göre ayarlanır.” md.82 “Su kaynaklarının yönetiminde, insanlar şu haklara sahiptir: a. Su kaynakları yönetimi ile ilgili bilgi edinmek; b. su kaynakları yönetiminden doğan kayıplar için tazminat elde etmek; [...] d. su kaynakları yönetimi planlarına ilişkin itirazlarını, yerel şartlara uygun

	belirli bir süre içinde beyan etmek; e. su kaynakları yönetiminden doğan kayıpları için ilgili idareye karşı rapor ve talep arz etmek; ve/veya f. yaşamlarında kayba yol açan çeşitli su kaynakları ile ilgili sorunlara ilişkin olarak mahkemede dava açmak.” md.91 “Su kaynakları işleri ile sorumlu resmi daireler, su kirliliği sebebiyle insanların herhangi bir kayba uğraması ve/veya insanların yaşamını etkileyen su kaynakları hasarı hallerinde insanların menfaati için gerekli tedbirleri alırlar.” md.92 “(1) Su kaynakları faaliyetlerinde görev alan kuruluşlar, su kaynakları fonksiyonlarının sürdürülebilirliği için, su kaynakları ve/veya bunların altyapılarında zarara yol açan faaliyetler yürüten kişilere ve ticari işletmelere karşı taleplerini arz edebilirler. (2) Birinci paragraftaki talepler, su kaynaklarının fonksiyonlarının sürdürülebilirliği ve/veya oluşan gerçek masrafların ödenmesi talepleri ile sınırlıdır. (3) Birinci paragraftaki taleplerde bulunmaya hakkı olan kuruluşlar aşağıdaki koşulları sağlamalıdır: a. tüzel kişilik statüsünde sosyal kuruluş teşkil eden ve su kaynakları faaliyetleri ile uğraşmak. b. anasözleşmelerinde kuruluşun amaçları arasında su kaynaklarının fonksiyonlarının sürdürülebilirliğini zikretmek; ve c. anasözleşmelerine uygun olarak faaliyet yürütmek.” Kanunun tamamı için bkz. https://www.waterlex.org/waterlex-legal-database/index.php?r=legalDocument/customView&id=103
Fransa	Çevre Kanunu Yasal Kısım – Kitap II: Fiziksel ortamlar – Birinci Başlık: Su ve sucul ortamlar md.L210-1 “(1) Su, ülkenin ortak mirasının bir parçasıdır. Doğal dengeye saygı çerçevesinde, suyun korunması, iyileştirilmesi ve kullanılabilir kaynağın geliştirilmesi kamu yararındandır. (2) Kanunlar ve yönetmelikler ile daha önce belirlenmiş haklar çerçevesinde, suyun kullanımı herkese aittir ve her gerçek kişinin gıdası ve hijyeni için, ekonomik olarak herkes tarafından kabul edilebilir koşullar altında içme suyuna erişim hakkı vardır. (3) Suyun kullanımıyla ilgili maliyetler, çevre ve kaynakların kendileri de dahil olmak üzere, coğrafi, iklimsel koşulların yanı sıra sosyal, çevresel ve ekonomik sonuçları da dikkate alarak kullanıcılar tarafından karşılanmaktadır.” Yerel Yönetimler Genel Kanunu Yasal Kısım – İkinci Kısım: Komün – Kitap II: İdare ve komünel hizmetler – Başlık II: Komünel hizmetler – Bölüm IV: Endüstriyel ve ticari kamu hizmetleri – Fası 2: Su ve sanitasyon md.L2224-7: “I.- suyun, insani tüketime yönelik olarak tamamen veya kısmen kaptajını, pompalanmasını, numune alma noktasının korunmasını, arıtılmasını, iletimini, depolanmasını ve dağıtılmasını sağlayan her türlü hizmet bir içme suyu hizmetidir. II.- L. 2224-8 maddesinde tanımlanan görevlerin tamamını veya bir kısmını sağlayan herhangi bir hizmet, sanitasyon kamu hizmetidir.”

	md. L2224-11 “İçme suyu ve sanitasyon kamu hizmetleri, mali bakımdan, endüstriyel ve ticari kamu hizmetleri olarak yönetilmektedir.” Kanunların tamamı için bkz. https://www.legifrance.gouv.fr/
Gürcistan	Su Hk. Gürcistan Kanunu md.32 – Genel su kullanımı – “1. Genel su kullanımı, su kondisyonunu etkileyen strüktür veya ekipman kullanılmaksızın, endüstriyel olmayan, kişisel (şahsı), içme ve evsel, estetik, rekreasyonel, sağlık-gelişim ve diğer ihtiyaçları karşılamak amacı taşır. [...] 3. Genel su kullanımı ücretsizdir.” md.36 – Topluma içme ve evsel su temini – “Su kütleleri, öncelikle toplumun içme ve evsel kullanım taleplerini karşılamak amacıyla temin isale edilir.” md.41 – Su kullanıcılarının yükümlülükleri – “1. Su kullanıcıları şunlarla yükümlüdür: a) suyun makul kullanımı, korunması ve niteliğinin yenilenmesini temin etmek; b) diğer su kullanıcılarının haklarını ihlal etmemek, ekonomik tesisleri ve doğal alanları tahrip etmemek; tahrip halinde su kullanıcıları yol açtıkları zararı kanunla belirlendiği şekilde ödemek zorundadırlar; c) arıtma ve diğer tesisleri ve suyun kondisyonunu etkileyen teknik ekipmanları düzenli tutma ve bunların performans niteliğini geliştirme; [...]” Kanunun tamamı için bkz. https://matsne.gov.ge/ru/document/download/33448/19/en/pdf
Hırvatistan	Su hk. Kanun, No. 3744 (2009) I. Genel Hükümler md.4 – Su yönetimi – “[...] (2) Su yönetimin amaçları şunlardır: 1. Toplumun içme ihtiyaçlarını karşılamaya yeterli miktarı temin etmek, 2. Farklı ekonomik ve şahsi ihtiyaçlar için gerekli miktarda suyu temin etmek, [...] 4. İnsan yaşamı ve sağlığının korunması, mülkiyetin korunması, suyun ve sucul ekosistemlerin korunması için iyi su durumunu sağlamak ve korumak.” md.5 – Su yönetiminin ilkeleri – “(1) Su, bazı diğer ürünler gibi ticari bir ürün değildir, korunması, muhafaza edilmesi ve makul ve rasyonel şekilde kullanılması gereken bir mirastır. [...] (5) Suyun korunması ve kullanımı, önlem ilkesine dayanır, önleyici tedbirlerin alınması, sucul çevreye, olduğu yerde zararın önlenmesi ve ‘kirleten öder’ veya ‘kullanan öder’ ilkelerinin uygulanması. [...] (8) Bu kanuna ve çevresel korumaya ilişkin özel düzenlemelere uygun olarak planlama belgelerinin oluşturulmasında, bilgi edinme ve kamusal katılım temin edilir.” II. Su, Su Mülkiyeti ve Su Yapıları 1. Suların hukuki statüsü md.7 – Genel mülkiyet olarak su – “(1) Sular genel mülkiyettir ve Hırvatistan Cumhuriyetinin özel koruması altındadır. (2) Yerüstündeki ve yeraltındaki sular mülkiyet hakkına veya herhangi bir ayni hakka konu olamaz. (3) Bu maddenin ikinci paragrafında belirtilen sular, bu

	kanun ve diğer düzenlemelerde belirlenen şartlar altında ve müktesep haklara uygun olarak kullanılır.” V. Su ve Sucul Çevrenin Korunması 1. Su korumasının genel amacı md.40 – Su korumasının genel amaçları: – “(1) Suyun kirlilikten korunması (bundan böyle: su koruması) -insanların yaşam ve sağlığı korunarak, - sucul ekosistemler ve su ile ilgili diğer ekosistemler korunarak, - doğa korunarak, - kirlilik azaltılarak ve su statüsünde artarak kötüleşme önlenerek, [...] yürütülür. (2) Su koruması bu bölümde bahsedilen düzenlemelerin yapılması ve uygulanması, su kalitesinin ve kirlilik kaynaklarının izlenmesi, kirlilik kontrolü, kirleticilerin suya deşarjının yasaklanması, sucul çevrede ve bir bütün olarak çevrede kirliliğe yol açabilecek faaliyet ve eylemlerin yasaklanması, atıksuyun drenajı ve arıtılması ve kullanılması istenen suyun kalitesinin korunması ve iyileştirilmesi ile sağlanır. (3) Su korumasına ilişkin kirliliğe karşı tedbirlerin uygulanması yeraltı sularının doğrudan veya dolaylı olarak kirliliğini artıramaz.” VI. Su kullanımı 1. Su kullanım tipleri ve şartları md.74 – Su kullanım tipleri – “Bu kanun uyarınca su kullanımları şunlardır: 1.yerüstü ve yeraltı sularının, kaynak, mineral, termal ve termo-mineral sular olmak üzere, çeşitli amaçlarla (içme suyu temini, kaptajı, orijinal veya işlenmiş haliyle şişelerde veya başka ambalajlarda ticareti, sıhhi ve teknolojik ihtiyaçlar, medikal ve medical and balneolojik ihtiyaçlar, ısıtma, sulama ve diğer amaçlar) kullanılması, 2. Suyun elektrik üretimi ve iletimi için kullanılması, 3. Suyun tatlı su balığı ve diğer sucul organizmaları yetiştirmek için kullanılması, 4. Suyun seyrüsefer için kullanılması, 5. Suyun rafting, kanoculuk veya benzer araçlarla ulaşım için kullanılması, 6. Suyun spor, yüzme, rekreasyon ve diğer benzer amaçlarla kullanılması, ve 7. Suyun üzerine yüzer objeler konması için kullanılması.” md.75 – Su kullanımının genel koşulları – “(1) Herkes bu kanun ile konan şartlar ve limitler dahilinde su kullanmaya izinlidir. (2) Su rasyonel ve ekonomik şekilde kullanılmalıdır. (3) Suyu her kullanan, suyu, boşa harcanmasına ve niteliğinde zararlı değişikliklere uğramasına karşı koruyarak ve diğer kişilerin su kullanım haklarını ihlal etmeden kullanmakla yükümlüdür.” md.76 – Suyun genel kullanımı – “(1) Herkes suyu, kendi ihtiyaçları için, diğer kişilerin eşit kullanımını bertaraf etmeyecek şekilde ve miktarda kullanmaya (genel su kullanımı) izinlidir. (2) Genel su kullanımı özellikle şunları kapsa: 1. Yerüstü ve 10 m ye kadar olan ilk akiferden yeraltı sularının: içme, yemek yapma, ısınma, temizliği sağlama, sıhhi ve diğer evsel ihtiyaçlar için kaptajı ve 2. Yerüstü sularının yüzme, spor ve rekreasyon ve diğer benzer amaçlarla kullanılması. (3) Genel su kullanımı, sulanan arazinin ölçüsüne bakılmaksızın sulama suyu kullanımını kapsamaz.” md.79 – Genel ve serbest kullanım sınırlarını aşan kullanımlar – “Genel ve serbest su kullanımı dışına çıkan herhangi bir su kullanımı, bir imtiyaz sözleşmesi veya su izni gerektirir.” 2. Suyun kamusal su temini için kullanımı
--	---

	md.84 – Amaçsal önceliklendirme – “Suyun içme suyu ve sanitasyon ihtiyaçları, itfaiye ihtiyaçları ve savunma için kullanımı diğer tüm su kullanımlarından önceliklidir.” md.87 – İçme suyunun sağlıklılığı hakkında – “İçme suyu temin hizmetlerini sunan kamusal sağlayıcı, içme suyunun sağlık açısından gıda hakkında düzenlemelere uygunluğunu sağlamakla, kamu su temin tesislerinin teknik uygunluğunu sağlamakla, ve bu amaçla sistematik ve düzenli denetimler yapmak ve önlemler almakla yükümlüdür.” 3. İnsani tüketim için su kullanımı ve sınıraşan su satışları md.89 – Suyun orijinal halinde diğer ülkelerinin piyasalarına satılması – “(1) İnsani tüketim için hedeflenen suyun orijinal halinde ve yıllık miktarı 3 buçuk milyon metreküpü aşmayacak şekilde diğer ülkelerinin piyasalarına satılması mümkündür. (2) Hırvatistan Cumhuriyeti bu maddenin birinci paragrafında belirtilen faaliyetleri münhasıran yürütür. (3) Bu maddenin birinci paragrafında belirtilen faaliyetler ve su kaptajı, Hırvatistan Cumhuriyeti adına, münhasıran bu amaçla Hırvatistan Cumhuriyeti Hükümeti tarafından kurulmuş bir ticari şirket aracılığıyla gerçekleştirilir. (4) Bu maddenin birinci paragrafında belirtilen faaliyetler ve su kaptajı Bakanlık tarafından verilen bu kanunun 142’inci maddesinde düzenlenen iznin alınmasını gerektirir. [...]” XI. İmtiyazlar 2. Kamu hizmetleri ve kamu işleri için imtiyazlar md.171 – Kamu hizmetleri ve kamu işleri için imtiyazlar – “(1) Kamu hizmetleri ve kamu işleri için imtiyazlar kamusal su temin hizmetleri için verilmez. (2) Kamu hizmetleri ve kamu işleri için imtiyazlar kamusal kanalizasyon (drenaj) faaliyetleri için verilmez. (3) Bu maddenin ikinci paragrafının istisnası olarak: - bir tüzel kişilik atıksu arıtma kamu hizmetlerini sunmak için ve/veya atıksu arıtma endüstrisi işlerini ifa etmek, dizayn etmek ve yürütmek için bir imtiyaz alabilir; ve - bir tüzel kişi veya gerçek kişi septik temizlere kamu hizmetleri ve lağımın toplanması için imtiyaz temin edebilir. [...]” XIII. Kamusal Su Temini ve Kanalizasyon 1. Genel Hükümler md.196 – Faaliyet ve yürütme koşulları – “(1) Kamusal su temini ve kanalizasyon faaliyetleri kamu hizmeti olarak yürütülür. (2) Kamusal su temini ve kanalizasyon faaliyetleri yerel yönetimlerin hizmet alanına ilişkindir. (3) Yerel yönetim birimleri kamusal su temini ve kanalizasyon faaliyetlerinin yürütülmesini sağlamakla yükümlüdür. (3) Yerel yönetim birimleri kamusal su temini ve kanalizasyon faaliyetlerinde bu kanunla belirlenmiş yetki ve yükümlülüklerle sahiptir.” md.197 – İlkeler – “(1) Su hizmetleri ayrımcılık yapmayan ve sosyal olarak kabul edilebilir şartlarda sağlanır. (2) Kamusal su temini ve kanalizasyon faaliyetleri etkin, ekonomik ve amaçsal şekilde gerçekleştirilir. (3) Kamusal su temini ve kanalizasyon faaliyetleri, sürdürülebilir kalkınma ve hizmet kalitesinde devamlı artış temin edecek şekilde gerçekleştirilir. (4) Komünel su yapılarının fonksiyonel yetkinliği daimi şekilde korunur. (5) Su hizmetlerinin ücretleri su yönetiminin finansmanına dair kanunda belirlendiği şekilde tam maliyet ilkesine, su ücretlerinin sosyal kabul edilebilirliğine ve tekelleşmeyi önleme ilkelerine göre belirlenir. (6) Su hizmetleri ücretleri su
--	---

	hizmetleri sağlayıcısının ekonomik olmayan operasyonlarını kapsayamaz. (7) Kamu, su hizmetlerinin yürütülmesi hakkında esaslı bilgilerden haberdar edilir. (8) Yerel su kaynaklarının inşasının finansmanı su yönetiminin finansmanına dair kanun ile düzenlenir.” md.201 – Faaliyetlerin yürütülmesi – “(1) Kamusal su temini ve su kamu hizmetleri faaliyetleri, kamu su hizmetleri sağlayıcıları tarafından yürütülür. (2) Bu maddenin birinci paragrafına istisna olarak, yerel yönetim birimleri bu kanunun 171’inci maddesinin üçüncü paragrafında belirtildiği şekilde tüzel veya gerçek kişilere imtiyaz verebilir. (3) Bu maddenin birinci ve ikinci paragrafında belirtilen tüzel veya gerçek kişiler su hizmetleri sağlayıcılarıdır.” md.202 – Kamu hizmeti sağlayıcısı – “(1) Kamusal su temini ve kanalizasyon su hizmetleri kamu hizmeti sağlayıcısı, hisseleri, anaparası, kuruluş hakları gibi hakları münhasıran yerel yönetime ait bir şirket veya kuruluştur. (2) Su hizmetleri kamu hizmeti sağlayıcısı kamusal su temini ve kanalizasyon ve bu kanunun 125’inci maddesinin üçüncü paragrafında belirtilenler dışında başka hiçbir faaliyet yürütemez. (3) Eğer su hizmetleri kamu hizmeti sağlayıcısının, hisseleri veya kuruluş hakları üçüncü bir kişi tarafından edinilirse veya su hizmetleri kamu hizmeti sağlayıcısı bu maddenin ikinci paragrafına aykırı şekilde faaliyet yürütür veya yürüttüğü mahkemece tespit edilirse, kamu hizmeti sağlayıcısı statüsünü ve kamusal su temini ve kanalizasyon faaliyetlerini yürütme hakkını kaybeder.” 2. Su hizmetlerinin ücretleri md.205 – Su hizmetlerinin ücretleri – “(1) Kamusal su temini ve kanalizasyon hizmetlerinin yürütülmesi için gerekli kaynak, su hizmetleri ücretlerinden sağlanır. (2) Su hizmetlerinin ücretleri, su hizmetleri kamu hizmeti sağlayıcısının geliridir; ve borçlusu hizmetten gayrimenkulün sahibi veya hukuki kullanıcısıdır (yararlanıcı). (3) Kanalizasyon ve/veya atıksu arıtma su hizmetlerinin temel ücretleri deşarj edilen atıksuyun, akuatik ekonominin finansmanı hakkında kanunun atıksu deşarjının ölçülmesi ve suyun korunması ücretinin hesaplanmasına ilişkin düzenlemeleri dikkate alınarak ölçülen metre-küp miktarına göre belirlenir.” md.206 – Su hizmetlerinin ücretleri hakkında kararlar – “(1) Su hizmetlerinin ücretleri yerel yönetim biriminin onayına tabi su hizmetleri kamu hizmeti sağlayıcısının kararıyla belirlenir. (2) Su hizmetlerinin ücretleri bu maddenin yedinci paragrafında belirtilen düzenlemede belirlenenden aşağı olamaz. (3) Kamusal su temini su hizmetleri tarifeleri asgari olarak şunları kapsar: - su hizmetlerinin temel ücreti ve - hanehalkının temel ihtiyaçlarını karşılamaları için gerekli miktarda suyun sağlandığı sosyal bakımdan zayıf vatandaşların ödeyeceği ücretler (3) Üçüncü paragrafın ikinci alt bendinde belirtilen ücret, temel ücretin %60’ından fazla olamaz. (4) Su hizmetleri ücretlerine dair kararlar şunları kapsar: su hizmetinin tipi, ücret kademesi (su hizmeti tarifi), hesaplama metodu ve ödeme hizmetleri ve hizmet ücretleri ile birlikte hesaplanan ve alınan kamu yararına ilişkin açıklamalar. (5) Su hizmetleri kamu hizmeti sağlayıcısı bu maddenin birinci paragrafında belirtilen kararı internette ve uygun bir biçimde ve geçerliği sürdüğü sürece kamusal erişimi sağlayacak şekilde yayımlarlar. (6) Su Hizmetleri Konseyi’nin önerisi üzerine, Hırvatistan
--	---

	Cumhuriyeti Hükümeti, bir yönetmelik ile, su hizmetleri temel asgari ücretlerini ve su hizmetleri ücretinin kapsadığı gider tiplerini belirler. (7) Hırvatistan Cumhuriyeti Hükümeti, Su Hizmetleri Konseyi'nin önerisi üzerine, su hizmetleri sağlayıcısının ekonomik işletme kriterlerini belirler.” 3. Kamusal su yapılarına bağlanma md.211 –Su sayaçlarının takılması – “(1) Tasarlanan ve inşa edilen yapıların ve yapıların ayrı bölümlerinin, su kullanan ve bağımsız bölüm teşkil eden her bir kısmı (apartman, iş merkezi, garaj vb.) sabit bir su sayacına sahip olmalıdır.” md.212 – Bağlantı yükümlülüğü – “(1) Binanın sahibi, ki bu kişi arazinin de sahibidir, binasının veya arazisinin kamusal su yapılarına bağlantısını, su hizmeti kamu hizmet sağlayıcısının bağlantının mümkün olduğuna dair bağlantı kararına uygun olarak, tebliğ edildikten en geç 1 yıl içinde yapmak zorundadır. (2) Yapı izni olmadan inşa edilen binalar ile, özel kanunu uyarınca inşası askıya alınma veya yıkılma süreci devam eden binalar, yerel su yapılarına bağlanamaz. (3) Bağlantı işleri su hizmeti kamu hizmet sağlayıcısı veya onun taşeronu tarafından yapılır ve bağlantının gerçek masrafı bağlantı yapılan gayrimenkul sahibine veya hukuki kullanıcısına yükletilir. [...]” Kanunun tamamı için bkz. http://extwprlegs1.fao.org/docs/texts/cro105510.doc
Kamerun	Su Rejimi Hk. Kanun No. 98-005, 14 Nisan 1998 Kitap I – Genel Hükümler md. 2 “(1) Devletin koruması ve yönetimini temin ettiği ve herkesin erişimini kolaylaştırdığı su milletin ortak mirasıdır. (2) Ancak, Devlet kamu gücü ayrıcalıklarını tamamen veya kısmen ademi merkezi idarelere devredebilir. (3) Su yönetimi, bu kanunun uygulanmasını sağlayan kararnamedeki şartlara uygun olarak imtiyaz veya iltizam konusu olabilir.” Kanunun tamamı için bkz. http://www.droit-afrique.com/upload/doc/cameroun/Cameroun-Loi-1998-05-eau.pdf
Kazakistan	Su Kanunu, No.481, (2003) Genel Kısım Fasıl 1. Genel hükümler Bölüm 4. Su tesislerinin mülkiyeti hakkı ve diğer haklar md.28. İçme suyu temin eden su tesislerinin mülkiyeti “1. İçme suyu temin eden su tesisleri milli, komünel mülkiyet altında olabileceği gibi bireylerin ve tüzel kişilerin mülkiyetinde de olabilir. 2. Milli mülkiyet altında olan içme suyu temin eden su tesislerinin işletilmesi devlet işletmelerince yürütülür. Komünel mülkiyet altındaki içme suyu temin eden su tesislerinin işletmesi devlet ve diğer işletmeler tarafından yürütülür. 3. Bazı içme suyu temin eden su sistemleri kat mülkiyetine tabi konutların bir parçası olabilir.” md.74. Su kullanım haklarının kısıtlanması “1. Su kullanım hakkı, Kazakistan Cumhuriyeti tarafından çıkarılan kanunlara uygun olarak,

devletin güvenliği ve himayesi, kamu sağlığı, çevre, tarihi ve kültürel miras, diğer kişilerin hakları ve hukuki menfaatlerinin korunması yanısıra su azlığı, tabii veya beşeri olağanüstü hal durumlarında kısıtlanabilir. 2. Su kullanım haklarının kısıtlanması içme ve evsel ihtiyaçları karşılayan su durumunu kötüleştiremez.”

Özel kısım

Fasıl 6. Su kütelleri ve su tesislerinin kullanımı

Bölüm 16. İçme ve evsel su arzı

md.90. İçme ve evsel su arzı amacıyla su kütelleri ve su tesislerinin kullanımı “1. Yerüstü ve yeraltı sular ve su tesisleri kirlilik ve kontaminasyondan korunur; milli hijyen standartlarına uygun kalitedeki sular içme ve evsel kullanım arzında kullanılır. [...] 3. İçme ve evsel kullanım arzında kullanılan yerüstü ve yeraltı sularının güvenliği topluluğun sıhhi ve epidemiolojik refahı ile görevlendirilen yetkili birim tarafından belirlenir. 4. Su kütellerinin içme suyu kaynağı olarak sınıflandırılması güvenilirliğine ve sıhhi koruma alanlarının Kazakistan Cumhuriyeti Hükümeti’nce öngörüldüğü düzenli şekilde oluşturulabilmesi olanağına bağlıdır. 5. İçme suyu arzına uygun yeraltı su kütellerinin bu kanunda ve Kazakistan Cumhuriyeti kanunlarında yeraltı [kaynaklarının] kullanılmasına ilişkin kanunlarda belirlenen durumlar hariç olmak üzere başka amaçlarla kullanılmasına izin verilmez. [...] 7. Şehirlere, ilçelere, yerleşim yerlerine, köylere ve kırsal alanlara su arzı bu bölgelerin başkanları tarafından tanzim edilir.”

md. 91. Toplumsal içme ve evsel kullanma suyu merkezi arzı “1. Toplumsal içme ve evsel kullanma suyu merkezi arzı uygun su boru hattı şebekesine sahip tüzel kişiler tarafından yürütülür. Toplumsal içme ve evsel kullanma suyu merkezi arzını yürüten tüzel kişiler, kullanılan suyun ölçülmesini, su kaynakları ve su arzı sistemlerindeki suyun durumunun düzenli olarak denetlenmesini, yerel temsilcinin ve bölgenin idari birimlerinin (özellikle il [idaresi] ve başkent), görevli birimin ve sıhhi ve epidemiolojik refahı ile görevlendirilen yetkili birimin, çevresel koruma ile görevlendirilen yetkili devlet biriminin, mineral kaynakların araştırılması ve kullanılması ile görevlendirilen yetkili birimin, su kalitesindeki ve su arz sistemlerindeki düzenlenmiş milli hijyen standartlarından sapmalar hakkında bilgilendirilmesini organize eder.”

md.92. Toplumsal içme ve evsel kullanma suyu adem-i merkezi arzı “1. Toplumsal içme ve evsel kullanma suyu adem-i merkezi arzında, ilgili su kaynakları bakımından sıhhi ve epidemiolojik refahı ile görevlendirilen yetkili birimin olumlu kararı sağlandığı ve özerk yerel idari birimlerin (özellikle il [idaresi] ve başkent), zorunlu tesciline yetkili idarenin belirlediği şekilde kayıtlı olduğu sürece bireyler ve tüzel kişiler yerüstü ve yeraltı su kütellerinden doğrudan su alma hakkı vardır. Toplumsal içme ve evsel kullanma suyu adem-i merkezi arzı su kütellerinden günlük elli metreküp miktarına kadar su alınması ve kullanımı için özel bir izin gerektirmez. [...]”

Kanunun tamamı için bkz. Kazakistan Adalet Bakanlığı, Cumhuriyetçi Hukuki Bilgilendirme Merkezi Gayriresmi Çevirisi, http://adilet.zan.kz/eng/docs/K030000481_

Litvanya	Su Hakkında Kanun, No. VIII – 474 (1997) Bölüm III – Su Kaynaklarının ve Su Kütlelerinin Kullanımı md.12 – Su kaynaklarının ve su kütlelerinin kullanımı – “[...] 2. Su kaynaklarının ve su kütlelerinin kullanımında öncelik içme suyunun teminidir.” md.14 – Topluma içme suyu arzında su kaynaklarının ve su kütlelerinin kullanımı – “[...] 5. İçme Suyu Hakkında Kanun, toplumun iyi kalitede su hakkını garantileyen, içme suyunun temin edilmesinde gerçek ve tüzel kişilerin ilişkilerini, kalitenin artırılmasını, temini, temin şartlarını ve kalite kontrolüne ilişkin teşkilatsal ve yasal gereklilikleri düzenler. Kanunun tamamı için bkz. https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/en/TAD/TAIS.55468 İçme Suyu Hakkında Kanun, No. IX-433 (2001) Bölüm I – Genel Hükümler md.3 – Gerçek ve Tüzel Kişilere İçme Suyu Temin Edilmesi İlkeleri – “[...] 2. Yeraltı suları içme suyunun ana kaynağını teşkil eder. Yerüstü su kütlelerinden elde edilen sular, istisnaen, içme suyu hazırlanmasında kullanılabilir. [...] 4. Kamusal içme suyu arzı gerçek ve tüzel kişilere içme suyu temin edilmesinin ana yoludur. 5. Kamusal içme suyu arzını kullanma imkanı olmayan ve serbest şekilde veya izin alarak su kaynaklarını kullanan gerçek ve tüzel kişiler, kendilerine suyu bireysel olarak temin eder ve kendi şahsi konutlarında suyun güvenlik ve kalitesini sağlarlar.” Bölüm 2 – İçme Suyu Arzı md.5 – İçme Suyu Arzı – “1. Kamusal içme suyu arzı içme suyunun kesintisiz şekilde temin edilmesini garanti eder.” Bölüm 3 – İçme Suyu Güvenlik ve Kalitesinin Denetim ve Kontrolü md.10 – İçme Suyunun Güvenliği ve Kalitesine İlişkin Kriterler, Uygulama Alanı ve Kabul Edilebilir Deviyasyonlar – “1. İçme suyu kanunla belirlenen güvenlik ve kalite gerekliliklerine, tüketim için elde edildiği noktada: binaların su teminini sağlayan musluklarında, su pompalarında, su nakil araçlarında ve ticari ambalajlama yerleri ile kullanıldığı gıda işletmelerinde uygun olmalıdır.” Kanunun tamamı için bkz. https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/en/TAD/TAIS.192766 İçme Suyu Arzı ve Atıksu Yönetimi Hakkında Kanun, No X-764 (2006) Bölüm Bir –Genel Hükümler md.2 – Tanımlar- “[...] 4. Kesintisiz su arzı ve/veya atıksu yönetimi içme suyu arzının ve/veya atıksu yönetiminin su arzı sözleşmesindeki miktar, basınç, düzenlilik ve kalite hakkında koşul ve şartlara veya sadece abone (tüketici) ile yazılı bir sözleşmenin yapılmadığı, ancak abonenin (tüketicinin) su sağlayıcısı tarafından işletilen içme suyu arz tesislerine gerekli bağlantının ve/veya atıksu bertaraf tesislerine bağlı olduğu hallerde kanunların gerekliliklerine uygun şekilde yürütülmesini ifade eder. [...] 9. Atıksu yönetim hizmetlerinin arzı teknik, idari ve
----------	--

	ekonomik imkanlarla abonenin (tüketicinin) atıksuyunun arıtılmasına yönelik ekonomik ve ticari bir faaliyeti ifade eder. [...] 14. Su arzı teknik, idari ve ekonomik imkanlarla içme suyunun elde edilmesi, temin edilmesi ve aboneye (tüketiciye) satılmasına yönelik ekonomik ve ticari bir faaliyet ifade eder. [...] 20. Kamusal su sağlayıcısı, Devlet veya belediye(ler) tarafından yönetilen, bu kanunda ve diğer kanunlarda belirlenen usule uygun şekilde, bir belediyenin veya birden fazla belediyelerin kamusal su arzı bölgelerinde (kamusal su arzı bölgeleri) kamusal su arzı hak ve görevini üstlenen bir teşebbüsü ifade eder. 21. Kamusal su arzı, kamusal su arzı sözleşmesi uyarınca veya sözleşmenin yapılmadığı ancak (tüketicinin) su sağlayıcısı tarafından işletilen içme suyu arz tesislerine gerekli bağlantının ve/veya atıksu bertaraf tesislerine bağlı olduğu ifade içme suyu arzı ve/veya atıksu yönetim tesislerinin yönetilmesini ifade eder. [...] 24. Kamusal su temin bölgeleri, bu kanunda öngörülen usullerle kurulan ve belediyelerin kamusal su arzını organize etmek zorunda oldukları bölgeleri ifade eder.” Bölüm İki – Su Arzı ve Atıksu Yönetiminin Düzenlenmesi md.15 – Kamusal Su Arzı – “1. Bir belediyede kamusal su arzı kamusal su sağlayıcısı tarafından yürütülür. 2. Kamusal su sağlayıcısı, bu maddenin 6 ve 7’nci fıkraları uyarınca içme suyu arzı ve atıksu yönetimi tesislerinin kurulamadığı alanlar hariç olmak üzere belediyelerin tüm kamusal su sağlama bölgesinde, içme suyu temin etmek ve atıksu yönetim tesislerini işletmek konusunda münhasır hak ve görevlere sahiptir. Kamusal su sağlayıcısı içme suyu arzı ve atıksu yönetimi ile ilgili olmayan ve kamusal su arzı lisansında yer almayan faaliyetlerle iştigal edemez. [...] 8. Kamusal su sağlayıcısı 1) abonelere (tüketicilere) bu kanunun 25’inci maddesinde belirtilen usule uygun şekilde bilgi sağlamak; 2) kanunlarla belirtilen kamu sağlığı güvenliği ve kaliteye ilişkin ve diğer gerekliliklere uygun içme suyu temin etmek, depolamak arıtmak ve temin etmek; 3) içme suyu arzının kalitesi ve sürekliliğini ve diğer su arzı gereklilikleri sağlamak; 4) belirlenen usule uygun olarak, mülkiyeti altındaki veya hukuki gerekçelerle yönetimi altında su arzı ve atıksu yönetim tesislerini ve yönetimindeki diğer varlıkları işletmek ve bakımını yapmak zorundadır.” Bölüm Dört – Su sağlayıcılarının Yeterlilik Gerekliliklerinin Lisanslanması md.19 – Su Arzı Hakkında – “1. Kamusal su arzı kamusal su arzı lisansı ile yürütülebilir. [...] Kamusal su arzı için, bir belediyenn sınırları içinde sadece bir kamusal su arzı lisansı düzenlenir. [...]” Kanunun tamamı için bkz. https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/en/TAD/TAIS.337310
Madagaskar	Su Kanunu N° 98-029 (1998) Bölüm IV – İçme Suyu Arzı ve Evsel Atıksuların Kolektif Sanitasyonu Fasıl 1 – İçme Suyu Arzı ve Evsel Atıksuların Kolektif Sanitasyonu Kamu Hizmeti Hakkında md.37: “(1) İçme suyu arzı ve evsel atıksuların kolektif sanitasyonu kamu hizmeti, bu bölüm bağlamında “içme suyu ve sanitasyon kamu hizmeti” olarak anılır ve halka, yani gerçek veya özel veya kamu tüzel

kişilerini kapsayan tüm kullanıcılara, arz edilen içilebilir suyun temini ve evsel atıksuların kolektif sanitasyonu, şartnamelerde belirtilen kamu hizmeti yükümlülükleri olan bir hizmettir. (2) İçme suyu arzı evrensel hizmeti, kamu hizmetinin tüm kullanıcılara minimum miktarda içme suyu ve minimum hizmeti sağlama yükümlülüğüne tabidir. (3) İçme suyu arzı evrensel hizmetinin ilkeleri ve teşkilatlanması bir tüzükle düzenlenir. (4) İçme suyu arzı ve evsel atıksuların kolektif sanitasyonu sistemi veya [kısaca] sistem, içme suyu ve/veya evsel atıksuların kolektif sanitasyonunu gerçekleştirmek amacıyla belirli bir coğrafi bölgede kurulmuş tesis ve yapıların; kaptaj tesisleri, su üretimi ile ilgili çıkarma ve arıtım yapıları, iletim yapıları, dağıtım yapıları ve içme suyu şebekesi, kanalizasyon ve atıksu arıtım gibi sanitasyon yapıları, bir bütündür.

md.38: “(1) İnsani tüketim için arz edilen suların tamamı içilebilir olmalıdır. (2) İçme suyu, arıtım veya doğal yollarla, kanunda belirtilen organoleptik [duyusal], fizyo-kimyasal, bakteriyel ve biyolojik standartlara uygun insani tüketime yönelik su olarak tanımlanır.”

Art.39: “(1) Kamusal içme suyu arzı ve evsel atıksuların kolektif sanitasyonuna erişim komünel bir kamu hizmetidir. (2) Otoproduksiyon bir kamu hizmeti değildir. Ancak, içme suyu arzı kamu hizmetinin ilgili alanda yetersizliği veya yokluğu halinde, otoproduktör, ilgili sözleşme makamı ile imzaladığı sözleşme çerçevesinde açık bir yetki almak koşuluyla kamuya içme suyu sağlayıcısı olarak çalışabilir. [...]”

Fasıl III – İçme Suyu Arzı ve Evsel Atıksuların Kolektif Sanitasyonu Sistemlerinin Kullanılması Hakkında

md.45: “(1) Madagaskarlı veya yabancı gerçek veya kamu veya özel hukuk tüzel kişisi olan, yönetim ve sözleşme makamı tarafından sistemin doğrudan bakım yetkileri devredilen sistem yöneticisi kullanıcısıdır. (2) Özel hukuk tüzel kişilerinin sistem yöneticisi olduğu hallerde, bunlar Malezya hukukunun yürürlükteki kanunları ve düzenlemelerine uygun kurulmuş şirketler olmalıdır.”

md.46: “(1) Sistemlerin yönetimi, yönetim sözleşmesi, iltizam, imtiyaz yoluyla yöneticilere bırakılabilir veya istisnaen sözleşme makamınca doğrudan yürütülebilir. Bu sözleşmeler Düzenleyici İdare’nin ön iznine tabidir. (2) Bir tüzük ile, farklı devredilmiş yönetim metodlarına başvurma şartlarını belirler ve yönetim sözleşmesi, iltizam ve imtiyaz sözleşmelerinin rejimini düzenler; bu üç sözleşme türü için müzakere ve rekabetçi teklif verme koşulları ve prosedürlerini tanımlar.”

Fasıl IV – İçme Suyu ve Sanitasyon Kamu Hizmeti Düzenleyici İdaresi

md.47: “(1) Yetkileri, kuruluşu ve çalışma usulleri ile finansman yöntemi bu kanun ve uygulanması için çıkarılan tüzüklerle düzenlenen, içme suyu ve sanitasyon kamu hizmetinin regülasyonu görevli, idari kamu kuruluşu niteliğinde bir İdare kurulmuştur. (2) Düzenleyici İdare, tüzel kişiliğe ve mali özerkliğe sahip, teknik, istişari ve içme suyu arzı ve evsel atıksuların kolektif sanitasyonu sektöründe uzmanlaşmış yönetsel bir organdır. [...]”

md.48: “Düzenleyici İdare özellikle şunlarla görevlidir: hizmetin kalitesine ilişkin normlara uygunluğun denetimi; - bu kanunda yer alan tarifelere, su ücretlerine, sanitasyon ücretlerine ilişkin hükümlere uygun düzenlemelerin yapılması ve uygulanması ve doğru uygulandığının

	gözetimi; - her sisteme uygun özel normların önerilmesi ve bunların idarenin kararına sunulması; - içme suyu arzı ve evsel atıksuların kolektif sanitasyonu sistemleri hakkında bilgi sistemi dizayn edilmesi, geliştirilmesi ve güncellenmesi.” Fasıl V – İçme Suyu ve Sanitasyon Kamu Hizmetinin Maliyesi ve Tarife İlkeleri Hakkında md.54: “İçme suyu ve sanitasyon kamu hizmetinin tarifelendirilmesi ve maliyet tazmini politikası aşağıdaki ilkelere uygun olmalıdır: - Su kamu hizmetine erişim, kolektif su noktalarında veya bireysel noktalarda ücretlendirilebilir: i. tüm su ve sanitasyon sistemleri için, uygulanabilir tarife sitem yöneticilerinin finansal dengesini mümkün kılacak ve tam maliyeti karşılayacak şekilde olmalıdır; ii. su ve sanitasyon ücretlerinin belirlenmesinde bir yandan, yatırım ve işletme giderleri, diğer yandan kullanıcının ödeme kabiliyeti dikkate alınır; iii. sözleşme makamı ile içme suyu ve sanitasyon hizmetleri yöneticileri tarafından toplanan gelirler sadece bu hizmetlere tahsis edilir; - Tarife sistemleri, en düşük gelirli evsel tüketicilerin evrensel içme suyu hizmetine erişimini mümkün kılan hükümler içermelidir.” md.55: “İçme suyu ve sanitasyon kamu hizmetinin sosyal içeriği dolayısıyla, yerel idareler tarafından bu hizmetler üzerinde konulan vergi ve ekvergiler, vergi öncesi faturanın %10’unu aşamaz.” Kanunun tamamı için bkz. http://extwprlegs1.fao.org/docs/pdf/mad19324.pdf Daha fazlası için bkz. İçme suyu ve sanitasyon kamu hizmetinin işlevleri ve teşkilatlanması hakkında Tüzük N° 2003-193, http://extwprlegs1.fao.org/docs/pdf/mad157198.pdf
Namibya	Su Kaynakları Yönetimi Kanunu No. 24 (2004) Kısım VII – Su temini, çıkarması ve kullanımı md. 26 Su temini sorumluluğu – “(1) Bakanlık, tüm Namibyalılara temel insan ihtiyaçları için uygun ve karşılanabilir su arzının temin edilmesini sağlar. (2) Su arzında uygunluğun, karşılanabilirliğin ve güvenliğin sağlanması amacıyla, Bakanlık - (a) evsel, endüstriyel veya tarımsal kullanım için su arzında bulunan herkese uygulanabilir muteber performans ve tesis standartları geliştirmek; (b) evsel, endüstriyel veya tarımsal kullanım için su arzında bulunan herkesin performansının, (a) bendine binaen çıkarılan performans standartlarına uygunluğunu ölçmek için periyodik olarak denetlemek; (c) performans standartlarını karşılamayan herhangi bir su sağlayıcısına karşı (i) yönetim veya teknik personelin geçici görevlendirilmesi, (ii) su temin tesislerinin tamir edilmesi veya yenilenmesi; veya (iii) su çıkarma veya kullanmaya ilişkin herhangi bir lisansın değiştirilmesi, askıya alınması veya iptal edilmesini kapsayabilen düzeltici önlemleri almak; ve (d) su kullanıcılarının su arzının uygunluğuna ve güvenilirliğine ilişkin düşüncelerinin alınmasına imkan tanıyan bir idari mekanizma kurmak zorundadır. (3) Bakanlık fıkra 2 (c) bendinde belirtilen düzeltici önlemleri alırken bir harcama yaparsa, bu harcama için su sağlayıcısına rücu edilir.” md. 27 Su Kaynaklarının Rezervi – “(1) Bakanlık, ilgili bölgesel konseylerin muvaffakatıyla, belirtilen şekilde, yerüstü su kaynakları ile

	kamusal rezervuarda depolanan su dahil olmak üzere, su yollarının akışını kısmen veya tamamen -(a) ilgili kullanıcıların evsel kullanımlarını karşılamak; ve (b) biyolojik çeşitlilik ve ekosistemlerin temel fonksiyonlarının devamlılığı dahil olmak üzere sucul ve sulak alan ekosistemlerinin makul surette korunması için rezerve edebilir. (2) Fıkra 1 uyarınca herhangi bir su kaynağı, -(a) 34'üncü madde uyarınca verilen su çıkarma lisansları; ve (b) 60'ıncı madde uyarınca verilen atıksu deşarj izinleri dikkate alınarak rezerve alınır. (3) Bakanlık, rezerve edilen su kaynakları eğer rezerv amacı ile uygunsa, diğer kullanımlara izin verebilir.” md. 28 Evsel kullanım için su çıkarımı – “(3)'üncü fıkra haricinde, bir su kaynağından evsel kullanım amacıyla su çıkaran herkes, su çıkarma ve kullanma lisansını almak yükümlülüğünden muaftır. (2) Herkes, evsel kullanım için, sadece kamu sağlığı ve çevresel kısıtlamalara ve zaman zaman suyun etkin yönetimi uygulamaları için uygulanan kısıtlamalara tabi olarak su çıkarabilir ve kullanabilir. (3) (1)'inci fıkra, su kaynağından toptan su çıkaran ve bunu başka evsel kullanıcılara arz eden kişilere uygulanmaz.” md. 29 Evsel kullanım için elle kazılmış kuyulardan su çıkarımı – “Yerel yönetim alanı veya su yönetimi alanı dışındaevsel kullanım amacıyla su çıkarmak üzere elle kuyu açan herkes bu kanundaki lisans zorunluluklarından muaftır.” md. 31 Meteorik (yağmur) suyu toplama hakkı – “Herkes, kendi arazisinde veya komün arazisinde evsel kullanım amacıyla meteorik (yağmur) suyunu toplama hakkına sahiptir.” http://extwprlegs1.fao.org/docs/pdf/nam61956.pdf
Nepal	Su Kaynakları Kanunu, 2049 (1992) md.7. Su Kaynakları Kullanımında Öncelik Sırası: “(1) Su kaynaklarının kullanımında, genel olarak, şu öncelik sırası izlenir: (a) İçme suyu ve evsel kullanıcılar; [...]” Kanunun tamamı için bkz. http://www.moen.gov.np/pdf_files/Water_Resources_Act_2049-english.pdf
Orta Afrika Cumhuriyeti	Orta Afrika Cumhuriyeti Su Kanunu N° 06.00, 12 Nisan 2006 md.40 “Kanun, tüm vatandaşların temel ihtiyaçları ve yaşamsal ve onursal temel gereksinimlerini karşılayacak suyu kullanma hakkını tanır.” Kanunun tamamı için bkz. http://extwprlegs1.fao.org/docs/pdf/caf107433.pdf
Peru	Su Kaynakları Hk. Kanun No.29338 (2009) Kitap I – Genel Hükümler md.2 – Suyun mülkiyeti ve kamusal kullanımı – “Su mili bir miras teşkil eder. Su üzerinde hakimiyet devrolunamaz ve zamanaşımına uğramaz. [Ç.N. Su] Kamu kullanımı içindir ve tahsisi ve idaresi sadece kamu yararı, çevresel koruma ve milli menfaatler ile uyumlu olarak gerçekleştirilir. Su üzerinde hiçbir özel mülkiyet yoktur.”

	Kitap III – Su Kaynaklarının Kullanımı md.35 – Su kullanımlarının türleri ve öncelik sıralaması – “Kanun şu su kullanımlarını tanıır: 1. Öncelikli kullanım. 2. Toplumsal kullanım. 3. Üretimsel kullanım. [...]” md.36 – Suyun öncelikli kullanımı – “Öncelikli kullanım, doğal kaynakların ve kamusal su yollarının doğrudan ve efektif olarak temel insani ihtiyaçların karşılanması maksadıyla kullanımı kapsar. Öncelikli kullanım suyun gıdanın hazırlanması, doğrudan tüketimi ve kişisel temizlik yanı sıra kültürel, dini ve ritüel kullanımı kapsar.” md.37 – Öncelikli kullanımın özellikleri – “Öncelikli kullanım idari yetkilendirme gerektirmez ve sadece kanuna dayanarak gerçekleştirilir. Öncelikli kullanım çevreye ve üçüncü kişilere zararsızdır, kazanç sağlama amacı yoktur ve insanlar tarafından kendi sorumlulukları altında, sadece el yöntemleri ile: 1. Su kaynağının nitelik ve niceliğini değiştirmemek, 2. su ile ilişkili olan varlıkları etkilememek şartıyla ücretsiz olarak gerçekleştirilir.” md. 38 – Öncelikli kullanım için serbest erişim – “Devlet, doğal kaynaklara ve kamusal su yollarına, değişiklik yapmadan ve kirlenmelerini önleyerek, toplumun öncelikli ihtiyaçlarını karşılamak üzere serbest erişimi garanti eder. [...]” md.39 – Suyun toplumsal kullanımı – “Toplumsal kullanım, kamu kaynağından veya şebekesinden layıkıyla arıtılmış suyun, temel insani ihtiyaçları karşılamak: gıda hazırlığı ve kişisel hijyen alışkanlıklarını tatmin etmek amacıyla elde edilmesini kapsar. Milli İdare tarafından verilen su kullanım hakkı ile kullanılır.” md.40 – Toplumun içme suyu şebekesine erişimi – “Devlet, herkesin, yeterli miktarda ve güvenli şartlarda kişisel ve evsel ihtiyaçlarını karşılamak için gerekli miktarda içme suyu hizmetlerine erişimini garanti eder.” Kanunun tamamı için bkz. http://www.ana.gob.pe/media/316755/leyrh.pdf
--	--

KAYNAKÇA

KİTAP VE KİTAP BÖLÜMLERİ

AKANDJI-KOMBE Jean-François, **AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ KAPSAMINDA POZİTİF YÜKÜMLÜLÜKLER**, İnsan Hakları El Kitapları, No. 7, Avrupa Konseyi, 2008, Belçika.

AKYILMAZ Bahtiyar, SEZGİNER Cemil, KAYA Murat, **TÜRK İDARE HUKUKU**, Seçkin Yayıncılık, 2012, Ankara.

ANSAY Ş. Sabri, **HUKUK BİLİMİNE BAŞLANGIÇ**, Güney Matbaacılık ve Gazetecilik, 1952, Ankara.

ATAMAN Hakan, **AVRUPA SOSYAL ŞARTI VE UYGULAMASI**, İnsan Hakları Gündemi Derneği, 2010, Ankara.

ATILGAN Ahmet, **BİR KAMU SU İŞLETMESİ BAŞARI ÖYKÜSÜ – KOSKİ ÖRNEĞİ**, Hizmet-İş Sendikası Yayınları, 2011, Ankara.

ATİYAS İzak, ODER Burak, **TÜRKİYE’DE ÖZELLEŞTİRMENİN HUKUK VE EKONOMİSİ**, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı, 2008, Ankara.

AVRILLIER Raymond, *A Return to the Source – Re-municipalisation of Water Services in Grenoble, France*, **RECLAIMING PUBLIC WATER: ACHIEVEMENTS, STRUGGLES AND VISIONS FROM AROUND THE WORLD**, (Eds. BALANYÁ Belén, BRENNAN Bird, HOEDEMAN Olivier, SATOKO Kishimoto, TERHORST Philipp), Transnational Institute and Corporate Europe Observatory, 2005, ss:63-71.

AYAYDIN Cem, **İDARE HUKUKUNA GİRİŞ (II)**, Yenilik Basımevi, 2008, İstanbul.

AZRAK Ali Ülkü, **MİLLİLEŞTİRME VE İDARE HUKUKU**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1976, İstanbul.

BALTA Tahsin B., **İDARE HUKUKUNA GİRİŞ**, TODAİE, 1970, Ankara.

BARLOW Maude, **BLUE COVENANT: THE GLOBAL WATER CRISIS AND THE COMING BATTLE FOR THE RIGHT TO WATER**, The New Press, 2007, ABD.

BİLGİN Pertev, **İDARE HUKUKU DERSLERİ – İDARE HUKUKUNA GİRİŞ**, Filiz Kitavebi, 1996, İstanbul.

BİLGİN Pertev, **İDARE HUKUKU DERSLERİ – İDARE MALLARI**, Filiz Kitabevi, 1996, İstanbul.

BÜLBÜL Erdoğan, **İDARİ İŞLEMLERİN YÜRÜRLÜKTEN KALDIRILMASI**, Beta Yayınevi, 2010, İstanbul.

CAHILL Amanda, *Protecting Rights in the Face of Scarcity: The Right to Water*, **HUMAN RIGHTS AND EXTRATERRITORIAL OBLIGATIONS**, (Eds. GIBNEY Mark, SKOGLY Sigrun), University of Pennsylvania Press, 2010, ABD.

ÇAL Sedat, **TÜRKİYE'DE KAMU HİZMETİ VE İMTİYAZIN DÖNÜŞÜM ÖYKÜSÜ**, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, 2008, Ankara.

ÇINAR Tayfun, *Su Yönetimi ve Finansmanında Strateji, Model ve Aktörler*, **SU YÖNETİMİ**, (Eds. ÇINAR Tayfun, ÖZDİNÇ Hülya K.), Memleket Yayınları, 2006, ss:43-93, Ankara.

DEMİR Abdullah, **SU VE DSİ TARİHİ**, Devlet Su İşleri Vakfı Yayını, 2001, Ankara.

DEMİRDAĞ Dilaver, ERTEN Adnan, Şen Mustafa, **SUYLA GELEN KÜLTÜR**, (Ed. GENCER Mustafa), İSKİ, 2008, İstanbul.

DERBİL Süheyy, **İDARE HUKUKU – İDARİ FAALİYET**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1952, Ankara.

DİNÇ Güney, **AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ'NE GÖRE ÇEVRE VE İNSAN**, Türkiye Barolar Birliği, 2008, Ankara.

DURAN Lütfi, **İDARE HUKUKU DERS NOTLARI**, Fakülteler Matbaası, 1982, İstanbul.

DÜREN Akin, **İDARE MALLARI**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1975, Ankara.

EMEK Uğur, **REKABETÇİ PİYASA EKONOMİSİ**, Nobel Yayın, 2009, Ankara.

EMEK Uğur, **EK VE DEĞİŞİKLİKLERİ İLE YAP-İŞLET-DEVRET (YİD), YAP-İŞLET (Yİ) VE KAMU HİZMETİ İMTİYAZI MEVZUATI**, T.C. Başbakanlık – Devlet Planlama Teşkilatı, Yayın No.2659, 2002, Ankara.

EROĞLU Veysel, **SU TASFİYESİ**, Çevre ve Orman Bakanlığı, 2008, Ankara.

ERTAN İ. Mert, **ULUSLARARASI BOYUTLARIYLA SAĞLIK HAKKI**, Legal Yayıncılık, 2012, İstanbul.

ERZİ İpek (Ed.), **AN İSTANBUL PERSPECTIVE ON BRIDGING DIVIDES FOR WATER**, 5th World Water Forum Secretariat, 2010, İstanbul.

GİRİTLİ İsmet, BİLGİN Pertev, AKGÜNER Tayfun, BERK Kahraman, **İDARE HUKUKU**, Der Yayınları, 2012, İstanbul.

GÖKDEMİR Bülent, **KÜRESEL SU KRİZİNE ÇÖZÜM ARAYIŞLARI: ŞEBEKE SUYU HİZMETLERİNE ÖZEL SEKTÖR KATILIMI, DÜNYA ÖRNEKLERİ IŞIĞINDA TÜRKİYE İÇİN ÖNERİLER**, Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği Yayınları, 2008, İstanbul.

GÖZLER Kemal, **TÜRK ANAYASA HUKUKU DERSLERİ**, Ekin Yayınevi, 2018, Bursa.

GÖZLER Kemal, **ANAYASA HUKUKUNUN GENEL TEORİSİ**, C.2, Ekin Yayınevi, 2011, Bursa.

GÖZLER Kemal, **İDARE HUKUKU**, Cilt 2, Ekin Yayınevi, 2003, Bursa.

GÖZLER Kemal, KAPLAN Gürsel, **İDARE HUKUKU DERSLERİ**, Ekin Yayınevi, 2018, Bursa.

GÖZÜBÜYÜK A. Şeref, **HUKUKA GİRİŞ VE HUKUKUN TEMEL KAVRAMLARI**, Turhan Kitabevi, 2013, Ankara.

GÖZÜBÜYÜK A. Şeref, TAN Turgut, **İDARE HUKUKU – GENEL ESASLAR**, Turhan Kitabevi, 2008, Ankara.

GÜLAN Aydın, **KAMU MALLARINDAN YARARLANMA USULLERİNİN TÂBİ OLDUĞU HUKUKİ REJİM**, ALFA, 1999, İstanbul.

GÜLAN Aydın, *Kamu Malları*, **GÜNiŞİĞİNDA YÖNETİM** (ÖZAY İl Han), ALFA, 2002, İstanbul.

GÜLER Birgül A. (Ed.), **SU HİZMETLERİ YÖNETİMİ GENEL YAPI**, TODAİE, Yayın No:298, 1999, Ankara.

GÜLER Birgül A., KENDİR Hülya, HAYIRSEVER Ferhunde, **SU HİZMETLERİ YÖNETİMİ ANTALYA İNCELEMESİ**, TODAİE, Yayın No:299, 1999, Ankara.

GÜNDAY Metin, **İDARE HUKUKU**, İmaj Yayınevi, 2011, Ankara.

HAYIRSEVER TOPÇU Ferhunde, *Suda Dış Kredi: İzmit Örneği*, **SU YÖNETİMİ**, (Eds. ÇINAR Tayfun, ÖZDİNÇ Hülya K.), Memleket Yayınları, 2006, ss:287-316, Ankara.

HAYIRSEVER TOPÇU Ferhunde, *Yerel Yönetim Birliği Eliyle Su Özelleştirmesi: ÇALBİR Örneği*, **SU YÖNETİMİ**, (Eds. ÇINAR Tayfun, ÖZDİNÇ Hülya K.), Memleket Yayınları, 2006, ss:379-405, Ankara.

HORLEMANN Lena, NEUBERT Susanne, **VIRTUAL WATER TRADE – A REALISTIC CONCEPT FOR RESOLVING THE WATER CRISIS?**, Deutsches Institut für Entwicklungspolitik (German Development Institute), 2007, Almanya.

JOSEPH Sarah, **BLAME IT ON THE WTO?: A HUMAN RIGHTS CRITIQUE**, Oxford Scholarship Online Publications, 2011, İngiltere.

KARABULUT Mustafa, **İDARİ YAPTIRIMLARIN HUKUKİ REJİMİ**, Turhan Kitabevi, 2008, Ankara.

KAUL Inge, GRUNBERG Isabelle, STERN Marc A., **GLOBAL PUBLIC GOODS: INTERNATIONAL COOPERATION IN THE 21ST CENTURY**, Oxford University Press, 1999, İngiltere.

KABOĞLU İbrahim Ö., **KOLEKTİF ÖZGÜRLÜKLER**, Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1989, Diyarbakır.

KABOĞLU İbrahim Ö., **ÇEVRE HAKKI**, İmge Kitabevi, 1996, İstanbul.

KAPANİ Münci, **KAMU HÜRRİYETLERİ**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1981, Ankara.

KARAHANOGULLARI Onur, **KAMU HİZMETİ (KAVRAMSAL VE HUKUKSAL REJİM)**, Turhan Kitabevi, 2002, Ankara.

KARAHANOGULLARI Onur, **İDARENİN HUKUKLA KAVRANMASI: YASALLIK VE İDARİ İŞLEMLER**, Turhan Kitabevi, 2012, Ankara.

KOUTSOYIANNIS Demetris, ZARKADOULAS Nikos, MANASSIS Nikos, ANGELAKIS Andreas N., MAYS Larry W., **THE EVOLUTION OF WATER SUPPLY THROUGHOUT THE MILLENNIA**, IWA Publishing, 2012, İngiltere.

MARSHALL T. Humphrey, BOTTOMORE Tom, **YURTTAŞLIK VE TOPLUMSAL SINIFLAR**, (Çev. Ayhan KAYA), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006, İstanbul.

OECD, *Water pricing for public supply*, **ENVIRONMENT AT A GLANCE 2013: OECD INDICATORS**, OECD Publishing, 2013.

OECD, *Water pricing in OECD countries: state of play*, **PRICING WATER RESOURCES AND WATER AND SANITATION SERVICES**, OECD Publishing, 2010.

OĞUZMAN Kemal, ÖZ Turgut, **BORÇLAR HUKUKU GENEL HÜKÜMLER**, Filiz Kitabevi, 2005, İstanbul.

ONAR Sıddık Sami, **İDARE HUKUKUNUN UMUMİ ESASLARI –1. Cilt**, Hak Kitabevi, 1966, İstanbul.

ONAR Sıddık Sami, **İDARE HUKUKUNUN UMUMİ ESASLARI –2. Cilt**, Hak Kitabevi, 1966, İstanbul.

ONAR Sıddık Sami, **İDARE HUKUKUNUN UMUMİ ESASLARI –3. Cilt**, Hak Kitabevi, 1966, İstanbul.

ORTAYLI İlber, **TANZİMAT DEVRİNDE OSMANLI MAHALLİ İDARELERİ (1840-1880)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2000

OSTEN Necmi, **İDARİ MUKAVELE VE AMME HİZMETİ İMTİYAZLARININ HUKUKİ MAHİYETİ**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1938, İstanbul.

ÖZAY İl Han, **GÜNIŞIĞINDA YÖNETİM**, ALFA, 2002, İstanbul.

ÖZAY İl Han, **DEVLET İDARİ REJİM VE YARGISAL KORUMA II**, 1990, Filiz Kitabevi, İstanbul.

ÖZAY İl Han, **İDARİ YAPTIRIMLAR**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1985, İstanbul.

ÖZBUDUN Ergun, **TÜRK ANAYASA HUKUKU**, Yetkin Yayınları, 2002, Ankara.

ÖZDEK Yasemin E., **İNSAN HAKKI OLARAK ÇEVRE HAKKI**, TODAİE, 1993, Ankara.

ÖZTUNALI KAYIR, Gülser, AKILLI Hüsnüye, *Antalya Su Hizmetlerinde Özelleştirme*, **SU YÖNETİMİ**, (Eds. ÇINAR Tayfun, ÖZDİNÇ Hülya K.), Memleket Yayınları, 2006, ss:317-377, Ankara.

PAMUKÇU Konuralp, **SU POLİTİKASI**, Bağlam Yayınevi, 2000, İstanbul.

PARLAR Ali, ÖZTÜRK Mustafa, **UYGULAMADA KARŞILIKSIZ YARARLANMA VE MÜHÜR BOZMA SUÇLARI**, Aristo Yayınevi, 2018, İstanbul.

SALİHOĞLU Serhat, *Küresel Su Siyaseti Nedir?*, **SU YÖNETİMİ**, (Eds. ÇINAR Tayfun, ÖZDİNÇ Hülya K.), Memleket Yayınları, 2006, ss:3-42, Ankara.

SALMAN M. A. Salman, MCINERNEY-LANKFORD Siobhán, **THE HUMAN RIGHT TO WATER - LEGAL AND POLICY DIMENSIONS**, The World Bank, 2004.

SANCAKDAR Oğuz, **KAMUSAL SULARDAN YARARLANMA**, Yetkin Yayınları, 2004, Ankara.

SARICA Ragıp, **İDARİ KAZA**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1949, İstanbul.

SEPÚLVEDA M. Magdalena, **THE NATURE OF THE OBLIGATIONS UNDER THE INTERNATIONAL COVENANT ON ECONOMIC, SOCIAL AND CULTURAL RIGHTS**, Intersentia, 2003.

SHIKLOMANOV Igor A., *World Fresh Water Resources*, **WATER IN CRISIS: A GUIDE TO THE WORLD'S FRESHWATER RESOURCES**, (Ed. GLEICK Peter), Oxford University Press, 1993, ss:13-24, İngiltere.

SHIVA Vandana, **SU SAVAŞLARI**, (Çev. Ali KEREM), Aram Yayınları, 2003, İstanbul.

SHIVA Vandana, **WATER WARS: PRIVATIZATION, POLLUTION AND PROFIT**, North Atlantic Books, 2002, ABD.

SMETS Henri, **THE RIGHT TO WATER IN NATIONAL LEGISLATIONS**, Agence Française de Développement, 2006, Fransa.

SOYSAL Mümtaz, **100 SORUDA ANAYASANIN ANLAMI**, 1993, İstanbul.

ŞANLI ATAY Yeliz, **TÜRK İDARE HUKUKUNDA ADSIZ DÜZENLEYİCİ İŞLEMLER**, TODAİE, 2011, Ankara.

ŞİRİN Tolga, **ÇEVRE, İNSAN, DEVLET**, Tekin Yayınevi, 2015, İstanbul.

ŞİRİN Tolga, *Su Hakkı ve Suyun Özelleştirilmesine Karşı Bazı Anayasal Tecrübeler*, **TÜRKİYE'DE SUYUN ÖZELLEŞTİRİLMESİ VE SU HAKKI**, (Eds. YÜCE Nuran, HASENPUSCH Carolin, ERDOĞAN Erkin), Sosyal Değişim Derneği, 2012, ss:16-23, İstanbul.

ŞİRİN Tolga, *Su Hakkı ve Su Varlığının Korunması İçin Hukuki Dayanaklar*, **'SU KANUNU TASARISI' ELEŞTİRİSİ VE ALTERNATİF SU KANUNU TASARISI**, Sosyal Değişim Derneği, 2014, ss:13-35, İstanbul.

TANÖR Bülent, **İKİ ANAYASA: 1961-1982**, XII Levha, 2012, İstanbul.

TANÖR Bülent, YÜZBAŞIOĞLU Necmi, **1982 ANAYASASINA GÖRE TÜRK ANAYASA HUKUKU**, Beta Yayınevi, 2018, İstanbul.

TEZCAN Durmuş, ERDEM Mustafa Ruhan, SANCAKDAR Oğuz, ÖNOK R. Murat, **İNSAN HAKLARI EL KİTABI**, Seçkin Yayıncılık, 2016, Ankara.

TEZİÇ Erdoğan, **ANAYASA HUKUKU (GENEL ESASLAR)**, Beta Yayınevi, 2016, İstanbul.

Türkiye Erozyonla Mücadele, Ağaçlandırma ve Doğal Varlıkları Koruma Vakfı, **TEMA VAKFI SU KANUNU TASARISI**, MN BASIM ve Reklamcılık, 2014, İstanbul.

ULUSOY Ali, **KAMU HİZMETİ İNCELEMELERİ**, Ülke Kitapları, 2004, İstanbul.

ULUSOY Ali, **İDARİ YAPTIRIMLAR**, XII Levha, 2013, İstanbul.

US Eser, **HUKUKİ BOYUTUYLA EVRENSEL HİZMET**, XII Levha, 2012, İstanbul.

WaterLex, WASH United, **THE HUMAN RIGHTS TO WATER AND SANITATION IN COURTS WORLDWIDE A SELECTION OF NATIONAL, REGIONAL AND INTERNATIONAL CASE LAW**, 2015, İsviçre.

WINKLER Inga T., **THE HUMAN RIGHT TO WATER**, Hart Publishing, 2012, Oxford (İngiltere) and Portland, Oregon (ABD).

YAMANER Melike B., ÖKTEM A. Emre, KURTDARCAN Bleda, UZUN Mehmet C., **12 AĞUSTOS 1949 TARİHLİ CENEVRE SÖZLEŞMELERİ VE EK PROTOKOLLERİ**, Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları: 42, İstanbul.

YASİN Melikşah, **UYGULAMA VE YARGI KARARLARI IŞIĞINDA ÖZELLEŞTİRMENİN HUKUKİ REJİMİ**, Beta Yayınevi, 2006, İstanbul.

YAYLA Yıldızhan, **İDARE HUKUKU**, Beta Yayınevi, 2009, İstanbul.

YETER Enis, ÖZHAN Hasan, **MAHALLİ İDARE BİRLİKLERİ**, Türkiye Belediyecilik Derneği - Konrad Adenauer Vakfı Yayını, 1995, Ankara.

YILDIZ Dursun, ÖZBAY Özdemir, **OSMANLI'DAN BUGÜNE SU POLİTİKALARI VE HUKUKU**, Truva Yayınları, 2012, İstanbul.

YÜCEL DERİCİLER Özge, **SOSYAL HAKLAR VE İNSAN HAKLARI HUKUKU ÇERÇEVESİNDE DEVLETİN YÜKÜMLÜLÜKLERİ: REFAH DEVLETİNİN KRİZİNDE BİR İNCELEME**, XII Levha, 2014, İstanbul.

ZANOBINI Guido, **İDARİ MÜEYYİDELER**, (Çev. H. Yılmaz Günel), Ankara Üniversitesi, 1964, Ankara.

TEZLER

AYRANGÖL Zülküf, **KÜRESEL KAMUSAL MALLAR VE SU HAKKI**, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Doktora Tezi, 2012, Erzurum.

AYTEN Nuray, **SEKTÖREL SU TAHSİSLERİNİN ESASLARI**, T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Uzmanlık Tezi, 2014, Ankara.

BAŞARAN Yusuf, **TÜRKİYE'DE DENİZ SUYUNDAN İÇME SUYU ÜRETİMİNİN MALİYET DEĞERLENDİRMESİ**, T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Uzmanlık Tezi, 2015, Ankara.

DUMAN Hatice, **ARITILMIŞ KENTSEL ATIKSULARIN SULAMADA YENİDEN KULLANIMI; KAYSERİ ATIKSU ARITMA TESİSİ ÖRNEĞİ**, T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Uzmanlık Tezi, 2017, Ankara.

EKİNCİ Burak, **SU KAYNAKLARININ VERİMLİ KULLANILMASINA YÖNELİK ÖRNEK ÜLKE UYGULAMALARI VE ÜLKEMİZDE BU ÇALIŞMALARIN UYGULANABİLİRLİĞİ**, T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Uzmanlık Tezi, 2015, Ankara.

KIRKICI Duygu Doğu, **SINIRAŞAN SULAR BAĞLAMINDA TÜRKİYE, SURİYE VE IRAK İLİŞKİLERİ**, T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Uzmanlık Tezi, 2014, Ankara.

LE ROY Marc, **L'EXTENSION DU BLOC DE LÉGALITÉ ADMINISTRATIVE**, Université Francois Rabelais De Tours, Thèse Pour Obtenir Le Grade de Docteur En Droit, 2007, Tours (Fransa).

MUSLU Ahmet Vehbi, **DÜNYA'DA VE TÜRKİYE'DE SUYUN FİYATLANDIRILMASI**, T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Uzmanlık Tezi, 2015, Ankara.

GÜNEY Can, **ENTEGRE SU YÖNETİMİNDE YASAL-KURUMSAL YAPI VE İŞLEYİŞ**, T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Uzmanlık Tezi, 2015, Ankara.

OCAK Ayşenur, **BİR DOĞA VE İNSAN HAKKI OLARAK SU HAKKI**, Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku (Anayasa Hukuku) Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2018, İstanbul.

TOPÇU Eral, **BİR İNSAN HAKKI OLARAK SU HAKKI**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku (Anayasa Hukuku) Anabilim Dalı, Doktora Tezi, 2009, Ankara.

SAKAI Leticia, **LA SOUVERAINETÉ PERMANENTE SUR LES RESSOURCES NATURELLES ET LA PROTECTION INTERNATIONALE DES DROITS DE L'HOMME**, Doktora Tezi, Université Panthéon-Sorbonne - Paris I, 2014, Paris (Fransa).

SOFUOĞLU Ayşe, **KAMU-ÖZEL İŞBİRLİĞİ MODELİNİN KENTSEL İÇME SUYU VE ATIKSU PROJELERİNE UYGULANMASI**, T.C. Kalkınma Bakanlığı, Uzmanlık Tezi, 2018, Ankara.

ŞİMŞEK Bedia Sanem, **SU SEKTÖRÜNDE REFORM HAREKETLERİ-YENİ POLİTİKA ARAYIŞLARI VE REKABET OLANAKLARI**, Rekabet Kurumu, Uzmanlık Tezi, 2006, Ankara.

MAKALELER VE ARMAĞAN YAZILARI

ACUNER Serkan, “*Katı Atık Ve Atıksu Bedelinin Hukuki Niteliği Ve Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Değerlendirilmesi*”, **Türk İdare Dergisi**, S:478, 2014, Ankara, ss:131-166.

ALTIOK Emre B., ARAS, Zeliha, “*Ön Ödemeli Kamu Hizmeti Anlayışı Sosyal Hukuk Devleti İle Bağdaşmaz*”, **Ankara Barosu Dergisi**, S:4, 2008, Ankara, ss:114-116.

AKILLI Hüsniye, “*Su Hizmetlerinde Dejavu: Osmanlı Su Sirketlerinden Antsu'ya*”, **Çağdaş Yerel Yönetimler**, C:21, S:4, 2012, Ankara, ss:15-26.

AKILLI Hüsniye, “*Türkiye’de Su Yönetiminin Değişen Yüzü: Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü*”, **Memleket Siyaset Yönetim**, C:7, S:18, 2012, Ankara, ss:55-85.

AKILLIOĞLU Tekin, “*1982 Anayasasında Temel Hakların Genel Kuralları*”, **İHY**, S:5-6/1, 1984, Ankara, ss:50-66.

AKILLIOĞLU Tekin, “Kamu Yararı Kavramı Üzerine Düşünceler”, **İÜİHD**, C:9, S:1-3, 1988, İstanbul, ss:11-21.

AKILLIOĞLU Tekin, “Avrupa Sosyal Şartı Üzerine Bazı Gözlemler”, **Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni**, C:22, S:1, 2002, İstanbul. ss:1-19.

ALDAN Mehmet, “İl Özel İdaresinin Yarını”, **Amme İdaresi Dergisi**, S:11/4, 1978, Ankara, ss:30-50.

ALTIN Aytuğ, “Kamu Hizmeti Anlayışında Değişim”, **Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C:1, S:2, 2013, Muş, ss:101-118.

AMBRUS Monika, GILISSEN Herman K., VAN KEMPEN Jasper J.H., “Public Values in Water Law: A Case of Substantive Fragmentation?”, **Utrecht Law Review**, C:10, S:2, 2014, Utrecht, (Hollanda), ss:8-30.

ANAÇ Süer, ÖZÇAKAL Emrah, PAMUK MENGÜ Gülay, “Sanal Su Kavramı ve Su Yönetiminde Önemi”, **Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi**, C:48, S:2, 2011, İzmir, ss:159-164.

ARDIÇOĞLU M. Artuk, “Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi”, **Ankara Barosu Dergisi**, S:3, 2017, Ankara, ss:19-51.

ASLAN Zehreddin, ARAT Nihal, “Kamu Hizmeti İmtiyaz Sözleşmelerinden Kaynaklanan Uyuşmazlıklarda Tahkim Usulü”, **İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S:8, 2005, İstanbul, ss:1-25.

AYTEMİZ Levent, DİLER Ömer, “Sanal Su Ekonomisi”, **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, C:4, S:2, 2015, Karabük, ss:376-380.

AZRAK, A. Ülkü, “Devletçe İşletilecek Madenler Hakkındaki Kanuna İlişkin Anayasa Mahkemesi Kararı Üzerine Düşünceler”, **Yargı**, S:47, 1980, ss:10-14.

BAŞPINAR Veysel, “Su Mülkiyeti Açısından Türk Medenî Kanunu, Yeraltı Suları Hakkında Kanun ve Su Kanunu Tasarısı Hükümlerinin Değerlendirilmesi”, **AÜHFD**, C:65, S:4, 2016, Ankara, ss:2725-2754.

BELINSKIJA Antti, KOTZÉB J. Louis, “Obligations arising from the right to water in Finland and South Africa”, **Aquatic Procedia**, C:6, 2016, Elsevier B.V., ss:30-38.

BİLGİN Pertev, “Kamu Hizmeti Hakkında”, **İÜİHD**, C:1, S:1, 1980, İstanbul, ss:113-117.

CARROZA Chiara, FANTINI Emanuela, “The Italian Water Movement and the Politics of the Commons”, **Water Alternatives**, C:9, S:1, 2016, Montpellier (Fransa), ss:99-119.

CAVALLO PERIN Roberto, CASALINI Dario, “*Water Property Models as Sovereignty Prerogatives: European Legal Perspectives in Comparison*”, **Water**, C:2, S:3, 2010, Basel, (İsviçre), ss:429-438.

ÇAL Sedat, “*Kamu Hizmeti Kavramı Üzerine Kimi Düşünceler*”, **Prof. Dr. Hüseyin Hatemi’ye Armağan**, Vedat Yayıncılık, 2009, İstanbul, ss:1829-1906.

ÇALÇALI Önder, “*Su Sektörünün Kamusal Niteliğinin Dönüşümü: Türkiye’deki Şebeke Suyu Endüstrisi İçin Bir Değerlendirme*”, **Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi**, S:10, 2014, Kilis, ss:111-129.

ÇAPAR Selim, DEMİR Recep, YILDIRIM Şükrü, “*Kamu Hizmet Sunumunda İdarecilerin İşlevi*”, **Türk İdare Dergisi**, S:481, 2015, Ankara, ss:361-400.

ÇINAR Tayfun, “*Privatisation of Urban Water and Sewerage Services in Turkey: Some Trends*”, **Development In Practice**, C:19, S: 3, 2009, Hudson (ABD), ss:350-364.

ÇİÇEK Erol, “*Kar mı İnsan Hakkı mı? Bir İnsan Hakkı Olarak Su Hakkının Dava Edilebilirliği*”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, S:80, 2009, Ankara, ss:182-228.

DERBİL Süheyp, “*Kamu Hizmeti Nedir?*”, **AÜHFD**, C:7, S:3-4, 1950, Ankara, ss:28-36.

DURAN Lütfi, “*Kamusal Malların Ölçütü*”, **İÜİHD**, C:5, S:1-3, 1984, İstanbul, ss:35-48.

DURAN Lütfi, “*Düzenleme Yetkisi Özerk Sayılabilir Mi?*”, **İÜİHD**, C:4, S:1-3, 2011, İstanbul, ss:33-42.

EVİRGİN Selen, “*Karşılıksız Yararlanma Suçu (TCK m. 163)*”, **AÜHFD**, C:65, S:4, 2016, Ankara, ss:3433-3455.

FALAY Nihat, “*Kentlerin Kökenlerine Toplu Bir Bakış*”, **İÜİHD**, C:6, S:1-3, 1985, İstanbul, ss:95-108.

FERRIS Loretta, ELLIS Keri, “*The Right to Sanitation: Time to Delink from the Right to Water*”, **Human Rights Quarterly**, C:36, S:3, 2014, (ABD), ss:607-629.

FERRIS Loretta, “*The Human Right to Sanitation: A Critique on the Absence of Environmental Considerations*”, **Review of European Community & International Environmental Law**, C:24, S:1, 2015, Maryland (ABD), ss:16-26.

FİRİDİN Emrah, “*Su Sorununun, Su Hakkı ve Su Etiği Çerçevesinde Değerlendirilmesi*”, **Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C:7, S:2, 2015, Aksaray, ss:43-55.

GERBASI Jennifer C., “*The Next Privatization Of Public Assets: Domestic And Trade Implications Related To Water Right And Land Acquisition*”, **Sustainable Development Law & Policy**, C:23, 2005, Washington (ABD), ss:23-29.

GLEICK Peter, “*The Human Right To Water*”, **Water Policy**, S:1, C:5, Pacific Institute for Studies in Development, Environment and Security, 1999, Oakland (ABD), ss:487-503.

GLEICK Peter H., “*Basic Water Requirements for Human Activities: Meeting Basic Needs*”, **Water International**, C:21, 1996, Oakland (ABD), ss:83-92.

GÖNÜLLÜ Günay, “*Çevresel-Kentsel Hakların Gelişimi: Dünyada ve Türkiye’de Kentsel Haklar*”, **İHY**, S:32/1, 2014, Ankara, ss.31-52.

GÖLCÜKLÜ, Feyyaz, “*İdari Ceza Hukuku ve Anlamı; İdarenin Cezai Müeyyide Tatbiki*”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C:18, S:2, 1963, Ankara, ss:115-182.

GÖLCÜKLÜ, Feyyaz, “*İdari Ceza Müeyyidesi ve Bunlara Karşı Kanun Yolları*”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C:18, S:3, 1963, Ankara, ss:189-215.

GÜL Halil İbrahim, “*İstanbul Su Şirketi Sözleşmesinin Bazı Maddelerinin Tahlili, Şirketin Su Verme Serüveni Ve Karşılaştığı Zorluklar*”, **Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi**, C:8, S:17, 2012, Zonguldak, ss:115-127.

GÜLAN Aydın, “*Kamu Hizmeti Kavramı*”, **İÜİHD Prof. Dr. Lütfi Duran’a Armağan Özel Sayısı**, C:9, S:1-3, 1998, İstanbul, ss:147-159.

GÜLAN Aydın, “*Kamu Hizmetinin Dönüştürücü Etkisi Karşısında Tahkimin Geleceği*”, **HUKUK VE EKONOMİ PERSPEKTİFİNDEN ULUSLARARASI TAHKİM VE KAMU HİZMETİ**, (Ed. ULUSOY Ali), Liberte, 2001, İstanbul.

GÜLER Birgül A., “*Yönetimde Özerklik Sorunu: Duyunu Umumiye Meclis İdaresi- 1881-1948*”, **Memleket Siyaset Yönetim**, S:1, 2006, Ankara, ss:99-122.

GÜNAL A. Nadi, “*Roma Hukuku’nda Kazandırıcı Zamanaşımı İle Mülkiyetin İktisabının Yeri ve Önemi*”, **AÜHFD**, C:47, S:1, 1998, Ankara, ss:119-136.

GÜRAN Sait, “*Anayasa Mahkemesi’nin Kamu Malına Bakışı*”, **İÜİHD**, C:5, S:1-3, 1984, İstanbul, ss:63-86.

GÜRBOĞA Nurşen, “*Osmanlı Taşrasında Belediye İdaresi: Alanya Belediyesi (1914-1915)*”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C:VII, S:16-17, 2008, İzmir, ss:165-185.

GÜRİZ Adnan, “*Kapitalizm ve Hukuk*”, **AYD**, C:10, 1993, Ankara, ss:191-222.

HAMAMCI Can, “*Çevre Hakkı Üzerine Düşünceler*”, **İHY**, S:5-6/1, 1984, Ankara, ss:171-180.

HUBER Ernst Rudolf, “*Modern Endüstri Toplumunda Hukuk Devleti ve Sosyal Devlet*”, (Çev.Tuğrul ANSAY), **AÜHFD**, C:27, S:3, 1970, Ankara, ss:27-51 .

HUMBY Tracy, GRANDBOIS Maryse, “*The Human Right to Water in South Africa and the Mazubiko Decisions*”, **Les Chaiers de Droit**, C:51, S:3-4, 2010, Québec (Kanada), ss:521-540.

İLHAN M. Mehdi, “*Osmanlı Su Yollarının Sevk ve İdaresi*”, **Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi**, C:27, S:44, 2008, Ankara, ss:41-66.

KABOĞLU İbrahim Ö., “*Çevre Hakkı Üzerine (Bir Danıştay Kararının Düşündürdükleri)*”, **İHY**, S:10-11/1, 1989, Ankara, ss:107-137.

KAPANİ Münci, “*İnsan Haklarının Uluslararası Alanda Korunması: Yeni Gelişmeler ve Sorunlar*”, **İHY**, S:1/1, 1979, Ankara, ss:64-79.

KARA Mustafa, PALABIYIK Hamit, “*Mahalli İdare Birlikleri Kanunu - Toplum Kalkınması Ve Çanakkale Köy Birlikleri*”, **Türk İdare Dergisi**, S:450, 2006, Ankara, ss:95-115.

KAŞTAN Yüksel, “*Osmanlı Devleti’nde ‘1913 Tarihli İdare-i Umumiye-i Vilayat Kanun-i Muvakkati’ İle Vilayet Yönetiminin Yeniden Yapılandırılması*”, **Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi**, C:2, S:2, 2016, İstanbul, ss:78-98.

KUZUM, Yıldırım; “*İmtiyaz Sözleşmesi ve Şartlaşmalarının Danıştay’ca İncelenmesi*”, **YÜZYIL BOYUNCA DANIŞTAY**, Danıştay Matbaası, 1986, Ankara, ss:758-774.

LOWE Rebecca, SILVESTER Emily, “*Water Shortages Threaten Global Security*”, **International Bar Association – Global Insight**, C:68, S:4, 2014, London (İngiltere), ss:42-48.

MCCAFFREY Stephen C., “*A Human Right to Water: Domestic and International Implications*”, 5 **Georgetown International Environmental Law Review**, C:5(1), 1992, Washington (ABD), ss:1-24.

MCCAFFREY Stephen C., “*The Human Right to Water: A False Promise?*”, **The University of the Pacific Law Review**, C:47, 2016, Sacramento (ABD), ss: 221-232.

MICHEL Margot, SCHNEIDER KAYASSEH Eveline, “*The Legal Situation of Animals in Switzerland: Two Steps Forward, One Step Back – Many Steps to go*”, **Journal of Animal Law**, C:VII, 2011, ss:1-42.

NOYAN Sumru, “*V. Dünya Su Forumu*”, **Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi**, S:33, 2009, Ankara, ss:14-17.

OBANI Pedi, GUPTA Joyeeta, “*The Evolution of the Right to Water and Sanitation: Differentiating the Implications*”, **Review of European Community & International Environmental Law**, C:24, S:1, 2015, Singapur, ss:27-39.

O’CONNOR Rush, “*Water Scarcity: Preventing Future Conflicts*”, **Case Western Reserve Journal of International Law**, C:49, S:1/2, 2017, Cleveland (ABD), ss:331-349.

ORHON Mine, “Baraj Tipleri ve Yapım Kriterleri”, **Türkiye Mühendislik Haberleri**, S:391, 1997, Ankara, ss:12-16.

ORTAYLI İlber, “Osmanlı İmparatorluğunda İdari Modernleşme ve Mahallî İdare Alanındaki Gelişmeler”, **İÜİHD**, C:3, S:1-3, 1982, İstanbul, ss:137-148.

OSMANAĞAOĞLU KARAHASANOĞLU Cihan, “Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye’nin Yürürlüğe Girişi ve Türk Hukuk Tarihi Bakımından Önemi”, **Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, S:29, 2012, Ankara, ss:93-124.

OTACI Cengiz, “Çevrenin Kasten ve Taksirle Kirletilmesi Suçuna (TCK 181, 182) İlişkin Yargıtay 4. Ceza Dairesi Kararlarında Belirlenen İlkeler”, **Ankara Barosu Dergisi**, C:1, 2015, Ankara, ss:279-327.

ÖĞÜTÇÜ Muhlis, “Doğal Hukuk ve Pozitif Hukuk Işığında İnsan Hakları Alanındaki Bazı Kavramlar”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi - Prof. Dr. İrfan Baştuğ Anısına Armağan**, C:7, 2005, İzmir, ss:555-615.

ÖĞÜTÇÜ Muhlis, “Dayanışma Hakkı Olarak Yurttaşların Sağlıklı ve Dengeli Bir Çevrede Yaşama Hakkı”, **İHY**, S:27/1, 2009, Ankara, ss:35-48.

ÖZTÜRK Turgut, KOÇ Büşra, “Hava Modifikasyon İşlemlerinde Yapay Yağış Tekniği”, **Iğdır Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi**, C:3, S:1, 2013, Iğdır, ss:31-40.

PALLEMAERTS Marc, “Stockholm’dan Rio’ya Uluslararası Çevre Hukuku: Geleceğe Doğru Geri Adım Mı?”, (Çev. Bülent DURU), **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C:52, S:1, 1997, Ankara, ss:613-632.

SABUNCU M. Yavuz, “Temel Hakların Anayasal Konumu Üzerine”, **İHY**, S:7-8/1, 1986, Ankara, ss:15-26.

SANCAKDAR Oğuz, “Kamusal Su Koruma Havzalarında İdarî Kolluk Yetkilerinin Yarışması-Çatışması Sorunu Ve Çözüm Perspektifleri”, **Prof. Dr. Mahmut Tevfik BİRSEL’e ARMAĞAN**, 2001, İzmir, ss:629-653.

SAV Özden, “Su Hakkı”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, S:68, 2007, Ankara, ss:343-359.

SAVAŞ Vural F., “Yeni Anayasa için Ekonomik Anayasa Önerileri”, **AYD**, C:11, 1994, Ankara, ss:215-226.

SAVAŞ Vural F., “Uluslararası Ekonomik Anayasal Düzen”, **AYD**, C:14, 1997, Ankara, ss:191-208.

SAVAŞ Vural F., “Anayasa Mahkemesi ve Özelleştirme”, **AYD**, S:15, 1998, Ankara, ss:79-98.

SCHNEIDERMAN David, “Özelleştirmeye Anayasal Yaklaşımlar: Neo-Liberal Anayasacılığın Ağırlığı Üzerine Bir İnceleme”, (Çev. Umut KOLOŞ), **İÜHFD**, C:63, S:1, 2015, İstanbul, ss:505-530.

SENCER Muzaffer, “Hak ve Özgürlük Kavramı”, **İHY**, S:14/1, 1992, Ankara, ss:3-12.

SHELTON Dinah, “Nature as a legal person”, **VertigO - la revue électronique en sciences de l'environnement**, S:22, 2015, Fransa.

SUNAY Cengiz, “Belediyeciliğin Doğuşu Sürecinde Osmanlı Mirası”, **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S:3, 2002, Kocaeli, ss:113-133.

SUNAY Reyhan, “İnsan Haklarının Yatay Etkisi ve Devletin Sorumluluğu”, **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C:23, S:1, 2015, Konya, ss:9-52.

SUR Melda, “Sosyal Hakların Uluslararası Alanda Korunma Sistemleri”, **İHY**, C:12-20, 1998, Ankara, ss:65-91.

SÜRBEHAN Sadrettin, “İdari Müeyyide ve İdari Ceza Hukuku”, **Türk İdare Dergisi**, S:328, 1971, Ankara, ss:128-152.

ŞİNİK Bilal, UÇAR Aslı Yılmaz, DİK Esra, “1924 ve 1926 Tarihli Belediye Kanunu Layihaları: Cumhuriyet Belediyecilik Anlayışının Kurucu Adımları”, **Çağdaş Yerel Yönetimler**, C:25, S:2, 2016, Ankara, ss:1-27.

TALAS Cahit, “Sosyal Haklar ve Türk Anayasalarında Sosyal Hakların Evrimi”, **İHY**, S:3-4/1, 1982, Ankara, ss:38-75.

TAN Turgut, “Osmanlı İmparatorluğunda Yabancılar Verilmiş Kamu Hizmeti İmtiyazları”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C:22, S:2, 1967, Ankara ss:285-326.

TAN Turgut, “Kamu Hizmeti İmtiyazından ‘Yap-İşlet-Devret’ Modeline”, **AÜSBFD**, C:47, S:3-4, 1992, Ankara, ss:307-325.

TAN Turgut, “Anayasa Mahkemesi Kararlarında Kamu Hizmeti Yaklaşımı”, **AYD**, C:8, 1991, Ankara, ss:233-252.

TEK A. Ferit, “İdare-yi Umumiye-yi Vilayet Ve İdare-yi Hususiye-yi Vilayet Kanunları”, (Çev. Yenal ÜNAL), **Tarih Okulu Dergisi**, S:IV, 2009, İzmir, ss:77-101.

THIELBÖRGER Pierre, “Re-Conceptualizing the Human Right to Water: A Pledge for a Hybrid Approach”, **Human Rights Law Review**, C:15, S:2, 2015, Oxford (İngiltere), ss:225–249.

TOPÇU Eral, “Bir İnsan Hakkı Olarak Su Hakkı”, **İHY**, C:26, 2008, Ankara, ss:15-40.

ULER Yıldırım, “*Anayasa Hukukunda ve İdare Hukukunda Kamu Hizmeti*”, **AYD**, C:15 - Anayasa Mahkemesi’nin 36. Kuruluş Yıldönümü Nedeniyle Düzenlenen Sempozyuma Sunulan Bildiriler, 1998, ss:252-256, http://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa_yargisi/anyarg15/yuler.pdf

UYGUN Oktay, “*Yerel Yönetim Reformu için Anayasal İlkeler*”, **Strategic Public Management Journal**, C:2, 2015, İstanbul, ss:1-27.

ÜLGEN Özen, “*Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin Niteliği ve Türleri*”, **Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, S:2018/1, 2018, İstanbul, ss:3-39.

ÜLGEN ADADAĞ Özen, “*Kanun-Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi İlişkisinin Yargısal Denetimine Yönelik Sorunlar*”, **AYD**, C:36, S:1, 2019, Ankara, ss:214-277.

ÜSTÜN Gül, “*İçme-Kullanma Suyu Havzalarının Korunmasında Alternatif Model Önerileri*”, **İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C: 4 (2), Güz 2017, İstanbul, ss: 5-17.

YAĞANAK Eray, “*Şiddeti Meşrulaştırmanın Bir Aracı Olarak Evrensel İnsan Hakları Söylemi*”, **İHY**, S:27/1, 2009, Ankara, ss:1-12.

YASİN Melikşah, “*Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin Türk İdari Teşkilat Hukukuna Etkileri*”, **AYD**, C:36, S:1, 2019, Ankara, ss:315-333.

YAŞAR Nuri, “*Kamu Hizmeti, Virtüel Kamu Hizmeti ve 1999 Anayasa Değişikliği*”, **İÜİHD**, C:13, S:1, 2000, İstanbul, ss:442-452.

YILDIRIM Turan, “*İdarenin Kanuniliği İlkesi Bağlamında Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin Anayasal Sınırı*”, **AYD**, C:36, S:1, 2019, Ankara, ss: 293-314.

YILMAZ Güneş, BİYAN Özgür, “*Vergi Hukukunda Bir Belirsizlik: ‘Benzeri Mali Yükümlülük’ Kavramı Ve Bu Kavram Açısından Bakanlar Kuruluna Verilen Yetkilerin Değerlendirilmesi*”, **Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, C:38, S:2, 2016, İstanbul, ss:349-374.

YILMAZ Merve Nur, “*Uluslararası Çevre Hukukunda Hakça Kullanım İlkesi*”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, S:135, 2018, Ankara, ss:235-260.

YILMAZ Zahit, APİŞ Özge, “*Karşılıksız Yararlanma Suçu (TCK m. 163)*”, **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi - Prof. Dr. Nur Centel’e Armağan**, C:19, S:2, 2013, İstanbul, ss.1749-1779.

YÖRÜKOĞLU Fuat, “*Türk Belediyeciliğinin Gelişim Süreci*”, **Mevzuat Dergisi**, S:135, 2009.

ZEMMALI Ameer, “*The Protection of Water in Times of Armed Conflict*”, **International Review Of The Red Cross**, No.308, 1995, Cenevre (İsviçre).

BİLDİRİLER, TEBLİĞLER, SUNUMLAR, RAPORLAR

AB Genel Sekreterliği, **Düzenli İlerleme Raporları**, 2011-2016 yılları raporları, <http://www.abgs.gov.tr/>

Adıyaman Kent Konseyi, **Tavsiye Kararlar**, <http://adiyamankentkonseyi.org/tavsiye-kararlar/>

Alanya Kent Konseyi, **2017-2019 Faaliyet Raporu**, <http://alanyakentkonseyi.org.tr/faaliyet2019/mobile/index.html#p=1>

Alanya Kent Konseyi, **2014-2016 Faaliyet Raporu**, <http://alanyakentkonseyi.org.tr/faaliyet2016/mobile/index.html#p=1>

Şanlıurfa Kent Konseyi, **2017-2018 Faaliyet Raporu**, <https://www.sanliurfakentkonseyi.org.tr/magazine/skk-6301181.pdf>

ALTUNBİLEK Doğan, **Su ve Şehir Başlıklı Birinci Oturum Tebliği, TÜRKİYE'DE SU SORUNU**, Türkiye Mimar ve Mühendisler Odası Birliği - İnşaat Mühendisleri Odası, 2003, ss:20-27, <http://www.imo.org.tr/resimler/ekutuphane/pdf/10177.pdf>

Amnesty International ve WASH United, **Recognition of the human rights to water and sanitation by UN Member States at the international level**, 2015, <https://www.amnesty.org/download/Documents/IOR4013802015ENGLISH.PDF>

ARMENI Chiara, **The Right To Water In Belgium**, International Environmental Law Research Centre, 2008, <http://www.ielrc.org/content/f0802.pdf>

ARUP, **inDepth Water Yearbook - Your Guide to Global Water Industry Data: 2014-15**, 2015, https://ec.europa.eu/environment/ecoap/sites/ecoap_stayconnected/files/profile/documents/indepth-water-yearbook-2014-2015.pdf

ASKİ, **2015-2019 Stratejik Planı**, http://www.aski.gov.tr/Yukle/Dosya/faaliyet_performans/2015-2019startejikplan.pdf

AVCI İlhan, **Su ve Şehir Başlıklı Birinci Oturum Tebliği, TÜRKİYE'DE SU SORUNU**, Türkiye Mimar ve Mühendisler Odası Birliği – İnşaat Mühendisleri Odası, 2003, ss:7-11, <http://www.imo.org.tr/resimler/ekutuphane/pdf/10177.pdf>

BARLOW Maude, **Blue Gold: The Global Water Crisis And The Commodification Of The World's Water Supply**, International Forum on Globalization, 2001, <http://www.activeremedy.org/wp-content/uploads/2014/10/bluegold.pdf>

BAŞA Şafak, **Yeni İl Özel İdaresi Kanunu'nun Getirdikleri**, Hacettepe Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü Konferans, https://www.academia.edu/6570196/YEN%C4%B0_%C4%B0L_%C3%96ZEL_

%C4%B0DARES%C4%B0_KANUNUNUN_GET%C4%B0RD%C4%B0KLER
%C4%B0_KONFERANS_

BIELER Andreas, *Mobilising for Change: The firts succesful European Citizens' Initiative 'Water is a Human Right'*, ETUI Monthly Forum - Brussels/Belgium, 22/01/2015,
<http://www.right2water.eu/sites/water/files/Andreas%20Bieler-%20Mobilising%20for%20change-%20the%20first%20successful%20ECI%20R2W.pdf>

BM, *Report Of The United Nations Conference On The Human Environment*, 1972; <http://www.un-documents.net/aconf48-14r1.pdf>

BM, *Report Of The United Nations Water Conference*, 1977; <https://www.ircwash.org/sites/default/files/71UN77-161.6.pdf>

BM, *Report of the World Summit on Sustainable Development – Johannesburg, South Africa*,
http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/CONF.199/L.1&Lang=E

BM, *Report Of The International Conference On Population And Development*, 18/10/1994, <http://www.un.org/popin/icpd/conference/offeng/poa.html>

BM, *International Conference on Water and the Environment: Development Issues for the 21st century, The Dublin Statement And Report Of The Conference*, <https://www.ircwash.org/sites/default/files/71-ICWE92-9739.pdf>

BM, *Report Of The United Nations Conference On Environment And Development*, Rio de Jenario, 28/09/1992,
<http://www.un.org/documents/ga/conf151/aconf15126-4.htm>

BM, *Conference on Environment & Development, AGENDA 21*, Rio de Janerio, Brazil, 3–14/06/1992,
<https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf>

BM, *Habitat Gündemi ve İstanbul Deklarasyonu*, İnsan Yerleşimleri Konferansı Habitat II, 1996,
<http://www.csb.gov.tr/db/habitat/editordosya/file/dokumanlar/Istanbul%20Deklerasyonu.pdf>

BM, Environment Programme, *Global Environment Outlook 3 – Past, Present and Future Perspectives*, Earthscan Publications, 2011,
<http://www.unep.org/geo/assessments/global-assessments/global-environment-outlook-3>

BM, Special Rapporteur, *Draft Guidelines For The Realization Of The Right To Drinking Water And Sanitation*, 11/07/2005,
http://www2.ohchr.org/english/issues/water/docs/SUB_Com_Guisse_guidelines.pdf

BM, *The Future We Want*, Outcome document of the United Nations Conference on Sustainable Development, Rio de Janeiro, Brazil, 20–22/06/2012, <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/733FutureWeWant.pdf>

BM, Office of the United Nations High Commissioner For Human Rights, *Individual Complaint Procedures under the United Nations Human Rights Treaties*, Fact Sheet No.7/Rev.2, <http://www.ohchr.org/Documents/Publications/FactSheet7Rev.2.pdf>

BM, Water, *World Water Development Report 4, Volume1: Managing Water under Uncertainty and Risks*, UNESCO, 2012, <http://www.unesco.org/new/en/natural-sciences/environment/water/wwap/wwdr/wwdr4-2012/>

BM, Water, *World Water Development Report 4, Volume 2: Knowledge Base*, UNESCO, 2012, <http://www.unesco.org/new/en/natural-sciences/environment/water/wwap/wwdr/wwdr4-2012/>

BM, Water, *World Water Development Report: Wastewater The Untapped Resource*, UNESCO, 2017, <http://unesdoc.unesco.org/images/0024/002471/247153e.pdf>

BM, Water, *Transboundary Waters: Sharing Benefits, Sharing Responsibilities*, Thematic Paper, 2008, <http://www.unwater.org/publications/transboundary-waters-sharing-benefits-sharing-responsibilities/>

BM, Water, *World Water Development Report – Water and Jobs*, UNESCO, s.4, <http://unesdoc.unesco.org/images/0024/002439/243938e.pdf>

BM, World Water Assesment Programme, *World Water Development Report – Water For People, Water For Life*, 2003, http://www.un.org/esa/sustdev/publications/WWDR_english_129556e.pdf

BROWN Amber, MATLOCK Marty D., *A Review of Water Scarcity Indices and Methodologies*, White Paper No:106, University of Arkansas The Sustainability Consortium, 2011, http://oamk.fi/~mohamedamateriiaali16/Water%20and%20environmental%20management%202015/2011_Brown_Matlock_Water-Availability-Assessment-Indices-and-Methodologies-Lit-Review.pdf

BURAK Selmin, DURANYILDIZ İsmail, YETİŞ Ülkü, *Ulusal Çevre Eylem Planı*, T.C. Başbakanlık - Devlet Planlama Teşkilatı, 1997, <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/EylemVeDigerPlanlar/Attachments/16/SuKaynaklar%C4%B1n%C4%B1Y%C3%B6netimi.pdf>

COHRE, *Legal Resources For The Right to Water and Sanitation*, 2nd. Edition, 2008, https://www.worldwatercouncil.org/fileadmin/wwc/Programs/Right_to_Water/Pdf_doct/RWP-Legal_Res_1st_Draft_web.pdf

DSİ Etüt, Planlama ve Tahsisler Dairesi Başkanlığı, **Çevre ve Şehircilik Bakanlığına sunulan Kanal İstanbul projesi ile ilgili olarak hazırlanan ÇED Raporu üzerine söz konusu projeye ilişkin görüş**, 03.12.2019

DSİ, **2015 Faaliyet Raporu**, <http://www.dsi.gov.tr/docs/stratejik-plan/dsi-2015-faaliyet-raporu.pdf?sfvrsn=2>

DSİ, **2016 Faaliyet Raporu**, <http://www.dsi.gov.tr/docs/stratejik-plan/dsi-2016-faaliyet-raporu.pdf?sfvrsn=2>

DSİ, **2017 Yılı Faaliyet Raporu**, 2017, <http://www.dsi.gov.tr/docs/stratejik-plan/dsi-2017-faaliyet-raporu.pdf?sfvrsn=2>

DSİ, **2018 Yılı Faaliyet Raporu**, 2018, <http://www.dsi.gov.tr/docs/stratejik-plan/dsi-2018-faaliyet-raporu.pdf?sfvrsn=2>

DSİ, **2015-2019 Stratejik Planı**, 2015, <http://www2.dsi.gov.tr/spland/splan/files/assets/common/downloads/publication.pdf>

DSİ, **2016-2020 Stratejik Planı**, http://www.iski.gov.tr/web/assets/SayfalarDocs/faaliyetraporlari/faaliyetraporu/pdf/stratejik_plan_2016_2020.pdf

DUBREUIL Céline (Ed.), **Le Droit à l'Eau – Du Concept à La Mise En Oeuvre**, Conseil Mondial de l'Eau, 2006

DURAL Berivan (Ed.), **Türkiye'nin Su Riskleri Raporu**, WWF, 2014, http://awsassets.wwftr.panda.org/downloads/turkiyenin_su_riskleri_raporu_web.pdf

ERGÜZELOĞLU KİLİM Esra, ŞENER Mustafa, **Su Politikadır: Küresel Su Politikalarının Ulusal Ve Yerel Ölçekte Yansımaları**, 24–25/11/2008 Mersin Kent Sempozyumu, Yerel Yönetim Araştırma Yardım ve Eğitim Derneği, <http://www.yayed.org/id159-yayed-gorusu/su-politiktir-kuresel-su-politikalarinin-ulusal-ve-yerel-olcekte-yansimalari.php>

EUREAU, **Europe's water in figures – An overview of the European drinking water and waste water sectors**, The European Federation of National Water Services, 2017, https://www.danva.dk/media/3645/eureau_water_in_figures.pdf

Fallait Pas Faire du Droit, **La nature du service public de l'eau (TC, 21/03/2005, Mme Alberti-Scott)**, https://www.fallaitpasfairedudroit.fr/images/files/Droit%20administratif/Activit%C3%A9s/SPA%20SPIC/La_nature_du_service_public_eau.pdf

GLEICK Peter H., WOLFF Gary, CHALECKI Elizabeth L., REYES Rachel, **The New Economy of Water: The Risks and Benefits of Globalization and Privatization of Fresh Water**, Pacific Institute, 2002, http://pacinst.org/wp-content/uploads/2013/02/new_economy_of_water3.pdf

HALL David, LOBINA Emanuele, **Water as a public service**, Public Services International, 2006, <http://www.psir.org/sites/default/files/2007-01-W-waaps.pdf>

HALL David, LOBINA Emanuele, DE LA MOTTE Robin, **Water privatisation and restructuring in Central and Eastern Europe and NIS countries – 2002**, Public Services International Research Unit (PSIRU), University of Greenwich, 2003, <https://www.psir.org/reports/water-privatisation-and-restructuring-central-and-eastern-europe-and-nis-countries-2002.html>

HALL David, DE LA MOTTE Robin, **Dogmatic Development – Privatisation and Conditionalities in Six Countries**, Public Services International Research Unit (PSIRU), University of Greenwich Report for War on Want, 2004, <https://www.psir.org/reports/dogmatic-development-privatisation-and-conditionalities-six-countries.html>

HOWARD Guy, BARTRAM Jamie, **Domestic Water Quantity, Service, Level and Health**, World Health Organization, 2003, http://www.who.int/water_sanitation_health/diseases/WSH0302.pdf

HUTTON Guy, **Monitoring ‘Affordability’ of water and sanitation services after 2015: Review of global indicator options**, 2012, <https://www.google.com.tr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwjTkd22s7rcAhWIO5oKHxWBCmsQFjAAegQIAxAC&url=https%3A%2F%2Fwashdata.org%2Ffile%2F425%2Fdownload&usg=AOvVaw3ZJtQUYldHnnNNBO8DXf6w>

ILGAR Rüştü, **Dünya Su Yönetimi ve Su Eğitimi**, 1. Uluslararası Türkiye Eğitim Araştırmaları Kongresi, Çanakkale, 1–3 Mayıs 2009, ss:1-22, <http://www.eab.org.tr/eab/2009/pdf/213.pdf>

İLHAN Akgün, RABİ Ayman, BAYSAL Efe, AYBOĞA Ercan, BARLOW Maude, GÜVENÇ Murat, ÖZBAY Özdeş, UYAN SEMERCİ Pınar, **Türkiye’de Ve Dünyada Su Krizi Ve Su Hakkı Mücadeleleri**, Sivil ve Ekolojik Haklar Derneği, 2017, https://www.suhakki.org/docs/kitap_su-krizi-su-hakki-mucadeleleri-web.pdf

İSKİ, **Stratejik Plan 2016-2020**, http://www.iski.gov.tr/web/assets/SayfalarDocs/faaliyetraporlari/faaliyetraporu/pdf/stratejik_plan_2016_2020.pdf

İZSU, **2015-2019 Stratejik Plan**, <http://www.izsu.gov.tr/siteitems/documents/stratejikplan/sp20152019.pdf>

KABOĞLU İbrahim Ö., **Anayasada Sosyal Haklar: Alanı ve Sınırları**, Sosyal Haklar Sempozyumu 2 - Bildiriler, Petrol-İş Yayınları, 2010

KINACI Cumali, **Su Yönetiminde Temel Kavramlar ve Bileşenler; Türkiye’de Su Yönetimi**, T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı – Su Yönetimi Genel Müdürlüğü, İstanbul Üniversitesi Su Bilimleri Fakültesi Açılış Dersi Sunumu, 22/09/2017, <https://www.google.com.tr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwjTkd22s7rcAhWIO5oKHxWBCmsQFjAAegQIAxAC&url=https%3A%2F%2Fwashdata.org%2Ffile%2F425%2Fdownload&usg=AOvVaw3ZJtQUYldHnnNNBO8DXf6w>

=rja&uact=8&ved=0ahUKEwjsrpHuv8XXAhWJmLQKHVefC9QQFggmMAA
&url=http%3A%2F%2Fsubilimleri.istanbul.edu.tr%2Fwp-
content%2Fuploads%2F2017%2F09%2FSU_BILIMLERI_FAK_ACILIS_DERS
I_22.09.2017.pdf&usg=AOvVaw3dtAQMHOFDHmwtbgYRRRIW,(E.T.2017)

KİBAROĞLU Ayşegül, *Türkiye Su Yönetiminin Yasal Çerçevesi*,
http://www.mpfpr.de/fileadmin/media/Water_Law/Nationales_Recht/Treaties_Turkey/Overview_on_turkish_water_law_TURKISH_Revised_2012.pdf

KORKMAZ Fahrettin, *Su Hukukunun Dünü Bugünü*, Doğu Anadolu Bölgesi 2. Su Ürünleri Sempozyumu, 1995, <http://www.akuademi.net/da/DOGU2/d236.pdf>

LLOYD OWEN David & Pinsent Masons Water Sector Group, *Pinsent Masons Water Yearbook 2011-2012 – 13th Ed.*, Pinsent Masons LLP, <https://wateryearbook.pinsentmasons.com/PDF/Water%20Year%20Book%202011-2012.pdf>

LOBINA Emanuele, KISHIMOTO Satoko, PETITJEAN Olivier, *Here to Stay: Water Remunicipalisation as a Global Trend*, 2014, Public Services International Research Unit (PSIRU), Transnational Institute (TNI) and Multinational Observatory, 2014, <https://www.tni.org/files/download/heretostay-en.pdf>

LOBINA Emanuele, KISHIMOTO Satoko, PETITJEAN Olivier, *Our public water future The global experience with remunicipalisation*, Transnational Institute (TNI), Public Services International Research Unit (PSIRU), Multinationals Observatory, Municipal Services Project (MSP) and the European Federation of Public Service Unions (EPSU), 2015, <https://www.tni.org/files/download/ourpublicwaterfuture-1.pdf>

MARIN Philippe, *Public-Private Partnerships For Urban Water Utilities: A Review Of Experiences In Developing Countries*, The World Bank & Public Private Infrastructure Advising Facility, 2010, <https://www.oecd.org/env/outreach/44576275.pdf>

MERT Ayhan, *İMF Ve Dünya Bankası Su Politikaları, Çok Uluslu Şirketlerin Türkiye'deki Uygulamaları*, Türk Mühendis ve Mimarlar Odaları Birliği 20-22 Mart 2008 - 2. Su Politikaları Kongresi Bildiriler Kitabı 2. Cilt, 2008, ss.365-376

MORIARTY Partick B., VISSCHER Jan Teun, BURY Peter, POSTMA Leonie, *Dublin Principles revisited for WSS*, Water, Sanitation and Hygiene: Challenges of The Millenium, 26th Water Engineering and Development Center Conference, Bangladesh, 2000, <http://wedc.lboro.ac.uk/resources/conference/26/Moriarty.pdf>

MULUK Çağrı B., KURT Bahtiyar, TURAK Ayşe, TÜRKER Arda, ÇALIŞKAN Mehmet A., BALKIZ Özge, GÜMRÜKÇÜ Simay, SARIGÜL Gürdoğar, ZEYDANLI Uğur, *Türkiye'de Suyun Durumu ve Su Yönetiminde Yeni Yaklaşımlar: Çevresel Perspektif*, İş Dünyası ve Sürdürülebilir Kalkınma Derneği – Doğa Koruma Merkezi, 2013, http://www.dkm.org.tr/dosyalar/yayindosya_rnf27jiq.pdf

OECD, *Çevresel Performans İncelemeleri: Türkiye*, 2008, http://www.oecd-ilibrary.org/environment/oecd-environmental-performance-reviews-turkey-2008_9789264063594-tr;jsessionid=3ouxgjsisrned.x-oecd-live-03

OECD, *Household Water Pricing In OECD Countries*, OECD Publishing, 1999, [http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?doclanguage=en&cote=env/epoc/geei\(98\)12/final](http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?doclanguage=en&cote=env/epoc/geei(98)12/final)

ÖZAY İl Han, *Türkiye’de Klasik Kamu Hizmeti Anlayışı: Çok Yaşa ya da A Tes Amour*, İÜHFD, C:56, S:1-4, ss:293-295, 1998, İstanbul, <http://www.journals.istanbul.edu.tr/iuhfm/article/view/1023003889/1023003465>

ÖZİŞ Ünal, *Su Yapılarının Tarihi Gelişmesi*, TARİHİ SU YAPILARI KONFERANSI - 5. DÜNYA SU FORUMU BÖLGESEL HAZIRLIK SÜRECİ TÜRKİYE BÖLGESEL SU TOPLANTILARI, DSİ, 2008, ss:1-19, http://www2.dsi.gov.tr/duyuru/su_forumu_dosya/bildiriler/izmir_bildiri_suyap.pdf

ÖZKALDI Akif, *Su Kaynaklarının Sektörel ve Münferit Kullanımlara Tahsisi*, DSİ – Hizmet içi sunum, 30/11/2013

ÖZTÜRK Nazif, *Osmanlı Su Vakıfları*, Osmanlı Su Medeniyeti Sempozyumu, İSKİ, 2000, ss:83-86.

SALICI Oğuz K. (İstanbul), ERDEM Eren (İstanbul), AKIN Ahmet (Balıkesir), TOPAL Serkan (Hatay), *Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Su Temini ve Yönetimine İlişkin Hükümetlerarası Anlaşmanın Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun Tasarısı (1/719) ve Dışişleri Komisyonu Raporu (Yasama Dönemi:26, Yasama Yılı:1, Sıra Sayısı:406), Muhalefet Şerhi*, 06/05/2016, <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem26/yil01/ss406.pdf>

Sayıştay, *Yap-İşlet-Devret Modeli ile Yapılan İzmit Şehri Kentsel ve Endüstriyel Su Temini Projesi Hakkında Sayıştay Raporu*, Sayıştay Genel Kurulu 11/04/2002 tarihli ve 5022/1 s. Kararı, 2002, <http://www.sayistay.gov.tr/rapor/diger/2002/izmitsu/izmitsu.pdf>

SHIKLOMANOV Igor A., *World Water Resources A New Appraisal And Assessment For The 21st Century*, UNESCO – International Hydrological Programme, 1998

Swiss Confederation, Federal Food Safety and Veterinary Office, *Dignity of the animal: Explanatory notes on the ‘weighing of interests’*, https://www.blv.admin.ch/dam/blv/en/dokumente/tiere/heim-und-wildtierhaltung/gueterabwaegung-erlaeuterungen.pdf.download.pdf/Dignity_of_the_animal_Explanatory_notes_on_the__weighing_of_interests_.pdf

TBMM, *İzmit Büyükşehir Belediyesi İzmit Kentsel ve Endüstriyel Su Temin Projesi İle İlgili İddiaların Araştırılması Amacıyla Kurulan (10/4) Esas Numaralı Meclis Araştırması Komisyonu Raporu*, (S. Sayısı:265), Dönem:22,

Yasama

Yılı:1,

11/07/2003,

<https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem22/yil01/ss265m.htm>

TBMM, **20.11.1981 Tarihli ve 2560 Sayılı İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi Genel Müdürlüğü Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanunun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine ve Bu Kanuna Üç Ek Madde Eklenmesine İlişkin Kanun Hükmünde Kararname ve İçişleri; Plan ve Bütçe Komisyonları Raporları.** (1/25), (S. Sayısı:57), Dönem:17, Yasama Yılı:1, 05/08/1983, <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d17/c004/tbmm17004069ss0057.pdf>

T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, **11. Kalkınma Planı (2019-2023) Kamu Özel İşbirliği Özel İhtisas Komisyonu Ön Raporu**, 2018, <http://onbirinciplan.gov.tr/wp-content/uploads/2018/01/Kamu-%C3%96zel-%C4%B0%C5%9Fbirli%C4%9Fi-Uygulamalar%C4%B1nda-Etkin-Y%C3%B6netim-%C3%96n-Rapor.pdf>

T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, **Türkiye Çevre Durum Raporu**, 2011, http://www.csb.gov.tr/turkce/dosya/ced/TCDR_2011.pdf

T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü – Su ve Toprak Yönetimi Dairesi Başkanlığı, **Havza Koruma Eylem Final Raporları**, (E.T.30/04/2017), <http://www.cygm.gov.tr/CYGM/AnaSayfa/SuToprakYonetimi/HavzaKoruma.aspx?sflang=tr> (Eski İnternet sitesi)

T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı - Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü, **Atıksu Tarifelerinin Belirlenmesine Yönelik Kılavuz**, 2010, https://webdosya.csb.gov.tr/db/destek/editordosya/Atıksu_Tarifelerinin_Belirlenmesine_Yonelik_Kilavuz_web.pdf

T.C. Devlet Bakanlığı, **İstanbul Milletvekili Sayın Bülent AKARCALI'ya ait 7/6350 – 13995 esas numaralı yazılı soru önergesine Devlet Bakanı Şükrü S. Gürel tarafından verilen cevap**, 03/04/2002, <http://www2.tbmm.gov.tr/d21/7/7-6350c.pdf>

T.C. İçişleri Bakanlığı, **İzmit Büyükşehir Belediyesince yap-işlet-devret modeliyle yaptırılan İzmit-Yuvacık Barajına ilişkin sorusu ve İçişleri Bakanı Sadettin Tantan'ın cevabı (7/2264)**, 01/10/2000, TBMM Tutanak Cilt:41 Birleşim:1 Sayfa:434-437, <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d21/c041/b001/tbmm210410010435.pdf>

T.C. İç İşleri Bakanlığı – Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü, **2017 Mahalli İdareler Genel Faaliyet Raporu**, 2017, https://webdosya.csb.gov.tr/db/yerelyonetimler/icerikler/2017_m-_gnl_faal_rpr-20180904082437.pdf

T.C. İçişleri Bakanlığı, **İzmir Milletvekili Sayın Hakkı ÜLKÜ'ye ait 7/6808 esas – 12004 esas numaralı yazılı soru önergesine İçişleri Bakanı Abdülkadir AKSU'nun cevabı**, 26/09/2005, <https://www2.tbmm.gov.tr/d22/7/7-6808c.pdf>

T.C. İçişleri Bakanlığı Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü, **2015 Yılı Mahalli İdareler Genel Faaliyet Raporu**, http://www.migm.gov.tr/kurumlar/migm.gov.tr/YAYINLAR/FAAL%C4%B0YE T%20RAPORLARI/2015_MAHALLI_IDARELER_GENEL_FAALİYET_RAPORU.pdf

T.C. Kalkınma Bakanlığı, **10. Kalkınma Planı 2014-2018 – Su Kaynakları Yönetimi ve Güvenliği Özel İhtisas Raporu 2023**, 2014, http://www.hidropolitikakademi.org/wp-content/uploads/2017/02/Su_Kaynaklari_Yonetimi_ve_Guvenligi_oik.pdf

T.C. Kalkınma Bakanlığı KOP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, **Orman ve Su İşleri Bakanlığı Tarafından Hazırlanan ‘Su Kanunu Tasarısı’ İle İlgili KOP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı’nın Görüşleri**, 2012, <http://www.kop.gov.tr/upload/dokumanlar/33.pdf>

T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı, **Havza Yönetimi Ve Su Bilgi Sistemi Çalışma Grubu Raporu**, Ormancilık ve Su Şûrası, 21-23 Mart 2013, Su Yönetimi Genel Müdürlüğü, 2012, <http://sura.ormansu.gov.tr/sura/files/raporlar/gruplar/Cg4HavzaSuBilgisist20Subat.pdf> .

TİHEK, **Adana Sarıçam Geçici Barınma Merkezi Ziyareti (Rapor No: 2019/2)**, 2019

TİHEK, **Sivas E Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumu Ziyareti Ziyaret Raporu (Rapor No: 2019/06)**, 2019

TİHEK, **Bolu Emniyet Müdürlüğü Nezarethaneleri Ziyareti (Rapor No: 2019/08)**, 2019

TİHEK, **Osmaniye Cevdetiye Geçici Barınma Merkezi Ziyareti (Rapor No:2019/10)**, 2019

The Water Human Right Treaty Campaign, **Second Optional Protocol To The International Covenant On Economic, Social And Cultural Rights: On The Right To Water And Sanitation**, 2009, <http://www.waterhumanrighttreaty.org/wp-content/uploads/2016/04/Water-Protocol-EN-1.pdf>

Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği, **Küresel Su Politikaları Ve Türkiye TMMOB Su Raporu**, 2009, <https://www.tmmob.org.tr/yayin/tmmob-su-raporu>

Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği – Jeoloji Odası, **Su insan hakkıdır. Özelleştirilerek gelecek kuşakların yaşamları çoraklaştırılmaz**, (Dünya Su Günü Basın Açıklaması), 21/03/2008, (E.T.01/06/2019), <https://www.tmmob.org.tr/icerik/jmo-su-insan-hakkidir-ozelleştirilerek-gelecek-kusaklarin-yasamlari-coraklastirilmaz>

Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği – Çevre Mühendisleri Odası, **Çevre Durum Raporu**, 2009, http://www.cmo.org.tr/resimler/ekler/9caa86b2e2e6a38_ek.pdf

Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği – Ziraat Mühendisleri Odası, **‘Su Kanunu Tasarısı’ Taslağı Hakkında TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası Görüşü**, 22/11/2012, http://www.zmo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=19181&tipi=5&sube=0

TÜSİAD, **Su Kanunu’na İlişkin TÜSİAD Görüşü**, 14/12/2012, https://tusiad.org.tr/cevre-iklim-degisikligi-cg/item/download/7810_5a1dad1cff58a8d71e18bb9225c5b0d1

ULUSOY Ali, **Aralık 2016 Anayasa Teklifi Neler Getiriyor, Neler Götürüyor**, 17/01/2017, <http://anayasa.gen.tr/ulusoy-anayasa-degisikligi.pdf>

UNICEF, **International Year Of Sanitation 2008: Action**, 2008, https://www.unicef.org/media/files/Press_Kit_-_PDF.pdf

VALLÉE Domitille, MARGAT Jean, **Water Reports 23: Review of World Water Resources by Country**, UN Food and Agriculture Organization, 2003, <ftp://ftp.fao.org/agl/aglw/docs/wr23e.pdf>

WALDRON Jeremy, **Duty-bearers for Positive Rights**, New York University Public Law and Legal Theory Working Papers, Paper No: 497, 2014, http://lsr.nellco.org/cgi/viewcontent.cgi?article=1497&context=nyu_plltwp

WB, **Water Resources Management**, World Bank Policy Paper, 1993, <http://documents.worldbank.org/curated/en/940261468325788815/pdf/multi-page.pdf>

WHITE Chris, **Understanding water scarcity: Definitions and measurements**, Global Water Forum, 07/05/2017, <http://www.globalwaterforum.org/2012/05/07/understanding-water-scarcity-definitions-and-measurements/>

World Bank, **Staff Appraisal Report – Republic of Turkey - Antalya Water Supply and Sanitation Project**, 1995, http://www-wds.worldbank.org/servlet/WDSCContentServer/WDSP/IB/1995/04/26/000009265_3961019095751/Rendered/PDF/multi0page.pdf

WRITGEN Jaques (Ed.), **Su Kaynakları Hakkındaki Gerçekler - Birleşmiş Milletler Dünya Su Gelişim Raporu 2’nin Özeti**, GreenFacts, 2009, <http://www.greenfacts.org/tr/water-resources/water-resources-foldout-tr.pdf>

WWF, **Yaşayan Gezegen Raporu 2014 Özet**, http://awsassets.wwftr.panda.org/downloads/ygr_2014_ozet.pdf

YILDIZ Dursun (Ed.), **Su Raporu: Ulusal Su Politikası İhtiyacımız**, Ulusal Sanayici ve İşadamları Derneği (USİAD), 2007,

http://www.usiad.net/index.php?option=com_phocadownload&view=category&download=8:su-raporu&id=1:raporlar&Itemid=56

YILDIZ Dursun, *Kıbrıs'ın Su Sorunu ve Doğu Akdeniz'in Hidrojeopolitiği*, 2016, <http://topraksuenerji.org/wp-content/uploads/Dursun-Y%C4%B1ld%C4%B1z-K%C4%B1br%C4%B1sa-Bar%C4%B1%C5%9F-Suyu-Projesi-ve-Hidropoliti%C4%9Fi-Makalesi.pdf>

YILDIZ Dursun, ÇAKMAK Cuma, *Ülkelerarası Su Transferi – Türkiye'den Kıbrıs'a Barış Nehri*, Hidropolitik Akademi, Rapor No.6, 2014, https://www.academia.edu/9327451/%C3%9CLKELERARASI_SU_TRANSFER%C4%B0_-K%C4%B1br%C4%B1sa_Boru_ile_Su-Ta%C5%9F%C4%B1ma_Projesi

YILDIZ Dursun, ÖZBAY Özdemir, *Bireyin Su'ya Ulaşımı ve Sağlıklı Bir Çevrede Yaşamayı Anayasal Temel Hak Olmalıdır*, 2014, <http://www.hidropolitikakademi.org/wp-content/uploads/2014/06/RAPOR-SU-HAKKI-5-Haziran-2014.pdf>

YILDIZ Dursun, ÇAMLIBEL Nihal, *Yeni Su Kanunu Tasarısındaki "Su Tahsisi" Konusunda Hukuki Değerlendirme*, 2015, <http://www.hidropolitikakademi.org/wp-content/uploads/2015/11/Su-Kanunu-Tasar%C4%B1s%C4%B1nda-SU-TAHS%C4%B0S%C4%B0-Konusunda-De%C4%9Ferlendirme.pdf>

YILMAZ Didem, YAYLA Ahmet, *Olağan Dönem Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi Türleri ve Bunların İdari İşlemlere İlişkin Uyuşmazlıklarda Perde Yasa Kuramı Çerçevesinde Değerlendirilmesi*, Kamu Hukukçuları Platformu - Cumhurbaşkanının İşlemleri: Hukuki Niteliği, Normlar Hiyerarşisindeki Yeri ve Denetimi, Ekim 2019, İstanbul, http://www.kamuhukukculari.org/upload/dosyalar/Didem_Yilmaz_Ahmet_Yayla.pdf

ZEHİR Cemal, *Osmanlı Su Medeniyetinin Tarihi Gelişimi*, Osmanlı Su Medeniyeti Sempozyumu, İSKİ, 2000, ss:171-185.

HABERLER

Anadolu Ajansı, *Manavgat Suyu'na yeni talip*, Sabah İnternet Gazetesi – Ekonomi Haberleri, 01/11/2011, <http://www.sabah.com.tr/ekonomi/2011/11/02/manavgat-suyuna-yeni-talip>, (E.T.01/06/2019)

(Anonim), *Kıbrıs'a balonla su projesi tamam*, Sabah İnternet Gazetesi, 27/04/1998, <http://arsiv.sabah.com.tr/1998/04/29/r07.html>, (E.T.01/06/2019)

(Anonim), *Balonla Su Taşıma Şovu*, Hürriyet İnternet Gazetesi – Ekonomi, 29/04/1998, <http://www.hurriyet.com.tr/balonla-su-tasima-sovu-39016388>, (E.T.01/06/2019)

(Anonim), *Balon patladı, Kıbrıs 'a su taşınması durdu*, Milliyet İnternet Gazetesi – Ekonomi, 29/06/1999, <http://www.milliyet.com.tr/1999/06/29/ekonomi/eko04.html>, (E.T.01/06/2019)

(Anonim), *İsrail'e Su Satışı Anlaşması Tamam*, NTV – MSNBC, 05/03/2004, <http://arsiv.ntv.com.tr/news/260178.asp>, (E.T.01/06/2019)

(Anonim), *İstanbul'a sürpriz bahar*, Habertürk İnternet Gazetesi – Yaşam, 26/02/2008, <http://www.haberturk.com/yasam/haber/57815-istanbula-surpriz-bahar>, (E.T.01/06/2019)

(Anonim), *Rainwater is safe to drink*, 05/11/2009, <http://www.telegraph.co.uk/news/earth/earthnews/6501481/Rainwater-is-safe-to-drink.html>, (E.T.01/06/2019)

(Anonim), *'Rüya Proje' Türkiye'den KKTC'ye su aktarılması projesinde ilk adım atıldı*, Kıbrıs Postası – İç Haberler, 01/01/2010, <http://www.kibrispostasi.com/index.php/cat/35/news/33063>, (E.T.01/06/2019)

(Anonim), *Türkiye 69 Ülkeye Su Sattı*, Hürriyet Gazetesi – Türkiye-Ekonomi, 19/02/2014, <http://www.hurriyet.com.tr/turkiye-69-ulkeye-su-satti-25842209>, (E.T.01/06/2019)

(Anonim), *KKTC Su Temin Projesi'nin açılışı gerçekleştirildi*, Hürriyet İnternet Gazetesi – Gündem, 17/10/2015, <http://www.hurriyet.com.tr/kktc-su-temin-projesinin-acilisi-gerceklestirildi-30333510>, (E.T.01/06/2019)

(Anonim), *Geçitköy Barajı açıldı, su Lefkoşa'ya ulaştı!*, Kıbrıs Postası – İç haberler, 17/10/2015, http://www.kibrispostasi.com/index.php/cat/35/news/173954/PageName/KIBRIS_HABERLERI, (E.T.01/06/2019)

(Anonim), *'Türkiye'den Kıbrıs Türk Kesimi'ne su akışı durduruldu' iddialarına peş peşe yalanlamalar*, Hürriyet İnternet Gazetesi – Ekonomi, 20/11/2015, <http://www.hurriyet.com.tr/turkiyeden-kibris-turk-kesimine-su-akisi-durduruldu-iddialarina-pes-pese-yalanlamalar-40016379>, (E.T.01/06/2019)

ANDREW Hill, *A thirst for the most vital liquid asset*, Financial Times, http://www.ft.com/cms/s/0/a52665bc-25b0-11db-a12e-0000779e2340.html?ft_site=falcon&desktop=true#axzz4nofZ9UYO, (E.T.01/06/2019)

AY Hasan, *İstanbul'a 21 yağmur bombası atıldı*, Hürriyet İnternet Gazetesi – Gündem, 29/01/2008, <http://www.hurriyet.com.tr/istanbul-a-21-yagmur-bombasi-atildi-8121652>, (E.T.01/06/2019)

BİLGE Ömer, *Kıbrıs'ta anlaşılamadı, asrın suyu denize akıyor*, Hürriyet İnternet Gazetesi – Ekonomi, 27/12/2015, <http://www.hurriyet.com.tr/kibrista-anlasilamadi-asrin-suyu-denize-akiyor-40032624>, (E.T.01/06/2019)

BİLGE Ömer, *Asrın su projesinde KKTC ile işletme krizi*, Hürriyet İnternet Gazetesi – Ekonomi, 15/02/2016, <http://www.hurriyet.com.tr/asrin-su-projesinde-kktc-ile-isletme-krizi-40054465>, (E.T.01/06/2019)

BORGOBELLO Bridget, *Device that harvests water from thin air wins the James Dyson Award*, New Atlas – Environment, 11/11/2011, <http://newatlas.com/airdrop-wins-james-dyson-award/20471/>, (E.T.01/06/2019)

CLARK Josh, *Why can't we manufacture water?*, How Stuff Works – Environmental Science, 03/07/2015, <http://science.howstuffworks.com/environmental/earth/geophysics/manufacture-water.htm>, (E.T.01/06/2019)

CLAVIN Whitney; BUIS Alan, *Astronomers find largest, most distant reservoir of water*, NASA, 22/07/2011, <http://www.nasa.gov/topics/universe/features/universe20110722.html>

CONCA James, *Seeding The Clouds – Should We Mess With Our Earth's Climate?*, Forbes – Energy, 22/07/2017, <https://www.forbes.com/sites/jamesconca/2017/06/22/seeding-the-clouds-should-we-mess-with-our-earths-climate/#105b412c696c>, (E.T.01/06/2019)

DOĞAN Zülfikar, *Su kavgası hükümet yıktı*, Deutsche Welle Türkçe – Gündem, 11/04/2016, <http://www.dw.com/tr/su-kavgas%C4%B1h%C3%BCk%C3%BCmet-y%C4%B1kt%C4%B1/a-19178581>, (E.T.01/06/2019)

DOĞAN Zülfikar, *KKTC-Türkiye: Su anlaşması sömürge anlaşması mı?*, Al-Monitor – Türkiye, 19/04/2016, <http://www.al-monitor.com/pulse/tr/originals/2016/04/turkey-cyprus-water-fiat-threatens-peace-talks.html>, (E.T.01/06/2019)

FARSAKOĞLU Ferit, *Yağmurun bedeli 1.5 Milyar lira*, Milliyet Gazetesi, 24/10/1990, s.10, <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/>, (E.T.20/05/2017)

FOUNTAIN Henry, *Researchers Link Syrian Conflict to a Drought Made Worse by Climate Change*, The New York Times – Environment, 03/03/2015, <https://www.nytimes.com/2015/03/03/science/earth/study-links-syria-conflict-to-drought-caused-by-climate-change.html>, (E.T.01/06/2019)

GÜLER Mehmet, *5 Milyar Dolarlık Baraj Kurudu*, İnternet Haber, 30/11/2006, (E.T.01/06/2019).

İstihbarat Servisi, *İstanbul'a 7 ay yağmur bombası*, Milliyet Gazetesi, 31/07/1990, s.13, <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/>, (E.T.20.05.2017)

KADIOĞLU Mikdat, *Bulut Tohumlama Kuraklığa Çare mi?*, BİANET – Bağımsız İletişim Ağı, 20/05/2001, <http://bianet.org/bianet/cevre/1463-bulut-tohumlama-kurakliga-care-mi>, (E.T.01/06/2019)

KADIOĞLU Mikdat, *Yağmur bombası çözüm değil cahil ülkeleri sömürme aracı*, Hürriyet İnternet Gazetesi, 21/05/2007, <http://www.hurriyet.com.tr/yagmur-bombasi-cozum-degil-cahil-ulkeleri-somurme-araci-6544722>, (E.T.01/06/2019)

KEÇE Fatih, *'80lik nineye ev hapsi'*, İhlas Haber Ajansı – Güncel, 02/04/2008, <https://www.ihb.com.tr/haber-80lik-nineye-ev-hapsi-cezasi-17169/>, (E.T.01/06/2019)

LUI Kevin, *China is Splashing \$168 Million to Make It Rain*, Fortune – International, 24/01/2017, <http://fortune.com/2017/01/24/china-government-artificial-rain-program/>, (E.T.01/06/2019)

MAY Alex, *Dr. Max's windmills for water: good idea or not?*, The Sydney Morning Herald – Renovation Nation, 05/07/2007, http://blogs.smh.com.au/lifestyle/renovationnation/archives/2007/06/maxs_wind_mills.html, (E.T.01/06/2019)

MOSEMAN Andrew, *Does cloud seeding work? – China takes credit for the storms now bringing a reprieve from severe drought, but is that claim valid?*, Scientific American – Sustainability, 19/02/2009, <https://www.scientificamerican.com/article/cloud-seeding-china-snow/>, (E.T.01/06/2019)

ROE Alex, *Italy's 2011 Referendum Results – A Massive Defeat For Berlusconi*, Italy Chronicles, 13/06/2011, <http://italychronicles.com/italys-2011-referendum/>, (E.T.01/06/2019)

SALLEH Anna, *Making water out of thin air*, ABC – Science Online, 02/03/2007, <http://www.abc.net.au/science/news/stories/2007/1860729.htm>, (E.T.01/06/2019)

SARRO Rana, *Meteoroloji Dairesi'nden uyarı: 'Suni yağmur deneyi felaketle sonuçlanabilir'*, Kıbrıs Postası İnternet Gazetesi, 19/11/2010, <http://www.kibrispostasi.com/index.php/cat/35/news/42007>, (E.T.01/06/2019)

STRUGLINSKI Suzanne, *Make water out of thin air? Utah goes with the flow*, Desert News – Utah, 01/10/2006, <http://www.deseretnews.com/article/650195226/Make-water-out-of-air-Utah-goes-with-the-flow.html>, (E.T.01/06/2019)

ULUS Çağdaş, *Türkiye kızdı, yavru vatanın vanasını kapadı*, Vatan İnternet Gazetesi – Gündem, 20/11/2015, <http://www.gazetevatan.com/turkiye-kizdi-yavru-vatanin-vanasini-kapadi-886170-gundem/>, (E.T.01/06/2019)

İNTERNET KAYNAKLARI

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi,
<https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=home&c=>

Belçika Federal Parlamentosu Genel Kurulu, 14/04/2005 tarihli Su Kararı (Chambre Des Représentants De Belgique, Proposition De Résolution, *Accès à*

l'eau pour chacun, Texte Adopté En Séance Plénière), <http://www.lachambre.be/FLWB/PDF/51/1666/51K1666003.pdf>, (E.T.01/06/2019)

Comperative Constitutions Project, www.constituteproject.org

Corporate Europe Observatory & Transnational Institute, *Water Remunicipalisation Tracker*, <http://www.remunicipalisation.org/>

T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, *Tarihçe*, <https://www.csb.gov.tr/turkce/index.php?Sayfa=sayfa&Tur=webmenu&Id=15>, (E.T.01/06/2019)

Devlet Su İşleri Vakfı, *Hizmetlerimiz – Türkiye’den KKTC’ye Su Götürme Projesi*, <http://www.dsivakfi.org.tr/hizmet.htm>, (E.T.01/06/2019)

DSİ, *Tarihçe*, <http://www2.dsi.gov.tr/kurumsal/tarihce.htm>, (E.T.01/06/2019)

DSİ, *Toprak ve Su Kaynakları*, <http://www.dsi.gov.tr/toprak-ve-su-kaynaklari>, (E.T.01/06/2019)

DSİ, *Projeler – KKTC'ye Su Temin Projesi*, <http://www.dsi.gov.tr/projeler/kkct-su-temin-projesi>

GLEICK Peter, *Why don't we get our drinking water from the ocean by taking the salt out of seawater?*, <https://www.scientificamerican.com/article/why-dont-we-get-our-drinking-water-from-the-ocean/>, (E.T.01/06/2019)

İSAŞ, *İzmit SU A.Ş. Tanıtım Kitapçığı*, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, 2015, (E.T.01/06/2019)

İSKİ Genel Müdürlüğü, *2018 Yılı Su Birim Fiyatları*, http://www.iski.gov.tr/web/assets/SayfalarDocs/subirimfiyatlar/2018_Su_Birim_Fiyatlar.pdf, (E.T.01/06/2019)

İLBANK, *SUKAP*, <https://www.ilbank.gov.tr/index.php?Sayfa=htmlsayfa&hid=377>, (E.T.01/06/2019)

SALICI Oğuz K. (İstanbul), ERDEM Eren (İstanbul), AKIN Ahmet (Balıkesir), TOPAL Serkan (Hatay), *Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Su Temini ve Yönetimine İlişkin Hükümetlerarası Anlaşmanın Onaylanması Uygun Bulunduğuna Dair Kanun Tasarısı (1/719) ve Dışişleri Komisyonu Raporu (Yasama Dönemi:26, Yasama Yılı:1, Sıra Sayısı:406), Muhalefet Şerhi*, 06/05/2016, <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem26/yil01/ss406.pdf>

TBMM, *Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)*, (RG:25/07/1995, S:22354)

T.C. Dışışleri Bakanlığı, *Türkiye'nin Su Politikası*, http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-su-politikasi.tr.mfa, (E.T.01/06/2019)

T.C. Dışışleri Bakanlığı, *Türkiye'nin Sınır Aşan Sular Politikasının Ana Hatları*, http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-sinir-asan-sular-politikasinin-ana-hatlari-tr.mfa, (E.T.01/06/2019)

T.C. Dışışleri Bakanlığı, *3-6 Nisan 2006 - Manavgat Nehrinden İsrail'e Su Satışı hk.*, http://www.mfa.gov.tr/bn_3---6-nisan-2006_-manavgat-nehrinden-israil_e-su-satisi-hk_tr.mfa, (E.T.01/06/2019)

T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı – Meteoroloji Genel Müdürlüğü, *Suni Yağış*, <https://www.mgm.gov.tr/genel/sss.aspx?s=suniyagis>, (E.T.01/06/2019)

T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı – GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, *GAP'ın Bileşenleri - Altyapı*, <http://www.gap.gov.tr/altyapi-sayfa-17.html>, (E.T.01/06/2019)

The Blue Planet Project, *The Right to Water*, <http://www.blueplanetproject.net/index.php/home/water-movements/the-right-to-water-is-the-right-to-life/>, (E.T.01/06/2019)

TÜİK, *Belediye Su İstatistikleri, 2016*, Haber Bülteni, 21/11/2017, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24874>, (E.T.14/03/2017)

TÜİK, *Belediye Atıksu İstatistikleri, 2016*, Haber Bülteni, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24875>, 22/11/2017, (E.T.14/03/2017)

UK Government, *UK Position on human right to water*, https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/36540/uk-position-human-right-water.pdf, (E.T.01/06/2019)

United Nations Bibliographic Information System, *A/RES/64/292*, <http://unbisnet.un.org:8080/ipac20/ipac.jsp?profile=voting&index=.VM&term=a-res64292>, (E.T.01/06/2019)

UN Food and Agriculture Organization, *AQUASTAT (Bilgi Bankası)*, http://www.fao.org/nr/water/aquastat/water_use/index.stm, (E.T.01/06/2019)

Waterlex Legal Database, <https://www.waterlex.org/waterlex-legal-database/index.php?r=site/index>, (E.T.20/05/2017)

WWF, *Türkiye Su Zengini Bir Ülke mi?*, http://www.wwf.org.tr/ne_yapiyoruz/ayak_izin_azaltilmasi/su/turkiyesuzengini-birulkemi/, (E.T.01/06/2019)

ULUSLARARASI SÖZLEŞMELER, KARARLAR, YARGI KARARLARI

AK, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS)

AK, Avrupa Sosyal Şartı (ASŞ)

AK, Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı (GGASŞ)

BM, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi (ESKHS)

BM, Çocuk Hakları Sözleşmesi (CRC)

BM, Kadınlara Yönelik Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Sözleşme (CEDAW)

BM, Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme (CRDP)

5. Dünya Su Forumu, İstanbul Su Mutabakatı, Yerel ve Bölgesel İdareler Bildirimi

AB Avrupa Komisyonu, DIRECTIVE/2000/60, Establishing a framework for Community action in the field of water policy, 23/10/2000

AB Avrupa Komisyonu, COM/2003/0270, Green Paper on Services of General Interest, 21/05/2003

AB Bakanlar Komitesi, REC (2001)14, On the European Charter on Water Resources, 17/10/2001

AB Parlamenter Meclisi, REC 1668 (2004), Management of water resources in Europe, 25/06/2004

AK Parlamenter Meclisi, P6_TA (2009)0137, *European Parliament Resolution of 12 March 2009 on water in the light of the 5th World Water Forum to be held in Istanbul on 16-22 March 2009*, 12/03/2009

Avrupa Yatırım Bankası, *EUR 40 mio for municipal water infrastructure in Turkey*, 2002

ASHK, Marangopoulos Foundation for Human Rights-Yunanistan, 06/12/2006 tarihli kararı (Şikâyet No:30/2005)

ASHK, European Roma Rights Center (ERRC)-Bulgaristan, 18/10/2004 tarihli kararı (Şikâyet No:31/2005)

ASHK, European Roma Rights Center (ERRC)-Yunanistan, 08/12/2004 tarihli kararı (Şikâyet No:15/2003)

ASHK, European Roma Rights Centre (ERRC)-Fransa,19/10/2009 tarihli kararı (Şikâyet No:51/2008)

ASHK, International Centre for the Legal Protection of Human Rights (INTERIGHTS)-Yunanistan, 11/12/2009 tarihli kararı (Şikâyet No:49/2008)

ASHK, International Federation of Human Rights (FIDH)-Belçika, 12/03/2012 tarihli kararı (Şikâyet No:62/2010)

ASHK, International Federation for Human Rights (FIDH)-Yunanistan, 23/01/2013 tarihli kararı (Şikâyet No: 72/2011)

ASHK, European Roma Rights Center (ERRC)-Yunanistan, 08/12/2004 tarihli kararı (Şikâyet No:15/2003).

BM İnsan Hakları Konseyi, A/HRC/RES/15/9, *Human rights and access to safe drinking water and sanitation*, 30/09/2010

BM GK, A/RES/35/18, *Proclamation of the International Drinking Water Supply and Sanitation Decade*, 10/10/1980

BM GK, A/RES/47/193, *Observance of World Day for Water*, 22/12/1992

BM GK, A/RES/55/196, *International Year of Freshwater*, 20/12/2000

BM GK, A/55/302, *The Right to Development*, 15/02/2000

BM GK, A/RES/55/2, *United Nations Millennium Declaration*, 18/09/2000

BM GK, A/RES/58/217, *International Decade for Action, Water for Life, 2005-2015*, 23/12/2003

BM GK, A/RES/64/292, *The human right to water and sanitation*, 28/07/2010

BM GK, A/RES/70/1, *The 2030 Agenda For Sustainable Development*, 25/09/2015

BM, E/C.12/1998/24, *General Comment No.9: The domestic application of the Covenant*, 03/12/1988

ESKHK, E/C.12/1999/10, *General Comment No.13: The Right to Education (Art. 13)*, 08/12/1999

ESKHK, E/1992/23, *General Comment No. 4: The Right to Adequate Housing (Art. 11 (1))*, 13/12/1991

ESKHK, E/C.12/2000/4, *General Comment No.14: The Right to the Highest Attainable Standard of Health (Art. 12)*, 11/09/2000

ESKHK, E/C.12/2002/11, *General Comment No.15: The Right to Water (Arts. 11 and 12)*, 20/01/2003

World Health Organization, *Guidelines for drinking-water quality*, 4th Ed., 2011

World Health Organization, *Technical Notes On Drinking-Water, Sanitation And Hygiene In Emergencies*, 2013

Doğa Ana Hakları Evrensel Beyannamesi, Dünya Halkları İklim Değişikliği ve Doğa Ana Hakları Konferansı, 22/04/2010

AİHM, Fedotov–Rusya davası 25/10/2005 tarihli karar, Başvuru No:5140/02

AİHM, Melnik–Ukrayna davası 28/03/2006 tarihli karar, Başvuru No:72286/2001

AİHM, Kadiķis–Latvia davası 04/05/2006 tarihli karar, Başvuru No:62393/00

AİHM, Tadevosyan–Ermenistan davası 02/12/2008 tarihli karar, Başvuru No:41698/04

Judgement of The High Court of South Africa (North Gauteng High Court, Pretoria), Case No:35672/12, 10/07/2012

Cámara de Apelaciones en lo Civil de la Provincia de Nuequ , Menores Comunidad Paynemil s/ Acci n de amparo, karar  zeti i in bkz. International Network for Economic, Social and Cultural Rights, Menores Comunidad Paynemil s/acci n de amparo, <https://www.escri-net.org/caselaw/2006/menores-comunidad-paynemil-saccion-amparo-eng>

MEVZUAT

09/08/1983 tarihli ve 2872 s. Çevre Kanunu (RG:11/08/1983, S:18132)

- 24/04/1930 tarihli ve 1593 s. Umumi Hıfzıssıhha Kanunu (RG:06/05/1930, S:1489)
- 16/12/1960 tarihli ve 167 s. Yeraltı Suları Hakkında Kanun (RG:23/12/1960, S:10688)
- 28/04/1926 tarihli ve 831 s. Sular Hakkında Kanun (RG:10/05/1926, S:368)
- 09/05/1960 tarihli ve 7478 s. Köy İçme Suları Hakkında Kanun (RG:16/05/1960, S:10506)
- 03/07/1968 tarihli ve 1053 s. Belediye Teşkilâtı Olan Yerleşim Yerlerine İçme, Kullanma ve Endüstri Suyu Temini Hakkında Kanun (RG:16/07/1968, S:12951)
- 18/12/1953 tarihli ve 6200 s. Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğünce Yürütülen Hizmetler Hakkında Kanun (RG:25/12/1953, S:8592)
- 22/02/2005 tarihli ve 5302 s. İl Özel İdaresi Kanunu (RG:04/03/2005, S:25745)
- 10/07/2004 tarihli ve 5216 s. Büyükşehir Belediyesi Kanunu (RG:23/07/2004, S:25531)
- 04/12/1981 tarihli ve 2561 s. Büyükşehirlerin Yakın Çevresindeki Yerleşim Yerlerinin Ana Belediyelere Bağlanmaları Hakkında Kanun (RG:08/12/1981, S:17538)
- 12/11/2012 tarihli ve 6360 s. On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması İle Bazı Kanun Ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (RG: 06/12/2012, S:28489)
- 03/07/2005 tarihli ve 5393 s. Belediye Kanunu (RG:13/07/2005, S:25874)
- 18/03/1924 tarihli ve 442 s. Köy Kanunu (RG:07/04/1924, S:68)
- 20/11/1981 tarihli ve 2560 s. İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi Genel Müdürlüğü Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun (RG:23/11/1981, S:17523)
- 06/11/1989 tarihli ve 388 s. Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Teşkilatının Kuruluş Ve Görevleri Hk. K.H.K. (RG:06/11/1989, S:20334)
- 08/06/2011 tarihli ve 642 s. Doğu Anadolu Projesi, Doğu Karadeniz Projesi ve Konya Ovası Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlıklarının Teşkilat Ve Görevleri Hk. K.H.K. (RG:08/06/2011, S: 27958.M.)
- 30/03/2005 tarihli ve 5236 s. Kabahatler Kanunu (RG:31/03/2005, S:25772.M.)
- 09/10/2003 tarihli ve 4982 s. Bilgi Edinme Hakkı Kanunu (RG:24/10/2003, S:25269)
- 26/05/1981 tarihli ve 2464 s. Belediye Gelirleri Kanunu (RG:29/05/1981, S:17354)
- 25/10/1984 tarihli ve 3065 s. Katma Değer Vergisi Kanunu (RG:02/11/1984, S:18563)
- 08/06/1994 tarihli ve 3996 s. Bazı Yatırım ve Hizmetlerin Yap-İşlet-Devret Modeli Çerçevesinde Yaptırılması Hakkında Kanun (RG:13/06/1994, S:21959)
- 24/11/1994 tarihli ve 4046 s. Özelleştirme Uygulamaları Hakkında Kanun (RG: 27/11/1994, S:22124)
- 21/06/1987 tarihli ve 3402 s. Kadastro Kanunu (RG:09/07/1987, S:19512)
- 03/05/1985 tarihli ve 3194 s. İmar Kanunu (RG:09/05/1985, S:18749)
- 26/09/2004 tarihli ve 5237 s. Türk Ceza Kanunu (RG:12/10/2004, S:25611)
- 22/11/2001 tarihli ve 4721 s. Türk Medeni Kanunu (RG:08/12/2001, S:24607)
- 03/06/2007 tarihli ve 5686 s. Jeotermal Kaynaklar ve Doğal Mineralli Sular Kanunu (RG:13/06/2007, S: 26551)

11/06/2010 tarihli ve 5996 s. Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda ve Yem Kanunu (RG:13/06/2010, S: 27610)

12/03/1982 tarihli ve 2634 s. Turizmi Teşvik Kanunu (RG:16/03/1982, S:17635)

19/04/1926 tarihli ve 815 s. Türkiye Sahillerinde Nakliyatı Bahriye (Kabotaj) ve Limanlarla Kara Suları Dahilinde İcraı San'at ve Ticaret Hakkında Kanun (RG:29/04/1926, S:359)

22/03/1971 tarihli ve 1380 s. Su Ürünleri Kanunu (RG:04/04/1971, S:13799)

04/04/1990 tarihli ve 3621 s. Kıyı Kanunu (RG:17/04/1990, S:20495)

09/08/1983 tarihli ve 2873 s. Milli Parklar Kanunu (RG:11/08/1983, S:18132)

10/05/2005 tarihli ve 5346 s. Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Elektrik Enerjisi Üretimi Amaçlı Kullanımına İlişkin Kanun (RG:18/05/2005, S:25819)

04/06/1985 tarihli ve 3213 s. Maden Kanunu (RG:15/06/1985, S:18785)

30/05/2013 tarihli ve 6491 s. Türk Petrol Kanunu (RG:11/06/2013, S:28674)

14/03/2013 tarihli ve 6446 s. Elektrik Piyasası Kanunu (RG:30/03/2013, S:28603)

24/05/1984 tarihli ve 3011 s. Resmi Gazete'de Yayımlanacak Olan Yönetmelikler Hakkında Kanun (RG:01/06/1984, S:18418)

08/01/2002 tarihli ve 4736 s. Kamu Kurum ve Kuruluşlarının Ürettikleri Mal ve Hizmet Tarifeleri ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun (RG:19/01/2002, S:24645)

02/07/2018 tarihli ve 703 s. Anayasada Yapılan Değişikliklere Uyum Sağlanması Amacıyla Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname (RG: 09/07/2018, S:30473.M.3.)

14/07/1965 tarihli ve 657 s. Devlet Memurları Kanunu (RG:23/07/1965, S:12056)

10/12/2003 tarihli ve 5018 s. Kamu Mali Yönetimi Kanunu (RG:24/12/2003, S:25326)

26/01/2011 tarihli ve 6107 s. İller Bankası Anonim Şirketi Hakkında Kanun (RG: 08/02/2011, S:27840)

22/12/2018 tarihli ve 7156 s. 2019 Yılı Merkezi Yönetim Bütçe Kanunu (RG: 31/12/2018, S:30462.M.)

31/12/1960 tarihli ve 193 s. Gelir Vergisi Kanunu (RG:06/01/1961, S:10700)

14/06/2012 tarihli ve 6328 s. Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu (RG:29/06/2012, S:28338)

06/04/2016 tarihli ve 6701 s. Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu (RG:20/04/2016, S:29690)

06/01/1982 tarihli ve 2577 s. İdari Yargılama Usulü Kanunu (RG:20/01/1982, S:17580)

CUMHURBAŞKANLIĞI KARARNAMELERİ

1 s. Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında C.B.K. (RG:10/07/2018, S: 30474)

4 s. Bakanlıklara Bağlı, İlgili, İlişkili Kurum Ve Kuruluşlar İle Diğer Kurum Ve Kuruluşların Teşkilatı Hakkında C.B.K. (RG: 15/07/2018, S: 30479)

5 s. Devlet Denetleme Kurulu Hakkında C.B.K. (RG:15/07/2018, S:30479)

İDARİ DÜZENLEYİCİ İŞLEMLER

01/08/2018 tarihli ve 2018/3 s. Cumhurbaşkanlığı Genelgesi (RG:02/08/2018, S:30497)

Yeraltı Suları Tüzüğü (RG:08/08/1961, S:10875)

Su Tahsisleri Hakkında Yönetmelik (RG:10/12/2019, S:30974)

İçme – Kullanma Suyu Havzalarının Korunmasına Dair Yönetmelik (RG:28/10/2017, S:30224)

Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği (RG:31/12/2004, S:25687)

Çevre İzin ve Lisans Yönetmeliği (RG:10/09/2014, S:29115)

Çevre Denetim Yönetmeliği (RG:21/11/2008, S:27061)

Tehlikeli Maddelerin Su ve Çevresinde Neden Olduğu Kirliliğin Kontrolü Yönetmeliği (RG:26/11/2005, S:26005)

Yeraltı Sularının Kirlenmeye ve Bozulmaya Karşı Korunması Hakkında Yönetmelik (RG: 07/04/2012, S:28257)

İnsani Tüketim Amaçlı Sular Hakkında Yönetmelik (RG:17/02/2005, S:25730)

Yerüstü Su Kalitesi Yönetimi Yönetmeliği (RG:30/11/2012, S:28483)

İçme Suyu Temin Edilen Suların Kalitesi Ve Arıtılması Hakkında Yönetmelik (RG:06/07/2019, S:30823)

Belediye Su Ve Kanalizasyon Hizmetlerinde Uyulacak Usul ve Esaslara İlişkin Yönetmelik (RG:03/04/2012, S:28523)

İçme ve Kullanma Suyu Temini ve Dağıtım Sistemleri Hakkında Yönetmelik (RG:12/10/2017, S:30208)

Şehir ve Kasaba İçmesuyu Projelerinin Hazırlanmasına Ait Yönetmelik (RG:22/04/1985, S:18733)

Atıksu Toplama ve Uzaklaştırma Sistemleri Hakkında Yönetmelik (RG:06/01/2017, S:29940)

Atıksu Altyapı ve Evsel Katı Atık Bertaraf Tesisleri Tarifelerinin Belirlenmesinde Uyulacak Usul ve Esaslara İlişkin Yönetmelik (RG:27/10/2010, S:27742)

İçme Suyu Temin ve Dağıtım Sistemlerindeki Su Kayıplarının Kontrolü Yönetmeliği (RG:08/05/2014, S:28994)

Kentsel Atıksu Arıtımı Yönetmeliği (RG:08/01/2006, S:26047)

Yeraltısuları Teknik Yönetmeliği (RG: 23/06/1972, S:14224)

Yeraltı Suyu Ölçüm Sistemleri Yönetmeliği (RG:12/10/2013, S:28793)

Belediye ve Bağlı Kuruluşları İle Mahalli İdare Birlikleri Norm Kadro İlke ve Standartlarına Dair Yönetmelik (RG:22/02/2007, S:26442)

Kent Konseyi Yönetmeliği (RG:08/10/2006, S:26313)

İSKİ 14/01/2011 tarihli İçme Suyu Hazaları Yönetmeliği

Adana ASKİ 16/11/2016 tarihli İçmesuyu Havzaları Koruma Yönetmeliği

Antalya ASAT 09/12/2016 tarihli Su Havzaları Koruma ve Kontrol Yönetmeliği

Aydın ASKİ 08/05/2018 tarihli Su Havzaları Koruma Yönetmeliği

Bursa BUSKİ 04/12/2003 tarihli İçmesuyu Havzaları Koruma Yönetmeliği

Balıkesir BASKİ Su Havzaları Koruma Yönetmeliği

Denizli DESKİ 14/05/2018 tarihli Su Havzaları Koruma ve Kontrol Yönetmeliği

Diyarbakır DİSKİ 06/05/2016 tarihli Gözeli Koruma Yönetmeliği

Diyarbakır DİSKİ Dicle Barajı Gölü Havza Koruma Yönetmeliği

Erzurum ESKİ İçme ve Kullanma Suyu Temin Edilen ve Edilecek Olan Yüzeysel ve yeraltı Su Kaynaklarının Kirlenmeye Karşı Korunması Hakkında Yönetmelik

Gaziantep GASKİ 21/11/2014 tarihli Havza Koruma Yönetmeliği

İzmir İZSU 12/03/2002 tarihli Su Havzaları Koruma Yönetmeliği

Kayseri KASKİ 27/10/1990 tarihli İçme Ve Kullanma Suyu Temin Edilen Ve Edilecek Olan Yüzeysel Su Kaynaklarının Kirlenmeye Karşı Korunması, Kullanılan Her Tür Atıksuyun Ekolojik Dengeyi Bozmayacak Şekilde Bertarafı Hakkında Yönetmelik

Kocaeli İSU 15/12/2006 tarihli Su Havzaları Koruma Yönetmeliği

Konya KOSKİ 14/12/2015 tarihli Su Havzaları Koruma ve Kontrol Yönetmeliği

Malatya MASKİ 15/05/2018 tarihli Su Havzaları Koruma ve Kontrol Yönetmeliği

Sakarya SASKİ İçmesuyu Havzaları Koruma Yönetmeliği

Tekirdağ TESKİ İçme Suyu Havzaları Koruma Yönetmeliği

İSKİ 02/01/2013 tarihli Atıksuların Kanalizasyona Deşarjı Yönetmeliği

Adana ASKİ 02/12/2005 tarihli Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği

Antalya ASAT 03/12/2014 tarihli Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği

Aydın ASKİ 08/05/2018 tarihli Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği

Balıkesir BASKİ Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği

Bursa BUSKİ 22/11/2018 tarihli Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği

Denizli DESKİ 26/12/2017 tarihli Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği

Diyarbakır DİSKİ Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği

Erzurum ESKİ 12/12/2014 tarihli Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği

Gaziantep GASKİ 18/11/2016 tarihli Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Bağlantı Yönetmeliği

Hatay HATSU Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği

İzmir İZSU 13/05/2016 tarihli Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği

Kahramanmaraş KASKİ Atıksuların Kanalizasyona Deşarj Yönetmeliği

Kayseri KASKİ 13/05/2013 tarihli Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği

Kocaeli İSU Atıkların Kanalizasyon Şebekesine Deşarjı YönetmeliğiEskişehir ESKİ Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği

Konya KOSKİ 09/12/2010 tarihli Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği

Malatya MASKİ 15/05/2018 tarihli Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği

Mardin MARSU Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Bağlantı Yönetmeliği

Manisa MASKİ Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği

Mersin MESKİ Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği

Muğla MUSKİ 10/11/2016 tarihli Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmelik

Ordu OSKİ Atıksuların Kanalizasyona Deşarj Yönetmeliği

Sakarya SASKİ 27/05/2016 tarihli Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği

Şanlıurfa ŞUSKİ 16/06/2017 tarihli Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği

Tekirdağ TESKİ Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği

Trabzon TİSKİ Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği

Van VASKİ Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği

İSKİ 16/05/2018 tarihli Abone Hizmetleri Tarife ve Uygulama Yönetmeliği

Ankara ASKİ Tarifeler ve Abone Hizmetleri Yönetmeliği

Antalya 05/12/2018 tarihli ASAT Tarifeler Yönetmeliği

Adana ASKİ Tarifeler Yönetmeliği

Balıkesir BASKİ Tarifeler Yönetmeliği

Bursa BUSKİ 15/06/2017 tarihli Tarifeler Yönetmeliği

Denizli DESKİ Tarifeler Yönetmeliği

Diyarbakır DİSKİ Tarifeler Yönetmeliği

Erzurum ESKİ 10/05/2016 tarihli Tarifeler ve Abone Hizmetleri Yönetmeliği

Gaziantep GASKİ Tarifeler Yönetmeliği

Hatay HATSU Tarifeler Yönetmeliği

İzmir İZSU Tarifeler Yönetmeliği

Kahramanmaraş KASKİ Tarifeler Yönetmeliği

Kayseri KASKİ 10/05/2010 tarihli Tarifeler Yönetmeliği

Kocaeli İSU Tarifeler Yönetmeliği

Konya KOSKİ Tarifeler Yönetmeliği

Malatya MASKİ Tarifeler Yönetmeliği

Mardin MARSU Tarifeler ve Abone Hizmetleri Yönetmeliği

Manisa MASKİ Tarifeler Yönetmeliği

Mersin MESKİ Tarifeler Yönetmeliği

Muğla MUSKİ Abone Hizmetleri ve Tarifeler Yönetmeliği

Ordu OSKİ Tarifeler ve Abone Hizmetleri Yönetmeliği

Sakarya SASKİ Tarifeler Yönetmeliği

Şanlıurfa ŞUSKİ 17/07/2014 tarihli Tarifeler Yönetmeliği

Tekirdağ TESKİ Tarifeler ve Abone Hizmetleri Yönetmeliği

Trabzon TİSKİ 2018 tarihli Tarifeler ve Abone Hizmetleri Yönetmeliği

Van VASKİ Tarifeler Yönetmeliği

Bartın İl Özel İdaresi Köy İçmesuyu Tesisleri Yapım-İşletme-Bakım ve Onarım Yönetmeliği

Bilecik İl Özel İdaresi Köy İçme Suyu Tesisleri İşletme - Bakım Ve Onarım Yönergesi

Nevşehir İl Özel İdaresi Köy İçme Suyu Tesisleri İşletme-Bakım ve Onarım Yönetmeliği

Nevşehir İl Özel İdaresi Köy Kanalizasyon Tesisleri İşletme, Bakım ve Onarım Yönetmeliği

Niğde İl Özel İdaresi Köy İçmesuyu Tesisleri İşletme, Bakım Ve Onarım Yönetmeliği

Çanakkale İl Özel İdaresi Köy İçme Ve Kullanma Suyu Tesisleri İşletme Bakım Ve Onarım Yönetmeliği

Karaman İl Özel İdaresi Köy İçmesuyu ve Kanalizasyon Tesisleri Yapım-İşletme-Bakım ve Onarım Yönetmeliği

Kırşehir İl Özel İdaresi Köy İçme Suyu Tesisleri İşletme Bakım Ve Onarım Yönetmeliği

Sivas İl Özel İdaresi Köy İçmesuyu Tesisleri İşletme, Bakım Ve Onarım Yönetmeliği

Uşak İl Özel İdaresi Köy İçme Suyu Tesisleri İşletme-Bakım Ve Onarım Yönetmeliği

Yalova İl Özel İdaresi Kanalizasyon Tesisleri Yapım, Bakım, Onarımı ve İşletmesine Dair Yönetmelik

2464 s. Belediye Gelirleri Kanunu Genel Tebliği Seri No.14 (RG: 08/01/1994, S:21812)

YARGI KARARLARI

AYM, E.1963/198, K.1965/1, T.05/01/1965

AYM, E.1963/126, K.1965/7, T.16/02/1965

AYM, E.1972/51, K.1973/4, T.25/01/1973

AYM, E.1973/32, K.1974/11, T.26/03/1974

AYM, E.1973/19, K.1975/87, T.15/04/1975

AYM, E.1975/179, K.1976/8, T.05/02/1976

AYM, E.1975/167, K.1976/19, T.23/03/1976

AYM, E.1976/38, K.1976/46, T.12/10/1976

AYM, E.1979/1, K.1979/30, T.21/06/1979

AYM, E.1984/9, K.1985/4, T.18/02/1985

AYM, E.1985/2, K.1985/22, T.26/11/1985

AYM, E.1985/1, K.1986/4, T.25/02/1986

AYM, E.1986/20, K.1987/9, K.T.31/03/1987

AYM, E.1987/16, K.1988/8, T.23/08/1988

AYM, E.1987/16, K.1988/8, T.19/04/1988

AYM, E.1987/18, K.1988/23, T.22/06/1988

AYM, E.1990/4, K.1990/6, T.12/04/1990

AYM, E.1990/1, K.1990/21, T.16/07/1990
AYM, E.1990/18, K.1991/4, T.14/02/1991
AYM, E.1994/43, K.1994/42-2, T.09/12/1994
AYM, E.1994/71, K.1995/23, T.28/06/1995
AYM, E.1996/48, K.1996/41, T.23/10/1996
AYM, E.1996/66, K.1997/7, K.T.31/01/1997
AYM, E.1996/63, K.1997/40, T.26/03/1997
AYM, E.2001/232, K.2001/89, T.23/05/2001
AYM, E.2000/17, K.2002/46, T.07/05/2002
AYM, E.2001/377, K.2002/59, T.26/06/2002
AYM, E.2000/75, K.2002/200, T.17/12/2002
AYM, E.2000/43, K.2004/60, T.13/05/2004
AYM, E.2002/131, K.2004/87, T.23/06/2004
AYM, E.2002/100, K.2004/109, T.22/09/2004
AYM, E.2005/110, K.2005/111, T.29/02/2005
AYM, E.2005/32, K.2007/3, T.18/01/2007
AYM, E.2007/169, K.2007/55, T.07/05/2007
AYM, E.2004/67, K.2007/83, T.22/11/2007
AYM, E.2005/19, K.2009/85, T.18/06/2009
AYM, E.2009/42, K.2011/26, T.26/01/2011
AYM, E.2008/51, K.2011/46, T.10/03/2011
AYM, E.2008/87, K.2011/95, T.09/06/2011
AYM, E.2010/12, K.2011/135, T.12/10/2011
AYM, E.2007/2, K.2011/12, T.13/01/2011
AYM, E.2011/113, K.2012/108, T.18/01/2012
AYM, E.2010/85, K.2012/13, T.26/01/2012
AYM, E.2011/06, K.2012/16, T.26/01/2012
AYM, E.2011/110, K.2012/79, T.24/05/2012
AYM, E.2011/27, K.2012/101, T.05/07/2012
AYM, E.2011/85, K.2012/109, T.18/07/2012
AYM, E.2011/126, K.2012/110, T.18/07/2012
AYM, E.2012/6, K.2012/131, T.27/09/2012
AYM, E.2012/27, K.2012/173, T.08/11/2012
AYM, E.2011/107, K.2012/184, T.22/11/2012
AYM, E.2011/145, K.2013/70, T.06/06/2013
AYM, E.2011/150, K.2013/30, T.25/06/2013
AYM, E.2013/47, K.2013/72, T.06/06/2013
AYM, E.2011/45, K.2013/24, K.T.31/01/2013
AYM, E.2011/63, K.2013/28, T.14/02/2013
AYM, E.2012/76, K.2013/44, T.20/03/2013
AYM, E.2011/65, K.2013/49, T.28/03/2013
AYM, E.2013/93, K.2013/101, T.25/09/2013
AYM, E.2013/24, K.2013/133, T.14/11/2013
AYM, E.2013/43, K.2013/168, T.26/12/2013
AYM, E.2013/66, K.2014/19, T.29/01/2014
AYM, E.2013/88, K.2014/101, T.04/06/2014
AYM, E.2011/142, K.2013/60, T.25/07/2014
AYM, E.2014/82, K.2014/143, T.11/09/2014
AYM, E.2013/84, K.2014/183, T.04/12/2014
AYM, E.2014/186, K.2014/188, T.17/12/2014
AYM, E.2013/50, K.2015/38, T.01/04/2015

AYM, E.2014/179, K.2015/54, T.17/06/2015
 AYM, E.2014/86, K.2015/109, T.25/11/2015
 AYM, E.2015/72, K.2016/44, T.26/05/2016
 AYM, E.2016/133, K.2017/155, T.15/11/2017
 AYM, E.2017/166, K.2018/8, T.18/01/2018
 AYM, E.2017/163, K.2018/90, T.06/09/2018
 AYM, 2014/4686 numaralı Binali Özkadeniz ve Diğerleri Başvurusu, T.01/02/2018

Danıştay Genel Kurulu, E.1984/4, K.1981/25, T.13/04/1981
 Danıştay 1. D., E.1992/232, K.1992/294, T.24/09/1992 (Legalbank)
 Danıştay 1. D., E.1992/175, K.1992/202, T.23/06/1992
 Danıştay 1.D., E.1996/93, K.1997/200, T.02/05/1997
 Danıştay 1.D., E.1998/267, K.1998/481, T.16.12.1998 (Legalbank)
 Danıştay 1. D., E.2000/29, K.2000/59, T.17/04/2000 (<http://www.kararara.com>)
 Danıştay 1. D., E.2006/203, K.2006/719, T.06/07/2006 (Lexpera)
 Danıştay 1. D., E.2008/744, K.2008/834, T.03/07/2008
 Danıştay 3. D., E.1980/157, K.1980/181, T.13/10/1980
 Danıştay 5. D., E.1969/4331, K.1970/1004, T.26/03/1975
 Danıştay 7. D., E.2000/1786, K.2000/3402, T.21/11/2000
 Danıştay 8. D., E.1992/3125, K.1993/2806, T.22/09/1993
 Danıştay 8. D., E.1994/5437, K.1995/4391, T.14/12/1995
 Danıştay 8. D., E.1995/860, K.1996/3398, T.25/11/1996 (Legalbank)
 Danıştay 8. D., E.1997/1102, K.1997/2230, T.23/06/1997 (Kazancı İçtihat Bankası)
 Danıştay 8. D., E.1996/1687, K.1997/3669, T.27/11/1997
 Danıştay 8. D., E.2003/5462, K.2004/4671, T.03/12/2004
 Danıştay 8. D., E.2007/8336, K.2009/2995, T.06/05/2009
 Danıştay 8. D., E.2008/10878, K.2012/8229, K.T.31/10/2012
 Danıştay 8. D., E.2015/8344, K.2016/3129, K.T.30/03/2016
 Danıştay 9. D., E.1989/486, K.1990/3638, T.22/11/1990
 Danıştay 9. D., E.1998/2387, K.1999/2815, T.29/06/1999
 Danıştay 9. D., E.2001/4337, K.2002/2823, T.11/06/2002
 Danıştay 9. D., E.2005/278; K.2006/352, T.16/02/2006
 Danıştay 10.D., E.2012/9193, K.2016/971, T.23/02/2016 (Lexpera)
 Danıştay 10. D., E.2002/521, K.2003/4772, T.05/12/2003
 Danıştay 10. D., Y.D. Kararı, E.2011/11632
 Danıştay 10. D., Y.D. Kararı, E.2012/335
 Danıştay 10. D. E.2010/15005, K.2012/4557, T.02/10/2012
 Danıştay 10. D., E.2009/9270, K.2014/1039, T.21/02/2014
 Danıştay 13. D., E.2012/1871, K.2013/276, T.06/02/2013
 Danıştay 13. D., E. 2008/5151, K. 2008/6509, K.T. 26/09/2008 (<http://www.kararara.com>)
 Danıştay 13. D., E.2015/1921, K.2015/3466, T.19/19/2015
 Danıştay 15. D., E.2014/6132, K.2018/2209, T.06/03/2018
 Ankara 7. İdare Mahkemesi, E.2005/2238, T.15/02/2006, Ankara Barosu Dergisi, S:2, 2006, ss:252-254

UYM H.B., E.1991/29, K.1991/29, T.14/10/1991
 UYM H.B., E.1996/33, K.1996/76, T.17/06/1996
 UYM H.B., E.1998/23, K.1998/25, T.06/07/1998
 UYM, H.B., E.1998/4, K.1998/6, T.09/02/1998

UYM H.B., E.1999/48, K.1999/47, T.06/12/1999
UYM H.B., E.2000/24, K.2000/41, T.23/10/2000
UYM H.B., E.2000/42, K.2001/2, T.26/02/2001
UYM H.B., E.2001/6, K.2001/23, T.04/05/2001
UYM H.B., E.2001/70, K.2001/79, T.12/11/2001
UYM H.B., E.2003/78, K.2003/74, T.29/09/2003
UYM H.B., E.2004/47, K.2004/71, T.01/11/2004
UYM H.B., E.2005/79, K.2005/90, T.14/11/2005
UYM H.B., E.2006/214, K.2007/8, T.05/02/2007
UYM H.B., E.2004/127, K.2007/31, T.02/04/2007
UYM H.B., E.2009/166, K.2010/69, T.05/04/2010
UYM H.B., E.2008/331, K.2009/206, T.05/10/2009
UYM H.B., E.2010/101, K.2010/220, T.01/11/2010
UYM H.B., E.2010/273, K.2010/241, T.01/11/2010
UYM H.B., E.2010/274, K.2010/242, T.01/11/2010
UYM H.B., E.2010/179, K.2010/342, T.20/12/2010
UYM H.B., E.2010/178, K.2010/364, T.20/12/2010
UYM H.B., E.2010/259, K.2010/351, T.20/12/2010
UYM, H.B., E.2013/167, K.2013/275, T.04/02/2013
UYM, H.B., E.2012/433, K.2013/484, T.08/04/2013
UYM, H.B., E.2012/602, K.2013/488, T.08/04/2013
UYM H.B., E.2012/249, K.2013/630, T.13/05/2013
UYM, H.B., E.2013/1807, K.2014/146, T.03/03/2014
UYM, H.B., E.2014/392, K.2014/629, T.02/06/2014
UYM H.B., E.2014/873, K.2014/958, T.17/11/2014
UYM H.B., E.2014/951, K.2014/995, T.17/11/2014
UYM H.B., E.2014/1002, K.2014/1044, T.17/11/2014
UYM, H.B. E.2014/1153, K.2014/1192, T.29/12/2014
UYM H.B., E.2014/807, K.2014/1066, T.29/12/2014
UYM, H.B., E.2015/32, K.2015/28, T.26/01/2015
UYM, H.B., E.2015/59, K.2015/91, T.02/03/2015
UYM, H.B., E.2015/89, K.2015/108, T.02/03/2015
UYM H.B., E.2015/166, K.2015/272, T.04/05/2015
UYM, H.B., E.2015/728, K.2015/730, T.26/10/2015
UYM H.B., E.2015/559, K.2015/681, T.26/10/2015
UYM, H.B., E.2015/913, K.2015/943, T.28/12/2015
UYM, H.B., E.2016/94, K.2016/382, T.26/09/2016
UYM H.B., E.2016/144, K.2016/182, T.14/03/2016
UYM, H.B., E.2016/161, K.2016/208, T.11/04/2016
UYM, H.B., E.2016/453, K.2017/5, T.20/02/2017
UYM, H.B., E.2017/197, K.2017/275, T.08/05/2017
UYM, H.B., E.2017/421, K.2017/482, T.10/07/2017
UYM H.B., E.2017/663, K.2017/720, T.27/11/2017
UYM H.B., E.2017/793, K.2018/24, T.29/01/2018
UYM H.B., E.2018/855, K.2019/45, T.28/01/2019
UYM H.B., E.2018/296, K.2018/293, T.28/05/2018
UYM, H.B., E.2018/402, K.2018/414, T.25/06/2018
UYM, H.B., E.2018/469, K.2018/594, T.22/10/2018
UYM H.B., E.2019/15, K.2019/57, T.28/01/2019
UYM H.B., E.2019/227, K.2019/339, T.29/04/2019
UYM H.B., E.2019/340, K.2019/456, T.08/07/2019

UYM, H.B., E.2019/527, K.2019/694, T.21/10/2019
 UYM, H.B., E.2019/605, K.2019/676, T.21/10/2019
 UYM, H.B., E.2019/707, K.2019/777, T.25/11/2019
 UYM, H.B., E.2019/828, K.2019/887, T.23/12/2019
 UYM, H.B., E.2019/886, K.2020/37, T.27/01/2020
 UYM, H.B., E.2019/97, K.2019/110, T.25/02/2020
 UYM, H.B., E.2020/21, K.2020/78, T.27/01/2020
 UYM, H.B., E.2020/22, K.2020/79, T.27/01/2020
 UYM, H.B., E.2019/798, K.2020/27, T.27/01/2020

Sayıştay Genel Kurulu, 5333/1 s. İçtihadı Birleştirme Kararı, T.01/12/2011, (Sayıştay Dergisi S:83, 2011, ss:143-156)

Sayıştay Genel Kurulu, İçtihadı Birleştirme Kararı, E.2003/1, K.5057/1, T.05/05/2003

Sayıştay Temyiz Kurulu Kararı, 6.D., Dosya No. 39804, Tutanak No.42621, Tutanak Tarihi 18/01/2017

Sayıştay, Daireler Kurulu, Karar No.1337, T.05/05/2011

Sayıştay, Daireler Kurulu, Karar No.1361, T.07/07/2017

Sayıştay, Daireler Kurulu, Karar No.1466, T.29/05/2015

Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, E.1979/1-167, K.1981/656, K.T.30/09/1981

Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, E.2013/603, K.2013/1503, T.30/10/2013

Yargıtay 13. H.D., E.2003/17444, K.2004/7862, T.24/05/2004

Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, E.2006/15-609, K.2006/656, T.18/10/2006, (<http://www.kararara.com>)

Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, E.2006/4-12, K.2006/95, T.22/03/2006

Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, E.2008/13-58, K.2008/39, K.T.30/01/2008

Yargıtay Hukuk Genel Kurulu E.2012/3-1927, K.2013/1406, T.25/09/2013

Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, E.2014/891, K.2016/425, K.T.30/03/2016 (Oktay Avukatlık Bürosu, <http://www.bahadiroktay.av.tr>)

Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, E.2017/1029, K.2018/1863, T.06/12/2018

Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, E.2017/1014, K.2018/1862, T.06/12/2018

Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, E.2017/453, K.2018/1861, T.06/12/2018

Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, E.2017/2794, K.2018/1866, T.06/12/2018

Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, E.2017/1773, K.2018/1865, T.06/12/2018

Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, E.217/1030, K.2018/1864, T.06/12/2018

Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, E.2013/13-508, K.2014/39, T.22/01/2014

Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, E.2014/891, K.2016/425, K.T.30/03/2016.

Yargıtay 3. H.D., E.2016/1336, K.2016/9474, T.16/06/2016

Yargıtay 3. H.D., E.2015/3808; K.2016/5046, T.04/04/2016

Yargıtay 3. H.D., E.2015/3809; K.2016/5047, T.04/04/2016

Yargıtay 3. H.D., E.2015/4481, K.2016/5049, T.04/04/2016

Yargıtay 3. H.D., E.2015/3810, K.2016/5048, T.04/04/2016

Yargıtay 3. H.D., E.2015/2454, K.2016/5190, T.05/04/2016

Yargıtay 3. H.D., E.2016/20993, K.2018/8587, T.17/09/2018

Yargıtay 3. H.D. E.2016/21491, K.2018/9244, T.27/09/2018

Yargıtay 3. H.D., E.2018/5157, K.2018/10971, T.05/11/2018

Yargıtay 3. H.D., E.2016/21536, K.2017/10970, T.05/11/2018

Yargıtay 3. H.D., E.2017/10007, K.2018/10972, T.05/11/2018

Yargıtay 3. H.D., E.1984/4143, K.1984/4963, T.16/10/1984

Yargıtay 3. H.D., E.1993/13021, K.1994/33, T.17/01/1994,

Yargıtay 3. H.D., E.1994/11859, K.1994/13094, T.10/10/1994
 Yargıtay 3. H.D., E. 1998/4263, K.1998/6098, T.02/06/1998
 Yargıtay 3. H.D., E.2006/16610, K.2006/18895, T.26/12/2006
 Yargıtay 3. H.D., E.2008/14340, K.2008/21698, T.18/12/2008
 Yargıtay 3. H.D., E.1989/3596, K.1990/212, T.21/02/1990
 Yargıtay 3. H.D., E.1995/6038, K.1995/7221, T.06/06/1995
 Yargıtay 3. H.D., E.2014/11238, K.2015/9711, T.28/05/2015
 Yargıtay 3. H.D., E.2014/16784, K.2015/12327, T.02/07/2015 (Av. Nezih Dağdeviren, <https://nezihdagdeviren.com.tr/?p=1239>)
 Yargıtay 3. H.D., E.2015/4214, K.2016/6247, T.21/04/2016 (LegalBank)
 Yargıtay 3. H.D., E.2016/18955, K.2018/5398, T.17/05/2018
 Yargıtay 4. H.D., E.1975/3743, K.1975/7667, T.16/06/1975
 Yargıtay 4. H.D., E.1980/1671, K.1980/3675, T.20/03/1980
 Yargıtay 4. H.D., E.1999/10749, K.2000/1506, T.21/02/2000 (LegalBank)
 Yargıtay 4. H.D., E. 2002/12690, K.2003/3012, T.17/03/2003
 Yargıtay 7. H.D., E.2007/549, K.2007/658, T.27/02/2007
 Yargıtay 13. H.D., E.2002/2684, K.2002/4736, T.29.4.2002 (Kazancı İçtihat Bankası)
 Yargıtay 13. H.D., E:2003/12807, K.2004/3210, T.11/03/2004
 Yargıtay 13. H.D., E.2006/11648, K.2006/16248, T.12/12/2006
 Yargıtay 13. H.D., E.2006/11903, K.2007/1103, T.02/02/2007
 Yargıtay 13. H.D., E.2009/6339, K.2010/12000, T.24/09/2010
 Yargıtay 13. H.D., E.2001/10852, K.2001/11423, T.06/12/2001
 Yargıtay 14. H.D., E.2014/12639, K.2015/5049, T.05/05/2015
 Yargıtay 14. H.D., E.2015/17354, K.2016/9057, T.01/11/2016
 Yargıtay 14. H.D., E.2015/18539, K.2017/1658, T.06/03/2017
 Yargıtay 14. H.D., E.2015/15050, K.2017/2076, T.20/03/2017
 Yargıtay 14. H.D., E.2015/18289, K.2017/5641, T.04/07/2017
 Yargıtay 14 H.D., E.2015/168, K.2016/7535, T.26/09/2016
 Yargıtay 14 H.D., E.2016/1423, K.2016/6405, T.27/05/2016
 Yargıtay 14. H.D., E.2016/5339, K.2016/10334, T.13/12/2016
 Yargıtay 14. H.D., E.2017/3469, K.2017/5756, T.06/07/2017
 Yargıtay 4. C.D., E.2013/13493, K.2014/34085, T.24/11/2014
 Yargıtay 4. C.D., E.2013/11873, K.2014/34248, T.26/11/2014
 Yargıtay 4. C.D., E.2013/4208, K.2014/34245, T.26/11/2014
 Yargıtay 4. C.D., E.2012/13448, K.2014/34065, T.24/11/2014
 Yargıtay 13. C.D., E.2014/6610, K.2016/1995, T.10/02/2016
 Yargıtay 18. C.D., E.2016/427, K.2017/441, T.17/01/2017

Rekabet Kurumu, Rekabet Kurulu Kararı, Dosya Sayısı: 2002-3-68, Karar Sayısı: 02-47/587-240, T.08/08/2001

İDARİ DENETİM KARARLARI

TİHEK,	Başvuru	No.2018/1860,	Karar	No.2019/13,	Toplantı
Tarihi/Sayısı:	05/03/2019/78				
TİHEK,	Başvuru	No.2018/4237,	Karar	No.2019/30,	Toplantı
Tarihi/Sayısı:	07/05/2019/85				

KDK, *Şikayet No.2015/5279*, T.05/05/2016
KDK, *Şikayet No.2015/5001*, T.15/06/2016
KDK, *Şikayet No.2017/16223*, T.16/04/2018
KDK, *Şikayet No.2017/16670*, T.04/04/2018
KDK, *Şikayet No.2017/13757*, T.09/05/2018
KDK, *Şikayet No.2017/16095*, T.29/05/2018
KDK, *Şikayet No.2018/2158*, T.27/07/2018
KDK, *Şikayet No.2018/16434*, T.24/05/2019
KDK, *Şikayet No.2019/5273*; T.29/08/2019

ÖZGEÇMİŞ

Yıldız AKEL ÜNAL, 1986 yılında Ankara’da doğmuş ve orta öğretimini Ankara Atatürk Lisesi’nde tamamlamıştır. Lisans öğretimini 2004-2009 yıllarında Koç Üniversitesi Hukuk Fakültesi’nde tam burslu olarak tamamlamış ve bölümünü dönem birincisi olarak bitirmiştir. 2010 yılında İstanbul Barosu’ndan avukatlık ruhsatını almıştır. 2011 yılında Koç Üniversitesi Hukuk Fakültesi’nde İdare Hukuku Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi olarak göreve başlamış ve aynı yıl, 2009’da TÜBİTAK yüksekisans bursiyeri olarak başladığı Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde Kamu Hukuku Yüksek Lisans Programı’ndan, Prof. Dr. Erdoğan BÜLBÜL’ün danışmanlığında hazırladığı ‘İdari İşlemlerin Yürürlüğe Girişi’ başlıklı tezini savunarak mezun olmuştur.

TEZ ONAY SAYFASI

Üniversite : T.C. GALATASARAY ÜNİVERSİTESİ
Enstitü : SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Hazırlayanın Adı Soyadı : Yıldız AKEL ÜNAL
Tez başlığı : Türkiye’de Su Hakkı
Savunma tarihi : 12/02/2021
Danışmanı : Prof. Dr. Erdoğan BÜLBÜL

Jüri Üyeleri

Unvanı, Adı Soyadı

Prof. Dr. Tayfun AKGÜNER

Prof. Dr. Necmi YÜZBAŞIOĞLU

Prof. Dr. Erdoğan BÜLBÜL

Prof. Dr. Gül ÜSTÜN

Prof. Dr. Halit Eyüp ÖZDEMİR

Enstitü Müdürü

Prof. Dr. Mehmet Yaman ÖZTEK